LIETUVIŲ
ENCIKLOPEDIJA

DVIDEŠIMTAS TOMAS

Narsa — Očapovskis

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS LEIDYKLA

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS REDAKTORIAI:

Antanas Bendorius, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius, Vincas Maciūnas, Jonas Puzinas

Kalbos taisytojas Vladas Kulbokas

GARBĖS KOMITETAS:

Prel. Jonas Balkūnas, prof. J. Kaminskas, prof. Vincas Kanauka, prof. Steponas Kolupaila, prof. Kazys Pakštas, prof. Jonas Vengris

Teisės patarėjas Lietuvos garbės konsulas adv. Antanas Shallna

Šio tomo *N* raidę redagavo Pr. Čepėnas, *O* — J. Girnius

Copyright 1960 by Lietuvių Enciklopedijos Leidykla

Printed in the United States of America

Leidėjas Juozas Kapočius
Foto darbus atliko Daumantas Čibas ir Vaclovas Noreika
Nugarėlę ir emblemą darė J. Steponavičius
Technikinė priežiūra ir laužymas — Kazys Simanavičius
Tekstus linotipu rinko Petras Pilka
Spaudė Lithuanian Encyclopedia Press, Inc.
Leidyklos ir redakcijos adresas:
265 C Street, South Boston 27, Mass., USA

Ališauskas, Kazys, ats. plk. ltn. (karo sk. red.)
Armalis, Adolfas
Arcibuševas, K., dr.
Audėnas, Juozas
Avižonis, Konstantinas, dr., prof. (Lenkijos ir Rusijos istorijos sk. red.)
Bajerčius, P., kun.
Barėnas, Kazimieras
Bartkus, F., prel.
Baškys, Bronius, dr.
Bendorius, Ant. (geografijos sk. red.)
Bičiūnas, J.
Bylaitis, J. G., dr.
Binkis, Edmundas, dipl. inž.
Blekaitis, Jurgis
Bradūnas, K.
Brazaitis, J., prof.
Braziulis, O.
Budreika, R., inž.
Burkus, V. J., kun.
Bušackis, B.
Butkys, Č., prof. (civilinė teisė)
Čeginskas, K. J., dr.
Čepėnas, Pranas (naujųjų amžių istorijos sk. red.)
Čipkus, A. (prancūzų literatūra)
Čižiūnas, Vaclovas
Dainauskas, Jonas
Dambrauskas, Pijus, kun., prof.
Dambriūnas, Leonardas
Dargis, Leonardas
Didžiulis, Algirdas, inž.
Dilys, P., kun.
Dirmantas, St., prof.
Doniela, Vytautas, dr.
Dundzila, Antanas, inž.
Eringis, Edvardas
Gaučys, Povilas
Gedaugas, Jurgis, dr.
Germanas, Vyt., inž.
Gidžiūnas, V., O.F.M., kun., dr.
Gimbutas, Jurgis, inž., dr. (statybos sk. red.)
Gimbutienė - Alseikaitė, M., dr. (proistorė)
Girnius, Juozas, dr. (filosofijos sk. red.)
Grakauskas, Vyt., dr.
Grigaitis, P., dr.
Gudaitis, Kristupas, dr., prof. (lietuviai evangelikai)
Gudelis, Martynas
Gustaitis, Antanas
Ivinskis, Zenonas, dr. prof. (Lietuvos istorijos sk. red.)
Jackūnas, Vladas (istorija)
Jakštas, J., dr., prof. (viduramžių istorijos sk. red.)
Jankus, Lionginas, kun.
Jasaitis, Domas, dr. (medicinos sk. red.)
Jasaitis, St., dr.
Jonikas, Petras, dr., prof.
Jucaitis, Pranas, dr., prof. (chemijos sk. red.)
Juknevičius, P., kan.
Jurkus, D.
Jürma, Mall (estai)
Kaganecienė, G., dr.
Kairys, Anatolijus
Kairys, Stepas, prof. (farmacinė chemija)
Kanauka, V., dr., prof.
Kardelis, Jonas
Karys, Jonas K. (numizmatika)
Kaupas, Julius, dr.
Kavaliūnas, Jonas
Kėkštas, Juozas
Keturakis, And. (sporto sk. red.)
Kirša, Faustas
Kolupaila, Steponas, prof. (hidrologijos ir hidrografijos sk. red.)
Krasauskas, Rapolas, kun. (Lietuvos vietovių ir Lietuvos bžn. istorija)
Krikščiūnas, Matas (fizika)
Kriščiukaitis, K., inž., doc. (urbanistika)
Krivickas, D., dr., prof.
Kulbokienė, Veronika (Vilniaus kraštas)
Landsbergis, Algirdas (anglosaksų literatūra)
Laucevičiūtė, A. (meno istorija)
Lazauskas, Grožvydas J., dipl. inž. (tekstilė)
Leimonas, J., dr.
Liaugminas, A., dr., prof.
Lingis, Juozas (skandinavų kraštai)
Liutikas, Česlovas
Maciūnas, Vincas, dr., prof. (lietuvių literatūra)
Mačiuika, B. V.
Makauskas, Jonas
Malinauskas, Jonas, dipl. agr.
Masaitienė, E.
Masaitis, Česlovas, dr., prof. (astronomija)
Masiulis, Boleslovas
Matulaitis, K. A., kun., dr.
Matulionis, Balys, dr.
Matulionis, Jonas
Mažiulis, Antanas (etnografijos sk. red.)
Merkys, K.
Mieželis, Vl., ats. gen.
Musteikis, Antanas, dr., asso prof.
Nagys, H., dr. (latvių ir vokiečių literatūra)
Nauburas, M. (Klaipėdos kraštas ir M. Lietuva)
Nemickas, Br., dr.
Narkeliūnaitė, S.
Öller, R., dr.
Ostrauskas, Kostas, dr. (muzika)
Oželis, Kazys, dr., doc. (†)
Pajaujis, Juozas, dr. (ekonomika)

Paplėnas, J., dr. (ekonomika)
Paršeliūnas, J. doc.
Pauliukonis, Pr., (senovės istorija)
Pavilčius, V., dipl. inž.
Pažemėnas, Juozas, adj. (finansų mokslai ir bankai)
Povilaitis, Bronius, dr., prof. (žemės ūkio sk. red.)
Prunskis, Juozas, kun., dr. (žurnalistikos sk. red.)
Puzinas, Jonas, dr., prof. (proistorės sk. red.)
Rabikauskas, Povilas, S.J., kun., dr., prof.
Ramanauskas, M.
Rauchas, Mykolas
Rauktys, J., prof. (botanikos ir miškininkystės sk. red.)
Regelis, K., prof. (botanika)
Reklaitis, Povilas, dr. (meno istorija)
Rimydis, Antanas
Rimšelis, Vikt., M.I.C., kun., dr.
Rudinskas, Pranas
Rukša, Antanas, dr., prof. (klasikinė senovė)
Rūkštelė, Antanas
Ružancovas - Ružaniec, Aleksandras, ats. plk.
Saldukienė, Birutė
Salys, A., dr., prof. (kalbotyros sk. red.).
Santvaras, Stasys
Senn, A., dr., prof.
Skipitis, Rapolas, adv.
Skirmantas, V.
Slabšys, M., dr.
Slavutyč, Yar, dr. (ukrainiečiai)
Sruogienė, Vanda, dr.
Stiklorus, J. A.
Sugintas, A.
Šapoka, Adolfas, dr., prof. (Lietuvos istorija)
Šešplaukis, A., dr.
Šiaučiulis, J.
Šidlauskas, Kr., dr.
Šmulkštys, Julius
Šmulkštys, Liudas
Šulaitis, Edvardas
Trumpa, Vincas
Tulaba, L., kun., dr.
Urbonas, Oskaras, ats. plk.
Užgirienė-Čepėnaitė, Ina
Vaičekonis, Jonas
Vaičiulaitis, Antanas
Vaišnora, Juozas, MIC, kun., dr. (kat. teologijos sk. red.)
Vaitekūnas, A., dr.
Vaitėnas, M., dr.
Vaitkūnaitė, Birutė
Valaitis, Jurgis, inž.
Vasyliūnas, Izidorius, prof. (muzika)
Vėbra, J., dr. prof.
Vengris, J., prof.
Vizgirda, Viktoras (lietuviai dailininkai)
Zelbienė, Elena
Žilevičius, Juozas, L.M., prof. (muzikos sk. red.)
Žukaitė, R.

Naruszewicz, A. St. (Z. Ivinskis)
Našysta (L. Dargis)
Nato (J. A. Stiklorus)
Natris (V. Grakauskas)
Natūralizmas (J. Girnius, H. Nagys, K. Ostrauskas)
Naugardas (K. Avižonis)
Naugardukas (R. Krasauskas, P. Reklaitis)
Naujadarai (L. Dambriūnas)
Naujalis, J. (J. Žilevičius)
Naujamiestis (A. Bendorius, R. Krasauskas)
Naujasis Įstatymas (L. Tulaba)
Naujienos (P. Grigaitis)
Naujoji muzika (K. Ostrauskas)
Naujoji Romuva (J. Brazaitis)
Naujoji Zelandija (Č. Liutikas, A. Bendorius)
Nausėdija (K. Krišči-ukaitis)
Navigacija (M. Slabšys)
Neapolis (A. Bendorius ir J. Jakštas)
Nebylusis seimas (A. Šapoka)
Negrai (A. Musteikis)
Negridai (A. Mažiulis)
Neigtukas (L. Dambriūnas)
Nekaltai Pradėtosios Šv. M. M. seserų kongregacija (R. Krasauskas)
Nekalto Prasidėjimo ordinas (J. Vaišnora)
Nemakščiai (R. Krasauskas)
Nemenčinė (V. Kulbokienė ir J. Puzinas)
Nemunaitis (A. Bendorius, R. Krasauskas ir S. Kolupaila)
Nemunas (A. Salys ir S. Kolupaila)
Nemunėlio Radviliškis (A. Bendorius ir J. Puzinas)
Neogotika (P. Reklaitis)
Neoklasicizmas (H. Nagys ir K. Ostrauskas)
Neolitas (M. Gimbutienė)
Neo-Lithuania (B. Nemickas)
Neorganinė chemija (V. Grakauskas)
Neoromantizmas (H. Nagys)
Neris (S. Kolupaila)
Neris, S. (A. Vaičiulaitis)
Neronas (A. Rukša)
Nervai (K. Oželis)
Nesselmann, G. H. F. (A. Mažiulis ir P. Jonikas)
Nesvyžius (V. Kulbokienė, P. Rabikauskas, P. Reklaitis)
Neumanno ir Sasso byla (J. Dainauskas)
Neutralitetas (D. Krivickas)
Nevėžis (S. Kolupaila)
New Deal (A. Armalis)
New York (A. Bendorius)
New Yorko vertybių birža (J. Pažemėnas)
Newman, J. H. (J. Vaišnora)
Newton, I. (M. Krikščiūnas)
Nezabitauskis, K. R. ir K. J. (V. Maciūnas)
Nida (M. Nauburas)
Niderlandai (J. Jakštas)
Niedermann, Max (A. Senn)
Niekšų draugija (V. Maciūnas)
Niemcewicz, J. U. (Z. Ivinskis)
Niemi, A. R. (R. öller)
Niesiecki, K. (Z. Ivinskis)
Nietzsche, Fr. (J. Girnius)
Nikelis (V. Grakauskas)
Nilometrai (S. Kolupaila)
Nitratai (J. Vėbra)
Niveliavimas (St. Dirmantas)
Nivelyras (St. Dirmantas)
Nočia (V. Kulbokienė ir J. Puzinas)
Nominacija (K. Šidlauskas ir K. Avižonis)
Norimantas (V. Sruogienė)
Norkus, S. (V. Maciūnas)
Normanai (J. Jakštas)
Norvegija (A. Bendorius, B. Pakštas, A. Ružancovas - Ružaniec, J. Lingis ir K. Ostrauskas)
Nostalgija (A. Liaugminas)
Notanga (A. Salys)
Notos (J. Pažemėnas)
Notų bankas (J. Pažemėnas)
Nukryžiuotojo Jėzaus Seserų Kongregacija (V. Gidžiūnas)
Nürnberg (A. Bendorius ir J. A. Stiklorus)
Nusavinimas (B. Masiulis)
Nusikaltimas (B. Masiulis, K. J. Čeginskas)
Nutautinimas (K. J. Čeginskas)
Obeliai (A. Bendorius, J. Burkus ir R. Krasauskas)
Obelis (J. Rauktys, J. Paršeliūnas ir A. Mažiulis)
Observatorija (Č. Masaitis)

A = Amperas (Ampère)
a. = amžius
adm. = administracija, -inis
adv. = advokatas
ag. = anglų, -iškai
agr. = agronomija, agronomas
a. j. = arklio jėga
akad. = akademija, -ikas, -inis
alb. = albanų, -iškai
am. = amerikiečių, -iškai
apg. = apygarda
apl. = apylinkė
aps. = apskritis
ar. = arabų, -iškai
aram. = aramėjų, -iškai
arch. = architektūra, architektas
arkiv. = arkivyskupas
arm. = armėnų, -iškai
as. = asirų, -iškai
asist. = asistentas
asm. = asmenvardis
at. sv. = atominis svoris
aukšt. = aukštaičiai, -ių, -iškai
av. = Avestos, avestiškai
bdv. = būdvardis
b. g. = bendroji giminė
brėž. = brėžinys
b.r.t. = brutto registrinė tona
buv. = buvęs, -usi
b-vė = bendrovė
bžk. = bažnytkaimis
bžn. = bažnyčia
chem. = chemija, -inis
cm = centimetras
Co. = Company ‚kompanija'
ctr. = centneris
č. = čekų, -iškai
D. = Didysis, Didžioji
d. = diena, -os
dek. = dekanas
deš. = dešinysis, -ioji
did. = didysis
dipl. = diplomas, -uotas, -inis
dir. = direktorius
d-ja = draugija
dkv. = daiktavardis
D.L.K. = Didysis Lietuvos Kunigaikštis
doc. = docentas
dol. = doleris
dpt. = departamentas
dr. = daktaras (mokslo laipsnis)
ds. = daugiskaita
dv. = dvaras
erdm = erdvėmetris
egz. = egzempliorius, -ių, -iai
e. o. = ekstraordinarinis
est. = estų, -iškai
ev. = evangelikas, -ų
ež. = ežeras
fak. = fakultetas
fort. = fortepijonas
g = gramas
g. = gimė
gen. = generolas
germ. = germanų, -iškai
gyd. = gydytojas
gimn. = gimnazija
gyv. = gyventojas
gl. = galininkas
glžk. = geležinkelis
got. = gotų, -iškai
gr. = graikų, -iškai
gub. = gubernija, gubernatorius
gud. = gudų, -iškai
h = lot. hora ‚valanda'
ha = hektaras
hebr. = hebrajų -iškai
ide. = indoeuropiečiai, -čių
įk. = įkurtas
imp. = imperatorius, imperija
įn. = įnagininkas
ind. = indų, -iškai
inst. = institutas
inž. = inžinierius, inžinerija
isp. = ispanų, -iškai
įst. = įsteigtas, -i, -os
išsp. = išspausdintas, -ino
it. = italų, -iškai, italikų
įv. = įvardis
jap. = japonų, -iškai
j. l. = jūros lygis
jm. = jūrų mylia, jūrmylė
jnt. = jungtukas
jst. = jaustukas
k. = kaimas; kalba
kair. = kairysis
kan. = kanauninkas
kat. = katalikas, -ų
kg = kilogramas
kl. = klasė
km = kilometras
km. = kilmininkas
kng. = kunigaikštis, -tė
komp. = kompozitorius, kompozicija
korp. = korporacija, -inis
kpt. = kapitonas
kt. = kiti, -ų
k-tija = kunigaikštija
ktm = kietmetris
kun. = kunigas
kW = kilovatas
kWh = kilovatinė valanda
l = litras
lat. = latvių, -iškai
LB = Lietuvių Bendruomenė
LE = Lietuvių Enciklopedija
lenk. = lenkų, -iškai
liet. = lietuvių, -iškai
lyg. sv. = lyginamasis svoris
liut. = liuteronas, -ų

lot. = lotynų, -iškai
ltn. = leitenantas
LU = Lietuvos Universitetas
M. = Mažasis, -ji (pvz. M.Lietuva)
m = metras
mi. = mirė; metai, -ais
med. = medicina; medikas
mėn. = mėnuo
m. g. = moteriškoji giminė
mil. = milijonas
min. = minutė
m-ja = ministerija
mjr. = majoras
mkm. = maksimumas, maksimalus
mkt. = mokytojas, -a
m-la = mokykla
mm = milimetras
mnm. = minimumas, minimalus
mst. = miestas
mstl. = miestelis
muz. = muzika, -inis, -ikas
N. = Naujasis, -oji, -ieji, -osios
nd. = naudininkas
n. g. = niekatroji giminė
nr. = numeris
n.r.t. = netto registrinė tona
nrvg. = norvegų, -iškai
ol. = olandų, -iškai
ord. = ordinarinis
org. = organizacija, -inis
ork. = orkestras
p. = pietų, -inis
par. = parapija
pav. = paveikslas
pirm. = pirmininkas
plg. = palygink
plk. = pulkininkas
pn. = panašus, -iai
po Kr. = po Kristaus gimimo
pop. = popiežius
pr. = prūsų, -iškai
p. r. = pietų rytų, pietryčių
prc. = prancūzų, -iškai
prel. = prelatas
pr. Kr. = prieš Kristaus gimimą
prl. = prielinksnis
prof. = profesorius
prot. = protestantas, -ų, -iškai
prs. = persų, -iškai
prtg. = portugalų, -iškai
prv. = prieveiksmis
psl. = puslapis
p. v. = pietų vakarų, pietvakarių
pvz. = pavyzdys, pavyzdžiui
r. = rytų, -inis
red. = redaktorius; redagavo
rom. = romėnų, romanų, -iškai
rus. = rusų, -iškai
S = Senasis, -oji, -ieji, -osios
sav. = savaitė
sek. = sekundė
sem. = seminarija
sekr. = sekretorius
sen. = senovės, -inis
s-ga = sąjunga
sk. = skyrius
skr. = sanskrito, -iškai
skv. = skaitvardis
sl. = slavų, -iškai
spv. = slapyvardis
st. = stotis
styg. = styginis
stp. = santrumpa
stud. = studentas, -ų
suom. = suomių, -iškai
sva. = senovės vokiečių aukštaičių
š. = šiaurės, -inis
šm. = šauksmininkas
šv. = šventas, šventasis
Švč. = Švenčiausias, -ia
šved. = švedų, -iškai
t = tona
t. = tomas
techn. = technika, techninis
temp. = temperatūra
teol. = teologija
t.y. = tai yra
t. p. = tas pats; ten pat
tr. = tark
trm. = tarmybė; tarminis, -iškai
tt. = tomai; tolimesnieji puslapiai
turk. = turkų, -iškai
ukr. = ukrainiečių, -iškai
univ. = universitetas
V = voltas
v. = vakarai, -ų, -inis
vad. = vadinamasis, -oji
v-ba = valdyba
val. = valanda
vd. = vardininkas
VDU = Vytauto D. Universitetas
ved. = vedėjas
vg. = vengrų, -iškai
v. g. = vyriškoji giminė
vid. = vidutinis
vidr. = vidurinis, -ė
vyr. = vyriausias, vyresnysis
virš. = viršininkas
vysk. = vyskupas
vkž. = veiksmažodis
vls. = valsčius
vok. = vokiečių, -iškai
v. pirm. = vicepirmininkas
vs. = vienaskaita
vsd. = viensėdis, vienkiemis
vst. = valstybė
vt. = vietininkas
VU = Vilniaus Universitetas
vva. = viduramžių vokiečių aukštaičių
vvž. = viduramžių vokiečių žemaičių
vž. = vokiečių žemaičių
W = vatas
Ž. = Žemasis, -oji
žem. = žemaičių, -iškai
žr. = žiūrėk
ŽŪA = Žemės Ūkio Akademija

XX TOMO STRAIPSNIŲ AUTORIŲ SANTRUMPOS

A.Ar. : A. Armalis
A.B. : A. Bendorius
A.Č. : A. Čipkus
A.Džl. : A. Didžiulis
A.L. : A. Landsbergis
A.Lgm. : A. Liaugminas
A.Mst. : A. Musteikis
A.Mž. : A. Mažiulis
Ant.G. : A. Gustaitis
A.Rkš. : A. Rukša
A.Rkšt. : A. Rūkštelė
A.Rm. : A. Rimydis
A.Ržc. : A. Ružancovas-Ružaniec
A.S. : A. Salys
A.Sg. : A. Sugintas
A.Snn. : A. Senn
A.Š. : A. Šapoka
A.Špl. : A. Šešplaukis
At.K. : A. Kairys
A.Vč. : A. Vaičiulaitis
A.Vtk. : A. Vaitekūnas
B.Bš. : B. Bušackis
B.Msl. : B. Masiulis
B.Pkšt. : B. Pakštas
Br. N. : Br. Nemickas
Br.P. : Br. Povilaitis
B.Sld. : B. Saldukienė
B.V. : B. Vaitkūnaitė
B.V.Mč. : B. V. Mačiuika
Č.Bt. : Č. Butkys
Č.L. : Č. Liutikas
Č.M. : Č. Masaitis
D.Js. : D. Jasaitis
D.Kr. : D. Krivickas
E.Bnk. : E. Binkis
Ed.Š. : Ed. Šulaitis
E.Er. : Ed. Eringis
E.M. : E. Masaitienė
H.N. : H. Nagys
Y.S. : Y. Slavutyč
I.Užg. : I. Užgirienė
Iz.V. : Iz. Vasyliūnas
J.A.St. : J. A. Stiklorus
J.Bl. : J. Blekaitis
J.Br. : J. Brazaitis
J.Brk. : J. Burkus
J.Dn. : J. Dainauskas
J.G. : J. Girnius
J.G.B. : J. G. Bylaitis
J.Gdg. : J. Gedaugas
J.J. : J. Jakštas
J.K. : J. Kaupas
J.K.K. : J. K. Karys
J.Krd. : J. Kardelis
J.Kv. : J. Kavaliūnas
J.Lng. : J. Lingis
J.Mln. : J. Malinauskas
J.P. : J. Puzinas
J.Pj. : J. Pajaujis
J.Ppl. : J. Paplėnas
J.Pr. : J. Prunskis
J.Prš. : J. Paršeliūnas
J.Pžm. : J. Pažemėnas
J.Rkt. : J. Rauktys
J.Š. : J. Šmulkštys
J.V. : J. Vaišnora
J.Vbr. : J. Vėbra
J.Vl. : J. Valaitis
J.Vng. : J. Vengris
J.Vs. : J. Vasys
J.Ž. : J. Žilevičius
K.Alš. : K. Ališauskas
K.Arc. : K. Arcibuševas
K.Avž. : K. Avižonis
K.Br. : K. Barėnas
K.Brd. : K. Bradūnas
K.Gdt. : K. Gudaitis
K.J.Čg. : K. J. Čeginskas
K.Kr. : K. Kriščiukaitis
K.O. : K. Ostrauskas
K.Ož, K.Ožl. : K. Oželis
K.Š. : K. Šidlauskas
K.Rgl. : K. Regelis
L.D. : L. Dambriūnas
L.Drg. : L. Dargis
Ln.Jnk. : L. Jankus
L.Šm. : L. Šmulkštys
L.T. : L. Tulaba
M.Gbt. : M. Gimbutienė
M.Kr. : M. Krikščiūnas
M.Nb. : M. Nauburas
M.Rm. : M. Ramanauskas
M.Sl. : M. Slapšys
M.Vt. : M. Vaitėnas
O.Urb. : O. Urbonas
P.Č. : P. Čepėnas
P.D. : P. Dambrauskas
P.Gč. : P. Gaučys
P.Grg. : P. Grigaitis
P.Jkn. : P. Juknevičius
P.Plk. : P. Pauliukonis
P.Rbk. : P. Rabikauskas
P.Rdn. : P. Rudinskas
P.Rkl. : P. Reklaitis
R.Bdr. : R. Budreika
Rd. : Redakcija
R.Krs. : R. Krasauskas
R.Ölr. : R. Öller
R.Skp. : R. Skipitis
R.Žk. : R. Žukaitė
S.Dts. : St. Dirmantas
S.K. : S. Kolupaila
S.N. : S. Narkeliūnaitė
St.Js. : St. Jasaitis
St.K. : St. Kairys
St.S. : St. Santvaras
V.Čž. : V. Čižiūnas
V.Dn. : V. Doniela
V.Gdž. : V. Gidžiūnas
V.Grk. : V. Grakauskas
V.Grm. : V. Germanas
V.Klb. : V. Kulbokienė
V.Kn. : V. Kanauka
V.M. : V. Maciūnas
V.Mž. : V. Mieželis
V.Rm. : V. Rimšelis
V.Srg. : V. Sruogienė
V.Trp. : V. Trumpa
Z.I. : Z. Ivinskis

N

Narsa VDU stud. ateitininkų abstinentų korporacija, 1923 II pradėjusi veikti atskira LU Studentų ateitininkų draugovės abstinentų sekcija. Abstinentų sekcijai priklausė tiek vyrai, tiek mergaitės. 1925 abstinentų sekcija, Pr. Samulionio vadovaujama, pasidarė savarankiška korporacija, tačiau tebeveikė prie Studentų ateitininkų draugovės; 1926–28 leido Santūros žurnalą ir sekcijoje veikė alkoholio-nikotino žalos tyrimo, spaudos ir visuomenininkų, arba oratorių būreliai. 1926, pirmininkaujant V. Rasteniui, abstinentų sekcija atsiskyrė nuo Stud. ateitininkų draugovės ir 1927 I 20 LU įregistruota LU liet. katalikų stud. ateitininkų abstinentų korporacija. Dabar šioje korporacijoje liko vieni vyrai, nes stud. mergaitės susijungė į Stud. ateitininkių draugovę, o 1928 buv. abstinenčių sekcijos narės sudarė Birutės draugovę. 1927/28 korporacija skaitė 93 paskaitas, kurių 10 skaityta per Lietuvos radiją; įsteigė 9 moksleivių ateitininkų abstinentų sekcijas ir keliolika naujų pavasarininkų ir šaulių abstinentų būrelių. 1928 korporacijai vadovavo V. Zymantas, vėliau Vl. Viliamas, Z. Ivinskis, 1933 B. Žvirblis. Prof. St. Šalkauskiui pageidaujant, 1933 Stud. abstinentų korporacija persitvarkė į VDU liet. katalikų stud. ateitininkų N. korporaciją. N. itin pabrėžė moralinį ir religinį pradą visuomenės veikėjo asmenybėje. Abstinenciją ji pasiliko, tačiau ne vieninteliu veikimo lauku, o viena santūrumo priemonių tvirtam lietuvio charakteriui ugdyti. N. turėjo tapti vienu iš pagrindinių veiksnių padėti prof. St. Šalkauskiui praktiškai vykdyti jo keliamas ateitininkijos atsinaujinimo mintis. N. šūkiu buvo pasirinkta nunquam retro (niekada atgal). J. Kavaliūnui 1934 atbaigus N. pertvarkymą, 1935 vadovavo St. Pleškūnas, 1936–37 P. Ožalas. 1936/37 stud. ateitininkų tarpe prasidėjęs didesnių vienetų polinkis ir VDU reikalavimas atskiram vienetui mažiausia 25 narių, 1937 VI N. savo veiklą sustabdė. *J. Kv.*

Narses (apie 478–573) eunuchas, imp. Justinijono I rūmuose, ėjęs aukščiausias civilinės ir karinės valdžios pareigas. 551–553 N. nugalėjo paskutiniuosius ostgotus Italijoje, įveikė Totilą ties Tadinae ir Tejų Kampanijoje. 554–567 buvo Italijos vietininku (egzarchu). 567 Justinijono II atstatytas netrukus mirė.

Narstiklis jūrinis (Grammatophora marina) narstiklinių (Tabellariaceae) šeimos vienacelinis titnaginis dumblis. Sutinkamas Baltijos jūroje.

Narsumas, narsa, charakterio savybė, pasireiškianti sumanumu, ryžtumu ir, svarbiausia, drąsa nevengti asmeninio pavojaus, siekiant kurio nors, dažniausiai bendro tikslo bei pergalės. Tipingiausia n. pasireikšti ir įrodyti vieta yra karas, kovų laukas. Narsus asmuo ne tik lengvai sutinka bet kokį pavojų, bet dargi juos mėgsta ir ieško jų, nes tiktai čia jis randa geriausią progą pilnai realizuoti dominuojančią savo charakterio tendenciją, t.y. patenkinti jame susiformavusiai paskatai, kuri pasireiškia asmeninio pavojaus reikme. Štai kodėl narsuolis nepripažįsta pasitraukimo. Psichiniai faktai, kurie apsprendžia n., gali būti šie: 1. stiprūs socialiniai jausmai (pvz. tėvynės meilė, religinis idealas); 2. bendro tikslo gilus supratimas (pvz. politinės partijos programa, socialinių reformų reikalingumas ir t.t.); 3. kerštо jausmas priešui už jo padarytas skriaudas artimiesiems; 4. nusivylimas savo asmenine laime (mylimo asmens netekimas ir pn.); 5. gilus ir intensyvus noras išpirkti realias ir nerealias (neurotinės kilmės) praeities klaidas bei nuodėmes; 6. noras įprasminti savo egzistenciją. N. kiek tolimesni sinonimai yra drąsa, ryžtumas bei ryžtas. *A. Lgm.*

Narteksas (gr. narthex) yra pirmųjų krikščionių bažnyčių siauras prieangis, kuris buvo skiriamas atgailotojams katechumenams. N. buvo beveik be išimčių naudojamas ankstyvose krikščionių bažnyčio-

se ir tarnavo perėjimu iš šventoriaus į pačią bažnyčią. Romoje n. nuo kiemo skyrė atvira kolonada ar arkada. Bizantijos bažnyčiose jis buvo daugiau uždaras ir gausiai papuoštas spalvingomis mozaikomis. Vėliau n. svarba mažėjo, ir jo vietą užėmė prieangis pačios bažnyčios viduje. Tai yra dažniausiai daroma ir šių dienų bažnyčiose.

Nartykiai žr. Nortikiai.

Naručionių ež. arba Lovys Vievio vls., Trakų aps., 3 km į p.v. nuo Vievio mstl., 14 ha ploto; paviršius 149 m nuo j.l.; ež. ištako neturi, yra takoskyroje tarp Neries ir Strėvos (Nemuno) baseinų.

Narūnėlis (Uria troille L.) šiaurės jūrų paukštis, rusvai juodų plunksnų, laibo snapo; kūno ilgis 45 cm, sveria 1 kg. N. gyvena Norvegijos, Murmano pakraščiuose, Grenlandijoje, Labradore ir kt. šiaurės kraštuose. Žiemą atskrenda ligi Viduržemio jūrų. Žiemą gyvena ir Baltijos jūros pakraščiuose — Užmaryje buvo sugautų ir nušautų. N. ypač gausu N. Žemės pakraščiuose, kur stačių krantų uolose per

Laibasnapis narūnėlis

ištisus kilometrus tęsiasi jų lizdavietės. N. deda tik vieną kiaušinį, bet labai didelį. Minta žuvimis, vėžiagyviais bei kirmėlėmis. Ši n. rūšis dar vadinama laibasnapiais ir nedaug skiriasi nuo storasnapio n. (Uria lomvia lomvia L.), kurio snapas trumpesnis ir storesnis. Storasnapiai n. gyvena apie šiaurės ašigalį.

Narūnpaukščiai (Colymbiformes s. Urinatores) sudaro prisitaikiusių gyventi vandenyje ir gerai nardančių paukščių būrį, kurių liemuo ilgas ir suplotas, o kojos trumpos ir nustumtos į užpakalį; dėl to šio būrio paukščiai sunkiai vaikščioja sausuma ir, be to, gana sunkiai skraido. Lengvai ir greitai plauko todėl, kad ilgi jų pirštai arba sujungti plaukiojamąja plėve, kaip narų (Urinatorinae), arba aprūpinti plačiomis plaukiojamosiomis skiautėmis, kaip kragai (Podiceps cristatus). Šio būrio paukščių snapai pritaikyti gaudyti žuvims ir kitiems vandeniniams gyviams, kuriais jie minta ir todėl yra apvalūs, tiesūs ir į galą nusmailinti. Visi jie gana stambūs paukščiai, siekią apie 55 cm ilgio. Kragai gyvena Afrikoje ir Azijoje, narai, arba gagaros — šiaurėje.

Naruntis upelis Utenos ir Rokiškio aps., Šventosios (Neries) dešinysis intakas, 4,5 km ilgio; sudaro apskričių sieną, kerta Svėdasų–Vyžuonų vieškelį.

Naruszewicz 1. Adam Stanisław (1733 X 20 — 1796 VII 6) Smolensko ir Lucko vyskupas, pirmasis kritiškas respublikos istorikas, Stanislovo Augusto laikų poetas, šviečiamosios dvaro literatūros atstovas. N. buvo Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoj Pinsko medžioklininko sūnus. Mokėsi jėzuitų kolegijoje Pinske. 1748 stojo į jėzuitų ordiną. Švietimo srityje tada lenktyniaudami (ypač su pijorais), jėzuitai savo gabiuosius kandidatus siųsdavo užsienin. N. išvyko tad studijų Lijonan; grįžęs Vilniaus akademijoje dėstė poetiką. Iš rankraščių 1757 jis išspausdino M. K. Sarbievijaus poeziją, pridėdamas savo kalbą, pasakytą perkeliant šv. Kazimiero karstą. Lietuvos kanclerio Fridricho Mykolo Čartoriskio lėšomis N. keliavo po Vokietiją, Prancūziją ir Italiją.

A. Naruszewicz

Panaikinus jėzuitų ordiną, N. apsigyveno didžiojo Lietuvos sekretoriaus Aleksandro Mykolo Sapiegos dvare; bet didelis mokslo ir meno globėjas karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis į labai gabų ir išlavintą N. jau buvo atkreipęs dėmesį. Gavęs dvi parapijas Lietuvoje (Nemenčinę ir Anykščius), N. ten persikėlė ir toli nuo įprastinio triukšmo parašė ilgą poemą Na ruinie Jezuitów (išsp. Varšuvoje 1775). Karaliui rūpinantis 1775 N. buvo paskirtas Smolensko vysk. pagalbininku, o 1790 gavo seniai lauktą Lucko vyskupiją. Prieš tai N. jau buvo pradėjęs dignitoriams į-

prastą politinę karjerą. 1780 karalius jį paskyrė didžiuoju Lietuvos sekretoriumi. 1782 jis tapo išrinktas Nuolatinės tarybos sekretoriumi, o kai mirė Smolensko vysk. G. Wodziński (1788), N. atsisėdo senate ir tuo būdu dalyvavo didžiajame Varšuvos seime. Eidamas su reformininkais, N. pasisakė už Gegužės 3 konstituciją. Respubliką ištikusias nelaimes (padalijimai) N. į gyvenimo galą skaudžiai išgyveno. Jis paskendo melancholijoje, šalinosi žmonių, atsiskyręs gyveno savo buveinėje Jonavoje (Gudijoje).

Ne politinis veikimas išgarsino N., o jo literatūros ir istorijos darbai. N. lenkiškai išvertė Tacitą, Horacijų. Su J. Albertrandi nuo 1770 leido žurnalą Zabawy przyjemne i pożyteczne, kur spausdino savo lyrinius ir satyrinius eilėraščius. 1778 N. kūryba buvo išleista lenkiškai 4 tt. Dzieła poetyckie (I–II t. — lyrika, III t. — satyros, IV t. — verstinė poezija). N., be kitko, savo eilėraščiuose kėlė karalių kaip mecenatą ir mokslo globėją. Bet savo satyrose, kurios yra svarbiausia N. poezijos dalis, lyg koks ano meto sąžinės balsas, pasakė daug karčios tiesos. 1787 važiuodamas į susitikimą Ukrainon su Rusijos Kotryna II, karalius Stanislovas Augustas drauge pasiėmė N., kuris, kaip oficialus ‚kronikininkas', turėjo viską surašyti. Iš čia susidarė Dyarusz podróży Stanislawa Augusta króla na Ukrainę w roku 1787. Pristatytas carienei Kaniove, N. jai dedikavo savo Tauryką, czyli wiadomości starożytne i późniejsze o stanie i mieszkańcach Krymu (1788 išsp. Kijeve ir rusiškai). Carė, įvertindama N. darbą, jį apdovanojo žiedu, auksiniu krūtinės kryžiumi ir paskyrė pensiją. Tačiau pats žymiausias N. darbas buvo istorijos srityje, kai karaliaus užsakymu ėmė pagaliau rašyti Historja narodu polskiego od początku chrześćjaństwa, kurios iki Jogailos laikų (1386) 1780–86 išleido 6 tomus (1859 išl. II leidimas 8 tt.). 1781 jis išleido 2 tt. Historja Jana Karola Chodkiewicza, wojewody Wileńskiego, hetmana wielkiego W. X. Lit., kur drauge atvaizdavo svarbiausius Zigmanto Vazos valdymo momentus. Į gyvenimo galą palūžęs, N. nebeėmė plunksnos į rankas. Paliko labai vertingų surinktų šaltinių kolekciją, taip vadinamą ‚Teki Naruszewicza', kurių yra 230 t. Savo žymiausiu Lenkijos istorijos veikalu, kuriuo amžininkai gėrėjosi, N. pirmasis lenkų istoriografijoj išdirbo elementarius istorijos metodo ir istorinės kritikos dėsnius. Jis pradėjo istoriją tirti moksliškai. Savo kriticizmu N. nurodė kelią ir metodą tolimesniems Lenkijos istoriografijos darbams. Savo nusistatymu ir pažiūromis į Lenkijos ir Lietuvos praeitį jis sukūrė vad. Naruševičiaus mokyklą. Tai buvo N. pradėtos Lenkijos istorijos tęsėjai, kurie, pagal atskirus valdovus ją privedė iki Jono Kazimiero Vazos. Tai mokyklai priklauso L. Golębiowski, T. Čackis, J. Albertrandi, J. U. Niemcewicz, K. Kwiatkowski, M. D. Krajewski. N. buvo didelis priešas bajorų laisvių ir į praeitį žiūrėjo perdėm monarchisto akimis. Valstybės galybę jis tematė stiprioje karaliaus valdžioje. Visų nelaimių šaltinis jam buvo tos valdžios aprėžimas, vykdomas Lenkijos luomų (šlėktų) privilegijomis. N. iškeltus tyrinėjimo principus pakeitė Lelewelio (žr.) sukurtoji mokykla. Paties N. ir jo mokyklos veikalų medžiaga ir metodas dabar yra jau pasenę; iki XIX a. antros pusės jie tačiau turėjo didelės reikšmės.

St. Estreicher, Bibl. Polska XXIII, 45–52; *G. Korbut*, Literatura Polska III, 1931; *J. Bartoszewicz*, Znakomici mężowie polscy w w. XVIII 1853; Sacrum Poloniae Millennium I, 1954; *L. Górnicki*, Dzieje w koronie Polskiej 1950 (H. Barycz įvadas); *Wł. Smoleński*, Szkoły historyczne w Polsce 1922. Kita bibliografija: *N. Rutkowska*, Bishop A. Naruszewicz and his History of the Polish Nation (Diss.) 1941. *Z.I.*

2. Kazimierz (1730–1809) vysk. A. Stanislovo N. brolis, Lietuvos jėzuitas, Vilniuje įstojęs į šį ordiną 1755, baigęs mokslus dėstė humanistinius dalykus ir matematiką, vėliau vadovavo jėzuitų spaustuvei Vilniuje, 1769–73 Vilniaus bajorų kolegijos rektorius. Panaikinus Jėzaus draugiją, liko Vilniaus akademijos prof., tapo Smolensko kanauninku ir Anykščių klebonu. Išsp. Marka Tullyusza Cicerona o powinności wszech stanów ludzi 1766, Mowa miana przed oglosz. prosp. lekcyi akad. wileńskiej 1781, be to, daugybę lotyniškų proginių prakalbų.

Naruševičius 1. Ignas (1885 Riečių k., Daukšių vls., Marijampolės aps. — 1919 X 26 Baltimorėje, JAV) poetas. Lietuvoje baigęs tik pradžios mokyklą, atvykęs į JAV, visą laiką gyveno Baltimorėje, dirbdamas siuvykloj. Savo eilėraščius N. spausdino įvairiuose ano meto Amerikos lietuvių laikraščiuose. Jo eilėraščių temos ir nuotaikos yra gana artimos Pr. Vaičaičio plunksnai. Tik N. geriausi patriotiniai, humanistiniai ir socialiniai eilėraščių posmai yra atremti ne tiek į tėvynėje vedamos

kovos aktualijas, kiek į Amerikos lietuvių konkrečią ir nelengvą kasdienybę. Eilėraščių forma nekomplikuota, artima liaudies dainai. Būdamas pats eilinis darbininkas, N. sugebėjo paprastu, bet ganėtinai poetišku žodžiu prabilti į tokio pat likimo ištiktą žmogų. Gražus N. poezijos pavyzdys yra Angliakasio daina, įdėta ir į Lietuvių poezijos antologiją. N. rašęs ir nemaža satyrinio pobūdžio eilių. N. gyvai dalyvavo ir vietinės lietuvių kolonijos kultūrinėje veikloje, priklausydamas įvairioms draugijoms ir būdamas nepamainomas aktorius dažnuose Baltimorės teatralų pastatymuose.

K. Brd.

2. Juozas (1890 Kadariškių k., Suvalkų aps.—?). Mokėsi privačiai pas M. Endziulaitį, Vl. Bukavecką, Ješmantą, Totorių ir kt., pats buvo ‚daraktorium' Suvalkijos kaimuose, žandarų sekamas ir areštuojamas, dirbo Žiburio, Žagrės ir Blaivybės draugijose. Po I pas. karo Mokolų vls. (Marijampolės aps.) sekretorius. Iš tų pareigų 1927 atleistas, skurdžiai gyveno Marijampolėje. Kun. M. Gustaičio paragintas, 1911 pradėjo spausdinti savo raštus Šaltinyje, o vėliau ir kituose Lietuvos bei Amerikos laikraščiuose. Per 20 metų (1911–31) parašė apie 3000 eilėraščių ir apie 850 prozos dalykėlių. Jo poezija menkos vertės, bet ji tiko ano meto spaudos lygiui. Amerikos Balsas išleido dvi ‚Naruševičiaus Eilių' knygas, nors autorius iš to savo skurde neturėjo jokio materialinio pelno.

Šaltinis 5, 1931.

3. (Norus) Tomas (1871 XI 17 Daugirduose, Krokialaukio vls., Alytaus aps. — 1927 IX 16 Kaune, palaidotas Krokialaukyje) inžinierius, visuomenės veikėjas, diplomatas. Gimn. mokslus ėjo Marijampolėje, studijavo Maskvos universitete ir Aukštojoje inžinierių technikų mokykloje Maskvoje. Gavęs inž. diplomą, dirbo Maskvoje ir Kolomnoje prie garo siurblių statybos. Maskvoje pastatė centrinę elektros jėgainę. Pagal N. projektą buvo statomi tramvajų vagonai. Jis buvo tramvajų vagonų dirbtuvių vyr. inž. Vagonų konstrukcijos ir tramvajų eksploatacijos srityse buvo užpatentavęs savo išradimų. Požeminių tramvajų finansavimo

T. Naruševičius

Ad. Varnas T. Naruševičius

ir eksploatavimo bei kitais technikiniais reikalais buvo Maskvos miesto siunčiamas Anglijon, Japonijon, JAV, kadangi jis buvo žymus inžinierius.

Į liet. visuomeninį darbą įsijungė 1905, drauge su kitais suorganizuodamas Maskvos lietuvių savišalpos d-ją ir trejus metus buvo jos pirmininkas. 1907–17 dosniai rėmė Maskvos lietuvių studentų d-ją. Priklausė Lietuvių mokslo d-jai bei Dailės d-jai. 1914 N. drauge su kitais suorganizavo Maskvos lietuvių komitetą karo pabėgėliams šelpti, o 1915–17 buvo Lietuvių centrinio komiteto pabėgėliams šelpti narys; 1916 dalyvavo Londono lietuvių konferencijoje. P. Leonui padėjo organizuoti 1917 pavasarį demokratinę tautos laisvės Santarą ir kaip tos grupės atstovas vyko į JAV. Kai 1925 Santara persitvarkė į Ūkininkų partiją, jis priklausė Ūkininkų partijai. 1917–18 gyvendamas JAV įgijo didelės pagarbos Amerikos lietuviuose: atstovavo Vidurio Europos sąjungoje ir drauge su kitų tautų atstovais paskelbė Tautų Nepriklausomybės deklaraciją Filadelfijoje. 1918 XI 26 išrenkamas katalikų ir tautininkų demokratų srovių tarybos vykdomojo komiteto pirmininku. 1919, kaip A-

merikos lietuvių delegatas veikė Paryžiuje, vykstant taikos konferencijai. Be politinės veiklos, N. drauge su M. Yču išrūpino Lietuvai įvairių karinių medžiagų iš Prancūzijoje likviduojamų JAV karo sandėlių už 4 mil. litų. 1920 drauge su Voldemaru atstovavo Lietuvai Tautų Sąjungoje. 1920 VII derėjosi dėl taikos su Sovietų Sąjunga ir, P. Klimo padedamas, išsiderėjo Lietuvai naudingą taikos sutartį, kurią 1920 VII 12 pasirašė. 1921 atstovavo Lietuvai Briuselyje derybose su lenkais, kur buvo Lietuvai pasiūlytas Hymanso projektas priimti. N. referavus, Lietuvos vyriausybė atmetė Hymanso projektą. 1921–23 Lietuvos įgaliotas ministras Londone, 1923–24 susisiekimo ministras, 1925 Klaipėdos uosto direktorijos pirmininkas. Buvo išrinktas į antrąjį seimą, bet atsisakė sekančio kandidato naudai. Jau prieš I pas. karą rūpinosi Lietuvos pramonės reikalais — su prof. P. Juodele 1912–14 buvo pastatęs cemento fabriką Valkininke. N. Lietuvoje rėmė aukštąjį mokslą einančią studentiją ir buvo Aukštųjų mokyklų lietuviams studentams šelpti d-jos v.pirmininkas. Testamentu šiai d-jai paliko savo vilą Smeltėje (už vilą d-ja gavo apie 25.000 lt.). Buvo pasiūlęs ir sudaręs konkretų projektą paruošti diplomatinei ir konsuliarinei tarnybai tinkamą prieauglį. Išsp. drauge su J. Žilium Lithuania's Case for Independence 1918. *R.Skp.*

Naruševičiūtė-Žmuidzinienė Halina Jonė (g. 1909 I 1 Liepojoje) dailininkė akvarelistė, baigusi meno mokyklą Kaune. Mokėsi A. Varno tapybos ir A. Galdiko grafikos studijose. Studentų Trijų Tulpių korporacijos pirmosios valdybos iždininkė. Studijas gilino Londone. Kartu su skulptore Každailevičiūte suruošė 1932 Kaune paveikslų parodą. Taip pat dalyvavo 1932 ir 1937–44 lietuvių dailininkų kūrinių bendrose parodose. Nutapė įžymesniųjų žmonių portretų. Vokietijoje dėstė liet. tremtinių gimnazijoje Grevene paišybą. 1950 Anglijoje baigė Harrowe tekstilės studiją. 1949 ir 1950 viena iš rengėjų ir dalyvių Edinbourgho 15 tautybių liaudies meno ir dailininkų paveikslų parodų. Jos iniciatyva suruošta šio pobūdžio baltų paroda Yorke ir eilėj kitų Anglijos miestų. Nuo 1951 Kanadoje.

Narutavičienė - Markevičiūtė Janina (g. 1895 V 17 Panevėžyje) visuomenininkė. 1911 baigė Panevėžio gimn., 1913–17 studijavo Stebuto aukštuosiuose agronomijos kursuose Petrapilyje. Dar Panevėžio gimnazijoj įtraukė į lietuviškąją veiklą, vaidino liet. scenos mėgėjų rately, rašinėjo slaptam laikraštėlyje. 1911–13 pirmoji mokytoja tik įst. Saulės mokyklos Panevėžyje. 1913–14 Liet. stud. d-jos Petrapily valdyboj. 1917 Tverėje dirbo Lietuvių tremtinių komiteto švietimo sekcijoje, ruošė vaidinimus ir t.t. 1918 dirbo žemės ūkio ministerijoje Vilniuj ir Kaune, kur buvo žemės ūkio spaudos referentė, jos švietimo sk. sekretorė ir Mūsų Žemės redaktorė. Pasitraukusi iš tarnybos, įsteigė Lietuvos vaiko d-ją ir buvo ilgametė jos valdybos narė Kaune ir Šiauliuose, Lietuvių tautininkių Gražinos v.pirmininkė, Mergaičių bičiulių s-gos valdyboje. Moterų skyriaus Lietuvoje steigėja ir redaktorė, taip pat kurį laiką redagavo moterų skyrių Lietuvos Žiniose, Ryte, Ūkininko Patarėjuje, suorganizavo ir redagavo moterų radijo pusvalandį (1928) ir kt. Nuolatinė Motinos ir Vaiko, Moters ir Pasaulio bendradarbė. 1944–45 gyveno Bregenze (Austrijoje), kur 1945 suorganizavo Lietuvių moterų sekciją prie Lietuvos raudonojo kryžiaus ir buvo jos Vorarlberge pirmininkė, 1947 suorganizavo Haslache lietuvių liaudies meno parodėlę. 1948 išvyko į Kolumbiją, kur 1948 XI 14 Medelline surengė lietuvių liaudies meno parodėlę. Iš čia bendradarbiavo periodinėje lietuvių spaudoje. J. Narūnės slapyvardžiu išspausdino Gintarėlę 1956, Jaunieji daigeliai 1959.

J. Narutavičienė

Narutavičius 1. Gabrielius (1865 Brevikiuose, Alsėdžių vls., Telšių aps. — 1922 Varšuvoj) Lenkijos prezidentas (3) brolis. Mokėsi Mintaujoj. 1891 baigė St. Galen inžinerijos mokslus ir dirbo elektrotechnikos srityje, statydamas vandens jėgaines. 1907 Züricho politechnikumo prof., 1913–20 dekanas. 1920 grįžo į Lenkiją ir apėmė viešųjų darbų ministro pareigas. 1922 atvyko į Vilnių tvarkyti okupuoto Vilniaus reikalus. Jo įsakymu buvo paleisti

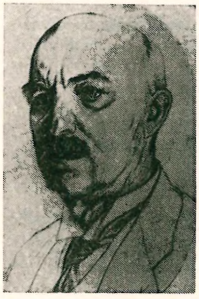

G. Narutavičius

areštuotieji lietuviai. Genujos konferencijos narys (1922). 1922 užsienio reikalų ministras. 1922 XII išrinktas prezidentu. XII 16, po 2 dienų, nušautas E. Niewiadomskio per meno parodos atidarymą.

2. Petras (1885 VI 29 Padvaiskių k., Kuršėnų vls., Šiaulių aps. — 1956 XI 17 Medeline, Kolumbijoje) inžinierius, visuomenininkas. Mokėsi Mintaujos ir Petrapilio gimn. 1905 už lietuvišką veiklą buvo išmestas iš Petrapilio gimnazijos ir slapta išvyko į Berną, kur įsigijo brandos atestatą ir įstojo į Berno universitetą, persikėlė į Montefiore inst. ir Liège (Lieže), nors mokslus tebaigė tik I pas. karo metu Politechnikos institute Petrapilyje. Pradžioje dirbo garo turbinų konstruktoriumi, 1917–18 Smolenske Vilijos fabriko technikos skyriaus viršininku, kur lietuvių tremtiniams, drauge su P. Matulioniu ir kt., organizavo vakarinius technikos kursus ir kt. mokyklas, padėdamas ir Lietuvių tremtinių bei ‚Grūdo' organizacijoms. Grįžęs į Lietuvą, statė Anykščių elektros jėgainę, 1919–21 tarnavo prekybos, pramonės ir finansų ministerijoje, savo žinyboje turėdamas visos Lietuvos elektrines, 1921–24 projektavo ir statė Bačiūnų jėgainę prie Šiaulių, jai vadovavo, 1932–40 dirbo Kauno mst. valdyboje, 1940–41 Vilniaus elektros stoties direktorius, 1941–43 Telšiuose Žemaitijos srities elektros ūkio direktorius, 1943–44 Lietuvos energijos valdyboj, 1944–45 Bregenzo (Austrijoje) elektrinėje, 1946–48 UNRRA ir IRO tarnyboje, išemigravęs į Kolumbiją dirbo to krašto elektros ūkyje. Bendradarbiavo Savivaldybėje.

P. Narutavičius

Br. Garšva, Inž. P.N. (Technikos Žodis 6, 1956).

3. Stanislovas (1862 IX 2 Brevikių dv., Alsėdžių vls., Telšių aps. — 1932 XII 31 Kaune) adv., visuomenės veikėjas (1) brolis. Mokėsi Liepojos gimn. ir Petrapilio univ., kur baigė teisių fak. Gimnazijoje besimokydamas rinko lietuvių tautosaką mokytojui Weckenstedtui. Būdamas studentu priklausė slaptai studentų organizacijai, vad. Gminai. Aktyvus 1905 revoliucijos veikėjas ir Vilniaus didžiojo seimo nuo Alsėdžių vls. atstovas, reikalavęs nusavinti dvarininkų žemes. Kandidatavo į Rusijos IV dūmos atstovus. 1915–18 vokiečių okupacijos metu gynė apylinkės ūkininkų reikalus prieš okupantus. 1917 įėjo į organizacinį komitetą šaukti Vilniaus konferencijai, dalyvavo toje konferencijoje ir buvo išrinktas į Tautos tarybą, pasirašė Lietuvos nepriklausomybės aktą. Nepriklausomoje Lietuvoje gyveno savo ūkyje ir dalyvavo ūkinėse organizacijose bei savivaldybės veikloje — ilgametis Telšių aps. tarybos narys. Su L. Krzywickiu 1890 leido Tygodnik Powszechny.

St. Narutavičius

Narutis Pilypas (g. 1920 V 26 Kaukaze) inž., visuomenininkas. 1938 baigė Panevėžio gimn. ir stojo į VDU technikos fak. studijuoti elektrotechnikos. Vokietijoj 1946–50 studijavo Karlsruhės aukštojoje technikos mokykloje, kurią baigė dipl. inž. titulu, apgynęs diplominį darbą apie Kauno miesto tramvajus. 1955–56 studijas gilino Stuttgarto aukštojoje technikos m-loje. Atvykęs į JAV, apsigyveno Čikagoje ir dirba savo specialybės darbą. Veikė ateitininkuose: vadovavo Panevėžio moksleivių ateitininkų kuopai ir 1940–41 pirmininkavo VDU studentų ateitininkų sągai. Priklauso Grandies korporacijai; jos pirmininkas 1958–59. Pirmuoju bolševikmečiu rezistencijos organizatorius; rezistencinę veiklą tęsė ir vokiečių okupacijoje. Gestapo suimtas 1943 pavasarį, ligi karo pabaigos kalintas Stutthofo koncentracijos stovykloje. Lietuvių aktyvistų fronto, vėliau Lietuvių fronto veikėjas. Spaudoj yra bendradarbiavęs Panevėžio Garse, Ateityje, Į Laisvę. LE bendradarbis.

P. Narutis

Narva 1. upė Estijoje, teka iš Peipsi ež. į Suomių įlankos Narvos įlankėlę; jos aukštupis Velikaja, kuri įteka į Pskovo ež., pietinę Peipsi ež. dalį. N. ilgis 79 km, su aukštupiu 645 km, baseino plotas 56.340 km^2, vid. debitas 435 m^3/sek. Upė teka dolomitų vagoje, dideliu greičiu. Jos kritimas 30,2 m sukoncentruotas tarp Kulgu

ir Narvos mst.; čia upė krinta 21 m 4 km ruože. Narvos krioklio vandens jėga buvo naudojama Krenholmo manufaktūros fabrikų nuo 1890; 1956 ties Kulgu pastatyta užtvanka, kuri patvenkė didį tvenkinį, vandens jėga naudojama vietinės pramonės ir teikiama Rusijai. Deš. intakas Pliusa. Prie N. žiočių yra vasarvietė Narva-Joesu.

2. Upelis Lydos aps., Nemuno deš. intakas, 20 km ilgio; teka į p. tarp Gaujos ir Lydajos, pro Dakūdavos mst.; deš. intakas Nečečia.

Narva r. Estijos mst. kair. Narvos upės krante, apie 15 km aukščiau jos žiočių; apie 30.000 gyv. (1939 — 24.200). N. yra ir upės uostas, į kurį gali įplaukti ligi 4 m grimzlės laivai. Už 3 km į pietus nuo N. Krenholme yra XX a. pradžioje baigta statyti galinga upinė jėgainė ir didžiulis medvilnės verpimo ir audimo fabrikas. N. įkūrė 1223 danai, bet jau 1238 ji atiteko Kalavijuočių ordinui, kaip toliausiai į rytus išsikišusi jų kolonizacijos bazė tvirtovė. XIII a. pabaigoje N. buvo užgrobta Naugardo respublikos, bet po kelerių metų užimta vokiečių, kurie ją išlaikė ligi 1558, kai ją užėmė rusai. 1581 užimta švedų, 1700 apgulta rusų, kuriuos 1700 XI 20 sumušė švedai (Karolis XII). 1704 paveržė iš švedų rusai (Petras I). Nuo to laiko ji išbuvo rusų okupacijoj ligi Estijos nepriklausomybės karo (1919) pabaigos. Ketvirtą kartą rusams atiteko 1940 Estijos okupacijos metu. 1941 VIII 17 užimta vokiečių, kurie išbuvo ligi 1944 VII 26. Iš švedų laikų mieste yra išlikę baroko ir klasikinio stiliaus pastatų. N. daug nukentėjo II pas. karo metu. *A.B.*

N. pilių didinga panorama vaizdžiai simbolizuoja Europos Vakarų ir Rytų pasaulių antagonizmą. Kairėje Narvos upės

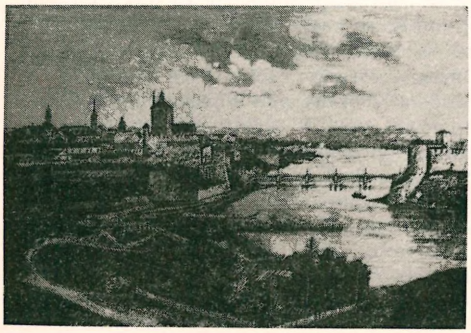

Narva

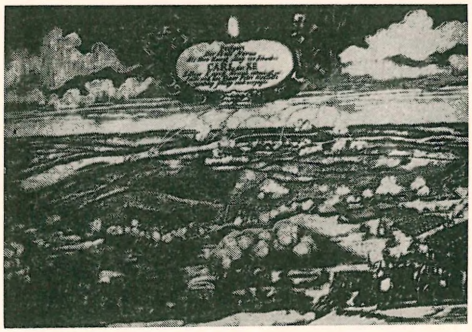

Narvos mūšis

pusėje stovi XIV a. Ordino pilis su dideliu keturkampiu bokštu, vad. Didžiuoju Hermannu, o dešinėje — rusų caro Jono III 1492 pradėtoji statyti Ivangorodo tvirtovė, kuri pagal XVI a. anglų pasiuntinio Maskvoje D. Fletcherio liudijimą buvo suprojektuota iš Lenkijos atvykusio architekto. Morelovskio nuomone, tas architektas turėjo būti iš Vilniaus, atsiųstas D.L.K. Aleksandro žmonai Elenai, caro Jono III dukteriai, tarpininkaujant. Toji pirmykštė 1492 pilis turėjo taisyklingo kvadratinio plano ginamąsias sienas su kampiniais bokštais ir reikšminga tuo, kad ji buvo pati pirmoji Rusijos pilių architektūroje turėjusi tokį taisyklingą planą, nes visos senovinės Rusijos pilys buvo statomos kreivos. Todėl darytina išvada, kad D. L. Ktijos gardinio tipo pilių statybos tradicija čia padarė lemiamos įtakos Rusijos pilių architektūros evoliucijai, nes Ivangorodo pilis sulaukė Rusijoje daug sekimų. XVI a. pusėje Ivangorodo pilis buvo perstatyta ir žymiai praplėsta.

S. Karling, N., eine baugeschichtliche Untersuchung 1936; *M. Morelowski*, Zarysy syntetyczne sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu 1939; *V. V. Kostočkin*, Krepost Ivangorod (Materjaly i issledovanija po archeologii SSSR 31) 1952. *P.Rkl.*

Narvaez Ramon Maria (1800–1868) ispanų generolas ir politikas. Už herojiškumą karlistų kare buvo pakeltas maršalu. Politinėje veikloje pasireiškė nuosaikiųjų partijos vadu. Vėliau buvo pakeltas kunigaikščiu ir 6 kartus buvo ministru pirmininku. Pirmojo pirmininkavimo metu paskelbė naują konstituciją, tačiau vėliau nepaisė konstitucinių garantijų. Žiauriai malšino įvairius revoliucinius mėginimus ir savo elgesiu paruošė dirvą 1868 revoliucijai, kurios dėlei Izabelė II neteko sosto.

Narva-Joesu š.r. Estijos pajūrio vasarvietė su puikiu paplūdymiu ir pušynu, į v. nuo Narvos upės žiočių, 13 km nuo Narvos mst.; 1940 buvo apie 2800 gyv. N.-J. ypač mėgiama švedų vasarotojų.

Narvas, narvelis geležies virbų, pinučių dėžė sugautiems žvėrims, plėšriems paukščiams laikyti. Taip pat medinė, protarpiais sukaltų lentų, storų virbų dėžė namų gyvuliams pervežti (avims, kiaulėms), kartais dar pintinė ar kita dėžė gyvoms žuvims laikyti. Giesmininkams paukščiukams XIX a. gale dar darė plonų medinių (drožtinių) virbų, nendrių pynučių, vėliau jau vielos n. Bičių motinėlei laikyti skobia mažytį lovelį, kurio viršų pridengia retu audeklu ar stiklu, sieteliu; jį vadina n.

Narvydas Pranas (g. 1887 VII 14/26 Trumpaičių k., Joniškio vls., Šiaulių aps.) visuomenininkas. Lankė ‚daraktorių' mokyklą, vėliau Žagarės dviklasinę. Anksti susipažino su draudžiamaisiais lietuvių raštais, rinko tautosaką, senienas ir siuntė dr. J. Basanavičiui į Bulgariją. Jo tautosakos užrašų yra išspausdinta Lietuvių pasakose įvairiose. 1907 atvyko į JAV ir Naujorke pritapo prie socialistų, rašinėjo Vienybei Lietuvininkų ir kt. J. O. Širvydo paveiktas pasitraukė iš socialistų ir vėliau priklausė tautininkams-demokratams. 1912 įstojo į Susivienijimą lietuvių Amerikoje ir Tėvynės mylėtojų draugiją. Buvo Šaulių sąjungos narys-rėmėjas, Alto bei Balfo veikėjas. M. Petrauskui organizuojant chorą, N. jame ir jo rengiamuose vaidinimuose-operetėse dalyvavo. 1920–22 dirbo Lietuvos misijoje, vėliau talkininkavo šaulių, neolituanų aukų rinkimui ir kt. 1926 vienas iš Amerikos lietuvių tautininkų klubo organizatorių. Po 1946 N. parsikvietė per 30 tremtinių šeimų. Atskirai išsp. vertimus: Miškas vis smarkiau degė 1909 ir Kaip Rusijos valstiečiai kovojo už savo žemę ir laisvę 1908. Bendradarbiavo Vienynėj, Dirvoj, Lietuvoj.

Narvik š.v. Norvegijos uostas prie Ofoto fiordo, 68°30′ š. pl.; 11.141 gyv. (1950). N. yra svarbus, neužšąląs, švedų geležies rūdos išvežimo uostas, į kurį ji atgabenama iš Kirunos kasyklų elektriniais traukiniais. N. išgarsėjo II pas. karo metu: 1940 IV 9 staigiu užpuolimu iš jūros užimtas vokiečių kalnų šaulių dalinio, bet IV 10 ir IV 13 anglų karo laivai sunaikino visus (10) vokiečių naikintojus, kuriais buvo atgabentas ekspedicinis dalinys. Tai buvo pirmasis vokiečių karo laivyno pralaimėjimas nuo karo pradžios. Anglai išsikėlė į krantą ir po atkaklių kautynių V 28 išmušė vokiečius iš miesto ir jo apylinkių. Pradėjus vokiečiams sėkmingą ofenzyvą prieš Belgiją, Olandiją ir Prancūziją, VI 8 britai iš N. pasitraukė ir vokiečiai jį išlaikė savo okupacijoj ligi karo pabaigos.

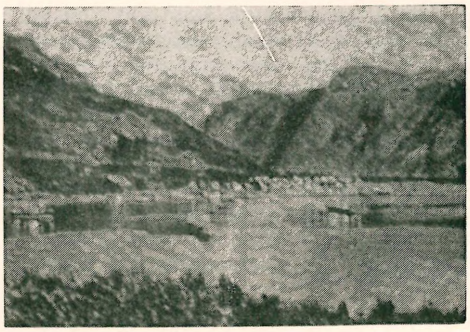

Narvikas

Narviliškės, Narveliškės bžk. Ašmenos aps., 30 km į p. nuo Ašmenos, 6 km į š.v. nuo Trobų, prie Surviliškių mstl., buv. pranciškonų vietovė. Surviliškių dv. savininkė 1618 pastatė mūrinį vienuolyną ir med. Šv. Pranciškaus bažnyčią ir padovanojo Vilniaus pranciškonams, mažiesiems broliams, davusi tai vietovei N. vardą. Įsikūrė N. pranciškonai 1745 pastatė mūrinę gotiko bažnyčią. Medinė bžn. 1698 buvo paversta parapine. Šis vienuolynas 1832 buvo panaikintas. *V.Klb.*

Narvis (lenk. Narew) upė Lenkijoje Balstogės aps., Bugo (Vyslos) deš. intakas, 442 km ilgio; baseino plotas 28.361 km², vid. debitas 155 m³/sek. Teka iš Baltvyžio girios, pro Lapus, Vizną, Lomžą, Ostrolenką ir Pultuską, ties Serocku įteka į Bugą. N. intakai: kair. Narewka, Orlanka, Orz, deš. Supraslis, Bebra, Pisa, Škva, Rozoga, Omulev, Orzyc, Pelta. Prie santakos N. vandens debitas yra didesnis kaip Bugo. Potvynio debitas siekia 1300 m³/sek. Didžiausi potvyniai buvo 1888, 1924 ir 1958; dėl žemų krantų apsemiamas kelių kilometrų platumo slėnis. Bendras N. kritimas 84 m, vid. 19 cm/km. Upė naudojama plukdymui, taip pat buvo reguliuojama laivininkystei ligi Bebros, kurią Augustavo perkasas jungia su Nemunu.

Nasby Petroleum V. (iš tikrųjų Locke David Ross, 1833–1888), amerikiečių hu-

moristinis rašytojas. Pagarsėjo JAV pilietinio karo metu feljetonais, kritikuojančiais Pietus. Naudojo tuo metu populiarias humoristines priemones: gramatikos bei rašybos klaidas, absurdinę logiką, groteską. Nuo 1865 redagavo laikraštį Blade ir spausdino jame savo populiarius laiškus. A. Linkolnas buvo vienas jo gerbėjų. N. turėjo įtakos ir Mark Twainui. Jo humoristiniai raštai išspausdinti The Nasby Papers 1864 ir kt.

Nascimento Francisco (1734–1819) portugalų poetas. Inkvizicijai įskųstas kaip eretikas, pabėgo į Paryžių, kur išgyveno visą savo gyvenimą, kovodamas su dideliu skurdu. Jis praturtino portugalų k. naujais žodžiais ir formomis. Paliko Odes ir laiškus pagal Horacijų. Taip pat vertė Horacijų, La Fontaine. Tačiau jo įtaka lemiamai pasireiškė labiau portugalų kalbos gryninimo srityje.

Nascuntur poetae, fiunt oratores (lot.) poetai gimsta, kalbėtojai pasidaro.

Nash 1. J o h n, Sir (1752–1835) anglų architektas, pasižymėjęs miestus planuojant — Londono Marylebone regioną. Jis išplanavo Regento parką, atnaujino Buckinhamo rūmus, projektavo Haymarket teatrą. N. buvo regento, vėliau karaliaus Jurgio IV, globojamas, todėl Anglijos aristokratija statė daug pastatų N. projektais. Jis pradininkas neoklasikinio vad. regentinio stiliaus. N. pradėjo naudoti stuką miestų pastatų fasadams.

2. O g d e n (g. 1902) amerikiečių humoristinis poetas. Žymesnieji rinkiniai: The Primrose Path 1935, I'm a Stranger Here Myself 1938, Versus 1949, The Moon is Shining Bright As Day 1953, You Can't Get There from Here 1957. N. aštrus, urbaniškas, civilizuotas humoras priklauso vad. New Yorker žurnalo mokyklai. Tačiau jis atspindi ir pagrindines tradicines amerikiečių komiškosios literatūros linijas: groteską, nesąmonę, perdėjimą. Itin efektingai naudoja blogos poezijos priemones humorui išgauti: labai ilgas eilutes, dirbtinius rimus, asimetriškumą, pseudopoetines metaforas. N. turi ir rimtos satyros polinkį; jo poezijoje yra įžvalgios amerikietiškojo charakterio ir gyvenimo analizės.

3. P a u l (1889–1946) anglų tapytojas ir raižytojas, dalyvavęs I ir II pas. kare ir daug raižęs bei piešęs karo meto scenų. N. žinomas gamtos akvarelėmis bei knygų iliustracijomis. Karo meto piešinių yra Londono karo muziejuje.

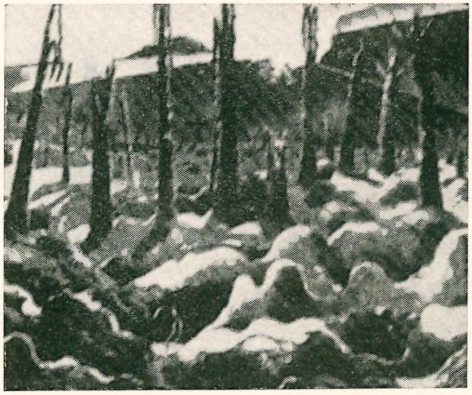

P. Nash Ateities pasaulis

4. T h o m a s žr. Nashe, T.

Nashe Thomas (1567–1601) anglų rašytojas. Su Marlowe, Greene ir Lyly priklausė vad. University Wits grupei. Parašė eilę satyrinių brošiūrų, įsk. The Anatomie of Absurditie 1588, kurioje kritikuoja savo laikmečio bombastinius dramaturgus. Mėgo literatūrines ir politines kontroversijas, dalyvavo daugely jų. Paruošė scenai Marlowe neužbaigtą dramą Dido 1596. Iš jo paties scenos veikalų atmintinas satyrinis dekoratyvinis vaidinimas Summer's Last Will and Testament 1592. Už vaidinimą The Isle of Dogs 1597 (dabar dingęs) sėdėjo kalėjime su Ben Jonsonu ir kt. Jo apysaka The Unfortunate Traveller, Or the Life of Jack Wilton 1594, suderinanti realistinę detalę su fantastiniais įvykiais, yra anglų nuotykių romano pirmatakas.

F. G. Harman, Gabriel Harvey and T. N. 1923.

A. L.

Nashua JAV mst. New Hampshire, prie Merrimack ir N. upių santakos, 60 km į š.v. nuo Bostono; 34.666 gyv. (1950). N. yra gražioje gamtinėje aplinkoje — amfiteatro išvaizdos slėnyje. Dėl pigios upių teikiamos energijos mieste susikūrė žymi pramonė: medvilnės tekstilės, popieriaus, asbesto, batų, mašinų, šaldytuvų, baldų ir kt. N. vietoje jau 1665 buvo kolonistų maža vietovė Indian Head.

N. l i e t u v i a i. Pirmieji lietuviai į N. atvyko XIX a. pabaigoje, o didžiausia jų banga buvo apie 1900. Iš viso esama (1959) apie 2000 lietuvių, iš kurių daugumas gimę Amerikoje. Nuo atvykimo ilgą laiką jie dirbo dviejuose dideliuose medvilnės

Nashua Šv. Kazimiero bažnyčia

audimo fabrikuose, o vėliau, šias įmones iškėlus į pietus, daugumas jų gavo darbą batų, medžio ir elektros reikmenų pramonėje. 1903 lietuviai įkūrė savo kat. parapiją. Keletą metų kunigai airiai jiems laikydavo pamaldas, o 1909 parapija nupirko už 22.500 dol. mūro bažnyčią iš vienos airių parapijos ir jai suteikė šv. Kazimiero vardą. Parapijai pradžioje priklausė 160 šeimų ir 23 pavieniai žmonės, 1929 — 247 šeimos, o 1959 — apie 400 šeimų. Parapijos turto vertė apie 400.000 dol.; skolų nėra. Pirmoji ir didžiausia draugija yra Šv. Kazimiero, suorganizuota 1899. Jai priklauso apie 400 narių ir turi savo namus su klubu, o anksčiau turėjo ir kooperatyvą. Kitos organizacijos: Darbininkų sąjungos kuopa, Maldos apaštalavimo, Šv. Onos (apie 100 narių ir per 7000 dol. turto), Balfo skyrius, LRKS kuopa, ALRKMS kuopa, Jaunųjų mergaičių klubas. Naujųjų ateivių po II pas. karo atvyko apie 40 (15 šeimų). Iš inteligentinių profesonalų yra 3 advokatai (B. Dagesis, L. Velishka, A. Raudonis), vienas gydytojas (K. Umpa) ir du dantų gydytojai (St. Bartis, J. Karosas-Corosa). *A.B.*

Nashville JAV Tennessee valstybės sostinė, prie Cumberlando upės; 173.359 gyv. (1950). N. yra įsikūręs derlingoje ‚mėlynosios žolės' žemėje, kurioje išplėstas intensyvus ūkininkavimas su kviečių, kukurūzų, vaismedžių, daržovių, medvilnės, tabako kultūromis ir gyvulių auginimu. Pa-

Šv. Kazimiero choras, vad. J. Tamulionio

grindinės pramonės šakos: spaudos (ypač religinių knygų ir žurnalų), maisto produktų, tekstilės, drabužių, chemikalų ir trąšų. N. yra žymus švietimo ir kultūrinio gyvenimo centras, kurio svarbiosios institucijos: Vanderbilto univ. (įkurtas 1873), Peabody pedagoginė kolegija, Fisko negrų univ. (įkurtas 1865) ir žemės ūkio-pramonės bei medicinos kolegijos negrams. Didžiosios miesto įžymybės yra klasikinio graikų stiliaus kapitolio rūmai ir parke rekonstruota Partenonos šventykla. Užmiestyje yra tautinės kapinės, kur palaidoti 16.862 civilinio karo federalistų kariai. Prie N. 1864 XII 15–16 įvyko didelės kautynės tarp konfederatų (gen. Hood, apie 30.000 vyrų) ir federalistų (gen. Thomas, apie 55.000 vyrų), kurios pasibaigė federalistų pergale.

Nasik V. Indijos mst. Bombėjaus valstybėje, prie Godavari upės; 97.042 gyventojai (1951). N. yra senas indų didvyrio-dievo Ramos kulto centras, su daug šventyklų, išrikiuotų paupyje ir apylinkėje esančiais III a. pr. Kr. urvais, kuriuose išlikę gausūs įrašai. Mieste yra Poonos universiteto kolegija, anglikonų vyskupo rezidencija ir N. apygardos administracinės įstaigos. Medvilnės, popieriaus, vario ir misingio dalykų pramonė.

Nasilava mstl. Sovietų Gudijoje, Lebedžių vls., Maladečinos, seniau Vileikos aps., prie Vilniaus–Minsko vieškelio. Prie miestelio yra kvadratinės formos piliakalnis. N. vardas kildinamas nuo Vitebsko vaivados J. Nasilovskio, buvusio tos vietovės savininko.

Nasmyth James (1808–1890) skotų inžinierius, mašinų konstruktorius, išradėjas. Dailininko A. Nasmytho sūnus. 1834 įsteigė mechaninę dirbtuvę Mančestery, greit ją išugdė į didelę įmonę ir perkėlė į Patricroft prie Mančesterio, vardu Nasmyth Gaskells & Co. 1856 pasitraukė iš firmos ir atsidėjo astronomijos studijoms. Žymiausias jo išradimas — garo plaktas (1839, užpatentuotas 1842), hidraulinė skylamušė, veržlėms sukti mašina, lanksti pavaros ašis skylėms gręžti ir kt. N. autobiografiją išsp. 1883 S. Smiles. Jo svarbiausias veikalas The Moon Considered as a Planet a World a Satelite 1874.

Naso Eckart, von (g. 1888) vokiečių rašytojas. 1916 prisidėjo prie karališkųjų artistų trupės, buvo dramaturgas ir režisierius. Rašė romanus, noveles, dramas, daugiausia iš Prūsijos istorijos, iš žymesniųjų karo asmenybių gyvenimo. Nuo 1954 Württembergo valstybinio teatro vyriausias dramaturgas. Išsp. Die Insel 1918, Die Frau im Garten 1921, Menschen unter Glas 1930, Seydlitz 1932, Scharffenberg 1935, Moltke 1937, Der Halbgott 1950 (Alkibiado istorija), Die grosse Liebende 1951, Ich liebe das Leben 1953 (autobiografinis romanas), Die Chronik der Giftmischerin 1926, Die Begegnung 1936 (Napoleono ir Luizės susitikimas Tilžėje), Preussische Legende (Fridricho D. sesers likimas). *A.Spl.*

Nasrai liaudies kalboje ir literatūroje vadinama pradinė mitybos organų dalis, kitaip — burna, bet daugiau tą terminą taikant žvėrims, gyvuliams, pvz. liūto n.

Nasrėnai k. Salantų vls., Kretingos aps. Čia 1801 II 16 gimė M. Valančius. Žr. Medsėdžiai.

Nasrija Irako vietovė prie Eufrato žemupio ir didelės lagūnos. N. išgarsėjo per I pas. karą, kai anglų kariuomenės gen. mjr. G. F. Gorringe dalinys, atvykęs 1915 VII 23 iš Kurnos, atakavo iš lagūnos ir pelkių pusės N. miestą. Kareiviai žygyje turėjo bristi ligi pažastų per vandenį ar klampoti per pelkes, kai oro temperatūra dienos metu pavėsyje buvo 45°C. Po dienos kautynių turkai miestą užleido anglams. N. yra buvęs arabų mustafikų genties sostinė.

Nassau 1. Buvusi Vokietijos hercogija, nuo 1945 Hesijos krašto dalis, nuo 1866 Prūsijos provincija; sostinė Wiesbaden.

2. N. provincijos (nuo 1945 Reino-Pfalzo) mst. ir kurortas, deš. Lahno upės krante; apie 3000 gyv. N. įkurtas 790, 1348 gavo miesto teises; yra išlikę XVII a. pilies rūmai, o kitapus upės kitų dviejų pilių griuvėsiai.

3. Britų Bahamų salų uostas ir pajūrio kurortas New-Providence saloj; apie 30.000 gyv. (1958). Aerodromas, gyvas turistų-kurortininkų judėjimas.

4. JAV Naujorko valstybės apskritis į r. nuo Bruklino, Long Island saloje. Būdingas yra spartus gyventojų daugėjimas po II pas. karo, nes daug žmonių išsikelia iš Bruklino ir kitų Naujorko miesto dalių į užmiesčius, iš kurių artimiausias yra N. Jo gyv. skaičius padidėjo nuo 1950 ligi 1958 iš 672.765 į 1.273.000. Po II pas. karo jame įsikūrė ir išaugo daug naujų rezidencinių vietovių–miestų, o žemės kaina pakilo dešimteriopai.

Nassau prie Lahno

Nasser Gamal (g. 1918) Jungtinės arabų valstybės prezidentas, Egipto politikas, karininkas. 1948 įsteigė karininkų sąjungą, kuri 1952 įvykdė Egipte perversmą, pašalindama karaliaus Faruko valdžią. N. liko kariuomenės vadu ir revoliucinės tarybos nariu. 1953 ministro pirmininko pavaduotojas, 1954 ministras pirm., pašalinęs savo varžovą Nagibą, užėmė Egipto prezidento vietą. 1954 paskelbė knygą Revoliucijos filosofiją, kur Egiptui skiria natūralų arabų pasaulio vadovavimo vaidmenį. 1954 pasirašė su Anglija susitarimą dėl Sueso kanalo evakuacijos, paskui nacionalizavo Suesą. 1956 plebiscito būdu patvirtintas prezidentu 6 metams. 1958 pasirašė su Sirija uniją ir sudarė Jungtinę arabų respubliką. 1958 išrinktas Jungtinės arabų respublikos prezidentu.

G. Nasser

W. Wynn, Nasser of Egypt 1959.

Nastopka 1. Jonas (1897 Biržuose — 1919 V 18) karininkas. Vidurinį mokslą išėjo Biržuose, toliau mokėsi Rygos matininkų mokykloje. 1917 baigė karo mokyklą Saratove. Tarnavo lietuvių batalione Vitebske. 1918 grįžo į Lietuvą. 1918 XI–XII tarnavo Biržų milicijoje. Užėmus Biržus bolševikams, metė darbą milicijoje ir veikė slaptai prieš juos. Norėjo patekti į Lietuvos kariuomenę, bet prie Šeduvos buvo suimtas ir pasodintas į Panevėžio kalėjimą. 1919 III pabaigoje lietuviams netikėtai užpuolus Panevėžį, bolševikų tarpe įvyko sąmyšis, N. pavyko pasprukti iš kalėjimo. Buvo paskirtas kuopos vadu Panevėžio atskirame batalione. 1919 V 18 kautynėse prie Eriškių k. žuvo. Pradžioje buvo palaidotas Kėdainiuose, evangelikų reformatų bažnyčios rūsyje, vėliau perkeltas į Biržus. *K.Alš.*

2. Petras (g. 1871 VI 22 Rinkuškių k., Biržų vls. ir aps.) veterinarijos gydytojas. 1896 baigė Tartų veterinarijos inst. Po I pas. karo Biržų aps. veterinarijos gydytojas ir Biržų gimn. mokytojas. 1926 IX 15 Lietuvos univ. išrinko zoohigienos ir zootechnikos katedros vedėju su einančio pa-

reigas docento titulu. 1929 XI 1, panaikinus veterinarijos skyrių Lietuvos universitete, atleistas iš eitų pareigų.

3. Stasys (1881 VI 19 Rinkuškių k., Biržų vls. ir aps. — 1938 X 19 Biržuose) brigados generolas. Bauskės gimn. baigęs 6 klases, įstojo į Vilniaus karo m-lą. 1907 paskirtas karininku į 3 pėst. pulką Kaune, vėlia į 2 Varšuvos tvirtovės ir 178 Vendeno pėst. pulką, kur 1917–18 I buvo šio pulko vadu; nuo 1914 buvo vokiečių ir austrų frontuose ir ten 2 kartus sužeistas. Steigiant lietuvių kariuomenės dalinius Rusijoje, 1918 paskirtas Atskiro lietuvių bataliono (Vitebske) vadu, bet jau IV 18 jį bolševikams išformavus, N. slapta išvyko į Vilnių. Stojęs savanoriu į Lietuvos kariuomenę, 1918 XI 23 N. paskirtas Krašto apsaugos tarybos nariu, XII 24 krašto apsaugos ministerijos štabo ūkio viršininku (tiekimui), 1919 III Panevėžio rinktinės vadas, kovojo prieš bolševikus, 1919 X 7 kariuomenės (generalinio) štabo viršininkas, 1920 VII 13 — VIII 23 laikinai ėjo kariuomenės vado pareigas, 1920 VIII 23 pakeltas I pėstininkų divizijos vadu ir kovėsi prieš besiveržiančius lenkus. Staiga prasiveržę lenkai ir jų partizanai, X 22 Juodelių k. (Širvintų vls.) N. sugriebė į nelaisvę, ir jis iš lenkų tegrįžo 1920 XII 4. Nuo 1921 VII 29 paskirtas kariuomenės inspektoriumi, 1923 X 22 ypatingų reikalų karininku prie kariuomenės vado, bet sutrikus sveikatai, jau 1924 VII 26 pasitraukė iš kariuomenės į atsargą. Buvo apdovanotas Vyčio kryžiaus 5 laipsnio ir latvių Lacplėšio ordinais.

P. Nastopka

Mūsų Žinynas 10, 1938; *K. Škirpa,* Kariuomenės kūrimo pirmosios pastangos ir pirmos kliūtys (Mūsų Žinynas 11–12, 1938).

Nastrėnai (vok. Nastrehnen) k. Semboje, 2 km į v. nuo Galtgarbeno kalno, arti Medinavos–Kumėnų plento. 1939 apie 150 gyv. Artimiausia gležk. st. Drugėnai (Karaliaučiaus–Pabėtų linija). Kaimo š.v. laukuose naujojo geležies amžiaus kapinynas, kur mirusieji laidota deginti ir nedeginti.

Nasturtė (Tropaeolum; gr. tropaion ‚grobis, trofėja', nes augalo lapai skydiški, žiedai pentinuoti ir neretai raudonai šlakuoti, lyg krauju aptaškyti) Lietuvoje darželiuose auginama n. didžioji (T. majus) ir n. mažoji (T. minus). Žiedai tamsesnės geltonos spalvos, valgomi. Lapai ir taip pat žiedai vartojami nuo skorbuto. Subrendę vaisiai laisvina vidurius. N. yra atogrąžų Amerikos (Peru) čiabuvė.

Nasturtium žr. Čeriukas.

Nasvė upelis Užpalių vls., Utenos aps., Šventosios (Neries) deš. intakas, 20,7 km ilgio; aukštupy skiria Rokiškio aps. nuo Utenos aps. Kair. intakas Mominys iš to pat vardo ežero. Baseino plotas 69 km², vid. debitas 0,5 m³/sek. Bendras kritimas 40 m.

Nasvytis 1. Algirdas Leonas (g. 1910 VI 12 Subačiuje, Panevėžio aps.), inž. dr., sūnus (4), visuomenės veikėjas. 1927 baigė Aušros gimnaziją Kaune, ligi 1937 studijavo VDU technikos fakultete, 1937 gavo inžinieriaus mechaniko diplomą. 1938–39 mokėsi Berlyno aukštojoje technikos mokykloje, 1948–49 Hannoverio technikos mokykloje studijavo įmonių organizaciją ir 1949 gavo inž. dr. laipsnį. 1931–34, greta studijų universitete, lankė Kauno konservatorijoje fortepijono klasę. 1934–37 dirbo laborantu, 1937–40 jaun. asistentu, 1941–44 vyr. asistentu bei lektorium technologijos fak. Kaune, 1944–45 mokslinis asistentas Berlyno aukštojoje technikos mokykloje. Nuo 1950 gyvena JAV ir dirba savo specialybės darbą — medžiagų atsparumo bei vibracijos srityje. 1949 N.doktarato darbas (Kombinatorikos dėsniai technikoje), išspausdintas vokiečių k., sulaukė plataus atgarsio Europos technikos spaudoje. 1955 išdirbo patobulintus skaičiavimo metodus alkūninių velenų sukimosi vibracijų duslintuvams. Yra padavęs JAV patentų įstaigai du savo patobulinimus.

A. L. Nasvytis

Studentaudamas pradėjo dalyvauti visuomeninėje veikloje: 1929–31 Studentų technikų d-jos pirmininkas, 1939–45 Plieno vyrijos vadas, Studentų atstovybės narys dvi kadencijas, 1938 Plieno inžinierių korporacijos pirmininkas, 1938 Lietuvių inžinierių ir architektų s-gos sekretorius, 1944 Lietuvių s-gos Vokietijoje sekretorius, 1945

–46 Göttingeno Ž. Saksonijos lietuvių tremtinių apygardos pirmininkas, Baltų tarybos atstovas. 1955–58 ir nuo 1958 JAV Lietuvių Bendruomenės tarybos narys bei valdybos v.pirmininkas. N. dalyvavo ir sportinėje veikloje: 1928–40 Lengvosios atletikos centro komiteto narys ir 1940 pirm. 1938 vienas iš Tautinės olimpiados organizatorių, 1941–44 Kūno kultūros rūmų tarybos narys ir Lietuvos šachmatų s-gos pirm. 1952–55 Lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto Š. Amerikoje komiteto (Fasko) vidurinių vakarų apygardos pirm., nuo 1955 Fasko pirm. N. taip pat aktyvus sportininkas — lengvaatletis, stalo tenisininkas, šachmatininkas. 1933–37 dalyvavo koncertuose kaip pianistas solistas. 1954 Göttingeno lietuvių stovyklos choro dirigentas.

1937–40 Technikos ir Ūkio bendradarbis, 1943–44 redaktorius, Tautos Ūkio bei kitos periodinės spaudos bendradarbis. 1954 žurnale Studium Generale išsp. studiją Kombinationen und Geheimschriften, nuo 1955 nuolatinis bendradarbis Applied Mechanic Review.

2. Antanas (g. 1894 III 1 Margiškių vsd., Sartininkų vls., Tauragės aps.) agronomas. Mokėsi Palangoje, Kaune, 1915 baigė gimnaziją Roslavlyje. 1918 pradėjo organizuoti savivaldybę ir buvo Tauragės aps. komiteto pirmininku. 1919 suorganizavo savanorių būrį, o pats tų pačių metų vasarą įstojo į karo mokyklą ir ją baigė. 1923–25 studijavo Halle (an der Saale) univ. ir gavo dipl. agronomo laipsnį. 1926–34 Belvederio mokyklos mokytojas, nuo 1934–37 direktorius. 1937–40 Fredos sodininkystės mokyklos vedėjas, nuo 1940 Raseinių žemės ūkio mokyklos mokytojas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. Yra rašęs Tautos Ūkyje.

3. Motiejus (g. 1890 II 4 Margiškių vsd., Sartininkų vls., Tauragės aps.) gydytojas. Mokėsi 1902–06 Palangos progimnazijoje, 1906–11 Kauno gimnazijoje. Ją baigęs, 1911 įstojo Maskvos univ. fizikos - matematikos fak. Po metų perėjo į to paties univ. medicinos fak., kurį 1916 baigė cum laude.

M. Nasvytis

Būdamas gimnazijoje pirmininkavo lietuvių moksleivių būreliui. Priklausė Maskvos lietuvių studentų d-jai ir jai atstovavo slaptose lietuvių konferencijose Vilniuje. Rūpinosi moksleivių žurnalo Aušrinės leidimu. 1915 vasarą kaip gydytojas kovojo prieš pasireiškusią Azijos cholerą Pinsko srityje. 1916 mobilizuotas ir paskirtas gydytoju į Minsko karo ligoninę, evakuotą Smolenskan. 1917 išrinktas Smolensko lietuvių tarybos pirmininku. Rūpinosi Lietuvos laisvinimu ir pabėgėlių šalpa. 1917–18 v.pirmininkas Vyr. komisijos lietuvių kariniams daliniams organizuoti. Atstovavo Smolensko lietuvių kolonijai 1917 Petrapilio lietuvių seime.

1918 VI grįžo Lietuvon. Paskirtas Raseinių aps. ligoninės vedėju. 1919 I paskirtas Valstybinio higienos - bakteriologijos instituto direktorium, kur jis įsteigė skiepų prieš rauples (variola vera) skyrių. Pirmininkavo Kauno medicinos d-jai. 1921 Medicinoje išsp. šiuos darbus: Dysenterijos rūšys Lietuvoje, jos immunoterapija ir immunoprofilaktika ir Lueso serodiagnozė pagal Sachs-Georgi ir Meinecke. Vienas Aukštųjų kursų organizatorių ir medicinos skyriaus vedėjas 1920 I 27 — 1922 II 16. 1920 I 20 pašauktas Lietuvos kariuomenėn ir paskirtas Karo ligoninės infekcinių ligų skyriaus vyr. ordinaru. Iki 1921 XI 1 ėjo Higienos-bakteriologijos instituto direktoriaus pareigas. 1920–23 Lietuvos kariuomenės epidemiologas. 1923 XI 1 pasitraukė iš kariuomenės ir buvo Aušros gimn. gydytojas ir higienos mkt. 1925 paskirtas Karo Ligoninės jaunesniuoju ordinaru. 1925–39 kariuomenės epidemiologas. 1926 I 1 Karo ligoninės vyr. ordinaras, civilinis gydytojas, 1929–40 Karo ligoninės laboratorijos vedėjas. 1919–44 vertėsi privačia vidaus ir vaikų ligų gydytojo praktika. 1941–44 vidaus ligų gydytojas Kauno I poliklinikoje. Priklausė Kauno medicinos d-jai, Gydytojų korp. Fraternitas Lituanica, Lietuvos valstiečių liaudininkų s-gai ir buvo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus vyr. valdybos narys. Valstiečių liaudininkų sąraše Raseinių aps. buvo išrinktas Steigiamojo seimo nariu, bet šių pareigų atsisakė. Bendradarbiavo Aušrinėje, Lietuvos Ūkininke, 1920–23 Medicinoje ir Mūsų Žinyne išsp. 12 specialybės straipsnių. Taip pat dar rašė Lietuvoje, Lietuvos Aide, Lietuvos Žiniose ir kt. Kalbėdavo sveikatos reikalais radijo valandėlėse. 1944 pasitraukė Vokietijon ir buvo ligonių kasų gydytojas iki 1945. Vėliau buvo Nürtingeno ir Schw. Gmuendės

lietuvių stovyklų gydytojas ir gailestingųjų seserų kursų dėstytojas. 1949 atvyko į JAV. Lietuvių profesorių d-jos, Korp. Fraternitas Lituanica ir SLA narys ir pastarosios Sveikatos komisijos pirm. Amerikos lietuvių gydytojų d-jos garbės narys.

Svarbesnių straipsnių atspaudai: Robertas Koch ir tuberkuliozės problema (Medicina 1933, 4–13 psl.), D-ro J. Basanavičiaus vardo karo ligoninės laboratorijos veiklos istorija 1919–1938 (Medicina 1940), Kai kurios vidaus užkrečiamosios ligos mūsų kariuomenėje 1919–1926 (Mūsų Žinynas 54, 1929), Profilaktika bakteriologiniame kare (Mūsų Žinynas 1935); rašė Medicinoje referatų santraukas, knygų recenzijas. JAV bendradarbiauja Naujienose ir Tėvynėje. *L. Šm.*

4. **Steponas** (g. 1883 VIII 19 Palolyčio vsd., Vainuto vls., Tauragės aps.) vaistininkas, visuomenininkas. 1900 baigė Palangos progimnaziją, 1900–04 mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. Vėliau dirbo vaistinėje. 1907 Charkovo universitete išlaikė provizoriaus padėjėjo egzaminus. 1908 įgijo Subačiuje savą vaistinę. Subačiuj gyvendamas dalyvavo lietuviškoj veikloj – 1908–10 Subačiaus švietimo d-jos valdybos narys, 1909–11 Subačiaus ūkininkų ratelio v-bos pirmininkas. Rašė Vienybėje, Viltyje. 1912 vienas iš iniciatorių steigti vaistininkų sekcijos prie Lietuvių mokslo d-jos, o paskui vienas steigėjų Lietuvių farmaceutų s-gos Rusijoje ir šios sąjungos valdybos narys bei 1912–14 Farmacijos Reikalų (prie Lietuvos Žinių) bendradarbis. 1914–18 gyveno Maskvoje ir dalyvavo lietuvių visuomeninėje veikloje — Maskvos lietuvių susišelpimo d-joje, 1914–17 Lietuviams nuo karo nukentėjusiems komiteto narys ir sekretorius. 1918 prie Maskvos univ. išlaikė egzaminus ir gavo dipl. provizoriaus laipsnį. 1918 drauge su J. Makauskiu, A. Vienuoliu-Žukausku bei V. Narbutu įsteigė vaistų didmenų prekybos namus Vilniuje. 1919 įsigijo vaistinę Jonavoje ir čia dalyvavo savivaldybinėje veikloje — 1920–25 Jonavos miesto valdybos pirm., 1920–23 Kauno aps. tarybos pirm., paskui ir Tautininkų sąjungos veikloje. 1922 Lietuvos farmaceutų sąjungos valdybos pirm., 1923–27 ir 1930–33 Lietuvos vaistininkų d-jos pirm. bei Farmacijos Žinių redaktorius. 1934–39 vidaus reikalų ministerijoje sveikatos dpt. farmacijos referentas. N. vadovaujant, 1938 buvo paruošta ir išspausdinta Lietuvos farmokopėja. 1939–40 Vaistų sandėlio direktorius. 1944 pasitraukė Vokietijon. 1947 atvyko į JAV ir 1948–55 dirbo svetimų kalbų Berlitzo institute. 1950 Amerikos lietuvių tautinės s-gos skyriaus pirm., nuo 1953 M. Lietuvos bičiulių s-gos Clevelando skyriaus pirm. Rūpinosi atkviesti Čiurlionio ansamblį į Clevelandą.

St. Nasvytis

Nasvytytė-Smetonienė Birutė žr. Smetonienė, Birutė.

Nasza Niwa Vilniuje lenkų kalba lietuviškos dvasios savaitraštis. Pasirodė 1920 II 15 vieton lenkų uždarytos Nasza Ziemia; 1920 VII 4 išėjo paskutinis (12) numeris. Red. Jadv. Andruškevičiūtė.

Nasza Ziemia lietuvių savaitraštis Vilniuje lenkų kalba. Išėjo 1919 VII 17; red. ir leidėjas — kun. dr. K. Stankevičius, vėliau Juozas Grubauskas. Kiekvienas nr. prasidėjo A. Mickevičiaus žodžiais: ‚Litwa ojczyzno moja...' Kelis kartus lenkų sulaikytas ėjo iki 1922 VI 1, kada buvo sustabdytas lenkų okupacinės valdžios įsakymu.

Nasze Słowo savaitinis laikraštis, pradėtas leisti 1937 VIII 12 Kaune. Red. B. Paškevičius.

Naša Dola (tarti: Dolia) Gudų socialistinės hramados (susivienijimo) savaitraštis, įst. 1906 IV 14 Vilniuje. Pirmasis legalus laikraštis gudų kalba po gudų spaudos draudimo (drauge lietuvių ir latgalių) 1865–1904 panaikinimo. Buvo spausdinama dvi laidos: lotynų ir slavų (graždanka) raidėmis. Tačiau bemaž visi numeriai (iš viso 6) buvo Rusijos valdžios sukonfiskuoti, o teisme iškeltos bylos. Jau 1906 XI 10 pasirodė Naša Niva.

Naša Niva gudų savaitraštis įst. Vilniuje 1906 XI 10 ir leistas iki 1915. N.N. stengėsi gudų tautai priminti jos praeitį, D. L. K.-tijos laikus. N.N. įsteigė ir redagavo broliai Luckievičiai. Gudų literatūroje šis 10 metų laikotarpis vadinamas savaitraščio vardu ‚našaniūski'. *A.Ržc.*

Nãščiai 1. dviem svoriams nešti lazda. Už raiščių abu nešuliai pamaunami ant lazdos galų, išlyginant jų pusiausvyrą atramos tašku (jos padėtimi ant peties) arba skirtingu atstumu nuo lazdos galų. 2. Dviem

vandens kibirams nešti priemonė. XIX a. viduryje dar tebebuvo žinomi lenktiniai n., kurių maždaug 10 cm pločio ir 2 m ilgio beržinė lentelė buvo palenkta lanku, o jos galai kartais šiek tiek atlenkti atgal, t.y. į viršų ir užrašyti kibiro pasaitui. Kibirus ir lauknešėlius tuomet kabino tiesiog ant n. galų. Šie n. tuo metu buvo žinomi ir mūsų kaimynams. Šalia šių n., dažniau jau buvo sutinkami kabliniai n. Jų beržinė lentelė visu pločiu tebuvo likusi tik pečių plote, o patys n. galai siaurėjo ir mažai teišlenkti. Ant n. galų buvo parišti mediniai kabliukai, už kurių kabino pasaitus. Šie n. buvo patogesni už pirmuosius, nes mažiau laistėsi vanduo (nuo žmogaus žingsnių kibirai gana vienodai įsisupa, bet nesukrečiami kaip lenktiniais nešant). Kablinių n. atšaka buvo gūbriniai n., kurie turėjo išskobtą pečiams guolį; jie taip pat žinomi ne tik mūsų artimiesiems kaimynams, bet ir V. Europoje. 3. Žr. Kestės. 4. Dviejų, kartais trijų kibirų vandens kiekis, atnešamas vienu kartu, daug kur žinomas nėšiais.

A.Mž.

Naše Echo rusiškai leistas (1929 ir vėliau) Ch. Kučinsko laikraštis. Redagavo rašytojas E. Škliaras; ėjo Kaune.

Našỹs ež. Obelių vls., Rokiškio aps., 1 km į p. nuo Obelių mstl., 3 km ilgio, 92 ha ploto; paviršius 107 m nuo j.l. Š. krante yra Antanašės k., pagal kurį ež. dažnai vad. Antanašės ež. Į p.r. galą įteka Apeikė, š.v. gale trumpas ištakas jungia ež. su Kriauna, Sartų ež. (Šventosios, Neries) intaku.

Našysta masinis drabužių, aprangos, papuošalų bei nešiosenos išorinių formų įsigalėjimas tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje. N. drabužių ir nešiosenos keitimasis šiuo metu labai dažnas. N. įtakos daro kraštas, jo gamta, krašto socialinė, politinė padėtis, tikyba. Šiems veiksniams keičiantis, keičiasi ir n. N. žmonės noriai priima, nes ji leidžia konkuruoti su už save aukščiau stovinčiais, netgi su pačiais valdančiaisiais. N. pasidaro lyg tam tikra kovos išraiška. Taip yra betgi tik demokratinėje santvarkoje. Senoje Romos imperijoje, kastų Indijoje drabužiai buvo klasės bei klasės rango požymis. Net ir šio meto valstybėse su diktatūrine valdžia, kaip Sovietų Sąjungoje, matome daug įvairių uniformų bei pasižymėjimo ženklų. Tokio tvarkymo tikslas apdaru ir ženklais atskirti vieną klasę nuo kitos, vieną žmogų nuo kito. N. keitimasis tokiuose kraštuose ir šiandien nedidelis, tegalimas tik tos pačios klasės žmonių tarpe. Čia, kaip ir primityviose, papročių tvarkomose Afrikos negrų bendruomenėse, vaikytis n. dažnai laikoma kone valstybės išdavimu. Taip pat juo žmonių socialiniai skirtumai didesni, juo esti didesni skirtumai ir n. Dėl drabužių kilmės priežasties mokslininkai nesutaria. Daugumas linkę manyti, kad noras pasigražinti ir pasirodyti yra tikroji drabužių ir apskritai apdaro kilimo priežastis. Kiti tvirtina, kad apdaras atsirado apsaugai nuo gamtos nepatogumų arba iš kuklumo. Vis dėlto ir šie motyvai, kaip ir daugelis kitų, veikė žmogaus apdarą, tad ir n. N. esmė, tvirtinama, esanti konkurencija dėl socialinių ir lytinių skirtybių. Taip pat tvirtinama, kad apdaras turi tikslą vieną lytį parodyti kitai gražiausiomis spalvomis ir kartu sukelti tos pačios lyties pavydą. Herbertas Spenceris mano, kad daug mūsų apdaro dekoratyvinių dalių atsirado iš pirminio žmogaus noro rodyti trofėjus, grįžus iš karo ar medžioklės. N. atsirado su pirmuoju apdaru. Senaisiais laikais n. buvo ramesnė ir lėtai besikeičianti, nes atskiri luomai dėvėjo jiems skirtus apdarus. Apdarų konkurencija buvo ribota luomų ir nuostatų. Pirmaujantiems išsiskirti iš masės išore yra du keliai: normuojant ką kas gali dėvėti bei turėti ir stengiantis keisti naujais dalykais tuos, kuriuos jau visi kiti turi. Antrasis kelias yra demokratinis kelias ir kartu tikrasis n. kūrėjas. Čia gali konkuruoti visi su visais. Konkurencija čia vyksta dviem kryptimis: iš apačios sekant aukščiau stovinčiais ir iš viršaus — aukščiau stovinčių lyg ir bėgimas nuo apačioje esančiųjų, stengiantis išsiskirti vis iš naujo kitokią n. sugalvojant. Tie aukščiau stovintieji nebūtinai privalo būti turčiai. Jie gali būti ir iš kitų grupių: sporto, meno, teatro, žodžiu, iš tokių sluoksnių, kurie vienu ar kitu laikotarpiu yra madingi. N. gyviausiai reiškiasi tuose laisvuose kraštuose, kur yra prekių perteklius. N. tenai naudojama taip pat viena iš daugelio prekių pardavimo priemonių, norint tą pardavimą padidinti. N. pardavimo priemonė naudojama daugiausia toms prekėms, kurios yra gana patvarios ir ilgiau išsilaiko nesuvartojamos, kaip pardavėjai norėtų. N. prisideda prie tokių prekių dirbtinio pasendinimo ir jų apyvartos padidinimo. Nežiūrint n. diktuotojų galingumo, kad

Našysta: 1–2. Egipto karališkoji pora (1250 pr. Kr.), 3–4. frigų-lidų (500 pr. Kr.), 5. graikų karys su chlamida (350 pr. Kr.), 6. Atikos moters našysta (300 pr. Kr.), 7. romėnės tunika (100 pr. Kr.), 8. romėnas su tunika ir toga

ten, kur jie nepajėgia eiti su laiko dvasia, su masių gilesniu psichologiniu nusiteikimu, naujos n. neprigyja.

N. pavaizdavimų iš visų tų laikų turime begales: senos skulptūros, paveikslai, freskos, drožiniai, papuošalų liekanos ir kitos šios rūšies liekanos studijoms teikia pakankamai medžiagos. Darbai apie apdarą ir n. paprastai prasideda Egiptu. Iš tikrųjų žmogus rengtis ir sekti n. pradėjo daug anksčiau — dar nuogas būdamas — tatuiruotė ir įpiovimai laikoma drabužių pradžia. Primityvusis žmogus panašiai, kaip ir gyvūnijos pasaulyje, vyras puošėsi daugiau kaip moteris. Cro-Magnon žmonių kapuose prie vyrų skeletų randama daugiau papuošalų, kaip prie moterų. Jau Egipte įvairių dinastijų laikais matome plaukų šukuosenų ir drabužių keitimąsi. Tas keitimasis nebuvo toks dažnas kaip dabar. N. nesikeisdavo šimtmečiais. Keitimasis buvo lėtas dėl to, kad atskiri luomai vieni nuo kitų buvo atskirti griežtais apdaro dėvėjimo nuostatais. Konkurencija tevyko tik didikų tarpe. Egipto apdarą veikė ir praktiniai motyvai, bet ypač turtinga simbolika. Karūnos, prijuostės, skarabėjai — simboliniai dalykai. Gi senųjų egiptiečių sunkūs perukai siekė dvigubo tikslo: pasigražinti ir apsisaugoti nuo saulės spindulių. Tie perukai būdavo dėvimi ant tam tikrų tinklų, kurie lengvai praleisdavo orą. Didesnės ekstravagancijos periodas Egipte buvo tarp 1500 ir 1150 pr. Kr. Kaip tik tas laikotarpis Egipte buvo kartu ir kiek demokratiškesnis. Tame laikotarpyje gyveno mums žinomas Egipto tikybinis reformatorius faraonas Achnatonas (Amenhotepas IV). Kretos civilizacijos (apie 3400–1000 pr. Kr.) drabužiai — tuolaikinės mados mums savotiškai įdomūs, nes primena mūsų laikų, XIX ir XX a. pradžios, drabužius. Nepaprastu grožiu ir kartu paprastumu pasižymėjo senosios Graikijos drabužiai. Graikais pasekė Roma ir kiti kraštai. Graikai n. svetimųjų įtakos neišvengė, bet daug ir savosios originalios kūrybos pridėjo. Pagrindiniai tiek vyrų, tiek moterų drabužiai buvo keturkampiai medžiagos gabalai. Jau VII a. pr. Kr. pradžioje vyrai, o vėliau ir moterys pradėjo dėvėti chitoną. Chitonas pradžioje abiejų lyčių buvo dėvimas ilgas, iki pėdų. Vėliau dirbantieji ir sportuojantieji vyrai pradėjo dėvėti ir trumpą chitoną, kiek aukščiau kelių. Ilgasis chitonas, sakoma, atėjęs iš Fenikijos, o trumpasis — iš Babilonijos. Šis trumpasis chitonas po karų su persais buvo atmestas, kaip nevyriškas apdaras. Iš šio trumpojo chitono išsivystė mūsiškieji marškiniai. Kitas populiarus graikų drabužis buvo chlamida. Tai trumpas lengvas vasarinis, kaip apsiaustas, dėvimas viršum chitono. Chlamida pradžioje buvo dėvima jojant, o vėliau, ypač jaunimo, puošiantis. Iš chlamidos išsivystė mūsiškis švarkas. Pats pagrindinis drabužis betgi buvo himationas. Himationas buvo dėvimas abiejų lyčių viršum chitono. Jauni vyrai ir filosofai betgi, propaguodami paprastumą, jį tik vieną tedėvėdavo, nieko po juo nepasivilkdami. Be to, vyrai ir moterys nešiojo plačiais kraštais skrybėles ir ankštai apgulančias kepuraites. Graikai, kaip šiandien Pary-

XIX ir XX a. pradžios europiečių našysta

žius, vienu laikotarpiu diktavo romėnams madas. Roma tik imperijos laikais pradėjo rūpintis savąja n. Ji pasižymėjo nepaprastu puošnumu, brangių medžiagų, kailių vartojimu bei nepaprastų šukuosenų išradingumu. Romos n. per etruskus išsivystė iš graikiškosios. Etruskai nežinomo sąlyčio metu pasidavė Rytų įtakai. Šioji Rytų įtaka jaučiama ir romėnų n. Šiaip pagrindiniai drabužiai buvo tie patys, kaip ir graikų, tik kitais vardais vadinami ir kiek kitaip dėvimi. Taip vietoje graikiško chitono atsirado romėniška tunika, vietoje himationo — toga ir t.t. Romėnai labai mėgo brangakmenius, kvepalus, kvepiančius aliejus ir uoliai žiūrėjo kūno grožio. Visgi net Romos imperijos žydėjimo laikais drabužiai nebuvo tokie puošnūs ir brangūs, kokie buvo visoje Europoje viduramžiais ir vėliau renesanso metu. Viduramžiais drabužiai ypač būdavo brangiai gaminami. Atskiros aprangos dalys, kaip diržai, būdavo kartais tiesiog neįperkami ir tokio darbo, kad juos net poetai apdainuodavo. Viduramžiniai drabužiai ne visuomet buvo brangūs ir puošnūs. Pradžioje krikščionybės įtakoje jie buvo net kuklūs, bet kartu ir dailūs. Visa virto kitaip Kryžiaus karų metu ir po jų. Vakarų riteriai savo žygių metu pamatė Bizantijos imperijos ir arabų kraštų blizgesį ir patys panoro jais pasekti. Anuomet domėtis apranga pasidarė mada. Tuo domėjosi riteriai, karaliai, net vyskupai. Liudprandas, Cremonos vyskupas, kuris Otono I buvo siunčiamas pasiuntiniu Bizantijos imperijon, aprašo tenykščius drabužius, tuometinę bizantiškąją n. Karalius šv. Liudvikas pataria dvariškiams geriau ir gražiaus rengtis. Ne visuomet valdovai ir dvasininkai remdavo n. Kartais, kaip dabar, jie su jomis kovodavo. Pvz. Romos imp. Aurelius uždraudė vyrams dėvėti raudonus, žalius, geltonus ir baltus batus (sandalus). Šias spalvas jis paliko moterų batams. Toga tebuvo leidžiama dėvėti tik Romos piliečiams. Viduramžiais pamokslininkai vienuoliai nekartą puolė anų laikų n. Ypatingai smarkiai buvo baramos moterys dėl nepaprastai aukštų velionuotų kepurių. Tos kepurės būdavo tokios aukštos, kad vyrai šalia moterų atrodydavo kaip nykštukai.

Jeigu kitus mūsų pagrindinius šių dienų drabužius galime kildinti iš graikiškųjų atitikmenų, tai to negalime pasakyti apie mūsų kelnes. Nei graikai, nei romėnai kelnių nemėgo. Cezario romėnų kariai Britaniją pajuokai kelnija vadindavo. Bet romėnai matė ir pas save namie kelnėtų svetimų kareivių — samdinių persų ir kt. Seniausius kelnėtų vyrų ir moterų freskinius piešinius, bent 4 tūkstančių metų senumo, randame Kretos Knose. Šie piešiniai vaizduoja trumpomis kelnaitėmis vyrus ir moteris atletus, bulių kovotojus. Kelnaitės būdavo taip stipriai suveržiamos per juosmenį, kad kovotojai į širšes panėšėjo. Persai, skitai ir visa Š. Europa nuo seniausių laikų dėvėjo kelnes. Danijoje atrastos

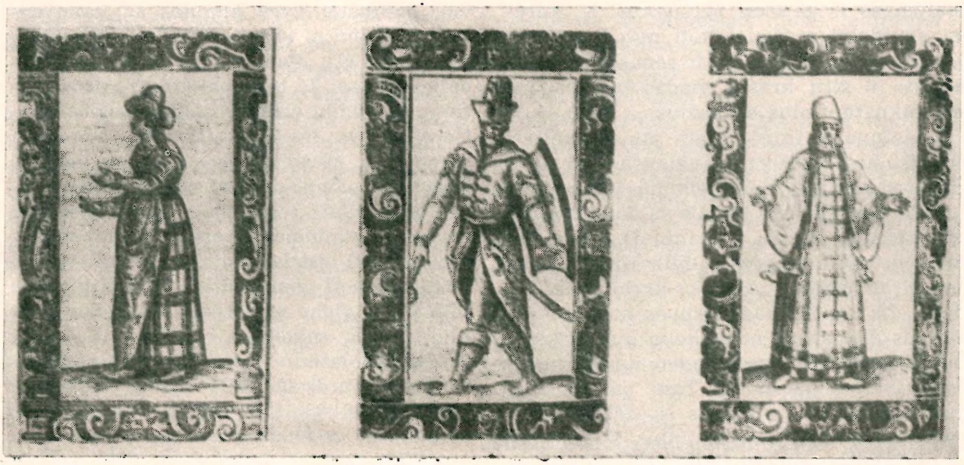

1590 lietuvių našysta (Romos Bibliotheca Angelica)

kelnės su pėdomis labai panašios į mūsiškes dabartines, kurias dėvime be pėdų. Šios kelnės priklausančios 250 pr. Kr. iki 45 po Kr. laikotarpiui.

Jau seniausiais laikais būdavo ir n. reformų. Vieni n. reformatorių siekė didesnio grožio, kiti kuklumo, vyriškumo, patogumo, didesnio gamtai prisiderinimo, kiti vėl ieškojo n. geriau pritaikyti laiko dvasiai, o kiti vėl žiūrėjo higienos reikalavimų. Drabužius mėgino reformuoti jau graikai, vėliau puritonai, kvakeriai, prancūzų revoliucionieriai. Drabužių reformomis ypač pagarsėjo vokiečių Stuttgarto univ. prof. G. Jaegeris, kuris sugalvojo kuklius ir kartu higieniškus apatinius drabužius, ankštai aptempiančius kūną. Šie drabužiai turėjo pasisekimo. Jie ir šiandien dar tebevartojami, tik kiek iš naujo perreformuoti. Prancūzų revoliucijos metu dailininkas Davidas, sekdamas senovės romėnais, suprojektavo palaidus abiem lytims drabužius. Ši n. reforma tik pusiau tepavyko: moterys dailininku pasekė, o vyrai ne.

Drabužių reformos judėjimas buvo kilęs ir Lietuvoje nepriklausomo gyvenimo metu. Reformuoti lietuviški drabužiai turėjo tautinių motyvų ir buvo taikomi kasdieniniam dėvėjimui ir darbui. Drabužiai buvo projektuojami tik vyrams. Vėliau šie reformuoti drabužiai, kiek pagražinti bei pamarginti, pradėti dėvėti ir dabar tebedėvimi dainų ir šokių ansamblių narių, kaip tautiniai vyrų drabužiai. Minėtina, kad nei senaisiais laikais, nei dabartiniais, nors ir žiūrėta karišku praktinių sumetimų, n. neišvengė nei kariška apranga, nei pasižymėjimo ženklai. Netgi ir dvasininkų drabužiai buvo veikiami n. ir amžiams bėgant keitėsi. Manoma, kad n. kaitaliojimąsi pagreitino renesansas. Dar daugiau šis kaitaliojimasis pagreitėjo pramonei augant, nes pramonė gamindama vis daugiau ir įvairių gėrybių, sudaro platesnę bazę didesniam žmonių skaičiui sekti madas.

Našystos raidą daugiau galėsime atsekti, pažiūrėję poros pavyzdžių. Įdomi Ispanijos XVI a. n. Maurų įtaka čia labai žymi. Ji n. dar ir šiandien tebejaučiama ir pastebima ne tik pačioje Ispanijoje, bet ir P. Amerikoje, ypač Meksikoje. XVI a. ispaniškoji n. daugiau kaip puošni. Ji tiesiog perkrauta papuošalais. Kitas pavyzdys — XVII a. Prancūzija, kardinolo Richelieu valdoma. Jis ir pats turėjo įtakos n. Jo vardu tam tikri mezginiai ir šiandien tebevadinami. To šimtmečio n. atsispindi Rembrandto, Van Dycko ir Rubenso kūriniuose. Įdomu palyginti ano meto didikų ir, sakysim, vokiečių kaimiečių drabužius. Vokiečių to meto kaimiečių drabužius galima pavadinti skoningais ir kartu paprastais. Skirtumas betgi tarp didikų ir ūkininkų drabužių milžiniškas. Šiais laikais demokratinėse valstybėse šiokio didelio skirtumo daugiau nematyti. Šiais laikais madomis daugiau domisi moterys. Įvairūs n. kūrėjai daugiausia joms ir tekuria. Vyrų apdaro keitimasis lėtas, beveik nepastebimas. Jis, palyginti su moterų apdaru, ne-

spalvingas ir gerokai persunkus. N. kūrėjai norėdami atsipalaiduoti nuo Paryžiaus n. diktavimo, studijuoja ir senąsias Egipto, Romos ir kitų kraštų madas bei įvairius šių laikų tautinius drabužius.

Į Lietuvą n. turėjo ateiti jau seniausiais laikais, nes Lietuva, daugiausia dėl savo gintaro, jau nuo neatmenamų laikų buvo surišta prekybiniais keliais su daugeliu net labai tolimų kraštų. Vytauto D. laikų lietuvaičių apdarą aprašo Ghillebert de Lannoy, Prancūzijos ir Anglijos karalių pasiuntinys. Jis randa, kad lietuvės moterys savaisiais drabužiais neatsilieka nuo prancūzių pikardiečių, atseit, buvo apsidariusios pagal paskutinę madą. Taip pat žinome, kad Lietuva anais laikais išveždavo į Vakarus lietuviško rašto audinius. V. Europoje ir šiandien jau fabrikiniuose audiniuose sutinkame ir lietuviškų raštų motyvų.

J. C. Flügel, The Psychology of Clothes 1930; *Douglas Gorsline,* What People Wore 1952; *K. Morris Lester,* Historic Costume 1956; *J. Laver,* Taste and Fashion 1946; *Millia Davenport,* The Book of Costume 1948; *R. König,* Die Mode in der neulichen Gesellschaft 1958. *L.Drg.*

Naškūnų ežeras Aukštdvario vls., Trakų aps., 8 km į š. nuo Aukštdvario mstl. (žr. Vaisietis).

Našlaitė (Viola) našlaitinių (Violaceae) šeimos vienametiniai ir daugiamečiai žoliniai augalai. Žiedai mėlyni, geltoni, trispalviai. Yra rūšių, pasižyminčių maloniu kvapu. Lietuvoje apie 18 skirčių. Labiau žinoma ir dažna n. trispalvė, arba tikroji (Viola tricolor); jos arbata vartojama nuo skrupulo (vaistinėse Herba Violae, Herba Jaceae). N. puošnioji (V. mirabilis). Pajūrio smiltynuose auga n. pajūrinė (V. litoralis, V. tricolor var. maritima). Darželiuose auginama n. kvapioji (V. odorata), bet jos esama ir miškuose, nedažnai. JAV yra apie 40 skirčių n.; čia jos vadinamos violet.

Našlaitė

J.Rkt.

Našlaitiniai (Violaceae) žolinių ir medinių augalų šeima. N. skiriama 15 genčių su apie 300 skirčių. Gausiausia gentis yra našlaitė (Viola).

Našlaitis vieno ar abiejų tėvų netekęs vaikas, jaunuolis. Mažametis n. susilaukdavo kaimo išskirtinės globos, ypač kai netekdavo motinos ar abiejų tėvų. Mirus tėvui, paprastai vyro giminės ar kaimynai sudaro globą n. tėvo turtui, kad našlė motina negalėtų švaistyti n. priklausančios dalies, būtent jo tėvo palikimo; mirus motinai, n. kūdikį dažnai pasiima auginti motinos seserys, nes šių įsitikinimu, tėvo vesta pamotė n. visad skriaus. Abiem tėvams mirus, n. paima dažniausiai motinos seserys ar broliai; rečiau juo susirūpina tėvo artimieji giminaičiai; esant n. seneliams, juos globoti visada pasiima seneliai. N. ūkį paima globoti viena kuri artimųjų giminių šeima. N. globa giminėms ir pačiam kaimui sudaro savotiško rūpesčio ir dažnai tampa nuolatiniu pykčių bei nesantaikos židiniu. Skurdi n. dalia plačiai atsispindi tautosakoje, gausios dainos, pasakojimai atskleidžia n. likimą ir kartu kaimynų jam užuojautą, pagalbą ir t.t. Taip pat būdinga, kad n. visad pirma kviečiamas kaimynų į kūmus, vestuvių palydai, nes ‚visiems jis nešąs laimę'; n. vestuvėse stengiasi dalyvauti visas kaimo ir aplinkinis jaunimas, todėl jose visad būdavo gausi palyda ir daug kitų vestuvininkų, ypač jei toms vestuvėms vadovauja kaimynai, bet ne n. giminės. Žr. Globa. *A.Mž.*

Našlė 1. mirusio vyro žmona. N. padėtis iki pat II pas. karo Lietuvos kaimo papročiais atskirose apylinkėse buvo gana skirtinga, pagrindinai išskiriant parvestinę ir naminę n. Vyrui mirus, n. su mažais vaikais ir stokojant ūkiui darbininkų pirmais metais talkindavo darbais visas kaimas, jai padėdami nudirbti visus didžiuosius darbus (šienapiūtėje, rugiapiūtėje, laukus ariant ir pn.), taip pat n. dažna dar talka ir kitais metais ir vėliau iki vaikai suauga. Ši visokia pagalba n. itin ryški R. Aukštaičiuose, Dzūkuose, bet reta Užnemunėje, iš dalies retoka ir Žemaičiuose. Našlaičių turtui ir n. globai buvo skiriami, paprastai kaimo sueigoje, globėjai, kad n. ‚namų vėjais nepaleistų'; šiuo atveju globėjus dažnai pasiūlo vyro giminės, tačiau jos globėju yra skiriamas ir vienas n. giminaitis ar jos pasirinktas kaimynas. Tokiai n. paprastai patariama antrą kartą netekėti, kad nebūtų skriaudžiami našlaičiai, nors R. Lietuvoje n. tekybos rečiau buvo varžomos, o jei vaikai maži, darbininkų nėra, tai ir net vyro giminė patardavo tokiai n. tekėti, dažnai nuskirdama už kurio nevedusio vyro giminaičio. Bevaikės n. padėtis itin buvo skirtinga prieš I pas. karą, nes tokia n.

ir kelis metus gyvenusi vyro ūkyje buvo dažnai išstumiama grąžinant jos atsineštinę dalį, tačiau išgyvenusi daugiau 10 metų buvo paliekama ūkyje nukaršti (Aukštaičiuose) arba gaudavo išimtinę. Naminei, t.y. paveldėjusiai ūkį, n. ir jos vaikams globėjus parenka dažnai vieni jos giminės, visai nesiklausdami vyro giminės, tačiau pasitardami su artimaisiais jos kaimynais. Kartais tokia n. valdydavo ūkį ir be jokių globėjų, ypač V. Lietuvoje. Tokiai n. antrą kartą tekėti paprastai niekas nevaržo, nors ir jos giminės, jei vaikai suaugę, antrų vedybų nepageidauja ir nuo jų atkalbinėja. *A.Mž.*

2. Įvairiose Lietuvos vietovėse jos paveldėjimo po vyro tvarka nevienoda. Didžiojoje Lietuvos dalyje, būtent Rus. imp. įst. rink. X t. veikimo plote, n. po vyro galvos gauna nuosavybe ¼ jo palikto nekilnojamojo ir kilnojamojo turto, o kitus ¾, jeigu jiems nėra įpėdinių, — valdyti ligi gyvos galvos arba ligi ištekėdama; kai lieka mirusio testamentas, tai n. gauna tą savo dalį tiktai iš to turto, dėl kurio nėra padaryta patvarkymo testamente (1148 str. ir V.Ž. 85/732). Jei mirusis savo nekilnojamojo turto neturėjo, tai jo n. gauna iš savo tebegyvo šešuro našlinę dalį ir tos jo nekilnojamojo turto dalies, kuri būtų parėjusi jos mirusiam vyrui, ir iš vyro palikto kilnojamojo turto; kilnojamajam gi šešuro turtui, ligi jis gyvas, ji neturi teisės (1151 str. ir V.Ž. 85/732). *B.Msl.*

Našlys vyras, kurio mirė žmona. Jei žmonai mirus, neliko namuose šeimininkės, n. padeda artimiausios kaimynės ar giminaitės. Likus mažiems vaikams ir nesant kam jų prižiūri, n. paprastai greit vesdavo antrą žmoną, tačiau paprotys reikalavo nors 1 mėnesį prieš piršles panašlauti. Esant kam namuose šeimininkauti, ir n. našlavimas nusitęsia metus ar net kitus, o dažnai jis lieka ir visiškai našlauti, kitos žmonos nebeieško. Našlauti giminių paliekamas buvo nepaveldėtinio ūkio šeimininkas (užkurys), nes visais tais atsitikimais žmonos giminės, saugodami vaikų teises, n. uždraudžia vesti kitą žmoną, o neklusnų n. paprastai išvydavo iš ūkio; panašiai elgėsi ir su tais užkuriais, kuriems net vietos savivaldybėje ar namuose buvo sudarytos ūkio perleidimo sutartys. Bevaikis užkurinis n., jei tegyveno čia vienus kitus metus, paprastai buvo žmonos giminių išgenamas, o daug metų šiame ūkyje gyvenusiam ir dirbusiam buvo leidžiama ir toliau ūkininkauti (Aukštaičiuose) arba skiriama išskirtinė dalis, išimtinė (Užnemunėje, Žemaičiuose).

Našliūnas Jonas (g. 1900 X 31 Smalių k., Joniškio vls., Šiaulių aps.) advokatas. 1923 baigė Šiaulių gimn., 1927 Lietuvos univ. teisių fak. Vertėsi advokato praktika ir 1930–40 buvo susisiekimo ministerijos juriskonsultas. Gimnazijoj priklausė moksleivių aušrininkų organizacijai, studentaudamas Neo Lithuania korporacijai, baigęs univ. — tos korporacijos filisteris ir garbės teismo narys. 1927–30 Tautininkų sąjungos vyr. valdybos narys, 1930–36 garbės teismo narys, 1930–40 Tautininkų fondo vyr. valdybos narys, 1933–37 Lietuvos fizinio lavinimosi sąjungos centro valdybos v.pirmininkas, Verslininkų sąjungos centro valdybos narys. 1946 Rio Janeiro lietuvių sąjungos pirm. 1949 atvyko į JAV. 1959 išrinktas Lietuvių tautinio akademinio sambūrio pirmininku.

Našta 1. žmogaus ar gyvulio vienu kartu nešamas nešulys ar krovinys. 2. Žmogaus įstengiamas nešti šieno, šiaudų ar žabų ryšulys, kuris kaime dažnai buvo ir šių daiktų skolinamasis matas.

Nata upelis Kaišiadorių vls., Lomenos (Neries) deš. intakas, 4 km ilgio.

Nata sinonimas gaidai; dabar pradėta plačiai vartoti Lietuvoje (žr. Gaida).

Natal 1. P. Afrikos Sąjungos provincija tarp Drakono kalnų ir Indijos vandenyno; 91.383 km², apie 2,5 mil. gyv. (1958), iš kurių 280.000 europiečių; sostinė Pietermaritzburg. Žemės paviršius daugiausia sudarytas iš stačiais šlaitais iškilusių plokščiakalnių, sudarančių būdingas terasas. Upės teka giliai išgraužtais kloniais, ir dėl to žemėvaizdžiai, ypač arčiau vandenyno, atrodo labai laužyti. Pagrindinis mineralinis žemės turtas yra akmens anglis, kurios per metus iškasama apie 5 mil. t. Jos kasyklų centras yra Dundee. Klimatas dėl žemės paviršiaus aukščio įvairumų yra taip pat įvairus. Pajūrio zonoje jis yra subtropinis su mažais temperatūros svyravimais ir didele drėgme. Juo toliau į žemyno gilumą, juo žiema yra ryškesnė. Būdingas klimato reiškinys yra karšti vėjai, kurie dažnai pučia pavasarį ir vasarą iš šiaurės vakarų. Jie susidaro oro srovėms, slenkančioms nuo aukštumų, patekus į depresines žemumas ir traukiamoms pietų linkme. Nusileisdamas nuo aukštumų oras įšyla

ligi 33°C, o reliatyvi drėgmė sumažėja ligi 30°. Jie pučia nuo kelių valandų ligi trijų dienų ir sukelia debesis dulkių. Paprastai juos pakeičia vėsūs ir lietingi p.r. vėjai. Pajūrio žemumose auginama bananai, cukrinės nendrės, ananasai, o kitur medvilnė, javai, daržovės, vaismedžiai ir naminiai gyvuliai. Didžiausias mst. ir uostas yra Durban (apie 500.000 gyv.).

Portugalas Vasco da Gama pirmasis pasiekė N. 1497 pirmąją Kalėdų dieną (lot. dies natalis Domini) dabartinio uosto Durbano įlanką ir visą apmatomą pajūrį pavadino Terra Natalis (Gimimo Žemė). Ligi XVII a. pabaigos N. nebuvo europiečių okupuota kaip kolonija. Joje kuriam laikui pasilikdavo tik išsigelbėjusieji iš audrų sunaikintų laivų. XIX a. (1824) iš portugalų ją paveržė anglai, 1838–40 užimta būrų, bet 1843 vėl anglų aneksuota, nuo 1907 P. Afrikos dominijos provincija. Nuo 1860 ligi 1910 į N. imigravo daug indų, kurių šiuo metu yra daugiau nekaip europiečių.

A.B.

2. Brazilijos mst., jos Rio Grande do Norte valstybės (estados) sostinė ir uostas; per 100.000 gyv. (1950 — 97.736). N. yra ryčiausiame P. Amerikos žemyno išsikišime, dėl to čia gyvas laivų judėjimas ir taip pat didelis transokeaninių skridimų aerodromas.

Natanaelis vienas pirmųjų Jėzaus mokinių. Galimas dalykas, kad N. yra tas pats apaštalas Baltramiejus, nes žydų buvo įprasta turėti po du vardus. Jis buvo kilęs iš Galilėjos Kanos. Kai kurie autoriai mano, jog jo vestuvių proga Kristus bus padaręs pirmą savo stebuklą, paversdamas vandenį vynu.

O. Hophan, Die Apostel 1946; *H .Cowan,* Hastings Dictionary of the Bible. *L.T.*

Natanas pranašas. Gyveno ir veikė Dovydo ir Saliamono laikais. Jis pranešė Dovydui Dievo valią apie šventyklos statymą ir paskelbė, jog Dovydo dinastijos viešpatavimas tęsis amžius: jį įamžins Mesijas-Kristus Karalius. Taip pat įspėjo Dovydą šiam sunkiai nusikaltus ir padarė žygių, kad Dovydo įpėdiniu taptų Saliamonas, o ne Adonijas. N. aprašė Dovydo ir Saliamono viešpatavimo svarbesniuosius įvykius. Jo surašytais dokumentais vėliau greičiausia bus pasinaudoję tie, kurie suredagavo Karalių knygas.

Natanga žr. Notanga.

Natchez JAV mst. Misisipės valstybėje ir to paties vardo upės uostas; 22.740 gyv. (1950). Gumos, žemės ūkio produktų, drabužių pramonė. Mieste yra apsčiai išlikusių senų istorinių pastatų, kurie drauge su romantiška miesto išvaizda (didelis parkas, daug žalumos ir vėsumos karščių metu) patraukia daug lankytojų. Mieste yra kat. vyskupo rezidencija, o užmiesty 1802 įkurta karo mokykla.

Nathan 1. George Jean (1882–1957) amerikiečių kritikas, dramaturgas. Redagavo žurnalus Smart Set ir American Mercury. Rašė teatro temomis didžiuosiuose JAV laikraščiuose ir padarė didelės įtakos JAV teatro vystymuisi. Taip pat daug prisidėjo prie O'Neill veikalų išpopuliarinimo JAV. Iš jo knygų minėtinos: Mr. George Jean Nathan Presents 1917, The Critic and the Drama 1922, Testament of a Critic 1931, The Encyclopedia of the Theatre 1940. Nuo 1943 kasmet buvo leidžiama jo Theatre Book of the Year. Komedijos: Heliogabalus 1920, The Avon Flows 1937. Jo teatrinė kritika buvo aštri, iškalbi, ciniška, ikonoklastiška; ji statė amerikiečių dramai ir teatrui didžiausius reikalavimus.

2. Robert (Gruntal; g. 1894) amerikiečių rašytojas. Jo knygoms būdingas grakštus lengvas stilius ir satyrinė bei sentimentali fantazija. Žymesnės jų: The Puppet Master 1923, The Bishop's Wife 1920, Portrait of Jennie 1940, Long After Summer 1948. Taip pat rašė poezijos ir vaidinimų. Pora ištraukų iš jo knygų pasirodė lietuvių periodinėje spaudoje. *A.L.*

Nathhorst Alfred Gabriel (1850–1921) švedų geologas ir paleobotanikas. Apie poliarinių kraštų geologiją jis paskelbė 1910 Beiträge zur Geologie der Bäreninsel, Spitzbergens und des Königs-Karls Landes. Paskelbė pirmuosius ledynų augalų radinius gėlaus vandens molyje netoli Alnarpo (Švedijoje). Tuos savo tyrimus jis pratęsė įimdamas ir kitas Š. Europos sausumos ledyno apimtąsias sritis. Įrodydamas arktinių-alpininių augalų likučius tiek preglacialiniuose, tiek arktiniuose sluoksniuose, jis suformavo dar net ligi šiol tebegaliojantį klimato ir augmenijos keitimosi ryšį su ledlaikių vaizdais. N. veikla kaip paleobotaniko pasižymi nepaprastu daugiapusiškumu. Morfologiškai anatominiu, sisteminiu bei augalų geografijos požvilgiu jis tyrinėjo visų geologinių sistemų bei įvairių pasaulio dalių fosilinę florą. 1883 N. buvo A. E. Nordenskiöldo ekspedicijos į Grenlandiją viršininko padėjėjas. Po 15

metų jis vėl apkeliavo poliarines sritis, vadovaudamas ekspedicijai į Spicbergeną, Lokių salas ir Karaliaus Karolio Žemę. 1899 N. apkeliavo vandenis palei Grenlandiją, kartu ieškodamas ir Andree ekspedicijos likučių. Savo paskutines keliones jis aprašė knygoje Två sommar i norra Ishavet (Dvi vasaros Šiaurės ledynuotame vandenyne) 1910.

Natika moliuskų tipo pilvakojų klasės jūrose gyvenąs plėšrus, kitais moliuskais mintąs moliuskas, kurio seilėse yra rūgščių, tirpinančių kriaukles, pro kurių ištirpintas angas n. išsiurbia užpultojo moliusko kūno medžiagas.

National Catholic Welfare Conference žr. NCWC.

National Geographic Society, The, amerikiečių mokslinė d-ja, įkurta 1888 Washingtone, D.C., ‚gilinti ir skleisti geografinę žiniją'; apie 2,2 mil. narių (1959), iš kurių per 70% amerikiečių. Ji organizuoja įvairias mokslines ekspedicijas tirti įvairių vietų gamtai, vulkanizmui, archeologijai, jūrų gelmėms, etnografijai, vykdo astronominius stebėjimus, leidžia mėnesinį žurnalą The National Geographic Magazine, knygas, žemėlapius ir atlasus. Jos žemėlapiai pasižymi tikslumu ir geografų pasauly laikomi autoritetinga kartografine medžiaga. Pasaulinei spaudai leidžia geografinių naujienų biuletenį, o Amerikos mokykloms — iliustruotas geografijos aktualijas ir palaidais lapais geografinę mokomąją medžiagą. Pirmieji jos kūrėjai yra buvę A. G. Bell, G. Grosvenor (d-jai vadovauja nuo 1899), J. O. La Gorce ir M. Bell Grosvenor. Narių skaičiumi N.G.S. yra didžiausia pasauly mokslinė organizacija. Jos būstinės rūmuose Washingtone yra nuolatinė d-jos geografinių tyrinėjimų paroda.

G. Grosvenor, The N.G.S. and Its Magazine 1957.

Natiurmortas (nature morte) meno paveikslas, vaizduojąs negyvąją gamtą (išskiriant gamtos vaizdus ir žmonių lavonus), pvz. vaisius, gėles, daržoves ir kitokius įvairius daiktus, kuriuos dailininkai panaudoja kūrinių tema. Pradedant romėnų periodu iki XVII a. negyvosios gamtos motyvai labai dažnai buvo naudojami aplinkos ir fonų užpildymui figūrinėse kompozicijose. Tuo laiku olandų, flamų ir ispanų tapyboje n. išsivystė į savarankišką dailės šaką. Vėlyvesniais laikais prancūzų tapytojas J. B. S. Chardin n. iškėlė į

A. Valeška Natiurmortas

aukščiausios rūšies meno kūrinius. Paneigdamas nusistovėjusius negyvosios gamtos tapymo būdus, jis pabrėžė ypač vaizduojamų objektų tapybinius privalumus. Jo teigimu, viskas verta pavaizduoti dailėje. Paprasčiausi namų apyvokos baldai, virtuvės indai ir kita, jo kūryboje įgavo meniška apipavidalinimą. Naujų polėkių dar daugiau įnešė į n. impresionistai ir ypač P. Cézanne. Priešingai seniesiems meistrams ir klasikams, kurie negyvoje gamtoje ieškojo turinio ir psichologinės išraiškos, impresionistai n. tapyboje sprendė daugiau spalvinių sąskambių naujas problemas. Dabarties laikų dailėje negyvoji gamta yra daugiau tik akstinas tapybai, o ne modelis ar siužetas, ir realūs gamtos kūnai modernaus meno kūriniuose virto abstraktinėmis ar estetinėmis spalvų, formų ir faktūros kombinacijomis. Lietuvių dailėje ryškiausieji n. tapytojai yra realistas E. Kulvietis, dekoratyvus impresionistas A. Varnas ir J. Vienožinskis, didelės išraiškos ir spalvingumo A. Galdikas, impresionistai M. Račkauskaitė ir P. Kiaulėnas, kiti moderniųjų srovių tapytojai, kaip A. Valeška, V. Vizgirda, K. Žoromskis, M. Paškevičius, V. Ignas.

Nativizmas (iš lot. nativus ‚įgimtas') teorija, kad tam tikri vaidiniai bei idėjos yra žmogui įgimti, o nuo H. Heimholtzo (Über das Sehen des Menschen, 1855) ypač psichologinė pažiūra, kad erdvės ir laiko vaidiniai yra įgimti. Priešinga pažiūra yra empirizmas (žr.).

Natkevičaitė-Ivanauskienė Marija (g. 1905 VII 14 Veiveriuose, Marijampolės aps.) botanikė, T. Ivanausko antroji žmona. Gimnaziją ėjo Marijampolėje. Gimn. ir universitete studijuodama dalyvavo aušrininkų veikloje. 1928 baigė Lietuvos univ. ir kurį laiką dirbo pradžios mokykloje. Diplominis darbas — Kraujo grupės (Kosmos 8, 1929, 273–289). Nuo 1930 pradėjo dirbti VDU, pradžioje laborante, nuo 1932 asistente, 1940 nusikėlė į Vilniaus univ. Dirbo augalų sistematikos ir genetikos srityje. Kauno botanikos sode padarė eksperimentinį darbą apie Verbascum ir Celsia hibridus, kuris buvo disertacija dr. laipsniui gauti (Genetiškai sistematiški Verbascum tyrinėjimai — VDU Gamtos-Matematikos Fak. Darbai 1/XIV, 1939, ag. ir vok. santrauka). Bendradarbiavo Kultūroje, Kosmose, Mūsų Giriose, Gamtoje. Buvo Botanikos žodyno komisijoje. Dirba Vilniaus univ. ir tyrinėja Lietuvos pelkių augaliją. Darbus spausdina Lietuvos akademijos ir Vilniaus universiteto darbuose — Nevėžio žemupio lankos (Vilniaus Univ. Mokslo Darbai, gamtos mokslų serija, IV t.) 1957.

K.Rgl. ir Rd.

Natkevičius 1. Ladas (1893 I 19 Balsupių k. Mokolų vls., Marijampolės aps. — 1945 V 25 Schruns, Austrijoje) teisininkas, diplomatas. Mokėsi Marijampolės gimn., kurią 1913 baigęs stojo Petrapilio univ. gamtos-matematikos fak. 1917 mobilizuotas rusų kariuomenėn; baigė karo mokyklą ir buvo pasiųstas vok. frontan. Pateko nelaisvėn, bet pabėgo ir mokytojavo lietuvių mokykloje Latvijoje. 1917 sušaukė Rygoje XII rusų armijos lietuvių karių suvažiavimą, kuris jį išrinko vykdomajan komitetan (N. buvo jo pirmininku). Vėliau buvo išrinktas į Lietuvių karių sąjungos centro komitetą. 1917 lietuvių karių buvo išrinktas atstovu į Rusijos lietuvių seimą Petrapilyje. N. veikė socialistų liaudininkų partijoje. 1918 grįžo Lietuvon ir buvo paskirtas žemės ūkio ministerijos įgaliotiniu Vilkaviškio aps. 1918 XI 25 stojo savanoriu Lietuvos kariuomenėn ir buvo paskirtas artilerijos pulko adjutantu. 1919 VIII Generaliniame štabe ir tuo pat metu karo atstovas Latvijoje, nuo 1920 I Estijoje. Drauge su dr. J. Šliūpu atstovavo Lietuvai pirmojoje Pabaltijo valstybių konferencijoje. 1920 išrinktas socialistų liaudininkų ir valstiečių sąjungos bloko sąrašu į Steigiamąjį seimą. 1920 V 15 atleistas iš karo atstovo pareigų. Buvo išrinktas Steigiamojo seimo pirmuoju sekretoriumi. Lenkams pradėjus pulti Lietuvą, 1920 X pradėjo organizuoti savanorių raitelių Geležinio Vilko pulką ir buvo paskirtas šio pulko vienos šimtinės vadu. 1921, kaip Steigiamojo seimo narys, atleistas iš kariuomenės. 1922 krašto apsaugos ministerijos pasiųstas į JAV, kur lankė liet. kolonijas ir aiškino nepriklausomos Lietuvos kūrimosi darbus. 1923 išėjo iš kariuomenės atsargon ir išvyko studijuoti teisės mokslų Paryžiun. 1923 buvo paliktas spaudos atašė pareigoms Paryžiuje bei Eltos korespondentu. Nuo 1925 užsienio reikalų ministerijos stipendininkas. 1930 Paryžiaus univ. įgijo dr. laipsnį. Parašė disertacijos darbą: Aspect politique et juridique du differend Polono-Lithuanien. 1930 užsienio reikalų ministerijos sekretorius, 1931 referentas. Lietuvių tarptautinės teisės mokslų d-jos steigėjas ir paskaitininkas. Nuo 1934 X Lietuvos pasiuntinybės patarėjas Paryžiuje. 1939 IV paskirtas Lietuvos nepaprastu pasiuntiniu ir įgaliotu ministru Sovietų Sąjungai. Šias pareigas ėjo ligi 1940 VI 15. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, N. buvo suimtas, bet po dviejų savaičių tardymo paleistas. Dirbo jurisconsulto darbą Valstybės draudimo įstaigoje. 1941 VI 22 vokiečiams okupavus Lietuvą, advokatavo Kaune ir dėstė Vilniaus univ. Aktyviai dalyvavo antinacinės rezistencijos sąjūdyje ir buvo Vliko politinės komisijos narys. 1944 pasitraukė iš Lietuvos. Apsigyveno Vienoje. Keletą kartų buvo subombarduotas ir kontuzytas. Metus pasirgęs 1945 V 25 mirė.

L. Natkevičius

Gimnazijoje būdamas ir studentaudamas dalyvavo moksleivių aušrininkų veikloje, rašė Aušrinėje, Viltyje, Lietuvos Žiniose, Naujoje Lietuvoje. Atostogų metu rengė lietuviškus vakarus. Spaudoje pasirašinėjo

Parausvinio, Rausviečio, Ntk. Vl., Nt., V. N., Vl. Pr. ir kitais slapyvardžiais. 1917 redagavo Rygoje Laisvąjį Žodį, kuris vėliau buvo perkeltas Petrapilin. Nepriklausomoje Lietuvoje bendradarbiavo Lietuvos Žiniose, Lietuvos Ūkininke, Lietuvoje, N. Romuvoje, Lietuvos Aide, Teisėje, Lietuviškojoje Enciklopedijoje, Revue Générale de droit International public ir kt. Išsp. Lietuvos kariuomenė 1919, Ką privalo žinoti kiekvienas pilietis demokratinę valstybę bekuriant 1922, Lietuvių lenkų administracijos linija tarptautinės teisės atžvilgiu 1933, Klaipėdos cesijos raida 1933, Lietuva ir Tautų sąjunga (N. Romuva 1934), Agresijos sąvokos evoliucija 1934, Aspect politique et juridique du differend Polono-Lithuanien 1935. *L.Šm.*

2. (Natkus) Vincas (g. 1918 XI 6 Ožkabalių k., Vilkaviškio vls. ir aps.) visuomenininkas. 1938 baigė Vilkaviškio J. Basanavičiaus gimnaziją, 1938–42 studijavo VDU teologijos - filosofijos Ir VU hum. mokslų fak. lietuvių kalbą ir literatūrą ir filosofiją, 1945–49 Tübingeno univ. filosofiją ir sociologiją. 1941 XI — 1944 X Kauno Aušros mergaičių, Alytaus ir Kauno VI gimn. lietuvių kalbos mokytojas, 1945–57 Vasario 16 gimnazijos mokytojas. Gimnazijoje įsijungęs į moksleivių ateitininkų veiklą, nuo 1938 IX jų slaptos centro valdybos narys, nuo 1939 VI pirm. Jo pastangomis 1945 VI pradėta atkurti moksleiviai ateitininkai (Eichstätte ir kt.). N. savo veikla ir sutelktų moksleivių ateitininkų kuopomis sušaukė 1945 X jų atstovų suvažiavimą, kuris išrinko jį sąjungos pirm. 1946 VI — 1949 III Ateitininkų federacijos gen. sekretorius, 1952 perėjęs dirbti į Europos lietuvių fronto bičiulių sąjūdį, 1953–54 jų valdybos v.pirm., nuo 1958 VIII jų biuletenio Eli red. 1940–44 buvo veiklus lietuvių pogrindžio dalyvis. Daug spausdinęs visuomeninio filosofinio pobūdžio straipsnių Ateityje, Į Laisvę (1942), Drauge, Europos Lietuvyje ir kt. *A.Mš.*

Natkiškiai bžk. ir vls. centras Pagėgių aps., 11 km į š. nuo Pagėgių, prie Birštoniškių–Sartininkų plento. Šis plentas (Tilžės–Tauragės plento šaka) statytas 1897–98. Kaime pašto agentūra, pradžios mokykla, policijos stotis, metrikacijos įstaiga, pieninė, lentpiūvė (arti Timsrių miškas), garinis malūnas. 1939 apie 600 gyv. N. parapija įkurta 1895, jai priskirti kaimai iki tol priklausę Katyčių bei Piktupėnų parapijoms. Gotiško stiliaus raudonų plytų bažnyčia statyta 1904–05. Šalia kaimo yra N. kalnas (55,6 m nuo j.l.), o Sartininkų pusėje didesni durpynų plotai. Nepriklausomos Lietuvos laikais veikė jaunųjų ūkininkų ratelis, liet. choras, šaulių būrys. Prieš I pas. karą N. vykdavo d-jų šventės — Birutės, Vainiko bei plačių apylinkių lietuvių susirinkimai.

NATO (North Atlantic Treaty Organization). Pasibaigus II pas. karui, greitai iškilo nesutarimų tarp sąjunginink̃ų: Sovietų Sąjungos ir jos satelitų iš vienos pusės ir Vakarų demokratinių valstybių iš kitos. Tų nesutarimų Jungtinės Tautos (United Nations) nepajėgė sutvarkyti ir išlyginti. Komunistinės valstybės organizavosi, sudarydamos visą eilę susitarimų, kurių tarpe pažymėtinas 1947 IX Varšuvoje įvairių kraštų komunistinių partijų įsteigtasis Komunistinis informacinis biuras (Kominformas). Taip pat Sovietų Sąjunga išplėtė tarptautinių sutarčių tinklą, su aiškia tendencija prieš Vakarus. Atsakydami į šią grėsmę, demokratiniai Vakarai ėmėsi atitinkamų priemonių, kurių tarpe pažymėtina Trumano doktrina, kuria JAV suteikė tiesioginę finansinę pagalbą Graikijai ir Turkijai, ir Marshallio planas, kuriuo JAV teikė tiesioginę ekonominę paramą V. Europai. Vakarai taip pat pradėjo organizuotis savo saugumui sustiprinti: 1947 III 11 D. Britanija ir Prancūzija pasirašė abišalės paramos vad. Dunkirk sutartį. 1947 X 29 Benelux valstybės, būtent Belgija, Olandija ir Liuksemburgas, sudarė muitų uniją. Iš šių sutarčių išaugo V. Europos unija (Western European Union), kuri buvo sudaryta sutartimi, pasirašyta tų pačių 5 valstybių 1948 III 17 Briuselyje, Belgijoje. 1949 dešimt Europos valstybių įsteigė Europos tarybą (Council of Europe) ir prie jo prisidėti pakvietė kitas valstybes. JAV stengėsi šį susitarimą sustiprinti ir išplėsti. 1949 IV 4 Vašingtone buvo pasirašyta Š. Atlanto sutartis (North Atlantic Treaty). Ją pasirašė 12 valstybių: D. Britanija, Prancūzija, Belgija, Olandija, Liuksemburgas, Portugalija, Danija, Norvegija, Italija, Islandija, Kanada ir JAV. 1952 II 18 prie sutarties prisidėjo Graikija ir Turkija, o 1955 V 5 V. Vokietija. Šia sutartimi, susidedančia iš 14 straipsnių, susitariančiosios šalys patvirtina Jungtinių Tautų chartos tikslus bei principus ir pasižada tarptautinio pobū-

džio konfliktus spręsti taikingomis priemonėmis. Svarbiausias sutarties nuostatas bene bus 5 str., kuriuo šalys sutaria, kad užpuolimas vienos kurios jų, Europoje ar Š. Amerikoje, laikomas užpuolimu visų.

Šios sutarties pagrindu buvo sudaryta Š. Atlanto sutarties organizacija (NATO). Jos organai: taryba (North Atlantic Council), kurios nariais yra susitariančiųjų šalių užsienio reikalų ministrai; karinė taryba, į kurią įeina šalių ginkluotųjų pajėgų gen. štabų viršininkai. Šie du organai yra nenuolatinio pobūdžio ir renkasi tik reikalui esant. Nuolat veikia šalių reprezentantų taryba, sekretoriatas (kurio pirmuoju sekretoriumi buvo paskirtas britas Lord Ismay) ir bendros karinės pajėgos, kurių viršininkais buvo JAV generolai Eisenhower, Ridgway, Gruenther ir Norstad. Sutartis yra reikšminga Europos gynybai nuo Sovietų Sąjungos agresijos ir taip pat Europos apsijungimui.

B. T. Moore, Nato and the Future of Europe 1958. *J.A.St.*

Natorp Paul (1854–1924) žydų kilmės vokiečių filosofas ir pedagogas, nuo 1885 Marburgo univ. prof. H. Coheno mokinys ir, šalia savo mokytojo, vienas pagrindinių vad. Marburgo m-los neokantizmo atstovų. Kaip pedagogas, pabrėžė socialinio momento vaidmenį auklėjime. Veikalai: Sozialpädagogik 1899, Platos Ideenlehre 1903, Gesammelte Abhandlungen zur Sozialpädagogik 1907, Pestalozzi 1909, Die logischen Grundlagen der exakten Wissenschaften 1910, Die Philosophie, ihr Problem und ihre Probleme 1911, Allgemeine Psychologie 1912, Kant und die Marburger Schule 1915.

P. Natorp

Natris cheminis elementas, žymimas simboliu Na, einąs vienuoliktuoju periodinėje elementų lentelėje. Jo at. sv. yra 22,995. N. yra minkštas sidabro spalvos metalas, priklausąs šarminių metalų grupei. Ore n. greitai praranda savo blizgėjimą, ir jo paviršius apsitraukia pilku sluoksniu. Šis sluoksnis susidaro metalo paviršiui reaguojant su ore esančia drėgme bei anglies dvideginiu. N. tirpsta 97,7°C ir verda 892°C. Dėl didelio reaktyvumo gryno n. gamtoje nerandama, tačiau įvairių junginių ir mineralų forma n. žemės plutoje yra apie 2,6%. Labiausiai žinomi ir plačiausiai paplitę n. junginiai yra n. chloridas (valgoma druska), n. karbonatas (soda), n. nitratas (Čilės salietra), n. sulfatai ir boratai. Jūros bei mineralinių šaltinių vanduo taip pat turi n. įvairių jos druskų formos.

N. buvo surastas anglų mokslininko Humphery Davy 1807, bet iki 1860 tebuvo tik mokslinė įvairenybė. 1860 St. Clair-Deville surado būdą pagaminti gryną metalą dideliais kiekiais, kaitinant sodos, anglies ir kalkių mišinį. Moderniajai chemijos pramonei reikalingi n. kiekiai yra pagaminami elektrinant n. chloridą arba n. šarmą. Pastarasis metodas buvo surastas Castnerio 1890. N. yra vienas iš pigiausių metalų ir 1946 jo 1 kg kainavo tik apie 90 JAV centų. N. yra labai reaktyvus metalas ir jungiasi su daugybe elementų bei junginių. Visuose savo junginiuose n. yra vienavalentis. N. reaguoja su vandeniu, atpalaiduodamas vandenilį ir pats pavirsdamas į n. šarmą. Šiuo atveju reakcija yra tokia greita ir egzoterminė, kad atpalaiduotas vandenilis užsidega, — daugeliu atvejų su sprogimu. Dirbant su n. metalu reikia būti atsargiam, nes laikant n. gabaliuką rankoje, metalas greitai reaguoja su odos paviršiuje esančia drėgme gamindamas stiprų audiniams žalingą šarmą.

N. yra plačiai naudojamas organinių bei neorganinių junginių redukavimui. N. su keleta išimčių redukuoja kitų metalų oksidus į metalus. Daugelis organinių junginių, ypač aukštesnėje temperatūroje, suanglėja su n., t.y. organiniai junginiai yra redukuojami į anglį. Kai kuriais atvejais, ypač su organiniais halogenų junginiais, tokie mišiniai jungiasi su sprogimu. N. ištirpsta įvairiuose alkoholiuose atpalaiduodamas vandenilį. Tokie n. tirpiniai alkoholyje yra plačiai naudojami organinių junginių redukavimui. Normalioje temperatūroje n. nereaguoja su eteriais bei prisotintais alifatiniais ar aromatiniais anglies vandenilio junginiais. Šie skysčiai, kaip pvz. žibalas, yra naudojami apsaugoti n. nuo ore esančios drėgmės veikimo. N. ištirpsta mažesniais ar didesniais kiekiais įvairiuose kituose metaluose. Dideli n. kiekiai sunaudojami jo junginių gamybai, kaip pvz. n. oksido, peroksido, cianido, amido bei n. hidrido. Dideli n. kiekiai yra taip pat sunaudojami švino tetraetilo gamybai.

Pastarasis naudojamas kaip gazolino priemaiša. N. yra taip pat svarbus elementas atominių reaktorių pramonėj, kur jis naudojamas temperatūrai kontroliuoti.

Kirk ir D. F. Othmer, Encyclopedia of Chemical Technology 1, 1947; *J. W. Mellor,* A Comprehensive Treatise on Inorganic and Theoretical Chemistry II, 1946. *V. Grk.*

N. j u n g i n i a i, arba druskos, yra plačiai paplitę ir milžiniškais kiekiais sunaudojami įvairiose industrijos šakose. Dideli n. junginių kiekiai randami gamtoje mineralų forma; kitos n. druskos yra pagaminamos sintetiniu būdu. N. junginiai vartojami tokiems skirtingiems tikslams, kaip n. metalo ir chloro gamybai, dirvų tręšimui bei daugybės neorganinių ir organinių junginių gamybai. N. junginiai yra taip pat būtinai reikalingi žmonių bei gyvulių organizmui įvairių biologinių procesų vyksmui.

Išskiriant n. hidratą, visi n. junginiai yra vienvalenčiai kationai ir bespalvės arba baltos, dažniausiai kristalinės druskos. Su keliomis išimtimis visos n. druskos lengvai tirpsta vandenyje. Trys n. junginiai yra ypač svarbūs ir labai gausiai vartojami: n. chloridas, arba valgomoji druska, n. hidroksidas, arba n. šarmas, ir n. karbonatas, arba soda. N. chloridas yra dietinė būtinybė visiems gyviams, nes abi šios druskos sudedamosios dalys — n. ir chloras — yra reikalingos biologiniams procesams. N. chloridas yra balta arba bespalvė kristalinė druska, turinti 39,3% n. ir 60,7% chloro. N. chloridas palyginti lengvai tirpsta vandenyje ir 100 cc vandens 0°C ištirpina 35,7 g druskos. Tiktai keletas gramų daugiau druskos ištirpsta tame pačiame tūryje verdančio vandens. Dideli n. chlorido kiekiai randami gamtoje mineralų forma. Iš jų labiausiai paplitęs yra halitas, arba vad. uolų druskos mineralas. Išskiriant jūrų vandenį, didžiausi n. chlorido kiekiai ir yra randami šio mineralo forma. Uolų druskos mineralas sutinkamas praktiškai visuose kraštuose ir kai kuriose vietose yra net 99,9% grynumo. Industriniu būdu chloridas gaunamas trejopai: kasant uolų druską paprastu būdu, pumpuojant vandenį į uolų druskos mineralų klodus ir paskui išgarinant gautus druskos tirpinius, ir išgarinant jūrų vandenį. 1953 pasaulinė n. chlorido produkcija buvo 50 mil. t, padarydama šią druską gausiausiai sunaudojama chemine žaliava. Valgomoji druska yra specialiai rafinuotas n. chloridas (97,5%) su mažomis kitų junginių, kaip kalcio silikato, kalcio fosfato, kalio jodido bei kitomis priemaišomis. Dideli n. chlorido kiekiai yra sunaudojami n., chloro, sodos, n. šarmo bei kitų n. junginių gamybai.

N. karbonatas, arba soda, yra balta arba bespalvė kristalinė n. druska. Jos dekahidratas yra vadinamas natronu. N. karbonatas yra labai tarpus vandenyje, ir jo tirpiniai vandenyje yra šarminiai. Soda buvo plačiai naudojama jau viduramžiais ir tuomet buvo pagaminama deginant kai kuriuos augalus ir naudojant jų pelenus. Pirmas komercinis sodos gamybos procesas iš n. chlorido ir sieros rūgšties buvo surastas Leblanc 1875–1885, bet dabar nebenaudojamas. Moderniajai technologijai reikalingi n. karbonato kiekiai pagaminami naudojant Solvay būdą (surastą 1861–65), kurio pagalba soda gaunama kaitinant kalcio karbonato (kalkakmenio) ir n. chlorido mišinį. Didžiausi n. karbonato kiekiai yra sunaudojami stiklo gamybai. Dideli sodos kiekiai yra taip pat reikalingi komercinių muilų gamybai. Daug n. karbonato yra taip pat sunaudojama kitų n. druskų gamybai.

N. hidroksidas, arba n. šarmas, yra kitas plačiai vartojamas n. junginys. N. šarmas yra pagaminamas iš n. karbonato ir kalcio hidroksido (kalkių). Milijonai tonų n. šarmo yra sunaudojami cheminėje pramonėje įvairių kitų junginių gamybai. Dideli n. šarmo kiekiai yra reikalingi muilo gamybai, nes pagrindinė įvairių muilų sudedamoji dalis yra riebalinių rūgščių n. druskos. N. muilai yra pagaminami neutralizuojant riebalines rūgštis su n. šarmu, arba dažniausiai verdant riebalus, t.y. riebalinių rūgščių glicerolio esterius, su n. šarmu. Įdomu pažymėti, kad ši chemijos pramonė yra labai sena, ir muilo gamyba jau buvo žinoma galams, kurie muilą gaudavo virdami ožio taukų ir pelenų mišinį. N. šarmas yra taip pat plačiai naudojamas tekstilės bei popieriaus pramonėje baltinimo tikslams.

Be anksčiau minėtų n. junginių šimtai kitų n. druskų yra žinomos ir, mažiau ar daugiau, vartojamos įvairiems tikslams tiek laboratorijose, tiek ir pramonėje. Iš jų suminėsime tik pačias svarbiausias. N. cianidas, pagaminamas iš amoniako ir n. metalo (Castner procesas) arba iš n. amido, yra labai nuodinga kristalinė druska. Dideli šios druskos kiekiai yra sunaudoja-

mi įvairių organinių junginių gamybai, kaip pvz. vaistų, dažų bei vitaminų pramonėje. Didelis skaičius įvairių n. fosfatų yra žinomas ir šios druskos, palyginti mažais kiekiais, yra naudojamos įvairiems specialiems tikslams, kaip pvz. dažų, muilo bei stiklo pramonėje. N. fosfatai yra reikalingi kaip dietinė medžiaga žmonėms bei kitiems gyviams. Dideli n. fosfatų kiekiai yra taip pat sunaudojami dirvų tręšimui, nes tokiu būdu reikalingi fosforo kiekiai patenka į augalų audinius. Kaip ir fosfatų, keletas n. silikatų yra žinomi ir ypač dideli šių junginių kiekiai yra sunaudojami stiklo gamybai. Daugelis silikatų mineralų turi savyje n. arba yra n. ir kitų metalų silikatų mišiniai. Iš jų labiausiai paplitę uolų pavidalu yra mika, lauko špatas ir zeolitai. N. bikarbonatas, arba kepimo soda, yra kita plačiai vartojama n. druska. Ši druska kaitinama suskyla į n. karbonatą ir anglies dvideginį. Dėl šios ypatybės n. bikarbonatas ir yra vartojamas kaip tešlos priemaiša kepant, nes aukštesnės temperatūros krosnyje atpalaiduotas anglies dvideginis neleidžia tešlai supulti. N. bikarbonatas yra taip pat naudojamas vad. sodos gėrimų gamyboje. N. sulfatas yra balta kristalinė druska pagaminama sintetiniu būdu iš n. chlorido ir sieros rūgšties. N. sulfato heksahidratas yra žinomas glauberio druskos vardu ir naudojamas vaistui. Dideli natūralūs n. sulfato klodai yra randami Arizonoje, Čilėje, vidurinėje Azijoje ir Kanadoje. Ši druska taip pat randama mažais kiekiais įvairių mineralinių šaltinių vandenyje. N. sulfatas naudojamas sintetinio muilo, stiklo bei įvairių kitų n. junginių gamybai. Kiti plačiai naudojami natrio-sieros junginiai yra n. hidrosulfatas, n. sulfitas, n. hidrosulfitas, n. sulfidas ir n. hidrosulfidas. N. nitratas, arba Čilės salietra, yra kitas n. junginys sunaudojamas milijonais tonų. Dideli šios druskos klodai yra įvairiose P. Amerikos valstybėse. Dideli n. nitrato kiekiai yra taip pat pagaminami sintetiškai iš salietros rūgšties ir n. karbonato. Didžiausi n. nitrato kiekiai yra sunaudojami dirvų tręšimui ir kalio bei n. nitritų gamybai. Mažesni šios druskos kiekiai sunaudojami sprogstamųjų medžiagų, dažų ir sieros rūgšties gamybai. N. nitritas yra svarbus įvairių organinių junginių, ypač dažų, sintetinimui. N. peroksidas yra gelsva amorfinė medžiaga, kuri vandenyje yra iš dalies hidrolizuojama į n. šarmą ir vandenilio peroksidą. N. peroksidas plačiai naudojamas tekstilės, medžio ar popieriaus baltinimui bei kitų peroksidų gamybai. N. šarmas reaguoja su organinėmis rūgštimis, pagamindamas atitinkamas rūgščių druskas. Tokios n. druskos yra amorfinės arba kristalinės medžiagos. Iš jų n. formatas (skruzdžių rūgšties n. druska) ir n. acetatas (acto rūgšties druska) yra plačiai vartojamos įvairių organinių junginių sintetinimui. N. metalas tirpsta įvairiuose alkoholiuose ir išgarinus tokius tirpinius gaunami n. alkoholatai — baltos druskos. N. alkoholatai, ypač n. metilatas ir etilatas, yra labai svarbūs kaip katalizatoriai arba reduktoriai. N. amidas, balta druska, gaunama ištirpinant n. amoniake. Ši druska, kaip ir n. alkoholatai, yra plačiai naudojama įvairių organinių junginių gamybai. Dideli n. amido kiekiai yra sunaudojami hidrzino gamybai. N. hidridas (NaH) yra vienintelis n. junginys, kuriame n. įeina ne kaip kationas, bet kaip anionas. Šis n. junginys gaunamas, leidžiant vandenilio dujas per ištirpintą n. metalą. N. hidratas yra balta arba pilka druska ir yra drėgmės greit hidrolizuojamas į vandenilį ir n. šarmą. N. hidridas, nors palyginti labai neseniai surastas, labai plačiai pritaikomas. Ši druska yra labai dažnai vartojama įvairių organinių junginių sintetinimui ir katalizavimui daugelio organinių reakcijų.

Kirk ir D. F. Othmer, Encyclopedia of Chemical Technology 4, 1949. *V.Grk.*

N. junginiai terapijoj. Žmogaus organizmas turi apie 250 g valgomosios druskos — n. chlorido, NaCl. Jis yra kraujo plazmoje, limfoje, seilėse, prakaite ir edemų skysčiuose apie 0,9% koncentracijoje. Druska yra svarbiausia medžiaga, kuri palaiko pastovų kraujo osmotinį spaudimą. NaCl yra greitai rezorbuojamas plonosiose žarnose ir iš ten išnešiojamas kraujo po visus audinius. Išskiriamas didžiausia dalimi prakaitu ar per inkstus. N. iono išskyrimą reguliuoja antinkstinės liaukos kortikalinė dalis, o chloro iono — hipofizio posteriorinė. Abu ionai charakteringo farmakologinio veikimo neturi. NaCl įvedamas į organizmą su maistu. Sterilinis n. chlorido tirpalas, turįs 9 g NaCl viename litre vandens, yra vadinamas fiziologiniu n. chlorido tirpiniu. Šio tirpinio druskos kiekis maždaug atitinka druskos kiekį kraujuje ir per tai turi tokį pat osmotinį

spaudimą (izotoninis tirpinys). Jis duodamas į veną didelio nukraujavimo atveju. Panašiam tikslui vartojamas ir Ringerio tirpinys, kuris, be NaCl, turi dar n. karbonato, kalcio ir kalio chloridų. N. sulfatas (Glauberio druska) $Na_2SO_4 . 10H_2O$, yra duodama į vidų viduriams laisvinti 15–30 g (žr. Katartiniai vaistai). N. bikarbonotas (valgomoji soda) duodamas į vidų ar tirpinyje į veną, kai yra reikalas pašarminti šlapalus. Taip pat skrandžio praplovimui. Kiti terapijoje naudojami n. junginiai remiasi aniono veikimu, pvz. n. jodidas, bromidas, nitritas, saliciliatas. *St.K.*

Natrolitas $Na_2Al_2Si_3O_{10} . 2H_2O$, yra silicio mineralas, randamas gamtoje, priklausąs vadinamajai taktosilikatų grupei.

Natronas, arba soda, yra natrio karbonato dekahidratas ($Na_2CO_3 . 10H_2O$), randamas kaip mineralas gamtoje. Šio mineralo žinomi klodai tačiau yra negausūs, ir todėl dideli kiekiai yra pagaminami sintetiniu būdu.

Natsume Soseki (1867–1916) japonų rašytojas. Buvo anglų literatūros prof., vėliau žurnalistu. Parašė visą eilę romanų, buvusių atoveikiu prieš natūralizmą. Jis propagavo lėtą stilių ir ramybę, kurie sudarė pagrindus vadinamosios Younha, arba laisvalaikio mokyklos, kuriai jis pagelbėjo įsigalėti, o taip pat įvedė į japonų literatūrą neoromantizmą. Geriausias jo romanas yra Bolcha 1906.

Nattier Jean Marc (1685–1766) prancūzų tapytojas. Tėvas buvo taip pat tapytojas; motina — miniatiūristė. Iš jų N. gavo pirmąsias meno pamokas, tačiau tikrasis jo mokytojas buvo Jouvenet. Karjeros pradžioje kopijavo senųjų meistrų darbus graviūromis ir dirbo žanrinės bei istorinės tapybos. Petro I Olandijoje lankymosi metu (1717) tapė caro dvariškių portretus. Žymiausias šio laikotarpio darbas — Poltavos mūšis. Nepriimdamas kvietimo vykti į Rusiją, N. susipyko su caru, ir šio konflikto dėlei Kotrynos I portretas liko nebaigtas. 1718 už paveikslą Phinée changé en pierre N. buvo priimtas į akademiją. Po žymaus pasisekimo 1737 salone N. tapo oficialiu Liudviko XV šeimos ir jo dvaro portretistu. Į amžiaus pabaigą, netekęs karaliaus paramos bei klijentūros, N. vėl grįžo prie istorinių ir alegorinių kompozicijų, pritaikytų turtingo miestiečio skoniui. Šalia Largillière ir Rigaud, N. yra žymiausias prancūzų XVIII a. mokyklos portretistas. Geriausiuose šio žanro darbuose (Marija Leščinskienė, Ponia Victoire, Liudviko XV sūnus, Nežinomos moters portretas ir kt.) psichologinė ir estetinė realybė aiškiai nustelbia amžiui būdingą manierizmą (mitologizavimą) ir pataikavimo modeliui neišvengiamybę.

J. M. Nattier Nežinomos moters portretas

P. de Nolhac, H. 1925.

Natūra (lot. natura iš nasci ‚būti pagimdytam, kilti') 1. gamta (žr.), 2. įgimtis (žr.) bei prigimtis (žr.). N a t u r a n a t u r a n s (kuriančioji gamta) ir n a t u r a n a t u r a t a (sukurtoji gamta) — filosofijoje nuo XII a. (Averroes veikalų vertimo į lot. kalbą) vartojami terminai Dievo ir pasaulio santykiui apibrėžti. Ypač juos išgarsino Spinoza savo panteistinėje filosofijoje; vėliau juos vartojo ir Schellingas.

Naturalia non sunt turpia (lot.) natūralinių dalykų nereikia gėdytis.

Natūralinės dujos, randamos dažniausiai kartu su nafta (žr. Nafta), yra dujiniai angliavandeniliai ir susideda iš metano nuo 67 iki 96%, etano nuo 4 iki 30%, propano ir butano nuo 6 iki 9% ir pentano 3%. N.d. transportuojamos suspaustos į plieninius cilindrus arba vamzdžius, kurių ilgis siekia net po kelis tūkstančius kilometrų. N.d. naudojamos kurui arba chemikalų gamybai (žr. Petrochemija). Jų pasaulinė metinė produkcija 1956 siekė 651 bilijoną m^3. *A.Vtk.*

Natūralinė selekcija žr. Atrankos teorija.

Natūralinės prievolės yra prievolės gėrybėmis, darbu arba patarnavimu. Natūraliniame ūkyje, kai nebuvo pinigų, į plačią n.p. prasmę įskirtini ir natūraliniai mokesčiai, kuriuos gyventojai mokėdavo savo valdovams natūra: žvėrių kailiais, žūklės laimikiais, gamtos turtų radiniais ir kt. Senovėje ir viduramžiais n.p. plačiai naudojosi valdovai ir didikai, užkraudami jiems priklausomiems žmonėms prievolę tiesti ir taisyti kelius, statyti tvirtoves, pilis ir rūmus, gabenti statybos medžiagą, kurą, pašarą ir kt. ir patarnauti jiems medžioklėje ir kitose pramogose. Ilgainiui n.p. apimtis vis siaurėjo. Vėlesniaisiais laikais n.p. taiko vietos savivaldybės keliams ir gatvėms tiesti ir taisyti, tiltams, ligoninėms, mokykloms ir kt. savivaldybės pastatams statyti ir kt. viešojo pobūdžio darbams, užkraudamos savivaldybės ribose esančio nekilnojamojo turto savininkams jų turto dydžiui proporcingą darbo arba pastočių prievolę, t.y. reikalaudamos, kad turto savininkas atidirbtų be atlyginimo nustatytą darbo dienų skaičių arba pavestų savivaldybės žiniai be atlyginimo nustatytam laikui pastotę — pakinkytą arklį su vežėju. Nepriklausomoje Lietuvoje vietos savivaldybės gana plačiai naudojo kelių taisymo ir pastočių prievolę. Pastotės buvo imamos valstybės ir savivaldybių tarnautojų tarnybinėms kelionėms, savivaldybės įstaigoms, ypač pradžios mokykloms, kurui gabenti ir kt. viešosios reikšmės reikalams. Piniginiam ūkiui įsigalėjus, n.p. pakeičia piniginiai mokesčiai. Tik Sovietų Sąjungoje n.p. tebėra labai plačiai praktikuojamos pyliavų, rinkliavų ir tariamų savanoriškų darbų ir talkų formomis.

W. Stäuber, Ersatzabgaben (Handbuch d. schweiz. Volkswirtschaft I, 1939). *J.Ppl.*

Natūralinis (lot.) gamtinis, ne dirbtinis, pvz. elgesys; daiktas pagamintas ne iš sintetinio produkto, bet iš natūralaus, pvz. odos, šilko daiktas.

Natūralinis ūkis istoriškai yra ūkio laipsnis arba ūkio forma, kurioje gėrybės mainomos tiesiog (in natura), nenaudojant jokios tarpinės mainų priemonės. N.ū. todėl kartais vadinamas mainų ūkiu. N.ū. būdinga savybė — visos paklausos tenkinimas savosios gamybos priemonėmis. Šia prasme n.ū. yra autarkinis, arba uždaras, ūkis, besiverčiąs be tarptautinių mainų. N.ū. pakeitė piniginis ūkis, kuriame pinigai, šalia kitų funkcijų, atlieka ir mainų priemonės funkciją. Kai pinigus ištinka infliacija, ir jie netenka vertės, žmonės ir vėl griebiasi natūralinių mainų, iš dalies grįždami į n.ū. formą. Žr. Mainai. *J.Ppl.*

Natūralioji valtorna susideda vien tik iš vamzdžio be jokių vožtuvų pirštams spausti. Ja galima groti tik natūralės gamos tonus. Buvo naudojama iki XVIII a. pabaigos, kada buvo išrasti vožtuvai.

Natūralistas (lot.) 1. gamtininkas, gamtos tyrinėtojas; 2. natūralizmo šalininkas, tos srovės rašytojas.

Natūralizacija (prc. naturalisation iš lot. naturalis ‚įgimtas') 1. yra procesas, kuriuo svetimšaliui yra suteikiama pilietybė. N. gali būti suteikiama po gimimo, bet dažniausiai natūralizuojami asmens, sulaukę įstatymų numatytą amžių. N. yra galima keliais būdais: asmeniniu prašymu, atskiru įstatymu, vedybomis, tėvų prašymu arba dėl teritorinės aneksijos. Įvairūs reikalavimai pilietybei gauti yra nustatomi valstybės įstatymų. Tačiau kai kuriais atvejais, ypatingai kai tai liečia laikinai apsigyvenusius svetimtaučius, tarptautiniai įstatymai taip pat gali reguliuoti n. procesą. JAV n. yra tvarkoma federalinio kongreso, kurio dabartiniai įstatymai reikalauja iš JAV pilietybę norinčių gauti prašytojų: legalaus įvažiavimo į JAV nuolatiniam apsigyvenimui, 5 metų išbuvimo JAV, gero charakterio ir pasižadėjimo remti Amerikos konstitucinę santvarką. *J. Š.*

2. Pagal Lietuvos 1922 ir 1928 konstitucijas, svetimšalis galėjo būti priimtas Lietuvos piliečiu, jeigu jis išgyveno Lietuvoje bent dešimt metų. Pagal 1938 konstituciją, piliečiu gali būti priimtas: 1. lietuvis, apsigyvenęs Lietuvos valstybėje, 2. nelietuvis, išgyvenęs Lietuvos valstybėje ne mažiau kaip dešimt metų, 3. asmuo, nusipelnęs Lietuvos valstybei. Tad, pagal pastarąją konstituciją, reikalavimas išgyventi dešimt metų Lietuvoje yra sąlyga tik nelietuviui pilietybei priimti, — sąlyga, kuri atkrinta, jeigu jis priimamas kaip nusipelnęs Lietuvos valstybės asmuo, kuris gali būti tiek lietuvis, tiek nelietuvis. Žr. Pilietybė. *B.Msl.*

3. N. gyvulių žr. Domestikacija.

4. N. augalų žr. Aklimatizacija.

Natūralizmas (prc. naturalisme iš lot. natura ‚gamta') 1. filosofijoje pa-

saulėžiūra, pagal kurią tėra tik gamtinė tikrovė. Visa, kas yra, gali būti išaiškinta iš gamtos, o gamta gali būti išaiškinta iš jos pačios, nesant reikalo prileisti už jos esantį antgamtinį Kūrėją. Sutikdamos šiuo viso, kas nėra gamtiška, išskyrimu, kitais atžvilgiais konkrečios n. formos yra įvairios. Atmesdamas antgamtinį Dievą, n. gali laikytis panteizmo (kaip seniau), savotiškai sudievinti gyvybę, kraują, rasę, klasę, valstybę ir pn. ar tiesiog būti ateizmu (kaip dažnai dabar). Visą būtį suvesdamas į gamtą, n. savaime implikuoja dvasinės tikrovės savitumo paneigimą ir reiškiasi arba paprastu materializmu (žr.), arba biologizmu (žr.). Etikoj, moralinį gyvenimą laikydamas tik biologinio gyvenimo pratęsimu, n. skelbia ‚sveiką gyvenimą' ar imasi moralę grįsti sveikata, biologiniu tikslingumu ar socialiniu naudingumu. Pažinimo teorijoj n. yra buvęs susijęs tiek su racionalizmu, tiek su pozityvizmu, tik kiekvienu atveju jis pažinimą riboja gamtine tikrove ir principiškai atmeta apreiškimą. *J.G.*

2. N. literatūroje plačia prasme, meno stilius, siekiąs kiek galima tiksliau ir nuosekliau atvaizduoti tikrovę, išjungiant bet kokią stilizaciją ir dvasinius faktorius. Siauresne prasme, XIX a. pabaigoje, pirma Prancūzijoje, vėliau ir visoje Europoje, pasireiškusi literatūrinė ir meninė srovė. N. literatūroje savo idėjinį pagrindą rado pozityvizme. Ch. Darwino natūralinės atrankos ir evoliucijos teorijų mokslas, H. Spencerio utilitarizmu pagrįsta moralinių kategorijų teorija, John Stuart Millio skelbtas visuomenės primatas prieš individą ir ypač A. Comtes pozityvizmo filosofija, iškėlusi patirtį pagrindiniu žmogiškojo pažinimo šaltiniu ir akcentavusi dvasinių žmogaus pasireiškimų priežastingą ir visišką priklausomumą nuo fizinių kūno funkcijų, buvo esminiai veiksniai, paskatinę n. srovės gimimą. H. Taine savo veikale Philosophie de l'art 1865, pozityvistines idėjas perkėlęs meno vertiniman ir nurodęs lemiamus kilmės, aplinkos ir laikmečio faktorius, kaip tiktai tapo n. meno pasaulėžiūros pirmataku. Šios pasaulėžiūros suma — atsisakymas ir paneigimas transcendencijos; žmogus tėra gamtos dalis, todėl besąlyginai apspręstas jos raidos ir dėsnių. Šia materialistine samprata remdamasis, E. Zola 1880 atspausdintame savo straipsnių rinkinyje Le roman expérimental paskelbė literatūrinį n. credo: ‚Meno kūrinys yra gamtos iškarpa, regima pro temperamentą'. Šią mintį vėliau dar radikaliau formulavo vokiečių n. rašytojas Arno Holz: ‚Meno tendencija yra vėlei tapti gamta'. Literatūrinė kūryba turėjo būti gamtos mokslų eksperimento mediumu. Jos uždavinys — vaizduojamoje medžiagoje atrasti priežastingumo ryšius ir mokslišku tikslumu bei objektyvumu nustatyti aplinkos ir paveldėjimų įtakas aprašomųjų personažų gyvenime. E. Zola, kurio pirmatakais ir bendrininkais buvo Diderot, Balzac, Flaubert ir broliai Ed. ir J. Goncourt, viename savo reikšmingiausių n. kūrinių Les Rougon-Macquart (1871–93) tą naują įpavidalinimo metodą tobulai pademonstravo; charakteringa buvo jau net šio romano antrinė antraštė: Histoire naturelle et sociale d'une famille.

Šalia n. tendencijos mokslininko ir chirurgo precizija atidengti nuogą tikrovę, šios srovės rašytojai pasirinko taip pat visiškai savitą tematinį tereną: didmiesčių neturtingųjų kvartalus, kuriuose gyvenimo pažeminti ir nuskriaustieji buvo labiausiai atidengti likimo smūgiams ir kirčiams. Žmogus — kaip savo aplinkos padarinys — taip pat buvo lengviausiai atpažįstamas tarp minios ir masės atstovų. Todėl n. veikalų herojai nebebuvo individai ir išimtys, bet atstovavo tam tikroms luominėms ir profesinėms grupėms arba tam tikroms bendroms žmogiškoms ydoms ir nukrypimams. Vietoj klasiškojo herojaus n. iškyla vadinamasis pusherojis, t.y. pasyvus, svyruojąs ir sunkiai apsisprendžiąs žmogus. Socialinis motyvas n. užima dominuojančią vietą, nes n. rašytojai pirmą kartą tokiu plačiu mastu parodo ne tiktai savo užuojautą neturtėliams ir išnaudojamiems, bet taip pat ir ypatingą dėmesį (iki revoliucinių idėjų populiarinimo) kylančios pramonės bei mašinų vis daugiau nužmoginamam darbininkui. Paminėtina, kad kai kuriems n. kūrėjams turėjo įtakos ir K. Markso Kapitale paskelbti samprotavimai. Tokio naujo siužeto pasirinkimas davė n. rašytojui iš tiesų progų parodyti žmogiškąją tikrovę visoje nuogybėje ir nykumoje, nevengiant savų personažų kalbon įtraukti įvairius kalbinius defektus (šveplavimą, mikčiojimą ir t.t.), gatvinį žargoną, keiksmažodžius ir t.t. N. stiliui iš viso būdinga pastanga dialoguose išlaikyti kiek įmanoma natūralesnį žody-

ną ir toną, o bendrame vaizdavime perduoti smulkiausias patyrimo detales kordinuotu betarpiškumu (sekundinis stilius). Tokia rašytojo technikos precizija n. kūrinius dažnu atveju priartino reportažui, mokslinei studijai arba dokumentiniam filmui. Metodiškas medžiagos rinkimas kasdieniškuose įvykiuose ir lygiai metodiškas jos apipavidalinimas leido net keliems autoriams kurti kartu vieną ir tą patį veikalą (plg. vokiečius A. Holz ir J. Schlaf). Ieškodamas nuolat subtilesnių vaizdavimo priemonių n. stilius savo vėlyviausioj raidoj buvo perimtas impresionistinės srovės, kuri — nors idėjiškai ir skyrėsi nuo n. — ne tik neatmetė šių svarbių formalinių laimėjimų, bet juos dar labiau ištobulino ir suindividualino. Iš kitos pusės, daugelį n. stiliaus savybių jau užtinkame vėlyvajame realizme. Iš viso, realizmo ir n. griežtesnis atribojimas kai kurių autorių veikaluose nėra lengvai įmanomas nei siužetine, nei stilistine prasme. Todėl ir šiandien dalis n. rašytojų yra dažnai minimi ir realizmo srovės sąrašuose.

N. prozai Prancūzijoje, be jau minėtų autorių, dar atstovavo: Guy de Maupassant, vienas didžiausių novelės meistrų pasaulinėj literatūroj, A. Daudet, J. K. Huysmans, P. Adam, P. ir V. Margueritte, L. Descaves, J. Jullien ir kt. Ypatingai didelės įtakos padarė n. išsivystymui skandinavų rašytojai; tarpininko vaidmenį čia suvaidino danų literatūros istorikas G. Brandes. Taip pat K. Hamsuno ir J. P. Jacobseno jaunystės kūryboje daug n. elementų. Kiti: A. Kielland, J. Lie, A. Garborg, H. Jaeger, Chr. Krogh. N. dramai davė impulsų A. Strindberg ir H. Ibsen. Rusų didieji realistai Turgenevas ir Tolstojus, ypač pastarasis, stipriai paveikė Europos n. prozą, o Dostojevskio romanus jau galima laikyti iš dalies n. pasireiškimu. Ypač stipriai ir visapusiškai n. pasireiškė vokiečių literatūroje. Visuose trijuose žanruose (prozoj, dramoj, poezijoj) vokiečių n. davė pajėgių atstovų. Šalia n. teoretikų — dalis jų buvo taip pat iškilūs rašytojai — J. ir H. Hart, G. Conrad, K. Bleibtreu, A. Holz, W. Bölsche, H. Conradi ir kt. minėtini: G. Hauptmann, vienas pačių žymiausių n. dramos atstovų Europos literatūroje, M. Halbe, H. Sudermann, M. Kretzer, H. Bahr, C. Viebig, J. H. Mackay, W. Arent ir kt.

N. dramos pagrindus padėjo prancūzų Théâtre-Libre ir vokiečių, to paties vardo, Freie Bühne. Kaip ir prozoj, psichologinis momentas čia turėjo pirminį vaidmenį (Ibseno dramų įtaka). N. dramos esminiai bruožai: charakterių primatas (veiksmas tampa tik priemone), analitiškas veiksmo ir intrygos plėtojimas, grįžimas į natūralią laiko ir vietos vienumą, nepaprastai detalūs autoriaus scenos nurodymai, veikėjų negausumas ir įvedimas griežton dramos struktūron nuotaikinių paveikslų.

Poezijoj n. paneigė patosą, mistinius elementus ir grožio ieškojimą. Tematikon atėjo didmiesčių buitis, technika, eilinio žmogaus jausmai. Forma pradžioje buvo tradicinė, vėliau (Holz) bandyta pasiekti turinio ir formos sintezė per vidujinį (intuityvų) ritmą, atsisakant rimo ir strofų. Didelę dalį šių poetinių naujovių iš n. pasiėmė vėliau atėjęs ekspresionizmas.

N. bruožų lietuvių literatūroje randame senesniųjų realistų (Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, Vienuolio ir kt.) bei jaunesniųjų socialistinio realizmo atstovų (Cvirkos, Baltušio, Marcinkevičiaus ir kt.) kūryboje.

Stipresnių ir silpnesnių n. žymių užtinkame ir anglų (G. Gissing, T. Hardy, S. Butler ir kt.) bei amerikiečių (S. Crane, F. Norris, E. W. Howe, J. Kirkland, T. Dreiser, E. Caldwell, J. Dos Passos, J. T. Farrel, N. Mailer ir kt.) ankstyvesnėje ir vėliausioje literatūroje.

F. V. Brunetière, Le roman n. 1883; *A. Stoekius,* Naturalism in the Recent German Drama 1903; *O. E. Lessing,* Die neue Form 1911; *H. Mielke, J. Homann,* Der deutsche Roman des 19. und 20. Jh. 1920; *H. Röhl,* Der Naturalismus 1927; *L. Deffoux,* Le Naturalisme 1929; *P. Martino,* Le N. français 1930; *L. Niemann,* Soziologie des n. Romans 1934; *H. Kasten,* Die Idee der Dichtung des N. 1936; *P. Rahr,* Ueber den Niedergang des N. 1953; *P. Fechter,* Geschichte der dt. Literatur 1938; *G. Blöcker,* Die neuen Wirklichkeiten 1957; *A. Vaičiulaitis,* Naturalizmas ir lietuvių literatūra 1936. *H. N.*

N. m e n e, kaip ir bendravardė literatūrinė srovė, išsivystė iš tų pačių filosofinių ir idėjinių šaltinių, pirmiausia Prancūzijoje, XIX a. viduryje. N. menui esminės ir fundamentalinės reikšmės turėjo H. Taine meno filosofija. N. mene, plačia prasme, reiškia vaizdavimo būdą, kuris detaliai ir iki pačių smulkmenų stengiasi atkurti (kopijuoti) stebimąją tikrovę. Daugelyje meno epochų ir periodų (pvz. klasikoj, gotikoj, baroke) tokia natūralistinė vaizdavimo samprata buvo užtinkama bei dominuojanti atitinkamų stilių rėmuose. Kaip savitas stilius n. XIX a. iš Prancūzijos išplito į visą vidurinę ir rytinę Europą. N. dailės pagrindiniai bruožai: tematikon vie-

toj žmogaus įvedama aplinka, pasaulis, todėl pirmaujamą vaidmenį užima gamtovaizdžiai; ypatingai didelis dėmesys skiriamas formaliam motyvų išbaigimui, todėl jų intensyvumui pabrėžti stiprinama kūrinių faktūra ir labai kruopščiai dirbama prie techniškųjų kūrinio detalių; meninei idėjai suteikiamas aiškus primatas.

N. ir realizmo visiškai tikslus atribojimas nėra visais atvejais meno istorijoje griežtai pravestas ir įmanomas. Tačiau pats esminis abiejų srovių skirtumas būtų: realizmo pastanga šalia tikrovės reprodukavimo išlaikyti dar ir paties menininko individualų priėjimą, tokiu būdu, realistas, iš tiesų, vaizduoja tiktai i š g a l v o t ą meninę tikrovę, kurion įvesti tam tikri regimos tikrovės elementai, o natūralistas besiekia kiek įmanydamas tiksliau perduoti stebimus objektus arba vyksmą. Suprantama todėl, kad n. didžiausias pavojus yra tapti aklu tikrovės kopijavimu, žinomu dar ir fotografizmo terminu.

Kaip priešingybė n. (taip pat ir realistinei) meninei laikysenai išskirtinas idealizmas, t.y. pastanga tikrovę vaizduoti pagal kokį nors idealą, sustiprinant ir transformuojant regimosios tikrovės elementus. Taigi n. ir idealizmas sudaro kaip ir dvi didžiąsias ekstremas, tarp kurių nuolat svyruoja meniškasis pasisakymas.

Paminėtini n. atstovai: Prancūzijoje Th. Rousseau (Barbizono mokyklos atstovas), G. Courbet, C. Meunier ir kt., Vokietijoje W. Leibl ir W. Trübner, Rusijoje n. tendencijų rastume jau I. Repino ir jo pasekėjų darbuose, bet ypač vadinamojo socialistinio realizmo atstovų tarpe. Lietuvių mene daugiau ar mažiau n. bruožų sutinkame senųjų akademikų tradicionalistų (J. Zikaro, P. Rimšos, A. Žmuidzinavičiaus, P. Kalpoko, J. Šileikos, A. Varno, E. Kulviečio) ir jaunesnės kartos realizmo ir socialistinio realizmo atstovų (V. Grybo, S. Žuko, J. Kėdainio, P. Vaivados ir kt. kūryboj.

A. Turngren, Great Artists 1953; *M. Georges-Michel,* From Renoir to Picasso 1957; *H. Wölfflin,* Kunstgeschichtliche Grundbegiffe ⁷1929; *A. Feulner,* Kunst und Geschichte 1942; *T. Černiauskas* (ats. red.), Lietuvių dailė 1954. *H. N.*

4. N. m u z i k o j e yra labai ribotas. Paprastai n. muzikos kūrinyje priskiriama tik gamtos ir apskritai aplinkos garsų imitavimas, o gamtos reiškinių (pvz. perkūnijos, audros) muzikinis stilizavimas nėra laikomas n. Kartais n. sąvoka muzikoje praplečiama, sutapatinant ją su programinės muzikos samprata arba priskiriant jai kai kurių XX a. vad. naujosios muzikos krypčių (pvz. bruitizmo, primityvizmo, barbarizmo) paskirus bruožus — kraštutiniai gaivališką ritmą, triukšmingumą, įvairių ne muzikinių priemonių vartojimą muzikos kūrinyje ir pn. Šiaip n. elementų muzikoje, daugiau turinio bei teksto atžvilgiu, dažniau pasitaiko operinėje kūryboje, ypač vad. veristinėse operose (žr. Verizmas). *K.O.*

Natura non facit saltum (lot.) gamta nedaro šuolių.

Natura sanat, medicus curat (lot.) gamta sveikatą teikia, gydytojas gydo.

Nature morte žr. Natiurmortas.

Natūriniai skaičiai žr. Skaičiai.

Naturopatija (gr.) gydymas be vaistų, naudojant fizines priemones, pvz. vandenį, saulės spindulius, šilumą, masažą ir t.t.

Nauburas Emilis Martynas (g. 1898 II 5 Laugaliuose, Katyčių vls., Pagėgių aps.) pedagogas. 1921 baigė Klaipėdos mokytojų sem. ir protarpiais studijavo Karaliaučiaus ir Berlyno univ. 1930 išlaikė specialius egzaminus mokytojo cenzui įgyti. 1922–27 pradžios m-los mokytojas Traksėdžiuose ir Smalininkuose, 1927–34 mokytojų seminarijos mokytojas Klaipėdoje, 1934–39 Klaipėdos krašto pedagoginio inst. lektorius, 1940–44 Šventosios gimnazijos Palangoje ir Kretingoje direktorius. 1944 pasitraukė iš Lietuvos, 1945–49 Augsburgo lietuvių gimn. v.dir., paskui direktorius. 1949 atvyko į JAV. Nuo 1953 Die Hausfrau mėnesinio vokiečių k. žurnalo redaktorius. 1930–39 Klaipėdos krašto muziejaus direktorius, 1951–53 M. Lietuvos lietuvių d-jos pirm., 1950–52 M. Lietuvos bičiulių d-jos v.pirm., nuo 1953 evangelikų liuteronų Tėviškės parapijos pirm. Bendradarbiavo istorijos ir etnografijos klausimais periodinėje lietuvių spaudoje. LE bendradarbis ir M. Lietuvos skyriaus redaktorius. Išsp. Pilietybės mokslo vadovėlis (lietuvių ir vokiečių) 1932, Mokslo planas ir programa su metodologiniais nurodymais.

E. M. Nauburas

Naudingo darbo koeficientas yra santykis naudingo darbo ir tam darbui versmės

parengiamos energijos, pvz. 1. šiluminėse mašinose n.d.k. yra santykis mechaninio darbo ir panaudotos tam reikalui šiluminės energijos; 2. elektros varikliuose – santykis mechaninio darbo ir panaudotos tam reikalui energijos kiekio; 3. elektros transformatoriuose — santykis gaunamos energijos antrinėje ir pirminėje apvajoje ir t.t. Niekuomet negalima gauti, kad visa versmės siunčiama energija būtų sunaudota naudingam darbui, nes dalis siunčiamos energijos sunaudojama nenaudingiems pasipriešinimams, dalį paima tarpiniai įrengimai, šiluminėse mašinose aplinkos šildymui ir t.t. Todėl n.d.k. $\frac{W_n}{W}$, kur W_n naudingas darbas, W siunčiama skirtam darbui energija, visuomet yra tikroji trupmena. Dažniau n.d.k. išreiškia %, vadinasi, trupmena $\frac{W_n}{W}$ padaugina iš 100. Termodinamikoje įrodoma, kad šiluminėse mašinose n.d.k. gali pasiekti 40%, bet iš tikrųjų garo mašinose pasiekia tik 20%, o vidaus varikliuose 35%. N.d.k. didėja, didėjant variklio temperatūrai, dėl to vidaus varikliuose n.d.k. yra didesnis. Žymiai didesnis n.d.k. gaunamas dinamo mašinose ir generatoriuose, iki 95%, o transformatoriuose net iki 98%. *M.Kr.*

Naudininkas (lot. casus dativus) gramatikoje trečias vardažodžių linksnis. Aplamai tai paskirties bei tikslo linksnis, pasakąs, kam veiksmas yra skiriamas ar kuriam reikalui, tikslui atliekamas. Skiriama per dešimtį n. vartojimo atvejų: naudos ar nenaudos n. (ko s a u nenori, ir k i t a m nelinkėk), paskirties (saulė v i s i e m s šviečia), tikslo (avis laikom v i l n a i ir m ė s a i, šitas tinklas geras ž u v i m s gaudyti), laiko (duoną taupyk r y t o j u i, ne darbą), nuotykio (j a m nelaimė atsitiko), būvio (m a n dalgelė vieno plieno), lėmėjo (D i e v u i visi žmonės lygūs), valios (ar tu čia m a n dar gulėsi?), tarinio (reikia g e r a m būti), naudininkas su padalyviu (m a n bevažiuojant snigo) ir kt. Senuose raštuose pasitaiko n., kurie literatūrinėje kalboje jau nebevartojami, pvz. mes p o n a m s klausyti nenorėjom; ponpalaikis juokiasi b ū r u i (Donelaitis). Šiandien čia vartojamas kilmininkas (p o n ų klausyt) arba linksnis su prielinksniu (juokiasi i š b ū r o). Taip pat vietoj senovinio sakinio su naudininku: kiek duoda (moka) a r k l i u i šiandien paprastai besakoma: kiek duoda u ž a r k l į.

N. bibliografiją žr. Linksnis. *L. D.*

Naudmena žemės ūkiui naudingi plotai (miškai, laukai ir kt.). Čia tiktų dar durpynai ir naudingi vandenų ir kitokie plotai, iš kurių ūkis papildo ko nors būtina nepriteklių ar ir be to prisiduria naudos. Pvz. Lietuvoje būdavo ūkių, kurie visiškai neturėjo pievų arba jų turėjo labai maža, tai tie ūkiai ir užsikišdavo šieno nepriteklių iš jiems priklausančių naudmenų, kartais ir tolokai esančių nuo ūkio, — lankų kur nors paupiuose.

Naudžiūnaitė-Joerg Irena (g. 1922 III 20 Kaune) rašytoja. 1935 baigusi Kaune mergaičių amatų mokyklą, įstojo į Saulės gimnaziją ir išėjo ten 6 klases. Iki 1942 mokėsi valstybinėje Kauno konservatorijoj. 1943 paliko Lietuvą ir įsikūrė Austrijos Tiroly. Pirmuosius eilėraščius ir apsakymus išsp. vaikų laikraštėlis Žvaigždutė, kai autorė turėjo dar tik 12 m. amžiaus. Vėliau rašinėjo Žvaigždutei, Varpeliui, Žiburėliui, Trimitui, o po šio karo — Draugui, Gabijai, Lietuvių Dienoms, Žibintui, Eglutei. 1957 išleido romaną Taika ateina į slėnį. Romano turinį sudaro trumpas II pas. karo pabaigos laikotarpis, to laikotarpio įvykiai mažame Austrijos kaimelyje. Daugumas veikėjų vietos žmonės. Veikalas psichologiškas, gera kompozicija, stilius literatūriškas, bet be įmantrumų.

I. Naudžiūnaitė-Joerg

Naugardas 1. D i d y s i s (rus. Novgorod) centrinis Sovietų Sąjungos mst. ant abiejų Volchovo upės krantų, 6 km nuo jos ištako iš Ilmenio ež. Geležinkelių mazgas, administracijos, švietimo bei kultūros įstaigų ir prekybos bei pramonės, ypač linų, centras. Apie 75.000 gyv. (1956). Ant kairiojo Volchovo kranto yra Sofijos miesto dalis su kremliaus likučiais dar iš XI a. Miestui augant senasis kremlius buvo praplėstas 1044 ir 1116, mūrinės kremliaus sienos pradėtos statyti 1302, praplėstos 1490. Kremliuje 989 buvo pastatyta Šv. Sofijos bažnyčia, laikoma pirmąja bažnyčia pastatyta Rusijoje po krikščionybės įvedi-

mo. Jos sudegusios vietoje iš Konstantinopolio atvykę architektai 1045–52 pastatė mūrinę Šv. Sofijos katedrą, išlikusią ligi šių laikų. Prie jos kremliuje buvo ir N. metropolito rezidencijos rūmai. Sofijos mst. dalis buvo gyvenama N. žymiųjų bajorų ir turtingųjų pirklių, kurių istoriniai rūmai ilgai puošė miestą. Ant deš. Volchovo kranto išsiplėtė prekybinė miesto dalis, senovėje daugiausia gyvenama smulkiųjų pirklių ir miesto varguomenės. Senovėje visas miestas buvo apsuptas mūrine siena. Ligi XX a. išliko kremliaus dalys, daug senovės rūmų, cerkvių ir kitų pastatų. Pačiame mieste buvo 47 cerkvės ir 4 vienuolynai (du XI a. ir kiti 2 XII a.), daug vienuolynų miesto apylinkėse. Iš senesnių istorinių cerkvių paminėtinos 1135 pastatyta Šv. Mikalojaus cerkvė, XII a. Šv. Jurgio katedra, XIV a. Šv. Kryžiaus katedra, daug XIV–XV a. cerkvių. Greta daugybės istorinių paminklų, N. yra keli muziejai, tarp jų istorinis muziejus ir senovės rusų meno muziejus.

P r i e š i s t o r i n i s l a i k o t a r p i s. N. yra vienas seniausių Rusijos miestų, išaugęs iš vienos seniausių Ilmenio ež. srityje gyvenusių slavų sodybų, kurios, remiantis archeologinėmis iškasenomis, čia buvo jau V–VI a. Pagrindinė Ilmenio ež. srities slavų gyvenamoji vieta iš pradžių buvo Gorodič prie Volchovo upės ištako iš Ilmenio ež. Kiek vėliau kelis km žemiau, prie upės,

Šv. Sofijos katedra

įsikūrė nauja tvirtove sustiprinta vietovė — Naujamiestis; iš to ir N. gavo savo vardą (Novgorod rus. ‚naujas miestas'). N. jau

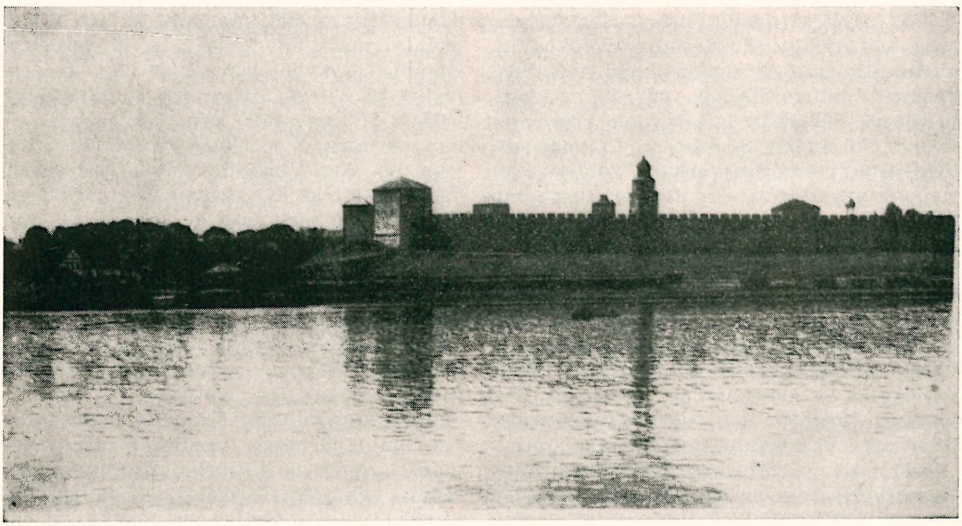

N. Naugardo kremlius (XV–XVII a.)

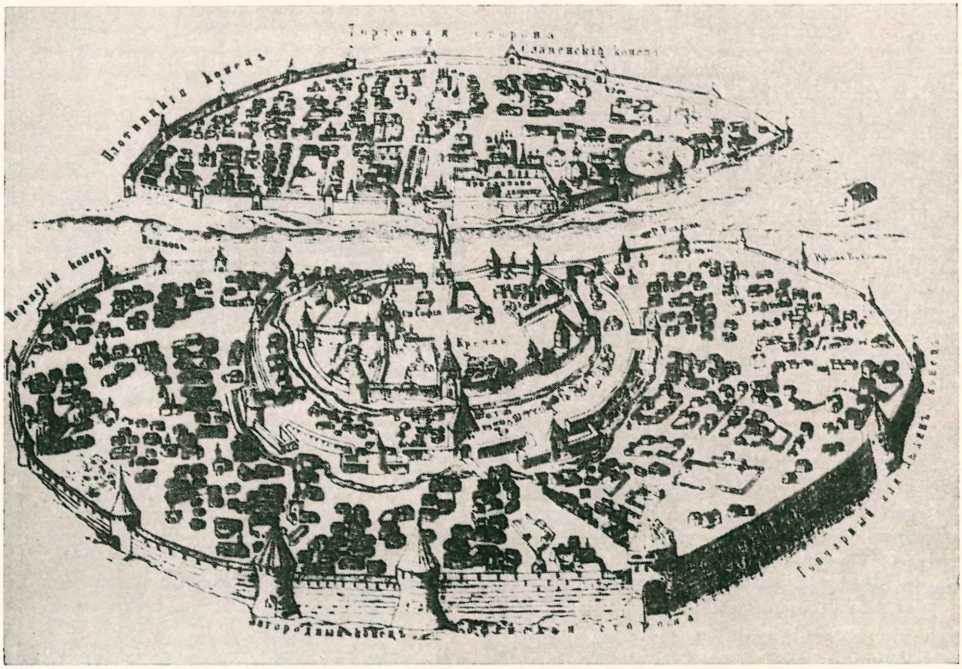

D. Naugardas (senas planas)

IX a. išaugo į miestą, į kurį kartkartėmis atvykdavo Skandinavijos variagai prekybos tikslais. Kai kurie jų čia ir įsikūrė. Variagai N. vadino Holmgard vardu. Kai kurie istorikai mano juos net įkūrus N.

Valstybės įkūrimas. Seniausiojo rusų metraščio, vad. Nestoro kronikos žiniomis, Ilmenio ež. srities slavai, jau tada vadinami naugardiečiais, nes N. pasidarė jų centru, 962 pasikvietė variagų kng. Riuriką ir jo brolius Sineusą ir Truvorą atvykti į N., įvesti čia tvarką ir valdyti. Variagų kunigaikščiai, čia atvykę, suorganizavo seniausią rusų valstybę su sostine N. Broliams mirus, Riurikas nuo 864 vienas pats valdė N. ligi savo mirties 879. Dar prieš Riuriko mirtį jo karo draugai Askoldas ir Diras, palikę N. ir išvykę didžiuoju vandens prekybos keliu, Padniepryje užvaldė Kijevo miestą ir jame įsikūrė. Taip variagai ėmė plėstis išilgai Volchovo, Lovatės ir Dniepro upių, tuo didžiuoju vandens keliu pasiekdami net Juodąją jūrą.

Kijevo valdžia N. Po Riuriko mirties 879 N. kng. pasidarė Olegas, Riuriko sūnaus Igorio globėjas. Nukariavęs Padniepryje Smolenską ir nužudęs Kijevo valdovus Askoldą ir Dirą, Olegas paėmė Kijevą su aplinkinėmis rytų slavų tautelių gyvenamomis žemėmis ir čia sukūrė galingą valstybę. Valstybės sostinę Olegas iš N. perkėlė į Kijevą, iš kur N. buvo valdomas Kijevo did. kunigaikščių ligi XII a. pirmos pusės. Jau gale X a. N. pasidarė stambus prekybos centras ir buvo mažesnis tik už Kijevą. Kijevo did. kunigaikščiai valdyti N. pavesdavo savo žymiesiems šeimos nariams. X a. pabaigoje N. valdė Kijevo did. kng. Vladimiro sūnus Jaroslavas. Jis 997 suteikė N. savivaldybės privilegiją. Po Vladimiro mirties Jaroslavas 1014 bandė N. atskirti nuo Kijevo Rusios valstybės, bet po brolžudiškų kovų 1019 pats pasidarė Kijevo did. kunigaikščiu ir iš ten valdė. N. Keldamas švietimą, Jaroslavas surinko 300 N. bajorų vaikų ir liepė juos mokyti skaityti ir rašyti. Po Jaroslavo mirties 1054 Kijevo valstybėje prasidėjus dalinių kunigaikščių sistemai, naugardiečiai ligi 1136 patys rinkdavosi savo kunigaikščiu kurį nors Riuriko dinastijos narį. Kijevo valstybei susiskaldžius į dalines kunigaikštijas, N. ryšiai su Kijevu nuolat silpnėjo ir pagaliau visai nutrūko.

N. respublika 1136–1478. Iš Jaroslavo 997 gavę savivaldybės teises, naugardiečiai pamažu sustiprino savo pačių renkamosios valdžios galią. Kijevui nusilpus, N. pasidarė nepriklausomos pirklių ir miestiečių respublikos sostine. Tada politinė ir ekonominė N. reikšmė ypač iškilo. Aukščiausią politinę galią turėjo visų laisvųjų susirinkimas, vadinamas veče, kuri rinkdavo N. respublikos kunigaikščius, taip pat juos savo nuožiūra atstatydavo ir ištremdavo. N. kunigaikščiu pasidarė tik vyriausias naugardiečių kariuomenės vadas ir turėjo kiek teisminių pareigų, bet neturėjo nei administracinės, nei įstatymų leidžiamosios galios. Buvo laikotarpių, jog ir joks kunigaikštis nebuvo išrenkamas. Įstatymai buvo leidžiami večės, o administracinėms pareigoms eiti buvo večės renkami tūkstantininkai ir miesto galva (posadnik). Miestą faktiškai dažnai valdė bajorų taryba su jai vadovaujančiu metropolitu, turtingųjų pirklių palaikomi. Nežiūrint kaimyninių kunigaikštijų, ypač Vladimiro-Suzdalio, pastangų išplėsti savo valdžią į N., N. respublika išliko ligi XV a. pabaigos, o pats N. pasidarė vienu žymiausių Š. Europos prekybinių ir kultūrinių centrų.

Prekybinė N. reikšmė išaugo dėl pačių naugardiečių išvystytos plačios prekybos ir prekybai patogios geografinės padėties. N. pasidarė žymiausiu prekybos tarpininku tarp slavų bei ugrų-finų tautelių, gyvenančių rytinėje ir Š. Europoje, ir V. Europos. Volchovo ir Nevos upėmis prekyba buvo palaikoma su Baltijos jūros sritimis, ypač Gotlando salos Visby miestu. Ilmenio ež., Lovatės upe, toliau pervilkę laivus į Dnieprą N. pirkliai pasiekdavo Juodąją jūrą, iš čia parsiveždami Bizantijos prekių — vyno, šilko, aukso ir kt. Mstos ir Volgos upėmis jie pasiekdavo kitas slavų ir toliau mongolų tautelių gyvenamas žemes. Beplėsdami savo prekybinę veiklą, naugardiečiai užvaldė didžiules šiaurinės Europos sritis, išplėsdami N. respubliką ligi Baltosios jūros, Šiaurės Ledinuotojo vandenyno ir Uralo kalnų, per kuriuos N. pirkliai ėmė skverbtis ir į Sibirą. N. respublikos valdžion pateko daug neslavų gyvenamų žemių — vodės, ižoros, karelos, čudės, mėrės, viesės ir kitos tautelės. N. pirkliai kailių medžioklės tikslais pasiekdavo net N. žemę. Užimtąsias žemes N. pradėjo kolonizuoti slavais ir įsteigė naujų miestų: Ladoga, Staraja Rusa, Toržokas, Korela, Orešekas, Viatka ir Vologda buvo ypač didelės N. kolonijos. XIV a. N. respublika turėjo apie 400.000 gyv. Vasaliniai miestai (prigorody) turėjo savo savivaldybes, bet buvo griežtoje N. priežiūroje. Pats N. ėmė vadintis ‚viešpačiu' (Gospodar Velikij Novgorod) savo santykiuose su kitais respublikos miestais.

N. įgijo ir didelės tarptautinės reikšmės, kitų tautų pirkliams čia lankantis ir kuriantis. N. gyveno daug svetimtaučių pirklių jau XII a. Vokiečių miestų Hanzos sąjunga XIII a. čia įsteigė vieną pagrindinių savo užsienio kontorų, kuriai buvo pavestas ‚Šv. Petro kiemas' (St. Petershof). Hanzos pirkliai išveždavo didžiulius kiekius kailių, odų, vaško, medaus, linų ir deguto, atveždavo metalo ir audeklų. N. daug pelnėsi iš tranzito prekybos. Hanzos prekyba ypač išaugo XIV a. Greta Hanzos vokiečių, N. lankėsi ir kitų svetimšalių pirklių, kuriems buvo duodamos specialios privilegijos. N. susispietė taip pat ir daug amatininkų, gyvenančių atskiromis gatvėmis ir pagarsėjusių savo amato gaminiais. N. pasidarė ir žymus senovės rusų kultūros centras. Čia vienuolynuose buvo rašomi N. metraščiai (žr.) ir sudaromos rusų metraščių kompiliacijos. Daugumas ligi naujųjų amžių išlikusių rusų rankraščių buvo parašyti N. Čia buvo daug ir bažnytinio meno turtų. N. šimtmečiais išsaugojo senovės rusų kultūros paminklus. Jo kultūrinis ir ekonominis XIV–XV a. klestėjimas davė daug temų vėlesniems rusų meno ir tautosakos kūriniams. 1385 N. buvo sudarytas net ir įstatymų rinkinys, turėjęs įtakos vėlesniems rusų teisynams.

Vokiečių kolonistams XIII a. pradžioje įsikūrus latvių ir lybių žemėse ir įsteigus Livonijos ordino valstybę, N. respublikai susidarė pavojus; taip pat grėsė ir švedai. Tačiau N. kariuomenė, vadovaujama kng. Aleksandro Nevičio, 1240 sumušė švedus prie Nevos upės, o 1242 Livonijos ordiną prie Peipaus ež. N. respublikai pavyko išlikti ir 1240–42 totorių įsiveržimo į rusų žemes nepaliestai. Tiesiogiai N. nepatyrė kitas rusų žemes varginančių totorių nusiaubimų bei jungo. N. atsispyrė ir stiprėjantiems Vladimiro - Suzdalio kunigaikščiams, su kuriais karai buvo prasidėję jau XII a., išlaikydamas savo nepriklausomybę, nors naugardiečiai kartais ir išsirinkdavo savo kunigaikščiais Vladimiro-Suzdalio kunigaikščių šeimos narius.

N. santykiai su Lietuva ir Maskva. Jau Lietuvos valstybės kūrimosi metu N. tekdavo nukentėti nuo lietuvių naikinamųjų karo žygių, kai lietuviai dar XII a. pradžioje nusiaubdavo N. teritoriją prie Lovatės upės ir kartais pasiekdavo Ilmenio ež. 1225 tiek didelė lietuvių kariuomenė buvo įsiveržusi į N. žemes, jog jų metraštininkas pažymėjo, kad naugardiečiai dar niekada nebuvo matę tiek daug kareivių. Susikūrus Lietuvos valstybei pavojus dar labiau padidėjo. Kartais lietuviai ir N. bendradarbiavo, kariaudami prieš Livonijos ordiną, kuris buvo užėmęs N. kolonijas lybių ir estų žemėse. XIII a. trečiame dešimtmetyje naugardiečiai ir lietuviai suruošė du bendrus naikinamuosius žygius prieš Livonijos ordiną. Kiek vėliau D.L.K. Mindaugo pasiųsti kiti Lietuvos kunigaikščiai siaubė N. žemes 1240–42, bet 1262 Mindaugas vėl sudarė sąjungą su N. prieš Livonijos ordiną, tačiau N. kariuomenė į Mindaugo žygį kažkodėl neatvyko. Lietuvos kng. Treniotos šalininkams 1263 nužudžius kng. Tautvilą, šio pastarojo sūnus su karo draugais pabėgo į N., o Mindaugo sūnus Vaišvilkas 1264 gavo N. pagalbos savo žygyje į Lietuvą, išstumdamas Treniotą iš D.L.K. sosto. N. varžėsi su Lietuva dėl kaimyninio pirklių miesto Pskovo užvaldymo. 1265–85 Pskovo kunigaikščiu buvo Lietuvos kng. Daumantas. Kiek vėliau Pskovas pateko N. valdžion, bet 1323 Daumanto sūnus Dovydas, Gardino kng. ir vienas D.L.K. Gedimino karo vadų, talkininkavo pskoviečiams kovose su N., kuris buvo sudaręs sąjungą net su Livonijos ordinu prieš Gediminą. N. vis dėlto turėjo pasiduoti Lietuvos politinėn įtakon, Gediminui 1326 pasiuntus į N. savo brolį Vainą, Polocko kng., ir Minsko kng. Vosylių, kaip pasiuntinius. Gediminas bandė N. paimti pilnon savo priklausomybėn, bet jam nepavyko to pilnai padaryti, ir N. liko tik politinėje Lietuvos įtakoje.

XIV a. pradėjus kilti Maskvos ir sustiprėjus Tverės kunigaikščiams, N. respublikai atsirado naujas pavojus, nes Maskva su Tvere ėmė varžytis dėl savo įtakos išplėtimo į N. Laviruodamas tarp abiejų varžovų, N. ilgai sugebėjo išlaikyti savarankiškumą, nors ir teko politiškai artėti su Lietuva. Ieškodami lietuvių pagalbos prieš Tverę, 1333 naugardiečiai prašė Gediminą atsiųsti jiems kunigaikščiu savo sūnų Norimantą ir jam aprūpinti pažadėjo duoti Ladogos, Orechovo ir Korelos miestus. Lietuvių padedamas N. atsilaikė prieš Tverės kng. puolimus. Norimantas N. išbuvo trejus metus ir taip pat padėjo N. atsilaikyti prieš Maskvos kng. Jono Kalitos spaudimą. Pačiame N. mieste jau tuo metu vyko politinė ir socialinė miestiečių nesantaika. N. respublikai atsidūrus tarp Lietuvos ir Maskvos pavojaus, vieni miestiečiai linko artėti su Lietuva, kiti dėtis su Maskva. Maskviečių partijai 1336 paėmus viršų, Norimantas iš N. grįžo į Lietuvą, ten palikęs savo sūnų Aleksandrą vietininku. 1338 į N . žemes įsiveržus švedams, N. dar kartą ieškojo lietuvių pagalbos ir kreipėsi į Norimantą, bet šis ne tik pats negrįžo į N., bet iš ten atšaukė ir savo sūnų Aleksandrą. Tada N. sustiprėjo Maskvos šalininkai. Lietuvos ir Maskvos šalininkų kovoms toliau tebevykstant N. be aiškios persvaros, Maskvos kng. Jonas Kalita vėl bandė išplėsti savo įtaką į N. respubliką. Trumpam laikui N. buvo pasikvietęs Maskvos kng. Simaną. Tada D.L.K. Algirdas paskelbė N. karą ir su lietuvių kariuomene paėmė Šeloną ir Lugą. N. večei nužudžius į Maskvą linkstantį miesto galvą (posadniką), Lietuvos šalininkų partija vėl atsigavo. 1348 tarp N. ir Algirdo buvo pasirašyta taikos sutartis, ir N. vėl pateko politinėn Lietuvos įtakon. Pskovas tuo metu taip pat buvo valdomas lietuvių kunigaikščių, paprastai Algirdo šeimos narių. 1386 Maskvos kng. Dimitras Donietis bandė kariauti su N., bet lietuvių įtaka čia buvo stipresnė. Lietuvos ir Maskvos varžybose dėl N. lietuvių persvara dar labiau sustiprėjo D.L.K. Vytauto laikais. 1421 N. pasiuntiniai buvo atvykę su brangiomis dovanomis, o 1428 Vytautas suruošė savo žygį į N., iš kurio buvo paimta net 10.000 rublių kontribucijos. Nuo D.L.K. Kazimiero laikų tačiau persvara aiškiai pakrypo Maskvos naudai. Maskva tada jau buvo tiek sustiprėjus, jog po neilgo Lietuvos karo su Maskva 1449 buvo sudaryta taikos sutartis, pagal kurią N. buvo paliktas Maskvos valstybės įtakoje. 1456 Maskvos kng. Vosylius Tamsusis uždėjo sunkią duoklę N.

N. respublikos žlugimas. Maskvos did. kng. Jonas III pasiryžo sulikviduoti N. respubliką, pasinaudodamas naugardiečių socialine bei politine vidaus nesantaika. Kadangi Lietuvos šalininkai N. bu-

J. Mackevičius Vytautas ties D. Naugardu

vo bajorai ir stambieji pirkliai, nekartą išnaudoję ir engę žemesnius visuomenės sluoksnius, Jonas III užmezgė ryšius su miesto varguomene ir smulkiaisiais pirkliais, dėdamasis ginąs jų reikalus ir juos kurstydamas prieš negausius aukštuosius visuomenės sluoksnius. Rusų tautiniai ir religiniai motyvai Jono III agentų buvo gudriai panaudoti Maskvos naudai. Pajutusi Maskvos spaudimą, turtinga ir politiškai įtakinga N. Boreckių šeima suartėjo su Lietuva. Tuo metu miesto galvai Boreckiui mirus, likusi jo našlė Morta su sūnumis sudarė gynimosi nuo Maskvos sąjungą su Lietuva, bet D.L.K. Kazimieras, tuo metu užsiėmęs Lenkijos reikalais ir stengdamasis gauti savo sūnums Čekijos ir Vengrijos sostus, nedavė N. efektyvios pagalbos. Maskva atplėšė nuo N. respublikos Kamos ir Dvinos kolonijas, užėmė N. žemes šiaurės Dvinos ir Permės upynų srityse ir pradėjo karą su pačiu N.

1470 N. vėl prašė Kazimiero pagalbos. Kazimieras pasiuntė į N. Kijevo kng. Mykalą Olelkaitį su nedideliu ginkluotų palydovų būriu. 1471 N. pripažino D.L.K. Kazimierą vyriausiu savo valdovu, kitaip sakant, pasidavė Lietuvai; už tai Kazimieras garantavo naugardiečiams visas jų laisves ir stačiatikių tikybą. N. tuo būdu atsidūrus Lietuvos protektorate, Jonas III, remiamas žemesniųjų naugardiečių klasių ir stačiatikių dvasininkų, tokią N. sutartį su Lietuva palaikė bajorų ir turtingųjų N. pirklių išdavimu stačiatikybės bei rusiškumo ir 1471 suruošė karo žygį prieš patį N. miestą. Nesitikėdamas išsilaikyti, Mykolas su savo maža įgula paliko N. Nei Kazimieras, nei tuo metu faktiškai Lietuvą valdę didikai neatsiuntė jokios pagalbos. Jonas III sumušė N. kariuomenę prie Šelonos upės ir 1471 lengvai užėmė N., kuris buvo priverstas pripažinti Maskvos did. kng. vyriausią valdžią, duoti karo kontribuciją ir pažadėti mokėti mokesčius Maskvai. N. valdyti buvo paskirtas Maskvos vietininkas. Į N. vidaus reikalus Jonas III tuo tarpu dar nesikišo.

Pamažu atsigavusi ir sustiprėjusi N. aristokratija vėl kreipėsi į Lietuvą; už tai Jonas III 1475 pasiuntė savo baudžiamąją kariuomenę į N. Boreckiai ir kiti aukštieji bajorai buvo ištremti, o N. savivaldybė, taip pat večė, panaikinta. Naugardiečių laisvės simbolis, jų večės varpas, buvo išvežtas. Be to, jie nustojo teisės sau rinktis miesto galvą. 1476 totoriams kartu su lietuvių kariuomene įsiveržus į Maskvos valstybę, Maskvos valdžia nusivylę naugardiečiai vėl bandė atgauti savo laisvę ir dar kartą kreipėsi į Kazimierą pagalbos, bet ir šį kartą jos nesulaukė. Jono III atsiųstoji baudžiamoji ekspedicija ištrėmė šimtus žymiųjų naugardiečių su šeimomis į vidurinės Volgos sritį. Kiek vėliau naugardiečiams pasipriešinus tituluoti Maskvos carą savo viešpačiu (gosudar), N. 1478 buvo galutinai įjungtas į Maskvos valstybę, panaikinus visus savivaldybės likučius ir vėl ištrėmus 50 vadovaujančių šeimų. 1479 N. bajorams vėl slaptai pradėjus tartis su Kazimieru, Jono III baudžiamoji ekspedicija prievarta ištrėmė į Maskvos apylinkes 7000 naugardiečių. Į jų vietą bu-

Jonas Žiaurusis atvyksta bausti D. Naugardo

vo atgabenti ir N. apgyvendinti dideli būriai maskviečių. Pakirsti naugardiečių ekonominiam pajėgumui, daug jų žemių buvo konfiskuota. Taip žlugo N. respublika, ilgus šimtmečius turėjusi laisvės ir gyvos prekybos tradicijas. Respublikos žemės buvo tiesiog įjungtos į administracinę Maskvos valstybės santvarką. Lietuvos valdovas ir didikai nieko nepadarė savo buvusiems sąjungininkams nuo Maskvos agresijos apginti. 1494 Maskvos taika su Lietuva, D.L.K. Aleksandras oficialiai atsisakė Lietuvos teisių į N., ir lietuviai turėjo pripažinti N. žemių prijungimą prie Maskvos.

N. nusmukimas. 1494 Jonas III sulikvidavo vokiečių Hanzos kontorą N., ją uždarydamas, o vokiečių pirklius areštuodamas ir kalindamas ligi 1497. Hanzos kontoros ir jos pirklių turtas buvo konfiskuotas. Ne tik vietinė, bet ir tarptautinė N. prekyba apmirė. Veltui bandė N. dar sukilti 1503, 1569 ir 1578. Patyręs, kad N. vėl ėmė organizuotis Lietuvai palanki partija, 1570 Maskvos caras Jonas IV, apkaltinęs naugardiečius išdavimu, pasiuntė į N. baudžiamąją ekspediciją, kuri iššudė keliolika tūkstančių naugardiečių, daugumą miesto gyventojų, tarp jų turtingesnius pirklius, vienuolynų viršininkus ir dvasininkus. Dalis miesto ir daug aplinkinių kaimų buvo sudeginta. Tūkstančiai šeimų vėl buvo ištremti į Maskvos, Ž. Novgorodo ir kitus miestus. Po šių skerdynių ir trėmimų N. jau nebepajėgė atsigauti ir nusmuko į antraeilius miestus.

XVII a. pradžioje vykstant švedų karams, N. septynerius metus buvo užėmę švedai, 1611 nusiaubę miestą. 1650 naugardiečiai dar kartą bandė atgauti savo laisvę, bet jų maištas prieš Maskvos carą Aleksiejų buvo užgniaužtas. Prie malšinimo aktingai prisidėjo N. metropolitas Nikonas, caro patikėtinis. Ekonominė N. reikšmė dar labiau nusmuko po Petrapilio įkūrimo 1703 ir carui Petrui I užkariavus Pabaltįjį. Nuo 1727 N. buvo paskirtas gubernijos miestu. Tačiau ir po to N. liko gerokai apmiręs, neskaitant linų pramonės didesnio išsivystymo. 1862 N. buvo pastatytas didingas paminklas rusų valstybės įkūrimo tūkstantmečiui paminėti.

Nuo Sovietų Sąjungos susikūrimo N. buvo įjungtas į RTFSR, 1941–44 N. buvo vokiečių okupuotas ir karo veiksmų smarkiai sunaikintas. Ypač nukentėjo kremlius, Šv. Sofijos katedra, 1862 rusų valstybės įkūrimo paminklas, Šv. Jurgio vienuolynas su jame buvusia XII a. katedra.

Polnoje Sobranie Russkich Letopisej 3–6, 1841–1853, 1888; *J. D. Beliajev*, Istorija Novgoroda Velikago 1866; *A. I. Nikitskij*, Istorija ekonomičeskago byta Vel. Novgoroda 1895; *V. Kliučevskij*, Kurs russkoj istorii 1918; *D. S. Lichačev*, Očerk istorii kultury Novgoroda 11–17 v. 1945; *N. G. Porfiridov*, Drevnij Novgorod 1947; Očerki istorii SSSR 1953; *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowie a Moskwa 1, 1933; *A. Winckler*, Die deutsche Hansa in Russland 1888; *W. Buck*, Der deutsche Handel in Nowgorod bis zur Mitte des 14.Jh. 1895; *M. Gurland*, St. Petershof in Nowgorod 1913; *Berežkov*, O torgovle Rusi s Ganzoi do konca 15 st. 1879; *P. Johansen*, Nowgorod und die Hansa (Städtwesen u. Bürgertum) 1953; *N. N. Muravjov*, Istoričeskija izsledovanija o drevnostiach Novgoroda 1828. *K. Avž.*

2. N. Žemutinis žr. Gorkij.

N. metraščiai (Novgorodskije letopisi) vietiniai metraščiai ir rusų metraščių kompiliacijos, sudarytos prie D. Naugardo bažnyčių ir vienuolynų XI–XVI a. Nenukentėjęs nuo XIII a. totorių užplūdimo D. Naugardo miestas ir jo kultūrinės įstaigos sugebėjo išsaugoti daug rusų metraščių bei jų nuorašų ir toliau tęsti metraščių rašymo tradiciją. Metraščiai D. Naugarde buvo rašomi jau nuo XI a. Pirmoji įvairių rusų metraščių kompiliacija, vadinamasis Sofijos metraštis, buvo suda-

Naugardukas

rytas prie Šv. Sofijos katedros XII a. ketvirtajame dešimtmetyje. Toliau jis buvo tęsiamas ir papildomas ligi 1547. N.m. svarbus istorijos šaltinis ne tik D. Naugardo, Pskovo, Tverės, Maskvos ir kitų rusų gyvenamų sričių istorijai, bet taip pat ir Lietuvos praeičiai. N.m. randame daug žinių apie naugardiečių santykius su lietuviais nuo XIII a. pradžios ir šiaip vertingų žinių apie senovės Lietuvą, tarp jų ir patikimą Gedimino mirties datą. Ypatingai daug žinių N.m. yra apie Vytauto ir Kazimiero laikus, taip pat XVI a. pirmąją pusę.

Sofijskaja letopis, Polnoje Sobranie Russkich Letopisej, 3–6, 1841–53; Novgorodskije letopisi, Polnoje Sobranie Russkich Letopisej, 3–4, 1841–1848, 1888; *D. S. Lichačev,* Russkije letopisi i ich kulturno-istoričeskoje značenije 1947. *K.Avž.*

Naugardukas (lenk. Nowogródek, gud. Navahradak, rus. Novogrudok, lot. Neogardia) mst. ir aps. centras, apie 15.000 gyv. ir apie 27 km nuo Lietuvos sienos Gudijos teritorijoje, Nemuno upės baseino srityje, mst. stovi gamtos atžvilgiu gražioj aukštumoj, apylinkėj gausu upelių — Nemuno intakų.

Istorija. N. yra vienas seniausių istorinės Lietuvos miestų. Jo įkūrimo metai nėra tiksliai nustatyti. Yra kelios hipotezės, aiškinančios jo pradžią. Pagal vieną jų N. įkūręs Kijevo kng. Vladimiras Šventasis (m. 1015), pagal kitą—Kijevo kng. Jaroslavas Išmintingasis po vieno karo žygio prieš lietuvius 1044 pastatęs N. pilį ir įkūręs mst. Tačiau istorikas H. Łowmiański teigia, kad Jaroslavas 1044 ne N., bet D. Naugarde (prie Ilmenio ež.) pastatė tvirtovę. Pagal trečią hipotezę N. mst. įkūrimas nukeliamas į 1116 ir priskiriamas Kijevo kng. Jaropolkui (Vladimiro Manomacho sūnui). Rusų metraščiuose užuominos apie Juodosios Rusios srities mst.-pilis yra žymiai vėlesnės. Gal būt, pirmą kartą tik po 1238 paminėtas į politinę sceną išėjęs N. kng. Iziaslavas. Daugiau žinių apie N. ir kitus tos srities mst. užtinkama nuo XIII a. vidurio, kada ėjo ginčai ir kovos su Haličo-Volinijos kng. Aprašydamas tų kovų eigą, rusų metraštis mini N., Slanymo, Valkavisko, Gardino pilis. Pagal M. Stryjkovskio kroniką, XIII a. pirmoj pusėj Žemaičių kng. Erdvilas užėmė N., atstatė totorių vado Kaidano 1240 ar 1241 sugriautą pilį, įkūrė N. savo sostinę ir titulavosi N. kng. Šia žinia rėmėsi T. Narbutas ir kai kurie kiti istorikai, bet

Naugardukas

patikimesni istoriniai šaltiniai jos nepatvirtina.

Mindaugo valdymo pradžioje N. buvo dar Volinijos kng. žinioje. Kovoms su Volinija pasibaigus Lietuvos naudai, ir N. perėjo Mindaugo valdžion. Po Mindaugo karūnacijos 1254 N. buvo atiduotas valdyti Volinijos kng. Danieliaus sūnui Romanui, bet netrukus N. grįžo vėl Lietuvai ir jau nuo tada visą laiką, išskyrus 1655–60 Maskvos okupaciją, jai priklausė. Autorių, sekusių M. Stryjkovskio kronika, tarpe buvo populiarios versijos, kad N. buvęs Mindaugo Lietuvos sostine ir kad Mindaugas N. karūnavosi. Tačiau pirmoji versija neturi istorinio pagrindo. N. jau vien kaip nukariautos srities miesto Mindaugas negalėjo pasirinkti savo sostine. Jei būtų pasirinkęs, tai argi būtų tuojau po karūnacijos N. perleidęs Romanui, o kitas Juodosios Rusios sritis jo broliui Švarnui?

Antroji versija, nors taip pat nėra tvirčiau pagrįsta, yra priimtinesnė prielaida. Mindaugas, norėdamas sustiprinti užimtose žemėse savo autoritetą ir valdžią bei pabrėžti jų priklausomumą jo valstybei, galėjo N. karūnuotis, kadangi N. buvo svarbiausia Juodosios Rusios pilis. Ją tuo metu valdė Mindaugo sūnus Vaišvilkas. Po Vaišvilko, Romano ir Švarno neilgo valdy-

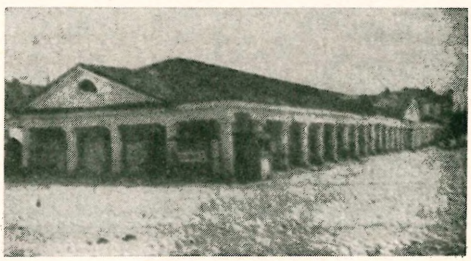

Naugarduko prekybos halė

Naugardukas

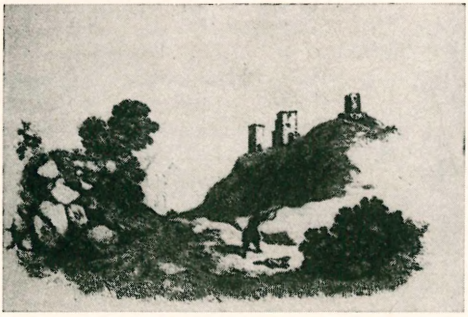

Naugardukas (XIX a. pradžia)

mo N. ir kitos Mindaugo nukariautos žemės atiteko Traideniui. 1274 N. buvo apgultas totorių, kurie sudegino jo priemiestį ir nunaikino apylinkės gyventojus. Antrą kartą jie puolė N. 1278, bet neįstengė jo paimti.

Vyteniui stiprinant ir vis labiau konsoliduojant Lietuvą, išnyko Juodosios Rusios sričiai grėsmė ir iš Haličo-Volinijos pusės, ir nuo to laiko N. teritorijoj buvo ramesni laikai. Kai XIII ir XIV a. etnografinė Lietuva buvo nuolatinių ir atkaklių kovų su kryžiuočiais vieta, N. sritis, sutvirtinta atspariomis pilimis, gyveno ramų laikotarpį. Tik 1314 kryžiuočiai, vadovaujami komtūro Henriko von Plocke, buvo surengę žygį į N., sudegino mst., tačiau pilies negalėjo sunaikinti.

Apie 1330 Gediminas atidavė N. valdyti savo sūnui Karijotui (Mykolui). Šiam mirus, N. žemes pasidalijo Kęstutis ir Algirdas. Kęstučio dalį gavo valdyti jo sūnus Vaidotas su Tautvilu, Algirdo dalis — pats N. — teko sūnui Dimitrui Kaributui, kuris vėliau buvo perkeltas į Naugardą-Severską.

W. Dmochowski (medžio raižinys) ‚Lietuvių laukas', kautynių su kryžiuočiais vieta

1394 N. buvo Kryžiuočių ordino žygio metu sudegintas. Netrukus Vytautas atstatė pilį ir mst. Vytauto laikais N. reikšmė dar labiau padidėjo. 1422 N. vyko Jogailos ir Sofijos Alšėniškės jungtuvės. N. mėgo pabuvoti ir Vytautas. 1426 jis, grįždamas iš pasisekusio žygio į Pskovą, sustojo N. ir apdovanojo savo narsiuosius bajorus. 1428 Vytautas užrašė N. savo žmonai Julijai, tačiau, atrodo, jai neteko jo valdyti. Kazimieras Jogailaitis 1444 suteikė N. magdeburgines mst. teises, pagal kurias N. susitvarkė tik po 1511, kai Žygimantas Senasis patvirtino anksčiau suteiktas teises ir davė naujų privilegijų. Mst. buvo valdomas vaito ir tarybos, susidedančios iš 6 asmenų, kurių du kasmet eidavo burmistrų pareigas. Į mst. tarybą turėjo įeiti po lygiai katalikų ir stačiatikių tikėjimo žmonių. Veikė ir teismas, sudarytas iš 8 prisaikdintų teisėjų. Į N. Kazimieras buvo sušaukęs 1448 Lietuvos ponų seimą. 1505 totorių kariuomenė buvo įsiveržusi iki N. ir apiplėšė mst. ir apylinkę. N. tada gynė Alberto Gostauto vadovaujama įgula. Stepono Batoro laikais, įvedus Lietuvoje tribunolo teismą, N. kas antri metai per 22 savaites vykdavo tribunolo sesijos. Tai paskatino mst. augimą. Tribunolo sesijų metu į N. suvažiuodavo daug bajorijos. Per ilgesnį laiką čia susidarė svarbus dokumentinės medžiagos archyvas. 1636 konstitucija saugumo sumetimais įsakė N. vaivadijos archyvą laikyti pilies bokšte, tačiau dalis archyvinės medžiagos ir toliau buvo tebelaikoma domininkonų vienuolyne. XVII a. vidury, karo su Maskva metais, N. stipriai nukentėjo. Rusai išgrobė ir didesnę dalį archyvo. 1676 Jonas Kazimieras suteikė N. dvi privilegijas: mst. buvo atleistas nuo pareigos duoti kariuomenei patalpas ir nuo hibernos mokesčio, o naujai pastatytai rotušei pripažintos lygios teisės su kitų mst. rotušėmis. 1751 N. ištiko gaisras, sunaikinęs beveik visą mst. Po 1775 tribunolo sesijos N. panaikintos ir perkeltos į Gardiną.

Rusų valdymo laikais prasidėjo N. mst. smukimo periodas, sunyko ir mst. pasididžiavimas — senoji pilis, kurios pylimus, griovius, vartus, koridorius ir skliautus A. Mickevičius dar 1820 taip vaizdžiai aprašė. Irstančių mūro sienų plytos buvo žmonių išvežiotos, o akmenys panaudoti gatvių grindiniui. XIX a. antroj pusėj N. buvo 2 kat. bžn., 2 cerkvės, 5 sinagogos, meče-

tė. N. gyveno apie 200 amatininkų, buvo 3 bravorai, midaus darykla, koklių fabrikas, 2 vaistinės, 3 gydytojai, 2 ligoninės, prieglauda, ugniagesių komanda. Panaikinus vienuolynų vedamas mokyklas, nuo 1834 N. veikė penkiaklasė apskrities mokykla, 1858 ji padaryta 7 klasių gimnazija, o 1868 vėl paversta keturklase aps. mokykla, 1886 mokėsi apie 400 mokinių. 1798 veikė dar ir parapinė mokykla.

Prieš I pas. karą N. turėjo apie 7700 gyv., bet mst. buvo skurdus, apmiręs, tamsus. 1907 mst. gatvėse tešvietė tik viena lempa, tebuvo viena menka valgykla, du vežikai aptarnavo mst. susisiekimą, rusų valdžios uždaryta parapinė bžn. stovėjo apleista, bazilijonų bžn. paversta cerkve, o paskui visai sugriauta. Nuo 1915 iki 1918 N. buvo vokiečių okupacinės valdžios žinioje, 1918 jį užėmė rusai, 1919 lenkai, 1920 vėl rusų kariuomenė, pagaliau 1920 pabaigoje atiteko Lenkijai. Tada prasidėjo jo atstatymo ir augimo laikotarpis. Jis tapo vėl vaivadijos centru. 1939 N. atiteko Sovietų Sąjungai. 1941 buvo užimtas vokiečių kariuomenės, o 1944 VII vėl okupuotas rusų kariuomenės. Paskutiniu laiku N. buvo išsivysčiusi trikotažo pramonė, čerpių ir koklių gamyba, 2 plytinės, lentpiūvės, stiklo fabrikas; 1954 buvo šios mokyklos: 2 vidurinės, septynmetė, muzikos, mechanikos, kurčių-nebylių mokykla, mokytojų seminarija, 2 technikumai, kultūros namai, 2 bibliotekos, kinoteatras.

Bažnyčios ir vienuolynai. Kunigaikštis Vytenis, parkvietęs pranciškonus, 1312 dovanojo jiems N. namus. Nuo to laiko pranciškonai turėjo N. ir bžn., kurią tačiau Vokiečių ordinas, 1314 puldamas N., sudegino. Apie 1322 Gediminas pastatė pranciškonams Švč. M. Marijos ir Šv. Pranciškaus garbei bžn. Prie tos bžn. Gediminas pakvietė iš Saksonijos daugiau pranciškonų. Matyt, tada N. gyveno ne tik krikščionys rusai, bet ir pagonys lietuviai, kurių tarpe apaštalauti ėmėsi Vytenio ir Gedimino atkviesti pranciškonai. Apie tolimesnį pranciškonų veikimą N. žinių trūksta.

Tradiciniu tvirtinimu naują N. bžn. pastatęs Vytautas. Prie jos buvo įsteigta parapija. 1624 Kristupas Chodkevičius pastatė domininkonams naują vienuolyną. Prie jo domininkonai atidarė mokyklą. Šioje domininkonų mokykloje mokėsi ir A. Mickevičius. 1649 N. įsikūrė vienuoliai bonifratrai — gerieji broliai. Jų fundatorius buvo Kazimieras Leonas Sapiega. 1690, gavusios iš Mykolo Dąbrovskio donaciją, įsisteigė N. seserys domininkonės. Pranciškonai N. atsikūrė 1714. Tomas Voinilovičius pastatė jiems bžn. ir vienuolyną, kurį rusai uždarė 1840. Nuo 1626 N. veikė jėzuitų misija. Namais ir žemėmis juos apdovanojo bajorai: Jonas Mošinskis ir Jurgis Holovnia, N. vėliavininkas. 1631 misija buvo pakelta rezidencija. 1644 jėzuitai, gavę didesnę donaciją pinigais, įkūrė kolegiją; pirmais metais buvo atidarytos tik žemesnės klasės. 1652 visus jėzuitų pastatus sunaikino gaisras. Kun. Gradovskio ir Trakų vaivados Bog. Unichovskio lėšomis buvo pastatyta nauja mūrinė kolegija, kuri vėl nukentėjo per karus su rusais. Apie 1670, atidarius poetikos klasę, N. jėzuitų mokykla tapo pilna kolegija. Ji nustojo veikti uždarius jėzuitų ordiną. Buvo įsikūrusios N. ir Marijos gyvenimo seserys-marijavitės.

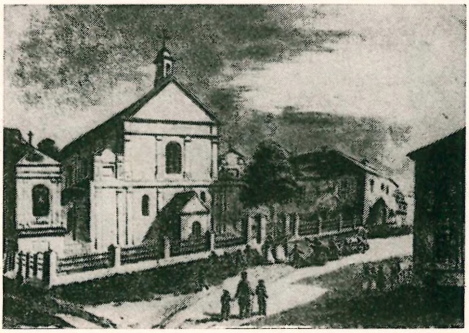

Naugarduko domininkonų bažnyčia ir aps. mokykla

Stačiatikiai N. turėjo nuo seno dvi cerkves. Viena jų buvo pastatyta pilyje, o ki-

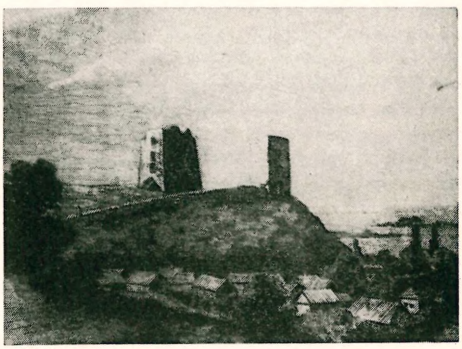

Naugarduko pilis (XIX a. piešinys)

Naugardukas

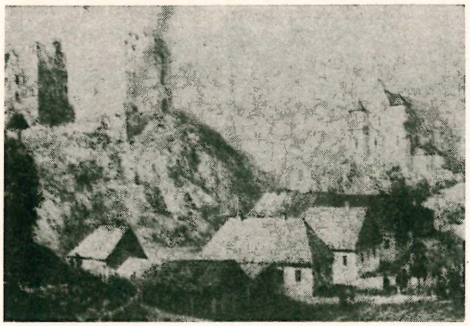

N. Orda (pieš.) Naugardukas

ta mieste. Tvirtinama, kad pastarosios fundatorius buvęs Mindaugo sūnus Vaišvilkas. Kai Kijevo metropolito rezidencija buvo perkelta į Maskvą, Gedimino pastangomis 1317 buvo įkurta atskira Lietuvos metropolija, kurią sudarė viena arkivyskupija su sostine N. Tačiau ši metropolija neišsilaikė. Algirdas mėgino ją atkurti; ir Vytautas tuo tikslu buvo sušaukęs 1415 į N. stačiatikių vyskupų sinodą. Suvažiavę į N. Černigovo, Chelmo, Červinsko, Haličo, Lucko, Polocko, Smolensko, Turovo ir Vladimiro vyskupai išrinko metropolitu Gregorių Camblaką. 1420 vėl buvo sugrįžta prie bendros Lietuvos–Maskvos metropolijos. 1517 K. Ostrogiškis padidino N. cerkvės beneficiją, užrašydamas Bykovičių dv. 1623 metropolitas Velamin Rutskij prie tos cerkvės įsteigė bazilijonų vienuolyną, kurį aprūpino Adomas Chreptavičius. Apie 1671 beveik visi N. stačiatikiai jau buvo tapę unitais. Bazilijonų vienuolynas po 1830 buvo caro valdžios panaikintas. Iki XVII a. pradžios N. buvo dar kelios kitos cerkvės. Karų ir gaisrų sunaikintos, jos nebebuvo atstatytos. Nepasiekė mūsų laikų nei pilies bžn. Tik vėliau statytoj Šv. Mikalojaus cerkvėj buvo saugomas iš pirmosios pilies cerkvės išlikęs labai branginamas Dievo Motinos paveikslas.

XVI a. antroj pusėj N. pasistatė bžn. ir kalvinai. Čia stipriai buvo įsigalėjusi protestantiška arijonų sekta, prieš kurią ypač energingai kovojo metropolitas Vel. Rutskij.

N. k u n i g a i k š t i j a, v a i v a d i j a i r a p s k r i t i s. Prieš lietuviams užkariaujant Juodosios Rusios žemę, atskiri jos mst.-pilys buvo valdomi dalinių kunigaikščių. Trūkstant žinių negalima nustatyti, ar jie buvo Riurikaičiai ar kitų lokalinių dinastijų palikuonys. Vėliau Lietuvos valdovai pasodino į N. sau ištikimus vietininkus, kurie nešiojo taip pat N. kunigaikščio titulą. Pilis buvo kng. rezidencija ir administracinis bei karinis ją supančios srities centras. Kng. vadovavo bajorams karo žygiuose. Dlugošas mini Žalgirio mūšy dalyvavusią N. vėliavą. Nuo Vytauto laikų N. nuolatos valdė D.L.K. vietininkai.

XV a. pradžioje N. ir jo sritis sudarė Vilniaus vaivadijos dalį. Tačiau jo ryšys su Vilniaus vaivadija buvo silpnas. N. vietininkai mėgo tvarkytis patys, ir jau XV a. vidury bandė vadintis vaivadomis. 1507 kng. Jonas Glinskis (Mykolo brolis), gavęs valdyti N., išsirūpino iš Žygimanto Senojo sau vaivados titulą. Tais metais ir buvo įsteigta N. vaivadija. 1564–65 pertvarkant vaivadijų ribas buvo apibrėžta N. vaivadija, apėmusi N., Slanymo, Klecko, Valkavisko aps. ir Slucko kng. 1566 N. vaivadijoj įsteigta pilininko vieta. Po Liublino unijos Lenkijos-Lietuvos senate N. vaivadijai atstovavo du senatoriai: vaivada ir pilininkas, pirmasis užimdamas 38, antras 68 vietą. Nuo 1507 iki III Lenkijos-Lietuvos padalijimo N. vaivadija turėjo 27 vaivadas.

1793 N. vaivadija buvo padalyta į dvi dalis. Rytinė dalis Kotrynos II buvo prijungta prie Minsko gubernijos ir visa jos administracinė valdžia buvo perduota rusams, o didesnioji vakarinė dalis sudarė sumažintą N. vaivadiją, kuri laiką dar valdomą vaivados J. Niesiolovskio. 1796 N. vaivadija prijungta prie Lietuvos gubernijos, o 1801 — prie Slanymo-Gardino.

Pirmuoju N. pilininku buvo Grigalius Valavičius (1566–85). Ši pareigavietė neviliojo žymiųjų Lietuvos didikų. Tą vietą užimdavo vietiniai didikai. Paskutinis pilininkas buvo Gedeonas Jelenskis (1780–1798).

N. supanti teritorija sudarė administracinį vienetą — apskritį. Jo centras N. mst. ir pilis. Pilyje vykdavo aps. seimeliai, kuriuose buvo išrenkama du aps. atstovai į seimą.

N. teritorijoje žmonių gyvenimo pėdsakų užtinkama dar iš priešistorinio laikotarpio. Seniausias archeologijos radinys yra žalvario amžiaus (III periodo, apie 1000 pr. Kr.) žalvarinio kalavijo fragmentas. Įtveriamajame kalavijo gale išlikusios trys kniedinės skylutės rankenai pritvirtinti. Kalavijo šonai lengvai išgaubti, aš-

Naugardukas

menys tiesūs. Fragmento ilgis apie 10 cm. Radinys yra Vilniaus univ. muziejuje. Neįmanoma nustatyti, kokiai etninei grupei priklausė. XII–XIII a. pietinėje ir rytinėje N. territorijos dalyj randama gyvenančius rusinus, o į šiaurę ir vakarus už neapgyventos miškų juostos — lietuvių sodybos. Mindaugo laikais imta kolonizuoti miškų masyvai į čia besitraukiančiais nuo kryžiuočių įotvingiais, prūsais ir žemaičiais. Prie šių autochtoninių grupių nuo XIV a. prisidėjo dar ir lenkai, kuriuos lietuviai karo žygių į Lenkiją metu paimtus nelaisvėn atgabenę ten apgyvendindavo. Po Lietuvos krikšto šioj srity pradėjo įsikurti ir lenkų vidurinioji bajorija-šlėkta.

Pagal tradiciją Vytautas N. ir apylinkėje apgyvendino totorių. Vytautas juos panaudojo kaip karinį elementą; bet XVI a. jie jau pradėjo vengti karinio verslo ir imtis prekybos ir amato. 1565 Lietuvos kariuomenės surašymo daviniai rodo, kad viso Lietuvos totoriai statė karui 493 arklius, o 1631 darant surašymą, kariniuose kadruose užregistruota tik 12 totorių arklių. N. aps. jų tada priskaičiuota 56 šeimos ir, gal būt, kita tiek jų gyveno N. mst.

N. aps. gyveno nemaža čigonų. Jų centras buvo mstl. Myrius, į r. nuo N. Mstl. priklausė Radvilams. Jie skirdavo čigonams viršininką, kuris buvo vadinamas ‚čigonų karalium'. Nuo XVI a. N. srityje pagausėjo žydų. Jie koncentravosi mst. ir miesteliuose.

XIII a. gyv. tankumas N. srityje buvęs 3 žmonės km². Pagal statistinius 1790 duomenis N. vaivadijos plotas 22.000 km², gyventojų 347.963. N. aps. 147.917 gyv. (N. mst. 1790 – 394 šeimos-dūmai su 2364 gyv., 1897 — 7700 gyv.). 1860 N. aps. 185.000 gyv.: lietuvių 9900, lenkų 18.000, žydų 25.000, mahometonų 408, rusų unitų 4200 ir apie 137.000 rusų stačiatikių. 1882 N. aps. buvo 55 įmonės. Administracinis aps. paskirstymas: 5 policijos nuovados, 24 vls., 57 seniūnijos. N. aps. yra ir istorinius įvykius primenančių vietų: Ruta, kur apie 1256 Mindaugas kovėsi su variagais-normanais, Lubčas — garsus savo spaustuve, Lavrišėvas — žymus senuoju rusų vienuolynu, Zaosė–A. Mickevičiaus gimimo vieta.

M. Baliński, Starożytna Polska III, 1846; Słownik geograficzny VII, 1886; *J. Żmigrodzki*, Nowogródek 1927; (") Nowogródek i okolice 1931; *H. Łowmiański*, Rys historyczny województwa Nowogródzkiego w jego dzisiejszych granicach 1935; *R. Mienicki*, Ziemia Nowogródzka w dobie porozbiorowej 1935; *P. Reklaitis*, Die Burgen und Schlösser in Litauen 1956 (mašinraštis); *H. Paszkiewicz*, The Origin of Russia 1954.

R.Krs.

N. pilies griuvėsiai ant labai stataus pilies kalno sudaro svarbiausią N. senosios kultūros paminklą. Kasinėjimai ir konservavimo darbai vykdyti 1922–30 laikotarpyje vadovaujant inž. arch. Romualdui Gürtleriui. Anuo metu atlikti tyrinėjimai leido nustatyti du pilies statybos periodus: 1. XIV a. ankstyvosios gotikos pilis — turėjo ginamąsias sienas iš ąžuolinių stulpų, kurių liekanos atkastos 3,30 m gilumoje. Ši pilis buvo jau maždaug tokio pat dydžio, kaip vėlesnioji mūrinė, bet jos kiemo paviršius gulėjo daug giliau. Pilis tada jau buvo apvesta vandeniu užleistais grioviais ir pylimu. Ankstyvajai pilies statybos epochai priklauso didysis mūrinis vartų bokštas-donžonas, pagal Gürtlerį, Schmidą ir kt., statytas XIV a. Jis neorganiškai įsiterpia į vėlesnę mūrinės sienos liniją; iš to galima spręsti, kad buvo pastatytas anksčiau. Bokšto pirmasis aukštas iš pat apačios sumūrytas iš plytų vendiniu, ankstyvosios gotikos plytų rišimo būdu,

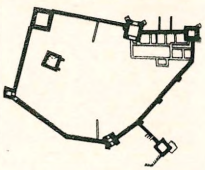

Naugarduko pilies planas

Naugarduko pilies griuvėsiai

konstrukcija kiautinė — viduje pripildyta akmenų. Plytos brauktinės nuo 31,0 × 14,5 × 7,5 iki 29,0 × 13,0 × 6,4 arba 31,5 × 14,8 × 10,0 iki 29,0 × 13,0 × 8,5 cm dydžio. Angos yra smailos arkos. Iš lauko pusės išliko 15 cm gilumo įdubimas — buv. vartų aprėminimo liekana. Vidaus sienoje rasta 1,80 m pločio ir 1,40 m gylio smailos arkos įsienis. Rasta profiliuotų ir gluodintų plytų — gotinių papuošimų fragmentų. Dideli bokšto kontraforsai buvo vėliau akmenimis pataisyti. Antrasis bokšto aukštas yra kiek vėlesnis, XV a. sumūrytas gotikiniu plytų rišimu; jame išliko išvietės ir krosnies įrengimų dalys; taigi, jis buvo gyvenamas. Visas bokštas buvo 1925–28 konservuotas. 1930 pilies kiemo viduje atkastoji pilies bažnyčia turi panašias ankstyvajai gotikai gimininges technikos savybes, kaip ir bokštas, ir priskiriamas tai pačiai pilies statybos fazei XIV a. 2. XV–XVI a. pradžios vėlyvosios gotikos pilis sumūryta labai tvirtai ir jau priklauso išvystytų šaunamųjų ginklų epochai. Gürtleris samprotavo, kad šis pilies sumūrijimas įvyko po 1503–05 totorių puolimų, kiti sprendžia, kad pilis priklauso Vytauto epochai ir buvo pastatyta po Ordino puolimų 1392 ir 1394. Kasinėjimai atidengė šios pilies ginamąsias sienas iki 1,5 m aukščio. 2,60 m storio sienos sumūrytos iš lauko akmenų su gotinių plytų įtarpais. Prie sienų buvo pastatyti dar 5 mažesni ketvirtainiai bokštai. Bokštas š.r. kampe, prieš kasinėjimus kyšojęs iš žemės, iki 4 m aukščio sumūrytas iš lauko akmenų, o aukščiau iš plytų. Kiti mažesnieji bokštai buvo atidengti per kasinėjimus. Kampinis š.v. bokštas yra didesnis 14 × 14 m, bet išliko blogiausiai. Pačio mažiausio bokšto flankuojančio p.v. kampą išliko 1,5 m sienų sumūrytų iš lauko akmenų. Įėjimo bokšte p.r. pusėje atkasta 160 cm pločio anga, kuri vedė į viduje suskliaustą tunelį, kuriame mūryti laiptai eina žemyn. Penktasis bokštas stovėjo už pilies sienos pakalnėje. Jis turėjo barbakano uždavinį ir buvo sujungtas mūryta siena su pilimi. Kasinėjant pilies teritorijoje atrasti XVI ar XVII a. pradžios pilies rūmų

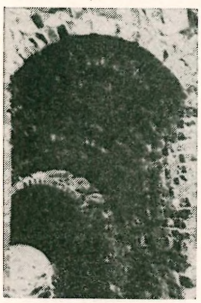

Naugarduko pilies laiptų skliautai

W. Dmochowski (medžio raižinys)
Naugarduko parapijos bažnyčia

pamatai tarp donžono ir š.r. bokšto bei vienos XVIII a. bažnyčios liekanos, kuri XIX a. buvo nugriauta. N. pilies planas visumoje yra iš esmės senovinis, netaisyklingo gardo tipo, kurio perstatymas į taisyklingų proporcijų kastelį vėlesnėje epochoje kalno terene negalėjo būti visiškai realizuotas.

Kulto paminklai. Katalikų senoji parapinė bžn., įst. Vytauto D. 1415 priepilio rajone ant nedidelės aukštumos, jungiasi su pilies fortifikacine sistema. Pirmykštė gotinė bžn. su dviem bokštais v. fasade buvo 1719–23 perstatyta. Ji turi Rudaminų koplyčią prie p. bokšto, kurioje yra skulptūrinis 1643 pastatytas paminklas Jurgiui Rudaminai Dusetiškiui, N. pilininkui, ir aštuoniems bajorams, žuvusiems 1621 prie Chotino. 1799 II 12 N. parapinėje bžn. buvo pakrikštytas A. Mickevičius. Domininkonų bžn. kelis kartus perstatyta, bet jos mūrai siekia XVII a. Vienuolyno rūmai dviejų aukštų, su barokiniu portalu. Įdomus senos architektūros paminklas yra Boriso ir Hlebo cerkvė, įst. Konstantino Ostrogiškio XVI a. pradžioje. 1532 cerkvę perstatė Adomas Liutaveras Chrep-

tavičius. Nuo XVI a. cerkvė priklausė unitų bazilijonų vienuolynui. XIX a. rusai cerkvę barbariškai perstatė; betgi viduje dar išliko gražūs gotiški žvaigždiniai skliautai ir daugiakampis choras su kontraforsais iš lauko. Mūrinė N. sinagoga XVII a. turi gražią baroko stiliaus bimą.

R. Gürtler, Roboty konserwatorskie na górze zamkowej w Nowogródku, sprawozdanie ogolne (Ochrona Zabytków Sztuki I, 1–4, 1930–31, 181–188); *B. Schmid,* Burgen in Litauen (Der Burgwart 43, 1942, 5); *P. Reklaitis,* Die Burgen und Schlösser in Litauen 1956, 35–40 (rankraštis); *S. Abramauskas,* Plytų dydžiai XIV–XV amžių Lietuvos architektūros paminkluose (Valstybinės Lietuvos architektūros paminklų apsaugos metraštis I, 1958, 35); *J. Remer,* Architektura monumentalna w województwie Nowogródzkiem (Ziemia X, 10–12, 1925); *T. Lopalewski,* Między Niemnem a Dzwina, Ziemia Wileńska i Nowogródzka 1938, 200–209. *P. Rkl.*

Naugatuk JAV mst. Connecticute, 33 km į š.v. nuo New Haveno, prie N. upės; 17.455 gyv. (1950). Didelis gumos fabrikas (per dieną pagamina apie 100.000 porų guminių batų), chemikalų, saldainių, aviacijos instrumentų, stiklo pramonė. Čia gyvenęs 1839 Ch. Goodyear išrado gumos vulkanizacijos procesą. N. yra didoka liet. kolonija, bet neorganizuota.

Naugė žr. Metalas.

Nauheim, Bad N., pasaulinio garso Vokietijos kurortas Hesijoje, Taunus kalnų r. pakrašty, 25 km į š. nuo Frankfurto; apie 14.500 gyv. (1959). Šiltu (30,5–34,4°C), stipriu angliarūgštingu sūriu versmių vandeniu gydomos širdies sutrikimų, reumatinės, kraujo apytakos, astmos ir kataro ligos. Užmiesty yra nuo XVIII a. pabaigos įrengtos vandens garyklos, kuriose sūrus versmių vanduo pakeliamas keliolika metrų (siurblius varo Wetterio patvenktas upelis, 800 m ilgio mechanine transmisija) į lovius, iš kurių jis krinta išraizgytomis pintinėmis sienomis ir tuo būdu išsigarina. N. dominuoja kurorto parkas su puošnia sale, kurioje 1947 vasarą koncertavo Lietuvių tremtinių ansamblis, vadovaujamas St. Sodeikos. Gydyklų maudynės maitinamos trijų versmių vandeniu. Viena versmė pragręžta 1900 205 m gyly ir trykšta arteziniu fontanu. Gydymui vanduo pradėtas naudoti 1835. Po I pas. karo čia pasveikęs amerikietis Williams pastatydino jo vardo širdies ligų tyrinėjimų institutui rūmus. N. išliko nenukentėjęs per II pas. karą. Jame 1945–49 gyveno apie 30 lietuvių. *A.B.*

Nauja Auszra išėjo 1892 IV Tilžėj 16 psl. mėnesiniu žurnalu. Ji buvo vienas iš M. Jankaus leidžiamų, bet niekad netesėtų ilgiau leisti laikraščių. Joje M. Jankus įdėjo ir D. Lietuvos rašytojų V. Pietario, Ks. Sakalausko, D. Malinausko, Maironio ir kt. straipsnių ir eilėraščių.

Nauja Draugija nedėlinis laikrasztis paszvenstas darbininkų reikalams ėjo 1898 X 19 — 1899 V 19 Baltimorėje, Md. 1898 jį leido ir redagavo J. Laukis, tuomet besirašąs D. Bacevičia arba D. Keliauninku; N.D. jo rankose buvo anarchistiškai laisvamaniška. Kai 1899 redagavo V. Karalius, laikraštis buvo daugiau socialistiškai laisvamaniškas. Leido tam specialiai suorganizuotas kooperatyvas, kurį sudarė A. Lalis, Just. Kulis, Jok. Kulis, Ilgūnas, V. Karalius. Iš viso išėjo 19 nr.

Naujadvaris 1 mstl. Ščučino, seniau Lydos aps., prie vieškelio iš Gardino į Vilnių, 149 km nuo Vilniaus; per 700 gyv. Medinė Marijos Dangun Ėmimo bažnyčia statyta 1480, perstatyta 1749; koplyčia kapinėse. D. L. Kunigaikštijos laikais N. buvo Vilniaus vaivadijos seniūnija. 1678 seimo nutarimu N. paverstas karaliaus ekonomija, iš kurios N. storasta Andrius Gembickis ėmėsi sau atlyginimo 100.000 prūsiškų monetų. Vėliau ši ekonomija buvo išparceliuota į atskiras nuomas. Augustas II suteikė mst. teises. 1920–39 lenkų okupuotas, po 1944 priskirtas Gudijai.

2. Mstl. ir glžk. st. Sokulkos aps., 21 km į v. nuo Gardino, apie 1500 gyv., kurių daugumą iki II pas. karo sudarė žydai. N. glžk. st. Vilniaus–Gardino–Suvalkų ruože. Mstl. buvo bažnyčia, cerkvė, 2 žydų maldos namai, mokykla, paštas ir kelios krautuvės, kapinėse koplyčia. N. įkurtas XV a., kitados priklausė Gardino ekonomijai. Jėzaus Kristaus vardo bažnyčia statyta 1503 karalienės Bonos rūpesčiu. XIX a. pabaigoj pastatyta nauja.

3. Lietuvių gyvenamas kaimas, seniau Versekos dv. Eišiškių vls., Lydos aps., apie 6 km nuo Eišiškių, prie Versekos upės, Merkio kair. intako. 1936 N. buvo 28 ūkiai. 1890 Versekos dv. atpirko Varėnos apylinkės kaimų 22 gyventojai, įkūrė savo sodybas ir pavadino N. 1915 įsteigė lietuvių Vilniaus Rytos pradžios mokyklą, kurioje dirbo M. Leonavičiūtė. Po I pas. karo 1920–39 N. buvo lenkų okupuotas. 1931 lenkų švietimo kuratorius nedavė leidimo toliau veikti Ryto mokyklai. Mėginta mokyti vaikus namuose, bet už tai naujadvariečiai lenkų valdžios buvo nubausti. Netekę savos mokyklos, naujadvariečiai įstei-

gė skaityklą, apie kurią spietėsi kultūrinis judėjimas. 1934 pradėjo leisti sieninį laikraštį Naujadvario Šviesa, sudarytas iš laikraščių iškarpų ir aktualių vietinių žinių. Kiekvienas numeris buvo skirtas specialiam reikalui, pvz. Dariui ir Girėnui pagerbti. Sėkmingai veikė taip pat Šv. Kazimiero d-jos N. skyrius, rengęs vaidinimus, paskaitas, kursus, sporto šventes. 1936 III 31 skyrius buvo lenkų administracinės valdžios uždarytas. Naujadvariečiai buvo uolūs savo Eišiškių parapijos kovotojai dėl savo teisių bažnyčioje — išsikovojo lietuvį kunigą ir pridedamų lietuviškų pamaldų. *V.Klb.*

4. (vok. Neuhof) kaimas ir vls. centras, Ragainės aps., prie Žilių–Gastų plento. Artimiausia glžk. st. Skrebudikiai (linija Tilžė–Įsrutis), 1939 apie 190 gyv. Pro kaimą teka Argės upelis, deš. Laukinės upės intakas.

Nauja Gadynė 1. Lietuwiszkas darbininkiszkas laikrasztis, ėjęs 1894 I 23 — 1896 VI 2 Mt. Carmel, Pa., vėliau — Shenandoah, Pa., ir Scranton, Pa. Sustojus Apšvietai, N.G. įsteigė J. Šliūpas, nuo 13 nr. redagavo D. Keliauninkas (Bacevyčia), J. Laukis, į kurio rankas N.G. nuo 18 nr. (1894 V 28) perėjus buvo IX 24 perkelta į Shenandoah, Pa., kur, sustojus Garsui, buvo atsiradusi tuščia vieta. Ten N.G. perėmė red. St. Maliauskis-Homolickis. 1895 VIII 29 su 17 nr. perėjo į Lietuvių mokslo draugystės rankas ir buvo perkelta į Scranton, Pa., bet čia 1896 VI 2 su 20 nr. sustojo. Iš viso išleido: 1894 — 36 nr., 1895 — 33 nr. ir 1896 — 20 nr., iš viso 89 nr. Joje rašė J. Šliūpas, J. Andriukaitis, K. Danauskas, A. Lalys; spausdino daug vertimų iš Guy de Maupassant, P. Lafargue ir kt. Laikraštis buvo pirmeiviškas ir laisvamaniškas.

Vc. Biržiška, Lietuvių Bibliografija III, 1935. *A.Mž.*

2. Lietuvių darbininkų laikraštis Brukline, įst. 1931 XI 18 — 1943 IX. Leido Liet. darbininkų d-ja. Laikraščio pirmus numerius redagavo L. Vabalas-Prūseika, nuo 1936 J. V. Stilsonas, paskui J. Januškis, paskutinius numerius — St. Strazdas.

Naujakuriai (anksčiau Novosiolkai) vsd. Užpalių vls., Utenos aps. Po namo pamatais rastas pinigų lobis, susidedąs iš 35 pontiškų ir partiškų monetų, pradedant Mitridatu III ir baigiant Artabanu V (III a. po Kr.). Kartu rastas žalvarinis auskaras ir paauksuota paukštelės pavidalo smeigtuko galvutė.

A. Spicyn, Litovskija drevnosti (Tauta ir Žodis III, 1925, 132).

Naujakurys 1. naujai įsikūręs gyventojas, kolonistas. Seniau miško kirtimuose ar ‚niekieno' žemėse apsigyvenęs žmogus, kurio sodyba ar būsimasis ‚vienkiemis' yra savarankiškas ir gretiminiams kaimams nepriklausąs ūkinis vienetas. Pasistačius trobesius ir išsidirbus sodybai žemės, paprastai kaimynų nebuvo laikomas n. ir nebesijungiama kūriavos talkai (žr. Talka). 2. Kiekvienas naujas ūkinio vieneto savininkas, nežiūrint, ar tą žemę jis gavo dalybomis, pirko ar buvo jam paskirtas žemės reformos metu sklypas. Taip pat n. vadino ir kiekvieną į vienkiemį naujai išeinantį, t.y. naujoje vietoje sodybą kurian-

Naujakurys

tį ūkininką. Visiems šiems n. kaimynai ateidavo pagalbon darbo talka ar ūkine parama. 3. Daug n. Lietuvoje atsirado po 1922 žemės reformos, kai karius, mažažemius ir bežemius valstybė aprūpino žeme ir jie joje įsikūrė. Padėdama n. įsikurti, valstybė jiems davė palengvintomis sąlygomis statybinės miško medžiagos ir teikė kitų lengvatų. 4. JAV n. terminu imta vadinti naujieji ateiviai, pasitraukę iš Lietuvos, bolševikams ją 1940 ir 1944 okupuojant, ir vėliau iš kitų valstybių persikėlę į JAV ir čia įsikūrę (1959 apie 30.000).

Nauja Lietuwiszka Ceitunga Broliams Lietuwininkams ant Naudos ir Pasimokinimo iszleidžiama Tilžėje ėjo 1890 XI 29 — 1923. Pavyzdinis numeris pasirodė 1890 gale, nuo 1891 ėjo du kartus savaitėje (antradieniais ir penktadieniais), o nuo 1910 — jau tris kartus. Nuo 1896 XII 11

pradėta leisti su Kaimyno (žr.) priedu, o nuo 1910 dar pridėtas šiam nuolatinis Laukininko priedas. Taip pat N.L.C. duodavo dar ir šiaip priedų, atskiromis knygelėmis. N.L.C. spausdino ir leido Otto von Mauderodė, turėdamas daugiau kaip 3000 prenumeratorių ir iš jo išgriebdamas pelno. N. L. C. ats. red. rašėsi M. Kiošis, kurią pradžioje jis vienas ir redagavo, vėliau sau tepasilikdamas tik Kaimyną. Iki 1907 N. L. C. buvo gana lietuviška, joje bendradarbiavo J. Sauerveinas-Girėnas ir kiti M. Lietuvos veikėjai; pasirodydavo šis tas ir D. Lietuvos veikėjų straipsnių. 1905, vokietininkams visą pyktį išlieti pradedant prieš N.L.C., grasinant jai teismais, boikotu ir siūlant M. Kiošiui bei leidėjui O. von Mauderodei kyšius, 1907 jos leidėjas Mauderodė jau palinko daugiau vokiečių pusėn ir jos red. M. Kiošiui dažnai įsakydavo ‚prisiveržti' ir laikytis ištikimybės kaizeriui, kad M. Lietuva nepatektų D. Lietuvos katalikų ir caro vergovei. Po 1914 N.L.C. kryptis dar daugiau pasviro vokietininkų pusėn, nes karo metu ir pokario dienomis teko aiškiau taikytis prie Vokietijos ir jos teikiamų pašalpų. M. Lietuvoje ir Klaipėdos krašte įsitvirtinant pačių lietuvininkų leidžiamiems laikraščiams, N.L.C. nebedavė pelno ir buvo sustabdyta.

A. B(ruožis) Klaipėdiškis, Prūsų lietuvių laikraščiai 1914. *A. Mž.*

Naujadarai kalboje yra visa, kas nauja, nors paprastai šiuo terminu tevadinami nauji žodžiai bei posakiai. Jie reiškia natūralų kalbos turtėjimą, kylant kurios tautos kultūrai bei civilizacijai. Kai atsiranda naujų dalykų (daiktų bei sąvokų), natūraliai turi atsirasti ir naujų žodžių jiems pavadinti. Dalis šių naujų žodžių pasisavinama iš kitų kalbų kartu su įgytais daiktais, bet daugiausia n. pasidaroma iš savo kalbinės medžiagos. Liaudinės kultūros tarpsny n., kaip ir aplamai pačią kalbą, kuria visa tauta. Čia nepastebima individualios kūrybos, kaip jos nepastebima tautosakoj bei aplamai liaudies mene, nors be individualių kūrėjų ir čia neapsieinama. Kultūringoj tautoj nesunku susekti individualių kūrėjų įnašą ir kalbos kūryboje.

N. turėjo kurtis jau pirmieji lietuviškos knygos autoriai, ir dalis jų sukurtų n. išliko iki šių dienų, pvz. K. Sirvydo sudaryti g y d y t o j a s, m o k y t o j a s, i ž d a s, n u o d ė m ė, p r i e g a l v i s, t a i s y k l ė, v i r t u v ė, t r i n t u v ė. Daug n. kūrė S. Daukantas. Iš jo sudarytųjų rašomojoj kalboj prigijo a u k a, a u k u r a s, l a i k r o d i s, d a i k t a v a r d i s, b ū d v a r d i s ar kiek pataisyti į v a r d ė ‚įvardis', j u n g ė ‚jungtukas', l a i v y n ė ‚laivynas', į g u l ė ‚įgula' ir kt. Daug n. turėjo kurtis ir pirmieji lietuviški laikraščiai, kaip Aušra, Varpas ir kt., pvz. k v o t i m a s, g a i v a l a s, n u o š i m t i s. Vėliau n. kūrė kalbininkai: d a l y v i s (žodis), r a š y b a, s a k i n y s, s k a i t v a r d i s, t a r m ė, ž o d y n a s (A. Baranauskas), j a u s m a ž o d i s, p r i e g a i d ė, p r i e s a g a, p r i e š d ė l i s, p r i e v e i k s m i s, p r o k a l b ė, v e i k s m a ž o d i s (K. Jaunius). Daugiausia n., išlikusių bendrinėje kalboje, sukūrė J. Jablonskis. Daugelis jų yra tik pataisyti kitų jau anksčiau sudaryti n., pvz. a p y s k a i t a (vietoj a t s k a i t a), a p ž v a l g a (peržvalga), a t v i r u k a s (atvirlaiškis, atvirutė), b e n d r a d a r b i s (sandarbininkas), į s p ū d i s (įspauda), į t a k a (įtekmė), m o k y k l a (mokslinyčia, mokintuvė, mokslavietė, mokslainė), n e p r i k l a u s o m y b ė (neprigulmybė), p a ž a n g a (pirmyneiga), p i e š t u k a s (paišelis), s a v a r a n k i š k a s (savystovus), s o s t i n ė (sostapilis), t a u t i e t i s (tėvynainis, viengentis), v a d o v ė l i s (rankvedis) ir kt.

N. amžius nevienodas. Tatai priklauso nuo to, kiek jie yra gerai, taisyklingai sudaryti ir kiek jie patinka vartotojams. Dėl to vieni paleisti apyvarton tuojau išnyksta, neprigyja, kiti išsilaiko ilgesnį laiką, kol atsiranda jų vietoj geresni n. Pvz. išnyko seniau Aušros vartoti n., kaip r ė d i k a s ‚redaktorius', s t a t r a š a s ‚rašyba', š v i e s ū n a s ‚filosofas', t e i s d a r y s ‚teisėjas', t ė v y n i n i n k a s ‚patriotas', t ė v i š k u m a s ‚patriotizmas', v a i d e n t u v ė ‚vaizduotė', v i s a t i n i n k a s ‚kosmopolitas' ir kt. Kiti gi prigijo, bet kita reikšme, negu pradžioje buvo vartoti, pvz. k r a u t u v ė ir s a v i n i n k a s Aušrai buvo m u z i e j u s ir e g o i s t a s. Nevisada naujesni n. yra geresni. Pvz. Jauniaus n i e k a t r o j i g i m i n ė, v a r d i n i s (linksnis) nėra blogesni už Jablonskio b e v a r d ę g i m i n ę, v a r d i n i n k ą arba Jablonskio paleistas d v a s i n i n k a s nė kiek negeresnis už jau XIX a. vartotą d v a s i š k į, kuris ir šiandien religinėje literatūroje tas vienas tevartojamas. Nors n. daryboje autoritetas daug lemia, tačiau nevisi n. prigijo ir tokio autoriteto kaip

Jablonskis. Iš kitos pusės prigijo ir kai kurie jo neteikiamieji n., kaip esybė, kitatautis, nuosavybė, padėtis, prokalbė, protėvis ir kt.

Taip įvyksta todėl, kad n. turi būti ne tik taisyklingai sudaryti, bet turi atitikti dar ir praktiškumo, estetiškumo bei kitus reikalavimus, apie kuriuos sprendžia ne vien kalbininkas. Antra vertus, ir pats taisyklingumas gali būti suprantamas siauriau ir plačiau. Taisyklingas n. siauresne prasme yra tas, kuris savo forma (struktūra) ir reikšme atitinka savo žodžių kategoriją, arba klasę, pvz. degtukas pilnai atitinka grupę plaktukas, kirstukas, trintukas ir pn. Taisyklingas platesne prasme n. yra tas, kuris savo žodžių kategoriją nepilnai atitinka arba atitinka tik vienu kuriuo atžvilgiu — tik forma arba tik reikšme, pvz. dabartis, nesąmonė, nuosavybė, pirmyn, pirmauti, mokytojauti ir kt., arba sudarytas pagal pavyzdį tokios žodžių grupės, kuri nėra gausi, pvz. daiktavardžiai su priesaga -iškis (vyriškis, kariškis, dvariškis) nėra tokie gausūs, kaip su priesaga -ininkas. Netaisyklingais tenka laikyti tik tokius n., kurių darybiniai elementai šiandien visai nevartojami. Nors pvz. turime lydeka ir artojas, bet daugiau tokių nedaroma: nėra ešereka, ungereka, neštojas, piautojas ir pn. Aplamai bendrinėje kalboje taisyklingais dariniais tenka laikyti visa, kas sava (neskolinta) ir kas dabar dar plačiau ar siauriau vartojama. ‚Bendrinės kalbos kriterijas yra dabartinė jos vartosena' (Gimtoji Kalba 4, 1936).

Naujadariniais posakiais (frazėmis) vadinamos tokios gramatinės žodžių grupės, kuriose vartojami nauji žodžiai arba seni žodžiai nauja reikšme, pvz. daro pažangą, turi įtakos (nauji žodžiai pažanga ir įtaka), daro bandymą, duoda prašymą (bandymas, prašymas čia turi naują reikšmę).

Darybos atžvilgiu skiriamos dvi pagrindinės n. rūšys: a. nauji žodžiai savo forma ir reikšme ir b. nauji tik savo reikšme. Pirmieji gali būti naujašakniai (šiandien reti), išvestiniai ir sudėtiniai. Išvestiniai padaromi iš šaknies ir įvairių priešdėlių bei priesagų, pvz. požiūris, pažanga, nuošimtis, priegaidė, mokykla, savininkas, žodynas, o sudėtiniai iš kelių žodžių sudėti, pvz. daiktavardis, daugiskaita, žemėlapis, pasaulėžiūra, bendradarbis. Čia priklauso ir vad. reduplikuotiniai žodžiai, kaip mažmožis, niekniekis, kartkartėmis, skanskoniai, kurių sudvigubinta ta pati šaknis. Yra dar vad. hipostazinių darinių, sudarytų abiem būdais, pvz. iš kas dieną, tuo metu, po pietų sudaryti kasdien, tuomet, popiet, o iš šių išvesti kasdienis arba kasdieninis, tuometinis, popietinis; panašiai prieškarinis, išorinis, išvidinis ir kt. Antros rūšies n. padaromi turimo seno žodžio reikšmės išplėtimu, susiaurinimu arba perkėlimu iš vienos srities į kitą, pvz. veiksminės reikšmės kalėjimas, klojimas, audimas, kirtimas vėliau įgijo ir konkrečių dalykų reikšmę (pastatai, audinys, iškirsta miško vieta). Tuo būdu šių žodžių reikšmė išplėsta. Ir priešingai: tokių žodžių, kaip karininkas, meilužė, rankdarbis reikšmė šiandien yra susiaurėjusi, nes seniau jie buvo vartojami ar galėjo būti vartojami platesne reikšme. Apie kojas šiandien kalbama ne tik gyvų būtybių, bet ir negyvų, pvz. stalo, tad turime reikšmės perkėlimą.

Grynumo atžvilgiu n. gali būti visai gryni, padaryti pagal savus darybinius pavyzdžius; tik iš dalies gryni, padaryti iš savos medžiagos, bet pagal svetimus darybinius pavyzdžius; tai vad. vertiniai, pvz. mūsų įspūdis, įtaka padaryti pagal vok. Eindruck, Einfluss arba prc. impression, influance, rus. vlijanije, lenk. wpływ. Pagaliau gali būti priimti kalbon ir visai svetimi žodžiai, vad. skoliniai (žr.). Kiek kurios rūšies n. patenka bendrinėn kalbon, priklauso nuo bendros krašto kultūros politikos ir nuo bendro nusistatymo kalbos grynumo klausimu. Nepriklausomoje Lietuvoje tuo atžvilgiu buvo pasirinktas vidurio kelias, vengiant iš vienos pusės per didelio vireliūniško ar dabušiško purizmo, o iš kitos pusės vengiant per gausių svetimybių. Kitokiu keliu Lietuvoje einama šiandien, kai ne tik kultūros apskritai, bet ir kalbos kultūros klausimus lemia ne lietuviai kultūrininkai ar kalbos specialistai, bet komunistų partija, savo direktyvas gaunanti iš Maskvos. Dėl to šiandien lietuvių kalbon brukama daug rusybių, ypač vertinių, kurios lietuvių kalbai suteikia rusišką atspalvį. Tokie pagal rusišką modelį sudaryti n.

yra pvz. bendrasąjunginis, bendratautinis bendražmonijinis, visapasaulinis, visatautinis, kultekskursija, redkolegija, pramprekyba, specdrabužiai, agromokymasis, vyrgydytojas, medsesuo, medpunktas, politmasinis, raikoopsąjunga ir daug kitų. Rusiški posakiai yra pvz. priešakinis mokslas, tėvyninė technika, nekokybiniai gaminiai, tarybiniai rašytojai, visuomeniniai gyvuliai, motininės kiaulės ir pn.

Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba 1943; *P. Jonikas,* Lietuvių kalbos istorija 1952; *L. Dambriūnas,* Svetimos įtakos klausimu mūsų kalboje (Aidai 8, 1955); ('') Lietuvių kalbos sovietinimas (Lietuva 8, 1956); *A. Lyberis ir K. Ulvydas,* Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais (Literatūra ir kalba III, 1958). *L.D.*

Naujalis (rašomoje k. Naujelis) Juozas (1869 IV 10 Raudondvaryje — 1934 IX 9 Kaune) Kauno katedros vargonininkas, kompozitorius ir pedagogas. Pradžios mokyklą baigė Raudondvaryje, o laisvalaikiu mokėsi vargonininkavimo; muz. gabumais atkreipė dėmesį Raudondvario savininko grafo Tiškevičiaus, kuris savo lėšomis 1884 pasiuntė mokytis muzikos ir vargonininkavimo Varšuvos muzikos institutan. 1889 N. baigė su pasižymėjimu vargonų klasę, bet tuo pat metu mokėsi kompozicijos pas komp. Z. Noskowskį. 1890 pradėjo vargonininkauti Vabalninke, kur parašė pirmą savo veikalą Lietuviškos Mišios Presz Sostą Tavo puolam su wiera. 1891 kng. Oginskio kviečiamas persikėlė vargonininkauti į Rietavą, o iš čia vysk. Paliulionio buvo pakviestas Kauno katedros vargonininko ir choro vedėjo pareigoms. 1894 vysk. Paliulionis savo lėšomis N. pasiuntė į Regensburgo aukštąją bžn. muz. mokyklą, kur N. pasiruošė platesniam bažnytinės muz. darbui, praplėtė savo muzikinį akiratį. Kadangi N. turėjo rimtą muzikinį pagrindą, tai studijos jam sekėsi, ir 1894 jas gerai baigė. Buvo paskirtas ne tik Žemaičių katedros vargonininku ir choro vedėju, bet ir Žemaičių kunigų seminarijos choralo ir choro prof. N.

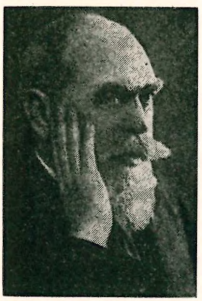

J. Naujalis

gavo iš vysk. Paliulionio įgaliojimą įvykdyti bažnytinės muzikos reformą. Jis tas reformas pradėjo nuo kunigų seminarijos, kur teoriškai ir praktiškai supažindindavo su grynuoju grigaliniu giedojimu ir chore su bažnytine polifonija. Katedros chorą perorganizavo, pakeisdamas moteriškus balsus chore berniukų balsais. 1895 Didžiosios savaitės metu N. suorganizuotas choras pagiedojo įžymiųjų bažnytinės muzikos kūrėjų veikalų (G. Palestrina, O. Lasso ir kt.). I pas. karas suardė jo chorą, ir vėliau jau nebeatkurtą. N. įtakoje pradėjo parapijų klebonai rūpintis daugiau bažnytine muzika ir siųsti savo vargonininkus pasitobulinti pas N. Nuo 1897 N. vedami vasaros kursai virto vargonininkų mokykla. 1908 N. rūpesčiu buvo įsteigta Šv. Grigaliaus D. vargonininkų d-ja ir jai pavesta tvarkyti vargonininkų mokyklą. Tik 1913 pasisekė N. legalizuoti vargonininkų mokyklą. 1899 N. suorganizavo nelegalų chorą, iš kurio išaugo Dainos d-ja (1905). N. 1909–11 leido Vargonininkų d-jos vardu laikraštį Vargonininką, o 1913–14 Vargonininkų kalendorių. Jis ne tik redagavo minėtus leidinius, bet rašė straipsnius, recenzijas, kritikas, apžvalgas, kartais, be pavardės, naudodamas slapyvardį Lento. N. veikla darė didelę įtaką: bažnytiniai chorai tobulėjo, bažnytinis choralas visur buvo pildomas, vargonininkai, pasitobulinę N. kursuose, gaudavo geresnėse parapijose vietas. Iš jo kursų išėjo ilgainiui rimtų lietuvių muzikų: St. Šimkus, J. Štarka, Al. Kačanauskas, J. Vanagaitis. 1909 Lietuvių mokslo d-jos suvažiavime N. buvo išrinktas į dainų-melodijų rinkimo komisiją. I pas. karo metu turėjo pasitraukti iš Kauno ir (1915–16) gyveno Švenčionėliuose bei Vilniuje. Grįžęs į Kauną katedron vargonininkauti, 1918 iš vokiečių okupacinės valdžios gavo leidimą įsteigti muzikos mokyklą, kuri 1920 patapo valstybine muzikos mokykla, o 1933 suteiktas jai konservatorijos vardas. Ligi 1927 N. savo įsteigtoje muzikos mokykloje direktoriavo, o nuo 1927 paliko ligi mirties liturgikos, choralo ir vargonų mokytoju. 1933 N. buvo suteiktas prof. titulas. 1922 su smuikininku M. Leškevičium koncertavo JAV lietuvių kolonijose, kur rinko aukas Lietuvių meno kūrėjų d-jai, kurios iždininku buvo nuo 1920. 1924 VIII 23 vienas pirmosios dainų šventės dirigentų. N. yra sukūręs daug bažnytinės muzikos kū-

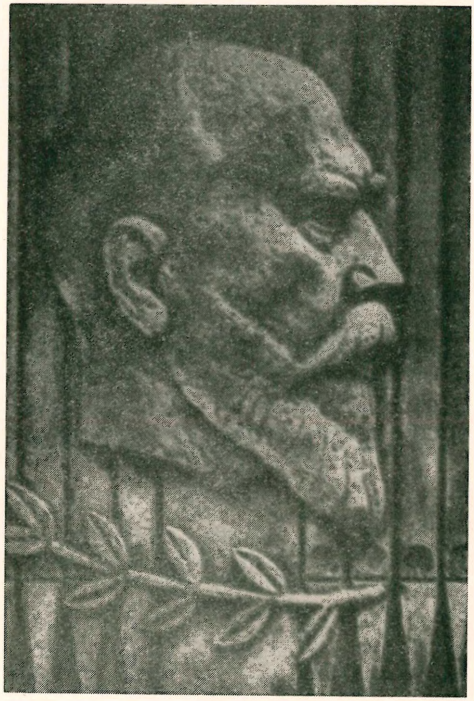

B. Pundzius J. Naujalis

rinių ir nemažai pasaulietinės muzikos. Parašė 9 mišias (3 liko rankraščiu). Už Missa pro defunctis (mišriam chorui) laimėjo St. Moniuškos konkurse I premiją. Paskutines mišias parašė I tautiniam Lietuvos eucharistiniam kongresui — Missa in honorem Sacrum Vulnerum Christi. Šios mišios yra pačios įdomiausios iš N. parašytų mišių. Parašė apie 30 įvairių Responsorium, Tres Cantus Sacri (mišriam chorui) 1901, Lietuvišką bažnytinį giesmyną 1906, Mažą bažnytinį giesmyną 1907, Giesmių chorams ir solo. Vargonų kūriniai yra išspausdinti J. Joubert ir Surzyńskio rinkiniuose — Trio, preliudai, fugos 1914. Pirmutinį tautinės dvasios kūrinį N. parašė Maironio žodžiams Jau slaviškos šalys iš miego sukilo (vyrų chorui) 1892, kuris tais pat metais Petrapilio dvasinės akad. choro buvo išpildytas. Kiti jo veikalai: Lietuviškos tautiškos dainos 1905 (21914), 15 tautiškų dainų 1908, atskirų dainų ir mažų rinkinėlių daugiau kaip 20. Paliko nemažas skaičius N. kūrinių ir rankraščiuose — kantatų, keliolika solo dainų. Pianinui — nokturnas, kameriniam orkestrui — Vakaro daina (trio), stygų orkestrui — Svajonė, kvartetui — menuetas, gavotas, simfoniniam orkestrui — poema Ruduo, siuita Antai žebris rugiuose. N. kūryba prisisunkusi bažnytinės dvasios polifonijos, nuotaikinga, lyriškai romantinio pobūdžio; tai klasikinė harmonija, kur neieškoma įmantrumų, bet siekiama sklandumo, natūralumo, sąskambių estetinio grožio. Turėjo lengvą ir lakią kontrapunkto techniką, laisvai sugebėjo kontrapunktinius sudėtingumus tinkamai ir skoningai pavartoti. N. bendradarbiavo lietuvių periodinėje spaudoje ir pasirašinėjo Senis vargoninkas, J.N. (Viltyje, Vilniaus Žiniose).

T. Brazys, J. N. kūryba (Muzikos Aidai 1, 1926); *J. Žilevičius*, J. N. (Muzikos Menas 4, 1924); *K. Kaveckas*, J. N. gyvenimas ir kūryba (Muzikos Barai 10, 1939 ir atskirai); *V. Žadeika*, A. a. prof. J. N. (Židinys 9, 1934). *J.Ž.*

Naujamiestis mstl. Panevėžio aps., 15 km nuo jo į p.v., deš. Nevėžio krante; apie 800 gyv. (1940, 1923 — 739). Apylinkėje lygumos, miškų nedaug, žemė gera, daugiausia sėjama rugių ir linų. Javai seniau buvo vežami į Rygą, Mintaują arba Nevėžio upe į Prūsus. N. vls. ir parapiją Nevėžio upė padalija į dvi dalis, vls. ribose į Nevėžį įteka keli intakai: Šuoja, Kiršinas, Sanžyla, Laba, Liaudė. Apie N. yra šiek tiek kalkių klodų. Nepriklausomybės metu N. buvo didelio, turėjusio arti 10.000 gyv., vls. centras. Plačioj apylinkėj žinomas didelis N. kat. bažnyčios varpas, vienas didžiausių visoje Lietuvoje. Jo rusai 1915 tik dėl to neišgabeno traukdamiesi iš Lietuvos, kad nesugebėjo iš bokšto iškelti. I pas. karo metu N. nukentėjo nuo karo veiksmų: sudeginta daug namų, apnaikinta bažnyčia. Parapijai priklausė per 6000 parapiečių. Be to, miestely buvo reformatų bažnyčia ir žydų sinagoga. Kapuose yra įdomi Konkulevičių koplytėlė. Kitapus Nevėžio yra karaimų kapinės. N. yra prie seno vieškelio iš Kėdainių į Panevėžį. Už kelių km į p. nuo N. Nevėžio krante yra smėlio kopų, o kair. krante puikus pušynas. Prieš II pas. karą N. buvo didelė pradžios mokykla, pašto įstaiga, valsčiaus savivaldybės įstaiga, kelios krautuvės, verslamonės ir pieninė. *A.B.*

N. i s t o r i j a. Mstl. įsikūrė XVI a. pabaigoje, vardą N. gavo kaip antitezę tada ‚Senamiesčiu' vadintam Panevėžiui. Nors N. vardas reiškė miestą, tačiau iki XIX a. antros pusės jis tebebuvo bžk. N. dv. XVI a. buvo Valavičių nuosavybė. D.L.K. kanc-

leris Eustachijus Valavičius laikomas N. kalvinų bžn. fundatoriumi ir globėju. N. kalvinų bžn. buvo įsteigta prieš 1583, nes Valavičiaus tais metais VIII 4 išleistas potvarkis jau įpareigojo N. dv. ir apylinkės gyventojus lankyti sekmadieniais kalvinų bžn., klausytis skelbiamo mokslo ir melstis. Pamokslininkas privalėjo registruoti nelankančius bžn. ir pranešti prievaizdui, kad juos nubaustų pinigine pabauda, o už pakartotinį nelankymą — dviguba piniginė pabauda ir įkaustymu į kenges prie bžn. Tuo pačiu potvarkiu valstiečiai buvo įpareigoti leisti savo 8-15 sūnus į mokyklą.

Vėliau iš Valavičių N. perėjo Radvilams. 1652 Jonušas Radvila buvo paskelbęs N. dv. žemininkams universalą, kad jie raiti ir su kovos apranga vyktų į karą prieš rusus. Radvilai globojo kalvinų bžn. ir pastatė kleboniją jų kunigui, vadinamam ‚docentu'. Kalvinų kunigas pragyvenimą ir pensiją gaudavo iš Radvilų. 1612 Vilniaus sinodas į N. pasiuntė kun. St. Mintvidą, 1615 ten buvo paskirtas katechetas Montanijus, 1667 — Teodoras Skrockis; 1754 N. kalvinų bžn. pastoriumi buvo Samuelis

Naujamiesčio bažnyčia

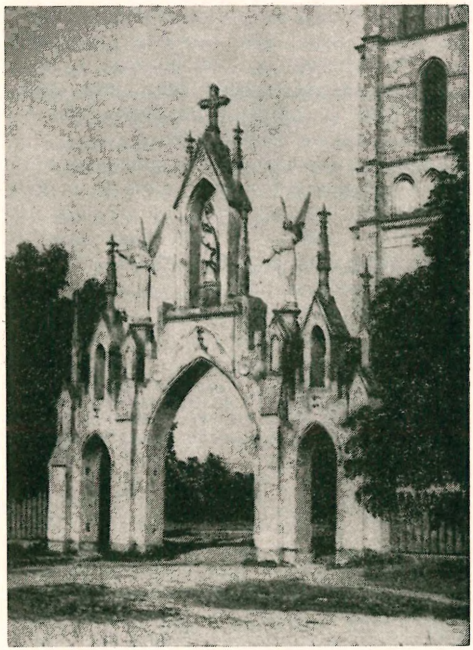

Naujamiesčio šventoriaus vartai

Zuk. Kalvinų bžn., Radvilų globojama, išsilaikė iki mūsų laikų, nors kunigas prie jos pastoviai jau nebegyvendavo. Kalvinams priklausę mstl. prie rinkos keletas namų ir Naugalos polivarkas perėjo į valdžios rankas. Apie XIX a. vidurį N. mstl. ir dv. atiteko Karpiams. 1886 mstl. ir dv. — viso 7945 dešimtinės žemės — priklausė Benediktui, Maurikui, Juozapui ir Paulinai Karpiams.

N. buvo dar karaimų ir žydų sinagogos. Pastaroji išliko iki šių laikų. 1876 N. bebuvo 10 karaimų. Anksčiau čia jų skaičius buvo didesnis, jie vertėsi daržovių auginimu. Į XIX a. pabaigą mstl. gyveno 316 katalikų, 20 žydų, 10 karaimų, 6 kalvinai. Mstl. buvo pastatyta prieglauda, kurioje buvo išlaikomi 16 vargšų.

Pirmoji medinė katalikų Šv. Mato apaštalo bžn. pastatyta 1689 D.L.K. kanclerio grafo Marcijono Oginskio. Šiai 1725 sudegus, buvo įrengta laikinė pastogė pamaldoms laikyti. Iš 1778 parapijos lankymo aprašymo matyti, kad tuo laiku vietinis klebonas kan. Ant. Šliogeris, parapiečių padedamas, statė naują, didesnę, bet taip pat medinę bžn. O 1898 pradėta statyti ir 1909 baigta nauja mūrinė bžn. Prel. J.

Baukus (Bovkečius) įtaisė didelį, sverianti 3500 kg varpą. Bžn. pakonsekravo 1921 vysk. Pr. Karevičius, 1936 klebono J. Kirnos rūpesčiu atnaujintas bžn. vidus. 1940 turėjo 6168 parapiečius. Koplyčia Nevežninkuose statyta Eidrigevičiaus.

Prie bžn. nuo seno veikė parapinė mokykla. Turimomis žiniomis, joje 1781 mokėsi 16 vaikų (2 šlėktos, 4 miestelėnų, 10 valstiečių), 1782 — 27 (15 miestelėnų ir 12 valstiečių), 1804 — 30, 1853 — 60, 1876 — 30. Valančiaus laikais įsteigtas Blaivybės d-jos skyrius veikė dar ir 1909, turėdamas 149 narius. N. vls. gimė rašytojas V. Alantas.

B. Smigelskis, Kunigo vikaro užrašai (Draugija 36, 1909); Monumenta Reformationis Poloniae et Lithuaniae I, 1, ²1925; *J. Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie 1912; Słownik geograficzny VII, 1886. *R.Krs.*

Nauja Muzika mėnesinis muzikos leidinys, ėjęs 1936–1938 XII JAV (Maspeth, L.I.). Leido Juozas F. Tamošaitis ir Ričardas Kurdinaitis. Daugiausia buvo spausdinama gaidos — solo dainavimui, pritariant pianinu.

Naujapilis (Neuenpil) vietovė palei Nemuną. 1381 kryžiuočiai, puldami N., pirmą kartą pavartojo bombardas, t.y. paraku užtaisomus pabūklus.

Scriptorum rerum Prussicarum II, 599–600 (Wigand).

Nauja Sąmonė visuomenės, meno filosofijos ir dvasinės kultūros klausimams gvildenti iliustruotu žurnalu Kaune ėjo 1936 VI–XI. Po dviejų numerių sustojo. Leidėju rašėsi M. Juknevičius, o red. — V. Butkevičius. 2 nr. išėjo jau Naujosios Sąmonės vardu ir jos leidėju red. pasirašė M. Juknevičius.

Naujas Amžius žr. Mūsų Amžius.

Naujasidabris, arba nikelio sidabras, yra lydinių grupė susidedanti iš 10–20% nikelio, 40–70% vario ir 5–40% cinko. Šie lydiniai yra sidabro išvaizdos ir atsparūs įvairių chemikalų veikimui. Metalo paviršius lengvai valomas bei blizginamas, ir todėl n. yra plačiai vartojamas įvairių instrumentų bei indų gamybai.

Naujasis akmens amžius žr. Neolitas.

Naujasis Gyvenimas religinės kultūros laikraštis, leistas Lietuvių katalikų kunigų sąjungos, redaguotas kun. V. Bagdonavičiaus, Münchene. Pradėtas leisti 1945 XII 1. Paskutinis numeris išėjo 1948 VI 15. Ėjo dukart per mėnesį; iš viso buvo išleista 44 nr. (Nuo 1946 XI iki 1947 VII dėl popieriaus trūkumo buvo sustojęs). Pirmųjų nr. išėjo po 12.000 egz.; pabaigoje tiražas sumažėjo iki 3000. N.G. skyrė religinio turinio novelei premiją, kurią 1947 laimėjo J. Jankus už novelę Velnio bala. *J.Pr.*

Naujasis Įstatymas. Naujuoju Įstatymu, arba Testamentu, vadinamas rinkinys Dievo įkvėptų šv. knygų, kurios liečia Jėzaus Kristaus asmenį ir Jo paskelbtąjį mokslą. Iš viso N.Į. yra 27 knygos. 24 jų yra parašytos apaštalų, o 3 kitos — betarpių šiųjų mokinių (Morkaus ir Luko). N.Į. knygos buvo parašytos antroje I a. pusėje: daugiausia tarp 50 ir 70 po Kr. Išskyrus šv. Mato evangeliją, visos N.Į. knygos buvo parašytos graikų kalba. Daugumas N.Į. knygų jų autorių buvo skirtos paskiroms religinėms tikinčiųjų bendruomenėms. Vėliau paskiros bendruomenės pradėjo keistis tarp savęs turimomis šv. N.Į. knygomis bei šiųjų nuorašais. Tokiu būdu ilgainiui krikščioniškose bendruomenėse atsirado pirmieji N.Į. knygų rinkiniai: pradžioje tik daliniai, o vėliau visai pilni.

‚Nemanykite, esą, aš atėjęs Įstatymo ar Pranašų panaikinti; ne panaikinti aš atėjau, bet įvykdyti' (Mt. 5, 17). Šiais žodžiais Išganytojas nusakė santykį tarp Senojo ir Naujojo Testamento. Nėra tai du skirtingi, be savitarpinio ryšio veikalai, o veikiau viena ir ta pati knyga dviejų dalių. Pirmoje dalyje, t.y. S. Testamente, kalbama apie žmogaus santykius su Dievu išganymo pažadų šviesoje: paduodama išganymui pasirengimo istorija. Antroje dalyje, t.y. N. Testamente, kalbama apie žmogaus santykius su Dievu nupelnyto bei atnešto išganymo šviesoje: paduodama išganymo vyksmo istorija. Pranašų išpranašautas išganymo laikas, kada ‚bus padaryta galas nuodėmei, sunaikinta nedorybė, duota amžinoji teisybė, įvykdyta regėjimas ir pranašystė, pateptas šventųjų Šventasis' (Dan. 9, 24), atėjo. ‚Dievas siuntė savo Sūnų, gimusį iš moters, pastatytą po Įstatymu atpirkti tų, kurie buvo po Įstatymu, kad mes gautume įsūnystę' (Gal. 4, 4). Jėzus Kristus yra žadėtasis ir išpranašautasis Mesijas. Šitai aiškiai seka iš Evangelijos. Evangelija savo esmėje nieko kita nesako, kaip tik kad Jėzus Kristus yra lauktasis Mesijas, ir visa kita yra tik logiška šio teigimo pasėka.

Jėzus atėjo ne tik, kad savo auka išganymo malones žmonėms pelnytų, bet taip pat, kad juos išmokytų, kaip tomis malonėmis privalo naudotis, kad užtikrintai iš-

ganymą pasiektų. Jis todėl paskelbė pasauliui savo Evangeliją: davė žmonėms išganymo mokslą, kurį N.Į. rašytojai užrašė knygose. Jėzaus paskelbtasis išganymo mokslas žymiai papildo, patobulina ir paaiškina S. Testamento apreikštąsias tikėjimo tiesas.

1. Dievo sąvoka N.Į. esmiškai yra ta pati, kaip ir S. Testamente. N.Į. papildo S. Testamento Dievo sąvoką švč. Trejybės paslaptimi. S. Testamente įsakmiai pabrėžiama Dievo vienumas. N.Į., pripažįstant Dievo vienumą, teigiama Jo triasmeniškumas. Jis vienas, bet triasmenis: Tėvas — amžinasis Dievas; Sūnus — amžinasis Žodis, einąs iš Tėvo ir esąs su Juo viena; Šv. Dvasia — Dievas Ramintojas, einąs iš Tėvo ir Sūnaus. Išganymo vyksme Tėvas yra sprendėjas ir siuntėjas, Sūnus — atpirkėjas, Šv. Dvasia — pašventėjas. Pastebėtina, jog N.Į. Dievas dažniau yra pavaizduojamas kaip Tėvas, o S.Į. apie Jį kalbama daugiau kaip apie Valdovą. Tačiau kaip N.Į. netrūksta tekstų, kur pabrėžiama Dievo-Valdovo pobūdis, taip S. Testamente užtinkama vietų, kur iškeliama Dievo tėviškas gerumas ir gailestingumas.

2. Angelai N.Į., lygiai kaip ir S. Testamente, pavaizduojami kaip dvasinės būtybės, turinčios galią veikti žmones. N.Į. tačiau labiau išryškinama gerųjų ir piktųjų angelų skirtinga padėtis bei priešinga veikla. Gerieji angelai ištikimai vykdo Dievo valią žmonių atžvilgiu. Blogieji priešstarauja Dievui, stengdamiesi nuo Jo atitraukti žmones. Betgi vieni ir antri visiškai priklauso Dievui.

3. Žmogus N.Į. yra tas pats, bet ne toks pat, kaip S. Testamente: tas pats savo prigimtimi, bet ne toks pat savo padėtimi ir savo vidiniu nusiteikimu bei gyvenimu. Jis yra naujas žmogus, atgimęs iš Šv. Dvasios; ‚sutvertas pagal Dievą teisybėje ir tiesos šventume'. Jis jau nėra piktojo vergas, nes Dievas dėl begalinės savo meilės jį prikėlė iš nuodėmės mirties ir atgaivino drauge su Kristumi. Jis jau nėra nė Dievo vergas, bet veikiau Jo įsūnis ir tėvainis, turįs teisę į Jo tėvonystės turtų veldėjimą. Dar daugiau, jis yra Kristaus Mistinio Kūno narys; tai įgalina jį, gyvenant žemėje, gyventi jau antgamtinį gyvenimą Jėzuje Kristuje. Ir to negana — jis yra Dievo šventovė: jo sąnariai yra šventovė jame gyvenančios Šv. Dvasios.

4. Amžinasis gyvenimas. N.Į. žmogus gyvena ne žemei, bet dangui. Jis nežiūri žemyn, bet nuolat kelia galvą aukštyn: nuolat bėga į paskirtą sau tikslą, į nugalėtojo užmokestį, į kurį Dievas jį pašaukė iš aukštybių Jėzuje Kristuje. Jis atsižada visko, kas kliudo laimėti amžiną gyvenimą. Jis ieško visų pirma ir aukščiau visko Dievo karalystės ir jos teisybės.

Dangus yra amžino gyvenimo buveinė. Į jį yra pašauktas žmogus, kad pasiektų savo gyvenimo tikslą — pilnutinę laimę. Dangaus laimė yra taip didelė, kad žmogiškos galios nepajėgia jos pilnai suvokti. Ši laimė yra tokia, kad žmogus danguje gali tiesiogiai Dievą regėti ir su Juo betarpiai ir neatskiriamai buvoti. Į dangų tačiau tegalės įeiti tik tie, kurie bus visai tyri; tie, kurie pereis į amžinybę nebūdami švarūs, laikinai ar amžinai nebus įleisti į dangų.

Skaistykla yra vieta, kurioje, visi tie, kurie mirs susitaikę su Dievu, bet nespėję atsilyginti už kaltes, turės laikina kančia nusivalyti bei atsiteisti Dievo teisingumui.

Pragaras yra amžinų kančių vieta, į kurią pateks visi nusidėjėliai, kurie mirs nesusitaikę su Dievu. Pragaro kančios savo esmėje paeis iš nusivylimo ir neapykantos, negalint regėti Dievo. Taigi ne Dievas, bet veikiau pats žmogus, atsiskirdamas nuo Dievo, pasmerkia save pragarui.

Žmogaus gyvenimas žemėje baigsis ne tik individualine mirtimi, bet taip pat visuotine žemiško gyvenimo pabaiga. Ją pranoks kai kurie ypatingi ženklai, ir ji įvyks baisių suspaudinimų ir kosminių sukrėtimų eigoje. Ją seks kūnų iš numirusių prisikėlimas ir paskutinis teismas.

5. Dievo Karalija — Bažnyčia. Evangelijose minimoji Dangaus-Dievo Karalystė yra ne kas kita, kaip išganymo Karalystė. Jėzus nupelnė išganymą, bet pats išganymo vyksmas tęsiasi ir tęsis iki pasaulio pabaigos. Jis vyksta kaip tik šioje išganymo Karalytėje, kurioje visa yra palenkta Kristaus viešpatavimui. Ši Karalystė žemiško gyvenimo plotmėje reiškiasi Kristaus įst. Bažnyčioj. Kaip S. Testamente Dievas išganymo pažadus patikėjo Sinagogai, taip N.Į. išganymo vykdymą Kristus pavedė Bažnyčiai, kurią Jis įsteigė ir kuriai vadovauti Jis pašaukė apaštalus, išrinkdamas iš jų Petrą ir jam

pavesdamas vyriausią valdžią. Nors Jėzus Kristus suteikė Petrui ir apaštalams visokią galią, patikėdamas dangaus karalystės raktus ir leisdamas veikti Jo vardu ir autoritetu, tačiau Jis panoro pats nematomu būdu pasilikti ir veikti Bažnyčioje. Bažnyčia yra Mistinis Kūnas, kurio galva yra Kristus, sąnariai — tikintieji, išganymo malonių kraują pulsuojanti širdis — šv. Dvasia. Šiame Mistiniame Kūne vyksta išganymas, ir jo vyksme reiškiasi dvejopas pradas: dieviškas ir žmogiškas. 1. D i e v i š k a s i s pradas reiškiasi per malonę, nes ‚iš malonės, kuri yra Dievo dovana' mes esame išganyti (Eph. 2, 8). Išganingoji Dievo malonė yra teikiama per šv. Sakramentus, kuriuos Kristus įsteigė ir kurių teikimą patikėjo Bažnyčiai. Per šv. Sakramentus gaunamoji malonė nuvalo nuo nuodėmių ir įjungia į Dievo vaikų šeimą (Krikštas ir Atgaila — Jon. 3, 5; Mt. 28, 19; Rom. 6, 3–11); stiprina gerame ir saugo nuo pikta (Sutvirtinimas — Apd. 8, 14); teikia dangišką maistą sielai ir sujungia žmogų su Kristumi ne tik dvasia, bet ir kūnu (Eucharistija — Jon. 6, 26–60; Lk. 22, 15–20); palaimina gyvenimui (Moterystė — Mt. 19, 6; Eph. 5, 22–33) ir mirčiai (Paskutinis Patepimas — Jok. 5, 14); pašvenčia kunigystei (Kunigystė — Apd. 6, 6; 20, 28). 2. Ž m o g i š k a s i s pradas reiškiasi per tikėjimą ir gerus darbus. Dievas teikia žmogui išganymo malones, bet žmogus turi su jomis bendradarbiauti, kad taptų išganytas. Šis bendradarbiavimas vyksta per tikėjimą ir per gerus darbus. Tikėjimas liečia Dievą, kuris siuntė ant žemės Jėzų Kristų — vienatinį savo Sūnų, tikrąjį Dievą ir tikrąjį žmogų, kad visus, kurie tiki Jį bei Jį priima, išganytų. Tikėti Kristų reiškia priimti ir vykdyti Jo mokslą — Evangeliją. Geri darbai yra tikėjimo įvykdymas. Tikėjimas tik tada išgano žmogų per malonę, kai žmogus tikėjimu gyvena. Jėzus Kristus aiškiai pasakė: ‚Ne kiekvienas, kuris man sako: Viešpatie, Viešpatie! įeis į dangaus karalystę, bet kas daro valią mano Tėvo, esančio danguje, tas įeis į dangaus karalystę' (Mt. 7, 21). Štai dėl ko šv. Jokūbas apaštalas ragina krikščionis būti Dievo žodžio vykdytojais, o ne tik klausytojais. Gerų darbų versmė yra meilė. Kas myli Dievą, tas laiko Jo žodžius, tas vykdo Jo valią. Kas myli Dievą, tas myli ir artimą, ir jį myli ne žodžiu ir liežuviu, bet darbu ir tiesa. Meilė todėl N.Į. yra viršum visko. N.Į. yra meilės T: meilė čia aukščiau teisingumo ir nėra ribojama jokių rasės, kilmės ar bičiulystės ribų. Krikščionys turi mylėti Dievą, nes Jis yra meilė..., ir Jis pirmas mus numylėjo. Jie tarp savęs turi mylėtis tokia meile, kokia Dievas juos mylėjo, t.y. jų tarpusavio meilė turi būti dieviška: pilna, tobula, ir tuo būdu jie turi išsiskirti iš visų kitų. Jie turi mylėti artimą, darydami gera be skirtumo, nesididžiuodami, neieškodami savo naudos, neįtardami, visa nukęsdami. Geri darbai ne tik pelno amžinąjį gyvenimą, bet taip pat jį ir apsprendžia. Mat, danguje laimę kiekvienas gaus pagal savo darbus: kas didesnę, kas mažesnę, — pagal tai, kiek bus nusipelnęs.

N.Į. knygos, nors ir yra neišsemiamai turtingos minčių bei idėjų, vis dėlto neapima viso Apreiškimo, kurį Kristus davė apaštalams. Ne viską, ką Kristus kalbėjo ir darė, skelbė ir mokė, apaštalai surašė į šv. knygas. Daugelis dalykų buvo perteikta žodžiu, ir pasiliko Padavime. Tai aiškiai nurodo tiek šv. Jonas (21,25), tiek šv. Povilas (2 Tim. 2, 2). Todėl N.Į., taip, yra pagrindinis krikščioniškojo tikėjimo šaltinis, bet ne vienintelis; yra dar Padavimas, kuris perteikia žodžiu perduotas krikščioniškąsias tiesas.

N.Į. knygos paprastai dalijamos į tris dalis: istorinės, mokslinės ir pranašinės. Istorinėms knygoms priklauso keturios evangelijos ir Apaštalų Darbai, nusako Kristaus apaštališką veiklą bei Jo asmenį ir duoda trumpą Bažnyčios kilmės aprašymą. Mokslinėse knygose, kurias sudaro Apaštalų laiškai — 14 šv. Povilo, 3 šv. Jono, 2 šv. Petro, 1 šv. Jokūbo ir 1 šv. Judo — aiškinamos bei praktiškam gyvenimui pritaikomos Kristaus paskelbtosios tikėjimo tiesos. Pranašinių knygų N.Į. tėra tik viena — šv. Jono Apreiškimų knyga. Joje apaštalas pranašiškai nusako Bažnyčios gyvenimo eigą: jos kovas ir sunkumus, galutinį laimėjimą ir amžiną triumfą. Visos N.Į. knygos minties bei turinio atžvilgiu yra tarp savęs giminingos: viena kitą papildo, viena iš kitos išplaukia; visos turi tą patį šaltinį ir tą patį tikslą — Kristų Atpirkėją. Žr. Biblija.

H. Lesetre, N.T.: Dict. de la Bible IV, 1704–09; *J. M. Lagrange,* Histoire Ancienne du Canon du N.T. 1933; *J. Sickenberger,* Die Geschichte des N.T. ⁴1934; *A. Tricot-A. Robert,* Initiation Bibl. 1939; *H. Simon-G. Prado,* Praelectiones Bibl. N. T. 1, 1947; *F. W. Gosheide,* De openbaring Gods in het N. T. 1954; *W. Michaelis,* Einleitung in das

N.T. 1954; *M. C. Tenney,* The N. T. 1954; *P. Feine-J. Behm,* Einl. in das N. T. [11]1956; *A. Wikenhauser,* Einl. in das N. T. [2]1956; *D. T. Rowlingson,* Introduction to N. T. Study 1956; *T. Meadows,* Guidance to the Study of the N. T. 1957; *L. Tulaba,* Įvadas į Šv. Raštą 1957. *L.T.*

Naujasis Keleiwis savaitraščiu Klaipėdoje, vėliau Tilžėje ėjo 1880 IV — 1883 V. Perimtą iš Fr. Kuršaičio redaguoti Keleivį A. Einoras sustabdė ir, susitaręs su Reynlaenderiais, 1880 III išleido pavyzdinį N.K. numerį. A. Einoras N.K. redagavo 1880 IV 1 — 1883 III 30, o pradedant jau 14 nr. jį spaudai ruošė J. F. Kelch iš Lujos, kuris, susitaręs su leidėju Reynlaenderiu, nuo 19 nr. N.K. pavadino Tilžės Keleiviu, tačiau palikdamas senąją numerių seką. Iš viso N.K. pasirodė 162 nr., o 1882 jo priedu dar ėjo Gaspadorystes Laiszkas, kurio pasirodė 18 nr. A. Einoro redaguojamas N.K. buvo daug lietuviškesnis už Fr. Kuršaičio Keleivį, kartais spausdindavo trumpų dalykėlių net ‚katalikiškoms literoms', t.y. lotyniškais rašmenimis, tačiau taikantis prie prūsiško pinigo, N.K. teko būti ištikimam ir ‚kaizeriui'. N.K. pradžioje bendradarbiavo J. Basanavičius, J. Koncevičius ir kt. vad. ‚didlietuviai', tačiau 1881 A. Einorui pabūgus baigti spausdinti J. Basanavičiaus Apie Kryžiokus (35–40 nr.), tas ‚didlietuvių' bendradarbiavimas nutrūko ir buvo paskata kurti savo atskirą laikraštį — Aušrą.

A. B(ruožis) Klaipėdiškis, Prusų lietuvių laikraščiai (Draugija 1914, 89–90); *Vc. Biržiška,* Lietuvių Bibliografija III, 1929. *A.Mž.*

Naujasis Orleanas žr. New Orleans.

Naujasis Pasaulis plačiąja prasme visas likusis pasaulis šalia Europos, Afrikos ir Azijos, t.y. Š. ir P. Amerikos, Australija, N. Zelandija, Pacifiko ir Karaibų salos, bet niekuomet prie jo nepriskiriama poliarinių salų bei Antarktikos žemyno. Siaurąja prasme juo vadinamas Š. ir P. Amerikos, kurioms vėlesniais laikais labiau prigijo Vakarų Pasaulio vardas, nes šie kontinentai yra vakarų pusrutulyje.

Naujasis Pietų Uelsas, New South Wales, Australijos p.r. dalies valstybė, gamtos sąlygų atžvilgiu patogiausia visame kontinente; 801.400 km², 3.358.760 gyv. (1952), sostinė Sidney. Pajūriu tęsiasi platus, derlingas lygumų ruožas, o už jo Australijos Kordiljerai. Toliau žemyno linkme yra beribės stepių lygumos su Murray-Darling, Murrumbidgee ir Lachlan upėmis. Tose lygumose yra išplėstas avių ūkis (apie 54 mil. avių), o dar Darlingo aukštupy įmanoma žemdirbystė — kviečių auginimas. N.P.U. yra įvairių žemės turtų: akmens anglies, cinko, aukso, sidabro, vario rūdos, cino, kobalto, alunito, švino ir kt. Aukso pirmiausia aptikta 1851 prie Bathursto; jo esama daugely krašto vietų, bet žymiausios jo kasyklos yra Bathursto, Lachlano, Mudgce, Peel ir Uralla rajonuose. Akmens anglies turinčios padermės apima apie 65.000 km² aplink Sidnejaus miestą. Dirbamos žemės yra apie 2,6 mil. ha. Pagrindinės kultūros yra kviečiai, cukrinės nendrės, kukurūzai, avižos, bulvės, tabakas, ryžiai ir vynuogės. Miškais apaugę apie 5 mil. ha.

N.P.U. yra seniausia britų kolonija Australijoj. Ją pirmasis pasiekė 1770 J. Cook. Nuo 1788 į jį buvo tremiami nuteistieji, vėliau pradėjo vykti ir laisvieji kolonistai. 1855 kolonija gavo konstituciją, pagal kurią turi teisę išsirinkti savo parlamentą. 1901 prijungta prie Australijos valstybių sąjungos-dominijos. *A.B.*

Naujasis stilius žr. Kalendografija.

Naujasis Žmogus populiarus pasaulio lietuvių religinės minties laikraštis; leido Šv. Sosto delegatūros atstovybė britų zonoje, Grevene, Vokietijoje. Red. kun. E. Petrelevičius. Pradėjo leisti 1948, sustojo 1949.

Naujas Laikas 1. (New Era) tautiškas-istoriškas paveiksluotas laikraštis, ėjęs nuo

1930 II 16 Belshill Mossend, Skotijoje. Jis save laikė 1906 Laiko (žr.) įpėdiniu ir jį leido atgaivinta Skotijos lietuvių Šviesos draugystė, redagavo P. Bancevičius (žr.), J. Stepanauskas, padedami M. Bancevičiūtės ir A. Kisieliūtės. Jis gausiai spausdino Skotijos lietuvių istorijos straipsnelių ir būdingas Skotijos lietuvių kronika. Kai kurie numeriai turi gretimini angliską tekstą. Išėjo iš viso 8 nr.

2. Lietuviškos minties iliustruotas sekmadienio laikraštis. Nr. 1. išėjo 1935 I 27, leistas Šiauliuose. Red. ir leidėjas Brunonas Vaišvila. Sustojo 1935 II 10.

Naujas Lietuvos Filatelistas (Der neue litauische Philatelist) ėjo lietuvių ir vokiečių k. Kaune nuo 1933 X. Jį leido Lietuvos filatelistų s-ga, red. A. Martinėnas.

Naujasparniai (Neoptera) vabzdžių klasėje sudaro sparnuotųjų (Pterygota) poklasio skyrių, kuris dalijamas į du poskyrius pagal tai, kad vieno poskyrio dalyviai turi nepilną, o kito — pilną metamorfozę. Prie pirmųjų priklauso tarakonų (Balattodea), maldininkų (Mantodea), tiesiasparnių (Orthoptera), fazminių (Phasmodea), auslindų (Dermatoptera), termitų (Isoptera), ankstyvių (Plecoptera), tripsų (Thysanoptera), šienaėdžių (Copeognatha), netikrastraublių (Pseudorhynchota), lygiasparnių (Homoptera) ir puskietasparnių (Hemiptera) būriai; o prie kito poskyrio priklauso kietasparnių arba vabalų (Coleoptera), blusų (Aphaniptera), tinklasparnių (Neuroptera), kabasparnių (Megaloptera), apsiuvų (Trichoptera), drugių (Lepidoptera), plėviasparnių (Hymenoptera) ir dvisparnių (Diptera) būriai (žr. Nariuotakojai). *J.Krd.*

Naujasporidijos (Neosporidia) pirmuonių tipo sporagyvių klasėj sudaro poklasį, skirstomą į 3 būrius: Myxosporidia — gleiviniai sporagyviai, Microsporidia — mikroskopiniai sporagyviai ir Sarcosporidia — mėsiniai sporagyviai. Visi jie susideda iš kelių šimtų rūšių sporagyvių, kurie gyvena kaip parazitai kitų gyvūnų ląstelėse arba už ląstelių ir skiriasi nuo kito poklasio (Telosporridia) sporagyvių tuo, kad jo gyvūnų sporos susidaro anksčiau gyvenimo ciklo užbaigos iš kelių ląstelių ir dar turi dilgiąsias kapsules su spirališkai jose susuktu siūlu, kuris, sporai patekus į gyvūno šeimininko organizmą, yra išmetamas, įstringa į jo ląsteles, ir tada iš sporos išeina amebos pavidalo gemalas, kuris amebinio judėjimo būdu prasiskverbia į gyvūno audinius ir tęsia tolesnę raidą (žr. Sporagyviai). *J.Krd.*

Naujas Tautos Žodis du kartus mėnesyje pradėjęs eiti lietuvių laikraštis kovai už tautos gerovę ir ateitį 1933 Kaune. 1 nr. pasirodė 1933 V 15, kurio leidėju ir red. pasirašė Pr. Butkevičius, bet vyriausybės buvo sulaikytas.

Naujas Tilžės Keleivis 1924 V 10 — 1940 IX 2 E. Jagomasto leistas Tilžėje du kartus, kartais ir dažniau per savaitę, laikraštis. Sustojus Lietuviškai Ceitungai ir Keleiviui, N.T.K. buvo vienintelis lietuvių ir lietuviškos dvasios laikraštis M. Lietuvoje. Jis buvo 4 psl., spausdintas gotų raidėmis. Jį redagavo pati Jagomastų šeima: Enzis, Ona, o paskutiniu metu Dovas. Vokiečiams 1940 IX 2 uždraudus bet kokį spaudinį lietuviškai, sustojo ir N.T.K.

Naujas Žodis 1. 1925–33 Rygoje ir Kaune ėjęs iliustruotas žurnalas. 1925–26 N.Ž. Rygoje ir 1926–27 Kaune leido ir red. J. Paleckis, o 1927–33 jį leido Naujo Žodžio b-vė ir protarpiais pats J. Paleckis, kuris ir red., nors nuo 1929 III dažnai ats. red. rašėsi J. Šimukėnas. N.Ž. didžiausią dalį pripildydavo pats J. Paleckis, gausiai versdamas miesčioniškai publikai pritaikytos skaitybos, ypač iš kino žvaigždžių gyvenimo, šnipų nuotykių ir t.t. N.Ž. ėjo du kartus per mėn. ir 1933 II liko prijungtas prie Dienos (žr.) iliustruotu savaitiniu priedėliu. N.Ž. leisti 1927 sudarytoji b-vė kurį metą leido ir knygas, gausiai teikdama vertimų N.Ž. priedais, kur, be gerų dalykų, dažnai pateikė menkų nuotykių romanų, išverstų prasta lietuvių kalba.

2. Slaptas laikraštis nacių okupacijos metų II pas. karo laikotarpy Lietuvoje.

Naujieji amžiai. Istorijos mokslo patogumui, istorikų susitarimo būdu, visi istorijos įvykiai skirstomi į tokius periodus: senovės, viduramžių ir naujųjų amžių. N.a. pradžiai nustatyti laikomi šie svarbūs įvykiai: spaudos išradimas, Amerikos atradimas, reformacija, žodžiu, n.a. periodas datuojamas XIV a. pabaiga arba XV a. pradžia. Istorijos periodas nuo Didžiosios prancūzų revoliucijos ligi I pas. karo vadinamas naujesniaisiais amžiais, o periodas po I pas. karo naujausiais amžiais.

E. Tröltsch, Die Bedeutung des Protestantismus für die Enstehung der modernen Welt ⁴1925; *K. Breysig,* Stufenbau der Geschichte ²1927; *H. v. Srbik,* Mittelalter und Neuzeit 1930.

Naujieji Argininkai (vok. Neu Argeningken) bžk. ir vls. centras, 10 km į p. nuo Tilžės prie glžk. Tilžė–Įsrutis. 1939 apie 450 gyv. Vietoje glžk. stotis, pašto agentūra, pradžios mokykla, pieninė, gotikos stiliaus bžn. Kaimo šiaurės dalyje Graužkalnis (36 m), vakarų pusėje upelis Argė, kuri su Būdupe bei Uosa teka į Lauknę.

Naujieji Hebridai (ag. New Hebrides, prc. Nouvelles-Hébrides) salynas Pacifike (dalis išorinės Melanezijos salyno juostos), susidedąs iš 26 salų, iš kurių didžiausia Espiritu Santo, 14–16° p. pl., apie 75 km į v. nuo Fidži ir 400 km į š.r. nuo N. Kaledonijos; iš viso apie 14.000 km² su 53.739 gyv. (1955). N.H. yra britų ir prancūzų bendrai valdoma kondominija, su administraciniu centru Port Vila Efaté saloje, kuris drauge yra ir didžiausias salyno uostas. Kitas patogus uostas Port Sandwich yra Malikolos (Mallicolo) saloj. N.H. yra vulkaninės kilmės su keliais dar veikiančiais vulkanais, iš kurių žymiausias yra Lopevi (1430 m aukščio). Espirutu Santo saloje aukščiausias vulkanas yra 1889 m. Dėl kalnuotumo ir labai vešlios augmenijos salos yra didelio gamtinio įdomumo, bet klimatas karštas ir drėgnas. Ypač jis nemalonus XI–IV mėnesiais. N.H. produktai: kokoso palmių riešutai, vanilė, cukrinės nendrės, kakava, kava, medvilnė, kauri medis ir tropiniai vaisiai. Čiabuviai gyv. melanezai susiskirstę į daug mažų genčių, kurios kiekvieną valdo genčių vyresnieji. Jie yra tamsios spalvos, žemoko stogo, primityvios kultūros. Espiritu Santo, Malikolos ir Pentecostos salose pasitaiko dar kanibalizmo. Švietimu daugiausia rūpinasi kat. ir presbiterijonų misijos. Ligoninėse dirba europiečių gydytojai ir gailestingosios seserys. Europiečių vaikams yra 2 kat. ir viena valdinė mokyklos.

N.H. aptiko 1606 portugalas Pedro Fernandez de Quiros ir, manydamas aptikęs didelį p. žemyną, pavadino Australia del Espiritu Santo. 1768 jose lankėsi prancūzų keliautojas Louis de Bougainville, o 1774 jas tyrinėjo anglas Cook ir pavadino N.H., nes jų horizonto laužyta linija jam priminė Hebridų (žr.) salas. 1878 britai ir prancūzai deklaravo salų neutralumą. 1906 ir 1922 sutartimis buvo galutinai priimtas kondominijos statutas, pagal kurį britai priklauso D. Britanijos, o prancūzai — Prancūzijos suverenitetams. Į N.H. yra draudžiama įvežti alkoholiniai gėrimai ir šaunamieji ginklai. 1956–57 salynų buvo susidomėjęs K. Pakštas kaip eventualiai galima parinkti vieta autonominei lietuvių kolonijai kurti. *A.B.*

Naujieji Kuršiai (vok. Neukuhren) žvejų k. ir kurortas Sembos š. krante tarp Rūsių (Rauschen) ir Rantavos. Glžk. stotis Karaliaučius – Pabėtai – N.K. Vasarotojams buvo įrengtų viešbučių, kurhauzas. Žvejų uostas saugomas dviejų molų. 1939 buvo 1168 gyv. N.K., ypatingai Rantavos pusėje yra liekanų pilkapių iš žalvario amžiaus.

Naujieji metai yra pirmoji metų diena. Senovės egiptiečių, fenikiečių ir persų N.m. buvo rudens ekvinokso dieną. Romėnų N. m. buvo kovo pirmąją dieną. Juliaus Cezario įvestame kalendoriuje N.m. buvo I 1. Viduramžiais prieš Grigaliaus kelendoriaus įvedimą krikščioniškuose kraštuose N.m. buvo III 25. Grigaliaus kalendoriuje N.m. perkelti į I. 1.

Mūsų papročiuose N.m. įeina į Kūčių–Trijų Karalių švenčių grandinę ir savo atskirų bei ryškių papročių neturi. N.m. išvakarėse daug kur XIX a. gale dar buvo valgomos vad. ‚kūčelės', kurios savo papročiais kartojo Kūčias (valgiai, vėlių prisiminimas, tie patys laimės spėjimai ir pn.). Vietomis šį vakarą vaikščiojo prisidengęs kaukėmis vyriškasis jaunimas ir kiti persirengėliai, kurie aplankydavo susirinkusį pramogų jaunimą. Prieš I pas. karą daug kur jaunimas nešokdavo iki pat Trijų Karalių, bet tik dainuodavo ir persirengėliai vaidindavo senuosius ir N.m. bei lemdavo juokingas laimes. N.m. dieną iš miestelio stengdavosi sugrįžti ūkininkai pirmieji, nes jie ir su darbais būsią pirmieji; vėliau lankydavo kaimynas kaimyną ir nauju papročiu jį sveikindavo N.m. sulaukus.

Naujieji Ragaišiai (vok. Neu Ragaischen) k. Darkiemio aps., arti plento Įsrutis–Darkiemis. Paštas Baletų, glžk. stotis Spirokliai. 1939 120 gyv. Kaimo miškelyje yra piliakalnis. Ten ir akmuo, 2 m aukščio su įdubimu viršuje.

Naujieji Vainočiai (Neu Weinothen) k. 9 km į v. nuo Tilžės, prie plento Tilžė–Vainočiai–Kalviai. Kartu su kaimo antrąja dalimi S. Vainočiais 1939 ten buvo apie 1050 gyv. 1912 įsikūrė Vainočių jaunimo draugija Dobilas.

Naujiena išartas dirvonas, pieva ar miško kirtimas. N. ūkininkai stengdavosi sėti linus, rečiau rugius ar avižas.

Naujienos

Naujienos 1. mėnesinis žmonių laikraštis, ėjo 1901 I — 1903 XII Tilžėje. Ats. red. rašėsi J. Lapinas Tilžėje, bet jas redagavo gyd. J. Bagdonas. 1901 ėjo didelio formato, bet 1902–03 perpus mažesnio, tačiau jau po 286 psl. Spausdindavo po 1000 egz., 1901 davė dar priedą Vanduo ant žemės, po žeme ir viršuje žemės. Ūkininko redakcija iš gaunamos medžiagos atsirinkdavo tai, kas galėjo tikti gera pasiskaitymo medžiaga, bei naujienas iš Lietuvos, bet be griežtesnio pasisakymo prieš caro valdžią. N. laukiamo pasisekimo neturėjo ir 1903 sustojo. N. rašė: P. Avižonis, J. Bagdonas, J. Baronas, K. Bielinis, J. Biliūnas, L. Gira, K. Grinius, L. Jakavičius, J. Jarašius, K. Jasiukaitis, J. Krikščiūnas, M. Kuprevičius, J. Landsbergis, V. Mickevičius-Kapsukas, Pr. Paršaitis (Siūlelis), S Pšibiliauskienė (Lazdynų Pelėda), A. Rucevičius, J. Senkus, kun. M. Simonaitis, A. Smetona, K. Stiklius, J. Šaulys, P. Višinskis, kun. J. Žilinskas ir kt.

Vc. Biržiška, Lietuvių Bibliografija III, 1935.

2. Nepriklausomos demokratinės krypties laikraštis, pradėjęs eiti Čikagoje savaitraščiu 1914 II 19, o nuo tų pačių metų VIII 1 dienraščiu. N. yra pirmas lietuvių dienraštis Amerikoj. Mintis leisti dienraštį Čikagoje kilo 1913 Antano Lalio, Kazio Gugio, Juozo Šmotelio ir kt. socialistų veikėjų tarpe. 1913 rudenį buvo įsteigta Naujienų b-vė The Lithuanian News Publishing Co., Illinois valstybėje gauta charta su 15.000 dol. kapitalu, susidedančiu iš 1500 akcijų po 10 dol.

Pirmasis N. b-vės pirmininkas buvo Kazys Gugis, o sekretorius — Antanas Lalis. B-vė nupirko iš Jono Ilgaudo spaustuvę, o patį Ilgaudą paskyrė naujai įsteigtos b-vės reikalų vedėju. Redaktoriumi ji pakvietė Pijų Grigaitį. Neskaitant 1919 įvykusios 7 mėnesių pertraukos, P. Grigaitis redaguoja N. nuo pirmo jų numerio iki šios dienos.

Be N. 1914 Čikagoje ėjo dar trys savaitraščiai: bankininko Antano Olševskio leidžiama liberalinė, tuo metu vadinama ‚tautiška', Lietuva; bankininko Jono Tananevičiaus Katalikas ir iš Pensilvanijos atkeltas katalikų Draugas, redaguojamas kun. A. Kaupo.

N. pradėjus eiti dienraščiu, Katalikas taip pat virto dienraščiu. Draugas ir Olszewskio Lietuva liko savaitraščiai. Pastaroji kurį laiką buvo pradėjus leisti karo žinių biuletenius, bet po metų tie biuleteniai sustojo ėję. Katalikas taip pat paliovė ėjęs kasdien.

N. atsilaikė prieš kitų laikraščių konkurenciją, plačiai praplito. N. skiltyse buvo aiškinami visuomeninio gyvenimo įvykiai, spausdinamos pamokančios žinios, buvo duodama praktiškų patarimų darbo, teisės, pilietybės ir kitais klausimais. Lietuviams buvo patariama eiti į mokyklas, mokytis anglų kalbos, išmokti amatų, susirasti geresnius darbus, eiti į prekybą, steigti kooperatyvus, taupymo ir skolinimo bendroves ir kt. N. visą laiką atspindėjo Amerikos lietuvių draugijų, klubų ir įvairių organizacijų gyvenimas, aprašomi draugijų susirinkimai, skelbiami jų nutarimai, aiškinami naujai kylą politiniai klausimai. Dėl to N., pradėtos mažu kapitalu, ne tiktai atlaikė konkurenciją prieš 100.000 dol. turėjusią Lithuanian Publishing Co. ir leidusią Lietuvą, bet vėliau atpirko ir tos pačios b-vės likusias vertybes ir archyvus.

Stiprų Amerikos lietuvių socialistinį judėjimą pradėjo veikti Rusijoje įsistiprinęs bolševizmas. Ta probolševikinė propaganda paveikė ir dalį N. direktorių. Jie bandė užimti N. iš vidaus, bet nepavyko. Vėliau jie pradėjo skųsti N. ir pradėjo bylą teisme. Teismui panaikinus vieną bylą, jie iškeldavo kitą. Viena byla truko 8 metus. N. b-vei ji kainavo 20.000 dol. Po šios bylos N. galutinai apsivalė nuo komunistų. Vėliau bylą prieš N. dar buvo užvedęs A. Vanagaitis, bet apeliacijos teisme bylą jis pralaimėjo.

N. visą laiką skyrė ir skiria daug vietos Lietuvos reikalams. Prasidėjus I pas. karui, jos rėmė visuotinio Amerikos lietuvių seimo idėją, o kai seimas 1914 X susirinko Brukline, N. red. dr. P. Grigaitis pasiūlė rezoliuciją, reikalaujančią pripažinti Lietuvai tautinio apsisprendimo teises. Seimas ją vienbalsiai priėmė. Paskelbus Lietuvą nepriklausomą, N. rėmė demokratinę jos santvarką. Lenkų pilsudskininkams užgrobus Vilnių, N. kvietė žmones protestuoti prieš šį smurtą; prasidėjus Klaipėdos išvadavimo kovai, N. tą kovą rėmė. N. rėmė Dariaus-Girėno transatlantinį skridimą. Kpt. Darius, atsidėkodamas už N. paramą, paėmė į lėktuvą 10 egz. 1933 N. iniciatyva buvo sudaryta Antro trans-

1914 ORAS Debesuota, vėliau lietus, temp. apie 50°. Saulė teka 6:32, leidžiasi 5:27.

NAUJIENŲ 40 METŲ SUKAKTUVINĖ LAIDA

NAUJIENOS

THE LITHUANIAN DAILY NEWS

1954

The First and Greatest Lithuanian Daily in America
NAUJIENOS
The Lithuanian Daily News
Published by The Lithuanian News Publishing Co., Inc.
1739 So. Halsted St., Chicago 8, Ill.
HAymarket 1-8500
Over One Million Lithuanians In The United States

VOL. XLI Kaina 5c Chicago 8, Ill. Penktadienis, Vasario-February 19 d., 1954 Price 5c No. 42

atlantinio skridimo sąjunga ir nupirkta Lituanica II, kuria ltn. Feliksas Vaitkus perskrido vandenyną.

N. aktyviai rėmė Lietuvos šalpos fondą. Lietuvos nepriklausomybės metais N. rinko aukas Lietuvos socialdemokratų partijai, bet buvo draugiškos ir valstiečiams liaudininkams. Kilus II pas. karui, N. matė, kad Lietuvai vėl gresia Sovietų Sąjungos pavojus. Vilniaus atidavimą Lietuvai ir išsiderėjimą įvesti į Lietuvą raudonosios armijos įgulas, dienraštis aiškino kaip klastingą diktatoriaus Stalino užsimojimą pavergti kraštą.

1940 VI sovietų armijai okupavus Lietuvą, N. pasisakė už visų Amerikos lietuvių susitarimą bendrai dirbti Lietuvos išlaisvinimui. N. atstovai dalyvavo pasitarimuose Amerikos lietuvių tarybai organizuoti, važinėjo pas prezidentą Franklin D. Rooseveltą, o redaktorius eina Alto sekretoriaus pareigas. N. vedė akciją Išvietintųjų asmenų įstatymui pravesti, padėjo organizuoti Balfą. N. kovoja su komunistiniu pavojumi JAV. Šios ilgų metų kovos dėka daugybė lietuviškų organizacijų buvo apgintos nuo komunistų kontrolės.

Be politinių, mokslo, literatūros, kalbos, meno ir kitų žinių, N. ilgus metus turėjo skyrių, tebesirūpinančių kuriais nors specifiniais klausimais. 1923 ėjo Nedėlia, iliustruotas N. priedas. Pradžioje šį sekmadienio laikraštį redagavo Kl. Jurgelionis, o vėliau K. M. Augustas. Prieš II pas. karą N. leido Jaunimą, kurį redagavo Juozas Poška. Nuo 1945 eina Čikagos lietuvių literatūros d-jos priedas Literatūra, redaguojama Kosto M. Augusto. Pačiame dienraštyje per 15 metų ėjo Muzikos žinios, tvarkomos Noros M. Gugienės. Ištisą dešimtmetį N. buvo Moterų skyrius. Pradžioje jam vadovavo Marijona Jurgelionienė, o vėliau Nora M. Gugienė. Kostas M. Augustas ilgus metus vadovavo Studentų skyriui, N. anglų kalbos skyrių tvarkė L. Narmontaitė, Fr. Sadauskas, J. Rakštis, A. Dubiske ir A. Vaivada. Kl. Jurgelionis kelerius metus tvarkė Finansų skyrių, o Juozas P. Varkala taupymo ir skolinimo bendrovių skyrių, kuris dabar vadinasi Mokykimės taupyti. Bronius Keturakis redaguoja Sporto pasaulį, Mikas Šileikis Meno žinias, Rita Kavolienė Mūsų žingsnius, A. Ružancovas Knygų lentyną, Z. Biliūnaitė Skautijos balsą, dr. Petras Jonikas Kalbos dalykus.

N. leidžia Naujienų b-vė, kurios reikalus tvarko akcininkų rinkti direktoriai ir jų rinkta valdyba. N. b-vės pirmininkas yra dr. P. Grigaitis, iždininkas K. M. Augustas, sekretorė Nora M. Gugienė. N. turi savo namus, spaustuvę su visomis laikraščiui spausdinti mašinomis. N. dirbtuvės vedėjas yra Mikas J. Šileikis.

Nuo pradžios vyr. N. redaktoriumi yra dr. P. Grigaitis. Nuo 1916 su pertraukomis, o nuo 1921 be pertraukos redakcijoje dirba Kostas M. Augustas, vyr. red. pavaduotojas. Ilgesnį laiką N. dirbo Antanas Lalis, Kazys Baronas, Vincas Poška, Juozas Laukys, A. Dvylis, P. Adomaitis, V. Radzevičius, Steponas Strazdas, Antanas Vaivada, Martynas Gudelis, dr. Petras Jonikas, J. Balčiūnas-Švaistas ir kt. *P. Grg.*

3. Lietuvių meno sąjungos informacinis leidinys, instrukcijos chorų, muzikų, dirigentų žiniai, pradėtas leisti Brukline 1942.

4. Provincijos visuomenės laikraščiu ėjo Šiauliuose 1931 V — 1932 II. Red. ir leidėju buvo P. Kežinaitis, jos buvo šiauliškių valstiečių liaudininkų laikomos savo organu.

Naujienų durpynas Valkininkų vls., Eišiškių aps. 800 ha. 2 m gylio. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 900 ha tarpinio tipo.

Naujininkėlių girininkija Jurbarko miškų urėdijoje. Būstinė Žindaičių k.

Naujininkų miškas Priekulės srityje ploto 1320 ha. Medynai mišrios sudėties.

Nauji Žygiai Misijų laikraščio kvieslys, išsp. 1930 Kaune. Red. tėvas J. Bružikas.

Naujoji (vok. Neukirch, rus. Timiriazevo) mstl. ir vls. centras Pakalnės aps., 16 km į v. nuo Tilžės, prie plento Gastos–Kaukėnai. Iš N. eina plentas į Kryžionus. Siaurojo glžk. st. D. Britanija–Būdėliškiai–Lapynai. N. turėjo didelę plytinę, 2 pieninės, ūkio mašinų bei padargų taisymo dirbtuves. Čia derlingos apylinkės, didoki savaitiniai turgai. 1939 1374 gyv. Parapija

1650 atskirta nuo Kaukėnų, 1651 dėjo kertinį akmenį N. bažnyčiai. Dokumentuose vietovė kai kur vadinama ir Joneikiške (dabar taip vadinama miestelio dalis). 1824–26 ten mokytojavo Fridrichas Kuršaitis. N. apylinkės ūkininkai pasižymėjo M. Lietuvos tautinio atgimimo veikloj. Pvz. Rokaičių k. ūkininkas Dovas Zaunius 1887 iš dr. Sauerveino perėmė vadovavimą Tilžės Birutės draugystės ir ilgus metus jai pirmininkavo. Jo jauniausias sūnus dr. Dovas Zaunius buvo Lietuvos užsienio reikalų ministras.

Naujoji Airija (ag. New Ireland) ligi 1920 Neumecklenburg, sala Bismarcko salyne, esanti į š. nuo N. Britanijos, nuo kurios ją skiria Šv. Jurgio sąsiauris, 3° p. pl. ir 151°30′ r. ilg.; drauge su gretimomis salomis 8650 km², 34.153 gyv. (1951), iš kurių nežymus skaičius europiečių ir kinų, o visi kiti čiabuviai melanezai. N.A. yra didumo antroji salyno sala, apie 300 km ilgio, bet siaura: p. dalis ligi 45 km, o toliau vidutiniškai 7,5 km pločio. Nors saloj nėra veikiančių vulkanų, bet paviršius kalnuotas, ligi 2000 m nuo j.l. Daugumas gyv. gyvena š. salos daly, kur yra ir administracinis centras ir uostas Kavieng, sujungtas plentu su Samo uostu r. krante.

N.A. aptiko 1642 Abelis Tasmanas, bet ligi 1884 ji buvo likusi neištirta. Patekusi Vokietijos protektoratan, susilaukė vokiečių tyrinėtojų. Po I pas. karo N.A. aiteko Australijai kaip mandatas ir valdoma iš australiškosios N. Gvinėjos dalies. 1942 I buvo užpulta japonų. N.A. beveik vienintelis produktas eksportui yra kopra — džiovintas kokoso riešuto luobas. *A.B.*

Naujoji Akmenė kalkakmenio kasyklų pramonės vieta, įkurta bolševikinių okupantų po II pas. karo Mažeikių aps. (Akmenės rajone), 17 km į š.r. nuo Akmenės prie Aukštųjų k. N.A. geležinkeliu sujungta su Mažeikių–Šiaulių glžk. linija.

Naujoji Anglija (New England) JAV š.r. dalis, apimanti Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island ir Connecticut valstybes, iš viso 172.031 km²; 9.314.453 gyv. (1950). Nors europiečių žvejams N.A. pakraštys buvo žinomas XVI a., bet pirmieji pastovūs kolonistai įsikūrė XVII a. pradžioje. Piligrimai ir Massachusetts Bay Co. puritonai buvo pirmieji europiečių pionieriai (tuo metu, 1604–13, prancūzų bandymas kolonizuoti šiaurės dalį nepavyko). Ypač svarbų vaidmenį suvaidino puritonai, kurių įtaka dvasiniam N.A. gyvenimui buvo žymi vadovaujančiuose sluoksniuose ligi XX a. pirmosios pusės. Ūkiniame gyvenime naujaisiais laikais N. A. nevaidina svarbiausio vaidmens, bet vadovauja politiniam gyvenimui.

Naujoji Aušra lietuvių kultūros žurnalas, ėjęs 1947 XII — 1949 XI Čikagoje, iš viso 13 sąsiuvinių. 1947 XII — 1948 XI leido Lietuvių kultūros institutas, redaktorius — Anatolijus Kairys, redakcinė kolegija: prof. K. Pakštas, kun. J. Prunskis, A. Vaičiulaitis ir dailininkas Petras Kiaulėnas; nuo 1948 XII — 1949 XI redaktorius ir leidėjas Anatolijus Kairys. Žurnalo pobūdis buvo kultūrinis ir visuomeninis, ypač pabrėžiant naujųjų ateivių norą jungtis į esamus senųjų lietuvių kultūrinius bei visuomeninius vienetus.

Naujoji Banga 1. socialistinės minties darbo žmonių laikraščiu ėjęs Montevideo, Urugvajuje, nuo 1931 XI 7 — 1936? Jos leidimą suorganizavo ir redagavo Pr. Vikonis.

2. Sustabdžius socialdemokratų spaudą Kaune, N.B. trumpai leido L. Čereška, nes ir ji buvo tuojau uždaryta.

3. Dienraščiu ėjo Kaune 1935 VI 13 — VII 13, ats. red. ir leidėju rašėsi Juozas Lazauskas. Ji ėjo vietoje uždarytų Lietuvos Žinių.

Naujoji Britanija (ag. New Britain, ligi 1920 Neupommern), didžiausia Bismarko salyno sala, drauge su gretimomis salomis 33.650 km², apie 500 km ilgio ir vidutiniškai arti 70 km pločio, puslankio išvaizdos, į š. nuo N. Gvinėjos r. dalies, 6° p. pl., 151° r. ilg.; apie 88.000 gyv. (1956), daugiausia papuasų grupės. Administracinis centras Rabaul. N.B. yra Australijos mandatas, priskirtas N. Gvinėjos teritorijai. Paviršius kalnuotas (aukščiausi kalnai yra ligi 2200 m veikią vulkanai), sunkiai pereinamas, apaugęs tankiais miškais, bet pajūriuose yra lygumų. Ūkiniu atžvilgiu reikšmingiausias yra š.r. daly Gazelių pusiasalis, kuriame yra didelės kokoso palmių ir kakavos medžių plantacijos. Kopra ir kakavos pupelės yra svarbiausi eksporto produktai. Gazelių pusiasaly gyvenantieji tolai yra pažangiausi iš visų melanezų. Klimatas tropinis, karštas ir drėgnas, š.v. musonai (XII–III) ir p.r. pasatai (V–X) atneša daug atmosferos kritulių. N.B. aptiko 1700 W. Dampier, bet tapo ištirta tik XIX a. pabaigoje. 1884 pateko Vokietijos pro-

tektoratan, nuo I pas. karo Australijos mandatas. 1942 I buvo užimta japonų.

A.B.

Naujoji Europa 1943 II 20 išleistas Kaune rototarinis satyros pogrindinis leidinėlis.

Naujoji Europa II pas. karo metu Vokietijos kanclerio Adolfo Hitlerio paskleistas Europos pertvarkymo šūkis, tačiau susilaikant nuo nusakymo tos Europos pertvarkymo principų.

Naujoji Gadynė 1. savaitinis miesto ir sodžiaus darbininkų, bežemių ir mažažemių laikraštis, ėjęs 1906 V 3/16 — 1906 XII 28 / 1907 I 10 Vilniuje. Ji pasirodė vietoje sustabdyto Tilžėje Darbininkų Balso (1901–06) ir buvo Lietuvos socialdemokratų partijos organas. Tuo metu jos oficialiu leidėju rašėsi J. Jaks-Tyris, o red. Elena Brazaitytė, nors faktinasis leidėjas buvo LSDP, o nuo 6 nr. red. V. Kapsukas-Mickevičius. N.G. buvo aštrus ir jos 3, 16, 17, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 ir 31 nr. sukonfiskuoti. Už 3 nr. E. Brazaitytė nubausta 200 rublių arba mėnesiu kalėjimo. Už 14 nr. jai pridėta dar 100 rublių ir 2 savaitės kalėjimo. Po 17 nr. padaryta redakcijoje krata ir J. Jaks-Tyris, E. Brazaitytė, K. Jasiukaitis ir kt. suimti, bet netrukus paleisti. 1906 XI 23 suimti abu N.G. administratoriai slapta siuntę dalį N.G., XII 12 suimtas vėl J. Jaks-Tyris ir XII 23 / 1907 I 5 ištremtas iš Vilniaus. Pasirodžius N.G. 32 nr. ji buvo caro valdžios uždaryta, ir jos vietoje vėliau pasirodė Skardas. N.G. 1 nr. buvo išspausdinta ir išplatinta 10.000 egz., vėliau spausdinta po 5000 egz., nors pastovių prenumeratorių teturėjo apie 1200. Atskirus jos numerius žmonės grobstė, nes ji sugebėjo aštriai kelti socialinius klausimus ir kraštutinai užsipuldinėjo kunigus. N.G. bendradarbiavo: Z. Aleksa, J. Baltrušaitis, K. Bielinis, M. Biržiška, Vc. Biržiška, P. Butkus, V. Didžiulytė, A. Garmus, J. Griniuvienė, K. Jasiukaitis, M. Jurgelionienė, Kl. Jurgelionis, St. Jurevičius, St. Kairys, J. Krikščiūnas (Jovaras), J. Strimaitis, St. Matulaitis, Pr. Mačiulis, V. Kapsukas-Mickevičius, A. Myka, V. Palukaitis, Pr. Paršaitis, J. Plaušinis, J. Pleirys, A. Purėnas, A. Rucevičius, J. Smalstys, J. Šaulys, kun. J. Šepetys, A. Vabalas, J. Žitinsevičius.

J. Snapas, 1906 Naujosios Gadynės ir 1907 m. Skardo prasiplatinimas (Visuomenė 1, 1910, 4–8); *M. Biržiška,* Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos II, 1938, 296–300. *A. Mž.*

2. (The New Era) socializmo teorijos, mokslo ir literatūros iliustruotas mėnesinis žurnalas, ėjęs 1916 VI 21 — 1917 X Filadelfijoje, Pa. Pirmus 3 numerius redagavo P. Grigaitis, nuo 4 nr. pradėjo redaguoti V. Kapsukas-Mickevičius ir redagavo ligi 1917 V (ligi 5 nr.). Paskutinysis redaktorius buvo K. Vidikas, o jo padėjėjai: J. V. Stalioraitis, J. Baltrušaitis, L. Pruseika. N.G. bendradarbiavo Žemaitė, Vc. Biržiška, M. Biržiška, Z. Angarietis, Kl. Jurgelionis, St. Michelsonas ir kt. 1917, po Rusijos revoliucijos, spausdino daug bolševikinių straipsnių vertimų.

3. Lietuvos komunistų partijos, po 1922 XII Šiauliuose išleisto N.G. vienkartinio, 1923 pradėtas leisti Kaune legalus visuomenės, mokslo, ekonomijos ir literatūros darbininkų laikraštis, kuriame bendradarbiavo kun. Pr. Vilūnas. Žurnalas buvo konfiskuotas.

4. Lietuvos socialdemokratų partijos centro komiteto leidžiamas mėn. žurnalas, pradėjęs eiti 1926 VIII 1. 1927 2 nr. konfiskuotas ir žurnalas sustabdytas. Bendradarbiavo K. Bielinis, V. Bielskis, St. Brašiškis, St. Kairys, M. Markauskas, A. Purėnas, A. Žvironas ir kt.

5. Du kartus savaitėje ėjo 1941 VI 29 — XI Marijampolėje. Ją leido Lietuvių nacionalistų partijos Marijampolės apygarda; pradžioje redagavo komisija, vėliau J. Sodaitis. N.G. savo linkme buvo perdėm provokiška ir nepritarė dažnai laikinajai Lietuvos vyriausybei, tačiau prie vokiečių visų reikalavimų neprisitaikė ir, popierių karo reikalams taupant, turėjo užsidaryti. Viso išėjo 37 nr.

Naujoji graikų literatūra žr. Graikų literatūra.

Naujoji Granada (isp. Nueva Granada), ta P. Amerikos dalis ispanų administracijos laikais, kur dabar yra Kolumbija ir kuri vienu metu buvo išplėsta į Ekvadorą ir Venecuelą. Vėliau šiuo vardu vadinta jungtinė Kolumbija ir Panamos teritorija. Bagotos plokščiakalnį užkariavo iš Karaibų jūros įsiveržęs 1537 ispanas Gonzalo Jimenez de Quesada, kuris ją pavadino savo gimtosios provincijos garbei Nuevo Reino de Granada. 1550 buvo įkurta ‚audiencia real' Santa Fé mieste (Bagotoj) ir atiduota valdyti Peru vicekaraliui, bet 1564 ji pakelta į prezidenciją. 1739 didžiulė Peru vicekaralija buvo padalyta ir nauja vice-

N. Gvinėjos žemumos kraštovaizdis

karalija iš jos sudaryta š.v. žemyno daly nuo Tumbez ligi Š. Panamos šiaurės pakraščio ir rytuose ligi Orinoko upės ir pavadinta N.G.

Naujoji Gvinėja didumo antroji (po Grenlandijos) pasaulio sala, į š. nuo Australijos, nuo kurios ją skiria Arafuros jūra, Koralų jūra ir Toreso sąsiauris ir su kuria ji jungiama bendro žemyninio cokolio, atseit, N.G. yra iš vandenyno išsikišęs Australijos žemyno tęsinys; 809.040 km², 2.367.703 gyv. (1954), iš kurių 21.315 europiečių ir apie 3000 kinų. Artimiausioj vietoj N.G. yra tik 160 km nuo Australijos. Valstybiniu-administraciniu atžvilgiu N.G. padalyta į dvi beveik lygias dalis: vakarinė dalis (390.000 km²) yra Olandijos, o rytinė Australijos (jos šiaurės dalis vadinasi Š.R. N.G., o pietinė — Papuasų teritorija). Abi dalis skiria 141° r.ilg. meridianas. Į olandiškąją N.G. dalį kėsinasi Indonezija.

Naujagviniečiai būbnininkai

Topografiniu-geologiniu atžvilgiu N.G. yra labai įvairi; čia yra aukštų kalnų, didelių plokščiakalnių, žemumų ir pelkynų. Pagrindinis kalnynas (Sniego kalnai) tęsiasi išilgai visą salą per 2000 km ir yra dalis to didžiulio kalnynų žiedo, kuris sutinkamas Australijos pakraščiuose ir kurio aukščiausia viršūnė Garstenspitze yra 5003 m aukščio nuo j.l. Aukščiausi kalnai apdengti amžinu sniegu, o pelkėtose pajūrių žemumose siaučia maliarija. Nors N.G. jau pakankamai ištirta, bet neaptikta daug mineralinių turtų. Olandiškoje dalyje nuo 1950 atlikti įvairūs geologiniai tyrinėjimai ir surasti naftos telkiniai. Paukščio Galvoj aptikta akmens anglies, o rytinėje Bulolo srity gaunama aukso. Kitur salos gilumoj aptikta platinos ir sidabro.

Naujoji

Klimatas tropinis, karštas ir drėgnas žemumose, o aukštumose vėsesnis. Atmosferos kritulių daugiausia (apie 3000 mm) gauna šiaurės dalis, į kur juos atneša š.v. musonai (XI–IV mėn.). Vasarą (V–X) vyrauja p.r. pasatai vėjai, kurie taip pat atneša drėgmenų, nors Uodegos Port Moresby srity tuo metu esti sausas periodas ir ten iš viso kritulių iškrinta apie 1000 mm. Dėl dažno lietaus ir aukštos temperatūros dirvožemiai labai pajurę (išplauti) ir žemdirbystei yra mažaverčiai. Derlingiausi dirvožemiai yra susidarę vulkaninės kilmės dermėse. Žemiau 3300 m nuo j.l. didžiuma salos apaugusi įvairių rūšių medžių miškais. Būdingos medžių gentys: Ficus, Aleurites, Eucalyptus, Pterocarpus, Melaleuca, Libocedrus, Podocarpus. Sausesnėse vietose išplitusi kenksminga žolė kunai (Imperata). Fauna panaši į Australijos.

Gyventojai yra mišrios rasės; salos vidurio sunkiai pasiekiamose vietose gyvena primityvieji papuasai. Per 1954 gyv. surašymą jų surasta apie 100.000 daugiau, nekaip ligi tol buvo manoma jų esant. Pajūriuose daugiau vėliau atsikėlusių melanezų. Visi jie priskirtini negridų grupei. Jie yra žemo ūgio, tamsios spalvos, garbanuotų plaukų, ilgagalviai, plačianosiai arba kumpanosiai. Jie laikomi, šalia australų, žemiausio kultūrinio lygio ir sudaro įdomų antropologinių tyrinėjimų objektą.

N. Gvinėjos čiabuviai maistui paruošia sagos palmę

N.G. tyrinėjimas dėl gamtinių sunkumų ir gyventojų primityvumo yra buvęs visada pavojingas. Daugiau ištirta australiškoji pusė. Salos produktai: bananai, kaučukas, cukrinės nendrės, kokoso riešutai, duonvaisiai, tabakas, kakava, kapoka, kava, bulvės, sago palmės vaisiai, jamas (ligi 2 m ilgio baltos šaknys). Be to, gyventojai augina kiaules, pajūriuose žvejoja ir medžioja.

N.G. aptiko 1511 portugalas Antonio d' Abreu, bet pirmasis išsikėlė į krantą 1527 ispanas Jorge de Menezes, o Inigo Ortiz de Retes 1546 pavadino N.G. ir paskelbė ją

Parklike oazė

Ispanijos kolonija. Po jų XVII a. pradžioje salą pradėjo lankyti olandai jūreiviai ir kolonizatoriai, o po šių (XVIII a.) čia lankėsi anglai jūreiviai (W. Dampier 1699–1700, Ph. Carteret 1767, J. Cook 1770 ir kt.) 1768 de Bougainville pradėjo seriją prancūzų ekspedicijų. Olandija 1828 įkūrė de Bus fortą ir paskelbė š.v. salos dalį savąja kolonija. Jos sostinė yra Hollandia (32.000 gyv.). Pietų rytų dalį užėmė britai (iš Australijos) 1884 ir 1901 sudaryta iš jos atskira Papuasų teritorija. Šiaurės rytų dalis (buv. Kaizerio Vilhelmo Žemė) 1886 atiteko Vokietijai, o po I pas. karo atiduota kaip mandatas Australijai. Šių dviejų teritorijų bendra sostinė yra Port Moresby.

S. W. Reed, The Making of Modern New Guinea 1943; *C. Simpson,* Adam with Arrows 1953; *P. Murray,* Papua of Today 1925; *R. Firth,* Life and Art in New Guinea 1936; *H. J. Hogbin,* Transformation Scene 1951. *A.B.*

Naujoji Ispanija, isp. Nueva España, nuo 1540 ligi 1823 oficialus Meksikos vardas.

Naujoji Kaledonija Prancūzijos kolonija Pacifiko vandenyne, 900 km į r. nuo Australijos, 22–20° p. pl., apimanti N.K. salą ir kelias kitas gretimas mažas salas bei Lojalumo salyną, iš viso 22.139 km² su 65.463 gyv. (1952), iš kurių per 20.000 europiečiai; sostinė Nouméa. N.K. yra didžiausia ir ūkiškai svarbiausia prancūzų sala-kolonija P. Pacifike. Ji apsupta plačiu koralų rifu. Sala yra 374 km ilgio ir ligi 46 km pločio. Jos paviršius kalnuotas ir kalvotas, bet yra ir žemumų. Žemės ūkiui tinka apie 20% viso ploto. Auginama:

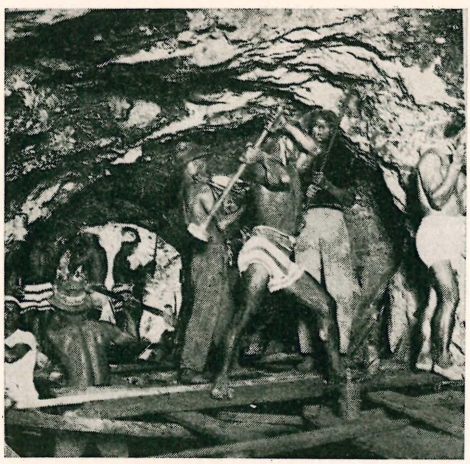

Chromo rūdos kasyklos prie Méhoué

kavos medeliai, bananai, kokoso palmės, manioka, tabakas, ananasai, kukurūzai, medvilnė. Verčiamasi ir gyvulininkyste, kuriai skiriama apie 20% viso ploto. Tačiau N.K. yra daug svarbesnė savo mineraliniais ištekliais, kuriuos sudaro telkiniai kobalto, nikelio, chromo, geležies rūdos, mangano, antimonio, gyvojo sidabro, aukso, sidabro, švino, vario, cinobaro ir guano. Nikelio rūdos iškasama per metus apie 250.000 t, chromo 100.000 t, o kitų po mažiau. N.K. aptiko J. Cook 1774, 1853 okupavo prancūzai. 1863–31 čia buvo nuteistųjų ištrėmimo kolonija.

W. G. Burchett, Pacific Treasure Island, New Caledonia 1942. *A.B.*

Naujoji Lietuva 1. I pas. karo metu (1915 XII 22 — 1918) lietuvių leistas savaitraštis Petrapilyje. N.L. leisti buvo sudaryta b-vė iš inž. V. Bielskio, adv. A. Bulotos, Valstybės dūmos atstovo M. Januškevičiaus (socialistų liaudininkų), G. Liutkevičiaus ir V. Zubovo (socialdemokratų). Atsakomuoju leidėju rašėsi M. Januškevičius. Ligi Rusijos vad. Vasario revoliucijas (1917 II 16) N.L., nors daugiau liaudininkiškos pakraipos, atstovavo visoms lietuvių socialistų srovėms. Po revoliucijos paliko socialistų liaudininkų partijos organu. N.L. vedė griežtą kovą prieš caro valdžią, propagavo demokratinę santvarką, paremtą tautų apsisprendimu. Taip pat kovojo su dešiniųjų partijų politika viešpatauti Lietuvių draugijoje nukentėjusiems dėl karo šelpti ir kėlė negeroves to komiteto darbų. N.L. faktinai redagavo ligi 1917 V P. Balys, ligi tų pačių metų rudens A. Sugintas, o paskui ligi pabaigos A. Iešmanta. *A.Sg. ir Rd.*

2. Ėjo Vilniuje dienraščiu 1941 VI 29 — 1944 VII. Pradžioje jos leidėju rašėsi Vilniaus miesto savivaldybė, o vyr. red. J. Žukauskas, tačiau pagrindinai ją redagavo R. Mackonis. Laikraštis tuo metu buvo daugiau informacinis, nes lietuviškos minties vedamuosius negailestingai braukė vokiečių cenzūra, kartais ir pagrindinai straipsnį pertvarkydama vokiečių reikalų link. Daugiausia lietuviškosios dvasios buvo paskleidžiama per noveles, lietuvių papročių aprašus ar tautosaką (J. Balys, Z. Slaviūnas) ir kitais aplinkiniais, užuominų straipsniais, kuriuose vokiečių cenzoriai nevisada susigaudydavo. Kartais N.L. pavykdavo išspausdinti iš vokiečių spaudos vertimų, kurie šiaip bendraisiais nuosta-

tais buvo okupuotų kraštų spaudai draudžiami perspausdinti. Už šių nuostatų nepaisymą ir kt. jos red. R. Mackonis 1943 III 17 buvo suimtas ir išsiųstas į Stutthofo koncentracijos stovyklą. Netekus R. Mackonio N.L. susilpnėjo. Nuo 1942 galo N.L. buvo perėmęs leisti B. Paramskas.

A. Mž.

Naujoji lotynų literatūra žr. Lotynų literatūra.

Naujoji Meksika žr. New Mexico.

Naujoji Mokykla pedagoginės d-jos vardas. 1933 atskilo nuo Lietuvių mokytojų profesinės sąjungos dalis mokytojų ir įkūrė Lietuvos mokytojų pedagoginę d-ją N.m., kuri leido žurnalą Mokykla ir Visuomenė. Draugija rūpinosi mokytojų profesiniais reikalais, švietimo, pažangaus mokymo ir auklėjimo klausimais. Draugija įsteigė savo knygyną, kuris ne tik knygas pardavinėjo, bet vertėsi ir knygų leidyba. N.M. antrašte buvo išspausdinta straipsnių rinkinys (redagavo V. Ruzgas). 1938 vidaus reikalų ministerija sustabdė N.M. veiklą.

Naujoji muzika XX a. muzika, dažnai populiariai vad. moderniąja muzika. Priešingai muzikologijoje vartojamam moderniosios muzikos terminui (žr. Modernizmas muzikoje) n.m. apima tiktai antiromantinės sampratos XX a. muzikos kryptis. Tokiu būdu į n.m. neįeina visi tie kompozitoriai, kurie savo kūryboje daugiau ar mažiau laikosi XIX a. muzikos, t.y. romantizmo, impresionizmo ir romantiškai tautinės muzikos, tradicijų, pvz. Sibelius, R. Straussas ir Debussy.

N.m. išaugo iš nepasitenkinimo romantine muzika — jos subjektyvumu ir ypač harmonija. To nepasitenkinimo paskiri bruožai pasirodė jau tautinėje muzikoje (ypač Musorgskio kūryboje), o dar daugiau impresionizme (Debussy); tačiau faktiškai tai buvo daugiau pasipriešinimas vokiškajam romantizmui ir ypač vokiečių dominavimui muzikoje, bet ne prieštaravimas romantinės muzikos sampratai apskritai. Iš esmės romantinę muziką pirmieji paneigė Erik Satie (1866–1925) ir ypač Ferruccio Busoni (1866–1924). Pastarasis stiliaus atžvilgiu atsigrįžo į klasikinę muziką ir tokiu būdu padėjo pagrindus vad. neoklasicizmui. Tačiau galutinai saitus su romantine muzika nutraukė Arnold Schönbergas (1874–1951), radikaliai atmetęs tradicinę XIX a. harmonijos sistemą ir ją pakeitęs vad. atonaline muzika, Béla Bartókas (1881–1945) ir Igor Stravinskis (g. 1882). Tokiu būdu apie 1910 prasidėjo n.m. periodas, išskirtinai radikalus, gyvas ir gausus įvairių eksperimentų ir krypčių, kuris tebesitęsia ir šiandien.

N.m. paprastai skirstoma į tris periodus. Pirmajame, trukusiame maždaug nuo 1910 iki I pas. karo pabaigos, užsimezge A. Schönbergo atonaliniu pagrindu formuluota vad. dvylikos tonų sistemos muzika (žr.), kurios ryškiausi atstovai kiek vėliau buvo Alban Berg (1885–1935) ir Anton Webern (1883–1945); B. Bartókas ir I. Stravinskis kraštutinai pabrėžė gaivalingą ritmą ir moderniomis priemonėmis panaudojo liaudies muziką; į muzikos kūrybą įsiliejo paskiri džiazo elementai, ir prieš pat I pas. karą išaugo Austrijoje ir Vokietijoje ekspresionizmas (žr.), o Italijoje — futurizmas (žr.). Antrasis n.m. periodas prasidėjo tuoj po I pas. karo. Jo metu eksperimentai dar labiau pagausėjo ir kai kuriais atvejais pasiekė tiesiog anarchišką kraštutinumą. Iš pozityvesnių tame laikotarpyje susidariusių krypčių minėtina čeko Alois Hába (g. 1893) formuluota ketvirtatonė muzika (žr.) ir ypač vad. Gebrauchsmusik (žr. Taikomoji muzika). Šiame periode pasirodė eilė iškilių kompozitorių, jų tarpe Arthur Honeggeris (1892–1955), Darius Milhaud (g. 1892), Paul Hindemithas (g. 1895), Francis Poulenc (g. 1899), Ernst Křenekas (g. 1900) ir kt. Apie 1925 prasidėjo trečiasis n.m. periodas: kraštutinis eksperimentavimas kiek aprimo, ekspresionizmas ir ypač futurizmas nustojo reikšmingesnio svorio, ir vyriaujančią vietą užėmė anksčiau F. Busonio skelbtas neoklasicizmas (žr.), kurio keliu nuėjo tik ką minėti kompozitoriai, taip pat B. Bártokas ir I. Stravinskis, ir kuris tebevyrauja šiandien, ryškiausiai atstovaujamas P. Hindemitho ir I. Stravinskio. Daugiau ar mažiau neoklasicizmo laikosi ir kai kurie kiti iškilesni vyresniosios kartos kompozitoriai: Ernest Blochas (1880–1959), Zoltán Kodály (g. 1882), Gian Francesco Malipiero (g. 1882), Karol Szymanowskis (1883–1937), Alfredo Casella (1883–1947), Bohulav Martinů (1890–1959), iš dalies Sergej Prokofjevas (1891–1953), Dimitrij Šostakovičius (g. 1906) ir kt. Tačiau neoklasicizmas nėra vienintelė dabartinės n.m. kryptis. A. Schönbergo tradicijas tebetęsia dvylikatonės muzikos šali-

ninkai, šalia neoklasicizmo sudarą ryškiausią n.m. grupę, kurioje vėliausioje savo kūryboje pasireiškė ir I. Stravinskis. Be to, atskirą vietą užima A. Weberno įtakoje išsivysčiusi vad. pointilistinė muzika (žr. Pointilizmas) ir, iš dalies, muzikinis misticizmas, kuriam ryškiausiai atstovauja Olivier Messiaen (g. 1908). Pagaliau pastaruoju metu vėl ryškėja, ypač jaunųjų kompozitorių tarpe, didesnis polinkis eksperimentuoti — ieškoma naujų muzikos kūrybos kelių bei galimybių, ypač vad. elektroninėje bei konkrečiojoje muzikoje. Visų n.m. krypčių įvairumas ryšku ir pačių jauniausių kompozitorių kūryboje. Apsiribojant tik 1920–30 laikotarpyje gimusiais, minėtini šie vardai: prancūzai Maurice Le Roux (g. 1923) ir Pierre Boulez (g. 1925), italai Bruno Maderna (g. 1920) ir Luigi Nono (g. 1926), vokiečiai Giselher Klebe (g. 1925), Hans Werner Henze (g. 1926) ir Karlheinz Stockhausen (g. 1928), anglas Peter Racine Fricker (g. 1920), šveicaras Armin Schibler (g. 1920), čekas Karel Husa (g. 1921), lenkas Tadeusz Baird (g. 1928), amerikiečiai William Bergsma (g. 1921), Lukas Foss (g. 1922), Peter Mennin (g. 1923) ir kt. (žr. taip pat Muzika: Muzikos istorija, XX a.).

H. Mersmann, Die moderne Musik 1928; *E. Krenek*, Music Here and Now 1939; *A. Copland*, Our New Music 1941; *A. Salazar*, La música moderna 1944 (ag. 1946); *R. A. Mooser*, Regards sur la musique contemporaine 1921–46, 1946; ('') Panorama de la musique contemporaine 1947–53, 1953; ('') Aspects de la musique contemporaine 1953–57, 1957; *I. Stravinsky*, Poetics of Music 1947; *N. Slonimsky*, Music Since 1900, ³1949; *T. W. Adorno*, Philosophie der neuen Musik 1949; *H. H. Stuckenschmidt*, Neue Musik 1951; *N. Demuth*, Musical Trends in the 20th Century 1952; *M. Graf*, Geschichte und Geist der modernen Musik 1953; *A. Goléa*, Esthétique de la musique contemporaine 1954; *K. H. Wörner*, Neue Musik in der Entscheidung ²1956; *B. Gavoty - D. Lesur*, Pour ou contre la musique moderne? 1957; *P. Collaer*, La musique moderne ²1958; *R. Reti*, Tonality, Atonality, Pantonality 1958; *R. Simpson - O. Prenn*, Guide to Modern Music on Records 1958; *W. Steinecke* (red.), Darmstädter Beiträge zur neuen Musik (nuo 1958). Periodika: Modern Music 1924–46; Melos 1920–36 ir nuo 1946; Die Reihe (nuo 1955). *K.O.*

Naujoji Romuva iliustruotas savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas, leistas ir redaguotas Juozo Keliuočio Kaune 1931–40, skirtas intelektualams, sudaręs kultūrininkų sąjūdį.

N.R. išeidavo kasmet po 1000 didelių puslapių. Jos kryptį — kovą prieš svetimybes už tautinę kultūrą, prieš susiskaldymą už konsolidaciją, prieš sustingimą už kūrybinę dinamiką — labiausiai išryškino paties redaktoriaus žodžiai žurnalo 4 metų sukaktyje: ‚Lietuvių tautai turint savo politinę nepriklausomybę, dabar reikia parodyti savo kultūrinę ir kūrybinę didybę'. Jai pasireikšti buvo kliūčių, kurias N.R. stengėsi šalinti.

1. ‚Viena iš šių kliūčių tai perdidelė svetimųjų įtaka įvairioms mūsų gyvenimo sritims... svetimos įtakos į mus veržiasi iš visų pusių, grumiasi mūsų teritorijoje ir stengiasi uždusinti tikrąją lietuvišką dvasią' (N.R. 200). Kovodama su įvairiais ‚filizmais', N.R. betgi ieškojo kontakto su kitų tautų kūrybiniu gyvenimu. Ji nesibijo svetimų pavyzdžių. Iš paskutinių metų kovos su svetimybėmis aštriausia buvo kova prieš kultūrbolševizmą, t.y. garbinimą kultūrinių reiškinių, kurie ėjo iš Sovietų Sąjungos ir buvo radę atgarsio bei propagandos Literatūros žurnale. Prieš svetimybes N.R. kėlė pozityvų idealą — tautinę kultūrą, atremtą į vakarietišką krikščionišką ideologiją.

2. ‚Kita didelė kliūtis, tiek daug trukdanti lietuviškam genijui pasireikšti, yra mūsų susiskaldymas... mes žūstame izoliacijoje ir gražiausias savo jėgas eikvojame beprasmiškai tarpusavei kovai' (t.p.). Konsolidacijos siekdama, N.R. rūpinosi sutelkti tarp savo bendradarbių visokių įsitikinimų ir nusistatymų žmones. Ir tai pasisekė. Turėjo apie 150 bendradarbių, įvairių sričių kūrybinių entuziastų ar jų rėmėjų. Telkdama įvairius žmones, organizuodama diskusijas su visų laisvu pasisakymu, N.R. pelnė pažiūrų tolerancijos pripažinimą. Kita N.R. siekiama konsolidacijos sritis, tai santykiai tarp Valstybės ir Bažnyčios. N.R. pasisakė už tų santykių konsolidavimą. Trečia sritis tai lietuvių kultūrinių santykių su kitomis tautomis gerinimas. Daugiau toje srityje buvo rodoma simpatijos prancūzų kultūrai; atkreiptas dėmesys taip pat į kultūrinius santykius su lenkais.

3. ‚Trečias lietuviškos kūrybos priešas yra rutina ir sustingimas... Gyvybei palaikyti reikalingas nuolatinis naujų kelių ieškojimas ir visados naujos reformos... Tad N.R. ir skelbia reikalą ieškoti naujų kelių visose gyvenimo srityse: ir literatūroj, ir dailėj, ir teatre, ir muzikoj, ir politikoj, ir moksle'. Tame kelyje N.R. ypatingai populiarino modernųjį meną, visuomeniniame gyvenime socialinio solidarumo bei teisingumo idėjas, kurios stipriausią išraišką

rado paskelbtoje deklaracijoje ‚Į organiškosios valstybės kūrybą', sukėlusioj aštrias diskusijas. Tačiau N.R. diskusijų nevengė ir ėjo veržlios kovos keliu.

N.R. pasirodymas buvo sutiktas su įtarimu. Buvo laikai, kad visuomeniniai ir politiniai klausimai buvo nustelbę tautinės kultūros kūrimo reikalą. Visuomenė buvo susiformavusi grupėmis, kurios aštriai viena su kita kovojo. Naujo žurnalo pasirodymas buvo palaikytas mintimi kurti naują susigrupavimą, kuris būtų konkurentas esamiems. Tačiau nesidėdamas į tradicinius politinius susigrupavimus, nei su jais konkuruodamas politinėj srity, o tik laikydamasis krikščioniškosios ideologijos, antra vertus, išpažindamas demokratiją, bet pagerbdamas autoritetinio režimo vadovaujančius asmenis (A. Smetoną, J. Tubelį ir kt.), kaip valstybės aukštuosius pareigūnus, žurnalas jau po ketverių metų buvo išsikovojęs visuomenėje pripažinimą. Betgi 1938 X švietimo ministerija buvo uždraudusi N.R. prenumeruoti gimnazijų bibliotekoms. 1939 IV draudimas buvo panaikintas.

Nuo 1932 apie N.R. susitelkė N. Romuvos bičiulių draugija, kuri svarbesniuose miestuose turėjo savo skyrius. Didžiausias buvo Kaune. Draugija rėmė N.R. idėjas ir organizavo jai materialinį pagrindą. Žurnalo ir jo bičiulių veiklą nutraukė sovietinė okupacija. *J.Br.*

Naujoji Skotija žr. Nova Scotia.

Naujoji Sodyba dvisavaitinis smulkiųjų ūkio šakų laikraštis, ėjęs Kaune 1939 I 12 — 1941 III 30 ir 1941 VIII 25 — 1944 VII. N.S. 1939 išsiskyrė iš Ūkininko Patarėjo ir pasirodė savarankišku smulkių ūkio šakų žurnalu. Ją leido Žemės ūkio rūmai, red. agr. J. Strazdas ir agr. Z. Vinickas. Tuo metu N.S. buvo spausdinami grynai tik šių šakų praktiniai straipsniai. Okupavus Lietuvą bolševikams, N.S. buvo iš dalies pertvarkyta ir prikamšoma propagandinių straipsnių. Pradžioje ją leido Žemės ūkio rūmai, vėliau jau žemės ūkio komisariatas (?). 1941 III 30 N.S. buvo prijungta prie naujai pertvarkyto Žemės Ūkio. 1941 VIII 25 pavyko N.S. išleisti specialių kultūrų dvisavaitiniu žurnalu, kurį leido Žemės ūkio rūmai ir jo dalį spausdindavo Spindulio giliaspaudė. N.S. redagavo Pr. Rimkus, tačiau gaunant jai daugiau popieriaus ir sugebant prasiveržti pro vokišką cenzūrą, buvo spausdinama ir dailiosios literatūros. Taip pat N.S. paskelbė įvairių konkursų, o 1942 suruošė net dailės konkursą, kuriame dalyvavo 22 dailininkai su 42 kūriniais. Vokiečių okupacijos metu N.S. be piniginio honoraro mokėjo ir priedą maistu. *A.Mž.*

Naujoji Spaktyva mėnesinukas 1938 XII 1 — leido M. Ugianskis, red. S. Miglinas.

Naujoji Srovė mėnesinis pažangus dvasios kultūros reikalams skiriamas laikraštis, kurio 1912 IV tepasirodė Vilniuje vos tik vienas numeris. Ją leido ir red. A. Vėgėlė, rašė J. Kubilius, A. Smetona, Ign. Šlapelis ir kt.; sustojo rusų cenzūrai leidimą atšaukus.

Naujoji Ūta bžk. Balbieriškio vls., Marijampolės aps., 30 km į r. nuo Marijampolės. N.Ū. seniau buvo k. ir prie jo dv. Parceliuojant dv. dalis žemės buvo išskirstyta į ūkius, kita dalis palikta 1922 įkurtai parapijai. Medinė Šv. Vincento Pauliečio bžn. pastatyta 1924 parapiečių lėšomis, rūpinantis kun. Vincui Dumčiui. Parapija priklausė Prienų dekanatui, 1940 turėjo 1087 parapiečius.

J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938, 469 psl. *R.Krs.*

Naujoji Vaidilutė 1921 V Pr. Dovydaičio įsteigtas, jo redaguotas ir jo lėšomis leistas ateitininkių moksleivių mergaičių žurnalas. Tikslas: ‚Kurti Lietuvos mergaičių moksleivių judėjimą savo pačių vidaus bei išorės išsivadavimui ir savo žmogaus asmenybės didžiausiam išaukštinimui'. Jame ir buvo keliama daugiausia idėjiniai ir auklėjimo klausimai. 1931 N.V. pertvarkyta į moterų inteligenčių žurnalą. 1-sis reformuotas nr. pasirodė 1931 IX. Žurnalas dėjo išsamias studijas įvairiais klausimais, bet kartu ir praktiškais reikalais — įvesdamas specialų skyrių Namų židinys. Žurnalo tiražas 1937—2500, vėliau 4000 egz. Redaktoriai: Pranas Dovydaitis, Stefanija Ladygienė, Jadvyga Laurinavičiūtė (1927–28), Amelija Mažylytė (1928–30), J. Jatulytė (1930–31), Iz. Blaudžiūnaitė, J. Drungaitė, O. Gaigalaitė-Beleckienė (1936–40). Pirmaisiais N.V. metais daug rašė joje Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Apie N.V. telkėsi mokslininkės, menininkės, pedagogės, visuomenininkės, kultūrininkės. N.V. iniciatyva nuo 1935 kasmet buvo ruošiami moterų literatūros vakarai. Tai sujungė moteris literates, poetes, pakėlė moterų rašytojų nuotaikas, žadino entuziazmą. N.V. suorganizavo gausų savo bičiu-

lių-rėmėjų būrį. Bičiulių pobūviuose buvo nagrinėjama aktualūs moterų klausimai, kultūrinio darbo problemos ir taip pat kritiškai peržvelgiami kai kurie moterų kūriniai (P. Orintaitės Kviečiai ir raugės ir kt.). 1938 N.V. išleido savo skaitytojams dovaną-knygą Namuose ir svečiuose. Žurnalas sustojo ėjęs 1940, bolševikams okupavus Lietuvą.

E. Balčiūnaitė, N. V. 10 metų gyvenimo apžvalga (N. V. 5, 1931); *R. Atkočiūnienė*, N. V. kelias (N. V. 5–6, 1940); *Pr. Dovydaitis*, Tėvo pokalbis su 20 amžiaus dukterim (N. V. 20 metų sukakties proga — N. V. 5–6, 1940). *E.M.*

Naujoji Valia (Nowe Wole) žr. Virbalis.

Naujoji Vilnia mst. ir glžk. stotis Vilniaus aps. Po II pas. karo įjungta į Vilniaus miesto ribas ir sudaro jo rajoną. N.V. yra 10 km į r. nuo Vilniaus centro, važiuojant Užupio, Polocko gatvėmis ir jų tęsiniu — Batoro plentu arba traukiniu iš glžk. st. pro Pavilnį. Tų miestų pramonės rajonai yra visiškai suaugę. Seniau Vilniaus miesto riba baigėsi ties 5 km, važiuojant Batoro plentu. N.V. yra augąs pramonės miestas. Dar 1931 N.V. plotas buvo 1465 ha su 806 gyv. namais ir 6961 gyv.; šiuo metu skaičiuojama apie 10.000 gyv. N. V. yra svarbus geležinkelių mazgas, kuriame kertasi Petrapilio–Varšuvos ir Karaliaučiaus–Minsko glžk. N.V. atsiradimas (XIX a. antroje pusėje) siejamas su minėtųjų geležinkelių nutiesimu. Pirmiausia buvo pastatyta glžk. stotis ir kiti tarnybiniai pastatai, vėliau pradėjo kurtis pramonė. Miestas išsistatęs neplaningai, gražiose Vilnelės terasėse nutįsęs apie 6 km palei geležinkelį, pločio apie 1 km, gyvenamieji namai daugiausia mediniai. Ant kalno 1911 pastatyta mūrinė, gotikos stiliaus aukštu bokštu Šv. Kazimiero bžn., kurią pastatė kun. Anicetas Butkevičius su parapiečiais; lietuviškos pamaldos joje įvestos 1940 įsikūrus N.V. Lietuvos administracijai (1920–39 N.V. buvo lenkų okupuota ir gyventojai lenkinami). Tuo pat laiku N.V. suorganizuotas lietuvių choras, 1940 II 24 įsteigtas šaulių būrys. Įsteigtas Maisto b-vės skyrius, Aušros kooperatyvas, veikė N.V. miškų urėdija ir jos girininkija. 1939 XII pradėjo veikti popieriaus fabrikas, buvęs ilgesnį laiką sustabdytas, gamino laikraštinį ir vyniojamąji popierių, dirbo 160 darbininkų. N.V. pramonė pradėjo kurtis dar prieš I pas. karą: veikė vinių ir dalgių fabrikas, jame dirbo apie 400 darbininkų. Netoli stoties buvo pastatyta šveicarų brolių Mozerių mezginių gaminimo įmonė, kuri vėliau išsiplėtė ir turėjo kelias gamybos šakas — siuvyklą su 45 siuvamomis mašinomis, baltinių skyrių, siuvinėjimo, skalbyklą, geležies liejyklą ir mielių gamyklą. Ši suvalstybintoji įmonė, po II pas. karo pavadinta Žalgirio stiklių gamykla, kur gaminamos metalo apdirbimo staklės. Žalgirio gamyklos dirbiniai išvežami ir užsienin. 1948 pastatyta dažymo aparatų gamykla, gaminanti dažų purkštuvus, pulverizatorius, įrankius so-

Naujoji Vilnia

dų priežiūrai. Senosios lentpiūvės vietoje išaugo medžio apdirbimo kombinatas, gaminąs spintas, standartinius namus ir kt., vėliau pertvarkytas į mechaninę gamyklą, kuri gamina kuliamąsias ir kitas mašinas. Anksčiau veikusi skerdykla perorganizuota į mėsos kombinatą, ir išplėstas buvęs mielių fabrikas. Netoliese N.V. pastatyta Dvarčionių plytinė, kuri gamina plytas N.V. ir Vilniaus statyboms. Vilnelės krantuose, Vilniaus link, veikia šios įmonės: elektros skaičiukų gamykla, konservų fabrikas, kailių išdirbimo įmonė, verpimo-audimo kombinatas Audėja, baldų kombinatas. Kultūrinių įstaigų, be vidurinių m-lų, veikia pedagoginis inst, 3 vaikų darželiai, vaikų lopšelis, kultūros namai, biblioteka, sporto klubas. II pas. karo ir pokariniais sovietinės okupacijos metais per N.V. glžk. stotį vyko didieji lietuvių trėmimai į Sibirą. Stotyje rasti dokumentai rodo, kad vien tik 1940 VI per šią stotį buvo pravežti 30.485 asmenys 871 prekių vagone.

Słownik geograficzny VI, 1886; *V. Uždavinys,* Po Vilniaus apylinkes 1958. *V.Klb.*

Naujoji Zelandija Britų imperijos (Commonwealth of Nations) valstybė, susidedanti iš grupės salų Pacifiko vandenyne. Pagal 1842 ir 1863 aktus tikroji N.Z. yra tarp 33–53° p. pl. ir 162–173° r. ilg. ir ją sudaro: 1. Šiaurės sala (114.688 km²) ir nuo jos Cooko sąsiauriu atskirta Pietų sala (150.455 km²); 2. Stewarto, arba Rakiura, sala (1735 km²), atskirta nuo Pietų salos Foveux sąsiauriu; 3. Chatham sala (953 km²), esanti už 670 km į r. nuo Cooko sąsiaurio; 4. Kitos mažesnės salos (iš viso 795 km²), iš kurių svarbesnės yra: Auklandai (606 km²), Campbell (114 km²) ir Antipodai (62 km²). Auklandai ir Antipodai yra negyvenamos salos. Be to, už 1480 km į šiaurę nuo Wellingtono yra 1887 prie N.Z. prijungtos vulkaninės Kermadekų salos (33,5 km²), o 1901 jai atiteko kai kurios nedidelės salos Polinezijos salyne, iš kurių Rarotonga ir Mangaja Cooko grupėj (217 km²) ir Niue arba Savage (259 km²) atskirai esanti, yra didžiausios. Rarotonga yra kalnuota, turi pakankamai drėgmenų ir pasižymi nepaprastu gražumu. Iš viso N.Z. su visomis šalutinėmis (orutinėmis) salomis apima 269.192 km². N.Z., be to, administruoja Jungtinių Tautų mandatą V. Samoą (2934 km² sudaro jos 2 didžiausios salos Upolu ir Savai) ir Antarktikoj Rosso dependenciją (453.000 km²), į kurią 1923 pareiškė savo teises D. Britanija. Gyv. (1956) buvo 2.164.734; sostinė Wellington.

G a m t a. Geologiniu atžvilgiu N.Z. yra dalis Australijos išorinio salų žiedo, atskir-

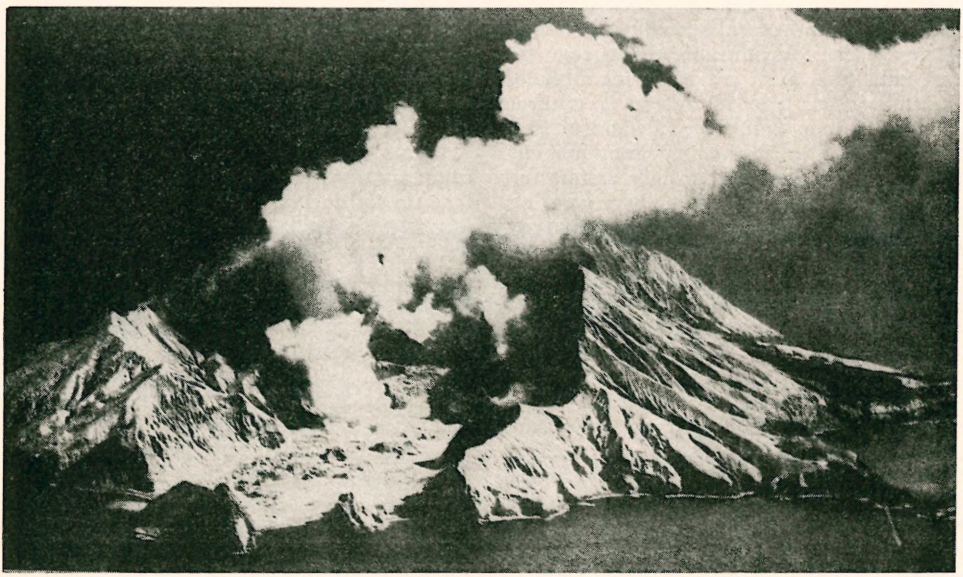

Vulkanas Plenty Bay įlankoj

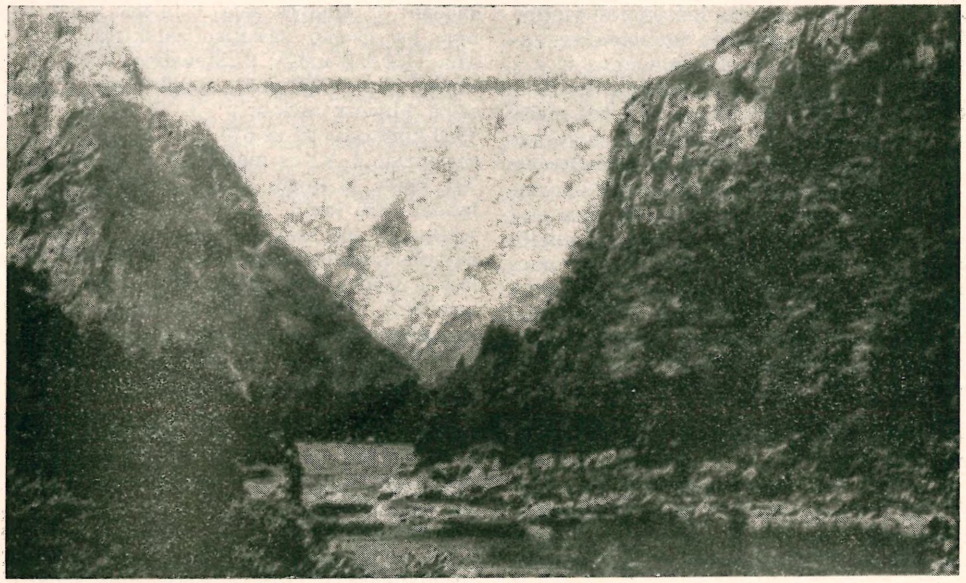

Arturo upė

ta vėlyvaisiais geologiniais amžiais nuo žemyno apie 2000 km pločio Tasmano sąsiaurio ir vidujinių žemės geofizinių jėgų suraukšlėto paviršiaus. Ypač ištisai kalnuota yra Pietų sala; ten išilgai salą tęsiasi N.Z. Alpių kalnynas su Cooko (3768 m) ir Tasmano (3498 m) aukščiausiomis viršūnėmis. Šiaurės sala mažiau kalnuota, bet ir čia per jos vidurį ligi Rytų rago tęsiasi kalnynas, kurio aukščiausios viršūnės neiškilusios per 1800 m nuo j.l. Į vakarus nuo pagrindinio kalnyno yra atskirai iškilusių vulkanų, kurie savo snieguotomis viršūnėmis ir miškais apaugusiais šlaitais teikia kraštui didelio grožio. Žymiausi tos srities vulkanai yra Ruapehu 2797 m (retkarčiais veiklus), Ngauruhoe 2289 m (periodiškai išmeta garą) ir Egmont (kitaip Taranaki) 2520 m (neveiklus), kuris savo simetrine forma ir tankiais šlaitų miškais gražumu pralenkia kitus vulkanus. Nuo šių vulkanų į šiaurę yra 616 km² dydžio Taupo ež., o aplink jį plyti 300–600 m aukščio nuo j.l. iškilusi, apie 12.000 km² ploto sritis su daugybe karšto mineralinio vandens versmių, geizerių, fumarolų ir solfatarų. Didžioji šios srities gamtos įdomybė yra Rausvosios ir Baltosios terasos, kurios atsirado 1886 sprogus Taraweros vulkanui, kai jam aprimus pasiliko 15 km ilgio pakopomis išversta praraja. Šios vietos kriokliai, geizeriai ir mineralinio vandens versmės sudaro didelę lankymo atrakciją. Kai kuriose tos srities vietose prie mineralinio vandens versmių įkurti kurortai, o Rotorua ir Te Aroha vietose yra valdinės sanatorijos. Didelio vulkanizmo dėka N.Z. dirvožemiai yra derlingi, nors kai kur jų derlingumas nukenčia nuo tufų poringumo. Didžiausia upė Waikato tinka laivybai 105 km pradedant nuo žiočių, šiaurės salos šiaurinė dalis gerai tinka žemdirbystei, o kitos jos vietos (išskyrus kalnus) — ganykloms ir iš dalies žemdirbystei. Pietų saloj yra dvi intensyvaus žemės ūkio sritys; tai Canterbury ir Southland lygumos, kur klesti javų ir sodų (obelų, kriaušių, tabako, apynių) ūkiai. Aukštesnėse vietose išplitęs avių auginimas, o siauras vakarų pajūrio ruožas su dideliu kiekių drėgmenų puikiai tinka galvijų ūkiui. Pietų saloj taip pat yra daug upių, kurios nors ir neilgos, bet vandeningos. Iš jų didžiausia Clutha yra 338 km ilgio ir 950 m³/sek. debito. Vakarų pusėj yra tik 2 didelės upės, iš kurių Buller yra garsi savo smarkėtakomis ir kanjonais — giliais stačių šlaitų grioviais. Pietų salos gražumą sudaro pakraščių fiordai, kalnų sniegynai ir ledynai, ežerai, upių kriokliai ir jų gilūs kloniai. Didžiausi ledynai yra Tasmano 29 km ilgio ir apie 2 km pločio ir Murchisono

17 km ilgio. Į vakarus nuo Cook kalno esąs Prano Juozapo ledynas atšliaužia į mišką tik 270 m nuo j.l. Iš upių krioklių aukščiausias yra 580 m Sutherland, nors yra kitų vandeningesnių. Gražiausias yra iš kalnų tarpeklių Otira, išilgai kurį nutiestas pagrindinis geležinkelis tarp rytų ir vakarų krantų. Vandeningos, sraunios ir giliais grioviais tekančios upės gerai tinka hidroelektros energijai gaminti. Pietų salos potenciali upių energija apie 5,5 mil. kW, o Šiaurės salos 1¼ mil. kW. Elektrofikacija plečiama sparčiai, ypač nuo 1943, kai buvo priimtas 10 metų planas elektrifikuoti Šiaurės salai. Ligi 1953 vien tik ant Vaikato upės pastatytos 3 jėgainės: Arapuni 157.800 kW instaliuoto pajėgumo, Karapiro 90.000 kW ir Maraetai 180.000 kW. Kitos žymios jėgainės: Tuai 52.000 kW, Piripaua 40.000 kW, Kaitawa 32.000 kW, Waitaki 105.000 kW, Lake Coleridge 34.500 kW, Highbank 25.200 kW, Lake Tekapo 25.000 kW, o nuo 1955 pradėta statyti Roxborough jėgainė 320.000 kW pajėgumo. Elektros srovė prieinama visiems krašto gyventojams pigia kaina, nes 1 kWh kainuoja mažiau kaip 1 JAV centas.

Mineraliniai turtai labai įvairūs, bet jų ne visų aptikta žymūs kiekiai. XIX a. didžiausias pajamų šaltinis buvo aukso kasyklos, bet jos gerokai išsisėmė, ir pvz. 1954 gauta tik 1168 kg. Iškasama dar: sidabro, tungsteno, mangano, geležies rūdos, vario, gyvojo sidabro, cino, platinos, sieros, asbesto, bentonito ir akmens anglies (1954 2.594.000 t). Aptikta ir geros rūšies naftos.

Klimatas jūrinis, švelnus, su mažais sezoniniais temperatūros skirtumais; žiemos ne labai šaltos, o vasaros be didelių karščių. Vidurkinė temperatūra C° ir drėgmenų mm:

Vieta	I	VII	Atmosf. krituliai
Auckland	19	10,6	1120
Rotorua	19	8,2	1380
Napier	20	8,1	876
Wellington	16	8	1178
Nelson	17	7,3	950
Dunedin	15	–1	925
Hokitika	15,5	6,7	2851

Apskritai vakarų pakraštys gauna labai daug drėgmenų, o rytų—vidutinišką kiekį.

Augmenija būdinga endogeninėmis rūšimis. N.Z. yra apie 1000 rūšių žieduočių, iš kurių apie 650 vietinės. Svarbūs (statybai tinkami) medžiai: kauri pušis (Agathis australis), totara (Podocarpus totara), puriri (Vitex lucens), rimu (Dacrydium cupressinum), matai (Podocarpus spicatus) ir kt. Naujakuriai išnaikino daugumą miškų, ir jie didelėmis pastangomis vėl

Wakatipu ežeras

Milford Sound

atželdinama europinėmis ir australiškomis rūšimis.

Gyvulija taip pat būdinga savitomis rūšimis. Išskyrus dvi skirtis šikšnosparnių, N.Z. nėra buvę prieš kolonizaciją žinduolių. Laukiniai šunes ir laukinės kiaulės yra kilę iš naminių, kuriuos buvo įvežę imigrantai. Nėra ir sausumos gyvačių. N.Z. labai gausu paukščių — yra 23 endogeninės rūšys. Puikūs giesmininkai yra tui ir makomako, o kai kurie kiti turi silpnus sparnus ir negali skraidyti, pvz. kiwi (Apteryx), kakapo (Strigops habroptilus), takahe (Notornis). Alpėse sutinkama į vanagą panaši papūga kea, kuri žinoma kaip avių žudikė. Seniau čia gyventa didžiausio pasauly, bet besparnio paukščio moa (žr.). Įdomiausias mokslui N.Z. gyvulys yra tuatara (Sphenodon punctatus). Tai vienintelis išlikęs iš mezozoinės eros Rhynchocephalia būrio roplys, į driežą panašus, ligi 60 cm ilgio gyvulys. Drugių yra tik 16 skirčių, bet daug kandžių. Bukmedžio miškuose sutinkamas nuodingas voras katipo.

Maorių šokėjos

G y v e n t o j a i. Iš 2.164.734 gyv. (1956) čiabuvių maorių buvo apie 126.000, o 1840 europiečių būta (banginių medžiotojų ir žvejų) tik apie 1000. Tačiau 1860 aptikus aukso ir prasidėjus planingai kolonizacijai, 1881 imigrantų skaičius pakilo ligi 489.933. Imigracija visą laiką vyksta, pvz. 1946–56 atvyko 184.240 imigrantų, iš kurių 4584 pabėgėliai nuo komunistinio režimo. Daugiau kaip 90% visų gyv. yra anglų kilmės. Apie 65% visų gyv. gyvena Šiaurės saloje. Religiniu atžvilgiu pasiskirstymas (1951): anglikonų 37,5%, presbiterijonų 23%. Romos kat. 13,6%, metodistų 8% ir baptistų 1,6%. Krikščionybę į N.Z. įvedė 1814 anglikonų misininkas S. Marsden, pramintas jos apaštalu. Kat. bžn. turi 3 vyskupijas; arkivyskupas reziduoja Wellingtone. Švietimo įstatymu 1877 įvestas laisvas, privalomas (7–14 metų vaikams) mokslas. N.Z. univ. įkurtas 1870, 1926 per-

tvarkytas padarant jį jungtinį-susidedantį iš 4 skyrių, esančių Aucklande, Wellingtone, Christchurche ir Dunedine. Be to, jam priklauso ir žemės ūkio kolegijos. Visose šiose 6 aukštosiose mokyklose 1954 buvo 10.803 studentai, kurių 5542 naudojosi valdinėmis stipendijomis.

Žemės ūkio šaka gyvulininkystė yra pagrindinis gyventojų verslas. Apie 94% viso žemės ūkiui tinkamo ploto yra natūralios ganyklos. 1955 N.Z. buvo 39.117.000 avių ir 5.887.000 raguočių, iš kurių 34% melžiamų karvių. N.Z. yra ketvirtoji iš eilės vilnos produkcija ir antroji jos eksportu. Viena karvė per metus vidutiniškai duoda 115 kg riebalų. Pieną apdirba kooperacinės pieninės. 1955 pagaminta 189.500 t sviesto (apie 9 kartus daugiau, nekaip 1940 Lietuvoje) ir 101.800 t sūrio. Sviesto ir vilnos eksportas sudaro po 34%, o mėsos 31% viso šalies eksporto.

Istorija. N.Z. aptiko 1642 A. J. Tasman, o J. Cook 1769 ištyrė jos krantus, 1840 D. Britanijos kolonija. 1852 gavo autonomiją, o 1856 įvesta parlamentinė sistema. Per 20 metų tęsėsi nesutikimai tarp centrinės krašto vyriausybės (iš pradžių

Avių kaimenė

Maorių muziejaus vadovės (Rotorua)

Aucklande, nuo 1865 Wellingtone) ir 9 provincijų tarybų, kurios siekė didesnių administracinių teisių. Čiabuviai maoriai stengėsi išsaugoti tautinį suverenitetą bent centrinėj Šiaurės salos daly. Jie priešinosi anglų imigrantų įsikūrimui, norėdami sutrukdyti žemių įsigijimą. Nors patys maoriai buvo inteligentiški, geri kariai ir neblogai apsiginklavę, bet jų genčių vadai buvo egoistai pavyduoliai ir tarp savęs nesutarė. Kai kurie drąsiausi jų vadai, kaip Ropata ir Kemp, perėjo į britų pusę ir jiems talkininkavo. Nors jie buvo išsirinkę savo karalių, bet tas pasirodė nevertas užimamos vietos. Maoriai taip pat nesuprato, kad sėkmingiausiai būtų buvę kariauti partizaniniu būdu, o ne frontu ar improvizuotuose fortuose. Maorių kovos dėl nepriklausomybės tęsėsi nuo 1861 ligi 1871. N.Z. 1909 gavo dominijos statusą. 1898 priimtas seno amžiaus pensijų įstatymas buvo pirmasis tos rūšies visoj D. Britanijos imperijoj. 1911 įvestos pensijos našlėms, o nuo 1926 pradėta mokėti pašalpa neturtingoms daugiavaikėms šeimoms.

W. G. McClymont, The Exploration of New Zealand 1940; *W. N. Benson,* New Zealand: South Island Morphology 1935; *A. W. B. Powell,* Native Animals of New Zealand 1947; *W. R. B. Oliver,* New Zealand Birds 1930; *W. T. G. Airey,* Short History of New Zealand ²1953; *D. Hall,* Portrait of New Zealand 1955; *O. Duff,* New Zealand 1956; *J. B. Candliffe,* New Zealand in the Making ²1959; *V. Krakovskis,* N. Z. (vertė J. Bekampis-J. Šaulys) 1905. *A.B.*

N. Z. lietuviai. Pirmasis žinomas lietuvis, atvykęs į N.Z., buvo Jurgis Šeižys iš Šikšnionių k., Joniškio vls. Jis atvyko 1888, vertėsi avių auginimu ir gintaro rinkimu. Jis buvo vedęs čiabuvę maorę, bet, jai mirus, antrą kartą vedė anglę. 1926 Aucklande apsigyveno du lietuviai jūrininkai R. Raudonis ir J. Vosyliūnas, palikę laivą, ant kurio jie buvo paskirti atlikti plaukiojimo stažą. Jie vedė angles-zelandietes ir sukūrė nelietuviškas šeimas, nors ligi Lietuvos okupacijos (1940) palaikydavo laiškais santykius su savo giminėmis. 1949 VI 27 atvyko pirmasis 170 lietuvių, pabėgusių nuo antrosios bolševikinės Lietuvos okupacijos (1944), transportas. Antroji 26 asmenų grupė atvyko 1950, o vėliau atvyko mažesni būreliai ar atskiros šeimos. 1959 pradžioje visoje N.Z. buvo 251 lietuvis: 83 vyrai, 79 moterys ir 89 vaikai bei jaunuoliai iki 20 m. amžiaus; iš viso 67 šeimos. Nuo 1949 ligi 1959 gimė 36, o mirė 3 lietuviai. Per tą laiką buvo sukurta 16 mišrios tautybės šeimų: 11 vyrų vedė svetimtautes ir 5 mergaitės ištekėjo už nelietuvių. Lietuvių vietinis pasiskleidimas (1959): Aucklande ir jo apylinkėse 84, Wellingtone ir apylinkėse 72, Christchurche 29 ir Dunedine bei jo apylinkėse 42, o likusieji pasibarstę po įvairias vietas. N.Z. lietuviai susiorganizavę į Lietuvių Bendruomenę, kurią sudaro Aucklando ir Dunedino apylinkės ir Wellingtono bei Christchurcho seniūnijos. Bendruomenė kiekviena tinkama proga prisimena Lietuvos okupaciją ir lietuvių tautos naikinimą, keldama lietuvių vardą ir gindama jų teises. Ji ruošia tautines šventes, įvairius pobūvius, daro sueigas su paskaitomis ir leidžia neperiodinį informacijų biuletenį. Aucklande veikia Baltų klubas, kuriame ypač aktyviai pasireiškia lietuviai. Klubas ruošia bendrus Pabaltijo kraštų okupacijos ir pirmųjų trėmimų (1941) į Sibirą minėjimus, įteikia memorandumus ir protestus dėl okupantų daromų skriaudų pavergtiems pabaltiečiams. Ilgametę Lietuvių Bendruomenės N.Z. krašto valdybą (nuo 1953) sudaro (1958): pirm. Č. Liutikas, v.pirm. A. Mitkevičius, iždininkas V. Grigaliūnas, sekr. J. Paplauskas ir valdybos narys V. Procuta. 1959 išrinkta nauja v-ba su pirm. V. Procuta. Didesnėse kolonijose yra tautinių šokių grupės, kurios pademonstruoja mūsų tautinius šokius naujazelandiečiams. Aucklande 1952 pradėjo veikti sekmadieninė lituanistikos mokykla. Suorganizuota ir lietuviškų knygų bibliotekėlė. Joje yra daromas spaudos iškarpų rinkinys ir rašoma lietuvių kolonijos kronika. Liet. studentai, kurių 1958–59 mokslo metais buvo 5, susiorganizavę į Australijos lietuvių studentų sąjungos skyrių. Jaunimas mokosi įvairiose mokyklose ar tarnauja pagal įsigytas specialybes. Iš inteligentų trys yra su mokslo laipsniais: agronomas dr. A. Butkus, miškininkas dr. S. Kripas ir gamtininkė dr. E. Liutikienė. 1959 III N.Z. lietuvių kolonijas aplankė vysk. Vincas Brizgys. *Č.L. ir A.B.*

N. Zelandijos LB ir Aucklando apylinkės valdybų nariai ir svečias vysk. V. Brizgys

Naujoji Žagarė žr. Žagarė.

Naujoji Žemė (rus. Novaja Zemlia), Arktikos vandenyno dvilypė sala, susidedanti iš 2 beveik lygaus dydžio salų, kurias vieną nuo kitos skiria 3,2 km pločio ir 109 km ilgio Matočkino Šaro sąsiauris. N.Ž. yra tarp 70°31′–77° š. pl. ir 51°35′–69°2′ r. ilg. Tai yra Uralo kalnyno š. galo Pai-Choi šakos tęsinys. Tarp N.Ž. ir žemyno yra Vaigačo sala, atskirta nuo N.Ž. 45 km pločio Karos Vartų sąsiauriu. Nuo N.Ž. į vakarus yra Barentso jūra, o į rytus Karos. N.Ž. apima 82.600 km² plotą, tęsiasi lengvai lenktu puslankiu apie 1100 km ir yra nuo 45 ligi 135 km pločio. Šiaurinis jos galas baigiasi Vilties iškyšuliu (Mys Želanija), o pietinis — Menšikovo iškyšuliu. Krantai (ypač p. salos v. pusė) išraižyti fiordų. Paviršius p. dalies pelkėtas, kitur uolėtas, kalvotas. Aukščiausia vieta Pik Sedova 1070 m yra į š. nuo Matočkin Ša-

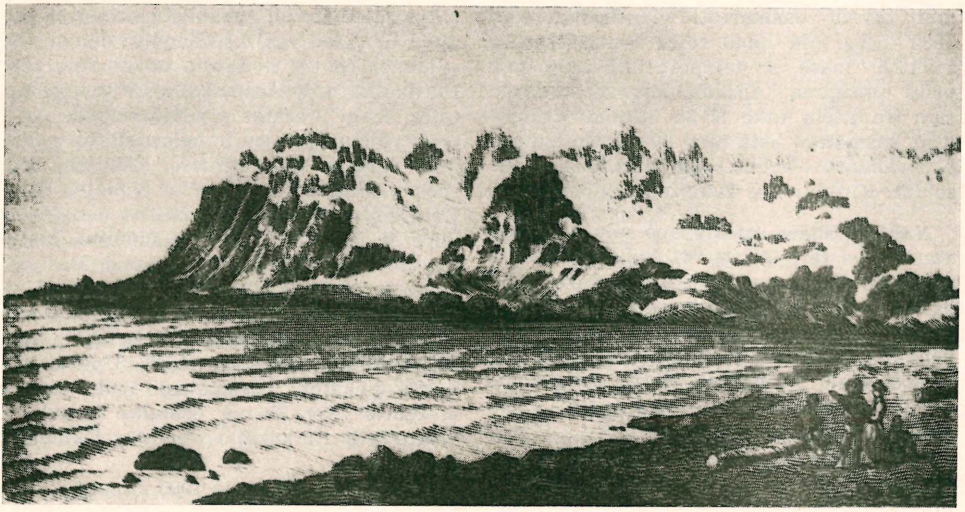

Naujosios Žemės krantas

ro. Š. salos didžioji dalis yra apdengta ligi 500 m storio ledynu. Klimatas žiaurus, šaltas, dažni rūkai (susiduria oro srovės nuo šiltesnio Barentso jūros vandens su šaltesnės Karos jūros srovėmis) ir smarkūs vėjai. P. dalis apimta tundros, medžiai neauga, bet gana gausi fauna: sutinkama baltųjų lokių, vilkų, lapių ir daugybė vandens paukščių. Žemėj aptikta akmens anglies, lignito, vario rūdos, kalkakmenių. Akmens anglies kasimui Sovietų Sąjungos administracija įsteigė nuteistųjų priverčiamojo darbo stovyklas, į kurias buvo išvežta po II pas. karo ir lietuvių. Dėl žiauraus klimato, blogos mitybos ir nepakeliamai sunkaus darbo tos stovyklos yra priskiriamos pačių blogiausių koncentracijos stovyklų grupei, iš kur tik labai mažas kalinių-vergų procentas išlieka gyvų po dvejų metų. Vienintelė čiabuvių nencų pastovi vietovė yra Karmakuly vakarų pajūry. Jos vidurkinė temperatūra (žymiai aukštesnė nekaip r. pakrašty) II mėn. −16,5°C, VII mėn. 6°C, metinė −6° (ligi −10°) C. Tuo būdu N.Ž. klimatas yra šaltesnis nekaip Spicbergeno, kurį pasiekia Golfo srovės poveikis, nors jis yra toliau į šiaurę. Abiejose salose yra meteorologinės stotys.

N.Ž., berods, jau buvo žinoma XI a. Naugardo medžiotojams, kurie nesunkiai galėjo ją pasiekti per užšalusią jūrą. Stephen Borough buvo pirmasis vakarų europietis, ją pasiekęs 1556, W. Barentsas ją pasiekė 1594. Pasklidus gandams apie ten esamą sidabrą, rusai ėmėsi siųsti ekspedicijas. 1760 Sava Loškin praplaukė visu rytų pakraščiu, praleido ten 2 žiemas ir sugrįžo išilgai vakariniu krantu. Tat jis pirmasis apiplaukė visą N.Ž. Jo ekspedicijos užrašai dingo. 1768 salos pakraščius tyrinėjo ltn. Rozmyslov, kuris žiemojo Matočkino šare. Pirmasis suteikė mokslinių žinių apie N.Ž. rusų admirolas F. P. Litke (1797–1882), kuris ją tyrinėjo 1821–24. Norvegas kpt. L. E. H. Johannesen 1870 antrą kartą apiplaukė N.Ž., o 1871 E. Carlsen aptiko Barentso žiemojimo namelį. Nuo 1872 ligi 1925 N.Ž. tyrinėjo 13 ekspedicijų.

A.B.

Naujoji žvaigždė, arba nova, yra kintamoji žvaigždė, kurios šviesumas per kelias dienas padidėja nuo 25.000 iki 50.000, retais atvejais net iki 100.000 kartų ir daugiau. Prieš šį staigų šviesos padidėjimą n.ž. yra paprastai menko ryškumo, nufotografuojama tik didesniais ar pačiais didžiaisiais teleskopais. Šis padidėjęs šviesumas trunka nuo kelių valandų iki kelių dienų. Po to, per laikotarpį nuo 4 iki 30 metų, šviesumas tolydžio mažėja, kol n.ž. grįžta į savo pirmykštį menką šviesumą. Šviesos kitimo metu keičiasi ir žvaigždės spektras.

N.ž. šviesos kitimo būdas primena ilgaperiodinių žvaigždžių kitimą. Pastarųjų periodas yra ilgesnis, jeigu šviesos kitimas yra didesnis. Taikant panašų santykį n.ž., apskaičiuojama, kad pastarųjų sprogi-

mai turėtų pasikartoti vidutiniškai kas 3500 metų. Tik labai retos žvaigždės turi spektrą, masę ir temperatūrą kaip n.ž. prieš sprogimą. Apskaičiuojama, kad visam Paukščių take iš 30 bilijonų žvaigždžių kasmet įvyksta apie 20 n.ž. sprogimų. N.ž. randamos ir ekstragalaktiniuose ūkuose (žr. Kintamosios žvaigždės, Supernova). *Č.M.*

Naujojo Sibiro salos grupė salų Arktikos vandenyne tarp 73° ir 76° š.pl. ir 135–150° r. ilg. Didžiausios salos yra: Liachovo (Didžioji ir Mažoji), Fadejevo, Katilo ir kt.; iš viso jos apima 28.000 km² ir yra negyvenamos, bet jose įrengtos kelios arktinių ir geofozinių tyrinėjimų stotys. Salose aptikta išalusių mamutų, raganosių, elnių ir tigrų liekanų-fosilijų.

Naujokaitis 1. Antanas (1873–?) vaistininkas, 1941 bolševikų išvežtas iš Bartininkų į Sibirą. Jo rinktieji vaistingų augalų vardai atiteko Botanikos žodynui. Žagaro slapyvardžiu rašė spaudoje.

2. Pranas (g. 1905 X 2 Papartynų k., Šakių vls. ir aps.) pedagogas, literatas. 1927 baigė Žiburio gimn. Šakiuose, 1927–33 VDU teol.-filosofijos fak. studijavo lietuvių ir vokiečių kalbas ir literatūrą bei pedagogiką-psichologiją; 1930 vasaros semestrą studijas gilino Berlyno universitete. Nuo 1934 mokytojas Ukmergės gimn., 1941–44 jos direktorius. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1945-46 Detmoldo liet. gimn. vicedirektorius, 1946–48 Augustdorfo liet. gimn. mokytojas. 1949 X 13 atvyko į JAV ir apsigyveno Brukline. Čia vienas liet. šeštadieninės mokyklos steigėjų, mokytojas (1950–53) ir vedėjas (1950–51). 1927–33 Tiesos Kelio administratorius ir redakcijos narys. 1946–49 vienas Lietuvių Žodžio redaktorių, 1951–55 Eglutės redaktorius, 1957–58 kurį laiką Ateities redaktorius. Dar būdamas gimnazijoje priklausė ateitininkų organizacijai, 1930 jų Šatrijos korporacijos pirm., 1949–54 jų centrinių organų JAV narys ir keletą metų LR katalikų federacijos sekretorius. Lietuvoje buvo aktyvus Vilniui vaduoti sąjungos veikėjas (kurį laiką Ukmergės apygardos pirm.). Vokietijoj ir JAV Lietuvių rašytojų, Lietuvių žurnalistų draugijų valdybų ir Lietuvos krikščionių demokratų sąjungos centro komiteto narys, nuo 1959 Fordhamo univ. lituanistikos kursų dėstytojas. Kaip literatas pradėjo reikštis Ateityje, vėliau poezijos ir beletristikos spausdino Ateities Spinduliuose, Židinyje, Gaisuose, Granite, Aukštaičių Žemėje, Ryte, Eglutėje, o literatūros kritikos daugiausia davė N. Romuvai, Ateičiai, Židiniui, Lietuvių Žodžiui, Draugui ir Aidams. Pasirašo pavarde, Pr.N., Pasiesarčio Aidas, Alg. Kalvelis, V. Benjaminas ir kt. Išsp. eilėraščių rinkinį Prie svyruojančių beržų 1930, Naujoji lietuvių literatūra 1948, Upeliai negrįžta į kalnus (romanas) 1959, Šviesos Mergaitė 1959. Scenos veikalas lietuviškos vestuvės iš rankraščio vaidintos Ukmergės gimnazijoje. *A.B.*

P. Naujokaitis

3. Pranas (g. apie 1905 Klepų k., Sintautų vls., Šakių aps.) pedagogas. Mokėsi Marijampolės gimn. ir mokytojų seminarijoje. Dirbo Marijampolės mokytojų seminarijos pavyzdinėje pradžios mokykloje, 1937–39 Klaipėdos pedagoginio inst. pavyzdinės pradžios mokyklos vedėjas. Nuo 1939 Vilniaus pedagoginio inst. lektorius. Išsp. pradžios mokyklai uždavinynų.

Naujokas 1. pradedąs kurį nors darbą dirbti žmogus. 2. Privalomu kariuomenėn šaukimu imamas jaunuolis arba dar neapmokytas kareivis. Rusijos caro valdymo metu, pakeitus rekrutinį gaudymą privalomu n. šaukimu (1874), šaukiamojo amžiaus jaunuoliai kaime susilaukdavo išskirtinio dėmesio ir padėties. Prisimenant sunkią rekrutinių karių dalią, n. jau nuo vidurvasario mažiau dirbo, t.y. juos vaduodavo darbe kiti šeimos nariai, lankė visus tuometinius jaunimo susibūrimus, ir jų būrys išdaigaudavo miesteliuose bei pačiame kaime, nes visi, kad ir nemalonūs, n. žygiai jiems buvo atleidžiami. Pats kaimas dainuodavo apie sunkią kario ir jų motinų, merginų dalią, o vietomis juos apverkdavo ‚n. aimanomis', kurios buvo kuriamos jaunamartės raudų pavyzdžiu. Iki 1914 į n. ėmimo vietas n. išvežamus palydėdavo verkdami giminės iki kaimo galo, o jaunimas — galan lauko. Kariuomenėn paimtuosius atsisveikindavo sudėtinėse jaunimo vaišėse-vakaruškose, kur n. pabučiuodavo savo ir gretimų kaimų mergaites, draugus. Paskutinę naktį n. atsisveikindavo kaimas jau n. namuose. Išvežamus kariuomenėn n. lydėdavo kaimas iki savo lauko

galo, o jaunimas dažnai palydėdavo iki pat jų surinkimo vietos; čia n. išgėrę stengdavosi apkulti žydus (žydai savo sūnus dažnai iš kariuomenės išpirkdavo) ir rusų caro pareigūnus.

N. nepriklausomoj Lietuvoj karinę prievolę atlikti buvo šaukiami 21 metų amžiaus. 1919 IX 27 buvo paskelbti laikinieji n. šaukimo įstatai. Karo metu galėjo būti šaukiami ne jaunesni kaip 18 metų. N. šaukimą ir ėmimą vykdė apskričių komendantai. Pašauktieji stodavo apskrities karinei prievolei atlikti komisijon, kuri vykdė n. ėmimą. Priimtieji buvo siunčiami į kariuomenės dalinius ir tuojau buvo laikomi jaunais kareiviais. Lietuvoje n. šaukimas ir ėmimas vykdavo du kartus per metus. JAV n. šaukimas ir ėmimas vyksta kas mėnuo.

Nepriklausomoje Lietuvoje n. išleidimo papročiai pakito, nes n. tarnaudami savame krašte lankydavosi per atostogas namuose, arba tėvai, giminės ir pažįstami aplankydavo juos ir kariuomenėje. Šalia išlikusio paprasto jaunimo atsisveikinimo, nuo 1924 buvo ruošiamos n. išleistuvės vietos pavasarininkų kuopų, vėliau šaulių ir kitų jaunimo organizacijų, kuriose aimanos buvo pakeistos linksmomis karių dainomis. *A.Mž. ir K.Alš.*

Naujokas 1. Antanas (1889 Juškakiemio k., Slavikų vls., Šakių aps. — 1952 XI Daiton, Ohio, JAV) teisininkas. Mokėsi Marijampolės gimn., dalyvavo moksleivių veikloje ir drauge su Moksleivių Draugo redaktoriais 1908 buvo suimtas ir patrauktas tieson, tačiau Varšuvos teismo rūmai visus kaltinamuosius išteisino. Teisės mokslus ėjo Petrapilio univ., dalyvavo lietuvių studentų ir visuomeninėje veikloje. 1921 grįžo Lietuvon ir kurį laiką buvo teisingumo ministerijos bendrojo dpt. direktorium, vėliau Kauno apylinkės ir Marijampolės bei Panevėžo apygardos teisėjas. 1940–44 advokatas. 1944 pasitraukė Vokietijon, gyveno Landshute (Bavarijoje), 1947 redagavo Izaro bangas. Emigravo į JAV. Nuo studentavimo meto bendradarbiavo spaudoje (pradėjo Aušrinėje). Lietuvos Ūkininko kalendoriuje spausdino eilėraščių ir tautosakos dalykų. Pasirašinėjo slapyvardžiu A. Kiliukas. Buvo Išlaisvinto Panevėžiečio red. kolektyve. Išsp. Trupinėliai 1928, Byrančios varpos 1932. *L.Šm.*

2. Jonas (1871 Lietuvoje — 1930 IV Brukline, JAV) visuomenininkas, leidėjas. Į JAV atvyko 1894. Bruklino Liet. tautiško namo 1904 ir Tėvynės mylėtojų d-jos iždininkas 1901, veiklus lietuvių visuomenininkas 1896–1906; oficialus leidėjas Ateities savaitraščio (1900 IX — 1901 V). Išleido V. Daukšio vertimus: Upton Sinclair Raistą (The Jungle) 1908 ir Prosper Merimée Baltramiejaus naktį 1909. Lėšomis ir patarimais prisidėjo, kad J. Paukštis 1907 perkeltų Vienybę Lietuvininkų Bruklinan; paskutiniais keleriais savo gyvenimo metais buvo cigarų fabrikėlio savininkas. Bendradarbiavo Ryte (1896), Ateityje, Lietuvoje, Darbininkų Viltyje, Kovoje, Laike, Rankpelnyje, Vienybėje Lietuvininkų, Vilniaus Žiniose, Žarijoj. Pasirašinėjo J.N. ir Naujokaičio slapyvardžiu. *J.Pr.*

3. Jonas (1872 II 14 Sparvinių k., Griškabūdžio vls., Šakių aps. — 1948 Ilguvoje) prelatas. Gimnaziją išėjo Marijampolėje. 1890 įstojo į Seinų kunigų seminariją, kurią baigęs 1895 buvo įšventintas kunigu. Kelerius metus vikaravo Punske ir Kudirkos Naumiesty. Bene 1902 išvyko studijų į Šveicarijos Friburgą. 1906 gavo filosofijos dr. laipsnį. Dalyvavo Rūtos veikloje. Tais pat metais buvo paskirtas Seinų kunigų seminarijos prof. 1909 buvo pakviestas dvasios tėvu į Petrapilio dvasinę akademiją ir išbuvo tose pareigose iki akademijos uždarymo (1918). Grįžęs į Lietuvą, 1918 buvo paskirtas ką tik atgaivintos jau grynai lietuviškos Seinų kunigų seminarijos vicerektorium. Tas pareigas ėjo 1918–19 Seinuose, 1919–21 Zypliuose, 1921–26 Gižuose. Kada buvo įkurta Lietuvos bažnytinė provincija ir iš šiaurinės Seinų vyskupijos dalies sudaryta Vilkaviškio vyskupija, N. 1926 buvo paskirtas rektorium Vilkaviškio kunigų seminarijos, kuri iki 1930 buvo Gižuose, o nuo 1930 Vilkaviškyje. Drauge seminarijoje dėstė filosofiją ir asketiką. Jam rektoriaujant buvo pastatyti nauji mūriniai seminarijos rūmai. 1938 dėl sumenkėjusios sveikatos buvo atleistas iš rektoriaus pareigų ir apsigyveno Marijampolėje Kunigų šalpos draugijos namuose, skirtuose kunigams seneliams ir invalidams. Okupavus Lietuvą rusams, buvo priverstas apleisti Marijampolę ir išsikelti į Kretkampį. Antrosios okupacijos metu gyveno Ilguvoje, kur ir mirė. Seinų kapitulos kanauninku buvo pakeltas 1916, prelatu 1928, Šv. Tėvo rūmų prelatas nuo 1928. Rašė liturgikos ir asketinės bei mistinės teologijos klausimais Tiesos Kelyje,

Vadove. Atskirai išsp. Kunigų rekolekcijos 1925, Šv. Mišių auka 1935, Šv. Mišios ir jų pergyvenimas 1935, Vadovėlis bendram Šv. Mišių klausymui 1936, Rožančiaus mėnuo.

F. Brt.

4. Justinas (g. 1901) advokatas. Po I pas. karo mokytojavo Jurbarko (1921) Saulės progimnazijoje, vėliau Žiburio progimnazijoje Naumiestyje. Studijavo Lietuvos univ. teisių fak. Studentaudamas veikė Ateitininkų organizacijoje ir Studentų savišalpos d-joje (1924 pirm.). 1926 baigė teisių fak. ir buvo ligi 1931 Jurbarko gimnazijos direktorium. Bendradarbiavo Lietuvos Ūkyje, Ryte, dirbo Laisvės ir Ūkininko Patarėjo redakcijose. Išsp. Naudingas žemės ūkio tvarkymas.

5. Matas (g. 1901 V 5 Smuų k., Veiverių vls., Marijampolės aps.) gen. štabo plk. ltn. Mokėsi Saulės mokytojų seminarijoje Kaune. 1921 baigė Lietuvos karo mokyklą, 1926 Aukštuosius karininkų kursus, 1937 Vytauto D. aukštąją karo mokyklą. Eksternu baigė Marijampolės gimn. ir studijavo teisę VDU. 1939–40 buvo 9 pėst. pulko štabo viršininku ir pulko vado padėjėju. 1944 Žemaičių rinktinės 2 pėst. pulko vadas. 1941 dalyvavo rezistencinėje veikloje ir 1941 VI 22–24 sukilime, eidamas Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos nario ir pirmininko pareigas. 1941 Savitarpinės pagalbos komiteto pirmininkas ir partizanų būrio viršininkas. Bendradarbiavo karinėje ir rezistencinėje spaudoje. 1943–44 buvo Lietuvos Laisvės Trimito redakcinės komisijos narys. Į JAV atvyko 1949.

Naujokynas žr. Noviciatas.

Naujonys k. Anykščių vls., Utenos aps. Po 1863 sukilimo daug lietuvių buvo ištremta į Sibirą ir į jų vietą įkurdinta rusų kolonistų, kurie 1940 VI džiaugsmingai sutiko rusus bolševikus.

Naujosios Biržų Žinios Biržų savaitraštis 1941 VI — 1944 VII. Pradžioje (1–5 nr.) iki VIII 14 jas leido Lietuvių aktyvistų fronto Biržų skyrius, tačiau vokiečiams pareikalavus ‚persitvarkyti ir prisitaikyti' vėliau jų leidėju rašėsi įvairūs asmenys. N. B.Ž. buvo senųjų Biržų Žinių tęsinys ir vokiečių cenzūrą mokėdavo gudriai apeiti, labai dažnai išbrauktas eilutes atitepdamos lašiniais. N.B.Ž. redagavo būrelis vietos veikėjų.

Naujosios Vilnios miškų urėdija su būstine N. Vilnioje, Vilniaus aps. Šiai urėdijai priklausė 5 girininkijos: Bezdonių, Lavariškių, N. Vilnios, Pokštėnų ir Taurų.

Naujosios Zelandijos Lietuvis įst. 1950, Lietuvių Bendruomenės informacinis laikraštis. Ligi 1958 išėjo 25 nr.

Naujos Žinios 1. parneszanczios daug wisokiû Naujynû ėjo 1889 XII 11 — 1890 III 26 savaitinuku Ragainėje. Jas redagavo ir spausdino Kr. Voska, laikraštį skirdamas Lietuvių rinkimo partijos reikalams. 1889 išėjo du nr., o 1890 — 13 ir sutojo, nes apsimokėjusių skaitytojų teturėjo vos 13. N.Ž. prieš save buvo sukėlusios visus vokietininkus ir daugelį kunigų.

A. B(ruožis) Klaipėdiškis, Prusų lietuvių laikraščiai (Draugija 89–90, 1914).

2. Pradėjęs eiti 1933 II 26 tris kartus per savaitę, dienraščiu ėjo Kaune 1934 VI 14 — 1936 II 2. Jos atsirado iš sulaikytų Rytmetinių Naujų Žinių (žr.).

Naujovė lietuvių labui skiriamas laikraštis, 1915 IX–XII Vydūno leistas Tilžėje. Išėjo 3 nr. (48+40+36 psl.).

Nauju Taku vienadienis jaunuomenės raštas, pasirodęs 1914 VI 6/19 Vilniuje, vietoje sustabdytos Visuomenės. Jo leidėju rašėsi K. Juknevičius, nors 88 psl. žurnalas buvo paruoštas Vilniaus socialistų jaunimo. Bendradarbiai: A. Lastas (Juodasis), B. Sruoga (B. Kaunas), Vc. Biržiška (Smūtkelis), J. Janonis (Vaidilos Ainis), Vl. Putvinskis ir kt. Be poezijos ir apysakaičių, yra straipsnių ekonominiais ir ypač kaimo jaunimo reikalais, kur aiškinama, kad miesto (moksleivija) ir kaimo jaunimas turi sudaryti bendrą ‚visuomenės demokratų' srovę.

Naukaimis (anksčiau Gabrieliškės) kaimas Girkalnio vls., Raseinių aps., apie 12 km nuo Ariogalos. Čia 1910 L. Krzywickis kasinėjo piliakalnį, esantį nedidelėje kalvoje. Tyrinėjimų metu susidurta su storu kultūriniu sluoksniu, kuriame surasta daugiausia III–IV a. po Kr. medžiaginės kultūros liekanų. Iš radinių pažymėtina: žalvarinė juostinė apyrankė apvalainais galais, ornamentuota akiniu raštu, geležinis ietigalis ilga ir plačia rombine viršūne, Marko Aurelijaus (161–180 po Kr.) ir kitų romėniškų pinigų, kurių du panaudoti kaip papuošalai (prie jų prisiedinta ąselės ir prikabintos grandinėlės), puodų šukių, gyvulių kaulų ir daug grūdų liekanų. Grūdai suanglėję, gana gerai išlikę. Jų rasta bent keliose piliakalnio vietose, bet daugiausia (net 13,5 gorčių) aptikta vienoje akmenimis grįstoje duobėje, kuri yra

buvusi piltuvėlio pavidalo, apie 2 × 2,5 m skersmens ir 30 cm gylio. Duobės sienos taip pat išgrįstos akmenimis. Iš grūdų vyrauja dvieilis kvietys (Triticum dicoccum), špeltė (Triticum spelta); mažiau surasta paprastojo kviečio (Triticum vulgare), kviečio nykštuko (Triticum compactum), rugių (Secale cereale) ir soros (Panicum). Be to, ten pat surasta ir suanglėjusios duonos liekanų. Aptikta ir piktžolių sėklų, kurių išskirta net 19 rūšių.

L. Krzywicki, Pilkalnia w Gabrieliszkach (Księga pamiątkowa celem uczczenia Uniw. Stefana Batorego 1931); *M. Matłakówna* (Acta Societatis Botanicorum Poloniae 3 : 2, 1926, 164–195 ir 6 : 4, 1929, 370–384); *W. Świderski* (Acta Societatis Botanicorum Poloniae 3 : 2, 1926, 247).
J.P.

Naukratis (gr. Naukratis ‚laivas' ir krateō ‚esu galingas, viešpatauju') Nilo deltoje miletiečių VII a. pr. Kr. įkurtoji graikų faktorija, faraono Amasio II apie 570 pr. Kr. apdovanota monopoliu prekiauti su graikų miestais, iki Aleksandrijos įkūrimo žymiausias graikų-egiptiečių prekybos centras, tebeturėjęs reikšmę ir vėliau.

Naumachija (gr. ‚jūrų kautynės') jūrų kautynės, vėliau sen. Romoje jūrų kautynių vaidinimas amfiteatro baseinuose arba Romos apylinkės ežeruose.

Naumann 1. Friedrich (1860–1919) vokiečių politikas ir evangelikų kunigas. 1907–12, 1913–18 reichstago atstovas, pritaręs reichstage liberaliems įstatymams. 1896 įsteigė nacionalistų socialistų partiją, norėdamas patraukti darbininkiją nuo socialistų. I pas. karo metu sudarė Vidurio Europos programą ir ją išdėstė knygoje Mitteleuropa 1915. 1895 įsteigė žurnalą Hilfe ir jį redagavo ligi 1919. 1918 vienas iš steigėjų Vokiečių demokratų partijos, 1919 jos pirmininkas. Išsp. Das soziale Programm der evang. Kirche 1891, Asia ^{8}1911, Demokratie und Kaisertum ^{4}1905, Der Kaiser im Volksstaat 1917.

T. Heuss, F. N. ^{2}1949.

2. Hans (1886–1951) germanistas, tautotyrininkas, nuo 1919 Jenos, 1921 Frankfurto, 1932 Bonos univ. prof. Išsp.: Kurze historische Syntax der deutschen Sprache 1915, Höfische Kultur 1929 ir kt. Jis žinomas savo pažiūra į tautosaką, kurią laiko aukštosios visuomenės kūrybos skenduoliu žemesniuose bendruomenės sluoksniuose; tai iškėlė savo knygoje Grundzüge der deutschen Volkskunde 1922 (nuo 1935 Deutsche Volkskunde in Grundzügen).

Naumburg Vokietijos mst. Saksonijoje, deš. Saalės krante priešais jos intako Unstruto žiotis, 40 km į p.v. nuo Hallės; 44.000 gyv. (1946). Didžioji miesto įžymybė yra XII–XIV a. katedra. N. vyskupija įkurta 968 su rezidencija Zeitze, bet 1028 perkelta į N., o 1564 sekularizuota. Ligi to laiko N.

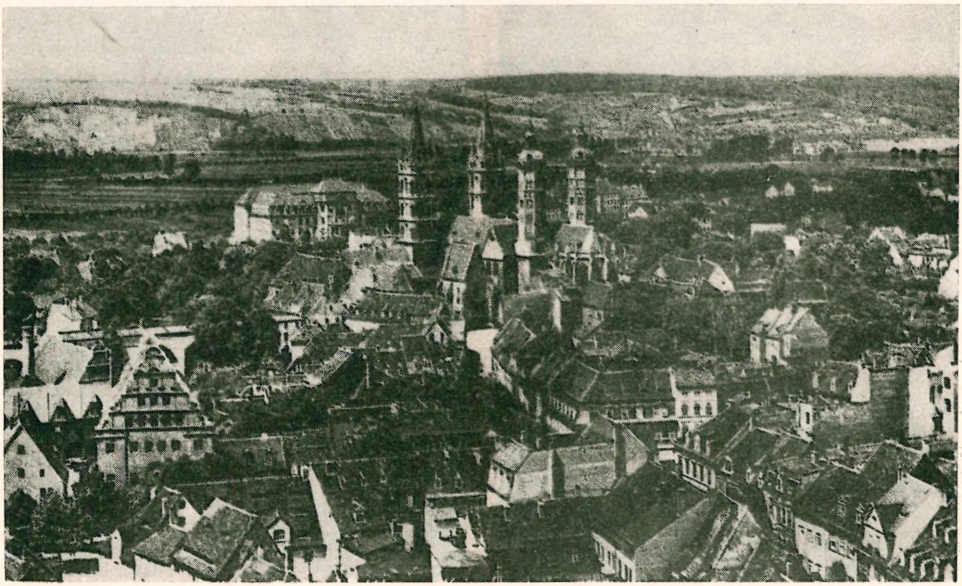

Naumburgas

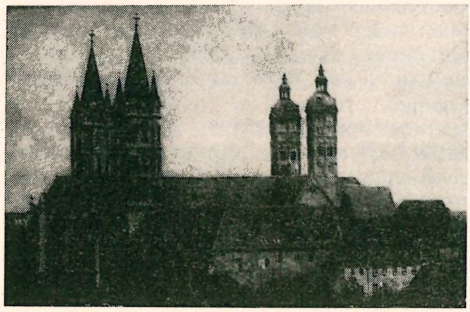

Naumburgo katedra

buvo vyskupų valdžioje. Pagrindinės pramonės šakos: odos gaminių, tekstilės, baltinių, šukų, žaislų, vyno gamybos.

K. Wassermann-F. Hege, N.: Stadt und Dom 1952; *H. Beenken,* Der Meister von N. 1939; *H. Küss,* Die Meisterwerke in Naumburger Dom 1938.

N. katedra, Šv. Petro ir Povilo katedra, vienas iš žymesnių paminklų Vokietijos viduramžių architektūros. Iš XII a. išliko kripta. Bazilika su transeptu, dviem chorais ir 4 bokštais pradėta statyti apie 1220 ir baigta XIV a. Bokštų viršūnės barokinės. Labai turtinga dekoratyvinė skulptūra (kapiteliai) rodo XIII a. formų evoliuciją iš vėlyvosios romanikos į ankstyvąją gotiką. Rytinis choras atskirtas romanišku lektoriumu, vakarinis — skulptūriniu XIII a. lektoriumu. Jo reljefai, vaizduoja Jėzaus Kristaus kančios scenas, datuojami apie 1260, ir keliolika ant konsolių vakarinio choro sienose stovinčių didelių figūrų, datuojamų apie 1250–70, yra Vokietijos gotikos skulptūros laimėjimas. Šitos figūros vaizduoja Ekkehardinų ir Wettinų giminių riterius ir jų žmonas kaip katedros ir vyskupijų rėmėjus. Jų kūrėju galėjo būti tik viena geniali asmenybė, kurio vardas nežinomas, todėl jis parmintas N. meistru (žr.).

Naumburgo meistras vokiečių XIII a. skulptorius, dirbęs XIII amžiuje. Nei jo vardas, nei biografija nėra žinomi, bet iš eilės darbų panašumo buvo mėginta rekonstruoti jo kūrybos evoliuciją, kuri lieka hipotezė ir mįslė. Jo menas šaknija Prancūzijos ankstyvojoje gotikoje, todėl spėjama, kad N.m. mokėsi prie Chartres katedros dirbtuvės ir pradėjo reikštis Prancūzijoje, kur jam priskiriama viena kon-

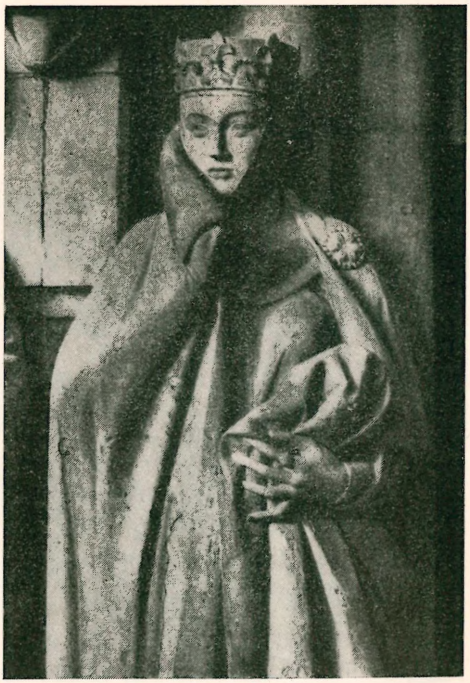

Skulptūros Naumburgo katedroje

solio figūra Noyon katedroje, keli reljefai Amiens katedros fasade ir Metzo katedros portalo fragmentai. Iš Prancūzijos N.m. nuvyko Reino kraštan, kur jam priskiriami nepaprastai įspūdingi Mainzo katedros lektoriumo Paskutinio teismo fragmentai (dabar katedros muziejuje), datuojami apie 1235–39, ir Šv. Martyno reljefas Bassenheime (žr. pav. LE XVII, 418). Toliau N.m. nukeliavo į A. Saksoniją, kur apie 1250–70 sukūrė garsiąsias N. fundatorių figūras ir lektoriumo reljefus katedroje, kurie sudaro jo kūrybos viršūnę. Jam taip pat priskiriamos kelios statulos Meisseno katedroje. N.m. kūryba yra viduramžių meno klasika. Ji atsipalaiduoja nuo romanikos skulptūros monotoniškumo, atskiroms statuloms suteikdama gyvumo ir individualinį charakterį. Tačiau ši kūryba dar nepaliesta nei realizmo, nei manierizmo, bet ji dvelkia tikru monumentalumu ir gilia dramatika, kaip patys didieji skulptūros šedevrai, pvz. Fidijo ar Michelangelo kūriniai.

H. Giesau, Der Dom zu Naumburg 1927; ('') Die Meissner Bildwerke 1936; *H. Küas*, Die Naumburger Werkstatt 1937; *H. Beenken*, Der Meister von Naumburg 1939. *P.Rkl.*

Naumiestis žr. Kudirkos N. ir Žemaičių N.

Naunynas Hiobas (1672 Ragainėje—1730 Tilžėje) ev. kunigas, vienas iš pirmosios lietuviškosios Biblijos vertėjų; teologijos mokslus ėjo Karaliaučiaus univ. Jokūbo Kvandto pavestas su Valtarkiemio kun. Pilypu Ruigiu ir kt. išvertė į lietuvių kalbą, bet faktiškai taisė 1701 Bitnerio vertimą, 1727 išspausdintą Naująjį Testamentą. 1730–33 N. įėjo į 17 savanorių kunigų komisiją S. Testamentui versti į lietuvių k., N. išvertė Jobo bei Saliamono knygas. Pirmoje 1735 išspausdintoje lietuviškoje Biblijoje buvo įdėtas N.-Ruigio verstasis Naujasis Testamentas.

J. Bertuleit, Die Reformation unter den preussischen Litauern 1934; *Vc. Biržiška*, Senųjų lietuviškų knygų istorija I, 1953, 151–152. *K.Gdt.*

Naupaktas (gr. Naupaktos, it. Lepanto) senovėje vakarinių lokrų svarbiausias uostas prie įėjimo Korinto įlankon. Per Peloponeso karą N. buvo atėniečių laivyno bazė, nuo 338 pr. Kr. priklausė Etolijai (žr.), nuo 146 pr. Kr. Romai, vėliau Bizantijai, nuo 1409 Venecijai, nuo 1499 Turkijai.

L. Lerat, Les Locriens d'Ouest 1952.

Nauplia

Nauplia, oficialiai Navplion, Graikijos uostas ir Argolio nomos (aps.) sostinė, Pelopenese, Argolikos įlankos š. gale; apie 8000 gyv. (1957). N. yra tos lygumos uostas, kurioje yra Mikėnai ir Argos ir kur yra išlikusių Mikėnų amžiaus kapų. Jo įkūrimas yra mitologinis; didvyris Nauplius dalyvavęs Argonautų žygyje, o kitas buvęs Eubojos karalius. Klasikiniais laikais jis nevaidinęs žymesnio vaidmens. Jo reikšmė iškilo viduramžiais, kai patapo Morejos sostine. 1211 užimtas pr. Godfrido Villehardouino, 1389 atiteko Venecijai, 1540 užimtas turkų, 1686 vėl Venecijos, 1715 vėl turkų, 1770 trumpam laikui užimtas rusų. Graikijos nepriklausomybės kovų metu užimtas 1822 XII 12 sukilusių graikų ir ligi 1834 buvo Graikijos sostinė.

Nauplijas (gr. Nauplios) 1. mitologinis Poseidono ir Amimonės sūnus, Palamedo tėvas. Kai graikai prie Trojos dėl Odisėjo intrigų įtarė Palamedą tėvynės išdavimu ir užmušė akmenimis, N., negavęs satisfakcijos, atkeršijo grįžtantiems Trojos nugalėtojams klaidinančiais ugnies ženklais nuo Eubojos salos iškyšulio Kaferejaus. Laivai užplaukė ant povandeninių uolų, ir daugumas jų žuvo.

2. N. yra antroji vėžiagyvių vystymosi stadija, kai iš kiaušinėlio išsirita lerva (žr. Vėžiagyviai).

N a u p l i j i n ė a k i s yra vieninė akis, sudaryta iš trijų paprastų taurės pavidalo, nesudėtingai suformuotų, akelių, kokias turi vėžiagyvių lervos, vadinamos n.; nuo to ir jų akys gavo šį pavadinimą.

Nauragis Ipolitas (g. 1900 XII 2 Krakių mst., Kėdainių aps.) operos solistas, karininkas. Pirmasis N. muzikos mokytojas

Ip. Nauragis

buvo vargonininkas Aleksandravičius, mokęs vargonuoti ir fortepijonu skambinti. Rusijoje jis mokėsi, dirbo ir vis nesiliovė mokęsis muzikos. 1918 Nauragių šeima grįžo į Lietuvą. N. ėmėsi visuomeninės veiklos, pvz. organizuoti Krakių vls. savivaldybę. 1919, kaip turįs reikalingą cenzą, N. mobilizuojamas į Lietuvos kariuomenę. Netrukus jis įstojo Karo mokyklon, baigė jos antrąją laidą ir dalyvavo laisvės kovose. 1922 N. dirbo Mažeikių stoties komendantūroje, bet 1923 vėl grįžo į Kauną. Čia jis pradėjo dainavimo mokytis O. Marini studijoj, o 1924 įstojo Kauno konservatorijon, kurią baigė 1929. Pirmą kartą viešai pasirodė 1926 konservatorijos mokinių koncerte, 1928, dar mokyklos nebaigęs, debiutavo Verdi Aidoj, sėkmingai padainuodamas ir suvaidindamas vyriausio žynio Ramfiso vaidmenį. Netrukus N. buvo pakviestas nuolatiniu Valstybės operos teatro solistu. 1929 iš kariuomenės pasitraukė kapitono laipsniu. 1930 dainavimo studijų pagilinti lankėsi Prancūzijoj ir Italijoj. 1931 kaip švietimo ministerijos stipendininkas vėl išvyko Italijon, kur ne tik mokėsi, bet Milane dainavo Verdi operų Rigoletto ir Trubadūro vaidinimuose Puccini ir Lirico teatruose. 1933 N. grįžo Lietuvon ir atsidėjo kūrybiniam darbui savojoj operos scenoj. Per keliolika metų Valstybės operos teatre jis dalyvavo 35 operų pastatymuose ir sukūrė apie 70 operinių vaidmenų. 1936 drauge su V. Jonuškaite, K. Petrausku ir J. Mažeika N. pusantro mėnesio dainavo garsiame Buenos Aires (Argentinoj) Colon teatre. 1937 Vienos Volksoperoj jis dainavo Gounod Fausto Mefistofelį. Buvo kviečiamas ir yra sėkmingai pasirodęs kaimyniniuose Pabaltijo kraštuose — Estijoj ir Latvijoj. Nepriklausomoj Lietuvoj N. dainavo ne tik Kauno, bet ir Vilniaus operos teatre. Buvo vertinamas ir kaip koncertinis dainininkas, tad yra dainavęs daugely koncertų ir ne kartą su daina lankęs visus didesniuosius Lietuvos miestus. 1944 N. su šeima pasitraukė Vokietijon. Tremtinių stovyklose per kelerius metus jis yra padainavęs 300 koncertų. Prisidėjo prie liet. operos organizavimo Detmolde ir ten pastatytame Rossini Sevilijos Kirpėjuje N. 12 kartų dainavo Don Basilio rolę. Du kartus jis buvo kviečiamas dainuoti Anglijoj. Pirmą kartą kvietė D. Britanijos Lietuvių s-ga, o antrą British Art Council. Anglijoj su kitais liet. dainininkais N. padainavo 60 koncertų, anglų spaudos buvo teigiamai įvertintas. 1949 jis atvyko į JAV ir šiame krašte taip pat yra dainavęs visoj eilėj koncertų. Lankėsi Kanadoj, kur taip pat kaip dainininkas spaudos buvo gražiai sutiktas. Nuo 1953 rudens N. yra Šv. Kazimiero parapijos vargonininkas Worcesteryje, Mass.

Ip. Nauragis Boriso Godunovo vaidmenyje

Nepriklausomos operos teatre N. pasižymėjo ne tik savo dainavimu ir muzikalumu, bet ir stipria savaiminga vaidyba. Turėdamas puikią išorę, ryškius gabumus ir įgimtą darbštumą, per keletą metų jis išaugo į pirmaeilį operos solistą ir aktorių. Jo balsą galima apibūdinti tauriuoju bosu. Nors truputį nelaisvas aukštajame registre, tas balsas buvo galingas, sodrus ir malonaus tembro visame vidury ir apačiose. Pradedant Aidos Ramfisu, kiekvienas jo sukurtas vaidmuo buvo gerai apgalvotas, išgyventas ir išbaigtas darbas. N. sceninių laimėjimų viršūne laikytini trys vaidmenys: G. Rossini Sevilijos Kirpėjo Don Ba-

silio, Ch. Gounod Fausto Mefistofelis ir Mussorgskio Borisas Godunovas, Tuose vaidmenyse atsiskleidė visas N. talento spalvingumas ir pajėgumas, visos jo vokalinės ir vaidybinės galios. Jei Don Basilio vaidmeniu jis kėlė juoką, Mefistofely reiškėsi šėtonišku šmaikštumu ir išieškotu judesiu, tai jo Borise buvo sutelktas žmogiškasis tragizmas, sąžinės šauksmas ir nedalia. N. yra lietuviškosios mokyklos operos dainininkas ir aktorius. Nors karo aplinkybių ir okupacijų nublokštas nuo savosios scenos pačiame subrendime, bet savo pasiektais meniniais laimėjimais N. liet. operos teatro istorijoj liks iškili ir savaiminga asmenybė. *St.S.*

Nauru sala Pacifiko vandenyne, 600 km į v. nuo Gilberto salyno; 21 km² ploto, apie 3500 gyv. (1958), iš kurių 274 europiečiai. N. turtinga labai švarių fosfatų (per 300 mil. t), kurių per metus išvežama apie 1 mil. t. N. aptiko 1798 anglas kpt. Fearn, 1888 atiteko Vokietijai, nuo 1920 D. Britanijos mandatas, 1942–45 okupuota japonų, nuo 1947 D. Britanijos ir N. Zelandijos administracijoje.

Nausėdas Vladas (g. 1911 Zakainių k., Naumiesčio vls., Tauragės aps.) žurnalistas. Mokėsi Švėkšnos gimn. iki 6 klasės, 1931 baigė Tauragės mokytojų seminariją ir, atlikęs karinę prievolę kariūnu aspirantu, 1932 pradėjo studijuoti VDU vokiečių kalbą ir literatūrą. Dirbo Akademiko redakcijoje ir redagavo Jaunąją Lietuvą. Dar besimokydamas gimnazijoje ir seminarijoje, pradėjo redaguoti moksleivių laikraštėlius. 1937–39 redagavo Akademiką ir kurį laiką Darbą. 1938 pradėjo dirbti Radiofone redaktoriumi. 1940–41, atleidus bolševikams iš Radiofono, dirbo Aušros berniukų gimnazijoje. 1941 išvežtas su šeima į Sibirą. Grįžo į Lietuvą ir dirba pedagogo darbą.

Nausėdienė-Runavičiūtė Antanina (g. apie 1892 Šeduvoje) JAV lietuvių katalikų veikėja. 1897 atvyko į JAV, Čikagoje baigė aukštesniąją mokyklą ir pradėjo dirbti mokytojos darbą Šv. Mykolo lietuvių mokykloje. Čikagoje yra įsteigusi Moterų rožančiaus d-ją, Čikagos lietuvių moterų klubą ir 10 metų pirmininkavusi Šv. Onos pašalpinei d-jai. 1914 viena iš steigėjų Katalikių moterų s-gos, o 1919 Šv. Kazimiero akademijai remti d-jos, kuriai nuo pat įsikūrimo pirmininkauja. Keliais atvejais N. buvo LRKAS centro valdybos v.pirm., Amerikos lietuvių tautos tarybos narė, Tautos fondo centro valdybos iždo globėja. Veikė Vyčių ir Labdarių draugijose. 1918 dalyvavo delegacijoje pas JAV prezidentą W. Wilsoną. 1934 Lietuvos respublikos prezidentas apdovanojo D.L.K. Gedimino IV laipsnio ordinu. 1918–23 redagavo Moterų Dirvą ir yra bendradarbiavusi Drauge.

Nausėdija paprastai vadinama organizuotai bei suderintai užstatytas gyvenamasis rajonas (vok. Siedlung, ag. Housing). Kai XIX a. pradžioj nepaprastu greičiu pradėjo augti pramonė, kuri sukėlė masinę emigraciją iš kaimų į miestus, būtinai reikėjo aprūpinti butais naujus miestų gyventojus-darbininkus. Tačiau naujųjų namų statyba vyko, turint pirminį tikslą, kaip galima daugiau ir pigiau pastatyti butų, palyginti, nedideliame plote, šalia augančios pramonės įmonių. Toji statyba vyko beveik be jokios kontrolės ir visai neatsižvelgiant į pagrindinius higienos ir ypač į socialinius reikalavimus, nekalbant jau apie tų namų rajonų estetiką.

Vėliau šitie rajonai virto vad. skurdo rajonais, kuriuose siautė įvairios epidemijos, kriminalinių nusikaltimų procentas čia buvo daug didesnis kaip kituose rajonuose.

Ilgainiui butų klausimas tapo pagrindine urbanizmo problema, kuriai tinkamai išspręsti visose pasaulio kultūringose valstybėse skiriama daug laiko ir lėšų. Šis klausimas daug kartų figūravo tarptautinių urbanizmo kongresų darbų tvarkoje.

Šis klausimas iš tikrųjų yra labai svarbus, nes gyvenamųjų namų būvis atsiliepia į žmogaus psichiką — geras butas, jo jaukumas suteikia energijos ir noro gyventi, padidina žmogaus kūrybingumą ir žymiai palengvina jaunosios kartos auklėjimą.

Todėl gyvenamųjų namų problema ir sudaro žymią dalį visos socialinės problemos, kuri paprastai sunkiai sprendžiama. Kai XIX a. pabaigoje anglas Ebenezer Howard pasiūlė savo miesto-sodo idėją, visai kitais radikaliais principais pagrįstą, ji su entuziazmu buvo sutikta. Jau XX a. pradžioje šioji idėja buvo pirmą kartą vykdoma Anglijoje (žr. Miestų planavimas). Tie pirmieji bandymai vyko šūkiu, urbanisto Raymond Unwin sukurtu, kad namų sutankinimu nieko nelaimima, kadangi ne pirminė kaina yra svarbi, o galutinė, turint galvoj žmogų, o ne daiktą. Naujos idėjos šalininkų skaičius pradėjo smarkiai

augti ne vien tik pačioje Anglijoje, bet ir kitur.

Atsirado, nors ir nedidelis skaičius, entuziastų ir JAV (Clarence Stein, Henry Wright ir kt.), kuriems po I pas. karo pasisekė vienur kitur pritaikyti Howardo idėją, nors šiek tiek ir modifikuotą praktikoje (Sunnyside Gardens, Queens, N.Y.; Radburn, N.J.; Greenbelt, Md., ir kt.).

N. projektavimas, o ypač paties projekto vykdymas yra gan komplikuota teisinė, ekonominė, o ypač sociologinė problema, reikalaujanti, be ilgų studijų, dar ir gero pažinimo visų būsimųjų to rajono gyventojų, ypač jaunuomenės, interesų. Socialinę problemą sprendžiant, buvo padaryta daug tyrinėjimų, nes svarbu, kad gyvenamų namų tipai ir butų dydžiai atitiktų būsimųjų gyventojų profesijos reikalavimus ir šeimos dydį. Kadangi šis reikalavimas kertasi su statybos ekonomiškumu, tai daug kur buvo išdirbtos normos, vad. egzistencinis minimumas namų, t.y. mažiausias galimas butas, atsižvelgiant į šeimos dydį ir net į finansinį jų pajėgumą, tačiau nenusižengiant higienai ir paskirčiai jį naudojant.

Masinės statybos ekonomiškumas pareina ne tik nuo galimo pastatų ploto minimumo, bet ir nuo tinkamai parinktų medžiagų, o ypač nuo tinkamo jų naudojimo bei pačios statybos tinkamo organizavimo. Čia ypač didelę reikšmę turi atskirų pastato dalių standartizavimas, nes tik standartinės dalys gali būti pigiau pagamintos. Kadangi masinė statyba yra reikalinga stambaus kapitalo ilgamečio investavimo be apčiuopiamos naudos kreditoriams, tai palikti tą statybą vien privačiai iniciatyvai būtų netikslinga. Norint efektyviai tokią statybą paremti, reikia ne tik sudaryti sąlygas pigiam ilgamečiam kreditui, bet ir turėti smulkiai išdirbtą vad. butų politiką savivaldybiniu ir valstybiniu mastu, būtent, kad būsimųjų butų nuoma nebūtų perdidelė, nes n. gyventojai dažniausiai būna ekonomiškai mažai pajėgūs. Tačiau iš nuomų gaunamų pajamų turi visada užtekti rajono administracijai aptarnauti ir eiliniam remontui ir tik ypatingais atvejais pačios statybos amortizacijai.

Dažnai energingų asmenų iniciatyva yra sudaromos plačios organizacijos, kuriose savo kapitalu dalyvauja ne vien tik privatūs asmenys ar bendrovės (fabrikų savininkai ir pn.), bet ir savivaldybės bei valdžios įstaigos. Šitų organizacijų pagrindinis tikslas yra ištirti vietos sąlygas teisiniu, ekonominiu ir sociologiniu atžvilgiais ir, sutelkus pakankamą kapitalą, vykdyti pačią masinę statybą, nes tuomet žymiai palengvėja teisinė vykdymo dalis.

Daug kur Europoje, pvz. Vokietijoje, praktikuojamas kitas n. statybos būdas, būtent vad. taupomosios statybos kasos. Tose kasose žmonės taupo pinigus namų statybai. Kai sutaupoma 25–30% namų kainos, galima gauti ilgametį kreditą tose pačiose kasose, užstačius sklypą ir pastatytus namus (hipoteka). Dažniausiai pačios kasos atlieka statybą, o paskui parduoda atskiriems asmenims išsimokėtinai. Čia statytojas turi būti ne vien tik grynos statybos žinovas, bet ir turi nusimanyti estetikos reikaluose (žr. Miestų planavimas).

Norint tinkamai suprojektuoti n., reikia pirmiausia susirasti tinkamą jai vietą. Tai atliekama sritiniu planavimu, bet derinant jį ir su miesto detaliu planavimu, kad būtų galima suorganizuoti patogų viešą susisiekimą su būsimųjų gyventojų darbovietėmis. Kadangi n. statybos klausimą sprendžiant dažniausiai dalyvauja ir savivaldybės, tai vietos parinkimo klausimas žymiai lengvėja.

Pačią n. planuojant, gali pasitaikyti tokių atvejų. Pirmas, pats geriausias sprendimas yra miestas-sodas, tačiau toks atvejis ne visuomet galimas — tikrą miestą-sodą galima įvykdyti tik krašte su aukštu standartu ir su gerai atliktu sritiniu planavimu; mat, miestas-sodas iš esmės yra atskiras nepriklausomas vienetas su miestui būdingomis dalimis: administracijos, pramonės ir, žinoma, su grynai gyventojų rajonais.

Todėl praktikoje n. planuojant dažniausiai naudojami kiti du atvejai, t.y. vad. superkvartalo ar jų kombinacijų atvejai, JAV vad., pagal pirmus įvykdytus projektus, Radburn tipu ir Neighborhood tipu. Superkvartalu vad. miesto teritorijos dalis tarp magistralinio pobūdžio gatvių, kurie sudaro miesto plano griaučius. Superkvartalą sudaro jo centras — viešas žaliasis plotas, apie kurį taip planuojami privatūs sklypai, kad kiekvienas turėtų specialiai įrengtais takais pėsčiųjų susisiekimą su tuo centriniu viešu plotu, kuriame planuojamos visokios rūšies sporto ir žaidimo aikštelės. Pagrindinis superkvartalo

planavimo principas — visiškas atskyrimas pėsčiųjų judėjimo nuo motorinio ir, eventualiai, nuo arklių vežimų judėjimo, darant reikale tiltelius viršum gatvių ar tunelius po jomis pėstiesiems. Ypač svarbu vaikus apsaugoti nuo eismo nelaimių žaidimo metu ir pakeliui į mokyklas. Superkvartalą planuojant ypač dažnai yra naudojamos aklos gatvės ekonomiškiausiam kvartalo ploto išnaudojimui. Kai plotas yra pakankamai didelis, kad galima būtų sudaryti keleto superkvartalų rajoną, tai tas rajonas planuojamas kaip vienas objektas, aprūpinant gyventojus bendro naudojimo trobesiais, pvz. mokyklomis, vaikų darželiais, susirinkimo salėmis, prekybos įmonėmis ir t.t. Čia dar yra svarbiau atskirti pėsčiųjų judėjimą nuo motorizuoto, nes čia tie du judėjimai daug kur susikerta. Toks planavimo atvejis turi beveik visus miestų-sodų pliusus, bet daug lengviau yra įvykdomas net ir neaprėžtos nuosavybės teisės kraštuose, pvz. JAV, nes čia atkrinta dažnai sunkiai išsprendžiama teisinė problema, kadangi čia ne tik trobesiai, bet ir žemė gali likti privati daugelio asmenų nuosavybė, o, be to, tokie planavimo tipai nėra atskiri miestai, kaip kad miesto-sodo atveju, o sudaro tik dalį esamo miesto. Tai yra tik, galima sakyti, kooperacija statybą vykdant.

N. planuojant stengiamasi parinkti pagal spėjamas būsimųjų gyventojų profesijas butų tipus, sujungiant juos į grupes, pagal vietos sąlygas naudojant daugelio aukštų ar vieno aukšto trobesius, ar, pagaliau, jų kombinacijas, kad sudarius vieną urbanistinį ansamblį bendrame vietos gamtovaizdyje ir kad būtų galima atpiginti pačią staybą.

Schwann, Städtebau und Wohnungswesen der Welt 1934; *Cl. Stein,* Toward New Towns for America 1957; *E. H. Klaber,* Housing Design 1957. *K.Kr.*

Nausėdų girelė miškas Darbėnų vls., prie Nausėdų glžk. st., 125 ha. Eglynas su beržu, drebule, juodalksniu, pušimi.

Nausikaja (gr. Nausikaa, lot. Nausicaa) graikų mitologijoje fajakų karaliaus Alkinojo duktė, suteikusi pagalbą nuo jūros nukentėjusiam Odisėjui.

Nausodis k. Plungės vls., Telšių aps., netoli Gandingos (žr.). Čia yra buvęs didžiulis VI–XIII a. kapinynas, bet įvairių kasinėtojų išardytas. 1949 tyrinėti likučiai kapinyno, kur susidurta su X–XII a. degintiniais kapais ir atskiromis įkapėmis iš su-

Odisėjas eina paskui Nausikają

ardytų kapų. Daug įkapių pateko į Telšių Alkos ir Vilniaus istorinį etnografinį muziejų.

L. Kumšlytis, Gondingos senovės liekanos (Šiaulių Metraštis 3, 1933, 24–36).

Nautika (gr. nautike ‚jūrininkystė') jūrininkystė; visa, kas rišasi su techniška žinojimu ir patyrimu plaukiojant jūrose. Dažnai painiojama su navigacija (žr.), nors pastaroji yra siauresnės reikšmės. Būdvardis n a u t i n i s pridedamas prie navigacijoj naudojamų dalykų, pvz. nautiniai instrumentai, nautiniai terminai.

Nautilidai (Nautiloidea) keturžiaunių (Tetrabranchia) poklasio, galvakojų (Cephalopoda) klasės moliuskai, randami nuo

Nautilo kriauklė

paleozojaus (prieš 300 mil. metų) eros, bet kitados gausi ši fauna daugiausia yra išmirusi ir terandama iškasenose, o gyvųjų tarpe tėra tiktai viena gentis Nautilus, suskirstoma į du būrius — nautilidų ir amonitų. Nautilidų pavyzdžiu gali būti senovinis, bet ligšiol egzistuojąs moliuskas Nautilius.

Nautilus 1. žr. Nautilidai.

2. Taurės ir ąsočiai renesanso auksakalystės mene — puošnūs indai iš didelės

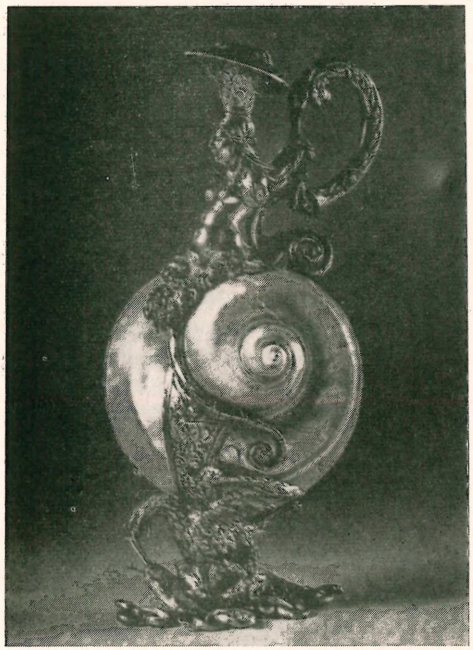

W. Jamnitzer Nautilus ąsotis

sraigės (Nautilus) kriauklės brangiame įtaisyme su mitologinėmis jūros būtybių figūromis. Jų gamyba pasižymėjo auksakalys Jamnitzer Nürnberge.

3. pirmas laivas (povandeninis), varomas atomine energija, nuleistas į vandenį 1955 Grotton, Conn., JAV. Konstrukcija admirolo H. Rickover. 1958 vasarą N., vadovaujamas W. R. Anderson, pasinėręs praplaukė šiaurės ašigalį, padengtą ledų kalnais. N. pasinėrė prie Aliaskos ir iškilo prie Grenlandijos.

Nautinis almanachas, nautinis kalendorius, arba efemeridas, yra rinkinys astronominių lentelių navigacijos reikalams.

Nauvoo JAV vietovė Ilinojaus valstybėje, prie Misisipės upės, Hancock aps.; 1242 gyv. (1950). N. yra vynuogynų ūkio centras su vyno ir mėlynojo sūrio pramone. Kasmet čia ruošiama vynuogių šventė, panaši į Roqueforto Prancūzijoj. 1839 čia įsikūrus mormonų kolonijai, N. pradėjo sparčiai augti ir 1844 buvo apie 15.000 gyv. Pastatyta didelė mormonų šventykla. Mormonai suteikė vietovei vardą, tariamai ‚apreikštą' jų vadui J. Smithui; bet kilus vaidams pasibaigė visos kolonijos išvarymu 1846 iš Ilinojaus valstybės. Po 3 metų mormonų paliktą N. užėmė likutis (apie 250 žmonių) prancūzų komunistų — ikariečių, vadovaujamų Et. Cabeto. Kolonija vėl pradėjo augti ir 1855 buvo per 500 gyv. Kiekviena šeima gyveno atskirame name, bet visas turtas buvo bendra nuosavybė, net ir valgė visi drauge prie bendro stalo. 1856 kolonija skilo į dvi nesutaikomas grupes, ir Cabet su savo šalininkais (172 žmonių) išsikėlė į St. Louis, o likusieji išvyko į Iovą, kur jų bendruomenė 1879 vėl suskilo, ir viena jų grupė išsikėlė į Kaliforniją. Mormonų ir komunistų bendruomenėms prisiminti N. 1950 įkurtas valstybės parkas.

Nava (gr. naos, lot. navis, it. navata, prc. nef, ag. nave, vok. Schiff) 1. graikų šventykloje centrinė dalis, esanti tarp pronaoso ir celos. 2. Bazilikos vidurinė, kolonadomis apsupta ilga salė. 3. Bažnyčios ‚laivas' — vidaus erdvė nuo vidurinio portalo iki choro arba presbiterijos. N. skirta tikinčiųjų bendruomenei, o choras — dvasininkams. N. gali turėti vientisas lubas arba būti suskliausta vienu apskritu skliautu, bet ypač nuo XII a. romanikos laikų buvo dažniau suskliaučiama atskirais tarpsniais. Mažos bažnyčios, turinčios vieną paprastą erdvę, vad. vienanavėmis,

Vidurinė nava (Vézelay Šv. Magdalenos bžn. XII a.)

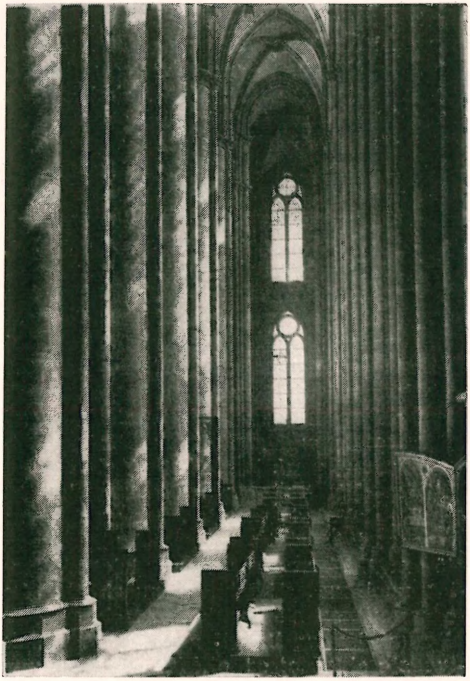

Šoninė nava (Marburgo Šv. Elzbietos bžn. XIII a.)

arba salės bažnyčiomis. Retesnės yra dviejų n. bažnyčios. Daugumas bažnyčių turi abipus vidurinės arba pagrindinės n. dar po vieną šalutinę, arba šoninę, n. Tokios bažnyčios vad. trijų n. Labai didelės bažnyčios turi net 5 ir daugiau n. (Ispanijoje). Šoninės n. nutraukia transeptas arba jos baigiasi šoninėmis apsidėmis, bet jos gali, pvz. gotikoje, tęstis aplink chorą kaip apėja. *P.Rkl.*

Nava ežeras Aukštdvario vls., Trakų aps., ties Aukštdvario mstl., 55 ha ploto; paviršius 119,7 m nuo j.l.; iš ež. teka Verknė (Nemuno), su juo jungiasi Nigesčio ež.; ties Verknės ištaka piliakalnis.

Navada upelis Tverų vls., Telšių aps., Laukės (Aitros, Jūros) deš. intakas, 5 km ilgio.

Navaga (Elegius navaga) jūrų žuvis, apie 30 cm ilgio, sveria 250 g, gyvena Baltojoje jūroje. N. žemutinė žiauna trumpesnė, pasmakrėje trumpas ūselis, šonai šviesūs.

Navakas 1. Jonas (g. 1896 VIII 13 Panevėžio aps.) teisininkas, teisių mokslų dr. 1915 baigė Panevėžio realinę mokyklą, 1915–18 studijavo mediciną Maskvos univ. Gyvendamas Maskvoje, buvo Moksleiviams šelpti d-jos narys. 1918 grįžęs į Lietuvą, stojo organizuoti vietos savivaldybes ir telkti Linkuvos Joniškėlio apylinkėse partizaninį sąjūdį prieš bermontininkus ir bolševikus. Iš Joniškėlio partizaninių dalinių išaugo ilgainiui 9 pėst. pulkas. N. įsteigė Joniškėlio aps. apsaugos štabą. 1920–23 dirbo vidaus reikalų ministerijoje, eidamas Piliečių apsaugos dpt. direktoriaus pareigas. 1924 Prancūzijoje gavo teisių dr. laipsnį. 1924–30 dirbo Valstybės taryboje kanceliarijos viršininku ir referentu. 1930–33 Piliečių dpt. direktorius, o taip pat ir Socialinių ir politinių mokslų inst. vadovybėje; Pavardžių atlietuvinimo komisijoje, LFLS centro valdybos pirmininkas. 1933-35 Klaipėdos krašto gubernatorius bei 1934 Ostsee Beobachter steigėjas. Iš gubernatoriaus pareigų vėl grįžo Valstybės tarybon. Dalyvavo tautininkų sąjungos veikloje (kurį laiką buvo s-gos v.pirm.) ir 1940 Vilniaus kraštui remti d-jos vyr. komiteto pirm. Bendradarbiavo periodinėje spaudoje Lietuvos Aide, Vaire, Policijoje. Išsp. Lietuvai besikeliant 1928, Originali knyga (A. Voldemaro knygos recenzija) 1932.

J. Navakas

2. Kazys (1894 XI 26 Vilkiškių k., Pampėnų vls., Panevėžio aps. — 1945 III Pomeranijoje) generolas. 1912 baigė Panevėžio realinę mokyklą. Techniką studijavo Petrapilio ir Tomsko inst. Mobilizuotas 1916 įstojo į Vladimiro karo mokyklą (Petrapilyje) ir ją 1916 baigė. 1917 buvo pirmame atskirame Sibiro lietuvių batalione. Drauge su karininkais Klimaičiu, Tomkumi paruošė lietuvių kalba karišku terminų. Lietuvon grįžo 1918. 1919 stojo į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo rikiuotėje ir dalyvavo Lietuvos nepriklausomybės kovose. 1921–23 Karo mokyklos instruktorius. Vėliau perėjo tarnauti į Kariuomenės intendantūrą. 1925 baigė Prahoje Kariuomenės intendantūros akad. 1934–40 kariuomenės intendantas. 1937 pakeltas brigados generolu.

Navakienė-Deveikė Jonė (g. 1907 II 13 Raguvoje) teisės istorikė, pedagogė. 1924 baigė Ukmergės gimn. ir stojo Lietuvos univ. humanitarinių mokslų fak. istorijos

J. Navakienė-Deveikė

skyriun. 1932 gavo baigimo diplomus humanitarinių mokslų fak. istorijos skyriaus ir teisių fak. 1932–33 lankė École des Chartes. 1935–39 archyvuose rinko istorinę medžiagą (Paryžiuje, Romoje, Lenkijoj). 1941-44 dėstė Kauno mokytojų seminarijoje. 1944 pasitraukė iš Lietuvos. 1948 Paryžiaus univ. teisių fak. gavo teisių dr. laipsnį. Nuo studentavimo meto dalyvauja visuomeninėje veikloje: viena iš steigėjų Filiae Lithuaniae ir 1928–29 jos v.pirm., Aukštąjį mokslą baigusių moterų s-gos veikėja, 1934 įst. Klaipėdoje moterų sąjungą, 1940 Vilniuje Filiae Lithuaniae filisterių s-gą. Nuo 1947 Tarptautinės žurnalistų s-gos narys, nuo 1950 Historical Association narys. Dalyvavo daugelyje tarptautinių mokslo kongresų posėdžiuose ir skaitė pranešimus Lietuvos arba R. Europos istorijos temomis. Paryžiaus univ. teisių fak. skaitė pranešimus: 1447 Kazimiero privilegijos svarba, XVI a. bajorų sunykimas, Kriavo aktas. Bendradarbiavo Vaire, Keleivyje (nepriklausomoje Lietuvoje), Lietuvos Aide, Teisėje, Trimite, o tremties metu — Drauge, Laisvojoje Lietuvoje, Nepriklausomoje Lietuvoje, Vienybėje ir kt. 1952 redagavo Darbo Rankas Paryžiuje. Išsp. The Lithuanian Diarchies (Slavonic Review 1950), The Legal Aspect of Last Conversion in Europe (t.p. 1952).

Navara Ispanijos provincija, buv. karalystė, Ebro aukštupio baseine ir š.v. Pirėnų kalnuose; 10.506 km², 382.932 gyventojai (1951), sostinė Pamplona. Kalnuotos vietos apaugusios pušų, ąžuolų ir bukų miškais arba virtusios ganyklomis. Lygumų sritis La Ribera pasižymi derlingumu ir javų bei sodų (daugiausia obelų) ūkiais. N. yra viena turtingiausių Ispanijos ūkio sričių.

N. karalija buvo įkurta 755 iš buvusios Pamplonos karalystės, apėmusios baskų ir gaskonų gyvenamus plotus. Karalius Sancho Garcia (1000–1035) išplėtė N., prijungdamas Aragoniją, Asturijas, Kastiliją ir dalį Leono (Astorgą). Vėliau įpėdinių suskaldyta, ji buvo atitekusi Aragonijai ir Kastilijai. Po 1234 N. vedybų keliu pavel-

dėjo Prancūzijos Kapetingų dinastija. Ferdinandas Katalikas 1516 ispaniškąją N. dalį visam laikui prijungė prie Ispanijos vicekaraliaus titulu, kuris išliko ligi 1833. Prancūziškoji N. dalis tapo XVI a. Henriko IV inkorporuota į Prancūziją.

Navarino kautynės 1827 VI 10 Anglija, Rusija ir Prancūzija ultimatumu pareikalavo, kad Turkija sudarytų su graikais paliaubas. Savo žygio rimtumui patvirtinti pasiuntė laivyną į Viduržemio jūrą. 1827 X 20 turkai išprovokavo laivyno kautynes. Jos įvyko prie Navarino ir greit turkų bei Egipto laivynas buvo sunaikintas.

Navarro Tomas Tomas (g. 1884) ispanų kalbininkas ir kritikas. Madrido tautinės bibliotekos dir., vėliau Columbia univ. prof. Pasižymėjo kaip autorius daugelio monografijų apie ispanų kalbos dialektus, kalbos kirtį, veiksmažodžius, tonologiją ir kt. ir laikomas moderniosios ispanų fonetikos tėvu. Jo Manual de prononciación española patapo pavyzdiniu ir susilaukė daugybės leidimų. Kitas svarbus jo veikalas yra Iberų pusiasalio kalbinis atlasas.

Navaržonys k. Naujamiesčio vls., Panevėžio aps. Pušyne tarp N. ir Molatiškių yra daug pilkapių, apdėtų akmenų vainiku. Randama senojo geležies amžiaus pabaigos ir vidurinio geležies amžiaus pradžios įkapių.

Navasaitis Kazys (g. 1899 III 7 Šara-Būdoje, Šilavoto vls., Marijampolės aps.) teisininkas, miškininkas. 1910–14 mokėsi Marijampolės gimn. 1916–18 mokytojavo Atesnykėlių ir Šunskų pradžios mokyklose. 1919–21 išėjo Marijampolės realinę gimn. ir įstojo Dotnuvos žemės ūkio technikumo miškų skyriun, kurį baigė 1923. Paskirtas į Miškų dpt. 1923–28 studijavo Lietuvos univ. ekonomijos skyriuje. Jį baigęs ir parašęs diplominį darbą iš finansų mokslo (Valstybės monopoliai), įgijo dipl. ekonomisto teises. 1929–31 studijavo teisių fak., jį baigė, parašė diplominį darbą Nusižengimai prieš svetimą turtą ir įsigijo dipl. teisininko vardą. 1927–29 Kėdainių miškų urėdas ir Aukštesniosios kultūrtechnikos mokyklos mokytojas. 1930–33 Kauno apygardos teismo kandida-

K. Navasaitis

tas. 1933–41 Kauno apylinkės teismo teisėjas ir vėliau Kauno ipotekos teisėjas. 1942–44 Kauno apygardos teismo teisėjas. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1912–15 priklausė Marijampolės gimn. moksleivių ateitininkų kuopai. 1916–18 dalyvavo sodžiaus jaunimo antivokiškoje veikloje. 1919–21 buvo Realinės gimnazijos moksleivių aušrininkų organizacijos narys. Dotnuvos žemės ūkio technikume organizavo ir pirmininkavo socialinių ir visuomeninių mokslų moksleivių kuopelei. Lietuvos universiteto Studentų Kultūros būrelio ir Studentų varpininkų organizacijos narys. Baigęs teisių fak., kartu su kitais varpininkais organizavo Varpininkų filisterių d-ją. 1949 atvyko į JAV. Priklauso valstiečių liaudininkų kuopai ir jai pirmininkauja. ALT Sandaros narys. Dirba ir kitose lietuvių organizacijose. Nuo 1945 yra Lietuvių teisininkų d-jos veiklus narys. Teisiniais klausimais rašinėjo Teisėje, Policijoje, Ūkininko Patarėjuje ir kt., visuomeniniais — Lietuvos Žiniose, Lietuvoje, Teisininkų Žiniose, Sėjoje ir kt.

Navickaitė 1. Anelė (g. 1920 XI 29 Gudelių k., Vilkaviškio vls. ir aps.) skulptorė. 1950 baigė Kauno valstybinį taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą. Parodose dalyvauja nuo 1951. Gyvena Vilniuje.

2. Prudencija žr. Bičkienė, Prudencija.

Navickaitė-Karns Anita (g. 1916 XI 26 Čikagoje, Ill., JAV) dainininkė, smuikininkė. 1937 baigė Northwestern univ. muzikos skyrių B.M. diplomu. 1938 su Pirmyn choru nuvyko Lietuvon ir ligi 1940 mokėsi Kauno konservatorijoje dainavimo ir smuiko. Grojo radiofono simfoniniame orkestre. Ištekėjo už pianisto kompozitoriaus Jurgio Karnavičiaus (žr.). Karui prasidėjus, 1940 grįžo Čikagon ir Proviso mokykloje, muzikos skyriuje mokė smuiko. 1954 suorganizavo Baltic Trio (ji pati, latvė ir estė), su kuriuo dalyvauja per radiją. Turi savo muzikos studiją. *J.Ž.*

A. Navickaitė-Karns

Navickas 1. Antanas (g. 1904 XII 15 Diržių k., Žeimelio vls., Šiaulių aps.) visuomenininkas, Lietuvos nepriklausomybės kovų ir Klaipėdos sukilimo dalyvis. Į Kanadą atvyko 1928 ir čia dalyvavo Montrealio lietuvių visuomeniniame ir organizaciniame gyvenime. 15 metų buvo Kanados lietuvių centro tarybos pirmininku. Rūpinosi po II pas. karo tremtinių perkėlimu į Kanadą, kuriuo tikslu darė žygių su kitais lietuviais Kanados sostinėje. Vėliau eilę metų buvo Kanados lietuvių tarybos Montrealio skyriaus pirm.

2. Boguslavas (1805 – ?) Gelvonų klebonas, įveltas į 1863 sukilimo bylas. 1864 XI 20 tardomas Vilniuje, bet paleistas. 1865 X 8 pakartotinai suimtas jau kaip Musninkų klebonas ir naujai tardomas. Buvo paleistas su sąlyga, kad būtų kur nors paskirtas vikaru ir laikomas nuolatinėje policijos priežiūroje.

3. Jonas (g. 1895 I 2 Virbalyje — 1941 IX 2 Worcester, Mass.) kunigas, teologijos dr., marijonas. 1909 baigė Seinų miesto mokyklą ir įstojo į Vilkaviškio gimn. 1911 įstojo į Seinų kunigų seminariją, bet tebuvo ligi 1913, kadangi pajuto, jog iš lenkininkų kunigų, esančių seminarijos vadovybėje, galės būti sudaryta kliūčių šventintis kunigu, todėl 1913 išvyko į JAV. Čia įstojo į Naujorko vyskupijos kolegiją mokytis ir tuoj įsijungė į lietuvių jaunimo katalikiškų organizacijų veiklą. 1914 įstojo į La Salette vienuoliją ir pradėjo studijuoti Baltimorės kunigų seminarijoje. 1919 buvo pasiųstas į Friburgo univ. teologijos mokytis. 1922 baigė Friburgo univ., įsigydamas dr. laipsnį, apgynęs disertaciją The Doctrine of Saint Cyprian on the Sacraments. Į kunigus įšventintas 1920 ir pirmųjų mišių laikyti parvyko į Virbalį. 1922–25 misininko darbą dirbo JAV lietuvių parapijose. 1925 gavo leidimą pereiti į marijonų vienuoliją. 1926 buvo paskirtas naujai įkurtos marijonų kolegijos Marian Hills rektoriumi. N. vadovaujama Marian Hills kolegija išaugo ir jo pastangomis buvo surasta nauja vieta vad. Marianapolio kolegijai, kur 1933 ir perkėlė Marian Hills kolegiją. 1937 Connecticut valstybės senatas suteikė N. vadovaujamai Marianapolio

J. Navickas

kolegijai teisę duoti abiturientams mokslo laipsnius. 1939 N. buvo išrinktas Marijonų provincijolu Amerikoje. Daug darbo įdėjo, norėdamas Marianapolį padaryti ne tik mokslo įstaiga, bet ir šventove: kolegijos parke įtaisė meniškus lietuviško stiliaus Kryžiaus kelius.

Nuo 1908 pradėjo rašinėti Šaltinėliui (slapyvardis Pleikys, J. Vienuolis, J. Piktupelis). Nuo 1913 rašė Draugui, Ateičiai, Šaltiniui, Lietuvai, Vilčiai, o daugiausia Moksleiviui. 1915 bendradarbiavo Darbininke, Tautos Rytojuje, Pažangoje, Studentų Žodyje, Draugijoje, Tiesos Kelyje ir kt., 1934, išspausdino straipsnį Kunigo vaidmuo išeivijoje. Taip pat rašė ir į angliškus laikraščius. J. Širvinto slapyvardžiu ir kriptonimu yra išvertęs ir išsp.: J. Berthier Mūsų tikėjimas 1919, Šv. Novena 1932, A. Coughland Pranašystė 1937, Du vainikai 1938, K. K. Romanov Žydų karalius 1938, Byla kunigo su saliūninku arba išloštas doleris 1938.

E. Kun. dr. J. Navicko literatūrinio darbo 20 metų sukaktis (Tiesos Kelias 2, 1934); *K. Urbanavičius,* Kun. dr. N. 1943.

4. Juozas (Matuliškių k., Vilkaviškio vls. ir aps. — 1934 XI 19 Maspeth, N.Y.) knygnešys. Ligi spaudos atgavimo gabenęs lietuvišką draudžiamą spaudą, 1905 aktyviai dalyvavęs revoliuciniame judėjime. 1909 nuo caro valdžios persekiojimų išvyko į JAV, bet čia didelės veiklos neparodė.

5. Jurgis (1820 Panevėžio apl. — ?) kunigas. Mokėsi Panevėžio aps. mokykloj, 1854 baigė Varnių kun. seminariją ir iki 1859 Skapiškio vikaras, vėliau Deltuvoje, nuo 1860 Lyduokiuose, nuo 1862 Belmanto filialistas (Platerio dvaruose) prie Brėslaujos. Įpintas su kun. J. Rajūnu į 1863 sukilimo bylas, kad III 19 skaitęs atsišaukimą ir kalbėjęs maldas už sukilimą, buvo suimtas ir tardomas Daugpilio komisijos. 1863 V 11 nubaustas tremtimi į Kastromos gub., V 22 ištremtas ir X 30 jau buvo Ugličo mieste. 1871 V 13 iš tremties buvo atleistas, nes buvo visiškas ligonis-džiovininkas.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II : 2, 1936.

6. Stasys (g. 1889 IX 14 Virbalyje, Vilkaviškio aps.) kapelmeisteris. 1908 baigė Kaune Naujalio vargonininkų mokyklą ir kurį laiką vargonininkavo. 1911 pateko rusų kariuomenėn ir dalyvavo orkestre, kur susipažino su dūdų orkestracija. Dalyvavo I pas. kare. Grįžęs į Lietuvą buvo mobilizuotas ir paskirtas Kauno komendantūros kapelmeisteriu. Nuo 1921 tarnavo laisvai samdomu kapelmeisteriu 12 pėst. pulke ir Alytaus gimn. muzikos mokytoju. 1930 išlaikė Klaipėdos muzikos mokykloje muzikos ir pedagogikos dalykus ir įgijo muzikos mokytojo cenzą. 1944 pasitraukė iš Lietuvos į Vokietiją. Gyveno Rothenburg o. Tauber, vadovavo vyrų chorui. 1949 atvyko į JAV. N. yra parašęs daug kūrinių dūdų orkestrui, chorams, pianinui, mišriam chorui liaudies dainų išsp. 40 (Švyturio b-vė 1920), Muzikos centras 1933 ir pats autorius. Rankraščiuose turi karinių maršų, uvertiūrų, bažnytinių ir patriotinių dainų ir giesmių chorams ir solo. Harmonizavo J. Schweitzer Sancta Maria ir E. Broner Lauda Sion 1933. Bendradarbiavo Muzikos Baruose. *J.Ž.*

St. Navickas

Navicula žr. Valtelė.

Navier Claude Louis Marie Henry (1785–1836) prancūzų inž. ir matematikas, Paryžiaus aukštųjų mokyklų prof., Mokslo akad. narys. 1822 išsp. Mémoire sur les lois du mouvement des fluides, kur davė skysčio judesio diferencines lygtis, žinomas jo vardu.

Navigacija (lot. navis ‚laivas' ir agere ‚judinti') mokslas apie laivo vietos ir kelio suradimą jūroje. Tikrojo mokslo pavidalą įgavo tik XVIII a. pradžioje, kada Anglijoje Greenwich astronomijos observatorijos vadovybė paruošė ir išleido pirmąjį navigacinės astronomijos almanachą ir įkūrė pirmąją jūrininkystės mokyklą. Anksčiau n. buvo laikoma daugiau menu negu mokslu, nes saugus laivo nuvedimas iš vieno uosto į kitą priklausė ne tiek nuo teoretiškų žinių, kiek nuo kapitono asmeniškų sugebėjimų. Ankstyvieji jūrininkai plaukiojo tiktai pakrantėmis, nes atviroje jūroje nemokėjo surasti krypties. Spėjama, kad Indijos vandenyno pakrančių gyventojai pirmieji pastebėjo to vandenyno pastovias vėjų kryptis (musonus), nes fenikiečiai, babiloniečiai, arabai ir kinai anksčiausia išdrįso leistis už horizonto ribų ir į istoriją atėjo jau su nemažu n. patyrimu. Pastovi dangaus kūnų judėjimo

tvarka taip pat buvo anksti pastebėta ir besivystantį astronomijos mokslą buvo mėginama pritaikyti navigacijai. Apie 700 pr. Kr. pasirodžiusi astroliabija buvo vartojama dangaus kūnų aukščio viršum horizonto matavimui ir tokiu būdu laivo vietos jūroje suradimui. Didžiausias šuolis pirmyn buvo padarytas suradus ir n. pritaikius kompasą (žr.). Visos viduramžių didžiosios kelionės ir naujų žemynų suradimas buvo padaryta tik kompaso ir primityvaus to laiko astronomijos žinojimo pagalba.

XVI–XVII a. astronomams galutinai įsitikinus, kad žemė yra apvali ir kad saulė nėra visatos centras, buvo daug tiksliau nustatyta dangaus kūnų judėjimo tvarka. Įvedus laivuose sekstantą (žr.) ir chronometrą, n. pasiekė daug didesnio tikslumo ir jūrinis susisiekimas pasidarė tikras ir saugus. Radijo bangų pritaikymas laivuose privedė prie dabartinės elektroninės n., ir radaro, lorano bei kitų instrumentų padedama, n. po 1946 įžengė į naują erą.

N a v i g a c i n ė s s ą v o k o s. Tikslūs žemės rutulio išmačiai n. yra neparankūs, todėl yra susitarta visus apskaičiavimus daryti prileidžiant, kad žemė yra idealiai apvalus rutulys. Atstumų matavimo vienetu yra priimtas vienos apskritimo minutės ilgio lankas ant ekvatoriaus. Šis ilgio vienetas yra vadinamas jūrmyle. Tarptautinio hidrografijos biuro 1929 pasiūlymu beveik visos jūrinės valstybės susitarė, kad jūrmylės metrinis ilgis būtų lygus 1852 m. Laivo greitis, atitinkąs vieną jūrmylę per vieną valandą, yra vadinamas mazgu. Plokštumos, kertančios žemės centrą, žemės paviršiuje aprašo apskritimus, kurie n. vadinami didžiaisiais apskritimais. Didieji apskritimai, kurie kerta žemės polius, vadinami meridianais. Ekvatorius yra didysis apskritimas, sudaręs 90° kampą su bet kuriuo meridianu. Lygiagretūs ekvatoriui apskritimai mažėją į polius vadinami paralelėmis.

Meridianas išvestas per Greenwicho astronomijos observatoriją Anglijoje, yra vadinamas pirmuoju, arba Greenwicho, meridianu. Atstumas tarp Greenwicho meridiano ir meridiano einančio per duotąjį tašką vadinamas geografine ilguma. Matuojamas nuo 0° iki 180° į rytus ir į vakarus nuo Greenwicho. Meridiano lanko ilgis tarp ekvatoriaus ir duotojo taško vadinamas geografine platuma ir m. Matuojamas nuo 0° iki 90° į šiaurę ir į pietus nuo ekvatoriaus.

Taškas ant žemės rutulio paviršiaus, kuriame laivas yra patikrinimo metu, vadinamas laivo vieta. Surasta ir atžymėta jūrlapyje laivo vieta nuo to akimirksnio pradeda vadintis laivo išėjimo tašku. Tokiu būdu, laivo taškų vienoje kelionėje yra tiek, kiek kartų buvo tikrinama laivo vieta.

Laivo kursu vadinama iš anksto jūrlapy nubrėžta tiesė, kuri parodo laivo plaukimo kryptį. Kursas visuomet nustatomas laivui dar stovint uoste, kelionės metu nuolat yra tikrinamas ir reikalui esant keičiamas.

N. p r i e m o n ė s. Magnetinis, arba žiroskopinis, kompasas laikomas ant komandos tiltelio prieš vairavimo ratą taip, kad vairuotojas aiškiai jį galėtų matyti. Jo paskirtis yra rodyti laivo kryptį meridiano atžvilgiu. Jūrlapis (žr.) yra labai svarbi n. priemonė. Jame pieštuku atžymimas laivo kursas, atkirtimo tiesiosios tarp laivo kompaso ir krante esančio stebimojo n. ženklo, laivo išėjimo taškai ir kita plaukimui reikalinga informacija. Kelionės metu vartojami pagalbiniai didesnio mastelio jūrlapiai, kurie apima tik dalį plaukiamo atstumo ir kuriuose yra smulkiau sužymėtos visos plaukiamojo kelio savybės. Chronometras (žr.) eina visuomet Greenwicho meridiano laiku ir vartojamas laivo vietos suradimui astronominiu būdu. Sekstantas yra vartojamas kampo išmatavimui tarp stebimojo dangaus kūno ir horizonto. Radijo goniometras vartojamas laivo vietai nustatyti pagal krante esančių radijo stočių siunčiamus garsinius signalus. Tai yra žiedinė radijo antena, kurią pasukus statmenai į siunčiamąją radijo stotį, signalai girdimi aiškiausiai. Taip nustačius dviejų siųstuvų bangų kryptį, jūrlapyje išvedamos su tomis kryptimis sutampančios tiesės, kurių susikirtimo taške surandama laivo vieta. Paskutiniu laiku yra mažai bevartojamas, nes jo vietą užėmė naujas ir daug tikslesnis lorano (žr.) aparatas.

Radijo siųstuvas ir priimtuvas yra reikalingi susižinoti su krantu ir gauti iš ten informacijų bei patikrinti chronometro tikslumą.

Kiekvienas laivas privalo taip pat būti aprūpintas plaukimo greičio ir jūros gylio matavimo prietaisais (žr. Logas, Lotas).

N. b ū d a i. Plaukiant trumpesnius atstumus vartojamas vadinamasis pastovaus kampo būdas (loksodrominė n., arba loksodromija), t.y. laivo kursas kiekvieną meridianą kerta tuo pačiu kampu. Loksodrominė kreivė yra būdinga tuo, kad ji sukasi aplink žemės rutulį artėdama prie polių, bet niekuomet jų nepasiekia, išskyrus atvejus, kada ji sutampa su meridianu arba paralele. Merkatoriniame jūrlapyje ji yra tiesė.

Didžiojo apskritimo būdas (ortodrominė n., arba ortodromija) yra pritaikomas tolimose kelionėse. Laivo kursas tada sutampa su didžiojo apskritimo lanku išvestu per plaukimo ir paskirties uostus. Ortodrominiu n. būdu laivas numatytą atstumą perplaukia pačiu trumpiausiu keliu. Toks laivo kursas merkatoriniame jūrlapyje yra pavaizduojamas kreive, nes visi didieji apskritimai, išskyrus ekvatorių, meridianus kerta didėjančiais arba mažėjančiais kampais. Šiuo būdu plaukiant, laivo kursas turėtų būti keičiamas kiekvieną akimirksnį; tai iš tikrųjų yra neįmanoma, todėl toks kursas yra išdalijamas į trumpas loksodromijas, pvz. 5 meridianų atstumais.

L a i v o k u r s o n u s t a t y m a s. Jūrlapyje nubrėžiama tiesė jungianti laivo kelionės pradžią su paskirties uostu. Visos pakelyje pasitaikančios kliūtys, kaip pusiasaliai, salos, seklumos ir t.t. yra aplenkiamos atitinkamai sulaužant kurso tiesę. Paralelinės liniuotės pagalba ši tiesė yra perkeliama ant artimiausios jūrlapyje išbraižytos kompaso rožės. Tokiu būdu yra surandama kurso tiesės kryptis meridiano atžvilgiu. Kadangi magnetinis meridianas nesutampa su geografiniu, reikalinga surasti tų dviejų meridianų sudaromą kampą, kurio dydis ir metinis kitėjimas yra iš anksto apskaičiuotas ir pažymėtas jūrlapyje. Šis kampas vadinamas kompaso deklinacija ir žymimas raide d. Šalia deklinacijos yra dar kita pataisa, vadinama deviacija. Ji atsiranda dėl laivo magnetizmo, nes visi laivai yra magnetai ir turi įtakos laivo kompasui. Deviacija surandama kiekvienam laivui atskirai. Deviacija ir deklinacija gali būti teigiama arba neigiama; algebrinė šių dviejų pataisų suma vadinama variacija. Be šių pataisų dar reikalinga apskaičiuoti vėjo ir vandens srovių stiprumas ir kryptis. Visa tai algebriškai pridėjus prie tikrojo (jūrlapyje nubrėžto) kurso, gaunamas pataisytas kursas. Šis kursas išreiškiamas apskritimo laipsniais nuo 0° (geografinės šiaurės/N/) iki 360°. Laipsnių skaičiavimo kryptis sutampa su laikrodžio rodyklės kryptimi. Rombinėje kompaso rožėje laipsniai paverčiami rombais (1 rombas = 11°15′). Pataisytas kursas perduodamas vairininkui, kuris privalo pagal jį vairuoti iki sekančio kurso pakeitimo.

Kelionės metu reikia kaip galint dažniau tikrinti laivo vietą. Laivo vietos patikrinimas yra atliekamas trimis būdais, o nuo tų patikrinimo būdų ir pati n. įgyja tris atskirus pavadinimus: pakrančių, arba geodezinė, astronominė, arba tolimojo plaukiojimo, ir elektroninė, arba instrumentinė n.

P a k r a n č i ų n. Laivo vietos patikrinimas atliekamas pasinaudojant krante ar jūros paviršiuje esančiais ir nuo laivo gerai matomais daiktais, kaip bokštai, aukšti medžiai, pastatai, švyturiai, užinkaruoti ženklai ir kt. Laivo vieta yra nustatoma trigonometriniu būdu. Dažniausiai yra vartojamas 45° kampo būdas, kuris pritaikomas tokiu būdu: laivui artėjant prie stebėjimui pasirinkto daikto, pasiruošiama, ir kuomet laivo pleišto linija pasieka 45° kampą su tiese išvesta per laivo kompasą ir stebimąjį daiktą, tuo akimirksniu nuskaitomas logas (užrašomos logo parodytos mylios). Kuomet laivas atplaukia į tašką, kur pleišto linija susikerta su aukščiau minėta tiese 90° kampu, vėl nuskaitomas logas. Apskaičiavus nuplauktą atstumą, kuris lygus trikampio statiniui, yra sužinomas laivo atstumas nuo stebimojo daikto (brėž. 1). Išbrėžus jūrlapyje ap-

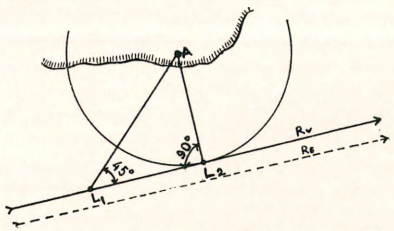

Laivo vietos suradimas trigonometriniu būdu: A — stebimas kranto daiktas, Rs — apytikris kursas, Rv — surastas kursas

skritimą, kurio centras yra stebimas daiktas, o spindulys — nuplauktas atstumas, ir nubrėžus tiesę sutampančią su laivo kursu, taške, kuriame tiesė liečia apskri-

timo lanką, yra laivo vieta. Pasirinkus du skirtingus daiktus ir tuo pačiu metu atlikus stebėjimą, laivo vieta yra taške, kur susikerta du apskritimai.

Astronominė n. Atviroje jūroje, kur nematyti pastovių kranto daiktų ar vandenyje užinkaruotų navigacinių ženklų, laivo vieta surandama astronominiu būdu. Tam tikslui vartojama dviejų erdvės koordinatų sistemų junginys. Tokios koordinatos, vadinamos horizontinėmis ir ekvatorinėmis, yra išprojektuotos ant įsivaizduojamo bet kokio dydžio erdvės rutulio, išvidinio paviršiaus. Šis rutulys apsupa žemę taip, kad jo centras sutampa su žemės centru. Visi dangaus kūnai, kaip saulė, mėnulis ir planetos, šiuo atveju yra vadinami žvaigždėmis.

Horizontinių koordinatų sistemos ašis sudaro horizonto ir meridiano plokštumų projekcija ant erdvės rutulio, o pačias koordinatas — žvaigždės aukštis viršum horizonto ir azimutas. Gravitacinė tiesė, išvesta per žemės paviršiuje esantį stebėtoją, erdvės rutulį kerta dviejuose taškuose, kurie vadinami zenitu (viršutiniu — matomu) ir nadiru (apatiniu — nematomu). Horizontu vadinama plokštuma statmena zenito–nadiro tiesei, kuri kerta erdvės, tuo pačiu ir žemės, rutulio centrą. Žemės polių projekcija ant erdvės rutulio vadinama erdvės poliais, o meridianas išvestas per erdvės polius ir zenitą–nadirą, vadinasi erdvės meridianu; žemės paviršiuje jis atitinka meridianą išvestą per tašką, kuriame būna stebėtojas. Didieji apskritimai išvesti per zenitą ir nadirą yra vadinami statiniais. Statinys sudaras 90° kampą su erdvės meridianu vadinamas pirmuoju statiniu. Statinio lankas tarp žvaigždės ir horizonto vadinamas žvaigždės aukščiu. Jis surandamas sekstanto pagalba, žymimas raide h, ir jo ilgis išreiškiamas apskritimo laipsniais. Lankas tarp žvaigždės ir zenito vadinamas papildomuoju žvaigždės aukščio lanku ir žymimas raide z. Azimutu vadinamas kampas prie zenito tarp geografinės šiaurės ir žvaigždės valandų apskritimo; matuojamas 360° laikrodžio rodyklės kryptimi.

Ekvatorinės erdvės koordinatų ašis sudaro žemės ekvatoriaus plokštumos projekcija ant erdvės rutulio, vadinama erdvės ekvatoriumi, ir pavasario taško valandų apskritimas. Pavasario tašku vadimas tas taškas, kuriame susikerta erdvės ekvatoriaus ir ekliptikos plokštumos ir per kurį kovo 21 dieną praeina saulė. Pavasario taško valandų apskritimu vadinamas didysis apskritimas išvestas per pavasario tašką ir erdvės polius. Pačias ekvatorines koordinatas sudaro deklinacija ir žvaigždės kilimas. Didieji apskritimai, kurie eina per erdvės polius, vadinami valandų apskritimais. Deklinacija yra valandų apskritimo lankas tarp erdvės ekvatoriaus ir žvaigždės. Jos dydis, išreikštas apskritimo laipsniais, surandamas specialiose lentelėse, kurios paruoštos visiems metams iš anksto ir išleidžiamos atskira knyga vadinama efimeridais. Deklinacija žymima raide δ. Žvaigždės kilimas yra sferinis kampas prie poliaus tarp pavasario taško ir žvaigždės valandų apskritimų: žymimas raide α, išreiškiamas valandomis (1 val. = 15°) ir skaičiuojamas iš vakarų į rytus. Efimeriduose apskaičiuota saulės, mėnulio, 4 planetų (Veneros, Marso, Jupiterio ir Saturno) ir 55 žinomų žvaigždžių deklinacija ir kilimas. Valandų kampas yra sferinis kampas prie poliaus tarp erdvės ir žvaigždės valandų apskritimų. Skaičiuojamas valandomis nuo viršutinio erdvės meridiano (meridiano pusė, kurioje yra stebėtojas) 12 valandų į rytus ir žymimas raide t_o ir 12 valandų į vakarus — t_w (brėž. 2). Tų dviejų koordinatų sistemų elementai sudaro vadinamąjį astronominį trikampį, kurio išsprendimu yra paremtas laivo vietos suradimas jūroje. Trikampio kraštines sudaro: žvaigždės aukščio papildomasis lankas, deklinacijos papildomasis lankas ir zenito atstumas nuo poliaus. Šis atstumas yra žymimas raide b ir atitinka stebėtojo taško geografinio platumo papildomąjį lanką žemės paviršiuje. Astronominio trikampio projekcija žemės paviršiuje sudaro sferinį trikampį, kurio viršūnės yra: žvaigždės projekcija žemės paviršiuje (A), taškas, kuriame būna stebėtojas (Z), ir žemės polius (P).

Žinant deklinaciją, žvaigždės kilimą ir Greenwicho laiką, galima visiškai tiksliai nustatyti taško A geografinę vietą žemės paviršiuje: pirmieji du dydžiai surandami efimeriduose, o trečiąjį parodo laivo chronometras žvaigždės stebėjimo metu. Deklinacija yra lygi geografiniam taško A platumui, o geografinis ilgumas surandamas iš žvaigždės kilimo ir Greenwicho laiko. Sekstantu išmatavus kampą tarp žvaigždės ir horizonto, surandamas jos

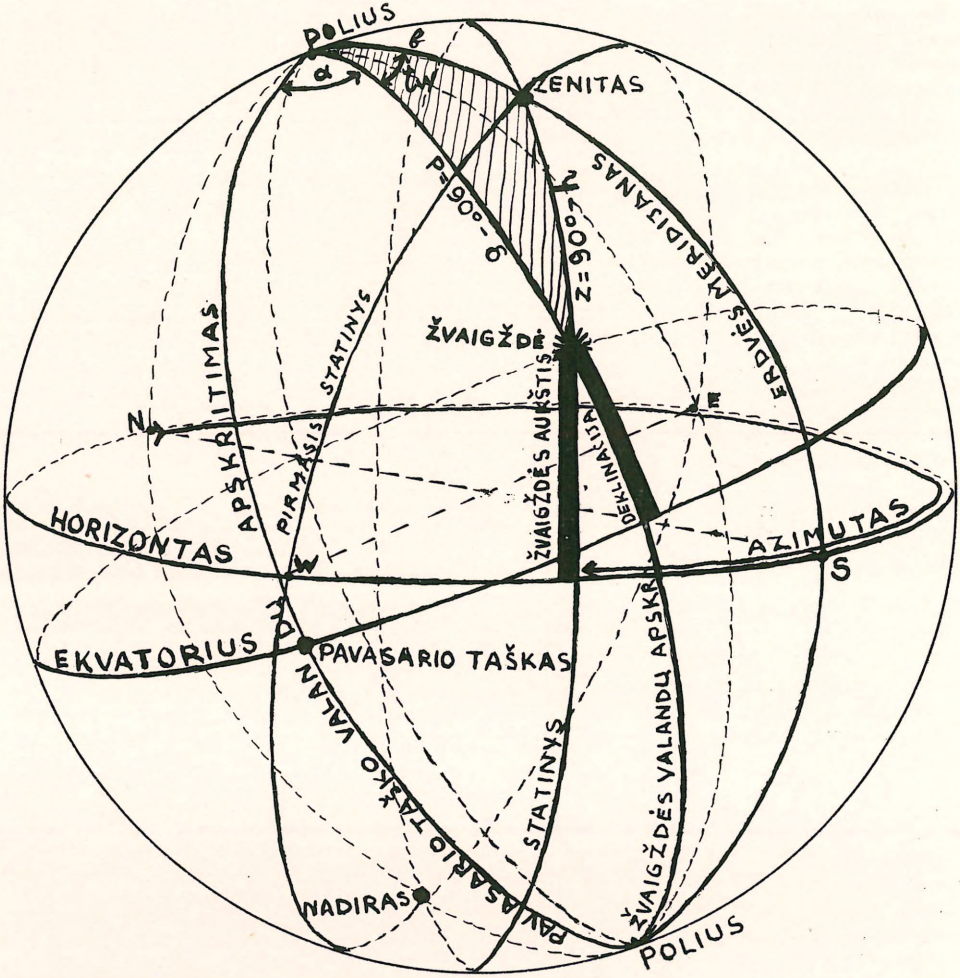

Brėž. 2. Erdvės koordinatos

aukštis. Žinant žvaigždės aukštį ir geografinę vietą, žemės paviršiuj galima nubrėžti vadinamąjį aukščio apskritimą, kurio centras yra taškas A, o spindulys — papildomas aukščio lankas (90°—h). Bet kuriame to apskritimo lanko taške esąs stebėtojas žvaigždę mato tame pačiame aukštyje. Išmatavus dviejų žvaigždžių aukštį ir suradus jų geografines vietas bei nubrėžus du apskritimus, jie vienas kitą kerta dviejuose taškuose: viename iš tų susikirtimo taškų yra stebėtojas, t.y. laivo vieta. Kuris taškas yra tikrasis — nustatyti nėra sunku, nes apytikrė laivo vieta yra visuomet žinoma. Abejojant būtų galima patikrinti išmatavus azimutą.

Iš tikrųjų aukščio apskritimą yra sunku nubrėžti, nes jūrlapyje, kur rutulio paviršius yra išprojektuotas plokštumoje, apskritimai yra deformuojami. Jį būtų lengva nubrėžti labai didelio globo paviršiuje, tačiau norint gauti pageidaujamą tikslumą, globas turėtų būti nemažiau kaip 7 m diametro. Tokių globų laivuose nėra, todėl praktikoje pasielgiama šitaip: prie to taško, kur atžymėta apytikrė (spėjamoji) laivo vieta, nubrėžiamas tik mažas to apskritimo lankas. Pakeitus tą lan-

Navigacija

ką loksodromijos lanku, padaroma visai maža paklaida, nes aukščio apskritimui esant labai didelio diametro, mažas jos lankas beveik sutampa su loksodrominės kreivės lanku. Kadangi loksodrominis lankas jūrlapyje yra tiesė, tai šiuo atveju ji vadinama aukščio tiesė.

Pirmasis, kuris aukščio tiesiųjų būdą surado ir pritaikė astronominėje n., buvo amerikiečių jūrų kpt. Thomas H. Sumner 1843. Jis prileidęs, kad apytikrė laivo vieta galima nustatyti 10′ (10 jūrmylių) tikslumu, jūrlapyje nubrėžė tokio spindulio apskritimą su centru esančiu apytikrės laivo vietos taške. Šis apskritimas kerta aukščio lanką dviejuose taškuose, kurių padėtį žemės paviršiuje apskaičiavo panaudodamas spėjamą geografinį ilgumą ar platumą, žvaigždės aukštį, deklinaciją ir žvaigždės valandų kampą. Sujungęs tuos du taškus, gavo aukščio tiesę. Padaręs tuo pačiu metu 3 žvaigždžių stebėjimus, išvedė tris aukščio tieses, kurių susikirtimo taške surado laivo vietą (brėž. 3). Sumnerio būdas yra nepatogus tuo, kad prie kai kurių azimutų (artėjant prie 0°, 90°, 180° ir 270°) nutolsta nuo pageidaujamo tikslumo.

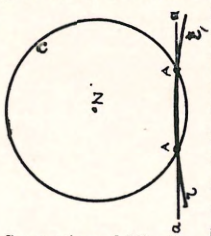

Sumnerio aukščio tiesės išvedimas: Z — apytikrė vieta, c — apytikrės vietos apskritimas, r r_1 — aukščio lankas, AA — apskaičiuoti taškai, aa—aukščio tiesė

Buvo sugalvota ir daugiau aukščio tiesės išvedimo būdų, bet tiksliausias ir išimtinai vartojamas yra St. Hilaire būdas, pritaikytas prancūzų karo laivyno komendanto Adolphe de Saint-Hilaire 1875. Šiuo būdu aukščio tiesioji yra išvedama žinant kryptį ir vieną tašką. Kryptį sudaro azimutas, kuris gali būti apskaičiuotas arba surastas tam tikslui paruoštose lentelėse. Taškui surasti apskaičiuojamas aukštis išsprendžiant astronominį trikampį, pasinaudojant apytikrės vietos geografiniu platumu. Skirtumas tarp išmatuoto ir apskaičiuoto aukščio atidėtas ant azimuto krypties tiesės duoda tašką per kurį yra išvedama aukščio tiesioji statmena azimutui. Jei išmatuoto ir apskaičiuoto aukščio skirtumas yra teigiamas — atidedama žvaigždės kryptimi, jei neigiamas — į priešingą pusę nuo žvaigždės (brėž. 4).

Dėl mažų aukščio matavimo, sekstanto ir paties apskaičiavimo paklaidų, išvestos trys aukščio tiesės nesusikerta viename taške, bet sudaro nedidelį trikampį. Laivo vieta yra atžymima to trikampio vidury. Norint pasiekti dar didesnį tikslumą reikalinga išmatuoti 4 žvaigždžių aukštį, pasirenkant, jeigu galima, tokias žvaigždes, kurių azimutų skirtumai yra artimi 90°. Tokiu atveju laivo vieta būna nedidelio keturkampio viduryje. Šiuo būdu surastos laivo vietos paklaida neprašoka 1′, t. y. 1 jūrmylės dydžio; tat n. yra visiškai pakankama.

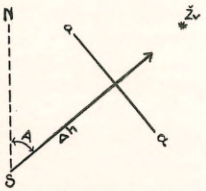

St. Hilaire aukščio tiesės išvedimas: S— apytikrė vieta, Δh— išmatuoto ir apskaičiuoto aukščio skirtumas, aa — aukščio tiesė, A — azimutas, N—geografinė šiaurė

Elektroninė n. II pas. karo metu buvo ištobulintas naujas laivo suradimo būdas, atliekamas elektroninių aparatų pagalba. Šis būdas galima būtų pavadinti ilgo spindulio n. sistema — sutrumpintai: Loranas (ag. LOng RAnge NAvigation System). Kitaip dar yra žinomas hiperbolinės n. vardu (žr. Loranas). Jo geri privalumai yra tie, kad laivo vietos nustatymas galima atlikti miglų, debesuotos nakties ir blogo oro metu. Be to, čia laivo vieta nustatoma su didesniu tikslumu, nes visi apskaičiavimai atliekami aparatų pagalba. Bet radijo siųstuvų pajėgumo spinduliui esant 800 mylių ilgumo dienos metu ir 1200 — naktį, juo negalima naudotis tose jūrose, kurios nėra padengtos šiuo tinklu. Šis n. būdas buvo išvystytas JAV, bet beveik tuo pačiu laiku ir anglai savarankiškai priėjo prie panašių davinių ir savo būdą pavadino Gee. Šalia to, Europos jūros yra padengtos Deca, Lorac ir pn. sistemomis, kurių veikimo principas yra tas pats. Radaras yra kitas elektroninis įtaisymas laive, kurio paskirtis yra apsaugoti laivą nuo susidūrimo su miglos, nakties bei blogo oro metu nematomomis laivo kelyje kliūtimis. Čia aukšto dažnumo radijo bangos atsimuša į visus už normalų orą tankesnius daiktus ir grįžta atgal specialiame ekrane parodydamos kliūties atstumą nuo laivo ir kryptį. Jo veikimo spindulys 15–20 mylių ilgumo. Esant tokiame atstume nuo krante esančių ir nuo laivo matomų daiktų, radaro pagalba galima nustatyti ir laivo vietą.

O r o n. Lėktuvuose vartojami n. būdai iš esmės remiasi jūrine n., tik lėktuvo greičiui esant nepalyginamai didesniam, astronominiai apskaičiavimai nėra galima atlikti taip tiksliai kaip laivuose. Artėjant prie aerodromų bei skrendant per žemynus, radijo ir elektroninių prietaisų pagalba palaikomas nuolatinis ryšys su žeme ir visi nusileidimo bei pakilimo veiksmai atliekami gaunant iš žemės reikalingus nurodymus. Visi lėktuvuose esantieji instrumentai turi būti įtaisyti taip, kad staigūs posūkiai bei oro spaudimo pasikeitimas nesumažintų jų tikslumo. Orlapiai taip pat panašūs į jūrlapius tik čia išryškinti visi žemės paviršiuje esantieji daiktai, kurie galėtų padėti surasti lėktuvo kryptį.

N. Bowditch, American Practical Navigator 1958; *I. Capasso,* Navigazione 1948; *F. Flora,* Astronomia Nautica 1947; U. S. Coast Guard, Electronic Navigational Aids. *M.Sl.*

Navigacijos aktas Cromwellio valdymo metu 1651 X 9 Anglijos parlamento priimtas laivybos reikalu įstatymas, kuris tvarkė žaliavų ir prekių įgabenimą Anglijon. Stiuartų restauracijos metu 1660, 1663, 1673 panaujintas ir papildytas. N.a. griežtai reikalavo, kad prekės ir žaliavos į Angliją būtų įvežamos anglų laivais arba tų šalių laivais, kurios tas prekes ar žaliavas parduoda. N.a. saugojo Anglijos interesus nuo Olandijos laivų konkurencijos. N.a. turėjo specialų skyrių žuvininkystės reikalu. Į Angliją žuvį galima buvo įvežti tik sugautą Anglijos žvejų ir Anglijos laivais.

L. A. Harper, The English Navigation 1939; *J. A. Williamson,* Short History of British Expansion 1941–43.

Naviglio Grande irigacijos kanalas Š. Italijoje, Lombardijoje, 50 km ilgio, 12–50 m pločio, iškastas dar viduramžiais nuo Tesino ligi Milano (Porta Ticinese). Jis teikia 50 m^3 vandens per sek.

Navikai susidaro iš naujų ląstelių formacijos. N. santykis su organizmu yra parazitinis, nes augančios ląstelės minta organizmo sąskaiton, bet jokių naudingų funkcijų neatlieka. N. yra gerybiniai ir piktybiniai. Esminis skirtumas tarp abiejų rūšių n. yra augimo greitis. Gerybiniai n. yra lokalizuoti, inkapsuliuoti, jų ląstelių visiška diferenciacija. Jie nesukelia pavojaus organizmo gyvybei, jei mechaniškai nesuspaudžia svarbių gyvybei organų. Piktybinių n. ląstelės sparčiai auga, skverbiasi tarp normalių audinių, suardo ir pakeičia jų struktūrą; per limpos takus ir kraujo indus pernešamos piktybinės ląstelės sukelia antrinius n. židinius, vadinamus metastazėmis, gretimose liaukose ir tolimesniuose organuose. N. ląstelių masė nėra atspari, duoda nekrozes; suardytų ląstelių toksinai patenka į kraujo apytaką, nuodija organizmą, suardo mitybą ir pagaliau nužudo. Nevisuomet galima surasti griežtą ribą tarp abiejų rūšių n., pvz. kieta fibroma yra tipingas gerybinis n., minkšta fibroma, turtinga ląstelių, jau artėja į piktybinį n.—sarkomą. Gerybinių n. galimi perėjimai į piktybinius. X-spindulių pakenkimai, bendri nudegimai ir kitoki jaudintojai sukelia randus ir karpas, kurių histologinė struktūra pradžioje paprasta, vėliau ir n. pasirodo audiniuose, kurie rodo aukštesnį vegetacijos potencialą, didesnį regeneracijos pajėgumą, kaip dangos epitelis, gleivinės membranos epitelis ir jungiamasis audinys. Jungiamojo audinio kilmės n., kaip fibroma, mioma ir kt. yra gerybiniai, iš piktybinių yra sarkoma. Kilę iš epitelinių ląstelių n. — papiloma, adenoma yra nekalti, gerybiniai, bet iš epitelio ląstelių ima pradžią ir karcinoma. Cohnheimo teorija nurodo, kad n. augimas prasideda ląstelių grupėse, kurios atitrūksta nuo pagrindinio audinio embriono skaidymosi laikotarpyje. Ląstelių grupės galinčios pasilikti ramioje, latentinėje būklėje ilgą laiką, ir vėliau galimas jų neribotas augimas, kadangi jos neturinčios normalaus ryšio, esančios svetimos audiniams; jų neveikiąs bendras dėsnis, kuris tvarko organizmo ląstelių augimą. Cohnheimo teorija pritaikoma aprėžtos rūšies n. kilmei, bet ji neapima ištisos eilės n. Ji pakankamai neišaiškina, kodėl ‚paklydę' narveliai pradeda nesulaikomai daugintis ir pasižymi specifišku metabolizmu. Manoma, kad vėžio narvelių kai kurie endogeniniai faktoriai lemia tos ligos pavaldumą.

Be visa kita, n. etiologijoje vaidina svarbų vaidmenį įvairūs egzogeniniai faktoriai: chroniški fiziniai ir cheminiai erzinimai, traumos ir įvairios rūšies radiacija. Vėžio kilmei aiškinti yra ir daugiau teorijų, bet jos visos, kaip ir Cohnheimo, nesugeba išspręsti n. genezės problemos, bet tarnauja kaip naudingos darbo hipotezės.

K.Ož.

Navikas 1. A l f o n s a s (m. 1919 XII 19 Čeremuškine, Altajuje-Sibire) Vytauto D.

bataliono karininkas, bolševikų suimtas ir kardais sukapotas.

2. Julius [1854 Inturkės par., Utenos aps. (prieš I pas. karą Ukmergės aps.) — 1938 II 13 Vilniuje] ilgametis Vilniaus Rytojaus leidėjas ir atsakomasis redaktorius. Prieš I pas. karą dirbo Vilijos fabrike Vilniuje. Grįžęs po karo Vilniun vėl dirbo įvairiuose geležies fabrikuose. 1925–28 atsakomasis Kelio redaktorius; 1929 Apeliacijos teismo nubaustas 500 zlotų pabauda; 1928–1937 X 28, ligi Vilniaus Rytojų uždarant, buvo jo atsakomasis redaktorius. Daugelyje bylų buvo išteisinamas, bet 1936 baustas 3 kartus piniginėmis baudomis — 500, 600 ir 200 zlotų. Paskutinioji byla buvo iškelta, kad įdėjo aukų sąrašą nuteistoms Adutiškio lietuvaitėms paremti.

Navikėnas Algimantas (1928 I 18 Mažeikiuose — 1955 II 19 Vokietijoje) Kanados aviacijos vyr. leitenantas. 1954 baigė Kanados karo aviacijos akad. ir išvyko į Vokietiją. Čia manevrų metu susidūrė du Sabre, ir N. žuvo. Skautų veikėjas, suorganizavo Montrealyje jūrų skautus.

Navikevičienė Marija žr. Aukštaitė, M.

Navrockij Aleksandr Aleksandrovič (1839–1914) rusų publicistas, 1879–82 leido konservatyvų Russkaja Reč laikraštį. Išsp. Kreščenije Litvy, Jezuity v Litve, Kartiny minuvšago 1881, Volny žizni 1894, Skazanija minuvšago 1897, 1896 parašė Stenka Razinui muziką. 1927 M. Gustaitis išvertė N. veikalą Lietuvių krikštas.

Nawiasky Hans (g. 1880) austrų teisininkas, valstybinės ir tarptautinės teisės žinovas, Austrų užsienyje sąjungos pirm. 1914 Vienos univ. prof., 1919–33 Münchено univ. prof., 1945 St. Galleno, nuo 1946 vėl Müncheno. Dalyvavo po II pas. karo paruošiant Bavarijos konstituciją. Išsp. Der Bundesstaat als Rechtsbegriff 1920, Staatstypen der Gegenwart 1934, Grundgedanken der Reichsverfassung 1920, Allgemeine Rechtslehre 1941, Allgemeine Staatslehre 1945–58, Die Demokratie in der Schweiz 1951, Max v. Seydel 1954.

Nawry žr. Niaurai.

Naxos žr. Naksas.

Nazaretas Galilėjos miestelis, kur įvyko Marijai Apreiškimas bei Įsikūnijimo paslaptis ir kur Jėzus praleido savo vaikystę ir jaunystę, iki pradėjo savo viešą apaštalavimo darbą. Jis yra Ezdreliono slėnio šiauriniame pakraštyje, iš visų pusių apsuptas gražių, žaliuojančių kalvų, 140 km į š. nuo Jeruzalės, 37 km į r. nuo Haifos ir 33 km į v. nuo Tiberiados-Genezareto jūros. Gal dėl gražios ir patogios bei saugios geografinės savo padėties jis gavo ir vardą Nasareth; tai hebr. reiškia viršūnę

Nazaretas

Nazareto apylinkės vaizdas

arba, kaip kiti mano, g ė l ę, nes neser reiškia žydėti.

Kristaus metu N. buvo apleistas ir bereikšmis miestelis. Ilgainiui, kaip Išganytojo gimtinė, N. tapo garsus. Iki VI a. pabaigos jo gyventojų daugumą sudarė žydai, bet čia buvo nemaža ir krikščionių, kurie jau nuo II a. čia turėjo savo bažnyčią. VII a. Nazaretą užėmė arabai, kurie persekiojo krikščionis. Kryžiuočiai, išvadavę Šv. Žemę, N. įsteigė vyskupiją. Bet Šv. Žemei vėl atitekus į mahometonų rankas, krikščionių padėtis N. pasidarė nebepakenčiama, taip kad tik XVII a. pavyko pranciškonams pastoviai įsikurti. Pereitame ir šiame šimtmetyje N. įsikūrė visa eilė krikščioniškų bendruomenių. 1948 N. buvo užimtas ir inkorporuotas į naujai įsikūrusią Izraelio valstybę. Šiandien N. yra apie 19.000 gyv., kurių nemažą dalį sudaro krikščionys.

Nors yra nuomonių skirtumų tarp archeologų dėl Kristaus laikų N. topografinės padėties, tačiau yra daugiau negu apytikru, kad senasis N. buvo ant mažos kalvos, kuri šliejasi šiaurės vakaruose prie Džebel Sain ir tęsiasi tarp dviejų tarpeklių slėnio link pietryčiuose. Čia yra Apreiškimo ir Šv. Juozapo bažnyčios. Čia ir šiandien yra N. centras. Iš archeologinių paminklų N. yra šie: 1. Apreiškimo bazilika, kuri yra žinoma jau iš V a.; kelis kartus buvo taisyta bei atstatyta, ir šiandien vėl yra atstatoma. 2. Šv. Juozapo bažnyčia, vadinama Maitinimo šventove. Manoma, jog toje vietoje bus gyvenęs šv. Juozapas. Bažnyčia žinoma jau iš VII a.; atstatyta 1914. 3. Šv. Gabrieliaus bažnyčia, perstatyta XVII a. ant kryžiuočių pastatytos bažnyčios pamatų. Ši bažnyčia bus buvusi pastatyta remiantis apokrifiniu padavimu, esą archangelas Gabrielius apsireiškęs Marijai prie fontano. 4. Fontanas-šaltinis prie kelio į Tiberiadą. 5. Kalva, nuo kurios žydai norėjo nustumti Jėzų, šiandieninis Džebed el Qafzeh. Čia yra senosios bažnyčios griuvėsių likučiai. 6. Sinagoga — dabar Melkitų bažnyčia.

P. Viaud, N. et ses deux églises de l'annonciation et de S.-Joseph 1910; *A. Legendre,* N.: Dictionnaire de la Bible IV; *D. Baldi,* Enchiridion Locorum Sanctorum ²1955; *C. Kopp,* Beiträge zur Geschichte Nazareths (Journal of the Palestine Oriental Society 18, 1938); *B. Bagatti,* Ritrovamenti nella Nazaret evangelica: Studii biblici franciscani liber annus 5, 1955. *L.T.*

Nazaretietės seserų vienuolių kongregacija. Oficialus vardas: Šv. Nazareto šeimos seserys. Vienuolija įkurta 1875 Romoje. Ją įkūrė lenkė Pranciška Siedliska. N. tikslas: atlyginti Dievui už žmonių įžeidimus ir dirbti artimo meilės darbus našlaičių prieglaudose ir ligoninėse ir auklėti jaunimą pensionatuose ir mokyklose. Nuo 1923 kongregacija veikia tiesioginėje Šv. Sosto žinioje. N. turi apie 2200 seserų ir 130 vienuolynų. Jos veikia Italijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Australijoje, JAV. Po I pas. karo daugelis JAV lietuvaičių buvo įstojusios į n. kongregaciją, kurios paskui dirbo Čikagos lietuvių parapijose. 1922 su Šv. Sosto leidimu 22 lietuvaitės išstojo iš lenkių n. provincijos ir pačios su vokiečių Šv. Pranciškaus seserų pagalba įkūrė lietuvaičių pranciškiečių seserų kongregaciją.

V. Sardi, Francesca Siedliska 1903; La Congr., delle S. F. di N., nel primonovantennio 1925; Podręczna Encyklopedya Kościelna, Nazaretanki. *V.Gdž.*

Nazariečiai (hebr. nasar ‚atsiskirti, pasišvęsti') vienuolių kategorija, kurie laisva valia pasirenka tobulesnio gyvenimo kelią, atsisakydami kai kurių leistinų patogumų bei malonumų. S. Testamente buvo vadinamieji n., kurie sudarė didesnio tobulumo siekiančiųjų klasę. N. specialiu įžadu pasišvęsdavo tobulesniam gyvenimui. Šis įžadas įpareigodavo — 1. negerti jokių alkoholinių gėrimų; 2. nesikirpti plaukų; 3. vengti betkokio susitepimo. Įžadas būdavo daromas laikinai, ir, jam pasibaigus, galėjo būti atnaujinamas. Vėliau žydai šį įstatymą kiek pakeitė bei savaip praktiškam gyvenimui pritaikė. Iš žymiųjų n. minėtini: Samsonas, Samuelis, Jonas Krikštytojas, šv. Povilas, šv. Jokūbas Mažasis.

H. Lasetre, Nazareat: Dict. de la Bible IV; *E. Zolli,* Christus 1946; *G. Rinaldi,* Nazireato: Enc. Cattolica VIII. *L.T.*

2. Vokiečių romantikos tapytojų grupė, įst. 1809 Vienoje Šv. Luko draugijos vardu. Jos vadai Overbeck ir Pforr, protestuodami prieš Vienos akademijos formalizmą, siekė atgaivinti tapybą religiniu ir patriotiniu jausmu, savo idealais pasistatė Dürerį, Fra Angelico, Perugino ir ankstyvąjį Raffaelį. 1810 persikėlė į Romą, kur Pincio kalne užsidarė menininkų bendruomenėje, pasivadindami San Isidoro vienuolyno broliais. Prie jų prisijungė eilė žymesnių romantikos tapytojų, pvz. Cornelius, Schadow, Veit, E. von Steinle, Führich, Schnorr von Carolsfeld ir kt. Kai kurie nariai, pvz. Overbeckas, būdami evangelikai perėjo katalikybėn. Dėl vienuoliško gyvenimo būdo jie tapo pajuokos objektu. J. A. Koch juos praminė n. Sekdami viduramžių cechų darbo metodais n. dirbo kolektyviai. 1816–17 jie freskomis išpuošė Casa Bartholdy, Prūsijos ambasadoriaus, rūmus; 1819–30 Casino Massimo rūmus. Viduramžių meno esmė, jo transcedentumas, n. buvo neprieinamas. Todėl jų religinė tapyba dvelkia plokščiu klasicizmu ir saldumu, kurio platus poveikis jaučiamas viso XIX a. devocionalijų gamyboje; tai religiniam menui gerokai pakenkė.

P. Kaufmann, Auf den Pfaden nazarenischen und romantischen Kunst 1922; *P. F. Schmidt,* Die Lukasbrüder 1924; *K. Gerstenberg* und *P. O. Rave,* Die Wandgemälde der deutschen Romantiker im Cassino Massimo in Rom 1934; *H. Geller,* Die Bildnisse der deutschen Künstler in Rom 1800–30, 1952.

Nazarijus ir Celsas, šventieji (šventė VII 28), nukankinti Milano imp. Diokleciojono persekiojimo laikais. Jų kūnus po 395 atrado viename sode šv. Ambraziejus. N. kūnas buvo perkeltas į Apaštalų baziliką, kuri buvo pavadinta N. vardu, o Celso buvo paliktas vietoje, kur pastatyta jo garbei bažnyčia. V a. viduryje vienas afrikietis, aptarnaująs N. baziliką, parašė legendinę Passio, pagal kurią N. buvęs pakrikštytas Romoje šv. Lino, dar esant gyvam šv. Petrui. N. įvairiose Italijos ir Galijos vietose skelbęs Evangeliją ir Nerono laikais buvęs nužudytas Milane drauge su vaiku Celsu.

Acta SS. Julii VI, 1868; *A. Dufourcq,* Étude sur les Gesta martyrum romains II, 1907; *F. Savio,* Gli antichi vescovi d'Italia dalle origini al 1300. La Lombardia, I, 1913.

Nazimov Vladimir Ivanovič (1802–1874) rusų caro administratorius, Vilniaus generalgubernatorius. 1821 pakeltas Vilniuje

V. Nazimov

karininku. 1828–29 dalyvavo rusų turkų kare, 1833 perkeltas buvo į leibgvardijos Lietuvos pulką, 1836 caraičio Aleksandro, būsimojo caro Aleksandro II, karo instruktorius, 1838 adjutantas. 1841 plk. N. skiriamas Vilniun komisijos pirmininku tardyti Medicinos akad. studentus ir karininkus ir nustatyti slaptų draugijų veiklai. Iš tardymo duomenų N. nusprendė, kad slaptoji sąjunga buvo tik išgąstingų valdininkų vaizduotės padarinys. Bet generalgubernatorius Mirkovičius nepasitenkino tokia išvada ir prašė skirti kitą komisijos pirmininką. Komisijos pirmininku liko paskirtas A. A. Kavelin, o N. paliko komisijos nariu. Ir naujai sudarytoji komisija nerado sąmokslo pėdsakų. 1842 N. paskirtas korpuso štabo viršininku, 1849 Maskvos apygardos švietimo globėju. Čia jis rūpinosi švietimo reikalais ir literatūros globa — stengėsi gauti leidimą spausdinti Gogolio raštus. 1855 XII 10 skiriamas Vilniaus generalgubernatoriumi, 1862 ir Vilniaus karo apygardos viršininku. Būdamas generalgubernatoriumi N. suartėjęs su krašto bajorija, nes jautęs silpnybę gražiajai lyčiai, rodęs ‚liberalizmo' žymių, leidęs grafui Tiškevičiui steigti muziejų. 1863 Lietuvos sukilimą malšino N., krašte egzekucijas, persekiojimus ir trėmimus atliko Muravjovas Korikas. 1863 V 3 N. atšauktas iš generalgubernatoriaus pareigų ir paskirtas Valstybės tarybon. Muravjovas ir metropolitas Semaška labai neigiamai atsiliepia apie N., laiko jį dviveidžiu, intrigantu. N. buvo baudžiavų naikinimo šalininkas. 1857 įteikė carui baudžiavų naikinimo reikalu Lietuvos bajorų peticiją.

A. S. P(avlov), V. I. N. (Russkaja Starina XLV ir XLVI, 1885); *P. D. Šeštakov,* Vospominanije o V. I. N. (Istoričeskij Vestnik III, 1891).

P.Č. ir K.J.Čg.

Nazor Vladimir (1876–1949) kroatų poetas ir rašytojas. Visą gyvenimą mokytojavo. Vokiečiams okupavus Jugoslaviją, išėjo į partizanus ir kovojo kartu su Titu. Savo pirmomis knygomis Krvava košulja 1905, Krvavi dani 1908 ir Velli Jože 1908 jis išgarsėjo visoje Kroatijoje. Novelių rinkiniu Istarske priče 1913 ir poezijos

knyga Hrvatski kraljevi 1912, jis patapo tautiniu dainium. N. taip pat parašė garsų vaikų epą Medvjed Brundo 1915. Pasibaigus II pas. karui jis persiorientavo ir parašė Pjesme partizanke 1945 ir Legenda o drugu Tito 1946. 1938–39 išsp. simbolinį romaną Pastir Loda. Raštų rinkinys 1944–46. N. savo ankstyvesnioje poezijoje epiniais ritmais iškelia istorines kroatų ir serbų figūras, senąsias slavų legendas, su panteistiniu įkarščiu apdainuoja prisiminimais garsią Adrijos jūrą, gamtą ir gyvūniją. Jo kūryba turėjo didelės įtakos ne vien tik Kroatijoje, bet taip pat ir kitų Jugoslavijoje gyvenančių tautų kultūrinei raidai.

Naživin Ivan Feodorovič (1874–1940) rusų rašytojas, gyvenęs emigracijoje. Išsp. Rasputin 1923, Intimnoje 1922, Ostrov blažennych, Vodni Puškina 1930 ir kt. Lietuviškai 1939 išversta Bolševikė.

Nb cheminio elemento niobio santrumpa.

NB žr. Nota bene.

N.C. JAV Š. Karolinos (North Carolina) valstybės santrumpa.

NCWC—National Catholic Welfare Conference (Amerikos katalikų vyskupų taryba) įsteigta po I pas. karo ir yra Amerikos katalikų komiteto įpėdinis (National Catholic War Council), kuris buvo įsteigtas pop. Benedikto XV pageidavimu. NCWC yra planavimo, patarimų įstaiga. Kiekvienas JAV kardinolas yra iš pareigos (ex oficio), o kiekvienas vyskupas yra teisėtas (ipso facto) NCWC narys. Kiekviena diecezija JAV turi teisę naudotis įvairiais NCWC patarnavimais, įstaigomis. NCWC yra valdžios registruota organizacija; jos uždavinys apjungti, koordinuoti organizuotą katalikų veikimą JAV. NCWC yra šakota organizacija. Vyr. vykdomasis komitetas veikia Vašingtone, o įvairūs jo padaliniai po visas JAV. Tų skyrių daug, pvz. auklėjimo, spaudos, teisės, socialinės akcijos, jaunimo, šalpos, imigracijos, misijų, katekizacijos ir pn. Tiems skyriams dažniausiai vadovauja vyskupas. Lietuviams artimiausiai pažįstamas yra pabėgėlių, arba Catholic Committee for Refugees. Lenkai turi savo skyrių Bishop Com. for Polish Relief, lietuviai gaudavo pagalbą iš NCWC per Balfą; savo skyriaus neturi. NCWC skyrius Catholic Relief Service, CRS, yra tiesioginis materialinių gėrybių teikėjas užsieniui. Šis skyrius kasmet Balfui duodavo po 50.000 svarų vartotų rūbų ir dažnai kitų gėrybių, kurios surenkamos iš JAV katalikų siųsti į užsienį. NCWC imigracijos tarnyba yra padėjusi tūkstančiams lietuvių atvykti į JAV po II pas. karo.

NCWC kovoja už specialius įstatymus, padeda sutvarkyti dokumentaciją, skolina kelionpinigius, pasitinka uoste ir aprūpina kelionpinigiais nuvykti į nuolatinio apsigyvenimo vietas. NCWC šalpos ir kiti darbai kaštuoja keliasdešimt milijonų dolerių per metus. Pinigus visai tai veiklai suaukoja JAV katalikai. Vieną sekmadienį metuose specialiai tiems tikslams renkamos visose bažnyčiose aukos. NCWC yra davusi ar paskolinusi Balfui pinigų, kuriais buvo sušelpti tremtiniai ar pasiųsta materialinė ar vaistų parama į Lietuvą, Sibirą. *Ln.Jnk.*

Nd cheminio elemento neodimio santrumpa.

N. Dak. JAV Š. Dakotos (North Dakota) valstybės santrumpa.

Ndau žr. Vandai.

Ndebele žr. Matebelai.

Ndola mst. Š. Rodezijoj, Belgijos Kongo pasieny, apie 6000 gyv. (1958). N. yra vario ir kobalto kasyklų srities Copperbelt administracinis ir komercinis centras. Kasyklos grupuojasi apie 4 vietoves: Kitwe, Mufulira, Luanshya ir Chingola. Jų produkcija sudaro per 90% Š. Rodezijos eksporto. Kasyklose ir jų administracijoj dirba (1958) per 5000 europiečių ir 40.000 afrikiečių. Vien tik prie Kitwe esanti Nkanos kasykla duoda per metus 3.960.000 t vario rūdos, iš kurios gaunama 144.000 t gryno vario. Jos vario rūdos gysla yra 9 m pločio, 2400 m ilgio ir neišmatuojamo gylio. Nkanos kasykla pradėta 1930, joje dirba (1958) apie 13.000 žmonių. Joje gaunama per metus vario už 70 mil. dol. ir kobalto už 8,8 mil. dol.

Ne chem. elemento neono santrumpa.

Neagh, Lough N (tark: loch nė), Š. Airijos ež. (didžiausias saloje) į v. nuo Belfasto; 320 km², ligi 36 m gylio, baseino plotas (iš kurio suteka vanduo) 5500 km². Iš jo išteka upė Bann. 1930 pradėti jo nuleidimo darbai, sureguliuojant ištaką Bann nuo ež. ligi tos vietos (48 km), kur pasiekia jūros potvyniai.

Neakivaizdinis mokymas, arba mokymas susirašinėjimo būdu, prasidėjo XIX a. pabaigoje. 1856 C. Poussaint ir G. Langenscheidt įsteigė Berlyne n.m. mokyklą kalboms mokyti. Po 12 metų ši mintis prigi-

jo Anglijoje ir greit bei įvairiomis formomis išsiplėtė kitur. Vienas iš n.m. tikslų — papildyti darbą įvairių mokymo bei auklėjimo institucijų. Daug. n.m. įstaigų yra įsteigta privačia iniciatyva ir įvairiais tikslais, neišskiriant nė pasipelnymo. Betgi reikalą užpildyti greit besivystančios technikos specialistų kadrus reikia laikyti svarbiausiu n.m. išsiplėtimo veiksniu.

Didžiausias n.m. pritaikymas yra pusiauprofesinėse srityse: buhalterija, finansai, administravimas, radijas, televizija, elektrotechnika ir kt. JAV n.m. įjungtos į suaugusių mokymą bendroje viešojo švietimo ir auklėjimo sistemoje. Apie 10% JAV kolegijų naudoja n.m. savo programai papildyti profesiniais kursais. Pilni aukštesniojo ir aukštojo mokslo kursai n.m. metodu yra prieinami visiems ir bet kur gyvenantiems. Tuo ypač naudojasi invalidai, atsilikėliai, uždaro charakterio asmenys ir kiti, negalį dėl amžiaus, šeimos, laiko ar lėšų stokos mokyklų lankyti.

N.m. JAV naudojasi milijonai ir jų skaičius kasmet didėja. Lietuvoje irgi šis metodas sparčiai plito, pvz. buvo galima neakivaizdiniu metodu mokytis esperanto k. bei Vlado Kateivos įsteigtuose kursuose įvairių specialybių ir bendro lavinimosi kursą. Žr. Kalbaneum. *At.K.*

Neal Daniel (1678–1743) anglų istorikas, dvasininkas, pagarsėjęs istorijos veikalais History of New England (už kurį gavo magistro laipsnį iš Harvardo univ.) ir History of Puritans 1720, kuri keliais atvejais buvo kartojama ir nuo 1797 pridedama N. biografija.

Neale 1. Eduardas V. (1810–1892) anglų kooperatininkas ir politikas, krikščioniškojo socializmo atstovas. Rūpinosi darbininkų organizavimu. N. organizavo kooperatinį judėjimą, rašė tais klausimais brošiūras ir buvo kooperacijos judėjimo sąjungos valdybos nariu. Be to, organizavo kooperatinę pramonę, kooperatinį draudimą, leido kooperatininkų laikraštį. Išsp. The Characteristic Features of Some of the Principal Systems of Socialism 1851, A Manual for Cooperators 1879.

2. John Ernest, Sir (g. 1890) anglų istorikas, nuo 1927 Londono univ. prof. Išsp. Queen Elizabeth 1934, The Age of Catherine de Medici 1943, Elizabeth I and Her Parliaments 1559–1581, 1953, Essays in Elizabethian History 1958.

3. John Mason (1818–1866) anglų teologas, istorikas ir himnų rašytojas. Išsp. An Introduction to the History of the Holy Eastern Church 1850, History of the so-called Jansenist Church of Holland 1858, Essays on Liturgiology and Church History. Mokėjo daug kalbų ir yra išvertęs iš lotynų bei graikų kalbų himnų.

Neander 1. Joachim (1650–1680) evangelikų bažnytinių giesmių kūrėjas ir kompozitorius.

2. Johann August Wilhelm (pirmiau David Mendel, 1789–1850) vokiečių evangelikų bžn. istorikas ir teologas. Gimęs iš žydų tėvų, 1806 buvo pakrikštytas ir gavo dabartinius vardus ir pavardę. 1811 Heidelbergo univ. N. habilitavosi bžn. istorijai, 1812 Heidelbergo ir nuo 1813 Berlyno univ. bžn. istorijos prof., nuo 1839 mokslo akademijos narys. N. atmetė ortodoksiją, racionalizmą ir Hegelio absoliutizmo filosofiją ir buvo vad. pektoralės arba pažadinamosios teologijos kūrėjas. Jo svarbiausi veikalai: Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche 1825–52, Geschichte der Pflanzung und Leitung der christlichen Kirche durch die Apostel 1832–33, Das Leben Jesu 1837 (⁴1873). *K. Gdt.*

Neandertalinis žmogus (Homo Neandertalensis) spėjamasis žmogaus prototipas; pirmykštis žmogus, gyvenęs žemėje prieš 100.000 metų, kurio griaučiai rasti Vokietijoj Neandertalio apylinkėj. N.ž. griaučius 1856 surado J. C. Fuhlrott, o 1864 anglų anatomas King pripažino n.ž. atskiros, į žmogų panašios grupės atstovu. Spėjama, kad tai esanti pereinamoji stadija iš pitekantropo į žmogų, nors ligšiol dar įrodymų tam dar nėra. N.ž. griaučių arba jų dalių yra vėliau rasta apie 100 — Belgijoje, Prancūzijoje, Jugoslavijoje, Kryme. Tie radiniai sudaro pagrindą spėjimams, kad n.ž. buvo įsikūręs nemažuose žemės plotuose.

R. Grahmann, Urgeschichte der Menschheit 1952; *K. Tackenberg,* Die Neandertaler und seine Umwelt 1956. *J.Krd.*

Neandras žr. Vingiai.

Neapibrėžtas (lot. indefinitus) tiksliai nenusakytas, nenurodžius loginių ribų. Sinonimai: neapspręstas (lot. indeterminatus) nenustatytas arba iš savo padėties arba kieno valia ir protu. Neaprėžtas, ar neribotas (lot. illimitatus) neturįs ribų. Neatribotas (lot. indistinctus) neišskirtas iš kitų jam artimų dalykų.

Neapibrėžtiniai saryšiai terminas, kuriuo kvantų teorijoje nusako įvairių fizinių dydžių (energijos, impulso ir kt.) ryšį, išreikšdami jį neapibrėžtumais, charakterizuojančiais mikroobjektą.

Nepibrėžti reiškiniai yra matematiniai reiškiniai, kurių apskaičiavimui negalima betarpiai taikyti sumos, sandaugos ir dalmens ribų teoremos. Pvz., jei turime dalmenį dviejų reiškinių, kurių argumentui siekiant savąją ribą skaitiklis ir vardiklis siekia nulį, gauname nulį padalytą iš nulio, arba griežtai tariant, begalinę mažybę iš begalinės mažybės. Kitais atvejais galima gauti begalybę padalytą iš begalybės, begalybių skirtumą, begalybės sandaugą iš nulio, vienetą begalybės laipsnyje, nulį nulio laipsnyje, begalybę nulio laipsnyje. Tiek begalybės, tiek begalinės mažybės gali būti tarp savęs nelygios, o jų dydžių santykis nežinomas, tad visi nurodyti reiškiniai yra neapibrėžto didumo. Matematikoje mokoma, kaip kartais galima pašalinti tą neapibrėžtumą. Dažnai tai galima padaryti skaitiklį ir vardiklį suskaidant daugikliais ir trupmeną sutraukiant, arba pasinaudojus teorema, dalmens riba yra dalijamųjų reiškinių išvestinių ribų santykiui. Nekiekvienas n.r. turi ribą. *M.Kr.*

Neapibrėžtoji lygtis lygtis, kuri turi daugiau negu vieną nežinomąjį. Jei lygčių sistemoje yra nežinomųjų daugiau negu lygčių, toji sistema vadinama n e a p i b r ė ž t ą j a l y g č i ų s i s t e m a. Tiek n.l., tiek n.l. sistema turi begalybę sprendimų ir apskritai spręsti jas nebūtų reikšmės, jei nebūtų kitų papildomų žinių. Turint papildomus davinius, pvz. kad tie dydžiai yra ar teigiami, ar sveiki, ar negali kuris dydis prašokti tam tikros ribos, galima gauti vieną arba kelis sprendimus sveikais racionaliais skaičiais. *M.Kr.*

Neapibrėžtų koeficientų metodas m a t e m a t i k o j e naudojamas būdas surasti koeficientus. Pvz. jeigu norima reiškinį $\frac{5x^2+1}{x(x^2-1)}$ išreikšti suma trupmenų, kurių vardikliai būtų reiškinio vardiklio dauginamieji, elgiamasi taip:

$$\frac{5x^2+1}{x(x^2-1)} = \frac{A}{x} + \frac{B}{x+1} + \frac{C}{x+1}$$

ir ieškome n.k. A, B ir C. Iš (1) lygybės gauname:

$$5x^2+1 = (A+B+C)x^2+(B-C)x-A.$$

Kadangi ši lygybė yra tapatybė, tai vienodų x-o laipsnių koeficientai turi būti lygūs:

$$A+B+C = 5;\ B-C = 0;\ A = -1,$$

arba: $A = -1$; $B = 3$; $C = 3$. N.k.m. matematikoje dažnai tenka pasinaudoti. *M.Kr.*

Neapolis (it. Napoli, lot. Neapolis) Italijos mst. ir uostas (didumo antrasis po Genovos); 1.041.130 gyv. (1951), po Romos ir Milano didumo trečiasis. N. įsikūręs gražioje vietoje, prie plačios, atviros N.

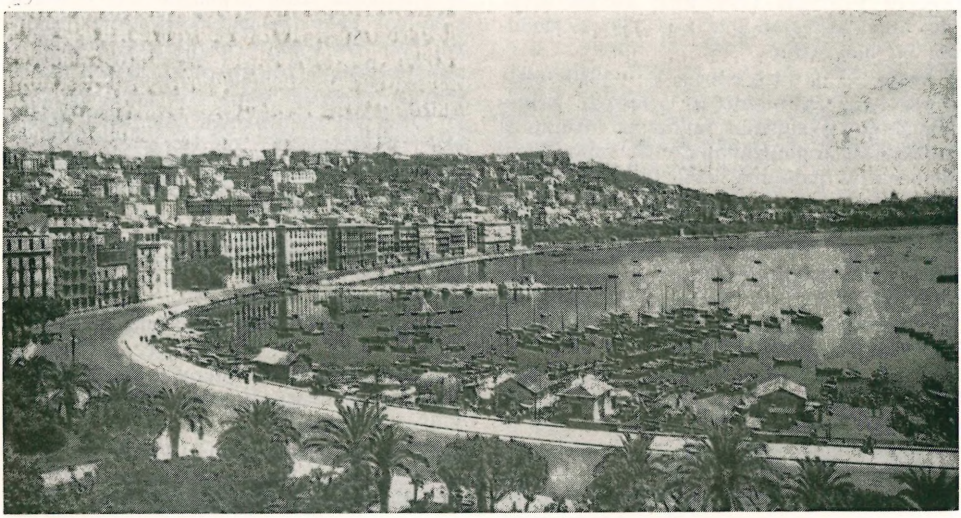

Neapolis

įlankos (sen. Sinus Cumanus), kurios rytų pakraštyje yra Vezuvijus, o vakaruose Pozilipo ragas ir Išijos sala. Sakoma, kad Europoje tik Istanbulas (Konstantinopolis) varžosi su N. vietos gražumu. Ypač didingai gražus reginys atsiveria į miestą žiūrint nuo Vezuvijaus ar Išijos salos. Į rytus nuo N. tęsiasi derlinga žemuma (dalis sen. Campania Felix), per kurią teka Sarno upė ir kurios žiotyse yra buvęs Pompėjos uostas. Šioje žemumoje tarp jūros ir Apeninų kalnų yra iškilęs Vezuvijus. Už kelių km į pietus nuo Sarno į jūrą išsikiša 18 km ilgio Apeninų skaidula, skirianti N. įlanką nuo Sorento įlankos ir užsibaigianti Punta della Campanella (sen. Promontorium Minervae) ragu, prieš kurį už 6 km yra Capri sala. N. yra 200 km nuo Romos, ties 40°52′ š. pl. Klimatas malonus, švelnus, saulėtas; nė vieno mėn. vidurkinė temperatūra nenukrinta žemiau 10 ir nepakyla aukščiau 25°C. Drėgmenų daugiausia X–I mėn., o mažiausia vasarą. Patogiausia N. lankyti IV–V mėn.

N. išsistatęs ant vulkaninių kalvų ir jų pajūrio bazės. Ties miesto viduriu yra aukščiausia kalva, iš kurios viršaus visą N. dominuoja buv. St. Elmo pilis (dabar karinis kalėjimas) ir nuo kurios ligi jūros tęsiasi žemėjantis aukštumo ruožas, dalijąs visą N. pajūrį į du puslankius ir pasibaigiąs maža Ovo salele su šv. Liucijos kapu. Vakarų puslanky yra puošnusis naujamiestis, o rytiniame — senamiestis ir uostas.

M i e s t o į ž y m y b ė s: karališkieji rūmai, pradėti 1600 pagal Fontanos projektą ir baigti Ferdinando II XIX a. yra 244 m ilgio, 3 aukštų (28,5 m). Juose yra tautinė biblioteka. Kiti karališkieji rūmai, Castel Nuovo, statyti XIII a. ir žinomi puikia gotikine sale. Treti karališkieji rūmai, Capodimonte, yra paversti modernios tapybos ir XVIII a. porcelano meno muziejumi. Ypač didelė žymesnybė yra tautinis muziejus Museo Nazionale su turtingais antikiniais rinkiniais (daugiausia iš Pompėjos, Herkulano, Stabijos, Puteolio). Iš 237 bažnyčių svarbiausia yra Šv. Januariaus katedra, statyta 1294–1323, kurios vakarų fasadas buvo baigtas 1906. Po jos didžiuoju altoriumi padarytoje koplyčioje yra šventojo palaikai. Jo garbei, kaip padėka už N. apsaugojimą 1527 ‚nuo bado, maro, karo ir Vezuvijaus ugnies', bažnyčios deš. navoje pastatyta speciali koplyčia. Prie katedros yra IV a. Šv. Restitutos bazilika su vertingomis to amžiaus mozaikomis. Šv. Domininko bžn. turi brangių renesansinių skulptūrų, o gretimame vienuolyne išlikusi Šv. Tomo Akviniečio celė. Kartuzų vienuolyno Certozos bžn. paversta meno muziejumi. Ji statyta XIV a., restauruota XVII a., turi daug vertingų meno kūrinių — Caravaggio, Guido Reni, Riberos, Lanfranco ir kt. darbų. N. univ. įkurtas 1224 Fridricho II ir turi turtingus zoologinius, mineralogininius, geologinius rinkinius-muziejus ir botanikos parką. Plačiai pasaulyje žinoma 1872 vokiečio dr. Dohrno įkurta zoologijos tyrimų stotis su akvariumu. Kitos mokslo institucijos: karališkoji d-ja su 3 akademijomis, orientalinių kalbų mokykla, muzikos konservatorija (įkurta 1760), meno mokykla, jūrininkystės mokykla ir įvairios specialinės technikos mokyklos. Iš kelių teatrų žymiausias yra San Carlo dramos ir operos teatras.

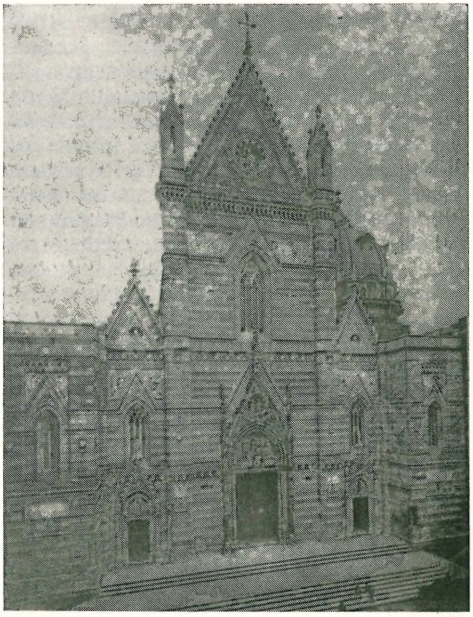

Neapolio katedra

P r a m o n ė i r u o s t a s. Pramonė planingai sukoncentruota rytų pakrašty, kur veikia didelės makaronų (N. ir artimose apylinkėse yra apie 100 makaronų fabrikų), konservų, šilko, džuto, vilnos ir medvilnės verpimo ir audimo, chemikalų, vaistų, drabužių siuvimo, automobilių, laivų

statybos, mašinų, motorų, vagonų, stiklo, odos gaminių įmonės. N. uostas pradėtas gilinti ir plėsti 1302 karaliaus Karolio II Anjou. Jo įsakymu padarytas įlankoje molas ir sukurtas naujas uostas Porto Grande. Uosto gylis ligi 10 m. Per metus uostą aplanko apie 10.000 laivų, atveždami apie 2 mil. t prekių ir per 500.000 keleivių. Uostas 1942–43 labai skaudžiai nukentėjo nuo amerikiečių ir britų bombardavimų. Didelės žalos padaryta ir pačiam miestui. N. yra vienas didžiausių pasauly turistinės atrakcijos vietų su daugybe puikių viešbučių pajūrio alėjoj. Orinio susisiekimo linijomis jis sujungtas tiesiog su Naujorku, Europos ir P. Amerikos didžiasiais miestais.

Istorija. N. įkurtas VII a. pr. Kr. graikų kolonistų, kurie buvo pirmiausia apsigyvenę Išijos (Pithecusos) saloje, bet iš kurios turėjo išsikelti dėl žemės drebėjimų. 326 pr. Kr. N. įėjo į sąjungą su Roma, 536 užimtas ostgotų. Ankstyvaisiais viduramžiais priklausė Ravenos egzarchatui, bet buvo valdomas R. Romos imperatoriaus skirto valdovo. VIII a. pop. Grigoriaus III paskatintas, N. atsimetė nuo R. Romos imperijos ir pasiskelbė nepriklausoma respublika, kuria išbuvo beveik 400 metų, tačiau turėjo spirtis longobardų pastangoms pajungti. 1134 užimtas iš pietų atėjusių normanų, kurie įkūrė N. karaliją ir kurios sostine N. buvo. Nuo to laiko ligi 1860 jo istorija yra N. karalijos istorijos dalis. *A.B.*

N. karalija beveik visą p. Italiją aprėpusi valstybė, iš tikrųjų karalija virtusi nuo 1266, kada joje įsiviešpatavo prancūziškoji Anjou dinastija. Atskiru politiniu vienetu ji ėmė virsti nuo Romos imperijos sunykimo, kai ji, priklausydama Bizantijai, išsiskyrė iš likusios Italijos dalies. Tautų kraustymosi metu jos šiaurinėje dalyje, greta vėliau išaugusios popiežiaus valstybės, įsikūrė langobardų dukatai, kurių tarpe žymiausias buvo Benevento. Daugiau formaliai priklausydama Bizantijai, iš tikrųjų paskirais vienetais suskilusi pietinė Italija nuo IX a. buvo arabų puldinėjama. Jų valdžioj atsidūrė visa Sicilijos sala.

Pirmieji nuo imperijos žlugimo pakrikusios P. Italijos organizatoriai buvo normanai, atsikėlę XI a. iš prancūziškos Normandijos. Kely iš Šv. Žemės užklydę ir sulaikyti, jie ėmė kurtis ir sudarė dvi mažas grafijas: Aversos, prie pat Neapolio, ir Apulijos, Apeninų kalnuose. Kariauti linkę normanai jas pamažu plėtė ir tuo būdu vienijo P. Italiją.

Tikrasis normaniškos P. Italijos kūrėjas laikytinas Robertas Guiskardas, karys avantiūrininkas, atsikėlęs iš Normandijos (1046–47). Su normanų būriais plėšikaudamas, jis kilo ir stojo greta abiejų grafų, kai susidėjo su jais kovoti su pop. Leonu IX, kuris bandė, pasitelkęs vokiečius, išvyti normanus (1052). Popiežius pralaimėjo įvykusią ties Beneventu kovą ir pats pakliuvo į normanų nelaisvę. Pasinaudoję didžiu laimėjimu, normanai dar sustiprino savo padėtį. Jų išaugusią galybę pripažino ir pop. Mikalojus II, kai jis pats apsilankė pas juos Amalfi mieste (1059). Jis atliko investitūrą abiem normanams jų valdose, o šie iškilmingai prisiekė padėti popiežiui užimti Romos sostą ir gerbti šv. Petro nuosavybę. Vienas su popiežiumi derybininkų grafų buvo Robertas Guiskardas, prieš kiek laiko gavęs valdyti Apuliją. Gavęs Apuliją, Guiskardas netrukus įkūrė didelę normanų valstybę, kai jis prisijungė langobardišką Salerno kunigaikštiją ir galutinai išstūmė bizantiečius iš Italijos, užimdamas jų paskutinę atramą — Bari miestą.

Pilnam normanų įsigalėjimui pietuose reikėjo užimti Siciliją. Ir čia normanai, veikdami bendromis jėgomis, išstūmė arabus. Sujungti P. Italiją su Sicilija Guiskardas paliko savo vaikaičiui Rogerui II, lygiam didžiojo pirmatako darbo tęsėjui. Jis pasirinko sau sostine Palermo miestą ir jame vainikavosi Sicilijos karalijos vainiku (1130).

Galutinai susikūrusi Sicilijos karalija buvo stipriausia galybė Viduržemio plotuose ir vaidino didelį vaidmenį tuo metu vykusiuose Kryžiaus karuose. Jų valdovų pretenzijos siekė Balkanų ir net Konstantinopolio. Jie nemaža reiškė ir pačioje Italijos politikoje, ypač Romoje, atseit, popiežių kurijoje. Čia politikuodami jie susidūrė su Romos imperatoriais, kurie kėsinosi įsigalėti visoje Italijoje. Iš susidūrimo su imp. Fridrichu Barbarosa išėjo jo sūnaus Henriko VI vedybos su vienintele Sicilijos karalijos paveldėtoja Konstanca. Kai Henrikas VI tapo Vokietijos karaliumi ir imperatoriumi, jis laimėjo ir Siciliją (1194). Jam netrukus mirus, paliko jo sūnus Fridrichas vos trejų metų, popie-

žiaus globojamas. Per globą popiežiai palaikė savo lenines teises į P. Italiją, kaip buvo normanų laikais. Kai suaugęs ir ėmęs valdyti Fridrichas II neprisipažino popiežiaus lenininku esąs, kilo ilgametės kovos tarp Hohenštaufenų ir kurijos. Jų išdavoje Hohenštaufenų giminė žuvo ir popiežiai pavedė Sicilijos karaliją prancūzų sritiniam kng. Karoliui Anjou. Jam įsiviešpatavus jau prasideda Neapolio karalija, nes sostine tapo šis žymusis miestas.

Su Karoliu Anjou N.k. įsigalėjo prancūzai. Jiems karaliai dalijo gausiai lenus ir jie turėjo aukštas dvaro tarnybas. Vietos gyventojai pajuto svetimą jungą, kai juos mokesčiai ėmė slėgti, ir jie sukilo. Sukilimas, žinomas Sicilijos mišparų (žr.) vardu, nušlavęs Anjou valdžią Sicilijos saloje ir ją pavedęs Aragonijos karaliui Alfonsui (1282). Nuo šiol atsirado dvi Sicilijos karalijos, nes žemyne pasilikęs Anjou pasilaikė pretenzijas į salą ir neišsižadėjo seno karalijos vardo.

Anjou giminė, valdžiusi 160 metų, N.k. tedavė vos vieną žymesnį karalių, būtent, Robertą, gavusį Protingojo vardą (1309–43). Jis globojo mokslą, meną, išsirengė puošnų dvarą, kvietėsi mokslininkus, menininkus. Jo rūmuose gyveno Boccaccio, jį šlovino ir Petrarka. Robertas buvo tikras renesanso valdovas. Tačiau po išviršiniu žibesiu slypėjo visuotinis krašto nuosmūkis, kur plačiosios masės kentė didikų — pasaulinių ir bažnytinių — priespaudą ir bankininkų išnaudojimą. Po Roberto mirties patys Anjou giminės nariai ėmė varžytis dėl sosto ir tuo kėlė didelę netvarką krašte. Varžytynes padidino giminės skilimas, kai iš jos išsiskyrė vengriškoji linija, kada Liudvikas Robertas įsiviešpatavo Vengrijoje. Čia dar prisidėjo aragoniečių kišimasis, retkarčiais popiežių įsiterpimas. Tad krašte vyko nuolatinės kovos, būdingos XIV a. Italijos miestų ar sričių respublikoms. Kovose sunyko Anjou giminė ir Neapoly įsiviešpatavo Alfonsas Aragonietis (1442). Jis pirmas ėmė vadintis ‚rex utriusque Siciliae' ir tuo būdu davė savo karalijai dviejų Sicilijų vardą. Tačiau sostinę pasilaikė Neapoly.

Aragoniečiai nepajėgė susidoroti su prancūziškais krašto baronais, kurie nuolatos maištavo prieš juos. Baronai kurstė Prancūzų karalius pagal giminystę su Anjou reikšti savas teises į N.k. Jų skatinamas karalius Karolis VIII atvyko (1494) į šį kraštą, duodamas pradžią ilgoms kovoms pirmą kartą dėl Neapolio karalijos, vėliau ir dėl kitų vietų. Šiuo kartu ispanai atsilaikė ir jie pasiliko N.k. su Sicilijos sala valdovais.

N.k. nuo šiol liko sujungta su Ispanija bent du šimtus metų (1503–1707). Ją valdė karaliaus skiriamas vietininkas, vicekaralius. Virtusi perdėm konservatyvinės habsburgiškos Ispanijos provincija, karalija tiek politiškai, tiek kultūriškai sunyko. Priviso nepaprastai daug įvairaus laipsnio didikų. Tačiau kraštas, kad ir suskurdęs, aprimo. Mat, vicekaraliai mokėjo sutvarkyti didikus. Per visą ilgą ispanų valdymą įvyko vos vienas sukilimas (Masiniello, 1647–48). Ilgamečiai karai dėl Ispanijos įpėdinystės palietė ir N.k. Silpno vicekaraliaus valdoma ji turėjo įsileisti Austrijos Habsburgus (1707), kuriems Utrechto taikoj (1713) N.k. buvo atiduota. Ji virto Habsburgų provincija, blogai valdoma. Tuo tarpu kraštą palietė švietimo idėjos ir kėlė reformos reikalą. 1723 sukilimas sukrėtė Habsburgų valdžią. Tai palengvino Ispanijos karalienei Elzbietai Farnesi (Pilypo V žmonai) pasodinti savo sūnų Don Carlos į N.k. sostą (1734). Naujai atsikūrusi, dabar jau burboniškoji N. k. išsilaikė iki galutinio žlugimo, kada 1860 įsikūrė Italijos valstybė.

Pirmas Burbonas Karolis III (1734–59), radęs paplitusias vad. švietimo idėjas, jas visokeriopai puoselėjo. Su ministru Tanucci jis pravedė dideles reformas krašto modernizavimo linkme. Tačiau jis nepakirto įsivyravusių didikų ir bažnyčios galios. Tai padarė prancūzai revoliucionieriai, užėmę N.k. ir įkūrę trumpalaikę Partonopėjos respubliką (1798). Su laisvės šūkiais triumfavo liberalai ir respublikonai, kurių eilėse buvo ir krašto proletarai, lazzaroni. Respublika, vos vienerius metus išsilaikiusi, žlugo, kai Karolis III iš Sicilijos, anglų vedamas, grįžo į Neapolį. Su didžiu respublikos šalininkų persekiojimu bei naikinimu monarchija liko atkurta. Prancūzai vėl grįžo 1806 ir įsteigė Napoleono giminaičių valdomą karaliją. Prancūzų įgulos, dideli mokesčiai, jaunimo gaudymas į Napoleono armiją žadino pasipriešinimą. Kūrėsi slaptos karbonarų kuopelės. Tuo tarpu žlugo Napoleono valdymas, Vienos kongresas vėl grąžino N.k. Burbonams.

Atstatytoji burboniška N.k., dabar gavusi oficialų Dviejų Sicilijos karalijų vardą, buvo legitimistinės Vienos kongreso

politikos išdava. Jos valdovas Ferdinandas I stengėsi pradžioje patriarchališkai valdyti. Pasitraukus jį sostan grąžinusiems austrams, gyv. sukilo ir privertė duoti konstituciją (1820). Kada Šventosios Sąjungos kariuomenė sutramdė sukilimą, jis atsižadėjo konstitucijos ir absoliutiškai ėmė valdyti. Jo sūnus Ferdinandas II tęsė tą pačią politiką. Jam dideli priešai pasidarė šalia karbonarų ir kiti patriotiniai sąjūdžiai, ypač Mazzini Jaunoji Italija. Šių įvairiose Italijos vietose pradėtas sukilimas neaplenkė nė N.k. Tuo tarpu Ferdinandui pavyko sukilimą numalšinti. Tačiau N.k. negalėjo laikytis nuošaly nuo Austrijos jungo besivaduojančios Š. Italijos, kur laisvės kovas vedė Piemonto karalija. Kai paskutinis karalius Pranas II atmetė Piemonto vyriausybės pasiūlymą susijungti kovai prieš austrus, didysis patriotas Garibaldi išsikėlė su 1000 karių ir užėmė Neapolį (1860). Tuo baigėsi N.k., tapdama suvienytos Italijos dalimi, nors kiek skirtinga tautine, socialine ir ekonomine struktūra.

B. Croce, Storia del regno di Napoli 1925; *J. Longnon,* Les Français d'outre mer au moyen âge 1929; *J. B. Villars,* Normans in Mediterranée 1951; *H. Acton,* The Bourbons of Naples (134–1825) 1956. *J.J.*

Neaprėžtinis integralas žr. Integralinis skaičiavimas.

Nearchas (gr. Nearchos) Aleksandro D. jaunystės bičiulis ir jo admirolas (apie 360–314 pr. Kr.), vedęs 326–25 makedoniečių laivyną tada dar neištirtu jūros keliu nuo Indo iki Eufrato. Strabono ir Arriano veikale apie Indiją Indika išliko vertingų N. ‚Pakrantės plaukimo laivu' pastabų apie indų papročius, augmeniją, gyviją. Fragmentai: F. Jacoby, Die Fragmente der griech. Historiker, nuo 1923, II tomas.

Nearing Scott (g. 1883) JAV ekonomistas, sociologas, dėstęs ekonominius mokslus įvairiuose JAV univ. 1919 nesėkmingai kandidatavo socialistų partijos atstovu į kongresą. Išsp. Social Adjustment 1911, Income 1915, Powerty and Riches 1921, The American Empire 1921, Dollar Diplomacy (su J. Freemanu) 1925, Twilight of Empire 1930, Democracy is not Enough 1945, Tragedy of Empire 1945, War or Peace 1946, Drauge su H. Scott USA Today 1955, The Brave New World 1958.

Neartozė (gr. nearthosis ‚naujas sąnarys') anksčiau buvęs sveikas sąnarys, dabar pakitęs, susirgęs. Toks sąnario pakitimas gali įvykti dėl buvusios traumos arba dėl sąnario perkrovimo darbu.

Neatrajotojai, arba negromuliuotojai (Non ruminantia), žinduolių klasės, sėtanagių (Artiodactyla) būrio gyvuliai, kurių skrandis turi tiktai vieną ertmę-ląstą, kurioje maistas virškinamas; šie gyvuliai maisto neatrajoja ir jo pakartotinai negromulioja, kaip atrajojantieji, arba gromuliojantieji. Šiai gyvulių grupei priklauso daugiausia stambūs ir nelabai miklūs gyvuliai, turį storą odą ir po ja storą riebalų sluoksnį, mintą augaliniu maistu. Šiai grupei priklauso begemotų (Hippopotamidae) šeima, kiaulių šeima (Suidae).

Nebaigiamieji skaičiai kintamieji skaičiai, kurių absoliutinis dydis bekintant gali prašokti bet kokį, kiek norima didelį, teigiamą skaičių. Jei turime kiek norėdami didelį teigiamą skaičių N ir galime nurodyti momentą, nuo kurio mūsų kintamojo absoliutinis didumas pasidaro ir toliau palieka visą laiką didesnis už N, tą kintamąjį vadiname n.s.

Nebaigiamumas (lot. infinitas, infinitudo), arba nebaigtinumas, savybė to, kas absoliutu. Graikai n. laikė mažiau tobulu negu baigiamumą, imdami n. neatbaigtumo bei neapspręstumo sinonimu, o tobulybę tapatindami su baigtumu, forminiu atbaigtumu. Absoliuto sąvokos jie nesiejo su n. Bet jau Filonui n. yra nebe stokojimas, o begalinė pilnatvė. Toliau šią mintį išplėtojo patristinė ir scholastinė filosofija. Pasaulio baigiamumas imamas nebe tobulumu, o netobulumu, priklausomumu nuo Dievo kaip Nebaigiamybės. Ypačiai n. kaip pirminį Dievo atributą iškėlė Duns Scotus. Toks jis lieka ir Descartes'ui bei Malebranche'ui (pastarojo žodžiais ‚Dievas tėra nebaigiamas, telkiąs visą nebaigiamai nebaigiamą tikrovę, kurią matau, mąstydamas būtį'). Bet naujaisiais amžiais n. imama laikyti ne tik Absoliuto, bet ir pasaulio savybe. Jau Mikalojus Kuzanietis skelbia pasaulį esant Absoliuto savęs išreiškimu kita forma tuo būdu, kad kiekviena būtybė yra ‚lyg baigiamas nebaigiamumas arba lyg sukurtas Dievas' (quasi infinitas finita aut deus creatus). Giordano Bruno ir vėliau Spinoza šią pasaulio n. sampratą išplėtoja panteizmu. Vokiečių idealizmo sistemose n. yra pagrindinė sąvoka. Hegelis skyrė blogąjį, arba prastąjį, n. (‚empirinį išorinį n., kuris visada šalia už savęs turi kitą, negu

save patį', pvz. skaičių begalę) ir tikrąjį dvasios n. (‚dvasios esmė yra paprastai savyje turėti n. tokiu būdu, kad priešybė turi betarpiškai save nuveikti'). Dabarties egzistencializme, priešingai, vėl yra iškilusi žmogiškosios būties esminio baigtinumo tezė: M. Heideggeris sutinka su Hegeliu, kad ‚grynoji būtis ir grynoji nebūtis yra tas pats', bet ne dėl jų neapspręstumo, o dėl to, ‚jog pati būtis esmėje yra baigtinė'. N. ir baigiamumo klausimas yra pats pagrindinis filosofijos klausimas, nes jo sprendimu vyksta pačio būties klausimo sprendimas. Plg. Begalybė. *J.G.*

Nebel Gerhard (g. 1903) vokiečių filosofinis rašytojas. Jo pirmieji filosofiniai raštai buvo parašyti Nietschės ir Hölderlino įtakoje. Vėliau, graikų antikinės tragedijos paveiktas, ją savaip aiškindamas, nusigręžė nuo sekuliarinės pasaulėžiūros ir pakrypo į protestantiškai krikščionišką gyvenimo aiškinimą. Išsp. Feuer und Wasser 1939, Von den Elementen 1947, Tyrannis und Freiheit 1947, Bei den nördlichen Hesperiden 1948, Ernst Jünger 1949, Auf ausonischer Erde 1949–50, Unter Partisanen und Kreuzfahrern 1950, Weltangst und Götterzorn 1951 (naujas graikų tragedijos aiškinimas), Die Reise nach Tuggurt 1952, Das Ereignis des Schönen 1953, Phäakische Inseln 1954. *A.Špl.*

Nebendramačiai dydžiai yra tokie vienarūšiai dydžiai, kurių santykis negali būti išreikštas racionaliu skaičiumi, kitaip, n.d. negalima parinkti mato, kuriuo tuos dydžius išmatavę gautume racionalius davinius. Pavyzdžiu gali būti lygiašonio stataus trikampio statinio ir įžambinės ilgiai, kurie visuomet yra n.d. Jei tokio trikampio statinio ilgis yra a racionalių vienetų, įžambinės ilgis $x=a\sqrt{2}$. Betgi nėra tokio racionalaus skaičiaus, kuris pakeltas kvadratu būtų lygus 2. Retai gali pasisekti paimti du atsitiktinius dydžius, kurie būtų griežtai matematiškai bendramačiai, bet praktikoje išsiverčiama racionaliu skaičiumi su tiek dešimtinių ženklų, kiek tuo atveju reikalauja matavimo griežtumas.

Nebylystė yra liga, kurios priežastis būna sunkūs klausos organo sužalojimai. Ji gali būti įgimta, paveldėta ar įgyta. Paveldėta n. yra pasekmė girdėjimo nervo, klausos organo ar jo svarbiųjų dalių patologiško susiformavimo gemale. Įgytos n. priežastis yra įvairios ligos — pvz. skarlatina, smegenų ligos, šiltinės, difterija, raupai, pūlingas vidinės ausies įdegimas, kurios nepagydomai sužaloja girdėjimo nervą ar klausos organo reikšmingas dalis. N. atsirasti būtinas visiškas arba sunkus kurtumas. Be to, apkurtimas turi įvykti ankstyvoje vaikystėje, prieš vaikui išmokstant gerai kalbėti. Kai kurie tos problemos žinovai (Hartmann) teigia, kad jei apkurtimas įvyksta prieš septintų metų amžiaus pabaigą, tai tokie vaikai paprastai tampa nebyliai. Jei nepanaudojamos ypatingos išmoktai kalbai kultyvuoti priemonės, tai ilgainiui apkurtęs vaikas tampa nebyliu.

Nebylių žmonių kiekis nėra vienodas įvairiuose kraštuose. Europoje jų yra 79, o JAV 68 kiekvienam 100.000 gyventojų. Olandijoje jų yra tik 34, o Šveicarijoje net 245 šimtui tūkstančių gyventojų. Nebylių kiekį nulemia paveldėjimas. Tik įgimti-paveldėti kurtumas ir nebylystė perduodami būsimoms kartoms. 1923 per visuotinį gyventojų surašymą Lietuvoje buvo užregistruotą 3223 kurčių nebylių, jų tarpe 400 vaikų. Bolševikinės okupacijos metu skelbiama, kad Vilniuje yra 300, Kaune 200, Šiauliuose 50 kurčių nebylių.

Ypatingai daug nebylių gimsta iš vedybų artimų giminių, jei šeimose ta liga jau buvo anksčiau pasireiškusi. M. L. Ballenger pateikia skaičius, kurie rodo iš 47 tokių vedybų gimė 72 kurti nebyliai. N. mažiau paveldima tiesia giminystės linija (seneliai, tėvai), bet yra daug dažnesnė šalutinėse giminystės šakose (dėdės, tetos, pirmos ir antros eilės pusseserės ir pusbroliai).

Kurčių-nebylių likimui sušvelninti, juos įjungti į visuomeninį gyvenimą, visuose kultūringuose kraštuose steigiama specialios mokyklos. *D.Js.*

N e b y l i ų j ų k u r č i ų j ų m o k y m a s specialiai jiems skirtose mokyklose dalijamas į dvi pagrindines grupes: iš dalies ir visai nebylių-kurčių. Pirmieji mokomi normaliu mokymo bei auklėjimo būdu su klausymo aparatų pagalba, antrieji gi — specialiu n.k. metodu, kurių yra keli: lūpų skaitymas, ženklų kalba (mimika ir artikuliacija), pirštų abėcėlė ir kt. Nebylių kurčių mokymą pradėjo Ispanijoje Pedro de Ponte ženklų metodu, o dabar daugiausia naudojamas jungtinis metodas, kitaip — metodų kombinacija, t.y. toje pačioje klasėje gali būti vartojamas ženklų, lūpų skaitymo ar dar kuris kitas metodas, taikantis mokinio individualiam sugebėjimui, pojūčių išsivystymui, imlumui.

Paprastai nebylių kurčių mokymas susideda iš mokymo kalbėti, skaityti, rašyti ir kurio nors amato, bet nuo 1864 JAV buvo pradėtas ir aukštesnysis bei aukštasis nebylių kurčių mokymas, suteikiant nustatytą kursą išėjusiems bakalauro ir magistro laipsnius meno ir mokslo srityse. Šio šimtmečio pradžioje n.k. buvo įsteigtos kelios kolegijos bei skyriai prie universitetų. Šiandien nebylių kurčių mokymas yra tapęs integraline švietimo ir auklėjimo sistemos dalimi visose kultūringose pasaulio šalyse. *At. K.*

Lietuvoje kurčių nebylių mokymu tesusirūpinta 1934 ir prelato P. Januškevičiaus iniciatyva prie atsilikėlių pradžios mokyklos buvo sudaryta kurčių nebylių grupė (apie 10 mokinių). 1938 buvo įsteigta Kurčių nebylių globos draugija (pirm. kun. P. Juknevičius). Tais pačiais metais įvykdytas kurčių nebylių surašymas Lietuvoje. Be Vilniaus ir Klaipėdos krašto, užregistruota 2026, jų tarpe vaikų ligi 15 metų 341 (218 berniukų ir 123 mergaitės). Kurčių nebylių globos d-jos rūpesčiu 1938 švietimo ministerija pasiuntė dvi mokytojas į Berlyną atlikti praktiką nebylių mokykloje. 1938 XI Žmogaus globos d-ja atidarė dviejų klasių nebylių mokyklą, o Kurčių nebylių globos d-ja atidarė Kaune kurčių nebylių institutą su bendrabučiu. Pradžioje veikė po dvi klases (po 12 mokinių), 1939/40 mokslo metais abiejose mokyklose veikė po 3 klases. 1940 švietimo ministerija kurčių nebylių mokyklų reikalais pavedė rūpintis Kurčių nebylių globos d-jai. Atgautame Vilniuje veikė viena kurčių nebylių mokykla.

F. Šidaravičius, Kaip aš mokiau nebylį kalbėti (Švietimo Darbas 6, 1928); *K. Šalkauskas,* Nečiai ir nebyliai 1936. *P.Jkn.*

Nebylusis seimas 1717 Varšuvoje vykęs jungtinių Lietuvos ir Lenkijos valstybių seimas, užbaigęs Tarnogrodo konfederaciją (žr.) bei šlėktos kovas su Augustu II, davęs pretekstą Rusijos carams vėliau kištis į tų valstybių vidaus reikalus.

Karoliui XII 1709 pralaimėjus ties Poltava, tolimesniame vad. Didžiajame šiaurės kare Lietuva su Lenkija nebedalyvavo. Grįžęs į sostą, Augustas II visą savo dėmesį nukreipė sutvirtinti savo valdžiai ir elekciniam sostui paversti paveldėjamuoju. To jis siekė beatodairiškomis prievartos priemonėmis, kaip įrankį naudodamas savo saksoniečių kariuomenę, kuri buvo paskirstyta plačiai po kraštą. Augustas II ne tik leido kariuomenei savavaliauti, bet dar ir skatino. Jo planas buvo sukelti išerzintos šlėktos sukilimą — konfederaciją bei rokošą, kurį jėga sutramdęs, jis tikėjosi galėsiąs padiktuoti tokias sąlygas, kokios jam patiks. Taip 1715 iš tikrųjų kilo vad. Tarnogrodo konfederacija, reikalavusi išvesti iš Respublikos Saksonijos kariuomenę ir dar kartą garantuoti bajoriškųjų laisvių neliečiamumą. Augusto II viltys sutramdyti šlėktas ir padiktuoti savas sąlygas žuvo, kai konfederatai pasidavė Rusijos Petro I globai ir paprašė tarpininkauti jų ginče su savo valdovu. ‚Tarpininkui' caro gen. Dolgurukiui atžygiavus su kariuomene net į Lenkiją, 1716 sušauktoje konfederacijos taryboje Varšuvoje, susitaikymo sąlygas padiktavo caro atsiųstasis tarpininkas. Šitai taikai patvirtinti ir kai kurioms reformoms įvesti tuojau buvo sušauktas seimas, kuris susirinko jau 1717. Bajorijos masės buvo patenkintos, kad Augustas II sutramdytas, bet jautėsi įžeistos ir nusivylusios, kad visko sprendėjas pasidarė ne konfederacija, ne jos sušauktoji Varšuvos taryba, bet caro atsiųstas tarpininkas. Kai seimui buvo pateikta patvirtinti Varšuvos tarybos nutarimus bei kai kurias reformas įvedą įstatymai, atstovai pasijuto be žado. Priešingai visiems kitiems triukšmo pilniems seimams, šiame nekalbėjo nė vienas atstovas, viskas buvo priimta tylomis. Dėl to tai šis seimas ir vadinamas N.s.

Kaip jau buvo nustatyta vad. Varšuvos tarybos, Augustas turėjo atsisakyti savo planų įvesti absoliutizmą, turėjo išvesti saksoniečių kariuomenę į Saksoniją, o respublikoje buvo patvirtintos visos bajoriškosios laisvės — liberum veto, senoji seimelių tvarka ir t.t. Buvo padaryta ir naudingų reformų, pvz. išvaduotas iždas bei kariuomenės tvarkymas nuo seimelių įtakos (tai ypač reiškėsi Lenkijoje), tačiau šią reformą sugriovė vėliau tragiškiausių padarinių turėjęs įstatymas, pavadintas ‚Tvarkingo kariuomenės apmokėjimo reguliaminas'. Jis nustatė, kad jungtinės valstybės tegali turėti tik 24.000 karių — 18.000 Lenkija ir 6000 Lietuva, — neskaitant 1200 vyrų karaliaus gvardijos. Anais militarizmo kilimo laikais tai buvo labai mažas skaičius, net daug mažesnės valstybės kariuomenės turėjo daug daugiau. Ir blogiausia buvo tai, jog Rusija toliau jau stropiai sekė, kad kariuomenės skaičius nebūtų padidintas. Kai tik kada

kildavo projektas kariuomenės skaičių padidinti, Rusijos carai tuojau įsikišdavo. Esą Petro I atstovo tarpininkavimas N.s. reiškiąs, jog carai yra prisiėmę pareigą žiūrėti, kad respublikos piliečių laisvės nebūtų panaikintos, kad jų našta nebūtų padidinta. Nuo to meto Rusijos kišimasis į respublikos vidaus reikalus tolydžio augo, ir kariuomenės padidinti nepasisekė iki pat Didžiojo reformų (žr.), arba Ketveriamečio, seimo.

N.s. nustatyto kariuomenės skaičiaus respublika iš tikrųjų neturėjo ir negalėjo turėti. Minėtojo įstatymo ruošėjai pamiršo, kad kariuomenėje, be eilinių karių, turi būti ir karininkų. Jie gi į minėtą apmokėjimų reguliaminą įrašė tik 24.000 porcijas eilinių karių. Kadangi karininko išlaikymas kainuoja daug daugiau negu eilinio, tai eilinių skaičių teko gerokai sumažinti. Pvz. 1755 dėl to abiejų valstybių kariuomenėje tebuvo 16.450 karių; protarpiais būdavo dar mažiau. Tuo būdu N.s. šis įstatymas Lietuvą ir Lenkiją pastatė į tikro sunykimo kelią. Vėlyvesnius bandymus atsikratyti Rusijos tariamosios globos trukdė vidaus anarchijos įsigalėjimas.

N.s. maršalkos pareigos ėjo St. Leduchowski, buvęs Tarnogrodo konfederacijos maršalka, nors pati konfederacija seimui susirinkus buvo pakeista ir seimas dirbo kaip paprastas, ne konfederacine tvarka. Lietuvos bajorijos masė visuose tuose įvykiuose mažai tedalyvavo, bet nuo N.s. padarinių vienodai kentėjo.

Volumina Legum VI; *J. Szujski,* Dzieje Polski IV, 1894; *T. Korzon,* Dzieje wojen i wojskowości w Polsce III, 1923; *P. Haake,* August der Starke 1902. *A.Š.*

Nebo (Nabu) asiriečių ir babiloniečių dievas, kunigų, raštininkų bei mokslo ir išminties globėjas. Svarbiausia N. garbinimo vietovė buvo Borsipoje. Kartais N. buvo laikomas dievo Marduko sūnumi.

J. Pinckert, Hymnen und Gebete an N. 1920; *B. Meissner,* Babylonien und Asyrien 1925.

Nebraska, strp. Nebr., JAV vidurinės dalies valstybė tarp Uolų kalnų r. pakraščio ir Misurės upės; 200.044 km²; 1.437.000 gyv. (1958, 1930 — 1.377.963), sostinė Lincoln. Būdingas topografinis savumas yra žemės paviršiaus tolygus pasvirimas (vidurkiškai apie 2 m per 1 km) iš š.v. į p.r. N. yra tipiška prerijų šalis. Tik š. ir r. pakraščiuose lygumos pertraukiamos kalvų. Aukščiausia vieta (Banner aps.) yra 1628 m nuo j.l.; žemiausia 251 m. Pagal žemės paviršiaus konfigūraciją ir dirvožemius N. skirstoma į 4 pagrindinius rajonus: a. lioso, apimąs apie 105.000 km² r., p. ir vidurio dalyse; žemės paviršius švelniomis bangomis leidžiasi p.r. linkme. Tai derlingiausia valstybės dalis su kviečių, kukurūzų, rugių, cukrinių runkelių ūkiais. b. smėlingų kalvų rajonas yra į v. ir š.v. nuo lioso rajono, apima apie 45.000 km². Jame yra pasidraikiusių derlingų slėnių ir iškilių lygumų bei ežerų. c. aukštų lygumų rajonas yra į v. ir š.v. nuo smėlingų kalvų, apimąs apie 30.000 km². Jame yra du amžinai žaliuojančiais miškais apaugę kalnų masyvai: Wild Cat ir Pine Ridge. Būdingi šios srities topografiniai bruožai yra atskiri, staigiai išsikišę pakilimai, lyg milžiniški uolų kūgiai, ir gilūs lygumose įsirėžę upių kanjonai. Dideli jo plotai turi derlingą dirvožemį. Vidurkinis žemės paviršiaus pakilimas yra 900–1200 m nuo j.l. d. Pierre Shale arba Bad Lands rajonas yra daugiausia Sioux aps. Ši žemės sritis su derlingais slėniais ir geromis ganyklomis ir pasižymi žemėvaizdžių įvairumu ir gražumu.

N. yra žemės ūkio kraštas; mineralinių turtų aptikta tik naftos. Dirbamos žemės yra arti 40% viso ploto, o ganykloms tenka apie 45%. Visų javų metinio derliaus vertė yra apie 6,5 bilijono dol. Valstybėje yra apie 111.000 ūkių; 1935 buvo 133.616. Apie pusė visų ūkių yra valdoma nuomi-

Nebraskos ūkis

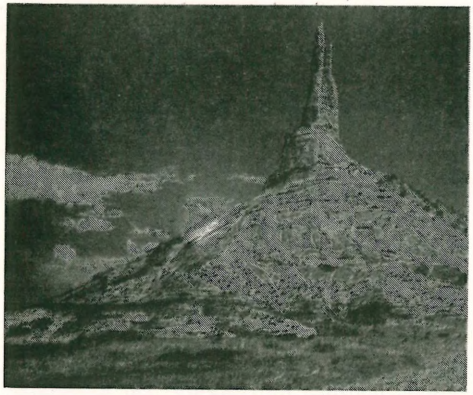

Uolos bokštas prie Bayardo

ninkų. Svarbiausių kultūrų metinis derlius (1949): kukurūzų 8.640.000 t, kviečių 1.940.000 t, avižų 1.800.000 t, miežių 200.000 t, bulvių 3.150.000 t, rugių 570.000 t, sojos pupelių 175.000 t. Naminių gyvulių (1950) buvo: galvijų 3.920.000, kiaulių 2.475.000, avių 588.000 ir arklių 236.000.

Po 1890 sausros susirūpinta žemės irigacija. Nuo 1902 ligi 1944 buvo iriguotos žemės apie 300.000 ha, o pagal pradėtą vykdyti Misurės upės vandens sunaudojimo projektą, iš viso bus drėkinama apie 500.000 ha. Didžiojoj valstybės daly dirvožemiai yra derlingi. Dažniausiai daug humuso turįs, tamsiai rudos dirvos sluoksnis yra nuo 30 cm ligi 2,5 m storumo. Po juo lioso rajone guli nuo 3 ligi 6,5 m storumo lioso sluoksnis. Žemės ūkis nukenčia nuo nereguliariai pasitaikančių sausrų, kurios trunka maždaug po 3 metus ir nuo 1860 ligi 1950 buvo 4 (1860–63, 1890–95, 1910–13 ir 1933–36). Vegetacinis periodas (laikas be temperatūros žemiau 0°C) trunka 122 –164 dienas.

Nebraskos kapitolis Linkolne

Gyventojai daugiausia verčiasi (1950) žemės ūkiu (36% visų dirbančių vyrų); pramonei tenka tik 9,5%. Miestuose ir miesteliuose gyvena 47% gyventojų. Nuo 1900 miestiečių procentas didėja, bet nežymiai. Baltųjų 1950 buvo 98,2%, o negrų tik 1,8%. Mokyklos: 1869 įkurtas valstybinis univ. Lincolne susideda iš 10 kolegijų, 1949–50 buvo 8500 studentų ir 700 mokomojo personalo narių. 1929 įkurtas miesto univ. Omahoj. Privatūs univ.: Wesleyan Lincolne, Creighton Omahoj ir 14 kolegijų.

Istorija. Ligi nupirkimo Louisianos teritorijos (1803), kurios dalimi buvo N., kraštas buvo gyvenamas tik čiabuvių indėnų ir lankomas ispanų, o vėliau prancūzų medžiotojų ir kailių supirkinėtojų. Ispanas Francisco Vasquez de Coronado 1541, ieškodamas legendinės Quiviros valstybės buvo, gal būt, pasiekęs dabartinės N. teritoriją, bet tik 1714 prancūzas nuotykininkas Et. Venyard de Bourgmont atkeliavo Misurės upe ligi Platte intako ir pasigavo iš indėnų N. (platus, negilus vanduo) vardą. 1720 indėnai iššudė ispanų plk. Pedro de Villasur ekspedicijos narius. Prancūzams Petrui ir Povilui Mallet pasisekė 1739–40 perkeliauti išilgai visą kraštą. N. siekė Ispanija, Prancūzija ir Anglija, bet 1763 Paryžiaus susitarimu ji atiteko Ispanijai. Nuo XVIII a. antros pusės ligi XIX a. vidurio amerikiečiai buvo suruošę eilę ekspedicijų, bet daugumos iš jų, ypač mjr. St. H. Longo (1819–20) nuomonė buvo neigiama apie teritorijos tinkamumą žemės ūkiui. Nuo XIX a. pradžios Platte upės slėniu tyrinėtojai, kailių pirkliai, medžiotojai ir misininkai, o vėliau ir imigrantai vykdavo į Uolų kalnų sritis ir Pacifiko pajūrį. 1854 N. buvo įteisinta kaip JAV atskira teritorija. 1861 N. buvo tik apie 30.000 europiečių kilmės gyv. 1867 priimta nariu į JAV, kaip 37-ji valstybė.

G. E. Condra, Geography, Agriculture, Industries of N. 1942; *A. E. Sheldon,* N.: The Land and the People 1931; *J. Sterling and A. Watkins,* Illustrated History of N. 1918. *A.B.*

Nebrija Antonio (1444–1532) ispanų humanistas ir gramatikas. Salamankos, o vėliau Alcalos univ. prof., kuris jo dėka patapo vienas geriausių ano meto Europos univ. Kardinolo Cisneros pavestas peržiūrėjo daugiakalbės biblijos lotynišką (Vulgatos) ir graikišką tekstą. Reformavo lotynų kalbos mokymą. Ši reforma jį išgarsino kaip humanistą. Parašė Introducciones latinae (lotynų k. gramatiką) 1481 ir Vocabulario latino español 1492, kuris patapo pagrindu visiems ispanų kalbininkams ligi akademijos įsteigimo. Tų knygų įtaka buvo visuotinė. Introductiones latinae daugelį kartų buvo perspausdintos Italijoje ir Prancūzijoje ligi pat XVII a. Žodyną gi prisitaikė italai, prancūzai ir kataloniečiai mokymo reikalui.

Jo parašytoji Gramática castellana 1492 buvo pirmoji tautinės kalbos (ne graikų ir lotynų) gramatika ir padėjo pagrindus mokslinėms tautinių kalbų gramatikoms Europoje.

Gramatica Castellana 1946; *F. G. Olmedo,* P. F. Antonio de Nebrija 1942.

Nebukadnesaras, Nabuchodonozoras, S. Testamente Nabukadrezar (babiloniškai Nabu-kudurri usur ‚Nebo (Dieve) saugok mano įpėdinį'. Babilonijos valdovai:

N. I (apie 1136–1113 pr. Kr.) žymiausias Nisino dinastijos valdovas, sėkmingai kariavęs su elamitais bei asirais.

N. II (605–562 pr. Kr.) Nabopolosaro sūnus ir įpėdinis, N. Babilonijos valdovas. 605 pr. Kr. prie Karkemišo sumušęs Necho II, Babilonijos sieną išplėtęs iki Egipto. Užkariavo Judėjos valstybę, karalių Joakimą su 10.000 izraelitų išvarė į Babilonijos vergiją, Jeruzalę valdyti paskyrė Zedekijui (588). Po dvejų metų Jeruzalė sukilo. Antrą kartą užėmęs sunaikino miestą, gyventojus išvarė į nelaisvę. Sukilus Tyrui, trylika metų laikė apsupęs miestą (585–573). Buvo užėmęs Egiptą, ir N. kariuomenė ten išbuvo 33 metus (569–536).

N. Babiloną padarė pasaulio stebuklu — gražiausiu ano meto didmiesčiu ir stipriausia tvirtove. Kasė naujus kanalus, gerino laukų drėkinimą, steigė naujus miestus, gintis nuo Medijos pastatė Medijos sieną. Babilone įrengė vad. kabančius sodus, pasistatė sau rūmus, deivės Esagilos šventovę. Apie savo statybas N. yra palikęs įrašų. R. Koldewey atkasė jo statytus rūmus, šventoves.

B. Meissner, Koenige Babyloniens und Asyriens 1926; *E. Unger,* Babylon, die heilige Stadt 1931. *P.Plk.*

Nebulinė hipotezė žr. Kanto-Laplace'o hipotezė.

Nebūtis žr. Neigimas.

Nebuzardanas Babilonijos karaliaus Nebukadnesaro garbės sargybos viršininkas, Babilonijos kariuomenės vadas, paėmęs Jeruzalę, sudeginęs Salomono statytą bažnyčią, karaliaus rūmus ir kitus svarbesnius pastatus, išgriovęs miesto sieną ir turtinguosius miesto gyventojus išvaręs į Babilonijos vergiją.

Necco Giovanni (g. 1895) italų literatūros istorikas, žurnalistas. Įgijęs literatūros mokslų dr. laipsnį, N. 1935–43 prof. svečio teisėmis dėstė Vengrijoje, Austrijoje, Vokietijoje. 1939 buvo pakviestas VDU teologijos-filosofijos fak. Kaune italų kalbos lektoriumi ir juo išbuvo iki bolševikų okupacijos (1940). Tapęs ordinariniu vokiečių kalbos ir literatūros prof. Bari univ., N. bendradarbiavo įvairiose enciklopedijose ir periodinėje spaudoje. Uzmezgęs Kaune artimus ryšius su lietuvių kultūrininkais ir pažinęs Lietuvą, N. yra rašęs apie Lietuvą atsiminimų, įspūdžių. Savo knygoje Dal Po al Niemen 1943 jis paskyrė visą skyrių (163–188) 1940 pavasario atsiminimams, Panemunei. Kiti jo straipsniai apie Lietuvą buvo išspausdinti įvairiuose žurnaluose ir laikraščiuose: La Fiera Letteraria, Il Messagegero (1951–54). Kaip poetas N. jau anksti pasireiškė: I canti del firmamento 1920, Detriti umani 1921, Liriche 1931. Parašė eilę literatūros istorijos ir kritikos darbų. Pokariniais metais N. daugiausia tyrinėja vokiečių literatūrą. Jis yra paskelbęs apie eilę vokiečių rašytojų studijų arba išvertęs italų kalbon jų veikalus. 1952 išleido vokiečių-italų k. žodyną, 1959 Corso di lingua tedesca. Išsp. Realismo e Idealismo nella literatura tedesca moderna 1937, Nietzsche poeta 1950, Storia della letteratura tedesca 1957.

Nechako Britų Kolumbijos upė Kanadoje, kair. Fraserio intakas; apie 380 km ilgio. Ji patvenkiama (1959) 91 m aukščio užtvanka, už kurios susidarys 160 km ilgio tvenkinys-ežeras, talpinąs 5000 mil. m^3 vandens. Iš jo vanduo bus nuleidžiamas 16 km ilgio tuneliu (po Uolų kalnų v. šaka) į Pacifiko vandenyną. Iš 900 m van-

dens kritimo gauta energija bus naudojama Kitimat (žr.) pramonės centrui.

Necho II egipt. Nekav, S. Testamente Nechao, Egipto faraonas (609–595), Psameticho I sūnus. N. II po Ninivos sunaikinimo bandė įsitvirtinti Azijoje, užkariavo Siriją ir sumušė Judėjos karalių Josiją prie Megido. Bet 605 prie Karkemišo Nebukadnesaro buvo sumuštas ir iš Azijos išvarytas. Kanalu sujungė Nilą su Raudonąja jūra ir jo įsakymu fenikiečiai per trejus metus apiplaukė Afriką.

J. H. Breasted, A History of Egypt 1942.

Neckar Württembergo upė, Reino deš. intakas, 370 km ilgio; teka iš Schwäbische Alb kalnų į š.v. pro Stuttgartą, Heilbronną ir Heidelbergą, ties Mannheimu įteka į Reiną, visas kanalizuotas ir naudojamas laivininkystei. Baseino plotas 13.970 km², vid. debitas 134 m³/sek.

Neckarsteinach V. Vokietijos istorinė vietovė Hessene Odenwaldo kalnų p. pakrašty prie Neckaro upės; 2854 gyventojai (1954). N. yra išlikusios 4 pilys, dėl kurių ir dėl gražios gamtinės aplinkumos jis yra mėgiamas lankytojų.

Neckarsulm V. Vokietijos mst. Württemberge, deš. Neckaro krante, į pietus nuo Heilbronno;; 12.100 gyv. (1954). Vokiečių ordino pilis (1484), barokinė bažnyčia (XVIII a.), automobilių ir motociklų, laivų statybos, mašinų pramonė. II pas. karo metu tapo subombarduota iš lėktuvų 85% miesto namų.

Necker 1. Jacques (1732–1804) prancūzų valstybininkas, pavyzdingas bankininkas, trumparegis politikas, Liudviko XVI finansų ministras. N. gimė ir augo Ženevoje. 1750 atsikėlė gyventi Paryžiun, kur gavo banke darbo. Netrukus ir pats įsteigė Thellusson ir Necker vardo banką ir labai greitai pralobo. Buvo Prancūzų R. Indijos b-vės direktoriumi. 1768 paskirtas Ženevos pasiuntiniu Paryžiuje. 1773 parašė Éloge de J. B. Colbert ir laimėjo Prancūzijos akad. premiją. 1775 išsp. Essai sur la législation et le commerce de grains, kuris buvo nukreiptas prieš Turgot pažiūras į laisvą prekybą javais. N. ūkio klausimais pažiūros buvo artimos merkantilistams.

J. Necker

1776 N. buvo paskirtas finansų patarėju, o po metų generaliniu finansų kontrolieriumi. Pradžioje mėgino privilegijuotų luomų pagalba vykdyti krašte finansines reformas ir parūpinti valstybei pinigų. 1781 raštu Compte rendu, présenté au roi atskleidė kraštui valstybės finansinę padėtį ir parodė karaliaus rūmų nepaprastą išlaidumą. Greit buvo atleistas iš pareigų ir pateko karaliaus nemalonėn: 1787, atvykus N. Paryžiun, pagal Lettre de cachet ištrėmė provincijon, tačiau 1788 vėl buvo pakviestas tvarkyti krašto finansų. N. įtakojamas, karalius Liudvikas sutiko šaukti États généreaux (žr.), jis išderėjo trečiajam luomui padvigubintą atstovų skaičių ir tikėjo, sudarius karaliaus ir trečiojo luomo sąjungą, įvykdyti būtinas krašte finansų reformas. Kai tretysis luomas pasiskelbė tautos atstovybe ir karalius Liudvikas XVI panoro tą jų nutarimą anuliuoti ir šaukė vyriausybės posėdį, tai N. nenuvyko į kviečiamą posėdį; todėl buvo vėl atleistas iš pareigų (1789 VII 11). Po Bastilijos paėmimo, kilus Didžiajai prancūzų revoliucijai, vėl N. grįžo tvarkyti finansų. Ir šį kartą neilgai ministeriavo, kadangi tautos susirinkimas atmetė jo valstybinių paskolų planą, o priėmė Mirabeau asignatų leidimo planą. Tada, 1789 IX N. pasitraukė iš pareigų ir išvyko į savo dvarą, netoli Ženevos. Išsp. De l'administration des finances de la France 1784, Du pouvoir exécutif dans les grands états 1792, De la révolution française 1797, Cours de la morale religieuse 1800. Raštų rinkinys — Oeuvres complètes 15 tt. 1820–21.

P. Ségur, Louis XVI et N. 1913; *B. Kraus,* Das ökonomische Denken Neckers 1925; *E. Lavaquerry,* N., fourrier de la révolution 1933; *P. Jolly, N.* 1947. *P.Č.*

2. Suzanne (gimusi Curchod) (1739–1794) prancūzų rašytoja, Jacques N. žmona, de Stäl motina. Jos salone rinkdavosi to meto prancūzų ir užsienio įžymybės. Išsp. Des inhumanitions précipitées 1790, Reflexions sur le divorse 1794 ir kt.

Neckera žr. Pliusnė.

Nectria žr. Raudonutis.

Nečajev 1. Aleksandr Pavlovič (1866–?) rusų gamtininkas, parašęs gamtos populiarizacijų. Išsp. Meždu ognem i ldom (P. Šinkūnas išvertė antrašte Ugnies ir ledo galybė 1928), Vandens ir vėjo galybė 1927, V carstve vody i vetra, Kartiny rodiny, Počva i eja istorija.

2. Aleksandr Petrovič (1870–1948) rusų psichologas; 1900 įsteigė Petrapilio univ. psichologijos kabinetą, steigė pedagoginius kursus. Išsp. Sovremennaja eksperimentalnaja psichologija 1901, Nabliudenije nad razvitiem interesov i pamiati v školnom vozraste 1901, Trudy po eksperimentalnoj i pedagogičeskoj psichologii 1902, Associacija schodstva 1915, Über Memorien 1915, Pamiat čeloveka i ejo vospitanije 1929, Pädagogische Psychologie.

3. Sergej Gennadievič (1847–1882) rusų liaudininkas, revoliucininkas. 1868–69 būdamas Petrapilio univ. laisvuoju klausytoju, veikliai reiškėsi, vadovavo savo įsteigtam studentų revoliuciniam būreliui Kirvio Draugija (Obščestvo Topora). 1869 pavasarį išvyko Šveicarijon, kur užmezgė ryšius su Bakuninu. Rudenį grįžęs Rusijon, pradėjo organizuoti sąmokslininkų būrelį Liaudies kerštą (Narodnaja rasprava). Jį susekus, vėl emigravo užsienin. Ryšium su nužudymu vieno studento, kurį jis buvo įtaręs išdavimu, 1872 Šveicarijoje suimtas ir perduotas Rusijai. Nubaustas 20 metų iki mirties kalėjo Petro ir Povilo tvirtovėje. Nors griežtai laikomas, sugebėjo savo mintimis užkrėsti kalėjimo sargus, užmezgė ryšius su Narodnaja Volia grupe ir paruošė jai planą tvirtovėje kalinamiems revoliucininkams išvaduoti. Tačiau jo atsisakė, sužinojęs, jog rengiamasi carą nužudyti. Berdiajevas jam priskiria Revoliucininko katekizmą, kurio autoriumi paprastai laikomas Bakuninas, o kai kada jie abu. Tai būdingas anuometinės dvasios dokumentas, kuriame skelbiamas revoliucijai pasišventusio žmogaus visiško savęs išsižadėjimo idealas. Dora, kas tarnauja revoliucijai; nedora, kas jai kenkia. N. galvojo visoje Rusijoje sukurti mažus, bet griežtai centralizuotus ir susidrausminusius revoliucininkų vienetus. Jo minčių įtaka jaučiama Lenino veikale apie partijos organizaciją Čto delat.

Nečečia 1. (klaidingai Nečecia, lenk. Neciecz) Lydos aps. upelis, Narvos (Nemuno) deš. intakas, 15 km ilgio.

2. Rytprūsių ež. Luko aps., 45 ha ploto.

Nečečiai bžk. ir buv. dv. Lydos aps., 29 km į pietus nuo Lydos, per 300 gyv. Pirmoji medinė bažnyčia statyta 1715, atnaujinta 1837.

Nečiūniškės (nuo 1930 Nečiūnai) k., Kamajų vls., Rokiškio aps. Nuo 1866 N. įsikūrė kelios žydų ūkininkų šeimos, ūkininkavusios iki 1941 vasaros. Jie turėjo ir savo maldos namus. N. laukuose buvo rasta akmens kirvukų. 1940 buvo per 80 gyv., 14 ūkių.

Nečiūnų ežeras Semeliškių vls., Trakų aps., 4 km į p. nuo Semeliškių bžk., 3 km ilgio, 51 ha ploto; paviršius 154,9 m nuo j.l.; tiesioginio ištako neturi, priklauso Strėvos (Nemuno) baseinui.

Nečuj-Levyc'kyj Ivan (1838–1918) ukrainiečių rašytojas, vienas ukrainiečių literatūrinės kalbos kūrėjų. Savo veikaluose talentingai pavaizdavo ukrainiečių kaimo gyvenimą. Ypač didelio populiarumo sulaukė Dvi moskovky 1868, Mykola Džeria 1878, Kajdaševa simja 1879. Romanuose Pryčepa 1869 ir Chmary 1874 vaizdavo ukrainiečių inteligentijos ir dvarininkų gyvenimą. N.-L. buvo nedraugiškai nusiteikęs imperialistinei Maskvai. *Y.S.*

Nedaliųjų metodas terminas įvestas XVI a. pabaigoje ir priskiriamas italui B. Cavalieri. N.m. pažymi figūrų ir tūrių santykius. Pati nedaliųjų sąvoka vartojama iš senų laikų, bet atskiri asmenys įvairiai ją suprato, ir iki šių laikų dar neprieita dėl kontinuumo struktūros vienos nuomonės. Demokritas IV a. pr. Kr. kūną vaizdavo kaip nedalomą atomų visumą, Archimedas III a. pr. Kr. manė, kad plokštuma yra eilė lygiagrečių tiesių, o kūnas — visuma lygiagrečių plokštumų, ir tuo remdamasis įrodymuose naudojo išsėmimo metodą. N.m. idėjas atgaivino J. Kepleris ir B. Cavalieri. Tolimesni Torrichelli, Pascalio ir kt. darbai padėjo išsivystyti integraliniam skaičiavimui.

Nedarbas yra toks socialekonominis būvis, kai darbingas, dirbti norįs ir darbo ieškąs žmogus nesusiranda atlyginamo darbo. Kiekvienoje ekonominėje sistemoje visada yra tam tikras n. laipsnis. Kapitalistinėje sistemoje n. nelaikomas socialine ekonomine problema, iki bedarbių skaičius neprašoka tam tikro dirbančiųjų procento. JAV n. nelaikomas problema, iki bedarbių skaičius nepasiekia 4–5% visų dirbančiųjų. Vad. neprobleminio n. priežastis dažniausiai yra darbo keitimas, įmonių uždarymas atostogoms arba remontui ir kt. Probleminį n. sukelia konjunktūrinės, technologinės ir pn. priežastys. Defliacinio (atoslūgio, depresijos, krizės) ekonominio ciklo sukeltas n. vadinamas ciklinių n. Sezoninį n. sukelia kai kurių pramonės šakų gamybos kiekio svyravi-

mai. Pvz. drabužių pramonė, statyba, kai kurios kasyklos pilnai dirba tik tam tikrais metų sezonais. Taisyklė, kad tik dalis tų pramonės šakų darbininkų dirba visą darbo laiką ištisus metus. Sezoninis n. taip pat pasireiškia ir žemės ūkyje. Frikcinis n. yra darbo rinkos netobulumų vaisius. Stoka informacijos, kur darbo yra, negalėjimas tų darboviečių pasiekti, o taip pat ir sugaištas laikas tų darboviečių siekiant yra frikcinio n. priežastys. Technologinis n. pasireiškia, kai mašinos pakeičia žmones. Jei mašinos sumažina gamybos kainas, o konkurencija numuša gaminių kainas rinkoje, tada žemesnės kainos padidina gaminių paklausą, kuri eventualiai gali padidinti ir darbo jėgos paklausą ir tuo būdu mažinti technologinį n. Jeigu mechanizacijos nelydi kainų sumažinimas, technologinis n. turi tendenciją didėti. Nauja technologinės pažangos forma — automatizacija — technologinio n. problemą aktualina ne tik pramonės įmonėse, bet ir kontorose, kėsindamasi išstumti nekvalifikuotus darbininkus ir žemesnių kvalifikacijų tarnautojus. Viena efektingiausių kovos priemonių su technologiniu n., šalia kainų mažinimo, yra darbo laiko trumpinimas.

Nepriklausomoje Lietuvoje n. pasireikšdavo miestuose, o žemės ūkyje, ypač vasaros darbymečiu, darbo jėgos trūko. Registruotų bedarbių Lietuvoje 1939 I 1 buvo tik 3116. Miestų bedarbiai buvo siunčiami į savivaldybių organizuojamus viešuosius darbus. Žr. Bedarbis, Darbo birža.

W. Beveridge, Unemployment, a Problem of Industry 1909; *E. Strauss,* Die Arbeitslosenhilfe 1950. *J.Ppl.*

Nedarybiniai veiksmažodžiai žr. Veiksmažodžiai.

Nedaukiai (ir Nadaukiai) k. Stačiūnų vls., Šiaulių aps., 2 km nuo Stačiūnų. Surasta IX–X a. sidabrinė antkaklė kilpiniais galais; antkaklė vyta iš 3 sidabrinių vielų, ant kaklo dėvėta du kartus apsukta. Radinys Šiaulių Aušros muziejuje.

Nedbal Oskar (1874–1930) čekų smuikininkas, dirigentas ir kompozitorius. Nuo 1896 čekų filharmonijos dirigentas Prahoje. Parašė operetę Lenkų kraujas, operą Valstietis Jokūbas, baletą Andersenas, be to, kamerinės muzikos dalykų ir dainų.

Nedegamoji spinta (dažnai vad. seifu, lot. salvus, ag. safe ‚saugus, atsparus') ugniai atspari dėžė arba spinta, padaryta iš storų plieno lapų su specialiai pritaikytais užraktais. Naudojama vertybės popieriams, dokumentams, brangenybėms bei pinigams saugoti.

Nedeja upelis Rumšiškių vls., Kauno aps., Pravienos (Nemuno) kair. intakas, 5 km ilgio, įteka Rumšiškių bžk.; patvenkus Nemuną ir paskandinus Rumšiškes, N. bus smulkus Nemuno deš. intakas.

Nedėldienio Skaitymas nedėlinis laikraštis 1905 XI 24 — 1907 XI 27 Kaune. Jam leidimą 1905 X 3 gavo Žemaičių kunigų seminarijos rektorius prel. A. Karosas. Nuo 1906 VIII 16(35 nr.) N.S. perėmė redaguoti Šv. Kazimiero d-jos reikalams atkviestas kun. A. Dambrauskas-Jakštas, kuris nuo 1906 XII (53 nr.) liko atsakomuoju red. ir leidėju, nors jau nuo 1907 II 7 (6 nr.) N.S. perėmė redaguoti kun. A. Alekna. Nuo 1907 1 nr. N.S. leido Tiesos Žodžio priedą, kur buvo spausdinamos sekmadienių evangelijos, pamokslėlis. 1907 XII 4 vietoje N.S. pasirodė Vienybė; viso N.S. išėjo 102 nr. po 8 psl. 1907 N.S. spausdino po 3800 egz. ir jis turėjo 3088 prenumeratorius. Laikraštį spausdino A. Sokolovskio ir A. Estrino spaustuvė, o nuo 1907 47–48 nr. S. Banaitis. Nežiūrint vietinės cenzūros ‚tepimų', N.S. neišvengė bausmių. 1907 už 27 nr. išsp. Šis tas apie žemės klausimą ats. red. kun. A. Dambrauskas nubaustas Kauno gub. 100 rublių, o už A. Kuriečio (A. Aleknos) straipsnį apie Vilniaus vysk. Ropo pašalinimą, išsp. 42 nr., nubaustas 300 rublių. Baudas ir ‚tepimus' N.S. mokėdavo iš Kauno kunigų vad. ‚ketvirtadienių' fondo. Laikraštis turėjo per 300 bendradarbių, kurių didesnė pusė buvo kunigai. N.S. bendradarbiavo ir Seinų bei Vilniaus vysk. kunigai, nors pats laikraštis daugiau buvo skirtas Žemaičių vyskupijai. Pagrindiniai jo bendradarbiai: kun. A. Alekna, kun. Alseika, J. Ardickas, kun. J. Balvočius, kun. J. Bikinas, kun. Pr. Būčys, P. Damijonaitis, L. Didžiulienė, M. Davainis-Silvestraitis, kun. P. Dogelis, J. Gvildys, kun. M. Gustaitis, kun. P. Januševičius, kun. V. Jarulaitis, kun. K. Jasėnas, kun. M. Jurgaitis, prel. A. Karosas, kun. F. Kemėšis, P. Klimas, kun. Korzonas, J. Kriaučiūnas, V. Kubilius, kun. F. Lelis, P. Leonas, kun. V. Matulaitis, kun. K. Marma, Z. Mockus, kun. P. Morkys, kun. Sarapas, kun. J. Skvireckas, kun. A. Sabaliauskas, kun. J. Stakauskas, M. Šalčius, kun. K. Šaulys, kun. M. Šeižys, kun. J. Šnapštys, kun. S. Šultė, St. Tijūnaitis,

kun. J. Tilvytis, kun. J. Tumas, kun. D. Tumėnas, J. Vidmantas, K. Vizbaras, kun. P. Žadeikis, A. Žilius (Žilinskas) ir kt.

Vc. Biržiška, Lietuvių Bibliografija IV, 1935.

A.Mž.

Nederlius atsitinkąs javų neužderėjimas daugiausia dėl sausros arba dėl ilgai trunkančių liūčių, kurios ir gerą derlių sunaikina, užpuolusios valomu metu. Tokia derliaus nelaimė dėl liūties 1928 atsitiko Š. Lietuvoje. Žr. Badas.

Nederva upelis Pagirių vls., Ukmergės aps., Šiumeros (Obelies, Nevėžio) aukštupis.

Nedič Milan (1882–1946) jugoslavų polikas, generolas, 1938–41 karo ministras, 1941–44 ministras pirmininkas. Po II pas. karo areštuotas, kaip kolaborantas ir mirė kalėjime.

Nedilginantieji (Acnidaria) yra duobagyvių tipo potipis, kurį tesudaro vienintelė ktenoforų (Ctenophora) klasė, kurios nariai neturi dilginamųjų ląstelių (dėl to gavo ir savo vardą), bet turi sudėtingesnę kūno organizaciją, negu dilginamojo potipio duobagyviai. Būdami jūriniai gyvūnai ir turėdami bendrą duobagyviams kūno struktūrą, nedilginantieji yra žymiai sudėtingesnės kūno sandaros.

Nedim Achmet XVII a. turkų poetas. Išgarsėjęs poetiniu talentu, patraukė Ibrahimo pašos, sultano Achmedo III didžiojo vizirio dėmesį. Šis jį paskyrė savo bibliotekos saugotoju. Šalia to, N. pasižymėjo ir kaip rūmų ir sodų dainininkas Tulpės epochoje, kuri baigėsi tragiškai 1730 jo globėjui netekus galvos, o sultonui — sosto. N. divane yra odžių, gazelių (trumpų poemų), dainų ir juose atsispindi jo laikais viešpatavusi malonumų ir prabangos pamėgimo dvasia.

Nedingė upelis Alytaus aps., Merkio deš. intakas, 13,5 km, su aukštupiais Karme ir Miesčione 27,7 km ilgio; teka iš Nedingio ež., į kurį įteka Karmė ir Surgėdė, turi deš. intaką Vinkšninę. Baseino plotas 153 km^2, vid. debitas 1,0 m^3/sek.

Nedingė, trm. Nedzingė, bžk. Alytaus aps., prie N. upės, 16 km į p. nuo Daugų; apie 120 gyv. (1940, drauge su N. dvaro centru). Nepriklausomybės laikais N. buvo vls. centras. 1920 įkurta pradžios mokykla, o vėliau ir pašto agentūra, pieninė, 1938 šaulių namai. N. bžk. išaugo iš N. dvaro, kuris nuo 1575 priklausė iš Žilėnų (Trakų aps.) atkilusiems Žilinskiams. Iš tos šeimos buvo kilęs Rusijos gen. Vincas

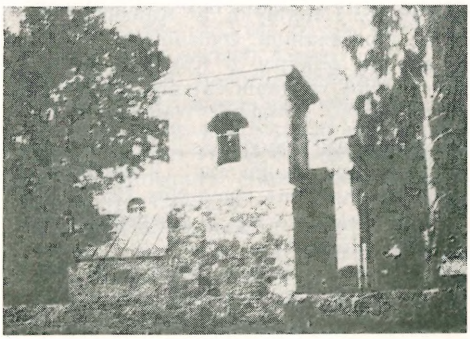

Nedingės bažnyčia

Žilinskis ir arkiv. Vaclovas Žilinskis. Gen. V. Žilinskis 1844 pastatydino savo lėšomis klasikinio stiliaus Švč. Trejybės mūro bžn. ir varpinę kaip dvaro koplyčią ir drauge savo šeimos mauzoliejų; bet ji tapo Merkinės filija, o 1862 atskira parapija. Bažnyčios statybos vykdytojas dvaro savininkas (gen. brolis) už bažnyčiai statyti skirtus pinigus pastatė šalia bžn. už ją didesnę smuklę. 1886 N. turėjo 72 gyv. (50 kat., 20 žydų, 2 stačiatikius), teismą, vls. savivaldybę, mokyklą, bravorą. Vls. ribose buvo 43 k. su 3489 gyv. Kapinių koplyčia, pastatyta Merkinės teisėjo L. Žilinskio 1794, kita koplyčia buvo Mikniūnuose. Parapija 1910 turėjo 3000, 1940 — 3400 parapiečių. Kadangi bžn. fundatorius ir jo palikuonys bžn. išlaikytojai buvo lenkai, tai ir parapijos klebonais buvo skiriami sulenkėję kunigai, kurie uoliai varė lenkinimo akciją per bažnyčią. Padėtis pradėjo keistis nuo 1901, kai klebonu tapo atkeltas iš Gudijos susipratęs lietuvis kun. Stibiriokas. Nors dėl jo lietuviško nusistatymo dvarininkas atsisakė mokėti fundatoriaus skirtą 400 rublių metinę pensiją ir jis buvo nemėgiamas kurijoje, bet jo pastangomis lietuvių kalba įsigalėjo bažnyčioje, o aplenkėjusioji parapiečių dalis virto susipratusiais lietuviais. Lietuvybės atgaivinimui daug nusipelnė nuo 1920 mokytojas Ig. Balčiūnas, kuris organizavo jaunimą ir išugdė stiprų šaulių būrį, jau 1919 pasižymėjusį kautynėse su lenkais prie Perlojos ir Bobriškių.

N. apylinkėse yra įvairių archeologinių liekanų; N. bažnyčios sienoje yra įmūrytas akmuo su tariama žalčio skulptūra, kai kuriose vietose rasta akmens kirvukų; Kucevičių, Kauružių, Mikniūnų ir Sapiegiškių laukuose yra senkapiai, o Bu-

rakaraisčio, Laukinykų ir Kauružių laukuose — piliakalniai. Gudžiūnuose prie Ilgio ež. yra pilkapis, o Rokaučių k. prie Varčio girios randama žalvario daiktų.

J. Kurczewski, Biskupstwo Wileńskie 1912. *A.B. ir R.Krs.*

Nedingis ež. Daugų vls., Alytaus aps., 8 km į p. nuo Daugų mstl., 2 km ilgio ir pločio, 350 ha ploto; paviršius 125 m nuo j.l. Į ež. įteka Karmė ir Surgėdė, išteka Nedingė (Merkio).

Nédoncelle (vienuolis Maurikis, g. 1905) prancūzų katalikų teologas, dėstęs teologijos dalykus 1943–45 Lilio, nuo 1945 Strasburgo univ. Svarbiausi veikalai: La philosophie religieuse 1934, La réciprocité des consciences 1942, Vers une philosophie de l'amour 1942, La philosophie religieuse de Newman 1942, Introduction á l'esthétique 1953.

Nedzvieckis (Niedźwiecki) Leonardas (1811 I 13 Gardine — 1892 XII 13 Paryžiuje). Mokėsi Seinuose ir draugavo su A. Bukota, kun. H. Kaiševičium. Varšuvoje studijavo teisę ir administraciją; ten prisidėjo ir prie 1830–31 sukilimo. 1832 pasitraukė į Angliją, 1839 persikėlė į Paryžių, kur buvo gen. Wł. Zamojskio sekretorius. Buvo susidraugavęs su A. Mickevičiumi, J. Slovackiu, leido Hoene-Wrónski, A. Bukotos biografiją ir kt. Daug rašė lenkų tremties spaudoje. Išsp. Dolina Zakopane w r. 1832 (Wisła 1895) ir kt.

G. Korbut, Literatura polska III, 1930.

Nedždas (ar. ‚aukštuma') Arabijos pusiasalio vidurinė (didžioji) dalis, apimanti iš vakarų į rytus nežymiai pasvirusį plokščiakalnį. Vidutiniškai ji iškilusi nuo 1500 m (v. daly) ligi 700 m (r. daly). Ji neapima pajūrių žemumų. N. yra stepių (tyrų) kraštas; jo vakarų ir pietų dalys sudaro dykumas, kuriose tik kai kur įmanomas sėslus gyvenimas, bet rytų ir šiaurės dalyse dėl didesnio drėgmenų kiekio vyrauja sodrios žolės ganyklos, o prie derlingų oazių įsikūrusios pastovios vietovės. N. gyventojai yra sėslūs žemdirbiai ir klajokliai beduinai, kurių protėvynė yra N. ir kurių čia yra 4 pagrindinės gentys: šamarai, harbai, utaibai ir mutairai. N. 1871 patapo, bent nominaliai, Turkijos priklausoma, tačiau iš tikrųjų beduinų emirai Mahomedas Ibn-Rašidas (vakarų daly) ir Abdalah Ibn-Saudas (rytų daly) ir toliau viešpatavo. 1892 rytinės dalies valdovas įveikė savo varžovą ir patapo viso N. valdytoju. Tačiau jo įpėdinį nurungė (ypač po 1905 kautynių) Ibn-Saudas ir pajungė savo valdžiai visą N. Ligi 1914 jam pavyko paveržti iš turkų Hasos provinciją ir prieiti prie Persų įlankos. Ligi 1925 jis prisijungė dar daugiau arabiškųjų žemių ir nuvertė hašimitų karalių iš Hedžaso sosto. Ibn-Saudas pasiskelbė 1926 Džidoj Nedždo sultonu ir Hedžaso karaliumi. Vėliau (1932) jis pavadino savo jungtinę valstybę Saudi Arabija ir ją valdė iš Rijado sostinės. Tuo būdu iš N. vakarų dalies kilo dabartinės Saudi Arabijos karalija. N. yra apie 4 mil. gyv. Didžiausi miestai: Rijad (60.000 gyv.), Hufuf (30.000), Buraida (30.000), Ha'il, Hauta, Unaiza, Jauf, Mubarraz, Šakra ir Sakaka (po 10–20.000). Gyvenamosios vietos — miestai ir daugybė mažų miestelių — yra susispietusios drėgnose daubose, kur derlinga žemė. N. produktai: datulių palmių vaisiai, kviečiai, miežiai, kailiai, vilna, sviestas, vaisiai, šaltieji ginklai, puošmenys, kilimai, šilkas ir odos dirbiniai.

J. B. Philby, The Heart of Arabia 1922. *A.B.*

Needham Joseph (g. 1910) anglų biochemikas, mokslo istorikas ir orientalistas. 1933 pradėjo dėstyti Cambridge univ., 1942–46 Britų atstovybės patarėjas Kinijoje, 1946–48 Unesco gamtos mokslų skyriaus direktorius. Išsp. Chemical Embriology 1934, Background to Modern Science 1938, Chinese Sciences 1945, Science and Civilization in China 1954, The Development of Iron and Steel Technology in China 1958. N. yra daug mokslo leidinių redagavęs.

Neer Aert van der Neer (apie 1603-1677) olandų tapytojas. Iš pradžių diletantas. Apie 1630 atsikėlė į Amsterdamą, laikė vyninę ir ėmėsi tapybos. Datuoti darbai prasideda nuo 1635. Įtakos N. gavo iš R. ir J. Camphuysen, E. van de Velde, P. Moljin, Buytewegh. Savo paveikslų motyvus N. ėmė iš Amsterdamo apylinkių. N. mėgiamos temos kanalo arba upės vaizdas su tiltu mėnesieną, žiemos peizažai su užšalusia upe ir čiuožėjais, nušviesti gaisro nakties peizažai. Jo darbai pasižymi poetine nuotaika ir sugebėjimu išspręsti apšvietimo problemą. Ne visų N. darbų kokybė vienoda, bet kai kurie paveikslai priskirtini prie pačių geriausių olandų peizažų. *P.Rkl.*

Neetatinis žr. Etatas.

Neeuklidinė geometrija žr. Geometrija.

Nef 1. John Ulric (g. 1899) JAV ekonomistas, 1931 pradėjo dėstyti Čikagos

univ., prof. svečio teisėmis dėstė ir Europos univ., pvz. College de France. Išsp. The Rise of the British Coal Industry 1932, Industry and Government in France and England 1540–1640, 1940, The United States and Civilization 1942, La route de la guerre totale 1949, War and Human Progress 1950, The Birth of Industrial Civilization and the Contemporary World 1954, Cultural Foundations of Industrial Civilization 1958. *P.Č.*

2. K a r l (1873–1935) šveicarų muzikologas. 1898–1909 Schweizerische Musikzeitung red., nuo 1909 Bazelio univ. prof. Iš jo darbų ypač išskirtina Einführung in die Musikgeschichte 1920 (³1945), išversta į daugelį kalbų; be to, Geschichte der Sinfonie und Suite 1921, Geschichte unserer Musikinstrumente 1926 (²1949) ir Die neun Sinfonien Beethovens 1928. Nuo 1930 iki mirties N. redagavo leidinių seriją Sammlung musikwissenschaftlicher Abhandlungen.

Festschrift K. N. zum 60. Geburtstag 1933. *K.O.*

Nefas nava, įsienis.

Nefasti dies dienos, kuriomis sen. Romoje sakralinė teisė draudė daryti teismo posėdžius ir atlikinėti kitus valstybinius reikalus (žr. Fasti).

Nefelidos, arba mažosios kumeldėlės (Herpobdella), rausvai rudos spalvos dėlės, gyvena gėluose vandenyse, labai judrios, minta smulkiais gyvūnėliais, bet neturi būdingų žanduotosioms dėlėms žandų ir todėl išskiriamos į ryklinių (Pharyngobdellae) būrį, priklausantį žieduotųjų kirmėlių tipui (žr. Žieduotosios kirmėlės).

Nefelinas (nefelitas) heksagonalinis feldšpatoidų šeimos mineralas (paprastai $Na_8K_2Al_8Si_9O_{34}$). Randamas įvairiose magminėse uolienose. Yra svarbi kai kurių vulkaninių uolienų (nefelinitų, fonolitų, daugelio bazaltų) sudėtinė dalis.

Nefelometras (gr. nephelē ‚debesis' ir metrea ‚matuoti') prietaisas matuoti skysčių emulsijų ar kaloidinių tirpinių drumzlumo laipsniui.

Nefoskopas (gr. nephos ‚debesis' ir skopeo ‚žiūriu') prietaisas matuoti debesų plaukimo linkmei ir greitumui.

Nefralgija (gr.) inkstų skausmai.

Nefrektomija (gr.) chirurginė operacija — inksto išpiovimas. Nesveiką inkstą galima išpiauti, jeigu kitas inkstas sveikas.

Nefridija (iš gr. nephros ‚inkstas') šalinimo organas žemųjų gyvūnų tipo, pvz. kirmėlių, kuris esti dviejų rūšių — protonefridija, arba uždaroji forma, ir metanefridija, arba atviroji forma.

Nefritas (gr. nephros ‚inkstas' ir itis ‚uždegimas') 1. mineralas, vartojamas papuošalams ir meno dalykams; seniau buvo nešiojamas kaip amuletas prieš inkstų ligas; priešistoriniais laikais naudojo įrankiams ir ginklams.

2. Inkstų uždegimas.

Nefro... (gr. sudurtinių žodžių pradžioje reiškia susijimą su inkstais).

Nefroadenoma, arba kortikalinė adenoma, mažas liaukinės struktūros epitelinis navikas, randamas paviršutiniame inksto parenchimos sluoksnyje.

Nefroblastoma (gr.), arba Willmso navikas, yra embrionalinės kilmės mišrus inksto navikas, kombinacija sarkomos su karcinoma. Šios rūšies inksto navikas pasitaiko tik mažiems vaikams.

Nefromiksija vadinamas mišrus gyvūnų organas, kuris atlieka ir šalinamųjų organų ir lytinių produktų išvedamųjų latakų pareigas. N. turi žieduotosios kirmėlės.

Nefronas (gr. nephros ‚inkstas') yra inksto vienetas, susidedąs iš glomerulos, Bowmano kapsulės ir šlapimą išleidžiamojo latakėlio.

Nefrostoma (gr.) yra būdinga žemutinių gyvūnų tipų atvirosios šalinimo sistemos, arba metanefridijos, piltuvėlio formos, nusėta blakstienėlėmis, pradinė dalis, atsiverianti į segmento ertmę, kaip pvz. žieduotųjų kirmėlių (žr. Žieduotosios kirmėlės).

Neftė senovės egiptiečių deivė, namų valdovė, Osirio sesuo. N. su Izide ištraukusios prigėrusio Osirio lavoną.

Negacija (lot.) žr. Neigimas.

Negade, Naqada k. A. Egipte, į š. nuo Luksoro. 1895 W. M. Flinders Petrie surado senovės Egipto kapinyną ir pagal rastuosius tame kapinyne daiktus pavadino atskiru N. kultūros tarpsniu.

W. M. Flinders u. J. E. Quibell, N. and Ballas 1896.

Negarbos piliakalnis Kretingos vls. ir aps. yra apie 2 km į v. nuo Kretingos–Darbėnų vieškelio, apie 3 km nuo Tūbausių gležk. st., netoli Senkų k., apie 200 m nuo Tenžės upelio. Vietos gyventojai dažnai jį dar vadina Bliūdkalniu, pagal dubens pavidalo aikštelės formą, o M. Valančius Antano tretininko pasakojimuose jį vadina Senkų kalnu, nuo netoliese esančio Senkų k. pavadinimo. Piliakalniui vie-

ta parinkta kalvoje, esančioje Tenžės slėnyje. Šlaitai gana statūs, r.p. pusėje 15–20 m aukščio, o v.š. — 5–9 m. Piliakalnio aikštelė visa apsupta pylimo. Piliakalnis savo struktūra labai panašus į Įpilties (žr.) piliakalnį. Apie piliakalnį yra plačiai paplitęs padavimas, kad kalne stovėję dvaro rūmai, kuriuose ponai per naktis puotaudavę. Vieną tokį vakarą užėjęs į dvarą kunigas ir įspėjęs besilinksminančius, bet jie jo nepaklausę. Tą pačią naktį dvaro rūmai su visais ponais nugrimzdę, ir jų vietoje kalno viršuje likusi pelkė, dauba.

Apylinkėse gausu archeologinių paminklų: už 3 km miške (Darbėnų link) yra Alkos kalnas, toliau Lazdininkų (žr.) priešistorinis kapinynas, o į p., prie Kretingos–Palangos vieškelio, Pryšmančių (žr.) kapinynas. *M.Rch.*

Negatyvas fotografijos nuotraukai naudojama plokštelė (arba filmas) po to, kai joje padaryta nuotrauka, išryškinta, užgrūdinta ir išplauta. Žr. Fotografija (laboratoriniai procesai).

Negatyvizmas žr. Negatyvus.

Negatyvus (lot. negativus ‚neigiamas, ginčijamas') neigiamas (pvz. atsakymas), ką nors tik paneigiąs, bet nieko pozityvaus nelaimįs ir paneigto dalyko vietoje nepateikiąs. Negatyvizmas polinkis visko atžvilgiu neigiamai laikytis, neigti bei priešintis, visur tik neigiamybių ieškoti. Tam tikrais atvejais toks negatyvizmas gali būti patologinio pobūdžio — psichinio sutrikimo simptomas.

Negebas, Negev, dykumų ir tyrų sritis P. Izraelyje; apie 12.000 km², įsiterpusi kaip teritorija smailiu trikampiu tarp Jordano ir Egipto ir smailagaliu siekianti Raudonosios jūros Aquabos įlanką, kur yra nuo 1954 įkurtas naujas Izraelio uostas Elat. Dėl sauso klimato (per metus iškrinta apie 200 mm drėgmenų) ligi 1948 buvo retai gyvenama arabų nomadų. Augant Izraelio valstybei, joje kuriamos naujakurių vietovės. Laukai dirbtinai drėkinami siurbliais atgabenant iš toliau vandenį. Dideli jos plotai apsodinti medeliais. N. aptikta naftos, valgomosios druskos, sieros, keramikai tinkamo molio, stiklo gamybai smėlio, mangano, lauko špato ir kalkakmenių. Senaisiais amžiais N. buvo gyvenama horitų, po jų kananitų, vėliau hititų ir izraelitų, kurie buvo įtaisę žemės drėkinimą. Užėmus VII a. arabams, žemės ūkio kultūra žlugo, o miestai tapo apleisti ir virto griuvėsiais. 1947 didžioji jos dalis priskirta Izraeliui.

N. Glueck, Rivers in the Desert 1959.

Nėgė, arba minoga, apskritžiomenių (Cyclostoma) klasės, nėginės (Petromyzonidae) šeimos žuvis, turinti purią gleivėtą bežvynę odą. Nugarinis pelekas apima ir uodegą ir pereina į pilvo pusę. Nėginių šeimai priklauso 8 gentys. Daugumas rūšių gyvena jūrose, tačiau yra ir praeivių rūšių, kurios gyvena ir jūrose ir gėlame vandenyje. Betgi yra n. gyvenančių vien tik gėlame vandenyje. Lietuvoje aptinkamos tik 3 n. rūšys. N. lervos didžiai skiriasi nuo suaugusių n. ir vadinamos vingiliais, arba graužavirbomis.

Jūrų n. (Petromyzon marinus) gyvena visose Europos jūrose, Amerikos pakraščiuose bei Afrikos vakariniuose pakraščiuose. Jūrinės n. viršutinė kūno dalis šviesiai žalios spalvos su tamsiai durpinės arba tamsiai žalios spalvos raštais; pilvas baltas, ilgis siekia ligi 1 m, svoris — 3 kg, turi dantytus nasrus, aštrų liežuvį ir vieną šnervę ant galvos paviršiaus. Keliauja neršti į gėlą vandenį, kartais iki 150 km.

Nėgė jūrinė

Tačiau visos n. panašiai dauginasi. Pavasarį veržiasi upėmis į viršų ir srovės tarpuslenksčiuose krauna lizdus iš žvirgždo ir akmenų, kuriuos suneša patinai savo žiotimis. Neparazitinė n. paleidžia apie 1200 ir parazitinė — nuo 11.000 iki 236.000 ikrų, prisitvirtinančių prie atskirų žvirgždų. Aklas jauniklis, pradžioje lervos pavidalu, paskui tapęs vingiliu, 5 metus praleidžia dugno dumble, palaipsniui vystydamasis. Pasiekęs 15 cm ilgio, tampa suaugusia n. Turi akis, apvaliose žiotyse — dantis ir liežuvį. Jūrinė n. keliauja į jūrą arba su jūra susisiekiančius vandenis ir apie 2 metus intensyviai maitinasi parazitiniu būdu. Savo dumplinėmis žiotimis prisisiurbia prie kitos žuvies, aštriu liežuviu pragręžia skylę ir geria kraują ir syvus. Po 2 metų grįžta į upės srovę, daugiau nesimaitina, išneršia ir upėje žūna. Gi mažoji neparazitinė n., penktąjį rudenį suaugusi, niekur iš upės nesišalina. Susiranda ramų užtakį, apsikasa dugne ir taip praleidžia žiemą. Pavasarį eina į srovę ir išneršus žūna, visiškai nemitusi.

Upinė n. (Lampetra fluviatilis) daug mažesnė ir būna 32–50 cm ilgio bei 58–65 g svorio. Šios rūšies n. nugaros pusė būna melsvos, kartais žalsvos spalvos, kuri palaipsniui į pilvo pusę kinta į sidabriškai baltą. Europoje, be kitų vandenų, upinė n. gyvena Šiaurės ir Baltijos jūrų baseinuose. Į Lietuvos vidaus vandenis įplaukia per Nemuną ir jo intakus ir paplinta ir kitose upėse. Upinių n. gausu Kuršių Mariose, ypač apie Rusnę. Jos per metus dukart neršti ir iš jūrų neršėti plaukia į gėlus vandenis. N. suaugusi siurbia kitų žuvų kraują, bet jas pačias ryja unguriai ir vėgėlės. Kuršių Mariose ir Nemuno žemupyje sugautas n. marinuoja ar konservuoja. 1932 iš viso buvo sugauta 491 ctr. N. gaudomos varžomis užtvertose upių srovėse, kai pavasarį būriais eina neršti. Zoologijos moksle n. yra atskirta nuo tikrų žuvų ir m-lose demonstruojama kaip neišsivysčiusios bežiaunės žuvies pavyzdys.

Mažoji n. (Lampetra planeri) (Bloch) yra panaši į upinę n. Ji yra sėsli ir gyvena gėluose vandenyse. Mažoji n. gyvena daugelyje Lietuvos upių, ji tėra tik 10–16 cm ilgio, meškeriotojai ją naudoja kitoms žuvims primasinti, kaip striektą.

T. Ivanauskas, A. Mačionis, J. Maniukas, R. Krotas, Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys 1956.
A.Rm.

Negyvas ež. (lenk. Martwe) Ašmenos aps., 9 km į š.r. nuo Salų mstl., 35 ha ploto; paviršius 140 m nuo j.l.; išteka upelis į Sikužę, deš. Ašmenos (Neries) intaką.

Negyvoji jūra (ar. Bar Lut) V. Azijos ež. tarp Jordano ir Izraelio, giliausiame Žemės įdubime, 83 km ilgio, ligi 16 km pločio, 980 km² ploto. Paviršius yra 392 m žemiau vandenyno lygio; tai giliausia žemės paviršiaus vieta. Gilumas mkm. 357 m, vid. 146 m; tad dugnas siekia 749 m žemiau vandenyno paviršiaus. Ežerą maitina Jordanas, kuris įteka šiaurėje, ir kelios sausos vagos, ‚vadi' duoda kiek vandens po lietaus; ištako ež. neturi, vanduo išgaruoja ir lieka sūrus ir kartus vanduo, turis 27% druskų, 6 kartus daugiau kaip vandenyno. Vandens lyginamasis svoris yra 1,166, tad žmogaus kūnas neskęsta. Ežere nėra jokios gyvybės, iš čia jo vardas. Ežero vanduo ir dugnas turi dideles atsargas gipso, potašo ir kitų druskų, kurios gali būti panaudotos žaliava cheminei pramonei. Buvo projektuojama maitinti ežerą vandenyno vandeniu ir naudoti kritimo energiją, reikalingą pramonei. Pietinis krantas žemas; čia buvo išnykę Sodomos ir Gomoros miestai. Šiaurinis krantas aukštas, ligi 1000 m virš ežero. 1949 čia atkasti senovės essenų vienuolyno griuvėsiai; rasti Kristaus laikų rankraščiai, liečią žydų tautos istoriją nuo 1000 metų pr. Kr. Vad. N.J. rankraščiai tiriami moderniomis mokslo priemonėmis. 1848 ežerą tyrė JAV laivyno ltn. W. F. Lynch. *S.K.*

Negker Jost, de (apie 1485–1544) flamų raižytojas ir leidėjas. Apie 1508 N. buvo pakviestas į Augsburgą, kur dirbo prie imp. Maksimilijonui ruošiamų Triumphzug ir Theuerdanck leidinių, dirbdamas medžio raižinius su kitais meistrais ir prižiūrėdamas visą kolektyvinį darbą. N. buvo pačio techniškojo raižymo darbo virtuozas, ir raižydamas vokiečių piešėjams, pakėlė vokiečių raižinių kokybę. N. išrado ir pritaikė spalvoto medžio raižinio techniką, pvz. 1508 raito imp. Maksimilijono raižinyje, kuriame raižytojo N. vardas pažymėtas šalia piešėjo Burgkmairio. N. preciziškai raižė Ambergerio, Breu, Schäuffeleino, Weidnitzo paruoštus piešinius, kopijavo Dürerio, Cranacho, Lucas van Leydeno, Holbeino Totentanzo ir kt. raižinius. Išleido vieną A. Vessalijaus anatomijos laidą.

Négligé (prc. iš lot. negligere ‚nepaisyti') lengvas rytinis namie dėvimas drabužis; taip pat nerūpestingas, netvarkingas rūbas, netvarkinga išvaizda.

Negociantas (prc.) stambus pirklys, kuris prekiauja su tolimais kraštais, kolonijomis.

Negotynas (lenk. Niegocin, vok. Löwentin) Rytprūsių ež., į p. nuo Lėciaus mst.

Negotynas

Negrai: masų karys, sudanietis, hausietė, vageniškis šokėjas

ir Mauro ež., 2690 ha ploto, ligi 40 m gilumo; paviršius 117 m nuo j.l.; per Mauro ež. priklauso Unguros (Priegliaus) baseinui. Ežerą tyrinėjo 1946–51 Lenkijos geografinis institutas (J. Kondracki).

Negrai (lot. niger ‚juodas, tamsus, tamsiaodis', isp. negro ‚juodas') 1. visi tamsiaodžiai, būtent, tamsieji afrikiečiai, arba tikrieji n., australiečiai, melaneziečiai, negritai ir negrilai (pigmėjai), kitaip — negridai (žr.). 2. Tamsiaodžiai Afrikos gyventojai, išplitę į pietus nuo Saharos, taip pat ir iš šios srities kilę Amerikos vergų palikuonys. Afrikoje n. priskaitoma (1950) iki 140 mil., JAV iki 15 mil., P. Amerikoje ir artimose salose su mišriniais (mulatais) iki 20 mil. N. protėvynė ir pati kilmė nėra aiški. Vieni juos laiko Afrikos čiabuviais, todėl su kitais Afrikos tamsiaodžiais turį bendrą kilmę, o kiti jų protėvynės ieško Azijoje ir jos salose, iš kur atkilę į Afriką, sumišę su vietiniais (pigmėjais), todėl jie n. įžvelgia pigmėjų prorasės išsigimėliu ir pn. N. priskiriamieji Afrikos gyventojai tiek rasiniais (žr. Negridai), tiek kalbos, kultūros požymiais yra gana skirtingi, todėl ir aptariami tik atskirais vienetais (tautomis, kiltimis).

Kalbos atžvilgiu Afrikos n. nėra vienalyčiai, bet skirstomi į keletą didesnių grupių: bantų, Nilo hamitų, Sudano kalbų šeimą ir kt. Priešingai, religijos ir burtų atžvilgiu jie turi daug bendra. Visur vyrauja protėvių kultas, liudijąs n. tikėjimą į sielos nemirtingumą bei pomirtinį gyvenimą. Žyniai turi galios, reikalui esant, kreiptis į protėvius, kurie yra suvokiami kaip tarpininkai tarp mirtingųjų ir vyriausios dievybės. Nusižengus tradicijoms bei įstatymams, paprasčiausias dievų permaldavimo būdas yra aukojimas, išpučiant tabako dūmus į dangų ar nuliejant alaus lašus į žemę, o kartais yra žinomos ir žmogaus gyvybės aukos. N. užsiėmimas įvairuoja nuo maisto rinkimo (įskaitant ir medžioklę), per gyvulininkystę (bandų ganymas) ligi universalios žemdirbystės. Dažniausiai visi trys būdai naudojami pra-

Ugandos tabako darbininkas; kasiklinis žemės dirbimas; javų sijojimas

gyvenimui, nors žemdirbystė vyrauja, kad ir labai primityviai kultivuojama. Naudojama žemė dažniausiai priklauso visai kilčiai, bet jos naudotojas, kol dirba, jaučiasi pilnas šeimininkas, o kilties karaliukas yra tik patikėtinis. Giminystė yra politinės ir socialinės organizacijos pagrindinis ryšys ir apsprendžia socialinį bendravimą pagal dvejetą sąrangų: biologinę šeimą ir klasifikacijos grupę, kur to paties klano nariai yra laikomi broliais, seserimis ir tėvais. Politinė organizacija įvairuoja nuo vos pastebimos kilties vyresniųjų autoriteto palaikomos tvarkos ligi nepaprastai komplikuotos ir griežtai aprėžtos autokratinės tvarkos, paremtos įvairių sluoksnių subordinacija ir atsakomybė (pvz. Ašanti kilties sąranga). Dažniausiai europiečiai n. priskiria nepaparastą sugebėjimą prisitaikyti, didį paklusnumą, guvų pastabumą ir pagavimą, tačiau menką valingumą ir ištvermingumą. Šiaip n. linkę į muziką (ritmui) ir menus, įvairius amatus (kalvystę, drožybą, lipdybą ir pn.). Taip pat jie greit sugeba prisitaikyti ir naujose gyvenimo sąlygose. Jie geri mokytojai, gydytojai, kariai ir pn. Nors XIX a. n. vertėsi pirmykšte žemdirbyste ir gyvulių auginimu, šiuo metu jų daug dirba pramonėje, susisiekime darbininkais ir tarnautojais, tik prisirišimas prie papročių ir magijos kartais neleidžia nuo senosios santvarkos atsisieti; todėl dažnai ir visas jų gyvenimo ir jos aplinkos lygis tebėra žemas.

Pirmoji nepriklausoma n. valstybė yra 1862 JAV pripažinta Liberija (žr.). Po II pas. karo kai kurie n. kraštai tapo nepriklausomi, ir šimtmečių tradicijos užleidžia vietą naujoms gyvenimo formoms, atneštoms iš V. Europos.

N. A m e r i k o s e. Naująjį pasaulį n. pasiekė Afrikos vergijos tradicijų laiko-

Liberijos negrės nepriklausomybės šventėje

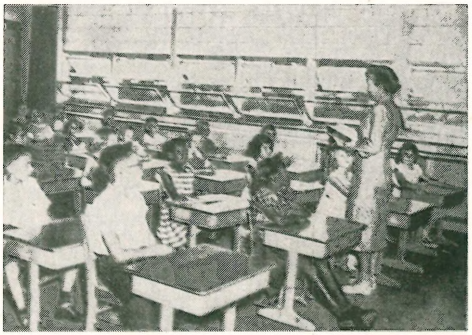

Mišrioji Virginijos mokykla

tarpy, kuris savo ruožtu sutapo su darbo jėgos paklausos augimu Amerikos pramonės plėtroj. Nustatyta, kad didžioji vergų dalis buvo atgabenta iš specifinių Afrikos kraštų. Pvz. į JAV daugiausia n. atvežta iš Jorubi ir Ašanti kilčių, į Haitį — iš Dahomey, į Braziliją — iš Angolos; tik Kongo kiltys buvo visur gabenamos. Mažiausia Afrikos kultūros bruožų išliko JAV n., o daugiausia — Gvijanoj, kur įsikūrė vad. maištingieji n. Religinių Afrikos papročių yra išsilikę Kuboj, kur senosios n. dievybės esti sutapatinamos su Katalikų Bažnyčios šventaisiais, o darbo papročių liekanos tebeegzistuoja ne tik Kuboj, bet ir Haiti saloje ir kt.

N. politinė, ekonominė ir socialinė raida naujajame pasauly nuėjo dviem kryptimis. Ji buvo sąlygota protestantiškai anglosaksiškos ir katalikiškai lotyniškos kultūros. JAV, kaip ir nacionalsocialistinėj Vokietijoj, rasė daugumos žmonių buvo suvokta ne tik fiziniais, bet ir dvasiniais terminais. Amerikiečių lygybės idealas, išreikštas Nepriklausomybės deklaracijoj, įvairiose chartose ir federaliniuose įstatymuose, gyvenimo praktikoje pasirodė esąs pora šimtmečių perankstyvas. Diskriminacinė gyventojų daugumos laikysena n. atžvilgiu yra ryški ne tik pietinėse valstybėse, bet ir šiaurinėse. Tuo tarpu lotynų Amerikoj n. asimiliavosi su europiečiais ar indėnais, daugiur sukurdami naują biologinį tipą, kuris tačiau beveik nežino diskriminacijos. Tai iš dalies paaiškinama sena ispanų ir portugalų patirtimi. Jie daug anksčiau turėjo ryšių su negridine rase, kuri tais laikais vargiai galėjo būti suvokta kaip žemesnė už kaukazinę jau vien dėl to, kad ji Iberijos pusiasaly buvo nugalėtoja.

N. JAV pirmojo gyventojų surašymo duomenimis (1790) sudarė $^1/_5$ visų gyventojų, o pastarojo (1950) — tik $^1/_{10}$. Vergijos panaikinimas n. problemos neišsprendė, o n. įgytos teisės ir laisvės buvo varžomos net 30 valstybių. Buvo draudžiamos mišrios vedybos, daroma kliūčių balsuoti, diskriminuojama įvairiausiose srityse. Nuo seno mišrių tėvų vaikai yra laikomi n. Virginijos valstybės teisė pvz. 1930 aptarė kiekvieną asmenį esant negrą, kuris įrodomai turįs bent mažiausią dalį n. kraujo. Įsikurti bei ekonomiškai pakilti n. sąlygos buvo neįmanomos ar nepalankios. Tie, kurie dirbo žemės ūky, daugiausia buvo nuomininkai ar ‚pusininkai', dažnai prasiskolinę ir be šviesesnės ateities. Migracija į miestus n. būklę pagerino tik karo metais, tačiau depresijos ar ūkinio smukimo laikais jie pirmieji nukentėdavo. Ilgainiui n. dirbančiųjų skaičius pakilo tarnų kategorijoj (virėjai, pardavėjai, valytojai ir kt.). Išsimušę į profesijas, — dvasininkai, mokytojai, gydytojai, tarnautojai ir kt., — dažniausiai dirba savosios rasės klientų tarpe. Pastaraisiais metais daugely valstybių darbo antidiskriminaciniai nuostatai padėjo pakelti n. dirbančiųjų skaičių fabrikuose, tačiau labai maža jų dalis dirba įstaigose. Bene labiausiai išgarsėję n. sportininkai yra Jessie Owens ir Joe Louis, komunistuojąs dainininkas Paul Robeson ir diplomatas Ralph J. Bunche, laimėjęs Nobelio taikos premiją.

N. literatūra, menas ir mokslas. Dar vergijos metu Phillis Wheatley ir George Horton rašė eiles, matematikoj pasižymėjo Benjamin Banneker, o John B. Russwurm redagavo pirmąjį n. laikraštį — Freedom's Journal. Po išlaisvinimo rašė Frederich Douglass, Booker T. Washington, George Washington Williams, W. E. B. Du Bois, Charles W. Chessnutt, Paul Laurence Dunbar. Kiti — George W. Carner, Percy Julian, Elmer Imes, William A. Hinton, Daniel Williams, Franklin Frazier tapo pasižymėję mokslininkai.

Žymiausi iš vyresniosios kartos poetų sudarė vad. Harlemo renesansą, protestuojantį prieš n. daromas skriaudas. Jie spietėsi apie žurnalus Crisis ir Opportunity. Minėtini poezijoj Claude McKay, Georgia Douglas Johnson, Jean Toomer, Countee Cullen, Langston Hughes, Sterling Brown, Margaret Walkers ir Gvendolyn Brooks, kuri 1950 už Annie Allen laimėjo Pulitzerio premiją poezijai. Iš prozininkų minėtini Walter White, Rudolph Fisher, Arna Bontemps, Richard Wright, pagarsėjęs romanu Uncle Tom's Children, Ann Petry, Frank Yerby.

Afrikos n. kūrė įspūdingą liaudies meną, dažnai susijusį su religija (portretavimas protėvių, šventų vazų, būgnų ir kietojo medžio skulptūroj), ir plėtojo ritmingą muziką. Amerikos n. ypatingai iškilo originalia liaudies daina bei muzika, kuri įtakojo ne tik individualius n., bet ir ne negrų kūrėjus. Čia n. pasireiškė trejopa forma: religinio pobūdžio giesmėmis, eleginėmis dainomis ir džiazu. Kai kurios Amerikos protestantų sektos (pvz. Pentecostal), praktikuoją vad. dvasios pagavimą, be abejonės, seka P. Afrikos ritminiais pavidalais. Iš n. dainininkų minėtini, šalia Robesono, Harry Burleigh, Roland Hayes, Maria Anderson; iš kompozitorių — H. Burleigh, R. Nataniel Dett, John Work, William Danson, William Grantstill ir kt.

L. Frobenius, Das unbekannte Afrika 1923; ('') Kulturgeschichte Afrikas 1933; *M. Delafasse*, Les nègres 1927; *C. G. Seligman*, Races of Africa 1930; *B. Gutmann*, Stammeslehren d. Dschagga I–III, 1932–38; *D. Westermann*, The African Today 1934; ('') Geschichte Afrikas 1952; *L. S. B. Leakey*, Stone Age Africa 1936; *Th. Delachaux*, Etnographie de la région du Cunène 1936; *J. Frazer*, The Native Races of Africa and Madagascar 1938; Afrika: Handbuch der Kolonialwissenschaft (nuo 1934, 13 tt.); *H. A. Bernatzik*, Afrika 2 tt. 1947; *E. W. Smith*, The Golden Stool 1927; ('') The Secret of the African 1929; ('') Knowing the African 1946; *M. E. Sadler* (red.), Arts of West Africa 1935; *M. Fortes and E. E. Evans-Pritchard* (red.), African Political Systems 1940; *Gunnar Myrdal*, The American Dilemma 1944; *M. Fortes*, The Dynamics of Clanship among the Tallensi 1945; *M. Butcher*, The Negro in American Culture 1956; *G. P. Murdock*, Africa: Its Peoples and their Culture History 1959. *A.Mst.*

Negri 1. Ada (1870–1945) italų rašytoja. Baigusi studijas, 1888 pradėjo mokytojos darbą ir tuo metu pradėjo rašyti eilėraščius, kuriuos R. Barbiera spausdino Milane einančiame žurnale Illustrazione popolare. Po to, kai jos pirmasis poezijos rinkinys Fatalità rado gyvą atgarsį ne tik Italijoj, bet ir užsieny, N. buvo paskirta prof.. į Milaną, kur įsikūrė 1893. 1894 ji buvo pagerbta Milli premija, 1896 ištekėjo už pramonininko G. Garlandos. 1931 Italijos mokslų akademija jai paskyrė Mussolini vardo premiją. Nuo 1940 iki mirties ji buvo Italijos mokslų akademijos narė. N. kūryboje akivaizdžiai regima jos autobiografija. Žingsnis po žingsnio ji eina per gyvenimą, o jos kūrybiniuose darbuose at-

sispindi ne tiek išoriniai gyvenimo įspūdžiai, kiek jos pačios intymieji išgyvenimai. Kaip žmona ir motina, N. reiškiasi poezijos rinkinyje Maternità, savo asmeninį sielvartą ir nerimą išsako eilėraščių knygoje Dal profondo, dvasinę krizę ir liūdesį Esilio, iškentėtą meilės tikrovę (poemoje) Il libro di Mara, vaikystės ir mergystės dienas darbininko šeimoj savo romane Stella mattutina, kuris yra bene geriausias jos literatūros darbas. Išsp.: Fatalità, eil. 1892, Tempeste 1895, Maternità, eil. 1904, Dal profondo 1910, Esilio, eil. 1914, Le Solitarie, novelės 1917, Orazioni, proza 1918, Il libro di Mara, poema 1919, Stella mattutina, romanas 1921, Finestre Alte, novelės 1923, I canti dell'isola, eil. 1925, Le strade, proza 1927, Sorelle, moterų paveikslai 1929, Vestpertina, eil. 1931, Di giorno in giorno, proza 1933. Beveik visi N. veikalai yra verčiami į Europas kalbas. Keletas N. eilėraščių buvo išversta ir į lietuvių kalbą.

A. Mannino, A. N. 1933; *B. Croce,* Letteratura della nuova Italia ³1929. *St. S.*

2. Adelchi (1876–1912) italų gydytojas, patologas, suradęs smegenėlių ląstelėse specifinius kūnelius, kurie atsiranda pasiutusio gyvulio smegenėlių ląstelėse; pastarieji buvo pavadinti N. kūneliai.

3. Gaetano (1838–1902) italų politikas ir rašytojas. Nuo 1890 senatorius. Politikos veikaluose atstovavo katalikiškai konservatyviai srovei. Išsp. La decadenza e il risorgimento della Francia 1872, La crisi religiosa 1877, G. Garibaldi 1882, Bismarck 1884, Rumori mondani 1894, L'imperatore Guiliano l'Apostata 1901.

4. Pola (Apolonja Chałupiec, 1897–1950) filmų artistė, vaidinusi Madame Dubarry, Carmen ir kt. Gyveno ir vaidino Vokietijoje, paskui JAV.

Negri kūneliai žr. Negri, Adalchi.

Negridai tamsiaodžių rasė, išplitusi Afrikoje; taip pat jiems priskiriami ir P. Azijos bei D. vandenyno salynų tamsiaodžiai (melanidai), prijungiant ir vad. Azijos pigmėjus (negritus), nors atskiri antropologai n. dalį išskiria į australidus, sudarydami ketvirtąją žmonijos rasę. N. rasės požymiais laikomi: tamsiai ruda, beveik juoda, oda, juodi ar juodai rusvi plaukai, tamsiai rudos, pereinančios juoduman akys, susiviję sukuliais (įvijomis) ar ‚vilniniai' galvos plaukai, bet šiaip, palyginti, menkas kūno plaukuotumas, priplota plati nosis su ryškiomis ir plačiomis šnervėmis, mažai įlenktas smakras, storos ir net atsivertusios lūpos. Tačiau n. skirstant atskiromis porasėmis, nuo dalies šių požymių atsisakoma, ir jiems priskiriami žmonės, turį ir europinių bruožų. N., arba juodosios rasės, protėvynė nėra dar aiški. Vieni jos ieško Afrikoje ir naujojo akmens amžiaus rastuosius griaučius ties Jebel Moya į p. nuo Chartumo sieja tiesiogiai su sudaniečiais negrais. Taip pat ankstyva saja yra ir Europoje rastieji Grimaldi urvų skeletai, turį aiškių negriškųjų požymių. Kiti n. protėvynę stengiasi iškelti į P. Aziją ir salynus. Patys n. skirstomi keletu porasių arba rasių. Pagal Eickstedtą, ryškiausiais n. požymiais išsiskiria sudanidai, arba sudaniečiai negrai, kurie gyvena š.v. Afrikos džiunglėse, vad. Senagambos negrų srityje, todėl jie dažnai vadinami ‚tikraisiais negrais'. Sudanidai gana aukšto ūgio (vyrai iki 172 cm, moterys apie 160 cm), stambaus augumo, raumeningi, plataus ir stambaus liemens, jog galūnės, atrodo, lyg šį liemenį neatitinkančios, ilgos ir siaurokos kaukolės (dolichocefalai), ilgo ir siauro veido (leptoprosopinai), su aiškiai atsikišusiais žiomenimis (prognatizmas), stambios, žemos, bet labai plačios ir priplotos nosies, su išsivertusiomis, tiesiog piltuvėlinėmis šnervėmis, storomis, lyg patinusiomis, išsivertusiomis ir atsivertusiomis prie pat prielūpių lūpomis, tamsiai rudos ir juosvos odos, tamsių ar tamsiai rusvų plaukų, kurie trumpi, smulkiai garbanoti ir besisuką sukuliais, nors šiaip atskiri plaukai stori ir gana dideli. Paleonegridai, kurie pasklidę Vid. Afrikos džiunglėse, turi jau europidų priemaišų, taip pat ir kitų gimininguų, vad. pirmykščių Afrikos rasių įtakos. Jie vidutinio ūgio, dažnai nepatrauklios bendros išvaizdos, nes jų liemeniui kojos pertrumpos, taip pat ir rankos, būdinga, kad ir kaukolė yra vidutinio ilgio bei pločio ir linkusi į apskritagalvius. Pats veidas gana šiurkštus, labai žymiai atsikišusiais žiomenimis, nosis pažymėtinai žema, plati ir prisiplojusi, o kartais net įlinkusi, o burna didelė, lūpos itin storos ir atsivertusios, plaukai smulkiais sukuliais susisukę ir sudaro sukulių kuokšteles. Jie gyvena mišriai su vad. Afrikos prorasės atstovais ituri, arba bambuti, pigmėjais; kalba bantų tarmėmis, ir jiems priskiriama per 20 tautų ir kilčių. Bantuidai gyvena į pietus ir

rytus nuo Kongo ir siekia patį P. Afrikos smaigalį. Jie sutinkami ir Madagaskaro saloje, kur turi mongolidinių požymių. Bantuidai vidutinio ūgio, ilgo liemens, bet trumpokų galūnių, žymiai šviesesnės odos ir akių, bet platesnio veido, mažiau atkištais žiomenimis (silpnos prognatijos). Aplamai, bantuidai turi gana ryškios europidų įsravos, pvz. zulai, ilai, hererai ir kt., jiems kažkada sumišus su hamitiškos kilmės etiopiečiais (etiopidais). Bantuidams priskiriama per 60 negrų tautelių bei kilčių, bet bantų k. tarmėmis kalba ir šių kaimynai. Nilotidai, arba nilotiečiai, gyvena Nilo aukštupio priepelkiuose. Tai išskirtinai aukštaūgiai (vyrai 175 cm ir aukštesni, moterys apie 170 cm), liekni ir itin ilgomis galūnėmis, jog liemuo šioms galūnėms yra pertrumpas, siauros ilgos galvos (dolichocefalai), ryškiai ištįsusio veido (leptoprosopikai), tiesios, kartais jau net išlenktos, bet priplotos nosies, storų, bet nežymiai išvirtusių lūpų, susisukusiais trumpais ‚vilniniais' juodais plaukais ir pilkšvai juodos odos. Europidų (hamitų) įsrava ryškiai pastebima, bet n. bruožai daug ryškesni kaip etiopiškieji (hamitiškieji), nors tiek hamitiškieji, tiek n. požymiai darniai draugėn jau susilieję, ypač tai žymu dinkų (dinka) tautelėje. Nilotiečių kūno lieknumas ir hamitiškieji bruožai yra senos apraiškos; tai liudija pleistoceniniai Olduvai (Oldoway) skeletai. Šiandien nilotiečiams priskiriama per 14 tautelių bei kilčių. Etiopidai, arba etiopiečiai, gyvena Vid. R. Afrikoje (Somalijoje, Etiopijoje ir iš dalies Sudane). Jie nors ir priskiriami n., tačiau europidiškieji, arba šiuo kartu hamitiškieji, bruožai taip pat labai ryškūs; tai labai aiški mišrinė n. ir europidų porasė. Etiopiečiai yra tvirtos, bet lieknos kūno sąrangos, ilgomis ir lieknomis galūnėmis, kurios darniai tinka prie liekno liemens, ilgaveidžiai, aukštos ir dažnai siauros, kartais išlenktos nosies, susisukusių arba ir garbanotų tamsių plaukų, dažnai vidutiniškai rusvos odos, aiškaus smakro, pilnų, bet jau neišsivertusių lūpų, būtent n. bruožai stipriai pakeisti europidiškųjų. Kongo aukštupio srityje gyvenantieji pigmėjai ir kt. tautelių likučiai, vienų priskiriami prie n., kitų išskiriami atskirai pigmidų prorasei. P. Afrikoje gyvenantieji choisanidai (bušmėnai, arba sanai, ir hotentotai) dažnai išskiriami iš n., nors skiriant tik tris pagrindines žmonijos rases, ir choisanidai priklauso n. Jie yra taip pat ilgagalviai ir kartais palinkę į plačiagalviškumą (dolichocefalai ir mezocefalai), vidutinio arba žemo ūgio (iki 150 cm), plataus ir trumpo veido (euriprosopinio), primenančio trikampį, menkai atkištų žiomenų, labai plačios ir priplotos nosies, pilnų ir išverstų lūpų, tamsių ir sukuliais susisukusių gniūžtinių galvos plaukų, gelsvai rudos ir juosvos odos; juose dažnai įžvelgiama ir nilotiečių įsrava. Prie n. dažnai priskiriami ir negritidai, kurių mažos kiltys sutinkamos Andamanų salose, Melanezijoje ir N. Zelandijoje; daugelio antropologų jie laikomi ne n. porase, bet viena išmirštančia prorase. Negriditams vieni priskiria ir Afrikos pigmėjus (žr.), arba pigmidus, kitaip dar juos vadina ir negrilais, o kiti negridais telaiko vien tik negritus (žr.). Toliau kartais prie n. priskiriami visi melanidai ir australidai, kurie išskiriami ir smulkesniais pobūriais.

[1]*E. v. Eickstedt,* Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit 1937–38; *C. G. Seligmann,* Races of Africa 1957. *A. Mž.*

Negrilai žr. Pigmėjai.

Negrin Juan (1887–1956) ispanų politikas, gydytojas, Madrido univ. prof. Nuo 1931 kortesų narys ir kairiųjų socialistų vadas. 1936 Largo Caballero kabinete finansų ministras, 1937 ministras pirmininkas. Gen. Franco laimėjus pilietinį karą, N. vyriausybė pasitraukė į Prancūziją, paskui į Meksiką. 1945 N. atsistatydino iš Ispanijos egzilinės vyriausybės ministro pareigų.

Negritai (isp. negritos ‚negriukai') trijų Azijos žemaūgių juodosios rasės tautelių apibendrintas pavadinimas. Jiems priskiriami Malajų semangai, Andamano salų andamanai ir Filipinų (Š. Lucono ir kt.) aetai (Aëta). Išvaizda jie visi primena negrus, todėl vieni juos priskiria tiesiog pirminiams negridams, kiti išskiria į negritidus, laikydami juos artimus pigmidams, todėl antropologinėje literatūroje kartais n. minimi Kongo srityje ir net N. Gvinėjoje, nors kiti jais tevadina tik šias tris Azijos tauteles. N. vyrai kartais pasiekia iki 150 cm aukščio. Jie tamsiai rudai juodos odos, banguotais ir susisukusiais tamsiai juodais plaukais. Jie yra dar neseniai buvę gryni augalinio ir gyvulinio maisto rinkėjai, dabar pereina į platesnę žvejybą, medžioklę ir net kaplinę žemdirbystę.

Šiandien jie turi strėlėms svaidyti pūtyklę. N. klajoja mažais būreliais arba atskiromis šeimomis nedidelėse apylinkėse. Šeimos monogaminės, ir žmona vyro vadovaujama nėra vergė; socialinėje srityje trūksta kilties ir kitokios organizacijos. Nuo vėjo ir lietų saugosi žolinėmis ir lapinėmis vėjodangomis. Vietomis lietų metu iš tokių vėjodangų sudaro ir bendrą ‚namuką'. Drabužius sudaro žolinės priekaištės, gėdos ir kt. juostos, kartais ir žievės priejuostės (aetai). Puoštis mėgsta augalų žiedais plaukus, juosmenį; vartoja augalinės kilmės kaklo, rankų ir kt. papuošalus, o gyvulinės kilmės papuošalų vengia. Kai kurie puošia medinius peilius ir kt. panašius ‚įrankius' įrėžimais, mėgsta vaidybinius šokius, o muziką sudaro tik taktui mušti lentukės, bambuko lazdelė. Kai kurie jau perėmė iš kaimynų net puodus; ugnį gauna trindami dvi lazdeles ir t.t. Tiki n. ‚dangaus ir griausmo' dievą, mažus požemių žmogučius (elfus) ir kt. dvasias. Kai kur sutinkami ir tarp dievų bei žmogaus tarpininkai, paprastai gydą žmones, tačiau jie be jokios išskirtinės socialinės reikšmės. Kai kas n. kultūrą nori laikyti artima prokultūros lytimi, tačiau šiandien joje galima įžvelgti jau daug kaimyninių skolinių.

A. L. Kroeber, Peoples of the Philippines 1919; *P. Schebesta,* Bei den Urwaldzwergen von Malaya 1927; *W. Nippold,* Rassen- und Kulturgeschichte der Negrito-Völker Südost-Asiens 1936; *E. v. Eickstedt,* Rassenkunde u. Rassengeschichte der Menschheit 1937–38. *A.Mž.*

Negrizmas tendencija abiejų Amerikų literatūroje ir mene išreikšti negrų jausmus, papročius ir idėjas. N. pradėjo reikštis po I pas. karo. Tačiau dar prieš kelis šimtmečius, su negrų vergijos pradžia, kai negrai buvo grobiami iš Afrikos ir gabenami į abi Amerikas, iškilo aikštėn įdomi jų tautosaka. Jau tuo metu išgarsėjo negrų stabai ir šokiai. Jų lyrinė poezija, jų dainos dar XIX a. pradžioje pasidarė populiarios Kuboje, Portorike, Haiti, Brazilijoje, JAV Louisianoje, Floridoje ir Karolinoje. N. dainoms būdingas paprastumas ir išraiškos ieškojimas. Jų tautosakos tyrinėtojai pastebi, kad jos turi daug panašumo su n. poezija ir dainomis pačioje Afrikoje. Pvz. vartojamos tos pačios onomatopėjos, eilių pakartojimai chorinėse ir nechorinėse dainose, kerėjimai ir t.t. JAV negrų tematika kiek skirtinga. Į šių pastarųjų tautosaką įeina originalūs Afrikos negrų elementai, suplakti su baltųjų elementais. JAV negrų dainose ir pasakose ryškus pamėgimas gyvulių, žavėjimasis jų jėga ir narsa. Dar 1840 JAV pradėjo kilti negrų rasės poetai, iš kurių minėtinas Daniel A. Payne, o XIX a. gale išgarsėjo negrai poetai Jupiter Hamon ir George Moses Horton. Čia pravartu paminėti, kad H. Beacher Stowe (1811–92) parašė išgarsėjusį romaną Dėdės Tomo trobelė, kuris plačiai atvėrė duris pasaulinėje literatūroje negrų problemoms.

Mūsų laikais gerų negrų poetų randame abiejose Amerikose. Isp. Amerikoje pirmauja kubiečiai negrai, jų tarpe Nicolas Guillen (g. 1904) yra pats garsiausias, ispaniškai rašąs. Jo poezijai būdingas jausmingumas, grynai tautosakinis spalvingumas; Emilio Ballagas (g. 1910), išleidęs negrų poezijos antologiją. Iš kitų Lotynų Amerikos kraštų minėtini: Casildo Thompson (1896-1928) argentinietis, parašęs Canto al Africa, urugvajietis Ildefonso Pereda Valdes, parašęs Guitarra negra 1926, portorikietis Luis Pales Matos, parašęs Šventiška daina, kuri turi būti išverkta, brazilas Luis Garcia (1830–85), vadinamas Brazilijos negrų Juvenaliu, martinikietis Renato Maran, 1921 Paryžiuje laimėjęs Goncourto premiją už romaną Batuala. Taip pat minėtinas ir haitietis Roland Chasagne (g. 1903), parašęs Le Tambourin voilé, Oswald Durand (g. 1840–1906), vadinamas Haiti Mistraliu.

Iš JAV negrų poetų minėtini: Paul Lawrence Dunbar (1872–1906), buv. vergo sūnus, iš Ohio, parašęs Oak and Iwy, taip pat garsus savo Lyrics of Lowely Life ir romanais bei novelėmis. Jo kūryboje daug humoro ir patoso; Countee Cullen (1903–46) laikomas vienu žymiausių JAV negrų poetų, davęs eilėraščių rinkinius Calor, The Ballad of Brown Girl. Jo poezijai būdingas liūdesys, negriškos sielos jautrumas; Langston Hughes (g. 1902), išleidęs rinkinius Dream Keeper, Five Clothes to the Jew, Dear lovely Death. Jis buvo pirmas negras laimėjęs poezijos premiją. Jo poezija pasižymi griežtu negrų teisių gynimu. Po I pas. karo pasireiškė grupė jaunų negrų rašytojų, kurių svarbiausia žymė buvo visiškas nusivylimas ir nepasitenkinimas. Žymesni tos grupės atstovai: Claude MacKay (1890–1948) laikomas pirmuoju dideliu juodosios rasės lyriniu genijum. Minėtinos jo Song of Ja-

maica 1911, Spring in New Hampshire 1920. Jo kūriniai pasižymi tobula forma; juose jis karštai protestuoja prieš diskriminaciją bei neteisybes ir kviečia į kovą už negrų rasės gelbėjimą. Jis taip pat pasižymėjo ir romanais: Home to Harleme, Banana Battom. Taip pat ir Zora Neale Hurston (g. 1903) epiškai vaizdavo negrų gyvenimą. Jo romanas Mules and Men laikomas viena geriausių knygų iš amerikiečių tautosakos.

Ispaniškai rašą negrai nepasižymi prozine kūryba. Minėtinas kubietis Alejo Carpentier (g. 1904), parašęs romaną Ecue Yamba — O. Iš baltųjų rašytojų negrų temomis žymiausias kubietis Alberto Insua (g. 1885), davęs pagarsėjusį romaną ‚Negras, turėjęs baltą sielą', kuris buvo perdirbtas į dramą ir pagal jį suktas filmas.

J. Saur y Diaz, Lira Negra 1945; *L. Frobenius,* Decameron negro 1925; *J. W. Johnson,* The Book of Americas Negro Poetry 1931; *B. Brawley,* The Negro Genius 1937. *P. Gč.*

Negro, Rio Negro, 3 P. Amerikos upės, taip vadinamos dėl tamsios vandens spalvos. 1. Brazilijoje, Amazonės kair. intakas, 1550 km ilgio; baseino plotas 695.000 km², vid. debitas 9060 m³/sek.; intakas Rio Branco, kitas Casiquiare atima vandenį iš Orinoko aukštupio.

2. Uruguajuje, Uruguajaus kair. intakas, 500 km ilgio; baseino plotas 69.175 km², vid. debitas 1060 m³/sek.

3. P. Argentinoje, teka iš Kordiljerų kalnų į Atlantą, 1050 km ilgio; baseino plotas 63.000 km², vid. debitas 380 m³/sek.

Negroidai į negridus panašūs asmens, paprastai negridinės rasės su kitomis mišriniai, kur negridiškieji požymiai tebėra ryškūs ar net persveria.

Negros didumo ketvirtoji Filipinų sala, 12.690 km², apie 1,5 mil. gyv. Vidurinė dalis kalnuota ir apaugusi miškais; aukščiausios vietos iškilusios per 2000 m nuo j.l. Pakraščių žemumose labai tankiai gyvenama. Produktai: cukrus (iš didžiulių cukrinių nendrių plantacijų), bananai, kanapių pluoštas, ryžiai, įvairūs vaisiai.

Negusas (etiopų negus, santrumpa — negusa nagast ‚karalių karalius') Etiopijos imperatoriaus titulas.

Nehajev Milutin Cihlar (1880–1931) kroatų rašytojas, žurnalistas. N. buvo kovingiausias modernizmo teoretikas. Kroatų literatūrą jis mėgino suderinti su laiko dvasia ir europine kultūra. Jo geriausiais kūriniais laikomi du romanai: Bijeg 1909 ir Vuci 1928. Pirmajame vaizduoja jauną inteligentą, kuris susidūręs su gyvenimo tikrove patiria daug kartumų ir galiausiai nusižudo. Antrajame vaizduoja kroatų tėvynės gynėją Krsto Frankopaną, kai kroatai kaip vilkai gynė tėvynę nuo priešų.

Nehemijas (hebr. ‚Dievo patikėtinis') 1. vienas iš izraelitų vadų, grįžusių drauge su Zorobabeliu iš Babilonijos vergijos.

2. persų karaliaus Artakserkso I (465–424 prieš Kristų) dvariškis, žydas, paskirtas Judėjos valdytoju, pasirūpino Jeruzalės išorine apsauga, užbaigdamas statyti miestą supančias sienas. Sutvarkęs politinį ir socialinį miesto ir provincijos gyvenimą, N. prisidėjo taip pat ir prie moralinio bei religinio tautos gyvenimo atnaujinimo. Išbuvęs Jeruzalėje beveik 12 metų, N. grįžo atgal į karaliaus dvarą Suzoje. N. išvykimu tuojau pasinaudojo kai kurie jo priešai, norėdami paimti savo įtakon Jeruzalę. N. dar kartą nuvyko į Jeruzalę ir ėmėsi priemonių taisyti įsibrovusioms negerovėms. Kada ir kur N. mirė nežinoma. Jo vardas tačiau liko įamžintas Izraelio istorijoje. Žr. Esdras.

W. Rudolph, Esra und Nehemia 1949; *A. Gelin,* Le livre d'Esdras et Nehemie: La St. Bible de Jerusalem 1956. *L.T.*

Nehring Władysław (1830–1909) lenkų literatūros istorikas, domėjęsis ir prūsų bei lietuvių literatūra, Breslavo universiteto prof. 1889 jis paskelbė Ein altes Denkmal der litauischen Sprache (Beiträge zur Kunde der indo-germanischen Sprachen XV, 139–148) P. Pöge šilkinės juostos lietuvišką dainos skirsnį ‚A. NO 1512 PAS MAMUZES AUGAU WARGA NEZINOJAU PO DARZITI WAIKSZCZODAMA WAINIKITI PINAU EIAU ISZ DARZICZE DARZA MARTA MERAU PUOLE MANA WAINIKITIS NU MANA GALMUZES MANA', tikėdamasis, kad tai 1512 tekstas, nors čia greičiau tėra 1812 austa juosta, būtent atsitiktinė metų paklaida kaip ‚Marta' vietoje ‚Warta' arba ‚Merau' (Werau), Galmuzes (Galwuzes), nes tiek šilkas, tiek lotyniškasis raidynas ir kt. liudija jos XIX a. kilmę. N. davė ir etnografinių prūsų lietuvių aprašų ir kt.

G. Korbut, Literatura polska III, ²1930; *Vc. Biržiška,* Senųjų lietuviškų knygų istorija I, 1953.

Nehru Pandit Jawaharlal (g. 1889) indų politikas. Milijonai Indijos gyventojų jį vadina Panditji vardu. Pandit reiškia ‚mo-

J. Nehru

kytas žmogus', o galūnė ‚ji' reiškia ‚ponąʼ. N. tėvas Pandit Motilal N. buvo turtingas advokatas ir priklausė aukščiausiai indų bramanų kastai. Pagrindinį išsimokslinimą N. gavo Anglijoje, Harrow mokykloj, o vėliau, 1910, Cambridge univ. gavo teisių mokslų diplomą. Baigęs teisės mokslus, N. kurį laiką gyveno Anglijoj ir vertėsi advokato praktika. Neilgai trukus, sugrįžo į Indiją, pradžioje vertėsi adv. praktika, o vėliau jos atsisakė ir visą laiką paskyrė Indijos išsilaisvinimo kovoms vesti. Politinį darbą N. pradėjo savo tėvo vadovaujamame tautiniame judėjime. 1916 jis įstojo į Indų tautinio kongreso partiją. Šios partijos veikloje jis greit pasižymėjo ir vėliau keletą kartų buvo išrinktas jos pirmininku. Dėl savo griežtos tautinės laikysenos N. anglų valdžios buvo net 9 kartus uždarytas į kalėjimą. Pirmą kartą areštuotas 1921, o paskutinį kartą 1942. Kai 1946 VIII buvo sudaryta pereinamoji Indijos vyriausybė N. buvo paskirtas jos viceprezidentu. 1947 VIII 15 Indijai pasidarius vienai iš Anglijos imperijos dominijų N. tapo jo pirmuoju ministru pirmininku. Ministrų savo paties sudarytame kabinete jis sau pasiliko taip pat užsienio reikalų ministeriją ir mokslinių tyrinėjimų ministro portfelį. 1950 paskelbus nepriklausomą Indijos respubliką, N. tapo pirmuoju jos ministru pirmininku. Dėl savo nepaprasto atsidėjimo Indijos gerovei N. yra labai populiarus Indijos gyventojų tarpe.

N. politinę veiklą charakterizuoja du svarbiausi siekimai: Indijos gerovė ir socialistinių idėjų vykdymas gyvenime. Savo vedamoj užsienio politikoj N. stengiasi išlaikyti vidurio kelią tarp Rytų ir Vakarų, nepasiduodamas nei vienų, nei kitų didesnei įtakai. Nors N. pažiūros į įvairius gyvenimo klausimus daug kur skyrėsi nuo Gandhi, tačiau tie skirtumai netrukdė labai artimai šių dviejų vyrų draugystei. N. yra ne tik gabus Indijos ir pasaulinio masto politikas, bet jis taip pat turi didelių literatūrinių gabumų. Iš jo parašytų knygų minėtinos: Glimpses of World History 1935 (41949), Toward Freedom 1941, Autobiography 31948, The Discovery of India 31951, Before and After Independence 1950, Visit to America 1950, Planning and Development 1956. Selected Writings 1950.

F. B. Moraes, J. N. 1956; *E. Berghaus,* N.: Ein Lebensbild des grossen Inders 1955; *M. Brecher,* N.: Political Biography 1959. *A.Ar.*

Ney 1. Elly (g. 1882) vokiečių pianistė, ypač iškili Beethoveno ir Brahmso kūrinių interpretatorė. Išsp. autobiografiją Ein Leben für Musik 1952 (II leidimas Erinnerungen und Betrachtungen 1957).

C. von Pidoll, E. N. 1942; *Z. Maurina,* Begegnung mit E. N. 1956. *K.O.*

2. Michel (1769–1815) vienas drąsiausių ir ištikimiausių Napoleono I maršalų; Elchingeno hercogas, Maskvos kunigaikštis. N. buvo žemos kilmės — jo tėvas kubilius. 1788 įstojo eiliniu kariuomenėn, 1794 pasiekė kpt. laipsnį, 1798 divizijos generolo. 1804 pasižymėjo kautynėse prie Reino ir buvo pakeltas maršalu. 1805 laimėjo didelę pergalę prieš austrus prie Elchingeno, 1806 dalyvavo kautynėse prie Jenos. 1808 gavo Elchingeno hercogo titulą. 1812, Napoleono I karo žygio metu į Rusiją, N. vadovavo trečiajam korpusui. Persikėlęs per Nemuną, N. per keturias dienas su savo korpusu nužygiavo į Vilnių ir ją užėmė. Dalyvavo Smolensko ir Borodino kautynėse. N. ypatingą drąsumą ir sumanumą parodė tada, kai traukėsi prancūzų kariuomenė iš Rusijos, ypač besikeliant prancūzams per Berezinos upę. N. sumanumas ir drąsa nulėmė pergalę (1813) prie Lützen. Tais pačiais metais gavo dar ir Maskvos kunigaikščio titulą. Napoleonui abdikavus iš Prancūzijos sosto, N. prisiekė Prancūzijos karaliui Liudvikui XVIII ir buvo paskirtas aukštųjų rūmų nariu. Kada Napoleonas iš Elbos salos grįžo į Prancūziją, tai N. vėl persimetė Napoleono pusėn ir padėjo jam praskinti kelią į Paryžių. Jis dalyvavo lemtingose Waterloo kautynėse ir vadovavo senajai Napoleono I gvardijai. Kai sąjungininkai užėmė Paryžių, tada N. paspruko į provinciją, bet buvo atpažintas, areštuotas ir paskui aukštųjų rūmų nuteistas mirties bausme. Nepaisant Wellingtono intervencijos, 1815 XII 7 mirties

M. Ney

bausmė buvo įvykdyta. Jo atsiminimai — Mémoires du maréchal N. — išsp. 1833.

H. Bonnal, La vie militaire du maréchal N. 1910–14; *H. Atteridge,* The Bravest of Brave, M. N. 1912; *J. D. Lucas-Dubreton,* Le maréchal N. 1941; *L. L. Chardigny,* Les maréchaux de Napoléon 1946. *K.Alš.*

Neidenburg, lenk. Nidzica, R. Prūsų mst. Mozūruose, į p.r. nuo Žalgirio; apie 30.000 gyv. (1951, 1940 — 9200). Mieste išlikusi 1382 statyta kryžiuočių pilis; 1944 kautynių metu sunaikinta apie 90% visų namų. 1945 N. atiteko Lenkijai.

Neidus Leiba (1890–1918 Gardine) Lietuvos žydų poetas. Jaunystėje rašė hebrajų, žydų ir rusų kalba, vėliau vien tik žydų. Jo poezijoje žymią vietą užima lietuviškieji motyvai: jis vaizduoja Lietuvos gamtą, Lietuvos žydų gyvenimą. N. savo poezijoje išreiškė meilę savo gimtajam kraštui, ypač Lietuvos sostinei Vilniui, jo apylinkėms ir gamtai. Išsp. Lirik 1915, Lite 1919, Dos buch vun poemmen 1923, Litviše arabesken 1924.

N. Šapira, Lietuva L. Neiduso kūryboje (Darbai ir Dienos 1, 1931).

Neigiamieji skaičiai natūriniai skaičiai mažesni už nulį. N.s. pavadinimą Europoje pirmas pavartojo ir davė jų geometrinį išaiškinimą R. Descartes. Iš tikrųjų niekas negali būti mažesnis už nieką (nulį), bet matematiniams skaičiavimams n.s. įvedimas yra labai patogus. N.s. pažymi visus tuos dydžius, kurie sumažina kitų dydžių daromą efektą, pvz., išlaidos, nuostoliai, jėgos, sunkinančios varomosios jėgos darbą. *M.Kr.*

Neigimas minties veiksmas priešingas teigimui. Nežiūrint tariamo paprastumo, n. slepia gilią problematiką. Jau Platonas pastebėjo (ir problemai paskyrė Sofisto dialogą), jog sakyti, kad A nėra B reiškia įsipinti į nebūties problemą. Neigimo prasmingumas kelia klausimą, kas yra n. objektyvus pagrindas. Iš vienos pusės aišku, kad, jei A nėra B, tai vis vien A yra C, D, E ir t.t., — bet kartu yra teisinga, kad A nėra B, kaip gi kitaip n. būtų prasmingas, o kalbėti tektų tik teigimais. Bet sutinkant, kad n. turi objektyvų pagrindą, reikia pripažinti, kad ‚yra' ne tik būtis, bet ir nebūtis. Tik, žinoma, ir būtis ir nebūtis ‚yra' skirtingu būdu, negu daiktinis (ontinis) buvimas. Šiais laikais n. problemą iš naujo pajudino Heideggeris, tik jo problematika iš dalies skiriasi nuo platoninės. Heideggeriui ne tik kiekvienas teisingas neiginys turi objektyvų ‚nėra' pagrindą, bet ir šie visi objektyvus ‚nėra' atvejai savo ruožtu grindžiasi ir yra suprantami nebūties kaip tokios horizonte, lygiai kaip visos būtybės grindžiasi ir yra suprantamos būties horizonte. Platonas, priešingai, tarp partikuliaraus ‚nėra' ir nebūties kaip tokios skirtumo nedaro.

B. Bosanquet, Logic ²1911; *M. Heidegger,* Was ist Metaphysik ⁷1955. *V.Dn.*

Neiginys 1. neigimo (žr.) objektas, neigiamas dalykas; 2. gramatikoje žr. Neigtukas.

Neigtukas gramatikoj yra neigiamasis žodelis, kuriuo neigiamas kurio nors žodžio turinys. Lietuvių kalboje neigtukai yra nė, nėbe, nẽ, neĩ. N. ne gali atstoti ir visą neigiamą sakinį, neigamai atsakant į klausimą, pvz.: Ar skaitei šią knygą? — Ne. Sutapęs su sekančiu balsiu, n. ne kartais pakeičia savo išvaizdą, pvz. nesu (ne-esu), nėra (ne-yra), nėjo (ne-ėjo). Nė vartojamas tik neigiamajame sakinyje pačiam neigimui sustiprinti, paneigiant paskutinę galimybę, pvz. jis nė nežinojo, nė jis to nežinojo ir pn. Nei vartojamas neigiant kelias vienarūšes sakinio dalis, pvz. nei jis skaito, nei rašo, nors tarmėse plačiai naudojamas ir nė reikšme, pvz. jis nei (= nė) skaityti nemoka. Dėl to kai kurie rašybos vadovėliai tų dviejų neigtukų reikšmėmis nė neskiria. N. nei, pakeitęs savo išvaizdą į nie-, vartojamas šiuose žodžiuose: niẽkas, niekatràs, niekadà, niẽkaip, niẽkeno, niekuomèt, niẽkur ir kt. Lietuvių kalboje viename sakiny gali būti keli neigiami žodžiai, pvz. jam niekada niekas nė vieno gero žodžio nepratarė. Panašiai yra ir slavų kalbose, o kitose, pvz. anglų ar vokiečių, kalbose neigiamame sakiny tegali būti vienas n.

Tie patys n. ne ir nei, vieni ar su kitais žodeliais, lietuvių kalboje yra įgiję ir kitos, nebe neigiamos, reikšmės. Pvz. klausiant vartojami nègi, nejaũ, nejaũgi (= ař, ařgi); lyginant du dalykus: nè, nègu, nekaĩp, neĩ, pvz. keturios akys daugiau mato ne (= negu, nei, nekaip) viena; arba dar žodžiuose nebeñt, nèt, nètgi, mažnè ir kt. Taip pat neigiamos reikšmės ne nebeturi ir šiuose žodžiuose: kàs-ne-kàs, kóks-ne-kóks, kuř-ne-nekuř, kadà-ne-kadà ir pn.

N. rašyba nevienoda. Nė ir nei visada rašomi atskirai nuo jų neigiamų žodžių, o

ne abejaip. Kai reiškiamas prieštaravimas, ne rašomas atskirai, o kai reiškiama priešinga sąvoka, ne rašomas kartu. Šis vadovėlių formuluotas dėsnis nėra betgi nuosekliai išlaikytas. Neláisvė, neláimė, nenúorama, nesántaika, neteisýbė, nenáudėlis, nebylỹs, nedõras, negývas ir kt. yra priešingos sąvokos toms, kurios reiškiamos žodžiais be neigtuko. Šie žodžiai reiškia ne tik daiktų ar teigiamų jų savybių paneigimą, bet kartu ir teigimą nemažiau konkrečių priešingos reikšmės daiktų ar savybių. Nelaimė pvz. turi nemažiau konkretų ir aiškų turinį, negu laimė. Dėl to kai kurie tos rūšies žodžiai su neigtukais neturi net savo atitikmenų be neigtukų, pvz. nenaudėlis, nebylys, nenuorama. Prieštaravimą turime tokiuose pvz. sakiniuose: ne Jonas man tai pasakė; ne šiandien aš jį mačiau; jis skaito ne lietuvišką, bet vokišką knygą; jis ne skaito, o rašo. Prieštaravimas yra aiškus, kai sugretinami du žodžiai, iš kurių vienu kas nors neigiama, o kitu teigiama, kaip tai rodo čia pateikti pavyzdžiai. Prieštaravimą betgi turime ir tokiuose sakiniuose, kur nėra dviejų žodžių sugretinimo. Neigiami veiksmažodžiai paprastai yra prieštaraujantieji, pvz. nerãšo, nevažiúoja, nežiūri, nors neigtukas čia rašomas kartu su veiksmažodžiais. Nerašo dar nereiškia priešingos sąvokos tai, reiškiama teigiamu veiksmažodžiu rašo. Dėl to kitose kalbose neigtukas ir šiuo atveju rašomas atskirai. Ne prieštaraujančias, o priešingas ar šiaip skirtingas sąvokas reiškia tik tokie veiksmažodžiai, kaip neapkeñčia, negalúoja, neteñka (= praranda), kurie be neigtukų arba nevartojami, arba vartojami skirtinga reikšme.

E. Hermann, Litauische Studien 1926; *Niedermann-Senn-Brender,* Wörterbuch der litauischen Schriftsprache (dar tebeleidžiama); *E. Fraenkel,* Litauisches etymologisches Wörterbuch 1955; *Pr. Skardžius - St. Barzdukas - J. M. Laurinaitis,* Lietuvių kalbos vadovas 1950. *L.D.*

Neihardt John Gneisenau (g. 1881) amerikiečių rašytojas. Ilgai gyveno su indėnais, iš kurių gyvenimo sėmėsi temų savo raštams. Žymiausias jo kūrinys yra 5 dalių epinė poema The Song of Hugh Glass 1915, The Song of Three Friends 1919, The Song of the Indian Wars 1925, The Song of the Messiah 1935, The Song of Jed Smith 1941, Tree Flowered 1951. Rinktiniai eilėraščiai: Collected Poems 1926. Taip pat rašė romanų, novelių ir atsiminimų.

Neikens Juris (1826–1868) latvių rašytojas. 1852–56 studijavo teologiją Tartų univ., vėliau evangelikų kunigas. Pasižymėjęs iškalba, latviškų mokyklų steigimu, tautiniu sąmoningumu. Leido krikščioniškai tautinės pakraipos laikraštį Ceļa Biedrs. N. laikomas pirmuoju latvių grožinės prozos atstovu. Jo realistinėse apysakose nors ir užtinkami didaktiniai nukrypimai, tačiau visumoje personažai (ypač neigiamieji) gyvai vaizduojami, spalvinga buitinė panorama ir geri dialogai.

Neilis Kārlis (g. 1906) latvių dailininkas. 1932 baigė Latvijos dailės akad. Nuo 1933 dalyvavo vietinėse ir tarptautinėse parodose. Nuo 1944 emigracijoje Austrijoje. N. yra vienas iškilesnių savosios kartos latvių dailininkų. Jo kūryba vystėsi iš realizmo per ekspresionizmą į savitą ikoninį primityvizmą. Jo tapybai įtakos darė latviai Tone, Matvejs ir Valteris ir prancūzas Bonnard. Pastaruoju metu N. kūriniuose žymu austrų tiroliečių dailininkų įtakos.

Neimanas 1. Adolfas (1845 XI 28 Bielske, Gardino gub. — 1921 VIII 14) evangelikų-reformatų kunigas. 1858–66 išėjo vidurinį mokslą ev.-reformatų sinodo gimn. Slucke, 1867–73 studijavo Tartų univ., 1874 paskirtas kunigu Biržų ev.-reformatų bžn., 1874–94 Švobiškio par., 1894–1915 Papilio klebonu. Bekunigaudamas savo parapijose N. išvystė plačią labdarą ir Švobiškio bei Papilio parapijose įkūrė paliegėlių prieglaudas ir mokyklą. 1915 su šeima pasitraukė į Rusijos gilumą, gyveno Semipalatinske, Sibire, kur ir mirė. Parašė ir išspausdino Jono Kalvino gyvenimą ir Tie, kurie išėjo (vertimas iš prancūzų kalbos).

2. Stasys (g. 1899 III 4 Papilyje) evangelikų reformatų kunigas, Adolfo N. sūnus. Mokėsi Biržų mst. mokykloje, 1918 baigė gimn. Semipalatinske. 1918–19 lankė Tomsko univ. teisių fak. 1923–25 Panevėžio savivaldybės gimn. mokytojas. 1925–29 studijavo Lietuvos univ. evangelikų teologijos fak., kurį 1929 baigė. Nuo 1930 ligi 1944 Nemunėlio Radviliškio klebonas. Vokietijoje rūpinosi lietuvių evangelikų religijos reikalais: 1946 buvo išrinktas į Lietuvių evangelikų vyriausiąją Bažnyčios tarybą. 1950 emigravo į JAV ir pradėjo nuo tų metų klebonauti Čikagos lietuvių reforma-

tų parapijoje. 1953 Evangelikų reformatų sinodas N. išrinko superintendentu. Bendradarbiauja Mūsų Sparnuose.

Neimanytė-Ježek Jadvyga (1892 XI 16 Švobiškyje, Biržų ap. — 1923 Papilyje) pianistė. Gimnaziją baigė Mintaujoje, lankė muzikos konservatoriją Saratove. 1912 dalyvavo pirmuosiuose lietuvių viešuose koncertuose.

Neimanytė-Servskienė Elena (1889 VII 1 Švobiškyje, Biržų aps. — 1950 Sovietų Sąjungoje, tremtyje) pianistė, gimnaziją baigė Mintaujoje, muzikos konservatoriją Saratove. 1912 drauge su M. Petrausku ir seserimi Jadvyga surengė bent dešimt viešų koncertų, kurie tarnavo M. Yčo rinkiminei propagandai į IV dūmą (Iliustracija XII, 309 psl.).

Neimantas Antanas (apie 1839 Kunigiškių k., Palangos vls., Kretingos aps. — 1917 IV 13) knygnešys, gabenęs iš Prūsų laikraščius, knygas, maldaknyges ir skleidęs Lietuvoje.

Neimontas Juozas (g. 1883 Plutiškių k., Ūdrijos vls., Marijampolės aps.) vargoninin-kas, kompozitorius. Pramokęs vargonininko amato, vargonininkavo Ūdrijoje ir kun. A. Grinevičiaus įtakoje platino slaptąją lietuvių spaudą. 1899-1903 mokėsi vargonų muzikos Varšuvos muzikos mokykloje. 1903–07 gyvenó JAV, vargoninkavo Brukline bei vadovavo Birutės d-jos chorui ir su M. Petrausku veikė teatro srity. 1907 vėl grįžo vargoninkauti į Ūdriją. I pas. karo metu gyveno Orle ir ten suorganizavo lietuvių chorą. 1918 grįžo Lietuvon, gyveno Alytuje. 1922 paskirtas Veisėjų vidurinės mokyklos muzikos mokytoju ir drauge ėjo parapijos vargonininko pareigas. Yra vadovavęs šaulių bei pavasarininkų chorams ir su jais dalyvavęs Dainų šventėse. Nuo 1937 gavo veikėjo pensiją. 1959 gyveno Veisėjų senelių prieglaudoje. 1899 Nebrėkos slapyvardžiu Tėvynės Sarge išspausdino užrašytą su melodija dainą — Vai rūta, rūtele. Mišriems chorams ir mišriems balsams išspausdino šiuos rinkinius: Auksinės varpos 1909, Pirmutinė kregždutė 1910, Kanklės 1913, Perlų vainikas 1926, Svetimoj šaly. Didelio populiarumo sulaukė jo daina — Pasisėjau žalią rūtą. *J.Ž.*

A. Neimontas

Neintervencija žr. Intervencija.

Neipperg Adam Adalbert (1775–1829) grafas, austrų generolas ir diplomatas, dalyvavęs Napoleono karuose. 1811–13 Austrijos pasiuntinys Švedijoje. Patraukė Švedijos karalių Bernadotą koalicijon prieš Napoleoną. Jis atstovavo Napoleono žmonos — imperatorienės Marijos Liudvikos — interesams Vienos kongrese, paskui buvo jos ministras Parmos kunigaikštijoje ir pagaliau, po Napoleono mirties, 1821 vedė Mariją Liudviką.

Neisė (vok. Neisse, lenk. Nysa) dvi upės, kair. Oderio intakai: 1. N. Kłodzka (vok. Glatzer N.), p.v. Lenkijoje, 195 km ilgumo, teka pro Nysos mst. Opolės aps.; baseino plotas 4638 km². 2. N. Łużycka (vok. Lausitzer N.), 225 km ilgumo, teka dabartiniu Vokietijos–Lenkijos pasieniu tarp Zittau ir Gubino; toliau siena eina Oderiu; baseino plotas 4146 km².

Neiss Karolis Leopoldas Fridrichas (1814 XII 5 Įsėje — 1875 I 25 Kaukėnuose) kunigas ir vertėjas. Ev. teologiją baigė Karaliaučiuje ir buvo paskirtas Įsėn, iš kur 1856 per Velykas perkeltas į Papelkius. R. Prūsų provincijos m-lų lėšomis 1856 išsp. Ewangeliszkas Miszknygas taip Bazniczyosa kaip ir Namej skaitomas..., kurias jam padėjo paruošti lietuviškai mokantieji kunigai: Fr. Kuršaitis, Lukas iš Skaisgirių, Ziegler ir Jordanas iš Ragainės, Peteaur iš Rusnės, Schulzai iš Stalupėnų ir Aulavėnų, Karpowitz iš Kraupiško, Ostermeyer iš Bildviečių, Heinrici iš Kaukėnų ir Zippel iš Darkiemio. Šiose Mišknygose N. pasisakė prieš Milkaus tokias pat knygas, kuriose esą šlykštaus nacionalizmo (huldigt dem wulgairem Nationalismus), todėl jo Mišknygos sąžiningai buvo išvalytos nuo visokio lietuviškumo. Šios jo Mišknygos buvo ir vėliau perspausdintos, kurias 1877 taisė Kr. Jurkšaitis, o ³1881 dar buvo naujai papildyta. 1857 ir 1873 išsp. Piemenų knygeles, 1868 pasirodė verstinė Pamokinimas apie Malda, susilaukusi 1878 penktos laidos. 1857 ir 1858 N. leido savo paruoštas Krikszczioniszkas Kalendras, taip pat išvalytas nuo lietuviškumo. Be to, jis talkino Nesselmannui žodyną ruošiant.

A. B.(ruožis) Klaipėdiškis, Prūsų lietuvių raštija 1913; *(A. Bruožis)-Prabočių Anūkas,* M. Lietuvos rašytojai 1920; *Vc. Biržiška,* Lietuvių Bibliografija II, III, 1926, 1929; (") Senųjų lietuviškųjų knygų istorija 1957.

Neisse, lenk. Nysa, A. Silezijos mst., prie Glaco Neissės upės ir r. Sudetų kalnų; apie 15.000 gyv. (1956, 1940 — 38.000). Kelios XV–XVII a. bžn., sena rotušė su aukštu bokštu; mašinų pramonė, 1952 įkurta lenkų dvasinė seminarija. N. įkūrė Breslavo vysk. Lorencas 1220 ir ligi 1742 jį prijungiant prie Prūsijos, buvo N. vyskupams priklausiusios k-tijos sostinė. 1945 atiteko Lenkijai.

Neisse žr. Neisė.

Neisser 1. Adalbert Ludwig (1855–1916) vokiečių gydytojas, dermatologas, Breslau univ. prof. 1879 surado gonorėjos (triperio) sukėlėją. 1902 įsteigė d-ją kovai su lyties ligomis.

N. bakterijų šeima sukelia pūlinį gleivinių uždegimą. Jos yra ovalios formos, gramnegatyvios, nejudrios. N. bakterijų šeimą sudaro: N. catarrhalis, randamos sloga sergančių žmonių nosiaryklėje; N. discoides ir flava — gerklės gleivinėse; N. intracellularis arba meningitidis, smegenų uždegimo sukėlėjas; N. orbiculata, subflava, sicca, randamos virškinimo trakto ir lytinių organų gleivinėse. *M.Vt.*

2. Hans Philipp (g. 1895) ekonomistas, 1933–43 Pennsylvanijos univ. prof., vėliau Socialinių mokslų mokyklos New Yorke prof. Išsp. Tauschwert des Geldes 1928, Some International Aspects of the Business Cycle 1936, National Income and International Trade (su F. Modigliani) 1954.

Neisseria intracellularis žr. Meningokokas.

Nejedlý Zdaněk (g. 1878) čekų muzikologas, nuo 1909 Prahos univ. prof. 1939 pabėgo į Sovietų Sąjungą ir ten 1939–45 buvo Slavų komiteto v.pirm., 1942–45 Maskvos univ. prof. Po II pas. karo, 1946–48 darbo ministras, 1948–53 švietimo ministras, nuo 1958 ministras be portfelio. 1952 paskirtas Čekų akad. pirmininku. Išsp. Dějiny české hudby 1903, Počatki husitského spěvu 1907, B. Smetana, G. T. Masaryk, Dějiny opery narodniho divadla, Dějiny naroda českego 1949, Hus a naše doba 1946. Raštai 1948–53.

Nejudomas turtas žr. Nekilnojamasis turtas.

Nekačia Varnių vls., Telšių aps. upelis, Biržulio ež. p. intakas, Virvytės (Ventos) baseine, 16,2 km ilgio; teka į š., turi deš. intakus Nevardą ir Trumpę; baseino plotas 63 km².

Nekalkinės pintys (Incalcaria) yra pinčių tipo klasė, turi titnaginius arba raginius griaučius arba jų visai neturi. Gyvena vandeny dažniausiai kolonijomis. Šiai pinčių klasei priklauso Lietuvos durlė upinė (Spongilla fluviatilis), pintis graikinė (Euspongia officinalis). Pirmosios gyvena gėluose vandenyse, antrosios jūrose (žr. Pintys).

Nekalsnumas yra asmens neatsakingumas prieš baudžiamąjį įstatymą už poelgį. Reikėjo ilgo laiko, ligi teorijos ir praktikos buvo sukurta n. sąvoka. Pirmiausia bepročiai buvo pripažinti nekalsniais. Vis pirmyn beženginti psichiatrija yra daug prisidėjusi prie kalsnumo bei nekalsnumo sąvokų nustatymo. Greta proto ligų buvo atkreiptas dėmesys į proto nesubrendimą, į nenuovoką ir t. t. Mūsų baudžiamuoju statutu, asmuo esti nekalsnus, jei ‚negalėjo numatyti savo darbo savybės ir reikšmės arba valdyti savo elgesio dėl nesveiko savo dvasios suirimo, dėl sąmonės netekimo arba dėl proto nesubrendimo, kilusio dėl kūno ydos ar ligos' (39 str.). Tatai yra natūraliai, ne dirbtiniu būdu, kilęs negalėjimas; dirbtinis gi negalėjimas, sukeltas paties asmens jo sumanytam nusikalstamam darbui padaryti, nepašalina kalsnumo. N. klausimą išsprendžia teismas, kur reikia, su gydytojo ekspertizės pagalba. Pripažintas nekalsniu negali būti pakaltinamas bei baudžiamas, nes jo poelgis buvo lyg aklos gamtos reiškinys.

Kadangi pripažintas nekalsniu gali būti pavojingas visuomenei, tai baudžiamasis statutas numato apsiginamų priemonių — saugmių. Saugmės yra atsakinga tėvų arba kitų asmenų priežiūra, būtent tų asmenų, kurie norėtų nekalsniuoju rūpintis, ir gydykla (39 str. 2 p.). Baudžiamasis statutas mažamečius, ligi nesuėjusius 10 metų amžiaus, laiko be jokių sąlygų nekalsniais (40 str.). Nepilnamečius gi nuo 10 ligi sueinančius 17 metų jis laiko nekalsniais, jeigu nepilnametis ‚negalėjo numatyti savo darbo savybės ir reikšmės arba valdyti savo elgesio' (41 str.).

Gyvenimo tikrovėje, be visiško kalsnumo, gali būti nepilnas, didesnis ar mažesnis dalinis kalsnumas, tad ir nepilnas nekalsnumas. Baudžiamasis statutas tokio kalsnumo ar nekalsnumo sąvokos nežino, tačiau šitais atvejais bausmė gali būti lengvinama pagal statuto 53 str. Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies projektas,

1938–40 surašytas Valstybės tarybos komisijos, numato ‚sumažėjusį kalsnumą' ir 22 str. sako: ‚Bausmė gali būti nusikaltėliui lengvinama, jei jo galėjimas suprasti savo poelgio savybes ir reikšmę arba galėjimas save valdyti poelgio metu buvo žymiai sumažėjęs dėl 21 str. nurodytų priežasčių'. Šitos gi šiame straipsnyje nurodytos priežastys yra psichinė liga, sąmonės sutrikimas, silpnaprotystė. *B.Msl.*

Nekaltai Pradėtosios Švenčiausios Mergelės Marijos seserų kongregacija pirmoji lietuviška vienuolija įsteigta Lietuvoj 1918 X 15. Centriniai - motiniškieji namai buvo Marijampolėje.

1. Kongregacijos įsteigimas. Jos įsteigėjas buvo arkiv. J. Matulaitis (žr.), tuomet dar kunigas, marijonas. Caro valdžia neleido steigti vienuolijos legaliai, tai J. Matulaitis ryžosi ją įkurti slaptai. Pagal jo planą kandidatės turėjo vykti į Šveicariją, ten atlikti noviciatą ir grįžti į Lietuvą. 1912 buvo atsiųstos į Šveicarijos Friburgą atlikti noviciato Agota Kudirkaitė ir Marcelė Jurevičiūtė, tačiau pasaulinio karo įvykiai sutrukdė kongregacijos įsteigimą. 1918 pradžioj, grįžęs į Lietuvą, kun. J. Matulaitis ėmėsi kongregacijos steigimo: parašė kongregacijos konstituciją-įstatus ir įteikė Seinų vysk. A. Karosui, kuris 1918 X 15 patvirtino jos įstatus. J. Matulaitis kongregacijai davė vardą: Nekaltai Pradėtosios Švenčiausios Panos Marijos vargdienių seserų kongregacija (lot.: Congregatio Sororum Pauperum sub titulo Immaculatae Conceptionis Beatae Mariae Virginis). Pilnas kongregacijos vardas buvo perilgas kasdieniam vartojimui, todėl šnekamoj kalboj buvo imta ją vadinti Vargdienių seserų kongregacija. Ilgainiui, tikslinant pavadinimą kalbiniu požiūriu, žodis ‚Panos' pakeistas į ‚Mergelės'. Amerikoje kongregacija tituluojama: Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgine Mary.

2. Kongregacijos charakteris ir veiklos sritys. Kongregacija yra naujųjų laikų vienuolijų pobūdžio. Esminiai jos bruožai: gilus dvasinis gyvenimas ir veiklus apaštalavimas, principų tvirtumas ir priemonių lankstumas, vidinis susitelkimas ir didelis veržlumas eiti ir dirbti ten, kur tik galima įnešti Kristaus dvasią, darnus bendruomeniškumas ir atskiriems nariams platūs pasireiškimų galimumai, vertinimas individualinių gabumų, asmenų atranka, jų parengimas atitinkamiems uždaviniams ir platus apaštalavimo darbas. Kongregacija savo charakterį formavo pagal steigėjo arkiv. J. Matulaičio mintis ir nurodymus, išdėstytus knygelėje Vedamoji mintis ir dvasia, kuri buvo kongregacijai pritaikyta ir išleista 1921 Lietuvoje (21956 Amerikoje). Kongregacijos vardas nusako ir jos marialoginį pobūdį. Jos narės praktikuoja neeilinį pamaldumą į Mariją, iškilmingai švenčia Jos šventes, ypač XII 8-ją, ir rūpinasi Marijos kulto plėtimu. Šalia bendrojo tikslo — Dievui garbės teikimo ir savo narių tobulinimo, ji imasi šių uždavinių: mokyti ir auklėti vaikus, laikyti ir vesti pradžios mokyklas, vaikų darželius, kūdikių lopšelius, bendras ir specialias mergaičių mokymo bei auklėjimo įstaigas, spausdinti ir platinti knygas ir laikraščius, laikyti ir vesti ligonines, senelių bei našlaičių prieglaudas, dirbti katalikiškoj akcijoj.

3. Kongregacijos augimas Lietuvoj. Pirmąjį kongregacijos branduolį sudarė 5 seserys. Šiam pradininkių būreliui vadovauti buvo paskirta Petronėlė Uogintaitė, buvusi Marijampolės ūkio ir namų ruošos mokyklos vedėja. Išnuomojusios kelis kambarius, jos pradėjo vienuolinį gyvenimą. 1918 XI 1 buvo priimta 10 kandidačių. Ekonominės kūrimosi sąlygos buvo sunkios. Vienos jų dirbo ūkio ir namų ruošos mokykloj, kitos prie jos veikusioj valgykloj ir bažnytinių rūbų bei rankdarbių dirbtuvėj. Tais pačiais metais jos perėmė Žiburio d-jos knygyną, 1922 perkėlė jį į geresnes patalpas, praplėtė ir sumodernino. 1920 išsinuomojo gretimus dviejų aukštų namus, juos atremontavo, atidarė juose našlaičių prieglaudą ir įrengė nedidelę spaustuvėlę, kuri vėliau išaugo į Šešupės spaustuvę Marijampolėje. Plėsdamos spaustuvę, seserys 1937 įgijo naują raidžių rinkimo mašiną, o 1939 — knygų siuvimo ir naujas elektrines spausdinimo mašinas. Joje buvo spausdinama mėn. žurnalas Moteris—20.000 egz., dvisavaitinis—Liepsnos—15.000 egz., Naujoji Vaidilutė — 3000 egz., Misijos, be to, knygos ir kiti įvairūs spaudiniai.

Prie našlaičių prieglaudos buvo atidaryta pradžios mokykla, 1921 įsteigta keturklasė mergaičių mokykla, su bendrabučiu. Perimtoj iš parapijos senelių prieglaudoj dirbo 3 seserys.

Iki 1926 vyriausiąja kongregacijos vadove sesuo Petronėlė Uogintaitė, 1926–45 — motina M. Teresė. Vyriausioms vadovėms kongregacijos tvarkymo reikaluose padėjo

vyr. taryba. Besikuriančios kongregacijos dvasiniais reikalais rūpinosi steigėjas J. Matulaitis, o jam išvykus į Vilnių vyskupo pareigų, seseris globojo kun. K. Reklaitis. Jis dėstė seserims ir naujokėms krikščioniškojo mokslo ir dvasinio gyvenimo pagrindus, laikė konferencijas. 1919 jis parašė joms Vienuolių apžadų katekizmą, kurį seserys išspausdino. Išvažiavęs 1923 į Ameriką, jis garsino kongregaciją Amerikos lietuvių tarpe ir rinko jai aukų. 1923 VII 4 kongregacija nupirko Marijampolėj dviejų aukštų mūrinius namus ir žemės sklypą. Įsigytiems namams seserys pristatė trečią aukštą; 1924 III 6 nupirko dar vienus mūrinius namus ir sklypą; 1925 įsigijo dviejų aukštų mūrinius namus ir sklypą; 1927 nupirko Marijampolės vls. Klevinių k. 7 ha žemės, o Marijampolės priemiesty Tarpučiuos 3344 m² sklypą. 1930 kongregacija įsigijo mūrinius namus su 591 m² sklypu Kaune. Visa nejudomo turto (žemė ir namai) nuosavybė 1941 buvo verta 62.000 JAV dolerių.

Per pirmąjį savo gyvavimo dešimtmetį kongregacija išaugo narių skaičiumi, įstaigomis ir darbo apimtimi pačioje Marijampolėj, o nuo 1928 pradėjo savo skyrius steigti ir kitur. 1940 ji turėjo 128 seseris, 22 naujokes ir 20 postulančių, o savo skyrius ar misijas, be Marijampolės, turėjo dar šiuose mst.: Alytuje laikė vaikų darželį, senelių ir vaikų prieglaudas, Karkliniuose (1933) — žemės ūkio mokyklą, Kaune (1929) — studijų namus, kuriuose gyveno seserys lankančios universitetą ar kitas mokyklas, Kazlų Rūdoje — vaikų darželį ir prieglaudą, Kybartuose (1938) — vaikų darželį ir vasaros vaikų aikšteles, Kudirkos Naumiestyje — senelių prieglaudą ir vaikų darželį, Suvalkų Kalvarijoje (1937) — senelių prieglaudą ir vaikų darželį, Simne (1939) — vaikų darželį, Skuode (1938) — senelių prieglaudą, Šakiuose — senelių prieglaudą ir vaikų darželį, Švėkšnoj (1937) — pradžios mokyklą, Šilalėj — vaikų darželį ir senelių prieglaudą, Telšiuose (1928) — senelių prieglaudą, pradžios mokyklą, vyskupijos spaustuvę, Utenoj (1931) — vaikų ir senelių prieglaudas ir mergaičių bendrabutį, Vilkaviškyje (1932) — senelių ir vaikų prieglaudas, vaikų darželį ir mergaičių bendrabutį, Vilniuje (1939) — vaikų darželį ir vaikų židinį (pirmas Lietuvoje!) ir studenčių bendrabutį. Tokiu būdu kongregacijos žinioje buvo 10 senelių prieglaudų, kuriose dirbo 18 seserų ir globojo 452 senelius, 5 našlaičių prieglaudos (dirbo 11 seserų, globodamos 133 našlaičius), 12 vaikų darželių (dirbo 18 seserų, auklėdamos 484 vaikus), 1 vaikų židinys su 60 vaikų, 4 bendrabučiai (dirbo 12 seserų), 3 pradžios mokyklos su 496 vaikais; jose mokytojavo 10 seserų, 2 spaustuvės, jose dirbo 17 seserų, 1 knygynas, 1 žemės ūkio mokykla. Be to, 3 seserys lektoriavo Vilniaus socialinėj moterų mokykloj, kuri rengė vaikų darželių, aikštelių ir prieglaudų vedėjas bei įvairių socialinės globos ir labdaros įstaigų darbininkes. Šalia tiesioginio darbo savo skyriuose, seserys talkino katalikiškos akcijos srityje, kurį laiką vadovavo mergaičių pavasarininkių sąjungai, redagavo joms skirtą laikraštį Liepsnas, dirbo su moksleivėmis ir studentėmis ateitininkėmis, padėjo parapijų kunigams katekizuoti vaikus, lankė neturtingas šeimas, slaugė ligonius.

4. Kongregacija okupacijų grėsmėj. Rusams bolševikams 1940 okupavus Lietuvą, pirmiausia jų kariuomenė užėmė motiniškąjį namą Marijampolėj. Netrukus komunistinė valdžia paėmė į savo rankas seserų vestas įstaigas ir nusavino namus. Kongregacijos veikimas liko paralyžuotas. Seserys turėjo išsiskirstyti mažais būreliais ir gyventi privačiuose butuose. Dirbusios vaikų darželiuose, prieglaudose ir m-lose bandė tose tarnybose išsilaikyti; daug seserų buvo ištremta Sibiran.

5. Kongregacijos šaka Amerikoje. Kun. J. Navickui MIC pakvietus kurtis JAV, pirmosios 5 seserys lydimos vyriausios kongregacijos vadovės motinos M. Teresės 1936 VIII 18 atvyko į JAV. Seserys apsigyveno Marianapoly. 1937 pradžioj, gavusios Čikagos kardinolo J. Mundeleino leidimą kurtis jo diecezijoj, 3 seserys persikėlė į Hinsdale (Ill.) ir perėmė šeimininkavimą marijonų kunigų seminarijoje Marian Hills. Čia jos dirbo iki 1954. Motina M. Teresė, padėjusi seserims įsikurti dviejose vietose, 1937 IV 18 grįžo į Lietuvą. 1937–39 į Ameriką atvyko iš Lietuvos dar 14 seserų. Dirbdamos tėvų marijonų įstaigose, seserys pradėjo rūpintis įsigyti nuosavus namus, kad galėtų savarankiškai tvarkytis. 1939 jos gavo Connecticut valstybės inkorporavimo teisę — chartą, kuria kongregacija pripažinta legaliai veikiančia institucija. 1939 seserys nusipirko Thompson mstl. (Conn.) namus, kurie buvo XII 8 pašventinti ir pavadinti Villa Maria. Šio namo viršininke vyriausioji kongregacijos

vadovybė 1939 IX 10 paskyrė seserį M. Aloyzą — Oną Šaulytę; taip pat jai pavedė administruoti visus kitus kongregacijos namus — skyrius Amerikoje ir vadovauti novicijatui. Iki tol kandidatės iš Amerikos buvo siunčiamos novicijato atlikti į Lietuvą. Nuo 1940 novicijatas pradėtas Villa Maria name. Buvo priimtos pirmos kandidatės į postulatą.

Jurgio Rudoko lėšomis 1942 nupirkti ir įrengti Thompsone senelių poilsio namai. Juose gyveno per 20 senelių. 1943 kongregacija įsigijo Putnam (Conn.) sodybą su 3 aukštų pastatu ir kitais trobesiais ir ten pradėjo kurti centrinį vienuolyną. Į jį buvo perkeltas ir naujokynas, o senelių poilsio namai Thompsone praplėsti, prijungiant prie jo ir Villa Maria pastatą. 1944 Putnamo vienuolyno sodyboje surengta pirmoji m e r g a i č i ų v a s a r o s s t o v y k l a. Panaudodamos savo organizacinius ir pedagoginius sugebėjimus bei kelių metų praktiką, seserys sukūrė savitą mergaičių stovyklos sistemą. Stovykla tapo ne tik kelių savaičių gamtos aplinkoj poilsio vieta, bet ir reikšminga lietuviško-tautinio sąmoninimo ir auklėjimo mokykla. Mergaitės mokomos lietuviškų dainų, tautiškų šokių, lietuvių kalbos ir literatūros, rankdarbių. Nuo 1951 stovyklavimo metu mergaitės leidžia, jų pačių redaguojamą, savaitinį laikraštėlį Kibirkštėlės. 1957 įvesta mergaitėms stovyklos uniforma. Stovyklas organizuojant, globojant ir joms vadovaujant daugiausia dirbo motina M. Aloyza ir seserys: M. Augusta, M. Felicija, M. Paulė, M. Margarita, M. Bernarda, M. Palmira, M. Benedikta. Stovyklavo mergaičių 1944 — 55, 1945 — 49, 1946 — 67, 1947 — 50, 1948 — 55, 1949 — 59, 1950 — 79, 1951 — 118, 1952 — 100, 1953 — 107, 1954 — 120, 1955 — 119, 1956 — 118, 1957 — 142, 1958 — 150, 1959 — — 138. Nuo 1957 seserys pakviestos organizuoti mergaičių vasaros stovyklą ALRK federacijos stovyklavietėj prie Mančesterio (Mich.). 1957 stovyklavo 60 mergaičių, 1958 — 72, 1959 — 83. Žr. Stovyklos.

1944 kongregacija buvo įsteigusi savo misiją Greene (Maine), vėliau perkeltą į Kennebunkport, kur seserys dirbo (iki 1948) pranciškonų leidžiamo Šv. Pranciškaus Varpelio administracijoj.

Prelatas Pr. Juras 1948, atgabendamas spausdinimo mašinas į Putnamo vienuolyną, davė pradžią seserų Immaculata Press spaustuvei. Vėliau seserys įsigijo dar daugiau naujų mašinų. Šiuo metu joje spausdinama lietuviški laikraščiai: Laiškai Lietuviams, Lux Christi, Vytis, Eglutė, knygos ir kiti spaudiniai.

1946 seserys priėmė globoti 10 iš Europos atvykusių lietuvaičių našlaičių, o 1949 įsteigė Putnamo vienuolyne studijuojančioms mergaitėms bendrabutį. Mergaitės mokosi Putnam Catholic Academy ar Anhurst College, o bendrabuty jos mokomos lituanistinių dalykų, joms perteikiamos lietuviškos tradicijos ir papročiai, auklėjamos lietuviškoj katalikiškoj dvasioj.

Prieš antrą bolševikų okupaciją (1944) Vokietijoj atsidūrusias seseris kongregacijai rūpinantis pavyko 1948 perkelti 1 į JAV, o 8 į Kanadą. Jos, padedamos kard. J. McQuigan, įsikūrė Toronte ir perėmė vesti diecezinę Neil McNeil Infants' Home įstaigą — kūdikių lopšelį. Seserys šią įstaigą vedė 5 metus.

1955 seserims kotrynietėms išvykus į Europą, buvo pakviestos Nek. Pr. Švč. M. M. seserys vesti lietuvių vaikų darželį Toronte. 1953 įsteigtas naujas skyrius Montrealyje ir atidarytas liet. vaikų darželis. Be to, čia seserys talkina vaikų katechizacijai, mokytojauja šeštadieninėj mokykloj, globoja ateitininkes ir mergaičių studijų ratelius. 1958 pastatytas naujas vienuolynas ir vaikų darželis. Skyriui vadovauja sesuo M. Felicija.

Putnamo vienuolyną puošia 1955 pastatyta paminklinė Marijos šventovė. Jos projektą padarė inž. arch. K. Kriščiukaitis. Vidų išdekoravo ir vitražus padarė dail. K. Varnelis. Architektūra, dekoravimas, altoriai ir vitražai yra moderniškojo ir ankstyvojo romaniškojo stiliaus derinys. Stipriai išryškintas eucharistinės aukos altorius ir kryžius, kurio fone penkos arkos su Kristaus kančios simboliais. Langų vitražai vaizduoja 9 Lietuvos stebuklinguosius Marijos paveikslus (Pažaislio, Žem. Kalvarijos, Šiluvos, Šv. Jono bžn. Vilniuje, Krekenavos, Aušros Vartų, Trakų, Pivašiūnų, Kazokiškės) ir Marijos apsireiškimą Šiluvoje.

Savo darbais ir veikla kongregacija pasidarė populiari Amerikos lietuviškoje visuomenėje. 1942 kun. J. Dambrausko MIC rūpesčiu Čikagoj įsteigta seselių rėmėjų organizacija (Vargdienių seserų gilda), o nuo 1946 rėmėjų skyriai įsisteigė: Hartforde, Worcestery, Manchestery, Waterbury, Bostone, Lawrence, Naujorke.

Šiuo metu kongregacija JAV ir Kanadoj turi 48 seseris vienuoles. Jai vadovauja

motina M. Aloyza, Putnamo vienuolyno namų viršininkė yra sesuo M. Augusta, vienuolyno kapelionas nuo 1950 — kun. St. Yla.

Putnamo vienuolyno namų archyvas; *K. Reklaitis*, Nek. Pr. Švč. Panos Marijos Seserų Kongregacija 1924; (") Atsiminimai (mašinraštis); *(F. Rogalskytė)*, Nek. Pr. Švč. Panos Marijos Seserų Kongregacija 1944; *Pr. Būčys*, Atsiminimai 1950 (mašinraštis); *Pr. Pauliukonis*, Nekalto Prasidėjimo Kongregacijos sukakčiai paminėti (Aidai 10, 1958); (") Vasaros mergaičių stovyklos (Aidai 5, 1959); *V. Paulauskas*, Putnamo sodyboje (Lietuvių Dienos 9, 1955); Paminklinė Marijos koplyčia 1955; Nek. Pr. Švč. M. Marijos Seserų Bendrabutis 2, 1957 ir 1–2, 1958); Nekaltai pradėtosios Švč. Panos Marijos vardo Varguolių Seselių vienuolijos įstatai 1920. *R.Krs.*

Nekaltas Švč. Marijos Prasidėjimas yra Katalikų Bažnyčios dogma, paskelbta pop. Pijaus IX 1854 XII 8 bulėje Ineffabilis Deus, kurioje išpažįstama kaip tikėjimo neklaidinga tiesa, kad Švč. Marija, Dievo Motina, ypatinga Dievo malone ir privilegija, numatant Kristaus nuopelnus, buvo apsaugota nuo gimtosios nuodėmės jos buvimo ir gyvybės prasidėjime. Nekalto Prasidėjimo šventė švenčiama XII 8 (žr. Marija Dievo Motina).

Nekalto Prasidėjimo ordinas. Nekalto Marijos Prasidėjimo kultui vis labiau plintant, kada katalikiškų kraštų valdovai tiesiog lenktyniavo, kaip savo krašte labiau pabrėžti Nekalto Marijos Prasidėjimo tiesą ir pamaldumą, Lietuvos-Lenkijos valdovas Zigmantas Vaza sumanė kitų kraštų pavyzdžiu įsteigti savo valstybėje Nekalto Prasidėjimo arkibroliją. Tuo reikalu 1629 VI 20 pasiuntė pop. Urbonui VIII prašymą ir per pasiuntinį Joną Ursio Rhoti prašė dviejų dalykų: patvirtinti brolijos įstatus ir išorinį ženklą — diržą su Nekalto Marijos Prasidėjimo atvaizdu, ir specialius atlaidus brolijos nariams, kad jie po mirties tuojau būtų išlaisvinti iš skaistyklos. Nėra davinių, kad popiežius prašymą būtų patenkinęs. Netrukus Zigmantas Vaza mirė (1632), ir visas sumanymas liko neįvykdytas. Tik vėliau (1646) bernardinai, gavę pop. Inocento X leidimą, tokią broliją įsteigė prie savo bažnyčių Poznanėje ir Vilniuje.

Kas nepavyko tėvui, tą bandė padaryti sūnus Vladislovas Vaza. Jis, prikalbintas kanclerio Jurgio Osolinskio ir bernardino Kristupo Campo, sumanė įsteigti jau ne broliją, bet N.P.o. Karalius tokiu ordinu (Lietuvos-Lenkijos valstybėje jų nebuvo) norėjo sustiprinti savo valdžią, labiau pririšdamas didikus prie karaliaus. Be to, ordinais apdovanoti jau buvo paprotys visuose Europos karalių dvaruose. Lietuvos-Lenkijos karaliai, priimdami kitų kraštų ordinus, neturėjo kuo atsilyginti iš savo pusės. Veikė ir Habsburgų pavyzdys. Imp. Ferdinandas II 1619 jau buvo įsteigęs Švč. Marijos N.P. riterių ordiną (Ordo militiae christianae in honorem B. V. M. Immaculate Conceptae). Šiuo ordinu buvo apdovanoti ir kai kurie Lietuvos-Lenkijos didikai: Albertas Radvila, Jurgis Liubomirskis ir kt. 1624 Mantovos kunigaikštis įsteigė panašų Militiae christianae in honorem Virgineae Conceptionis ordiną, patvirtintą pop. Urbono VIII, kuris ragino Zigmantą Vazą paskleisti šią broliją (militia) ir savo valdomuose kraštuose.

Būta ir kitų tikslų. Vladislovas Vaza, sumanęs sudaryti didelę koaliciją prieš turkus, tikėjosi nauju ordinu, kurio nariai įsipareigoja ginti ir platinti krikščionių tikėjimą, sužadinti didesnį susidomėjimą kova su turkais. Svėrė ir politiniai karaliaus sumetimai — sudaryti stiprią dvaro partiją, imponuojančią turtais ir įtaka, sujungtą išskirtiniu ženklu — ordinu, iš karaliaus malonės dalijamu patikimiems ir karaliui atsidėjusiems asmenims. Karalius, jausdamas, kad bus pasipriešinimo iš šlėktos pusės, aiškino, kad jis neįvedąs naują ordiną, o tik atkuriąs seną, įsteigtą Lokietkos (Uolektėlio) per sūnaus Kazimiero su Aldona Gediminaite vestuves. Bet pirmiausia reikėjo gauti ordinui popiežiaus patvirtinimas. Išrinktas karaliumi (1632 XI 13), Vladislovas Vaza sekančiais metais pasiuntė į Romą gausią delegaciją, vadovaujamą Osolinskio, pranešti popiežiui apie savo išrinkimą. Tarp kitų reikalų, Osolinskis nusivežė ir N.P.o. statutą, kurį, kaip manoma, parašęs pats, padedamas jėzuito Przyborowskio, ir gavo iš pop. Urbono VIII bulę (1634 VII 5), kuria patvirtinama N.P.o. ir jo statutas. Be to, parvežė iš Romos karaliui ordino ženklų pirmąjį komplektą, popiežiaus palaimintą su nurodymu, kad kardinolas Jonas Albertas juo papuoštų karalių per ordino įvedimo iškilmes.

Nors ordino patvirtinimas įvyko sėkmingai ir greitai, bet karalius jo įvedimą delsė net 3 metus. Tik Osolinskiui grįžus iš Regensburgo, kur jis buvo pasiųstas su svarbia misija, N.P.o. įvedimo iškilmė buvo paskirta 1637 IX, nes tą mėnesį įvyko iškilmės karaliaus vedybų su imp. Ferdinando II dukterimi Cecilija Renata. Tam

reikalui buvo atspausdintas 23 punktų statutas, pagal kurį ordino riterių turi būti ne daugiau kaip 72, kurių tarpe svetimšalių ne daugiau kaip 24. Karalius yra ordino maršalka, ir tik jis gali teikti ordiną kitiems. Drauge išsiuntinėta 12 senatorių, kurie turėjo būti pirmieji apdovanoti naujo ordinu, pakvietimai. Tarp tų pakviestųjų buvo karaliaus brolis Jonas Kazimieras, rusų vaivada St. Liubomirskis, etmonas ir Krokuvos pilininkas St. Koniecpolskis, Lietuvos kancleris Albertas St. Radvila, Lietuvos maršalka Aleksandras Liudvikas Radvila, Kazimieras Leonas Sapiega ir Jurgis Osolinskis.

Kai pasklido žinia, kad rugsėjo mėn. paskirtos ordino įvedimo iškilmės, visame krašte bajorų tarpe kilo nepasitenkinimas, kuris virto atvira opozicija. Koniecpolskis ir Liubomirskis, mandagiai padėkoję karaliui už parodytą palankumą, atsisakė nuo tos garbės ir patarė karaliui nesteigti ordino, nes ‚įtarti linkusi ir laisvę mylinti liaudis nekenčia ir bijo net šešėlio tokių dalykų; tas planas jau visiems žinomas, ir visur labai murma'. Panašiai rašė karaliui ir kiti senatoriai. Vladislovas Vaza sukvietė tarybą patirti jos nuomonę dėl ordino įvedimo. ‚Jau IX 19 pavakarį — rašo savo atsiminimuose Albertas Radvila — karalius tarėsi dėl Švč. Marijos Nekalto Prasidėjimo ordino... Tas naujas dalykas laisvoje karalijoje priklausė nuo daugelio aplinkybių: pirmiausia klaidatikiai juo aiškiai biaurėjosi; buvo nemaža ir katalikų, kurie iš pavydo ar dėl ko kito tai aiškino bajoriškos lygybės pažeidimu ir galvojo apie kažkokius įtarimus... Tą reikalą atidėjome rytojaus dienai'. IX 20 Radvila rašo: ‚Sekmadienį pirmą kartą į bažnyčią atvyko su gausiais palydovais vainikuotoji karalienė. Mes, paskirtieji kavalieriai, susirinkome pas karalaitį Kazimierą ir pasikloję šventuosius to ordino įstatus, dvi dienas juos svarstėme ir išbraukėmė visa, kas iš pavydo būtų galima prikišti... Tą uždavinį atlikę, įteikėme jį karaliui, kuris, tuo patenkintas, ordinų įteikimui paskyrė sekantį ketvirtadienį'. Tam laike disidentų vadas Vilniaus vaivada ir Lietuvos etmonas Kristupas Radvila surašė 18 punktų memorialą, nukreiptą prieš ordiną ir jo įvedimą, ir įteikė jį karaliui. To dėlei ordinų įteikimo iškilmės atidėtos iki 1637 XII 8. Kristupas Radvila savo memoriale (Rationes przeciwko Kavalerji) atspausdino tūkstančius egzempliorių, paskleidė juos krašte ir sukėlė bajorus, kaltindamas karalių, kad jis po pamaldumo skraiste siekiąs absoliutinės valdžios. Bajorų tarpe buvo platinami satyrinio pobūdžio lapeliai, pokyliuose buvo sakomos kandžios ir ironiškos kalbos, pajuokiami naujojo ordino kavalieriai. Į Kristupo Radvilos Rationes atsakė Ostorogas savo Responsu ir taip pat paskleidė bajorijoje. Į tai vėl nežinomas autorius reagavo nauju paskviliu Atmetimas Responso, bet bajorai jau buvo Kristupo Radvilos pusėje. Ordino įvedimo iškilmių atidėjimas davė laiko opozicijai patraukti vis daugiau šalininkų, net ir iš karaliaus artimųjų tarpo. Senatoriai su primu patarė karaliui atsisakyti sumanymo steigti ordiną. Bajorų spiriamas, ordino atsisakė ir Jonas Kazimieras. XII 8 į Varšuvą suvažiavo paskirtieji kavalieriai, bet ir tą kartą karalius, tarsi dėl ligos, iškilmes atidėjo iki būsimo seimo, kuris turėjo susirinkti 1638 III 10. Pavietiniuose seimeliuose bajorai pavedė savo atstovams griežtai reikalauti karalių susilaikyti nuo N.P.o. įvedimo. 1638 seimas, gindamas šlėktos lygybę, uždraudė visokius naujus titulus, išskyrus tuos, kurie buvo pripažinti Lietuvos ir Rusijos didikams Liublino unijos metu. Ir Osolinskis turėjo išsižadėti kunigaikščio titulo, gauto iš popiežiaus ir imperatoriaus. Šlėkta seime aiškiai pabrėžė ir nutarė, kad ‚lenkų šlėktos prerogatyvos toli pralenkia visokias užsienines preeminencijas', ir pasmerkė N.P.o. įvedimą, kaip ‚Austrijos viliones ir intrygas'. Karalius, turėdamas kitų svarbių reikalų ir nenorėdamas nustatyti prieš save bajoriją, N.P.o. reikalo nė negynė ir palaidojo jį galutinai. Tai buvo bajorų laisvės naujas triumfas.

N.P.o. ženklai turėjo taip atrodyti: ant iškilmingų didiko drabužių baltas šilkinis apsiaustas, pamuštas raudonu šilku. Ant galvos balto šilko kepurė. Ant kaklo auksо grandinė, sudaryta iš 2 besikartojančių sukabintų apvalių su spinduliais žiedų, kurių viename įrašas In Te (Tavyje) ir balta lelija; antrame — ryšulėlis strėlių, perjuostas balta emaliuota juosta, o šonuose įrašas Unita Virtus (Sujungta jėga). Po grandine kabo 4 ragų raudonas kryžius. Vienoje jo pusėje baltas Marijos Mergelės atvaizdas su žvaigždėmis aplink galvą, o po kojomis šlibinas; šonuose įrašas Vicisti,

Vince (Nugalėjai, Nugalėk). Antroje pusėje baltas erelis išskėstais sparnais.

Pamiętniki Albrychta Stanisława X. Radziwiłł I, 1829; *H. Sadowski,* Ordery i oznaki zaszczytne w Polsce 1904; *J. Vaišnora,* Marijos garbinimas Lietuvoje 1958. *J.V.*

Nekelpa Krekenavos vls., Panevėžio aps. upelis, Liaudės (Nevėžio) kair. intakas, 5 km ilgio.

Nekilnojamasis turtas yra žemė — jos plotai bei sklypai, taip pat jos priklausiniai. Įstatymų Rinkinyje X t. I dalyje visa tai stengiamasi išvardyti, būtent: nekilnojamieji turtai yra žemė ir visokios ūkio pravartybės, namai, įmonės, fabrikai, parduotuvės, visokie trobesiai ir tuščios sodybos, taip pat geležinkeliai (384 str.); žemės priklausiniai — bažnytiniai ir kiti pastatai, kiemai, malūnai, tiltai, keliai, užtvankos, kamšos, upės, ežerai, kūdros, pelkės, keliai, versmės ir kitos panašios vietos, visi žemės paviršiuje esantieji gaminiai ir visi žemės viduriuose paslėpti metalai, mineralai ir kitos iškasos (387 str.); fabrikų bei įmonių priklausiniai — visi jų trobesiai, indai ir įrankiai, žemė, miškai, pievos, rūdynai, druskynai, vamzdžiai ir visi iškasamieji daiktai (388 str.); namų priklausiniai — jų dalys, sudarančios jų išvidinį ir išorinį įtaisymą, ir tie pagražinimai, kurių negalima nepagadintų atskirti nuo trobesių (389 str.); kaip n.t. priklausiniai — turtų turėjimo įvairūs įtvirtinamieji dokumentai, matavimų planai, knygos (390 str.). Priklausinys, ligi neatskirtas nuo pagrindinio daikto, yra n.t., o atskirtas — jau kilnojamasis, kaip pvz. kertamas miškas, dorojamas lauko derlius, griaunama troba ir t.t. Minėtieji fabriko įrankiai, indai, mašinos yra fabriko priklausiniai, jei yra skirti fabriko gamybai, priešingu atveju — laikytini atskiru kilnojamuoju turtu. *B.Msl.*

Nekliudov Anatolii Vasiljevič (1856-1926) rusų diplomatas, pasiuntinio karjerą pradėjo Bulgarijoje. 1914–17 pasiuntinys Švedijoje, 1917 Ispanijoje. Išsp. Diplomatic Reminiscences 1920.

Nekrasov Nikolai Aleksejevič (1821–1877/8) rusų poetas. Skaudūs vaikystės įspūdžiai tėvo dvare sukrėtė N. ir padėjo susiformuoti jo pasaulėžiūrai bei kūrybos linkmei. Vaikas matė savo tėvo tirono nuožmų elgesį su baudžiauninkais, jo orgijas. Meilė skriaudžiamai tautai, ypač užuojauta baudžiauninkui, o taip pat rusės moters išaukštinimas, yra ryškiausi N. poezijos ypatumai.

Nebaigęs gimnazijos, N. laisvu klausytoju buvo Petrapilio univ. Tėvo neparemiamas, mokslą nutraukė, skurdžiai gyveno iš atsitiktinių rašinėjimų. Tačiau gana greit pakilo iki redaktoriaus-leidėjo. Susidraugavo su Bielinskiu, subūrė apie savo vadovaujamą žurnalą Sovremennik jaunas, demokratines jėgas. Valdžiai uždarius pirmąjį žurnalą, perėmė kitą — Otečestvennyje zapiski, kurį leido ir redagavo iki mirties.

Savo kūrybos humanistiniams idealams ir puritoniško tyrumo demokratijai N., kaip asmuo, nevisada buvo ištikimas. Amžininkų liudijimu, buvo nemenkas išnaudotojas, kaip leidėjas, o ir savo lėšas bei laiką nebūtinai skyrė skriaudžiamai liaudžiai: svaidė azartiniams lošimams, meilužėms. Prikišamas N. snobizmas — ieškodavęs už save aukščiau stovinčiųjų draugijos; o ypatingą dėmę užsitraukė neprincipingu žygiu, bandydamas gelbėti save ir Sovremenniką: parašė eilėraštį, garbinantį tada galingą Muravjovą-Koriką ir jį viešai aristokratų klube skaitė. Tuo sukėlė daug pasipiktinimo savo liberaliųjų draugų tarpe. Vis dėlto, kad ir ne didvyris, N. susilaukė didžiulės pagarbos ir pripažinimo visuose pažangesniuose Rusijos sluoksniuose, nes jo kūryboje buvo išreikšta socialinių reformų būtinybės idėja, neapykanta savavaliaujančiam dvarininkui, užuojauta valstiečiui. Sunkia vėžio liga mirusio N. laidotuvės Petrapilyje virto politine demontracija.

N. poezija buvo neeilinės jėgos, aukšto, liepsnojančio poetinio temperamento, kuris tarsi ugnimi nuskaidrino jo kūrybą, suteikė jai nepaprastos, kartais magiško sugestyvumo galios. Toji jėga pajėgė ištrinti sentimentalumo, prasto skonio, vulgaraus prozaiškumo nuodėmes.

Bendralaikių buvo garbinamas už socialinę tendenciją, N. iš esmės buvo maištininkas pačios poezijos viešpatijoje: jis niekino ir griovė senas, priimtąsias ‚gražias' formas, šabloniską poetiškumą, drąsiai įvesdamas gyvą gyvenimą, liaudinę kalbą.

Ritminis N. eilėraščių piešinys buvo išradingas ir įvairus. Jis pasižymėjo gyvai pastebėtomis, beveik apčiuopiamomis vaizdo detalėmis. N. kūryba pagal formą dažnai skiriama į dvi grupes: maždaug tradicinės eilėdaros kūrinius ir labiau atitrauktus, objektyvesnius — liaudies stiliumi parašytus dalykus. Pirmoji grupė yra

asmeniškesnė, per liaudies vargų simboliką reiškianti paties N. kančias, klaidas ir išpažintis. Antroji grupė yra pakilesnė ir visuotinesnė; pvz. nenuostabu, kad jo Korobeiniki poemos dalį rusų liaudis dainuoja, kaip savo dainą. Abiejų šių skirtingų aspektų deriny glūdi savas, originalus N. poezijos charakteris.

Asmeninės kūrybos šakoj išsiskiria skaudi, aistri, tragiška meilės lyrika.

Laikas nesumažino, o gal tik padidino satyrinių N. eilių meninę vertę. Čia priklauso ir žymiausias jo kūrinys — didelė realistinė satyra Komu na Rusi žit chorošo, kurią daug kas laiko vienu XIX a. rusų poezijos šedevrų. Originaliu, įvairuojančiu stiliumi čia poetas sumaniai atskleidžia įvairių visuomenės luomų Rusiją, parodo menkybę ir herojizmą. Išvengdamas verkšlenimo, čia N. lieka stipriai realistiškas, ironiškas, įžvalgus ir savitas.

Epinėje, liaudies dainos stiliumi sukurtoje poezijoje, be minėtų Korebeiniki, išsiskiria eilė trumpų, dramatiškų kaimo buities vaizdų, kaip Vlas; idealiu valstietės-moters paveikslu ir žiemos vaizdais stiprus Moroz — Karsnyj nos; vaikų eilėraščių tarpe garsus General Toptygin.

Be poezijos, N. rašė beletristikos ir scenos dalykų, kurie mažiau reikšmingi.

N. praskynė kelius į ‚prozinę', socialinę poeziją. Sovietų Sąjungos kritikai randa jo įtakos Majakovskiui. Nemenkoj kairesniųjų sluoksnių pagarboj N. buvo laikomas ir lietuvių tarpe. Bene pirmasis N. lietuviškai išverstas ir išsp. eilėraštis buvo 1893 Varpe (vertė A. Bulota). Vėliau N. eilėraščių buvo verčiama ir spausdinama lietuvių spaudoje. Pastaruoju metu jų daugiau buvo išvertęs B. Sruoga. N. raštų rinkinys — Polnoje sobranije sočinenii 1948–53.

K. Korsakas, N. A. Nekrasovas ir lietuvių poezija (Lietuvių literatūros instituto darbai I, 1947, 24–50); *N. Stepanov,* N. 1947; *Ch. Corbet,* N, l'homme et le poète 1948. *J.Bl.*

Nekrašas (Nekrasz) vienas P.O.W.—peoviakų organizacijos — vadų, pas kurį sode buvo rastas tos organizacijos archyvas. Buvo suimtas ir nuteistas sunkiųjų darbų kalėjimu, kur ir mirė.

Nekraševyč Ivan, ukrainiečių poetas, dvasininkas, studijavęs (1760) Kijevo akad. Jo poemų kalba yra liaudies kalbos mišinys su senovės bažnytine slavų kalba.

Nekrašius Kazimieras (1854—1930 V 6 Papilėje) kunigas (įšv. 1875), būdamas Ylakių klebonu, atkėlus ten atstatytą iš Naujamiesčio mokyklos kun. Joną Kanapecką už tai, kad patarė tėvams neleisti mergaičių į rusų mokyklą, o ir Ylakiuose uždraudus jam vietos mokykloje dėstyti tikybą ir dėl to tėvams iš mokyklos atsiėmus savo vaikus, buvo apkaltintas, kad prisidėjęs prie tėvų agitavimo ir 1898 ištremtas trejiems metams į Demjanską Naugardo gub. Grįžęs į Lietuvą, po I pas. karo liko Salantų, o nuo 1927 Papilės altarista.

J. Tumas, Kunigų vargai draudžiamuoju laiku (Tiesos Kelias I, 1929, 301).

Nekro- (gr.) sudurtinių žodžių pradžioj reiškia susijimą su mirtimi ar lavonu.

Nekrobiozė (gr.) ląstelės ar ląstelių grupės fiziologinė mirtis, priešinga nekrozei.

Nekrologas (gr. nekros ‚miręs' logos ‚žodis') rašinys skirtas apžvelgti mirusiojo gyvenimui ir darbams. Pačioje krikščionybės pradžioje n. buvo rašomi bažnyčių knygose apie bažnyčios tarnus, labdarius bei parapiečius ir skelbiama parapiečių žiniai bei prašoma pasimelsti už juos. Viduramžiais n. buvo vadinami vienuolynų kalendoriai, kur buvo įrašoma šventųjų vardai, žymiųjų žmonių mirimo datos.

Nekromantija (gr.) žyniavimas vėlių pagalba, nuspėjant ateitį ar darant įtakos kitiems žmonėms. N. remiasi prielaida, jog mirusiųjų vėlės yra visažinės, ir jeigu jos tai, ką žino, apreikš mirtingajam, pastarasis įgys nepaprastų galių. Sen. graikai tikėjo, kad išgėręs aukojamojo gyvulio ir žmogaus kraujo, numirėlis galėdavęs laikinai atgyti. N. pavyzdžių randame Homero epe, S. Testamente, Eddoje ir kitose germanų giesmėse. Daugelis primityvių bendruomenių naudoja n. ligi šių laikų. A. Mickevičiaus Vėlinėse ir lietuvių tautosakoje užtinkame vėlių kulto ir n. liekanų.

E. Rohde, Psyche ^{10}1925; *G. Pfanmueller,* Tod, Jenseits und Unsterblichkeit 1953.

Nekropolis (gr. nekros ‚numirėlis' ir polis ‚miestas') priešKrikščioniškosios senovės ir priešistorinių laikų kapai. ‚Mirusiųjų miestu' šie kapai vadinami dėl to, kad juose turtingieji savo šeimoms paprastai statydavo mirusiųjų namus. Romoje prie Ostia judriu susisiekimu tarp miesto ir uosto pasižymėjusioje gatvėje Isola sacra 1930–32 atkasti atitinką šį vardą kapai. Šiaip betgi ir antikinėje senovėje n. vardas ne visada atitinka kapų pobūdį.

Calza, La Necropoli del Porto di Roma nell' Isola Sacra 1940. *A.Rkš.*

Egipto Tebų nekropolis

Nekroskopija (gr.) lavonų apžiūrėjimas; mirties priežasties nustatymas.

Nekrospermija (gr. nekros ‚miręs', sperma ‚sėkla') nejudrių, negyvų spermatozoidų, nesugebančių kiaušinėlio apvaisinti, atsiradimas.

Nekrozė (gr.) ląstelės ar ląstelių grupės lokalinė patologinė mirtis santykyje su gyvomis ląstelėmis.

Nektanebas I, Nektnebf, gr. Nectanebos (380–362 pr. Kr.) Egipto faraonas, XXIX dinastijos steigėjas. N. pasižymėjo karuose su persais ir apgynė Egipto kraštą nuo persų invazijos, organizuotos 374 satrapo Farnabazo. N. pastatė daug šventovių: Bubastyje, Memfyje, Karnake, Edfu.

N. II (361–342 pr. Kr.) Egipto faraonas, patekęs į sostą iš vicevaldovo pareigų. Pasižymėjo statybomis bei karuose su persais. Betgi 342 buvo įveiktas persų, neteko sosto ir pabėgo.

Nektaras (gr. nektar) 1. graikų mitologijoje dievų gėrimas. Kaip skyrėsi nuo mirtingųjų žmonių dievų valgis ambrosia (‚nemirtingumas'), taip skirtingas buvo jų ir gėrimas bei kraujas. Žmonių gyslose tekėjo haima, nemirtingųjų dievų — ichōr, eterinis, į kraują panašus skystis. N. ir ambrosia darė dievus nemirtingus.

2. saldžios augalų sultys, kurios vilioja vabzdžius, o jie, skraidydami nuo vieno žiedo prie kito, padeda žiedams apsivaisinti.

Nektarinai (Prunus persica nectarina) persikų rūšis, kurių vaisiai nepūkuota odele ir lengvai atsiskiriančia mėsa nuo kauliukų. N. medis labai panašus į persikų medį ir kartais veda persikus arba persikų medis veda n. N. daugiau kultivuojami Europoje. Ši persikų rūšis žinoma jau prieš 2000 pr. Kr. XVI a. n. vaisių vadindavo Persijos riešutais. Prekybiniuose soduose n. skiepija į migdolo medį.

Nektarinė augalų žieduose išskiria saldžią medžiagą, vadinamą nektaru, turinčiu 3–7% cukraus. N. dažniausiai esti mažų liaukų pavidalo žiedsostyje, kitais atvejais — kuokelių arba vainiklapių specialios ataugelės.

Nektocheta arba metatrochofora yra tokia trochoforos rūšis, kai iš kiaušinio išsirita lerva jau perėjusi pirminę vystymosi stadiją, įvykusią kiaušinyje.

Nektoforai, arba plaukomieji varpai, duobagyvių tipo, sifonoforų poklasio, sifonoforų kolonijoje po pneumatoforu augą į medūzas panašūs kolonijos dalyviai (žr. Sifonoforai).

Nektonas (gr. necton) yra tie vandenų (pelaginiai) gyviai, kurie aktyviai plaukioja, tuo skirdamiesi nuo pasyviai besilaikančių vandenyje ir vadinamų planktonu. Tačiau kartais griežto skirtumo tarp planktono ir n. nėra, kaip pvz. medūzas, žemesniuosius jūrų vėžiagyvius galima laikyti ir nektoniniais ir planktoniniais.

Nelaikis, nelaikšis žr. Veluoka, vaiduoklis.

Nelaimingų atsitikimų draudimas žr. Draudimas.

Nelaisvis, nelaisvė žr. Belaisvis.

Nélaton Auguste (1807–1873) prancūzų žymus chirurgas, išradęs kateterį, kuris buvo pavadintas jo vardu. Išsp. Éléments de pathologie chirurgicale 1844–60.

Nelegalus (lot.) įstatymų draudžiamas; prieš įstatymus; slaptas.

Nelėjus (gr. Nēleus) graikų mitologijoje gražuolės Tiros ir Poseidono arba Kretėjaus sūnus, atkilęs iš Tesalijos į Meseniją ir ten įkūręs Pilą, vėliau persikėlęs į Korintą ir ten miręs. Korinte buvęs žinomas net jo kapas. Kiti priskiria jam ir Mileto įkūrimą ir tuo suplaka jį su kitu N., Atėnų karaliaus Kodro sūnum, savo brolio išvarytu ir įkūrusiu Miletą. Iš 12 N. ir Chloridės sūnų teišlikęs Nestoras: kitus užmušęs Heraklis.

R. Hampe, Vermaechtnis der antiken Kunst (išl. R. Herbig 1950).

Neliečiamybė teisė naujais laikais prie savaime suprantamų konstitucijose garantuotų piliečių laisvių priklauso asmens ir buto n. Asmens n. apsaugo kiekvieną pilietį ir kiekvieną asmenį, apsigyvenusį tame krašte, nuo neteisėtų suėmimų, kratos ir kitų veiksmų, siaurinančių asmens laisvę. Buto n. yra garantija, kad niekas neturi teisės, be įstatyme numatytų atsitikimų, įsiveržti į svetimą butą. Todėl buto krata yra leidžiama tik tuo atveju, jei yra rimto pagrindo manyti, kad ten yra daiktai, susiję su nusikalstamu darbu, arba toji krata gali padėti išaiškinti nusikaltimą ir surasti nusikaltėlį arba daroma tikslu tokio nusikalstamo darbo pavojų pašalinti. Jau Lietuvos Statutas neleisdavo ieškoti pavogto daikto įtariamo asmens bute be tam tikrų kviestinių. *Č.Bt.*

Nelygybė matematikoje dydžių sąryšis, nurodąs, kuris dydis yra didesnis arba mažesnis. N. ženklas $<$ smaigaliu nukreipiamas į mažesnįjį, pvz. $a<b$. Jei žinome, kad vienas dydis didesnis arba lygus kitam dydžiui, rašome $>$, pvz. $c>d$. Jei žinome tik tiek, kad duotieji dydžiai nelygūs, rašome $n=m$. N. galioja kai kurios lygybių teoremos: 1. prie abiejų n. dydžių galima pridėti (atimti) po lygiai; 2. galima abu dydžiu padauginti (padalyti) iš to paties teigiamo skaičiaus; 3. vienaženkles n. galima paeiliui sudėti; 4. jei dydžiai teigiami, dvi to paties ženklo n. galima paeiliui sudauginti. Visais šiais atvejais n. ženklas nepasikeičia. Jei abu n. dydžius dauginame (dalijame) iš to paties neigiamo skaičiaus, n. ženklas pasikeičia atvirkščiu; jei atimame paeiliui įvairiaženkles n., ženklas palieka tos n., iš kurios atimame. Jei n. yra reiškiniai, kurie gali būti įvairaus dydžio, vieni dydžiai gali tikti n., kiti ne, pvz. $2x^2-3x+1>0$; $x=2$ tinka, o $x=1$ netinka. Iš to seka, kad galima ieškoti, kuriose ribose x-o dydis tenkina n.; šia savybe dažnai tenka naudotis, kai eksperimentiniuose uždaviniuose ieškomas apytikris rezultatas. *M.Kr.*

Nelyginės funkcijos tokios funkcijos, kurios gauna priešingą ženklą, kai argumento ženklas pakeičiamas priešingu: $f(x)=-f(-x)$. Pvz. $\operatorname{tg} x=-\operatorname{tg}(-x)$; $x^5=-(-x)^5$. Funkcijos, kurios nepasikeičia pakeičiant argumento ženklą priešingu, vadinamos lyginėmis funkcijomis, pvz. $\cos x=\cos(-x)$ yra l.f.

Nelyginiai skaičiai yra sveiki realūs skaičiai, kurie nesidalija iš dviejų be liekanos. Bet n.s. gali būti parašytas reiškiniu $2m+1$, kur m yra bet kuris sveikas skaičius. Visi kiti sveiki skaičiai, dalūs dviem, vad. lyginiais skaičiais.

Nelygstamas besąlygiškai galiojąs, absoliutus (žr.). Nelygstamybė kas absoliutu, Absoliutas. Nelygstamumas absoliutumas, savybė to, kas absoliutu.

Nelimarrka Eero (g. 1891) suomių tapytojas, mokėsi Paryžiuje ir Italijoje. 1927

E. Nelimarrka Jaunuolis

turėjo valstybinę stipendiją. Daug nupiešė gamtos vaizdų iš Botnijos įlankos, naturmortų bei portretų.

Nelytinis dauginimasis gyvulių bendruomenėje vyksta paties vieno individo, kuris yra belytis, neutralus, organizmo dalijimuisi pusiau, arba pumpuravimusi, kai iš neutralaus individo kurioje nors kūno dalyje išauga į medžių pumpurą panaši ataugėlė, kuri gali gyventi savarankiškai, kaip motininis individas. Šis dauginimosi būdas yra būdingas daugumui vienaląsčių ir daugeliui žemesniųjų daugialąsčių — pinčių, duobagyvių, kirmėlių. O augalų bendruomenėje nelytinis dauginimasis vadinamas vegetatyviniu ir reiškiasi tuo, kad kuri nors augalo dalis — stiebo, šaknies, lapo — regeneruoja trūkstamus organus ir gyvena savarankiškai. *J.Krd.*

Nell-Breuning Oswald (g. 1890) vokiečių katalikų sociologas, krikščioniškojo solidarizmo atstovas. Nuo 1927 Teologijos filosofijos mokykloje Frankfurte prof. Išsp. Grundzüge der Börsenmoral 1928, Die soziale Enzyklika ³1950, Einzelmensch und Gesellschaft 1950, Eigentumsbildung und Arbeiterhaus 1953. Drauge su H. Sacher leido Wörterbuch der Politik 1948–53.

Nelson upė Kanadoje, Manitobos provincijoje, 643 km ilgio; teka iš Winnipego ež. į Hudsono įlanką; jos aukštupiu laikytina Saskatchewano upė, kuri teka iš Alberto provincijos per Saskatchewaną; su ja N. būtų 2670 km ilgio. Kitas, p. aukštupis, Assiniwine upė, yra trumpesnis. Baseine daug didelių ežerų, baseino plotas 1.092.000 km², vid. debitas prie žiočių 2400 m³/sek. Kritimas tarp Winnipego ež. ir jūros 217 m, daug krioklių. *S.K.*

Nelson 1. Horatio (1758–1805) vikontas (nuo 1801), garsus anglų laivyno admirolas. Būdamas 12 metų, įstojo į laivyno tarnybą. 1773 dalyvavo ekspedicijoje į šiaurės ašigalį. 1779 gavo kpt. laipsnį, 1781 paskirtas fregatos Albermale kapitonu. Lordas Hood supažindino N. su kng. Wiliamu, būsimuoju Anglijos karaliumi Wiliamu IV, kuris padėjo N. daryti karjerą. Anglijos karuose su revoliucine Prancūzija. N. buvo Agamemnono laivo kapitonu ir 1794 dalyvavo puolant Bastia ir Calvi uostus Korsikos saloje. Calvi puolimo metu neteko vienos akies. Už pasižymėjimus okupuojant Korsiką pakeltas į žemiausią admirolo laipsnį (rear-admiral). 1797 jo sumanumu laimėtos kautynės prie St. Vincent iškyšulio, tais pačiais metais puolant Santa Cruz de Teneriffa neteko dešiniosios rankos. 1798 buvo N. pavesta saugoti prancūzų laivyną Tulono uoste. Nepaisant N. budrumo, prancūzų laivynas su ekspedicine Napoleono kariuomene praspruko į Egiptą. Vėliau N. surado prancūzų laivyną Abukiro uoste ir 1798 VIII 1 smarkiai sumušė. 1801 N. buvo paskirtas vadovauti ekspediciniam laivynui į Kopenhagą, kur jis sunaikino danų laivyną. 1801 buvo N. suteiktas vikonto titulas. 1803 paskirtas Viduržemio jūros laivyno vadu ir čia, Trafalgaro kautynėmis (1805 X 21) sunaikino prancūzų laivyną ir patikrino Anglijos laivynui viešpatavimą Viduržemio jūrose, bet pats N. šiose kautynėse buvo užmuštas. Palaidotas Šv. Povilo katedroje Londone. 1958 G. B. B. Naish išsp. N.'s Letters to his Wife and other Documents.

H. Nelson

F. M. Kircheisen, N., Die Begründung von Englands Weltmachtstellung 1926; *C. S. Forester*, N. 1929; *James*, N. 1949; *C. J. Britton*, New Chronicle of the Life of Lord N. 1947; *R. Greneell*, N. the Sailor ²1952; *O. Warner*, A Portrait of Lord N. 1958. *K.Alš.*

2. Leonard (1882–1927) vokiečių filosofas, nuo 1919 Göttingeno univ. prof. Atsiremdamas į J. Fr. Frieso filosofiją, jis ėmėsi Kanto pažinimo teoriją gristi psichologizmu. Ypačiai domėjosi etikos ir teisės filosofijos klausimais. Veikalai: Die Unmöglichkeit d. Erkenntnistheorie 1911, Vorlesungen über die Grundlagen der Ethik 3 tt. 1917–32, System der philosophischen Rechtslehre 1920.

Nelumbo nucifera žr. Lotosas šventasis.

Nemajūnai, kitaip Nemaniūnai, XVII a. buvo vadinami Žviržđais, bžk. Alytaus aps. ½ km nuo Nemuno deš. kranto tarp Birštono ir Punios; apie 500 gyv. (1940). N. yra Nemuno didžiojo slėnio terasoje, iš kur atsiveria puikūs reginiai į Nemuną ir Punios šilą. N. yra sena vietovė. Čia randama akmeninių kirvukų, 1875 kasant klebonijos šulinį surastas žalvarinis Antonino Pijaus (138–161 po Kr.) pinigas ir kt. Yra piliakalnis, ties kuriuo 1888 E. Volteris kasinėjo pagonišką XV–XVI a. kapinyną. Čia pirmoji bažnyčia statyta 1623, antroji medinė bžn. statyta 1786, o 1878 per-

statyta. 1831 atnaujinta nuo perkūno padegimo. Prieš I pas. karą veikė Ryto ir Blaivybės draugijos skyriai. Parapijai 1940 priklausė apie 3300 parapiečių. Nepriklausomybės metu ilgesnį laiką N. buvo valsčiaus centras, bet vėliau prijungtas prie Birštono valsčiaus; buvo keletas krautuvių, nauja pradžios mokykla ir II eilės pašto agentūra. Nors N. yra maža vietovė ir nuošalioj vietoj, bet jie išgarsėjo ryšium su Nemuno Birštono kilpa ir 1909 kilusiu Rusijos vandens energijos komisijoj sumanymu užtvenkti ties N. Nemuną (ir pastatyti 9600 a.j. galingumo elektros jėgainę) ir iškasti kanalą tarp Nemuno ir Verknės žiočių, kur būtų pastatyta kita 21.000 a.j. galingumo elektros jėgainė. Mat, ties N. yra siauriausia (4,5 km) Nemuno didžiosios kilpos sąsmauka. Nepriklausomybės metu čia tyrinėjimus pradėjo 1922 prof. inž. Steponas Kolupaila.

A.B.

N. vandens matavimo stotis įsteigta 1910 Birštono kilpos tyrinėjimų tikslams deš. Nemuno krante, 339 km nuo jo žiočių, 1 km nuo N. mstl., kur įteka upelis Nemajūnas. 1917–18 veikė stotis ties Stražiškių k., kitame Nemuno krante. Stotis atgaivinta 1919, sutvarkyta 1921. Ji turi 3 betoninius masyvus su matuoklėmis nuo 0 ligi 7 m. Nulio altitudė 50,670 m nuo j.l. Vid. vandens horizontas 113 cm, mkm. 689 (1926), 608 (1931) ir 841 (1958), mnm. –28 cm (1921). Upė užšąla vid. I 15, laužo ledus vid. III 16, yra užšalusi 74 d. per metus, laisva nuo ledo ir ižo 267 d. Vandens debitas buvo matuotas stoties profilyje 12 kartų 1910–13, 120 kartų 1921–43; 1931 potvynio metu debitas matuotas kiekvieną dieną. Pagal tuos matavimus padaryta labai tiksli debito kreivė ir išskaičiuotas nuotakis. Vid. debitas 279 m^3/sek., mkm. 2333 (1931), apie 3970 (1958), mnm. 75 (1940). Baseino plotas 50.543 km^2. Stotis buvo laikoma viena svarbiausių dėl numatytos vandens jėgainės statybos apie 1 km aukščiau.

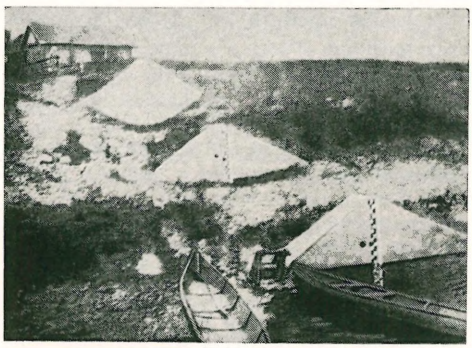

Nemajūnų vandens matavimo stotis

Hidrometriniai metraščiai I ir III, 1929 ir 1933; *S. Kolupaila*, Nemuno baseino nuotakio studijos 1945 (rankraštis). *S.K.*

Nemakščiai mstl. ir vls. centras Raseinių aps., 9 km į v. nuo Viduklės, prie Žemaičių plento. Mstl. 1000 gyv. (1938), susisiekimas autobusais Raseiniai–Šiauliai, Raseiniai–Tauragė, Kaunas–Palanga, Raseiniai–Kryžkalnis linijomis, artimiausia gležk. st. 4,5 km. Prie N.–Kražių kelio, Pabaltės k., Balčios paupy yra stačiais šlaitais piliakalnis, kuriame kasinėjant buvo rasta bronzinių žiedų bei kitų metalo radinių ir pastebėti anglių ir pelenų klodai. N. veikė paštas, mokykla, vls. savivaldybės įstaiga, sveikatos punktas, elektros stotis, keliolika krautuvių, žydų liaudies bankelis, sinagoga. N. bažnyčia per II pas. karą sudegė.

N. mstl. vardą, gal būt, yra gavęs nuo pirmo tos vietos gyventojo Nemekšos. Istoriniuose šaltiniuose N. vardas pasirodo XIV a. Vokiečių ordino kelių aprašuose yra ne kartą paminėtas N. (Namaxste), o taip pat prie jų netoliese esąs ežeras ir šventasis miškas, kurio dabar nebelikę nė pėdsakų. Apie 1590 N. buvo pastatyta koplyčia, kurioj kelis kartus per metus atlaikyti pamaldas vysk. M. Giedraitis buvo įpareigojęs Viduklėj gyvenančius kunigus. Žemaičių seniūnas Jer. Valavičius 1636 pastatė medinę Švč. Trejybės bžn., karalius Vladislovas Vaza suteikė jai beneficiją, o vysk. J. Tiškevičius — parapijos teises. 1642 N. klebonu buvo kun. Miniotas, liudijęs kan. Kazakevičiaus kanoniškojo proceso byloje, skiriant jį Žemaičių sufraganu. Pirmajai bžn. pasenus, kun. P. Počuipis apie 1780 pastatė naują, padidino beneficiją ir įsteigė altariją. 1814 sudegusi bžn. klebono J. Strzeleckio rūpesčiu 1826 atstatyta. 1841 bžn. žemės buvo 47 valakai, prie bžn. gyveno 3 kun., parapiečių buvo 2749. N. klebonas J. Paulauskas ir vikaras Pr. Mičiulskis buvo apkaltinti bendravimu su 1863 sukilėliais ir ištremti į Sibirą. 1882 bžn. vėl naujai atstatyta parapiečių lėšomis. 1886 mstl. 648 gyv., 63 namai, parapiečių 3381, 1940 — 4132. Valančiaus laikais veikė parapinė mokykla, 1853 joje mokėsi 12 vaikų. 1909 buvo ati-

daryta Saulės d-jos skyriaus iniciatyva pradžios mokykla. N. bžn. nuo seno (gal būt nuo XVII a.) buvo daromi Didžiąją savaitę Kristaus kančios vaidinimai, kurių pažiūrėti suvažiuodavo žmonių iš tolimų apylinkių. Vaidintojai būdavo natūralaus žmogaus didumo medinės, atitinkamai aprengtos, statulos, sumaniai iš už scenos valdomos. II pas. karo metu, degant bžn., sudegė ir jos sandėlyje buvusios šios statulos. N. 4 kartus per metus: Švč. Trejybės, Šv. Lauryno, Šv. Baltramiejaus ir Šv. Simono Judo šventėse būdavo garsūs arklių turgai.

1939 VIII N. apylinkių gyveną tyrė Vytauto D. kultūros muziejaus etnografinė ekspedicija. Šio krašto kuopiniai kaimai, erdvios sodybos ir daugelio įvairių pavidalų žemės sklypelių laukų sąpynia, ypač vad. bajorų kaimeliuose, padėjo aiškinti pirmykštį lietuvių kūriavos būdą. Apylinkėje buvo užtikta senų pastatų keturšlaičiais stogais ir rištiniais grebėstais, taip pat retų tarpusavio bitininkų ir kitų papročių. N. apl. 1939 buvo surasta Lituanistikos institutui daug senų XVII–XVIII a. dokumentų, jų tarpe ir Augusto II donacija bajorui Bilevičiui, kuria perduodamas šiam Gaurės miestelis su visomis prekybinėmis rinkliavomis.

M. Wołonczewskis, Žemajtiu Wiskupistė I – II, 1848; *J. Buszyński,* Opisanie historyczno-statystyczne powiatu Rossieńskiego 1874; Słownik geogr. VII, 1886; *A. Salys,* Die žemaitischen Mundarten (Tauta ir Žodis VI, 1930); Vadovas po Lietuvą 1938. *R.Krs.*

Neman 1. rusiškas Nemuno vardas; 2. Rytprūsius okupavę bolševikai pavadino N. Ragainės miestą, kurį vokiečiai vadino Ragnit.

Nemathelmintes žr. Apskritosios kirmėlės.

Nematocera Ilgaūsių dvisparnių pobūris, žr. Dvisparniai.

Nematocidas cheminis preparatas vabzdžiams naikinti.

Nematocistos (gr. nēma, nēmatos ‚siūlas', kistē ‚dėžė') arba dilgiosios ląstelės yra savotiškos duobagyvių ektodermoje (odoje), ypač čiuptuvuose, įvairių tipų pūslelės, turinčios įvairias funkcijas, o pagal paskirtį ir savaimingą sandarą. Įdomiausios dilginamosios ląstelės savo sudėtingumu yra vadinamieji p e n e t r a n t a i. Šios dilgiosios ląstelės paviršiuje yra jautrus plaukelis — juntamasis akstinėlis, arba k n i d o c i l i s. N. tarnauja apsigynimo priemone. Kitos rūšies dilgiosios

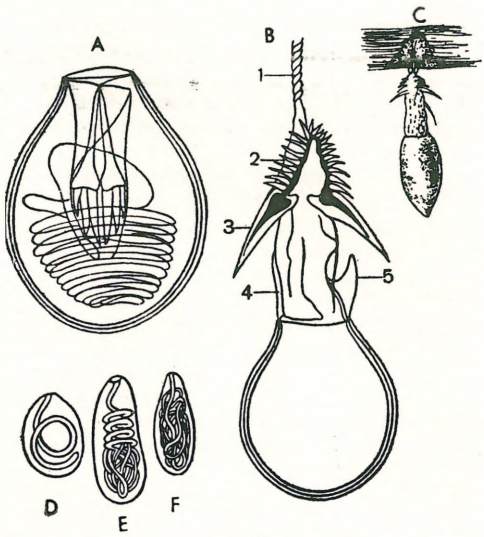

Nematocistos: A — penetrantas (su susuktu viduje dilgiuoju siūleliu), B — tas pat su išsviestu dilgiuoju siūleliu, C — įsmigęs į grobį, D — volventas, E ir F — gliutinantai

ląstelės — v o l v e n t a i neturi dilgiųjų savybių. Išsviedžiamieji jų siūlai apsivynioja aplink grobį ir jį sulaiko. Trečia dilgiųjų ląstelių grupė — g l i u t i n a n t a i išsviedžia lipnius siūlus, kurių pagalba duobagyvis sulaiko grobį ir, be to, jis gali judėti (žr. Duobagyviai). *J.Krd.*

Nematodos Nemathelmithes skyriaus Nematoda klasės smulkios kirmėlės. Jų daugiau kaip 3000 skirčių. N. yra gyvulių ir žmogaus parazitų. Yra taip pat gyvenančių vandenyse, dargi šaltuosiuose šiaurės ledinuotuose kraštuose bei karštuose šaltiniuose. Daug jų gyvena žemėje. Šaltųjų sričių n. pakelia šaltį iškęsdamos žiemą sušalusioje žemėje. Kitos skirtys jautrios sausroms, jų nepakęsdamos žūsta. Tačiau kitos sausroms užėjus pereina į vad. miego stovį, išbūdamos gyvos dešimtimis metų ligi sulaukdamos palankių gyventi sąlygų, pvz. rugių n. tapo atgaivinta po 39 metų. Žieminių n. tarpe esama augalinių parazitų. Šios n. yra smulkios plika akimi vos įžiūrimos, retai kada siekiančio 2 mm ilgio. Patelės sudeda iki 3000 kiaušinėlių. N. kenkia čiulpdamos celių turinį durkliškų maitinimosi organu jų sieneles prasidurdamos. Yra ir kitokių kenkimo būdų. Celėms žuvus, įsiveisia čia bakterijos bei grybai jau kaip antriniai kenkėjai. Celių apsilpimo atveju pasireiškia n. paveiktų

vietų surumbėjimas, gumbų susidarymas, susisukimas, apmirimas ir kt. nenormalumai. Savo keliu žinoma augimo susitrukdymas. Žolinės ir medinės augalijos šaknyse mazgus arba gumbus sukelia n. genties Meloidogyne, šaknigalius sunaikina n. genties Trichodorus, Belonolaimus, stiebus ir lapus deformuoja genties Ditylenchus n. Javų grūdus varpose gumbiškais padarais paverčia n. Anguina tritici. JAV dėl n. kenksmingo veikimo kasmet nustojama derliaus keleto šimtų milijonų vertės (Taylor). Lietuvos žemės ūkyje vienos kenksmingesnių n. yra Heterodera Schachtii ir Tylenchus tritici. Kovojama dirvą išrūkinant n. naikinamosiomis dujomis (fumiguojant). Ši kovos priemonė pakelia derlių 25–50%. Žr. Kirmėlės.

A. L. Taylor, The Tiny but Destructive Nematodes (Yearbook of Agriculture 1953); *T. Goodey,* Plant Parasitic Nematodes 1933. *J.Rkt.*

Nematoforai, arba daktilozoidai, yra hidroidinių polipų kolonijose pumpuravimo būdu atsirandą apsauginiai polipų kolonijos individai, kurie neturi nei burnos, nei čiuptuvų, bet turi didelį kiekį dilgiųjų ląstelių, kurios polipo koloniją gina nuo priešų (žr. Polipai).

Němcová (g. Panklova) Božena (1820–1862) čekų rašytoja, rašiusi sentimentalias liaudies gyvenimo apysakas ir rinkusi čekų bei slovakų liaudies dainas. Išsp. Babička 1855, Chudi lide 1856, Pohorska vesnice. Raštų rinkinys 1904–20 ir 1950.

M. Součkova, The Czech Romantics 1958.

Nemčevskis (Niemczewski) Zacharijas (1766 Žemaitijoje — 1820 XII 10 Vilniuje) Vilniaus univ. matematikos prof. 1788 baigęs Kražių mokyklą, studijavo Vyriausiojoje Lietuvos mokykloje (taip tada vadinosi reformuotoji Vilniaus akademija) ir gavo filosofijos dr. laipsnį. 1794 paskirtas mokytoju Gardinan, 1797 Vilniun prof. 1802 išvyko Paryžiun pagilinti studijų. Čia tapo kelių mokslinių draugijų nariu, o susipažinęs su įžymiuoju geografu C. Malte-Brunu suteikė jo veikalui apsčiai žinių apie lietuvių kalbą. 1808 grįžęs Vilniun, paskirtas ekstraordinariu, o 1810 pakeltas ordinariu prof. 1810 dar buvo paskirtas ir mokyklų vizitatorium. Nuo 1817 ligi mirties buvo matematikos-gamtos fak. dekanu. Buvo gabus ir gerai pasirengęs prof., bet spausdintų veikalų be poros straipsnių nepaliko. Reiškėsi Vilniaus visuomeninėje ir labdaros veikloje. Buvo vad. Niekšų d-jos (žr.) narys ir Tipografinės d-jos direktorius. Testamentu paskyrė 5000 rublių fondą neturtingiems Kražių gimn. mokiniams remti, be to, mažesnes sumas Vainuto ligoninei ir Vilniaus labdaros namams.

J. Bieliński, Uniwersytet wileński 1899–1900; *V. Maciūnas,* Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje 1939. *V.M.*

Nemčinova Vera (g. 1899) rusų balerina. Kilus revoliucijai, būdama 13 metų amžiaus, išvyko į V. Europą. Čia šokdama įvairiose baleto trupėse, iškilo į pirmaujančias balerinas. 1926 buvo suorganizuota A. Dolino ir V. Nemčinovos trupė, kuri su pasisekimu apkeliavo Europos scenas. 1927–28 gastroliavo JAV Michail Nordkino vedamoj baleto trupėj kartu su Ksenija Maklakova, Hilda Butsova ir Pierre Vladimirovu. Vėliau ilgesnį laiką dalyvavo Paryžiuje Dagilevo balete.

V. Nemčinova

1931 rež. A. Olekos-Žilinsko buvo pakviesta į Lietuvos Valstybinį baleto teatrą, kur su baleto artistu A. Obuchovu ir baletmeisteriu N. Zverevu sudarė pagrindinę trejukę, vadovavusią mūsų baletui ligi 1935. Per ketverius metus ji čia dalyvavo beveik kiekviename baleto pastatyme: Gulbių ežere, Miegančioj gražuolėj, Žizel, Silfidose, Raimondoj, Don Kichote, Piršlybose, Jūratėj ir Kastyty ir kt. Su Lietuvos baletu N. sėkmingai gastroliavo Monte Carlo ir Londone ir garsino Lietuvos baleto vardą.

N., Obuchovo ir Zverevo metu Lietuvos baletas įgijo patyrimo ir kūrybinės dvasios, lietuvių baletininkų jaunoji karta vėliau jau pati savo pajėgomis išlaikė baleto meną Lietuvos teatre.

1936 N. įsijungė į impresario René Blum suformuotą Ballet Russe de Monte Carlo trupę, kuriai priklausė ir choreografas M. Fokine, ir su šiuo sambūriu vėl sėkmingai gastroliavo įvairiose valstybėse. Šiuo metu ji gyvena Naujorke ir drauge su A. Obuchovu veda baleto studiją. N. savo metu viena iš baleto žvaigždžių, pasiekė baleto mene didelio tobulumo. *Ant.G.*

Němec Bohumil (g. 1873) čekų botanikas, Prahos univ. prof., įsteigęs univ. ir miesto botanikos sodus. Išsp. Studien über

Regeneration 1905, Das Problem Befruchtungsvorhänge 1910, Methoden zum Studium der Regeneration der Pflanzen 1924. 1923–35 leido Studies from the Plant Physiological Laboratory of Charles University Prague.

Nemeikša 1. Antanas (g. apie 1824-?) kunigas 1838 įstojo į domininkonus, mokėsi Vilniaus seminarijoje, paskui Petrapilio dvasinėje akad., kur 1848 gavo teologijos kandidato laipsnį ir kunigo šventimus, 1849 magistro laipsnį. Paliko akad. prefektu ir bibliotekininku. 1851 pradėjo dėstyti Bažnyčios istoriją, 1854 prof. 1856 gavo medalį ir kryžių iš rusų valdžios atminti 1853–56 karui. 1861 garbės kanauninkas ir viceklebonas Šv. Jono bažnyčioje Vilniuje. Tais pat metais gavo kanonų dr. laipsnį. 1862 Šv. Stanislovo ordiną, o išvežus Vilniaus vysk. Krasinskį, N. buvo įvesdintas į kapitulą ir buvo Muravjovo patikėtiniu.

2. Juozas (1888 XII 16 Šiauliuose — 1958 XII 12 Kaune) gydytojas ir visuomenininkas. Baigęs Šiaulių gimnaziją, 1910 įstojo į Maskvos univ. med. fak., bet mokslą pertraukė I pas. karo metu pašauktas į kariuomenę, kur dirbo pulko gydytoju. Karui pasibaigus, grįžo Maskvos univ. ir 1919 pavasarį gavo gydytojo diplomą. Dar gimnazijoje būdamas rašė eilėraščius, vaizdelius ir bendradarbiavo Aušrinėje, Lietuvos Ūkininke, o 1911 atskirai išleido Vakarų pasaką. Vėliau retai tesireiškė grožinėje literatūroje, kartais rašinėdavo prisidengęs slapyvardžiu. Dalyvavo ir lietuvių studentų veikloj.

J. Nemeikša

1920 N. grįžo į Lietuvą, ir mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, dirbo pulko gydytoju Alytuje, Kaune ir kt., kartu dirbdamas kultūros ir socialinės globos darbą. Išėjęs iš kariuomenės, specializavosi akių ligų srityje, 1925 išrinktas Lietuvos univ. medicinos fak. akių katedros asistentu. Po 4 metų ėmė vadovauti skyriui ligoninėje, dirbo dispansery ir trachomos inspektorium. Aktyvus Motinos ir vaiko globos organizacijų sąjungos, Motinos ir vaiko d-jos, to paties vardo muziejaus, Raudonojo kryžiaus ir kt. organizacijų narys. Ypatingai atsidėjęs Akliesiems globoti d-jai — ilgametis pirmininkas. Vienas iš iniciatorių ir steigėjų Aklųjų instituto Kaune. Jis visą savo energiją jam atidavė, didžiu rūpestingumu globodamas inst. auklėtinius. Dalyvaudavo tarptautiniuose oftolmologų kongresuose, bendradarbiavo Motinos ir Vaiko žurnale, Medicinoje, įvairiuose labdaros ir socialinės globos organizacijų leidiniuose. 1944 išrinktas Kauno valstybinio univ. akių ligų katedros vedėju ir tais pačiais metais gavo docento vardą. Organizavo pedagoginį, mokslinį ir klinikos darbą, dirbo Raudonojo kryžiaus d-joje ir kt. Už savo darbą ir nuopelnus gavo keletą atžymėjimų kaip gydytojas ir visuomenininkas. Lietuvos Raudonojo kryžiaus d-jos centro valdyba jam suteikė garbės nario vardą. *V.Srg.*

Nemeikšaitė Marija (g. apie 1886 Šiauliuose) visuomenininkė, pedagogė, priešmokyklinio vaikų auklėjimo pionierė ir organizatorė Lietuvoje. Mokėsi Šiaulių gimn. Jauna netekusi tėvų, buvo globojama Putvinskių-Putvių ir gyveno Pavėžupy kaip vaikų mkt. Anksti įsitraukė į visuomeninę veiklą, talkininkavo draudžiamąją spaudą platinant ir dalyvavo kultūriniame atgimstančios Lietuvos gyvenime, pvz. padėjo tvarkyti pirmąją liet. dailės parodą Vilniuje. I pas. karo metu gyveno Rusijoje, kur lankė Šaniavskio vardo kursus. 1918 pavasarį grįžo į Lietuvą, 1919 buvo pati pirmoji Šaulių sąjungos tarnautoja, organizavo ir pati vedė vieną Šaulių s-gos darželių. 1921 rudenį išvyko į Vokietiją ir 1923 baigė Berlyno aukštuosius vaikų darželių Froebelio vardo vedėjų kursus. Pradėjo mokytojos darbą karių šeimų darželiuose Panemunėje ir Šančiuose, ilgainiui išplėsdama šios srities veiklą valstybiniu mastu. Lietuvos vaiko d-jos iniciatorė ir kartu su O. Putvyte-Tercijoniene bei H. Ivanauskiene jos kūrėja (1924 įsteigta) bei ilgametė pirmininkė. Jos dėka d-ja išaugo į didelę organizaciją, apėmusią visą Lietuvą. N. steigė skyrius, telkė lėšas, organizavo darželius, vasaros aikšteles, vaikų skaityklas, kvalifikuotų darželių vedėjų kursus, moti-

M. Nemeikšaitė

nos mokyklas, auklėjimo patarimo punktus tėvams, vadovavo pedagoginėms radijo valandėlėms tėvams Tėvų rūpesčiai, dalyvavo Motinos ir vaiko muziejų organizuojant, rengė pedagogines paskaitas ir kt. Lygiagreta su V. Lozoraitiene, susirūpinusi priešmokyklinio vaikų auklėjimo pedagoginio žurnalo steigimu Lietuvoje, 1928 surinko aukų leidinio pradžiai ir nuo 1929 iki 1940 redagavo d-jos leidžiamą Motinos ir Vaiko žurnalą. Kartu rūpinosi visais d-jos leidiniais, redagavo eilę metų vaikų laikraštėlį Vyturį, Motinos ir Vaiko kalendorių, 1937 suredagavo Aklųjų dalią. Ji subūrė nemaža mūsų rašytojų, kurie rašė Vyturiui apysakų bei eilėraščių. Ištikima Froebelio sistemos pagrindams vaikų darželiuose, N. tačiau neakla pasekėja — d-ja laikėsi eklektinės sistemos, pritaikydama iš įvairių sistemų tai, kas mūsų gyvenimui atrodė naudinga. N., pati vadovaudama vienam darželiui Kaune, siekė išplėsti d-jos darželių tinklą (1940 jų buvo per 100) po visus Lietuvos miestus, miestelius ir net kaimus, ypač rūpindamasi socialine puse, neturtingųjų aprūpinimu, o taip pat nutautusiomis Lietuvos sritimis—Klaipėdos kraštu, Vilniumi ir jo kraštu, Kauno priemiesčiais. Visuomenės suorganizuotą ir jos lėšomis varomą darbą pagaliau paėmė vyriausybė savo globon. N. važinėjo į pedagoginius kongresus užsieny, buvo Rygoje, Romoje, kur susipažino su Montessori sistema, dalyvavo Brusselio kongrese, lankė darželius Vokietijoje. Taip pat ji siuntinėjo jaunas auklėtojas susipažinti su darbu Prancūzijoje, Šveicarijoje, Belgijoje. N. buvo Motinoms ir vaikams globoti organizacijų sąjungos ir Moterų tarybos narys. 1940 pašalinta nuo savo darbo, visas jėgas atidavė Savitarpinės pagalbos veiklai. Gyvena Lietuvoje ir aktyviai dalyvauja Lietuvos Raudonojo kryžiaus darbuose. *V.Srg.*

Nemėja (gr. Nemea) slėnis ir miškinga vieta Argolidėje, į p.r. nuo Korinto su dar išlikusiais sen. šventovės Zeusui 3 pastapais ir giraite, kurioje Zeuso garbei kiekvienos olimpiados metu sen. graikai rengdavo dvejas n. žaidynes rugpiūčio mėn. ir žiemą. Nuo 51 olimpiados (512 pr. Kr.) laiką skaičiuodavo ir trimetinėmis nemėjadomis. N. giriose Heraklis nudėjęs ir N. liūtą.

Nemenčia upė Vilniaus aps., Neries deš. intakas, 20 km ilgio; teka nuo Eitminiškių bžk. į pietus padarydama vingį į rytus, įteka ties Nemenčinės mstl. Baseino plotas 69 km².

Nemenčinė mstl., vls. centras, Vilniaus aps., 22 km į š.r. nuo Vilniaus, 5 km nuo Bezdonių glžk. st., prie Nemenčinės plento — didž. Vilniaus–Daugpilio vieškelio, deš. Neries upės krante, kur Nemenčia įteka į Nerį. Nuo Vilniaus priemiesčių iki N. 17–18 km. N. vls. 1942 buvo: 452,3 km², naudojamos žemės 72%, dirbamos 41%, gyventojų vls., drauge su N. mstl. 17.085. N. yra Vilniaus gyventojų mėgiama vasarojimo vieta. N. mstl. — ištisęs palei upės krantą, kuris pakyla terasomis. N. susideda iš 3 jų dalių: Senoji N. yra ties buv. persikėlimu per Nerį, o I ir II prie kelio į Bezdonis. Mstl. buvo bažnyčia, sinagoga, mokykla, savivaldybės įstaigos, paštas, miškų urėdija ir jos girininkija, vandens malūnas, kalvė ir kelios krautuvės. Ties N. per Nerį pastatytas trijų angų geležinis tiltas, kuriuo eina susisiekimas autobusais iš Vilniaus į šiaurę. Pagal 1897 gyv. surašymą N. buvo 886 gyv., iš kurių 639 žydai ir 247 katalikai. Istorinių žinių apie N. iki XVI a. mažai. Dlugošas savo Historia Polonica X knygoj rašo, kad pirmoji N. bažnyčia buvo viena iš 7 pirmųjų statytų Jogailos 1387. Tačiau aktuose XVI–XVII pažymėta, kad N. bažnyčia statyta ne Jogailos, bet Vytauto (1393–1430). Bažnytiniuose šaltiniuose pažymėta, kad pop. Aleksandras VI suteikė N. bažnyčiai indulgencijų 1495 III 13, o karalius Žygimantas I patvirtino turėtus bažnyčios turtus. 1554 inventoriuje sakoma, kad N. bažnyčia yra graži su dviem koplyčiomis ir varpine. Pirmoji medinė bažnyčia išsilaikė iki 1680, kita bžn. ir mstl. sudegė 1842, po to 1848 pastatyta Šv. Mykolo mūrinė Aleksandro Parčevskio ir parapiečių rūpesčiu. Prie N. parapijos buvo įsikūrę jėzuitai, kur keliolika metų klebonavo A. Naruševičius, A. Kikutis. Čia pas jėzuitus atostogų iš Vilniaus atvykdavo Vladislovo IV dvaro pamokslininkas poetas M. K. Sarbievijus. N. parapija, šimtmečiais neturėjusi lietuviškai kalbančių kunigų, buvo smarkiai nutautinta. 1920–39 lenkų valdymo metais N. bažnyčioje pamaldos buvo vien lenkų kalba; tik 1939, grįžus Vilniaus kraštui Lietuvai, N. bažnyčioje buvo įvestos lietuviškos pamaldos ir suorganizuotas lietuviškas bažnytinis choras. Tikslesnių istorinių žinių apie N. yra iš pusės XV a. Jau neginčijamai aišku, kad Kazimiero

Gediminaičio laikais 1441–92 N. vls. priklausė Vilniaus seniūnijai.

Pradžioje buvo karališkojo stalo dvaru ir 1554 gavo miesto teises. 1556 VIII 6 Žygimantas Augustas savo laiške vadina N. ‚curia nostra'. Anais metais N. miestelį sudarė turgaus aikštė, apie kurią spietėsi 15 sodybų, jose gyveno apie 14 šeimų. 1554 N. buvo 4 smuklės, kurių laikytojai mokėjo karaliaus dvarui nustatytą mokestį po 60 grašių per metus; tais pat metais buvo nustatyti N. turgai. N. gyventojai buvo atleisti iki 1557 nuo mokesčių dėl miestelio kūrimosi.

Valstiečiai priklausę dvarui neturėjo pastovių gyvenviečių. Dvaro žemių darbams jie buvo kilnojami iš vietos į vietą. N. gyventojai privalėjo statyti ir taisyti tiltus ant Neries tarp N. ir Kernavės. Tiltų statyba buvo pavesta Jonui Hozijui. Tiltai per Nerį priklausė karaliams, ir už pravažiavimą per tiltą buvo nustatytas mokestis. Nuo 1589 IV 29 N. seniūnas buvo Jonas Pacas; jis buvo skyręs iš N. dvaro duoklę Vilniaus bernardinų vienuolynui. Zigmantas III, suteikdamas minėtajai vienuolijai privilegiją, 1615 paskyrė iš N. po 50 kapų lietuviškų grašių. XVII a. N. atsiradę žydai buvo pasidarę N. dv. nuominkais. Apie 1766 N. mstl. su apylinkėmis buvo išskirtas iš Vilniaus seniūnijos ir sudaryta atskira seniūnija, kurią valdė Vilniaus seniūnas Tiškevičius ir mokėjo iš visų seniūnijų kvortas. Vėliau N. tapo vysk. Masalskio nuosavybė. Tuo metu N. buvo Vilniaus diecezijos sufragano rezidencija. Konstitucija 1775 buvo skyrusi tam tikrą sumą iš N. turtų Edukacinei komisijai. 1778 Vilniaus kapitula gavo N. mainais už Verkius. Speciali komisija, apžiūrėjusi tuos turtus, nustatė, kad pajamos iš N. siekia 15.000 to meto zlotų. 1780 buvo galutinai leista vykdyti mainus. 1920–39 lenkų valdymo metais nutautinimas ėjo ne tiktai per mokyklas, bet tam tikslui organizuojamus jaunimo ratelius ir net žemės ūkio organizacijas, kurių 1939 N. vls. buvo: 5 žemės ūkio rateliai, 3 kaimo šeimininkių rateliai, 1 ūkinio pasirengimo ratelis, 5 kooperatyvai ir 2 pieninės su 5 skyriais. Nepaisant šimtmečių svetimųjų priespaudos, vietos gyventojai nepamiršo ir savosios kalbos. 1935 Vilniaus universiteto lektorė H. Turska ir 1937 to pat universiteto etnografijos skyrius, vykdę tyrinėjimus N. vls., rado, kad vyresnieji žmonės kalba lietuviškai ir žino savo krašto lietuvišką praeitį. Jie tvirtina, kad tiktai panaikinus baudžiavą kaimiečiai pradėjo lenkėti. Gyventojų lietuviškumą rodo ir jų pavardės. Iš 1940 N. vls. išduotų 1116 pasų, 1029, arba 90% su lietuviškomis pavardėmis. Grįžus Vilniaus kraštui Lietuvai, 1939–40 lietuvių administracijai N. ir vls. vietiniai gyventojai rodė didelį palankumą: buvo įsteigta liet. pradžios mokyklų, šaulių būrys, skaitykla, moterų seklyčia, Vilniaus Vaidilos teatras lankėsi su vaidinimais. N. apylinkės pasižymi gamtos grožiu ir priešistoriniais radiniais. Prie pat miestelio, gražioje pamiškėje, jaunimo iškylų mėgiama vieta; už poros km, miško tankmėje, yra gražūs ir žuvingi Gėlo ir Gėlaičio ežerai, turistų ir žuvautojų lankomi; panašių ežerų yra ir daugiau N. apylinkėse. N. vls. gerosiose žemėse buvo įsikūrę dvarai: Sužionių dv. su 1307 ha, turėjęs koplyčią, Raudondvaris 575 ha, buv. Masalskių nuosavybė, Pakryžės — 299 ha priklausė Tizenhauzams, Arvidų 581 ha, Parčevo 515 ha, Žingių 377 ha, Akmentilčio 210 ha ir kt. 1939 N. vls. 65% kaimų buvo išskirstyta vienkiemiais.

M. Baliński, Starożytna Polska IV, 1886; Słownik Geograficzny VII, 1886; *D. I. Dovgiallo*, Nemenčin 1938; *V. Uždavinys*, Po Vilniaus apylinkes. *V.Klb.*

N. p. p i l i a k a l n i s yra apie 1,5 km į š. nuo N., prie pat Piliakalnio k. (todėl vadinamas Piliakalnio piliakalniu), deš. Nemenčios krante. Vieta piliakalniui parinkta kalvoje, esančioje dviejų upelių santakoje: iš rytų jį supa Nemenčia, o iš pietų — dauboje tekąs bevardis upelis. Piliakalnio šlaitai gana statūs, dabar kiek apslinkę ir apgriuvę. Piliakalnio viršuje esanti lygi aikštelė, kiek nuolaidėjanti ir siaurėjanti pietų kryptimi, yra ištęsto trikampio formos. Jos ilgis apie 90 m, plotis šiaurės dalyje 45 m, plotas 2200 m². Maždaug aikštelės viduriu v.r. kryptimi iškastas apie 20 m ilgio, 3 m pločio ir 2 m gylio griovys, dalijąs aikštelę į dvi nelygias dalis: šiaurinę ir pietinę. Nuo neapsaugotos lauko pusės šiaurės dalyje supiltas apie 45 m ilgio ir 5 m aukščio pylimas. Įvažiavimas į pilį yra buvęs p.v. dalyje, permetus tiltą per bevardį upelį. Šis gana gerai išlikęs piliakalnis tyrinėtas 1952–54. Ištirta visa pietų aikštelės dalis, griovys, šiaurės aikštelės bei vakarų šlaito dalys ir per vidurį perkastas pylimas. Kasinėjimų metu susidurta su storu kultūriniu

Nemenčinės piliakalnis

sluoksniu, ypač pietų aikštelės dalyje, kur jo storis siekė net iki 2 m. Išskirti du chronologiškai skirtingi kultūriniai sluoksniai: žemutinis, arba ankstyvasis (pirmųjų amžių po Kr.), ir aukštutinis, arba vėlyvasis (IX–XIII a.). Kaip matyti iš žemutiniame sluoksnyje surastų radinių (brūkšniuotoji keramika, žalvariniai plokšteliniai antsmilkiniai, Djakovo tipo svoreliai ir kt.), piliakalnio pradžia siekia pirmuosius amžius po Kr. Tuo metu piliakalnis yra buvęs nedidelis, apėmė tik pietų piliakalnio aikštelės dalį (iki vėliau iškasto griovio) ir dar nebuvo sustiprintas. Gyventa įdubusioje pietų kalvos dalyje. Čia spietėsi gyvenamieji ir ūkio trobesiai. Namai yra buvę keturkampio plano su židiniais viduje, kurių aptikta net 8. Židiniai dvejopo tipo: vieni krauti iš akmenų, kiti — plūkti iš molio. Akmeniniai židiniai (jų aptikta du) yra buvę apvalios formos, vienas 1,55 × 1,35 m ir antras 1,8 × 1,5 m skersmens. Prie jų surasta nemaža molio, kuriuo greičiausiai buvo krėstos pastatų sienos, degėsių, medžiojamųjų ir naminių gyvulių kaulų, brūkšniuotosios keramikos liekanų, trinamųjų girnų ir kt. Plūktinių molinių židinių aptikta 6, jų skersmuo siekė maždaug 1,0 × 1,6 m. Prie šio tipo židinių surasta daug krėsto molio, Djakovo tipo molinių svorelių, plokščių molinių svorelių, brūkšniuotosios keramikos liekanų, II–III a. žalvarinis plokštelinis antsmilkinis, trinamosios girnos, girnų trintuvai ir kt. Be to, šioje sodyboje ištirta 2 m gylio ir 15 m pločio duobė, kurioje aptikta degėsių, pelenų, brūkšniuotosios keramikos liekanų, keletas akmeninių trintuvų, 4 trinamosios girnos, gyvulių kaulų ir kt. Galimas dalykas, kad čia yra buvęs pusiau žeminis trobesys, nes 1,6 m gilumoje susidurta su plūkto molio (aslos?) sluoksniu.

Maždaug nuo 500 po Kr. piliakalnis ilgesnį laiką nebuvo gyvenamas. Tik apie IX–X a. jis iš pagrindų pertvarkytas. Pirmiausia jis padidintas, praplečiant aikštelę į šiaurę, nuo gamtos neapsaugotos šiaurės pusės sustiprintas pylimu, skersai aikštelę iškastas griovys ir kt. Pylimas atsirado ne iš karto, bet buvo tolydžio didinamas ir stiprinamas. Kaip matyti iš padaryto pylimo skersinio piūvio, pradžioje jis buvo suplūktas iš molio ir sukrautas iš gana didelių akmenų. Ta akmenų užtvara yra buvusi apie 6 m pločio ir 2 m aukščio. Viršuje, kaip rodo sudegusių rąstų liekanos, dar yra buvusi medinė užtvara. Jai sudegus, pylimas vėl kelis kartus didintas bei stiprintas: suplūktas apie 2,5 m storio molio sluoksnis, kurio viršuje pastatyta stambių rąstų užtvara. Pagaliau paskutinėje stadijoje pylimas pasiekė net 8 m aukštį, o jo viršuje pastatytos naujos medinės ginamosios užtvaros. Be to, palei šiaurės šlaitą iš lauko pusės iškastas griovys. Pietų aikštelės dalyje stovėjo gyvenamieji ir ūkio trobesiai, o šiaurės aikštelės dalis turėjo tvirtovinį pobūdį. Visoje aikštelėje susidurta su trobesių liekanomis, židiniais, krosnimis, akmeniniais grindiniais, iš molio plūktomis aikštelėmis, degto molio gabalais, durų rankenų dalimis, užraktais, raktais ir kt. Deja, tyrinėjimų metu nepavyko nustatyti nei trobesių plano, jų konstrukcijos ar pobūdžio. Šitame vėlyvajame (viršutiniame) sluoksnyje aptikta daug įvairių medžiaginės kultūros liekanų. Puodai jau buvo žiedžiami ir pagražinami vinginiu raštu, įrėžtais rombais, lygiagrečiais lankeliais. Be to, aptikta X–XIII a. radinių: žalvarinės pasaginės segės dalis, apskritinių plokštelinių segių, geležinių strėlių antgalių, šife-

rinių varpstelių, tinklo gabalų, sukamųjų akmeninių girnų, gyvulių kaulų ir kt. Taip pat surinkta apie 2 litrus suanglėjusių grūdų: kviečių, miežių, rugių, avižų, soros, įvairių rūšių žirnių, pupų, vikių ir kanapių sėklų. Miežiai buvo sėjami dvieiliai (Hordeum distichum), ketureiliai ir šešiaeiliai. Iš kviečių auginta: paprastasis kvietys (Triticum vulgare) ir špeltė (Triticum spelta). Iš ankštinių daugiausia surasta baltųjų žirnių ir peliuškų. Pupos yra buvusios smulkiavaisės, giminingos su kiaulpupėmis. Be to, surasta sėklų net 21 rūšies piktžolių, pvz. ruginių dirsių, miškinio pelėžirnio, miglės, garstyčių ir kt. Iš surastų grūdų liekanų, piautuvėlių (jau iš pirmųjų pokristinių amžių), trinamųjų bei sukamųjų girnų, akmeninių trintuvų ir gyvulių kaulų galima spręsti, kad N. piliakalnio gyventojų pagrindinis verslas buvo žemdirbystė ir gyvulininkystė. Iš gyvulių kaulų matyti, kad pirmaisiais amžiais po Kr. apie 50% kaulų priklauso laukiniams medžiojamiesiems gyvuliams, o viršutiniame sluoksnyje susidurta daugiausia su naminių gyvulių kaulais (galvijų, kiaulių). Verstasi ir žvejyba. Apie tai liudija geležiniai žeberklai, meškerės kabliukai, tinklo svoreliai, žuvų žvynai ir kt. Būta čia ir amatininkų. Apie tai kalba didelis kiekiai gargažės, amatininkystės įrankiai (kalteliai, ylos), geležies rūdai tirpyti ir metalui apdirbti krosnelių liekanos. Buvo išsivysčiusi ir audyba; jos liudininkai — daugybė varpstelių ir staklių svorelių.

XIV a. piliakalnis nustojo savo anksčiau turėtos reikšmės. Netoliese jo įsikūrė N. miestelis, kuriame Vytautas pastatė ir bažnyčią.

P i l k a p y n a i. Artimoje kaimynystėje aptikti du pilkapynai: vienas maždaug 1 km atstu į rytus nuo piliakalnio, o antrasis — į p.v. Pirmajame mirusieji laidota nedeginti pilkapiuose, apdėtuose akmenų vainiku; pilkapiai priklauso III–IV a. Antrajame Počkaluvkos (žr.) pilkapyne susidurta su V–VI ir IX–X a. degintiniais kapais.

P. Tarasenka, Lietuvos piliakalniai 1956, 58; *R. Volkaitė - Kulikauskienė,* Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai 1958, 47–51; *P. Kulikauskas,* Nemenčinės piliakalnis (Iš lietuvių kultūros istorijos I, 1958, 20–43). *J.P.*

N. m i š k ų u r ė d i j a, būstinė Nemenčinėje, Vilniaus aps. Miškai padalyti 6 girininkijomis: Alionių, Nemenčinės, Paberžės, Sužonių, Vienuolyno ir Žarliūnų.

N. v a n d e n s m a t a v i m o s t o t i s veikė nuo 1930 deš. Neries krante, 196 km nuo jos žiočių, žemiau Nemenčios žiočių. Baseino plotas 14.111 km^2, vid. debitas 104 m^3/sek.

Neményi Paul Felix (1895–1952) vengrų hidraulikos mokslininkas, studijavo ir dirbo Vokietijoje, Danijoje ir JAV (nuo 1938); dalyvavo Pabaltijo hidrologinėse konferencijose. Žymesni darbai: Wasserbauliche Strömungslehre 1933, Annotated and Ilustrated Bibliographic Material on the Morphology of Rivers 1952.

Nemerkiemis (vok. Nemmersdorf) bžk. ir dv. Gumbinės aps., prie Unguros ir plento Gumbinė–Darkiemis, 1939 turėjo apie 600 gyv. Veikė paštas, pradžios mokykla, kergimo (eržilų) stotis, didokas tiltas per Ungurą, kuri vingiuotai teka pro N. kalvas. Bažnyčia akmeninė, mediniu bokštu, statyta 1589.

Deš. upės pusėje piliakalnis. Prieš ordino įsikūrimą N. pilis, kartu su Ožnugarių, Komantų, Baltkiemio, Kisėlkiemio, Avininkų (prie Kampiškiemio), Juodžių ir Tamaviškių (Kamsvikus) pilimis ir kitais sustiprinimais ant Unguros krantų sudarė nadravų apsigynimo liniją. Ordinas kraštą galutinai paėmė 1278. Aplink piliakalnį randama archeologinių pokristinių geležies amžiaus radinių.

Nemertinos (Nemertinea) kai kurių zoologų priskiriamos prie plokščiųjų kirmėlių, naujausia klasifikacija išskiriamos į tipą (Phylum), nes savo organizacija ir filogenija jos išsiskiria iš plokščiųjų kirmėlių grupės, nors daugeliu požymių į jas panašios. N. — beveik visos yra nuo 10 cm iki 2 m ilgio jūrinės kirmėlės, daugiausia grobuonys, mintą kitais gyviais, kuriems gaudyti turi specialų įtaisą — straublį. N. kūnas yra odos-raumenų maiše, kurio epitelis yra blakstieninis. Po šiuo eina žiedinių, išilginių ir įstrižinių raumenų sluoksnis, o kūno ertmę užpildo parenchima. Virškinimo sistema susideda iš ryklės, vidurinės žarnos ir išeinamosios žarnos su anga. Nervų sistema — poriniai galvos mazgai sujungti nerviniais ryšiais, sudarančiais nervinį žiedą, nuo kurio eina išilgai kūno du šoniniai nerviniai kamienai. Turi akis, cheminio jutimo — cerebralinius organus ir pusiausvyros — statocistus. Nuo kitų kirmėlių n. ypač skiriasi kraujo sistema, kuri yra uždara — kraujas vaikšto uždarais indais. Dauginasi n. kiaušiniais,

iš kurių atsiranda lervos, o iš šių — n. Filogeniškai n. yra kilusios iš plokščiųjų kirmėlių-turbeliarijų, bet nuo šių jas skiria daug aukštesnė organizacija, kuri pasireiškia ypač kraujotakos sistema. Pavyzdžiai: Lineus gesserensis, Cerebratulus.

Nemetai (lot. Nemetes) sen. germanų kiltis Gallia Belgica srityje su sostine Noviomagus, dabar Speyer.

Nemezija (Nemesia) bervidinių Scrophulariaceae) šeimos žolė, P. Amerikos čiabuvė. Mūsų darželiuose dažniau auginama n. g u r k l i n ė (N. strumosa).

Nemezis (gr. Nemesis nuo nemō ‚skiriu, kas dera', drauge ir nuo nemesaō ‚pasipiktinu dėl neteisybės ar nepadorumo') Homerui dar tebėra bendrinis vardas, reiškiąs apmaudą dėl neteisybės ar ko nepriderama. Hesiodas gretina N. su Aidōs ‚Drova' ir vadina ją Nakties dukterimi. Suasmenintoji deivė N. skirdavo užtarnautą bausmę už piktadarybes ir išdidumą (gr. hybris), ypač už didžiavimąsi didele laime. Svarbiausios deivės kulto vietos senovėje buvo Ramnunta Atikoje ir Smirna. N. buvo įvairiai susijusi su mirtimi, tad buvo garbinama ir kareivių. Ji buvo taip pat ir teisianti agonų (gr. agōn), įvairios rūšies varžybų, deivė, garbinta imperijos laikais, ypač amfiteatruose ir lenktynių aikštėse. Pagal vieną sakmę, N. pagimdžiusi Heleną Zeusui, nuo kurio ji veltui bandžiusi pasprukti bėgdama ir virsdama įvairiais gyvuliais. Pirmosios II a. po Kr. pusės kretietis poetas Mesomedas parašė himną N., kuriame ji laikoma likimo deive, jungiančia savyje deivės Dikės ‚Teisės' ir Tichės (Tychē ‚Lemtis') funkcijas.

Nemezis

J. Coman, L'idée de la Némésis chez Eschyle 1931; *K. Kerényi,* Die Geburt der Helena 1945.

Nemėžė Vilniaus aps. upelis, Rudaminos (Vokės, Neries) dešinysis intakas, 9 km ilgio; teka į p.v. nuo Nemėžio bžk.

Nemėžis, Nemėžė (seniau Memėžis, Memeža, Kryžiuočių vad. Memitz, lenk. Niemież) buv. dv. ir 2 k. Vilniaus aps., 9 km į p.r. nuo Vilniaus, abipus Ašmenos–Minsko plento, prie Nemėžės upelio. Iš Vilniaus važiuojama į N. Ašmenos–Minsko plentu, vadinamu dar Napoleono keliu. Seniau šiuo plentu ėjo arklių pašto kelias iš Vilniaus per Ašmeną–Minską į Maskvą. Tai buvo ir pirklių didysis kelias su garsiomis

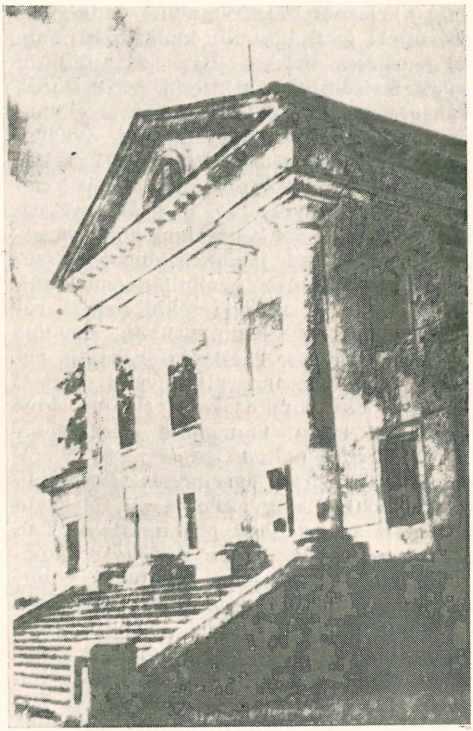

Nemėžio dvaro rūmai

smuklėmis, nakvynės bei užeigos namais. Iki I pas. karo 14 km nuo Vilniaus nuotolyje buvo 19 smuklių, iš jų 5 iki N. Dabar plentas asfaltuotas, apsodintas beržais, liepomis, klevais ir topoliais. Prie jo išaugo ir N. gyvenvietė. Šiuo vardu vadinamos trys arti viena kitos esančios, dabar beveik į vieną susiliejusios gyvenvietės: lietuvių k., totorių k., kur dar Vytauto laikais buvo įkurdinti totoriai (jų palikuonys gyvena čia ir šiais laikais), ir buv. dvaras, priklausęs Lietuvos kunigaikščiams, vėliau Sapiegoms ir po jų Tiškevičiams. Vytauto laikais čia buvusi pilis, kurioje gyvendavęs pats kunigaikštis su šeima. Čia sergančiai Vytauto žmonai Julijai, kryžiuočių magistras buvo atsiuntęs gydytoją. Apie tai liudija kunigaikštienės padėkos laiškas magistrui, rašytas vokiškai 1426 VII 8. Kng. Aleksandras 1496 II iškilmingai sutiko N. savo sužadėtinę Maskvos kunigaikštytę Eleną Jono III dukterį. Jos garbei buvo patiestas auksu siuvinėtas kilimas. 1656 XI 3 N. Jonas Kazimieras pasirašė karo paliaubas su caro Alek-

siejaus pasiuntiniais po to, kai Vilnius buvo išlaisvintas po 5 nelaisvės metų Mykolo Paco dėka. N. pilis sunaikinta, žemės paviršiuje neliko net ženklų. Tiktai 1933 kasant žemę arti buvusių dvaro arklidžių, užtikta storų pilies mūro liekanų, tačiau jomis nebuvo susidomėta, viskas vėl buvo užkasta. Iš N. pastatų išsiskiria monumentalūs buv. dvaro rūmai, baluoją žalių medžių fone; prie kelio tvenkinys ir malūnas; ant gražios kalvos išsimėtęs kaimas; netoliese medžiais apaugusių sodybų totorių kaimelis; iš sodybų iškilęs mečetės bokštas su skardinių mėnuliu. N. totorių pagrindinis verslas žemės ūkis ir daržininkystė. Jie vengė amatų, bijodami prarasti 1569 Liublino unijos jiems suteiktų bajorų teisių bei privilegijų. Jų vyrai beveik visą amžių ištarnavę Lietuvos kariuomenėje, didžiavosi kunigaikščių suteiktais titulais. Jono Kazimiero laikais, kai 1656 Lietuvą užėmė rusai, dalis N. totorių su šeimomis išsisklaidė po kraštą, kiti nuklydo net į Lenkiją. Po daugelio metų grįžę, ilgai turėjo bylinėtis su naujais savininkais dėl prarastųjų sodybų. Jono Sobieskio laikais, kare su turkais dalyvavo ir N. totoriai. Vienas jų Romanas Dovidavičius, sunkiai sužeistas, 1684 IX 24 savo testamente prašo brolio, kad jį palaidotų N., turtą paliekąs žmonai, o po jos mirties N. mečetei. Buvo ir tokių, kurie ilgėdamiesi savo krašto grįžo į Krymą (du broliai Mikalauskai 1710 iš N.). Totoriai seniai pamiršę savąją kalbą, kuria tik savo dvasininką girdi skaitant koraną penktadieniais mečetėje, bet jau jos nebesupranta. Gyvenime vartoja esamos valdžios kalbą. Dalis jų yra tapę katalikais. A. Mickevičiaus laikais N., prie kelio buv. užeigos namuose, rinkdavosi Vilniaus šviesuomenė: teisėjai, asesoriai, studentija diskusijų įvairiomis filosofinėmis temomis. N. savininkams Tiškevičiams seniau priklausė už 8 km esąs Boreikinės (Boreikovščiznos) dvarelis, kurį išsinuomojęs 1853–60 gyveno ir kūrė poetas Syrokomla Kondratavičius. Savo kelionėse po Vilniaus apylinkes aprašė taip pat ir N. Po II pas. karo, rusų okupacinė valdžia iš dvaro ir kaimų sudarė kolchozą.

W. Syrokomla, Wycieczki po Litwie, w promieniach od Wilna 1860; *M. Baliński,* Starożytna Polska IV, 1886; *St. Jarocki,* Okolice Wilna; Słownik Geograficzny 1886; *V. Uždavinys,* Po Vilniaus apylinkes 1958. *V.Klb.*

Nemi ež. Albanų kalnuose į p. nuo Romos, iki 300 m gilumo. N. ežero dugne gulėję paskendę du Kaligulos laikų romėnų laivai buvo ištirti 1930–31 vadovaujant prof. C. Ricci, nuleidus N. ežero vandenį 21 m į netolimą Albano ežerą. Laivai, 65 ir 72 m ilgio, buvo plaukiojančių rūmų tipo, tarnavo pramogai ir buvo puošniai įrengti. Didelę įrengimų dalį jau anksčiau narai buvo iš ežero dugno ištraukę. Yra išlikusių skulptūrinių laivų apkaustymų ir žalvario ir kt. 1944 laivai sunaikinti.

Nemickas Bronius (g. 1909 I 2 Narvydiškių vk., Obelių vls., Rokiškio aps.) visuomenės veikėjas, teisininkas. 1929 baigė Šiaulių mokytojų seminariją ir ligi 1934 dirbo įvairiose pradžios mokyklose. 1934-36 sekretorius švietimo ministerijoje. 1932 įstojo į VDU teisių fak., kurį 1936 baigė. 1936–38 studijavo teisę Hamburgo univ., 1941 – 43 Berlyno univ. ekonominius ir politinius mokslus. 1947 Hamburgo univ. gavo teisių daktaro laipsnį, parašęs disertaciją Friedensblockade. 1938–39 Klaipėdos uosto ir susisiekimo ministerijos jurisknsultas, 1939–40 Tauragės notaras. 1940–41 bolševikų kalintas Tauragėje ir Kaune, vėliau, vokiečių repatriacinės komisijos iškeistas, išvyko Vokietijon. 1943–44 advokatavo Kaune ir Vilniuje bei ėjo vidaus reikalų vadybos jurisknsulto pareigas. Visuomeninėj veikloj dalyvauja nuo 1933, eidamas lietuvių tautinio jaunimo Jaunosios Lietuvos Kauno miesto rajono vado pareigas, 1935–36 Jaunosios Lietuvos s-gos centro valdybos narys ir 1935–36 Neo Lithuania korporacijos pirmininkas. 1944 Vliko vicepirmininkas, 1944–45 Vliko delegatūros narys ir generalinis sekretorius. 1946–49 Lietuvių tautinio sąjūdžio centro valdybos vicepirmininkas, 1949 Vliko vykdomosios tarybos finansų valdytojas, nuo 1951 Lietuvos laisvės komiteto narys, nuo 1957 Lietuvių tautinio sąjūdžio pirmininkas bei Lietuvos nepriklausomybės talkos valdybos narys. 1959 pradėjo dėstyti Good Counsel College Vakarų civilizacijos kursą. Spaudoje pradėjo rašinėti pedagoginėmis temomis, vėliau politikos bei teisės klausimais. Bendradarbiavo Lietuvos Mokykloje, Lietuvos Aide, Jaunojoje Kartoje, Akademike, Dir-

Br. Nemickas

voje, Vienybėje, Lietuvos Dienose ir vienas redaktorių Lietuvos žurnalo.

Nemielas upelis Šilalės vls., Tauragės aps., Jūros kair. intakas, 12 km ilgio; teka į vakarus, įteka Pajūrio mstl.

Nemiga (lot. insomnia) yra susirgimas, kurio metu žmogaus gebėjimas užmigti ir patvariai miegoti yra daugiau ar mažiau sutrikęs. Tiek miego, tiek ir n. priežastys nėra ligi šiol pakankamai išaiškintos. Miegas yra normalus fiziologinis reiškinys, o n. yra liguista būklė, atsirandanti dėl įvairių susirgimų. Bandymai su dirbtine n. nedaug padėjo jos kilmei išaiškinti. Kletmanas ir Tyleris yra tyrę žmones, kuriems dirbtiniu būdu nebuvo leidžiama miegoti ilgesnį laiką (3 ir daugiau parų), nepastebėjo didesnių kraujo sudėties, kūno temperatūros ar svorio pakitimų. Nežymiai pakisdavo tiriamųjų kraujo spaudimas, alsavimo ir tvinksnio dažnumas. Psichikos ir proto sutrikimai buvo labiau išryškėję, pvz. atminties sumažėjimas, susierzinimas, neatidumas, nepajėgumas susitelkti, haliucinacijos, iliuzijos ir t.t. Šitokių reiškinių atsirasdavo po 30–60 val. dirbtinės n. Po ilgos n. gyvuliuose buvo surasta dirksnių ląstelėse chromolitozė ir kiti degeneratyviniai vyksmai. Nėra tiksliai nustatyta kokia dirbtinė n. žmogui mirtinga. Bet daugis šunų gaišta jau po 14 dienų. Jaunesni gyvuliai yra mažiau atsparūs n. ir greičiau gaišta. N. pasireiškia karštligės metu, ypač ryški kliedint, plaučių uždegimo metu bei sergant smegenų sifiliu. *D.Js.*

Neminem captivabimus iš Lenkijos teisės ir į Lietuvą perkelta norma, kuri atbaigiama dar sąlyga ‚nisi iure victum' (nieko nesuimsime nenuteisto).

Lenkijoje ši teisė įvesta 1420–21, patvirtinta 1433 Krokuvos statuto, buvo skolinta iš Vengrijos, žinoma tuo metu dar tik Anglijoje, į Lietuvos teisę atkelta jau 1434 Žygimanto Kęstutaičio ir pagaliau Kazimiero 1447 privilegijomis. 1434 privilegijoje buvo sakoma, kad didysis kunigaikštis nebaus nedaręs tardymo, o 1447 privilegijoje įsakmiai sakoma, kad bajoras negali būti baudžiamas — pinigine bausme, turtų konfiskavimu, kalėjimu ar plakimu, kol bus įrodytas jo nusikaltimas teisme pagal nustatytą teisminę procedūrą. Tas pat buvo kartojama vėlyvesnėse privilegijose bei Lietuvos Statute, nors pats n.c. terminas ir nebuvo vartojamas. Jis iš tikrųjų yra tik mokslinėje literatūroje įvestas pagal lenkiškąją formulę, nors esmėje ir Lietuvoje tai buvo pagrindinė asmeninės laisvės garantija bajoriškoje teisėje. Kiti įstatymai iš šios taisyklės numatė išeiti tik valstybės išdavimo atvejais, o pagrindinis n.c. principas, be krašto privilegijų, buvo pakartotas ir sritinėse privilegijose, tuo būdu įsakmiai suvaržant didžiojo kunigaikščio vietininkus. Jie taip pat neturėjo teisės ką nors žudyti, kankinti ar kalinti be teismo sprendimo. Tiesa, tie vietininkai bei pats didysis kunigaikštis buvo kartu ir teisėjai, tačiau teisminė procedūra turėjo apsaugoti bajorus nuo staigių jų pykčio išsiveržimų. *A.S.*

Nemirauskis Pranciškus (1725–1795 IV 23 Miroslave) vienuolis marijonas (broliukas), dailininkas. Kada ir kur mokėsi, nėra žinių. Apie jį marijonų vienuolijos kronikose rašoma, kad dėl savo paveikslų buvo vertinamas karaliaus Stanislovo Poniatovskio ir įvairių didikų. Jis savo paveikslais papuošęs vienuolijos bažnyčias ir vienuolynus. Marijampolės vienuolyne buvo keletas senų, puikaus darbo paveikslų: Kristus prie šulinio kalbąs su samariete, Moterys prie Kristaus karsto, Abraomo auka, Šventoji Šeimyna, Šv. Izidorius, Kristus prie kryžiaus, be to, portretai marijonų vienuolijos steigėjo St. Papčinskio, Prienų seniūno žmonos Pranciškos Butlerienės; jie priskiriami N. Jo būta ir skulptoriaus, nes Marijampolės bažnyčiai išdrožęs puikią Marijos statulą. Jo darbo buvo Marijampolėje netoli bažnyčios esančioje koplytėlėje Marijos aplankymo freska. 1934 Vilniuje, valdžiai grąžinus seną pranciškonų Marijos Dangun Ėmimo bažnyčią (rusų valdžia ją buvo užgrobusi ir pavertusi sandėliu), nuvalant užteptas bažnyčios vidaus freskas, rasta, kad jos yra N. darbo.

J. Totoraitis, Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas 1924; Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938.

Nemirovič-Dančenko 1. Vasilij Ivanovič (1848–1936) rusų rašytojas, rašęs romanų, apysakų ir ypač daug kelionių aprašymų. Nuo 1921 gyveno emigracijoje ir mirė Prahoje. Išsp. Strana choloda 1880, Dal 1880, Groza 1880, Vpered 1883, Cari birži 1886, Sviatočnyje rasskazy 1890, Ispoved ženščiny 1893, Pod zvon kolokolov ir kt. Lietuviškai N.-D. išversta Užkapotas žvirblis 1907 ir Auksinio saulėlydžio šalis (vertė J. Žiugžda) 1926. Raštų rinkinys 18 tt. 1911–12.

2. Vladimir Ivanovič (1858–1943) rusų dramaturgas, 1 brolis. 1891–1901 scenos meno mokytojas Filharmonijos mokykloje. 1898 drauge su Stanislavskiu įsteigė Maskvoje dailės teatrą ir buvo to teatro meno skyriaus vedėjas. Jis rūpinosi ne tik veikalų parinkimu, bet ir aktorių vaidyba. Nuo N.-D. labai daug priklausė dailės teatro iškilimas. Išsp. Sčastlivec 1887, Sokoly i Vorony, Zoloto 1894, Cena žizni 1896, Iz prošlogo ²1938, Teatralnoje nasledije 1952.

Nemirovsky Irėne (Nemirovskaja Irena) (1903–1942) rusų kilimo rašytoja, rašiusi prancūziškai. Po bolševikų perversmo gyveno emigracijoje — Prancūzijoje. Išsp. Le bal 1930, L'affaire Couriloff 1933, David Golder (liet. išvertė J. Griška — Meilė ir auksas 1933), Deux 1939, Les chiens et les loupes 1940, Vie de Tchékov 1946.

Nėmirseta (ir Nemeržetà, vok. Nimmersatt) pajūrio vasarvietė ir k. Klaipėdos aps., 2 km į p. nuo Palangos, prie plento Klaipėda–Palanga. Gyv. apie 180. Plentas skiria kaimą į dvi dalis: rytų pusėje ūkiai ir derlinga žemė, vakarų pusėje smėlis, miškeliai ir kopos. Pajūryje gelbėjimo stotis. Pagal plentą keletas viešbučių vasarotojams. N. iki I pas. karo buvo sienos perėjimo punktas, o priešais rusų muitinė. Kaimo kapinių vietoje buvo geležies amžiaus senkapiai. Rasta ir Romos monetų bei III–IV a. archeologinių radinių.

Lietuva vasarą 1934 (30 psl.).

Nemiršėlė (Myosotis) ežeininių (Borraginaceae) šeimos žolinis augalas. Žydi smulkiais dangaus mėlynumo žiedais. Lietuvoje 9 skirtys. Labiau žinoma ir taip pat mėgiama yra n. pelkinė (M. palustris).

Nemirtingumas reliatyvia prasme — likimas atmintyje, neužmirštamumas, absoliučia prasme — dvasinės žmogaus sielos n. (žr. Mirtis, Siela).

Nemirtingumas gyvosios būties ypatybė būti laisvai nuo mirties. Gyvieji daiktai yra nemirtingi, jeigu jie negali suirti iš vidaus, ir jei jų negali niekas sunaikinti iš lauko.

N. paprastai suprantama mokslas, mokąs, kad siela po žmogaus mirties, atsiskyrusi nuo kūno, gyvens amžinai ir bus sąmoninga savo buvime. Drauge su Dievo buvimo klausimu n. įrodymas filosofijoje buvo ir yra praktiškai visų svarbiausias klausimas, nes visas žmogaus moralinis gyvenimas sąlygojamas šio klausimo vienokio ar kitokio išsprendimo. Krikščionybėje sielos n. yra pagrindas jos mokslui apie pomirtinį gyvenimą. Sielos n. mokslas gavo pilną filosofinį išvystymą tiktai XIII a. iš šv. Tomo Akviniečio. Juo remdamiesi visi katalikų filosofai (su mažomis išimtimis) moko, kad n. galima įrodyti be Apreiškimo pagalbos. Sielos n. jie įrodinėja iš 1. jos substancialumo, ypatingai iš to, kad ji yra dvasia, iš 2. įgimto žmogui tobulos ir niekad nesibaigiančios laimės troškimo ir iš 3. pilnos moralinio įstatymo sankcijos.

1. Sielos nesudėtingą substancialumą ir kad ji yra dvasia filosofai įrodinėja iš sielos veikimo, besireiškiančio protu ir valia. Proto veikimas vidujiniai nėra priklausomas nuo medžiagos ir jos sąlygų, nes protas svarsto apie ne medžiaginius dalykus, kartais visai dvasinius, o apie medžiaginius ne medžiaginiu būdu, atseit, visuotinai, nepriklausomai nuo laiko ir erdvės. Be to, protas gali į save reflektuoti, žvelgti į savo veikimą ir save analizuoti pačiame savo veikime. Gi nuo medžiagos priklausomi veikėjai to padaryti negali. Tokis veikimas reikalauja ne medžiaginio, o dvasinio pagrindo. Atseit, siela, kuri taip veikia, turi būti dvasia ir nesudėtinga, taigi neišardoma, todėl nemirtinga. 2. Iš troškimo niekad nesibaigiančios laimės n. filosofų įrodomas tuo, kad prigimties palinkimai niekad nėra veltui. Todėl žmoguje neribotas laimės pasiilgimas nurodo į pomirtinį gyvenimą ir sielos n., nes čia žemėje tokios laimės nėra ir kokia yra, tai baigiasi su kūno mirtimi. 3. Taip pat ir moralinė įstatymo sankcija veda prie minties, kad po kūno mirties žmogaus siela turės gyventi. Už prigimties įstatymų vykdymą šiame gyvenime nėra pilno atlyginimo ir už jų nepaisymą kartais nėra bausmės. Visuotinis žmogaus prigimties balsas ir įstatymas, kad gera reikia daryti, o bloga vengti, turi turėti pilną sankciją. Ir kai tokios sankcijos nėra čia gyvenant, tai reikia daryti išvadą, kad ji bus pomirtiniame gyvenime. Pagal krikščionybės mokslą geriesiems bus atlyginta amžina laime, o blogieji bus pasmerkti.

Iš Apreiškimo žinome, kad žmogaus prigimčiai pradžioje buvo suteikta n. dovana (Pradž. 2, 16–19), kurią pirmieji tėvai Adomas ir Ieva per nuodėmę prarado sau ir visiems savo vaikams.

Katalikų Bažnyčios yra dogma, kad pasaulio pabaigoje iš numirusiųjų prisikėlę kūnai bus nemirtingi.

J. S. Sasia, S.J., The Future Life 1918; *Th. Mainage, O.P.*, Immortalitée 1930. *V.Rmš.*

Nemisceantur sacra profanis (lot.) nepainiotini šventi dalykai su pasaulietiškais.

Nemo ante mortem beatus (lot.: ‚Niekas nėra prieš mirtį laimingas') lot. priežodis pagal Ovidijaus Metamorfozių III, 136, kilęs iš paklausto apie laimingiausią žmogų Solono atsakymas Krezui.

Nemocera žr. Uodai.

Nemo judex idoneus in propria causa (lot.) niekas negali būti teisėju savo byloj.

Nemo plus iuris transferre potest quam ipse habet (lot.: ‚Niekas negali daugiau teisių perleisti kitam negu pats turi') teisinė Corpus iuris taisyklė, dar ir šiandien nenustojusi savo pagrindinės reikšmės.

Nemo potest exuere patriem (lot.) niekas negali atsisakyti savo tėvynės. Taikant šį principą, carinėje Rusijoje buvo baudžiami asmenys, priėmę kitos valstybės pilietybę, jeigu jie grįždavo į savo kraštą.

Nemo propheta in patria sua (lot.) niekas savo tėvynėje nėra pranašas.

Nemoralumas žr. Moralė.

Nemunaitis mstl. Alytaus aps., deš. Nemuno krante, plačioje, lygioje, žemoje slėnio smėlynų vietoje, prie pušyno, 17 km nuo Alytaus į pietus. Toje vietoje Nemunas daro vingį iš vakarų į šiaurę ir dėl to N. yra atviras iš šiaurės pusės. N. vandens šaltiniai savo kokybe tinka gydymo reikalams. Vandenį tyrė prof. Stp. Kalupaila, prof. Šimkus ir Kaveckas. Nemuno krante, smėlynuose, yra akmens amžiaus stovyklos liekanų. Ten rastas ir žalvario amžiaus akmeninis kirvukas, padarytas pagal žalvarinio kirvio formą. Be to, čia yra netyrinėtas piliakalnis.

Nemunaičio herbas

N. yra nedidelis, bet senas ir turįs savo istoriją mstl. Pagal padavimą, N. įkūrė X a. atvykęs iš užjūrio, svetimšalis jūrininkų vadas Nemon, kurį pagonys lietuviai laikė dievaičiu ir teikė jam dievišką garbę. Istoriniuose šaltiniuose N. vietovės vardas pasirodo jau XIV a. Viename Jogailos 1387 donacijos dokumente išskaičiuoti tos srities 9 valsčiai ir 4 ‚volotski': Birštonas, Nemunaitis, Alytus ir Punia. N. valsčiaus centru jau tada buvo to paties vardo miesteliukas (‚gorodki'). Nors 1528 surašyme N. vls. vardas apleistas, bet jo buvimą patvirtina kiti šaltiniai. N. vls. vardas jau dažniau užtinkamas XV a. Lietuvos Metrikoj. Darant 1566 naują D.L.K. administracinį padalijimą, N. buvo vienas iš 15-kos tos srities vls., kariniu atžvilgiu priklausė Trakų pilininkui.

N. turėjo savo herbą. Apie jį užsimenama 1791 Stanislovo Augusto išduotame dokumente, kuriuo patvirtinama N. mstl. senos privilegijos. N. herbas yra visai panašus į Darsūniškio, Kretingos ir Kvėdarnos mstl. herbus. Tai skydo formos ženklas, kurio melsvam dugne stovi karalaitis šv. Kazimieras, su karūna ant galvos, dešinėje rankoj laikąs kryžių, o kairėje trižiedę lelija.

XVIII a. N. buvo nedidelės seniūnijos centras Trakų vaivadijoj. 1766 N. seniūniją valdė Mykolas Valavičius, mokėdamas už ją 2129 auksinus ‚kvortos' ir 900 auksinų ‚hibernos'. Po III Lietuvos-Lenkijos padalijimo N. seniūnijos ir parapijos dalis — 12 kaimų — buvusi kairėj Nemuno pusėj, atiteko Prūsijos valdžion. 1850 N. mst. 9 k. ir 8 vk. viso 7370 dešimtinių žemės plotas buvo Rusijos iždo turtas. Rusijos valdžia dalį tos žemės atidavė gyventojams išpirktinai, o kitą — kolonistams rusams.

Švč. M. Marijos Gimimo bžn. pastatė 1626 Mykolas ir Kazimieras Sapiegos. Ji buvo medinė ir, matyt, per 1655 rusų antplūdį sudeginta. Po to buvo atstatyta taip pat medinė, tik didesnė. Apie naują didelę N. bžn. užsimenama 1677 vyskupo vizitacijos rašte. Tuo laiku jos kolatorius buvo dvarininkas, gal būt Sapiega, o klebonas — Vaitiekus Lenskis. Iki 1795 N. parapijai priklausė 12 k. kairėj Nemuno pusėj ir 17 kaimų ir 3 dv. — Jočiūnų, Pierškių ir Kostriškės — deš. Nemuno pusėj. Bžn. nuo žaibo sudegus, apie 1829 buvo pastatyta nauja, bet ir šios amžius nebuvo ilgas.

N. buvo 1940 apie 500 gyv. ir vls. savivaldybės įstaiga. Kat. mūrinė gotikos stiliaus bžn., baigta statyti 1904 kun. F. Baltuškos pastangomis, kuris 1899 atkeltas klebonu rado begriūvančią seną bažnyčią, o 1930 pasitraukęs iš klebono pareigų (patapo pranciškonu tėvu Silvestru) paliko ne tik gražiausią plačioje apylinkėje bažnyčią, bet ir kitus naujus parapijos trobesius. Rinkavos kaimo miškelyje

Nemunaitis

yra koplyčia, kuri 1925 buvo padaryta filija ir prie jos buvo apsigyvenęs kunigas, bet vėliau filija panaikinta. Nepriklausomybės metu miestely buvo pradžios m-la, I eilės pašto agentūra, girininko įstaiga, savanorių ugniagesių komanda, žydų sinagoga (žydų buvo 30 šeimų), kooperatyvas Ūkininkas ir 19 žydų krautuvių. Pažymėtina, kad mažame N. mstl. buvo 15 siuvėjų, 3 vilnakaršės ir kailių išdirbimo dirbtuvė. N. 1931 buvo 2 šeimos totorių. 1916 N. buvo įkurti vilniškės Ryto d-jos pradžios m-loms mokytojų kursai. Jų vedėju buvo kun. F. Baltuška; kursus baigė 18 kursantų. N. vls. savivaldybė susidarė 1918 XI iš parapijos komiteto, kurio pirm. buvo kun. F. Baltuška.

N. apylinkėse yra keletas piliakalnių ir milžinkapių. Piliakalniai yra Kaitriškių k. (Perkūnkalnis), Piliakalnio k. ir Vengelionyse; milžinkapiai — Bugonių k., Pieriškių k. ir Valeniškiuose. Josiūnų k. prie Nemuno yra aukštas, laibas akmuo, kuris, pagal legendą, esąs suakmenėjusi mergaitė. Prie N. pušyne pranciškonai turėjo savo poilsio namus, vėliau tapusius vienuolyno užuomazga.

Słow. geogr. VII, 1886; *H. Łowmiański*, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego II, 1932; *M. Gumowski*, Herby miast Litewskich (Ateneum Wileńskie VII, 1935); Elenchus 1940; *J. Totoraitis*, Sūduvos Suvalkijos istorija 1938; *S. Kolupaila*, Nemunas 1950.

A.B. ir R.Krs.

N. vandens matavimo stotis įsteigta 1877 deš. Nemuno krante 384 km nuo jo žiočių, ties Nemunaičio bžk. Nulis išskeltas dideliame Klebono akmenyje, apie 10 m nuo kranto. Nulio altitudė 63,064 m nuo j.l. Matuojama nuo 5 gel. polių. Vid. horizontas 134 cm, mkm. 713 cm (1889), apie 900 cm (1958), mnm. 6 cm. Stotyje upė užšąla vid. XII 26, laužo ledus III 26, būna užšalusi 82 d. per metus, laisva nuo ledo 275 d. Stoties profilyje 1925–42 debitas matuotas 17 kartų. Vid. debitas 274 m^3/sek., mkm. 2650 (1889), apie 3900 (1958), mnm. 100 m^3/sek. Baseino plotas 42.407 km^2. *S.K.*

Nemunas didžiausia ir svarbiausia Lietuvos upė: jo baseine yra didžiausia etnografinė Lietuvos dalis. Palyginus su kitomis Europos upėmis, N. yra 14 vietoj pagal ilgį, 17 pagal baseino plotą ir 22 pagal vandeningumą. N. įteka į Baltijos jūrą pro Kuršių Mares. Jo baseinas įterptas tarp Priegliaus, Vyslos, Dniepro, Daugavos, Lielupės, Ventos, Bartuvos ir Šventosios upių baseinų.

Vardas. Be įprastinės bendrinės kalbos lyties Nẽmunas (vs. vt. Nemunė), kuriai atliepia ir lat. Nemuns, M. Lietuvoje ir pajūrio žemaičių dar pažįstama Nẽmonas. Jau Kleinas 1653 gramatikoje rašo Némons, Milkaus 1800 žodynas vok. Memelstrom irgi verčia Némonas, taip pat ir Nesselmannas duoda tik Némonas, Nemonėlis (mažybinis) ir be to dar panemonė, užnemonys. Bet Kuršaitis tepažįsta vien Nẽmunas (rašo ir Niãmunas) su vediniais pãnemunis, panemunė, ùžnemunė, ùžnemuniškis. Su Kuršaičiu sutinka ir ragainėnas K. Jurkšaitis (Litauische Märchen und Erzählungen 1898) ir V. Kalvaitis (Lietuviškų vardų klėtelė 1910). O A. Schleicheris savo gramatikoje iš M. Lietuvos sumini dar ir trečią gretimino lytį Nẽmuonas. Mūsų upių tėvo vardą taip pat dėvi ir dešinysis Mūšos (lat. Lielupe) intakas, nors jis dažniau vadinamas mažybiniu vardu Nemunėlis. Kita upė tuo pačiu vardu esanti dar Kėdainių

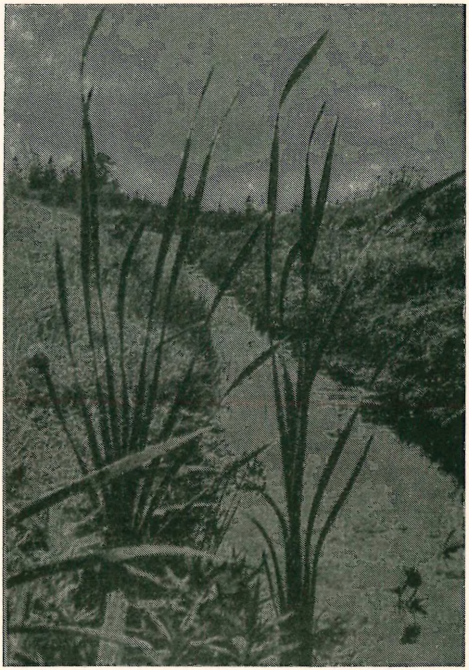

Nemuno versmės

aps. Nuo N. neatskiriamas ir gretimais su Gilija į Kuršių Mares įtekąs N e m u n ý n a s. Pramintas jis labai vaizdingai, tartum būtų N. vaikas. Darybai plg. M. Lietuvos žvejų tarmės Kuokštỹnas ‚mažasis Kúokšto sūnus, Kuokštùkas', Pujelỹnas ‚jaunasis Pujelis', dzūkų tėvavardines pavardes Jonýnas, Stanýnas, Tamulýnas, Savukýnas (: Jõnas, Stanỹs, Tamùlis, Savùkas) ir bendrinius daiktavardžius genýnas ‚genio vaikas, geniukas', žąsỹnas ‚dar pūkuotas žąsiukas', laumýnas ‚laumės vaikas'. O vandenvardinį atitikmenį vėl turime Utenos aps. ežerų varduose Ilgỹs : Ilgỹnas. Be to, žvejų tarmėje pažįstama to upėvardžio gretiminė lytis N e m a n ý n a s (Nemunýno ir Tóvės kaimuose) rodo N. vardą kadaise dar turėjus ir ketvirtą priesaginę atmainą *N ē m a n a s. Seniausia iš visų vardo lyčių yra N ē m u n a s. Tai patvirtina senovės rusų šaltinių rašymas, pvz. 1387 dokumente N e m o n, bet vs. km. N e m n a. Mat rusų kalboje čia iškrinta tik toks balsis o, kuris yra kilęs iš senojo pusbalsio (jero) ŭ. Taigi rusai su N. vardu turėjo susipažinti dar prieš XII a. ir, nusiklausę iš lietuvių, bus tada tarę *Nemŭnŭ, vs. km. *Nemŭna. Garsų atliepimui plg. liet. tuřgus iš sen. rus. tŭrgŭ, kuris dabar jų tariamas torg. Taip pat ir Lietuvos Metrika nuosekliai rašo Nemon, Nemna. Iki šiol senoviškai N. vardą tebetaria ukrainiečiai Némon, Némna, o gudai Nióman, Niómna (su dėsningai iškitusiais balsiais e ir o). Taip pat dėsningai yra išriedėjęs ir lenk. Niemen, Niemna. Bet visai naujoviškas yra dabartinis rus. Néman, vs. km. Némana, kur priesagos a bus atsiradęs dėl fonetiškos rašybos, o šakninis e vėl išliko neišvirtęs io, liaudinei etimologijai sujungus N. vardą su rus. nemoj ‚kurčias'. Juk seniau ir rašyta Něman (su vad. jat').

Etimologijos N. kalbininkų ieškota visur: ne tik slavų (Karskis), bet ir suomių (Pogodinas), net keltų (Šachmatovas) kalbose. K. Būga pirma buvo manęs N. esant sudėtinį žodį, sudėtą iš neiginio n e ir šaknies m u n- (plg. Munà, Muniškiai), kuriai atliepia ček. mouniti ‚keršti'. Taigi, kitais žodžiais tariant, N. būtų reiškęs švarią, tyrą upę. Tačiau vėliau Būga tos nuomonės atsisakė, nes N. vardas nieku būdu neatskiriamas nuo bendrinių daiktavardžių n e m ù n ė (Anykščiai, Dusetos, Andrioniškis), n e m u n ė (Linkmenys, Utena) ‚toks ant medžių kelmų grupėmis augąs valgomas grybas, kelmutis (Armillarea mellea)' ir n ē m u o g ė (Biržai, Joniškėlis, Smilgiai) ‚mėlynė (Vaccinium Myrtillus)'. Visi trys jungtini su dabar nebevartojamu dkv. *n ē m u s, -a u s, kuriam atliepia lot. nemus, -oris ‚giraitė, miškelis su ganyklomis; alkas', gr. némos, -eos ‚giraitė, miškelis, ganykla'. O šie vėl toliau sietini su skr. námas- ‚nusilenkimas; pagarba' ir námati ‚lenkia, linksta'. Vadinasi, pagrindinė nēmaus reikšmė bus buvusi ‚ilinkių, slėnių miškas'. Taigi mūsų n ē m u o g ė (per *nēmu-uogė iš nemu-+uóga) reiškia mišką, tikriau sakant, šilo uogą. Vietomis tarmėse (kai kur dzūkuose, M. Lietuvoje) mėlynės kaip tik ir vadinamos š i l(a)u o g ė m i s, net š i l o j ė l i a i s. Plg. dar mėlynių pavadinimus lenk. borówka (: bór ‚šilas, tankus miškas'), vok. Heidelbeere (: Heide ‚šilas'). Mėlynės dažniausiai juk ir auga spygliuotuose miškuose, taigi šiluose, žalgiriuose. — O n e m u n ė vėl yra sudaiktavardėjęs moteriškosios giminės būdvardis, sudarytas iš kamieno n e m u- ir priesagos -n-, kitaip sakant, išriedėjęs iš ankstesnio pažymininio derinio *nemunė budis, t.y. šilinis grybas. Darybai plg. Medùnė (Alytaus aps. pieva) : medùs, Vilkùnis

(Mažeikių aps. upė) : viĮkas, mat žemaičių daug kur, kaip Daukšos, tebesakoma v.g. ùpis. Plg. dar bendrinės kalbos upėlis, upeliùkas, upókšnis. Būdinga, kad ir dabar turime nemaža grybų vardų, susijusių su šilu, pvz. šilabudė ‚baravykas', šilbaravykis (net keturiems įvairiems grybams vadinti), šilógrybis. Taip pat lygiai ir N ē m u n a s gali būti sudaiktavardėjęs ir suvardėjęs iš derinio *nēmunas ùpis ‚miškinė, šilinė upė'. Darybai plg. žvėrnas (Utenos aps. ež.) : žvėrìs, Vāsaknas (Zarasų aps. ež.) : *Vasakà (plg. Vasakýtė, Marijampolės aps. upė), taip pat bdv. vasarnas ‚vasarošiltis, drungnas' : vāsara, vagišnas ‚vagiškas' : vagišius. Vadinasi, etimologiškai N ē m u n a s tolygus dabartiniams dvišakniams upėvardžiams Šilupis, Šilùpė, AĮkupis, Alkupỹs, Girupis. Jis taip pramintas nuo tekėjimo per miškingas vietas, per šilus, žalgirius, kaip senų senovėje bus sakę, per nemùs. Kad *nēmus lietuvių kalboje būtų reiškęs balą, pelkę, raistą, to aukščiau suminėti lotynų ir graikų atitikmenys visai nepatvirtina. Lotynai kaip tik priešingai savąjį nemus, -oris aiškina kaip ‚silva amoena', t.y. dailus, žavingas miškas. Balos ir pelkės taip pat netinka nė ganykloms, pagaliau jose neauga nei mėlynės nei kelmučiai. Nepagrįstas ir Būgos reikšminis š ì l o gretinimas su r a i s t ù. Tam prieštarauja gausūs gyvenamųjų vietų vardai, kaip Šilėliai, Šilėnai, Šiliniĩkai, Šilavótas, Šilùtė, nes raistuose žmonės nesikuria gyventi. Tiesa, N. prasideda pelkėtuose Gudijos miškuose, bet lietuviškas vardas jam buvo, be abejo, pramintas kur nors Lietuvos pietuose, o ne gudiškose ištakose. Taip pat yra pastebėta, kad upės aukštupiuose dažnai turi kitus vardus. Juk pvz. ir Mūšà, susiliejus su Nemunėliu, latviams išvirsta Lielupe, lietuviškai tariant Didžiaupe, nes tikrai toje vietoje yra pati didžioji upė. Tačiau reikia pastebėti, kad XVI a. N. ištakos buvo jau gerai žinomos, nes vad. Radvilo žemėlapyje (1613) jos įdėm pažymėtos F o n s N e m e n i s ‚N. versmė'.

Be N. ir poros aukščiau minėtųjų tikrinių vardų su priesaga -un- dabar lietuvių kalboje neturime daugiau tos rūšies darinių. Ir latvių pažįstama tik vienstypis deguns ‚nosis' ir keletas vietovardžių, pvz. Baidunis, Dauguñis, Kaikuñas. Todėl visai suprantama, kad greta pirminės lyties Nēmunas vėliau galėjo atsirasti priesagos atžvilgiu įprastini analoginiai Nēmonas, Nēmuonas, *Nēmanas. Tam gana palyginti skaičiumi kalboje daug gausesnius šių priesagų darinius, kaip tikrinius, taip ir bendrinius. Pvz. upės GaĮmonas, Liūdonas, Gudõnas (Žemaičiuose), Palõnas (Kėdainių ir Panevėžio aps.) greta su Palà (Telšių ir Šiaulių aps.); Kélmuonas : Kelmýtė (Panevėžio aps. raistas ir upė), Mìrgluonas (Tauragės aps. upė) ir ypačiai moteriškos giminės Ìrtuonà, Egluonà, Beržuonà, Krašuonà, Vejuonà; Kamānai arba Kamānos (Mažeikių aps. pelkės) : Kāmė (Raseinių aps. upė), pavardės Kálvanas, Lābanas, Kartānas, asmenvardiniai vietovardžiai Gedanónys, Geranáinys, KaĮtanėnai. Iš bendrinių plg. išvestinius būdvardžius márškonas, vìlnonas, geltónas, raudónas (: márška, vìlna, geltà, raudà), lañkanas ‚lankstus', rūkanas ‚miglotas', vařganas (: lañkas, rūkas, vařgas), daiktavardžius dirvónas, ligónas, láiguonas ‚žmonos brolis', šìršuonas ‚didžioji širšė', drābanas ‚skuduras', kẽpanas ‚kepalas'. — Vienos šaknies su N. yra ir rytiečių pavardė N e m ā n i s (Ramygala, Vadokliai, Biržai), paliudyta jau XVI a. (1585 Petrikas Nemanis, Pašvitinio apl.), kurios tėvavardinis vedinys Nemaniūnas (šaltiniuose paminėtas 1525) vėl davė pradžią keliems Nemaniūnų kaimams (Šeduvos, Pagirių, Kamajų vls.). O 1542 Musninkų dv. inventoriaus pavardė Nemunovič rodo, kad asmenvardžiu vartota ir *Nemùnis. Pagaliau čia priklauso ir su priesaga -aj- sudarytas asmenvardis *Nēmajas (1600 Nemaj, Viešintų dv. baudžiauninkas), iš kurio taip pat tėvavardžiu praminti Nemajūnai (Saločių ir Šventežerio vls. kaimai). Darybai plg. AĮmajas, Almajà : AĮmė (Utenos aps. ež. ir upės), Iñdrajas, Indrajà (Utenos ir Zarasų aps. ež. ir upė). Nemānis ir *Nēmajas savo daryba rodo, kad *nēmus vėliau bus išvirtęs a-kamieniu dkt. *nēmas, kaip ir šēškus, bēbrus — naujesniais šēškas, bēbras. Šiaip vietoje *Nēmajas lauktume *Nēmujis (plg. bēbrus : Bēbrujis, Panevėžio aps. upė). Be to, kamieną *nema- paliudija ir baltiškos kilmės Gudijos upėvardžiai Nemanica (taip pat kaimas Nemonica), Nemanicynka. O reikšmės atžvilgiu tie trys nēmaus ir nēmo vediniai labai gerai dera į gausų mūsų miškinių pavardžių būrį: Mìškis ar Miškỹs, Šìlius, Šilēlis, Miškìnis, Šilinis, Šilõkas, Girėnas, Gìrininkas, Báltmiškis, Žálmiškis, Šilmiškis, Žálgiris.

Dainose n ē m u n a s, o ypačiai mažybinis nemunėlis, eina apskritai upės, didelio vandens ar vandenų sinonimu. Plg. posa-

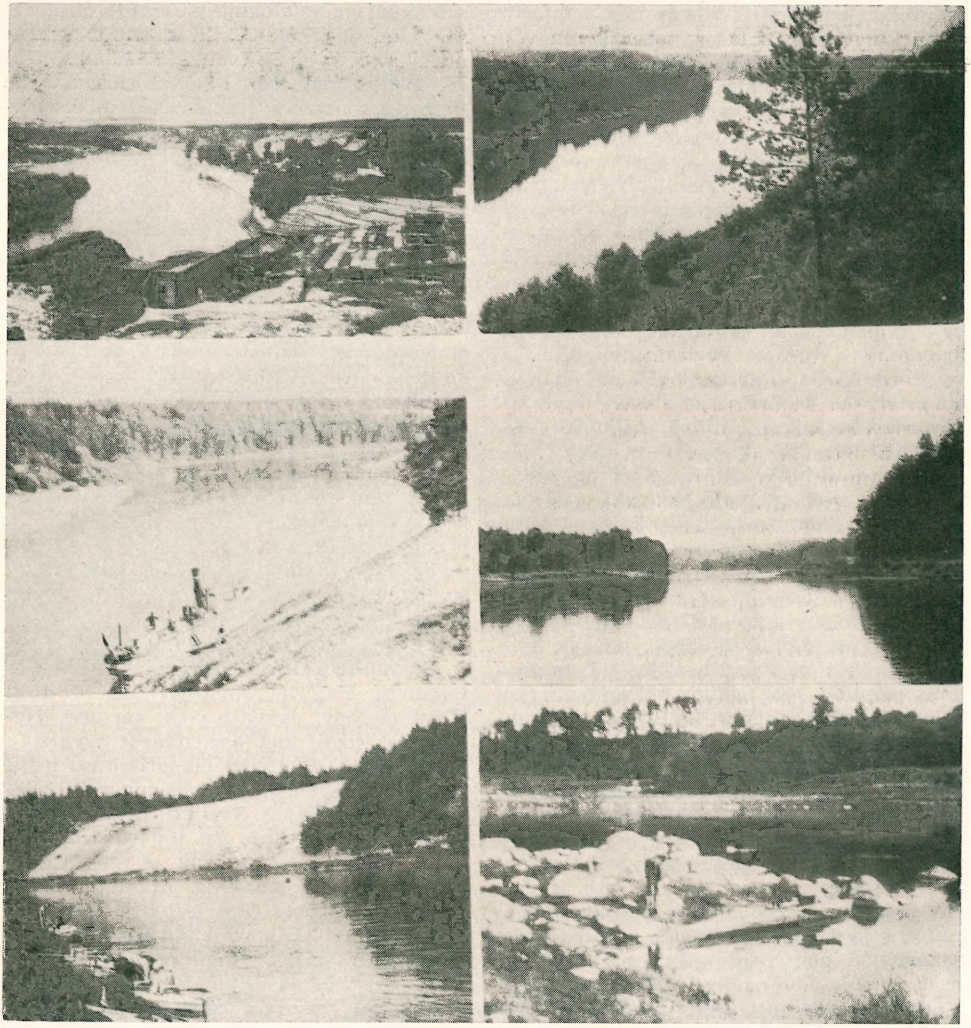

Nemunas: 1. ties Gardinu (nuo pilies kalno), 2. žemiau Gardino, 3. ties Druskininkais, 4. aukščiau Merkinės, 5. aukščiau Nemunaičio ‚Bindungė' ir 6. žemiau Alytaus

kius: plaukė žąselė per nemunėlį (variantai: per ežerėlį, vandenėlį), nemunėliais plaukte plauksim. Perkeltinė daugiskaita nemunaĩ (plg. alaušaĩ ‚daug palieto vandens, klanas' pagal Ãlaušo ež.) sakoma ir šiaip kalboje dideliam kiekiui vandens, pieno, degtinės, taip pat pavasario potvyniui reikšti.

Pagal N. ir palatvijo Nemunėlį yra įsikūrę per 20 didesnių ir mažesnių vietovių, vadinamų Panemùnė, Panemùnis, Panemùniai, Panemunėlis, Panemuniñkai, Panemuninkėliai, taip pat Užnemùnė (Panemunio vls ir vsd.). Kryžiuočių žygiaraščiuose du kartus minimi *Nemunỹkai (1384 Namenikin, Nameniken) ir prūsų žvalgų taip pavadinta Nemunáitis ir, rodos, Nemajū̃nai. Šis panemunės bažnytkaimis tik taip pačių žmonių vadinamas. Bet raštinės paprastai rašo Nemaniū̃nai (plg. žemėlapį lenk. Niemoniuny). Ir pastaroji lytis, atrodo, ar nebus senesnė. Daryba kiek nepaprastesni yra Nemunáitis (Alytaus aps. mstl.) ir Nemanáičiai (Miroslavo

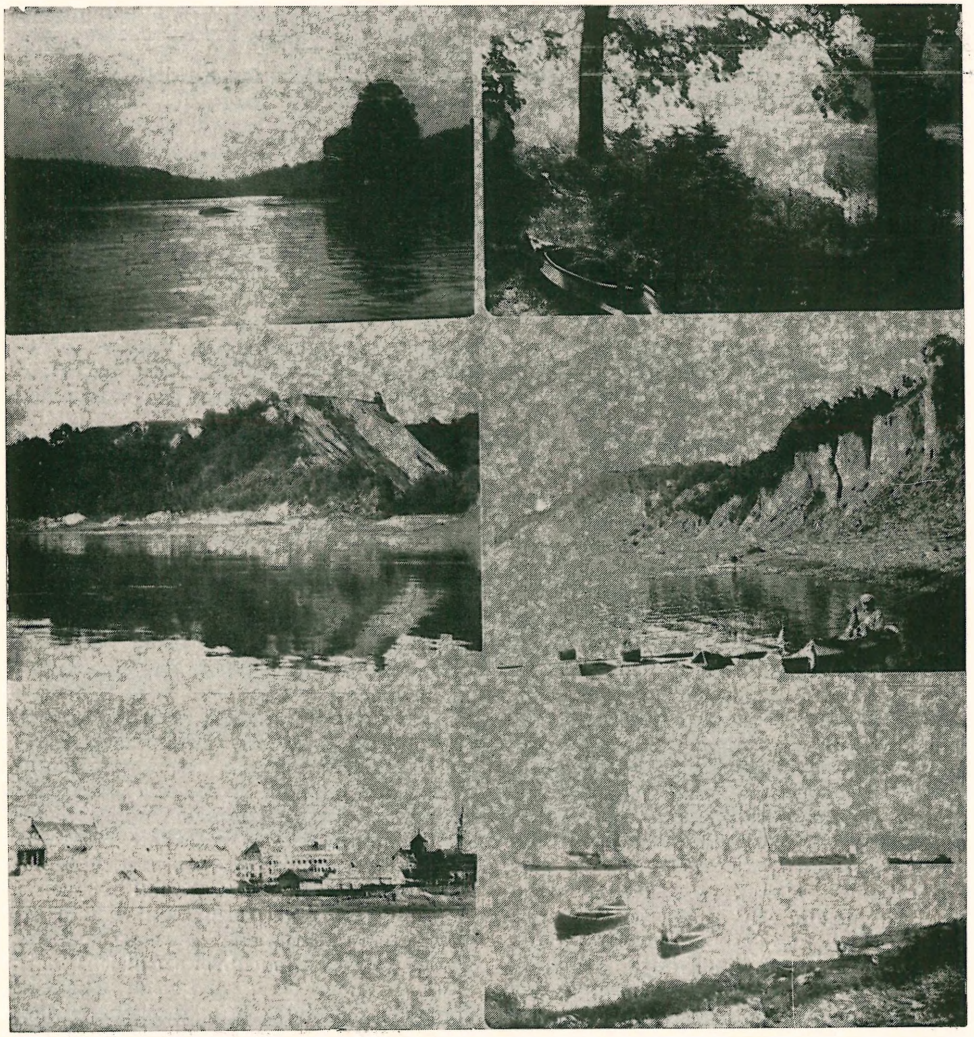

Nemunas: 1. Bajorės rėva, 2. ties Punia, 3. Kernuvių šlaitas deš. Nemuno krante, 4. Dovainonių šlaitai, 5. ties Kauno Senamiesčiu ir 6. ties Veliuona

vls. k.), abu ant N. kranto. Pirmasis porą kartų minimas (apie 1385) jau kryžiuočių žygiaraščiuose (Nameneite, Nameneyten, Nampnaythen) ir vadinamas pilaite (hus), o viename 1387 rusiškame dokumente rašomas N e m u n e k, su slaviškai išversta priesaga -a i t i s. Čia vietovė pavadinta stačiai N. vardu, tik mažybine lytimi, panašiai kaip visas būrys ežerų, pvz. Čičirỹs : Čičiraitis, Dūburys : Dūburaitis (Zarasų aps.), Ùtenas : Utenáitis (Utenos aps.), Mónis : Monáitis (Trakų aps.), Šarkis : Šarkaĩtis (Marijampolės aps.) ir keletas upių, pvz. Antvardė : Antvardáitė, Vidaujà : Vidaujáitė (Raseinių aps.), Snietalà : Snietelaĩtė (Kauno aps.). Mažybinėmis lytimis vadinami mažesni kaimỹniniai ežerai ir to paties vardo upių intakai. Kur upė ar ežeras smulkesni, plačiau nežinomi, ten ir prie jų įsikūrusios gyvenamosios vietos dažnai pavadinamos tais pačiais vandenų vardais, be atskirų priesagų, pvz. Gilijà (upė ir mstl.), Nemunỹnas, Júodupė (upės ir k.), Šveñtežeris (ež. ir bžk.), Víe-

vis (ež. ir mstl.). Bet, žinoma, Nemunáitis nieku negali prilygti N. Tačiau kaimo vardas Nemunáičiai vėl bent skaičiumi priderintas įprastiniams daugiskaitiniams gyvenamųjų vietų vardams. Toli nuo N., prie Suv. Kalvarijos yra dar ir kitas Nemunáičių kaimas, vadinamas dar Kirsnõs Tiltu, nes ir įsikūręs Kirsnos paupyje. Tačiau jis pramintas ne pagal N., bet pagal prakūrėją, dėvėjusį pavardę *Nemunáitis, išvestą iš asmenvardžio *Nemùnis. Jis, žinoma, galėjo reikšti tikrąjį miško gyventoją, girinaitį, bet šiuo atveju taip pat galėtų būti ir priklausomybinis daiktavardis (plg. Baisógala : baisogãlis, Raguvà : ragùvis, pavardės Samãnis, Vasãris : sãmana, vãsara), t.y. ateivis nuo N. Mat Užnemunės girių apgyvendinimas kaip tik ėjo nuo N. pusės. Be to, ir Nemunaičio valsčius XVI a. buvo ištisęs ilgu dryžu nuo N. iki pat Prūsų sienos. Užpalių vls. dar yra N e m u n ì š k i o vsd., matyti, kada irgi gyventas kokio *Nemùnio.

Vokiečiai N. paprastai vadina M e m e l, o skirdami nuo taip pat vadinamos Klaipėdos (žr.), kartais ir Memelstrom. Tokia vartosena siekia jau XIII a. Popiežiaus legatas Vilhelmas Modenietis 1243, nužymėdamas Prūsų ir Kulmo vyskupijų ribas, pamini ir N. upę, flumen M e m e l e. Vėliau Ordino šaltiniai rašo lot. Memela (Petro Dusburgiečio kronika), Memila, Mimela, Mimila, o vok. Memil, Memle, Mimel, Mimle (N. Jeroschinas), Mimele (Eiliuotinė kronika), kryžiuočių XIV a. galo žygiaraščiuose Memil (variantuose Mymmel), bet dažnai jau ir Memel. Galutinai ši lytis įsigali nuo XV a. pradžios. Vokiečiai fonetiškai jiems neįprastą lietuvišką upės vardą bus greičiausia perdirbę dėl kokios nors liaudinės etimologijos. Kad čia esama tik fonetinio perdirbinio, patvirtina ir Nemunyno vardo perdirbimas į M e m e l i n (žygiaraščiuose ir Hennenbergerio 1576 žemėlapyje). Perdirbant vokiečių eigtasi labai nuosekliai. Taip pat ir dabartinis Nemunėlis (seniau irgi Nėmunas, nes miestelis vadinamas Panemùnis) jau 1254 Rygos arkivyskupo ir Livonijos ordino žemės dalybų akte vadinamas M e m e l a (ad rivulum, quid Memela dicitur). Nusižiūrėję į vokiečius, ir latviai Nemunėlį dabar dažniau vadina M ē m e l e. Bet ant Nemunėlio kranto esančio miestelio Budberģe antrasis vardas P a n e m u n e, rodo, kad jiems ne svetimo būta ir N. vardo.

K. Būga, Kalba ir senovė 1922; *E. Fraenkel,* Litauisches etymologisches Wörterbuch 1957 7 sąs., su literatūra). *A.S.*

N. k i l m ė. Nesunku atskirti žemėlapyje 3 pagrindinius N. ruožus: aukštutinis nukreiptas į vakarus, vidurinis į šiaurę, žemutinis vėl į vakarus. Jų kilmė yra visai skirtinga. Seniausias geologiniu atžvilgiu yra aukštutinis N., kuris tekėjo dabartinės Bebros slėniu pro Narevą ir Vyslą toliau į vakarus skersai Oderio ir Elbės slėnių. Tuo metu šiaurinė sritis buvo po paskutiniu ledynu. Ledynui tirpstant pasidarė didžiuliai ežerai, iš kurių vanduo tekėjo į Įstrą ir Prieglių, taip pat į vakarus, kol praplovė Vilkyškių kalvas ir rado kelią į Baltijos jūrą. Dabartinių Neries ir Merkio vandenys tekėjo į pietus, į senąjį Nemuną. Tuo tarpu dabartiniame N. vidurupyje tekėjęs upelis pasigraužė po ledyno sąnašomis ties dabartiniu Gardinu ir atitraukė aukštutinį N. į šiaurę, sujungdamas jį su žemutiniu ruožu ties dabartiniu Kaunu. Vidurinis ruožas yra jauniausias, jis tebėra erozijos stadijoje. Žemupy N. seniau tekėjo dabartinės Nemunyno šakos vaga. Ši sritis smuko, palyginus su Baltijos jūros lygiu, N. sąnašos užpildė slėnį ir upė pasitraukė į šiaurę, pasiskirsčiusi į plačią N. deltą (žr. LE 4, 429). Užmario kopos atskyrė nuo jūros Kuršių Mares. Erozija tebevyksta keturiose vietose, kur N. kerta morenines kalvas: ties Gardinu, žemiau Merkinės, žemiau Darsūniškio ir aukščiau Ragainės. Ten yra didesnis kritimas, graužo ar akmenų dugnas, smarkesnės srovės: tos vietos vad. rėvomis. Kiti ruožai, kur vyksta sąnašų akumuliacija, turi mažesnį kritimą, smėlio dugną, salas ir seklumas.

N. v e r s m ė s. N. prasideda Gudijoje, Červenės (Ihumno) aps., šlapiame miškelyje, 6 km į š.v. nuo Lošos mstl., 4 km į vakarus nuo Dauhinavo k. Mažas upelis po 24 km patenka ties Pesočna į dviejų žymiai didesnių upių susijungimą ir primeta joms savo vardą. Usa, tikrasis N. aukštupis, prasideda per 100 km į šiaurę, 6 km į p.r. nuo Volmos mstl., 35 km į v. nuo Minsko mst. Usa teka į pietus, priima du stambesnius intakus, Uzdą iš kairės ir Perečutį iš dešinės, turi 104 km ilgumo ir 1316 km² baseino plotą. Loša ateina iš rytų ir š.r., nuo Lošos mstl., yra 48 km ilgumo: jos k. intakas Vynia, kuris teka nuo Nesvyžiaus, yra kiek ilgesnis. Lošos baseino plotas yra 876 km². Susi-

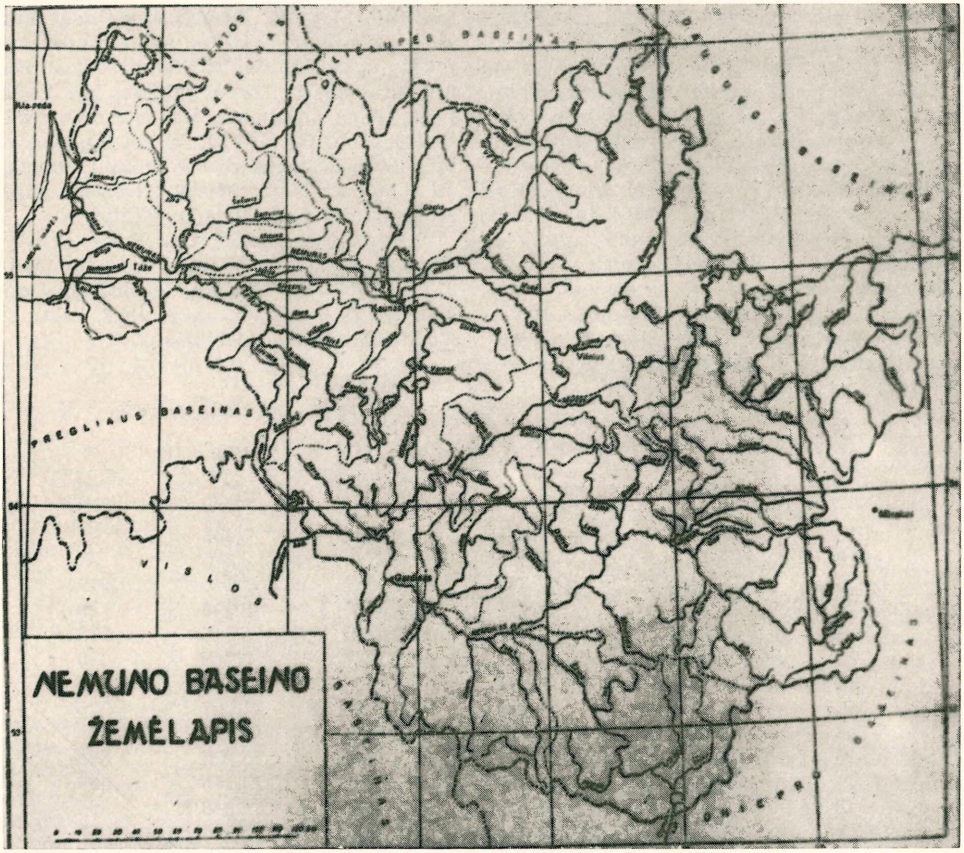

jungus Usai su Loša ir prisijungus mažam N., susidaro baseino plotas 2315 km², iš karto pasidaro vidutinio dydžio upė, tinkama sieliams plukdyti. N. staiga padidėja 19 kartų.

N. ilgumas. Matuojant nuo N. versmių ligi Atmatos žiočių į Kuršių Mares, kur oficialiai laikomas N. galas, N. vagos ilgumas yra 937 km. O imant nuo Usos versmių tikras ‚hidrografinis' N. ilgis yra 1017 km. Teisingiau būtų laikyti N., kaip vandens kelio, ilgumą ligi Marių žiočių į Baltijos jūrą ties Klaipėda. Toks ilgumas būtų 1069 km. Iš kitos pusės, N. turi savo vardą tik ligi išsišakojimo Rusnės ir Gilijos, 11 km žemiau Tilžės mst. Tokio formalaus N. ilgumas tebūtų 889 km. Plukdomo ruožo ilgumas nuo Pesočnos yra 913 km, tinkamo laivams nuo Naujojo Sverženio bžk. 857 km. Žemupio ruožas žemiau Smalininkų, 112 km, sudaro sieną su Rytų Prūsija ligi Rusnės, 13 km nuo žiočių. Aukštutinis ruožas yra Gudijoje: Lietuva valdo N. nuo Varviškės k., 477 km nuo žiočių, 365 km tarpą ligi Smalininkų, toliau tik dešinį krantą.

N. intakai. N. turi per 200 intakų. Reikšmingiausi kairieji, einant nuo aukštupio: Loša, Turija, Govezna, Drozda, Uša, Servečis, Volovnia, Plysa, Balaitė, Detomlė, Kremušė, Čarna, Izva, Molčadė, Razvažė, Koritnyčia, Černiava, Ščėra, Zelva, Plyša, Rosis, Svisločius, Gornica, Lašišinė (Lososna), Astašė, Juodoji Ančia, Igara, Baltoji Ančia, Bilsa, Averis, Kraisa, Liškiavė, Žembrė, Dubenėlė, Mikasa, Peršėkė, Uosa, Vadė, Drubingė, Revuona, Ošvenčia, Šventupė, Kuonė, Tamulšė, Dubravas, Žaisa, Sėmena, Jiesia, Marvelė, Kačupis, Skirpstauja, Ova, Liekė, Žiegždris, Šukėtas, Jotulė, Nyka, Nykutė, Vaiguva, Virangė, Šilupė, Vinkšrupė, Klaujus, Še-

šupė, Tilželė. Dešinieji intakai: Usa, Jačna, Sula, Senoji Usa, Geltonoji Usa, Beržūna, Alšia, Dūdelė, Vija, Gauja, Narva, Ditva, Smoločia, Lebeda, Deražna, Šventytė, Turija, Zazulė, Jielnia, Dubna, Katra, Gardinė, Ožė, Kubilnyčia, Ratnyčia, Gruta, Gravė, Pašilingė, Merkys, Strauja, Apsingė, Pakrikštė, Tverkta, Alovė, Motertis, Alytupis, Tarpinė, Medukšta, Skardupis, Punelė, Ymilsa, Verknė, Jieznelė, Juodrė, Sobuva, Viekšnia, Azdrė, Liutikė, Lapainia, Strėva, Vuolė, Praviena, Karčiupis, Kruna, Amalė, Girstupis, Neris, Veršva, Nevėžis, Karklė, Dubysa, Armena, Gystus, Vikšrynė, Talkotas, Mituva, Šventoji, Viešvilė, Jūra. Rusnės deš. intakai: Gėgė, Veržė, Leitė. Atmatos deš. intakai: Šyša, Minija. N. deltos šakos: Nemunynas, Gilija, Tovė, Grybas, Įsė, Paitė, Lūja, Algė, Akmena, Skirvytė, Vorusnė, Pakalnė, Atmata. Visą N. upyną sudaro apie 2000 įvairaus dydžio upių ir upelių. Jų žymiausi: Neris, Ščėra, Nevėžis, Šešupė, Merkys, Beržūna, Jūra ir Minija.

Nemuno baseino plotas. Prieš skirstydamasis į šakas, N. turi baseino plotą 91.915 km², ligi Kuršių Marių, įskaitant Nemunyną ir Miniją, 98.102 km², kartu su Kuršių Marėmis 101.143 km².

NEMUNO BASEINO PLOTO AUGIMAS, KM²

Atst. nuo žiočių km	Intakas	Baseino plotai ligi intako	intako	su intaku	tarp intakų
912	Usa	121	1.316	1.438	1
910	Loša	1.439	876	2.315	33
906	Turija	2.348	198	2.546	910
826	Sula	3.456	537	3.993	39
806	Uša	4.032	1.214	5.246	173
790	Servečis	5.419	747	6.166	470
765	Geltonoji Usa	6.636	720	7.356	119
749	Beržūna	7.475	3.992	11.467	575
712	Gauja	12.042	1.677	13.719	337
690	Ditva	14.056	1.177	15.232	388
670	Molčadė	15.620	1.155	16.775	366
642	Lebeda	17.141	806	17.948	464
609	Ščėra	18.412	6.992	25.405	262
589	Zelva	25.667	1.936	27.604	83
577	Rosis	27.687	1.191	28.878	301
541	Svisločius	29.179	1.751	30.930	42
535	Katra	30.972	2.178	33.150	194
510	Lašišinė	33.344	454	33.798	577
476	Juodoji Ančia	34.375	1.901	36.276	39
467	Baltoji Ančia	36.315	788	37.103	651
418	Merkys	37.754	4.267	42.021	940
317	Peršėkė	42.961	530	43.491	124
284	Verknė	43.615	736	44.350	364
248	Strėva	44.714	685	45.399	310
214	Jiesia	45.709	525	46.235	33
208	Neris	46.268	25.054	71.322	78
199	Nevėžis	71.400	6.088	77.488	347
167	Dubysa	77.835	2.072	79.907	433
124	Mituva	80.340	768	81.108	372
85	Šešupė	81.480	6.068	87.547	13
81	Jūra	87.560	3.986	91.546	369
47	Gilijos šaka	91.915	419	—	—
—	Nemunynas	—	1.503	—	—
2	Minija	—	2.956	98.102	1.422
—	Kuršių Marės	99.524	1.619	101.143	

Šioje lentelėje kai kurie plotai pataisyti dėl takoskyros pakeitimų, pvz. Katros aukštupio 328 km² dirbtinai priskirti prie Merkio baseino. Beržūna prideda 52,4% prie N. baseino santakoje, Ščėra 36,8% ir daugiausia Neris — 54,1%, arba daugiau kaip pusę. Kartu su baseino plotu auga upės vandeningumas.

N. kritimas. Nuo versmių ligi žiočių, 936 km kelyje N. vandens paviršius krinta 179 m arba vid. 19,1 cm/km. Be aukštupio, nuo Pesočnos vid. nuolydis tėra 17,4 cm/km. Aukštutinis ruožas, ligi Gardino, turi vid. kritimą 16,4, vidurinis ligi Kauno 23,8, žemutinis ligi Kuršių Marių 10,2 cm/km.

NEMUNO KRITIMAS ATSKIRAIS TARPAIS

Vieta	Nuo žiočių km	Altitudė nuo j.l. m	Tarpo ilgis km	Kritimas m	Nuolydis cm/km
Versmės	936	179			
			26	21	80,8
Pesočna	910	158			
			57	12	20,9
Stolpcai	853	146,1			
			63	13,0	20,6
Panemunė	790	133,1			
			67	8,1	12,1
Morinas	723	125,0			
			51	7,6	14,9
Bielica	672	117,4			
			75	11,1	14,8
Mastai	597	106,3			
			37	4,7	12,7
Radivanovičiai	560	101,6			
			46	8,4	18,3
Gardinas	514	93,2			
			66	15,0	22,8
Druskininkai	448	78,2			
			64	14,2	22,0
Nemunaitis	384	64,0			
			68	17,9	26,4
Žydaviškis	316	46,1			
			26	6,0	23,0
Birštonas	290	40,1			
			52	11,3	21,7
Dvareliškis	238	28,8			
			28	7,5	26,8
Kaunas	210	21,3			
			42	5,7	13,6
Seredžius	168	15,6			
			56	6,4	11,4
Smalininkai	112	9,2			
			53	6,5	12,3
Tilžė	59	2,7			
			46	2,3	5,0
Rusnė	13	0,4			
			10	0,2	2,0
Uostadvaris	3	0,2			

Vidurinis ruožas pasižymi didesniu kritimu. Keliose vietose čia yra rėvos, arba rumbos, kuriose kritimas siekia 70 cm/km, o vandens srovė yra smarkesnė, ligi 2 m/sek. Tos vietos pavojingos laivams ir sieliams: dar XIX a. pradžioje čia suduždavo kas šeštas laivas ar sielis. Gudų sielininkai nuo aukštupio pavadino N. rėvas būdingais, kartais mums nesuprantamais vardais. Pirmos rėvos yra aukščiau Gardino, Kolotovka ir Kušelevka. Žemiau Gardino yra rėvos Kriucha ir Kaunatė, aukščiau Merkinės Bajorė, Mėška ir Sakalai, žemiau Žirklės, Kurpius ir Siuvėjas, aukščiau Alytaus Lazauka, Kiaulė, Paršiukai, Kuilys ir Avinas (smarkiausia visame N.). Žemiau Alytaus seka Naujoji Obelis, Senoji Obelis, Kriaušė, Kamuolys, Punčikas, Garnių Sala, žemiau Balbieriškio Barbiera, Buršalas ir Telyčia. Žemiau Darsūniškio buvo viena pavojingiausių rėvų — Guoga, toliau Leibos Sala, Kazokas, Šelutė, Varnėnai, Kunigo Sala, žemiau Rumšiškių Velnio Tiltas, Velnio Pirtis ir pagaliau Žirgas, Bajorė, Kamendulė ir Lapė. Kai kurios rėvos buvo pataisytos ar pačios pranyko: patvenkus N. jos nebebus pavojingos, liks dugne kartu su tautosakos apie jas sukurtomis legendomis. Pasitaiko vietų su mažu nuolydžiu, lėtesne srove, kur smėlio sąnašos padaro salas ir seklumas. Tokios vietos yra ties Morinu, Dubna, Juodosios Ančios žiotimis, Pervalka, Merkine, žemiau Prienų, žemiau Kauno, ties Seredžium ir žemiau Jurbarko.

Aukštutinis ruožas. N. žemiau Pesočnos teka plačiu slėniu, ligi 3–5 km platumo, turi žemus krantus ir smarkiai vingiuotą vagą, kurią lydi iš abiejų šonų žiogiai-senvagės. Slėnis mažai gyvenamas, maža kelių bei tiltų. Krantai dažnai pliki, vietomis pasitaiko miškų. Upės vaga netvarkyta, visa upė apleista. Žymesnės vietovės prie N.: Naujasis Sverženis, Stolpcai, Berežna, Jeremičiai, Panemunė-Kalėdinas, Ščorsai, Laurišavas, Liubčia, Deliatičiai, Mykalojavas, Lechavičiai, Zboiskas, Morinas, Dokudavas, Ogrodnikai, Sielcas, Bielica, Zblianai, Arlia, Mastai, Zelvėnai, Dubna, Lunna, Doroševičiai, Kamatavas. Geležinkelio tiltai yra ties Stolpcais, Sielcu, Zelvėnais ir Gardine, plentai kerta upę ties Stolpcais, Ščorsais, Ogrodnikais ir Gardino mieste. Upės vaga 40–70 m platumo, vietomis ligi 200–300 m, vandens gilumas 0,5–2 m vasarą, ligi 6 m pavasarį. Srovė lėta, 0,5–0,8 m/sek., pavasarį ligi 1,2 m/sek. Artėjančios prie Gardino upės pobūdis kinta: slėnis siaurėja, krantai aukšti ir statūs, pati upė žymiai didesnė, vagos platumas 60–90 m, vandens greičiai per 1 m/sek.

Vidurinis ruožas. Žemiau Gardino N. turi skirtingą pobūdį: jo slėnis nėra platus, bet vingiuotas: tuos vingius seka upė. Didžiausias vingis yra Birštono kilpa, kur upė po 52 km vingių grįžta ligi 4 km atgal (žr. LE 2, psl. 535). Vaga 90–200 m platumo, joje daug akmenų, y-

Nemunas žemiau Merkinės

pač rėvose ir iškyšuliuose (‚zobarose'). Tarp rėvų, kurios seka po kelias iš eilės, pasitaiko smėlio sąnašų pripildytų išsiplėtimų, seklumų. Po Gardino eina žymesnės vietovės: Lososna, Ašužė, Perluomas, Pervalka, Druskininkai, Liškiava, Merkinė, Krikštonys, Nemunaitis, Alytus, Rumbonys, Punia, Nemajūnai, Balbieriškis, Prienai, Birštonas, Darsūniškis, Rumšiškės, Pažaislis, Panemunė ir Kaunas. Vidurinis ruožas pasižymi dideliu grožiu, sunkus ir nepatogus laivininkystei, bet labai svarbus vandens jėgai naudoti. Šiame ruože, be Kauno geležinkelio tilto, tebuvo kitas aukščiau Alytaus, sugriautas 1915 ir neatstatytas. Plentų tiltai yra ties Merkine, du ties Alytum, Prienuose ir du Kauno mieste.

Žemutinis ruožas. Žemiau Neries žiočių N. jau yra didelė upė; ji lėtai teka švelniais vingiais plačiame slėny, kurio aukšti šlaitai lydi upę ligi Rambyno ir Tilžės. Upės vaga plati 150–400 m platumo, vietomis, o žemiau Jurbarko ištisai, reguliuota būnomis — skersiniais pylimais iš abiejų šonų, tarp kurių ‚galvų' paliktas gilesnis ruožas 100–150 m platumo. Reguliavimas palaiko mnm. gilumą 1,0 m žemiau Kauno, 1,2 m žemiau Smalininkų. Tas ruožas yra gyviausias, plačiai naudojamas laivų transportui. Panemunių vietovės, lietuvių praeities kovų liudininkės: Raudondvaris, Zapyškis, Vilkija, Žemoji Panemunė, Seredžius, Veliuona, Plokščiai, Vytėnai, Gelgaudiškis, Skirsnemunė, Jurbarkas, Sudargas, Smalininkai, Trapėnai, Eisuliai, Ragainė, Rambyno kalnas, Tilžė. Tiltų per Nemuną šiame ruože nebuvo, tik ties Tilže yra plento ir geležinkelio tiltai, tiek per upę, tiek per slėnį.

N. žiotys. Padaręs paskutinį vingį, aplenkdamas Vilkyškių kalvas, pro Rambyno kalną N. išeina į platų, 5–6 km platumo slėnį, vad. Plaškių lygumą. Toji lyguma dažnai apsemiama pavasario potvynio, joje pilna užakusių vagų ir žiogių: išilgai slėnio tingiai vingiuoja Gėgė. N. glaudžiasi prie kairiojo šlaito ir žemiau Tilžės pradeda skirstytis į šakas. Ties Kalvių k. į kairę atsišakoja Gilija, o didesnė dešinio-

ji vaga gauna Rusnės vardą. Gilija seniau buvo labai vingiuota, vėliau buvo prakasta nauja vaga, kartu atskiriant kitą buvusią šaką Šalteikę. Dabar Gilija, 43 km ilgumo, teka į Kuršių Mares: nuo jos atsišakoja Tovė, ir ji kanalu sujungta su Nemunynu, senąja N. vaga, kuris dabar tik formaliai laikomas N. baseino dalimi. Senoji Gilija teka į Mares keliomis šakomis. Rusnė ties Rusnės mst. skirstosi į Skirvytę ir Atmatą, jų tarpe dar Vorusnę ir Pakalnę. Atmata, šiaurinė šaka, sąlyginai laikoma N. tęsiniu ir nuo jos žiočių skaičiuojamas N. kilometražas (atstumai nuo žiočių). Uostadvario švyturys rodo kelią laivams iš Kuršių Marių į Atmatą. N. žiotyse tėra vienintelis plento tiltas per Atmatą ties Rusne.

N. p r a e i t i s. Ištisa grandinė piliakalnių, priešistorinių sargybos ir gynimosi postų, lydi visą N. ir rodo jo reikšmę senovėje. Lietuvių kovų su priešais ženklai— senų pilių liekanos. Daug tų paminklų upė paplovė ar laikas sunaikino. Dar laikosi piliakalniai Merkinėje, Alytuje, Rumbonyse, Punioje, Raudonkalnis aukščiau Balbieriškio, Vytauto kalnas Birštone, Pelekonyse, Napoleono kalnas ties Jiesia, Pyplių piliakalnis, Jundos ties Riogliškiu, Palemono kalnas Seredžiuje, Gedimino kalnas Veliuonoje, Norkūnų ties Gelgaudiškiu, Tusainių ties Ragaine. Pilių liekanos tebėra Liubčioj, Gardine, Liškiavoj, Kaune, Vytėnuose (Gelgaudų pilis, ar Zomkus). Kitur paliko tik žymės. Nuo senų laikų N. ėjo transportas ir prekyba. Miško medžiaga buvo plukdoma sieliais į Klaipėdą, grūdai ir kiti žemės ūkio produktai buvo gabenami vytinėmis pasroviui. Atgal tuos laivus su druska ir kitomis prekėmis vytininkai vilko prieš srovę, prikabinę lyną prie drobinio diržo per krūtinę. Sunkus laivams ir sieliams vidurinis N. ruožas buvo tvarkomas, akmenys iškeliami iš vagos ar skaldomi. XVI a. karalius Žygimantas Augustas pavedė Peremišlio vėliavininkui Mikalojui Tarlai sutvarkyti N. vagą. Dideliam darbui atžymėti Gardino pirkliai pastatė Tarlai paminklą, o dvaro poetas A. Schroeteris parašė lotyniškai odę De fluvio Memela Lithuaniae, išleistą 1553. Po 220 metų A. Tizenhauzo iniciatyva karalius Stanislovas Augustas pakvietė matematikos prof. Pranciškų Norvaišą išva-

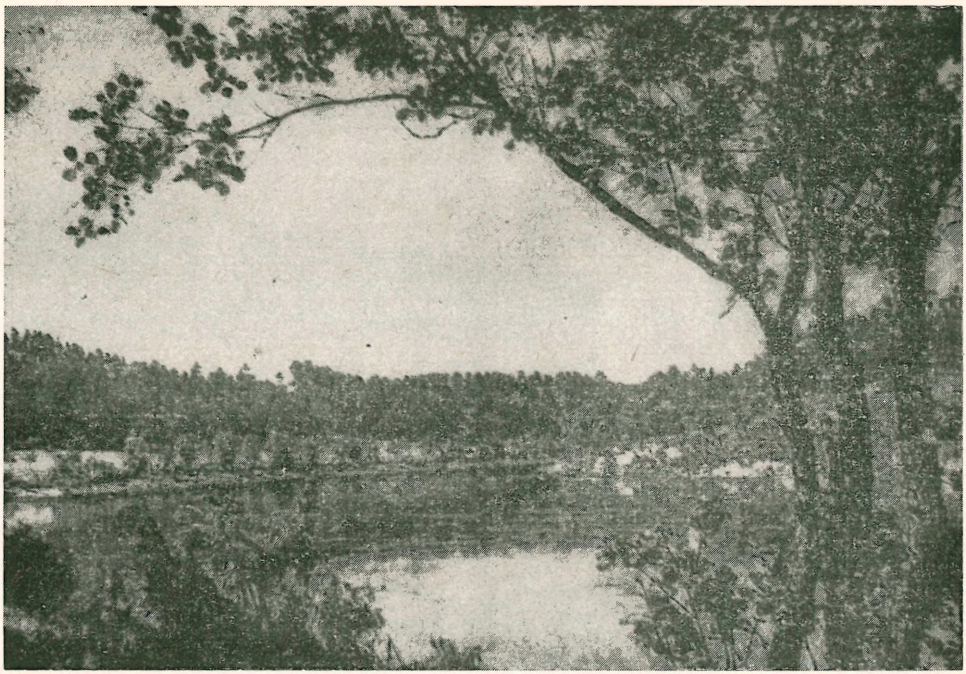

Nemunas prie Putinų (Alytaus aps.)

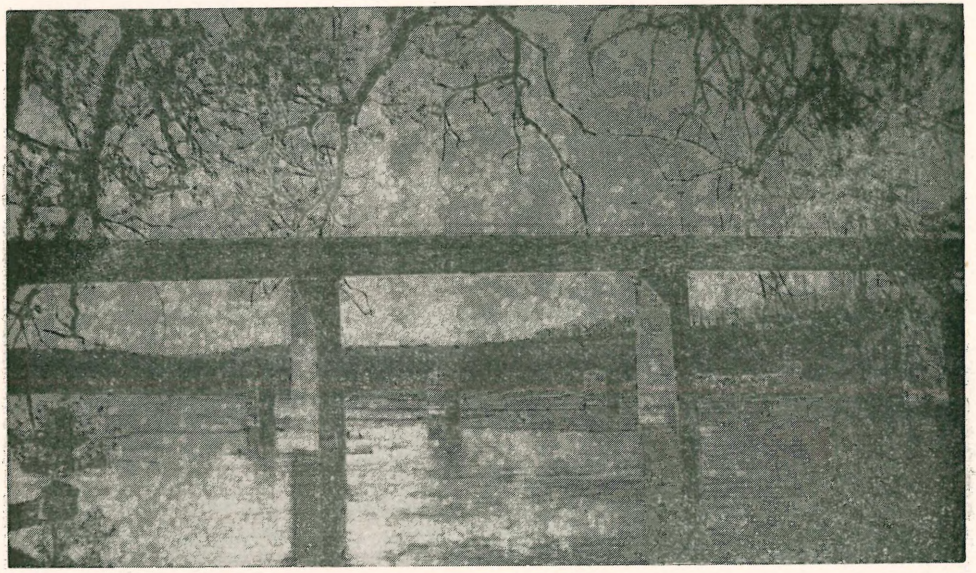

Alytaus plento tiltas per Nemuną

lyti Nemuno rėvas žemiau Rumšiškių. Trejus metus darbavosi pakviesti iš Anglijos narai, bet politiniai įvykiai neleido baigti valymo, nors pats karalius buvo paruošęs lot. įrašą numatytam paminklui. Daugiau akmenų buvo išimta iš N. vagos 1874–75 ir panaudoti Kauno tvirtovės statybai. Žemutinis N. ruožas buvo tvarkingai sureguliuotas 1840–92. Koks gyvas buvo N. susisiekimas, matyti iš to, kad 1900 N. praplaukė 3793 laivai ir 15.320 sielių, arba apie 75 sieliai per vasaros dieną. La-

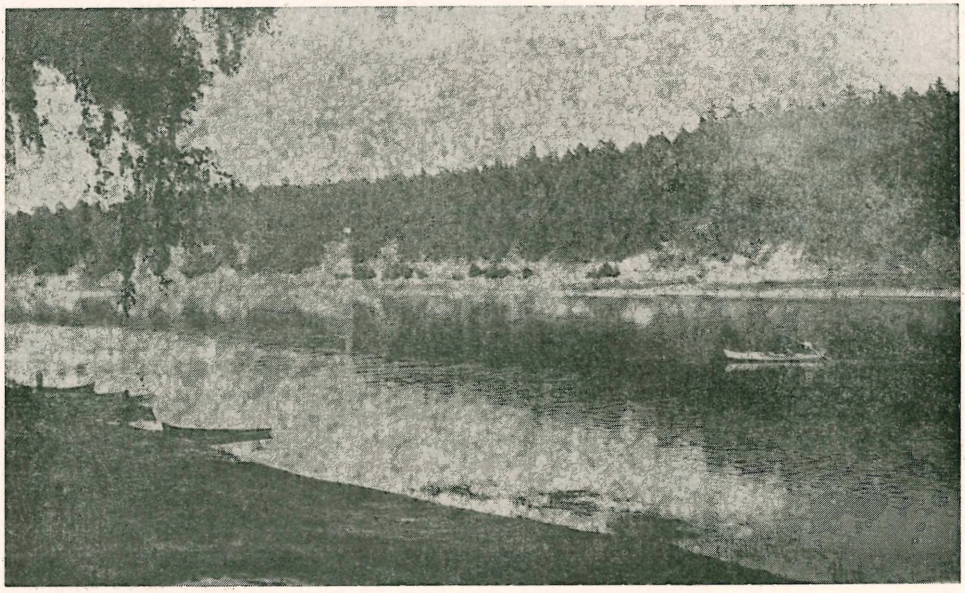

Nemunas ties Birštonu

bai gyvas keleivinių garlaivių susisiekimas tarp Kauno ir Smalininkų, ir ypač tarp pakaunės vasarviečių.

N. tyrinėjimai. 1795–1807 N. tarp Lašišinės ir Smalininkų ėjo valstybinė siena tarp Rusijos ir Prūsų. 1803 sudaryta konvencija N. tirti ir reguliuoti, atlikta pirma išilginė niveliacija, įtaisyta 13 vandens matuoklių, padaryta vagos nuotrauka ir paruoštas reguliavimo projektas, kuris dėl karų nebuvo įvykdytas. Aukštutinį ir vidurinį N. tyrė 1893–97 inž. V. N. Cholševnikovo partija. 1910–11 buvo atliekami Birštono kilpos tyrinėjimai ir ruoštas projektas vandens energijai panaudoti. 1906–08 vokiečiai tyrė žemutinį N. ir ruošė potvynių reguliavimo projektą. 1916–19 jie planavo vandens kelią į Dnieprą ir tyrė vidurinį N. 1921–40 atlikti nepriklausomos Lietuvos hidrografiniai ir hidrometriniai tyrinėjimai, 1926–39 lenkai tyrė aukštutinį N. Vandens matavimo stotys veikia reguliariai per 150 metų. Seniausios stotys: Rusnė ir Senieji Sėliai Rusnės šakoje, nuo 1809, Smalininkai ir Tilžė, nuo 1811, eilė stočių rusų valdymo metų, nuo 1877. Daug kur atlikti debito matavimai ir sudarytos debito kreivės. Nuotakis išskaičiuotas daugelyje vietų 1920–43, Gardine ir Birštone 1877–1943, Smalininkuose 1812–1943. Trumpai sutraukti duoti svarbiausių hidrometrinių stočių baseino plotai, vid. ilgametis vandens debitas ir vid. hidromodulis — nuotakis nuo 1 km² baseino ploto, litrais per sekundę (žr. lentelę).

Vid. N. debitas ties deltos pradžia, 630 m³/sek., skirstosi taip: Gilijai tenka 115, Rusnei 515 m³/sek.: iš to Atmata gauna 120, Skirvytė 380, Pakalnė 4 m³/sek. Iš bendro N. baseino 98.102 km² į Kuršių Mares nuteka, vid., 670 m³/sek. arba 6,84 l/sek.km²; tai atitinka nuotakio aukštį 217 mm, lygiai paskirstytą baseino plote Iš vid. kritulių aukščio N. baseine 605 mm nuteka 35,9%, o 64,1% ar 388 mm vandens išgaruoja. Didesnė vandens dalis nuteka pavasarį, sniegui nutirpus: rečiau pasitaiko liūčių potvyniai. Didžiausi N. potvyniai buvo 1829, 1888, 1889, 1931 ir 1958. Visus pralenkė IV 1958 potvynis, įvykęs dėl liūčių, kai dar nebuvo nubėgęs sniego vanduo. Mkm. debitas pasiekė: Stolpcuose 650, Gardine 3370, Druskininkuose 3400, Birštone 3510, Kaune apie 4200, Lampėdžiuose 5240, Smalininkuose 6580, Tilžėje apie 7000 m³/sek. N. žemupio ūkiams apsaugoti įtaisyti pylimai: jų aukščio neužteko. Miestai prie upės, kaip Kaunas ir Jurbarkas, dažnai skęsta ne tiek dėl didelių vandens debitų, kiek dėl ledų susigrūdimų.

SVARBIAUSIOS NEMUNO HIDROMETRINĖS STOTYS

Stotis	Veikia nuo metų	Nuo žiočių km	Baseino plotas km²	Vid. debitas m³/sek.	Vid. hidromodulis l/sek. km²
Stolpcai	1877	853,8	3.143	19,8	6,30
Jeremičiai	1924	805,6	5.244	33,0	6,29
Mikalojavas	1925	741,4	11.538	73,6	6,38
Nemunas	1922	683,2	15.436	103,6	6,71
Bielica	1877	670,5	16.731	114,7	6,85
Arlia	1930	638,4	17.973	126,5	7,04
Mastai	1877	597,7	25.595	173,5	6,78
Gardinas	1877	513,9	33.090	218	6.60
Druskininkai	1877	448,3	37.111	243	6,54
Merkinė	1924	419,6	42.041	273	6,49
Nemunaitis	1877	383,8	42.407	274	6,46
Alytus	1917	361,6	42.670	277	6,49
Nemajūnai	1919	339,3	42.842	279	6,51
Birštonas	1877	289,8	43.605	284	6,52
Gastilonys	1923	237,8	45.540	296	6,50
Kaunas	1877	209,9	46.267	300	6,48
Vilkija	1922	179,6	77.693	530	6,82
Seredžius	1877	168,2	79.907	550	6,88
Jurbarkas	1877	125,4	81.108	560	6,90
Smalininkai	1811	111,6	81.231	562	6,92
Tilžė	1811	59,1	91.854	630	6,86

Kaunas skendo 1715, 1811, 1829, 1855, 1906, 1926, 1940, 1946. Mnm. debitas pasitaiko ypatingai sausą vasarą, kaip 1921: viduriniame ruože jis gali būti 70–100, žemutiniame 150–200 m^3/sek. Nemunas užšąla, vid., XII 20, laužo ledus apie III 20: ledo danga laikosi per 3 mėn. kasmet. Trumpiausia per 100 metų žiema buvo 1924–25, kada N. tebuvo užšąlęs, ir tik vietomis, 6 dienas. Ilgiausia žiema buvo 1941–42, kada ledas laikėsi 142 d., tarp XI 20 ir IV 11.

D i r b t i n i a i v a n d e n s k e l i a i. Karaliaučiaus uostas sujungtas su N. per Prieglių, jo šaką Deimeną, Fridricho kanalu, arba Pričkagrabe, su Nemunynu, kuris Kryžionų perkasu sujungtas su Gilija. Darbą pradėjo kryžiuočių belaisviai, baigė Prūsai 1697. 1873 prancūzų belaisvių darbas baigė Karaliaus Vilhelmo perkasą tarp Minijos žemupio ir Klaipėdos uosto Kuršių Marėms aplenkti. 1631 Lietuvos-Lenkijos seimas buvo numatęs sujungti Nemuną su Dniepru, perkasant 6 km tarpą iš Neries aukštupio į Ponią, Dniepro Berezinos intaką. Projektas pasirodė netinkamas techniškai. Geresnį sprendimą rado etmonas M. K. Oginskis, kuris 1768 dalimi savo lėšomis, prakasė kanalą tarp Nemuno Ščėros per Šventyčio ežerą į Jesioldą, Pinos–Pripeties–Dniepro intaką, bendro 54 km ilgumo. Kitas tų laikų sumanymas — sujungti N. su Vyslos baseinu — buvo įvykdytas 1839: tai Augustavo vandens kelias iš N. Juodąja Ančia ir kanalu per eilę ežerų į Bebrą, Narevą ir Bugą. 1824–30 buvo kasamas Ventos–Dubysos vandens kelias, kuriuo buvo siekiama sujungti N. su Baltijos jūra, aplenkiant vokiečių valdomą N. žemupį. Darbo neleido baigti sukilimas ir politinės intrygos. Būta ir kitų sumanymų, pvz. sujungti Nevėžį su Lielupe per Lėvenį ir Mūšą, padarant patogų vandens kelią iš Kauno į Rygą ir kt.

N. v a n d e n s j ė g a. 1909 Rusijos upių energijai tirti komisija, kuriai pirmininkavo prof. H. Merčingas, atkreipė dėmesį į Birštono kilpą. Pirmieji tyrinėjimai buvo atlikti tarp Nemajūnų ir Birštono, paruoštas perkaso ir dviejų jėgainių projektas, tačiau jis nebuvo vykdomas dėl ‚artimos valstybinės sienos'. Daug kitų projektų buvo vėliau paruošta, ir vis vienodo likimo. 1933 susisiekimo ministerija projektavo statyti N. hidroelektrinę 14.200 kW galingumo ties Mergaičių sala, žemiau Pažaislio, patvenkiant N. vandenį 8,7 m, vengiant skandinti panemunių gyvenamąsias vietoves. Lietuvos energijos komitetas paskelbė 1939–40 ‚vandens jėgų kadastrą', kuriame N. sumarinis galingumas tarp Juodosios Ančios žiočių ir Smalininkų buvo įvertintas 161.000 kW su 6 mėn. garantija ar 127.700 kW su 9 mėn. garantija. 1955–59 pastatyta pirmoji N. hidroelektrinė ties Mergaičių sala, apie 40.000 kW galingumo, vanduo bus pakeltas ligi 20 m, 16 miestelių ir kaimų iškelti iš ‚Kauno jūros', 63,5 km^2 paviršiaus ploto. Patvanka turi siekti Kernavę aukščiau Prienų. Naujas ežeras žymiai pakeis N. režimą, paskandins eilę rėvų. Šliuzas laivams numatytas tik ateityje. Viso N. numatyta 7 užtvankos: Mastų, Gardino, Druskininkų, Alytaus, Birštono, pastatyta Kauno ir Jurbarko ar Ragainės, bendro instaliuoto galingumo 468.000 kW.

H. Keller, Memel-, Pregel- und Weichselstrom, ihre Stromgebiete und ihre wichtigsten Nebenflüsse 1899, t. 1 ir 2, tabelių tomas ir atlasas; *V. N. Cholševnikov,* Neman 1902; *Rumland und Lippke,* Allgemeiner Regulierungsentwurf für das preussische Memelstromgebiet 1908; Trudy Kommissii po elektrogidravličeskoj opisi vodnych sil Rossii 1909–1910, 1911; *K. Pomianowski,* Zakład wodny w Birsztanach 1917; *W. Syrokomla,* Niemen od źródeł do ujścia 1861 (K. Bizausko vertimas: Nemunas nuo versmių iki žiočių 1933); *M. Kirkor,* Monografija reki Nemana 1875; *S. Morawski,* Od Merecza do Kowna 1858; *Z. Gloger,* Podróż Niemnem 1888; (’’)Dolinami rzek 1903; *W. Maleszewski,* Niemnem 1864; *J. C. Wutzke,* Beiträge zur Kenntniss des Memelstromes 1819; *S. Kolupaila,* Nemunas 1940 (²1950); (’’) Iš Lietuvos upių tyrinėjimo istorijos 1924; ’’) Nemuno ties Kaunu 1877–1925 m. matavimai 1925; (’’) Nemuno tyrinėjimų istorijos bruožai 1934; (’’) Nemunas, kaip miškui plukdyti kelias, istorinėje perspektyvoje 1934; (’’) Nemuno reguliavimas XIX amžiaus pradžioje 1939; (’’) Lietuvos upių monografijos 1931, 1932; (’’) Nežinomas Nemuno tyrinėjimų istorijos puslapis 1945; (’’) Nemuno praeities pėdsakų beieškant 1947; (’’) Nemuno kilpa 1929; (’’) Hidrometrinis metraštis 1925–1927, 1929; (’’) Nemuno matavimai Smalininkuose 1811–1930 metais (Hidrometrinis metraštis II, 1930); (’’) Die Bestimmung des Abflusses des Memelstromes (Nemunas) 1812–1932, 1933; (’’) Nemuno nuotakis per 121 metus (1812–1932) 1932; (’’) Vidurinio Nemuno nuotakis 1920–1936 metais 1938; (’’) Nemuno nuotakis ties Birštonu 1937; (’’) Nemuno nuotakis ties Birštonu 1920–1938 m. 1939; (’’) Nemuno ir Neries nuotakis 1939 metais 1940; (’’) Die energiewirtschaftlichen Aufgaben Litauens 1930; (’’) Le Niémen 1937; (’’) Mūsų vandens keliai 1933 (²1938); (’’) Šių metų Kauno potvynis 1936; (’’) Nemuno užšalimai per 120 metu (1811–1930) 1930; (’’) Nemuno užšalimas ties Kaunu 1936; (’’) Nemuno paleidimas ties Kaunu ir potvyniai 1936; (’’) 1940 metų Nemuno potvynis Kaune ir kitur 1940; (’’) Nemuno paleidimai per 100 metų 1940; *V. B. Šostakovič,* Nemuno režimo periodiški svyravimai 1934; *H. Renquist,* Ökar Memel? 1931; (’’) Memels vattenmängd after år 1890, 1933; *S. Kolupaila,* Ökar Memel verkligen? 1933; (’’) Kauno hidroelektrinės stoties statyba 1958; *J. Smilgevičius,* Nemuno hidroelektros stotis 1930; (’’) Nemuno hidroelektros stotis ties Jurbarku ir Lietuvos elektrofikacija 1935; *J. Daniliauskas,* Lietuvos

upių vandens jėgos naudojimo sumanymai: Projektai ant Nemuno 1947; *V. Pauliukonis*, Kur Lietuvos ateitis? 1925; *A. Basalykas*, Lietuvos upės 1956; *S. Kolupaila*, Nemuno baseino nuotakio studijos (rankraštis) 1945; *L. Mingaudas*, Didžiausias hidrologinis potvynis Lietuvoje 1958; (") Hidrometrinis metraštis III, 1933; *A. Basalykas*, Lietuvos vidaus vandenys 1958; *M. Lasinskas, J. Macevičius ir J. Jablonskis*, Lietuvos upių kadastras I, 1959; *A. Matutis*, Nemuno vingiuose (nuotraukos V. Stanionio) 1959; *V. S. Sovetov*, Vojenno hidrologičeskij očerk r. Nemana 1932. *S.K.*

Nemunas glžk. st. Lydos aps., deš. Nemuno krante, Baranovičiai–Lyda geležinkelio ruože. Per Nemuną geležinkelis veda geležiniu keturių santvarų tiltu, po tiltu įrengta vandens matavimo stotis. I pas. karo metu N. stotis buvo sugriauta ir tilto santvaros susprogdintos. Prie N. stoties yra didelis Selecų kaimas, ties kuriuo yra N. paplūdimys mėgiamas ne tiktai vietos, bet ir netolimos Lydos miesto gyventojų. *V.Klb.*

Nemunas iliustruotas nepriklausomas kultūros žurnalas, įsteigtas 1950 V Čikagoje, į metų galą perkeltas į Scranton, Pa. Red.-leidėjas L. Dovydėnas. Išėjo 6 nr.

Nemunavas (lenk. Niemnowo) pirmas nuo Nemuno Augustavo perkaso šliuzas, didžiausias tame vandens kely, trijų kamerų, atskirtų suveriamais vartais, bendro 9,37 m kritimo. Vartų platumas 6,4 m, kameros ilgis 47,6 m; laivui ar sieliui praplaukti reikia bent 1 val. laiko. N. yra 31 km žemiau Gardino.

S. Kolupaila, Nemunas 1940 (²1950).

Nemunėlė (plg. Lietuvos upių kadastrą 1959, Vengerinė) Nemunėlio (Lielupės) deš. intakas, 21,8 km ilgumo; teka į š.v. nuo Rokiškio mst., pro Žiobiškio bžk., turi deš. intaką Beržieną; baseino plotas 137 km².

Nemunėlio Radviliškis mstl. Biržų aps., Latvijos pasieny, prie Nemunėlio ir Apaščios santakos; apie 900 gyv. (1940). N.R. yra gražioje gamtinėje aplinkumoje, prie aukštų, stačių upių krantų, kuriuose, ypačiai Nemunėlio, matyti viršutinio devono sistemos dariniai su kalkakmenio ir gipso sluoksniais, kuriuos yra tyrinėję įvairios geologinės ekspedicijos. Vietos gamtinį grožį yra poetiškai pavaizdavęs kan. A. Sabaliauskas-Žalia Rūta, čia gyvenęs ligi 1915. Miestelį sudaro 4 gatvės, prasidedančios turgaus aikštėje. Daugumas namų yra mediniai vienaaukščiai; 1944 buvo tik 5 mūriniai namai, o iš jų 3 dviaukščiai. Vidury mstl. yra mūrinė 1854 grafo J. Tiškevičiaus iniciatyva iš klinčių blokų pastatyta kat. bžn., kuri 1915 buvo sudeginta, 1924–28 atstatyta. Prie pat upių santakos yra 1877 kng. Radvilų statydinta evangelikų-reformatų mūrinė bžn. Senoji medinė kat. bžn. buvo Biržų gatvėje, kur išlikę senieji kapai. N.R. nepriklausomybės metu buvo stipri liet. evangelikų-reformatų bendruomenė, kuriai vadovavo kun. Ad. Šernas ir kun. S. Neimanas. Žydų bendruomenę išnaikino II pas. karo metu vokiečių naciai.

Apylinkėje yra praeities karo liekanų — karo reikalams supiltų pylimų bei pilkapių. Pagal žmonių pasakojimus apie N.R. buvę dideli lietuvių su švedais mūšiai. Po lemiamo mūšio prie Sandariškių vs. buvo padaryta taika-sandora. Sudarytai taikai atminti ir paliudyti lietuviai pasiūlė švedams toj vietoj pasodinti tris ąžuolus. Pasiūlymas buvo įvykdytas, ir Sandariškių lauke išaugo trys milžiniški ąžuolai, kurių vienas dar tebekerojo Lietuvos nepriklausomybės laikais. Sandariškių sodyboj buvo nedidelė kalvelė, ant kurios, pagal padavimą, senovėj buvęs aukuras ir degusi šventoji ugnis. 1909 N.R. įsteigta ūkio ratelis Arklas, tada jau veikė pr. mokykla, Blaivybės d-jos skyrius turėjęs 150 narių, grafo Tiškevičiaus iniciatyva atidaryta užvažiuojami namai-arbatinė.

Nepriklausomybės metu N.R. buvo valsčiaus (jį sudarė 135 gyvenvietės su apie 7500 gyv.) centras, 1920 įkurta vidurinė mokykla, pradžios mokykla, vaistinė, policijos nuovada, saldainių gamykla, pasienio policijos įstaiga, muitinė, biblioteka, girininkija (būstinė Pagervių vk.), 11 krautuvių, dvi alinės, degtinės parduotuvė ir užmiestyje du malūnai (vandens malūnas ant Apaščios upės ir kitas motorinis). Nemunėlio slėny, prie pat upės, yra patogi vieta, kur vasaros metu būdavo ruošiamos šventės ir gegužinės. Ypačiai daug žmonių suplaukdavo per didžiuosius Žolinių atlaidus.

N.R. XIX a. pabaigoj čia veikė 1894 įkurta slapta d-ja ‚Nemunėlio ir Apaščios susivienijimas' tautiniam susipratimui kelti, draudžiamai spaudai platinti ir tautosakai rinkti. Minėtosios d-jos kūrėjai buvo A. Sabaliauskas, Jonas Kaziūnas, kun. Julius Paliukas, kun. Paulius Jakūbėnas, Nastopka (vet.), Mykolas Paliulis, Čerka. Ji leido hektografuotą, Paliuko redaguojamą, laikraštėlį Palemoną, kurio išėjo 3 nr. Nepriklausomybės metu veikė įvairios kultūrinės organizacijos — pavasarininkai, socialistų jaunimo s-ga Draugas, šauliai,

skautai ir kt. Iš N.R. ir jo apylinkių yra kilę: Jurgis ir Kipras Bielinis, J. Lanskoronskis, B. Dauguvietis, kun. dr. V. Cukuras, kun. dr. Baltinis, kun. Benevenutas Ramanauskas, O.F.M., ir reformatų superintendentas S. Neimanas. *A.B.*

Archeologiniai radiniai. Čia antroje XIX a. pusėje surasta II–III a. po Kr. radinių, kurie iš pradžių pateko į B. Podczaszyńskio rinkinį, vėliau į Krokuvos mokslų akad. muziejų. Be vietinės kilmės ritinio (ritės pavidalo) smeigtuko siauraašmenio kirvio ir kt., čia aptiktos dvi emaliuotos segės, įvežtos iš Romos im-

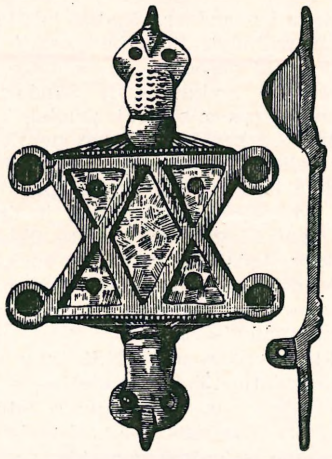

Plokštinė segė rasta prie N. Radviliškio

perijos provincijos (Pareinio). Viena segė yra plokštinė, antra — apskritinė ratinė. Plokštinės segės vidurinioji dalis padalyta į 4 emaliuotus trikampius šonuose, o viduryje susidaręs rombas taip pat pripildytas emalės. Segės galai baigiasi stilizuotomis gyvulių galvutėmis. Apskritinės ratinės segės lankelio paviršius suskirstytas į 12 keturkampių duobučių, perskirtų gana siauromis žalvarinėmis perskyromis. Duobutės pripildytos emalės. Išorinėj lankelio daly yra 8 simetriškai išdėstytos ataugos: 4 apskritos ir pripildytos emalės, kitos su trimis rageliais ir skylute viduryje. Segės viduryje yra buvę 6 stipinėliai. Abi segės priklauso II–III a. sąvartai.

J. R. Aspelin, Antiquités du Nord Finno-Ougrien V, 1884, pav. 1883 ir 1884; *P. Kulikauskas*, Emaliuotieji dirbiniai Lietuvoje (Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis I, 1941, pav. 2). *J.P.*

Nemunėlis (lat. Mėmele) Rokiškio bei Biržų aps. upė, teka Latvijos pasieniu; Latvijoje, ties Bauskės mst., jungiasi su Mūša ir sudaro Lielupę. Mūša laikoma Lielupės aukštupiu todėl, kad jos baseinuo plotas yra 30% didesnis kaip N., ir vandens debitas apie 20% didesnis, nors N. yra 33 km ilgesnis, kaip Mūša: tačiau Mūša nuo jos intako Lėvens versmių būtų dar 7 km ilgesnė už N. Tuo būdu N. laikytinas deš. Lielupės-Mūšos intaku. N. teka iš Alseto ež. tarp Rokiškio ir Kamajų mstl.: nežymus jo aukštupis Alseta teka iš Kavolių ež., 6 km į p. nuo Rokiškio mst. N. ilgis nuo Alseto ež. yra 185,2 km, su aukštupiu 193,4 m. N. teka į š.v. pro Panemunėlio ir Kazliškio bžk., Panemunio mstl., Kvetkų bžk. Nuo Neretos žiočių N. sudaro sieną su Latvija 80,5 km ruože. Nemunėlio Radviliškio mst. apylinkėse, šiaurinio Lietuvos taško pasiekęs, N. keičia linkmę į p.v., teka pro Skaistkalnę ir Budbergę. Nuo šios vietos N. palieka Lietuvą ir pro Brunavą padaro lanką į š.v. Bauskės linkui. N. intakai: kair. Beržuona, Apaščia, deš. Laukupė, Nemunėlė-Vengerinė, Vyžuona, Naudžiupis, Nereta, Susėja, Viesytė. N. baseino plotas yra 4113 km².

NEMUNĖLIO BASEINO PLOTO AUGIMAS, KM²:

Intakas	Nuo žiočių km	ligi intako	intako	su intaku	tarp intakų
Nemunėlė	157,4	185	137	322	63
Vyžuona	143,1	385	281	666	82
Nereta	120,6	749	118	867	143
Susėja	86,3	1010	1234	2244	15
Viesytė	80,5	2259	472	2731	61
Apaščia	61,5	2792	917	3710	403
žiotys	0,0	4113			

Bendras N. kritimas yra 144 m, vid. 74 cm/km, be aukštupio 86 m, vid. 47,5 cm/km; atskirais ruožais: ligi Neretos 40 cm/km, tarp Neretos ir Apaščios 70 cm/km, žemiau Apaščios 35 cm/km. Srauniausias ruožas yra Latvijos pasienyje: čia N. turi kalnų upelio pobūdį, kietą dugną ir žvyro sąnašas. Ypatingai smarki upė potvynio metu, ledų ėjimas labai pavojingas, todėl šiame tarpe beveik nėra tiltų ar užtvankų. N., kaip tolimo pasienio upė, beveik nebuvo tirtas: viena vandens matavimo stotis tebuvo Latvijoje. Laikoma, kad iš 640 mm drėgmenų N. baseine nuteka 35% arba 224 mm. Vandens debitas vertinamas aukščiau Apaščios žiočių vid. 19,0, prieš santaką su Mūša vid. 27,5 m³/sek.,

N. Radviliškio jaunimas prie Nemunėlio

mkm. apie 600, mnm. apie 6 m³/sek. Lietuvos energijos komitetas buvo įvertinęs N. vandens energiją su 6 mėn. garantija 1960 kW, dalijant pusiau pasienio ruožo galingumą. Bendras visos upės galingumas turėtų būti vertinamas 5000 kW. Tuo tarpu mažytę tos energijos dalį naudoja keli (5) vandens malūnai. N. pavasarį naudojamas palaidam plukdymui: jo baseine dar buvo žymus plotas miškų, ypač Latvijos dalyje. Nemunėlio vardas yra bendros kilmės su Nemunu: vokiečiai vadina abi upes Memel, rusai vad. Nemaniok. Įdomu, kad Nereta yra deš. N. intakas, kaip Neris Nemuno. Poetiškai atvaizdavo N., savo gimtąją upę, A. Sabaliauskas-Žalia Rūta poemoje ‚Savu keliu ėjusių Nemunėlio ir A paščios vaizdai' 1923.

S. Kolupaila, Mūsų vandens keliai ²1938. *S.K.*

Nemunynas Rytprūsių upė, Nemuno deltos pietinė šaka, praktiškai nesurišta su Nemunu; geologų nuomone, ji buvo vyriausia Nemuno vaga ir žiotys į Baltijos jūrą; tai lyg patvirtina vardas (vok. Nemonien, 1938 Wiepe). N. tėra 18 km ilgumo; jį sudaro Šalteikė ir Šnekė; su Šalteikė N. būtų 45 km ilgio. Du didieji intakai Laukna ir Timbra prisijungia vienoje vietoje, ties Timbros mstl., 8 km nuo žiočių. Nuo Lauknos deš. aukštupio Argos versmių N. turėtų 91 km ilgumo. Tuo būdu N. sudaro žemupį plačios intakų sistemos, turi nežymų kritimą, pagilinta laivininkystės reikalams vagą ir nedidelį debitą 11,2 m³/sek. Baseino plotas sudaro 1503 km². 3,7 km nuo žiočių prie N. iš kairiojo šono prisijungia Pričkagrabė ar Friedricho kanalas, priešais iš deš. šono Kryžionių perkasas iš Gilijos; čia yra vienintelis ryšio taškas su Nemuno baseinu. Pro seną žvejų Nemunyno kaimą N. išeina į Kuršių Mares, kur deš. šone pastatytas 900 m ilgumo apsaugos molas su baltai-raudonu švyturio bokšteliu. Visi upės krantai apsaugoti pylimais. *S.K.*

Nemunynas (vok. Nemonien) didokas žvejų k. prie Nemunyno upės ištako į Kuršių mares, 20 km į š.r. nuo Labgavos. — Nemunyno upė apie 7 km nuo žiočių susijungia su Timbros bei Lauknės upeliais, gauna ežero charakterį, kurio vanduo plačia vaga pamažu slenka marių link. Apie 2 km toliau šliuzai, už kurių į N. eina dar Kryžionų (Seckenburgo) kanalas ir iš pietų pusės Pričkagrabė. Nuo čia N. kaimo trobesių eilės abipus upės tęsiasi iki žio-

čių, iš viso 3 su puse km. Nuo žiočių deš. kranto į mares išsikiša 900 m ilgio molas, kurio gale švyturys. Upės ir marių pakraščiai priaugę nendrių. Upės krantai sustiprinti ir pakelti, ant jų įtaisytos gatvės. Susisiekimas per upę specialiais keltais. Už gatvių pylimo žvejų namai, daugiausia lietuvių statybos, su galu į gatvę, nendrėmis dengti ir šviesiomis spalvomis margai išdažyti. Prieš namus tvoros dažnai irgi darytos iš nendrių. Už namų sodeliai, kurie saugomi pylimais, kada vėjai marių vandenį užvaro ant pievų. Be to, malūnsparniais varomi siurblių įrengimai nusausina kaimo dalis tarp pylimų. Gyventojų 1939 buvo apie 1200. Iki paskutinių laikų vyravo lietuviškas elementas. Vydūnas su Tilžės giedotojų choru čia rengdavo koncertus. Verčiasi žmonės daugiausia žvejyba bei pieno ūkiu, augina daržovių. Žiemos metu kertamos nendrės, jos surištos į pėdus, vežamos į apylinkės turgus parduoti. — Veikia ten miškų urėdija, pylimų, bei šliuzų priežiūros įstaiga, garlaivių stotis. — Rasta naujojo akmens amžiaus šukinės keramikos kultūros puodų, pagrąžintų šukiniu ir duobučių raštu.

Nemuno Banga 1946 Markt Grafing, Bavarijoj ėjęs lietuvių kultūros žurnalas, kurio atskiram numeriui išspausdinti leidimą iš UNRRA gaudavo J. Dobrovolskis. N.B. spausdinta vok. spaustuvėje be daugelio lietuvių spaudos ženklų; išėjo 7 nr. po 24–32 psl. *A.Ržc.*

Nėna (vok. Nehne) Rytprūsių upelis, Priegliaus deš. intakas, 15 km ilgumo; įteka 10 km aukščiau Vėluvos mst., teka į p.

Nencki Marceli (1847–1901) lenkų bakteriologas. 1874–91 fiziologinės chemijos prof. Berne, nuo 1891 bakteriologijos instituto vedėjas Petrapilyje. N. išaiškino kepenų vaidmenį virškinimui. Tyrinėjo rūgimo bei puvimo procesus. Jo tyrimų aprašymai išspausdinti: Sommaire des travaux accomplis par le prof. M. Nencki et ses élèves dans laboratoires Berne et à St. Petersburg 1869–96. Opera omnia 1905. *A. Szwejcerowa,* M. Nencki 1956.

Nendravas (lenk. Niedrowo) Brėslaujos aps. ežeras, Snūdų-Strusto grandinės dalis, 6 km į š.r. nuo Brėslaujos mst., 2 km į p.v. nuo Slobodkos mstl.; 435 ha ploto; pietinis galas jungiasi su Nesvyžiaus ež., š.r. su Patieko ež.; š. gale išteka Drūja (Daugavos). Paviršiaus altitudė 129,2 m nuo j.l.

Nendrė Panevėžio aps. upelis, Nevėžio kair. intakas ties Panevėžio mst., 6 km ilgumo; teka į š. per N. pelkę.

Nendrė 1. taip pat lendrė (Phragmites), varpinių (Gramineae) š. iki 2,5 m aukščio sumedienėjančiu stiebu ir ilgu šakniastiebiu daugiametis žolinis augalas. Pas mus dažna ištisais plotais, rečiau pavieniai, stovinčiuose ir tekančiuose vandenyse, n. paprastoji (Phragmites communis). N. turi cilindrinį tuščiaviduri stiebą, padalytą bambliais į kelioliką dalių— krumplių; lapai linijiniai, platūs, apimą prie bamblių visą stiebą plačiomis lapamakštimis; jie turi tą savybę, kad nuo vėjo pasisuka pavėjui, todėl vėjas jais ‚šliaužia' ir n. nelaužia. Į vasaros galą stiebo viršūnėje atsiranda šluotelės pavidalo žiedynas, kurio žiedai apsidulkina vėjo pagalba. Žiemą stiebai žūva, išlieka tiktai šakniastiebiai su šaknimis vandenyje, nes n. yra vandenų augalai — amfibiniai. Jų šakniastiebiai po vandeniu leidžia daugybę šaknų: ir šakniastiebiai ir šaknys tarp savęs susipina ir vandenyse sudaro tankų tinklą. N. yra naudingi augalai, nes jos naudojamos gyvulių pašarui ir kraikui, kurui, popieriaus gamybai, namams dengti, pintinėms, o užaugančiuose ežeruose įeina į augalinius klodus, iš kurių susidaro durpės.

Žuvinto ežero nendrės

Jaunas n. XIX a. viduryje dar piaudavo galvijų pašarui ir šerdavo susmulkinę ir apšutinę karštu vandeniu. Vėlyvo rudens metu, įsiyrę į ežerus ir upių senvages, išpiaudavo n. įvairiems pynimams. Iš jų pynė krepšius, lopšius (Onuškis), įvairius indus miltams ir t.t. Paprastai žiemos pradžioje n. piovė stogų dangai ir sienoms arba kraikui. Gražias n. piaudavo dažniau piautuvu, kirsdavo dalgio sprando kirstuku, gražiai surišdavo ryšuliais ir vėliau jomis dengdavo daržinių ar pašiūrių stogus. N. stogas nėra gražus, bet tvirtas (‚tėvo dengtas dar vaikus pragyvena', Zarasai), nes išlaiko per 60–80 m. Iš gražiai supiautų n. kloja neturtingieji ir ūkinių pastatų (daržinių, kartais net ir tvartams) sienas, jas suimdami kartelėmis (spraudžiais). Gerai suklotos n. sienos labai sandarios, per jas neįpusto nė žvarbiausi vėjai; taip pat jos ir gana šiltos. Tokių nendrinėms sienoms ar stogais pastatų dar prieš II pas. karą galima buvo sutikti R. Lietuvoje (Molėtai, Zarasai), o kartais ir Žemaitijoje (Luokė) bei Nemuno deltos srityje. Nemuno deltos ir Kuršių Marių n. išpiaudavo artimieji gyventojai vandenims užšalus, surišdavo jas gražiai ryšuliais ir parduodavo tolimesnių vietų ūkininkams, kurie jomis dengė stogus. Menkas, sudrikusias n. išpiaudavo dalgiu ir, susmulkinę 20–30 cm gabalais, naudojo kraikui.

2. Žr. Cukrinė nendrė.

3. Lininis audinys (žr. Linai).

Nendrinė starta (Emberiza schoeniclus L.) žvirblinių būrio, kikilių (Fringillidae) šeimos, stratų (Emberizinae) pošeimio paukštis, dėl savo panašumo į žvirblį vadinamas dar nendriniu žvirbliu. Ji turi apie 165 mm ilgio, sveria apie 20 g. Paukštis plačiai paplitęs, mėgsta nendrynus, meldynus, karklynus, pelkes, sėklius ežerus, pelkėtus upių krantus. Lietuvoj mėgsta Žuvinto pelkes-palias, kur daugiausia minta vabzdžiais. Žiemą praleidžia pasitraukę į pietus.

Nendrinė vištelė (Gallinula chloropus) vandeninių vištų (Ralli) būrio, vandeninių vištų šeimos (Rallidae) gentis, nors ir labai panaši į kitus šios šeimos paukščius, bet dėl specifinių savybių, kilusių iš ankstyvesnio šios genties dalyvių atsiskyrimo nuo šeimos evoliucijos eigoje, jie išskirti į atskirą gentį. Kūno ilgis apie 350 mm, sveria apie 250 g. Paukštis gražios spalvos, raudonu snapo pamatu, labai ilgais pirštais. Mėgsta klampias pelkes, paupius. Labai protingas paukštis, greit susivokia aplinkumoje ir pripranta prie žmogaus. Vasarą siekia šiaurę, žiemos praleisti atskrenda į šiltesnes vietas, kaip Europos pietus.

Nendrinis žiogelis (Locustella luscinioides) yra žvirblinių būrio giesmininkų (Sylvidae) šeimos paukštis giesmininkas, mėgstąs nendrynus, švendrynus, paežerius, paupius, o Lietuvoje daugiausia — Žuvinto palias ir patį Žuvinto ež. Jo kūno ilgis apie 135 mm, spalva pritaikyta aplinkumai, lyčių spalva beveik vienoda, labai panašus į lakštingalą.

Nendrinukė (Acrocephalus) smailiagalvių paukščių gentis, turinti ilgoką pleišto pavidalo snapą, plačią uodegą. N. ežerinė (Acrocephalus schoenobaenus L.) yra pilkosios zylės didumo — 13 cm, svorio 11–13 g, judrus ir vikrus paukščiukas. Viršutinė kūno dalis žalsvai pilka, didelėmis juosvomis dėmėmis išmarginta. Uodegos dengiamos plunksnos ryškios, rudos spalvos. Gyvena ir peri vidutinio klimato juostose. Ežerinė n. yra gera giesmininkė. Lietuvoje ežerinė n. dažnas paukščiukas. Ji gyvena pelkėtose vietose, tačiau pasitenkina ežerų ir upių pakraščių sekluma,

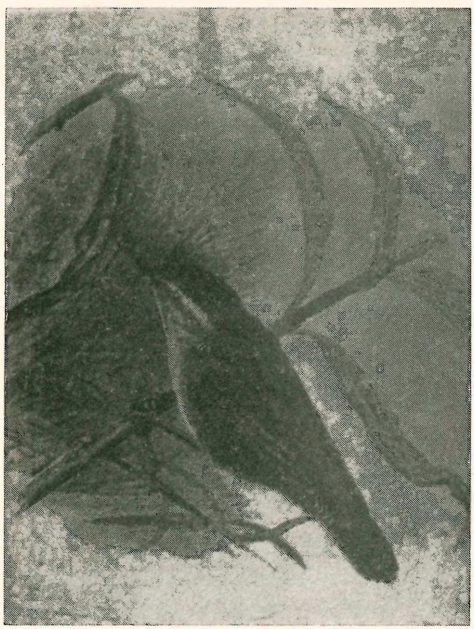

Ežerinė nendrinukė

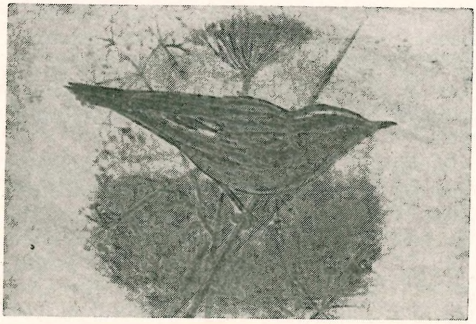

Meldinė nendrinukė

apaugusia žole. Daugiausia gyvena Nemuno deltoje ir Žuvinto ež. Atlekia į Lietuvą pavasarį balandžio pabaigoje. Lizdą krauna tarp pernykščių žolių, švendrių, viksvų, o kartais ir karklų krūmuose. Deda 4–6 kiaušinius. Dažnai į n. lizdą padeda savo kiaušinių gegutė. N. meldinė (Acrocephalus paludicola Vieill) yra truputį mažesnė už ežerinę n. Gyvena vidutinio klimato juostose. Meldinės n. uodegos dengiamosios plunksnos ir šonų plunksnos yra išilginių dryžių. Ši rūšis Lietuvoje retesnė. Daug veisiasi Kuršių Marių pakraštyje ir Žuvinto ež. pakraščiuose. Jos veisiasi paprastose pelkėse, vengia karklynų.

Karklinė nendrinukė

Meldinė n. gieda tupėdama nendrės viršūnėje; jos giesmė gražesnė už ežerinės n., nes neturi karkiamųjų garsų. Lizdą suka iš šlapios medžiagos ir labai slaptoje vietoje. Deda 5–6 kiaušinius.

N. karklinė (Acrocephalus palustris Bechst.) žvirblio didumo paukščiukas, apie 11–12 g svorio. Karklinė n. gyvena vidurinėje ir pietų Europoje. Retai gyvena Latvijoje ir Estijoje, bet Lietuvoje gana paplitusi. Mėgsta tankius krūmus, ypač netoli vandens. Į Lietuvą atskrenda gegužės mėn., o išskrenda rugsėjo mėn. pradžioje. Deda 4 kiaušinėlius ir peri vieną kartą per metus. Minta uogomis bei vabzdžiais. N. giesmė gan įvairi ir švelni, ypač daug gieda naktį.

T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai III, 1955.

Nenija (lot. nenia, naenia, gr. nēnia) sen. Romoje respublikos pradžioje giminių, vėliau apmokamųjų raudotojų (moterų), akompanuojamų fleita, atlikinėta mirusiųjų rauda.

Neniškis Petras (g. 1916 VII 10 Rukšių dv., Panemunėlio vls., Rokiškio aps.) visuomenininkas. 1935 baigė Rokiškio gimn. 1936–40 studijavo VDU teisių fak. ir Vilniaus univ. Nuo 1940 Austrijoje ir nuo 1950 Venecueloje. Studijas Innsbrucko univ. baigė dr. laipsniu 1946. Skautas nuo 1927. Lietuvos skautų brolijos vadų lavinimo skyriaus vedėjo pavaduotojas. 1946–49 Austrijoje lietuvių skautų rajono vadas, Venecueloje lietuvių skautų rajono vadas ir skautų vadeiva, Pasaulio lietuvių skautų sąjungos tarybos narys. Skautų Aido ir Skautybės bendradarbis nepriklausomoje Lietuvoje. Venecueloje lietuvių skautų laikraščio Vyties Keliais redaktorius. Nuo 1952 Venecuelos skautų organizacijos (Scouts de Venezuela) vadų ruošimo komisijos narys, Lietuvių skautų organizacijoje vyresnis skautininkas nuo 1953. Austrijos lietuvių tarybos gen. sekretorius 1947–49, tarybos pirm. 1949–50, Austrijos Lietuvių tarybos biuletenio redaktorius 1947–50. Venecueloje VLSB Valencijos apylinkės narys ir pirm. 1951–56, VLSB centro valdybos iždininkas 1952–54. Studentaujant Kaune Neo-Lithuania korporacijos senjoras, Innsbrucko studentų sambūrio Lituania v.pirm. 1945–46.

Nenni Petro (g. 1891) italų socialistas, žurnalistas, 1923–26 Avanti redaktorius. 1926 emigravo į Prancūziją. 1931–39 II internacionalo vykdomojo komiteto narys.

1940 Gestapo areštuotas Prancūzijoje ir 1943 atiduotas Italijos valdžiai, kuri N. išsiuntė į Ponco salą. 1945 paliko italų socialistų partijos vadu. 1945–46 ministro pirmininko pavaduotojas, 1946–47 užsienio reikalų ministras. Nuo 1949 jo vadovaujama partija pradėjo bendradarbiauti su komunistų partija. Nuo jo partijos atskilo nuosaikiųjų s.d. partija. 1951 gavo Stalino taikos premiją. Išsp. Il dellitto africano del fascismo 1935, Il cappio delle alleanze Milano 1948, Sei anni guerra civile 1945, Storia di quattro anni 1946, Pagine di diario 1947.

Nennius, Nemnius, keltų istorikas, parašęs VII–VIII a. britų istoriją — Historia Brittonum, kurią rašydamas panaudojo daug padavimų, todėl mokslinės vertės neturi. 1898 šį veikalą išspausdino Th. Momsen, 1938 A. W. Wade Evans.

F. Lot, N. et l'Historia Brittonum 1934–36.

Nenormalūs vaikai tai plati grupė vaikų, kurie turi psichinių arba fizinių trūkumų. Šie trūkumai gali būti paveldėti, įgimti arba įgyti kūdikystėje kaip ligos arba nelaimės padarinys. N.v. grupei skiriama: a. fiziškai defektingi — gimę su anomalijomis, iškrypimais, sužaloti ir t.t.; b. su juslių ir kalbos organų defektais — aklumu, kurtumu, nebylumu, mikčiojimu; c. su nervų sistemos defektais — epilepsija, paralyžium, parkinsonizmu; d. su intelekto defektais. Dalis intelekto defektų neturi aiškios priežasties ir, manoma, yra paveldimi, o kiti atsiranda kaip padarinys tiesiogio ar netiesiogio smegenų sužalojimo. Mongolizmas, kretinizmas, mikrocefalija, hidrocefalija ir t.t. tarp kitų simptomų išvysto ir intelekto defektus. Naudojant inteligencijai matuoti testus, intelekto defektingumas skirstomas į kelis laipsnius: a. idiotai (mažiau kaip 25 I.R.); b. imbecilai (25–50 I.R.); c. moronai (50–70 I.R.). Imbecilai gali būti išmokomi save prisižiūrėti ir kokio nors paprasto darbo, o moronai gali šiek tiek pramokti skaityti ir rašyti. Visiems n.v. yra specialios mokyklos, nes n.v. jungiąs bendras bruožas yra sunkumas prisitaikyti aplinkai, dėl kurio nors defekto, kuris yra nepagydomas ir nepakeičiamas. Juos reikia skirti nuo atsilikusių vaikų, kurių fizinis ir psichinis vystymosi tempas yra lėtesnis, bet kurie užaugę pasiekia maždaug normalų išsivystymo lygį. Vaikai, kuriuose išsivysto psichinės ligos arba asocialus elgesys, sudaro visai atskirą grupę, nes jų elgesys yra sukeliamas tam tikrų šeimos ar aplinkos sąlygų ir dažnai gali būti pagydomas atitinkama terapija. Nepriklausomoje Lietuvoje veikė atsilikusiems ir n.v. specialios mokyklos.

C. E. Benda, Mongolism and Cretinism 1949; *D. B. Klein,* Mental Hygiene 1944; *Seymour B. Sarason,* Psychological Problems in Mental Deficiency 1949; *M. Sherman,* Intelligence and Its Deviations 1945. *I.Užg.*

Nenugalimoji armada žr. Armada.

Nenugalimoji jėga žr. Vis major.

Nenupė šakių aps. upelis, šešupės deš. intakas, 22 km ilgumo; teka į v. pro Žvirgždaičius ir įteka žemiau Slabadų k.; baseino plotas 37 km².

Neo (gr.) sudurtinių žodžių pradžioje reiškia naujas, jaunas.

Neoatiškasis menas romėnų valdomų graikų menas nuo II a. pr. Kr. Jam būdingas klasicizmas (žr.), imitavimas senų klasikinės graikų epochos darbų (statulų, reljefų). Žr. Klasicizmas.

Neobarokas XIX a. antroje pusėje pasibaigus klasicizmui ir romantizmui, baroko palikimas buvo toliau neigiamai vertinamas. Pačioje meno produkcijoje tačiau netrūksta analogijos barokui. Vėl pradedama mėgti sunkios proporcijos, masė, šešėliai, sunkios spalvos, neramus ir perkrautas puošnumas. Tapyboje sekama Rubensu ar Veronese; tai galima stebėti pvz. Delacroix arba Makarto darbuose. Atidžiai stebint XIX a. dekoratyvinį meną, galima nuo n. atsieti dar neorokoko ir neorenesanso fazes. Didesnis teoretinis susidomėjimas baroko architektūra ir objektyvesnis jos įvertinimas atsiranda apie 1890 (Wölfflin, Schmarsow, Riegl). Tuo metu atslūgstant neorenesansui atsiranda nauja baroko ir rokoko mada. Ši n. srovė plačiau nepasireikšdama davė iš dalies neblogų mėginimų atgaivinti baroko architektūrą ir dekoraciją atskirais atvejais dar ir XX a.

Neodimis cheminis elementas, žymimas simboliu Nd (Neodymum), užima 60-tą vietą periodinėje elementų lentelėje. Jo at. sv. yra 144,27. N. kartu su kitais 14 elementų priklauso vad. retųjų elementų grupei. Dėl specialios elektronų struktūros, šie retieji elementai yra panašūs savo cheminėmis ypatybėmis ir todėl iki šiol yra sunkiai išskiriami vienas nuo kito didesniais kiekiais. Šių elementų mišinys junginių forma yra randamas daugelyje mineralų, iš kurių labiausiai paplitę yra manazito smėlis ir basnazito tipo mineralai. Manazito smėlis yra retųjų elementų ir torio

(thorium) ortofosfatų mišinys. Grynas n. yra sidabro spalvos metalas, bet drėgname ore greitai apsitraukia pilku oksido sluoksniu. Gryno metalo specifinis svoris yra 7,0, o tirpimo temperatūra 820°C. N. yra reaktyvus metalas: jis redukuoja kitų metalų oksidus ir chemiškai jungiasi su vandeniu bei silpnomis rūgštimis. Grynas metalas gaunamas iš jo mineralų, vartojant komplikuotus cheminius ir fizinius metodus. Maži n. druskos kiekiai vartojami pramonėje, pvz. spalvoto stiklo gamyboje. Vienas kg n. oksido 1952 kainavo apie 60 dol. JAV per metus sunaudoja tik 3–4 mil. svarų retųjų elementų oksido mišinio. N. yra trivalentis savo junginiuose, ir daugumas jo druskų yra rausvos spalvos. N. oksidas, fosfatai, chloridas bei kitos druskos yra žinomos, bet labai mažai vartojamos.

Gmelius, Handbuch der anorg. Chemie ⁸1938; *P. E. Kirk ir D. F. Othmer,* Chemical Technology 1953. *V.Grk.*

Neofašizmas po II pas. karo bendras pavadinimas ne komunistinių, tačiau totalistinio nusistatymo politinių grupių. 1947–48 Italijoje prasidėjo naujas socialinis sąjūdis, Movimento Sociale Italiano, apjungęs demokratijos priešus ir nuo 1953 pasisavinęs daug Mussolinio fašizmo programos punktų. Vokietijoje atgimstančiam fašizmui atstovauja įvairios smulkios politinės organizacijos, kaip Socialistinė reicho ir Vokiečių reicho partijos. Abi grupės yra antisemitinės, griežtai nusistačiusios prieš Vakarų ‚plutokratinę' demokratiją bei Rytų komunizmą ir pasisakiusios už Trečiojo reicho atstatymą. Italijoje n. yra daugiausia atstovaujamas Italų socialinio sąjūdžio, viešai pasiskelbusio neofašistiniu ir savo programoje reikalaujančio vienos partijos (fašistų) valdomos valstybės, korporatyvinės santvarkos, buvusių kolonijų atgavimo ir ekspansinės užsienio politikos, nedraugiškos tiek Vakarams, tiek komunistiniam blokui. Tuo tarpu nei Vokietijoje, nei Italijoje n. nesurado platesnio atgarsio. *J.S.*

Neofitas (gr. neos ‚naujas' ir phyton ‚augalas') naujakrikštis; žmogus staigiai pakeitęs savo politinius įsitikinimus; naujai priimtasis vienuolių ordinan, slapton draugijon. Lietuvos-Lenkijos valstybėje n. buvo vadinami žydai, priėmę katalikų tikėjimą. Žydai, keisdami tikėjimą, gaudavo bajoriškų privilegijų, tačiau 1764 įstatymas panaikino jų privilegijas, todėl n. turėjo parduoti dvarus ir verstis mieste ar kaime amatais bei prekyba. Dabar šis pavadinimas paprastai taikomas naujai priėmusiems katalikybę.

Neogenas (gr. neo ‚naujas' ir genos ‚giminė') jaunasis tretinis (terciaras), apimąs miocenąą ir pliocenąą. Ankstyvoji tretinio dalis — paleocenas, eocenas ir oligocenas pavadinta paleogenu. Tuo būdu tretinis padalytas į du periodu. N. trukęs apie 25–30 mil. metų. Lietuvoje jo būdingi dariniai yra balti kvarco smėliai (žr. Geologinių amžių lentelė).

Neogotika gotikos formų architektūra XVIII a. antroje pusėje, XIX ir XX a. Reikia skirti dvi n. fazes. 1. Romantinė n. gimė Anglijoje XVIII a. vidury. Labai stipri anglų klasicizmo-palladianizmo srovė, pasireiškusi arch. Vanbrugho kūryba, sukėlė angluose reakciją. Jie, protestuodami prieš itališkąjį klasicizmą, mėgino sugrįžti prie savos vietinės ir tradicinės architektūros-gotikos. Šia prasme jau pasisakė W. Kent. 1750–64 H. Walpole, pastatydamas sau vilą Strawberry Hill gotiško stiliaus, sukėlė sensaciją, ir dėl šito žygio jis yra laikomas Anglijos gotikos atgimimo sąjūdžio pradininku. Neturėdamas gotikos tradicijų laikančiųsi amatininkų, vien iš antikvarinio polėkio tereikalaudamas atgaivinti gryną gotiką, Walpole sukėlė tik diletantišką gotikos ornamentų imitavimą, nekreipiant dėmesio į gotikos konstrukciją. Romantinės literatūros poveikyje gotikos nuotaikų pamėgimas Anglijoje labai sustiprėjo. Praktiškai architektūroje romantinė n., remdamasi paviršutinišku gotikos motyvų imitavimu, pasitenkino gan santūriu žaidimu gotinėmis formomis. Šiąja n. mada greit buvo sekama Vokietijoje. Prie pirmųjų pvz. priklauso 1755 Nauener Tor Potsdame ir 1772–86 Wörlitzo parko ‚gotinis namelis'. 1773 Goethė savo raštu apie Vokiečių architektūrą sukėlė vokiečių tarpe srovę besižavinčią gotika, kaip vokiečių tautiniu stiliumi. Tačiau ir Vokietijoje praktiškas gotiškų formų panaudojimas tada dar buvo labai laisvas, pvz. klasicisto Schinkelio 1824–30 Werderkirche Berlyne ir kt. gotiškieji projektai. Pozityviu romantinės n. sąjūdžio rezultatu reikia laikyti pradėtus didelius rekonstrukcijos darbus nebaigtų ar apleistų žymiųjų viduramžių paminklų, pvz. Kölno katedros ar Marienburgo pilies. Paryžiuje pasižymėjo E. E. Violettle-Duc savo

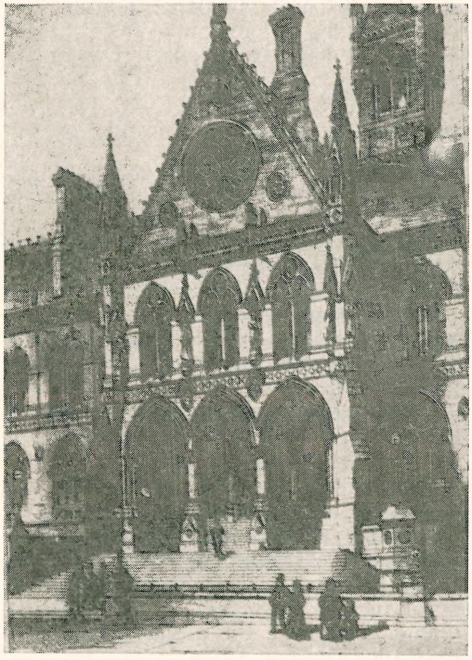

A. Waterhouse: Teismo rūmai Manchesteryje (statyti 1859)

Nôtre-Dame, St. Denis ir kt. rekonstrukcijomis. Nors šie darbai nesutinka su modernios paminklų konservacijos dėsniais, betgi jų dėka reikšmingi paminklai buvo apsaugoti nuo irimo ir susidomėjimas viduramžiais buvo labai išpopuliarintas. 2. Istorizmo n. nuo XIX a. vidurio rėmėsi jau tikslia, beveik moksline, gotikos formų imitacija ir buvo nekūrybiškai taikoma labai plačiai ir pastatams, kurie viduramžiais niekad nebuvo statomi: ne tik bažnyčioms, rotušėms ar dvarams, bet ir parlamentams, muziejams, ligoninėms, geležinkelio stotims bei tiltams ir fabrikams. Anglijoje šios epochos priekyje stovi 1839–50 Ch. Barry (su A. Pugino pagalba) Londone statytas Tiudorų stiliaus parlamentas. Ypač apie 1860 Anglijoje buvo pastatytas didelis pastatų skaičius tiksliai imituojant įvairius gotikos periodus: normanų, sen. anglų, dekoratyvinį, perpendikuliarinį, Tiudorų ir kt. Prancūzijoje n. atstovavo F. Ch. Gau ir Lassus. Vokietijoje nuo XIX a. vidurio n. buvo statoma labai daug, kiek vėliau sustiprėjo neorenesanso mada, kuri betgi n. nenustelbė. Vokiečiai mielai imitavo turtingąjį prancūzų katedrų stilių, be to, plačiau mėgino atgaivinti savąją plytų gotiką. Austro-Vengrijoje minėtini 1856–79 arc. H. von Ferstelio Votivkirche ir 1872–83 arch. F. von Schmidt rotušė Vienoje, 1885–96 arch. Imre Steindlio parlamentas Budapešte. XIX a. pabaigoje bent V. Europoje n. liovėsi. 1890–1900 arch. A. Gaudi Barcelonoje gotiškos katedros forma tebuvo pretekstas individualinei kūrybai. Pavienius gotikos elementus mėgino panaudoti ir modernioji XX a. bažnyčių architektūra. Lietuvoje nuo XIX a. vidurio ir net XX a. buvo pastatyta labai daug n. imituojant įvairias V. Europos gotikos stiliaus atmainas. Turtingesnės parapijos nesigailėjo lėšų pastatyti naujoms didelėms parapinėms bžn. n. stiliaus su aukštais smailiais bokštais, kurie kukliai Lietuvos miestelių aplinkai ir švelnių kontūrų Lietuvos peizažui visiškai netinka, plg. bžn. Žagarėje, Švėkšnoje, Anykščiuose, Vilkijoje, Druskininkuose ir daug kt. N. pažiba Lietuvoje yra Rokiškio bažnyčia, statyta 1877 arch. Weimerio iš Tirolio didelėmis grafo Tizenhauzo lėšomis. N. dvarų rūmų buvo Vaitkuškyje, Lentvaryje ir kt. Vilniuje yra n. stiliumi pastatytų miesto gyvenamųjų namų. Plačiau žr. Lietuvos architektūra.

C. L. Eastlake, The History of the Gothic Revival 1872; *H. Schmitz,* Die Gotik im deutschen Kunst- und Geistesleben 1921; *K. Clark,* The Gothic Revival, an Essay in the History of Taste ³1950; *A. Kamphausen,* Gotik ohne Gott, ein Beitrag zur der N. 1952. *P.Rkl.*

Neohegelizmas XX a. pradžioje pasireiškusi nevieninga filosofijos srovė, kuriai labiausiai būdinga rėmimasis Hegelio dialektiniu metodu bei vad. objektyviosios dvasios teorija ir pagal tai ypatingas domesys dvasios mokslams ir kultūros bei istorijos metafizikai. Žymiausi n. atstovai Italijoje buvo B. Groce ir G. Gentile, Olandijoj — G. Bolland, Anglijoj — B. Bosanquet, F. H. Bradley, JAV — J. Royce, Vokietijoj — F. Freyer, H. Glockner, Th. Litt ir kt. 1930 buvo įkurta pasaulinė Hegelio s-ga (būstinė Olandijoj) ir Hegelio 100 metų mirties sukaktis paminėta trimis tarptautiniais kongresais (iš Lietuvos viename šių kongresų atstovu buvo V. Sezemanas).

Verhandlungen der Hegelkongresse 1931, 1933, 1934; *H. Levy,* Die Hegelrenaissance 1927; *H. Höhne,* Der Hegelianismus in der englischen Philosophie 1936; *B. Knoop,* Hegel und die Franzosen 1941.

Neohumanizmas vok. klasicizmo laikmečio sąjūdis, skelbęs graikiškąją darniai iš-

plėtotos asmenybės idėją. Pažadintas J. J. Winckelmanno skelbtojo graikų grožio idealo, n. buvo ryškiausiai formuluotas W. von Humboldto (žr.) plėtotais individualumo, visuotinumo ir totalumo principais. N. idėjas plėtojo Herderis ir tokie rašytojai, kaip Lessingas, Hölderlinas, Goethė ir Schilleris.

Neoimpresionizmas viena vėlyvojo impresionizmo apraiškų dailėje, žinoma taip pat ir p o i n t i l i z m o vardu. N. terminas buvo pirmą kartą paskelbtas Félix Fénéono Briuselio žurnale L'Art Moderne 1886, vėliau perimtas Arsène Alexandre (kuris paprastai minimas kaip šio termino autorius). N. srovei ir divizionistinei n. tapybos technikai teoretinius pagrindus davė David Sutter, 1880 atspausdinęs straipsnį (Regėjimo fenomenas) ir išvardinęs 167 taisykles, aptariančias dailės ir mokslo santykį. Pastarosios taisyklės, pirmoj eilėj, rėmėsi dviejų fizikų (Helmholtzo ir Roodo) eksperimentais.

Praktiškai n. atstovai, nenorėdami žaloti spalvos grynumo ir šviežumo, dažų nemaišė ant paletės, bet stengėsi išgauti tarpinius tonus ir niuansus, tepdami gryną dažą ant drobės tokiu būdu, kad vienas šalia kito nutapyti įvairaus kolorito taškai (iš čia pointilizmo vardas), dėmės arba spiralės paties žiūrovo akyse — per regėjimo aktą — susilietų į pageidaujamą spalvinį įspūdį. Toks optinis mišinys pasiekiamas, žiūrint į n. tapybą iš tam tikros distancijos. Taigi, n. tapyboj spalviniai taškai nebebuvo vien tik mediumas, sukeliąs šviesos ir atmosferos iliuziją (plg. impresionizmą), bet ir savaiminga, dekoratyvi tapybinės kompozicijos dalis.

N. pionierium laikomas prancūzų tapytojas Georges Seurat (1859–91), išstatęs 1884 Salon des Indépendants pirmąją ta technika tapytą kompoziciją Maudymosi vieta. Seurat naująja technika yra atlikęs eilę figūrinių kompozicijų, paveikslų teatro temomis ir skaidrių pajūrio gamtovaizdžių. Antrasis svarbus n. atstovas taip pat prancūzų tapytojas Paul Signac (1863–1935), upių ir pajūrio peizažų dailininkas, sukūręs taip pat meistriškų akvarelių ir spalvotų litografijų. Reikšminga Signac knyga D'Eugène Delacroix au néo-impressionisme 1889. Pirmosios n. parodos metu jų kūriniai buvo stipriai kritikuoti ne tiktai publikos, bet ir senosios impresionistų mokyklos atstovų Manet, Monet ir Renoir. Kiti n. dailininkai: Camille Pissaro (tapęs šia technika nuo 1885 iki 1891, vėliau pasukęs savitu keliu), Lucien Pissaro, Henri Edmond Cross, Charles Angrand, Albert Dubois-Pillet, H. Petitjean, M. Luce, L. Cousturier, Giovanni Segantini, Previati, Morbelli ir kt.

M. Ragon, Das Abenteuer der abstrakten Kunst 1958; Die Kunst des 20. Jahrhunderts, hrsg. C. G. Heise, 1958; *J. Meier-Graefe,* Impressionisten 1907; *F. Novotny,* Die grossen französischen Impressionisten 1952; *J. de Laprade,* L'impressionisme 1956; *G. F. Hartlaub,* Die Impressionisten in Frankreich 1956; *J. Rewald,* Geschichte des Impressionismus 1957. *H.N.*

Neokantizmas XIX ir XX a. pradžios vokiečių filosofinė srovė, atgaivinusi E. Kanto pagrindinį nusistatymą, kad filosofijos uždavinys yra pažinimo sąlygų analizė. Reikalaudamas gilesnio pripažinimo klestintiems mokslams, n. išaugo kaip reakcija prieš mokslams diktavusį hegelinį idealizmą. Bet kartu n. atsiribojo ir nuo bendralaikio pozityvizmo, kuris, atsikreipęs į duotybes, pažinimo klausimo radikaliau nekėlė. Kantui ir n. bendra buvo kriticistinė prielaida, kad pažinimas savo objektu turi tik apraiškas, kurių apipavidalinime lemiamai dalyvauja pažįstančiojo subjekto apriorinė struktūra. Bendra jiems buvo ir iš šios pažiūros išplaukianti, n. terminu, ‚galiojimo' (Geltung) problema, kaip apriorinės struktūros užmetimas tikrovei yra iš viso pateisinamas. Bet jei Kantas principiškai įžvelgė tik vienos rūšies apriorinę subjekto struktūrą, n. atstovai verčiau linko aprašyti nusiteikimo būdus, kurie yra būdingi atskiriems mokslams, primityviai mitologinei galvosenai ir t.t. Todėl jei Kantui universalios apriorinės struktūros analizė turėjo tarnauti naujos metafizikos pagrindimui, n. nuo vienijančios metafizikos visai atsisakė, o pažinimo sąlygų analizės tikslu matė atskirų gamtos ir dvasios mokslų pagrindimą bei juose naudojamos metodologijos ryškinimą. Tuo n. paruošė dirvą ir pasaulėžiūrą tipologijai. N. kūrėjas buvo H. Cohen, pasižymėjęs etikos, teisės bei religijos filosofijos darbais. Dvasios mokslų pagrindimu rūpinosi H. Rickert, gamtamoksliu F. A. Lange, P. Natorp. Iš kitų n. atstovų minėtini Windelband, Vaihinger, Lask, Bauch, Cassirer, Riehl. N. centras buvo Marburgo ir Heidelbergo universitetai, bet bendraminčių buvo ir Prancūzijoje: Renouvier, Hamelin, Brunschwicg.

K. Vorländer, I. Kant und sein Einfluss auf das deutsche Denken 1922; *G. Lehmann,* Geschichte der Philosophie des 19. Jahrhunderts 1953. *V.Dn.*

Neoklasicizmas

Neoklasicizmas 1. literatūroj platesne prasme, XVII a. pabaigoje ir XVIII a. Europoje, ypač Prancūzijoje (l'art neoantique) ir Anglijoje (neo-classicism), pasireiškusi literatūrinė srovė, vadinama kartais tiesiog klasicizmo arba ir pseudoklasicizmo vardu. N. siekė atgaivinti graikų ir romėnų klasikos tradiciją (pavyzdiniai autoriai, pirmoj eilėj Horacijus ir Vergilijus) ir kūrybos principus: aiškumą, racionalumą, pusiausvyrą, santūrumą, kilnumą ir didingumą. Proteguojami siužetai: graikų bei romėnų istorija ir mitologija. Populiarūs žanrai: epigrama, epine poema (plg. Eneidą) ir eiliuotinė tragedija. Poetinėj technikoj buvo ieškoma pusiausvyros, aiškumo ir simetrijos. Anglijoje ypač populiarios buvo socialinės ir asmeninės satyros. N. savo aukščiausią išsivystymo laipsnį pasiekė Prancūzijoje (Corneille, Racine, Boileau, Bossuet). Anglijos žymieji n. atstovai: Dryden, Pope, Johnson. Pagrindiniai n. teoretiniai veikalai — Boileau L'Art poétique 1674 ir Pope Essay on Criticism 1711.

2. Siauresne prasme, Vokietijoje (Neuklassik) XX a. pačioje pradžioje susiformavusi literatūrinė srovė ir pasisakiusi tiek prieš natūralizmą, tiek prieš neoromantizmą bei impresionizmą. Ji atmetė vergišką tikrovės kopijavimą, bet nepriėmė nei absoliutaus estetizmo bei dekandentinio pesimizmo teorijų. Šio vokiškojo n. siekta grįžti prie klasiškųjų stilistinių reikalavimų, nurodant, kad dvasia turi apspręsti ir formuoti tikrovinę medžiagą. Charakteringa, kad minėti reikalavimai kūryboje buvo pilnai įgyvendinti tik novelės žanre (Paul Ernst klasiškos precizijos ir konstrukcijos kūriniai), gi šiaip jau išliko tiktai n. gilūs ir išsamūs teoretiniai raštai: P. Ernst Weg zur Form 1906 ir Credo 1912, W. v. Scholz Gedanken zum Drama 1904, S. Lublinski Bilanz der Moderne 1905 ir Ausgang der Moderne 1905. Apskritai šis n. sąjūdis buvo visiems jo atstovams (G. R. Binding, I. Kurz, P. Ernst, W. v. Scholz etc.) tiktai pereinamasis periodas į savarankišką individualų stilių.

R. Faesi, P. Ernst und die Neuklassik 1913; *K. Scheffler,* Späte Klassik 1946; *K. H. Halbach,* Zu Begriff und Wesen der Klassik 1948; *A. Heussler,* Klassik und Klassicismus in der deutschen Literatur 1950; *M. Babits,* Geschichte der europäischen Literatur 1949; *D. Mornet,* Histoire de la litterature français classique 1940.

H.N.

2. Mene žr. Klasicizmas.

3. Muzikoje n. sudaro XX a. muzikos kryptį, kurios pagrinde glūdi romantinės muzikos sampratos atmetimas ir jos pakeitimas ‚grįžimu' į barokinę bei klasikinę muziką, t.y. klasikinės, barokinės ir kartais dar ankstyvesnių muzikos periodų formų ir stiliaus panaudojimas modernios muzikos priemonėmis. Tad neoklasikinei muzikai būdinga dažnas kontrapunktas, atgaivinimas ankstyvųjų muzikos formų (barokinė siuita, toccata, passacaglia, ypač concerto grosso ir kt.), apribojimas bei suprastinimas orkestro resursų ir spalvingumo, atsisakymas programinės muzikos ir polinkis į objektyvų stilių. Tokiu būdu neoklasikinėje muzikoje jaučiama ryški Bacho kūrybos įtaka, išreikšta šūkiu ‚atgal į Bachą'; ją papildo dar ‚grįžimo' į D. Scarlatti, Couperin ir Lully kryptis, kuri vadovaujasi šūkiu ‚clarté latine' (lot. stiliaus aiškumas). Tad neoklasikinė muzika faktiškai yra ne tiek klasikinės (vad. Vienos klasikos), kiek barokinės muzikos tradicijų atgaivinimas. Todėl jai nemažiau tinka ir neobarokinės muzikos terminas.

Vienas pirmųjų neoklasikų buvo Ferruccio Busoni (1866–1924), kuris, svarstydamas muzikos estetikos ir filosofijos klausimus, apie 1910 ragino grįžti į barokinės-klasikinės muzikos (ypač Bacho ir Mozarto) dvasią ir tą mintį stengėsi įgyvendinti savo paties kūryboje. Tačiau tuoj po I pas. karo prasidėję radikalūs muzikos eksperimentai šią raidą kiek sulaikė. Neoklasicizmą, kaip aiškią muzikos kryptį, apie 1923 pradėjo Igor Stravinskis (g. 1882), savo kūryba atgaivinęs XVIII a. muzikos stiliaus dvasią. Dar arčiau prie Bacho ir apskritai barokinės muzikos dvasios priartėjo Paul Hindemithas (g. 1895), kuris išvystė moderniosios muzikos priemonėmis savitą kontrapunkto stilių, sąmoningai laisvą nuo perdaug ryškaus jausminio elemento. Tuo pačiu metu, apie 1925, po įvairių muzikinių eksperimentų, neoklasicizmo kryptį pasirinko ir eilė kitų iškilių kompozitorių. Šiuo metu neoklasikinė muzika yra ryškiausia vad. naujosios muzikos kryptis (žr. taip pat Naujoji muzika).

Kartais neoklasikine muzika taip pat vadinama Brahmso, Brucknerio, Francko ir kai kurių kitų XIX a. pabaigos kompozitorių kūryba, nes jai būdinga grįžimas prie klasikinės muzikos formų. Tačiau kadangi tie kompozitoriai vis tiek pasiliko romantinės muzikos, ypač harmonijos, sam-

pratos ribose, jie tiksliau ir dažniau vadinami neoromantikais (žr. Romantizmas muzikoje).

F. Busoni, Von der Einheit der Musik 1933 (Wesen und Einheit der Musik 1956; ag. 1957); *K. R. Heyman,* The Relation of Ultramodern to Archaic Music 1921; *I. Stravinsky,* Poétique musicale ²1952 (ag. ²1956); *P. Hindemith,* A Composer's World 1952 (vok. 1959). *K.O.*

Neoliberalizmas (gr. ir lot.) ūkinė, politinė bei socialinė srovė, siejanti kai kuriuos kapitalizmo ir kolektyvizmo bruožus į naują sistemą, kur senosios liberalizmo idėjos yra modifikuotos ir pritaikytos naujai rinkos santvarkai pagrįsti. Šia prasme n. vardas iškilo 1939 Ženevos konferencijoj, kur dalyvavo šie ekonomistai: Röpke, Rüstow, Hayek, Eucken, Böhm ir Miksch. Atmesdami laissez-faire principą, kuris krašto ūkį paliekąs netiek laisvą, kiek betvarkį, n. šalininkai siekia, kad valdžia savomis priemonėmis laiduotų tas sąlygas, kurios leistų vaisingoms konkurencijos jėgoms pilnai išsiskleisti. Ūkio planavimas turįs apimti socialinę visumą ir varžyti monopolinių bei siaurai egoistinių jėgų pasireiškimą. N. pasisako už privačią nuosavybę ir iniciatyvą, už smulkųjį verslą, bet prieš stambųjį verslą ir trestus.

Plačiąja prasme n. gali būti priešpastatytas klasiniam liberalizmui. Tai dvi liberalizmo kryptys: pastaroji vyravo XIX a. pirmoje pusėje, o neoliberalistinė — XX a. pirmoje pusėje. Klasinis liberalizmas skatina privatinę ūkio iniciatyvą su mažiausiu valdžios įsikišimo laipsniu, palaiko individualizmą individo tikslams siekti, stiprina vietos savivaldą centrinės valdžios sąskaita. N. nepasitiki laisva rinka, skatina valdžios įsikišimą į krašto ūkį ir jo kontrolę, palaiko kolektyvines priemones individo tikslams pasiekti, stiprina centrinę valdžią vietos savivaldos sąskaita.

J. M. Keynes, The End of Laissez-Faire 1926; *W. Röpke,* Civitas Humana ³1949; *T. P. Neill,* The Rise and Decline of Liberalism 1953; *E. W. Dürr,* Wesen und Ziele des Ordo-Liberalismus 1954. *A.Mst.*

Neolitas (gr. neos ‚naujas' ir lithos ‚akmuo'), arba naujasis akmens amžius, išskiria iš paleolito ir mezolito (senojo ir vidurinio akmens amžiaus) nauju gyvenimo būdu, pagrįstu maisto gamyba. N. išskirtiniai požymiai — javų ir gyvulių auginimas, keramika, akmens įrankių gludinimas, tekstilė. Žmonės palikę sėslūs, statėsi pastovius namus. Išaugo didesni socialiniai vienetai ir pamažu išsivystė įvairūs socialiniai sluoksniai. Turtui kaupiantis (žmonės pradėjo gamintis daugiau negu jiems patiems reikia) atsirado prekyba, išaugo miestai. N. metu buvo padarytas didelis žingsnis priekin žmonijos kultūros kilime. Menas ir religija keitėsi drauge su ekonominėmis sąlygomis. Vietoj medžioklės magijos, būdingos paleolitui, dabar įsigalėjo žemės motinos, dangaus dievybės, raguočių gyvulių bei geometriniai, susiję su metų laikais ir dangaus kūnais, simboliai.

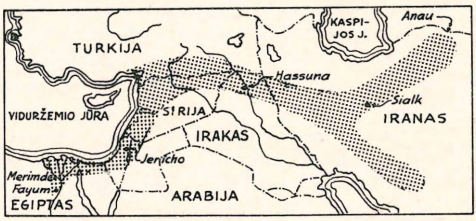

Derlingoji juosta (taškeliai), kurioje rasti ankstyviausi žemdirbių ir gyvulių augintojų kaimai

Ankstyviausia n. kultūra randama Mezopotamijoje bei visuose Artimuosiuose Rytuose ir Egipte, vad. derlingos žemės juostoje. Šioje juostoje, kuri yra trijų kontinentų (Azijos, Afrikos ir Europos) viduryje, buvo palankios aplinkybės tai ekonominei revoliucijai pasireikšti. Čia augo tokios laukinės žolės, kurias sukultūrinus atsirado naminiai kviečiai, miežiai ir sora. Šitoje zonoje gyveno raguočiai gyvuliai — ožkos, avys, karvės bei kiaulės, kuriuos žmogus nesunkiai prisijaukino. Iš maisto rinkimo į maisto gaminimą perėjimo procesas nebuvo staigus. Kol susikūrė tikra n. kultūra, reikėjo tūkstančių metų. Gyvulių prisijaukinimas ir keramika, kaip kasinėjimų duomenys rodo, atsirado anksčiau už žemdirbystę. Dėl sauso klimato Tigro ir Eufrato deltoje buvo padarytas dar vienas svarbus išradimas — irigacija, kuri irgi prisidėjo prie smarkaus kultūros pakilimo Artimuosiuose Rytuose.

Ankstyviausios neolitinės sodybos yra Jarmo, rytinėje Mezopotamijoje, ir Jericho, Palestinoje. Datos, nustatytos radijo aktyvumo metodo pagalba, rodo 8–7 prieškristinį tūkstantmetį. Vėlyvesni n. periodai Artimuosiuose Rytuose yra vadinami šiais vardais: Hasuna (pagal sodybą š. Mezopotamijoje — Irake), būdingas savo pažengusia keramika. Spėjama, kad Hasuno periodas truko maždaug iki 4500 pr. Kr. Tel Halafas, datuojamas tarp 4500 ir 4000 pr. Kr., pasižymi dar labiau išsivysčiusia bei

dažyta keramika, komplikuota tekstile. Atsirado antspaudai nuosavybei paženklinti bei primityvus puodžiaus ratas. Al Ubaid, tarp 4000 ir 3700 pr. Kr., atstovauja tolimesniam kultūros vystymuisi. Būdinga buvo to meto dažyta keramika, bet skirtinga nuo Tel Halafo. Šitame periode buvo atrastas varis, tik pradžioje jo vartota labai mažas kiekis.

Egipto ankstyviausios n. sodybos, pagal kurias vadinami atskiri n. kultūros periodai, yra: Tasa, Badari ir Negadė (Nakada) aukštutinio Nilo srityje, Fayum Nilo žemumoje ir Merimde Nilo deltoje. Tasa periodo kultūra datuojama apie 5 prieškristinio tūkstantmečio vidurį. Medžioklė ir žūklė dar buvo pagrindinis pragyvenimo šaltinis šalia pamažu įsigalinčios žemdirbystės ir gyvulininkystės. Keramikai buvo būdingi juodi puodai su įrėžtu ornamentu bei raudonai gludinti puodai. Badari periode žmonės pasidarė sėslesni. Augino karves, avis, ožkas, kviečius pildavo atsargai į purvu apdrėbtus puodus. Vartojo titnago piautuvus. Prekiavo ochra, malachitu ir turkizu. Kita stadija, išaugusi iš Badari, vad. Amrati, arba ankstyvasis priešdinastinis periodas. Svarbiausia sodyba — Negade (Nakada I) aukštutiniame Egipte. Iš šito laikotarpio jau žinomi apskriti arba ovaliniai namai, alebastro ir bazalto puodai bei figūrėlės, molio ir dramblio kaulo figūrėlės, dažyta keramika. Žemdirbystėje vartotas kaplys ir primityvus arklas, traukiamas jaučio. Sekanti stadija, apimanti vidurinį bei vėlyvąjį priešdinastinį periodą, geriausiai žinoma iš aukštutinio Egipto Nagade (Nakada II) sodybos. Vad. Gerzos ir Semainos periodas. Datuojamas 4 prieškristiniu tūkstantmečiu, tęsėsi iki I faraonų dinastijos pradžios. Žemutiniame Egipte Fayumo kultūra laiko atžvilgiu maždaug atitinka Amrati periodą aukštutiniame Egipte, o Merimde — truputį vėlyvesnė. Žemutinio Egipto kultūra, spėjama, kilo iš aukštutinio Egipto kultūros.

Į Europą n. kultūra plito difuzijos keliu rytinės Viduramžio jūros pakraščiais 5–4 prieškristiniame tūkstantmetyje. Ankstyviausios n. sodybos randamos Vidužemio jūros pakraščiuose bei salose. Palaipsniui jos paplito ir Egėjaus, Juodosios jūros bei Adrijos jūrų pakrantėse. Ankstyvoji Europos n. keramika vad. ‚Impresso' keramika, dekoruota sraigės ar kito aštraus įrankio bei pirštų nagų įspaudais. Į Europos vidurį n. kultūra skverbėsi per Balkanus, kur randamos ankstyvojo n. sodybos, priklausančios vad. Tesalijos, Vardar-Morava bei Starčevo-Körös kultūroms. Ankstyviausia vidurio Europos n. kultūra vad. Dunojaus, arba juostinės keramikos, kultūra (žr.), kurios pradžia gali siekti 4 prieškristinį tūkstantmetį. 3 prieškristiniame tūkstantmetyje beveik visoje Europoje randamos n. kultūros, išskyrus šiaurines sritis, kur dėl šalto klimato žemdirbystė neįsigalėjo. Europoje gyvavo visa eilė atskirų kultūrinių grupių, kurios viena nuo kitos skyrėsi keramika, laidojimo būdais bei įrankiais. Šalia juostinės keramikos, arba Dunojaus kultūros, svarbesnės, ryškiai išsiskiriančios, kultūros buvo dažytosios keramikos kultūra, paplitusi š. Balkanuose ir V. Ukrainoje, ir piltuvėlinės keramikos kultūra, paplitusi šiaurės vakarų Europoje tarp Danijos ir Lietuvos. Nemunas galima laikyti apytikre riba tarp piltuvėlinės keramikos kultūros ir medžiotojų bei žvejų kultūros šiaurės rytų Europoje, vad. šukinės keramikos kultūra.

3 prieškristinio tūkstantmečio antroje pusėje Karpatų srityje jau buvo pradėtas vartoti varis. Iš čia jis buvo eksportuojamas į š. ir r. Europą. Tačiau varis buvo vartojamas tik papuošalams. Kultūros pagrindai pasiliko akmens amžiaus charakterio. Laikotarpis, kada varis buvo jau pažįstamas, bet metalo kultūra dar nebuvo įsigalėjusi, vad. chalkolitu, arba eneolitu.

Apie 2000 pr. Kr. Europos kultūrų susiskirstymo vaizdas bei visas kultūros charakteris smarkiai pasikeitė dėl ekspansijos iš rytų, palietusios beveik visą rytų ir vidurio Europą. Yra daug pagrindo manyti, kad naujieji ateiviai buvo indoeuropiečių giminės, atkeliavę į Europą iš už Juodosios ir Kaspijos jūrų. Pirmoji šių ateivių banga atsekama pietų Rusijoje, kur jau 3 prieškristinio tūkstantmečio pabaigoje įsigalėjo pilkapių (kurganų) kultūra. Šios kultūros elementai palaipsniui įsigalėjo Balkanuose, visoj vidurio Europoj, Pabaltijy ir vidurio Rusijoj. Indoeuropiečių išplimo Europoje schema duota prie Indoeuropiečiai: protėvynė (žr.). Indoeuropietiškoji kultūra, kuri archeologiškai vadinama virvelinės keramikos, arba kovos kirvių, kultūra, kūrėsi ant ankstyvesnių Europos n. kultūrų pagrindo, bet ji atsinešė iš rytų daug naujų kultūros elementų: aiškią

klasių sistemą, patriarchalinę santvarką, gyvenimo būdą aukštose upių pakrantėse nedideliais kaimais, megarono tipo namo planą, laidojimą namo pavidalo kapuose, arklio ir saulės kultą, keramikos dekoravimą virvutės įspaudais ir kt. Vietinės, ankstyvesnės, n. kultūros daugumoje buvo asimiliuotos. Indoeuropietiškoji kultūra pradėjo vyrauti. Susikūrė nauji kultūriniai vienetai, rodantieji kultūros tęstinumą per vėlyvesnius metalo amžiaus laikotarpius.

Apie 1800/1700 pr. Kr. centrinėje Europoje metalurgija tiek pažengė, jog ši data laikoma riba tarp akmens ir metalo amžiaus. Bet metalo, arba bronzos amžius, ne visur vienu laiku įsigalėjo. Baltijos jūros srityje n. kultūra tęsėsi iki 2 tūkstantmečio vidurio. Š. Rusijoje bei š. Suomijoje akmens amžiaus kultūra tęsėsi iki 1 prieškristinio tūkstantmečio.

R. J. Braidwood, The Near East and the Foundations for Civilization 1952; ('') Prehistoric Men 1957; *V. Gordon Childe,* The Dawn of European Civilization 1948; ('') New Light on the Most Ancient East 1957; *G. Bailloud ir Mieg de Boofzheim,* Les civilisations néolitiques de la France 1955; *M. Gimbutas,* The Prehistory of Eastern Europe (Part I: Mesolithic, Neolithic and Copper Age Cultures in Russia and the Baltic Area) 1956. *M.Gbt.*

Neo-Lithuania lietuvių studentų tautininkų korporacija. Tai pirmoji Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų organizacija, savo gyvenimui ir veiklai tvarkyti pasirinkusi korporacinę formą. N.-L. tikslas — ‚lietuvių tautos didybė, jos garbė bei gerovė ir valinga, kilni bei tauri asmenybė'. Šūkis — Pro Patria. N.-L., siekdama savo tikslų ir vadovaudamosi kūrėjų ir garbės narių mintimis bei idėjomis, lietuviškomis tradicijomis ir krikščioniškos dorovės dėsniais, — a. ugdo studentuose tautinę ir valstybinę sąmonę, atsparumą ir drausmingumą; b. rūpinasi savo narių doroviniu, kultūriniu ir moksliniu auklėjimu. N.-L. neriša savęs su jokia politine partija, savo santykius su akademijos kolegomis ir su kitų įsitikinimų žmonėmis grindžia tolerancijos principu'.

N.-L. ideologinių šaknų reikia ieškoti Viltyje ir Vaire, kai Antanas Smetona ir kun. J. Tumas pradėjo skelbti tautiškosios ideologijos pagrindus. Tačiau formaliai N.-L. į viešą gyvenimą išėjo 1922 XI 11, kai LU senatas 1922 XI 9 patvirtino įstatus, paruoštus V. Gustainio ir Br. Banaičio iniciatyva. N.-L. darbas reiškėsi įvairiose srityse: organizacinėje, akademinėje, visuomeninėje ir spaudos. Korporacija augo sparčiai. Jos narių skaičius per pirmą dešimtmetį iš 13-kos išaugo į 250, o 1940 jau prašoko 500, neskaitant neo-lithuanų, perėjusių į filisterių sąjungą.

1940 bolševikų okupacija N.-L. veiklą Lietuvoje nutraukė, daug narių (korporantų ir filisterių) išžudė ir ištrėmė. Dalis filisterių ir korporantų (įskaitant ir Filiae Lithuaniae korporacijos nares, susidaro 353) atsidūrė laisvajame pasaulyje ir čia tęsia korporacijos veiklą. Tremties N.-L. dabartiniu metu turi 447 narius: filisterius, naujai pakeltuosius seniorus ir įstojusius juniorus. Pradžioje N.-L. organizacinė struktūra maža kuo tesiskyrė nuo draugijos. 1923 V 21 buvo pakeistas statutas, nustatęs korporacinę santvarką: įvedama seniorų sueigos institucija, metraštininkas, juniorų tėvūnas, vyr. dainininkas, arbiter elegantiarum; galutinai nustatomos korporacijos spalvos: raudona-auksinė-žalia (juostos spalvos: raudona-auksinė-raudona); nustatomos narių kategorijos: juniorai, seniorai, extra-loci, inaktyviai ir filisteriai; įvedama nariams bei valdybai uniforma ir priimamas vidaus tvarkos statutas. 1926 V 26 priimti nauji įstatai, kurie, nekeisdami korporacinės santvarkos, aprėpė visą išsišakojusį korporacijos gyvenimą. 1926 VIII 26 įsisteigė N.-L. korporacijos filisterių sąjunga. Ji perėmė iš korporacijos ūkio (pirmoj eilėj namų statybos) reikalus, pavesdama juos ūkio tarybai, mišriam organui, sudarytam iš filisterių sąjungos ir korporacijos narių; įsteigė filisterių savišalpos kasą. Filisterių sąjungos narių skaičius 1940 jau pasiekė 452. N.-L. išleido atžalų, kurių ideologija yra visiškai ta pati: Dotnuvos žemės ūkio akademijoj 1924 XI 3 įsisteigė Jaunosios Lietuvos korporacija; 1928 XII 8 nuo N.-L. atsiskyrė mergaitės ir įst. Filiae Lithuaniae korporaciją; Klaipėdos prekybos bei pedagoginiame ist. 1937 įsisteigė korp. Herkus Montė ir Vilniaus univ. 1939 rudenį — Geležinis vilkas. N.-L. 1937 priėmė naujus įstatus, pritaikydama juos išsiplėtusiai korporacijos veiklai ir išaugusiam narių skaičiui: įvedė profesinių sekcijų instituciją (visuomenininkų ir literatų būrelius), tarpinis, tarp seniorų sueigos ir valdybos, organas—taryba. 1932 korporacija išsp. Sudainuosim sustoję.

Toronte (Kanadoje) 1955 VII 2–3 įvykęs N.-L. ir Filiae Lithuaniae korporaci-

Neolituanų eisena Vasario 16

jų narių suvažiavimas nutarė veiklą tremtyje tęsti N.-L. vardu, tuo būdu vėl sujungdamas abi korporacijas į vieną; priėmė tremties veiklos nuostatus, pritaikydamas juos naujoms gyvenimo ir darbo sąlygoms, tačiau nekeisdamas ideologinių principų ir tradicijų, kiek jos įmanomos šioje gyvenimo aplinkoje; išrinko centro valdybą (pirm. dr. E. Noakas). Dabartiniu metu tremties N.-L. turi savo padalinius šiose vietovėse: Bostone, Čikagoje, Detroite, Clevelande, Montrealyje, Naujorke ir Toronte; dabartinei centro valdybai pirmininkauja P. Ališauskas.

Akademiniame gyvenime N.-L. nuo pat įsisteigimo vaidino svarbų vaidmenį: bendradarbiavo su kitomis studentų organizacijomis Lietuvos (nuo 1930 VD) univ., dalyvavo korporacijų prezidiumų sambūryje, palaikė draugiškumo ryšius su kitų tautų studentų korporacijomis: estų Fraternitas Estica ir latvių Fraternitas Latviensis, Lettonia (su Lettonia Rygoje pasirašė draugiškumo sutartį 1937 V 26); jos (N.-L.) atstovus matome Pabaltijo valstybių studentų sąjungos — SELL (Suomija, Estija, Latvija, Lietuva) konferencijose ir biuro posėdžiuose.

Laisvajame pasaulyje neolituanai aktyviai dalyvauja akademiniame tautinių korporacijų sambūryje, bendradarbiauja su lietuvių studentų bei visuomenės organizacijomis ir palaiko draugiškumo ryšius su estų Fraternitas Estica ir latvių Lettonia studentų organizacijomis. N.-L. iniciatyva mokykliniam jaunimui 1927 įsteigta tautinės minties moksleivių draugovė Jaunoji Lietuva ir kaimo jaunimui — Lietuvių tautinės jaunuomenės Jaunosios Lietuvos sąjunga.

N.-L. pirmoji Lietuvos univ. 1923 IX 23 pradėjo leisti žurnalą Jaunąją Lietuvą grynai studentijos reikalams. Išėjo 11 neperiodinių numerių. 1929 III Jaunoji Lietuva virto įsisteigusios moksleivių Jaunosios Lietuvos draugovės mėnesiniu organu. Nuo 1931 XII 15 pradėjo leisti dvisavaitinį studentų laikraštį Studentų Balsą, kurį pradžioj red. B. T. Dirmeikis, o vėliau A. Valiukėnas, padedamas komisijos, kurios sudėtis keitėsi. 1932 XII 1 Studentų Balsą pakeitė Akademikas, dvisavaitinis, akade-

minis kultūros žurnalas. Jis buvo ne vien tik korporacijos ir universiteto gyvenimo veidrodis, bet savo puslapiuose daug vietos skyrė ir mokslui. Akademiko redaktoriai buvo: A. Valiukėnas, S. Povilavičius, M. Jasėnas, V. Nausėda ir J. Čiuberkis. Nuo 1935 IV 1 vėl pradėjo leisti Jaunąją Lietuvą, mėnesinį tautinės minties žurnalą, skiriamą gimnazijų moksleiviams. Šių leidinių, kaip ir pačios korporacijos veiklą nutraukė bolševikinė okupacija 1940.

1958 VIII 23 Čikagoje pradėtas leisti neperiodinis LST korp. Neo-Lithuania informacinis leidinys, nagrinėjąs tremties akademinio lietuvių jaunimo tautines problemas.

Lietuvių studentų tautininkų korp! Neo-Lithuania 1922–1932 (dešimtmečio leidinys) 1932; Akademikas 1934–38; LST Korp! Neo-Lithuania Informacinis leidinys nr. 1 ir 2, 1958. *Br.N.*

Neo-Lithuanijos rūmai yra Kaune, kur Neo-lithuanų korporacija iš Žemės reformos valdybos gavo žemės sklypą, pradėjo rinkti aukas rūmų statybai Lietuvoje ir JAV. Korporacijos metinės šventės proga 1923 XI 11 kan. J. Tumo buvo pašventintas kertinis akmuo. Stambiausias pinigų sumas namų statybai paaukojo Hipatija Yčienė (dabar Žiūrienė) ir Konstantinas Šakenis. 1923 XII išvyko į JAV delegatai (B. Banaitis ir K. Marčiulionis) aukų rinkti. Čia kun. A. Miluko rūpesčiu sudarytas iš J. Ginkaus, kun. A. Miluko, Pr. Narvydo ir kt. komitetas, kurio dėka pavyko surinkti namų statybai arti 10.000 dol. Kan. J. Tumas 1928 II 8 namus pašventino. Juose koncentravosi visas korporacijos organizacinis gyvenimas: laikraščių redakcijos, biblioteka ir kelios dešimtys korporantų. Įrengta buvo viena geriausių Kauno salių, išdekoruota korporacijos insignijomis ir Lietuvos miestų istoriniais herbais, pagamintais dail. J. Aleksandravičiaus; ja naudojosi visa eilė studentų korporacijų ir visuomeninių organizacijų savo šventėms ir pokyliams. Namų projektą paruošė inž. arch. P. Steikūnas, o priežiūros ir net kai kuriuos statybos darbus atliko patys studentai neolituanai.

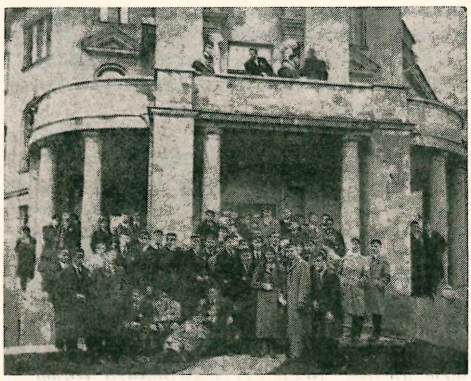

Neo-Lithuanijos rūmai

Lietuvių studentų tautininkų korp! Neo-Lithuania 1922–1932 (dešimtmečio leidinys) 1932. *Br.N.*

Neologizmai žr. Naujadarai.

Neomaltusianizmas žr. Malthus.

Neomenidae žr. Moliuskai.

Neomicinas (neomicino sulfatas, JAV gamybos vaistas) antibakterinė medžiaga iš Streptomyces fradiae Waksman. N. veiksmingas prieš stapilokokus, streptokokus, kartais prieš pseudomonas, proteus ir kitus mikroorganizmus. Per burną paimtas n. į kraują beveik neabsorbuojamas, tad vartojamas tepalu išviršinei injekcijai arba sisteminėse infekcijose švirkštu į raumenį. Jei į kraują patektų daugiau kaip 0,2 mg/cm^3, pakenktų inkstams ir aštuntajam akustiniam nervui.

Neomorfizmas (gr.) naujai įvykęs kurios nors rūšies augalų ar gyvių paveldimas pasikeitimas, t.y. naujai įsigyjant ar prarandant kurią nors kūno dalį ar organą.

Neonas (gr. neos ‚naujas') cheminis elementas, žymimas simboliu Ne, priklausąs kartu su heliu, argonu, kriptonu ir ksenonu vad. retųjų dujų grupei. N. užima dešimtą vietą periodinėje elementų lentelėje, — jo at. sv. yra 20,18. N. suskystėja žemoje temperatūroje (−245,9°C) ir sukietėja tik −248,7°C. Vienas litras n. dujų sveria 0,9 g. N. kartu su kitomis retomis dujomis, buvo 1898 surastas anglų W. Ramsay ir M. W. Travers. Jis yra išskiriamas iš oro kaip šalutinis produktas skysto azoto ir deguonies gamybos metu. Šiuo būdu n. yra gaunamas mišinyje su kitomis dujomis, bet grynas elementas vėliau yra izoliuojamas adsorbuojant jį iš mišinio ant aktyvios anglies labai žemoje temperatūroje. N. ore yra tiktai 0,0015%. N. yra daugiausia vartojamas pripildyti vadinamiesiems n. vamzdeliams. Elektros srovė, tekėdama per n. pripildytus uždarus stiklinius vamzdelius, duoda gražų oranžinį arba raudoną švytėjimą. Kaip ir kitos retosios dujos, n. nesijungia su kitais cheminiais elementais.

R. E. Kirk ir D. F. Othmer (red.), Encyclopedia of Chemical Technology 1951. *V.Grk.*

Neopilina moliuskas, aptiktas danų okeanografinės ekspedicijos, plaukiojusios laivu Galathea 1952 į vakarus nuo Meksikos ir ištirtas prof. H. Lemchės Kopenhagoje. N. yra tarsi gyva fosilija, nes buvo laikoma išnykusia prieš apie 500 mil. metų. N. yra tarpinis ryšys tarp nariuotakojų vabzdžių ir moliuskų. Ji tapo apibūdinta 1958 Londone įvykusiame tarptautiniame zoologų kongrese.

Neopitagorizmas nuo I a. pr. Kr. besireiškusi mokykla, kuri senesniųjų pitagoriečių mokslą siejo su platoniniais, aristoteliniais ir stoiniais motyvais, o taip pat su mistiniais ir teosofiniais elementais. Cicerono liudijimu, neopitagoriečių mokyklą Aleksandrijoj įkūrė romėnų filosofas Nigidius Figulus (m. apie 45 pr. Kr.). Kiti jos atstovai: Apolonijas Tianietis, Moderatas Gadietis, Nikomachas Gerasietis, Numenijas Apameatietis, Sekundas Atėnietis.

Neoplatonizmas paskutinė reikšminga antikinės filosofijos srovė, besireiškusi III–VI a. po Kr. Vadinama n. vardu pirma dėl to, kad jos atstovai tikėjosi atnaujiną Platono mokslą. Faktiškai tai buvo sinkretinė srovė, kurioje Platono idėjos buvo supintos su stoiniais, aristoteliniais ir neopitagoriečių motyvais. Be to, metafizinė spekuliacija buvo sulydyta su gnostine mistika bei teologija. Pagrindiniai būdingieji neoplatonikų atstovauti dalykai: 1. Aukščiausioji Būtybė, arba Dievas, suvokiama kaip absoliutinis Vienis; 2. visa kyla iš absoliutinio Vienio, bet ne kūrybos aktu, o emanacijos (žr.) keliu; 3. tarp Aukščiausios Būtybės ir pasaulio prileidžiama tarpinių būtybių hierarchija, įgalinanti suderinti įvairias istorines sistemas ir draugėn suvesti skirtingus dievus; 4. skelbiama ekstazė arba askezė išsilaisvinti iš medžiagos, t.y. kūno, kuriam reiškiama panieka. N. pradininku laikomas Amonijas (Ammonios) Sakkas, buvęs krikščioniu išauklėtas, bet vėliau krikščionybės išsižadėjęs. Jis buvo mokytojas Plotino (žr.), kuris ir yra žymiausias n. atstovas. Šalia Romoje veikusio Plotino ir jo reikšmingiausio mokinio Porfirijo, neoplatonikai skirstomi šiomis mokyklomis: 1. siriečių mokykla, įkurta Jamblicho; 2. pergamiečių mokykla, kuriai priklausė Aidesijas, Salustijas, Eunapijas ir iš dalies imp. Julijonas; 3. atėniečių mokykla, kurią įkūrė Plutarchas ir kuriai tarp kitų priklausė Proklas, laikomas paskutiniu n. atstovu. Tuo pačiu laiku, kuriuo reiškėsi n., ėmė pajėgiau reikštis ir krikščionys filosofai (tarp jų visų pirma šv. Augustinas), patyrę ir neoplatonikų poveikio.

J. Geffcken, Der Ausklang des griechisch-römischen Heidentums ²1929; *G. Kafka ir H. Eibl,* Der Ausklang der antiken Philosophie und das Erwachen einer neuen Zeit 1928; *Th. Wittaker,* The Neo-Platonists 1928. *J.G.*

Neoplazma (gr. neos ‚naujas' ir plasma ‚lipdinys, darinys') yra naujai prasidėjęs bet kurių kūno audinių nenormaliai greitas dauginimasis. N. sąvoka apima visų rūšių piktybinius ir paprastuosius auglius (žr. Navikai).

Neopozityvizmas dabarties filosofijos srovė, gavusi pradžią iš vad. Vienos ratelio (žr.) ir visų pirma besireiškianti loginiu pozityvizmu (žr.).

Neoptera žr. Naujasparniai.

Neoptolemas, arba Piras (gr. Neoptolemos ‚Naujakarys', ‚Naujojo karo didvyris'; Pyrr(h)os ‚Ugniaspalvis', ‚Raudonplaukis', lot. Neoptolemus, paprastai Pyrrhus), Achilo ir Deidamejos sūnus, gimęs Skiro saloje karaliaus Likomedo rūmuose. Achilui mirus, Odisėjus atgabeno N. į Troją, nes be jo pagalbos šio miesto graikai negalėję paimti. N. buvo vienas iš didvyrių, su apgaulingu žirgu patekusių į Troją. Jis žiauriai siautėjo užkariautame mieste: senelį karalių Priamą nužudė prie Zeuso aukuro, jo dukterį Poliksenę aukodamas užmušė prie Achilo kapo. Karo grobiu jam atiteko Hektoro žmona Andromacha, kuri jam pagimdė Molosą, Epiro karalių protėvį. Po to N. vedė Menelajaus dukterį Hermionę, bet buvo užmuštas Delfuose jos ankstesniojo sužadėtinio Oresto. Sofoklio išlikusioje Filokteto dramoje N. vaizduoja kilnų, tauraus charakterio jaunuolį.

J. Perret, Les origines de la légende troyenne de Rome 1942.

Neorealizmas 1. filosofijoje XX a. pradžios filosofinė srovė, paplitusi ypač anglosaksų kraštuose. Sukilęs prieš hegelinį (arba idealistinį apskritai) objekto ir subjekto suplakimą, n. vėl iškėlė seną realizmo tezę, jog pažinimas yra santykis tarp dviejų savarankiškų būtybių, t.y. jog tikrovę subjektas nei kuria nei konstruoja, bet pažįsta ją tokią, kokia ji yra savyje. Pažinimo teorijoje n. buvo empiristinis, o metafizikoje pluralistinis. Anglijoje n. prasilaužimui vadovavo G. E. Moore, B. Russell, S. Alexander, bet pats n. vardas kilo iš vienos JAV filosofų grupės (E. B. Holt, W. T. Marvin, W. P. Montague, R. B. Per-

ry, W. B. Pitkin, E. G. Spaulding), kuri 1912 išleido programinių studijų rinkinį The New Realism. Vėliau kiti JAV filosofai (A. D. Lovejoy, G. Santayana, R. W. Sellars ir kt.) neorealistinę pažinimo teoriją modifikavo, pasivadindami ‚kritiniais realistais'.

L. Boman, Criticism and Reconstruction in the Philosophy of the American New Realism 1955; *J. Passmore,* A Hundred Years of Philosophy 1957. *V.Dn.*

2. N. literatūroje apie 1920 susiformavęs literatūrinis sąjūdis, opozicija blėstančiam ekspresionizmui, žinomas taip pat naujojo objektyvizmo (vok. Neue Sachlichkeit, pavadinimas perimtas iš identiškos dailės srovės; termino autorius — G. F. Hartlaub) bei semirealizmo vardu. N. įtakos ir metmenų teberandame pasaulinėje literatūroje iki šių dienų.

N. pagrindiniai bruožai: grįžimas realybėn ir akcentavimas objektyvių formų ir daiktų tikrovės (realaus daiktiškumo), kaip vienintelės sąlygos ir mediumo kūrybiniam pasisakymui; paneigimas meno ir gyvenimo atskyrimo, reikalaujant rašytojui angažuotis savo laikmečio ir gyvenamosios tikrovės atžvilgiu; aiškus turinio primatas prieš formą, pabrėžiant pastarosios priklausomumą nuo vaizduojamojo objekto.

Ryškiausiai n. programą formulavo E. Utitz savo veikale Überwindung des Expressionismus 1927. ‚Realybė yra vienintelis meno terenas. Be realybės supleišėja meno šaknys'. Tokios programos kūrybiniu pavyzdžiu buvo minimas amerikietis Upton Sinclair.

Populiariausiu n. žanru tapo romanas. Poezijoje atsisakyta ekspresionistinio patoso ir spalvų sutirštinimo vardan paprastumo ir ramaus skaidrumo. Scenon ateina epinė drama, vieton idealizavimo ieškanti atsakymų laikmečio žmogiškosioms problemoms.

N. kūrėjų tarpe randame šalia buvusių ekspresionizmo atstovų (K. Edschmid, I. Goll, P. Kornfeld, F. Werfel) taip pat natūralistinio tikrovės kopijavimo epigonų, atėjūnų iš romantinio idealizmo, psichologizmo ir istorinės semantikos sekėjų tarpo. Todėl ir pati n. kūrybinė manifestacija, plačia prasme, pasireiškė dviem esminėmis kryptimis: egzistencinio skepticizmo, grindžiamo psichoanalitine įžvalga (E. Kästner, H. Kesten, A. Koestler, R. Neumann, A. Zweig, A. Döblin, R. Musil, E. Hemingway, T. ir H. Mann, C. Zuckmayer etc.) ir nuskaidrinto buitinio humanizmo (I. Seidel, H. Carossa, E. Jünger, M. Hausmann, R. Billinger, R. Schaumann, A. Lernet-Holenia, V. Pratolini, E. Vittorini, E. Wiechert ir kt.).

N. tendencijų bei pradų randame ir naujojoj lietuvių prozoj — L. Dovydėno, I. Simonaitytės, J. Paukštelio, V. Ramono, J. Jankaus, S. Zobarsko, M. Katiliškio, B. Gražulio, P. Andriušio, S. Tamulaičio ir kt. kūryboje.

E. Diesel, Weg durch das Wirrsal 1926; *H. Kindermann,* Vom Wesen der Neuen Sachlichkeit 1930; *W. Scherer,* Geschichte der deutschen Literatur 1948; *M. Babits,* Geschichte der europäischen Literatur 1949; *F. Brown,* Editor, Highlights of Modern Literature 1954; *O. Walzel,* Deutsche Dichtung von Gottsched bis zur Gegenwart 1927; *G. Blöcker,* Die neuen Wirklichkeiten 1957; *W. Höllerer,* Zwischen Klassik und Moderne 1958. *H.N.*

N. mene žr. Neue Sachlichkeit, surrealizmas.

Neorenesansas architektūros ir dekoratyvinio meno srovė, pasireiškusi apie 1860–90, atsisakiusi ankstyvesnės neorokoko mados, vėl pabrėžianti tiesią liniją. N. su pamėgimu ir be saiko imitavo renesanso ornamentus, kuriais apkrauti n. baldai, fasadai, metalo dirbiniai, krosnių kokliai ir t.t. N. mada būdinga Bismarcko laikotarpiui, imperializmo ir kapitalizmo žydėjimo epochai, kuri statėsi n. formų valstybinius rūmus ir bankus.

Neorganinė chemija yra chemijos mokslas, tyrinėjąs junginių sudėtį ir įvairiaus jų pasikeitimus. Chemija išsivystymo eigoje buvo suskirstyta į organinę ir neorganinę chemiją. Organinė chemija yra chemijos dalis, tyrinėjanti organinius, arba anglies, junginius. N.ch. priklauso visi kiti junginiai. Kadangi n.ch. vystymosi eigoje pirminis tikslas buvo mineralų sudėties tyrinėjimas, ji kartais vadinama mineraline chemija. Organinei chemijai pagal šį suskirstymą buvo priskirti įvairūs junginiai randami žmonių, gyvulių bei augalų audiniuose. Iki XIX a. šis suskirstymas atrodė esąs priimtinas, nes iki to laiko organiniai junginiai negalėjo būti pagaminami sintetiniu būdu iš jų sudėtinių elementų, t.y. anglies, vandenilio, deguonies, sieros fosforo bei azoto. To laikotarpio klasikiniai chemikai manė, kad gyvulių bei augalų audiniuose pagaminami organiniai junginiai atsiranda tik veikiant tam tikroms vitalinėms jėgoms, ir, kad organiniai junginiai apskritai negali būti

pagaminami laboratorijose kaip kad įvairios neorganinės medžiagos. Tačiau ši nuomonė, o kartu ir griežtas skirtumas tarp neorganinių ir organinių junginių išnyko, kai 1828 garsus vokiečių chemikas Woehler pirmas įrodė, kad organiniai junginiai gali būti pagaminami sintetiniu būdu. Modernioje chemijoje žinoma, kad organiniai ir neorganiniai junginiai tarp savęs iš esmės nesiskiria ir, kad skirtingos organinių junginių savybės, taip stebinę klasikinius chemikus, priklauso tik nuo tam tikrų keistų anglies elemento savybių. Šiaip, bent teoretiškai, visi organiniai junginiai gali būti pagaminami sintetiniu būdu. Tačiau dėl praktiškų priežasčių, būtent dėl nepaprasto organinių junginių gausumo chemija šiais laikais irgi yra skirstoma (be kitų jos šakų) į organinę ir n.ch.

Gamtoje yra žinomi 92 elementai ir jų įvairios kombinacijos su vienas kitu (išskiriant anglį) sudaro neorganinius junginius, iš kurių sudėta mūsų žemės pluta, vanduo, oras ir t.t. Žmonių, gyvulių bei augalų sudėtin, be organinių junginių, taip pat įeina daugybė neorganinių junginių. Įdomu, kad 99% neorganinių junginių randamų mūsų planetoje yra sudaryti tik iš 20 elementų, — likusieji 72 elementai ir jų junginiai tesudaro 1% visų neorganinių junginių. Labiausiai paplitęs elementas neorganinių junginių tarpe yra deguonis, kuris sudaro 50% mūsų planetoje randamų junginių. Kiti labiausiai paplitę elementai yra: silicis (26,03%), aliuminis (7,28%), geležis (3,18%), natris (2,33%), kalis (2,33%), magnezija (2,11%), vandenilis (0,93%), ir t.t. Be šių natūraliai randamų 92 elementų, pastaraisiais laikais mokslininkams pavyko pagaminti laboratorijose apie dešimt naujų elementų, kurių gamtoje nėra.

Įdomu trumpai pažvelgti į chemijos istoriją, kuri bent jau iki XIX a. pradžios yra kartu ir neorganinės chemijos istorija. Pirmi aiškūs pasisakymai rodą elementų sąvoką buvo išreikšti graikų filosofų, pradedant Thales (640–546 pr. Kr.). Chemija kaip mokslas gimė mūsų eros pradžioje ir greičiausiai kilo susiliejus spekuliatyvinėms graikų filosofų idėjoms su egiptiečių praktiška chemijos technologija, kaip pvz. stiklo bei metalų gamyba. 690 Egiptas buvo nukariautas arabų, ir chemijos mokslas buvo puoselėjamas pastarųjų. Europą chemija pasiekė per Ispaniją tik apie XI a. ir buvo praktikuojama alchemikų, kurių pagrindinis tikslas buvo paversti kitus metalus į auksą. Apie XV a. iškilo kita chemijos mokykla, vad. iatrochemikai, kurių tikslas buvo pagaminti gyvybės eleksyrą. Moderniosios chemijos tėvu yra laikomas Robert Boyle (1627–91), nes jis buvo pirmas mokslininkas, kuris pilnai pripažino chemiją, kaip svarbią mokslo šaką, o ne kaip magiką. Boyle pirmas įvedė chemijon aiškius eksperimentinius metodus, kurie greitai įrodė alchemikų bei iatrochemikų fantazijų klaidingumą. XVIII a. pradžioje Daltonui paskelbus atominę teoriją ir 1869 Mendelejevui atpažinus elementų periodiškumą, chemija galutinai įsitvirtino kaip griežtas mokslas. Alchemikų bei iatrochemikų fantazijos išsipildė su kaupu, šiame šimtmetyje išvyščius moderniąją atomo teoriją. Būtent, mūsų laikų mokslininkams pavyko paversti vienus elementus kitais bei pagaminti naujus, iki šiol nežinomus elementus. Modernieji biochemikai, nors ir negali pagaminti amžinos gyvybės eleksyro, pažengė labai toli žmogaus kūne vykstančių procesų supratime bei kovoje su daugeliu ligų.

N.ch. mūsų laikais neapsiriboja mineralų studijomis, bet užima svarbią vietą ne tik tarp kitų chemijos mokslo šakų, bet taip pat ir tarp kitų griežtųjų mokslų. Pvz. neorganinių junginių balansas žmogaus ar gyvių organizmuose yra svarbus medicinoj bei zoologijoj. Neorganinių junginių absorbavimas augalų ląstelėse yra studijuojamas botanikų. Elektrolitiniai druskų tirpiniai užima svarbią vietą biochemijoje. Neorganinius lydinius detaliai studijuoja metalurgai ir t.t.

P. Walden, Geschichte der Chemie ⁵1950; *J. R. Partington,* A Textbook of Inorganic Chemistry 1946; *V. von Richter,* Organic Chemistry ³1934. *V.Grk.*

Neorokoko, arba ‚antrasis rokoko', dekoratyvinio meno srovė, pasireiškusi apie 1830–60, būdinga monarchijos restauracijos epochai, Prancūzijoje prasidėjusi ypač Liudviko Pilypo, vad. miesčionių karaliaus, metais (1830–48). Balduose grįžta banguota linija, mėgstama daug draperijų, posamentų, pagalvių, blizgesio ir puošnumo, atgaivinami kai kurie rokoko ornamentai, krinolinai.

Neoromantizmas bendrinis, tačiau diskutuotinas, apibrėžimas ir pavadinimas, taikomas visoms (išskyrus neoklasicizmą) 1890 – 1920 pasireiškusioms literatūrinėms

srovėms, kovojusioms ir pasisakiusioms prieš natūralizmą. N. terminu bandyta (ypač vokiečių literatūros istorikų) nusakyti labai įvairių, dažnai palaidai tesusietų, literatūrinių grupių junginį, kurio ryšys su romantizmo tradicijomis, didžia dalim, tebuvo periferinis (rinkimasis nekasdieniškų, slaptingų ir mistiškų siužetų; panieka dabarčiai; atnaujinimas legendos, mito, padavimų; grįžimas viduramžinėn istorijon; akcentavimas metafizikos ir egzotikos etc.). Tolimesnėje išsivystymo stadijoje suskilo į daugelį savarankiškų šalutinių srovių ir sąjūdžių, atmetusių kai kuriuos charakteringus, anksčiau juos jungusius, metmenis (emocijos primatą, formos muzikalumą, grožio kultą, kūrybinės fantazijos laisvę, dekadentizmą ir t.t.). Todėl vietoje n. šiandien kartais vartojami tų jungtinių tendencijų apibrėžimui ir simbolizmo bei impresionizmo bendriniai vardai, nors ir jie — dėl savo specifiškumo — nėra labiau tinkami.

Viena bendra tendencija tačiau labai ryškiai jungė visas opozicines sroves prieš natūralizmą, būtent, grįžimas žmogaus dvasion ir atsisakymas racionalizmo bei pozityvizmo; taipogi paneigimas kritiškojo optimizmo formulės pesimizmo vardan.

Pesimizmas (filosofiniai grindėjai ir pradininkai: A. Schopenhauer, R. Wagner, F. Nietzsche) buvo vienas charakteringiausių bruožų prancūziškojo simbolizmo, laikomu visos bendrinės n. srovės iniciatoriumi, kurio atstovai Charles Baudelaire, Paul Verlaine ir Stéphane Mallarmé (taip pat Arthur Rimbaud ir belgai Emile Verhaeren, Maurice Maeterlinck) jautėsi esą mirštančios kultūros palikuonys ir dekadenso skelbėjai.

Aristokratiškas cinizmas, besąlyginis estetizmas ir asmenybės kultas, atstovauti anglo Oscar Wilde ir amerikiečio Edgar Allan Poe (Baudelaire teigimu, tikrojo simbolistinės meno sampratos pionierius) ilgesingas poezijos lyrizmas, atmieštas neįtikėtino ir savotiško siaubo ekskursais jo prozoje, — buvo kiti šios įvairiaspalvės n. srovės reiškiniai. Skandinavų literatūroje imta daugiau dėmesio skirti Ibseno simbolinėms dramoms (Brandas, Peer Gynt) ir Knut Hamsuno romanams, kuriuose skelbiama kova miestelėniškai moralei ir miniažmogiui.

Europietiškos naujos formos kultūros kūrėju buvo laikomas italas Gabriele D' Annunzio, subjektyvizmo, skausmingo grožio kulto ir muzikalios kalbos atstovas. Tuo tarpu naujajame kontinente iškyla amerikietė Edna St. Vincent Millay, jausmingai dainavusi laisvą meilę, neištikimybę ir moters nepriklausomybę.

L'art pour l'art (menas menui) tendencija tampa pačiu esminiu skiriamuoju bruožu tarp n. ir natūralizmo. Atmetama kovinga ir tendencinga natūralistinės kūrybos laikysena ir bet koks milieu vaidmuo literatūroje. Visų diskusijų centre stovėjo meninės formos ir pačios apipavidalinimo problemos.

Taip Vokietijoje apie Stefan George susibūrę poetai (trumpesnį ar ilgesnį laiką šiam ratui priklausė: H. v. Hofmannstahl, M. Dauthendey, E. Hardt, K. Wolfskehl ir kt.) savo žurnale Blätter für die Kunst paskelbė: ‚Menas neturi niekam tarnauti'. Ir šią mintį pats George, vienas vokiečių poetinės kalbos ir formos meistrų, įgyvendino ne tik savo kūryboj, bet ir gyvenime, sukurdamas savotišką poezijos ir poeto asmens kultą (plg. Mallarmé), sąmoningai atsiribojantį nuo minios, kasdienybės ir aktualijos. N. sąjūdžio rėmuose minėtinas ir Rainer Maria Rilke, pažymėtino subtilumo ir filosofinės gelmės poetas, suteikęs šiai įvairiaspalvei antinatūralistinei grupei visai individualų svorį ir dimensijas. Tarp George formalizmo ir Rilkes intuityvizmo stovėjo tokie poetai kaip Mombert, Morgenstern, Scholz, Schaukal ir kt., kurie dėl savo estetinės pasaulėžiūros taip pat skirtini prie n. srovės; lygiai ir tokie prozaikai kaip Thomas Mann arba Keyserling.

Visumoje, taigi, n. nėra nei vienalytė, nei lengvai identifikuojama literatūrinė srovė; jos vienineliu neabejotinai vieningu bruožu lieka jos opozicija natūralizmui ir pozityvistinei gyvenimo bei meno sampratai šalia grąžinimo transcendencijos ir dvasinio faktoriaus žmogiškojon kūrybon.

Pats n. terminas tik tiek pateisinamas, kiek apskritai visoje literatūrinėje manifestacijoje galima — labai apibendrintai kalbant — įmatyti tris pagrindines tendencijas: realistinę, klasikinę ir romantinę.

L. Coellen, Neuromantik 1906; *A. Soergel,* Dichtung und Dichter der Zeit 1911–28; *W. Stammler,* Deutsche Literatur vom Naturalismus bis zur Gegenwart 1927; *A. Kimmisch,* Kritische Auseinandersetzung mit dem Begriff Neuromantik 1936; *O. Miller,* Der Individualismus als Schicksal 1933; *W. Höllerer,* Zwischen Klassik und Moderne 1958; *F. Martini,* Das Wagnis der Sprache 1958; *K. May,* Form und Bedeutung 1957.

H.N.

Neosalvarsanas arseniko junginys, vaistas sifiliui gydyti, bet dabar pakeistas penicilinu. JAV n. vadina neoarsphenamine.

Neoscholastika XIX a. antroj pusėj katalikuose prasidėjęs į viduramžinę filosofiją grįžimo sąjūdis. Pagrindinė n. sąjūdžiui paskata buvo pop. Leono XIII enciklika Aeterni Patris (1879 VIII 4), katalikams nurodžiusi teologijoj ir filosofijoj ypatingai vadovautis šv. Tomo Akviniečio principais. Todėl visų pirma n. sąjūdis ir reiškėsi bei tebesireiškia neotomizmu, nors šalia pranciškonuose yra gyvas skotizmas, kai kuriuose jėzuituose suarezizmas, o taip pat eilė neoscholastikų remiasi ir augustinizmu. Pagrindiniai n. sąjūdžio centrai — katalikų universitetai (Romos, Liuveno, Fribourgo, Milano, Paryžiaus kat. institutas ir kt.). N. pionieriai Italijoj buvo C. Sanseverino (1811–65), M. Liberatore, S.J. (1810–92), Tomo Akviniečio raštų leidėjas kardinolas T. Zigliara, Vokietijoj — J. Kleutgen, S.J. (1811–83), Belgijoj — kardinolas D. Mercier (1851–1927), pats reikšmingiausias n. ankstyvojo laikotarpio atstovas, 1894 Liuveno univ. įkūręs Aukštąjį filosofijos institutą ir įsteigęs filosofijos žurnalą Revue néoscolastique. Visų pirma neoscholastikai daug nusipelnė viduramžių filosofijos istorijai: Denfle, A. Stöckl, F. Ehrle, Cl. Baeumker, M. Grabmann, F. Mandonnet, F. Van Steenberghen ir ypač pasauliečiai M. de Wulf ir E. Gilson. Pačioj filosofijoj ryškiau pasireiškė D. Mercier, K. Gutberlet, J. Geyser, E. Pszywara, A. D. Sertillanges, R. Garrigou-Lagrange, J. Maréchal, F. Olgiati, H. Meyer, A. Dempf, A. Forest, L. de Raeymaeker ir visų plačiausiai J. Maritain (žr.). Labiausiai kaip etikai minėtini J. Mausbach, S. Deploige, Th. Steinbüchel. Psichologijoj pasižymėjo J. Fröbes, J. Lindworsky, A. Gemelli (pagrindinė italų n. figūra), A. Michotte. Gamtos filosofijoj reikšmingas buvo D. Nys. Pedagogikoj n. davė žymųjį O. Willmanną. Vieniems neoscholastikams yra būdinga leidimasis tik į tradicines scholastinės filosofijos problemas ir nesidomėjimas naujųjų laikų filosofija ar tik paprastas jos atmetimas. Priešingai, kiti neoscholastikai savarankiškai leidžiasi į dabarties filosofijos klausimus, taip pat nesibaimindami atvirai domėtis ir kitomis filosofijos srovėmis. Yra nemaža skirtingumo ir filosofinėse pozicijose: šalia tokių ištikimų tomistų, kurie, J. Maritaino žodžiais, labiau norėtų būti vadinami paleotomistais, negu neotomistais, nemaža yra ir tokių neoscholastikų, kurie n. sąjūdžiui priklauso tik bendresne prasme. Būdingi neoscholastinės filosofijos bruožai: domesio kreipimas metafizikai ir jos pripažinimas centrine filosofijos dalimi; daugiau ar mažiau griežtas realizmo išpažinimas pažinimo teorijoj ir kiekvienu atveju griežtas nusistatymas prieš bet kokį subjektyvizmą bei reliatyvizmą; laikymasis Vatikano susirinkimo nutarimo, kad Dievą galima tikrai pažinti ir prigimtinio proto šviesa; apreiškimo pripažinimas ir jo tiesų filosofijoj respektavimas. Bendrojon filosofijos arenon neoscholastinę filosofiją labiausiai įvedė pasauliečiai tomistai J. Maritain ir E. Gilson. Nors tačiau neoscholastinis sąjūdis ir yra pats stipriausias katalikų filosofų tarpe, tačiau yra katalikų filosofų, kurie su n. nėra susiję (ar tik labai iš tolo susiję), pvz. M. Blondel, G. Marcel, J. Hessen, P. Wust, F. M. Sciacca ir daug kitų.

F. Ehrle, Scholastik und ihre Aufgabe in unserer Zeit ²1933; *Ch. Sentroul,* Was ist neuscholastische Philosophie? 1909; *E. Gilson,* Le thomisme ⁴1942. *J.G.*

Neostomija (gr. neo ‚naujas', stoma ‚anga') chirurginė operacija, kai tarp kurio nors organo tuštumos ir išorės padaroma nauja anga arba sujungiami du panašūs organai, pvz. gastro-enterestomija yra nauja anga tarp skilvio ir žarnos. Nauja dirbtinė anga daroma tada, kai natūralinė anga yra užtinusi, susiaurėjusi arba visai užakusi. *V.Kn.*

Neoterikai (gr. neōteroi ‚naujesnieji', lot. neoterici) apie I a. pr. Kr. vidurio, Valerijaus Katono (P. Valerius Cato) vadovaujamas ratelis poetų, laikiusių idealu aleksandriečių ‚mokytą poeziją'. Šie naujesniaisiais pasivadinę poetai kūrė ilgesnius mitologinio turinio epilijus ir trumpus progų eilėraščius, elegijas bei epigramas. Genialiausias jų buvo žymiausias romėnų lyrikas Katulas. Kiti: Licinius Calvus, Helvius Cinna, Cornelius Gallus, Furius Bibaculus.

Neoterizmas (gr.) įvairių naujybių, pakeitimų siekimas, troškimas.

Neottia Nidus avis žr. Lizduolė.

Neozoinis, arba kainozoinis, laikotarpis žr. Kainozojas.

Nep (rusų santrumpa — Novaja ekonomičeskaja politika ‚naujoji ekonominė politika') 1921 Sovietų Rusijoje Leninas at-

sisakė vad. karinio komunizmo ir pradėjo vykdyti naują ekonominę politiką, leisdamas smulkią privačią pramonę bei prekybą, o taip pat pripažindamas smulkią nuosavybę žemės ūkyje. N. metu sparčiai pradėjo gerėti gyvenimas Sovietų Rusijoje. 1928 N. buvo pakeistas pirmojo penkmečio planu (piatiletka).

Nepakaltinamumas žr. Nekalsnumas.

Nepalas nepriklausoma valstybė Himalajų kalnų pietų pakrašty tarp Tibeto iš šiaurės pusės ir Indijos iš pietų; apie 140.000 km² ploto, 8.431.547 gyv. (1955). Topografiniu atžvilgiu N. susideda iš 2 skirtingų dalių: Gango upės slėnio, vad. Tarai, bei gretimų priekalninių nežymiai kalnuotų vietų ir Himalajų kalnų su jų slėniais. N. teritorijoj yra Everestas ir eilė kitų labai aukštų viršūnių, kaip Kančendžunga, Daulagiri, Makalu, Gauri Sankar (Gaurizankar) ir kt., iš kurių visos yra per 7000 m aukščio. Į pietus nuo aukščiausiojo gūbrio yra žemesnių kalnų (2000 –4500 m) virtinės. Iš kalnų teka giliais, siaurais slėniais - grioviais daug upių, kurios dar labiau pagražina ir taip jau nepaprastai didingų, gražių reginių šalį. Didieji skersiniai tarpukalnių slėniai suteikiai upėms linkmes. Visos N. upės yra Gogros, Gondako ir Aruno upių intakai, o tosios savu keliu yra Gango kair. intakai. Ypač svarbus yra derlingas vidurio dalies slėnis, kuriame yra sostinė Katmandu ir kuris, būdamas apie 35 km ilgio ir 22 km pločio, išmaitina per 500.000 žmonių. Iš šiaurės į pietus atsikišusios Himalajų šakos suskaldo visą N. į 4 sritis, turinčias savus upynus. Europiečiams draudžiama keliauti po kraštą, bet leidžiama lankyti Katmandu slėnį ir kai kurias pietų pakraščio vietas. Klimatui būdingas musonų režimas su lietinga vasara ir sausa žiema. Per metus iškrinta vidutiniškai apie 1500 mm drėgmenų. Nuo IV ligi VII yra karštasis, o nuo X ligi IV yra šaltasis periodai. Karščių metu retai kada temperatūra pakyla per 33°C, ar šaltajame periode nukrinta žemiau 10°C. Vidurkinė temperatūra yra apie 16°C. Augalija labai įvairi. Visas N. galima suskirstyti į 3 florines juostas: a. Tarai sritis — aliuvinė Gango slėnio lyguma, kuri yra šalies javų aruodas, bet pelkėta, turi didelių džiunglių ir miškų. Iškilesnėse ir nusausintose jos vietose auginama medvilnė, ryžiai, kviečiai, cukrinės nendrės, opiumas, tabakas, daržovės ir vaismedžiai. Jos miškuose auga daug naudingų medžių: mimozų, akacijų, indigo medžių, vilmedžių (Bombax), bambukų, dakų (Butea frondosa), palmių, orchidėjų ir papartinių augalų. b. Vidurinė vidutinio aukščio kalnų ir aukštųjų slėnių (ligi 3000 m) juosta pasižymi ąžuolų, pušų (Pinus longifolia), riešutmedžių, klevų, laukinių vyšnių ir kriaušių ir kt. vidutinės temperatūros klimato miškais. Čia gerai auga kviečiai, ryžiai, miežiai, kukurūzai, avižos, bulvės, ananasai ir įvairūs europiniai vaismedžiai. c. Alpinė juosta apima kalnus su spygliuočių miškais (kadugiai, tisai, spygliapalmės), krūmais, beržais ir įvairiomis kalnų žolėmis. Laukiniai gyvuliai taip pat gyvena panašiai pasiskirstę: žemesnėse vietose sutinkamas tigras, leopardas, vilkas, hiena, dramblys, raganosis, gauras (Gavaeus gaurus), gajalas (Gavaeus frontalis), elnias, juodasis lokys (Ursus labiatus), povas ir kt. Vidurinėj juostoj — leopardas, Himalajų juodasis lokys (Ursus tibetanus), laukinis šuo ir katė, kiškis, voverė, antilopė. Kalnuose — rudasis lokys (Ursus isabellinus), jakas, muskusinis jautis, laukinė avis ir ožka, marmotas, fazanas.

Mineraliniai turtai mažai ištirti ir dar mažiau eksploatuojami. Iškasama akmens anglies (į pietus nuo Palpos), vidurinėj zonoj daug gerai prieinamo kalkakmenio, marmoro, geležies rūdos, vario, cinko, švino ir sieros. Daugely vietų trykšta iš žemės mineralinio karšto ir šilto vandens versmės. Kalnuose aptikta nežymūs aukso ir sidabro kiekiai.

Gyventojai yra įvairių mongolidų genčių. Šiaurės daly gyvena tibetiečiai (botijai), vakarų daly — gurungai ir magarai, vidury krašto murmiai, gurkai ir nevarai, rytuose — kirantai, limbusai ir lepchai. Gurkai yra bramanų ir radžputų palikuonys, buvę musulmonų išstumti iš Indijos ir, prisiglaudę v. N. kalnuose, jie ilgainiui patapo vyraujanti krašte grupė. Jie maišėsi su kitomis (mongolidų) gentimis, bet kalba (kaip ir kiti jų kaimynai vakaruose) iš sanskrito kilusia pahari arba parbatia kalba. Katmandu mst. yra vadinamas sanskrito raštų ‚sandėliu'. Ten buvo surasti kai kurie seniausieji sanskrito kalba rašyti veikalai. Gurkų kalba kiek panaši į hindu kalbą. Kitos etninės grupės kalba savomis kalbomis ar tarmėmis. Hinduizmas yra vyraujanti religija, bet

Nepalietės

jis praskiestas žymia budizmo įtaka. Didžiausias mst. Katmandu drauge su gretimais Patanu ir Bhatgoanu turi arti 500.000 gyv. Pro jį eina vienintelis kelias iš Indijos į Tibetą. Nuo 1950 jis sujungtas orinio susisiekimo linija su Kalkuta, o 1953 nutiestas plentas į Indiją. Žemės ūkiu daugiausia verčiasi nevarai, o gurkų pagrindinis verslas yra karinė tarnyba. Normaliu metu kariuomenėje tarnauja apie 45.000 vyrų. Kariuomenė organizuota ir apmokoma pagal britų sistemą, o ginkluojama Indijos ginklais. Švietimas dar atsilikęs; tik sostinėj yra vienintelė krašto kolegija — Indijos Patnos universiteto šaka, bet pradžios mokyklų yra daug tankiau gyvenamose vietose. Beveik visa prekyba ir amatai yra nevarų ir iš Indijos atkilusių kašmirų rankose. Nevarai yra labai gabūs amatininkai, daug jų skulptūros darbų šventyklose yra didelės meninės vertės. Vyriausias dvasininkas radžguru yra įtakingas valstybės gyvenime asmuo. Žiaurūs papročiai (įstatymai), kuriais vadovaujantis būdavo praktikuojama kankinimai, 1851 panaikinti, o vergija panaikinta 1925. Žmogžudystė ir karvių žudymas baudžiamas mirtimi, o jų sužalojimas — kalėjimu ligi gyvos galvos. Vedybiniai papročiai ir įstatymai gurkuose yra panašūs į indų, o nevarai turi savuosius, pvz. jaunai mergaitei yra išrenkamas vyras, bet ji gali nuo jo išsiskirti pakišdama po jo pagalve riešutą. Iš N. išvežama ryžiai, džuta, odos, vaistažolės, kviečiai, galvijai.

JAV ir Pasaulio sveikatos organizacijos pastangomis 1954 pradėta vykdyti didelio masto melioracija Rapti slėny, kuris ligi šiol buvo negyvenamas dėl malarijos epidemijos ir pelkėtumo. Ten tokios blogos gamtinės sąlygos, kad teismo nuteisti mirties bausme prasikaltėliai galėdavo pasirinkti ekzekuciją arba ištrėmimą į Rapti slėnį, kur jį laukė epidemija, begalės kraujagerių vabzdžių, tigrai, leopardai ir raganosiai. Ligi 1959 pavasario jau nusausintose ir išvalytose slėnio vietose, kurios pasižymi dideliu derlingumu, apgyvendinta 3500 šeimų. Pagal amerikiečių planą ten bus įkurdinta iš viso apie 70.000 šeimų. JAV per 5 metus Rapti slėnio melioracijoms, statyboms ir kelių tiesimui paskyrė 18 mil. dol.

I s t o r i j a. Ligi XIV a. N. praeitis yra daugiau pažįstama iš padavimų ir mitų. Jo rašytinė istorija prasideda 1324 su Sim-

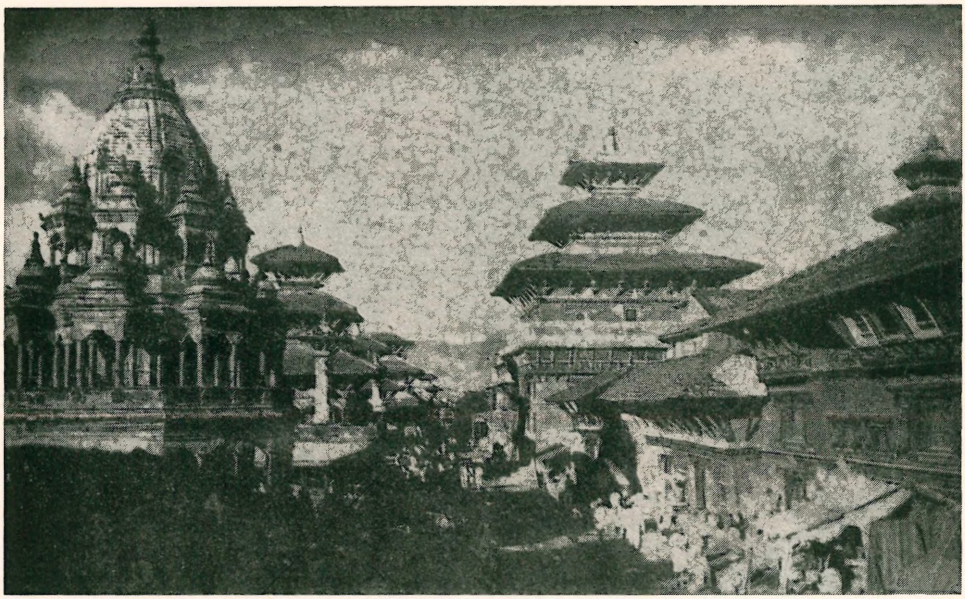

Patano miesto aikštė

rauno radžos okupacija. Radža Harisinha, Dehli šacho išvytas iš savo krašto, sugebėjo užvaldyti N. XIV a. N. buvo padalytas į 4 atskiras valstybes. 1768 N. įsigalėjo gurkai. 1815 Sagaulio sutartimi britai gavo teisę laikyti sostinėj savo administracinę atstovybę, o N. turėjo duoti jų tarnybai pulką gurkų kariuomenės. Indų sukilimo (1857) prieš anglus metu N. karalius Bahadur parodė anglams didelį lojalumą, pasiųsdamas 4000 kareivių į pagalbą ir, sukilimą numalšinus, buvo apdovanotas. Nuo 1846 N. faktiškai buvo valdomas galingos Rana šeimos, turėjusios teisę įpėdinystės keliu skirti savo ministerį pirmininką, kuriam valdant karalius būdavo tik dekoracinė figūra. 1951 XI 16 kongreso partijos ir karaliaus suderintos akcijos dėka Rana šeimos viešpatavimui buvo padarytas galas. Iš tremties (nuo 1950 Indijoj) sugrįžęs karalius paskelbė konstitucinę reformą ir sudarė demokratinę vyriausybę. Karaliui Tribhubanai 1955 mirus, nauju karaliumi 1956 V 2 vainikuotas jo sūnus Mahendra.

T. Weir, East of Katmandu 1956; *A. David-Neel,* Im Schatten des Himalaja 1953; *W. Filchner,* In der Fieberhölle Napals 1951; *H. Davis,* N., Land of Mistery 1942; *P. London,* Nepal 1928; *W. Brook and C. J. Morris,* The Gurkhas 1928; *I. Massieu,* Népal et pays hymalayens 1914; *S. Lévi,* Le Népal 1905. *A.B.*

Nepaprastas metas galėjo būti skelbiamas valstybei esant pavojuje; tada pradėdavo veikti n.m. įstatymas, išleistas 1939 V 10 (Vyriausybės Žinios 644/4701) kiek pakeitęs ir susisteminęs anksčiau veikusį sustiprintos apsaugos įstatymą, išleistą 1925 VI 13 (V.Ž. 194/1318) su jo papildymais bei pakeitimais (V.Ž. 450, 557). Nepaprastąjį-sustiprintos valstybės apsaugos ar valstybės gynimo metą galėjo skelbti Respublikos prezidentas ministrų tarybos pasiūlymu. N.m. skelbiant, turėjo būti rodoma kurį laiką ir kurioje valstybės teritorijos dalyje veiks n.m. įstatymas. N.m. paskelbus organizacijų veiklą, jei kenktų valstybės saugumui, visuomenės rimčiai ar viešajai tvarkai, vidaus reikalų ministro nutarimu galėjo būti sustabdyta ir pati organizacija uždaryta.

Sustiprintos apsaugos metą, paskelbus aps. viršininkams, o valstybės gynimo metą paskelbus — karo komendantams šiuo įstatymu suteikiamos ypatingos teisės. Sustiprintos valstybės apsaugos metu apskričių viršininkai viešosios tvarkos arba valstybės saugumo sumetimais, be kitų smulkesnių suvaržymų, galėjo: 1. nustatyti, kurie dalykai yra draudžiami spausdinti ar kitaip skelbti ir patį spausdinį konfiskuoti; 2. įsakyti tikrinti naudojimąsi radijo siųs-

tuvais bei priimtuvais ir uždrausti jais naudotis tiems, kurie naudodamiesi gali sudaryti pavojų valstybės saugumui; 3. suvaržyti arba uždrausti eitynes, gyventojų judėjimą bei kilnojimąsi; 4. pavojingą viešajai tvarkai asmenį: a. atiduoti policijos priežiūrai, b. įsakyti nesišalinti iš gyvenamosios vietos ar paskirti jam gyventi kitur, c. atiduoti į priverčiamojo darbo įstaigą ligi vienerių metų.

Asmenys, nusižengę čia išvardintiems įsakymams, apskrities viršininko galėjo būti baudžiami bauda ligi 2500 litų arba areštu ligi trijų mėnesių arba abiem šiomis bausmėmis kartu. Tokie apskrities viršininko nutarimai galėjo būti skundžiami vidaus reikalų ministrui. Valstybės saugumo sumetimais vidaus reikalų ministro pasiūlymu, teisingumo ministrui sutikus, krašto apsaugos ministras galėjo pavesti tam tikrą bylų rūšį spręsti Kariuomenės teismui. Valstybės gynimo metu veikė ypatingi valstybės apsaugos įstatai ir civilinės valdžios organai turėjo vykdyti karo komendantų reikalavimus. *V.Mž.*

Nepenthes žr. Vabzdėdžiai augalai.

Neper John žr. Napier.

Nepėras ež. Trakų aps., 8 km į p.r. nuo Semeliškių mstl., 11 km į r. nuo Aukštdvario mstl., 20 ha ploto; jungiasi su gretimu Jieglio ež., per kurį teka Strėva (Nemuno); paviršius 123,7 m nuo j.l.

Nepertlaukiai k. ir vls. centras Pagėgių aps., tarp Vilkyškių ir Piktupėnų. Artimiausia stotis Strazdai, Pagėgių–Smalininkų siaurojo glžk. 1939 buvo apie 170 gyv. Kalnuotoje apylinkėje senovės piliakalnių žymiausias Vartuliškės kalne.

Nepervestis upelis Pušaloto vls., Panevėžio aps., Žąselės (Lėvens, Mūšos, Lielupės) deš. intakas, 8 km ilgumo.

Nepeta žr. Katžolė.

Nepilnadančiai (Edentata) žinduolių klasės, placentinių poklasio gyvulių būrys, kuriam priklauso tinginių (Bradypodidae), skruzdėdų (Myrmecophagidae) ir šarvuočių (Dasypodidae) šeimos. Būrys gavo vardą dėl to, kad tos klasės gyvuliai turi mažai išvystytus dantis arba visai jų neturi. Laipiojamosios ar rausiamosios kojos aprūpintos stipriais nagais, nes vieni jų laipioja pasikabinę medžiuose, o antri — rausiasi nagais skruzdėlynuose arba žemėje. Daugelis n. gyvena P. Amerikoje, pvz. tinginys tripirštis (Bradypus tridactylus), gyvenąs medžiuose ir mintąs vaisiais ir lapais; skruzdėda (Myrmecophaga jubata), ardąs termitynus bei skruzdėlynus ir mintąs jų vabzdžiais, kuriuos gaudo lipniu liežuviu, visai bedančiai; šarvuočiai (Dasypodidae), apaugę raginėmis plokštelėmis-šarvais; dėl to ir pavadinti šarvuočiais (žr. Placentiniai).

Nepilnakaušiai (Protocraniata) yra hipoteziniai, seniai jau išmirę, gyvūnai, galėję kilti evoliucijos keliu iš pirmabekaušių (Acrania primaria), iš kurių ilgos organinės evoliucijos keliu išsivystė dabartiniai stuburiniai (žr. Stuburiniai ir jų filogenija).

Nepilnakremzlinės žuvys (Protochondrichthyes) buvo gyvenusios paleozoinėje eroje (maždaug prieš 350 mil. metų), siluro ir devono perioduose, turėjusios kremzlinius griaučius, panašios į dabartinius ryklius, bet visiškai išnykusios ir terandamos tiktai jų liekanos — fosilijos. Jos yra laikomos dabartinių žuvų protėviais. Iš nepilnakremzlinių atsišakojimo devono periode gėluose vandenyse gyvenusios senovės plakštakpelėkės žuvys (Crossopterygii), kurios galėjo kvėpuoti ir žiaunomis ir plaučiais. Iš šių evoliucijos kelių, spėjama, kilo varliagyviai, amfibijos.

Nepilna metamorfozė esti tada, kai vystymosi eigoje ją išgyvenantieji žemesnės organizacijos gyvūnai neišgyvena visų trijų vystymosi stadijų: kiaušinio, lervos ir imago, dažniausiai — kai iš kiaušinio išėjęs organizmas jau kiaušinyje būdamas yra išgyvenęs pasikeitimą arba kai lerva neišgyvena būdingos lėliukės stadijos (žr. Metamorfozė).

Nepilnametamorfoziai vabzdžiai (Epimorpha s. Hemimetabola) vabzdžių klasės naujasparnių (Neoptera) grupėje sudaro epimorfinių (Epimorpha) pogrupį, t.y. tokių vabzdžių, kurie poembrioninio vystymosi laikotarpyje neišgyvena visos metamorfozės (pasikeitimų) ciklo, būdingo pilnametamorfoziams (kiaušinis-lerva-lėliukė-suaugėlis), nes iš kiaušinių išsiritę nepilnametamorfozinių jaunikliai jau yra panašūs į suaugusius. Jie, tiesa, ligi tapdami suaugėliai (imago) pergyvena pakitimus, kelis kartus išsineria iš prieš tai turėtos formos, kurios priešpaskutinė yra vadinama n i m f a, bet tie pakitimai nėra taip ryškūs, kaip pilnametamorfozių, kurių iš kiaušinio išsiritusi lerva yra kirmėlaitės formos, ši po to virsta nejudan-

čia lėliuke ir tiktai iš lėliukės išsineria jau suaugėlis. O nepilnametamorfozių iš kiaušinio išsiritęs jauniklis jau yra panašus į suaugėlį ir išgyvendamas išsinėrimus tiktai dar daugiau kaskart artėja prie suaugėlio formos, kuri seka po nimfos ir jau yra pastovi, nesikeičia (žr. Naujasparniai).

Nepilnametystė. Asmuo, nesuėjęs nuo gimimo dienos tam tikro įstatymais nustatyto amžiaus, yra nepilnametis. Paprastai, pvz. Lietuvos įstatymais, tas amžius yra 21 metai. Nepilnamečiai, nesuėję 17 m. amžiaus, dar vadinami mažamečiais (Civ. įst. X t. I d. 213 str.). Mažamečiai nėra teisiškai veiksnūs; mažamečio asmeniu ir turtu rūpinasi tėvai arba skirtinė globa (X t. I d. 217–219, 225, 226 str.). Nepilnametis, sukakęs 17 m. amžiaus, nors gali imti valdyti savo turtą, bet įvairių teisinių sandarų be savo rūpintojo sutikimo negali daryti (X t. I d. 220 ir 222 str.). Žr. Nekalsnumas. *B.Msl.*

Nepilnamečių nusikaltėlių auklėjimo įstaigos yra specialūs baudžiamieji namai nepilnamečiams, kur pavartojamos auklėjimo priemonės pritaikytos jaunuolių psichologijai tiems jauniems nusikaltėliams perauklėti, išmokyti naudingo darbo ir vėl sugrąžinti į padorų kelią. Lietuvoje viena iš tokių auklėjimo įstaigų buvo Kalnaberžės dv., Kėdainių aps.

Nepilnamečių nusikaltėlių teismas. To teismo uždavinys ne tiek tokius nusikaltėlius bausti, kiek surasti priemonę juos perauklėti, surasti jiems globą. Nepilnametis atiduodamas tėvų ar šiaip patikimų žmonių priežiūrai, o už didžiuosius ar šiaip nusikaltimus nepilnamečių nusikaltėlių įstaigai, nes netikslu nepilnamečius bausti kalėjimu ir sodinti kartu su suaugusiais nusikaltėliais, kur sunku būtų išvengti pastarųjų blogos įtakos jaunuoliams. Lietuvoje tokio specialaus teismo nebuvo, bet didesniuose miestuose — Kaune, Vilniuj — visas nepilnamečių baudžiamąsias bylas spręsdavo atitinkamas apylinkės teisėjas. *Č.Bt.*

Nepilnažandės žuvys (Protognathostomata) hipotetiniai žuvų protėviai, kurie jau turėjo žandų pradus. Iš jų evoliucinės raidos bėgyje išsivystė visi stuburiniai, aprūpinti visais žandais, o pirmiausia — nepilnakremzlinės žuvys, kurių filogenetiniai atsišakojimai, kaip manoma, davę pradžią dabartinėms skersažiomenėms žuvims.

Nepomukas žr. Jonas Nepomukas.

Nepos Cornelius (apie 100–25 pr. Kr.) romėnų istorikas, kilęs iš š. Italijos, bičiulis Cicerono, Atiko ir Katulo, kuris jam skyrė savo eilėraščių knygą. N. parašė daugiausia istorinių veikalų, ypač garsiųjų vyrų biografijų, tarp kurių minėtina Chronica, 3 knygų chronologinė visuotinės istorijos santrauka, ir bent 16 knygų veikalas De viris illustribus, garsiųjų graikų ir romėnų gyvenimo aprašymai. Iš pastarojo veikalo išliko viena knyga De excellentibus ducibus exterarum gentium, aprašanti daugiausia graikų karvedžius, ir iš knygos De latinis historicis Katono vyresniojo ir Atiko gyvenimo aprašymas. N. raštai ne kritiški mokslo veikalai, bet populiarus pasakojimas paprastu stiliumi. Nepaisant klaidų ir stiliaus trūkumų, N. veikalai buvo plačiai skaitomi dėl jų aiškaus, lengvai apžvelgiamo dėstymo ir net ligi šiol mokyklose tebevartojami įvadu klasikams skaityti. Tekstai: H. Malcovati 1945; leidinys su paaiškinimais: K. Nipperdey (¹¹1913 K. Witte); H. Faerber lot. tekstas su vok. vertimu 1952.

J. Tijūnėlytė, Kornelijaus Nepoto kūryba (Vilniaus Univ. Mokslo Darbai XVIII) 1958.

Nepotis vaikų vaikas, vaikaitis, žr. Gentivardžiai (VII 145).

Nepotizmas (lot. nepos ‚vaikaitis') įtakingo asmens perdėtas palankumas giminėms, parūpinant jiems aukštų vietų, turtų ir pn. Dažniausiai n. priskiriamas viduramžių ir naujųjų amžių popiežiams. Šalia įgimto linkimo padėti savo artimiesiems, ne retai įvairios aplinkybės, pvz. reikalas atlaikyti priešingų grupių intrigas artimoje aplinkoje bei atsispirti spaudimams iš išorės, vertė popiežius ieškoti atramos savo giminėse, juos visokiais būdais remti ir skirti juos į atsakingas vietas. Atskiri n. atvejai žinomi jau VIII ir X–XI a. Plačiau n. pradėjo reikštis XIII a. Mikalojaus III (Orsini) ir Bonifaco VIII (Gaetani) laikais, stiprėjo Avinjone, valdant Klemensui V ir Klemensui VI (plg. Petrarkos Epistulae sine titulo), labiausiai išsivystė XV–XVI a. Kaliksto III (Borgia), Siksto IV (Della Rovere), Aleksandro VI (Borgia), Leono X (Medici) ir Povilo III (Farnese) laikais. Didžiausią n. blogybės dalį pašalino Pijus V 1567 uždrausdamas bet kam perleisti Bažnyčios

valstybės žemes, kurias iki tol popiežiai ne retai pervesdavo savo giminėms. Kiek ilgiau išsilaikė vad. mažasis n. arba įtakingų vietų skyrimas popiežiaus artimiesiems. Bažnyčios administracijoje svarbią reikšmę turėjo kardinolo nepoto institucija (XVI ir XVII a.), kai popiežiaus brolėnui ar seserėnui, pakeltam į kardinolus, buvo pavedama vadovauti valstybės sekretoriatui ir visai kurijai. Pagaliau pop. Inocentas XII konstitucija Romanum decet Pontificem 1692 VI 22 pašalino ir šį kartais daugiau žalos kaip naudos nešusį įprotį. *P.Rbk.*

Neprakšta upelis Kaišiadorių vls., Trakų aps., Lomenos (Neries) deš. intakas, 3 km ilgumo; teka iš Neprakšto ež., 27 ha ploto, 4 km į š. nuo Palomenio bžk.; ež. paviršius 78 m nuo j.l.

Nepriemoka, pasak Įstatymo apie valstybės mokesčių imamąją tvarką (1919 XII 17 L.V.Ž. nr. 17 ir 1934 XII 31 V.Ž. nr. 465), yra ‚mokestinė liekana' — ‚neįmokėti nustatytu laiku į valstybės iždą mokesčiai' (§19). Mokestinės liekanos išieškomos prievarčiai iš mokėtojo turto: iš kilnojamojo — per policiją, iš nekilnojamojo — per teismo antstolius (§20). Mokesčių mokėtojas, pavėlavęs sumokėti mokestį, už kiekvieną pavėluotą mėnesį turi mokėti ¾ % baudos (§13).

Neprieštaravimo dėsnis (kitaip: prieštaros dėsnis) Aristotelio suformuluotas (Met. 100b19f) būties dėsnis, kad ‚tas pats daiktas negali turėti ir neturėti tos pačios savybės tuo pačiu metu ir tuo pačiu atžvilgiu'. Šis dėsnis nėra tiesiogiai įrodomas, bet kiekvienas bandymas jį paneigti prieštarauja sau pačiam, nes toks paneigimas savaime priklauso nuo prielaidos, kad dėsnis negali būti kartu teisingas ir neteisingas. Tuo pačiu n.d. yra ir betkokios prasmingos komunikacijos sąlyga. — Dėsnio formulę ‚A negali kartu būti B ir neB' reikia interpretuoti atsargiai, atkreipiant dėmesį į ‚neB' prasmę. Jei neB = C, D, E ir t.t., tada A gali kartu būti B ir neB. Dėsnio rėmuose ‚neB' reiškia paties B absoliutų nebuvimą; tik tokia prasme A negali kartu būti ir nebūti B, arba, tuo pačiu, B negali būti neB. Iš šio dėsnio kaip būties dėsnio išplaukia ir normatyvus loginis dėsnis, kad du savitarpy prieštarauja teiginiai (pvz. ‚visi A yra B' ir ‚kai kurie A nėra B') negali abu būti teisingi. — Su n. dėsniu susietos problemos ypatingu aštrumu iškilo antikinėje dialektikoje nuo Parmenido iki Platono, bet Aristotelio sprendimas liko autoritetu ilgiems amžiams. Kitaip į n.d. žiūri Hegelis. Žvelgdamas į n.d. formalią interpretaciją kaip menkavertę, Hegelis pačioje tikrovėje įžiūri prieštaravimą ta prasme, kad kiekvienas objektas yra dinamiškas ir slepia pradą, kuris plėtotėje prasiveržia kaip priešybė ankstesniajai padėčiai. Bet aišku, kad šitoks ‚materialus' n.d. aiškinimas neprieštarauja formaliai n.d. prasmei. Loginiam pozityvizmui n.d. nėra būties, bet kalbinio įpročio dėsnis.

J. P. Anton, Aristotle's Theory of Contrariety 1957; *R. Heiss,* Die Logik des Widerspruchs 1932; *A. J. Ayer,* Language Truth and Logic ²1946. *V.Dn.*

Nepriklausoma Lietuva 1. Vilniaus lietuvių dienraštis, ėjęs 1919 IV 25 — 1919 XII 21 ir 1920 VII 17 — 1920 VII 22. Iki 134 nr. redagavo kun. J. Tumas, redakcinę komisiją sudarė M. Biržiška, S. Čiurlionienė, J. Jonynas, kun. J. Šepetys, kun. J. Tumas; 66–138 nr. atsakomuoju red. pasirašinėjo Marcelė Kubiliūtė. Dienraštį uždarė bolševikų revoliucinis komitetas Vilniuje, antrą kartą — lenkai.

2. N. L. dvidienis visuomenės laikraštis pasirodė 1933 VI 1. Jos red. ir leidėju buvo P. Jocius. Ėjo gana trumpai.

3. N. L. demokratinės minties Kanados lietuvių savaitraštis, einąs Montrealyje. 1940 Rusijai okupavus Lietuvą, kovai su Lietuvos okupantais rugpiūčio mėn., Toronto lietuvių iniciatyva, buvo suorganizuota Kanados lietuvių taryba, kuri savo tikslui siekti nutarė leisti laikraštį ir išrinko redakcinį branduolį — Viktorą Dagilį, K. Burę ir P. Kundrotą. Pirmuoju N.L. redaktorium buvo V. Dagilis, kurio namuose buvo ir redakcija. Kilus nesutarimams, KLT Toronto skyrius N.L. perdavė KLT Montrealio skyriui 1941, Kanados lietuvių centro tarybos atstovams, rašytojai Aukštaitei ir J. Leknickui susitarus su Toronto skyrium. Be V. Dagilio, N. L. redaktoriais buvo: Marija Aukštaitė-Navikevičienė, Jonas Yla, Marija Arlauskaitė, Juozas Norvaiša – Leonas Girinis, Pranas Rudinskas ir nuo 1949 I Jonas Kardelis, kuris padidino N. L. formatą ir iki 8 ir 10 puslapių. N. L. iki 1947 galo ėjo spausdinama rotatorium. L. Girinio iniciatyva, pritarus KLCT, pradėta spausdinti spaustuvėje. 1949 N.L. leisti įsteigta spaudos bendrovė Nepriklausoma Lietuva, kuri į-

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA

Nr. 8 (44) 1944 m. balandžio 29 d. Ekstra [illegible]e d.[illegible]vs

TAUTIEČIAI!

Jau ne vieną kartą okupantas stengėsi mūsų jaunimą išblaškyti plačiuose karo frontuose. Ir šiandien stovime prieš tokį pat bandymą.

Wehrmachto atstovų reikalavimas gen. Plechavičiui (Siaurės fronto štabe) – duoti 10.000 vyrų į padedamuosius dalinius (i rytus nuo Lietuvos) ir suorganizuoti 1–2 divizijas tam frontui, neskaitant Viet. Rinkt. vyrų, buvo, tik grįžus iš pasitarimų, SS ir policijos vado Rytų Kraštui gen. Jeckelio atšauktas. Vieton to, gen. Jeckelis balandžio 15 d. pareikalavo duoti 50.000 vyrų į padedamąją tarnybą, grąsindamas reikalavimo neišpildžius, Generalinės Gubernijos režimu. Tas pats gen. Jeckelis balandžio 22–23 d. pagaliau, pareikalavo gen. Plechavičių sumobilizuoti 30.000 vyrų padedamąja tarnybai į Vokietiją saugoti aerodromus, tarnauti priešlėktuvinėj tarnyboje... Be to, pareiškė jis, kad kiekvieniems sumobilizuotiems ir išsiųstiems į Vokietiją 2.000 vyrų, lietuviai galėsią sumobilizuoti 1.000 vyrų į lietuvių ginkluotasias pajėgas. Jeigu V. R. Vadas to neišpildysiąs, lietuviams vokiečiai pritaikysią sunkiausias represijas ir lietuvių tauta patirsianti visą vokiečių naikinamąją galią.

sigijo laikraščiui spausdinti mašinas, o 1951 pasistatė nuosavus namus. 1959 II 27 N.L. leidėja, Kanados lietuvių centro taryba, N.L. perdavė spaudos bendrovei Nepriklausoma Lietuva, pati pasilikdama leidybos talkininke.

N. L. — spaudos bendrovė Montrealyje, 1949 sukurta leisti bendrinį, nepartinį ir nesrovinį savaitraštį Nepriklausoma Lietuva, knygas ir visokius kitokius spaudos darbus dirbti. Spaudos bendrovės N. L. valdybą sudaro 7 direktoriai: J. Norvaišа-Girinis, H. Adomonis, J. Leknickas, M. Juodviršis, P. Paukštaitis, K. Leipus ir J. Kardelis.

4. N. L. — periodinis, vokiečių okupacijos laikais, pirmasis spaustuvėje spausdintas laikraštis, įsteigtas Vilniuje, 1941 rudenį ir ėjęs visą laiką vokiečių okupacijos laikais. Okupacijai siaučiant saugumo sumetimais buvo perkeltas su spaustuve į Kauną ir ėjo ligi 1944 rudens. Redaktoriais buvo J. Kardelis, Br. Bieliukas ir kt. liaudininkų srovės žmonės. Laikraštis, kaip rodo jo vardas, palaikė Lietuvos savarankiškumo idėją ir okupacijos metu orientavo gyventojus kaip laikytis okupantų atžvilgiu. Išėjo apie 50 nr.

Nepriklausomybės medalis įsteigtas 1928 Lietuvos nepriklausomybės dešimties metų sukaktuvių proga, Lietuvos atstatymui atminti. N.m. buvo apdovanojami: aušrininkai, knygnešiai, savanoriai, Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriai, 1918–20 kariai ir šiaip pasižymėję Lietuvos nepriklausomybės atstatymo darbe asmenys. Medalio priekinėje pusėje buvo skulptoriaus Zikaro statulos karo muziejuje paveikslas, antroje pusėje įrašas ‚Per amžius budėję — laisvę laimėjom per aukas ir pasišventimą 1918–1928'.

Nepriklausomos profesinės sąjungos žr. Profesinės sąjungos.

Nepriklausomųjų dailininkų d-ja (Lietuvos nepriklausomųjų dailininkų draugija) buvo įkurta 1932 IV. Jos iniciatorius buvo A. Valeška. Valdybą sudarė pirmininkas A. Valeška, sekretorius A. Rūkštelė ir iždininkas L. Kazakevičius. 1933 I 22 buvo išrinkta nauja valdyba — L. Kazakevičius pirm., A. Šepetys v.pirm., A. Rūkštelė sekr., Č. Kontrimas ižd., J. Martinaitis narys. N.d.d apjungė pirmąją jaunųjų dailininkų kartą, mokslus ėjusią Kauno meno mokykloje. Lietuvos dailės draugijai baigus savo veiklą 1930, N.d.d idėjiškai buvo lyg ir tęsėja L.d.d. veiklos — išlaikyti tamprų ryšį ir gerus santykius su savąja visuomene. Ji turėjo daug narių rėmėjų intelektualų tarpe. Po pirmosios jungtinės rudens dailės parodos, 1933 II 24, N.d.d valdyba burtu keliu paskirstė 16 paveikslų nariams rėmėjams. Šios d-jos veikla sustojo 1933. *A.Rkšt.*

Nepriklausomųjų studentų sąjūdis, studentų grupė, veikusi JAV nuo 1951, bet formaliai deklaravusi įsisteigimą 1953 XII 31 Naujorko konferencijoje ir siekusi ap-

jungti vidurio srovės akademinį jaunimą. Sąjūdis, kuriam vadovavo V. Kavolis, J. Eilėnas, A. Gureckas ir D. Devenytė, ypač aktyviai reiškėsi JAV studentų sąjungoje. Sąjūdžio nepriklausomumas turėjo pabrėžti nesusirišimą su jokia politine grupe, bet šiaip neišreiškė nieko iš pozityvios sąjūdžio programos. Todėl, išsiaiškinus pagrindus, priimtinus tautiškai demokratinių pažiūrų jaunimui, sąjūdis, ir toliau likdamas politiškai nepriklausomas nuo bet kurios srovės, 1954 IX 8 Tabor Farm suvažiavime persiorganizavo į Lietuvių studentų santarą (žr).

Neptūnas (lot. Neptunus) sen. romėnų ir jūrų dievaitis, vėliau sutapatintas su graikų Poseidonu. N. buvo ir lenktynių

Neptūnas

aikščių dievas ir turėjo šventovę prie Circus Flaminius Romoje. Jo šventė būdavo linksmai švenčiama palapinėse VII 23.

Neptūnas yra viena didžiųjų planetų saulės sistemoje. N. masė yra 17,3 kartų didesnė už žemės masę, jo skersmuo — 49.757 km . Pagal masę N. yra trečioje vietoje tarp didžiųjų planetų, o pagal dydį — ketvirtoje, pagal atstumą nuo saulės — aštuntoje (30 kartų toliau, negu Žemė). N. apkeliauja aplink saulę per 164,79 metų. Jo tako ekscentricitetas mažas — vos 0,00857. Dėl didelio atstumo saulė iš N. atrodytų tik kaip labai šviesi žvaigždė, o

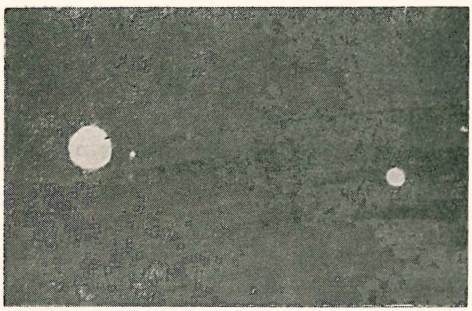

Neptūnas su palydovais

ne kaip ugnies skritulys. Saulės šviesumas, žiūrint iš N., prašoktų mėnulio pilnaties šviesą žemėje apie 520 kartų. Tai yra apie 900 kartų mažiau šviesos ir šilumos, negu mes gauname žemėje. Dėl to N. paviršiaus temperatūra yra −222°C. N. paviršius yra žalsvos spalvos dėl jį supančio storo metano (CH_4) dujų. Pagal N. šviesos kitimą ir priešingų disko kraštų radialinių greičių skirtumą nustatyta, kad N. apsisuka aplink savo ašį per 15 val. 48 min. Sukimosi ašis sudaro 60°. 4 kampą su N. orbitos plokštuma. N. turi du palydovus: Tritoną ir Nereidę. Tritonas yra kiek didesnis už Mėnulį ir sukasi aplink N. priešinga kryptimi, negu pats N. Nereidė yra labai mažas palydovas, nematomas pro jokį teleskopą. Jis buvo rastas, fotografuojant N. aplinką.

N. šviesa yra penkis kartus silpnesnė, negu silpniausios plika akimi matomos žvaigždės. Todėl N. nebuvo žinomas senovės astronomams. 1781 W. Herschel atrado gerokai šviesesnę planetą — Uraną. N. tada buvo pagal keliavimo kryptį į priekį nuo Urano. Todėl N. traukos veikiamas Uranas keliavo kiek greičiau, negu buvo apskaičiuota, turint galvoje saulės ir kitų žinomų planetų trauką. Kadangi Uranas yra arčiau saulės, negu N., pirmasis keliauja greičiau už pastarąjį. 1822 Uranas pralenkė N. Tada N. trauka lėtino Urano skriejimą. Dėl to sulėtinimo 1846 Uranas buvo apie vieną šimtadalį Mėnulio skersmens atsilikęs nuo tos vietos, kurioje jis turėtų būti pagal skaičiavimus. Panaudodami šiuos mažus Urano judesio nukrypimus, matematikai anglas Adams ir prancūzas Leverrier apskaičiavo, kur turėtų būti nežinoma planeta, sukelianti šiuos nukrypimus. Leverrier'o nurodytoje vietoje Berlyno observatorijos astronomas Galle rado naująją planetą, kuri buvo pavadinta, kaip ir visos kitos planetos, senovės graikų dievaičio vardu — N.

S. Newcomb ir R. Engelmann, Populäre Astronomie [8]1948. *Č.M.*

Neptūnis yra cheminis elementas, žymimas simboliu Np, užimąs 93-čią vietą periodinėje elementų lentelėje. N. at. sv. yra 237 ir jis priklauso vad. transurano elementų grupei. Gryno n. nei jo junginių gamtoje nerandama. N. yra pirmas pagamintas dirbtiniu būdu bombarduojant urano junginius neutronais. Galimybė paversti uraną į n. buvo pastebėta vokiečių mokslininkų Hahn ir Meitner jau 1936,

tačiau n. elementas buvo atpažintas JAV mokslininkų McMillan ir Abelson 1940. Pastovus n. izotopas, turįs at. sv. 237 buvo dirbtinai pagamintas tik 1942 bombarduojant urano junginius greitais neutronais, o keleta miligramų gryno n. metalo buvo gauta tik 1944. N. yra radioaktyvus elementas ir pamažu skyla į subatomines daleles ir į kitus elementus. Plutonis, kitas dirbtinis elementas svarbus atominės energijos pramonėje, yra gaunamas iš n., kai pastarasis skyla išmesdamas iš branduolio β-dalelę (elektroną). Grynas n. yra į sidabrą panašus metalas tirpstąs 640°C. Metalas yra gaunamas kaitinant n. trifluoridą ir bario mišinį. — Įvairūs n. junginiai, kaip chloridai, bromidai, oksidai bei karbidas yra žinomi ir savo ypatybėmis yra panašūs į urano junginius. Junginiuose n. yra daugiausiai keturvalentis.

H. Remy, Treatise on Inorganic Chemistry 1956. *V.Grk.*

Neptūno šuliniai XVI a. Italijoje išsivystė monumentalinio šulinio forma su figūromis miestų aikščių centre. Figūros dažniausiai vaizduoja antikės mitologines būtybes turinčias ryšio su vandeniu, visu pirma — N. laikantis trišakį. Plg. 1563–66 Giovanni da Bologna sukurtąjį N. šulinį Bolonijoje, 1571–75 Ammanačio — Florencijoje, 1660–68 G. Schweiggerio — Nürnberge, 1735–62 Fontana Trevi Romoje ir daug kitų.

Nepuolimo sutartys tarptautinėje teisėje sutartys, pagal kurias susitariančios valstybės įsipareigoja viena kitos nepulti, o kartais ir aktyviai padėti arba bent likti neutralios tuo atveju, kai viena iš susitariančiųjų valstybių kariauja prieš trečią valstybę. N.s. buvo labai skatinamos Tautų sąjungos, kuri laikė, kad tokios sutartys žymiai prisideda prie agresinio karo panaikinimo ir taikos išlaikymo, tačiau totalitarinės valstybės, lengvai tokias sutartis sudarydamos ir taip pat lengvai jas laužydamos, jų reikšmę ryškiai nuvertino. Tokios nepuolimo sutarties ryškus pavyzdys yra 1926 IX 28 pasirašyta Sovietų Sąjungos ir Lietuvos nepuolimo sutartis, kurios antruoju straipsniu Sovietų Sąjunga įsipareigojo ‚respektuoti, visomis aplinkybėmis, Lietuvos suverenumą, integralumą ir teritorialinį neliečiamumą'. *J.A.St.*

Neravai k. Marcinkonių vls., Gardino aps., prie Nemuno netoli Druskininkų, per 90 ūkių, apie 500 gyv. 1930 išskirstyta vienkiemiais. N. kaimo dalį laukų buvo atskyrusi 1920–39 administracinė Lietuvos Lenkijos linija, gyventojai turėjo gauti lenkų valdžios leidimus, norėdami juos dirbti. N. k. grynai lietuviškas. Ilgai veikusi lietuviška Vilniaus Ryto mokykla, 1935 lenkų adm. valdžios buvo uždaryta. Šv. Kazimiero d-jos skyrius 1936 sulaikytas, tais pat metais uždarytas Lietuvių ūkio d-jos skyrius, 1937 įsteigtas liet. kooperatyvas; buvo nubausti jo steigėjai. 1935 neraviečiai savo kaime pastatė 12 m aukščio, su dviem skersiniais kryžių, kurį nudažė tautinėmis spalvomis, už ką nubausti 24 ūkininkai. *V.Klb.*

Nerčinsk dvi Sovietų Rusijos trėmimų vietos ir kasyklų centras Tol. Rytuose.

1. Miestas prie Nerčos upės už 3 km nuo jos santakos su Šilka (Amūro intakas), prie geležinkelio iš Čitos į Chabarovską; apie 16.000 gyv. 1654 čia buvo pastatytas fortas, o 1658 Paškov įkūrė ir miestelį. 1689 N. pasirašyta sutartimi tarp Kinijos ir Rusijos, pastaroji pasižadėjo toliau nesiplėsti į Amūro baseiną. Nuo to laiko N. patapo prekybos su Kinija centru. Tik atidarius kitą prekybos vakarinį kelią per Mongoliją pro Urgą ir įsteigus muitinę Kiachtoj 1728, jo reikšmė sumažėjo. Tačiau jis vėl greit atsigavo, kai į jį pradėta tremti nuteistuosius ir kai ėmė į Transbaikaliją vykti naujakuriai. 1812 jis atkeltas nuo Šilkos kranto į dabartinę vietą.

2. Nerčinskij Zavod kasyklų centras, 200 km į pietryčius nuo 1, prie Arguno upės; per 3200 gyv. Kasyklų reikalams įkurta chem. laboratorija ir 700 m aukštumoje 1842 įrengta meteorologijos ir magnetinių tyrinėjimų stotis. Temperatūra vasarą pakyla ligi 37°C, o žiemą nukrinta ligi −46,5°C. N. kasyklų apygarda apima visas aukso, sidabro, cino ir švino kasyklas tarp Šilkos ir Arguno upių, iš viso apie 75.000 km² kalnuoto krašto. Sidabras pradėtas kasti 1704, o aukso aptikta 1830; 1864 surasti nauji aukso turį laukai. Sidabro kasyklos dėl sunkių eksploatacijos sąlygų uždarytos. Ligi 1863 kasyklose dirbo tik baudžiauninkai ir nuteistieji (per 4000), o nuo 1928 čia dirba tūkstančiai politinių tremtinių.

Neregystė žr. Aklumas.

Nereidė yra mažas Neptūno palydovas, nematomas pro jokį esamą teleskopą. N. galima nufotografuoti didžiaisiais teleskopais, jeigu tų teleskopų judesys ilgos eks-

A. Böcklin Nereidės

pozicijos metu yra suderintas su N. judesiu.

Nereidės (gr Nēreides, vs. Nēreis, -idos) gr. mitologijoje 50 Nerėjo (žr.) dukterų, jūros nimfų, sudarančių Poseidono ir taip pat nimfos Amfitritės palydą. Jos linksmindavusios jūrininkus žaidimu ir šokiais ir padėdavusios jiems jūrų pavojuose. Išskyrus Amfitritę, Tetidę ir Galatėją N. neturi individualių bruožų. Iš 4 išlikusių katalogų nepastoviais vardais vienintelis Hesiodo išvardija visas 50. Gražių mergaičių būrys buvo mėgiama menininkų tema. Populiariausios Londone Britų muziejuje V–IV a. pr. Kr. graikų menininkų Ksante Likijoje vienam valdovui pastatytos šventovės-kapo N. statulos.

G. Niemann-Reisch, Das Nereiden-Monument zu Xanthos 1921; *F. Fischer,* Nereiden und Okeaniden in Hesiods Theogonie 1934; *A. Rumpf,* Die Meerwesen auf den antiken Sarkophagen 1939.

Nereidinė (arba heteronereidinė) **daugiginimosi forma** pasireiškia daugelyje daugiašerių žieduotųjų kirmėlių (Polycheta) vadinamuoju epitokijos reiškiniu: lytiškai subrendusios kirmėlės kūnas diferencijuojasi į dvi skirtingas dalis — atokinę, nesudarančią lytinių produktų ir epitokinę, kurios nareliuose išauga lytinės liaukos. Individui subrendus, šios dalys viena nuo kitos atsiskiria; lytine dalis išplaukia į vandens paviršių ir eina dauginimosi procesui, o nelytinė išaugina sau naują galvą ir toliau gyvena. Pvz. Eunicidae šeimos kirmėlės, vad. palolo, gyvenančios Ramiajame vandenyne prie Samoa ir Gigži salų, subrėsta apie X–XI mėn. ir tada masėmis išplaukia į vandens paviršių. Kadangi vietiniai gyventojai jas naudoja maistui, tai jas išnaikina masėmis (žr. Žieduotosios kirmėlės).

Nerėjas (gr. Nēreus) gr. mitologijoje Ponto ir Gajos sūnus, su okeanide Doride 50 Nereidžių tėvas. Kaip ir kiti gr. jūrų dievaičiai, N. buvęs apdovanotas pranašavimo dovana.

Nerėjas ir **Achilas** šventieji (šv. V 12) kankiniai imp. Dioklecijono laikais. VII a. Itineraria (Kelionės Vadovai) mini, kad juodu buvę palaidoti šv. Petronėlės bažnyčioje, šalia Domitilės katakombų. VI a. jų garbei buvo paskirta bažnyčia Titulus de Fasciola šalia Karakalos pirčių, kuri šiandien turi N. ir A. vardą.

Acta SS Mai III, 1866; *A. Ferrua,* Epigrammata damasiana 1942; *A. Guerrieri,* La chiesa di SS Nereo ed Achilleo 1951.

Nerep Verner (g. 1895) estų kompozitorius, 1927 baigė Talino konservatoriją. Nuo 1922 dirbo Estonia teatre, nuo 1933 dirigentas. X estų dainų festivalyje dirigavo jungtiniam chorui. Yra sukomponavęs solo ir chorui dainų, kantatą Laul orjadele. Nuo 1944 gyvena Švedijoje.

Neresheim p. Vokietijos vietovė Würtemberge, Aaleno aps.; 1897 gyv. (1954). N. žinomas dėl čia esančio benediktinų vienuolyno (įkurto 1095) ir 1745–92 Neumanno pastatytos prie jo barokinės bžn. Vienuolynas ir bžn. yra žymūs architektūros kūriniai.

G. Neumann, N. 1947.

Nereslis upelis Baltstogės aps., Narevo deš. intakas, 39 km ilgumo; teka per Žygimanto Augusto ež., 475 ha ploto, į pietus, įteka žemiau Tykocino mst.

Nereta 1. Neretelė, lat. Neretiņa, Rokiškio aps. upė, visu savo ilgiu skiria Lietuvą nuo Latvijos, Nemunėlio (Lielupės) deš. intakas, 24 km ilgumo; teka į vakarus nuo versmių 2 km nuo Valdeno ež., 4 km į š. nuo Čėdasų bžk., pro Suvainiškio mstl.; baseino plotas 118 km², vid. debitas 0,8 m³/sek.

2. Vidžemės upė, Dauguvos deš. intakas, 35 km ilgumo, įteka aukščiau Jokūbpilio miesto.

Neretva (it. Narenta) upė Jugoslavijoje, išteka iš Dinarų kalnų ir įteka į Adrijos jūrą, 218 km ilgio ir 5580 km² baseino ploto. N. tipinga kalnų upė ir tik žemupyje 22 km tinka laivybai.

Nergalis Babilonijos saulės ir požemio dievas. Jis buvo vidurvasario naikinančios saulės reiškinių dievas. N. įvaizdis buvo liūtas, todėl jis saugojo įėjimus į karalių

rūmus bei šventoves. N. garbinimo vieta buvo Kutha ir jos apylinkė.

K. Tallqvist, Akkadische Götterepitheta 1938.

Neri Filippo (1515–1595) italų šventasis (šv. V 26), oratorijonų įsteigėjas, vienas iš ryškiausių Italijos katalikų reformatorių. Jaunuolis, pasižymėjęs savo gyvumu, linksmumu ir gerumu (dėl to gavęs pravardę Pippo buono), mokęsis gimtojoje Florencijoje pas domininkonus, didelis Savanorolos gerbėjas, iš gimtosios Florencijos nuvyko į San Germano (netoli Cassino). Čia susipažino su Monte Cassino benediktinais ir jų įtakoje po 2 metų nutarė visiškai pasišvęsti Dievo tarnybai ir 1534 atvyko į Romą ir lankė Sapienza univ. Po penkerių metų studijų, paveiktas Romos gyventojų moralinio ir materialinio skurdo, metė studijas, pardavė knygas, pinigus išdalino vargšams ir pradėjo reformatoriaus apaštališką darbą: tarnavo ligoniams, lankė dirbtuves ir krautuves visur linksmu tonu tardamas pamokomą, padrąsinamą žodį. 1540–50 atsidėjo savo vidaus gyvenimo formavimui, daug laiko praleisdamas Šv. Sebastijono katakombose, kur 1544 išgyveno mistinį reiškinį – jį palietė paslaptingas ugnies kamuolys ir taip paveikė širdies plakimą, kad ties širdimi išlinko du šonkauliai. Nuo to laiko N. turėjo visada labai aukštą temperatūrą ir pagreitintą širdies plakimą. Kai atsirado draugų, kurie pasisiūlė jam į talką, 1548 įsteigė Švč. Trejybės brolįją maldininkams ir pakeleiviams ligoniams slaugyti; brolijos nariai turėjo progos pasireikšti 1550 jubiliejaus metais, kada Romą užplaukė maldininkų minios. Savo nuodėmklausio spiriamas, N. 1551 įsišventino kunigu. Sužinojęs apie šv. Pranciškaus Ksavero mirtį (1552), užsidegė noru vykti jo vieton į Indiją, bet dviejų vienuolių atkalbintas, nes ‚jo Indija yra Roma', prie Šv. Jeronimo bažnyčios įsteigė pirmąją oratoriją — pasauliečių be įžadų bendruomenę, kurios nariai sakė pamokslus gatvėse, aikštėse, rengė 7 Romos bazilikų lankymą, ypač karnavalo dienomis. Iš to gavo pradžią iki šiol Romoje žinomas pamaldumas — lankymas ‚Sette chiese'. N. pagarba Savanorolai (jis gynė Savanorolos raštus nuo įtraukimo į indeksą), pasauliečių pamokslininkavimas viešose gatvėse, patsai N. apsuptas jaunimo būrių, su jais krečiąs visokias išdaigas (N. manė, kad ir tokiu keliu galima vesti į Dievą), sukėlė įtarimą, kad N. esąs ‚protestantas', bet N. išsiteisino ir įsigijo popiežiaus valstybės sekretoriaus kardinolo šv. Karolio Boromiejaus palankumo, kuris iki mirties liko N. artimas bičiulis. Popiežiaus įsakymu 1757 N. savo oratoriją perkėlė prie S. Maria in Valicella bažnyčios, kurią N. padidino, perstatė ir kuri šiandien turi Chiesa Nuovo vardą. Kai florentiečiai užsispyrė, kad jų bažnyčią aptarnautų N., keli oratorijos nariai, tarp jų ir Baronijus, buvo įšventinti kunigais ir dirbo prie S. Giovanni dei Fiorentini bažnyčios. Paties N. ir jo sekėjų apaštalavimas anais laikais buvo visiškai naujas: išėjimas iš bažnyčios ir zakristijos, asmeniniai pokalbiai, santykiai su žmonėmis, lankymasis ten, kur yra daugiausia moralinio skurdo, vaikų katekizavimas gatvėse, pirma juos patraukus kokiais nors pokštais, organizuotos iškylos į žymesnes užmiesčio bažnyčias, katakombas, namie religinio turinio (Oratorijos) koncertai. Ne tik liaudis, kuri N. laikė šventuoju ir stebukladariu, bet didikai, kardinolai, popiežiai ieškojo jo patarimų ir bičiulystės, rinkosi jį savo nuodėmklausiu, dvasios vadovu. N. palaikė draugystės ryšius su visa eile asmenų, vėliau paskelbtų šventaisiais: Ignotu Loyola, Pranciškum Borgia, Feliksu iš Cantalice, Kamilium Lellis, Jonu Leonardi. Popiežiai kelis kartus bandė N. pakelti kardinolu, bet jis atsisakė. Bažnyčios ir kultūros istorijai N. patarnavo tuo, kad prie Chiesa Nuova surinko didelę biblioteką ir paskatino Baronijų atsidėti Bažnyčios istorijos studijoms, kurių vaisius ‚Annalli ecclesiastici', A. Bosio palenkė atsidėti katakombų studijoms, o G. Animuccia ir Palestrina turėjo rašyti oratorijas, kurias išpildydavo N. rengiamuose koncertuose prie Chiesa Nuova. Turėjo didelės įtakos ir popiežiams: šv. Pijui V rengiant karą su turkais, Klemensui VIII susitaikant su Prancūzijos Henriku IV. N. laikomas Romos apaštalu ir humoristų globėju. Šventuoju paskelbtas 1622 pop. Grigaliaus XV. Veikęs gyvu žodžiu, nedaug yra parašęs, bet ir tai iš nuolankumo prieš mirtį sudegino. Kas liko — Lettere, rime e datti memorabili — išleido E. Magri 1922.

A. Gallonio, Vita Beati P. Philippi N. florentini Congregationis Oratorii fundatoris 1600; *A. Capecelatro,* Vita di s. Filippo N. 2 t., 1889–92; *L. Ponelle-L. Bordet,* Saint Philippe N. et la société romaine de son temps 1928; *C. Gasbarri,* Filippo N. santo romano 1944. *J.V.*

Neribotasis žiedynas žr. Žiedynas.

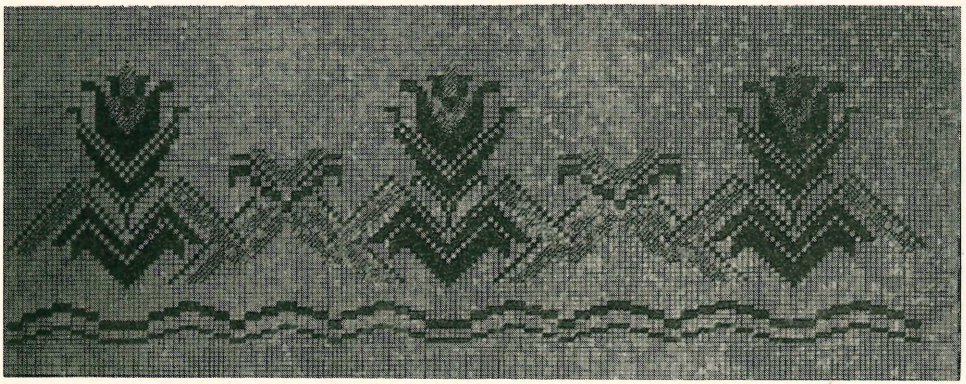

Nėriniui raštas

Nerijà vandenynų, jūrų, įlankų ir didelių ežerų sekliuose pakraščiuose susidariusi iš smėlio sausumos juosta. Jos sudarytos iš jūros nuogulų, kurias priekrančių srovės palieka, netekusios reikiamo greičio. Vykstant negiliose vietose gilinimo procesui, nuo dugno pakeltos medžiagos yra srovių nešamos ar dugnu velkamos ligi vad. negyvųjų taškų linijos, t.y. linijos, kur susiduria dvi priešingų linkmių srovės, arba ligi srovės greičio pranykimo vietos. Ten susidaro akumuliacijos zona, kur atoslūgių metu sankrovos pradeda pasirodyti viršum vandens paviršiaus. Iš jų pradžioje susidaro mažos salelės, kurios veikia kaip bunos kaupiančios prie savęs sąnašas. Tuo metu bangos perima pagrindinį statybos darbą; jos tolydžio išmeta nuo dugno smėlį ir krauna prie atsiradusio lėkšto salelės kranto. Kai kuriose vietose nerijų pylimui medžiagos teikia ir įtekančios upės ar net maži upokšniai. N. randama tik sekliuose vandenynų-jūrų pakraščiuose. Tokių vietų yra daug įvairiose pasaulio dalyse. Jūrų įlankose jos turi puslankio išvaizdą, o išilgai tiesaus kranto jos taip pat yra tiesios. Būdingos jų atsiradimo vietos yra sekliose įlankose priešais upių deltas. Iš tokių n. mums žinomiausia yra Kuršių Nerija, esanti tarp Baltijos jūros ir Kuršių Marių; ji vadinama Užmariu (žr.). Tai viena taisyklingiausių, savo atsiradimo būdu, vaizdingumu ir kitais savumais viena įdomiausių pasaulyje nerijų. Kai kurių n. galas srovių užlenkiamas ir tokia n. pasidaro panaši į kablį, pvz. Cape Cod, Mesinos n.; užlenkimo procesas veikia ir Helos (Pucko) nerijà Gdansko įlankoje. Nerijų atskirti nuo atviros jūros vandens plotai yra lagūnos. Nuo jūros pusės nerijos krantas esti lėkštas ir sudaro gerus paplūdymius.

A.B.

Nėrimas būdas aprangai gaminti. Neriama virbalais ir vąšiuku. Virbalais nėrimas imtas anksčiau vartoti už vąšiuką. Kada nėrimas imta vartoti Lietuvoje, duomenų neturima. Pradžioje imta nerti kasdieniniam vartojimui reikalinga apranga: kojinės, pirštinės, megztukai ir kt. Tik vėliau imta nerti ir papuošalai: servetėlės, staltiesės, užuolaidos ir kt. Neriama iš vilnonių, medvilninių, šilkinių siūlų. Naudojant įvairiaspalvius siūlus, visokiais raštais išmarginama ne tik papuošalai, bet ir kasdieninio naudojimo apranga. Lietuviškuose nėriniuose labai dažnai randama ir tautinių ornamentų.

Nėrimasis vabzdžiuose procesas, kai augdamas vabzdys turi išsinerti iš chitininės savo dangos ir užsiauginti naują dangą, kuri išauga didesnė pagal padidėjusį vabzdžio kūną. Vabzdžiui neriantis, chitininė danga atsisluoksnėja nuo odos, ir vabzdys iš jos išsineria. Šiam procesui padeda vad. nėrimosi liaukos, esančios odoje ir susidedančios iš trijų ląstelių.

Nerimdaičiai bžk. Telšių aps., Nevarėnų vls., 20 km į š.r. nuo Telšių; apie 500 gyv. (1940, drauge su N. kaimu). Mūrinė bžn. statyta 1860; ligi 1923 buvo filija, nuo to laiko parapija su apie 1750 parapiečių

Neringa, Klaipėdos krašto lietuvių katalikų jaunimo d-ja, Klaipėdos savivaldybėje ir teisme įregistruota 1929. Jos steigėjais buvo kun. Pr. Bajerčius, D. Jurkus, kun. J. Ruibys ir kt. N. buvo paimti L.K.J. Pavasario s-gos įstatai, bet sąmoningai

steigta kitu, visai atskiru vardu, neprimetant šiam kraštui D. Lietuvos organizacijų. I-ją N. valdybą sudarė kun. Pr. Bajerčius, J. Matulionis, A. Pakalniškis, J. Pocius, J. Stepanas; N. tuojau sutelkė per 200 narių ir reikalavo daugiau teisių lietuviams Klaipėdos kat. parapijoje, turėjo savo dramos ratelį, biblioteką ir kt. Prie N. 1934–38 veikė atskiru rateliu Prekybos instituto stud. ateitininkai; stud. N. ratelyje buvo per 50 narių, jiems pirmininkavo A. Pakalniškis, ir 1938 iš jų susidarė Gintaras (žr.). N. Klaipėdos krašte neturėjo atskirų skyrių, nors buvo pradėti kurti Šilutėje ir Pagėgiuose. Vokiečiams atplėšus 1939 Klaipėdą, N. veikla jau 1939 IV sustabdyta.

Nerinys žr. Nėrimas.

Neris arba Vilija didžiausias Nemuno deš. intakas, kurio baseinas apima rytinę etnografinės Lietuvos dalį.

Vardas. N. (m.g.) vardas vartojamas žemupy, kur sutinkama daug Panerių vietovardžių. Aukštupy težinomas Vilijos vardas (gud. Vilėja, lenk. Wilja, seniau Wilija), kurį pabrėžia Vileikos mst. vardas. Galima spėti, kad vakarinės Lietuvos gyventojai laikė N. aukštupiu Naročią, kuri teka iš Naročiaus ež.; tuo atveju Vilija buvo laikoma kair. Neries intaku. Panašiai yra su kair. N. intaku Ilija, kuriai gyventojai taiko 3 skirtingus vardus (žr. LE VIII, 407).

Kilmė. N. aukštupis, kaip ir Nemuno, yra lygus ir senas geologiniu požiūriu. N. žemupis, kaip ir Nemuno vidurupis, yra jaunesnis, turi gilų slėnį, didelį kritimą ir daug akmeningų rėvų. Geologai ištyrė, kad seniau N. tekėjo dabartiniu Vokės slėniu į pietus, į Merkį ir Nemuno slėniu pro Bėbrą į Vyslą ir toliau į vakarus. Nuslinkus ledynui upė rado trumpesnį kelią į jū-

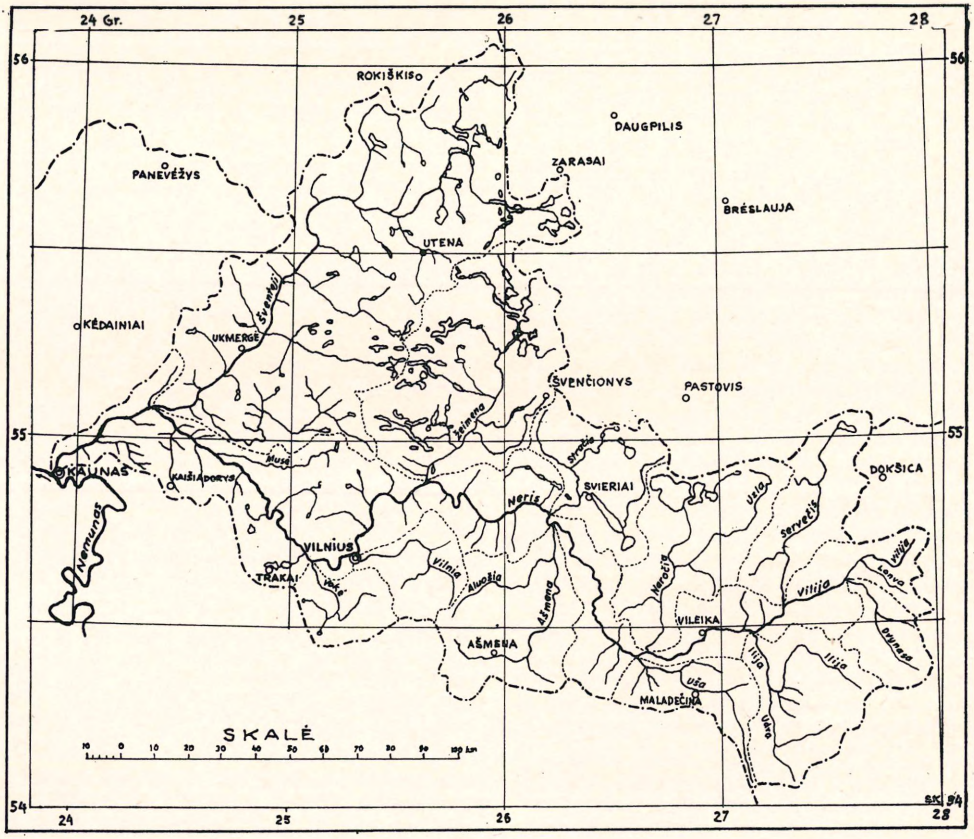

Neries baseinas

rą ir vis tebegraužia galinės morenos sąnašas.

Versmės. Vilija prasideda Gudijoje, ties Šilancų k., 25 km į r. nuo Dolhinavo mstl. Pirmas didesnis k., pro kurį ji teka, turi Vileikos vardą. Drauge su keliais intakais, kurie yra didesni už Viliją, ji jungiasi su Servečiu ties Kastikų k., ir nuo šios vietos laikoma plukdoma upe.

Ilgis. Nuo versmių ligi žiočių N. ilgis yra 510 km. Literatūroje nurodomi labai skirtingi skaičiai, nuo 448 ligi 728 km.

Intakai. N. turi apie 100 intakų. Reikšmingesni, skaitant nuo aukštupio, kairieji: Lonva, Dvinosa, Drazda, Kraistė, Kobylianka, Ilija, Bielovorocica, Smerdija, Uša, Zdra, Biela, Uoksna, Rudnia, Ašmena, Gožė, Senkavė, Tartokas, Bistryčia, Vokšė, Punžė, Bezdona, Vilnia, Vokė, Soidė, Bražuolė, Aliosa, Sukra, Žiežmarė, Laukysta, Bošė, Lomena, Rūkla, Taurosta, Varpė, Šešuva, Žversa; dešinieji: Milčia, Žižneva, Slasta, Servečis, Orpa, Kasuta, Ropė, Spornia, Naročia, Ardija, Palovoja, Stračia, Saročia, Dūda, Rytinė, Kiemelė, Juodupė, Baluoša, Žeimena, Nemenčia, Žalesa, Riešė, Sudervė, Čekonė, Elnė, Dūkšta, Irupė, Kernavėlė, Musė, Kamoja, Vėgėlė, Letava, Šventoji, Lokys, Varnaka, Lapienė. Žymiausi iš intakų: Šventoji, Žeimena, Naročia ir Ašmena.

Baseino plotas. Senesnieji autoriai duoda N. baseino plotą: Tillo (1883) 23.499, Keller (1899) 23.810 km². Kolupaila išmatavo (1924) 25.054 km². Lietuvos upių kadastras (1959) nurodo 24.933 km²: plotai patikslinti dabartinėse politinėse sienose, priduriant 2924 duomenis Gudijos ribose. Todėl čia duodami be pakeitimų 1924 matavimų skaičiai (žr. lentelę I).

Santakoj su Nemunu N. prisideda 54,1% prie Nemuno baseino ploto.

Kritimas. Nuo versmių ligi žiočių, 510 km ilgyje, N. vandens paviršius krinta 169 m, arba, vid., 33,1 cm/km. N. kritimas yra beveik dvigubai didesnis, kaip Nemuno, ir 40% didesnis, kaip Nemuno vidurinio ruožo. Be to, kritimas sukoncentruotas rėvose, kurios yra net pavojingesnės, kaip Nemuno ir taip pat turi gudiškus vardus. Smarkiausios, vad. sėbrinės rėvos, buvo: Privitalna, Rėviaka, Ašmenėlė, Šalnaidė, Baran, Soidė, Salinė, Zub, Laukysta, Krivičiai, Druskelė, Raudonė. Sėbrinių pavadinimas kilo iš to, kad sudužus laivui ‚sėbrai' padėdavo turtą gelbėti ir iš to pasipelnydavo (žr. lentelę II).

Lentelė I

NERIES BASEINO PLOTO AUGIMAS

Atst. nuo žiočių	Intakas	Baseino plotai, km² ligi intako	intako	su intaku	tarp intakų
484	Lonva	165	144	309	42
474	Dvinosa	351	592	943	467
443	Servečis	1370	1100	2470	149
422	Ilija	2619	1278	3897	473
366	Naročia	4370	1598	5968	8
361	Uša	5976	821	6797	269
341	Uoksna	7066	120	7186	378
279	Ašmena	7564	1511	9075	46
275	Stračia	9121	1166	10287	20
270	Saročia	10307	199	10506	620
213	Žeimena	11126	2771	13897	630
165	Vilnia	14527	631	15158	134
141	Vokė	15292	580	15872	39
136	Soidė	15911	167	16078	168
113	Dūkšta	16246	136	16382	310
75	Musė	16692	346	17038	29
66	Laukysta	17067	116	17183	83
56	Lomena	17266	188	17454	42
44	Šventoji	17496	6969	24465	4
43	Lokys	24469	132	24601	165
20	Šešuva	24766	166	24933	121
0	žiotys	25054			

Lentelė II

NERIES KRITIMAS ATSKIRAIS TARPAIS

Vieta	Nuo žiočių km	Alt. nuo j.l. m	Tarpo ilgis km	Kritimas m	Nuolydis cm/km
Versmės	510	191	36	25	69,4
Dvinosa	474	166	73	18	24,7
Vileika	401	148	71	16	22,5
Daniušava	330	132	104	22	21,2
Buivydžiai	226	110	61	23	37,8
Vilnius	165	87	41	21	51,2
Bražuolė	124	66	85	31	36,5
Jonava	39	35	39	13	33,3
Žiotys	0	22			

Aukštutinis ruožas. Vilija aukštupy yra švari ir daili upė, kuri teka vingiuodama tarp kalvų. Slėnis tik vietomis išsiplečia ir yra pelkėtas. Žymesnės vietovės: Vileikos mst., Zalesio dv., kng. Oginskių centras, Daniušavos ir Žadiškių bžk., Mikališkių mstl., Svyrionėlių bžk., Bistryčios mstl., Buivydžių bžk. Kiek toliau nuo upės yra Smurgainių mst. Rėvos prasideda žemiau Daniušavos. Upės vagos platumas 30–100 m, vandens gilumas 0,5–1 m, pasukimuose vietomis ligi 3 m. Srovės greitis 0,7 ligi 1,3 m/sek.

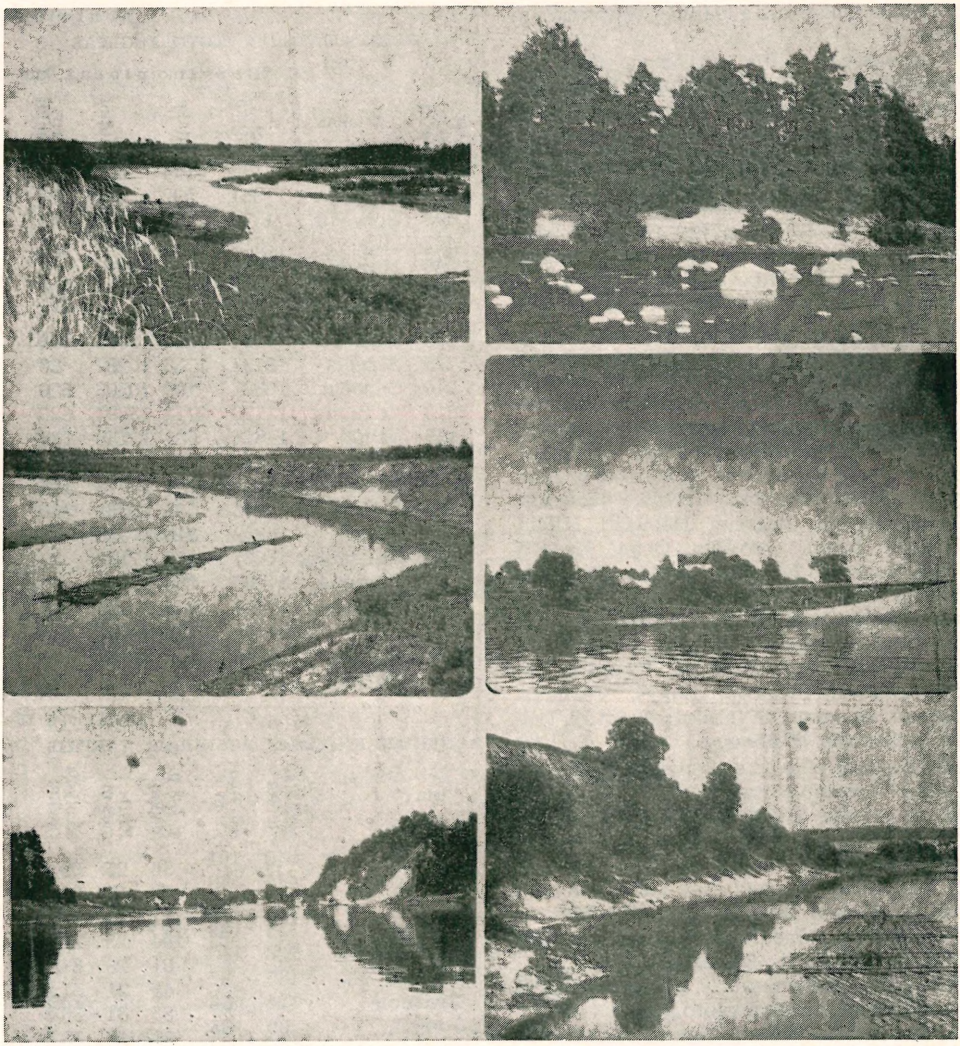

Neris: 1. aukštupis, 2. pirmoji rėva, 3. žemiau Žadiškio, 4. ties Mikališke, 5. ties Barašiūnais ir 6. aukščiau Vilniaus

Žemutinis ruožas pasižymi dideliu kritimu, turi siaurą slėnį su aukštais šlaitais. Rėvos eina viena po kitos, jų tarpuose pasitaiko salų. Upės vagos platumas įvairuoja tarp 70 ir 180 m, vandens gilumas 1–2 m, žemupy yra seklumų. Srovės greitis 1–1,5, rėvose ligi 2 m/sek. Žymesnės vietovės: Nemenčinės mstl., sostinė Vilnius, senoji Kernavė, Čiobiškio, Geguzinės, Skarulių bžk., Jonavos mst., Karmėlavos bžk. N. jungiasi su Nemunu ties Kauno mst. ir Vilijampole.

Per N. tepastatyta keletas tiltų: geležinkelio ties Vileika, a. Žeimenos žiočių ir ties Jonava, plentų ties Vileika, Mikališkėmis, du Vilniuje, Jonavoje ir Kaune.

N. p r a e i t i s. Senovėje N. buvo naudojama krašto ūkio gaminių transportui: pavasarį buvo plukdomos vytinės ir ‚dėžės', tik pasroviui. Nėra žinių, ar buvo kada mėginta taisyti rėvas. 1631 buvo planuota sujungti N. aukštupį su Ponia, Dniepro Berezinos intaku. Lietuvos–Lenkijos seimas pritarė karaliaus Žygimanto

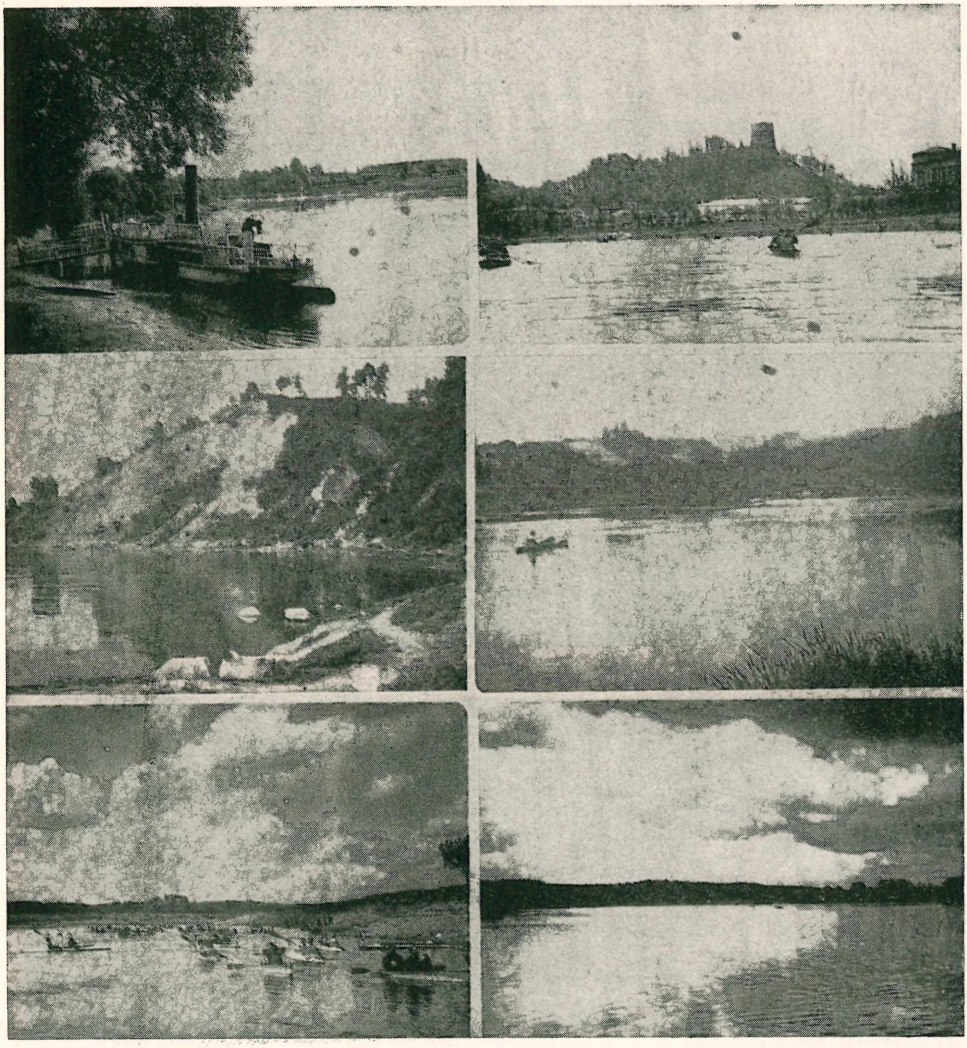

Neris: 1. ties Verkiais, 2. ties Gedimino kalnu, 3. žemiau Vilniaus (Karalienė), 4. prieš Soidę, 5. ties Kernave ir 6. žemiau Jonavos

sumanymui statyti ‚Beržūnos portą', tačiau darbas nebuvo pradėtas. Vieta perkasui buvo rasta ties Milčios bžk., tik 6 km lygaus slėnio, tačiau tam vandens kelíui maitinti neužtektų vandens. Be to, tektų reguliuoti visą N. vagą ir Beržūną ligi Dniepro. Buvo keliama ir vėliau nevykusių sumanymų sujungti N. su Dauguva.

1855 R. Tizenhauzas paleido tarp Kauno ir Vilniaus naują garlaivį ‚Nerį', tačiau jis tik pabandė plaukti prieš srovę ir po pirmos kelionės pasiliko Nemune.

1857 K. Tiškevičius atliko N. pažinimo tikslais įdomią kelionę laivu nuo aukštupio ligi žiočių. Tos kelionės aprašymą išleido J. I. Kraševskis Drezdene 1871: monografija Wilija i jej brzegi' neturi sau lygių, ne tik Lietuvos hidrografijoje.

N. tyrinėjimai. N. buvo labai mažai tiriama. Nuo 1881 ligi 1915 veikė 3 vandens matavimo stotys, Santakoje, Vilniuje ir Jonavoje, tik vasarą. Vandens debitas buvo matuotas ties Vilnium 1913–14 inž. Kielčevskio ryšium su miesto kanalizaci-

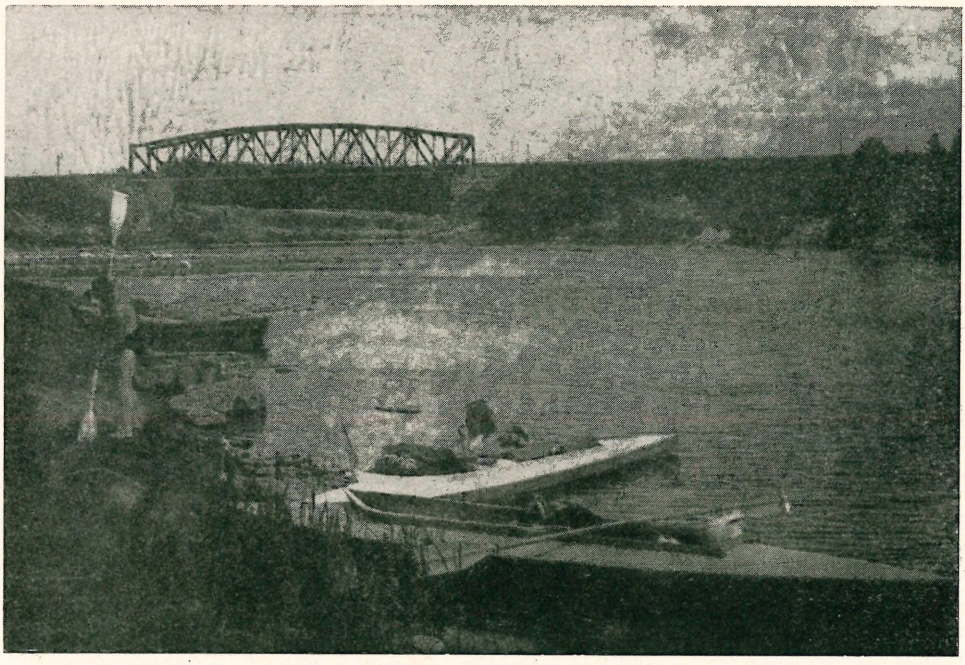

Neris ties Žeimenos žiotimis

Neris prie Raudondvario (Nemenčinės vls.)

jos projektu. Nuo 1921 veikė 7 hidrometrinės stotys Lenkijos Hidrografinio instituto žinioje ir 3 — Lietuvos Hidrometrinio biuro prižiūrimos. Remiantis šiais tyrinėjimais išskaičiuotas N. nuotakis Vilniuje ir Jonavoje. Vilniuje (1923–43) vid. debitas gautas 114,3 m^3/sek. arba 7,54 l/sek. km^2 nuo baseino ploto 15160 km^2. Jonavoje (1920–43) vidutinis debitas buvo 185,7 m^3/sek. arba 7,53 l/sek. km^2 nuo baseino ploto 24633 km^2. Pagal visų stočių duomenis, redukuotus 24 metų periodui, išskaičiuoti tokie vid. debitai, m^3/sek.: žemiau Dvinosos 6,2, žemiau Servečio 16,2, su Ilija 25,7, su Naročia 39,6, su Uša 44,9, su Ašmena 61,5, su Stračia 70,6, ligi Žeimenos 77,8, su Žeimena 102,5, su Vilnia 112,5, su Muse 127,8, ligi Šventosios 131,2, su Šventąja 184,3, ligi žiočių 188,5 m^3/sek. Mkm. debitas gali būti daugiau kaip 2000 m^3/sek. Didžiausias potvynis 1931 davė 1700 m^3/sek. ties Vilnium ir 2070 m^3/sek. ties Jonava. Mnm. debitas ligi 50 m^3/sek. Vid. kritulių aukštis N. baseine pagal 20 lietmačių observacijas yra 605 mm, vid. nuotakio aukštis yra 239 mm, todėl nuotakio koeficientas gautas 0,395, kitaip, nuo baseino nuteka 39,5% lietaus ir sniego. Palyginus su Nemunu, matyti, kad Neris yra geriau maitinama vandeniu. N. užšąla, vid., XII 15, laužo ledus, vid., III 20. Paprastai, dėl didesnio kritimo, N. anksčiau sulaužo ledą, kaip Nemunas, ir tuo padaro Kaune potvynius.

N. v a n d e n s j ė g a. Pagal Lietuvos energijos komiteto 1939–40 ‚vandens jėgų kadastrą' N. nuo Buivydžių ligi žiočių sumarinis galingumas įvertintas 71.400 kW su 6 mėn. garantija ir 52.400 kW su 9 mėn. garantija. Buvo daug sumanymų statyti hidroelektrines stotis. Lenkijos įstaigos projektavo užtvanką ties Šilėnais, Soidės rėvoje. 1938 pradėta statyti Turniškių hidroelektrinė, tačiau dėl politinių ir kitų įvykių statyba sustabdyta. Tinkamiausios vietos būtų aukščiau Kauno ir ties Jonava.

K. Tyszkiewicz, Wilija i jej brzegi 1871; *I. Chodźko,* Brzegi Wilii 1842 (yra 2 liet. vertimai); *W. Kollis,* Wezbrania Wilji oraz częstotliwość ich występowania 1933; *M. Rybczyński,* Rozmieszczenie sił wodnych w województwie Wileńskiem 1934; *S. Kolupaila ir J. Daniliauskas,* Neries nuotakis ties Jonava 1937; *S. Kolupaila ir Č. Šalkauskas,* Neries nuotakis 1920–1938 metais, 1939; (") Vilniaus krašto vandens jėgų kadastras 1940; *J. Daniliauskas,* Lietuvos upių vandens jėgos naudojimo sumanymai (Projektai ant Neries) 1947; *S. Kolupaila,* Lietuvos upių monografijos 1931, 1932; (") Neriai tirti ekspedicijos 75 metų proga 1932; (") Išilgai Neries 1929; (") Narutis–Vilnius–Kaunas 1939; (") Narutis ir Neris 1940; (") Medžiaga monografijai apie Neri 1957; (") Narutis–Vilnius–Kaunas 1957; (") Kelios mintys apie Neri-Viliją 1959; (") Neries baseino nuotakio integravimas 1959 (rankraštis).

S.K.

Neris Salomėja (Bačinskaitė - Bučienė; 1904 XI 17 Kuršių k., Alvito vls., Vilkaviškio aps. — 1945 VII 7 Maskvoje, palaidota Kaune) poetė. Pradžioj mokėsi Marijampolės gimn. 1919 persikėlė į Vilkaviškio Žiburio gimn. ketvirtąją klasę. Iš mažens būdama religinga priklausė ateitininkams. Gimnazijoj pasižymėjo kaip dailininkė ir poetė. Jos eilėraščiai buvo dedami į šapirografuotą ateitininkų kuopos laikraštėlį. Pirmi jos eilėraščiai yra išlikę iš 1921. Pasirašinėdavo Liūdytės ir Juraitės slapyvardžiais. 1923 rudenį jos eilėraščiai pasirodė Ateity Salomėjos Neries slapyvardžiu. Gimnazijos laikais jautėsi turinti ir kitų meninių gabumų: mokėsi skambinti pianinu ir svajojo stoti į dailės mokyklą. Gimnaziją baigė 1924 ir tais pat metais stojo LU teologijos-filosofijos fak. studijų pagrindine šaka imdama lietuvių literatūrą, o šalutinėmis — vokiečių kalbą su literatūrą ir pedagogiką-psichologiją. Šalia studijų, uoliai lankė teatrą, dalyvavo ateitininkų d-jos šatrijos veikloje. 1927 išėjo pirmas jos poezijos rinkinys Anksti rytą, susilaukęs palankaus kritikos įvertinimo. 1928 baigė universitetą ir tuojau išvažiavo į V. Europą — Vokietiją, Šveicariją. 1928 rudenį švietimo ministerija paskyrė mokytoja į Seinų Žiburio gimnaziją Lazdijuose, kur dėstė vokiečių kalbą. Atostogų metu vėl keliavo į V. Europą, Vienoje gilino vokiečių kalbos studijas, lankėsi Šveicarijoje, Italijoje. 1931 iš spaudos išėjo antra jos poezijos knyga Pėdos smėly, vienas iš stipriausių jos lyrikos rinkinių. Po šio veikalo autorė sudegino ‚tiltą į praeitį visą' — perėjo į kairiųjų Trečią Frontą. Tų pat metų vasarą paliko Lazdijų gimnaziją, apsigyvendama Kaune, kur vertėsi pamokomis, redagavo lietuvių liaudies pasakas (Mūsų pasakos). Poezijos dabar ji rašė nedaug. Gan gausiai jos lyrikos šiuo laikotarpiu persispausdino Argentinos Lietuvių Balsas. Komunistų spaudoje pasirašinėjo M. Giraitės slapyvardžiu. Po kelerių metų ji vėl pradėjo bendradarbiauti ir to-

S. Neris

kiuose žurnaluose, kaip Židinys ir Naujoji Vaidilutė. 1935 išleista jos lyrikos trečia knygą Per lūžtantį ledą, o 1938 (21939) ketvirta — Diemedžiu žydėsiu. Už šį veikalą poetė laimėjo valstybinę literatūros premiją 5000 litų. 1934. N. gavo paskyrimą į mergaičių gimnaziją Panevėžyje, kur išgyveno ligi 1936 atostogų. Tų metų gale Paryžiuje ištekėjo už skulptoriaus B. Bučo. Paryžiuje išbuvo ligi 1937 VII, rašydama, lankydama muziejus, teatrus, parodas. Grįžusi į Lietuvą, buvo paskirta mokytoja į Kauno trečiąją gimnaziją. Apsigyveno Palemone. 1939 ekskursavo okupuotoje Lietuvoje. 1940 išleista jos Eglė žalčių karalienė. Sov. Sąjungai okupavus Lietuvą, rašė eiles partinėmis temomis. Iš jų labiausiai paskleista pagal pavedimą atsiradusi jos Poema apie Staliną 1940, išversta į daugumą sovietinių respublikų kalbų. Ištraukas iš jos autorė skaitė ir Kremliuje Stalino akivaizdoje. Tapusi oficialia poete, autorė išgyvendavo krizių, verkdama ir artimiesiems sakydama, kad ‚dabar mane vadins išgama'. Ligi šiolei kursuoja įvairių nuomonių apie jos visišką ištikimumą, net priskiriama jai eilėraščių, kurie liudytų jos apgailestavimą dėl naujo kelio. Bet viešai ji pasirodė su nemaža eilėraščių apie komunizmo stabus. Kilus vokiečių sovietų karui, bolševikai poetę išgabeno į Rusiją. Iš pradžių ji gyveno Maskvoje, paskui Penzoje ir Ufoje, pagaliau vėl Maskvoje, iš kur 1944 grįžo į Kauną. Paskutinė jos kūryba sudėta į Laukines obelis, Dainuok, širdie, gyvenimą (1943 Maskvoj) ir Lakštingala negali nečiulbėti 1945. Šį savo rinkinį autorė išvydo jau mirties patale: sunkiai susirgusi, ji 1945 I buvo paguldyta į ligoninę Kaune, o paskui išgabenta į Maskvą, kur VII 7 mirė, kaip oficialiai pranešta, kepenų vėžiu. Rytojaus dieną jos palaikai buvo grąžinti į Kauną ir palaidoti Kultūros muziejaus sodelyje.

N. yra vienas iš natūraliausių balsų lietuvių poezijoje. Pradžioje jos eilėraščiuose yra kiek Putino, Balio Sruogos ar Tysliavos pėdsakų. Įtakos jai darė lietuvių tautosaka, kurios panaudojimas dažnesnis vėlesnėje jos lyrikoje, — įvairių priemonių ir temų prasme.

Ji priklauso tai lietuvių poetų kartai, kuri savo kūrybą subrandino ir pasiekė geriausių laimėjimų tarpukaryje, nepriklausomos Lietuvos laikais. Jai būdingiausios savybės yra lyrizmas, paprastumas, aiškumas, žodžio tikslumas ir melodinis lakumas. Ryšium su tuo pabrėžiamas jos poezijos dainingumas. Nors iš pažiūros jos eilėraščiai atrodo permatomai paprasti, tačiau autorė savo eiliavime tikrai pasigauna nemaža išradingumo, vietomis siekiančio virtuozinių laimėjimų. Visa tai išsilaiko natūralumo ribose, todėl jos raštų meistriškumas nesimeta į akis. Techninė prasme vienas iš meistriškiausių jos kūrinių yra Eglė žalčių karalienė. Iš antros pusės, N. kūriniai nepasižymėjo idėjiniu sudėtingumu, įvairumu ir minties gelme. Todėl nors ji po savo pasukimo kairėn, o ypač užėjus okupacijai, daug savo posmų paskyrė idėjinėms temoms ir politinėms aktualijoms, dažniausiai čia neprašoksta štampinių šūkių, nors ir pralenkdama kitus partinių šūkių eiliuotojus. N. šios rūšies kai kurie eilėraščiai, kadaise labai aukštinti, jau spėjo nustoti savo aktualumo, prasmės ir paseno, kaip atsitiko su Poema apie Staliną, kai šis buvo nuvainikuotas.

Kartu suvedant, visą N. kūrybą galima išskirti į šias tris grupes: a. individualinę lyriką, kurios vieni iš gražiausių žiedų yra Pėdos smėly ir Diemedžiu žydėsiu, b. epinę poeziją, kurios viršūnę sudaro Eglė žalčių karalienė, ir c. politinius eilėraščius, kurių dalis jau ir režimui nustoja prasmės. Dar paminėtini jos rinkiniai vaikams ir vertimai iš kitų kalbų. O bendrose svarstyklėse jos lyrikos kraitį reikia statyti greta kitų pirmaujančių jos kartos poetų įnašo.

N. raštai buvo išleisti keliais atvejais. 1941 Rinktinė, 1957 pasirodęs rinkinys apima tris tomus. Pirmame sudėti eilėraščiai ir poemos, antrame — eilėraščiai ir vertimai, trečiame — proza, publicistika, dienoraščiai, laiškai.

N. eilėraščių yra išverstų į įvairias Sovietų Sąjungos esančias kalbas — daugiausia rusų. Jos poezijos yra pasirodę lenkų, latvių ir kt. kalbomis. Prieš II pas. karą N. poezijos buvo išversta į vokiečių, prancūzų, esperanto kalbą.

Apie ją pačią Lietuvoje susidariusi gausi literatūra su bibliografija ligi mažiausių smulkmenų. Apie poetę surinkti įvairių ją pažinojusių asmenų atsiminimai. Biografiją rašė A. Venclova ir kt. Leidžiamos apie ją studijos (D. Saukos ir kt.). Jos albumą 1955 paruošė K. Vairas-Rač-

kauskas, B. Dvarionas, J. Gruodis, Tallat-Kelpša yra parašę jos eilėraščiams muziką. Įvairūs dailininkai tapė jos portretus.

Ig. Malėnas, Mano bičiulė S. Neris (Aidai 1958 nr. 6); Literatūra ir Kalba IV t. (Lietuvos mokslo akad. leidinys) 1959. *A. Vč.*

Neris Čikagos lietuvių sporto klubas, įsteigtas 1955 X 23, iš susijungusių Čikagos Gintaro ir Perkūno sporto vienetų. Pirmąją valdybą sudarė: A. Lauraitis (pirm.), Z. Žiupsnys, O. Blandytė, J. Šoliūnas ir A. Kikilas. Klubas kultivuoja: krepšinį, stalo ir lauko tenisą, tinklinį, šachmatus, lengvąją atletiką, plaukimą ir futbolą. Tuoj po įsisteigimo 1956 Š. Amerikos sporto žaidynėse Čikagoje klubo sportininkai laimėjo vyrų ir moterų krepšinį, vyrų ir moterų tinklinį ir moterų stalo tenisą. Taip pat ir vėlyvesnėse Š. Amerikos lietuvių sporto žaidynėse, bei Vidurinių Vakarų sporto apg. varžybose klubo komandos ir atskiri sportininkai yra pelnę daug pirmųjų vietų. Klubas turi pajėgias krepšinio, tinklinio ir šachmatų komandas. Nemaža klubo narių yra atstovavę lietuvių rinktinėms Amerikos pabaltiečių sporto varžybose. N. krepšininkai (vyrai ir jauniai) yra dalyvavę Čikagos parkų pirmenybėse. 1959 pavasarį vyrai krepšininkai Marquette parko pirmenybėse laimėjo (kartu su ASK Lithuanica) pirmą vietą. Moterys tinklininkės kasmet dalyvauja Čikagos AAU pirmenybėse, o stalo tenisininkai — įvairiose amerikiečių varžybose. Klubo šachmatininkas P. Tautvaiša dukart yra laimėjęs Čikagos ir Illinois meistro vardus. N. futbolininkai dalyvauja I div. pirmenybėse ir 1959 užėmė pirmą vietą. Klubas yra įvykdęs visą eilę Vidurinių Vakarų sporto apygardinių pirmenybių. 1958 rudenį klubo pastangomis buvo įsteigta pereinamoji Čikagos lietuvių krepšinio taurė, kurią tais metais laimėjo N. sportininkai. Dabartinę klubo valdybą sudaro: A. Lauraitis (pirm.), Ed. Šulaitis, Z. Žiupsnys ir D. Kolbaitė. *Ed.Š.*

Neris lietuvių statybos bendrovė, įsteigta 1955 Čikagoje. Pastatė marijonų vienuolyno, koplyčios ir Draugo spaustuvės namus, jėzuitų vienuolyno, koplyčios ir Jaunimo Centro namus. Visi pastatai projektuoti lietuvių architektų Kova Ass. Be to, saleziečių vienuolyno namus (bendrovės projektas), Šv. Kazimiero seserų (prie Filadelfijos) senelių namus, vienuolyną ir koplyčią; Clevelande naujosios lietuvių parapijos mokyklą, vienuolyną, salę ir kleboniją, projektas arch. C. Kudoko. Taip pat įvairaus dydžio gyvenamųjų namų ir kitokių. Bendrovei vadovauja dipl. statybos inž. J. Augustas-Augustinavičius.

Nerys Raseinių aps. upelis, Vidaujos (Mituvos) deš. intakas, 8,7 km ilgumo; baseino plotas 16 km^2.

Nerium Oleander žr. Oleandras.

Nerlichas (Nehrlich) 1. K a r o l i s (1808 IX 4 Nemunėlio Radviliškyje, Biržų aps. — 1860 III 31 Kėdainiuose) Samuelio (2) sūnus, ev. reformatų Gudijos superintendentas. Jau prieš 1840 buvo paskirtas į Kėdainius, kur ruošė spaudai savo tėvo Samuelio giesmyną, išsp. 1845. Jis dar paruošė ir Pamokslus ir Kozones ape smerti, išsp. 1864 taip pat Mintaujoje. Jis buvo parašęs, bet prieš mirtį nebespėjęs išlyginti, ir lietuvių k. gramatiką, kurios rankraštis dingo.

2. S a m u e l i s (apie 1765 Biržų apl. — 1840/41 Kėdainiuose?) Karolio (1) tėvas, kunigas, Žemaičių senjoras. Iš jo biografijos težinoma, kad ilgesnį laiką dirbo Nemunėlio Radviliškyje ir kad paruošė naują giesmyną, už kurį Biržų sinodas 1819 VII 10 pareiškė padėką. N. giesmynas turėjo būti tuojau pradėtas spausdinti gotišku raidynu, tačiau 1822 trūkstant lėšų, spausdinimas buvo atidėtas; ji išsp. jo sūnus Karolis 1845 (Kancyonalas, tey east Kniga Psolmu ir Giesmiu), kurią anksčiau priskirdavo Karoliui N. Šį giesmyną ruošdamas N. pagrindan paėmė Kniga Nobaznistes (1653) ir iš jos perdirbtą Kancyonalas tey easti: Knigos Psalmiu ir Giesmiu (1781), tik iš jos išmetė 35 giesmes, pakeisdamas naujais vertimais iš lenkiško Kurnatausko giesmyno; giesmyną N. daugiau pritaikė biržėnų tarmei. Jis prieš 1819 jau buvo paruošęs ir Summa aba Trumpas iszguldimas Ewangeliu..., kurios paskutinė laida (1781) buvo išsisėmusi. Tačiau ir ši knyga tepasirodė tik po N. mirties, būtent 1863 (?1871).

Vc. Biržiška, Lietuvių Bibliografija II, III, 1926, 1929; (") Senųjų lietuviškų knygų istorija II, 1957.

Nerman 1. B i r g e r (g. 1888) švedų archeologas. Upsalos univ. archeologijos doc., nuo 1920 prof. 1923–25 archeologijos prof. Tartų (Dorpato) univ. Estijoje. Nuo 1938–55 Stocholmo valstybinio istorinio muziejaus dir. N. specializavosi Skandinavijos geležies amžiuje, ypatingai tyrė Gotlando salą. N. domėjosi ir skandinavų liekanomis Kurše. Kasinėjo ir tyrė Grobinos (Lat-

Nerman

vijoje) ir Apuolės piliakalnius, pastaraji 1931–32 kartu su gen. Nagevičiumi ir prof. Volteriu. Iš N. gana gausios mokslinės literatūros paminėtini veikalai Die ältere Eisenzeit Gotlands (1923 kartu su O. Almgren), Die Verbindungen zwischen Skandinavien und Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit 1929, Die Völkerwanderungszeit Gotlands 1935, Grobina-Seeburg, Ausgrabungen und Funde 1958. Be šių mokslinių veikalų, paminėtini ir jo parašyti mokslo populiarizacijos veikalai Sveriges rikes uppkomst 1941, Sveriges första storhetstid 1942, Nör Sverige kristnades 1945, Sveriges konungar och drottningar 1952. N. yra veiklus ir švedų kraštotyriniame judėjime. Jau studentas buvo Švedų priešistorinės d-jos sekretorius, o paskui ir jos pirmininkas.

B. Nerman

Šalia savo mokslinės veiklos, N. yra ir politikas. Jis pašvenčia savo jėgas ginti prispaustųjų tautų laisvės idėjai. Pirmoje eilėje jo politinis veikimas apima Pabaltijo valstybių teisių gynimą. Jis yra vienas iš steigėjų ir dabartinis Baltiska Komittén (Baltų komitetas) pirmininkas, iniciatorius ir bendradarbis Baltų komiteto nuo 1944 leidžiamos knygučių serijos Brännande Östersjöproblem, kurių ligi šiol išėjo penkios. Iš jose tilpusių N. straipsnių paminėtini Balticums rätt (Pabaltijo teisė, 2 sąs. 1944), De baltiska folkens lidanden (Pabaltijo tautų kančios, 3 sąs. 1944), De deporterade baltiska politikerna och Sovjet (Deportuotieji Pabaltijo politikai ir Sovieti, 5 sąs. 1957). 1956 pasirodė jo kiek stambesnis veikalas apie Pabaltiji — Balticum skall leva! (Pabaltijys gyvens!).

Jis yra aktyvus Baltiska Humanistiska Förbundets Flyktingshjälp (Baltų humanistinės sąjungos pabėgėliams šelpti komiteto) valdybos narys. Jo iniciatyva ir pastangomis buvo sudaryti galimumai kai kuriems iš Pabaltijo pabėgusiems mokslininkams dirbti savo srityse. N. buvo vienas iš iniciatorių steigiant mokslinį Baltų institutą Švedijoje, kuris nepriklausomybės laikais buvo surengęs keletą mokslinių kursų Švedijoje. Jis buvo Švedų-lietuvių draugijos narys. Už nuopelnus garsinant Lietuvos vardą bei jos kultūrą savo paskaitose ir už dalyvavimą Apuolės kasinėjimuose Lietuvos prezidento 1932 vasario 16 aktu N. apdovanotas III laipsnio Gedimino ordinu. N. garbei, 1958 švenčiant 70 metų sukaktį, buvo jo draugų, tiek pabaltiečių, tiek švedų, išleistas jam skirtas jubiliejinis leidinys — Festskrift till B. N.

2. Einar (g. 1888) švedų tapytojas. Studijavo meną Stockholme, o po 1908 pas Matisse Paryžiuje. Savo kūrinius N. išstatė 1909 ‚Jaunųjų' parodoje. Iš lengvo N. perėjo į grynai dekoratyvinę sritį ir pasidarė žymus iliustratorius bei karikatūrininkas. Ilgą laiką jis gyveno Anglijoje ir JAV, reikšdamasis portretistu bei karikatūrininku.

3. Ture (g. 1886) švedų rašytojas, žurnalistas bei politikas. 1908–15 įvairių socialdemokratinių laikraščių redaktorius. Kaip dailiosios literatūros rašytojas N. debiutavo 1909 eilėraščių rinkiniu Nidvisor och solpsalmer. Po jo sekė kiti rinkiniai — Kvinnokväden 1910, I brynja och brånad 1913 — tai asmeninė lyrika, išreiškianti jo radikalią pasaulėžiūrą. Formos atžvilgiu toje lyrikoje ryški svetima įtaka, be kitko ir Heines, kurio eilėraščius jis yra vertęs į švedų kalbą.

N. prisijungė prie radikalaus sparno, susikūrusio švedų socialistų partijoje per I pas. karą. Kairiesiems socialdemokratams priklausė nuo 1917, o nuo 1921 komunistams. 1930–37 buvo komunistų partijos atstovas Švedijos parlamento pirmuosiuose rūmuose. Tačiau besekdamas politinę raidą ir pamatęs Sov. Sąjungos bei komunizmo tikrąjį veidą, 1939 iš partijos išstojo. 1946 vėl pirmųjų parlamento rūmų atstovas, bet jau socialdemokratas. Savo poetinę veiklą N. tęsė ir toliau, dabar ji įgavo dar radikalesnį atspalvį, pvz. rinkiniuose I fiendeland 1916, Fruntimmer 1918, Massornas dag 1919. N. parašė ir visą eilę romanų iš tuolaikinio Upsalos literatūrinio gyvenimo. Be dailiosios literatūros, N. išleido ir eilę darbų iš profesinių sąjungų gyvenimo. Per II pas. karą N. buvo didelis kovotojas prieš vokiškas nacizmo tendencijas Švedijoje. Tačiau Vokietijai pralaimėjus karą ir ėmus visiems favorizuoti Sovietų Sąjungą, jis, kaip kovotojas už humanizmą, nukreipė savo plunksną prieš Sovietų smurtą. Švedų vyriausybei nutarus išduoti sovietams į Švediją pabėgu-

sius pabaltiečių karius, N., pasakė kalbą specialiai tam reikalui suruoštame mitinge Stockholme pasmerkdamas visokį smurtą, N. viešai gina pabaltiečių ir kitų prispaustųjų teises. Baltų komiteto Stockholme leidžiamos serijos Brännande Östersjöproblem 5-me sąsiuvinyje 1957 yra straipsnis De mänskliga rättigheterna och Balticums folk (Žmogiškosios teisės ir Pabaltijo tautos). Nacius ir komunistus jis čaižė savo įsteigtame laikraštyje Trots Allt 1939–46. Savo antinacinį požiūrį jis be kitko išdėstė knygose Europa 1940 (1940) ir Svensk och människa 1940. Abi knygos buvo konfiskuotos. Iš kitų jo politinių knygų paminėtinos Svensk och ryss 1946 ir Från komintern till kominform 1949. 1948 N. pradėjo leisti savo prisiminimus, iš kurių yra pasirodę Allt var ungt 1948 ir Allt var rött 1950. Rinktiniai raštai 12 tt. 1930–38. *J.Lng.*

Nernst Walther Hermann (1864-1941) vokiečių fizikas ir matematikas. Nuo 1890 dėstė Goettingeno univ., 1902 Berlyno univ. prof. 1924–33 Berlyno fizikos inst. direktorius. Svarbiausi N. darbai yra žemų temperatūrų tyrimai; tie tyrimai įgalino N. 1906 atrasti naują šilumos dėsnį, vad. Nernsto principu, arba trečiuoju termodinamikos dėsniu. Iš antrojo termodinamikos dėsnio eina, kad entropija (žr.) $S = \int \frac{dQ}{T} + \text{const.}$, kur Q gautos šilumos kiekis iš atiduodančios ją sistemos proceso metu, T absoliutinė sistemos temperatūra. Konstanta (const.), kuri nepriklauso nuo temperatūros, kliudė gauti griežtą entropijos dydį. N. parodė, kad prie žemų temperatūrų sistemos entropijos kitimas ΔS mažėja, žeminant proceso metu temperatūrą. Siekiant gi absoliutinį temperatūros nulį, tasai kitimas ΔS taip pat siekia 0, o pats entropijos dydis eina prie tam tikro pastovaus dydžio S_0 : $S \to S_0$, kai $T \to 0$. Kadangi S_0 nepriklauso nuo jokių parametrų (žr.), sutartinai galima imti S_0 entropijos skaičiavimo pradžia (nuliu) ir rašyti $S_0 \to 0$, kai $T \to 0$. Iš to dėsnio seka: 1. kūno šilumos talpumas prie absoliutinio nulio lygus nuliui, 2. absoliutinis nulis nepasiekiamas, 3. jei S būtų lygus nuliui, būtų galima padaryti antros rūšies perpetuum mobile (amžiną judėjimą). N. įrodė, kad plokštelėje, esančioje magnetiniame lauke statmenai laukui, plokštelės kraštuose esti potencialų skirtumas. Šį reiškinį vadina Nernsto - Ettingauzeno reiškiniu. 1888 N. paskelbė elektrolitinę metalų tirpimo ir elektrodinių potencialų teorijas ir išvystė difuzinių potencialų teoriją. 1894 pastebėjo, kad tirpintojo disociacijos savybė didėja, didėjant dielektrinei konstantai. 1897 padarė lempą, kurioje šviečia puslaidininkis, nereikalaująs oro išsiurbimo. Silpna tos lempos pusė, kad, ją įžiebiant, reikia palaukti per pusę minutės, kol elektra puslaidininkį įkaitins. 1920 gavo Nobelio premiją. Išsp. Theoretische Chemie [15]1926, Die theoretischen und experimentellen Grundlagen des neuen Wärmesatzes 1918 ([21]1924), Das Weltgebäude im Lichte der neueren Forschung 1921, Einführung in die mathemat. Behandlung der Naturwissenschaft(su A. Schönfliessu) 1901 ([11]1931).

W. Nernst

Neroccio di Bartolomeo (1447–1500) italų tapytojas ir skulptorius, būdingas Sienos mokyklos atstovas. Jo madonos atvaizduotos nepaprasto švelnumo ir meilumo, tapysena atpalaiduota nuo bet kurio kūniškumo įspūdžio. Dominuoja šviesus koloritas.

Nero gelmė ligi 1930 buvusi giliausia žinoma vandenynų gelmė (9642 m), išmatuota 1899 Pacifike britų matavimų laivo Nero ekspedicijos į pietų rytus nuo Guano salos.

Neroli eterinis aliejus gaunamas iš karčiųjų apelsinų (Citrus aurantium, subsp. amara, Lin.) žiedų; XVII a. aliejus buvo pavadintas italų princesės Neroli vardu. Kartusis apelsinas, kilęs iš Azijos pietryčių, dabar daugiausia auginamas P. Prancūzijoje. Aliejus išvaromas vandens garais; išeiga apie 0,1%. Tai gelsvas ypatingai malonaus kvapo skystis, $d^{25}/_{25}$ 0.864 –0.871, n^{20}/D 1.4707–1.4741, $[\alpha]^{25}/D + 2°35'$ iki + 6°52'. Jo sudėtyje randama apie 35% angliavandenilių, 30% linalolo, 7% linalilo acetato, 6% d-neralidolo, 4% geraniolo ir nerolo, 4% geraniolo-nerolo acetatų, 2% d-α-terpineolo, 0.6% metilo antranilato, < 0.1% indolo ir 11,3% įvairių kitų medžiagų. Neroli yra viena seniausių ir vertingiausių kvapiųjų medžiagų, įei-

nanti beveik visų brangiųjų kvepalų sudėtin. Dėl savo aukštos kainos ir didelio pareikalavimo, neroli dažnai falsifikuojamas, primaišant įvairių natūraliai jame randamų medžiagų, kurių nenatūralią kilmę sunku išaiškinti. Todėl neroli kokybė paprastai nustatoma iš kvapo. Prancūzijoje kasmet perdirbama apie 120 t karčiųjų apelsinų žiedų, iš kurių pagaminama apie 1200 kg n. aliejaus. Greta aliejaus, iš kiekvieno kg perdirbtų žiedų susidaro apie litras labai kvapaus apelsinų žiedų vandens, kuriame būna ištirpęs maždaug trečdalis žieduose buvusių kvapiųjų medžiagų. Šis vanduo naudojamas brangesniųjų likerių, saldainių ir pyragaičių gamyboje, be to, laikomas geru vaistu nuo nemigos. Kartais iš jo išskiriamos kvapiosios medžiagos lakių tirpiklių pagalba. Tirpiklį nugarinus, pasilieka nepaprastai stipraus ir malonaus kvapo, rusvas apelsinų žiedų vandens absoliutus aliejus. Artimesnis gyvų žiedų kvapui aliejus gaunamas ekstrahuojant pačius žiedus lakiais tirpikliais (pvz. žibalo eteriu). Tirpiklį nugarinus, pasilieka apie 2% žiedų svorio tirštos medžiagos, iš kurios išskiriama apie 53% alkoholyje tirpaus absoliutaus apelsinų žiedų aliejaus; šio aliejaus stiprus ir sunkokas, tačiau labai malonus kvapas ypatingai tinka rytietiško tipo kvepalų sudėčiai.

E. Guenther, The Essential Oils III, 1949. *J.Vbr.*

Nerolinas yra β-naftilo etilo eteris arba 2-etoksi-naftalenas, $C_{10}H_7–O–C_2H_5$. Gaunamas veikiant β-naftolą etilo alkoholiu arba, geriau, etilo sulfatu. Tai balti kristalai, kurie lydosi 37,5°, o verda 282° temperatūroje; tirpūs daugumoje organinių tirpiklių. N. turi stiprų karčiųjų apelsinų žiedų kvapą, kuris tačiau atskiedžiamas kinta, artėdamas mažiau maloniam akacijos ir pagaliau žemuogės kvapui. Todėl n. vartojamas tik muilų ir pigių odekolonų gamyboje. N. kartais vadinamas bromelija. *J. Vbr.*

Neronas romėnų Klaudijų (žr. Claudii) giminės pravardė (ner- ‚vyriškas, narsus') (37–68) Romos imperatorius N. (54–68 po Kr.). Pagal tėvą pilnas N. vardas Lucius Domitius Ahenobarbus. Ištekėjusios už imperatoriaus Klaudijaus Agripinos pastangom Klaudijaus 50 įsūnytas, N. gavo jo vardą ir vadinosi Nero Claudius Drusus Germanicus Caesar. Jis vedė Klaudijaus dukterį Oktaviją ir, Agripinai nunuodijus Klaudijų, imperatoriaus gvardijos (praetoriani) buvo apšauktas imperatorium. Iš meniškais gabumais apdovanoto jauno valdovo tikėtasi susilaukti naujojo Augusto laikmečio. Gvardijos viršininkas (praefectus praetoriarum cohortium) Burus ir auklėtojas filosofas Seneka per pirmuosius penkerius valdymo metus darė geros įtakos

Neronas

N., ir pradžioj jis valdė nuosaikiai. Netrukus tačiau, apsvaigintas absoliutinės valdžios, patvirko ir ėmė žudyti nepageidaujamus asmenis. Jau 55 nunuodijo teisėtą sosto paveldėtoją Klaudijaus ir Mesalinos sūnų Germaniką. Norėdamas išsivaduoti iš valdžios trokštančios motinos įtakos, 59 liepė ją nužudyti. 62 buvo nunuodytas Burus ir Oktavija, kad galėtų vesti Popėją Sabiną. Kai 64 kilo milžiniškas gaisras, siautęs 6 dienas ir pelenais pavertęs arti ¾ Romos, N. nuo savo rūmų stogo gėrėjęsis gaisro vaizdu ir dainavęs apie Trojos žlugimą. Kratydamasis įtarimu, kad jis pats padegęs miestą, N. ėmė žiauriai persekioti krikščionis, versdamas jiems kaltę ir statydamas juos degalais savo soduose. Išdagoje pasistatė labai ištaigingus milžiniškus ‚aukso rūmus', domus aurea, užėmusius 10 kartų didesnį plotą negu vėliau jų vietoje pastatytasis didžiulis koliziejus (žr.). Šiuose rūmuose buvo įrengtos pirtys su iš už 25 km vandentiekio vamzdžiais tekančiu jūros, taip pat iš už 20 km Albulos šaltinio vandeniu. Prabangias išlaidas mokėjo lėšomis iš konfiskuotos turtuolių nuosavybės ir iš monetų pabloginimo. Nepasitenkinimui valdovu augant, atsirado sąmokslų, iš kurių per didžiausiąjį Pizono 65 buvo nužudyta 19 sąmokslininkų; tarp jų buvo ir priversti nusižudyti Seneka su Lukanu. Vaikydamasis tuščios garbės, imperatorius pats viešai vaidino, dainavo ir lenktyniavo cirke. 66 net gastroliavo koncertuodamas po Graikiją.

Provincijose tačiau, kaip Armėnijoje, Germanijoje, Britanijoje, N. valdant sėkmingai kovojo gabūs generolai, turėję didelę įtaką savo žmonėms. Opozicija pasistengė painformuoti kariuomenę apie nesuderinamą su sen. romėnų tradicijomis N. elgesį, apie jo protegavimą graikų. Prasidėjo provincijose kariuomenių sukilimai.

68 Galijoje Vindex, Ispanijoje Galba buvo apšauktas imperatorium. Prieš valdovą stojo pretoriečiai (gvardija) ir senatas. Bėgdamas nuo besivejančių persekiotojų, N. ryžosi nusižudyti. Jo paskutiniai žodžiai: ‚Koks didelis menininkas miršta su manim!' Su N. mirtimi baigėsi Julijų-Klaudijų giminės imperatoriai.

B. W. Henderson, The Life and Principate of the Emperor Nero ²1905; *Weege,* Das Goldene Haus des Nero 1923; *W. Schur,* Die Orientpolitik des Kaisers Nero 1923; *G. Schumann,* Hellenistische und griechische Elemente in der Regierung Nerons 1930; *A. Weigall,* Nero, Kaiser von Rom 1936; *M. A. Levi,* Nerone e i suoi tempi 1949.

A.Rkš.

Nerštas žuvų kiaušinėlių-ikrų dėjimo ir jų apvaisinimo vyksmas. Paprastai tas procesas vyksta taip: patelė į vandenį paleidžia labai daug kiaušinėlių-ikrų, o patinai juos vandenyje aplieja pieniais ir tokiu būdu apvaisina. Nevienokį kiaušinėlių kiekį įvairios žuvų rūšys deda, pvz. ešerys, lydeka deda apie 200.000, karpis — apie mil., o menkė — ligi 10 mil. kiaušinėlių. Daugumas žuvų jaunikliais nesirūpina, ir todėl dideli jų kiekiai žūsta: vienus suėda kiti gyviai, kitus išgaudo žmogus ir naudoja maistui kaip delikatesą-kaviarą. Bet yra žuvų, kurios kiaušinėlius deda į iškastas upėje duobeles (lašišos) ir juos apkasa smėliu, kitos gi padaro tikrus lizdus (dilgė trispyglė), kuriuos saugo ir gina. Daugelis žuvų neršto susirenka į šiltesnes ir seklesnes vietas, kur gali į ką nors pasitrinti, nes tai joms padeda lengviau išleisti ikrus. Tokiais momentais naudojasi brakonieriai ir masėmis žuvis išgaudo. Daugelis valstybių prieš brakonieriavimą yra išleidusios specialius įstatymus. *J.Krd.*

Nerthus Tacito veikale Germania minima deivė Motina Žemė, kurią garbino ištisa germanų genčių sąjunga, tarp jų ir anglai. Ši aplinkybė leidžia lokalizuoti šios deivės kultą netoli Angel pusiasalio tarp Vokietijos ir Danijos. Šventame miškelyje vienoje saloje jūroje buvo laikomi ratai su už užuolaidos pasislėpusia deive. Ratus traukė karvės. Važiuojant ją lydėdavo kunigai. Kur tik ji pasirodydavo, būdavo sutinkama su džiaugsmu, visi vaidai tada paliaudavo. Deivės ratai, palietę kokį nešventą daiktą, buvo paskui nuplaunami slaptame ežere. Tarnai, plovę tuos ratus, būdavo paskui paskandinami. Šis pasakojimas visų savo detalių gausumu yra vienas iš svarbiausių liudininkų apie germanų dievų garbinimą maždaug Kristaus gimimo laikotarpiu. Gana patikimos religinės istorinės paralėlės tam yra švedų derlingumo dievas Frej ir indų motina žemė, deivė Kali. *J. Lng.*

Nertiniai (Ceratophyllaceae) vandeninių augalų šeima.

Nertis (Ceratophyllum) nertinių (Ceratophyllaceae) šeimos žolė. Mūsų stovinčiuose vandenyse dažna n. paprastoji (C. demersum) ir retesnė n. gležnalapė (C. submersum).

Nertvė tribriaunė (Fontinalis antipyretica) nertvinių (Fontinalaceae) šeimos samana, sutinkama vandenyje ant akmenų, medžių dalių ir kt.

Neruda 1. Jan (1834–1891) čekų poetas ir rašytojas. Baigęs studijas, pradėjo dirbti Narodni Listy redakcijoje, kur savo feljetonais plačiai pagarsėjo.

N. buvo pradininkas vizionieriško, simbolinio stiliaus, kurį vėliau ištobulino Kafka ir Werfeldas. Savo poetiniuose kūriniuose, kaip pvz. Pisnė kosmické, jis ne tik išsako pats save, bet į poeziją įveda modernios astronomijos ir fizikos idėjas ir žaidžia įnoringais palyginimais tarp kosminių ir žemiškų įvykių. Vėlyvesniuose rinkiniuose, kaip Balady a romance ir Prosté motivy, pasirodo gabus, ekspresyvus savojo kuklaus aš išsakytojas. Savo svarbiausiame prozos veikale Malostranské povídky, 1878 jis su skrupulingu tikroviškumu ir subtilia ironija vaizduoja mažyčio Prahos priemiesčio gyvenimą.

P. Selver, A Century of Czech and Slovak Poetry 1946.

2. Pablo (g. 1904) čiliečių diplomatas ir poetas. Jo tikras vardas yra Neftali Ricardo Reyes. 12 metų išbuvo konsulu Tolimuosiuose Rytuose, Ispanijoje, Argentinoje ir Meksikoje. Grįžęs buvo paskirtas senatorium ir laimėjo tautinę literatūros premiją. Jo poezija išgarsėjusi visame kontinente, o daugelis jo knygų buvo po kelis kartus perspausdintos. Jis gal vienintelis po Ruben Dario turėjo įtakos ne tik Ispanijos Amerikos, bet ir pačios Ispanijos poezijai. Jo poezija simbolizuoja išsivadavimą iš nustatytų normų, kibirkščiuojantį jautulingumą, drąsius paveikslus, antipoetines metaforas, naudojamas išreikšti sielos skausmui ir nevilčiai. Jis sukūrė labai intensyvios tikrovės atmosferą su pasikartojančiais žodžiais-idėjomis, ir ypatingai būdvardžiais, pažyminčiais temperatūrą, spalvas, garsus, kvapus ir skonius. For-

ma — dažnai laisvas eilėraštis. Pats eilėraščio kūrimas jam teikė daugiau malonumo nei jau atbaigtas. Labiausiai vykusiuose rinkiniuose, kaip Residencia en la tierra 1933, antroji dalis 1935, visa savo esme pakrypsta į liūdesį, o iš jo į širdgėlą, o toji širdgėla kyla iš pesimistinės pažiūros į pasaulį ir gyvenimą: mirtis, griuvimas, žlugimas, chaosas, beprasmiškumas, pelenai, dulkės, begalinis susinaikinimas.

Pasirodžius Residencia III daliai, N. pakrypsta į politiką, patampa kovingu komunistu, iš pesimisto virsta skelbėju naujos pasaulinės tvarkos, kuri įsigyvens pirmą dieną po proletarinės revoliucijos. Noras tuo įtikinti pažeidė jo poeziją, kuri praskydo oratoriškumu ir deklamacija.

1950 jis gavo Stalino taikos premiją už veikalą Que despierte el leñador. Išsp. Crepusculiario 1919 (³1937), La cancion de la Fiesta 1921, Veinte poemas de amor y una canción desesperada 1924, Residencia en la tierra 1925–31, España en el corazon 1937, Todo el amor 1953, Odas elementales 1954, Nuevas odas elementales 1956. *P.Gč.*

Nerūdijąs plienas yra lydinys geležies su rūdijimui ir korozijai (žr.) atspariais metalais. Pagrindinė n.p. sudedamoji dalis yra chromas, kuris duoda geležiai atsparumą rūdijimui, pakelia jo mechanines savybes bei atsparumą tiek žemose, tiek aukštose temperatūrose. Be chromo, n.p. turi silicio ir, labai dažnai, vario, nikelio, molibdeno, volframo ir kt.

Pagal savo mikrostruktūrą n.p. skirstomas į tris pagrindines grupes: 1. chromonikelio lydiniai, 2. mažaanglius (negrūdinamus) chromo lydinius ir 3. grūdinamus lydinius. Pirmoji grupė yra pati atspariausia išorinėms įtakoms. Jos struktūra yra austenitinė netgi žemose temperatūrose chromo bei nikelio kiekis — daugiau negu 26%. Šie n. plienai atsparūs chemiškai ir mechaniškai temperatūrose iki 650°C (1200°F), labai tinkami kalti, traukti į vielas, lenkti, štampuoti žemose ir aukštose temperatūrose. Jie tinkami ir tekinimui bei piovimui, tačiau tik specialios medžiagos kietais ir aštriais peiliais, nenutraukiant drožlės. Chemiškai jie atsparūs daugumai rūgščių, netgi šaltai ar karštai azoto rūgščiai.

Antroji n.p. grupė turi kiek menkesnes, chemines bei mechanines savybes negu pirmoji, tačiau daugeliu atvejų ją atstoja. Šios grupės plienų vidinė struktūra yra feritinė, chromo kiekis per 16%. Jie duodasi lengviau apdirbami karšti negu pirmieji ir todėl yra valcuojami į įvairių pavidalų statybinius strypus. Tačiau jie trapūs 420 ir 820°C ribose. Šaltus juos galima kalti, traukti, štampuoti, ypač pakaitinus iki 150–250°.

Šie n.p. daugiausia naudojami gaminti virtuvės mašinėlėms bei įrankiams, pieninių mašinoms, dekoravimui, automobilių apkaustymams ir pn.

Trečioji n.p. grupė po grūdinimo turi martensitinę struktūrą, chromo kiekį iki 16% ir anglies — 0,4%, šie plienai savo mechaninio ir cheminio atsparumo nepraranda iki 400°C temperatūros. Jie duodasi karštai apdirbami, t.y. kalami, valcuojami, štampuojami, tačiau po to turi būti ‚atleisti'. Piauti duodasi irgi ‚atleisti' (atgrūdinti). Šie plienai plačiausiai naudojami spyruoklių, čiaupų gamyboje, medicininių ir dantistų įrankių pramonėje, namų apyvokos bei valgymo įnagių gamyboje. Žr. Geležis. *A.Dž.*

Nerūnė upinė (Lemanea fluviatilis) nerūninių (Lemaneaceae) šeimos raudonasis (Rhodophyta) dumblis. Laikosi upėse.

Nerupis Ukmergės aps. upelis, Žizdros (Šventosios, Neries) kair. intakas, 4 km ilgumo, Žemaitkiemio apylinkėse.

Nerva Marcus Cocceius romėnų imperatorius (96–98), kilęs iš senos plebėjų giminės. N. jau buvo buvęs senatorium ir dukart konsulu, 71 ir 90, kai po Domicijono mirties 96 senatas ir kariuomenė jį apšaukė imperatorium. Malonaus būdo ir apdairus, jis stengėsi išgydyti teroristinio Domicijono valdymo žaizdas ir grąžino senatui teises. Daug lėšų paskyrė jis valstybinei prieglaudai neturtingųjų Romos piliečių vaikams auklėti. Didžiausias betgi seno valdovo nuopelnas, kad jis, jausdamasis nestiprus, įsūnijo ir 97 pakvietė šalia savęs regentu Trajaną, energingą, prityrusį generolą, išpažinusį kilnias stoikų pažiūras į valdovo pareigas. Nuo N. laikų įsigalėjo Romos imperijoje vietoje buvusio sosto paveldėjimo įsūnijimo dėsnis, davęs Romai gerų imperatorių.

Nerva

W. Henderson, Five Roman Emperors 1927; *E. Kornemann,* Römische Geschichte 1954; *A. Garzetti,* N. 1950.

Nervai. Nervų sistemos anatominis vienetas yra neuronas — nervinė ląstelė su ataugomis. Ataugos turi ląstelės kūno protoplazminę struktūrą. Jos yra švelnučiai siūleliai-fibros. Jų esama dviejų rūšių, kurių viena yra kiekvienos nervinės ląstelės junginys, vadinamas cilindrine ašimi, arba aksonu. Pastarasis gali nusitęsti per galvos ar nugaros smegenis arba įsijungti į kranialinius ar spinalinius n., kaip centrofugalinės n. fibros, praeidamos įvairų nuotolį, kolei pasiekia periferinę struktūrą — raumenis, epitelį ar jungiamąjį audinį. Čia aksono galūnė išsiskleidžia švelnučiais siūleliais, sudarydama vad. teledendroną. Aksonas gali būti be jokio apvalkalo — nuogas, gali būti apsuptas švelnute membrana — neurilema arba myelino apvalkalu; gali turėti kartu myelinuotą apvalkalą ir neurilemą. Pastarieji du vadinami myelino aksonais. Jie turi baltą atspalvį. Aksonas yra svarbiausias pradedamasis elementas, kuriuo persiduoda nerviniai impulsai iš kūno periferijos į smegenų centrus ir iš centro į periferiją.

Kita n. ląstelės ataugų rūšis yra dendritai. Yra neuronų, kurie neturi dendritų, tik aksoną. Toksai neuronas vadinamas unipolarinis; aksonas su vienu dendritu vadinamas bipolarinis; su daugiau kaip vienu dendritu — multipolarinis neuronas. Dendritai duoda daug atsišakojimų, kurie neanastamozuoja nei tarp savęs, nei su kaimyniniais dendritais. Jei aksonas baigiasi galvos ar nugaros smegenyse, jo galūnės atsišakojimai sudaro kontaktą su kitos ląstelės dendritais arba apsupa jos kūną; jei dendritas išeina iš cerebrospinalinės ašies, jo teledendronas sudaro panašų kontaktą su raumenų ląstelėmis. Visų priimta neuronų teorija teigia, kad synapsis nėra vienos ląstelės protoplazmos perėjimas į kitą ląstelę, bet yra tik kontaktas; kad kiekvienas neuronas yra atskiras, nepriklausomas vienetas, kad kiekviena n. fibra yra tiktai vienos ląstelės protoplazminė atauga. N. fibros palaiko kontaktą vienos ląstelės su kita ir kūno visomis dalimis, kadangi n. pasiekia kiekvieną jo dalį. Jos yra n. sistemos pravedamieji elementai, kurių centripetalinės arba sensorinės fibros perduoda impulsus į centrinę smegenų sistemą, o centrifugalinės arba motorinės fibros į periferiją, į raumenis.

Periferiniai n. yra sudaryti iš įvairaus storumo fibrų pluoštelių. Juos padengia iš jungiamojo audinio ir kolageninių fibrilių sudaryta membrana — perineurium, kurios audiniai prasiskverbia tarp nervo fibrų, sudarydami endoneurium. Jungiamojo audinio sluoksnis — epineurium apsupa n. pluoštelius ir laiko juos krūvoje.

Periferinė n. sistema skirstoma į tris dalis: kranialiniai (galvos) n., spinaliniai (nugaros) periferiniai n. ir autonominė n. sistema. Pastaroji apima simpatinę arba torakolumbarinę n. sistemą ir parasimpatinę, arba kraniosakralinę, n. sistemą.

Galvos smegenų n. yra 12 porų. Jie išeina iš kaukolės per jos apačioje esamas skyles ir šakojasi galvos ir veido struktūroje. Smegenų paviršiuje vietą, kur n. fibros įeina arba palieka smegenis, vadinama n. išviršine pradžia; smegenyse giliau esama ląstelių grupė, iš kurios n. fibros prasideda arba aplink kurias jos baigiasi, vadinama n. pradžios, arba priimtuvo, branduoliu.

Kranaliniai n.: 1 pora — olfactorius — uoslės n., įnervina nosies gleivinę membraną. Opticus (2 pora) — regėjimo n., įnervina akies tinklainę (retina). Oculomotorius (3 pora) — motorinis n., įnervina akies raumenis. Trochlearis (4 pora) — motorinis n., įnervina akies viršutinį įžambųjį raumenį. Trigeminus (5 pora), susidedąs iš oftalminio, moksilarinio ir mandibularinio n. Oftalminis — somatinis sensorinis n., įnervina kaktos odą, viršutinį voką, skalpo priešakinę dalį, orbitą, akies obuolį, meningus, nosies gleivinę. Maksilarinė šaka — somatinis sensorinis n. įnervina, meningus, veido viršutinės dalies odą, viršutinius dantis, nosies gleivinę, gomurį ir skruostus. Mandibularinė šaka — motorinis n., įnervina kramtymo raumenis. Somatinė sensorinė šaka — apatinių dantų ir burnos gleivinę, veido apatinės dalies odą ir meningus. Abducens (6 pora) — atitraukiamasis n., įnervina akies lateralinį tiesųjį raumenį. Facialis (7 pora) — veido, motorinis įnervina kaklo ir veido išraiškos raumenis; parasimpatinis sensorinis (skonio) — gomurio ir nosies liaukas, poliežuvines ir posmakrines seilių liaukas. Acusticus (8 pora) — klausos n., sensorinis, duodąs kochlearinį ir vestibularinį atsišakojimus. Glossopharingeus (9 pora) — liežuvio ir ryklės n., jo motorinė šaka įnervina minkštąjį gomurį ir ryklę; visceralinė sensorinė šaka — liežuvio paskutinio $^1/_3$ gleivinę ir vidujinę au-

sį; parasimpatinė šaka — poausinę liauką. Vagus (10 pora) — klajoklis n., kuris yra labai plačiai išsišakojęs: duoda motorines šakas į ryklės ir gerklų raumenis; somatinės sensorinės šakos į ausies išorinės landos odą ir meningus; parasimpatinės šakos į širdies raumenis, krūtinės ir pilvo organų lygiuosius raumenis. Sensorinės visceralinės šakos — į ryklės, gerklų, krūtinės ir pilvo organų gleivinę membraną. Accesorius (11 pora) — priedinis n., bulbarinė dalis, motorinės šakos į gerklų ir ryklės raumenis, parasimpatinė šaka — į krūtinės ir pilvo organus; 2 nugaros dalis (aukščiau 5 ar 6 nugaros smegenų segmentų) motoriniai n., įnervina trapecinį ir krūtinkaulio-raktakaulio mastoidinį (sterno cleidomastoideus) raumenis. Hypoglossus (12 pora) — poliežuvinis motorinis n. įnervina liežuvio raumenis.

Nugaros smegenys išleidžia 31 porą n., iš kurių kaklo 8, krūtinės 12, juosmens 5, kryžiaus 5 ir nugargalio 1. Kiekvienas n. turi užpakalinę sensorinę ir priešakinę motorinę šaknį. Užpakalinė šaknis turi ganglioną, didesnį skaičių fibrų ir fibros individualiai storesnės, kaip priešakinės šaknies. Jos vertikalinis linearinis prisijungimas yra nugaros smegenų užpakalinėje lateralinėje vagoje. Užpakalinės šaknies ganglionas yra ovalinės formos, užima tarpslankstinę skylę, sudarytas iš vienapolių ląstelių, kurių aksonai greit pasidalija į proksimalines centrines fibras ir periferines. Centrinės fibros sudaro šaknies dalį, kuri įeina į nugaros smegenis, gi periferinės fibros pasuka lateraline kryptimi iš gangliono į nugaros n. Priešakinės šaknys užima vietą nugaros priešakiniame paviršiuje n. fibrų išmėtytais pluoštais, kurie užima plačią horizontalinę vietą. Užpakalinės ir priešakinės šaknys eina tarpslankstelinės skylės link. Abi šaknys skyla pusiau, jų šakos kryžmiškai susijungia, sudarydamos nugaros pirmąją užpakalinę ir pirmąją priešakinę šakas, kurios dabar turi abiejų šaknų elementus. Užpakalinės pirmosios n. šakos, išskyrus 2 pirmąsias, yra plonesnės, kaip priešakinės. Jos įnervina nugaros odą, fascijas, raiščius ir ašies raumenis. Pirmosios priešakinės šakos duoda atsišakojimus į kūno šonus, jo priešakines dalis, tarpušakį ir galūnes. Krūtinės, arba tarpšonkauliniai, n. paprastai išsiskirstę. Kiti gi nugaros n. sudaro n. pynes. Iš kaklo spinalinių segmentų išeiną n. sudaro brachialinę pynę, iš kurios gauna pradžią viršutinės galūnės n. — medianinis, ulnarinis radialinis, oksiliarinis ir diafragmatinis n., kurie atsišakodami įnervina atitinkamas raumenų grupes. Lumbosakralinių segmentų n. sudaro lumbosakralinę pynę, iš kurios nusileidžia n. į dubens sritį ir apatinę galūnę: n. obturatorius, femoralis; ischiadeus sudarytas iš n. tibialis ir n. peroneus communis. Jų atsišakojimai įnervina raumenis ir sąnarius.

Simpatinė n. sistema yra sudaryta iš plačiai išmėtytų kūne ganglionų ir ganglioninių pynių, sujungtų simpatinių nervų fibromis. Iš abiejų nugarkaulio pusių lygiagrečiai nusitiesia simpatiniai kamienai, atvaizduoją dvi grandis. Ganglionai yra nugaros n. išėjimo lygyje ir statmenai sujungti su kaimyniniais ganglionais n. fibrų stygomis. Komunikuojančios šakos eina tarp simpatinio kamieno ir nugaros n. Iš myelino fibrų sudarytos šakos yra baltos, neturinčis myelino apvalkalo fibrų šakos yra pilkos spalvos. Pilkosios šakos eina tarp simpatinių kamienų ir visų nugaros n., bet baltosios šakos tik pradedant 1 ir 2 krūtinės ir baigiant 3 ir 4 lumbarinių n. Krūtinės 1 ir 2 simpatiniai n. per simpatinį kamieną kyla aukštyn, pasiekia kaklo 3-jį ganglioną; čia vyksta kontaktas-synapsis su periferiniais užganglioniniais aksonais, kurie siekia akies ciliarinį raumenų ir ašarų liauką, nosies ir gomurio gleivinę, požandinę ir poliežuvinę liaukas, burnos gleivinę ir paausinę liauką; jie didina liaukų sekreciją. Simpatinių kamienų viršutiniai galai palydi vidurinę karotichą į galvos smegenis; jų apatiniai galai nugargalio priešakyje susijungia į neporinį ganglioną. 7 ir 8 cervicalis n. įnervina širdį. 1-4 torakaliniai simpatiniai n. duoda synapsis su užganglioninėmis fibromis, kurios eina iš gerklų, trachėjos, bronchų ir plaučių. 5-12 torakaliniai simpatiniai n. sudaro stambų ganglioną — ganglion ciliare. Čia vyksta kontaktas - synapsis su užganglioniniais simpatiniais nervais, supančiais stemplę, skrandį, žarnų kraujo indus, kepenis ir jų takus, kasą, antinkstinę liauką, tiesiąją ir klubinę žarnas. Iš saulinio gangliono (g. ciliare) einanti šaka sutinka viršutinį mezenterinį ganglioną, į kurį įsijungia aklosios ir storosios žarnos šaka. Čia vyksta užganglioninis synapsis. 1–4 lumbarinių segmentų simpatiniai n. susitelkia į patinį me-

zenterinį ganglioną; čia susidaro synapsis su užganglioninėmis simpatinių n. šakomis, kurios ateina iš tiesiosios žarnos, inksto, pūslės, iš vidujinių ir išorinių lyties organų.

Simpatinė n. sistema nesudaro nepriklausomo vieneto nei anatominiu, nei fiziologiniu atžvilgiu. Reflekso laukai apima nugaros smegenų neuronus, kurių periferiniai galai eina per simpatinę n. sistemą ir atitinkamus galinius sensorinius organus. Centriniai galai, arba aksonai, nusitęsia per užpakaliniąjį spiralinį taką į nugaros smegenis ir užsibaigia jų pilkojoje substancijoje. Reflekso centrifugalinės, arba motorinės, šakos sudarytos iš priešganglioninių ir užganglioninių neuronų. Priešganglioniniai neuronai yra nugaros smegenų tarpvidurinėje lateralinėje kolonoje. Jų aksonai eina per komunikuojančias šakas į simpatinius ganglionus. Čia sudaro kontaktą su antriniais visceraliniais motoriniais neuronais, kurie perduoda impulsus žarnų ir liaukų lygiesiems raumenims. Jungiamosios šakos yra komunikacijos takai tarp nugaros nervų ir nugaros smegenų atitinkamais centrais. Sensoriniai ir priešganglioniniai motoriniai neuronai turi myelino fibras, baltas šakas, užganglioniniai motoriniai aksonai neturi myelino apvalkalo, yra pilki; jie perduoda impulsus iš simpatinių ganglionų į spinalinius n. Pastarieji turi vasomotorines fibras, einančias į arterijų raumenis, į plaukų folikulų raumenis ir į prakaito liaukas. Kitos užganglionines fibros eina per simpatinius n. į žarnas, splanchninių n. pavadinimu.

Parasimpatinė, ar kraniosakralinė, autonominė n. sistema susideda iš kranialinių ir sakralinių n. Kranialinę parasimpatinę dalį sudaro oculomotorius (3), facialis (7), glossopharingeus (9) ir vagus (10) n. 3-čios poros parasimpatinės fibros sukelia lėliukių susiaurėjimą, 7 ir 9 poros įnervina nosies, gomurio ir burnos gleivinę, požandinę ir poliežuvinę liaukas ir paaktyvina jų veikimą. 10 pora — n. klajoklis yra labai plačiai išsiskleidęs ir siekia žemutinius pilvo organus. Sakralinė parasimpatinė sistema apima priešganglioninius neuronus, kurių aksonai įeina į nugaros smegenų priešakinius takus tarp 2–4 nervus imtinai ir periferinius, kurie per dubens nervų pynes įnervina virškinimo trakto žemutiniąją dalį ir urogenitalinės sistemos organus. Sakraliniai nervai jaudina tiesiosios žarnos, pūslės ir gimdos raumenis. Klajoklio nervo parasimpatinės fibros susijungia su simpatinėmis fibromis, eina į tuos pačius organus, bet atlieka skirtingas funkcijas, pvz. simpatinės fibros pagreitina širdies veikimą, parasimpatinės fibros sulėtina jos veikimą; parasimpatinės fibros pagreitina žarnų peristaltiką, simpatinės — sulėtina. Abiejų sistemų įnervaciją išbalansuoja vidaus organų ir vasomotorų veiksmai.

Cunnigham, Test Book of Anatomy; *M. Clara,* Das N. des Menschen 1952; *J. Gottschick,* Die Leistungen des N. 1952 *J. F. Fulton,* Physiology of the Nervous System ³1949; *V. Bendoravičius,* Nervų sveikata 1930; *J. Šopauskas,* Nervų judrumo parametrų kitimai nuo sužalojimo 1936. *K.Ožl.*

Nerval Gérard de (Gérard Labrunie slapyvardis; 1808–1855) prancūzų romantizmo epochos poetas, beletristas ir dramaturgas. Poezijoje debiutavo Delavigne ir Barbier tradicijos eilėraščiais (Napoléon et la France guerrière 1827, Élégies nationales et satires politiques 1828). 1828 paskelbtu Fausto vertimu sužavėjo net patį Goethę. Apie tą patį laiką N. susipažino su Gautier, Hugo ir kitais žymiausiais to laiko literatais ir neilgai trukus tapo viena iš ekstravagantiškiausių periodo figūrų. Uolus ‚petit sénacle' (kurio nariai posėdžiaudavo nuogi savo vado Petrus Borel sode), ‚les bousingos' ir ‚les jeunes France' bohemiškų sąjūdžių adeptas, N. aktyviai dalyvavo Hernani ‚mūšyje'. 1834–48 keliavo po Italiją, Austriją, Vokietiją, Angliją, Siriją, Turkiją, Egiptą ir išgyveno pirmuosius pamišimo priepuolius. 1851 N. buvo jau nebepagydomas proto ligonis, ir ‚dieviškos beprotybės' siekimas virtęs realybe. 1855 N. pasikorė po senais Vieille Lanterne gatvės laiptais. — G. de N. buvo tipingas romantikas. Kraštutinis bohemininkas, antikonformistas ir cinikas gyvenime, savo kūryboje N. tiesiog nuostabiai švelnus ir tyras, mažai turįs lygių šia prasme visoje prancūzų literatūroje. Jo estetikoje bei pasaulėžiūroje ryškiausiai atsispindi vokiečių romantikų, viduramžio mistikų ir XVII a. magnetistų bei iliuministų poveikis. Iš gana gausaus literatūrinio palikimo (Piquillo, su Dumas 1837; Léo Burckart 1839; Le Chariot d'enfant, su Méry, 1850, L'Imagier d'Harlem, su Méry 1851 — dramos; Voyage en Orient 1851, Loreley 1852 — kelionių įspūdžiai; Les Illuminés 1852, La Bohème galante 1855 — kritika; Aurélia 1854 — fantastiška au-

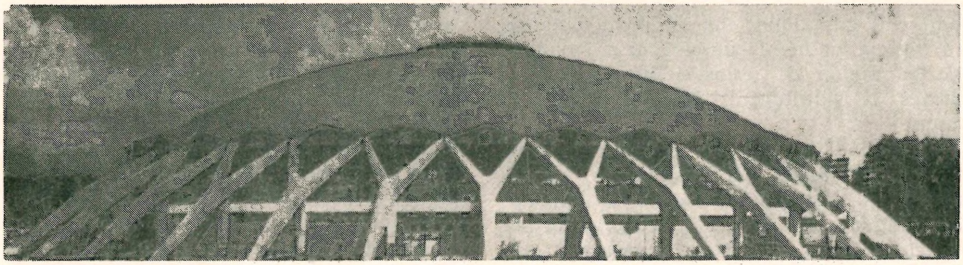

P. L. Nervi — Mažieji sporto rūmai Romoje

tobiografija; Les Filles de feu 1854 — poezija ir Les Chimères 1854 — poezija) tik maža dalis teatsilaikė prieš laiką. Šiandieninis N. prestižas remiasi Les Filles du feu dailiosios prozos kūriniais ir Les Chimères poezija. Jo kūrybą pilnai įvertino tik simbolistai; surrealistai N. laikė savo pirmataku. O kai kurie kritikai (A. Gide) ligi pat paskutinių dienų nenorėjo jo pripažinti. G. de N. dailioji proza (Sylvie, Emilie, Aurélia etc.) savo klasiškai tobula forma ir autentiška realybės vizija statytina greta pačių geriausių romantizmo epochos kūrinių.

P. Valéry, Au sujet de N. 1944; *L. H. Sébillote,* La Vie secrète de G. de N. 1948; *A. Béguin,* G. de N. 1948; *R. Richier,* G. de N. 1950. *A.Č.*

Nervi Pier Luigi (g. 1891) italų vienas iš žymiausių XX a. statybos inžinierių ir gelžbetonio pionierių. Jis yra Nervi ir Bertoli inžinerinės firmos direktorius, Romos univ. architektūros mokyklos prof. N. išugdė naują statybos būdą, naują formos ir struktūros sujungimą ir, gal būt, naują architektūrą. Tatai išplaukė iš praktiškų siekimų surasti ekonomišką statybos būdą su mažais plieno ir medžio kiekiais, kurių Italijoje taip stinga. Jo žymiausi darbai yra: parodų salė Turine, restoranas, Ostia; Unesco rūmai Paryžiuje; dvi sporto salės ir stadijonas 1960 olimpijadai Romoje; du didžiuliai angarai netoli Romos; šokių salė, Chianciano. 1960 gavo aukso medalį iš Anglijos karalienės Elzbietos II. Išsp. Arte o scienza del costruire 1945, Costruire Corretamente 1955 ir El Linguaje arquitectonico.

G. C. Argan, P. L. N. 1954.

Nervijai (lot. Nervii) keltų kiltis tarp Maaso ir Šeldės, narsiausia Cezario 57 pr. Kr. užkariautoji belgų padermė.

Nervo Amado (1870–1919) meksikiečių diplomatas, poetas, novelistas ir eseistas. Ilgus metus išbuvo pasiuntinyybės sekretorium Madride, o vėliau pasiuntiniu Argentinoje ir Urugvajuje. Savo kūryboje yra griežtas asketas. Tačiau nieko neslėpdamas jis kartais pasiduoda prieštaravimams, jautulingumo priepuoliams ir atgailoms. Rinkinyje Perlas negras 1896 jis parafrazuoja Tomo iš Kempio Kristaus sekimą, nes jaučia, kad Tomas iš Kempio, berašydamas mistinį veikalą, kūrė poeziją. Mirusiai mylimai žmonai pašvenčia rinkinį La Amada inmóvil 1920. Buvusios laimės jaudiną prisiminimai, skausmingas kontaktas su amžinybe pakeičia dūstančią N. sielą. Iš visų grožybių, iš visų modernizmo blizgesių telieka muzika, harmonija, kurių jis negali atsisakyti. Nusižeminimas, užuojauta perkeičia visa, ką šis tikras Asyžiečio mokinys mato gyvenime. Į pabaigą jis sakosi žinąs, kad žemėje galinti būti laimė, bet jis nei jos nori, nei ieško. N. taip pat parašė gražių ir gilių novelių Las almas que pasan, Cuentos misteriosos. Obras Completas 1951–52.

M. Maples Arce, Antologia de la poesia mejicana moderna 1940.

Nervų ligos žr. Neurologija.

Nervų sistemą sudaro šakotos nervinės ląstelės — neuronai, kurių ilgosios nešakotos ataugos vadinamos neuritais, o trumposios, bet šakotos ataugos vadinamos dendritais, ar neurodendritais. Neuronai su neuritais ir dendritais sudaro nervinį audinį. Kai kuriose kūno dalyse nerviniai audiniai sudaro nervinius mazgus — smegenis. Stuburiniai gyvuliai ir žmogus turi galvos ir nugaros smegenis, kuriuose yra n.s. centrai. Galvos ir nugaros smegenys sudaro centrinę nervų sistemą, o neuritai sudaro ilgus balsvus siūlus — nervus, kurie išsišakoja po visą kūną ir sudaro periferinę n.s. Sudėtingą organizmo kūno tvarkymo darbą vykdo n.s. — centrinė nervų sistema valdo, o periferinė išnešioja po organizmą įsakymus bei atneša į

centrus gaunamuosius jaudinimus. Žmogus ir beveik visi gyvuliai turi nervų sistemą. Tuo tarpu nervų nerasta kai kuriuose vienaląsčiuose ir pintyse (Porifera). Medūzų ir koralinių polipų nervų audiniai telkiasi apie burną. Plokščiųjų kirmėlių nervų sistema sudaryta iš dviejų kamienų, kurie eina išilgai visą kūną. Aukštesniųjų bestuburių nerviniai audiniai telkiasi į nervinius mazgus, kurie tarp savęs susiriša nervų pluošteliais-komisūromis. Taip sudaryta mazginė nervų sistema. Iš mazgų nervai šakojasi po visą kūną. Žiūrint gyvulių kūno organizacijos laipsnio, nerviniai mazgai diferencijuojasi — pryšakiniai mazgai darosi stambesni, ypač antryklinis, esąs galvos srityje, todėl jis vadinamas galvos smegenimis. Kitas stambesnis mazgas esti po rykle. Šie du stambesni nervų mazgai susisiekdami nervų komisūromis sudaro aplinkryklinį nervų žiedą. Nuo šios, centrinės, n.s. arba smegenų prasideda mazginė grandinėlė, kuri eina išilgai visą kūną — bestuburiuose pilvo pusėje, virškinamojo kanalo apačioje, o pas stuburinius — nugaros pusėje ir sudaro nugaros smegenis. Kiekvienas nervų mazgelis į kūną siunčia nervus. Skirtingiau sudaryta moliuskų ir dygiaodžių n.s.: moliuskų ji koncentruojasi į galvos, kojos ir žarnų mazgus, o dygiaodžių, kaip ir jų kūnas, yra spindulinės santvarkos. Stuburinių gyvulių ir ypač žmogaus n.s. yra nepaprastai sudėtinga. Centrinė nervų sistema diferencijuota į didžiuosius smegenis, smegenėles ir apilguosius smegenis, kuriuose yra sutelktas visas kūno funkcijų — sąmoningų ir nesąmoningų — valdymas. Nuo centrinės n.s. eina į jutimo organus, iš jų ateina nervai. Iš centrinės n.s., smegenų, eina nervai išilgai visą nugarkaulio kanalą ir prie kiekvieno stuburkaulio slankstelio duoda į kūno periferijas porinius nervus — juntamuosius ir judinamuosius. Juntamieji iš išorės atneša centran jutimus, o judinamieji neša centro įsakymus padaryti reikalingus judesius. Bet smegenyse yra centrai, kurie valdo ir nesąmoningus judesius — širdies, virškinimo organų, liaukų, dalinai kvėpavimo ir kt. Be to, yra dar atskira n.s. — simpatinė ir dar — parasimpatinė, kurių funkcijos yra susietos ir tarp savęs ir su centrine nervų sistema, bet tai yra specialaus mokslo — neurologijos — nagrinėjimų reikalas. *J.Krd.*

Nervus rerum (lot. ‚daiktų nervas, pagrindinis akstinas') jau senovėje paprastai juokais vadindavo pinigus. Graikų filosofas Krantoras pirmasis pinigus pavadinęs veiklos templėmis, arba stangra.

Nesas Heraklio nužudytas kentauras.

Nesch Rolf (g. 1893) vokiečių grafikas, tapytojas, skulptorius. 1921–23 Drezdeno akad. mokinys, kur gavo įtakos iš Kirchnerio. 1933 emigravo į Norvegiją. Ten kūrė palaikydamas ryšį su E. Munchu. N. kūryba artima dadaizmui (žr.). Dirbdamas spalvotą metalo raižinį, N. ėmė komponuoti didelius paveikslus, nepaprastai subtiliu medžiagos savybių pajutimu sumontuodamas juos iš įvairių metalo skardų, lentų, vinių, skudurų, šukių, virvių, kamš-

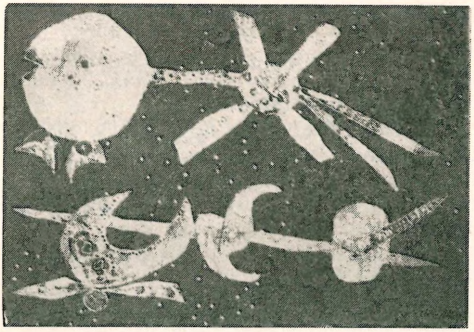

R. Nesch Šokis

čių ir akmenėlių, sukurdamas absoliutiškai originalų ir įtikinantį menį pasaulį, kuris mus stebina ir žavi savo magiškumu ir grotestiškumu. Nemažiau įdomi savo dviprasmiškumu yra N. skulptūra iš gamtoje randamų keistos formos akmenų. *P.Rkl.*

Neseka Kėdainių aps. upelis, Šerkšnio (Nevėžio) deš. intakas, 3 km ilgumo.

Neselis stiprus, dvinytis medvilninis audinys. Iš staklių išimtas tiesiog leidžiamas į rinką. Spalva natūrali.

Nesfield William Eden (1835–1888) anglų architektas, neogotikos stiliaus Anglijoje puoselėtojas, pastatęs daug bažnyčių ir gyvenamųjų pastatų. Išsp. Medieval Architecture in France and Italy 1862.

Nesikišimo politika nusistatymas, kuriuo vadovaudamosi valstybė atsisako įsikišti į kitos valstybės reikalus, net ir tuo atveju, kai pirmosios valstybės politiniai, militariniai, ekonominiai ar kitokie interesai tokio įsikišimo reikalautų. Tuo N. politika prieštarauja intervencijos (įsikišimo)

politikai. 1823 Prancūzija įsikišo į Ispanijos reikalus, o tuo pat metu D. Britanijos politika, vadovaujama liberalo ministro pirmininko Canning ir JAV politika Monroe doktrinos pagrindu buvo į Ispanijos reikalus nesikišti. Nesikišimo politikos terminas buvo daug diskutuojamas Ispanijos pilietinio karo metu (1936–39), kai D. Britanija atsisakė į tą karą įsikišti, tuo tarpu kai kitos valstybės — Sovietų Sąjunga vienoje pusėje, o Vokietija ir Italija kitoje — stipriai įsikišo gausiomis ginkluotomis pajėgomis. *J. A. St.*

Neskaidomoji lygtis yra ta, kurios kairosios lygybės pusės negalima išskaidyti dauginamaisiais; tai dažnai pasunkina lygties sprendimą.

Neslea paniculata žr. Prožiklė.

Nesmejanov Aleksandr Nikolajevič (g. 1899) rusų chemikas, nuo 1948 Maskvos univ. rektorius, nuo 1951 SSSR mokslų akademijos pirmininkas.

Nespižius Brėslaujos aps. ežeras, Strusto ež. grandinės dalis, 3 km į š.r. nuo Brėslaujos mst., 4 km ilgumo, ligi 1,5 km platumo, 470 ha ploto, turi 3 salas. Paviršius 129,2 m nuo j.l., gilumai ligi 4 m. Per ež. teka Druja (Dauguvos); su juo jungiasi Voiso ir Nendravo ežerai.

Nesselmann Georg Heinrich Ferdinand (1811 II 14 Fürstenau prie Elbingo Prūsuose — 1881 I 7 Karaliaučiuje) vokiečių kalbininkas, prof., tyręs baltų kalbas. Mokėsi Elbinge, 1831 pradėjo studijuoti matematiką Karaliaučiaus univ., bet tuojau pakeitė į orientalistiką; 1837 gavo daktaro laipsnį už De nominibus et verbis cum pronomine interrogativo compositis in lingua sanscrita usitatis ir buvo pakviestas Karaliaučiaus univ. priv. docentu, 1843 paskirtas e.o. prof., nuo 1859 o. prof. Jis daug parašė darbų iš orientalistikos, numizmatikos ir vertė iš sanskrito, persų ir kt. Labai anksti susidomėjo baltų kalbomis ir lietuvių dainomis; iš abiejų sričių išspausdino daug straipsnių, kurių svarbesni: Preuss. Prov.-Blätter: Über die Sprache der alten Preussen 1843; Neue Preuss. Prov.-Blätter: Über altpreussische Ortsnamen 1848, ir papildymai prie Neumann, Gerss 1848; Drei Dainos mit Bemerkungen 1849; Dainos aus der Gegend von Alexoten 1851, Acht Dainos aus der Sammlung von S. Stanewitz 1851, Zur Kritik des lit. Volksliedes 1851, Eine lit. Ballade 1851, Über die Namen Tilsit u. Ragnit 1854, Ost- und Westpr. Musen-Almanach: Über das lit. Volkslied 1861; Altpreussische Monatsschrift: Lit. Gedichte des Donalaitis 1866–67, Forschungen auf dem Gebiete d. preus. Sprache 1870–71 ir kt. Atskirai išsp.: Die Sprache der alten Preussen 1845, Wörterbuch der littauischen Sprache 1851, Littauische Volkslieder 1853, Dainos, Lit. Volkslieder 1853, Chr. Donalitius Lit. Dichtungen 1869 ir Thesaurus linguae Prussicae 1873. Rankraščiu paliko naujai paruoštą lietuvių k. žodyną. Dainas leidiniui N. ne tik atrinko, bet lygino jas su kitais užrašais ir sava nuožiūra jas durstė, taisė, norėdamas išspausdinti ‚pilnas', ‚nesugadintas', taip pat savas (skolintines dainas praleido ir tedavė vien tik vieną jų pavyzdį) ir tik gražias. Šių dienų sprendimu, toks N. elgesys su dainomis yra nusikalstamas darbas, sąmoningas dainų darkymas ir t.t., tačiau anuo metu, tautosakos tyrinėjimų priešaušryje, buvo kasdieniška ir garbinga pastanga. Anų dienų tautosakos samprata žvelgiant, N. reikia atleisti ir jį vertinti kaip vieną iš didžiųjų mūsų dainų skelbėjų, nežiūrint kad dėl tų visų taisymų šiuo rinkiniu beveik nebetenka tautosakininkui naudotis. N. dainų rinkinyje sutelkta 410 dainų ir 55 melodijos. Rinkinys yra suėmęs spausdintus Rėzos, Stanevičiaus, Daukanto, Brzozowskio rinkiniuose ir Preuss. Prov.-Blätter paskelbtas. Jis sunaudojo slaptojo Karaliaučiaus archyve esančius lietuvių dainų rinkinius, taip pat ir iš kitų gautus rankraščius. Per 120 dainų šian rinkinin patekę iš rankraščių, kurių tik dalis teatsekama: 53 paimtos iš Gisevius, 39 iš Rėzos rankraščių, kelios iš Schleicherio ir t.t., tačiau visi šaltiniai jau nebeatsekami. Melodijas paėmė iš Rėzos, Brzozowskio, Stanevičiaus ir kt. Visas tas dainas išvertė vokiškai ir išspausdino tuos vertimus greta. Pats vertimas yra geriausias iš visų mūsų dainų vokiškų vertimų, nes N. pavyko dažnai išversti net su lietuviška metrika. Šalia šio lietuvių ir vokiečių k. dainyno, N. išspausdino dar atskirai tik vokiškus vertimus. Abu dainų leidimai lietuviškąją dainą išvedė V. Europon ir turėjo svarbios reikšmės, skatinusios ir mūsų dainų rinkimą bei jomis pasididžiavimą svetimųjų tarpe.

(M. J. A. Voelkel), Nekrolog G. H. F. N. (Mitteilungen d. litauischen-liter. Gesellscaft 5, 1882, 250–301); *Gudaitis*, G. H. F. N. lietuvių dainos (Knygos 4–6, 1924, 287–292); *A. R. Niemi*, Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai (Mūsų Tautosaka VI, 1932); *J. Balys*, A Short Review of the

Collection of Litnuanian Folk-lore (Tautosakos Darbai I, 1935); (") Lietuvių tautosakos skaitymai II, 1948. *A.Mž.*

N. kalbininkas. Jis nemaža dėmesio skyrė prūsų ir lietuvių kalbų studijoms. Eilė jo prūsų kalbos straipsnių paskelbta Altpreussische Monatsschrift žurnale, o didesni veikalai atskirai išleisti (Die Sprache der alten Preussen 1845; Thesaurus linguae Prussicae 1873). Svarbiausias jo lietuvių kalbai skirtas darbas yra Wörterbuch der Littauischen Sprache (1851, 555 psl.). N. sunaudojo savo žodynui ankstyvesnius žodynus (spausdintus ir svarbesnius M. Lietuvos rankraštinius), jų tarpe ir K. Sirvydo žodyną, bet taip pat įtraukė ir surinktų žodžių iš gyvosios kalbos. Čia jam medžiaga yra patalkininkavę kai kurie M. Lietuvos dvasininkai, mokytojai bei valdininkai, kurie ir yra užrašę žodžių iš žmonių lūpų (Ragainės kun. K. A. Jordan, Ragainės apylinkės mokytojas Meschkat, Tilžės kun. Glogau, Darkiemio kun. Zippel, Feilenhofo žvejybos prižiūrėtojas W. Beerbohm, Rusnės superintendentas E. Ziegler, Įsės kun. Neiss). Žodynas sutvarkytas etimologinėmis žodžių grupėmis ir nesilaiko nuosakios pradinių raidžių abėcėlinės tvarkos, bet remiasi ‚organine garsų sąsajos' eile. Be to, N. paskelbė ir literatūrinių lietuvių kalbos tekstų: lietuvių liaudies dainų rinkinį (Littauische Volkslieder 1853) ir iš rankraščio išleido vokiškai hegzametru išvertęs ir žodynėlį pridėjęs, K. Donelaičio poeziją (Christian Donalitius litauische Dichtungen nach den Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung und genauem Glossar, 1869).

A. Bezzenberger, Ferdinand Nesselmann (Altpr. Monatsschrift XVIII, 1888); *M. Cantor,* Nesselmann, Georg Heinrich Ferdinand — Allgemeine deutsche Biographie 23, 1886, 445–446; Altpreussische Monatsschrift 1881, 324–331. *P.Jnk.*

Nesselrode Karl Robert (1780–1862) grafas, rusų diplomatas. 1813–15 caro Aleksandro I užsienio politikos klausimais patarėjas, vaidinęs svarbų vaidmenį Vienos kongrese, o 1816–56 vadovavęs Rusijos užsienio politikai. 1828–44 vicekancleris, 1844–56 kancleris. N. buvo vienas svarbių reakcinės Šventosios sąjungos rėmėjų ir tautinių bei liberalinių sąjūdžių priešas. 1849 skatino carą Mikalojų įsikišti į Vengrijos sukilimą ir jį numalšinti. N. buvo griežtas legitimizmo šalininkas. 1890–97 išsp. korespondencija — Correspondance diplomatique du comte Pozzo di Borgo et du comte de Nesselrode, Lettres et papiers 1904–12.

M. Paléologue, Alexander 1, 1936; *N. de Grunwald,* Trois siècles diplomatie 1946; *H. Nicholson,* The Congress of Vienna 1946; *M. Potemkin,* Istorija diplomatii 1941–45.

Ness Loch vidurinės Skotijos Inverness grafystės ež., 36 km ilgio, bet tik ligi 3,1 km pločio, ligi 230 m gylio; iš jo išteka į Moray įlanką Ness upė, kuri sureguliuota laivybai (įrengti 7 šliuzai) ir tuo būdu N.L. turi vandens kelią į jūrą. Nuo 1933 N.L. yra pasaulyje pagarsėjęs vad. ‚N. L. pabaisa' — didžiuliu vandens gyviu, kurį esą matę ligi 1957 pabaigos per 300 žmonių. Pirmą kartą jis buvęs pastebėtas 1933 IV 14 arti š. kranto ponios Mackay, o 1933 V 11 pirmą kartą paminėtas spaudoje (Inverness Courier). Įvairių liudininkų teigimu jis esąs apie 8 m ilgio, banguotai išsilankstęs, naktį išlendąs iš vandens (amfibinis), žmonėms nepavojingas.

J. Thurber, Is There a L. N. Monster (Holiday IX, 1957); (") Alarms and Diversions 1957; *C. Whyte,* More Than a Legend 1955; *R. T. Gould,* The L. N. Monster 1934. *A.B.*

Nesterov Michail Vasiljevič (1862–1942) rusų tapytojas. Pradžioje piešė buitinius paveikslus, paskui istorinio ir religinio turinio. Išgarsėjo jo paveikslai — Atsiskyrėlis ir jaunuolio Baltramiejaus regėjimas. Bolševikų valdymo metu piešė realistinius paveikslus.

M. Nesterov Jaunuolio Baltramiejaus vizija

Nestoniškės bžk. seniau Švenčionių, vėliau Vileikos aps., po II pas. karo priskirta Sov. Gudijai, 55 km į pietus nuo Švenčionių, netoli Neries upės, prie Švenčionių–Ašmenos vieškelio. Pirmoji medinė Šv. Trejybės bažnyčia statyta B. Andrzejovičiaus 1497 ir apdovanota žemėmis ir ežerais. 1749 kun. Jedlinskis pastatė naują

medinę bažnyčią, o 1905 buvo pastatyta mūrinė.

Nestonkiemis (vok. Nestonkehmen) k. 7 km į p.r. nuo Gumbinės, prie Ramintos upės. 1939 365 gyv. Artimiausia glžk. st. Perkaliai (linijos Gumbinė–Galdapė), paštas Aukštupėnai. Ant Ramintos kranto yra piliakalnis.

Nestoras papūginių (Psittaciformes) būrio N. Zelandijoje gyvenanti kenksminga papūga, nes puola avis (žr. Papūginiai).

Nestoras (gr. Nestōr) gr. mitologijoje Nelėjaus ir Chloridės sūnus, Pilo karalius. Heraklio žygyje prieš Pilą krito Nelėjus ir vienuolika N. brolių. N. dalyvavęs lapitų kovoje su kentaurais, Kalidono medžioklėje ir argonautų žygyje. Senatvėje dalyvavo su 40 Pilo laivų Trojos kare. Nebetekęs jaunystės jėgos, apie kurią mėgo pasakoti, N. padėjo daug graikams išmintingais patarimais ir savo iškalba. Išmintingas seno N. patarimas tapo priežodžiu.

R. Cantieni, Die Nestorerzaehlung im 11. Gesang der Ilias 1942; *E. Meyer* (Museum Helveticum 8, 1951); *S. W. Blegen* (American Journal of Archaeology 59, 1955); *R. Hampe*, Die homerische Welt im Lichte der neuesten Ausgrabungen (Gymnasium 63 : 1–2, 1956).

Nestoras (rus. Nestor) (apie 1056 — apie 1114) Kijevo vienuolis, Kijevo Rusios rašytojas ir metraštininkas. Apie 1074–78 stojo į Kijevo Pečeros vienuolyną, — vieną žymiausių senovės Rusios kultūros centrų. Čia N. parašė apie kankinius Borisą ir Glebą (Čtenije o kniaziach Borise i Glebe) ir šv. Teodozijaus, vieno Pečeros vienuolyno steigėjų ir jo buvusio viršininko, gyvenimą (Žitije Feodosija). Šie veikalai parašyti Kijevo Rusios valstybės patriotinėje dvasioje. N. smerkia kunigaikščių nesantaiką, ardančią krašto vienybę, ir priešinasi Bizantijos pastangoms paimti Kijevo Rusią į savo įtaką. N. daugumos istorikų laikomas ir seniausio Rusios metraščio, vad. Nestoro kronikos (žr.) ar bent jos dalies autoriumi. Miręs po asketiško gyvenimo, N. buvo palaidotas Kijevo Pečeros vienuolyne, kur jo palaikai išliko ligi XX a. *K.Avž.*

N. kronika pats seniausias žinomas (pradinis) senovės Rusios metraštis ‚Povest vremennych let', surašytas XII a. pradžioje Kijevo Pečeros vienuolyne. Daugumas istorikų N.k. ar bent jos dalies autoriumi bei redaktoriumi laiko vienuolį Nestorą (žr.). Metraščio originalas nežinomas, nes nei jis, nei pirmieji jo autentiški nuorašai neišliko. Tačiau yra išlikę keli XIV–XV a. N.k. nuorašai, įjungti į to meto metraščių kompiliacijas. Taip pat yra išlikę daug žymiai vėlesnių laikų metraščių kompiliacijų, į kurias buvo įdėti ir ankstyvesni pradinio metraščio nuorašai bei papildymai. Seniausia tokių išlikusių metraščių kompiliacijų yra Laurentijaus metraštis (Lavrentjevskij spisok), 1377 sukompiliuotas Suzdalyje vienuolio Laurentijaus, Suzdalio kng. Dimitrui, Konstantino sūnui, prašant. Antras savo senumu yra Ipatijaus metraštis (Ipatjevskij spisok), sukompiliuotas XIV a. pabaigoje ar XV a. pradžioje Ipatijaus vienuolyne prie Kostromos Volinijoje. Sudarant abi šias kompiliacijas buvo panaudoti ir pradinio metraščio Povest vremennych let tuo metu išlikusių seniausių versijų nuorašai.

Remiantis kritiškų tyrimų duomenimis, pati pirmoji N.k. redakcija, ligi mūsų laikų neišlikusi, buvusi sudaryta Nestoro 1113. Kiek vėliau kng. Vladimiro Monomacho laikais buvusi sudaryta nauja N.k. redakcija vienuolyno viršininko Silvestro 1116. Ši redakcija su kai kuriais pakeitimais išliko Laurentijaus metraštyje. Trečioji N.k. redakcija buvusi sudaryta 1118 ir jos versija išliko Ipatijaus metraštyje.

N.k. nėra vieningas kūrinys, bet susideda iš daugelio savo turiniu bei stiliumi skirtingų fragmentų, sudėtų į krūvą. Tyrinėtojai randa, kad sudarant N.k. buvo panaudotos biblinės ištraukos, Bizantijos istorikų Jono Malalas ir Georgios Hamortolos veikalai, šventųjų gyvenimai, įvairios ankstyvesnės vietinės Padnieprio slavų kronikos, vienuolynų užrašai, poetiški senovės istoriniai padavimai (byliny), autoriaus apklausinėtų senų žmonių pasakojimai ir paties autoriaus savo pergyventų laikų įspūdžiai, atsiminimai bei pastebėjimai. N.k. pradedama nuo biblinio tvano laikų. Toliau ji aprašo žmonių giminės išsiplėtimą pasaulyje, slavų atsiradimą, jų suskilimą į atskiras šakas, rytų slavų pradžią bei jų gimines, variagų kng. Riuriko ir jo brolių atkvietimą valdyti slavus IX a. viduryje, Kijevo k-tijos įkūrimą, kng. Askoldo ir Diro nužudymą, Olgos krikštą drevlianams, nužudžiusiems jos vyrą, slavų misionierių Kirilo ir Metodijaus veiklą, krikščionybės įvedimą Kijeve, Kijevo valstybės plėtimąsi, karo bei prekybos santykius su kaimyniais kraštais ir kt. N.k. baigiama paties autoriaus gyventais kng. Vse-

volodo ir Sviatopolko (1078–1122) laikais. Autorius bus panaudojęs visus jam prieinamus žinių šaltinius. Įvykiai nuo 850 ligi 1110 nupasakojami analų (pamečiui vedamos kronikos) pavidalu patriotinėje Kijevo valstybės dvasioje. N.k. rašoma ligi 1110. Paskutiniųjų 40 metų įvykiai pavaizduojami bendralaikio stebėtojo akimis. Kronikos pradžioje ir aprašant senuosius įvykius ligi X a. autentiški istoriniai faktai supinami ir maišomi su padavimais ir epine liaudies poezija, bet nuo X a. vidurio N.k. pasidaro rimtas, istoriškai patikimas šaltinis. N.k. pirmą kartą mini Lietuvos vardą 1040, kada Kijevo kng. Jaroslavas užpuolė lietuvių žemes. N.k. minimas ir Kijevo kng. Vladimiro žygis prieš jotvingius 983, taip pat Jaroslavo žygis prieš jotvingius 1038.

Tiek ukrainiečiai, tiek rusai laiko N.k. svarbiausiu savo seniausių laikų istorijos šaltiniu, nupasakojančiu ankstyvosios Kijevo Rusios gyvenimą, jos tarptautinius santykius, Kijevo kunigaikščių kovas ir daug vietos skiriančiu krikščionybės įvedimui ir įsigalėjimui. Savo reikšme N.k. yra ir žymiausias Kijevo Rusios pasaulinės literatūros kūrinys, parašytas senovės slavų bažnytine kalba su daugeliu Padnieprio slavų gyvosios kalbos priemaišų. Dėl savo istorinės ir kultūrinės reikšmės N.k. yra išversta į lenkų, čekų, vokiečių, anglų ir prancūzų kalbas.

V. P. Adrianovaja-Perec, D. S. Lichačev, B. Romanov (red.), Povest vremennych let 1–2, 1950; Polnoje sobranije russkich letopisej 1–2, 1846–71 (²1923, ³1926–28); *A. Bielowski* (red.), Monumenta Poloniae Historica 1, 1864; *L. Léger,* Chronique dite de Nestor 1884; *S. Cross,* The Russian Primary Chronicle 1930; *R. Trautmann,* Nestorchronik 1931; *D. S. Lichačev,* Russkije letopisi i ich kulturno-istoričeskoje značenije 1947; (") Vozniknovenije russkoj literatury 1952; *A. Šachmatov,* Povest vremennych let i ee istočniki 1940; *B. D. Grekov,* Povest vremennych let (Istoričeskij Žurnal) 1944; (") Kijevskaja Rus 1953; *M. N. Tichomirov,* Istočnikovedenije SSSR 1, 1940; *H. Paszkiewicz,* The Origin of Russia 1954.

K.Avž.

Nestorijonizmas teorija, gavusi vardą iš Nestorijaus (žr.) ir aiškinanti žmogiškosios ir dieviškosios prigimties santykiavimą Kristuje, teigia: 1. Kristus tik žmogus, kuriame, nelyginant šventovėje, apsigyveno Dievo Sūnus (Žodis), taigi Kristuje buvo du atskiri asmenys — vienas dieviškasis, antras žmogiškasis; 2. iš šitaip suprastos Kristaus prigimties eina tokios išvados: gimė, kentėjo ir mirė ne Kristus Dievas, tik Kristus žmogus; Marija pagimdė tik Kristų žmogų, dėl to negali būti vadinama Dievo motina. Tiesa, n. skelbėjai sako, kad Kristaus žmogaus asmuo buvo artimai susijungęs su Kristaus Dievo asmeniu, nes jo žmogiškoji valia tobulai sekė dieviškąja; tačiau tokia jungtis tėra moralinė, išvidinė, ir dėl to Kristaus nepadaro vienu asmenimi. Kat. Bažnyčia moke ir moko, kad Kristaus žmogiškoji prigimtis pradžią gavo pačiame Įsikūnijimo momente ir vieno dieviškojo asmens buvo vidujai (hipostatiškai) sujungta su dieviškąja; tas pats Kristus yra Dievas ir žmogus, vienas asmuo dviejose prigimtyse. Tad gimė, kentėjo ir mirė Kristus Dievas ir žmogus; Marija teisėtai vadinama Dievo motina.

N. pasmerkė pop. Celestinas I (žr.) ir 431 visuotinis Bažnyčios susirinkimas Efeze (žr.). Imperatorius n. platinti uždraudė 435. N. šalininkai tiems sprendimams nepasidavė ir pasitraukė į rytus, į Edesą, kurios garsioji teologijos mokykla tapo dvasiniu šios atskalos centru. 489 imp. Zenonas tą mokyklą uždarė ir ėmė persekioti n. šalininkus. Šie persikėlė į Persiją ir čia Nisibis mieste įsikūrė naują teologijos mokyklą. Netrukus visa Persijos Bažnyčia priėmė, kad ir nesąmoningai, n. mokslą. Du šimtmečius n. Persijoje be paliovos stiprėjo ir plito, savo sekėjų skaičiais, plotu ir įtaka, gal būt, pralenkdamas bet kurią kitą to laiko nacionalinę krikščionių bendruomenę. Viduramžiais nestorijonų patriarchas turėjo 230 vyskupų, išsisklaidžiusių Asirijoje, Babilonijoje, Arabijoje, pačioje Persijoje ir toli Rytuose. Nestorijonams mirštamą smūgį sudavė mongolų karalius Timur-Leng (1379–1405), be atodairos žudydamas kiekvieną krikščionį. Išliko tik spėję pasislėpti kalnuose. Nestorijonų Bažnyčiai labai pakenkė vidaus nesutarimai ir paskui I pas. karas. Dalis n. šalininkų grįžo į vienybę su Roma. Dabar n. sekėjų tėra likusių apie 35.000, išsisklaidžiusių Sirijoje, Irake ir kituose kraštuose, net Amerikos žemyne. Grįžusieji į vienybę su Roma, apie 100.000, paprastai vadinasi Chaldėjos katalikais ir laikosi senovinės siriškosios liturgijos. Manoma, kad Malabaro (žr.) krikščionys, kurie mėgsta vadintis (nors tam nėra istorinio pagrindo) šv. Tomo krikščionimis, yra taip pat nestorijonų misijų vaisius. Portugalai, čion atvykę XVI a., rado arti milijono krikščionių. Nuo 1595 jie yra vienybėje su Roma. Tačiau 1653 trečia dalis (apie 360.000) atskilo nuo Romos ir pasidavė jakobitų

(žr.) patriarcho Antiochijo valdžiai. N. šalininkų Malabare tėra tik keli tūkstančiai, kurie ryšius su Katalikų Bažnyčia nutraukė 1874. Tai įvyko vadovaujant vysk. Mellos, dėl to ši maža atskalėlė vadinasi meliuzijonais.

A. R. Vine, The Nestorian Churches 1937; *B. Spuler,* Die Gegenwartslage der Ostkirchen 1948; *J. Dauvilier,* Les provinces chaldéennes (Melanges Cavallera 1951). *P. D.*

Nestorijus (apie 380 — apie 451). Buvo vienuolis kunigas ir garsėjo iškalbingumu bei asketišku gyvenimu. Imp. Teodozijus II 428 jį paskyrė Konstantinopolio patriarchu. Kelias dienas po savo konsekracijos N. kietomis priemonėmis nusikreipė prieš arionus (žr.) bei kitus klaidatikius ir sekantį mėnesį įtikino imperatorių išleisti prieš juos griežtą ediktą. Tačiau tais pačiais ar sekančiais metais pats N. savo pamoksluose ėmė skelbti naują Įsikūnijimo (žr.) aiškinimą. Šis naujas mokslas gavo nestorijonizmo (žr.) vardą. N. teigimai tuojau buvo pasmerkti, ir jis pats 431 pašalintas iš patriarcho vietos. Imperatorius, kiek pasvyravęs, tuos nutarimus priėmė ir 435 ištrėmė N. į vieną Libijos dykumų oazę.

J. F. Bethune-Baker, Nestorius and his Teaching 1908; *Chr. Pesch,* Nestorius als Irrlehrer 1921. *P.D.*

Nestrėvantys ež. Trakų aps., į p. nuo Semeliškių mstl., 44 ha ploto, per jį teka Strėva (Nemuno). Paviršius 104,9 m nuo j.l., gilumai ligi 2 m.

Nesuprantamas kas nėra suvokiamas ar įmanomas. Sinonimai: n e į m a n o m a s kas yra žemiau proto kaip apskritai negalimas; n e s u v o k i a m a s kas yra aukščiau proto, kas pralenkia žmogiškąjį protą.

Nesvyžius (gud. Niaśviž, lenk. Nieśwież) senosios Lietuvos miestas, dabar Sovietų Gudijoje, buvusioje Naugarduko vaivadijoje, dabar Minsko srityje, 110 km į p.v. nuo Minsko, 14 km nuo Horodziejaus gležk. st. Ušos, Nemuno intako aukštupyje, apie 7000 gyv., N. aps. 1931 buvo 114.453 gyv. Per 400 metų N. buvo Radvilų giminės nuosavybė, su puošnia rezidencine pilimi, vienas didžiųjų buv. D. L. K-tijos kultūros ir pramonės centrų. K. Łaskowski (Tygodnik Ilustrovany 1908) N. vadina lietuviškuoju Vaveliu dėl esamų brangių dokumentų ir kitų istorinių turtų. Pirmosios istorinės žinios apie N. randamos rusų metraščiuose, kur 1224 sakoma, kad N. kng. Jurgis žuvęs kovose su totoriais. XIII a. pirmoje pusėje N. k-tija yra Lietuvos kunigaikščių valdžioje. 1388 N. kunigaikščiai Grigalius ir Jonas priklausę Naugarduko valdovui Dimitrui Kaributui, pridėjo antspaudus prie raštų, kuriais buvo pareikšta ištikimybė Jogailai. Apie 1430 plačias N. sritis valdė lietuvių kilmės kunigaikščiai Teodoras Algirdaitis, po jo Daško, Vosylius ir kt. 1492 D.L.K. Aleksandras atidavė N. Petrui Jonui Kiškai. Kiškų buvo pastatyta N. pirmoji šv. Dvasios bažnyčia; tuo metu N. buvo ir cerkvė. Stanislovo Kiškos duktė, tekėdama 1513 už Jono Radvilos, Polocko pilininko, kraičiu įnešė Radvilų giminei N. Po ku-

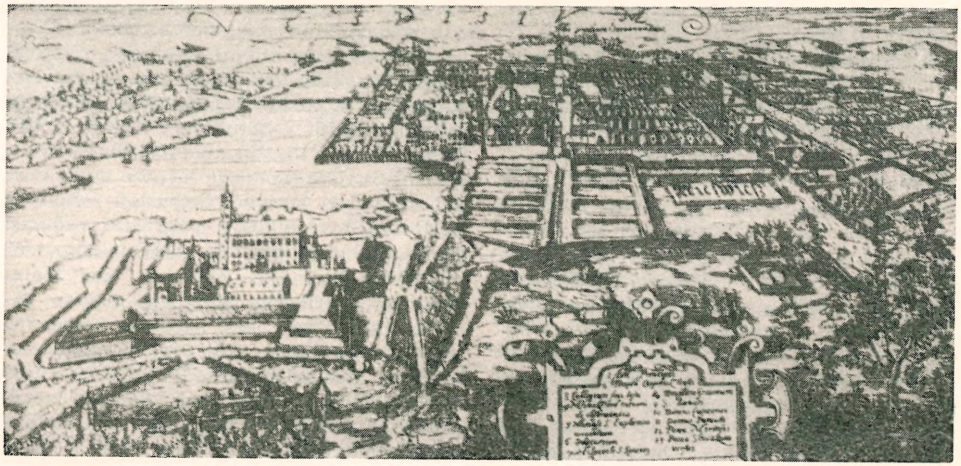

T. Makowski

Nesvyžiaus tvirtovė ir miestas (apie 1600)

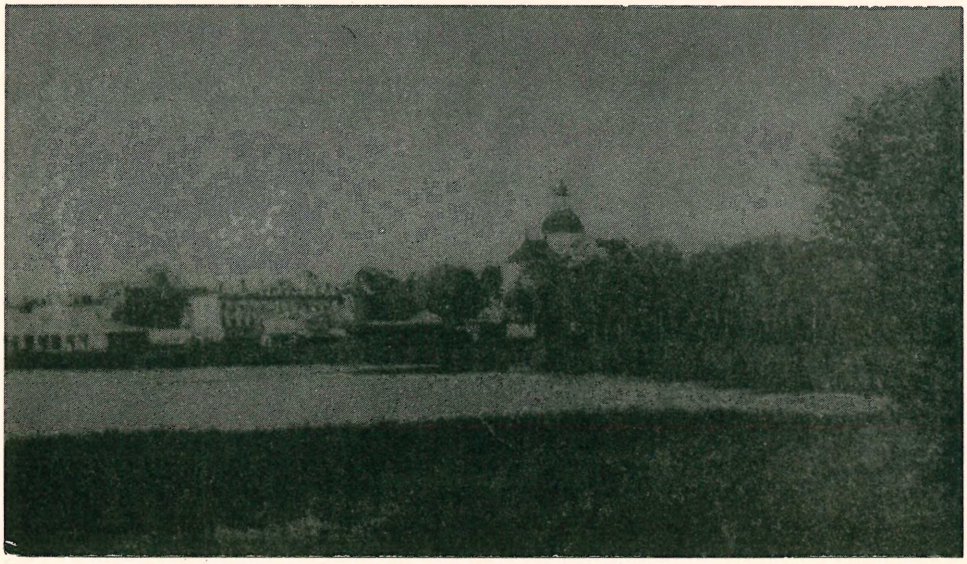

Nesvyžius 1942

nigaikštienės mirties 1533 N. tapo Radvilų nuosavybe. Žygimantas Augustas 1551 Vilniaus seime suteikė N. atšakos Radviloms privilegijų laikyti N. archyve visus dokumentus liečiančius D. L. K-tiją. Kai Radvila Mikalojus Juodasis, Jono sūnus, dėl politinių priežasčių, priešindamasis unijai su lenkais ir lenkų kišimuisi į Lietuvos reikalus, apie 1553 pakeitė katalikų tikėjimą į kalvinizmą, N. tapo kalvinizmo centru. Tuo metu N. bažnyčia, Kiškų fundacijos buvo pavesta naujajam tikėjimui, 1562 įsteigta spaustuvė, kur buvo spausdinamos religinės kalvinų knygos. Čia 1562 išspausdintas Budny versta gudų kalba Liuterio katekizmas, o 1570–72 lenkų kalba. Netrukus kalvinizmas pakrypo į arionizmą ir galiausiai į socionizmą, ir N. buvo to meto Lietuvos socionų svarbiausias centras. Mirus Mikalojui Radvilai 1565, jo sūnūs, nors ir auklėti protestantizmo dvasioje, grįžo į katalikybę. Mykolas Kristupas Našlaitėlis, ligoje paveiktas Skargos pamokslų, atlikęs kelionę į Jeruzalę, 1584 apsigyvenęs N., pradėjo ten statybas. 1585 padėjo N. pilies pamatus, parapijos bažnyčią ir spaustuvę atidavė atkviestiems čia jėzuitams, kuriems 1586–88 pastatė kolegijai rūmus 200 asmenų; prie kolegijos įsteigė pradinę gramatikos mokyklą; jėzuitams padovanojo Lipsko dv. ir 8 kaimus, 1589 buvo pašventintas kertinis akmuo, o 1593 baigta jėzuitų statyti baroko stiliaus bažnyčia, kur turėjo būti laidojami palaikai N. valdovų. Norėdamas pakelti N. gerovę, Kristupas Radvila kvietė iš užsienio amatininkus, pramonininkus bei pirklius; tuo metu buvo įvesta N. mugės ir prekymečiai. 1586 gavo teisę iš St. Batoro sulyginti N. miestiečius su kitų Lietuvos pilių gyventojais. Pats suteikė privilegijų miestiečiams, užtikrindamas jiems miesto žemes 100 valakų be jokio atlyginimo; atidavė taip pat jų nuosavybei varyklas, pirtis, mėsines, krautuves su sąlyga kasmet mokėti ligoninei 40 kapų lietuviškų grašių, mokyklai 24 kapas, vargonininkui 8 kapas. Už suteiktas privilegijas įpareigojo miestiečius pastatyti rotušę ir apvesti miestą mūru. Taip išaugusiam N. miestui buvo suteiktos N. magdeburginės teisės ir herbas. Kristupas Radvila, norėdamas išlaikyti N. Radvilų giminei, susitaręs su broliais Stanislovu ir Albertu, 1586 VIII 16 gavo Stepono Batoro sutikimą, kad išnykus įpėdiniams vienos iš trijų atšakų N., Olikos ar Klecko, jos savaimingai pereina likusiems. Tuo būdu 1614 išsibaigus Olikos Radvilų atšakos įpėdinystei, ji perėjo N. Radvilų giminei, o 1874 pagal sutartį Antano Radvilos, N. savininko, ir Leono Radvilos, Klecko savininko, Kleckas perėjo N. valdon. Tuo būdu visas Mykolo Kristupo - Našlaitėlio

Nesvyžiaus Radvilų pilis

Radvilos ir jo brolių palikimas po 288 metų sudarė vieną didžiulę nuosavybę. 1886 N. valdai tik Minsko gubernijoj priklausė 7600 valakų žemės, 8 mstl., 128 dvarai bei viensėdijos, daugiau kaip 8 girininkijos, apimančios apie 2400 valakų miško. Radvila Našlaitėlis 1590 pastatė Šv. Eufemijos bažnyčią, prie kurios įkurdino tuo metu pirmąsias Lietuvoje vienuoles bernardines, o jo žmona Eufemija 1598 atkvietė į N. bernardinus. Našlaitėlio pavedimu N. braižytojas menininkas Tomas Makovskis sudarė Lietuvos žemėlapį, kuris buvo išleistas 1613 Magni Ducatus Lithuaniae tabula geographica. Iš N. buvo kilęs žydų tautybės filosofas Salominas Maimonas, kuris autobiografijoje aprašė N. papročius. Našlaitėlis, miręs 1616, pagal norą buvo palaidotas jėzuitų bažnyčios rūsiuose piligrimo drabužiais. Našlaitėlio įpėdinis, vyriausias jo sūnus Jurgis Radvila, Trakų pilininkas, iškilmingai priėmė ir 3 dienas vaišino N. 1632 Vladislovą Vazą, žygiuojantį į Maskvą, kuris tapęs karaliumi, dėkingumo ženklan 1633 patvirtino anksčiau suteiktas N. privilegijas ir 12 metų atleido nuo muitų. Jono Kazimiero laikais karuose su Maskva N. buvo 1654 sudegintas. 1660 buvo apsiaustas, nuo kurio išgelbėjo Čarneckio pergalė ties Lachovičiais. 1661–69, 1670 seimų konstitucijose buvo numatyta grąžinti Radvilai nuostolius, susijusius su N. gynimu; gyventojams suteikta privilegijų — 4 metams atleisti nuo kariuomenės išlaikymo, o nuo muitų ir mokesčių ilgesniam laikui. Dėl karų ir dėl tuo laiku siautusios maro ligos, praretėjus gyventojams, 1673 I buvo išleistas universalas, skatinąs ir kviečiąs kurtis N. Naujakuriams buvo patikrintos visos laisvės ir teisė išsikelti pagal norą. Tuo metu buvo įsteigtos dvi bažnytinės fundacijos. Bazilius Bakanauskas, Smolensko pastalininkis, 1672 įkurdino N. dominikonus, kuriems buvo pastatyta Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia, vėliau garsi stebuklingu Dievos Motinos paveikslu. Dominikonai laikė čia savo mokyklas, kurios po 1832 uždarytos. Patsai kng. Mykolas Kazimieras Radvila atsikvietė 1673 benediktinus, už miesto pastatė jiems Šv. Kryžiaus bažnyčią ir paskyrė iš savo dvaro 36.000 auksinų. Netrukus N., matyt, atsistatė, nes 1678 Mykolas Čartoriskis, vykdamas į Maskvą, buvo susto-

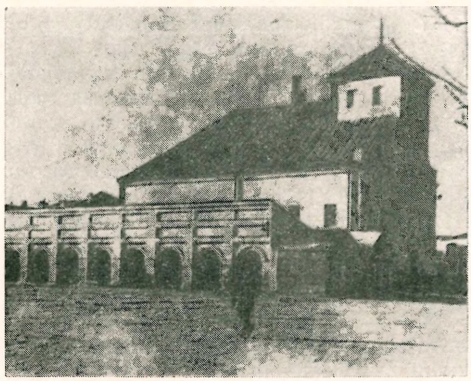

Nesvyžiaus rotušė

jęs N., ir jo dvariūnas čekas Tanner savo veikale Legatio polono-lithuanica in Moscoviam rašo apie N., kad matęs mūrus supančius miestą, didelę turgaus aikštę, gražius namus ir pilį apvestą pylimu bei grioviu. Mykolas Kazimieras Radvila buvo vedęs Kotryną, Jono Sobieskio seserį; per ją ir N. turėjo didelę karaliaus paramą ir gavo privilegijų. Po vyro mirties Kotryna, 12 metų valdžiusi, N. išleido pirklių cechui reikšmingų nuostatų, kuriuos 1681 seime Jonas Sobieskis patvirtino; o Kotrynos sūnus — Karolis Stanislovas — užvaldęs 1692 N. sulygino valstiečių teises su miestiečių. Vos atsikūrusį N., 1706 užėmė ir sunaikino Karolio XII švedų kariuomenė ir pilį sugriovė. 20 metų truko iki N. atsistatė iš griuvėsių. Tuo laiku II Mykolo Kazimiero Radvilos 1736 jėzuitams buvo pastatyta apie ½ mylios nuo N. Šv. Mykolo bažnyčia, o N. mieste didelis jėzuitų vienuolynas. Gavęs bulę iš pop. Benedikto XV, 1750 įrengė koplyčią jėzuitų bažnyčios požemiuose, kur buvo laikomi Radvilų giminės palaikai. Priešais bažnyčią buvusiuose rūmuose veikė teatras, kur buvo vaidinta Radvilo žmonos Pranės Visnioveckaitės ir kitų veikalai. N. naujai atkurtoje 1750 spaustuvėje spausdino knygas ir leido laikraštį. Apie 2000 žingsnių už miesto buvo didelė pilis trimis aukštais bokštais, apsupta pylimo su keturiais bokštais kampuose ir apvesta grioviu, iš keturių pusių apsupta ežerų ir tvenkinių. Pagal išlikusį 1658 inventorių, pilį sudarė tvirtovė ir pilies rūmai, kuriuose buvo 12 didelių salių, išpuoštų marmurais, alebastrais, skulptūromis, meno paveikslais, brangiais baldais. Be daugelio kitų įvairios paskirties kambarių, pilies svarbiąją dalį sudarė cekhauzas — ginklų sandėlis, kur buvo laikomi sunkieji ginklai ir parankusis arsenalas, kur buvo lengvesnieji karo ir medžiokliniai ginklai, išdabinti auksu ir sidabru.

Archyve, be laiškų ir įvairių karališkų privilegijų raštų, buvo beveik visų to meto Europos valdovų raštai, svarbūs dokumentai arba jų nuorašai, liečią Lietuvos ir Lenkijos reikalus. N. archyve ilgus metus buvo laikomi Horodlės ir Liublino unijų originalai po I pas. karo lenkų valdžios perkelti Varšuvon į grafų Krasinskių biblioteką. Drauge perkelta ir 800 kitų pačių brangiausių dokumentų. N. buvo likę dar 1,9 mil. registruotų aktų. Jų tarpe 250.000 laiškų adresuotų Radvilams,

Nesvyžiaus jėzuitų bažnyčia

1212 pergamente rašytų karalių, popiežių laiškų, karo sutarčių, testamentų, aprašymų, inventoriaus sąrašų; seniausias 1536. 7000 ūkio knygų, turto aprašų, fabrikų ir dvarų liustracijų, protokolų ir kt. N. archyve buvo laikoma dalis privataus Benedikto Tiškevičiaus archyvo.

Biblioteka buvo atskiroje salėje, išpuoštoje senovės filosofų biustais. XVII ir XVIII a. pradžioje bibliotekoje buvo keli tūkstančiai knygų, kurių tarpe vyravo prancūzų kalba. Po 1772, kai į pilies biblioteką buvo perkeltas N. knygų rinkinys, ji išaugo iki 20.000 tomų. N. pilyje

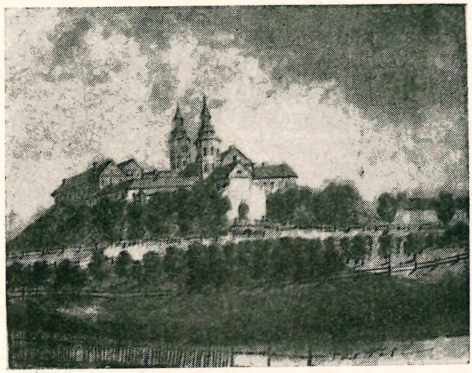

N. Orda Nesvyžiaus Radvilų pilis (XIX a.)

buvo gausūs paveikslų rinkiniai, atvaizdai kunigaikščių Vytauto, Jogailos, portretai Radvilų, jų žmonų, vaikų bei giminių; religinių, mitologinių, istorinių paveikslų rinkinių pieštų italų, flamų bei vietinių tapytojų. Pagal 1779 inventorių, buvo 984 paveiklai piešti ant drobės ar medžio. Pilyje buvo 2 koplyčios. Pirmoji įrengta Radvilos Našlaitėlio, statant pilį, antrąją įsteigė 1758 Mik. Kazimieras Radvila stebuklingoje Dievo Motinos paveikslo garbei, kurio atsiradimas siejamas su Vienos išvadavimu nuo turkų. Tam įvykiui paminėti koplyčioje įmūryta paminklinė lenta. Pilies požemiuose buvo kalėjimas. N. pilis su mažais pakeitimais yra išlikusi iki šių dienų. Atskirame pastate buvo ginklų liejykla. Už miesto, į pietus nuo N. tarpe parkų ir žvėryno, 1758 pastatyta etmono Mykolo Radvilos garsi anais laikais vasaros rezidencija Alba; ją supančiuose parkuose buvo įrengta gražių altanų, šiltadaržių su pietų kraštų augalais. Atokiau, italų stiliaus parke, buvo mažesnė vasaros rezidencija, vad. Konsteliacija. Toje pat srityje buvo ankstyvesnis pastatas, statytas Radvilos Našlaitėlio, vad. Eremitoriumas. Be to, buvo pastatyta persiškų kilimų ir juostų audykla.

Prieš įvažiuojant į N. iš Slucko pusės, 1760 buvo išmūryti arkos pavidalo vartai, kurių viršuje buvo koplyčia su Dievo Motinos paveikslu, perkeltu iš pilies koplyčios. Vartai atnaujinti 1788. Lietuvos bajorija buvo nepatenkinta, kad Stanislovo Augusto Varšuvoje įkurtai kadetų akademijai išlaikyti Lietuvos iždas turėjo mokėti $^1/_3$ lėšų. Todėl Radvilos savo reikalams įsteigė N. kadetų mokyklą. N. garsėjo tuo metu įvairiais pobūviais bei iškilmėmis. 1783 IX 12 etmono Mykolo Kazimiero laikais, N. buvo šimtmečio sukakties iškilmės nuo Vienos išgelbėjimo nuo turkų, o 1784 IX 16 Stanislovo Augusto priėmimas. Karalius, vykdamas į Gardino seimą, buvo sustojęs 6 dienas N. Be prabangių puotų, karaliaus garbei buvo rengiami vaidinimai, koncertai, medžioklės. Radvila triumfavo tuo metu N., ir buvo kalbama, kad karalius yra svečias, o Radvila šeimininkas. Patsai Radvila sakydavo, karalius karaliauja Krokuvoj, o aš N. Radvilų laikais buvo įsteigta N. masonų ložė. Rusų okupacijoje N. pradėjo nykti: buvo apiplėštas, išvežtas N. lobynas ir patalpintas rusų muziejuose, dalis jų Petrapilio Ermitaže. Maža dalis tų turtų 1904 buvo grąžinta Radvilams. N. archyvo dalį sunaikino taip pat rusų kareiviai, išmėtydami svarbius dokumentus. Be to, gaisrai 1836 ir 1843 sunaikino N. Kultūrinis gyvenimas taip pat palaipsniui menkėjo. 1773 panaikinus jėzuitus, jų bažnyčia paversta parapija, kuri turi turtingą nuo 1650 archyvą. Jėzuitų mokyklos buvo pavestos domininkonams. Domininkonų m-lose mokėsi Vladislovas Syrokomla, vėliau dirbo N. archyve. Bernardinų bažnyčia paversta cerkve. Vėliau domininkonų gimnazijos rūmuose veikė rusų mokytojų seminarija, kurią turėjo teisę lankyti tiktai stačiatikiai. Po I pas. karo iki 1939 N. buvo lenkų valdžioje. Tuo metu buvo grįžę iš Berlyno N. savininkai, ir pagal Rygos sutartį buvo jiems grąžinta iš Rusijos dalis N. rinkinių. 1941–44 N. vokiečių užimtas, po 1944 atiteko Sov. Gudijai. 1954 N. buvo 2 vidurinės mokyklos, pedagoginė mokykla, kultūros namai, 3 bibliotekos ir miško pramonės įmonė. Pastaraisiais laikais N. sunykęs ir netekęs savo pirmykštės reikšmės.

Syrokomla, Wędrówki po moich niegdyś okolicach 1854; *M. Baliński,* Starożytna Polska IV, 1886; Słownik Geograficzny 1886; *P. Galaunė,* Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos (Švietimo Darbas 10, 1920); *R. Mienicki,* Ziemia nowogródzka w dobie porozbiorowey 1935; *T. Lopalewski,* Między Niemnem a Dzwiną 1955.

V.Klb.

N. jėzuitų kolegija. Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, 1567 perėjęs į kat. tikėjimą ir trokšdamas, kad ir jo valdomose žemėse klestėtų religinis gyvenimas, nutarė N. įsteigti jėzuitų kolegiją. Ordino viršininkai 1582 pasiuntė laikinai du kunigus jėzuitus: ką tik iš Romos grįžusį Albertą Mroskovskį ir Kristupą Ostrovskį, bet kolegijos steigti neskubėjo: nedidelis ordino narių skaičius nepajėgiąs aprėpti visų darbų, o N. esanti nežymi nuošali vietovė, netinkama nei mokyklai, nei sėkmingam apaštalavimo darbui. Kunigaikštis betgi nenusileido, kol ordino generalinis viršininkas Klaudijus Akvaviva 1584 davė savo sutikimą. 1584 VIII 19 N. sudarytas fundacijos aktas, kurį kitais metais patvirtino Varšuvos seimas. Juo kolegijai užrašytas Lipsko dv. su 6 kaimais. Tuoj pat pradėta ruošti medžiagą kolegijos statybai. 1586 pradėjo statyti kolegijai rūmus. Rūmų planą paruošė ir statybai vadovavo italų jėzuitas Br. Jonas Bernardoni. 1588 kolegijos namai buvo baigti, ir į juos persikėlė jau nuo 1585 vei-

kianti mokykla. Pradžioje mokykloje veikė gramatikos, humanitarinės ir retorikos klasės, kurias lankė apie 100 mokinių. Vėliau mokinių būdavo iki 300, kurie atvykdavo iš Naugarduko, Lietuvos Brastos, Minsko ir net Volinijos vaivadijų bei apylinkių. Padidinus kolegijos rūmus, nuo 1600 čia gyveno ir mokėsi dalis jėzuitų klierikų. Ne sykį N. prisiglaudė nelaimių ištikti kitų kolegijų gyventojai; pvz. 1601 švedų išvyti jėzuitų Tartų (Dorpato) klierikai; 1610 sudegusio Vilniaus teologijos studentai; 1625 nuo maro iš Vilniaus pasitraukę teologijos studentai. Nuo 1649 N. kolegijoje veikė reguliarus filosofijos skyrius. Šalia mokyklinio darbo, N. jėzuitai teikė religinį patarnavimą apylinkės tikintiesiems. Vien 1584–1600 būvyje jų rūpesčiu per 680 asmenų priėmė katalikybę, jų tarpe 1589 paties Radvilos Našlaitėlio žmona Elzbieta Eufemija, kilusi iš stačiatikių Visnioveckių giminės. 1588 įsteigta kolegijos mokinių Marijos sodalicija, apie 1595 — panaši miesto gyventojų sodalicija; apie 1590 — Gailestingumo arkibrolija, kurios nariais įsirašė pats kunigaikštis su žmona, ir Šv. Mikalojaus aukų dėžutė vargšams šelpti. 1757 N. kolegijai priklausė 3 misijos. 1654 prasidėjus karui su Maskva, per eilę metų kolegiją ir jos turtą eikvojo ir naikino kazokų, rusų, švedų ir pačių lietuvių bei lenkų kariuomenės. Tik po 1660 rektorius Rapolas Klosovskis galėjo pradėti atstatymo darbus. Dar daugiau kolegija nukentėjo XVII a. pradžioje švedų antplūdžio metu. 1706 kolegijoj užsibarikadavo Mazepos kazokai; vėliau atėję švedai uždėjo 21.000 lenkų auksinų kontribucijos. Maro metu 1710 mirė 5 jėzuitai ir apie 1000 miesto gyventojų. 1756, padalijus Lietuvos jėzuitų provinciją, N. buvo priskirtas naujajai Mozūrų provincijai. Kai Vilniaus vyskupijos oficiolas 1773 pabaigoje paskelbė ordino panaikinimo brevę, kolegijoje buvo 44 jėzuitai. Dalis jų liko ir toliau mokytojauti Edukacinės komisijos žinion perimtoje mokykloje. Vėliau mokykloje dirbo domininkonai. 1805 ji tapo apskrities mokykla, o po 1831 sukilimo caras Mikalojus I ją visai uždarė (1835). 1836, 1843 ir 1888 gaisrai sunaikino ir kolegijos pastatus.

N. jėzuitų tercijatas. N. kolegijoje nuo 1616 veikė ir Lietuvos jėzuitų provincijos tercijatas (tertia probatio), kur jauni, ką tik studijas baigę kunigai

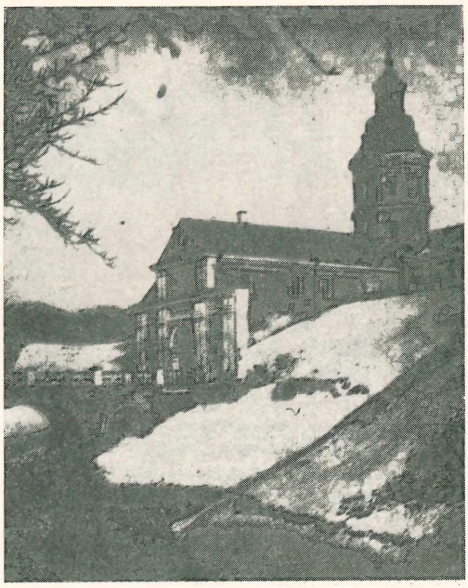

Radvilų rūmų vartai

atlikdavo trečiuosius bandymo metus. Kai 1685 bajorai Tobijas ir Elzbieta Gruchovskiai užrašė prie vieškelio į Slucką esantį Kukovičių dv. ir Malkovičius bei Lochus, iš šių žemių pajamų 1686 pradėta statyti prie Šv. Mykolo bažnyčios dideli namai, į kuriuos 1688 perkeltas tercijatas. Jame gyveno apie 8-12 kasmet besikeičiančių tercijarų, 3-5 nuolatiniai kunigai ir 6-7 broliai. Po to, kai N. atiteko naujai Morūrų jėzuitų provincijai, tercijato namuose 1760 įsteigtas ir naujokynas, o 1770 tercijatas perkeltas į Bobruiską. Skelbiant ordino panaikinimo brevę 1773 pabaigoje namuose buvo 38 jėzuitai: jų tarpe 26 naujokai. Buvusiems jėzuitams išsiskirsčius, pastatas liko negyvenamas ir sugriuvo.

N. Dievo Kūno bažnyčia. Statant kolegijos rūmus pradėta statyti ir bažnyčia. Jau buvo išvesti pamatai, bet 1588 atvykus kunigaikščio broliui kardinolui Jurgiui Radvilai suplanuota iš naujo didinga ir erdvi šventovė, kuriai tas pats kardinolas 1588 XI 12 pašventino kertinį akmenį. Pamaldos joje pradėtos laikyti 1593 XI 1. Iškilminga konsekracija įvyko 1601 X 7, kurios apeigas atliko nuncijus Klaudijus Rangoni. Statybai vadovavo architektas italų jėzuitas Br. Jonas Bernardoni, kuris, be kitko, pastatė Kro-

Senųjų Radvilų rūmų laukujis fasadas

kuvos jėzuitų šv. Petro bažnyčią. Dievo Kūno titulu pavadinta bažnyčia Radvilams kainavo 13.000 lenkų auksinų. Jos didžiajame altoriuje buvo Paskutinės Vakarienės paveikslas, šonuose šv. Ignaco ir šv. Pranciškaus altoriai ir kiti 6 altoriai šalutinėse navose. 1611 įrengti vargonai. Ji drauge buvo ir parapinė bažnyčia; parapijos reikalams tvarkyti vyskupas skirdavo pasaulietį kunigą vikarą. 1622 joje iškilmingai padėtos šv. Paschazijaus kankinio relikvijos, kurias, kaip ir daugelį kitų Lietuvos bažnyčiose esančių žymesnių relikvijų, iš Romos parvežė 1608 jėzuitas M. Lancicijus. Vėliau bažnyčia buvo dažnai remontuojama. Didžiausias remontas atliktas 1750–53, perdirbtos koplyčios, atnaujintas kupolas, visa naujai išpuošta. Kriptoje, kur buvo laidojami Radvilų šeimos nariai, pastatytas Marijos Nekalto Prasidėjimo altorius. Ordiną panaikinus, Dievo Kūno bažnyčia virto grynai parapine.

N. Šv. Mykolo bažnyčia. Kevirtis mylios nuo N., ant kalvos, 1584–93 buvo pastatyta ir jėzuitams pavesta šv. Rapolo garbei koplyčia padėkoti už laimingai atliktą kelionę į Šv. Žemę. Statybos išlaidas apmokėjo Kauno seniūnas Andrius Skorulskis, drauge su Mikaloju Kristupu Radvila vykęs į Šv. Žemę. Vėliau didysis Lietuvos etmonas Jonas Karolis Chodkevičius, vykdydamas kovos metu padarytą įžadą, paskyrė lėšų erdviai bažnyčiai. Ji buvo pastatyta Šv. Rapolo koplyčios vietoje ir 1629 Vilniaus sufragano pakonsekruota šv. Mykolo arkangelo garbei. 1644 N. kolegijos rektorius Mykolas Ginkevičius aplink bažnyčią pastatė 9 koplyčias, skirtas devyniems angelų chorams. Angelų kalnas, kaip vėliau toji vieta buvo vadinama, tapo apylinkėje garsia šventove. Prie jos nuo 1688 veikė jėzuitų terciatas, nuo 1760 — naujokynas. Ordiną panaikinus, pati šv. Mykolo bažnyčia buvo uždaryta, vėliau paversta karo sandėliu.

N. naujojo miesto dalyje kng. Jonas Jurgis Radvila 1626 pastatė Šv. Izidoriaus bžn., pavesdamas ją jėzuitams.

Romos Jėzuitų Archyvas, Pol. 75 (fundacija), Pol. 50 ir Lith. 38–51 (Litterae annuae ir Historiae), Fondo Gesuitico 648, fol. 67 ss.; *A. Theiner,* Annal. Eccl. III, psl. 579, 627, 781; *S. Rostowski,* Lithuan. Hist. pp. 104, 115 s, 137, 162 ir kt.; *S. Załęsky,* Jezuicy w Polsce IV, 1, 425–459 (p. 458 kolegijos rektorių sąrašas) ir IV, 4, p. 1600–1602 (p. 1602 terciato rektorių sąrašas); ('') Kolegium Jez. w N. 1582–1608 (Przegl. Powsz. 54, 1897, 239–252); *J. Kleintjens,* Fontes hist. Latviae S. J. II, 201 psl. *P.Rbk.*

Meno paminklai. N. pilis, XV a. priklausiusi Kiškoms, buvo medinė ir nežymi. 1513 vedybų keliu ji pateko Radvilų nuosavybėn. Mikalojus Radvila Juodasis (m. 1565) reziduodamas N. didesnių statybų dar nesiėmė. Naujų didelių rūmų ir tvirtovės statybai kertinį akmenį padėjo Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis 1584 II 8. Kaip liudija išlikęs T. Makovskio raižinys ‚Nesvisium', jau apie 1600 N. tvirtovė buvo baigta. Ji buvo tvirčiausia ir moderniausia tuometinėje Lietuvoje. Pastatyta prie ežero, kaip Radvilų tvirtovė Biržuose, N. tvirtovė buvo užleista vandeniu iš visų pusių. Pagal 1658 inventorių, tvirtovę supo dvi mūrinių sienų linijos su bokštais kampuose. Kunigaikščio rūmai, stovį tvirtovės centre, buvo apsupti aukštais ginamaisiais pylimais ir kampuose turėjo išsikišančius stambius iš žemių supiltus bastionus. Šitokio žvaigždės plano tvirtovė su bastionais, pritaikyta atremti patobulėjusios artilerijos puolimams, ką tik buvo surasta Prancūzijoje ir Niderlanduose (plg. Buren Olandijoje 1578). N. tvirtovė atmušė 1654 ir 1659 maskviečių apgulimus, bet 1706 ją paėmė švedai, kurie Radvilų rūmus labai apiplėšė ir suniokojo. Nuo 1720 rūmus atstatė Mykolas Radvila (m. 1762), puošė ir plėtė Karolis (m. 1791) ir Domininkas Radvilos (m. 1813). XIX a. rūmus vėl apiplėšė rusai, išveždа-

mi vidaus inventorių. Nežiūrint visų suniokojimų, N. Radvilų rūmai išliko geriau kaip išnykusios Radvilų tvirtovės ir rezidencijos Dubingiuose, Biržuose, Vilniuje, Kėdainiuose, Bialoje. Lyginant dabartinius N. Radvilų rūmus su T. Makovskio raižinyje pažymėtais pastatais matyti, kad apie 1600 stovėję pagrindiniai rūmai tebestovi šiandien tik perstatyti ir su kitoniškais fasadais. Senesnis gotinis su aštuonkampiais bokštais kampuose ir stačiu stogu pastatas yra matyti XVI a. Vėliau, XVIII a., jis gavo iš kiemo pusės puošnų pilastrų fasadą, kurį vainikuoja griežtas trikampis frontonas. Suspaustos vertikalios šito fasado proporcijos byloja, kad jis buvo suprojektuotas prisitaikant prie senovinio pastato masės. Jo vidaus sienos siekia iki 2 m storio, ir pirmasis aukštas turi senus skliautus. Renesansinio pobūdžio yra antrasis trijų aukštų ir 10 ašių rūmas su aukštu bokštu viename šone. Jis šiandien stovi ne atskirai, bet sujungtas su kitais pastatais aplink kiemą, į kurį XVIII a. atsivėrė galerijų arkados. Vartų pastatas su dideliu aukštu bokštu taip pat yra XVI a.; ir jo fasadai XVIII a. buvo aptaisyti piliastrais ir frontonais, o bokštas paaukštintas. Radvilų rūmų fasadų dekoracija yra santūraus baroko. Piliastrai kolosalinėje tvarkoje lieknі. Frizus ir timpanus pripildo karinių, heraldinių ir šiaip ornamentų motyvų plokšti reljefai. Gimiringu blaiviu iškilmingumu pasižymi Radvilų architektūros fasadai Kėdainiuose ir Bialoje. N. rūmai turi 168 kambarius. Apie buvusį turtingą įrengimą liudija tradiciniai salių vardai: Auksinė, Etmono, Marmuro, Karališkoji. Galerijos (apie 225 paveikslai), bibliotekos, archyvo ir arsenalo išliko tik fragmentai. N. genealoginių portretų galerijose yra taip pat Vytauto, Jogailos, Barboros Radvilaitės portretai, kurie nebūdami autentiški, betgi apsprendė vėlesnę ikonografiją. Paveikslų galerija XIX a. buvo atnaujinta. Šalia N. tvirtovės XVI a. išaugo Radvilų įsteigtas ir globojamas N. miestas, kuriame žymiausią architektūrinį ansamblį sudarė 1586 Mikalojaus Kristupo Radvilos įsteikta Jėzuitų kolegija ir bažnyčia, kurią 1589–93 pastatė arch. jėzuitas Giovanni Maria Bernardoni (žr.). Po švedų karo bžn. ir kolegija buvo pagrindinai atnaujinti. Jėzuitų bžn. yra graikų kryžiaus plano, su kupolu ant aukšto

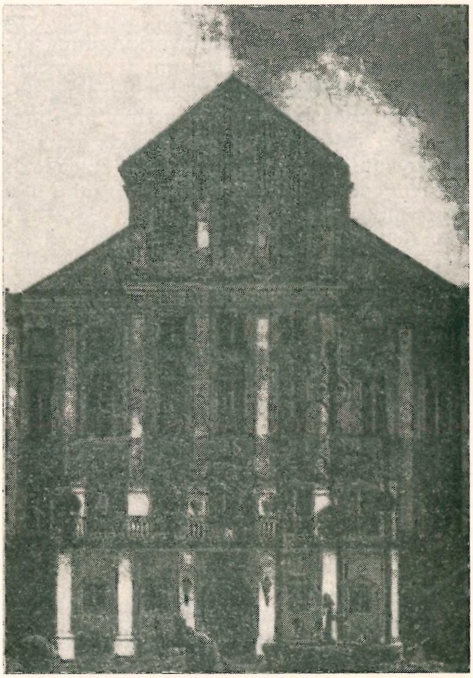

Senųjų Radvilų rūmų kiemo fasadas

tambūro; savo konstrukcija nuo kitų jėzuitų bžn. ji yra skirtinga. Jėzuitų bžn. viduje yra Radvilų mauzoliejus, įdomus Mikalojaus Kristupo ir jo sūnaus antkapiai, tapytojo K. D. Heskio 1753 freskos; bžn. fasade buvo skulptūrų. Jėzuitų naujokyno šv. Mykolo bžn. pastatyta 1584–93. Benediktinų vienuolyną pastatė Mikalojus Kristupas Radvila 1590–91. Šis vienuolynas buvo apsuptas mūro siena ir turėjo aukštą vartų bokštą-varpinę. Vienuolynan buvo įstojusi Radvilos duktė Kristina. 1876 rusai vienuolyną pavertė kareivinėmis ir pastatą labai sunaikino. Bernardinų vienuolyną Mikalojus Kristupas Radvila pastatė 1604, jo bžn. 1862 perstatyta į cerkvę. Domininkonų vienuolynas ir bžn. statyti 1672 ir XIX a. perstatyti. Benediktinų šv. Kryžiaus bžn. pastatyta 1673. Baroko stiliaus požymių turi N. sinagoga ir kelių gyvenamųjų namų fasadai, liudiją apie buvusį miesto grožį. 1586 miestas buvo apsuptas pylimu ir mūrine siena su dvejais vartais. Miesto centre stovėjo rotušė, statyta 1596, kurioje buvo suskliaustų salių ir teatras. Labai aukštas rotušės bokštas po 1836 gaisro bu-

vo pažemintas. Prekyvietės arkados yra XVIII a. Miestas dvelkia tvarkingumu, architektūrinių formų aiškumu ir taisyklingu gatvių išplanavimu. N. dirbo daug žymių Lietuvos įvairių specialybių menininkų, pvz. raižytojai T. Makovskis (žr.) ir Leibovičius (žr.), architektai Lutnickis (žr.), Pedetti ir Spampani, patrankų liejikas Molzeris (žr.) ir daug kt.

E. Kotlubaj, Galerja nieświeżska portretów Radziwiłłowskich 1857; *Rostowski,* Lituanicarum Societatis Jesu historiarum (ed. Martinov) 1877, 137; *B. Taurogiński,* Z dziejów Nieświeża 1937; *T. Lopalewski,* Między Niemnem a Dzwiną 1938, 185–186; *B. Taurogiński,* Dane archiwalne o artystach na dworze książąt Radziwiłłów XVI–XIX w. (Prace sekcji historji sztuki III, 1938–39); *M. Morelowski,* W sprawie artystów Radziwiłłowskich XVIII w. (Prace sekcji historji sztuki III, 1938–39); *P. Reklaitis,* Burgen und Schlösser in Litauen (rankraštis) 1956. *P.Rkl.*

Nešava (lenk. Nieszawa, vok. Nessau) Lenkijos mst., Bydgoscz vaivadijoje, prie Vyslos upės, 1946 — 2400 gyv.

N. 1454 privilegija (lenk. Statuty Nieszawskie), duota Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio, glaudžiai rišama su Lenkijos konstitucinės tvarkos išsivystymu. Vokiečių ordino žemių bajorai ir miestiečiai, nepatenkinti Ordino did. magistro ir riterių griežta tvarka bei priespauda, pasiryžę iškovoti sau daugiau laisvės gretimos Lenkijos pavyzdžiu, dar 1440 buvo sudarę Prūsijos sąjungą, kuri 1454 atvirai sukilo prieš Ordino valdžią ir tuoj kreipėsi pagalbos į Lenkijos karalių Kazimierą. Sukilimui vadovavo turtingas Torunės miestas, prie kurio prisidėjo Dancigas, Elbingas ir Karaliaučius. Norėdami gauti lenkų pagalbos, sukilusių miestiečių ir bajorų delegatai oficialiai pasidavė Lenkijos karaliui. Kazimieras 1454 formaliai paskelbė Prūsijos įjungimą į Lenkiją, pažadėdamas Prūsijos gyventojams lygias teises su lenkais, specialius Prūsijos seimus ir tik vietos gyventojus skirti į vietos valdžios vietas.

M. Lenkijos didikai buvo priešingi Kazimiero planui pradėti Lenkijos karą su Ordinu, bet D. Lenkijos bajorai tai minčiai pritarė, viliojami priėjimo prie Baltijos jūros patogumų ir tikėdamiesi gauti iš karaliaus daugiau privilegijų už dalyvavimą kare. Lenkų kariuomenei nepajėgus paimti Ordinui ištikimo Chojnice miesto, Kazimieras paskelbė visuotinį D. Lenkijos bajorų šaukimą savo pajėgoms sustiprinti. D. Lenkijos bajorai, 1454 rudenį susirinkę į karo stovyklą prie Cerekvicos, prieš pradėdami kariauti, pareikalavo iš karaliaus patvirtinti ir praplėsti jų teises. Tai Kazimieras ir padarė, 1454 duodamas Cerekvicos privilegiją, kurioje jis pažadėjo neįvesti pakeitimų esamoje santvarkoje bei neskelbti karo kitu būdu, negu visos D. Lenkijos provincijos suvažiavime (absque communi terrestri conventione), prieš kurį turėjo įvykti vietos pavietų seimeliai apsvarstyti karaliaus sumanymus.

Karo žygiui prieš Chojnice antrą kartą nepavykus, Kazimieras turėjo skelbti visos Lenkijos visuotinį bajorų šaukimą. Sumobilizuoti visos Lenkijos bajorai, susitelkę į karo stovyklą Kujavijos pasienyje ties Opokų k., prie N., prieš pradėdami kariauti, vėl privertė Kazimierą duoti privilegiją, patenkinančią bajorų reikalavimus, panašius į anksčiau pateiktuosius prie Cerekvicos. Tos karaliaus nuolaidos bajorams, apimančios Cerekvicos ir Opokų privilegijas, kurios buvo tiksliau suformuluotos ir 1454 XI kiek praplėstos, istorijoje vadinamos bendru 1454 N. statutų vardu. Tai nebuvo viena bendra privilegija visos Lenkijos bajorams, bet specialios privilegijos atskiroms Lenkijos provincijoms, kiek skirtingų detalių.

N. statutai pagrindinai pakeitė Lenkijos santvarką bajorų naudai, apribodami karaliaus galią ir iškeldami bajorų seimelių reikšmę svarbius valstybės reikalus sprendžiant. Karalius nustojo galios skelbti visuotinį bajorų šaukimą ar įvesti naujus įstatymus be generalinių provincijų seimelių pritarimo (nullas novas constitutiones faciemus neque terrigenis ad bellum moveri mandabimus absque conventioni communi in singulis terris instituenda). Seimeliuose turėjo būti aptariami bajorų reikalai, išrenkami 4 kandidatai į teisėjo, jo padėjėjo ir teismo raštininko vietas. N. statutais visos provincijos bajorų suvažiavimų, generalinių seimelių galia buvo legaliai suformuluota ir įgijo konstitucinės galios. Tai buvo stambus žingsnis į bajorų reprezentacinės valdžios Lenkijoje išvystymą. Bajorams praskynus sau kelią prie įstatymų leidžiamosios valdžios ir svarbiųjų valstybės reikalų, kaip mobilizacija, sprendimo, pamažu ėmė formuotis visos Lenkijos įstatymų leidžiamasis organas, bajorų atstovų seimas. Tai reiškė politinį smūgį didikams, ypač M. Lenkijos ponams. Iš provincijų bajorų seimelių atstovų suvažiavimų, susirenkančių į karaliaus nurodytas vietas, ilgainiui išsivys-

tė visos Lenkijos seimai, o karaliaus taryba, sudaryta iš žymiųjų didikų, pamažu gavo senato vardą.

N. statutai atšaukė didikų išimtinę teisę į aukštąsias valstybės vietas, iš dalies suvaržė miestiečių ir kitų socialinių klasių teises bajorų naudai ir apsaugojo bajorus nuo karaliaus savivalės teismuose. Visa tai prisidėjo prie bajorijos politinio įsigalėjimo Lenkijoje ir prie karaliaus bei didikų valdžios apkarpymo.

Nors N. statutai oficialiai ir suvaržė karaliaus galią, bet Kazimieras to per daug nesigailėjo, nes įsigijo vertingą bajorų paramą prieš buvusią didikų oligarchiją. Be to, didelis bajorų skaičius seimeliuose, jų tarpusavio nevieningumas ir nesiorientavimas užsienio reikaluose galėjo sudaryti Kazimierui palankias sąlygas pasiekti daugiau laisvės užsienio politikoje ir ypačiai tvarkant Lenkijos santykius su Lietuva.

The Cambridge History of Poland 1, 1950; *A. Pawiński*, Sejmiki ziemskie 1895; *J. Dąbrowski*, Dzieje Polski śriedniowiecznej 2, 1926; *O. Halecki*, Dzieje unji Jagiellońskiej 1–2, 1919–20; *St. Kutrzeba*, Historja ustroju Polski w zarysie I, ²1931; *J. Bardach* (red.), Historja państwa i prawa Polski 1–2, 1957. *K.Avž.*

Nešėja XIX a. antroje pusėje Lietuvos miestuose susidarė ateinančių tarnaičių atšaka, kuri prinešdavo reikalingą kiekį šeimoms vandens iš šulinių (maistui) ir upės ar ežero (nusiprausti). Joms kapeikinis atlyginimas buvo mokamas už kiekvieną kibirą ar nėšius vandens. Nepriklausomoje Lietuvoje šis tarnaičių posluoksnis Kaune išnyko drauge su vandentekiu, o kituose miestuose taip pat, susirūpinus savivaldybėms visuomenės šalpa.

Nėšiai vienu kartu dviem ar trimis kibirais parnešamas vandens kiekis. N. parneša abirankiai ar naščiais; naščiais neštami dažnai dar paima vieną kibirą ranka.

Nėštumas (lot. gestatio) yra fiziologinis procesas, kurio metu moters gimdoj vyksta apvaisinto kiaušinėlio skaidymasis ir raida, kuri baigiasi kūdikio susiformavimu. Apvaisinimas, t.y. susijungimas moteriško lytinio narvelio-kiaušinėlio su vyrišku lytiniu narveliu-spermatozoidu, paprastai įvyksta aukštutiniame falopijo vamzdžio trečdalyje, netoli dėčių (ovarium), kurios gamina kiaušinėlius ir ištisą virtinę hormonų, turinčių lemiamos reikšmės n. eigai. Apvaisintas kiaušinėlis slenka žemyn, atsiduria gimdoje ir prisitvirtina prie jos sienelės, kuri, dėčių hormonams veikiant, buvo atitinkamai paruošta.

Iki aštuonių savaičių n. gemalas vadinamas embrionu. Per tą laikotarpį susiformuoja visi organai, ir besivystąs gemalas nuo to laiko jau vadinamas fetus. Per likusį n. laiką fetus greitai auga, jo užuomazginiai organai baigia savo vystymosi ciklą. Maždaug viduryje n. (4½ mėn.) pradeda plakti fetus širdis, ir jis tampa pajėgus savarankiškai judėti. Ilgainiui fetus galutinai subręsta ir yra paruoštas savarankiam gyvenimui.

N. trunka apytikriai 266 dienas, arba vidutiniai 40 savaičių. Moteris paprastai gimdo tik vieną kūdikį, bet gali gimti dvynukai ir daugiau kūdikių.

Moters gimdingumo laikotarpis prasideda 14–16 ir baigiasi 40–45 metų amžiaus sulaukus. Bet ir čia gali būti svyravimų į abi puses. N. metu moteryje įvyksta fizinių fiziologinių ir psichologinių kitimų. Pirmasis ir tikras prasidėjusio n. ženklas yra mėnesinių dingimas. Gimdymo laikui priartėjus, gimdos sienelių raumenys pradeda ritmiškai trauktis, iš lėto pakankamai atsidaro gimdos kaklelis ir kūdikis išstumiamas. *K.Arc.*

N. naminių gyvulių — laikotarpis nuo gyvulio apsivaisinimo ligi prieauglio gimimo. Stambesniųjų naminių gyvulių n. periodas būna ilgesnis kaip smulkesniųjų, pvz. kumelė 330–245 d., karvė 279–285 d., ožka 151 d., avis 144–151 d., kiaulė 112–15 d. Iš n. žymių tektų pažymėti gyvulio svorio priaugimą ir jo pilvo bei tešmens didėjimą. Be to, gyvulys būna mažiau aktyvus bei judrus. Karvių pieningumas į n. pabaigą krinta. Normaliai visų nėščių karvių pieningumas palengva krinta ir 6–7 savaites prieš apsiveršiuodamos karvės užtrūksta. N. metu gyvuliai turi judėti ir gauti pakankamai mineralinių medžiagų, nes jų daugiau sunaudoja naujagimio kaulams sudaryti. Karvėms, kumelėms ir avims paprastai padedama gabalinės druskos (NaCl). Kalcio ir fosforo reikia irgi duoti pakankamai, dažniausiai kaulamilčių arba pašarinių kalkių pavidalu. Vietovėse, kur stinga jodo, jo duodama kartu su druska. Kiaulėms n. metu duodama koncentruoto pašaro — avižų bei miežių miltų, o vėlesnio n. metu ir kvietinių sėlenų. Nėščios avys, jei pradžioje n. gauna pakankamai stambaus pašaro, nėra reikalingos koncentruotų pašarų. Nėš-

čioms užtrūkusioms karvėms taip pat duodamas pašaro priedas. Nėščios kumelės sėriamos šienu su avižų priedu, o prieš apsikumeliavimą duodama maži kvietinių sėlenų kiekiai. *J.Mln.*

Neštuvai 1. šienui ar šiaudams nešti, vilkti kestės (žr.). 2. Dvi su rankenomis kartelės, sujungtos lentų tilteliu, naudojamos mūrininkų statybinei medžiagai nešioti. 3. sanitarinė žemakojė lengva lovelė, kuria ligonis pervežamas sanitariniu automobiliu arba ligoninėje. 4. Dviejų skersiniais sujungtų kartelių ir turintieji iki 80 cm aukščio taip pat skersiniais sujungtas kojas, Lietuvoje ir kt. naudojami karstui į bažnyčią ar iš jos pernešti, taip pat ir į kapus nunešti. Jie visados nudažyti juoda spalva ir daug kur vadinami morų skoliniu. 5. Įvairiai įrengta sėdynė, kurią Rytų kraštuose naudoja kilmingųjų ar turtingųjų asmenų pernešimui. Lietuvoje baudžiavos metu stambieji dvarininkai, sekdami Rytų pavyzdį, naudojo n. 6. Prietaisas ligoniams, sužeistiems nešti. Žr. Lektika.

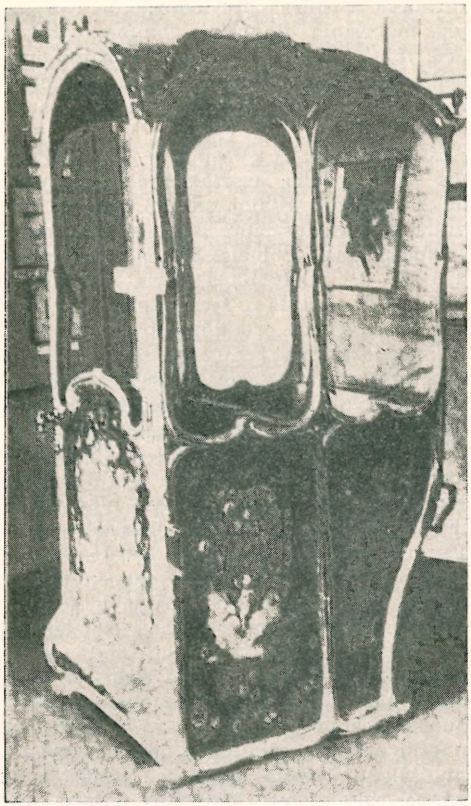

Baudžiavos meto neštuvai

Nešventupis Biržų aps. upelis, Tatulos (Mūšos) kair. intakas, 9,6 km ilgumo; baseino plotas 8 km².

Netaisyklingas ūkas yra anapus Paukščių Tako ribų gulinti netaisyklingos formos žvaigždžių sistema, t.y. tokia sistema, kuri nėra elipsinės ar spiralinės formos. Artimiausi n.ū. yra Magelano debesys (žr. Ekstragalaktinis ūkas).

Neteckis 1. Juozas (g. Vailabų k., Viduklės vls.) knygnešys. Nuomojo dvarelį ir laikė save lenkų kultūros žmogumi, tačiau pritarė lietuviškam sąjūdžiui ir aktyviai dalyvavo knygas platinant. Priklausė Jurgio Bielinio vadovaujamai Garšvių organizacijai.

K. Bielinis, Dienojant 1958.

2. Stanislovas (1840 Adakavo par., Tauragės aps. – 1919 VI 2) knygnešys. Devocionalijų pardavėjas ir drauge draudžiamos spaudos platintojas, ypač daug jos išplatindavęs Šiluvoje per atlaidus.

Knygnešys I, 1926.

Netė žr. Metė.

Neteisė teisių nebuvimas asmeniui, kai jos turėtų būti; beteisiškumas.

1. Visų pirma tai žmogaus elementarių laisvės teisių, kurias nurodo teisinių valstybių konstitucijos, visiškas nepaisymas. Taigi, žmogus, kaip dorinė asmenybė, privalo sąžinės laisvės, tad teisės valstybės nekliudomas išpažinti savo pasirinktą tikėjimą bei pasaulėžiūrą. Kaip mąstanti būtybė, žmogus privalo savo minties, savo pažvalgų reiškimo laisvės, tad laisvo gyvo ir spausdinto žodžio teisės. Žmogus yra sociali būtybė, ir jam pridera visuomeninio veikimo laisvė, tad atitinkama teisė daryti susirinkimus, steigti draugijas, sąjungas. Dėl laisvės pilnumo žmogus privalo ir teisės laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą valstybės teritorijoje. Sakytosios teisės yra žmogaus laisvės sąlygos. Žinoma, laisvė negali būti beribė, ir tos teisės su jų papildymu — piliečio asmens, buto, korespondencijos neliečiamybė — gali ir turi būti aprėžtos tiek, kiek tat yra reikalinga dorai, tvarkai ir ramybei valstybėje išlaikyti. Kur nėra kalbamosios laisvės su jos apsauga — nepriklausomu teismu, ten vyrauja n. šitos n. buvo carinėje Rusijoje, nes ten stigo minėtųjų laisvių. kaip paprastai absoliučiosiose monarchijose. Vis dėlto valdžia daugiau ar

mažiau paisė liberaliosios rusų visuomenės opinijos, ypač paveikta 1905 revoliucinio sąjūdžio, taip pat privengė V. Europos akių. Kas kita dabartinėje Rusijoje su jos totaliniu režimu: ten ne n. nepriteklius, kaip galima būtų tat pasakyti apie carinę Rusiją, o n. perteklius.

2. N. šaltinis yra taip pat piliečių nelygybė prieš įstatymus, — nelygybė, galima tiek monarchijoje, tiek respublikoje. Konstitucijos dabar paprastai lygybę pabrėžia; tatai daro ir mūsų visos trys konstitucijos. Iš nelygybės kyla didesnis ar mažesnis beteisiškumas kurio luomo, tautinės ar tikybinės mažumos valstybėje. Nekalbant apie vergus, kurie buvo absoliutūs beteisiai, didis beteisiškumas gaubė ir baudžiauninkų gyvenimą baudžiavų laikais, kai tuo tarpu bajorai, kuriems baudžiauninkai dirbo, naudojosi visu tuo pilietinių teisių didumu (maksimumu), koks tada buvo (žr. Bajorai). Arba, imkime, lietuvių tautinės mažumos beteisiškumą carinėje Rusijoje, kuris buvo nukreiptas į jos, mažumos, gyvybę: jos teisės įsigyti Lietuvoje žemės buvo suvaržytos rusų kolonizacijos naudai, ir tatai vertė lietuvių bežemius ir mažažemius leistis į užjūrius — Ameriką, Angliją ir kitur — geresnio gyvenimo ieškotis; jos tautinė kultūra buvo slopinama; jos inteligentija nebuvo priimama į valdines tarnybas Lietuvoje. Kaip tikybinė mažuma, lietuviai katalikai, Rusijos carų valdomi, turėjo skaudžių susidūrimų su n., bažnyčios vienur kitur buvo atiminėjamos stačiatikių cerkvėms ir t.t.

3. Šiais įsigalėjusio konstitucionalizmo laikais didele n. laikomas piliečių negalėjimas dalyvauti valstybės valdyme per savo laisvai renkamą atstovybę — parlamentą, seimą, išrenkamą visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu ir savo pastatomų kandidatų. Šita n. šiandien pasižymi Sov. Sąjunga.

4. Dar neseni laikai, kai į tautos atstovybės rinkimų visuotinumą nebuvo įjungtos moterys, bet labai nedaugelyje valstybių ši n. yra. *B.Msl.*

Neteismingas teisinėje kalboje vartojamas terminas pažymėti, kad byla nepriklauso kuriam kalbamam teismui, kadangi ji priklauso spręsti kitam; tad, pvz., sakoma: šita byla neteisminga N. teismui. Žr. Teismingas. *B.Msl.*

Neteisnus (kitaip dar neteisinas) būtų tas, kuris negalėtų būti civilinių teisių subjektu. N. būdavo vergai. Vadinamosios ‚civilinės mirties' (žr.) griežto taikymo laikais n. likdavo nubaustieji mirties bausme ir kalėjimu ligi gyvos galvos. Civilinės teisės buvo atimtinos su galimu panaikinimu santuokos ir pagal mūsų iš Rusijos perimto Baudžiamojo statuto 29 str., būtent — nubaustiems mirties bausme ir, pagal Laikinąjį Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymą (Laikinosios V. Ž. 2-3), mirties bausmės, katorgos ir nutrėmimo vietoje nubaustiems sunkiųjų darbų kalėjimu. Tas Baudžiamojo statuto straipsnis 1930 išleistu Baudžiamojo statuto pakeitimo įstatymu (V.Ž. 332) buvo panaikintas, tepalikus vien atėmimą nusikaltėliui teisės į palikimą asmens, prieš kurį nusikaltėlis padarė didįjį nusikaltimą. *B. Msl.*

Netesybos yra bauda, nustatyta įstatymu arba nustatoma šalių susitarimu iš anksto tiksliam pareigos atlikimui patikrinti. Pvz. šitokia bauda Įst. Rink. X t. I dalyje yra nustatyta už netikslumą mokant privačių asmenų skolas, būtent nesumokėjusis laiku skolos turi mokėti netesybos tris nuošimčius nuo nesumokėtosios sumos (641, 1575 str.). Sutartų n. sumokėjimas dar nereiškia, kad tuo sumokėjimu jau pasibaigia jomis patikrinta sutartis, nebent tik taip būtų sutarta. *B.Msl.*

Netiesioginiai mokesčiai žr. Mokesčiai.

Netiesiogis vystymasis yra vystymasis gyvių be metamorfozės (žr. Vystymasis).

Netiesis (lenk. Neciecz) ež. Trakų aps., 6 km į v. nuo Valkininko glžk. stoties, 90 ha ploto, paviršius 137 m nuo j.l.; per gretimus Juodžio ir Leluko ežerus priklauso Spenglos (Merkio) baseinui.

Netiesos vsd. Merkinės vls., Alytaus aps., 6 km nuo Merkinės. Vidurinio akmens amžiaus stovykloje surasta svidrinės kultūros titnaginių strėliukių, vad. kampininės kultūros (žr. Campignien) stambių kylio pavidalo titnaginių dirbinių ir kt.

Netikrasis vaisius botanikoje vadinamas toks vaisius, kurio susidaryme dalyvauja ne tiktai mezginė, iš kurios vienos išaugęs vaisius vadinamas tikruoju vaisium, bet ir žiedsostis ir apyžiedis. Žemuogė, braškė, erškėtrožės vaisiai gali būti netikrojo vaisiaus pavyzdžiai.

Netikrastraubliai vabzdžiai (Pseudorhynchota) sudaro perdėm parazitinių gyvūnų būrį, gyvenančių ir mintančių ant kitų gyvūnų — paukščių, žinduolių ir žmo-

gaus — kūno. Šis būrys skirstomas į du pobūrius: 1. plunksnagraužių bei plaukagraužių (Mallophaga) ir 2. utėlių (Anoplura). Visi jie prisitaikė gyventi parazitiniu būdu, todėl labai pakito — prarado sparnus, ūseliai sutrumpėjo, pilvas susiplojo, o kojos išaugino kibius nagiukus, kuriais laikosi įsikibę į parazituojamo gyvio kūną. Šių pobūrių dalyviai vieni nuo kitų skiriasi svarbiausia burnos organų sudarymu: graužikai turi graužiamuosius burnos įrengimus, o utėlės — duriamuosius - siurbiamuosius. Plunksnagraužiai gyvena ant paukščių odos tarp pūkų, plaukagraužiai — tarp gyvulių plaukų. Vieni ir kiti graužia ne tiktai plunksnas arba plaukus, bet ir odą, sukelia niežėjimą, didelius odos suerzinimus, privedančius gyvulius net ligi mirties. Pvz. antinis plunksnagraužis (Trinoton luridum), vištinis pūkagraužis (Menopon pollidum), plaukagraužių yra aibės — šuninis, jautinis, arklinis, avinis ir t.t. Bet dar kenksmingesni ir pavojingesni yra žinduolių ir žmogaus parazitai — utėlės, nes jos ne tiktai kankina šeimininkus, siurbdami jų kraują, bet ir platina ligas. Pvz. dėmėtoji šiltinė (Typhus exantematicus) yra platinama tiktai utėlių. *J.Krd.*

Netikroji akacija, taip pat vikmedis, akacija (Robinia) ankštinių (Leguminosae)

Netikroji akacija

šeimos mediniai augalai, Amerikos čiabuviai. Vikmedis baltažiedis, arba dažnai vad. akacija baltoji (R. pseudacacia), apie 25 m aukščio medis dygliuotais augliais, plunksniškais lapais, baltais kvapiais kekėmis nusvirusiais žiedais. Dekoratyvinis augalas, P. Lietuvoje atsparus ir labai mėgiamas. Geriausiai auga tik smėlinėse dirvose. Tinka alėjoms, šlaitams, sanpyloms apsodinti. Pasižymi labai greitu augimu. Graži forma. R. p. semperflorens, žydinti dukart per metus. Akacija neomeksikinė (R. neomexicana arba luxurians) rožiniais stačių kekių žiedais taip pat atspari. Galima auginti ir akacija lipnioji (R. viscosa) dažniausiai bedygė rožiniais bei violetiniais žiedais. *J.Rkt.*

Netynai (vok. Nettienen) dvarvietė arti Įsruties, prie Priegliaus upės ir plento Jurbarkas – Beržkalnis – Popelkiai – Miellaukiai. Priklausė Leipininkų paštui. Dvaro žirgyne auginami žirgai buvo kiek sunkesnio tipo negu trakėnų žirgai. 1939 166 gyv. Senojo Priegliaus paupyje yra III–IX a. kapinynas ir piliakalnis, vad. Pilukštis. Ten buvusi nadravių pilis Ordino buvusi išgriauta 1274.

Netočė upelis Eišiškių aps., Šalčytės (Šalčios, Merkio) deš. intakas, 5,4 km ilgumo, baseino plotas 19 km².

Netolyginis tekėjimas hidraulikos dalis, kurioj tiriamas tekėjimas su kintamu skersinio ploto dydžiu ir kartu srovės greičiu. Svarbiausi taikymai: patvanka nuo užtvankų ir siaurų tiltų bei daudų, kanalo pradžia ar pabaiga ežere, kanalų jungimas, slūgis virš slenksčio, šuolis žemiau slenksčio, kritiško greičio ir ribos tarp audringo ir ramaus tekėjimo radimas.

J. Stanišauskis, Netolyginio vandens judesio atvirose vagose hidrauliniai skaičiavimai 1937; *S. Kolupaila,* Hidraulika 1947; *J. Čeičys,* Patvankos skaičiavimas gamtinėse vagose 1936. *S.K.*

Netrūki funkcija: a. Vieno argumento funkciją f(x) vadinama n.f. taške x_0, kai esant $|x-x_0|<\delta$, skirtumas $|f(x)-f(x_0)|<\varepsilon$, kur δ ir ε yra kiek norima maži teigiami dydžiai; kitaip, f(x) taške x_0 yra n.f., jei $x\to x_0$, $f(x)\to f(x_0)$. b. Kelių argumentų funkcijos netrūkstamumą nusako taip: jei iš $|x-x_0|<\delta$, $|y-y_0|<\delta$, $|z-z_0|<\delta$, ... seka $|f(x, y, z, \ldots) - f(x_0, y_0, z_0, \ldots)| < \varepsilon$, f(x, y, z, ...) yra netrūki.

Netrūkios trupmenos žr. Trupmenos.

Netscher Caspar (1639–1684) vokiečių-olandų tapytojas. Nuo 1662 gyveno Hago-

je. Jaunystėje tapė turtingesnės miesčionijos žanrą, sekdamas savo mokytoju Terbochu. Vėliau N. nukrypo į grynai reprezentatyvų aristokratinį portretą, dekoruotą draperijomis, statulomis, kai viename šone atsiveria vaizdas į tolumą. Jo portretai yra nedidelio formato, rūpestingai atlikti ir labai gerai perduoda brokato bei šilko medžiagą. Ano meto diduomenę N. portretavo matyt ne iš natūros, bet pagal graviūras ar jam atsiųstus piešinius, nes iš Hagos N. niekur nebuvo išvykęs.

Nettlau Max (1865-1944) anarchistų veikėjas. Studijuodamas pradėjo domėtis socialistinėmis idėjomis, rinko istorinę medžiagą apie internacionalą. N. laikomas patikimiausiu socialistinio judėjimo istoriku. Rinko nelegalius atsišaukimus, užrašinėjo internacionalo steigėjų atsiminimus apie svarstytas problemas ir kilusius nesusipratimus. Daug jo paruoštų straipsnių, liečiančių reikšmingesnius socialistinio judėjimo įvykius, buvo atspausdinta vokiečių, prancūzų ir rusų socialistinėje spaudoje. Daugelis studijų buvo atspausdinta atskiromis brošiūromis. Išsp. Bibliographie de l'Anarchie 1896, Michael Bakunin: Eine Biographie 1896–1900, Errico Malatesta: La vida de un anarquista 1923, Elisée Reclus: Anarchist und Gelehrter 1925, Der Vorfruehling der Anarchie: Ihre historische Entwicklung von den Anfängen bis zum Jahre 1864, 1925, Der Anarchismus von Proudhon zu Kropotkin 1927, Anarchisten und Sozialrevolutionaere 1931. Be to, surinko, suredagavo, parašė komentarus ir išleido šešis M. Bakunino raštų tomus, Ernest Coerderoy tris raštų tomus ir kt.

R. Rocker, Max Nettlau 1950.

Netto (it. netto ‚grynas'), stp. nto, grynas, švarus, tai, kas lieka atskaičius. Priešingybė b r u t t o. Kalbame apie n. svorį — be įpakavimo; n. pelną bei pajamas — tai, kas lieka atskaičius išlaidas ir mokesčius; n. atlyginimą — į rankas gaunamuosius gyvuosius pinigus po atskaitymų; n. kainą — nuo kurios nedaromos nuolaidos.

N. r e g i s t r i n ė t o n a (n.r.t.) laivų talpumo matas. N.r.t. ir b.r.t. (paimtos atskirais vienetais) yra lygios 100 kub. pėdų, arba 2,832 m^3. Skirtumą matome sumose. N.r.t. suma rodo tik laivo kroviniui naudojamą patalpų tūrį, neįskaitant įgulos, mašinų, kuro (bunkerio) ir kitų apmokamam kroviniui netarnaujančių patalpų.

Nettuno v. Italijos pajūrio kurortas, 60 km į pietus nuo Romos; 13.947 gyv. (1951). 1944 I 22 čia, vokiečių-italų fronto užnugaryje, išsikėlė nepastebėti Vakarų sąjunginiinkai. Sudarytas prietiltis buvo greitai vokiečių izoliuotas, ir tęsėsi ilgos ir atkaklios kautynės, kurių metu buvo amerikiečių armijos sunaikintas Montecasino vienuolynas ir prie jo esąs mstl. Sąjunginiinkams nepavyko išsikėlimo išplėsti, bet vokiečiai nebepajėgė išsikėlusių išmesti.

Netupė dvi Valkavisko aps. upės: 1. Rosies (Nemuno) kair. intakas (kitaip Gniezna, aukštupy Nauma), 23 km ilgumo; baseino plotas 278 km^2; intakai: dešinieji Polonka, kair. Lukovica; teka pro Mscibovo mstl. 2. Svisločiaus (Nemuno) kair. intakas, 22 km ilgumo; baseino plotas 95 km^2; teka pro Netupos bžk.

Neuberg Carl (1877–1956) vokiečių fiziologas, Kaiser Wilhelm instituto Berlyne biologijos prof. ir eksperimentalinės terapijos sk. direktorius, 1941–50 prof. Naujorke, nuo 1951 Politechnikos institute Brukline ir medicinos kolegijoje Naujorke. Tyrinėjo vėžio ligos terapiją.

Neubrandenburg Vokietijos mst. Mecklenburge, 89 km į vakarus nuo Štetino; 20.600 gyventojų (1946, 1939 — 22.275). Buv. hercogų rūmai, XIV a. bžn., popieriaus ir žemės ūkio mašinų pramonė. N. XIV a. buvo apsuptas miesto mūru su didžiuliais vartais. N. įkurtas 1248, 1945 beveik visas išdegęs kautynių metu.

Neuburg (N. an der Donau) Bavarijos mst. Švabijoje, prie Dunojaus aukščiau Ingolstadto; 13.277 gyv. (1954). Dideli buv. kunigaikščių rūmai-pilis ir prie jos bžn. (1607–17), XV a. miesto mūrai, rotušė (1603–09), elzbietiečių ir gailestingųjų brolių motininiai vienuolynai. N. nuo 1557 ligi 1742 buvęs N. k-tijos sostinė.

Neuburger Max (1868–1955) austrų gydytojas, medicinos istorijos prof. 1917 Vienoje įsteigė medicinos istorijos inst. 1939–48 dirbo tyrimų srityje Londono medicinos muziejuje, nuo 1948 Buffalo (JAV), 1952 grįžo Vienon. Išsp. Geschichte der Medizin 1906–11.

Neuchâtel (vok. Neuenburg) 1. Šveicarijos kantonas Prancūzijos pasienyje; 800 km^2, 128.000 gyv. (1950). N. yra Juros kalnuose ir jam priklauso š. N. ež. krantas (Vignoble) su išplėstu vynuogynų ūkiu. Būdinga jam laikrodžių gamybos pramonė, kurios žymiausi centrai yra La Chaux-de-Fonds, Le Locle ir Fleurier.

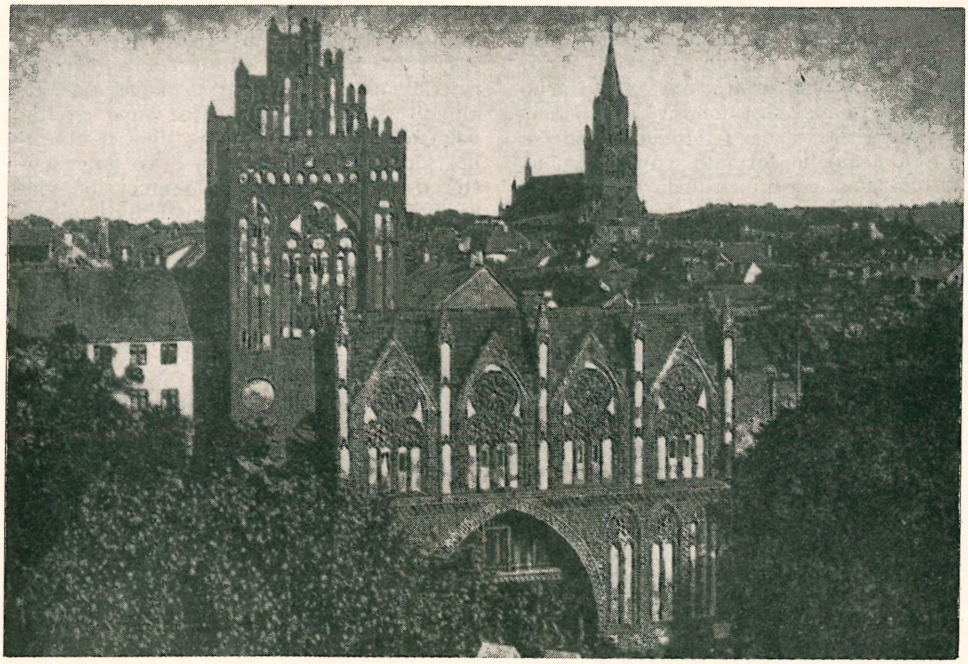

Neu Brandenburg

Daugumas gyv. yra prancūziškai kalbą evangelikai.

2. N. kantono sostinė prie N. ež.; 27.998 gyv. (1950). Senamiestis užima statų Chaumont kalno (1156 m) šlaito apatinę dalį, o naujamiestis įsikūręs paežerės lygumoje, kuri vėliau buvo atgauta iš ežero. Mokyklos: 1909 įkurtas univ., mechanikų, 2 laikrodininkų ir kelios kitos aukštesnės mokyklos. Laikrodžių, šokolado, cigarečių pramonė. Miesto įžymybės yra: meno muziejus su moderniosios šveicarų tapybos kūriniais, gamtos muziejus, pilis (dabar kantono adm. įstaiga), XII a. romaninio stiliaus bžn., rotušė ir įvairūs baroko bei renesanso architektūros rūmai.

3. N. ež., Lac de Neuchâtel, didumo trečiasis Šveicarijos ež.; 215,8 km², 38 km ilgio, ligi 153 m gylio, 429 m nuo j.l. Į jį įteka kelios upės, o jo vanduo nuleidžiamas kanalu į Bienne ež. 1868–78 reguliuojant Juros kalnyno vandenis jo lygis buvo pažemintas 2 m. N. ež. priklauso N., Vaudo, Friburgo ir Berno kantonams. Krantuose, kuriuose yra dideli vynuogynai, įsikūrę nemaža senų vietovių, iš kurių ypač žinomos: N., Estavayer, Yverdon (sen. romėnų Eburodunum, 1806–25 Pestalozzi rėzidencija) ir La Tène. N., Bienne ir Morat ež. yra likučiai kadaise buvusio didelio ež. Aar žemupio slėnyje.

Neue Litauen, Das Vokiečių-liet. draugijos Berlyne 1917 X 25 — 1918 X 22 leistas 2–3 kartus per mėnesį žurnalas. Jis buvo skirtas vokiečių politiniams siekimams, išskyrus 1918 3–7 nr., kuriuos leido Lietuvos valstybės taryba. Žurnalą redagavo Hans von Eckhardt, kitų d-jos narių padedamas, 1918 3–7 nr. J. Pajaujis.

M. Urbšienė, Vokiečių karo meto spauda ir Lietuva 1936.

Neue Sachlichkeit (vok, ‚naujas objektyvumas') 1922 Vokietijoje prasidedančios neorealizmo srovės apibūdinimas, duotas G. F. Hartlaubo. N.s. atsirado kaip reakcija prieš impresionizmo beformiškumą, ekspresionizmo subjektyvumą ir abstraktines tendencijas. Jis būdingas blaivėjimo nuotaikai po I pas. karo katastrofos. N.S. vaizduoja daiktus, kaip jie kasdieniškai akiai yra matomi, pabrėždamas plastiškumą perspektyvos, aštraus piešinio ir griežtos kompozicijos pagalba. Svarbiausi N.S. atstovai buvo Kanoldt, Radziwill, Scholz, Lenk, Schrimpf, jai artimi — Dix, Grosz, Beckmann. N.S. paveikslai dvelkia šalčiu ir for-

mų sustingimu. Jų pabrėžtinis objektyvumas iškėlė daiktų savarankišką būtį, juose slypinčias magiškas jėgas (magiškasis realizmas). Vokietijoje N.S. greit neteko savo reikšmės. Dalis jo sekėjų po 1933 prisiėmė akademinio plokštumo ir prisijungė prie Trečiojo reicho propaguojamų meno aspiracijų. Daug vaisingesnė buvo N.S. paralelė srovė Prancūzijoje žinoma surrealizmo (žr.) vardu.

F. Schmalenbach, The Term Neue Sachlichkeit (Art Bulletin XXII, 1940).

Neufert Ernst (g. 1900) vokiečių architektas, 1924–26 Gropius bendradarbis, 1926–29 prof. Veimare ir Bartningo bendradarbis, nuo 1945 Darmstadto aukštosios technikos mokyklos prof. Pastatęs yra gyvenamų namų bei pramonės įmonių. Išsp. Bauentwurfslehre [15]1954, Bauordnungslehre 1943.

Neuffen Vokietijos miestas, Nürtingeno aps., apie 4000 gyv. (1955), mezgimo pramonė, XVI a. pilis, XIV a. bžn.

N. lietuviai 1945 XI — 1947 N. buvo lietuvių stovykla, kuriai ilgiausiai vadovavo J. Bičiūnas. Švietimo reikalus tvarkė plk. P. Saladžius. Veikė pradžios mokykla, vadovaujama T. Šaulienės, elektrikų kursai, vadovaujami inž. K. Burbos. Stovyklos chorui vadovavo J. Narkevičius, meno parengimais rūpinosi solistė S. Adomavičienė. Sporto srityje pasižymėjo krepšinio komanda Grandis. Stovyklos kapelionu pradžioje buvo kun. A. Stašys, paskui kun. J. Juodeika. Dažnai buvo rengiamos viešos paskaitos, kurias skaitė G. Galva, A. Maceina, B. Nemickis, R. Skipitis ir kt. 1945–47 leistos Radio Žinios, 1946 Kuntaplis ir savaitinis kalendorius. *J.Bč.*

Neuilly-sur-Seine Paryžiaus priemiestis 8 km į šiaurvakarius nuo Notre Dame, tarp Senos upės ir buv. fortų; 58.659 gyv. (1956). Argensono grafų rūmai (XVIII a.) atiteko Orleano kunigaikščiui (Liudvikui Pilypui) ir patapo jo rezidencija, kur jam buvo pasiūlytas karaliaus vainikas. Revoliucijos metu 1848 jie buvo išplėšti ir sudeginti, o didelis parkas išdalintas sklypais miestui kurtis. N.-s.-S. yra žymus inžinerijos centras. Parfumerijos, dažų, šokolado, kilimų ir automobilių pramonė. Broliai Galignani yra įsteigę pasenusiems knygų pardavėjams ir spaustuvininkams prieglaudą. 1919 buvo sudaryta taikos sutartis su Bulgarija.

Neuma (gr.) išplėstas melizmatinis grigalinio giedojimo pasažas, giedamas vienu skiemeniu ar balsiu.

Neumayer Georg (1826–1909) vokiečių geofizikas, dėstęs Triesto jūrų mokykloje. 1857 įsteigė geofizikos observatoriją Melbourne ir vadovavo ligi 1864, paskui nuo 1875 Hamburge jūrų observatorijos dir.

Neumayr Melchior (1845–1890) austrų paleontologas, nuo 1873 Vienos univ. prof., daugiausia tyrinėjęs juros formaciją. Išsp. Erdgeschichte [3]1920–21, Die geographische Verbreitung der Juraformation 1885.

Neumann 1. Alfred (1895–1952) vokiečių rašytojas. 1933 emigravo iš Vokietijos. 1926 laimėjo Kleisto vardo literatūrinę premiją. Ypač išgarsėjo N. romanas Der Teufel 1926, išverstas į 23 kalbas, inscenizuotas ir triskart filmuotas. Romano siužetas istorinis, vaizduojąs Liudviko XI laikus. Iš kitų kūrinių minėtini: Rebellen (romanas) 1927, Der Held (romanas) 1930, Es waren ihrer sechs (romanas, plačiai paplitęs ir išgarsėjęs JAV, vaizduojąs studentų sąmokslą Münchene prieš nacionalsocialistų režimą) 1944, Der Pakt (romanas) 1950, Das Kind von Paris (istorinis romanas iš poeto Verlaine laikų) 1952. N. rašė taip pat dramas, noveles ir išleido prancūzų prozaikų ir poetų kūrinių vokiečių kalba. *H.N.*

2. Johann Balthasar (1687–1753) vokiečių baroko architektas, inžinierius ir artilerijos kapitonas. Jo meno kilmės reikia ieškoti Guarinio Turine architektūroje. Po 1716 statė laiptus Ebracho konvente. 1719 Würzburgo vyskupo tarnyboje prižiūrėdamas statomosios rezidencijos statybą, pagrindinai nulėmė šio didžiausio Vokietijos baroko rūmų komplekso susiformavimą. Įspūdingiausias N. kūrinys yra Würzburgo rezidencijos laiptai. N. suprojektuoti taip pat laiptai 1729–33 Burchsal ir 1743–48 Schloss Brühl rūmuose. Jo svarbiausias bažnytinės architektūros darbas 1743–72 pastatytoji 14 Šventųjų stebuklavietės bažnyčia netoli Coburgo yra vokiečių vėlyvojo baroko viršūnė, stebinanti savo architektūrinės fantazijos komplikuotumu ir dinamiškumu: joje prasiveržia vėlyvosios gotikos erdvę vienijąs principas. Bažnyčios vidaus konstrukciją sudaro ritmiška eilė ovalinių erdvių ant kolonų, padengtų plokščiais kupolais, o fasadas turi išgaubtą formą ir du aukštus bokštus. Toje pačioje dvasioje suprojek-

B. Neumann 14 Šventųjų bažnyčia

tuota 1745–92 pastatytoji vienuolyno bažnyčia Neresheime.

R. Sedlmaier und R. Pfister, Die fürstbischöfliche Residenz zu Würzburg 1923; *R. Teufel,* Die Wallfahrtskirche Vierzehnheiligen 1936; *F. Knapp,* B. N., der grosse Architekt seiner Zeit 1937. *P.Rkl.*

3. Johann Ludwig von (1903-1957) JAV matematikas, gimęs ir mokęsis Budapešte, Vengrijoje. Nuo 1927 Berlyno univ. Vokietijoj, nuo 1930 Princetono univ. JAV lektorius. 1933–40 Princetono univ. prof. 1940–54 atominės energijos komiteto narys; 1945–55 skaičiavimo mašinų biuro direktorius. Nuo 1937 nacionalinės JAV mokslų akademijos narys. Svarbiausi matematiniai N. darbai buvo paskirti funkcionalinei analizei, aibių teorijai, algebrai ir neeuklidinei geometrijai. N. taip pat dirbo matematinės logikos ir topologinių grupių teorijos srityje, be to, stengėsi pritaikyti karo strategijai matematinį metodą. Gyvenimo pabaigoje sprendė klausimus, susijusius su greito skaičiavimo mašinomis. Išsp. Mathematische Grundlagen der Quantenmechanik 1932, Allgemeine Eigenwerttheorie Hermitescher Funktionaloperatoren (Mathematische Annalen 1929, 49–131 psl.), Theory of Games and Economie Behavior 1944 (³1953). *M.Kr.*

4. Isador (1832–1906) austrų gydytojas, aprašęs piktybinę odos ligą (peniphigus vegetans) ir nurodęs gydymo būdą.

5. Robert (g. 1897) austrų rašytojas. 1933 emigravo Anglijon ir rašė anglų kalba. Iš svarbesniųjų N. kūrinių, išverstų į daugelį kalbų, minėtini: Sinflut (romanas) 1930, Die Macht (romanas, kritikuojąs nacionalistinį režimą) 1932, Mit fremden Federn (kandžių literatūrinių parodijų rinkinys) 1927, Die Pest von Lianora (novelių knyga) 1927, Die Insel der Circe (romanas) 1952, Der Favorit der Königin (romanas) 1953, An den Wassern von Babylon (romanas) anglų k. 1939, vokiečių k. 1945, Bibiana Santis (romanas) anglų k. 1940, vokiečių k. 1950, Blind Man's Buff (romanas anglų k.) 1949, Sur les pas de Morell (romanas prancūzų k.), Mein altes Haus in Kent (atsiminimų knyga) 1957 ir kt.

6. Stanislav Kostka (1875–1947) čekų poetas ir žurnalistas. Už savo politinius įsitikinimus daugelį kartų kalinamas, nes buvo komunistas ir didelis Sovietų Sąjungos gerbėjas. Vokiečių okupacijos metu slapstėsi kalnuose, bet nusikračius vokiečių jungo, buvo paskelbtas tautos dainium. Jo pirmuose poezijos rinkiniuose jaučiama Pszybyszewskio ir Nietzschės įtaka, bet labai greit iš pradinio individualizmo perėjo į anarchizmą. Rinkinyje Kniha lesů, vod a strání 1914 ryškėja pagoniškas juslingumas, o Nove zpěvy 1918 jau gina modernųjį didmiestį ir mašiną. N. vėliausioje kūryboje matome socialinės poezijos mėginimus. Išsp. Sonata horizontálního života 1937, Bezedný rok 1945, Zamožena lata 1946.

7. Therese (liet. raštuose paprastai Neumanaitė Teresė, g. 1898). Mokėsi pradžios mokykloje ligi 1911. Yra pamaldi, darbšti ir myli gamtą. 1918 padėdama gesinti gaisrą, dėl sunkaus kilnojimo pajuto skausmą nugarkaulyje. Skausmai didėjo, ir ji visai susirgo: buvo pusiau paralyžiuota, visai apako, kūnas įvairiose vietose ėmė pūliuoti. Melsdamasi į šv. Teresę iš Lisieux, 1923, po kelerių metų pilno aklumo, staiga atgavo regėjimą ir 1925 taip pat staiga išgijo iš kitų ligų. Nuo 1926 N. ekstazėje (žr.) regi ir skausmingai išgyvena Kristaus kančią. Ekstazės būsena kartojasi kas penktadienį, ypač Didįjį

penktadienį. Tuo pat laiku N. gavo Kristaus kančios stigmas — šono, rankų, kojų ir galvos žaizdas, kurios ekstazės būsenoje kraujuoja. Nuo 1927 N. nieko nevalgo ir negeria, išskyrus kasdieninės šv. Komunijos mažytę ostijėlę bei šaukštuką vandens, ir nejaučia alkio ar troškulio. N. pakartoja ekstazėje girdėtus Kristaus žodžius ar posakius. Senovės kalbų specialistai, tyrę šį faktą, pripažino, kad tie posakiai yra senovės aramėjų tarmės, kuria kalbėjo Kristus. N. stebėjo ir tyrė gana gausus skaičius gydytojų ir kitokio mokslo žmonių, net nekatalikų, kurių pareiškimu, N. psichiškai yra normalus bei geros valios žmogus, nerodąs isterijos ženklų, kuo galima būtų aiškinti tie nuostabieji reiškiniai. Antra vertus, yra taip pat rimtų žmonių, kurie čia yra priešingos nuomonės. Kat. Bažnyčia nuo sprendimo N. reikalu ligi šiol susilaiko.

K. V. Pikturna, Konnersreutho paslaptis (Naujasis Gyvenimas 1946); *J. Burkus,* Teresė Neumannaitė 1953; *L. Rinser,* Die Wahrheit ueber Konnersreuth 1954. *P.D.*

Neumanno ir Sasso byla. Nuo 1928 Klaipėdoje veikė slaptas Vokietijos nacionalsocialistų partijos skyrius. Pronacinė veikla Klaipėdos krašte ir Vokietijos pastangos atplėšti tą kraštą nuo Lietuvos ir prijungti jį prie Vokietijos itin sustiprėjo 1933 I 30 Vokietijoje į valdžią atėjus Hitleriui. Tilžės NSDAP vadas Moser įsteigė tolimesnius slaptus tos partijos skyrius Kintuose, Šilutėje. Viešumon Klaipėdos krašto naciai pasirodė dalyvaudami 1933 V 22 Klaipėdos krašto rinkimuose, prisidengę ‚Christliche - Sozialistische Arbeitsgemeinschaft' partijos vardu, sutrumpintai vadinamos CSA, kuriai oficialiai vadovavo pastorius Sassas su adjutantu Roppu, sekr. Gaebleriu ir t.t. Vokietijos naciams betgi Sassas bei jojo visas štabas pasirodė nepakankami naciai ir todėl Klaipėdos krašto nacių vadu, R. Hesso įsakymu, buvo paskirtas nuo 1918 Klaipėdos krašte gyvenęs vet. gyd. dr. K. Neumannas, kuris pareikalavo Sassą perleisti jam CSA vadovavimą. Sassui nesutikus, 1933 VII 6 įsisteigė kita nacinė partija: Sozialistische Volksgemeinschaft, sutr. vadinama SOVOG, kuriai vadovavo dr. Neumann, W. Bertuleit ir kt. CSA, išėjusi į viešumą, mažiau dangstėsi, gi SOVOG tarsi stengėsi būti lojali Lietuvai, bet iš tikrųjų veikė prieš Lietuvą. Nors Sassas bei Roppas 1933 VIII raštais NSDAP Rytprūsių vadui Kochui tikino savo nacistinės veiklos pirmumą, tačiau Vokietijos naciai daugiau rėmė SOVOG. Vokietijos vicekonsulas Klaipėdoje dr. Strack rėmė vien SOVOG veiklą. Verbavimas narių į tas abi partijas vyko panaudojant propagandą, grasinimus, pažadus, pinigus. CSA buvo suverbavusi 2258 narius, gi SOVOG — 5986; iš Klaipėdos krašto vietos organų 1487 tarnautojų 257 prisirašė prie CSA, o 504 prie SOVOG. Ši pastaroji savo organizaciniu tinklu apėmė visą Klaipėdos kraštą, kur kiekvienas apskritis turėjo atskirą vadą, toliau sekė grupių vadai, viso 24, gi ‚apačioje' buvo vietos kuopelės. Viduje tų abiejų partijų veikė slaptos Sturm Kolonne (smogiamosios dalys), SK, kuriose vyko karinis narių mokymas (2 kartus per savaitę), renkamos žinios, vykdomi teroro veiksmai. Faktiškai tos kuopelės buvo organizuojamos nacių SA bei SS dalinių pavyzdžiu bei vadovavimu. Visi tie daliniai buvo rengiami panaudoti ginkluotam veiksmui — atplėšti Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos. Nemaža tų partijų narių buvo apmokyta NSDAP kursuose, mokyklose Vokietijoje. Prie Klaipėdos krašto sienos buvo koncentruojami SA daliniai. Sistemingai skleidžiant gandus, kad ‚ateinąs laikas Klaipėdos kraštui išlaisvinti iš lietuvių' abi partijos rengėsi ginkluotam sukilimui, ypač 1934 pradžioje itin didėjo. Pinigai tam reikalui buvo Vokietijos teikiami įvairiausiais keliais. 1934 II 24 Lietuvos valdžios organai pradėjo visą tą abiejų partijų veiklą aiškinti. Pas daugelį narių buvo padarytos kratos, kurių metu pas 805 narius buvo surasta 1104 įvairūs šaunamieji ginklai (pvz. pas Klaipėdos aps. SOVOG vadą, dvarininką Rademacherį, vok. ats. karininką, buvo rasta 18 įvairių šaunamų ginklų), o taip pat daugybė nelegalios tų partijų bei NSDAP propagandinės literatūros. Iš viso toji abiejų partijų kaltę įrodomoji medžiaga apėmė per 30 didžiulių dėžių. Tardymas truko kelius mėnesius. Prasitaręs per pirmąjį tardymą Klaipėdos krašto teismo vyr. vachmistras Georg Jesuttis 1934 III 23 4 SOVOG narių buvo nužudytas ir įmestas į Jūros upę, nes Vokietijos vicekonsulas dr. Strack bei Tilžės nacių vadas Moser bijojo, jog Jesuttis galįs, toliau betardomas, dar daugiau nušviesti visus nacių pasirengimus ginkluotam sukilimui, kadangi pats Jesuttis Klaipėdos krašto nacių organizavime dalyvavo jau nuo 1928. 1934 V 14 du SOVOG nariai kėsinosi nužudyti kitą partijos narį Wilh. Lopps,

nes jis, SOVOG partijos vadų manymu, teikęs lietuviams žinių. Kaltinamaisiais buvo patraukta viso 126 tų partijos narių (34 iš CSA ir 92 iš SOVOG). Kaltinamasis aktas apėmė per 530 puslapių, gi parodymai bei kitokie protokolai sudarė daugiau kaip 15.000 bylos lapų, apėmusių net 32 didžiulius tomus. Abi partijos buvo uždarytos.

Visų tų kaltinamųjų ‚Neumanno ir Sasso bylą' Kariuomenės teismas pradėjo nagrinėti 1934 XII 14 skirdamas josios svarstymui net 69 posėdžius. Teismui pirmininkavo plk. Leonas, gi kaltino prokuroras gen. Vimeris ir Apeliacinių rūmų prokuroras Monstavičius. Sprendimas buvo paskelbtas 1935 III 26 35 tų kaltinamųjų buvo išteisinti, gi likusieji buvo nubausti įvairiomis bausmėmis, iš jų 4 Jesučio žudikai buvo nubausti mirties bausme. Visi nubaustieji tą sprendimą apskundė Vyriausiam tribunolui, kuris tačiau beveik patvirtino Kariuomenės teismo skirtas bausmes. Dr. Neumannas bei Bertuleitis buvo nubausti po 12 metų sunkiųjų darbų kalėjimo, o Sassas su Roppu po 8 metus. Mirties bausme nuteistiesiems Respublikos prezidentas bausmę pakeitė kalėjimu. Iš nubaustųjų 14 buvo CSA narių, o likusieji buvo SOVOG nariai. Bylos parengimas ir nagrinėjimas buvo lydimas aršiausios Vokietijos spaudos kiršinimų bei kaltinimų kampanijos.

Toji byla buvo neabejojamai politinio pobūdžio, užtat daugumas tų nubaustųjų, jau 1937 IX 8 buvo amnestuota, bet joje visam pasauliui buvo parodyta, kaip Vokietija, per ‚Neumanno bei Sasso partijas', parengdama jose smogiamuosius dalinius ir apginkluodama juos rengėsi ginkluoto sukilimo pagalba atplėšti Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos, vykdydama Lietuvos teritorijoje dar šnipinėjimo bei teroro veiksmus. Tai buvo ‚įžanga' į Nürnbergo didžiąją bylą, vykusią 10 metų vėliau, kurioje, tik kur kas didesniu mastu, buvo iškelti ir teisti kaip tik analogiški agresijos veiksmai. Vokietija prieš Lietuvą griebėsi net ir ekonominių represijų. 1934 gale, nepasitenkindama dideliais muitais Lietuvos žemės ūkio produktams, nutraukė prekybos sutartį.

Vyriausiojo tribunolo dr. Neumanno ir kitų bylos sprendimas 1935; Procès Neumann, v. Sass, etc. — résumé de l'acte d'accusation 1934; Quatre documents probants 1934; A Memorandum on the Memel Treason Trial in Kovno 1935; *J. T. Jonaitis,* La propagande Allemande contre la Lithuanie 1935; *Pregel,* Die Wahrheit über den Prozess gegen 126, 1935; ('') Litauische Willkürherrschaft in Memelgebiet 1934; *Meuvret,* Le Territoire de Memel et la politique Européenne 1936. *J.Dn.*

Neumünster š. Vokietijos mst. Šlezvig-Holšteine prie Švalės upės; 73.260 gyv. (1954). N. išaugo prie augustinų vienuolyno (novum monasterium), kuris čia buvo įkurtas 1130. Kai XVII a. į jį atsikėlė iš Segebergo audėjai, mst. pradėjo sparčiai augti ir patapo dideliu tekstilės pramonės centru su 15 audimo fabrikų. Be to, mieste yra mašinų gamybos, odos gaminių, aliuminio pramonė ir tekstilės mokykla.

N. l i e t u v i a i. Britams užėmus N. 1945 vasarą, UNRRA potvarkiu lietuviai buvo apgyvendinti N. priemiesčio Wittorfo pradžios mokykloje. Lietuvių organizaciniams ir šalpos reikalams buvo pavestas sekvestruotas ten pat Wittorfe restoranas su sale. Lietuvių reikalais rūpinosi išrinktas komitetas, pirm. J. Žemaičio ir v.pirm. J. Jakučionio. IX pradžioje kun. J. Steponaitis pradėjo laikyti pamaldas N. katalikų bažnyčioje. Apie tą patį laiką buvo suorganizuotas ir mišrus choras, kuriam vadovavo muz. J. Beinoris. Rugsėjo pradžioje buvo atidaryta pradžios mokykla ir pradėtos viešosios paskaitos. Pirmąją viešąją paskaitą skaitė gen. T. Daukantas. 1945 X švietimo vadovo V. Čižiūno rūpesčiu buvo sudarytas viešųjų paskaitų planas ir imtasi organizuoti progimnaziją. XI 26 susiorganizavo vaidybos būrelis, kuriam vadovavo dramos aktorė Dauguvietytė-Šniukštienė. 1946 I 3 buvo atidaryta progimnazija, kurios visose 4-se klasės mokėsi 31 mokinys. Progimnazija veikė tik vienerius mokslo metus iki VII 31, vėliau įsijungdama į Klein-Wittensee stovykloje pradėjusią 1946 IX 3 veikti Simano Daukanto gimnaziją. N. liet. progimnazijos dir. buvo

Neumünsterio lietuvių pradžios mokykla

V. Čižiūnas. Pradžios mokykloje mokėsi apie 20 vaikų, mokyklai vadovavo Vitalis Matulaitis. Šalia šių mokyklų ir viešųjų paskaitų suaugusiems veikė ir pastovūs anglų kalbos ir šoferių kursai, taip pat ir skautų būrelis, kuriam vadovavo inž. A. Gudaitis. Rugpiūčio pradžioje buvo perkeldinta stovykla į Ehndorfą. 1946 VIII viduryje dauguma šeimų įkurdinta Klein Wittensee, o kita dalis perkelta į Šlezvigą. 1945 skautų vyčių būrelis leido Radio Žinias, 1946 ėjo Dienos Informacija, 1947 — Naujoji Vaga. 1949 išspausdinta bibliografijos veikalas — Lietuvių knyga tremtyje 1945–1948. *V.Čž.*

Neunkirchen, kitaip Ober-N., v. Vokietijos mst. Saaro krašte, prie Blies upės; 44.100 gyv. (1954). N. yra žymus akm. kasyklų centras su didele geležies rūdos tirpinimo pramone. Kasyklų mokykla, aliuminio gamyba. N. įkurtas 1280; 1570 statyti pilies rūmai, 1797 buvo sunaikinti.

Neuquén v. Argentinos provincija Anduose, Čilės pasieny, tarp Colorado ir Limay upių; 90.810 km², 85.958 gyv. (1947), adm. centras yra N. mst. (apie 8000 gyv.) prie Rio Negro upės (Limay ir N. upių santakos). Anduose yra grupė ež., iš kurių didžiausias ir žinomiausias gražumu yra Nahuel Huapi (ind. ‚liūto žolė'), 540 km² ploto. Iš jo išteka upė Limay, kuri susijungusi su N. upe sudaro Rio Negro upę. Kalnų kloniai derlingi, turi pakankamai drėgmės ir apaugę miškais. Provincijos r. dalį sudaro sauso klimato lyguma, kur įmanomas tik gyvulių ūkis.

Neurai (gr. neuroí) tauta, V a. pr. Kr. gyvenusi šių dienų Podolėje ir Volinijoje. N., kaip skitų kaimynus, mini Herodotas. N. tautybės klausimas nėra galutinai išaiškintas. Latvių kalbininkas P. Šmitas buvo linkęs n. laikyti baltais. Savo tvirtinimą jis rėmė tuo, kad kai kuriuose rusų metraštininko Nestoro kronikos rankraščiuose vietoje Latgalos esanti paminėta N e r o m a. Czekanowskis n. laikė dar nesuskilusiais baltais-slavais. Ir V. Kiparskis yra buvęs panašios nuomonės. Paskutiniuoju metu lenkų kalbininkas T. Lehr-Spławińskis Herodoto n. laiko praslavais, toliausiai gyvenusius į pietų rytus. Kultūriškai n. siejami su vad. Wysocko kultūra.

P. Šmits, Hērodota zinas par senajiem baltiem (Rakstu Krājums XXI 1933, 3–15); *V. Kiparsky,* Baltische Sprachen und Völker (Baltische Lande I 1939, 52); *T. Lehr-Spławiński,* O pochodzeniu i praojczyźnie słowian 1946, 13–14. *J.P.*

Neuraksonas (gr. neuron ‚nervas' axis ‚ašis'), arba cilindrinė nervo fibros ašis, yra fibros esminė pravedamoji dalis.

Neuralgija (gr. neuron ‚nervas' ir algos ‚skausmas') chroniško pobūdžio skausmas, pasireiškiąs vieno ar kelių nervų dermatome — kūno dalyje aprūpintoje to paties nervo. Daugumoje priežastis nėra žinoma ir nerandama organiškų pasikeitimų pačiame nerve.

Neurastenija (gr. neuron ‚nervas' ir asthenia ‚silpnumas') nervinis nusilpimas pasireiškiąs po ligos, persidirbimo, po didelio išgyvenimo, pranykstąs priežasčiai išnykus. Neurasteniku kasdieninėje kalboje vadiname erzlų, greitai ir dideliu smarkumu reaguojantį asmenį, kitaip sakant padirginimo-reakcijos skalei sumažėjus.

Neurath Konstantin (1873–1956) vokiečių diplomatas ir politikas. 1922 Vokietijos ambasadorius Romoje, 1932 Reichskanzlerio Franz von Papeno vyriausybėje užsienio reikalų ministras. Ribbentropo išstumtas iš Reicho užsienio politikos vadovybės, užėmė nereikšmingą slaptosios kabinetinės tarybos pirmininko (Präsident des geheimen Kabinettsrates) vietą. Vokietijos reichui okupavus Čekoslovakiją ir ją pavadinus Bohemijos-Moravijos protektoratu, N. buvo paskirtas jos valdytoju. 1943 turėjo iš tos vietos atsistatydinti, užleisdamas ją SS generolui Heydrich. 1946 Nürnbergo tarptautinio karinio teismo pripažintas kaltu karo nusikaltimais ir nubaustas 15 metų kalėti. 1954 dėl senatvės ir ligos iš kalėjimo paleistas.

Neuridinas ($C_5H_{16}N_2$) nemalonaus kvapo medžiaga, randama žmogaus smegenyse, taip pat pradedančioje pūti mėsoje.

Neurilema (gr. neuron ‚nervas'; lemma ‚žievė') yra švelnus hialininis apvalkalėlis, supąs nervo fibros medularinę substanciją, arba nervo fibrą, kuri neturi medularinės substancijos.

Neurinas organinė medžiaga, susikurianti baltymams pūvant. N. yra labai nuodingi bespalviai kristalai, veikią organizmą kaip musmirio muskarinas.

Neuritas (gr. neuron ‚nervas') 1. nervų ląstelės, arba neurono, prailginimas, vad. taip pat aksonu bei nervo cilindru-ašimi.

2. nervo uždegimas. Priežastis gali būti fizinė, cheminė, medžiagų apykaitai pakrikus, komplikacija kitų ligų, ypač infekcinių. Vieno nervo uždegimas vadinamas mononeuritu, kelių — polineuritu. Nervo

šaknies uždegimas — radikulitas, nervo mazgų — pleksitas.

3. aliuminio, kalcio arba magnezio silikatai, kurie buvo vartojami nervams stiprinti.

Neuroblastas (gr. neuron ‚nervas', blastos ‚mikrobas') yra embrioninė nervų sistemos ląstelė, iš kurios išsivysto neuronas.

Neurochirurgija nervų ir smegenų chirurgija, viena iš jauniausių medicinos specialybių. Operacijos neapsiriboja vien tik centraline nervų sistema — galvos ir nugarkaulio smegenimis, pvz. galvos operacijos vadinamos kraniotomija, nugarkaulio — laminektomija arba chordotomija, bet yra atliekamos operacijos pačių periferinių nervų, pvz. nervo sudūrimas — neurafija, atpalaidavimas — neurolisis, perpiovimas — neurotomija ir t.t. Šiai specialybei priklauso ir taip vad. simpatektomija — vegetatyvinės nervų sistemos operacija. Paskutiniame dešimtmetyje įsigalėjo kitas terminas, taip vad. psichochirurgija. Pažodžiui imant reikėtų suprasti, kad tai yra sielos, proto chirurgija. Per šią operaciją pažeidžiama tam tikra smegenų dalis pašalinti tam tikriems proto trukdymams. Pagrindiniais n. pionieriais laikomi Sir Victor Harsley, kartais vadinamas smegenų chirurgijos tėvu. Moderniosios neurochirurgijos tėvu yra daugumos pripažintas Harvey W. Cuching, Percival Bailey,O. Foerster, E. Dandy, H. Olivecrona, Tönnis, E. Moniz ir kt. gana žymiai prisideda prie šios specialybės išvystymo.

A. Earl Walker, A History of Neurological Surgery 1951. *J.G.B.*

Neurodendritai, arba tiesiog — **dendritai**, yra šakotos neilgos nervinių ląstelių, neuronų, ataugos (žr. Nervų sistema).

Neurofanai infuzorijų ektoplazmoje ploniausi skaidulėliai, esą prie bazalinių kūnelių ir trichocistų, kuriais jiems persiduoda dirginimai. Tatai yra pradinė nervų sistemos užuomazga (žr. Infuzorijos).

Neurofibromatozė, arba Recklinghauseno, liga yra įvairaus dydžio gausių mazgelių odoje atsiradimai, dažnai drauge ir odos pigmento pagausėjimas. Gali būti paveldima. Neretai būna pakitimų individo nervų sistemoje, raumenyse ir kauluose.

Neuroktomija (gr.) chirurginiu būdu dalies nervo pašalinimas.

Neurologija (gr.) mokslas apie nervus, apimąs ne tik pačią nervų ligų medicinos specialybę, bet kartu neuroanatomiją, neuropatologiją, neurofiziologiją, neuroradiologiją bei neuro-oftalmologiją, skiriasi nuo neurochirurgijos tik tuo, kad apsiriboja vien tik neoperatyviniais nervų sistemų trukdymais–ligomis. Kadangi daugelis nervinių simptomų yra su emocine arba proto trukdymo priežastimi, n. yra gana artimai susirišusi su psichiatrija. Nežiūrint, kad n. buvo praktikuojama nuo gilios antikės laikų, pvz. epilepsijos gydymas, modernioji n. savo moksliniu pagrindu nėra jau taip sena ir žinoma tik padėjus pagrindą neuroanatomams kaip Camillo Golgi, Wilhelm His, Gustaf Magnus Retzius, Santiago Ramon y Cajal ir kt. Funkcinė anatomija–neurofiziologija šalia kitų aiškiai iškelia pionierišką darbą J. G. Dusser de Barenne, H. L. F. von Helmholtz, Hans Berger, Eduard Hitzig, neuropatologai: Alois Alzheimer, R. L. C. Wirchow, Franz Nissl ir kt. neurologai kaip J. M. Charcot, Carl Wernicke, Wilhelm Erb, J. H. Jackson, Sir Gowers.

Webb Haymaker, C. C. Thomas, The Founders of Neurology 1953; *H. Hoff* ir *G. Osler,* N. auf den Grundlagen der Psychologie 1957. *JG.B.*

Neuronas (gr. neuron ‚nervas') nervinio audinio ląstelė, kuri savo struktūra gerokai skiriasi nuo kitų audinių ląstelių. Ji susideda iš šių trijų pagrindinių dalių: 1. centrinės, arba ląstelės, kūno pripildyto protoplazmos, 2. dendritų, arba smulkyčių atšakų, kuriomis viena ląstelė susisiekia su kita n. ląstele, ir 3. ašies, arba neurito. Šis pastarasis yra savos rūšies n. ląstelės prailginimas, ir iš jo taip pat išeina panašūs į dendritus kolateraliniai išsišakojimai. Tad dendratiniais ir kolateraliniais išsišakojimais viena nervų ląstelė jungiasi su kita, ir tokiu būdu yra perduodamas juslinis potyris smegenų centrams (juntamojo nervo atveju) arba kuris impulsas (motorinio nervo atveju) atitinkamam muskului vykdyti. N. ląstelės centrinės dalies dydis svyruoja tarp 5/1000 (pvz. mažųjų smegenėlių) ir 130/1000 mm (kai kurių nugaros smegenų ląstelių). Nervų plaušai bei dendritai yra nuo 1/100 iki 1 mm ilgio. Jų storis svyruoja tarp 1/500 ir 1/40 mm. N. yra skirstomi į 1. sensorinius, arba pojūtinius, t.y. tuos, kuriais juslinis potyris yra perduodamas smegenų centrams, 2. motorinius, kurių paskirtis yra perduoti nervinį impulsą atitinkamų muskulų grupei, ir 3. į centrinius, t.y. galvos ir nugaros smegenų n., nes šie pastarieji susideda iš tokių pat ląstelių kaip ir periferiniai nervai. *A.Lgm.*

Neuropatija (gr.) chroniškas nervo paliegimas, tiek nuo ligos, tiek nuo pažeidimo.

Neuropatologija (gr.) nervų ligų mokslas.

Neuropilai (gr.) nervų skaidulos jungiančios paskiras nervų ląsteles centrinėje nervų sistemoj. Priešingai periferiniams nervams, neuropilai nėra padengti mielino izoliacija. Nervinis impulsas keliaudamas n. dalimi persiduoda į kitas nervines skaidulas ir tuo būdu įjungia didesnį nervinį ląstelių skaičių galutinai impulso integracijai.

Neuropodija daugiašerių kirmėlių (Polychaeta) parapodinių ataugų (žr. Parapodijos) pilvinės skiautės.

Neuropthera žr. Tinklasparniai.

Neurosarkoma yra navikas, turįs neuromos ir sarkomos struktūrą.

Neurotomija (gr.) nervo perpiovimo operacija.

Neurozė žr. Psichoneurozė.

Neuschwanstein karališkoji pilis Bavarijos Alpių pakrašty, prie Füsseno. Pastatyta Bavarijos karaliaus Liudviko II 1869–86 ant aukštos, stačios uolos pamėgdžiojant viduramžių pilių išvaizdą, išgarsėjo kaip turistinės atrakcijos vieta. Nuo jos yra labai gražūs reginiai į plačiai kalnuotas ir ežeringas apylinkes ir pati iš tolo matoma.

Neusiedlerio ežeras, vengr. Fertö-tó, r. Austrijos pasienio, tyrų tipo ež., apie 190 km², 36 km ilgio, ligi 15 km pločio, ligi 3 m gylio, su nendrėmis ir meldais apaugusiais plačiais pakraščiais, kuriuose veisiasi begalės paukščių. Vanduo nežymiai druskingas. Prie ež. įkurta gamtos tyrinėjimų stotis.

Neuss Alexander Heinrich (1795–1876) estų folklorininkas ir istorikas, estų literatūros d-jos steigėjas. Išsp. Ehstnische Volkslieder 1850–62, drauge su Kreuzwaldu, Mythische und Magische Lieder der Esten 1854.

Neuss v. Vokietijos mst. Reino-Vestfalijos provincijoj, 6 km į vakarus nuo Düsseldorfo ir 2 km nuo Reino, su kuriuo sujungtas Erfto kanalu; 75.000 gyv. (1954). Miesto įžymybės: XIII a. romaninio-gotikinio stiliaus katedra su masyviu bokštu, miesto vartai, kurių apatinė dalis statyta dar romėnų, rotušė, teatras, 2 motininiai

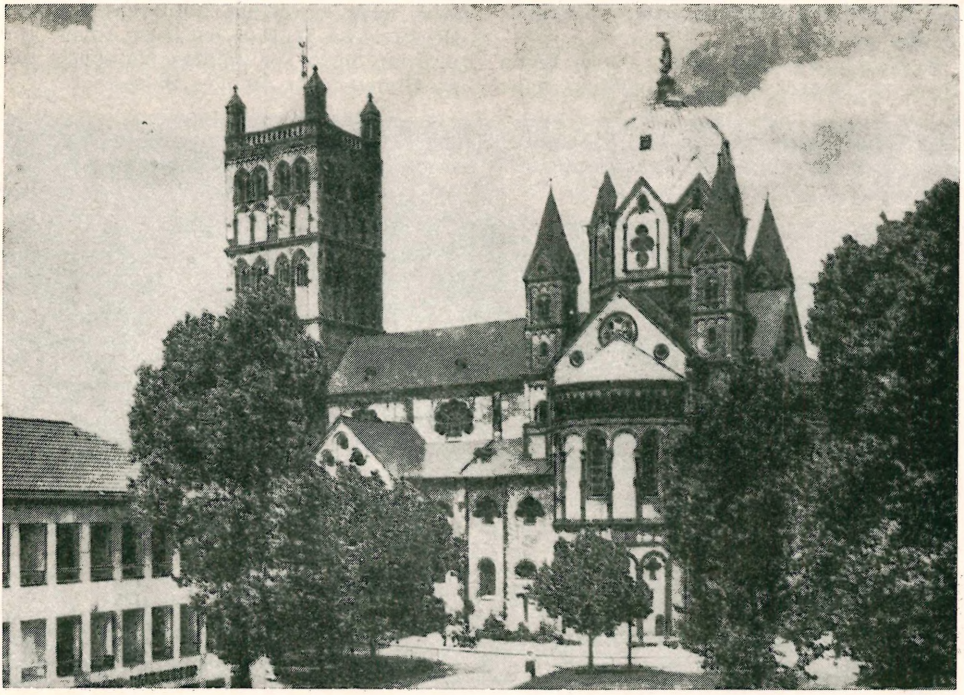

Neuss prie Reino katedra

moterų vienuolynai (aleksiečių ir augustinijonių), muziejus. Pramonė: maisto produktų, tekstilės, popieriaus, žemės ūkio mašinų, chemikalų, geležies ir cinko plokščių skardos, dideli malūnai. N. yra didelis žemės ūkio produktų prekybos centras. N. jau minimas romėnų istoriko Tacito (Novaesium). Imp. Tiberiaus brolis Drusus pastatydino ties N. tiltą skersai Reiną. 1474–75 Karolis Plikasis 11 mėnesių laikė apgulęs miestą, bet užimti neįstengė.

Neustadt daugelio Vokietijos miestų vardas, iš kurių žymesnieji yra šie:

1. Bad N. an der Saale Bavarijos mst. ir mineralizuoto purvo ir vandens kurortas Žemutiniuose Frankuose; 8052 gyv. (1954). Pilies griuvėsiai, gerai išsilaikęs miesto mūras, elektrotechnikos reikmenų pramonė. N. yra aps. adm. centras.

2. Aukštutinės Silezijos mst. Čekoslovakijos pasieny, nuo 1945 Lenkijos, lenk. Prudnik; 10.866 gyv. (1946, 1939 — 17.339). Seni miesto vartai su bokštais, tekstilės ir odos pramonė.

3. N. im Schwarzwald Badeno aps. adm. centras, klimatinis ir Kneippo metodu gydymo kurortas, 825 m nuo j.l.; 6355 gyv. (1954). Smegenų tyrimo institutas, medžio pramonė.

4. N. an der Weinstrasse, kitaip N. a. d. Haardt, Pfalzo apygardos adm. centras; 30.400 gyv. (1954). Sodininkystės ir vyno tyrimų mokslo įstaiga ir mokykla, meteorologijos stotis, tekstilės, popieriaus, baldų, vyno ir maisto produktų pramonė. Įkurtas 1235 kaip Nova civitas, nuo 1255 Niewenstat.

5. N. i. Holstein mst. š. Vokietijoje, Šlezvigo-Holšteino provincijoje prie Liubeko įlankos ir N. ež.; 15.252 gyv. (1954). N. yra uostas ir pajūrio kurortas. XII a. bžn., didelė pieninė, drabužių ir kt. smulkį pramonė.

N. lietuviai. Didelėse naujose jūrų karo laivyno kareivinėse 1945 buvo anglų okupacinės administracijos įkurta pabėgėlių lenkų, latvių ir lietuvių stovykla. Lietuvių buvo nedaug, daugiausia karo invalidai. 1948 buvo perkelta iš Liubeko lietuvių gimnazija, veikusi ligi 1950. Ji buvo sujungta iš pradžių su latvių, o vėliau ir su lenkų gimnazijomis ir turėjo vieną bendrą valdytoją, bet atskirus direktorius. Pirmuoju direktorium buvo P. Gaurys, o jam išvykus į JAV, K. Šeštokas. Gimn. mokėsi apie 130 mokinių. Jie gyveno bendrabučiuose. Mokytojai buvo apgyvendinti atskirame name. 1948 įvyko anglų zonos pradžios m-lų mokytojų konferencija. 1946 išleista viena Baltijos leidyklos knyga, rotatorium buvo spausdintas Naujausių Žinių Biuletenis ir Menkės Balsas.

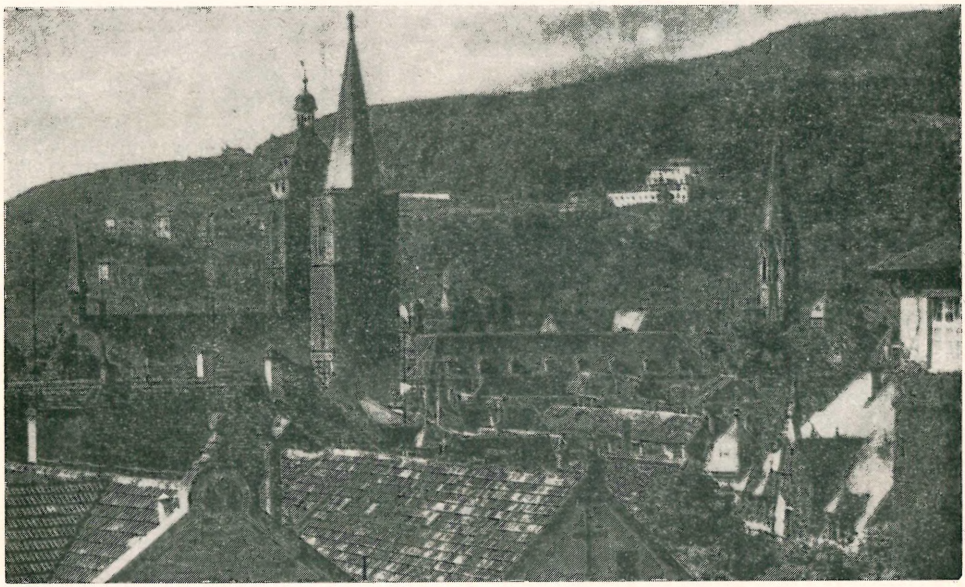

Neustadtas prie Haardto

Neustadto lietuvių gimnazija 1949

Neustrelitz š. Vokietijos mst. Mecklenburge, prie Zierko ež., 25.980 gyv. (1946). Hercogų rūmai (1726–31), maisto produktų, medžio ir mašinų pramonė. Per II pas. karą sunaikinta apie pusė visų miesto namų, o 1944 rudenį buvo sustoję laikinai gyventi daug lietuvių pabėgėlių, iš kur buvo paskirstyti karo pramonei.

Neustrija V. Frankonijos pavadinimas, atsiradęs VI a. pabaigoj, atseit, po Chlodvecho (žr.) sukurtosios valstybės subyrėjimo. Vardas (Neustria, Neuster, Neptrecum) sutinkamas pirmiausia Grigaliaus Turiečio (žr.) raštuose, kur jis vartojamas vien geografine prasme. Kadangi ši maždaug teritorija nuo karaliaus Chilpericho (561–584) virto paskira valstybe, atsiskyrusi nuo rytinės Frankonijos, vad. Austrazija, tai ji, kaip ir ši paskutinioji, VII a., jau gavo politinę prasmę. N. ap-

Lietuvių mokytojų suvažiavimas 1948 Neustadte

ėmė būsimosios Prancūzijos kamieną ir ribojosi šiaurėj Šeldės upe, pietuose — Luaros ir rytuose — Burgundija. Jos svarbesnieji miestai buvo Suasonas, Paryžius, Orleanas ir Turas. Išsilaikiusi nesiliaujamose paskutinių Merovingų kovose, N. pakliuvo Austrazijos majordomo Pipino Haristaliečio, pirmo Karolingo, valdžion 687. Nuo šiol ji, kad ir turėjo savo ‚tinginius karalius' buvo valdoma majordomų per 100 metų. N. karalystė galutinai išnyko 751, kada majordomas Pipinas Trumpasis vainikavosi karalium ir įkūrė karolingišką Frankoniją. Vėliau N. vardas protarpiais taikytas sričiai, buvusiai žymiai josios daliai, Normandijai.

A. Longnon, Géographie de la Gaule au VI siècle 1878; *F. Bourquelot,* Sens des mots France et Neustrie sous le régime mérovingien (Bibl. de L'École des Chartes 26). *J.J.*

Neutra Richard Joseph (g. 1892 Vienoje) vienas žymiųjų JAV architektų. Mokslo laipsnius įgijo Vienos politechnikos mokykloje ir Züricho univ. Į JAV atvyko 1923.

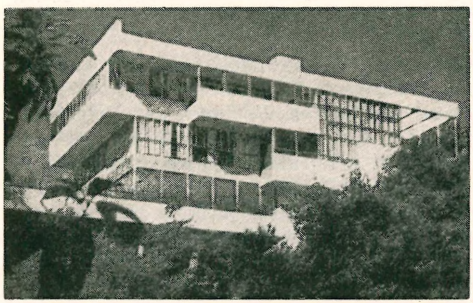

R. Neutra Gyv. namai (Los Angeles)

Buvo lektorius Harvardo, Princetono, Columbia ir kituose univ. N. yra moderniosios architektūros pionierius P. Kalifornijoje. Jo darbai pasižymi ypač kruopščiai išvystytu pastato ir jo aplinkos-tereno, klimato ir augmenijos suvienijimu. Jis atliko darbų Europoj, P. Amerikoj, Azijoj ir JAV. Iš jų pažymėtini: eksperimentinė mokykla, Lowell klinika, viešbutis ir Chanell Heights gyvenamų pastatų grupė Los Angeles, motelis, Malibu Beach, Edgar Kaufman namas Kolorado dykumoje, Šv. Jono kolegija Camarillo, Calif., Orange Coast kolegija, Costa Messa, Calif., ir Tuberkuliozės sanatorija ir universitetas Agra, Italijoje. JAV švietimo departamento patariamojo mokyklų planavimo komiteto narys. Portoriko vyriausybės architektūros patarėjas. Išsp. How America Biulds 1926, Problems of Building 1939, Mystery and Realities of the Site, Survival Through Design 1954, Life and Human Habitat, Bauten und Projekte 1957.

V.Grm.

Neutralitetas (iš lot. neutralis ‚neprikląusąs') bešališkumas, susilaikymas arba valstybės nesikišimas į kitų valstybių ginčą ar karą. Pirmieji n. pradai buvo suformuluoti Consolato del mare kodekse (XIV a.). Tačiau platesnės reikšmės jis įgijo tik XIX a. N. nuostatai buvo kodifikuoti 1907 Hagos konvencijoje ir 1909 Londono deklaracijoje. N. yra teisės santykis, kuris išplaukia iš santykių tarp kariaujančiųjų valstybių ir nekariaujančiųjų. N. valstybės turi visą eilę teisių ir pareigų. Karui prasidėjus, valstybės nedalyvaujančios kare skelbia, kad jos pasilieka neutralios. Taip pvz. 1939 prasidėjus karui, Lietuvos respublikos prezidentas 1939 IX 1 paskelbė: 1. Prasidėjus tarp svetimų valstybių karo veiksmams Lietuvos respublika pasilieka neutrali. 2. Lietuvos respublikos teritorijoje draudžiami visoki veiksmai, kurie, pagal tarptautinės teisės taisykles, pažeidžia neutralumą. 3. Lietuvos respublikos neutralumui išlaikyti nuo 1939 IX 1 visoms kariaujančioms valstybėms taikomi neutralumo įstatymo nuostatai'. Lietuvos neutralumo įstatymas buvo paskelbtas 1939 I 10. Įstatyme smulkiai nurodyta, kokie veiksmai yra draudžiami Lietuvos teritorijoje, kilus karui, tiek kariaujančioms šalims, tiek neutralioms. JAV neutralumo įstatymas buvo paskelbtas 1794 VI 5, vėliau daug kartų pakeistas, ypač 1935, 1937 ir 1939. Apskritai, jame nustatytos prievolės neutralumo atveju yra griežtesnės negu tarptautinė teisė reikalauja.

N. koncepcija buvo paremta dviem pagrindiniais principais: 1. kad kiekviena valstybė, kilus karui, gali laisvai apsispręsti dalyvauti kare ar likti neutrali ir 2. kad neutrali valstybė neprivalo bet kuriuo būdu padėti kariaujančioms šalims. Todėl išeinant iš šių principų pagrindinė neutralios valstybės teisė yra pasilikti už karo veiksmų ploto, t.y. n. teritorija negali būti naudojama karo veiksmams, ir pagrindinė jos pareiga nei tiesiogiai, nei netiesiogiai nedalyvauti karo veiksmuose ir vienodai palaikyti santykius su abiem kariaujančioms šalims. Kariaujančiųjų šalių kariai atsiradę n. teritorijoje turi būti nuginkluoti ir internuoti.

N. valstybė negali leisti savo teritorijoje veiksmų, kurie galėtų bet kuriuo būdu padėti vienai kariaujančiai šaliai, pvz. laikyti radijo stočių ar kitų įrengimų, kurie padėtų susisiekti su viena iš kariaujančiųjų šalių.

Prasidėjus I pas. karui, kariaujančios šalys paskelbė, kad jos laikysis n. nuostatų, suformuluotų Hagos konvencijose ir Londono deklaracijoje. Tačiau karui užsitęsus ir ypač vis daugiau įsigalint totalinei karo koncepcijai, kariaujančios šalys kaltino viena kitą n. nuostatų laužymu, ir faktiškai vis daugiau ir daugiau šie nuostatai buvo pažeidžiami. Todėl kuriant Tautų sąjungą, pakto pagrindan buvo padėta principai, kurie nesiderino su tradiciniu n. supratimu. Tautų sąjungos nariai įsipareigojo gerbti vienas kito teritorinį integralumą ir politinę nepriklausomybę ir nustatė, kad kiekvienas karas ar grasinimas karu liečia ne tik tiesiogiai suinteresuotas valstybes, bet visą Tautų sąjungą. Tautų sąjungos taryba ir susirinkimas buvo įgalioti imtis žygių taikai išlaikyti. Narys, kuris griebiasi karo priešingai duotiems įsipareigojimams, padaro aktą prieš visus Sąjungos narius, ir todėl prieš tokį narį gali būti taikomos ekonominės ir net militarinės sankcijos. Taip pat Briando–Kelloggo paktas nesiderino su tradicine n. doktrina, nes karas buvo pasmerktas kaip nacionalinės politikos priemonė. Buvo nuomonių, kad ryšium su šiais pasikeitimais n. turės išnykti. Tačiau, nežiūrint šios naujos tendencijos, II pas. karo metu daugiau ar mažiau vėl grįžta prie tradicinės n. koncepcijos. Prasidėjus karo veiksmams, nežiūrint pakto nuostatų, niekas rimtai nė nebandė nustatyti Tautų sąjungos pagalba, kas yra agresorius, ir todėl valstybės, nepaliestos karo veiksmų, skubinosi skelbti n.

Daugiausia sunkumų buvo sutikta taikant n. dėsnius prekybos srityje, ypač jūros kare. Neutralios valstybės ir jų piliečiai turi teisę prekiauti su kariaujančiomis šalimis, tačiau nustatyta, kad draudžiama prekiauti karo kontrabanda arba peržengti blokadą. Jau 1856 Paryžiaus deklaracijoj buvo priimtas principas: laisvas laivas, laisvos prekės. Bet ilgainiui buvo įvesti įvairūs suvaržymai ir į karo kontrabandą buvo įtraukta ne tik daiktai, kurie tiesiogiai gali būti panaudoti karui, pvz. amunicija, bet ir daiktai, kurie gali būti vartojami tiek karo, tiek ir taikos tikslams. Jau per I pas. karą neutraliųjų prekyba buvo suvaržyta įvedus žaliavos gabenimo racionavimą, kad neleistų kariaujančiai šaliai per neutraliuosius apsirūpinti reikiamomis žaliavomis. Taip pat buvo sudaryti vad. juodieji sąrašai neutraliųjų asmenų ir firmų, kurie buvo įtariami padedą prekybai su priešu arba kurios buvo priešo kapitalo įtakoje. Saviems piliečiams buvo draudžiama palaikyti su jais prekybos ryšius.

Nežiūrint visų n. pažeidimų ir apribojimų, išplaukiančių iš naujųjų laikų sąlygų, n. išliko kaip tarptautinės teisės institutas, nors jojo turinys šiandien nėra toks aiškus, kaip jis kad buvo šio šimtmečio pradžioje.

F. Deak and Ph. C. Jessup, Collection of Neutrality Laws 1939; *M. Horn,* Geschichtl. Entwicklung des neuzeit. Neutralitätsbegriffs 1937; *S. Maffert,* L'évolution de la neutralité de 1914 à la guerre de 1939; *U. J. Castrén,* The Present Law of War and Neutrality 1954; *Chang Hung Yeh,* Déclaration de guerre et déclaration de neutralité 1941. *D.Kr.*

Neutralizacija (lot.) 1. yra suvereninės valstybės karo teisės apribojimas. Šis apribojimas gali liesti dalį valstybės teritorijos arba ir visą valstybę. Dalinio apribojimo atveju pvz. draudžiama stiprinti tam tikras vietoves, laikyti kariuomenę tam tikroje vietoje ir t.t. Kai ji liečia visą teritoriją, yra valstybės n., kartais vadinama dar amžinuoju neutralitetu. Dalinės n. pavyzdžiai: Sueso kanalas paskelbtas neutralizuotas 1888, Panamos — 1901, Korfu ir Pakso salos perleidžiant jas Graikijai 1863; 1920 Norvegija pasižadėjo nestatyti jūros bazių Spicbergene; 1856 Rusija, įgydama Alandų salas iš Švedijos, pasižadėjo jų nestiprinti; tą pačią pareigą perėmė ir Suomija 1921, vėliau dar kartą tai atnaujindama 1947.

Visos valstybės n. atveju didžiosios valstybės garantuoja n. valstybės teritorinį integralumą ir politinę nepriklausomybę, n. valstybei pasižadant susilaikyti nuo bet kurios karinės akcijos, nuo bet kurių tarptautinių pasižadėjimų, kuriuos vykdant n. valstybė galėtų būti įtraukta į karą. Paskelbimas tam tikros valstybės n. buvo daromas daugiausia išeinant iš politinės pusiausvyros principo, 1815 Vienos kongresas paskelbė Šveicarijos n. ir ją garantavo. Šveicarija iki šiol išliko n. valstybė. Tačiau dėl apribojimų, išplaukiančių iš n. Šveicarija, neįstojo į Jungtines tautas, nes nenorėjo

prisiimti įsipareigojimų, išplaukiančių iš Jungtinių tautų chartos, liečiančių kolektyvinės militarinės akcijos vykdymą. 1831 Belgija, o 1867 Luksemburgas buvo n. Tačiau jųjų neutralitetas 1914 buvo pažeistas Vokietijos. Versalio ir St. Germain taikos sutartimis Belgijos ir Luksemburgo n. buvo panaikinta. 1946 sąjungininkų sutartimi su Italija buvo nustatyta, kad Laisvojo Triesto teritorija turi būti n., kad jokios karinės jėgos, išskyrus Jungtinių tautų tarybos, negali būti laikomos šioje teritorijoje ir kad Laisvosios teritorijos vyriausybė neprivalo prisiimti jokių karinių įsipareigojimų. Laisvoji Triesto teritorija buvo padalyta tarp Jugoslavijos ir Italijos 1954. 1929 Laterano sutartimi tarp Šv. Sosto ir Italijos 24 str. nustatyta, kad Vatikano miestas turi būti laikomas neutraline ir neliečiama teritorija. N. išplaukia iš tarptautinės sutarties, todėl vienašališkas paskelbimas, nors ir gali turėti politinių padarinių, tačiau neturi teisinės reikšmės.

K. Strupp, Neutralisation, Befriedung, Entmilitarisierung 1933; *C. Gorgé,* La neutralité helvétienne 1947; *E. Brand,* Die schweiz. Neutralität 1952. *D.Kr.*

2. N. chemijoje procesas, kuriame rūgštus tirpalas sumaišomas su baziniu ar bazinis su rūgščiu tokia proporcija, kad mišinys nėra nei rūgštus, nei bazinis, t.y. pasidaro neutralus. N. plačiai naudojama kiekybinėje volumetrinėje analizėje nustatant tiksliai kiekį standartinių rūgščių ar bazių, kurias reikia pridėti, kad duotas tirpalas tiksliai ir visiškai būtų neutralizuotas. *E.Bnk.*

Neutronas (pr. neutron iš lot. neutrum ‚nė vienas iš dviejų') yra greta protono atomo branduolio sudėtinė dalis, neturinti elektros įlydžio. Tokių dalelyčių buvimą jau 1930 numatė amerikiečių fizikas W. D. Harkins ir anglų Rutherford. Tais pačiais metais vokiečių fizikai, Bothe ir Becker, bombarduodami atomo branduolį α dalelėmis ir pastebėję kažkokią radiaciją, palaikė ją γ spinduliais. Anglų fizikas J. Chadwick 1932 išaiškino, kad tai būta neutraliųjų dalelių radiacijos ir kad tos dalelytės masė kiek didesnė už protono masę. Tą dalelytę dabar vadina n., kurio spinas $= \frac{1}{2}$ h (žr. Planko konstanta), o magnetinis momentas $\mu = 1{,}91307$ magnetono. N. pats vienas išsilaiko neilgai, ji greit pagauna atomo branduolys, arba jis subyra išradijuodamas elektroną ir menamą neutriną. Pvz. atmosferoje kosminių spindulių pagamintą n. vidutiniškai per 0,1 sekundės pagauna azoto branduolys. *M. Kr.*

Neutronografija (gr.) vadina daromus neutronų difrakcijos pagalba skysčių ir kristalų molekulų struktūros tyrimus.

Neutropenija kraujo liga, pasižyminti neutrofilinių leukocitų nykimu.

Neutrum (lot.) niekatroji giminė.

Neu-Ulm mst. v. Bavarijoj, deš. Dunojaus krante priešais Ulmą, su kuriuo jungiamas trijų tiltų; apie 20.000 gyv. (1959). Alpakos metalo dirbinių, baldų ir odos gaminių pramonė. N.-U. išaugo antroje XIX a. pusėje prie 1842–56 pastatytos karo tvirtovės. Miesto vidurys buvo sunaikintas II pas. karo metu orinių puolimų. Priemiesčio mediniuose barakuose ilgai išsilaikė maža liet. pabėgėlių stovykla — dalis tarptautinės stovyklos, kurios pagrindinę dalį sudarė ukrainiečių stovykla.

Neuville Alphonse (1836–1885) prancūzų tapytojas, batalistas. Yra piešęs iš Krymo karo, Prancūzijos ekspedicijos į Meksiką, Italijos–Austrijos karo ir ypač daug paveikslų nupiešė iš 1870 karo.

Neuwied v. Vokietijos mst. Reino-Pfalzo provincijoj, deš. Reino krante; 27.000 gyv. (1954). Wied kunigaikščių rūmai (XVIII a.), parkas su įvairiais egzotiškais medžiais, statybinės medžiagos, aukštai temperatūrai atsparių krosnių, medžio pramonė, romėniškųjų ir kt. senienų muziejus pilies rūmuose.

N. yra centras bimšteino (vulkaninės kilmės puri uoliena, iš kurios smėlio daromos statybinės plytos ir plokštės) pramonės, kurią sudaro plačioj apylinkėj (N. baseine) 750 įmonių su 8500 darbininkų ir kuri per metus pagamino apie 5 mil. t statybinės medžiagos. Tai didžiausia Europoje šios rūšies paruošimo pramonė.

Neužauga mažesnio negu normalaus dydžio žmogus. Smegenų priedėlis (hypophysis cerebri) savo hormonais tvarko viso kūno, kaip vieneto, ir lemia normalų ir proporcingą atskirų organų ir visų kūno dalių susiformavimą. O somatrofikinis hormonas padeda augančiam organizmui normaliai formuotis, vystyti skeletą, raumenis, vidaus organus ir nervų sistemą. Didelės reikšmės turi augimui skydinė ir paratiroidinės liaukos ir dar kiti vyksmai, kurie nėra pakankamai ligi šiol ištirti. N. yra įvairių tipų: 1. achondroplastinis n. turi trumpas kojas, normalaus dydžio liemenį, stuomenį, plačią nosį, kerėpliškas rankas; 2. aseksualinis n. turi nesusifor-

mavusius lytinius organus; pituitarinis n., yra n. tipas, kurio neužaugimą bei lytinį nesubrendimą nulėmė smegenų priedėlio nepakankama veikla; primordialinis n. tipas turi visus normalius organus, tačiau smulkesnius.

Neužmirštuolė žr. Nemirštuolė.

Neva Rusijos upė, 6-ji pagal vandeningumą Europoje, teka iš Ladogos ežero į Baltijos jūros Suomių įlanką. Jos žemupio krantuose 1703 pastatytas Petrapilio (Leningrado) miestas. N. baseino plotas 282.300 km², kurio 98% sudaro Ladogos ež. su intakais Volchovu, Svyre ir Vuoksi. N. ilgis tėra 74 km, tačiau hidrografinis ilgis nuo Lovatės, Volchovo aukštupio, versmių yra 950 km. Upės ištake iš Ladogos ež. yra Orešeko sala, kurioje pastatyta Šlisselburgo (Petrokrepost') tvirtovė, garsusis politinis kalėjimas. Vandens paviršius upėje krinta 5 m, 29 km nuo ištako yra Ivanovo rėva. Petrapilio mst. ribose N. skirstosi į kelias šakas, tarp kurių yra Baziliaus ir Kryžiaus salos, be to, per miestą prakasti kanalai, kaip Obvodnyj, Fontanka, Mojka. N. vagos platumas nuo 400 ligi 1300 m, vandens gilumas 8–11 m, vietomis ligi 24 m. Srovės greitis 0,9 — 1,2 m/sek. N. debitas prie ištako vid. 2500, prie žiočių 2550 m³/sek., didelis ežeras išlygina debito svyravimus, tačiau įvairiais metais dėl ežero lygio vid. debitas svyruoja tarp 3680 (1924) ir 1330 (1940) m³/sek. Petrapilio potvyniai (didžiausi 1824 ir 1924) priklauso ne nuo vandens debito, bet nuo vėjo atpūčio iš Suomių įlankos. N. plačiai naudojama laivininkystei. 1885 per jos žiočių barą prakastas ir palaikomas Jūros kanalas, 1908 pagilintas ištakas. N. baseinas sujungtas dirbtiniais perkasais su Volga ir su Baltąja jūra.

R. A. Nežichovskij, Reka Neva 1955; *L. K. Davydov,* Gidrografija SSSR 1955. *S. K.*

Nevada v. JAV valstybė Uolų kalnų ir Didžiojo Baseino srityje; 284.510 km², 267.000 gyv. (1958). N. yra pavėjuj nuo Kalifornijos Sierra Nevada kalnų, dėl to negauna drėgmenų ir apie 90% viso jos ploto yra dykuma. Žemės ūkis įmanomas tik tose vietose, kurios dirbtiniu būdu drėkinamos užtvenktų upių vandeniu. Tokie plotai apima apie 300.000 ha. Irigacija pradėta 1902. Vidutiniškai jos žemės paviršius yra 1600 m nuo j.l. Jis išraižytas giliais upių kloniais ir neaukštais kalnais. Drėgmenų iškrinta vidutiniškai, žiūrint kurioj vietoj, nuo 70 mm ligi 300 mm per metus. Kloniai apaugę krūmokšniais ir žole, dažnai sutinkamas kadugys, kalnų pušis. Net ir sausiausiose vietose yra skurdžios augmenijos. Svarbiausia upė yra Humboldto, o didžiausias ež. Piramidės. Pietų pakrašty N. prieina prie Kolorado upės, kuri čia yra patvenkta Hooverio užtvanka ir pritraukia daug turistų. N. yra turtinga brangiųjų metalų. Vien tik Comstock Lode gysla davė nuo 1859 per 1 bilijoną dol. vertės aukso ir sidabro; bet pelningiausios kasyklos jau išsemtos. Vidutiniškai per metus kasyklos duoda apie 40 mil. dol. pajamų. Žemdirbystė ir gyvulių auginimas duoda apie 35 mil. dol. Žemės ūkiu verčiasi apie 15.000 žmonių. Svarbiausias mineralinis turtas yra vario rūda, duodanti per metus apie 20 mil. dol. pajamų; toliau eina auksas, sidabras, cinkas ir švinas. Apskritai, N. yra ūkišku atžvilgiu neturtingiausia JAV valstybė. Jos ir pramonė yra mažiausia. N. turi vienintelę aukštąją mokyklą-universitetą Reno mieste. Po II pas. karo greit išaugo ir išgarsėjo p.v. pakrašty Las Vegas mst. kaip naktinių pramogų ir legalizuoto lošimo centras. Š.v. daly arti sostinės Carson City, panašiu būdu pasidarė plačiai žinomas Reno, kuris dar, be to, žinomas kaip lengvai gaunamų vedybinių išsiskyrimų vieta. Dėl to šios dvi vietovės nuolat turi daug pramogautojų nenuolatinių gyventojų. Didžiausi miestai: Las Vegas apie 50.000 gyv. (1940 — 8422), Reno 52.500, North Las Vegas 14.000, Sparks 8000, Carson City 4750.

N. 1848 drauge su Kalifornija atiteko JAV, 1861 atskira teritorija, 1864 valstybė. Nuo 1949 joje apsigyveno daug mormonų.

G. D. Lyman, Saga of the Comstock Lode 1934; *E. M. Mack,* Nevada 1936. *A.B.*

Nevardà upelis Telšių aps., Nekačios (Biržulio ež., Virvytės, Ventos) deš. intakas, 7 km ilgumo; baseino plotas 18 km²; aukštupis sudaro sieną su Raseinių aps.

Nevarėnai mstl. Telšių aps., 16 km į šiaurę nuo Telšių; apie 550 gyv. (1940), nepriklausomybės metu ir vėliau ligi 1947 buvo vls. centras. Medinė bžn. statyta 1602, nuo 1911 parapija su apie 2400 parapiečių (1940). N. vls. buvo apie 5000 gyventojų.

N. k. kūrėsi XVI a. 1602 grafas Zabiela pastatė N. Jėzaus Nukryžiuotojo bažnyčią, vysk. M. Giedraitis paskyrė šiai bžn. kun., o Zigmantas Vaza užrašė fundaciją.

Pradžioje N. buvo Alsėdžių filija, paskui — Telšių. Valančiaus laikais N. kun. aprūpindavo dvaras. Tuo metu prie bžn. buvo pr. mokykla, kurioje 1853 mokėsi 34 vaikai. 1911 N. filijai suteiktos parapijos teisės. Kaip N. filija jai priklausė Mitkaičių bažnyčia. *R.Krs.*

Nevašiai k. Žirmūnų vls., Lydos aps. 1930 buvo k. įsteigtas Šv. Kazimiero d-jos skyrius, kuris turėjo knygynėlį-skaityklą, pastatė kaime lietuvišką kryžių, veikė vaikų darželis. Tačiau 1932 vaikų darželį lenkų valdžia uždarė, kryžių lenkininkai nupiovė, o darželio vedėjos buvo nubaustos kalėjimu už nelegalų vaikų mokymą.

Neveiksnumas teisinis terminas, kuriuo pažymimas asmens negalėjimas įstatymais daryti teisinių veiksmų, pvz. daryti sutartis, disponuoti savo turtą ir t.t. Tokie yra nepilnamečiai, bepročiai. Už neveiksnius veikia jų globa, arba rūpyba. *B.Msl.*

Nevel Sovietų Sąjungos mst. Velikije Luki apygardoje, apie 13.000 gyv., maisto produktų pramonė. 1896 buvo 9062 gyv., bet stačiatikių tik 3467. N. yra senas mst. ir turi pilį. Kadaise buvo pasienio mst. tarp Lietuvos ir Rusijos. 1580 Steponas Batoras buvo jį paėmęs. Vladislovas Vaza N. žemes su pilimi atidavė 1634 už nuopelnus Kristupui Radvilai, Vilniaus vaivadai, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos etmonui. Nuo tada pradėjo sklisti vakarų kultūra N. ir apylinkėse. 1653 karuose su Maskva N. užėmė caro Aleksiejaus Michailovičiaus kariuomenė, tačiau pagal Andrusavo taiką 1667 N. drauge su Vitebsko žemėmis grįžo Lietuvai. Nuo 1678 VIII 17 N. perėjo Nesvyžiaus Radvilų linijai. Po I padalijimo atiteko Rusijai. 1941–43 buvo vokiečių okupuotas. 1917 IV 18 čia buvo susirinkę lietuvių 128 kareiviai, karo gyd. J. Maciūnas ir kt. Jie sudarė lietuvių karių komitetą ir prisidėjo prie Petrapilyje Liet. karių s-gos, pasiuntė atstovą į Petrapilio liet. seimą.

Nevelis Tauragės aps. upelis, Rudnalės (Jūros, Nemuno) aukštupis ar deš. intakas, 6 km ilgumo.

Nevelskij Genadii Ivanovič (1813–1876) rusų keliautojas, 1849–55 vadovavęs ekspedicijai, kuri tyrinėjo Amūro upės sritį ir Sachalino salą. Išsp. Podvigi russkich morskich oficerov na krainem vostoke Rosii 1878 (³1947).

Nevengla upelis Alytaus aps., Daugų ež. (Abistos, Varėnės, Merkio) š.v. intakas, 10 km ilgumo; teka per Noso, Nevenglio, Gilužio ir Padaugėlaičio ež.; deš. intakas Miklūsas, įtekąs į Noso ež.; baseino plotas 23 km².

Nevenglys ež. Alytaus aps., 2 km į š.v. nuo Daugų mstl., 3 km ilgumo, 68 ha ploto; iš jo teka Nevenglos upelis į Daugų ež., Abistos, Varenės, Merkio baseine. Paviršius 137 m nuo j.l.; su juo jungiasi gretimas Noso ež.

Neverauskas Augustinas (g. 1887 VII 9 Išdaguose, Sintautų vls., Naumiesčio/Šakių aps.) kunigas. Mokėsi Mintaujos gimnazijoje ir 1903–08 Seinų kunigų seminarijoje, 1909–12 Friburge, kur gavo teologijos licenciato laipsnį. 1913–19 dirbo pastoracijos darbą lenkiškose parapijose. 1919–20 vikaras Meteliuose, 1921-29 Seinų (Gižuose) seminarijos dėstytojas, 1929–43 Marijampolės berniukų ir mergaičių gimn. ir mokytojų sem. kapelionas, 1951 atvyko JAV. Yra dalyvavęs katalikiškų organizacijų veikloje.

A. Neverauskas

Neveravičius Fabijonas (g. 1900 VII 6/19 Pužų dv., Nemakščių vls., Raseinių aps.) rašytojas, žurnalistas, visuomeninin-kas. Vidurinįjį mokslą ėjo Šiaulių ir Rževo (Rusijoj) gimnazijose, studijavo VDU teol. - filosofijos fak. filosofijos skyriuje. Karinį mokslą išėjo Lietuvos karo mokykloje ir Aukštuosiuose karininkų kursuose Kaune. Karinę tarnybą pradėjo 1919 husarų pulke. 1920–31 tarnavo karo mokykloj kadro karininku, nuo 1931 iki 1934 4 pėst. pulke, 1934 5 pėst. pulke. Palikęs karinę tarnybą, atsideda plunksnai. 1935–39 laikotarpiu parašė ir išvertė eilę knygų. Pirmasis jo romanas Dienos ir naktys (1935), nagrinėjęs visuomenines ir psichologines problemas, pasižymi gana barokiniu, išgražintu stilium, nesikartojančiu jau tolimesnėje jo kūryboje. Toliau N. palinksta į istoriją ir rašo istorinius-buitinius romanus:

F. Neveravičius

Blaškomos liepsnos, 2 tt., 1936 — iš Lietuvos-Lenkijos padalijimų 1772–95; Erškėčiai (1938), 2 tt. — iš 1831 sukilimo Lietuvoje; Gulbių sala (1938-39 ištraukos spausdintos Lietuvos Aide, atskira knyga neišleistas, rankraštis žuvo karo metu) — XVI a. Lietuva, Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės laikotarpis. Novelių ir apysakaičių rinkinys Palaimintas juokas 1938. Dienovidžio sutemos 1949 (Vokietijoje) — apysakos. N. veikalų stilius ryškiai linkęs į estetinį realizmą. 1939 išsp. Lenkiški lietuviški pasikalbėjimai.

N. ypač ryškus pasaulinio garso literatūros veikalų vertėjas. Imdamasis versti sunkiai kiton kalbon perteikiamus literatūrinius darbus, savo pasiruošimu ir pajėgumu surasti lietuvių kalba verčiamajam dalykui atitikmenis ir to verčiamojo literatūrinio darbo dvasią atitinkantį lietuvišką stilių, vertimuose yra pasiekęs gerų rezultatų. Jo vertimai: S. Žeromskio Nuodėmės istorija 1935, W. S. Reymonto Kaimiečiai 1937–38 (vertimas laimėjo Varšuvos PEN klubo premiją 1939), W. S. Reymonto 1794 m. paskutinysis respublikos seimas 1938, Wallace Ben Huras, Kristaus laikų apysaka 1938, Jalu Kureko Gripas siaučia Napravoje 1938, L. Tolstojaus Anna Karenina 1943 (pirmieji 2 tt.), G. Orwellio Gyvulių ūkis 1952. Nuo 1935 ligi karo pradžios N. bendradarbiavo Karo Archyve, Vaire, Jaunojoje Kartoje, Lietuvos Aide, N. Romuvoje, Židinyje ir kt. literatūros ir kultūros klausimais, pasirašydamas pavarde arba slapyvardžiais: A. Vanagas, G. Pužas, Ž. Bajoras, B. Žemaitis ir kt. D. Britanijoje nuo 1950 iki 1958 redagavo Santarvės žurnalą.

1939 pabaigoje persikėlęs iš Kauno į Vilnių, iki 1940 VI 15 dirbo Vilniaus radiofone programos vedėju, vėliau iki 1941 IV 1 techniškuoju programos vedėju. 1941 nuo IV 1 iki VII 1 Vilniaus lietuvių dramos teatro literatūros skyriaus vedėjas, o grįžęs į radiofoną iki VII 1 vėl techniškasis programos vedėjas. Vilniaus laikotarpiu parašė pjesę Priešai (1943), kurią Vilniaus miesto teatras pastatė 1944, ir visą eilę radijo vaidinimų ir montažų.

Pasitraukęs į Vakarus, tuoj po karo Haffkruge ir vėliau Neustadte (Schleswig-Holstein) įsijungė į visuomeninį ir organizacinį darbą, pirmininkavo apylinkės lietuvių bendruomenei ir ėjo ryšininko pareigas tarp bendruomenės ir britų karinės valdžios. 1947 išvyko į D. Britaniją ir čia dirbo D. Britanijos lietuvių sąjungos vadovaujamuose organuose — centro valdyboje ar taryboje; būdamas vienas iš Lietuvių rezistencinės santarvės steigėjų, keletą metų dirbo jos vadovybėje. Dalyvavo įvairiose tarptautinėse organizacijose ir pavergtųjų tautų susibūrimuose. Lietuvių-lenkų Adomo Mickevičiaus vardo dijos vienas steigėjų ir pirmųjų dviejų jos valdybų narys. *K.Br.*

Neverov Aleksandr Sergejevič (tikroji pavardė Skobelev; 1867–1923) rusų rašytojas, rašęs apysakas, teatro veikalų ir romanų ir ypač išgarsėjęs veikalu Taškent gorod chlebnyj (lietuviškai išverstas 1939), kur aprašomas Sov. Rusijos badmetis.

Nevers mst. r. Prancūzijoj, prie Nièvre ir Luaros upių santakos; per 35.000 gyv. (1959). Romaninė St.-Étienne bžn. (1063–97), XIV a. katedra, vysk. rezidencija, buv. N. hercogų rūmai, kurie paversti keramikos muziejumi ir teismo įstaiga, yra vieni žymiausių vidur. Prancūzijoje feodalinio laikotarpio (XV–XVI a.) rūmų. Katedra yra junginys dviejų bžn.: XI a. romaninės ir XIV a. gotikinės. Iš kitų senovinių įžymybių pažymėtinas XIV a. statytas didžiulis keturkampis bokštas su šoniniais bokšteliais — Porte du Croux, kuris sudarė dalį miesto įtvirtinimų. N. yra žymus keramikos pramonės centras.

N. romėnų laikais buvo žinomas kaip adujų tautelės Noviodunum, o vėliau Nebirnum ir Nevirnum. 52 pr. Kr. jį išlaisvino iš romėnų okupacijos sukilę adujai. Chlodvigas 506 įkūrė N. vyskupiją, vėliau patapo Burgundijos grafijos Nivernais, nuo 1539 hercogijos sostinė.

A. Massé, Histoire du Nivernais 1938.

Neveu Ginette (1919–1949) prancūzų smuikininkė, baigusi Paryžiaus konservatoriją. Buvo laikoma geriausia jaunosios kartos prancūzų smuikininke. Pradėjusi solistės karjerą Prancūzijoje, koncertavo ir Anglijoje, 1945 duodama sonatų vakarą Londone, įgrodama Londone į plokštelės Sibelijaus koncertą, kurį specialiai studijavo su pačiu kompozitoriumi. Žuvo lėktuvo katastrofoje, skrisdama koncertuoti į Ameriką. Su ja žuvo ir jos brolis Jean Paul, talentingas pianistas, kuris buvo jos akompanuotojas rečitaliuose bei grojo kartu sonatų vakarus. *Iz.V.*

Nevėža (Nevėžis) ež. Ukmergės aps., 8 km į š.r. nuo Kurklių mstl., 4 km ilgumo,

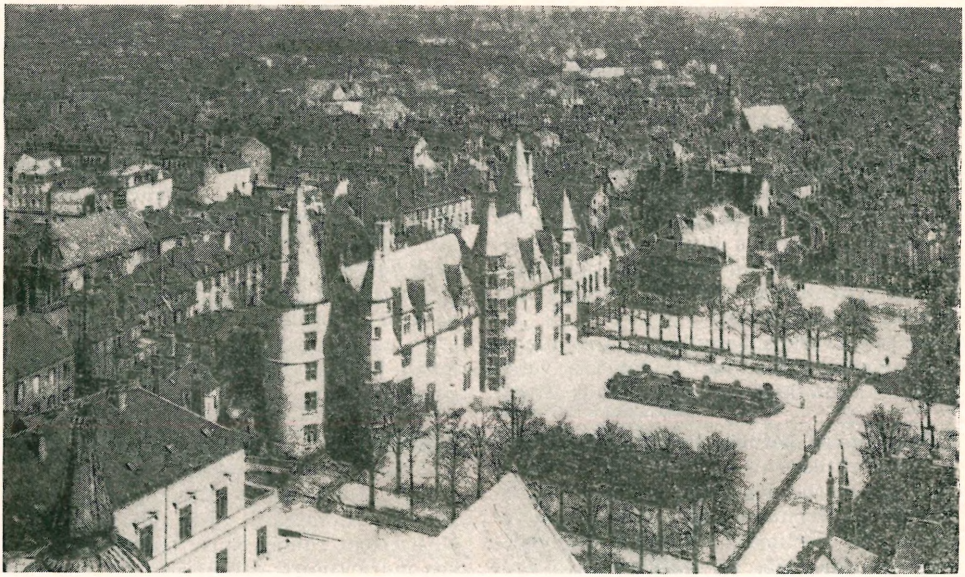

Nevers

ligi 1,5 km platumo, 160 ha ploto; įteka Lukna, išteka Nevėžėlė (Virintos, Šventosios, Neries baseino). Paviršius 145 m nuo jūros lygio.

Nevėžėlė upelis Ukmergės aps., Virintos (Šventosios, Neries) deš. intakas, 10 km ilgumo, su aukštupiu Lukna 29 km. Teka iš Nevėžos ež.; prie ištako 1936 pastatyta automatinė hidroelektrinė stotis (žr. Gabrėlai, LE VI, 447). Baseino plotas 116 km². vid. debitas 0,9 m³/sek.

Nevėžininkai dv. Naujamiesčio vls., Panevėžio aps., apie 4 km nuo Naujamiesčio. Marija Butrimaitė kasinėjo V a. pradžios pilkapius, kur mirusieji laidota nedeginti. Iš įkapių pažymėtinos: ilga žalvarinė lankinė žieduotoji segė, juostinė apyrankė, ornamentuota skersinių brūkšnelių grupėmis, du geležiniai pentiniai, siauraašmeniai kirviai ir kt.

M. Butrymówna, Kurhany w Niewieżnikach w pow. Poniewieskim (Światowit IV, 1902, 148–149, pieš. 326–328).

Nevėžis upė Panevėžio ir Kėdainių aps., Nemuno deš. intakas, trečias pagal ilgumą ir baseino plotą, ketvirtas pagal vandens debitą Nemuno baseine. N. teka iš šlapių miškų 7 km į p. nuo Troškūnų mstl.; jo versmes sudaro nusausinamieji grioviai. Nuo jų pradedant upės ilgis yra 215 km, pagal Lietuvos upių kadastrą I, 1959, 209,6 km. Baseino plotas 1936 buvo 6083, melioracijos darbų kiek keičiamas: 1959 jis laikomas 6141 km².

V a r d a s. N. vardas kilęs iš ide. žodžio vaagh ‚ošti'. Seniau vardas buvo moteriškosios giminės, ką patvirtina Panevėžio vyriškosios giminės vardas; dabar jis laikomas vyriškosios giminės.

K i l m ė. N. aukštupis turi bendrą š.v. kryptį; su visais šio ruožo intakais jis priklauso Lielupės dugninės morenos skydui ir galėjo būti Lėvens–Mūšos–Lielupės aukštupiu. Nuo Panevėžio apylinkių N. griežtai keičia linkmę į p.v. ir žemupy visai į pietus, naudodamasis ledyno vandenų išplautu senslėniu. Žiočių ruožas yra Nemuno patvenktas ir N. nepajėgė užpilti vagos sąnašomis, dėl to čia vaga yra labai gili ir srovė labai lėta.

I n t a k a i. N. priima per 70 intakų, kurių vardai žinomi. Didesni, kairieji: Traupė, Pienia, Lepeika, Lankstupis, Inčys, Alkupys, Opstainėlė, Alanta, Juoda, Žagiena, Šarmutas, Molaina, Ostrautas, Graužuoja, Laužupis, Diablonis, Upytė, Linkuvė, Brasta, Žalesa, Alkupys, Obelis, Šerkšnys, Ašariena, Barupė, Gynia, Kelnupis, Sausinė, Liedas, Gyris; dešinieji: Aulamas, Juosta, Sanžyla, Liekupis, Sudramala, Kiršinas, Lieluvis, Svirnupis, Vadaktis, Šventupis, Ožupis, Lokauša, Ženepiršis, Lokaušėlė, Liaudė, Liepupis, Kruostas, Kruosta,

Dotnuva, Smilga, Upytė, Šušvė, Aluona, Striūna, Vejuona, Onupis. Žymiausi jų: Šušvė, Obelis ir Kiršinas.

Baseinas. Ploto augimas duodamas čia pagal 1959 duomenis (žr. lentelę).

Gyvenamosios vietovės. N. teka pro Traupio bžk., Raguvos mstl., Miežiškių bžk., Pajuosčio dv., Panevėžio mst., Berčiūnų vasarvietę, Naujamiesčio mstl., Vadaktėlių bžk., Krekenavos mstl., Surviliškio, Šventybrasčio ir Apytalaukės bžk., Kėdainių mst., Labūnavos, Babtų ir Raudondvario bžk. N. žemutinis ruožas laikomas riba tarp Aukštaičių ir Žemaičių.

Upės pobūdis. N. bendras kritimas yra 73,7 m. Aukštutinio ruožo ligi Sanžylos kritimas 54,3 m 82 km tarpe, arba 66 cm/km yra 4 kartus didesnis, kai žemutinio, kur 19,4 m tenka 128 km tarpui, arba 15,5 cm/km. Aukštutinis N. beveik ištisai sureguliuotas melioracijos tikslams, kaip nusausinimo sistemų priėmėjas. 1930 Sanžylos vaga prakastas kanalas Lėvens potvynio pertekliui nuleisti į N. per takoskyrą. Žemiau Sanžylos N. turi ramios upės būdą: mažas kritimas patvenktas 7 vandens malūnų, todėl vandens srovė nežymi, tik 0,2–0,6 m/sek. N. vagos platumas 30–100 m, vandens gilumas 0,3–3 m, žemiau Babtų 7–8 m.

NEVĖŽIO BASEINO PLOTO AUGIMAS

Atst. nuo žiočių km	Intakas	Baseino plotai, km² ligi intako	intako	su intaku	tarp intakų
155	Alanta	301	115	416	2
152	Juoda	418	326	744	22
146	Juosta	766	287	1053	87
130	Molaina	1140	75	1216	1
128	Sanžyla	1217	56	1273	70
115	Kiršinas	1343	408	1751	138
101	Upytė	1889	239	2127	14
98	Linkuvė	2141	182	2323	107
87	Liaudė	2430	181	2610	67
72	Kruosta	2677	104	2781	75
59	Dotnuva	2856	187	3043	1
58	Smilga	3044	225	3269	5
56	Obelis	3274	674	3948	72
44	Barupė	4020	329	4349	9
36	Šušvė	4359	1170	5529	8
33	Aluona	5537	116	5653	5
30	Striūna	5658	137	5795	9
26	Gynia	5804	142	5946	95
0	žiotys	6141			

Nevėžis žemiau Panevėžio

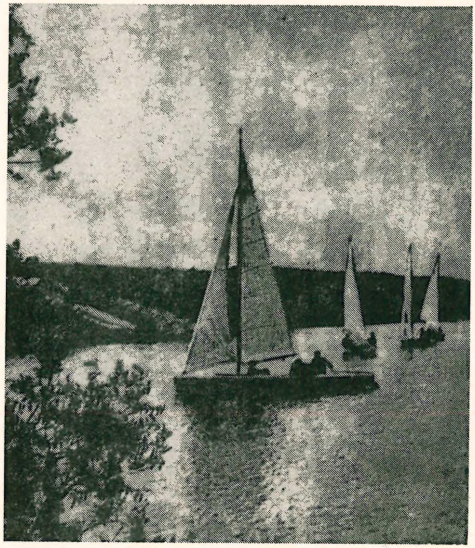

Nevėžis ties Raudondvariu

T y r i n ė j i m a i. N. buvo laikomas plukdomas, bet laivai tegalėjo plaukti ligi Stabaunyčios, tik 20 km nuo Nemuno. Daug kartų buvo planuojama sutvarkyti laivininkystę ligi Panevėžio. Buvo keli sumanymai (1797, 1824, 1914) sujungti N. su Lielupe vandens keliu Kaunas–Ryga. Variantas per N. būtų daug tinkamesnis, kaip pradėtas ir nebaigtas Ventos–Dubysos vandens kelias. 1925 atlikta N. vagos nuotrauka nuo žiočių ligi Kėdainių ir paruoštas reguliavimo projektas. Vandens matavimo stotys veikia Panevėžy ir Kėdainiuose nuo 1925. Vid. 1925–43 vandens debitas ties Kėdainiais buvo 16,1 m^3/sek. arba 5,01 l/sek. km^2, proporcingai žymiai mažiau, kaip kituose Nemuno intakuose. Nuotakio aukštis 158 mm, palyginus su kritulių aukščiu 577 mm per metus atitinka nuotakio koeficientą 0,274, žemiausią Nemuno baseine. Vid. debito augimas, m^3/sek.: ties Raguva 1,0, ties Panevėžiu 5,7, ties Krekenava 12,2, ties Kėdainiais 16,1, ties Raudondvariu 32,0 m^3/sek. Mkm. debitas prie žiočių 400–600, mnm. debitas 3–4 m^3/sek. N. užšąla gruodžio pradžioje, laužo ledus kovo vidury.

Per N. buvo pastatyta 15 nuolatinių ir keliolika medinių tiltų.

V a n d e n s j ė g a. 1939 vandens jėgų kadastras įvertino N. sumarinį galingumą 1553 kW su 6 mėn. garantija ar 713 kW su 9 mėn. garantija. Be smulkių turbinų prie vandens malūnų, jokių rimtesnių projektų nebuvo. N. yra viena nedaugelio upių, kurios baseinas buvo ištisai nepriklausomos Lietuvos ribose. Upė tinka turistinėms kelionėms ir meškeriojimo sportui.

J. B. (I. Buszyński), Brzegi Niewiaży 1873; *S. Kolupaila*, Nevėžis 1936; (") Aukštaičių ežerais ir upėmis 1935; (") Lėvens–Sanžylos kanalo reikšmė Nevėžio debitams 1935; *A. Basalykas*, Lietuvos upės 1956; *M. Lasinskas, J. Macevičius ir J. Jablonskis*, Lietuvos upių kadastras I, 1959.

S.K.

Nevyčia upelis Maladečinos aps., Ušos (Neries) kair. intakas, 9 km ilgumo; teka į š. nuo Lebedžių mstl.

Neviedė upelis Lazdijų aps., Baltosios Ančios (Nemuno) kair. intakas, 19 km ilgumo; teka iš ež. Naprinio per eilę siaurų ežerų — Ilgį, Dumblaitį, Dumblelį ir Neviedį; baseino plotas 44 km^2.

Neviedys ež. Lazdijų aps., 4 km į p.r. nuo Kapčiamiesčio mstl. 20 ha ploto; per jį teka Neviedė, Baltosios Ančios intakas; paviršius 106 m nuo j.l.

Neviera Florijonas (g. 1896) kunigas, teologijos magistras, 1920 įšventintas kunigu, 1936–40 Parūdaminos klebonas. Dalyvavo Ryto veikloje Vilniaus krašte. Išsp. Žemaičių vyskupija 1930, Lietuvos pranciškonai observantai iki pirmosios provincijos įsikūrimo (1468–1530)—Lietuvių Tauta V, 1935 ir atskirai, Lietuvos pranciškonai — lietuvybės gynėjai XVII a.

Nevin Ethelbert Woodbridge (1862-1901) JAV kompozitorius, kūręs dainas ir nedidelius fortepijono veikalus. Jo kūriniai yra grakštaus, lyriško charakterio ir melodingi, bet vietomis perdaug sentimentalūs. Plačiau žinomi jo kūriniai: Sketch Book, dainos ir fortepijono veikalai, A Book of Songs, Pianoforte Duets, Water Scenes, kurių vienas numeris Narcissus ypatingai paplitęs; siuita May ir Tuscany. Jo populiariausia daina My Rosary. N. mokėsi Bostone ir Berlyne, kurį laiką mokytojavo Bostone.

J. T. Howard, Ethelbert Nevin 1935. *Iz.V.*

Nevins Allan (g. 1890) amerikiečių istorikas ir žurnalistas. Dirbo New York Evening, The Nation ir New York World redakcijose. 1935 Current History — Germany Disturbs Peace—Klaipėdos klausimu gynė Lietuvos reikalus. 1927–28 dirbo Cornell univ., nuo 1931 Columbia univ. 1934–35, 1940–41 dėstė Anglijoje, 1945–46 JAV atstovybės patarėjas Londone. Dukart gavo Pulitzerio premiją už geriausiai parašytas biografijas — 1932 Grover Cleveland: A Study in Courage, 1937 Hamilton

Fish. Kiti jo veikalai: The Gateway to History 1938, The Heroic Age of American Business 1940, The Story of Free People 1942, The United States and its Place in World Affairs 1918–43, 1943, The Ordeal of the Union 1947, New Deal and World Affairs 1950, The Emergence of Lincoln 1950, Statesmanship of the Civil War 1953, Study in Power 1953, Ford 1954, The War for the Union 1959. N. išleido JAV politikų laiškų, dienoraščių: The Diary of John Quincy Adams 1928, Polk: the Diary of President 1929, Letters of Grover Cleveland 1933, su H. S. Commager The Heritage of America 31958. 1960 buvo JAV istorikų d-jos pirmininkas. *P.Č.*

Nevis sala V. Indijos Leeward salyne, 130 km² dydžio ir apie 12.000 gyv. (1959). N. išvaizda panaši į taisyklingą kūgį, iš visų šonų tolydžio aukštėjanti ligi 1098 m nuo j.l. Gyv. verčiasi medvilnės, cukrinių nendrių, vaismedžių auginimu. Adm. centras Charlestown. N. aptiko Kolumbas 1493, kolonizuota 1628 anglų, 1782–83 užimta prancūzų. Čia 1757 gimė JAV konstitucijos kūrėjas A. Hamilton.

Neviša upė Gardino aps., Katros (Nemuno) kair. intakas, 39 km ilgumo; teka nuo Senųjų Vasyliškių į v. pro Bokštų ir Jokūbonių bžk., turi kair. intaką Naujadvarę ir deš. Putiškę; baseino plotas 337 km².

Nevskij Aleksandr žr. Aleksandras Nevskij.

New Albany JAV mst. p. Indianoj, prie Ohio upės (priešais Louisville, Kentucky); 29.346 gyv. (1950). Faneros, baldų, plieno dalykų, įrankių, odos, trąšų pramonė. Jo apylinkėse išplėsta daržininkystė, ypač braškių auginimas.

New Amsterdam mst. Britų Gvijanoje, 6°20′ š. pl., prie Berbice žemupio; apie 10.000 gyv. (1956). N.A. yra buvęs kolonijos adm. centras, kuriame išlikęs aukščiausias teismas ir finansų departamentas; botanikos parkas.

Newark 1. JAV mst., didumo pirmasis New Jersey valstybėje, prie Passaic upės (uostas), 12 km į vakarus nuo Naujorko (Manhattano) senamiesčio; 438.776 gyv. (1950). N. priklauso Naujorko metropolijai, su juo sujungtas požemio (po Hudsono upe) tuneliais, kuriais per dieną pravažiuoja apie 170 traukinių. Prie miesto yra vienas pirmųjų JAV didžiųjų aerodromų, kurį kaip ir N. uostą, nuomos teisėmis administruoja Naujorko uosto įstaiga. Jo priemiesčiuose esama apie 500.000 gyv.; didžiausi iš jų yra: Elizabeth, Orange, Kearny, Arlington, Harrison, Bayonne. Aukštosios mokyklos: Rutgerso univ. dalis, inžinerijos, pedagogikos kolegijos ir N. akademija. N. yra kat. arkivyskupo ir episkopalų vyskupo rezidencijos. Po II pas. karo baigta statyti gotikinė kat. katedra, kainavusi per 10 mil. dol. Pramonė viena seniausiųjų Amerikoje ir labai įvairi: dažų, elektros aparatų, mašinų, alkoholinių gėrimų, duonos ir kt. maisto produktų, chemikalų, odos, drabužių ir tekstilės. Be to, N. žymus prekybos, bankų ir draudimo (10 bendrovių čia yra centrinės įstaigos, kuriose dirba per 14.000 tarnautojų) operacijų centras. N. įkūrė 1667 būrelis puritonų iš Milfordo (Conn.), kurie čia nupirko iš indėnų plotą žemės, kuris sudaro Essexo aps. Per 50 metų N. buvo grynai puritoniškas. 1693 jis gavo savivaldybės teises, o 1836 gavo miesto vardą. Nuo 1946 ligi 1959 jame padvigubėjo negrų gyventojų procentas.

N. l i e t u v i a i. N. esama apie 3000 lietuvių; iš jų 1950 buvo 1019 gimusių Lietuvoje. Seniausia ir svarbiausia organizacija yra pašalpinė Šv. Jurgio d-ja, įkurta 1893 XI 25, pradžioje turėjusi apie 500, o 1959 — 305 narius. Ji turi salę, kur vyksta visi svarbesni lietuvių susirinkimai, pramogos ir minėjimai; ji daug prisidėjo prie parapijos įkūrimo. 1899 įsteigta Dr. V. Kudirkos giedorių draugystė. Jos chorui vadovavo Leonas Ereminas. 1914 veikė D.L.K. Vytauto d-ja, kuri rūpinosi Lietuvos gyventojų šelpimu. Šv. Trejybės parapija suorganizuota 1902 III 20. Pirmasis klebonas kun. Vc. Matulaitis pastatydino medinę bžn. Pradžioje parapijai priklausė apie 60 šeimų ir 50 pavienių asmenų. Parapijos komiteto pirmasis iždininkas ir Šv. Jurgio d-jos pirm. buvo Antanas Švitra.

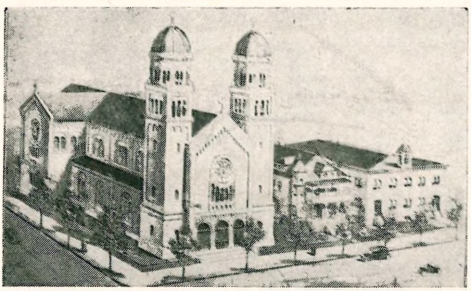

Newarko Šv. Trejybės bažnyčia

Rūtos choras, vad. A. Kačanauskas

Parapija išgyveno įvairių vidaus krizių, nesutikimų, finansinių sunkumų, o klebonui kun. J. Dobužinskui pradėjus 1915 statyti didelę mūro bžn., ji atsidūrė prie finansinio bankroto. Padėtį išgelbėjo tik klebonu paskirtas (1922 II 1) kun. Ign. Kelmelis (žr.), kuris išmokėjo (iš dalies savo pinigais) per 100.000 dol. senų parapijos skolų ir baigė bažnyčios statybą. Jo pastangomis Šv. Trejybės parapija patapo viena stipriausių liet. parapijų Naujorko apylinkėje. Nuo 1941 veikia newarkiečio Jok. Stuko (žr.) suorganizuota ir vadovaujama Lietuvos atsiminimų radijo valanda (transliuojama iš Naujorko) ir jo 1950 įkurtas Rūtos radijo ansamblis, kurio chorui vadovauja Alg. Kačanauskas, o tautinių šokių grupei J. Matulaitienė. Be to, veikia Rūtos draugija, kuri rūpinasi radijo valandos išlaikymu. Iš kitų organizacijų žymesnės yra: Lietuvos Vyčių kuopa, Balfo skyrius, Amerikos lietuvių bendruomenės apylinkė ir New Jersey apygardos valdyba. Balfo skyriui nuo jo įsteigimo vadovauja (1959) Vl. Dilis, kuris, be to, yra ir New Jersey A.L.B. New Jersey apygardos valdybos pirm. 1918 įkurta New Jersey lietuvių taryba, kurios pirmasis pirm. buvo J. Kralikauskas. Jos vadovybė darė žygių Vašingtone, pas valstybės sekretorių Colby, kad būtų pripažinta Lietuvos nepriklausomybė. Be to, ji suorganizavo Lietuvių Dieną, kurios metu surinkta Lietuvos reikalui per 3000 dol., o iš viso ji buvo surinkusi aukų apie 12.000 dol. 1946 V 14 ji perorganizuota į nepartinę organizaciją, kurią sudaro visų vietos lietuvių organizacijų atstovai. Jos valdyba (1959): pirm. And. Salvest-Salvestravičius, v.pirm. I. Dilienė, I. Trečiokienė, P. Velivas, dr. P. Young-Jankauskas, Vl. Dilis ir L. Morkūnas. Kitos d-jos: ALTS skyrius, Lietuvių prekybos butas (Lithuanian Chamber of Commerce), Liet. Amerikos karo veteranų postas, įkurtas 1946, komandierius J. Ponelis, SLA kuopa, įkurta 1917 XII 26, Tėvynės mylėtojų d-ja, įkurta 1898, Newarko liet. moterų klubas, įkurtas 1933 II 8, jo narių skaičius negali būti didesnis kaip 50; Newarko liet. moterų d-ja, įkurta 1932; pirmoji pirm. buvo J. Kačinskienė. ALRK moterų sąjungos kuopa, įkurta 1929; jos pirm. (1959) yra Ona Pociuvienė, 1958 Newarke įvyko Balfo seimas. *A.B.*

2. JAV mst. Ohio valstybėje, 50 km į š.r. nuo Columbus; 34.275 gyv. (1950). Stiklo, aliuminio, vielos, elektros laidų, virvių ir kt. pramonė. Už 9 km nuo N. į vakarus, Granvillėj, yra baptistų Denisono universitetas.

New Bedford JAV Massachusettso valstybės mst. prie Acushnet upės žiočių, 80 km į pietus nuo Bostono; 109.189 gyventojai (1950). N.B. nuo XVIII a. yra žymus medvilnės audimo ir jos audinių prekybos centras. Nuo 1765 ligi XIX a. pabaigos jis buvo didelis banginių medžioklės uostas. Tai pramonei atminti yra banginių medžiojimo muziejus — medžioklės laivai. Be to, jis yra N.Anglijos pajūrio vasarviečių centre.

Newberry Walter Loomis (1804–1868) amerikiečių bankininkas. 1833 atsikėlė Čikagon gyventi ir čia dalyvavo visuomeninėje veikloje bei pasižymėjo labdara. Įsteigta jo vardo biblioteka, kurioje pasižymi knygų gausa ir parinkimu istorijos bei filologijos skyriai; yra ir lituanistinių dalykų.

Newbolt Henry John, Sir (1862–1938) anglų rašytojas, kritikas, istorikas. Pagarsėjo baladžių rinkiniu Admirals All 1897.

Kitos žymesnės knygos: Songs of the Sea 1914, Aladore 1914. Taip pat parašė Naval History of the Great War 1920–31, My World as in My Time 1932, Later Life and Letters 1942.

New Britain JAV mst. Connecticut valstybėje, 12 km į p.v. nuo Hartfordo; turi 73.726 gyv. (1950). N.B. yra didelis centras pramonės, gaminančios rutulinius guolius, įrankius, elektros reikmenis, automatines mašinas, metalo dėžes, oro vėsintuvus, vamzdžius, peilius, metalinius namų apyvokos dalykus, baltinius ir įvairius metalo tekinimo mašinomis pagaminamus daiktus. Per metus pagamintų pramonės gaminių vertė yra (1952) apie 250 mil. dol. Mieste yra mokytojų kolegija ir amatų mokykla.

N. B. lietuviai. Pirmieji lietuviai apsigyveno N. B. 1889, o 1891 jų būta apie 40 ir tapo įkurta Šv. Juozapo d-ja. 1894 lietuvių buvo 47 šeimos ir per 200 pavienių asmenų, 1909 buvo apie 330 šeimų, o su pavieniais iš viso apie 1500 asmenų. Jų skaičius prieš I pas. karą sparčiai didėjo, nes ten ateiviai gaudavo besiplečiančioje metalo pramonėje darbo, kuris buvo patrauklesnis už akmens anglies kasyklų darbą. Nuo 1890 lietuviai atsikviesdavo liet. kunigus (kun. M. Juodišių iš Brukliino, kun. A. Burbą iš Plymouthо, kun. J. Žebrį iš Waterburio) pamaldų, o 1894 jiems leista naudotis senąja Šv. Marijos

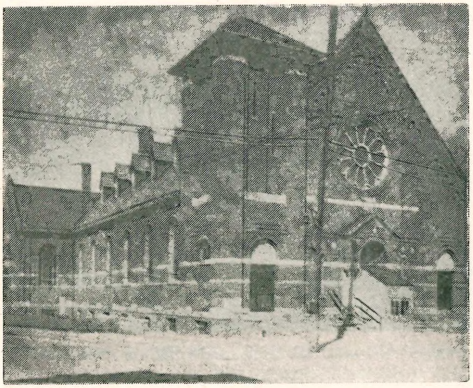

New Britaino Šv. Andriejaus bažnyčia

bžn. Tuomet jie nutarė kurti savą parapiją ir 1895 VI 1 jau turėjo parapijos reikalui suaukotų 800 dol. Pasiskolinę dar 600 dol., už 1400 dol. nupirko du sklypus prie Stanley ir Church gatvių sankryžos. 1895 IX 24 parapija įrašydinta Šv. Andriejaus vardu. Jos steigėjais pasirašė kun. J. Žebris, J. Skritulskis ir J. Tutlis. Tų pačių metų X 11 kontraktorius J. Mrazas iš Waterburio pradėjo statyti bžn., kurios kertinį akmenį pašventino 1896 I 1 vysk. M. Tierney, o IV 5, per Velykas, pašventinta ir pati baigta statyti bžn., kainavusi 6500 dol. Tai buvo maža, laikinoji bžn. Parapijai labai išaugus, 1911 baigta statyti didelė mūrinė romaniškojo stiliaus bžn.,

New Britaino lietuvių parapijos mokykla

New Britaino lietuvių šeštadieninė mokykla

kainavusi per 45.000 dol. 1898 V 28 kun. J. Žebris buvo paskirtas nuolatiniu Šv. Andriejaus parapijos klebonu. Jo pastangomis pastatyta nauja bžn., mokykla, svetainė ir klebonija. Kun. J. Žebris išbuvo ligi 1915 II 8, t.y. ligi savo mirties — jis buvo nužudytas dviejų fanatikų lietuvių, teismo už tai nubaustų mirtimi. Kiti iš eilės klebonai: kun. Ed. Grikis (1915–31), kun. A. Vaškelis (1931–39, daug nusipelnęs lietuvybei stiprinti, įsteigęs liet. m-lą, Gintaro klubą), kun. M. Pankus (nuo 1940, baigęs mokėti parapijos skolas, suorganizavęs Lietuvių veikimo centrą, Balfo skyrių, Šv. Andriejaus guildą), po jo kun. V. Karkauskas. Parapijai priklauso per 1000 šeimų. Joje veikia kelios religinės, kultūrinės-charitatyvinės, jaunimo ir sporto d-jos. Parapijos šv. Cecilijos chorui vadovauja Vyt. Marijošius. Parapijos patalpose veikia 6 skyrių šeštadieninė lituanistikos m-la, kuriai nuo pat įkūrimo (1950) vadovauja K. Marijošienė.

N.B. lietuvių kolonija pasižymi dideliu organizuotumu, nes gyvena kompaktiškai, neišsisklaidę. Kitos žymesnės organizacijos: Šv. Andriejaus guilda, Lietuvių karo

New Britaino lietuvių šv. Cecilijos choras

veteranų postas, Gintaro klubas, Liet. apšvietos piliečių klubas, Lietuvos rėmėjų d-ja, Liet. bendruomenės apylinkė, Birutės d-ja, Varpo klubas, Šv. Andriejaus pašalpinė d-ja, skautų vyčių būrelis, Amerikos liet. Romos kat. moterų susivienijimo kuopa, LRKSA ir SLA kuopos. N.B. lietuviai ruošia iškilmingus Vasario 16 d., Birželio 15 d. minėjimus ir kt. tautines šventes. Iš viso N.B. esama (1959) apie 4000 lietuvių, iš kurių apie 150 atvykusių po II pas. karo.

A.B.

New Brunswick 1. JAV mst. New Jersey valstybėje, prie Raritan upės, 45 km į p.v. nuo Naujorko; 38.811 gyv. (1950). N.B. išsistatęs aukštuose upės šlaituose ir yra New Jersey valstybinio Rutgerso univ. centrinė buveinė. Jame yra seniausioji JAV teol. mokykla, reformatų seminarija, įkurta 1784 New Yorke ir 1810 perkelta į N.B. Jis yra vienas seniausių New Jersey miestų. Pramonė: chirurginių instrumentų, vaistų, vielos ir elektros laidų, baterijų, chemikalų, adatų, dažų, popieriaus ir odos dirbinių. N.B. įkurtas 1681 ir pradžioje buvo vadinamas Prigmore Swamp, vėliau Indian's Ferry; 1730 gavo miesto teises.

2. r. Kanados provincija prie Šv. Lauryno įlankos; 72.500 km², 554.616 gyventojų (1958), sostinė Fredericton. Žemės paviršius daugiausia kalvotas, susidaręs iš ledynlaikio morenų ir granito aukštumų. Miškais apaugusi didžioji dalis, apie 75% viso ploto. Jų dėka N.B. yra didelės miško pramonės kraštas. Medžio pramonė duoda apie 120 mil. dol. pajamų. Toliau eina žemdirbystė su rugių, bulvių, avižų ir kt. kultūromis. Vidurinė uolingų aukštumų dalis beveik visai negyvenama. Mineralinių turtų produkcija nežymi. Žvejybos pajamos padidėjo nuo 1939 ligi 1950 iš 5 mil. dol. į 20 mil. dol. Aukštosios mokyklos: valstybinis provincijos universitetas sostinėje (įkurtas 1800), metodistų univ. Sackvillėj ir kat. kolegija Memramcooke. Ligi 1784 N.B. buvo pr. Acadijos provincijos dalis, 1784 atskira kolonija, nuo 1867 Kanados.

J. I. Lawson ir J. M. Sweet, This is New Brunswick 1951.

Newburgh JAV Naujorko valstybės mst. ant aukšto deš. Hudsono upės kranto, 90 km nuo New Yorko; 31.956 gyv. Ties N. Hudsono upė smarkiai praplatėja, sudarydama N. įlanką, į kurią gali įplaukti jūriniai laivai. N. įkūrė 1709 53 vokiečiai

imigrantai, bet vėliau daugumas jų išsikėlė į Pensilvaniją, o jų vietas nupirko skotų ir anglų ateiviai. 1782–83 čia buvo J. Vašingtono vyr. būstinė (namas išlikęs parke). Iš ten jis rašė neigiamą atsakymą plk. Nicolai, kuris buvo jam siūlęs pasiskelbti karaliumi.

New Castle 1. JAV mst. v. Pensilvanijoj, 75 km į šiaurę nuo Pitsburgo; 48.834 gyv. (1950). Plieno, cinuotų dėžučių, stiklo, chemikalų, puodų pramonė; akmens anglies kasyklos ir kalkakmenio laužyklos. N.C. buvo įkurtas 1802, miesto teises gavo 1875.

2. Naujojo Pietų Uelso mst. Australijoje, prie Hunter upės žiočių; 178.156 gyv. (1954). N. yra kalvotoj vietoj, prie derlingo upės slėnio ir didelių akm. anglies išteklių. Vidurkinė metų temperatūra 17–21°C, drėgmenų iškrinta apie 1000 mm. Esant vietoje reikalingoms pagrindinėms žaliavoms, maisto ištekliams ir patogiam susisiekimui, N. išaugo dideliu pramonės miestu su geležies ir plieno fabrikais. Ši pramonės šaka buvo įkurta 1915. Akm. anglies iškasama apie 10 mil. t, o geležies ir plieno pagaminama apie 1 mil. t, t.y. 50% viso kontinento produkcijos. 1950 pradėjo veikti tekstilės fabrikai. Be to, čia yra cemento, laivų statyklų, trąšų, chemikalų, maisto produktų pramonė. Uostas patogus ir turi įvairių naujoviškų įrengimų, ypač gerai pritaikytas akm. anglies ir kviečių pakrovimui į laivus. Per metus pro jį išvežama apie 4,5 mil. t prekių: akm. anglies, kokso, šaldytos mėsos, kviečių, sviesto, kiaušinių, medžio, geležies, ir trąšų.

Newcastle-Under-Lyme Anglijos miestas Staffordo grafijoje, prie Stoke-on-Trent miesto; 70.036 gyv. (1951). Pradžioje buvo karo tvirtovė, vaidinusi žymų vaidmenį užkariaujant Uelsą. Uniforminių drabužių, plieno daiktų, medvilnės verpimo ir kt. pramonė.

Newcastle Upon Tyne Anglijos miestas prie Tyne upės; 291.723 gyv. (1951). Pramonės ir laivų statymo uostas. Tyneside srityj metropolis ir vienas didžiausių krašte geležinkelių mazgas. Aukštosios mokyklos: prekybos, Rutherfordo technikos kolegijos ir 1937 įkurtoji King's kolegija, kur sudaryta sujungus Armstrongo ir Durnhamo univ. medicinos kolegijas. Meno galerija, technikos ir gamtos muziejai. N.U.T. yra jau nuo XIII a. akm. anglies kasyklų centras, o Tyne plaukiojama nuo romėnų laikų. Pro jo uostą įvežama dideli kiekiai kviečių. Miestas išaugo iš buv. romėnų stovyklos Pons Aelii, o vardą gavo iš normanų čia buvusios pilies, kurią 1080 pastatė Vilhelmo Nugalėtojo sūnus Robertas. XIV a. pastatyta puiki katedra, kuriai XV a. pristatyti bokštai.

Newcomb Simon (1835–1909) amerikiečių astronomas, nuo 1861 matematikos prof. laivyne, 1877–97 vadovavo American Nautical Almanac, 1884–94 matematikos ir astronomijos prof. Johns Hopkins univ., redagavo American Journal of Mathematics. Tyrė mėnulio bei saulės sistemos judėjimo greitį. Jo matematiniai skaičiavimai pasižymėjo tikslumu, o išvados originalumu. Daug savo darbų išsp. Astronomical Papers of the American Ephemeris. Išsp. Researches on the Motion Moon 1878, On the Motion of Hyperion 1891, Popular Astronomy 1878, Astronomy for Everybody 1902, Reminiscences of an Astronomer 1903.

New Deal JAV prezidento Fr. D. Roosevelto, 1933 gautais iš kongreso įgaliojimais, vykdomų reformų ūkinei krizei nugalėti pavadinimas. Iki 1929 ekonominės krizės JAV institucijų vaidmuo krašto ūkyje buvo labai mažai jaučiamas. Tačiau ekonominei krizei didėjant, valstybės vaidmuo ūkio gyvenime iš grynai normuojančios viešų įmonių veiklos pradėjo pereiti į iki šiol negirdėtą aktyvią veiklą. Atsirado reikalas reguliuoti visą krašto ūkį, o ne atskirus ūkinius veiksnius. Ekonominei krizei tęsiantis, iškilo daug problemų, kurių atskiri ekonominiai ūkio vienetai nebeįsteigė išspręsti. Valstybinė ūkio politika buvo priversta ieškoti būdų padėti spręsti visuotinio nedarbo uždavinį, padėti išsaugoti gamtos turtus, ieškoti priemonių gamybai skatinti, surasti naujų galimumų kapitalui investuoti; su tuo rišosi finansinė krašto politika, darbininkų ir tarnautojų algų klausimas, prekybinė etika ir daug kitų, vienas kitam įtakos turinčių ekonominių ir socialinių veiksnių. Jau prezidento Hooverio laikais buvo įsteigta Reconstruction Finance Corporation, kuri turėjo padėti į sunkumus patekusiems bankams, geležinkeliams, draudimo bendrovėms ir kitoms įmonėms. Buvo stengiamasi stabilizuoti kai kurių žemės ūkio produktų kainas superkant jų perteklių. Šiam uždaviniui vykdyti buvo į-

steigtas Federal Farm Board. Nedarbui mažinti imta organizuoti viešieji darbai. Tačiau visos tos pastangos neįstengė išjudinti krašto ekonominio apmirimo, nes atrodė, kad jų nėra pakankamai. To meto JAV viešoji nuomonė reikalavo griežtesnės, didesnės valstybės veiklos kovojant su dideliu ūkiniu nuosmūkiu. Ši sustiprinta valstybinė veikla, kuri vėliau pasireiškė koordinuotoj ekonominėj ir socialinėj programoj ir gavo N.D. vardą.

1933 JAV ekonominė krizė pasiekė aukščiausią laipsnį. Bankai beveik visiškai sustabdė savo bankines operacijas. Visos tautos pagamintų gerybių vertė tesiekė tik šiek tiek daugiau kaip pusę vertės to, kas buvo pagaminta 1929. Daugumas įmonių tedirbo tik trečdaliu arba ir mažiau savo pajėgumo. Tokioje padėtyje pasitikėjimas krašto gerovės ateitimi plačiuose gyventojų sluoksniuose sumažėjo. Gyventojai pradėjo nebetikėti, kad krašto ekonominė padėtis galėtų savaime pagerėti be didesnio valstybės įsikišimo. Padėčiai vis blogėjant, žmonių santaupos pradėjo išsisemti, o jas papildyti nebuvo iš ko. Prekių paklausa toli atsiliko nuo pasiūlos; tai stabdė gamybą ir dar labiau didino bedarbių skaičių. Reikėjo ko nors nauja, kokio dar nebandyto užsimojimo, kuris ne tik tiesiogiai gyvintų ekonominį krašto gyvenimą, bet, gal svarbiausią, įžiebtų plačiose masėse pasitikėjimą krašto ateitimi. 1933 JAV prezidentu buvo išrinktas Franklin Delano Roosevelt. Jis perėmė prezidento pareigas pačiame ekonominės krizės įsisiūbavime. Naujoji valdžia ėmėsi naujų, iki šiol JAV istorijoj nepatirtų priemonių ekonominei krašto gerovei atstatyti. N.D. vardas ir buvo duotas socialinei ir ekonominei prezidento Franklin D. Roosevelto vestai politikai, kurios tikslas buvo išvesti kraštą iš ekonominės krizės. Daugumas N.D. vartotų priemonių, nors ir buvo žinomos jau nuo seniau kai kuriuose kituose kraštuose, buvo visiškai naujos JAV. Valstybės vaidmuo ūkiniame gyvenime buvo labai sustiprintas. Tai ir yra viena iš priežasčių, kodėl N.D. dažnai yra charakterizuojamas, kaip JAV posūkis į socializmą.

Krašto ekonominiam gyvenimui pagyvinti N.D. vartojo, be kitų, šias priemones: plėtė ir lengvino paskolų ir kitų kredito priemonių vartojimą; doleris buvo nuvertintas apie 41%, kad palengvintų kitoms užsienio valstybėms pirkti Amerikos gaminius; valdžia stengėsi, kad būtų panaikinta prohibicija; buvo vykdomos didelės viešųjų darbų programos; įvesta valstybinė bankų kontrolė, galutinai priimti įstatymai, kuriais profesinės sąjungos (unijos) buvo pripažintos pilnateisiais derybiniais vienetais su darbdaviais; valdžia stengėsi ir sėkmingai pravedė socialinio draudimo įstatymus. Šiai plačiai programai vykdyti buvo įsteigta eilė įstaigų, kurių paminėtinos šios: National Recovery Administration, sutrumpintai vadinama N.R.A., kurios tikslas buvo įgalinti kuo daugiau darbininkų gauti darbą, geresnius atlyginimus, trumpesnes darbo valandas. Ši įstaiga taip pat rūpinosi konkurencine etika tarp ekonominių veiksnių. Ūkininkų reikalams gerinti buvo įsteigta Agricultural Adjustment Administration (A.A.A.), kurios tikslas buvo padėti ūkininkams gauti geresnes kainas už jų gaminamus žemės ūkio produktus ir reguliuoti žemės ūkio gaminių rinką, superkant tų gaminių perteklių nustatytomis kainomis. Kitos žymesnės N.D. sudarytos įstaigos buvo: Reconstruction Finance Corporation (R.F.C.), Federal Housing Agency (F.H.A.), The Works Progress Administration (W.P.A.), The Public Works Administration (P.W.A.) ir Tennessee Valley Authority (T.V.A.).

Pirmųjų keturių N.D. programos veikimo metų būvyje kongresas priėmė daugiau įvairių JAV ekonominį gyvenimą reguliuojančių įstatymų, negu per visą 150 metų prieš tai. Visų šių programų ir įstaigų administravimui, žinoma, reikėjo didelio biudžeto, deficitinio finansavimo ir vis didėjančių mokesčių. N.D. programos vykdymas mokesčių mokėtojams kainavo apie 20 bilijonų dol. Tačiau jau 1937 nedarbas buvo sumažėjęs per pusę, o žemės ūkis vėl sugrįžo į normalias vėžes. Kai kurios N.D. institucijos JAV Aukščiausio teismo buvo paskelbtos esančios priešingos JAV konstitucijai ir turėjo būti panaikintos, bet nemaža jų išsilaikė ir, manoma, kad jos liks nuolatinėmis JAV ūkinio gyvenimo apraiškomis. Nežiūrint to, kad kai kurios N.D. institucijos ir principai įgijo nuolatinumo charakterį, pati N. D. programa ir dabar dar turi daug priešų, ypač respublikonų partijoj.

W. Theimer, An Encyclopedia of Modern World Politics 1950; *J. M. Clark,* Social Control of Business 1939; *A. M. Schlesinger, Jr.,* The New Deal in Action 1933–39, 1940; *M. Fainsod and*

L. Gordon, Government and American Economy 1948; *O. W. Phelps,* Introduction to Labor Economics 1950. *A.Ar.*

New Delhi žr. Delhi.

Newell Frederick Haynes (1862–1932) JAV hidrologas, 1889 įsteigė ir ligi 1902 vadovavo centriniam hidrometriniam biurui geologinių tyrimų organizacijoje U. S. Geological Survey, vėliau vadovavo melioracijos valdybai Bureau of Reclamation, ligi 1914. Išsp. Methods of Stream Measurements 1901, Principles of Irrigation Engineering 1913.

Newfoundland Š. Amerikos sala Atlanto vandenyne tarp 47 ir 52° š. pl., nuo 1949 III 31 sudaranti drauge su Labradoru dešimtąją Kanados provinciją; 110.677 km², 415.074 gyv. (1956). Krantai statūs, išraižyti fiordų, paviršius yra plokščiakalnis (ligi 660 m), sudarytas iš uolų, bet ledynų aplygintų, su kloniais ir banguotukalvotu reljefu. Įžemio mineraliniai turtai: geležies rūda (apie 3,5 bilijono t), švinas, varis, auksas, cinkas, akm. anglis, nikelis, chromas, antimonis, asbestas ir vanadis, bet tik geležies rūda (aukštos kokybės, svarbiausios kasyklos Bell saloje) turi didesnės ūkinės reikšmės. Žvejyba yra pagrindinis salos gyventojų verslas, duodąs per metus apie 30 mil. dol. pajamų. Dėl nepalankaus klimato ir nederlingų dirvų žemės ūkis nereikšmingas; daugiausia tik žvejai augina savo reikalui daržoves. Daugiausia ūkiškai išsivystęs yra r. Avalono pusiasalis su sostine St. John's. Kadangi N. yra artimiausia Š. Europai Š. Amerikos dalis, tai iš jos pradėtas transokeaninis orinis susisiekimas ir iš jos pirmą kartą (1919) perskristas Atlantas, o 1937 britų aviacijos ministerija pradėjo įrengti prie Gandero ež. to paties vardo didelį transatlantinio susisiekimo aerodromą. Nuo 1866 čia yra transatlantinio telegrafo kabelio stotis, o nuo 1901 radijo siųstuvas. Be to, N. yra svarbi karo laivyno ir tolimosios žvejybos bazė.

Neišaiškinta, kas pirmasis europiečių pasiekė N., bet jau XV a. pabaigoje jo vandenyse žvejodavo britų žvejai. 1497 Cabot (žr.) sugrįžęs iš N. išgarsino jo vandenų žuvingumą ir paskatino į ten plaukti žvejoti portugalų, baskų, prancūzų žvejus. Netrukus N. vaidino svarbų vaidmenį britų ir ispanų kolonizacinėse varžybose ir kaip išeities bazė ieškant jūros kelio į vakarus aplink Š. Ameriką. 1583 H. Gilbert paskelbė ji esant Anglijos kolonija, bet XVII a. susilaukė daugiausia prancūzų ateivių, kurių pirmieji 1662 atvyko į Placentią. XVI–XVIII a. žvejyba N. vandenyse turėjo ypatingos reikšmės britų laivininkystei ir tarptautinei prekybai. 1696 prancūzai pradėjo pastangas paveržti N. iš anglų, bet 1713 Utrechto sutartimi jie gavo žvejybos koncesiją tarp Bonavista iškyšulio ir Point Riche, kur jie išsilaikė ligi 1904. 1855 N. gavo autonomiją, 1927

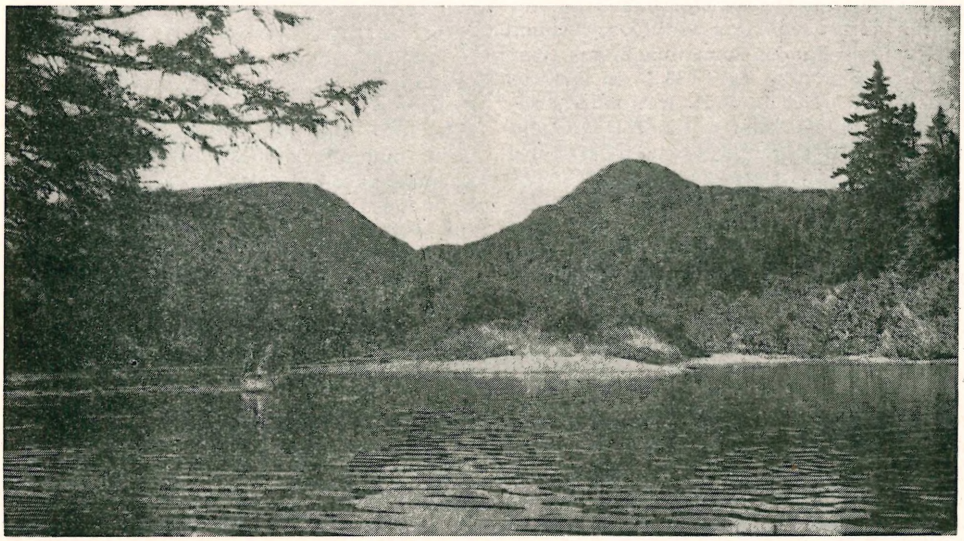

Newfoundlando gamtovaizdis

prie jos prijungtas Labradoras. 1933–48 administravo speciali karališkoji komisija. 1948 VII 22 balsavimu prisijungė prie Kanados.

E. Young, This is Newfoundland 1949; *B. V. Gutsell,* N. 1949; *J. R. Smallwood,* The Book of N. 1937. *A.B.*

Newfoundlandbank v. Atlanto pakraščio sekluma į rytus ir p. rytus nuo Newfoundlando salos, tarp 43° ir 48° š. pl. ir 47°–57,5° v. ilg. Vandenyno dugnas staigiai pakilęs iš 2000 m gylio ligi 43–175 m. Tai nugrimzdusi sausumos dalis. Joje susiduria šaltoji Labradoro srovė su šiltais vandenimis ir sudaro dažnus rūkus, sudarančius palankias sąlygas planktonui, taigi ir žuvims visti. N. yra viena didžiausių ir žuvingiausių pasauly žvejybos vietų. Daugiausia čia žvejojama menkės ir silkės.

New Hampshire, stp. N.H., JAV valstybė N. Anglijoje, tarp Vermonto, Maine ir Massachusettso; 24.097 km², 584.000 gyv. (1958), iš jų 57% gyvena miestuose. Pažymėtina, kad miestiečių procentas didėja pastoviai, bet nežymiai, o kaimiečių skaičius nuo 1870 beveik pastovus. Žemės paviršius įvairus, bet daugiausia kalnuotas ar kalvotas ir apaugęs miškais. Dėl kalnuotumo ir ežeringumo N.H. pasižymi gamtos gražumu. Nuo pajūrio žemė kyla kalvomis ir pereina į Apelačų kalnyno Baltuosius kalnus. Aukščiausias Vašingtono kalnas (1915 m) yra š. daly. Didžiausios upės: Connecticut, kuri sudaro sieną su Vermont valstybe ir Merrimack, tekanti šalies viduriu. Klimatas būdingas vėsiomis vasaromis ir ilgomis žiemomis. Žiemą temperatūra nukrinta ligi –30°C ir iškrinta daug sniego. Dėl to N.H. mėgiama vasarotojų ir sniego sporto (slidžių) mėgėjų su daug vasarviečių, stovyklų ir sportinės atrakcijos vietų. Dėl dirvožemio nederlingumo ir kalnuotumo neturi žymesnės žemės ūkio reikšmės. Miškai duoda per metus apie 10 mil. m³ išpiauto medžio. N.H. neturi žymesnio kiekio mineralinių turtų, išskyrus geros rūšies granitą. Žemės ūkiu verčiasi (1959) apie 18.000 ūkininkų, kuriems priklauso apie 800.000 ha žemės. Jie augina naminius gyvulius, pašarines žoles, bulves, kukurūzus ir vaismedžius. Miškuose gausu klevų, iš kurių ūkininkai leidžia sulą sirupui gaminti. Pramonės pagrindinės šakos yra apavo ir medvilnės tekstilės; toliau eina medžio, popieriaus ir mašinų pramonė. Per metus N.H. apsilanko ar ilgiau apsistoja apie 1,5 mil. vasarotojų ir turistų. Valstybėj yra (1959) per 500 viešbučių, apie 730 turistams sustoti namų, apie 20.000 vasarinių vilų ir daugybė kabinų ir stovyklaviečių.

N.H. sostinė yra Concord (28.100 gyv. 1956), kiti žymesni mst.: Mančesteris, Nashua ir Portsmouth. Iš 10 aukštųjų m-lų žymiausios yra N.H. univ. ir Dartmouth kolegija.

Pirmasis N.H. tyrinėtojas buvo anglas Martin Pring, kuris atvyko laivu į Piscataqua įlanką 1603. Anglijos karalius Jokūbas I 1620 N.H. sritį pavedė N. Anglijos tarybai ir nuo to laiko ji pradėta kolonizuoti. 1644–79 ji buvo Massachusettso dalis, o vėliau atskira kolonija. 1776 ji buvo pirmoji kolonija priėmusi savo konstituciją. N.H. 1788 įsijungė kaip devintoji valstybė į JAV sąjungą.

W. Nutting, New Hampshire Beautiful 1923; *H. Pillsbury,* N.H. 1927–29. *A.B.*

New Harmony JAV vietovė Indianoje, prie Wabash upės, 33 km į š.v. nuo Evansville; 1360 gyv. (1950). N.H. buvo įkurta 1815 vokiečių religinės sektos harmonistų (kitaip dar vadinamų rapitų, nes sektos įkūrėjas buvo XVIII a. pabaigoj George Rapp iš Iptingeno, Würtemberge). Rapp ir jo sekėjai siekė įkurti bendruomenę tarsi pagal pirminę krikščionių bažnyčią, bet būdami Vokietijoj persekiojami, jie 1803–04 išemigravo į JAV (Pennsilvaniją) ir 1805 įkūrė savo bendruomenę - koloniją Harmony iš apie 600 asmenų. Jie įvedė bendrą nuosavybę ir 1807 prisiėmė celibatą. 1814 Rapp pardavė kolonijos žemę ir nupirko Indianoj 24.735 akrus žemės (vėliau dar pripirko 14.000 akrų) ir įkūrė dabartinę N.H. Sektos narių 1815 buvo apie 1000. Jie pavyzdingai vertėsi žemės ūkiu, audimu ir odos darbais, ir dėl to kolonija greit praturtėjo. Tačiau 1825 Rapp pardavė visą N.H. koloniją socialistui ir filantropui Robertui Owenui ir su savo sekėjais grįžo į Pennsilvaniją, kur Beaver aps. įkūrė naują koloniją Economy. Owen pats atvyko 1826 į N.H. ir po pusmečio įkurtoj socialistinėj bendruomenėj-kolonijoj buvo apie 1000 gyv. Ten apsigyveno ir keletas sociologų, zoologų, geologų ir kitokių mokslininkų: Owen'o sūnūs Robert Dale Owen (1801–77, politikas ir diplomatas), David Dale Owen (1807–60, geologas) ir Richard Owen (1810–90), geologas), gamtos mokslų akademijos Filadelfijoj įkūrėjas W. Maclure (1763–1840), Amerikos ‚zoologų tėvas' Thomas Say

(1783–1834), geologas G. Troost ir kt. Dėl greit pasireiškusių tarpusavio nesutikimų ir valdovų nesugebėjimo praktiškai kolonijai vadovauti, ji suskilo į 10 atskirų grupių ir 1827 likvidavosi, o 1828 Owen iš N.H. išsikėlė.

C. A. Prosser, The New Harmony Movement 1907; *C. D. Snedeker,* Town of the Fearless 1931.

A.B.

New Haven JAV mst. Connecticute prie N.H. įlankos ir Quinnipiac, Mill ir West upių žiočių, 115 km nuo New Yorko; 164.443 gyv. (1950, 1930 — 162.655). Didžioji N.H. įžymybė (mokslo pasauly daug žinomesnė už patį miestą) yra Yale univ. (žr). Pramonė: ginklų, amunicijos, laikrodžių, vielos, elektros laidų, mašinų, gumos, drabužių ir kt. dalykų. N.H. yra žymus urmo prekybos centras ir Naujorko–N.H. ir Hartfordo geležinkelių b-vės centrinė būstinė su didžiulėmis geležinkelių dirbtuvėmis ir 275 ha ploto apimančiu vagonų skirstymo parku.

N.H. buvo nuo 1701 ligi 1873 Connecticuto vst. sostinė. Jame yra kai kurios federalinės ir vlst. įstaigos, pvz. Conn. vlst. žemdirbystės tyrimo stotis, apygardos teismas, mokesčių įstaiga. Šalia Yale univ., dar yra šios aukštosios m-los: valstybinė pedagoginė kolegija, katalikų Alberto D. (Albertus Magnus) mergaičių kolegija, episkopalų teologijos mokykla, Arnoldo fizinio auklėjimo ir higienos kolegija ir farmacijos kolegija. N.H. turi kelis parkus, iš kurių didžiausias yra miesto parkas. N.H. įkūrė 1638 grupė ag. puritonų ir pradžioje buvo atskira kolonija, kuriai priklausė kelios kitos apylinkių kolonijos (tarp jų ir Long Islande, N.Y., esanti Southold), bet 1644 neteko savo statuso ir tapo priskirtas prie Conn. kolonijos.

N. H. l i e t u v i a i. Pirmoji didesnė lietuvių kolonija pradėjo čia kurtis apie 1890. Jau 1895 IV 27 įkurta Šv. Pranciškaus d-ja, kurios pagrindinis tikslas buvo rūpintis savos parapijos steigimu, bet tik 1908 šis klausimas išspręstas. Iš pradžių pamaldas lietuviams laikydavo vok. svetainėje Ansonios klebonas kun. K. Šatkus ir New Britaino kun. J. Žebrys. Pirmuoju N.H. liet. Šv. Kazimiero parapijos klebonu buvo 1911 X 26 paskirtas kun. K. Šatkus. Tuo metu parapijos kasoje buvo 996 dol. 1912 nauju klebonu paskirtas kun. Ed. Grikis, kuris įstengė sutaikinti besikivirčijančius parapiečius, ir jo pastangomis įsigyta pirmoji bžn.: 1913 pabaigoje nupirkta už 26.000 iš lenkų parapijos sena bžn., už kurią pirmasis klebonas išmokėjo 3000 dol. skolų. Iškėlus jį klebonu į New Britainą, nauju klebonu paskirtas kun. V. Karkauskas, kurio pastangomis įsigyta 1927 iš protestantų didesnė bžn. ir

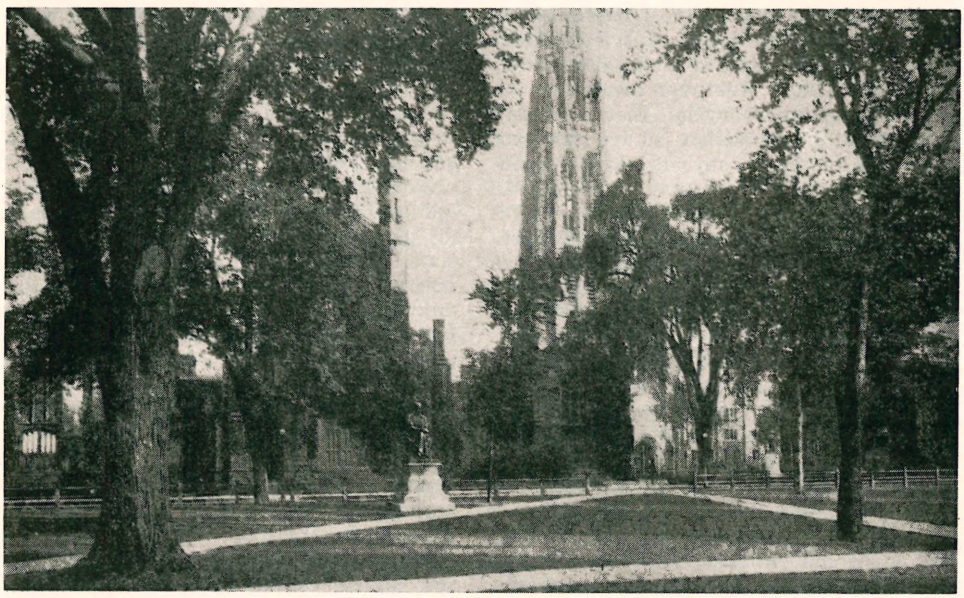

New Haven, Yale universitetas

New Jersey

New Haveno Šv. Kazimiero bažnyčia

pagrindinai atremontuota. Pirmaisiais metais parapijai priklausė apie 100 šeimų ir 70 viengungių; 1960 apie 300 šeimų, kurių žymi dalis yra nelietuviai.

N.H. lietuviai sudarė nedidelę, bet labai veiklią koloniją, su daug įvairių organizacijų, iš kurių pažymėtinos: pašalpinė Šv. Onos d-ja (įkurta 1913), Apšvietos draugystė (1908), Vytauto d-ja (1903), Birutės draugystė (1907), Lietuvių bendrovės namai, Šv. Kazimiero vyčiai, Liet. liuteronų d-ja (1910) ir kt. Vėliau įsikūrė Sandaros kuopa, Alto, Balfo skyriai, skautų draugovė, liet. stud. s-gos skyrius, ALRKMS kuopa, LRKSA kuopa, SLA kuopa, LDS kuopa ir kt. Be to, veikia (1960) 9 parapinės d-jos ir parapijos choras. Ši maža kolonija 1918 per aukų rinkimo vajaus 3 dienas suaukojo Tautos Fondui apie 20.000 dol. *A.B.*

New Jersey JAV vst. prie Atlanto vandenyno; 20.295 km², 5.749.000 gyv. (1958, 1940 — 4.160.165), kurių 87% gyvena miestuose; sostinė Trenton. Didžioji N.J. dalis yra pusiasalis tarp Delaware įlankos, Atlanto vandenyno ir Hudsono upės. Tai pajūrio žemumų kraštas su išplėstu žemės ūkiu. Mažesnioji jos š.v. dalis yra kalnuota, nes apima Apelačų kalnyno pakraštį, Kittatinny kalnus su aukščiausia vst. vieta High Point 550 m. Kitur žemės paviršius kalvotas, daugiausia apdengtas ledynų moreninėmis sąnašomis. Pažymėtinas galinių morenų ruožas, kuris nuo š.r. dalies (Staten Island, N.Y.) tęsiasi vingiuotai į pietų vakarus. Viso ploto 46% apaugę miškų, o 40% naudojama žemės ūkiui. Derlingiausi dirvožemiai yra 15–30 km pločio ruože, kuris tęsiasi į pietų vakarus nuo Long Branch ligi Salem. Pajūriuose yra didelių pelkių, potvynių užliejamų. Mineraliniai turtai nežymūs. Iš gamtos įdomybių pažymėtinos Palisados — apie 150 m aukščio status uolų Hudsono upės krantas. Š.r. dalies aukštumose yra daug ežerų, prie kurių įkurta daugybė vasarviečių ir stovyklavimo būstų. Klimatas gana žymiai skiriasi pajūrio lygumų nuo š. dalies aukštumų; pvz. šiaurės dalyj (Sussexe) vidurkinė žiemos temperatūra yra −2°C, didžiausių šalčių metu nukrinta ligi −30°C ir vasaros vidurkinė 21°C (maksimalė užregistruota 41°C), o p. dalyj (Atlantic City) žiemos vidurkinė temperatūra 1,5°C, žemiausia −22°C, vasaros 22°C ir aukščiausia užregistruota 40,5°C. Atmosferos kritulių iškrinta vidutiniškai per metus nuo 900 mm (Runyon) ligi 1250 mm (Paterson). Vegetacinis periodas pajūrio žemumoj trunka 202 dienas, o Kittatinny kalnuose 155 dienas. Apskritai, klimatas palankus žemės ūkiui.

Nors žemės ūkiu verčiasi tik apie 3% visų gyv., bet jis yra svarbiausias (po pramonės) pajamų šaltinis, nes dėl ypatingai patogių rinkos sąlygų (arti Newarko, Naujorko ir Filadelfijos didmiesčių) jis yra pelningas. Iš viso yra (1958) 26.226 ūkiai su 1.818.103 akrų žemės. Vidurkinis ūkio dydis 69,3 akrų ir vidurkinė žemės kaina 161 dol. už akrą. Metinė žemės ūkio produktų vertė apie 300 mil. dol. (kiaušiniai apie 77 mil. dol. ir vištiena 24 mil. dol., t.y. apie 33% visų žemės ūkio produktų vertės). N.J. yra apie 15 mil. vištų (10 mil. dedančių). Toliau iš eilės eina pieno ūkis (per 61 mil. dol.), daržovės, javai (kviečiai, kukurūzai, avižos) ir vaisiai: persikai, abrikosai, obuoliai, vynuogės ir bulvės.

Pramonė yra svarbiausias pajamų šaltinis ir po II pas. karo sparčiai auga. Anksčiau ji koncentravosi tik miestuose, o pokario metu plečiasi į užmiesčius; daug fabrikų pastatyta ir statoma laukuose, kur prie jų išauga nauji miesteliai. Jos kūrimąsi skatina patogios geografinės sąlygos,

nes N.J. yra vidury didžiojo komercinio, finansinio ir pramoninio regiono nuo Bostono ligi Baltimorės ir administracija daro lengvatas. Svarbiausios pramonės šakos: chemikalų ir vaistų, elektrotechnikos mašinų, maisto produktų, mašinų, tekstilės ir drabužių, automobilių, naftos produktų, popieriaus ir medžio.

N.J. yra 26 aukštosios mokyklos, iš kurių žymiausios: Princetono, Rutgerso ir Seton Hall univ., Institute for Advanced Study (Princetone), Stevenso technologijos institutas (Hobokene) ir Newarko inžinerijos kolegija.

Istorija. Pirmieji N.J. apsigyvenę europiečiai 1614–21 (Hudsono aps.) buvo olandai. Jie šią koloniją buvo pavadinę Naująja Olandija. 1664 anglai paveržė iš olandų Naująjį Amsterdamą (Naujorką) ir N.J. 1674 parduota kvakeriams, kurie ją valdė ligi 1702. Amerikiečių revoliucijos metu 1776 gubernatorius buvo nuverstas ir suimtas, ir VII 18 tapo priimta konstitucija. N.J. iš eilės trečioji 1787 prisidėjo prie pirmųjų 13 JAV vst. *A.B.*

New York, Naujorkas, 1. stp. N.Y., JAV vst., žinoma kitaip dar Empire State vardu; 127.438 km², 16.229.000 gyv. (1958), sostinė Albany. N.Y. yra trikampio išvaizdos ir tęsiasi nuo Hudsono upės žiočių, kur siauru ruožu įsprausta tarp New Jersey ir Connecticut valstybių, ligi Erie-Ontario ež. ir Šv. Lauryno upės. Jos rytinėje daly žemės paviršių dominuoja Apelačų kalnai su daugybe ežerų ir dideliais miškais, o vakarų dalis yra derlinga, kalvota ir pasižymi žemės ūkiu. Didžiųjų upių Hudsono ir Mohawko kloniai panaudoti Erie ir Champlaino kanalams, kuriais susisiekiama su Didžiaisiais ež. ir Šv. Lauryno upe. Į šiaurę nuo Mohawko upės yra Adirondacho kalnai; jų Marcy kalnas (1630 m) yra aukščiausia vst. vieta. Jie žinomi savo gražumu ir kai kuriomis klimato geromis savybėmis. Į pietus nuo Mohawko upės klonio yra Castkill kalnai, o nuo jų į pietus ir rytus yra žemesni (ligi 600 m) Shawangunko kalnai. Didžiausios upės: Hudsonas, Mohawkas, Genesee, Oswego, Black, o Delware ir Susquehanna tik aukštupiai teka per N.Y. teritoriją. Daug upių turi gilius tarpeklius, smarkėtakas ir krioklius. Žymiausi kriokliai: Niagara, Portage ir Genesee (abu Genesee upėj), Chittenango ir Cohoes (Mohawk upėj). Ežerų yra per 2000; didžiausi iš jų, neskaitant Champlaino, Erie ir Ontario (jie įeina ir į kitų vst. teritorijas): Cayuga, Senecka, Keuka (jie drauge su dviem kitais sudaro Pirštų ež. grupę), Chautauqua ir turistiniu atžvilgiu įdomiausias bei labiausiai vasarotojų mėgiamas ir lankomas Jurgio (George) ež., esąs rytų dalyj, į pietus nuo Champlaino ež. Dideli plotai miškais apaugusių kalnuotų ir ežeringų vietų yra paversti valstybiniais parkais. Tuo būdu jie apsaugoti nuo išnaikinimo ir padaryti laisvai prieinami lankytojams. Tokių parkų yra 101 apie 1 mil. ha bendro ploto. Žymiausi iš jų: Adirondack Forest Preserve (apie 800.000 ha), Catskill Forest Preserve (87.000 ha), Alleghany State Park (24.000 ha) ir Palisades Interstate Park (18.000 ha), apimąs Hudsono upės deš. kranto stačius skardžius priešais Naujorko miesto š. dalį, Jones Beach State Park (1000 ha) naujai įrengta maudymosi vieta p. Long Islando krante ir Niagara Reservation (171 ha) su garsiaisiais kriokliais. Mineraliniai turtai: druska, gipsas, kalkakmenis, garnetas, talkas, volastonitas, boksitas, nafta, geležies rūda, marmoras, cinkas, švinas, sidabras, magnetitas, piritas, degamosios dujos ir cemento žaliava. Metinė visų kasyklų produkcija vertinama apie 200 mil. dol. Medžio pramonė, kuria N.Y. seniau pirmavo visose JAV, kaupiasi šiaurinėje dalyj; metinė produkcija apie 100 mil. m³.

Klimatas, išskyrus p. pajūrio dalį, yra žemyninis, su karštomis vasaromis (vidut. mkm. apie 35°C), kurių metu tačiau retai kada temp. pakyla per 38°C, ir gana šaltomis žiemomis, kurių metu užšąla daugumas upių ir ežerų. Adirondacko kalnuose yra užregistruota mnm. temp. –40°C. Atmosferos kritulių iškrinta per metus vidut. apie 1000–1250 mm; Champlaino ež. klonyj jų esti apie 750 mm, o į šiaurę nuo Naujorko miesto apie 1225 mm. Žiemą daug prisninga, sniego danga daugume vietų būva ligi 1,2 m storumo, bet pietų dalyj retai kada prašoka 30 cm sluoksnį. Dirvožemiai pasižymi dideliu įvairumu, bet vyrauja gana derlingi priemoliai, susidarę iš ledyninių morenų.

Gyventojų skaičius: 1790 340.120, 1830 1.918.608, 1910 9.113.614, 1940 13.479.142 ir 1950 14.830.192. Daugumas (1950 85,5%) gyvena miestuose ir miesteliuose, turinčiuose po daugiau kaip 2500 gyv. Būdingas miestiečių procento sumažėjimas ūki-

niais sunkmečiais. Antai, 1930–40 kaimo tipo vietovėse gyv. skaičius padidėjo 12%, o 1940–50 sumažėjo 7,2%. Iš visų dirbančių vyrų 1940 žemės ūkiu vertėsi tik 3,9%, pramone 29,5%, statyba 7,3%, prekyba 21,6%, patarnavimu 20,2%, susisiekimu, transportu ir kitais panašiais užsiėmimais 10,6%. Didžiausi miestai (1950): Naujorkas 7.801.957, Buffalo 580.132, Ročesteris 332.488, Syracuse 220.583, Yonkers 152.798, Albany 134.995, Utica 101.531, Schenectady 91.785, Niagara Falls 90.872. Rasiniu atžvilgiu 1950 buvo 93,6% baltųjų, likusieji negrai.

Ūkiniu-finansiniu atžvilgiu N.Y. yra turtingiausia visoje Amerikoje. Jos nekilnojamasis turtas 1949 buvo vertinamas per 30 bilijonų dol. Nors žemės ūkiu verčiasi nedidelis gyv. procentas, bet jo produkcija vertinama apie 900 mil. dol.; daugiau kaip pusė visų pajamų gaunama iš pieno ūkio. 1949 svarbiausių produktų gamybos kiekiai: pieno 4 mil. t, kiaušinių 2.324.000.000, kukurūzų 10 mil. t, bulvių 10 mil. t, obuolių 720.000 t, avižų 800.000 t, kviečių 420.000 t, svogūnų 6.205.000 maišelių. Žemės ūkis yra prisitaikęs prie artimųjų didmiesčių paklausos ir dėl to daugiausia produkuoja pieną, kiaušinius, vaisius ir daržoves. Be to, N.Y. vst. yra žymi vynuogių gamintoja, daugiausia jų auginama vidurinėje dalyj ir Hudsono upės slėnyj.

Pramonėj N.Y. pirmauja nuo 1830; 1950 buvo apie 580.000 pramonės ir prekybos įmonių su 5.502.800 dirbančiųjų. Drabužių gamyba yra didžiausia pramonės šaka. Jos metinė produkcija vertinama per 2 bilijonus dol. Toliau eina: spaudos ir jos reikmenų, maisto dalykų, metalų, mašinų, chemikalų, audinių ir popieriaus. Jos centrai įsikūrė išilgai vandens ir sausumos kelių iš Naujorko miesto į Didžiuosius ežerus, o nuošaliose nuo šių arterijų vietose vyrauja žemės ūkis.

Pirmoji aukštoji m-la Kings college įkurta 1754. Iš jos išsivystė Kolumbijos univ. 1784 įkurtas valstybinis Naujorko univ., kuriam pavesta visų aukštųjų m-lų priežiūra ir cenzų pripažinimas. 1958 visoje N.Y. valstybėje buvo 114 aukštųjų m-lų su apie 265.000 studentų. Žymiausios aukštosios m-los: Kolumbijos univ., Naujorko univ., Cornell univ., Syracuse univ., Fordhamo univ., Bruklino politechnikos inst., West Point karo akademija.

Istorija. Pirmasis žinomas europietis, pasiekęs dabartinio Naujorko miesto vietą, buvo italas florentietis Giovanni da Verrazano, kuris 1524 aptiko Naujorko įlanką. Tačiau tik maždaug po 100 metų ši vieta pradėta tyrinėti. 1609 Henrikas Hudson, anglas jūreivis, tarnavęs Olandų Rytų Indijos b-vėj, atplaukė jo vardo upe ligi dabartinio Albany mst., o tuo pačiu metu prancūzų tyrinėtojas Samuel de Champlain, išvykęs iš Quebeco, susipažino su šiaurės krašto dalimi. Jis susidūrė su irokėzų grupės 5 gentimis, sudariusiomis federaciją ir gyvenusiomis į vakarus nuo Hudsono aukštupio. Olandai Hudsono aplankytą sritį pavadino N. Olandija ir pradėjo lankytis prekybos tikslais. Apie 1613 Manhattano saloj ir dabartinio Albany vietoj jie įsteigė prekybos stotis. Įkūrus 1621 Vakarų Indijos b-vę, olandai pradėjo kolonizuoti N.Y. Pirmieji jų kolonistai atvyko 1624, o 1626 pirmasis kolonijos direktorius Peter Minuit nupirko iš indėnų už 60 gilderų (apie 24 dol.) Manhattano salą, kurioj išaugo pagrindinė Naujorko miesto dalis. Salos pietų pakraštyj buvo pastatytas fortas, ir prie jo kūrėsi N. Amsterdamo mst., patapęs kolonijos sostine. 1638 Vakarų Indijos b-vei netekus komercinio monopolio, pradėjo vykti anglų puritonų ir prancūzų hugenotų. Dėl generalinio kolonijos dir. W. Kiefto netakto 1641 įvyko pragaištingas karas su indėnais algonkinais. Karas truko ligi 1645, ir jo metu daugumas N. Amsterdamo apylinkėse įsikūrusių kolonijų vietovių buvo sunaikinta. Nepatenkinti kolonistai veikė prieš jo savavaliavimą, ir 1647 jis tapo atšauktas. Naujasis gub. Peter Stuyvesant valdė tironišku griežtumu, bet kolonija stiprėjo ir išaugo skaičiumi iš 2000 į 10.000 gyv. Tuo tarpu olandų koloniją pradėjo spausti anglai. 1650 Hartfordo sutartimi Stuyvesant pripažino naują sieną tarp olandų ir anglų kolonijų, kuri yra dabartinė siena tarp N.Y. ir Connecticuto vst. Tačiau tokia padėtis išsilaikė neilgai: 1664 britų karalius Karolis II proklamavo Britanijos provincija Long Island salą ir visą teritoriją nuo Connecticuto upės ligi Delaware įlankos ir pavedė valdyti savo broliui Jokūbui, Yorko ir Albany kunigaikščiui. Į N. Amsterdamą buvo išsiųsta anglų karinė ekspedicija, vadovaujama naujai paskirto gubernatoriaus R. Nicollso. Stuyvesant nepajėgė suorganizuoti pasipriešiniais sunkmečiais. Antai, 1930–40 kaimo tipo vietovėse gyv. skaičius padidėjo 12%, o 1940–50 sumažėjo 7,2%. Iš visų dirbančių vyrų 1940 žemės ūkiu vertėsi tik 3,9%, pramone 29,5%, statyba 7,3%, prekyba 21,6%, patarnavimu 20,2%, susisiekimu, transportu ir kitais panašiais užsiėmimais 10,6%. Didžiausi miestai (1950): Naujorkas 7.801.957, Buffalo 580.132, Ročesteris 332.488, Syracuse 220.583, Yonkers 152.798, Albany 134.995, Utica 101.531, Schenectady 91.785, Niagara Falls 90.872. Rasiniu atžvilgiu 1950 buvo 93,6% baltųjų, likusieji negrai.

Ūkiniu-finansiniu atžvilgiu N.Y. yra turtingiausia visoje Amerikoje. Jos nekilnojamasis turtas 1949 buvo vertinamas per 30 bilijonų dol. Nors žemės ūkiu verčiasi nedidelis gyv. procentas, bet jo produkcija vertinama apie 900 mil. dol.; daugiau kaip pusė visų pajamų gaunama iš pieno ūkio. 1949 svarbiausių produktų gamybos kiekiai: pieno 4 mil. t, kiaušinių 2.324.000.000, kukurūzų 10 mil. t, bulvių 10 mil. t, obuolių 720.000 t, avižų 800.000 t, kviečių 420.000 t, svogūnų 6.205.000 maišelių. Žemės ūkis yra prisitaikęs prie artimųjų didmiesčių paklausos ir dėl to daugiausia produkuoja pieną, kiaušinius, vaisius ir daržoves. Be to, N.Y. vst. yra žymi vynuogių gamintoja, daugiausia jų auginama vidurinėje dalyj ir Hudsono upės slėnyj.

Pramonėj N.Y. pirmauja nuo 1830; 1950 buvo apie 580.000 pramonės ir prekybos įmonių su 5.502.800 dirbančiųjų. Drabužių gamyba yra didžiausia pramonės šaka. Jos metinė produkcija vertinama per 2 bilijonus dol. Toliau eina: spaudos ir jos reikmenų, maisto dalykų, metalų, mašinų, chemikalų, audinių ir popieriaus. Jos centrai įsikūrė išilgai vandens ir sausumos kelių iš Naujorko miesto į Didžiuosius ežerus, o nuošaliose nuo šių arterijų vietose vyrauja žemės ūkis.

Pirmoji aukštoji m-la Kings college įkurta 1754. Iš jos išsivystė Kolumbijos univ. 1784 įkurtas valstybinis Naujorko univ., kuriam pavesta visų aukštųjų m-lų priežiūra ir cenzų pripažinimas. 1958 visoje N.Y. valstybėje buvo 114 aukštųjų m-lų su apie 265.000 studentų. Žymiausios aukštosios m-los: Kolumbijos univ., Naujorko univ., Cornell univ., Syracuse univ., Fordhamo univ., Bruklino politechnikos inst., West Point karo akademija.

Istorija. Pirmasis žinomas europietis, pasiekęs dabartinio Naujorko miesto vietą, buvo italas florentietis Giovanni da Verrazano, kuris 1524 aptiko Naujorko įlanką. Tačiau tik maždaug po 100 metų ši vieta pradėta tyrinėti. 1609 Henrikas Hudson, anglas jūreivis, tarnavęs Olandų Rytų Indijos b-vėj, atplaukė jo vardo upe ligi dabartinio Albany mst., o tuo pačiu metu prancūzų tyrinėtojas Samuel de Champlain, išvykęs iš Quebeco, susipažino su šiaurės krašto dalimi. Jis susidūrė su irokėzų grupės 5 gentimis, sudariusiomis federaciją ir gyvenusiomis į vakarus nuo Hudsono aukštupio. Olandai Hudsono aplankytą sritį pavadino N. Olandija ir pradėjo lankytis prekybos tikslais. Apie 1613 Manhattano saloj ir dabartinio Albany vietoj jie įsteigė prekybos stotis. Įkūrus 1621 Vakarų Indijos b-vę, olandai pradėjo kolonizuoti N.Y. Pirmieji jų kolonistai atvyko 1624, o 1626 pirmasis kolonijos direktorius Peter Minuit nupirko iš indėnų už 60 gilderų (apie 24 dol.) Manhattano salą, kurioj išaugo pagrindinė Naujorko miesto dalis. Salos pietų pakraštyj buvo pastatytas fortas, ir prie jo kūrėsi N. Amsterdamo mst., patapęs kolonijos sostine. 1638 Vakarų Indijos b-vei netekus komercinio monopolio, pradėjo vykti anglų puritonų ir prancūzų hugenotų. Dėl generalinio kolonijos dir. W. Kiefto netakto 1641 įvyko pragaištingas karas su indėnais algonkinais. Karas truko ligi 1645, ir jo metu daugumas N. Amsterdamo apylinkėse įsikūrusių kolonijų vietovių buvo sunaikinta. Nepatenkinti kolonistai veikė prieš jo savavaliavimą, ir 1647 jis tapo atšauktas. Naujasis gub. Peter Stuyvesant valdė tironišku griežtumu, bet kolonija stiprėjo ir išaugo skaičiumi iš 2000 į 10.000 gyv. Tuo tarpu olandų koloniją pradėjo spausti anglai. 1650 Hartfordo sutartimi Stuyvesant pripažino naują sieną tarp olandų ir anglų kolonijų, kuri yra dabartinė siena tarp N.Y. ir Connecticuto vst. Tačiau tokia padėtis išsilaikė neilgai: 1664 britų karalius Karolis II proklamavo Britanijos provincija Long Island salą ir visą teritoriją nuo Connecticuto upės ligi Delaware įlankos ir pavedė valdyti savo broliui Jokūbui, Yorko ir Albany kunigaikščiui. Į N. Amsterdamą buvo išsiųsta anglų karinė ekspedicija, vadovaujama naujai paskirto gubernatoriaus R. Nicollso. Stuyvesant nepajėgė suorganizuoti pasipriešiniais

nimo ir 1664 IX 8 koloniją perleido britams, kurie naujojo valdovo Jokūbo garbei N. Amsterdamą pavadino Naujorku, o Orange fortą — Albany. Karo tarp Britanijos ir Olandijos metu (1673) olandai atsiėmė iš britų Naujorką, bet 1674 Westminsterio taikos sutartimi jie vėl turėjo grąžinti. Po to netrukus prasidėjo konfliktas su prancūzais dėl šiaurinės kolonijos dalies. Britus rėmė irokėzai, bet 1689 kilus revoliucijai pačioje Anglijoje, N.Y. valdžią pasigrobė protestantų partija, vadovaujama J. Leistero, o prancūzai, įsiveržę 1690 į kolonijos gilumą, nuplėšė Schenectady. N.Y. kolonija 1720 jau turėjo apie 35.000 kolonistų. N.Y. pasižymėjo pastangomis išsikovoti nepriklausomybę ir žymiai prisidėjo prie revoliucijos pasisekimo. Įsikūrusi Laisvės sūnų organizacija pajėgė sukelti stiprų karinį sąjūdį. 1770 I jos kovotojai kovėsi su britų kariais Naujorko miesto gatvėse. Patekus provinciniam seimui į lojalistų kontrolę ir jam atsisakius 1775 I siųsti savo atstovus į II kontinentinį kongresą, N.Y. patriotai sušaukė provincinį seimą, kuris, susirinkęs Naujorke mieste 1775 IV 20, išrinko atstovus į kontinentinį kongresą ir, patyręs apie Lexingtono kautynes, perėmė valdžią ir sušaukė provincinę konvenciją. Ji, pasėdžiavusi nuo 1776 VII 10 ligi 1777 IV 20, priėmė N.Y. konstituciją. Pasibaigus nepriklausomybės karui, 1783 britai išsikraustė iš Naujorko miesto. N.Y. atstovai konstitucinėj konvencijoj 1787, bijodami federalinės valdžios neigiamos įtakos N.Y. prekybiniams reikalams, priešinosi konstitucijos priėmimui. Tik N.Y. seimas, susirinkęs 1788 VI Poughkeepsie, nubalsavo (30 prieš 27) ją ratifikuoti. N.Y. konstitucija buvo pakeista 1821 ir 1846.

A. C. Flick (red.), History of the State of New York 1933–35; *K. D. Hartzell*, The Empire State at War 1949; *R. S. Tarr*, Physical Geography of New York State; *R. A. Mardoff*, The Climate of New York State 1949; *E. M. Hoover and R. Vernon*, Anatomy of a Metropolis 1959. *A.B.*

2. Didumo pirmasis JAV ir trečiasis pasaulyj (po Londono ir Tokijo) miestas; 8.010.000 gyv. (1958, 1957 — 7.795.000, 1950 — 7.891.957, 1920 — 5.620.048). Miesto plotas 816 (kitais duomenimis 774) km². Tačiau ūkiniu-geografiniu atžvilgiu N.Y. yra centras didžiulio miestinio komplekso, kuris vadinamas N.Y. metropolija (Metropolitan District of N.Y.) arba Didžiuoju N.Y. (Greater N.Y.), apimančio 6440 km² plotą Naujorko, New Jersey ir Connecticuto vst. ir kuriame 1958 gyveno 15.350.600 žmonių. Tat paimtas su visa savo metropolija N.Y. yra didžiausias pasaulyj urbanistinis konglomeratas su gyva tendencija plėstis į visas puses ir gyventojų žymiu persikėlimu iš centro į periferiją. Dėl to jo priemiesčiai labai sparčiai auga, o centrinių dalių gyv. skaičius turi tendencijos mažėti, pvz. centrinėj mst. dalyj Manhattane 1920 buvo 2.284.103 gyventojai, o 1950 1.960.101, kai Queens'e (miesto pakraštyj) per tą laiką gyventojų skaičius padidėjo

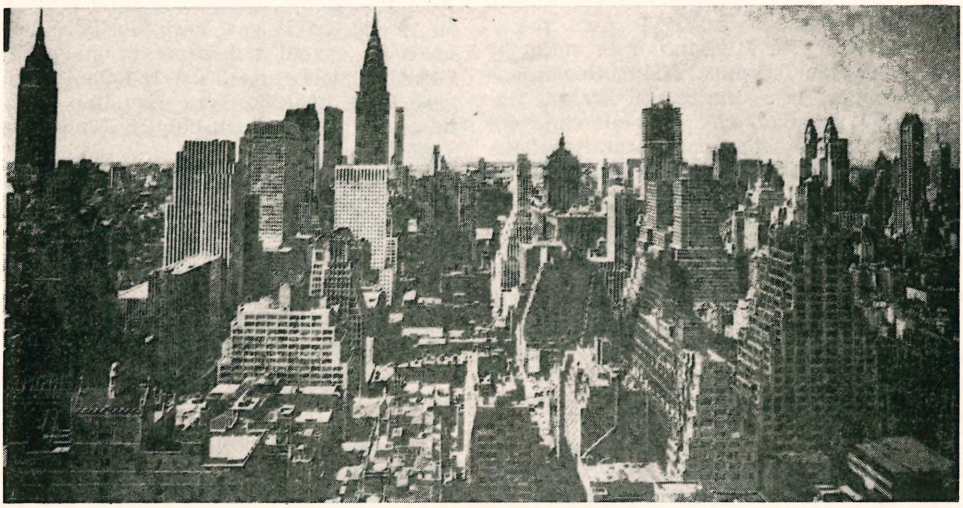

New Yorko (Manhattano) dangoraižiai

New York

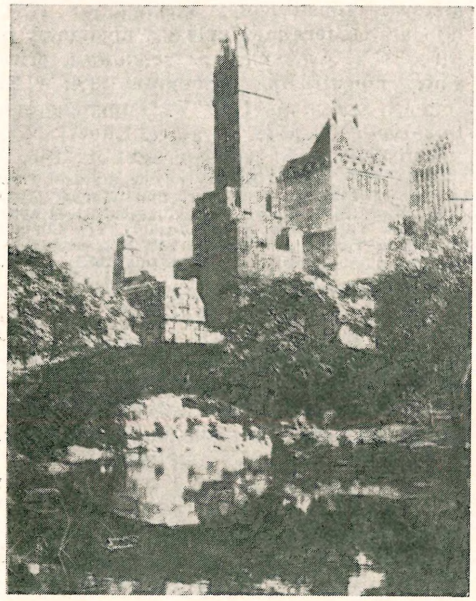

Centrinis parkas

iš 469.042 į 1.550.849. Jo metropolijos gyventojų skaičius padidėjo 1950–58 laikotarpyj 1.845.000 ir šis didėjimas netgi imant procentais yra didesnis už visų kitų JAV didmiesčių metropolijų gyv. skaičiaus augimą. N.Y. yra didžiausias pasaulyj tarptautinės prekybos ir bankinių bei biržos operacijų centras. Be to, jis yra žymiausias Vakarų pusrutulio kultūrinio gyvenimo židinys.

N.Y. yra prie Hudsono upės žiočių ir saugios, gilios, ramios Aukštutinės įlankos (Upper Bay), kurios visi krantai tinka laivų prieplaukoms. Šioje įlankoje dominuoja ant Bedloc salelės pastatyta Laisvės statula. Pietuose Aukštutinė įlanka jungiasi siauru (apie 2000 m pločio) The Narrows sąsiauriu, kuris yra tikrieji vartai į N.Y., su atvira Atlanto įlanka Lower Bay, per kurią yra išgilintas laivams kelias Ambrose Channel. The Narrows sąsiauris skiria Long Island (Brooklyną) nuo Staten Island ir per jį 1959 VIII 13 pradėtas statyti už 320 mil. dol. 4,8 km ilgio tiltas su ilgiausia pasaulyj (1299 m) kabančia vidurine anga. Išilgai N.Y. iš šiaurės į pietus yra 54 km, o skersai iš vakarų į rytus 40 km. Skersai N.Y. metropoliją yra apie 130 km. Bronxe ir Manhattane pastebimas Berkshire uolingųjų kalvų skaidulos, o Bruklino žemės paviršių sudaro moreninės kalvos ir pajūrio žemuma. Aukščiausia miesto vieta 125 m Todt kalva, yra Staten Islande. Po ledynų sąnašomis kai kuriose vietose, pvz. Manhattane, yra metamorfinė uoliena, vadinama Manhattano skalūnu, kuri dėl savo tvirtumo atlaiko dangoraižius. Joje išsiraizgę granito gyslos turi brangiųjų mineralų: opalų, ametistų, berilų ir garnetų. Išskyrus Bronxą, kuris yra žemyne, visos kitos N.Y. dalys yra salose. Administraciniu atžvilgiu ilgą laiką N.Y. buvo tik Manhattane, bet 1898 I 1 N.Y. vst. įstatymu prie jo tapo prijungta Queens, King (Bruklino), Richmondo ir Bronxo apskričiai (counties), kurie sudaro iš viso drauge su Manhattanu miesto 5 apygardas (boroughs).

N.Y. DALIŲ PLOTAI IR GYV. SKAIČIUS

Miesto dalis	km²	1920	1950
Manhattanas	57	2.284.924	1.960.101
Bronx	106	732.016	1.451.277
Bruklinas	184	2.018.356	2.738.175
Queens	280	469.042	1.550.849
Richmondas	147	116.531	191.555

Manhattanas (žr.) yra seniausia ir svarbiausia N.Y. dalis. Šiaurinis jos galas Harlemas yra daugiausia gyvenamas negrų; didžiausioji jų koncentracija, per 500.000, yra į vakarus nuo Fifth Ave tarp 110 ir 150 gatvių. Vidurio dalyj, į rytus nuo Central Park, yra vokiečių, švedų ir prancūzų gyvenami rajonai, o pietų dalies rytų pusėje, po II pas. karo, susikūrė buv. anksčiau grynai žydiškame rajone portorikiečių didelė (apie 300.000) kolonija, kurios kitos sporados yra Bruklino (Williamsburgo) ir vakarų dalyj ir Mahattano vakarų pakraštyje.

Bronx daugiausia gyvenamas žydų (per 500.000). Jis žinomas Fordhamo univ., kuriame dėsto (1959) 5 liet. profesoriai ir kur 1957 pradėti vasariniai lituanistikos kursai, didžiausiu pasaulyj zoologijos sodu su apie 2500 gyvulių rūšių, botanikos sodu ir keliomis kitomis aukštosiomis m-lomis, iš kurių žymiausia N.Y. univ. dalis. Bronx yra kalvotas, rečiau gyvenamas ir turi didžiulius Pelhamo, Van Cortlandto parkus.

Queens yra į šiaurę ir rytus nuo Bruklino ir plotu yra didžiausia N.Y. dalis, su Manhattanu sujungta tiltais ir povandeniniais tuneliais. Queense yra didieji La Guardia ir Idlewild aerodromai, kurie 1958

praleido 11.020.000 keleivių. Idlewild yra didžiausias plotu (1982 ha) ir tarptautiniu keleivių judėjimu pasaulyj aerodromas. Queenso rytų dalyje yra 500 ha dydžio Flushing Meadow parkas, kur 1939–40 įvyko pasaulinė paroda.

Bruklinas apima v.p. Long Island salos dalį, o Richmondas yra Staten Island saloje. Richmondas yra rečiau gyvenamas nekaip kuri N.Y. dalis su dideliais tuščiais plotais ir parkais. Iš viso N.Y. yra 882 parkai apie 10.000 ha bendro ploto.

U o s t a s. N.Y. yra didžiausias pasaulyj uostas plotu ir pakrovos (prekių) kiekiu. Uosto krantinės yra 1240 km ilgio. Jos tęsiasi Manhattano ir Bruklino pakraščiais. Be to, 1921 sutartimi tarp N.Y. vst. ir New Jersey vst. tapo įkurta N.Y. uosto valdyba (The Port of N.Y. Authority), kuriai pavesta administruoti drauge su jūrininkystės ir aviacijos departamentu įteisintą N.Y. uosto distriktą, apimantį apie 3750 km², į kurį įeina ir gretimi New Jersey vst. Bayonne's, Jersey City, Elizabetho, Newarko, Hobokeno ir Union City uostai. Uosto mastą rodo faktas, kad vienu metu jame gali laisvai tilpti prie krantinių 485 didieji okeaniniai laivai. Per metus įplaukia apie 25.000 laivų, iš kurių per 7000 didžiųjų. Metinė uosto apyvarta apie 100 mil. t, iš kur apie 36 mil. t tenka užsieninei prekybai.

Dėl patogios geografinės insularinės padėties N.Y. prasidėjo kaip uostas, ir šis jo bruožas stiprėja augant pačiam miestui.

A r c h i t e k t ū r a. Įdomiausioji architektūriniu atžvilgiu N.Y. dalis yra Manhattanas, kuris yra būdingas dangoraižiais ir kitokia naująja statyba. Pirmieji dangoraižiai pastatyti pietų gale, kur ir toliau vyksta jų reta statyba. Po I pas. karo dangoraižių statyba persimetė į vidurinę Manhattano dalį ir čia (į šiaurę nuo 34 gatvės) jų statyba po II pas. karo gyva. Pirmasis ‚dangoraižis' Tower 13 aukštų pastatytas 1886, o 1913 baigtas statyti 60 aukštų Woolworth dangoraižis prie Broadway gatvės priešais miesto rotušę. Jame veikia Amerikos lietuvių tarybos įkurtas ir išlaikomas Lietuvių informacijos biuras, kuriam pradžioje vadovavo K. Jurgėla, o vėliau M. Kižytė. 1931 pastatytas 104 aukštų, 410 m (drauge su 1951 užkelta televizijos siųstuvų antena) ligšiol (1959) aukščiausias pasaulyj namas Empire State Building. Kitos architektūros žymesnybės:

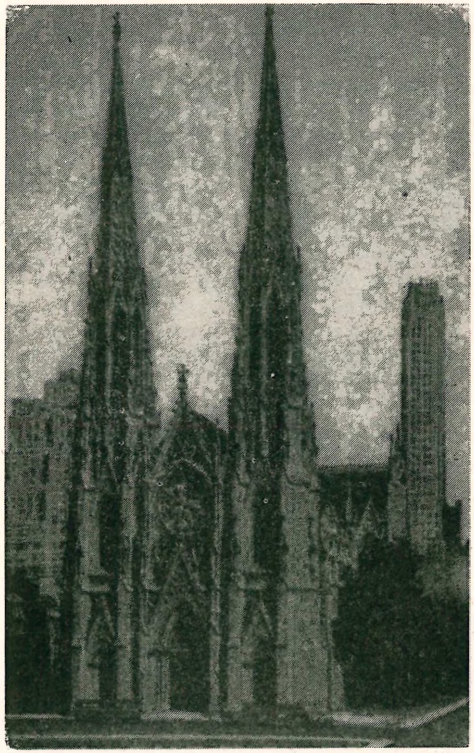

Šv. Patriko katedra

Šv. Patriko katedra, Šv. Jono katedra, Rockefeller Center, Chrysler Building, Jungtinių tautų būstinė, rotušė, Coliseum, Grand Central stoties rūmai, Metropolitano meno muziejus, N.Y. viešoji biblioteka, Guggenheimo meno muziejus (paskutinysis arch. F. L. Wright kūrinys, pastatytas 1958), Seagram, Union Carbide, 1959 pradėti statyti naujieji Metropolitano operos ir koncertų rūmai, Parke-Barnet galerija, Manufacturers Trust Co. rūmai ir daug kt. Modernumas ir veržimasis į viršų (dėl vietos ankštumo) yra pagrindiniai N.Y. statybos bruožai.

G y v e n t o j a i. N.Y. dėl didelio tautų įvairumo galima vadinti naujuoju Babeliu, nes jame gyvena apie 60 tautų didesnės ar mažesnės bendruomenės. Per 1950 gyv. surašymą buvo rasta 2.659.935 žmonės gimę užsienyje ir 1.972.200 tokių, kurių tėvai (ar bent vienas iš jų) gimę svetur. Į šį skaičių neįeina portorikiečiai (apie 500.000). Iš viso apie 3 mil. gyv. anglų kalba nebuvo jų gimtoji kalba. Beveik

kiekviena tautinė grupė sudaro savo koloniją. Ryškiausia tokia kolonija savo tautiniu charakteriu yra kinų Chinatown, sudaranti kompaktinę grupę pietų rytų Manhattane tarp Canal, Bowery ir Mulberry gatvių su apie 30.000 kinų, iš kurių 95% yra kilę iš p. Kinijos ir kalba Kantono šnekta. Chinatown yra egzotiška N.Y. vieta su išgarsėjusiais restoranais, teatru, spauda, krautuvių iškabomis, tautinėmis šventėmis, mokykla, organizacijomis, maldykla ir kt. tautinėmis institucijomis.

Didžiausia neanglosaksų grupė yra žydai, kurių esama per 2 mil. Žymiausios jų bendruomenės yra Bronxe ir kai kuriose Bruklino vietose. N.Y. yra (1959) bent 10 kartų daugiau žydų, nekaip jų buvo 1930 visoje Palestinoje ir apie 3 kartus tiek, kiek 1958 visame Izraelyje. Jie dominuoja prekyboje, pramonėje, kai kuriose kultūrinio gyvenimo srityse, turi didelės įtakos per jų leidžiamą žymųjį N. Y. Times, nusipelnę beneficijomis meno institucijoms (pvz. Lewisohn Stadium, Guggenheim Memorial Foundation), įsigalėję drabužių pramonės darbininkų unijose. Daugumas vargingesnių sluoksnių išlaikę tautines-religines tradicijas.

Italai, per 1 mil., sudaro didumu antrąją tautinę grupę. Jų daugumas gyvena 37 ne visai kompaktinėse kolonijose su tendencija išsiskleisti po įvairias miesto dalis. Jie turi savo spaudą, įvairias organizacijas, įkūrę daug kat. parapijų, bet gaudami mažai naujų ateivių iš Italijos, linkę ištautėti. Beveik visi italų ateiviai yra paprasti darbininkai arba smulkūs prekybininkai, tačiau kai kada ir iš jų iškyla vadovaujančių asmenybių, pvz. buvęs N.Y. burmistras V. Impellitteri.

Vokiečiai, per 0,5 mil., yra didumo trečioji tautinė grupė. Žymiausioji jų kolonija Yorkville yra r. Manhattane su centru 86 gatvėje.

Kitos didesnės tautinės grupės: vengrai (15.000), lenkai (150.000), airiai (456.000), rusai (20.000), lietuviai (per 40.000, žr. atskirą straipsnį), graikai (50.000), prancūzai (20.000), ispanai (25.000 grynakraujų iš Ispanijos ir apie 750.000 ispaniškai kalbančių portorikiečių, filipiniečių, kubiečių ir kt.), ukrainiečiai (15.000), norvegai (50.000), švedai (44.000), šveicarai (20.000), latviai (10.000), armėnai (20.000), olandai (14.000), čekai (35.000), suomiai (15.000), slovakai (16.000) ir kt. mažesnės grupės. Šie skaičiai apima ir čia gimusius išvardintų tautybių žmones. Negrų yra apie 1 mil. ir jų skaičius bei procentas didėja.

Mokslo ir meno institucijos. N.Y. yra didžiausias Vakarų pusrutulyje kultūros židinys su daugybe mokslo ir me-

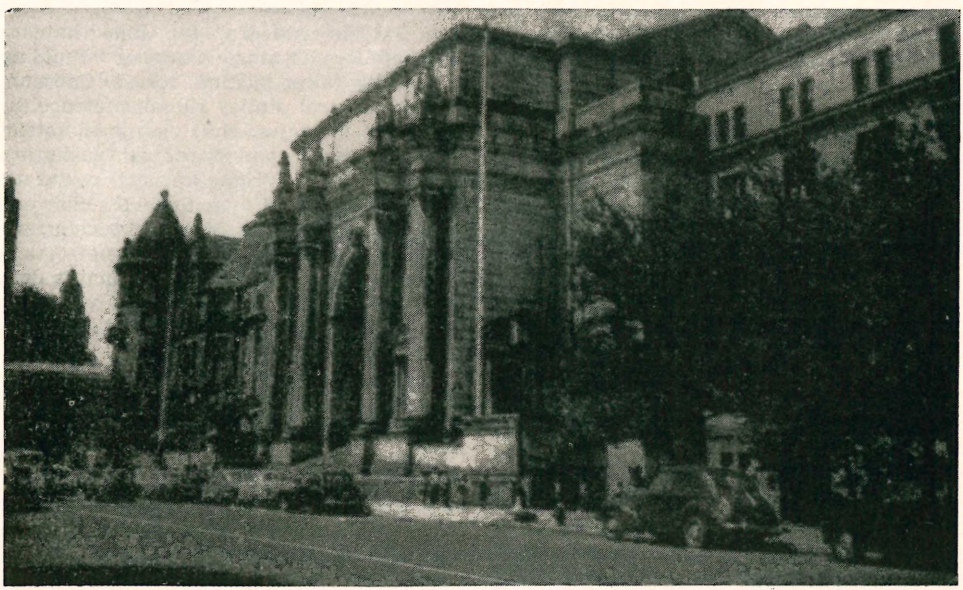

Gamtos muziejus

no institucijų. Žymiausios iš jų: Columbijos, Fordhamo, N.Y., St. John's univ., City College, Brooklyn College, N.Y. Medical College, NYU-Bellevue Medical Center, Cornell University School of Medicine, Polytechnic Institute of Brooklyn, Cooper Union, Juilliard muzikos m-la, Hunter College, Pratt Institute, Rockefeller Institute, U. S. Merchant Marine Academy ir apie 30 kitų aukštųjų m-lų.

N.Y. yra apie 200 meno galerijų ir 9 meno muziejai, iš kurių žymiausi: Metropolitano meno muziejus, Moderniojo meno muziejus, The Cloisters, Fricko, Guggenheimo ir Whitney (amerikiečių meno) muziejai. Riverside muziejuje, kuriame kas mėnesį keičiasi amerikiečių dabartinio meno parodos, 1958 Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimo proga buvo suruošta liet. meno paroda. Iš mažesnių meno muziejų savo eksponatų vertingumu žinomas ispanų muziejus (Spanish Museum), įkurtas ir išlaikomas Hispanic Society of America d-jos, su El Greco, Goya, Vellasquez ir kt. darbais. Bruklino meno muziejuj, kuriam pastatyti didžiuliai rūmai, yra amerikiečių kūrinių vertingas rinkinys ir įvairių kraštų kultūros raidą vaizduoja rinkiniai.

Teatrų daugumas (1959 sezono metu 35) koncentruojasi Times Square rajone, abipus Broadway; kiti 30 teatrų yra atokiau nuo šios vietos; tai vadinamieji ‚off Broadway' teatrai. Pažymėtina, kad nuo 1928 ligi dabar (1959) nepastatytas nė vienas teatras. Carnegie Hall ir Metropolitano opera yra žymiausios koncertinės muzikos, baleto ir operos institucijos; 1959 pradėti statyti joms nauji rūmai Lincolno Centre. Iš lietuviškųjų programų Carnegie Hall pažymėtinas 1930 minint Vytautą D. jungtinio choro ir 1958 Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimo proga jungtinio choro su simfoniniu orkestru koncertai, pripildę pilnutėlę per 3000 vietų turinčią salę. Pirmąjį koncertą dirigavo J. Žilevičius, o antrąjį A. Mikulskis ir K. Steponavičius. Be to, ten kelis kartus koncertavo pianistas V. Bacevičius ir 1950 X 1 A. Mikulskio vadovaujamas Čiurlionio ansamblis. Iš kelių žymių simfoninių orkestrų pasaulinio garso yra N.Y. filharmonijos orkestras, nuo 1958 diriguojamas L. Bernsteino. Baleto srityj pirmauja N.Y. City Ballet. Rockefellerio Centro Radio City Music Hall su 6200 vietų yra didžiausia pasaulyj dengta teatro salė. Joje rodomas filmų premjeros ir duodamos kitos muzikos-baleto programos. Jos programas per metus pamato apie 7 mil. lankytojų. Kitos žymios koncertų salės yra Bruklino muzikos akademijos ir Manhattane esanti Town Hall. N.Y. yra žymus ir filmų gamybos centras su keliomis studijomis. Iš viso N.Y. yra apie 400 kino teatrų. N. Y. gyvena apie 30.000 dailininkų. Greenwich Vilage (Manhattano dalis tarp Spring ir 14 gatvių, į vakarus nuo Broadway) yra tradicinis dailininkų ir literatų centras. Iš 430 katalikų bažnyčių, didžiausia ir puošniausia yra Šv. Patriko katedra prie Fifth Ave. ir 50 gatvės, talpinanti apie 4500 žmonių, pastatyta 1858–79.

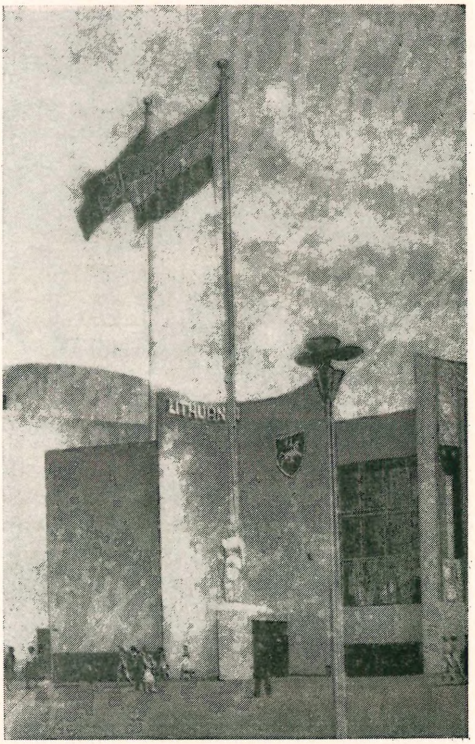

Pasaulinės parodos 1939 Naujorke Lietuvos paviljonas

P r a m o n ė, p r e k y b a i r b a n k a i. N.Y. nuo 1824 yra didžiausias JAV ir viso pasaulio pramonės centras. Mieste yra (1959) apie 40.000 pramonės įmonių, o iš viso dirbančiųjų visose darbovietėse, įskaitant prekybą, tarnybas ir laisvas profesijas, 1958 buvo 4.454.500. Metinė pramonės

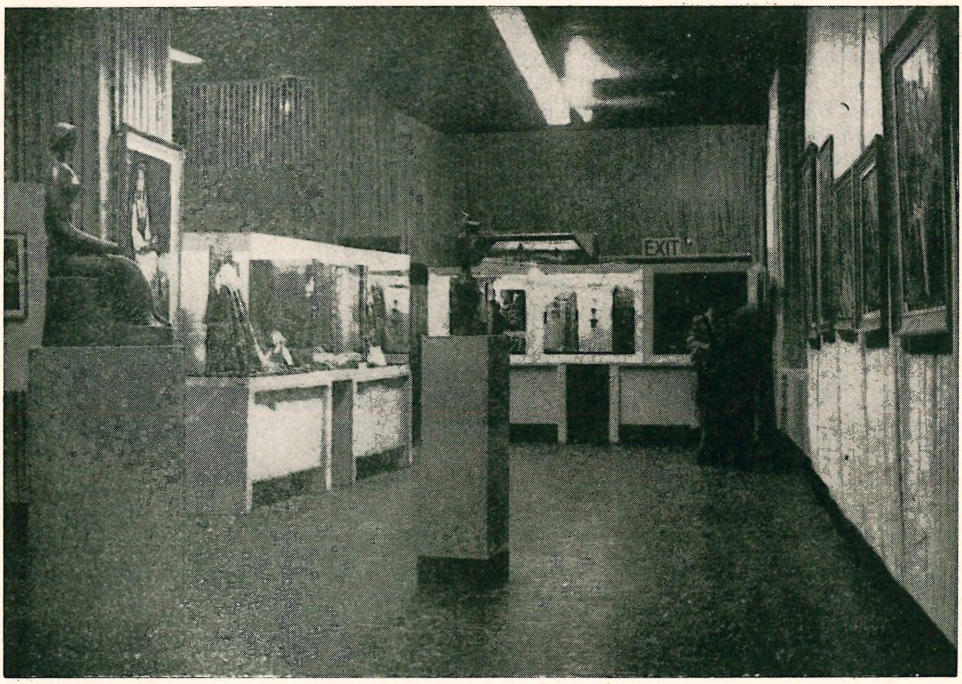

Lietuvių dailininkų paroda 1951 Naujorke

gamyba yra verta apie 10 bilijonų dol. Vien tik pramonėj dirba apie 1 mil. darbininkų. Didžiausia pramonės šaka yra drabužių ir jų priedų gamyba su 342.800 darbininkų (vyrų ir moterų), pagaminančių 72% visų JAV moterų apsiaustų ir eilučių, 65% suknelių, 80% skrybėlių ir 70% apatinių drabužių ir milžiniškus kiekius vyrų drabužių. Antroje vietoje yra spaudos pramonė su spaustuvėmis, leidyklomis ir redakcijomis, kur dirba apie 125.000 žmonių. Toliau eina: maisto produktų su apie 90.000 dirbančiųjų, metalo gaminių (mašinų, aparatų, įrankių) su apie 80.000 dirbančiųjų, odos gaminių (40.000), chemikalų ir vaistų (didžiausia įmonė Chas. Pfizer and Co. Brukline, kur pastoviai dirba ir apie 100 lietuvių) su apie 39.000 dirbančiųjų, tekstilės (35.000), elektros reikmenų (34.000), laivų statybos, mokslo priemonių, puošmenų, laikrodžių, sporto priemonių, raštinės reikmenų, baldų ir daugybės kitų dalykų. Finansinių- bankinių operacijų centras išsilaikė nuo pat miesto įsikūrimo p. Manhattano gale, į pietus nuo Fultono gatvės, kur Wall Street gatvelė su žymiausiomis finansinėmis institucijomis yra tapusi bankinių-finansinių operacijų sinonimu. Joje yra ir pirmųjų tarptautinėj prekyboj plačiu mastu pasireiškusių lietuvių dr. J. Kazicko ir dr. K. Valiūno įkurtos Neries b-vės būstinė. N.Y. urmo prekybos metinė apyvarta yra per 40 bilijonų dol. (1952), o detalės prekybos apie 10 bilijonų dol.

N.Y. miesto visas nekilnojamasis turtas (žemė ir namai) yra vertinamas apie 24 bilijonus dol., t.y. 1 bilijoną kartų daugiau nekaip suma, kurią 1626 olandai sumokėjo prekėmis indėnams už visą Manhattaną.

Susisiekimas. N.Y. turi labai išplėstą vidaus transporto kelių tinklą, kurio svarbiausią dalį sudaro požeminiai geležinkeliai. Jų bendras ilgis 360 km. Kasdien miesto transporto priemonėmis pasinaudoja 4.746.000 žmonių (1958), iš kurių 3,6 mil. važiuoja požeminiais traukiniais. Manhattanas su Long Island sala (Brooklynu ir Queensu) ir New Jersey sujungtas 17 tunelių ir 4 tiltais. Lėktuvais, laivais, traukiniais ir autovežimiais į N.Y. per metus atvyksta apie 14 mil. žmonių. Jis yra reguliariai lankomas visų didžiųjų laisvo pasaulio orinio susisiekimo ir laivi-

ninkystės b-vių lėktuvų ir laivų. Iš jo išvesta 11 geležinkelių linijų.

Istorija. N.Y. išaugo iš olandų įkurtosios kolonijos, bet pirmasis žinomas europietis, įplaukęs į N.Y. įlanką, buvo italas Giovanni da Verrazano. Jis buvo pasiųstas Prancūzijos karaliaus Pranciškaus I 1524. Portugalas Estéban Gomez (Ispanijos karaliaus tarnyboje) 1525 esą pasiekęs Hudsono upės žiotis ir pavadinęs upę Rio de San Antonio. Anglas Henry Hudson 1609 ištyrė N.Y. vietą ir Hudsono žemupį. Olandas kpt. Adriaen Block, atvykęs prekiauti su indėnais, 1613–14 praleido su savo įgula (sudegus laivui statant kitą laivą) keturiose trobelėse ir tyrinėjo apylinkes. 1614 įkurta N. Olandijos b-vė ir N.Y. kolonija pavadinta N. Olandija, kuri nuo 1618 patapo Vakarų Indijos b-vės provincija. Pirmasis jos generalinis dir. Peter Minuit 1626 nupirko iš Indėnų Manhattaną, pastatė fortą ir vietovę pavadino N. Amsterdamu. 1664 IX 8 be mūšio ją užėmė anglai ir pavadino N.Y., bet nelietė olandų teisių. Olandams buvo pasisekę atgauti miestą ir jame išsilaikyti nuo 1673 VII 3 ligi 1674 XI 9. Atgavus jį anglams, netrukus prasidėjo nesutikimai tarp miesto gyv. ir karaliaus atstovų dėl valdžios. Miestiečių spyrimasis prieš karaliaus paskirtus administratorius tęsėsi apie 100 metų ligi nepriklausomybės karo. 1775 miesto gyv. išvijo anglus, bet jiems vėl pavyko 1776 ją atgauti ir išsilaikyti ligi 1781. N.Y. buvo 1789–90 pirmoji JAV sostinė, o ligi 1797 N.Y. vst. sostinė.

T. Bonner, N.Y., the World's Metropolis 1624–1924, 1924; *H. C. Brown,* The Story of Old N.Y. 1934; N.Y. City Guide and Almanac 1958; *S. E. Lyman and A. Feiniger,* The Face of New York 1954; *J. Kieran,* A Natural History of New York City 1959.

N. Y. Viešoji biblioteka įst. 1895 ir šiandien prašokusi 6.400.000 t. Jos rinkiniuose yra daug rankraščių, inkunabulų (jų tarpe ir Gutenbergo spausta Biblija), senų žemėlapių ir raižinių. Slavistikos skyriuje (per 95.000 t.) daug lituanistikos. Lietuvių kalba knygos įsigyjamos nuo 1914, kai K. V. Račkauskas paaukojo lietuviškų knygų rinkinį. Šioje bibliotekoje, be lietuviškų knygų, laikraščių, yra ir Lietuvos žemėlapių rinkinys, jų tarpe ir Lietuvos kariuomenės kartografijos skyriaus leistieji žemėlapiai.

N. Y. lietuviai. N.Y. yra seniausia lietuvių kolonija JAV, nes čia buvo apsistoję pirmieji imigrantai. Pirmasis žino-

Naujorko lietuviai skautai lojalumo parade

Naujorko lietuvių tautinių šokių šokėjai

mas iš N.Y. miesto istorijos dokumentų lietuvis buvo dr. Aleksandras Karolis Kuršius (Cursius), kuris 1659–61 mokytojavo anuomet N. Amsterdamu vadinamame N. Y. Per N.Y. uostą yra perėję beveik visi lietuvių imigrantai ir atgal grįžusieji. Pirmieji lietuviai imigrantai buvo apsistoję Manhattano pietų dalyje, o vėliau jie susikoncentravo v. Bruklino dalyje Williamsburge, iš kur tik po I pas. karo ėmė keltis į kitas, ypač Woodhaven ir Richmond Hill vietas. Lietuvių tikras skaičius neįmanoma nustatyti, bet įskaitant ir čia gimusius jų būsią ligi 50.000 (1959). Gyv. surašymo statistika rodo 1940 buvus 16.060 gimusių Lietuvoje, o 1950 rasta 13.599 gimusių Lietuvoje ir 19.470 gimusių Amerikoje, kurių bent vienas tėvų yra atvykęs iš Lietuvos. Po II pas. karo N.Y. apsigyveno per 2000 naujų imigrantų. Jie sukūrė savas kultūrines organizacijas, kaip ateitininkų, skautų, tautinių šokių grupę, žurnalistų, mokytojų, gydytojų, architektų-inžinierių, romuvėnų, neo-lituanų, dailininkų ir teisininkų. Daug naujųjų ateivių įsijungė į seniau įkurtas organizacijas: atletų klubą, vyčius, Balfą, Altą, Piliečių klubą, Amerikos legiono lietuvių postą, fraternitales draudimo d-jas, Prekybos rūmus, Moterų vienybę, Operetės chorą ir kt. Atsirado ir naujų organizacijų, įkurtų senųjų ir naujųjų ateivių bendromis jėgomis, pvz. Liet. filatelistų d-ja, Liet. moterų atstovybės klubas, kuris pasižymi lietuvaičių reprezentavimu tarptautinėse moterų organizacijose ir parodų ruošimu tarptautinėj moterų darbų parodoj, Manhattane. N.Y. yra arba čia ilgesnį laiką yra buvę liet. politinių organizacijų centriniai organai: Liet. krikščionių demokratų sąjungos, Liet. valstiečių liaudininkų sąjungos, Liet. fronto bičiulių, Liet. tautinio sąjūdžio ir Liet. socialdemokratų partijos. Čia koncentruojasi ir mūsų institucijos kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės, Lietuvos generalinis konsulatas, Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), Pavergtųjų Europos tautų susirinkimai, Lietuvos laisvės komiteto bei Rytų ir Vidurio Europos kilmės amerikiečių sąjungos lietuvių sektoriai, Amerikos liet. tarybos 1944 įkurtas ir išlaikomas Liet. informacijos biuras, Alto skyrius, kuris kasmet ruošia Vasario 16 d. iškilmingą minėjimą ir liet. dalyvavimą lojalumo parade; Liet. nepriklausomybės talka, Liet. nepriklausomybės fondas, Liet. naujienų atranka. Kitos žymios org. ir institucijos: Lietuvos tyrimo institutas, Lietuvos Rytų studijų ir Lietuvos Vakarų studijų komisijos, Susivienijimo lietuvių Amerikoje (SLA) centras, Ateitininkų federacijos vyr. valdyba, Bendro Amerikos lietuvių fondo (BALF) centras, Pasaulio liet. katalikių organizacijų sąjungos centro valdyba, Liet. rašytojų d-jos valdyba, Liet. darbininkų d-jos centro valdyba, Amerikos liet. Romos kat. federacijos apskrities valdyba, pranciškonų vie-

nuolynas su spaustuve ir leidykla, Aidų, Ateities, Lituanus, Darbo, Darbininko, Kario, Lietuvos, Tėvynės, Tėvynės Sargo, Jaunimo Žygių, Į Laisvę (paskutinių trijų ligi 1959), Vienybės, Šv. Pranciškaus Varpelio ir komunistinės, remiančios Lietuvos okupaciją, Laisvės redakcijos ir administracijos. J. Matulaitienės suorganizuota ir vadovaujama tautinių šokių grupė ir 1950 įkurtoji šeštadieninė Maironio m-la, veikianti Brukline, Apreiškimo parapijos mlos rūmuose. Iš jaunimo organizacijų pažymėtinos: Liet. studentų sąjungos skyrius, ateitininkai, šviesiečiai, santariečiai, neolituanai ir vyčiai. Skautai susitelkę į Tauro, o skautės į Neringos tuntus. Tauro tuntą sudaro (1959): Šarūno draugovė, skautų vyčių dr. Jono Basanavičiaus būrelis ir vilkiukai, o Neringai priklauso: Birutės ir Dubysos draugovės, vyr. skaučių Aušros būrelis ir paukštytės. Be to, veikia Akademikių skaučių draugovės N.Y. skyrius ir Liet. studentų korporacijos Vytis N.Y. skyrius, kurie drauge sudaro Akademinio skautų sąjūdžio N.Y. skyrių. Tauro tuntui vadovauja (1959) A. Bobelis, o Neringai Aldona Noakaitė. Prieš pasiskirstant į tuntus, skautai ir skautės sudarė bendrą N.Y. vietininkiją, kuriai iš eilės vadovavo Emilija Putvytė, A. Samušis ir R. Kezys. Ligi 1959 jūrų skautai turėjo laivą Audrą. Skautams talkina Skautų tėvų-rėmėjų komitetas, kuriam vadovauja (1959) B. Svalbonas. N.Y. yra LST korporacijos Neo-Lithuania centro valdyba ir vietos skyrius, be to, veikia Tautinių akademinių korporacijų sambūris. Balfo vietinis skyrius kasmet daro didelę rinkliavą. Šalia Vitalio Žukausko vadovaujamos Bruklino vaidintojų grupės, nuo 1950 davusios daug vaidinimų, pažymėtini kasmet ruošiami Vienybės, Darbininko ir Aidų koncertai-vakarai, kuriuose meninę programą atlieka mūsų dainininkai, muzikai, rašytojai ir iš kitų vietų (Bostono, Waterburio, Clevelando) atkviečiami vaidintojų ansambliai.

Sportininkai ir jų rėmėjai susiorganizavę į du klubus: Liet. atletų klubą ir Liet. sporto klubą. Liet. atletų klubas įkurtas 1903 ir ilgą laiką kultivavo boksą, imtynes ir sunkumų kilnojimą, o po II pas. karo, įsijungus į jį naujai atvykusiems sportininkams, patapo krepšinio, orinio, šachmatų ir stalo teniso kultivuotoju. Jis 1955 ir 1957 laimėjo Š. Amerikos (JAV ir Kanados) liet. krepšinio meistro vardą. Šachmatininkai dalyvauja pabaltiečių šachmatininkų N.Y. grupėje. Klubo sporto dalies ilgamečiu vadovu yra A. Bagdžiūnas. Liet. sporto klubas įkurtas 1950 daugiausia J. Atkočiaus pastangomis, o pirmuoju pirmininku buvo P. Katinas. Pagrindinė klubo veiklos sritis yra futbolas su 5 vienuolikėmis. Pirmoji klubo vienuolikė dvejus metus iš eilės (1954 ir 1955) buvo laimėjusi N.Y. vst. pereinamąją taurę. Reiškiamasi stalo tenise, tinklinyje. 1956 sudaryta moterų krepšinio komanda. Stalo tenisininkai ir tinklininkai yra laimėję komandines varžybas V-se Š. Amerikos lietuvių sporto žaidynėse Naujorke 1955. 1958 L.K.S. turėjo 115 narių, iš kurių 56 aktyvūs sportininkai. Futbolo komandos treneriais pakaitomis buvo K. Brazauskas ir Vl. Adomavičius. Penkmetį klubo pirmininku išbuvo P. Katinas, o nuo 1956 A. Vakselis. Be to, N.Y. yra 1959–60 laikotarpiui išrinktas Š. Amerikos liet. fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos komitetas (FASK), kuriam vadovauja A. Vakselis.

Naujorko lietuvių skautų vyčių oktetas

Lietuvių moterų paviljonas Pabaltiečių parodoje

N.Y. yra daugybės įvairių liet. organizacijų kongresų, konferencijų ir suvažiavimų vieta. Didžiausias ir reikšmingiausias iš jų buvo Visuotinis liet. seimas, įvykęs 1918 III 13 Madison Square Garden salėj, kur dalyvavo apie 1200 atstovų ir kuris 700.000 JAV lietuvių vardu kreipėsi į vyriausybę Lietuvos nepriklausomybės reikalu. Iš kitų suvažiavimų pažymėtini 1949 XI 4–6 Alto sušauktas ir 1958 VIII 28–31 įvykęs pirmasis Pasaulio Liet. Bendruomenės seimas. 1951 XI 18 įvyko steigiamasis Amerikos Lietuvių Bendruomenės suvažiavimas (apie 800 dalyvių), o 1955 VII 2–3 pirmoji ALB tarybos sesija. Tuo būdu N.Y. yra ALB ‚gimtinė', davusi jai formalią pradžią. Iš jos šauktų suvažiavimų ypač reikšmingas buvo 1959 V 29 rytinių apygardų suvažiavimas, daugiausia skirtas liet. mokyklų reikalams. N.Y. ir jo priemiesčiuose veikia (1959) ALB 6 apylinkės.

N.Y. yra 5 liet. kat. parapijos su savomis bažnyčiomis, salėmis ir klebonijomis (žr. lentelę).

Parapijų turtą sudaro bažnyčios, klebonijos, mokyklos, salės, vienuolių seselių gyvenamieji namai ir žemės sklypai. Šio turto vertė rodo kainą, kurią reiktų mokėti, jeigu tuos trobesius ir bažnyčias tos pačios apimties pastatyti. Tai yra ne ‚rinkos' kaina, bet pakeičiamoji.

Liet. protestantų parapija įkurta 1951; ji naudojasi am. Šv. Jono evangelikų-liuteronų bažnyčia Brukline. Parapijos administratorius kun. dr. P. Dagys.

Apskritai, liet. kultūrinė ir politinė veikla N.Y. yra labai šakota ir gyva. Tai liudija įvairių organizacijų bei institucijų gausumas ir čia leidžiamos spaudos didumas, neminint visokių dažnų minėjimų, švenčių, iškilmių, koncertų, vaidinimų ir viešų pramogų. Iš N.Y. radijo siųstuvų WEVD kiekvieną šeštadienį yra transliuojama Jokūbo Stuko įkurta ir vadovaujama Tėvynės prisiminimas liet. radijo valanda. Nuo 1928 ligi 1956 buvo ir J. Ginkaus liet. radijo programa. *A.B.*

New Yorko Gazieta Lietuwiszka Łajkrasztis iždawinejamas per Taworszczistia akcijonieriszka 1891 X 31 — 1892 V 7 ėjo Naujorke; 1891 pasirodė 9 nr. ir 1892 16 nr. Jį leido 1891 komitetas: A. Zalauckas, J. Paplauskas, A. Ražutis, V. Sakalauskas ir J. Steponaitis, red. M. Tvarauskis, vėliau leido ir red. M. Tvarauskis. Sustojo pritrūkęs skaitytojų, nes kiti to meto laikraščiai buvo geresni.

New York Times nepriklausomas, demokratiškos krypties, vienas iš geriausiai informuotų ir plačiausiai paplitusių JAV dienraščių, leidžiamas Naujorke. Įsteigė H. J. Raymond 1851, išugdė A. S. Ochs, vadovaudamas 1903–35; nuo 1935 jam vadovauja Arthur Hays Sulzberger. Kai kuriomis dienomis spausdina arti pusantro mil. egzempliorių ir vienas egzempliorius kartais sveria daugiau kaip 5 sv. Duoda daug kultūrinių informacijų. Ypač didžiai vertinamas kas sekmadienį išleidžiamas knygų apžvalgos priedas — The New York Times Book Review. N.Y.T. kasdien tarptautinė laida išeina Amsterdame, savaitinė — Tokio, Maniloje, Melbourne ir Naujorke P. Amerikai. *J.Pr.*

New York (Naujorko) **vertybių birža** (New York Stock Exchange) didžiausia pasauly organizuota prekyvietė, kur perkama ir parduodama labiausiai žinomos vertybės — akcijos ir lakštai. Jos būstinė yra Naujorko senamiesčio finansiniame kvartale, prie Wall ir Broad gatvių sankryžos. Pati birža populiariai vadinama tiesiog Wall Street. Bolševikų terminologijoj Wall Street reiškia visokios galios koncentraciją kapitalistų rankose, o privatine iniciatyva pagrįsto ūkio sampratoj tuo terminu vadinamas JAV finansinis centras. Pati birža, žinoma, vertybių nei perka, nei parduoda. Ji tėra privatinė riboto narių skaičiaus draugija, kuri parūpina vietą ir visus reikiamus techninius įrengimus labiausiai organizuotai vertybių prekybai. Tik biržos nariai turi teisę daryti joje vertybių operacijas. Jie yra dau-

N.Y. LIET. PARAPIJŲ APŽVALGINĖ LENTELĖ

Parapijos vardas ir vieta	Įkūrimo data	Bžn. statyta ar įsigyta	Par. turto vertė dol. 1959	Parapiečių pradžioje	Parapiečių 1959
Angelų Karalienės Brukline	1886	1886	450.000	1100	3000
Apreiškimo Brukline	1914	1914	900.000	2400	5000
Šv. Jurgio Brukline	1909	1914	500.000	900	1850
Atsimainymo Maspethe	1908	1940	320.000	1500	1500
Aušros Vartų Manhattane	1905	1911	300.000	1400	800

giausia plačiosios publikos agentai, t.y. brokeriai, kurie įvykdo vertybių pardavimo ir pirkimo užsakymus. Žymiai mažesnę biržos apyvartos dalį sudaro vertybių transakcijos pačių narių sąskaita. Už daromus patarnavimus brokeriai gauna iš savo klijentų biržos nustatytą komisą, kuris įvairuoja pagal operacijos piniginę apyvartą. Pati birža neturi jokios tiesioginės įtakos vertybių kainoms. Ji tik nustato prekybos sandėrių taisykles, kurių jos dalyviai turi laikytis. Normalus N.Y. biržos prekybos vienetas yra 100 akcijų, o mažesnius jų užsakymus brokeriai išpildo per vadinamus narius detalistus. Kiekviena pirkimo pardavimo operacija vyksta dvišalinio aukciono būdu: vertybės pirkėjo agentas varžosi su kitais galimais pirkėjais, norėdamas nupirkti už žemiausią kainą, o pardavėjo brokeris konkuruoja su kitais tos pačios vertybės pardavėjais, siekdamas gauti aukščiausią kainą. Kiekviena įvykdyta transakcija tuojau viešai atžymima ir beveik momentaliai atspausdinama ant specialaus telegrafo aparato juostelės. Dabar birža turi 1366 narius su apie 2500 įstaigų, pasklidusių svarbiausiuose JAV miestuose, Kanadoj, Vidurio bei P. Amerikoj ir keliuose kituose kraštuose. Narių įstaigos yra sujungtos tiesiogiai su pačia birža telegrafo bei telefono tinklu, siekiančiu per 500.000 mylių. Tuo būdu besikeičiančios vertybių kainos momentaliai perduodamos visoms narių įstaigoms. Pačioj biržoj telegrafo juostelėj atžymėtos kainos padidintu pavidalu rodomos judančiame ekrane, kurį gali laisvai stebėti publika iš jai skirtos galerijos. Panašius ekranus turi savose įstaigose ir biržos nariai, kur jie priima publikos vertybių pirkimo bei pardavimo užsakymus. Ekrano judėjimo tempas parodo biržos operacijų greitį. 1958 kiekvieną biržos veikimo dieną (pirmadieniais - penktadieniais nuo 10 val. ryto iki 3 val. 30 min. popiet) buvo įvykdyta vidutiniškai po 50.000 pirkimo bei pardavimo įsakymų. Per visus metus akcijų apyvarta pasiekė 922 mil. vienetų, kurių bendra rinkos vertė siekė apie 33 bilijonus dol. N.Y. biržos akcijų apyvarta sudarė 70% visų kitų JAV vertybių biržų apyvartos, o savo verte siekė net 85,5% visų jų vertės. Be to, N.Y. biržos lakštų apyvarta sudarė apie 1,4 bilijono dol.

N.Y. birža susiorganizavo 1792 V 17, kada iškilo reikalas turėti reguliarią rinką federalinės valdžios lakštams, draudimo bvių ir kai kurių bankų akcijoms. XIX a. pirmoj pusėj prasidėjo prekyba ir susikūrusių geležinkelių akcijomis. N. Y. birža, sudarydama palankiausias sąlygas organizuotai vertybių prekybai, pagreitino JAV industrializacijos eigą po 1861–65 civilinio karo. Tuo būdu biržoj pradėjo vyrauti šuoliais augančių pramoninių bei prekybinių įmonių akcijos. Prie jų šiame šimtmety prisijungė plačiai besikuriančių viešojo patarnavimo įmonių vertybės (telefono, elektros, dujų).

Į N.Y. biržos prekyba įleidžiamos tik jau veikiančių įmonių vertybės, kurios išpildo biržos vadovybės nustatytus reikalavimus: 1. įmonė, prieš aplikuodama, turėjo uždirbti bent vieną milijoną dol. gryno pelno; 2. įmonės vertė bei jos akcijų rinkos kaina turi siekti per 8 mil. dol.; 3. išleistų akcijų skaičius turi siekti bent 400.000, kurios būtų pasklidę ne mažiau kaip tarp 1500 akcininkų. Įleista akcija gali būti pašalinta iš biržos prekybos, kai įmonė nebeišpildo nustatytų reikalavimų. Be to, įmonės, kurių akcijos įleidžiamos į biržos prekybą, turi skelbti viešai savo metines apyskaitas, šaukti akcininkų susirinkimus ir turėti Naujorko mieste akcijų nuosavybės perleidimo bei registracijos agentus, kuriais paprastai būna bankai. Statydama šiuos reikalavimus, biržos vadovybė nori, kad tik gerai žinomų įmonių akcijos patektų į jos rinką, publika turėtų bent minimumą informacijos apie jas ir būtų sudarytos reikiamos sąlygos įleistos akcijos reguliariai rinkai. Visos stambesnės įmonės stengiasi patenkinti N. Y. biržos statomus reikalavimus ir moka biržos vadovybei kasmetines rinkliavas, nes vertybių įleidimas į didžiausią pasaulio prekyvietę atidaro įmonėms vartus parduoti jų vertybėms ir drauge palengvinti naujo kapitalo pritraukimą jų finansavimui. Šiuo metu (1959 I 1) N.Y. biržoj yra įleistos 1200 įmonių akcijos. Jos yra išleidę apie 1500 paprastų ir privilegijuotų akcijų laidų. Išleistų akcijų vienetų skaičius siekia jau 5 bilijonus, kurių bendra rinkos vertė sudarė 277 bilijonus dol. Be to, N.Y. biržos prekyboj eina 1114 atskirų lakštų laidos su 106 bilijonų dol. vertės. Žinoma, bendra vertybių rinkos vertė kasdien keičiasi, nes jų kainos nuolatos svyruoja, pvz. 1958 net 435 akcijų vertė pa-

kilo ne mažiau 50%. Tai buvo vieni iš geriausių metų akcijų prekyboj, nes aplamai akcijų vertė per metus pašoka 34%. Akcijų kainų svyravimas priklauso ne tik besikeičiančių ūkinių sąlygų, mokamų dividendų ir apskritai krašto finansinės padėties. Akcijų kainose atsispindi taip pat publikos reakcijos į gyvenamo laiko politinius, ekonominius ir finansinius įvykius bei jų galimas ar spėjamas ateities perspektyvas.

Daugiausia akcininkų turi Amerikos telefono ir telegrafo bendrovė — 1.619.400. Po jos su 725.000 akcininkų eina General Motors Corp.; 502.562 Standard Oil Co. (N.J.), ketvirtoj vietoj su apie 395.000 akcininkų stovi General Electric Co. ir kt. Tik palyginti mažai daliai visų JAV akcinių bendrovių atstovaujama N.Y. biržos prekyboj. Tačiau tų bendrovių ekonominė reikšmė matyti vien iš to, kad jose dirba apie 20% JAV civilinių darbininkų, o jų turimas kapitalas ir prekybinės apyvartos sudaro apie trečdalį visų JAV privatinių bendrovių turimų investicijų bei apyvartų.

Federalinė valdžia žiūri, kad bendrovės, prieš leisdamos naujas vertybes, pateiktų ko plačiausią informaciją apie savo padėtį ir pačias viešai siūlomas parduoti vertybes. Į pačią N.Y. biržos prekybą tos vertybės gali patekti, kai jos jau kurį laiką buvo paskleistos kapitalą investuoti ieškančioj publikoj. Antra, centrinė valdžia stropiai reguliuoja per Federalinius rezervų bankus kreditą, naudojamą biržos vertybių prekyboj. Vertybių transakcijoms kreditas varžomas, kai akcijų kainos tolydžio kyla, pvz. dabartinė akcijų ‚bull market' (kylanti rinka) prasidėjo 1958 bal. mėnesį, todėl ir reikalaujama įmokėti už perkamas akcijas suma, vad. margin, buvo palaipsniui pakelta iki 90% jų perkamos vertės. Pati N.Y. biržos nario teisė, vad. vieta, gali būti perkama bei parduodama, gavus biržos vadovybės sutikimą. Jos kaina svyruoja ir daugiausia priklauso nuo pačios biržos prekybos aktyvumo. Aukščiausia kaina už biržos nario vietą buvo sumokėta 1929 — 625.000 dol. 1942 ji buvo nukritusi iki 17.000 dol. 1959 IV nario teisė buvo perleista už 145.000 dol. N.Y. birža, kaip įstaiga, turi per 1300 tarnautojų ir keletą pastatų su visa eile įrengimų. Jos pajamas sudaro narių įnašai bei jų atsilyginimas už biržos patarnavimus ir rinkliavos iš bendrovių, kurių vertybės yra įleistos į biržos prekybą. 1958 N.Y. birža turėjo 16,3 mil. dol. pajamų, kurių apie 55% išleido tarnautojams, 17% pastatų bei patarnavimų išlaikymui. Biržos, kaip draugijos, turtas 1958 XII 31 siekė per 30 mil. dol.

New York Stock Exchange: Fact Book 1959; New York Stock Exchange: Annual Report 1958; *L. Engel,* How to Buy Stocks 1953. *J.Pžm.*

New London JAV mst. Connecticute, prie Thames upės žiočių; 30.551 gyventojas (1950). N.L. yra nuolaidžioj į upės žiotis-įlanką vietoj su patogiu uostu. Pramonė: laivų statyba (čia 1957 pastatytas pirmasis pasaulyj atominis povandeninis laivas), turbinų, įrankių, tekstilės, spaudos mašinų, cigarečių popieriaus, radijo ir televizijos aparatų, o kitapus įlankos esančiame Grotone didelis vaistų (Chas. Pfizer Co.) fabrikas. Iš mokslo įstaigų pažymėtinos: pakrančių apsaugos akademija, karo laivyno povandeninių laivų įgulų m-la, admirolo Billardo akademija, moterų kolegija. N.L. yra ir vasarvietė su keliais jachtų klubais. Kasmetinės irklavimo rungtynės tarp Harvardo ir Yale univ. studentų ekipų vyksta Thames upėj su baigme ties N.L. Mieste yra keli seni istoriniai XVII–XVIII a. pastatai, muziejus. N.L. įkurtas 1646 ir pradžioje turėjo indėnų vardą Nameaug (= žvejybos vieta), bet 1658 pavadintas New Londonu. 1781 anglų sudegintas, 1784 gavo miesto teises.

Newman (tikroji pavardė Roberts) 1. Ernest (1868–1959) anglų muzikos biografas, Manchester Guardian (1905–06) Birmingham Daily Post (1906–19), Londono Observer (1919–20 ir Sunday Times (1920–58) muzikos kritikas. N. daugiausia domėjosi romantine vokiečių muzika, ypač daug darbų paskelbė apie Wagnerį, iš kurių išskirtina Wagner as Man and Artist 1914 (²1924), Fact and Fiction about Wagner 1931, The Wagner Operas 1949 ir monumentali biografija Life of Richard Wagner, 4 tt., 1933–46. Be to, išsp. Elgaro (1906, ²1920), Wolfo (1907) ir R. Strausso (1908) biografijas, Gluck and the Opera 1895, The Unconscious Beethoven 1927 ir The Man Liszt 1934, muz. kritikos pagrindų studiją A Musical Critic's Holiday 1925, populiariųjų operų nagrinėjimus Stories of the Great Operas, 3 tt., 1928–30, More Stories of Famous Operas 1943 ir kt. Jo kritinių straipsnių atranka iš Sunday

Times išsp. rinkiniuose From the World of Music 1956 ir More Essays from the World of Music 1958.

H. Van Thal (red.), Fanfare for E. N. 1955.

K.O.

2. Francis William (1805–1897) anglų mokslininkas, racionalistas, kardinolo John Henry (3) brolis, 1846–69 dėstęs Londono univ. Svarbiausias jo veikalas — Phases of Faith 1850. T. G. Sievering, Memoir and Letters of Francis W. Newman 1909.

3. John Henry (1801–1890) anglų teologas ir apologetas, kardinolas. Turtingo bankininko masono ir kalvinistės motinos sūnus. 1817 įstojo į Oksfordo univ. 1820 jau bakalauro laipsny, 1822 Oriel kolegijos fellow, 1824 anglikonų bžn. diakonas, nuo 1826 Oriel kolegijos tutor, nuo 1828 Švč. Marijos bžn. kuratorius. 1832 atsisakė nuo prof. ir visų pareigų Oxforde ir, susidraugavęs su R. H. Froude, lydėjo jį Italijon. 1833 pradėjo anglikonų bažnyčioje naują srovę, kovodamas su liberalistinėmis ir racionalistinėmis tendencijomis; ji gavo Oksfordo judėjimo vardą. Šiam reikalui jis paskyrė kelerius metus, norėdamas surišti anglikonų teologiją su Bažnyčios Tėvų mokslu. Pagal jo samprotavimą esančios 3 Bažnyčios šakos: Romos katalikų, graikų ortodoksų ir anglikonų. Pastaroji esanti via media tarp protestantizmo ir katalikybės. Studijuodamas Bažnyčios Tėvus, ypačiai kontroversijas su eretikais, pastebėjo, kad tik Katalikų Bažnyčia išlaikė tradicinį mokslą. Dvasioje tapęs jau katalikų, rašo Essay On the Development of Christiane Doctrine (vėliau sukėlusią katalikų tarpe aštrią kritiką), kur įrodinėjo, kad tikėjimo depozitas esmėje nėra pasikeitęs Katalikų Bažnyčioje amžių bėgyje ir Kat. Bažnyčia nėra iškreipusi Tėvų tikėjimo. Dar kurį laiką lūkuriuodamas, bet galutinai apsisprendė tik 1845 ir įstoja į Katalikų Bažnyčią. Kitais metais nuvyko į Romą ir po trumpų teologinių studijų 1847 V 30 įšventintas kunigu. Tuo tarpu parašė romaną Loss and Gain, kuriame yra autobiografinių atsivertimo davinių. Grįžęs į Angliją, šv. Pilypo Neri oratorijos pavyzdžiu, Maryvale įsteigė panašią oratoriją anglams, kurios nariams padaugėjus, 1852 perkėlė ją į Edgbaston šalia Birminghamo. Įsteigus Dublino katalikų univ. (1851), N. tapo jo pirmuoju rektorium, jam parašęs The Idea of University, kur žymu naujos pedagoginės idėjos ir teologijos moksle deduktyvinio metodo pabrėžimas. Jo kaip konvertito, kai kurios idėjos nepatiko tradicionalistams katalikams, pamiršusiems, kad N. savo raštuose kalba anglikonams, kurie tiki Dievo buvimą; jis kreipiasi į anima christiana, o ne į katalikus, todėl ir vartoja kitokią kalbą. Dėl nepasitenkinimo N. 1858 turėjo apleisti universitetą. Kitais metais turėjo nemalonų susikirtimą su Anglijos primu kardinolu H. E. Manningu, kuris įtarė N. esant autorium vieno straipsnio N. redaguotame The Rambler laikraštyje. Kardinolas Manning skundė N. Romai kaip ‚pavojingą žmogų Anglijoj', įžiūrėdamas jame liberalą. Įtarimas padidėjo, kai N. įsileido į polemiką su anglikonais C. Kingsley ir E. B. Pusey, kurie savo ultramontaniškas pažiūras rėmė kardinolu Manningu. Vatikano Bažnyčios susirinkimo metu N. buvo nuomonės, kad nuspręsti popiežiaus neklaidingumo dogmą dar neatėjęs laikas. Kai ši mintis (rašyta viename privatiniame laiške) išėjo į viešumą, audrą prieš N. dar padidėjo, nors po dogmos paskelbimo N. gynė popiežiaus neklaidingumą prieš Gladstoną, tvirtinusį, kad po dogmos paskelbimo geras katalikas negali būti geru patriotu anglu. Paskutiniais N. gyvenimo metais N., po tiek kovų ir nepasisekimų, po tos nuolatinės įtarimų atmosferos, kurioje turėjo gyventi, mačius kaip griuvo gražiausi užsimojimai (rektoriavimas Dublinе, Šv. Rašto vertimas, katalikų studentų oratorija Oksforde), buvo apvainikuotas triumfu, kai pop. Leonas XIII, prašomas anglų katalikų, pakėlė N. kardinolu. Anglijoje N. buvo gerbiamas ir vertinamas ne tik katalikų, bet ir anglikonų kaip mokslininkas, rašytojas, poetas, drąsus, nors ne visada preciziškas teologas. Jo nuopelnas, kad anglikonų bažnyčioje pradėta apsivalyti nuo liberalizmo ir racionalizmo, o daugelis anglikonų apsisprendė už Katalikų Bažnyčią, kuriai respekto ir pagarbos anglosaksų kraštuose sužadino kaip tik N. raštai. Jei pragmatistai, evoliucionistai, immanentistai, modernistai, fideistai, neo-

J. H. Newman

scholastikai laiko N. savo šalininku, tai tik dėl to, kad jis pasisavino šį tą iš tų srovių — tiesos ir pozityvinės jėgos elementus, tačiau nepasiduodamas tų srovių doktrinalizmui ir vienašališkumui, o iš jų visų sukurdamas originalų požiūrį į konkretų žmogų ir gyvą bei gaivinančią religiją, kuri davė naujo impulso ir katalikų teologinei minčiai. Visi N. veikalai, paties galutinai suredaguoti, sudaro 31 t., išleisti Londone 1870–79 ir išversti į kitas kalbas. N. autobiografija (Cardinal Autobiography) ir laiškai (Letters) 1957, Prose and Poetry 1952. N. lietuviškai išversta Gegužės mėnuo 1932.

P. Thureau-Dangin, La renaissance catholique en Angleterre 1899–1906; *H. Bremond,* N. Essai de biographie psychologique 1906; *G. Semeria,* Il cardinale N. 1907; *A. Gasquet,* Il cardinale N. a Roma 1925; *J. M. Floud,* Cardinal N. and Oxford 1936; *R.Sencourt,* The Life of N. 1948; *J. A. Lutz,* Le card. John Henry N. 1950. *J.V.*

New Mexico, Naujoji Meksika, stp. N.M., JAV vst. Uolų kalnų p. dalies srityj, abipus Rio Grande del Norte aukštupio; 315.115 km², 842.000 gyv. (1958, 1940 — 531.818), sostinė Santa Fė. Teritorijos didumu N.M. yra penktoji, o gyv. skaičiumi 38-ji Amerikos vst. Žemės paviršius yra lengvai banguota aukšta lyguma su atskirais, stačiais uolų kalnais ir išraižyta kai kur tarpeklių ir slėnių. Uolų kalnyno p. skaidulos pasiskleidusios š. jos dalyj, kur Sangre de Kristo (Kristaus Kraujo) kalnai dominuoja jos centrinei sričiai; Gvadalupės kalnai iš p. dalies persimeta ir į Meksiką. Aukščiausias kalnas (4058 m) yra North Truchas Peak, žemiausia vieta (876 m) yra Eddy aps. Žemyno takoskyra eina išilgai v. dalį.

Klimatas būdingas mažu drėgmenų kiekiu ir dideliu saulėtumu. Dėl to N.M. vadinama ‚Saulės Šviesos' vst. Per metus vidutiniškai 60% N.M. dienų yra be debesų. Drėgmenų pietų dalyj iškrinta apie 150 mm, o šiaurinėj ligi 700 mm ar daugiau. Temperatūros svyravimai dideli: aukščiausia temperatūra pakyla ligi 43°C, o žemiausia ligi −33°C. Vidutinė metinė temperatūra Santa Fė (šiaurės dalyj) yra 9,5° C. Augalija daugiausia yra pusdykumių, skurdi ir reta, bet drėgnesnėse vietose, ypač šiaurės vakarų dalyj yra didelių spygliuočių miškų ir kt. medžių. Būdingas N. M. augalas yra kaktusas. Valstybiniai miškai apima apie 4 mil. ha, o privatūs ir tankiausiai apaugę — apie 1,7 mil. ha. N.M. yra žymi įvairiomis gamtos įdomybėmis, kurios sudaro 8 tautinius gamtos paminklus, vieną federalinį valstybinį ir 4 vietinius valstybinius gamtos apsaugos parkus. Didžiausioji gamtos įdomybės yra Carlstado urvai (žr.). Be to, N.M. yra 4 indėnų rezervatai, iš kurių navahų rezervatas, apimąs 6.250.000 ha, yra didžiausias visoje Amerikoje.

Žemdirbystė gerai klesti drėkinamose vietose. Svarbiausios jos kultūros: medvilnė, kukurūzai, kviečiai, sorga, bulvės, pupelės ir pašarinės žolės. Gyvulininkystė yra žymi; daugiausia auginama galvijų (apie 1.300.000). Žemdirbystė duoda (1954) apie 100 mil. dol., o gyvulių ūkis apie 200 mil. dol. pajamų. Mineraliniai turtai: nafta, degančios dujos, akm. anglis, varis, švinas, nežymūs kiekiai aukso ir sidabro. Pramonėj vyrauja žemės ūkio produktų ir medžio apdirbimas. Potašo kasyklos pradėjo veikti 1931, o po II pas. karo N.M. pirmauja potašo produkcija visoje Amerikoje. Be to, ji yra viena turtingiausių Amerikos vst. urano rūda, kurios žymūs kiekiai aptikti keliose krašto vietose.

Švietimu ligi 1891 veik išimtinai rūpinosi religinės institucijos, kurios čia steigė savo misijų stotis ir m-las, bet tik nuo 1911 prasidėjo valstybiniu mastu švietimo organizavimas. Iš aukštųjų mokyklų svarbiausios yra šios: N.M. univ. Albuquerque (apie 10.000 stud.), N.M. Highlando univ. Las Vegas, žemės ūkio akademija Las Cruces ir kasyklų - technologijos institutas Socorro mieste.

Istorija. Pirmieji N.M. pasiekė, ištyrė, okupavo ir kolonizavo ispanai. 1539 vienuolis Marcos de Niza buvo pavestas N. Ispanijos vicekaraliaus ištirti plotus į šiaurę nuo Culiacano ir užmegzti su indėnais draugiškus santykius. Jį lydėjo Estevan, išlikęs gyvas Narvaezo ekspedicijos dalyvis. 1581 pranciškonas Augustinas Rodriguez išvyko didelėn ekspedicijon apkrikštyti indėnus, gyvenančius į šiaurę nuo Meksikos. Pirmoji ispanų kolonija buvo įkurta 1598 prie Chama upės, o 1609 įkurtas Santa Fė. 1680 įvyko indėnų sukilimas ir ispanai misininkai bei kolonistai tapo išvaryti, bet ispanai 1692–96 vėl okupavo kraštą. 1821 ji padaryta Meksikos provincija. Texas 1841 ir 1843 suruošė nesėkmingas karines ekspedicijas į N.M. tikslu užkariauti teritoriją ligi Rio Grande, bet jos nepasiekė. Prasidėjus JAV ka-

rui su Meksika, amerikiečių daliniai, vadovaujami plk. S. W. Kearny, okupavo visą N.M. teritoriją ir 1846 VIII 18 paskelbė JAV dalimi, kurią per 5 metus valdė karinis gubernatorius. 1850 IX 9 įteisinta kaip N.M. teritorija, kuri apėmė ir dabarties Colorado ir Arizonos vst., kurios betgi 1863 ir 1865 buvo atskirtos. Nenuoramos užpuldinėtojai indėnų gentys apašai ir navahai apgyvendinti jiems įkurtuose rezervatuose. 1912 I 6 N.M. buvo priimta nariu į JAV sąjungą. 1945 VII 16 N.M. dykumoj buvo susprogdinta pirmoji atominė bomba. *A.B.*

New Orleans (Naujasis Orleanas) JAV mst., didumo pirmasis Louisianoj, Misisipės upės deltoj; 570.445 gyv. (1950). N.O. yra didumo antrasis JAV uostas. N.O. yra 27 Misisipės baseino valstybių vandens kelių vartai į jūrą, nors jis nutolęs nuo upės žiočių už 170 km plaukiant prieš vandenį. Didžioji miesto dalis išaugusi tarp upės ir Pontchartraino ež., kuris 7 km ilgio kanalu sujungtas su upe. Žemė, ant kurios stovi miestas, yra iš upės sąnašų-nuosėdų. Iškiliausios jos vietos yra vos apie 4 m aukščiau vidurkinio Meksikos įlankos lygio, o žemiausios — apie 3 m žemiau jos ir upės potvyninio lygio. Dėl to visas miestas apsaugotas nuo potvynių pylimais. Per du šimtmečius didžiausia jo problema buvo kanalizacijos ir švaraus vandens tiekimo reikalai. Miestas kęsdavo dažnas choleras ir geltonojo drugio epidemijas. Mst. kūrėsi išilgai upės šiaurės kranto, ties jos staigiu posūkiu iš Vakarų į pietus, ir dėl to buvo pramintas ‚pusmėnulio' miestu. Klimatas šiltas, subtropinis, be šalčių ir be nepakeliamų karščių, nes vasarą karštį švelnina vėjapūtis nuo jūros. Retai kada temperatūra pakyla per 38°C. Vidurkinė temperatūra: I — 14, VII — 27.5 ir metų — 20,5°C. Gyv. kilmė yra labai mišri; didžiausios grupės yra negrų, italų, prancūzų, ispanų, airių ir vokiečių. Tautiniu atžvilgiu geriausiai laikosi prancūzai, kurie čia susimaišę su senaisiais ispanais kolonistais, kalba sava tarme ir jaučiasi esą ‚namie', nes jų protėviai įkūrė miestą, kurio senamiestis Vieux Carré ir savo išvaizda yra išlikęs prancūziškas. Tai vienintelis toks JAV miestas su europine dalimi.

N.O. yra didžiausias pasaulyje žemės ūkio produktų transporto uostas. Jo krantinės yra apie 76 km ilgio. Per metus įplaukia apie 3000 laivų, maždaug 30 mil. b.r.t. tonažo. Įvežama: cukrus, bananai, kava, arbata, melasas, boksitas ir daugybė kitų dalykų, o išvežama kukurūzai, naftos produktai, plienas, medvilnė, mašinos, automobiliai ir kt. N.O. yra didžiausias JAV medvilnės, ryžių ir alyvos prekybos centras su jų biržomis. Pramonėje vyrauja laivų statyba ir žemės ūkio produktų perdirbimas.

N.O. yra vienas didžiųjų JAV kultūros centrų su židiniu Vieux Carré. Jis turėjo savo operą anksčiau už Naujorką; mieste

N. Orleanas

yra kelios meno galerijos, muziejai, teatrai, simfonijos orkestras ir kt. Ypač N.O. yra žinomas karnavalų sezonu. Vieux Carré yra nuo seno patapęs daugelio dailininkų, muzikų ir rašytojų meka. Iš 4 univ. ir kelių kolegijų seniausias yra Tulane univ., įkurtas 1834; jėzuitų Loyolos (įkurtas 1912) ir negrų Šv. Ksavero univ. yra privatūs universitetai. Iš miesto įžymybių svarbesnės šios: Delgado meno muziejus, Cabildo — buvusi prancūzų ir ispanų viešpatavimo laikais kolonijos administracijos būstinė (paversta istoriniu muziejumi), Presbiterija (gamtos muziejus) ir tarp šių abiejų rūmų esanti Šv. Liudviko katedra (1794), Audubon parkas ir miesto parkas.

N.O. įkūrė apie 1718 prancūzas J. B. Lemoyne, prancūzų Louisianos kolonijos gubernatorius. 1722 kolonijos sostinė, nuo 1863 ispaniškosios Louisianos dalies sostinė, 1800 vėl Prancūzijos, 1803 JAV. Prie N.O. 1815 I 8 įvyko JAV ir D. Britanijos kariuomenų kautynės, kurias laimėjo amerikiečiai.

Lyle Saxon, Fabulous New Orleans 1929; *H. Kane,* Queen New Orleans, City by the River 1949; *R. Tallant,* Romantic New Orleanians 1950.
A.B.

New Philadelphia JAV mstl. Pensilvanijoj, Schuylkill aps., 14 km į š.r. nuo Pottsville; apie 2500 gyv. Jis yra akm. anglies kasyklų pramonės vieta.

N. P. lietuviai. Pirmieji lietuviai pradėjo kurtis apie 1885; 1914 jau buvo 1600, kurie daugiausia dirbo anglių kasyklose. Tuo metu veikė daug draugijų. 1896 įsteigta Saldžiausios Jėzaus Širdies parapija. Parapijai priklauso 360 šeimų. Veikia LRKSA.

New Plymouth N. Zelandijos mst. ir uostas šiaurinės salos, vakarų pakraštyj; turi 24.700 gyv. (1953). N.P. yra vienas didžiausių N. Zelandijos pieninkystės centrų ir žinomas savo puikiais parkais. Dėl to dažnai vadinamas N. Zelandijos sodu. Netoli nuo miesto yra Egmonto kalnas (2519 m) — mėgiama žiemos sporto vieta.

Newport 1. Velšų Casnewydd, p.v. Anglijos mst. ir uostas Monmouthshire grafijoj, prie Bristolio kanalo; 105.285 gyv. (1951). Pro jį išvežama daugiausia plienas, geležis ir jų gaminiai, nes artimoje apylinkėje yra didelės jų liejyklos. Pramonė: alaus, gumos, gutaperčos, vario, glž. liejyklos, lėktuvų, chemikalų, elektros reikmenų gamyba. N. išaugo aplink XII a. statytą pilį ir buvo vadinamas Novus Burgus. Mieste išlikusi (1930 atstatyta) pilis; yra muziejus, meno galerija ir normanų stiliaus katedra.

2. D. Britanijos Wight salos sostinė, 20.426 gyv. (1951). N. yra beveik salos viduryj prie Medina upės (uostas) ir svarbus ne tik administracijos, bet ir ūkio centras.

3. JAV mst. Ohio vst., Cincinnati priemiestis; 31.044 gyv. (1950).

4. JAV vasarvietė Rhode Islando pajūryj; 37.564 gyv. (1950). N. yra vienas turtingiausių ir JAV pajūrio kurortų su daugybe prabangių vilų ir įvairių pramogų vietomis ir drauge karo laivyno bazė su mokykla, ligonine ir hidroplanų uostu. Mieste (senamiestyj) yra keli istoriniai namai: Wantono-Hazardo namai statyti apie 1675, saugojami kaip muziejinis dalykas, buvę kvakerių susirinkimų (maldų) namai (1699, muziejus), kolonialiniai valstybės namai (1739, istorinis paminklas), Redwoodo biblioteka (1747) su rinkiniais senų knygų ir meno kūrinių, Touro sinagoga (1763, seniausia Amerikoje) ir kt. Mieste yra išlikęs senas bokštas, manoma, statytas vikingo Leifo Ericsono apie 1000. N. buvo įkurtas 1639 religinės atskalos iš Massachusetts Bay kolonijos. Apie 1646 įkurta laivų statyba, kuri buvo labai žymi kolonijos laikais. 1758 Benjamino Franklino broliavaikis James Franklin įsteigė tebeeinantį savaitraštį Mercury, vieną seniausių JAV laikraščių.

Newport News JAV mst. ir uostas p.r. Virginijoj, prie James upės žiočių, priešais Norfolką ir Portsmouthą; 42.358 gyv. (1950). Drauge su Hamptonu, Norfolku ir Porthsmouthu sudaro vieną Hampton Roads uostą, vieną didžiausių prekių apyvarta (akm. anglis, tabakas) visoj Amerikoj ir karo laivyno bazę. Uosto garantuotas gylis 10,5 m. Jis yra apsaugotoj įlankoj. N.N. yra vienas didžiausių pasaulyje laivų statybos uostų, su didelėmis verftėmis ir sausaisiais dokais. Čia paprastai statomi didieji JAV karo ir civiliniai laivai. N.N. vardas (Newportes Newes) minimas jau 1619, bet tik nuo 1880, kai jis buvo išrinktas Chesapeake and Ohio geležinkelių b-vės akm. anglies išvežimo uostu, pradėjo sparčiai augti. Prie N.N. 1862 III 9 įvyko pirmosios pasaulio istorijoj šarvuotų laivų (Monitor ir Merrimac) kautynės. Per abu pasaulinius karus N.N. buvo svarbus karinio jūrų transporto uos-

tas, pro kurį buvo išsiunčiama daugybė laivų su kariais ir karo reikmenimis.

New Rochelle JAV mst. Naujorko vst., 24 km į š.r. nuo Manhattano centro, prie Long Island sąsiaurio; 59.725 gyv. (1950). N.R. pirmoj eilėj yra rezidencinė vietovė su daugybe puošnių vilų, pastatytų jaukioj, ramioj, parką primenančioj aplinkumoj. Kai kurie gyvenamieji namai yra dar iš kolonijinių laikų. N.R. yra kat. kolegija (įkurta 1904), keli parkai, ilgas pajūris su maudyklų paplūdymiais. N.R. įkūrė 1688 prancūzų hugenotai (iš jų kai kurie buvo iš Prancūzijos La Rochelle miesto). Čia kurį laiką gyveno valstybės padovanotame dvare Thomas Paine, kurio gyvenamieji namai paversti muziejumi.

New South Wales žr. Naujasis P. Uelsas.

Newton 1. Charles Thomas (1816–1894) anglų archeologas, 1840–62 dirbęs Britų muziejuje, vėliau dėstęs klasikinę archeologiją Yates ir Londono univ. Vykdė archeologinius kasinėjimus M. Azijoje. 1856–57 Halikarnase surado garsaus mauzoliejaus liekanų. Išsp. A History of Discoveries at Halicarnassus (su R.P. Pullanu) 1862–63, Travels and Discoveries in the Levant 1865, Essays on Art Archeology 1880.

2. Isaac, Sir (1642 XII 25 — 1727 III 20) anglų fizikas, mechanikas, astronomas ir matematikas, kuris suformulavo pagrindinius mechanikos dėsnius, surado visuotinės traukos, arba gravitacijos, ir šviesos spindulių monochromatiniais spinduliais pasiskirstymo dėsnius; greta G. W. Leibnizo išvystė diferencialinį ir integralinį skaičiavimą. N. gimė Anglijos Woolsthorpo mstl., netoli Granthamo, ūkininko šeimoje. Tėvas mirė dar N. negimus, o 1645 motina ištekėjo antrą kartą, N. apgyvendino pas senelę. Patėviui mirus, motina N. atsiėmė ir dvylikametį leido į Granthamo mokyklą. 1661 N. stojo į Trinity College, kur 1665 gavo bakalauro laipsnį, o 1668 magistro. Nuo 1669 iki 1701 Cambridge univ. fizikos-matematikos katedros prof., nors kelerius paskutiniuosius metus paskaitų neskaitė. Produktingiausias N. buvo 1660–80. 1661–69 N. nustatė gravitacijos dėsnį ir įsigilino į matematikos ir optikos tyrimus. Būdamas Cambridge univ. parašė svarbiausius mokslo veikalus. 1672 išrinktas Londono karališkosios draugijos nariu, o 1703 jos prezidentu; nuo 1669 Paryžiaus mokslų akad. narys. 1695 N. paskirtas pinigų kalyklos tvarkytoju, o nuo 1669 jos dir.; sutvarkė pairusį pinigų kalimą. Nuo 1669 gyveno čia Londone, čia netolimame Kensingtone (dabar Londono dalis), pastarajame ir mirė. Palaidotas anglų tautiniame panteone.

I. Newton

Besivystanti Anglijos pramonė, prekyba ir jūrininkystė pareikalavo iš mechanikos, optikos, astronomijos ir su jomis susijusios matematikos naujų žinių ir metodų. Tuo metu M. Koperniko, J. Keplerio, G. Galilei darbai jau buvo davę tvirtą pagrindą heliocentrinei sistemai, bet daugumas jos mechaninių problemų dar nebuvo išspręsta. Jas sprendė G. Galilei, R. Descartes, Ch. Huygens ir kiti ir artėjo prie traukos dėsnio, ypač kai Huygensui pasisekė surasti švytuoklės švytavimo dėsnį ir įcentrinį pagreitį. R. Descartes, P. Fermat ir kiti ieškojo naujų matematikos metodų. Štai visas šias problemas, įimant ir optiką, teko N. papildyti savais stebėjimais ir apibendrinti. Kaip tų darbų išvadą N. parašė savo garsųjį veikalą Philosophiae naturalis principia mathematica, kuris buvo išsp. 1687 (angliškas vertimas 1729, tobulesnis 1803). Šiame veikale N. suformulavo pagrindinius mechanikos dėsnius: inercijos, pagreičio ir veiksmo su atoveiksmiu, kurie paliko klasikinės mechanikos pagrindu. Tame pačiame veikale buvo ir gravitacijos dėsnis, o su juo drauge planetų, jų palydovų ir kometų judėjimo teorija, kurioje parodyta jų kelių nukrypimo (potvyniai, Jupiterio suplotumas, mėnulio variacija, mazgų slinkimas) nuo Keplerio dėsnių priežastis; išnagrinėjo kai kurias hidrostatikos ir hidrodinamikos problemas. Kiti svarbūs N. veikalai iš šviesos mokslo. Optica parašyta 1687 (išsp. 1704), Completing the Account of his Results on of his Views on the Nature of Light 1675. N., norėdamas pašalinti optinių įrankių trūkumus, 1666 pradėjo tyrinėti šviesos spindulius ir tais pačiais metais įsitikino, kad šviesos spindulys nėra vienalytis, bet įvairaus lūžio spindulių kompleksas, ir suprato, kad dėl to teleskopo gaunami ne visai ryškūs vaizdai. N. nenumatė, kad toji, vadinamoji chromatinė aberacija, gali

būti pašalinta, ir sugalvojo veidrodinį teleskopą. N. tyrė labai plonų plokštelių spalvas ir dėl to laikomas pirmasis suradęs šviesos bangos ilgį; pirmas pradėjo tyrinėti šviesos bangų difrakciją ir poliarizaciją esant dvigubam lūžiui. N. mėgino išaiškinti šviesos prigimtį ir iškėlė mintį, kad šviesa yra korpuskulių (žr.) srovė, einanti iš šviečiančio kūno; vėliau prileido ir hipotetinio eterio buvimą, manydamas, kad korpuskulių dūžiai sukelia eterio bangas; dar vėliau nuo eterio atsisakė. N. pirmas padarė skysčio (sėmenų aliejaus) termometrą. Ne iš karto N. mintys mokslininkų buvo pripažintos; jos susilaukė kritikos, ypač dėl korpuskulių ir žemės suplotumo teorijos. Mat, daugumas tų laikų mokslininkų laikėsi vadinamosios kartezianiečių (nuo lot. rašomos R. Descartes pavardės Cartesius) fizikos, pagal kurią žemė turėjo būti pailga. Ginčą nulėmė XVIII a. prancūzų mokslininkas A. C. Clairaut, Paryžiaus mokslų akademijos dienovidinio ilgio matavimo dalyvis, parašęs traktatą apie žemės formos ir Galileio kometos, Jupiterio ir Saturno veikiamos, perturbaciją. XIX a. viduryje iš Urano perturbacijos atradus buvusią nežinomą Neptūno planetą, galutinai buvo baigtas ginčas N. naudai. XIX a. pabaigoje įsigalėjo šviesos bangų teorija, kai ja pasirėmęs T. Young išaiškino šviesos interferenciją, o O. Frenelis difrakciją. XX a. vėl manoma, kad šviesos spindulys turi dvejopą prigimtį, banginę ir medžiaginę. Matematikoje N., greta G. W. Leibnizo, nustatė diferenciavimo ir integravimo pagrindus ir parodė, kad tie du veiksmai vienas kitam atvirkšti. Pasinaudojęs P. Fermato, J. Walliso, I. Barrowo darbais, davė fluksijų pagrindus ir apibendrino dvinario laipsnį (N. binomas) bet kuriam sveikam laipsnio rodikliui. Parašė Analysis per Equationes numero terminorum infinitas et methodus differencialis (išsp. 1711); Arithmetica universalis 1707, pilnesnis 1712. Dydžių netrūkstamumą vedė N. iš netrūkstamų mechaninių judesių: judąs taškas brėžia liniją, linija — paviršių, paviršius — kūną. Iš viso į geometriją N. žiūrėjo, kaip į mechanikos dalį, kuri pamoko griežto matavimo. Kintamus dydžius N. buvo pavadinęs ‚fluentais', be galo mažus dydžius ‚momentais', kitimo greitį ‚fluksijomis'. Fluentų argumentu ėmė laiką arba kitą kurį savarankiškai kintantį dydį. N. mokėjo rasti racionalinių, irracionalinių ir kai kurių transcendentinių funkcijų išvestines, išreikšdamas tas transcendentines funkcijas begalinėmis laipsnių eilutėmis. Šis būdas vėliau pasidarė svarbi priemonė visai analizei ir jos pritaikymui. N. išvystė kūgio piūvių teoriją, davė kreivių klasifikaciją, nurodė antrojo ir trečiojo laipsnių kreivių brėžimo būdą, o visa tai patarnavo tolimesniam analizės, dalimi ir projektyvinės geometrijos, vystymuisi. N. darbai išsp. 1779–85 Londone ir pavadinti Opera, que existant omnia. Be paminėtų darbų, N. yra parašęs naują šviesos ir spalvų teoriją, fluksijų ir begalinių eilučių metodą su pritaikymu geometrinėms kreivėms — Tractatus de quadratura curvarum 1672 ir Enumeratio linearum tertii ordinis 1736.

D. Brewster, Memoirs of the Life, Writings and Discoweries of Sir I. N. 1885; *A. de Morgan,* Essays on the Life and Work of N. 1914; *F. Dessauer,* Weltfahrt der Erkenntnis: Leben und Werk I. N.s 1945; *E. N. da C. Andrade,* Sir I. N. 1954; *S. I. Vavilov,* I. N.; *Z. Žemaitis,* I. N., jo gyvenimas ir darbai (Švietimo Darbas 8–10, 1927 ir atskirai); *Folkis (O. Volk),* Newtono vieta istorijoje (Logos 1927 ir 1928). *M.Kr.*

Newtono kenotafas prancūzų architekto Étienne Louis Boullée projektuotas paminklas Newtonui, kaip visatos dėsnių tyrinėtojui, milžiniško rutulio forma.

Newtono teleskopas yra reflektoriaus tipas, kuriame šviesa nuo pagrindinio parabolinio veidrodžio atmušama į pagalbinį plokščią veidrodį, pastatytą 45° kampu su teleskopo ašimi. Nuo pastarojo veidrodžio šviesa patenka į okuliarą, įtaisytą šone netoli pryšakinio teleskopo galo.

Newtown JAV vietovė Pensilvanijoj, 42 km į vakarus nuo Filadelfijos centro; apie 2000 gyv. (1959). Jurgis Vašingtonas 1776 XII 26 sumušęs ties Trentonu anglus ir paėmęs apie 1000 belaisvių, XII 27 iš N. pranešė kongresui apie savo laimėjimą. N. apylinkėj (3 km į š.v.) prie Hollnad Rd. 1932 liet. kazimierietės kun. A. Alaburdos (Halaburdos) lėšomis įkūrė vienuolyno na-

Newtowno mergaičių akademija

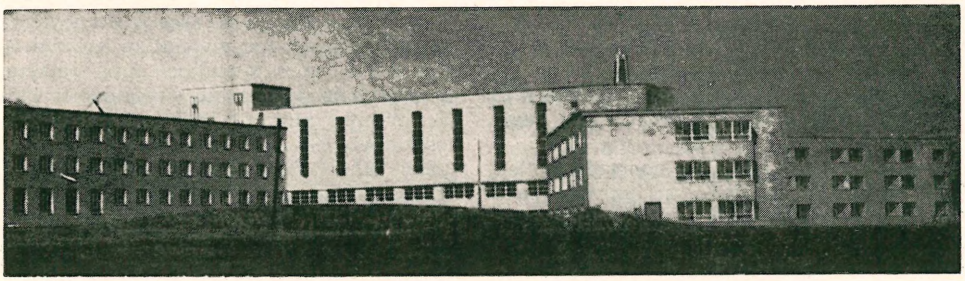

Newtowno kazimieriečių vienuolynas ir senelių prieglauda

mus ir mergaičių akademiją — aukštesniąją m-lą. 1956–59 pastatytas kompleksas rūmų aukštesniajai m-lai, vienuolynui, senelių prieglaudai, bendrabučiui ir koplyčia. Visa institucija vadinasi Villa Joseph Marie. Statybą įvykdė liet. statybos b-vė Neris, vadovaujama dipl. inž. J. Augustinavičiaus.

Nexo Andersen Martin žr. Andersen Martin Nexo.

Nezabitauskis 1. (nuo 1940 Zabitis) Adolfas (g. apie 1906 Baidotų k., Salantų vls., Kretingos aps.) žurnalistas. VDU humanitarinių mokslų fak. studijavo lituanistiką; 1933 Samogitia korporacijos pirm. Kurį metą dirbo Lietuvos Aido red., nuo 1941 VI Kultūros paminklų įstaigos viršininkas; dabar Lietuvos mokslų akad. Aušros muz. vedėjas. Išsp.: J. Basanavičius 1938, Vilniaus bžn. mūsų tautos šventovė 1940 ir kt.; išvertė R. Nachtwey Nuostabusis pasaulis vandens laše 1938 ir kt.

2. (Zabitis) Kajetonas Rokas (1800 VIII 17 Baidotų k., Salantų par. — 1876 IV 18 Varšuvoje) rašytojas, lituanistikos mėgėjas. Kilęs iš laisvųjų ūkininkų Zabitauskių (Zabičių), vėliau, kaip ir jo vyresnysis brolis Kiprijonas, pasivadino N. (lenkiškai Niezabitowski), prie pavardės dar prisidėdamas ir lenkų bajoriško Lubicz herbo vardą. Vidurinį mokslą ėjo Žem. Kalvarijoje ir Kaune. 1821 įstojo Vilniaus univ. moralinių ir politinių mokslų skyriun ir 1824 jį baigė. 1825 išsikėlė Varšuvon, kur gavo tarnybą švietimo ministerijoje. Paskui buvo cenzūros skyriaus sekretorius ir referentas, vėliau vyresnysis cenzorius ir cenzūros komiteto kanceliarijos viršininkas. 1847 išėjo emeritūron.

Vilniuje bestudijuodamas, N. buvo, šalia S. Stanevičiaus, veikliausias dalyvis ano studentų lietuviškojo sąjūdžio (gal net ir organizuoto būrelio), kurio patriotines nuotaikas ir siekimus Stanevičius 1823 išreiškė savo ode Šlovė Žemaičių. Panašiai aną gadynę apibūdino ir N. savo 1824 elementoriuje: „... tame palaimintame dėl mokslo laike atsirand daugel garbingų vyrų visose šalyse Žemaičių, trokštančių šelpti prigimtą liežuvį ir išliuosuoti aną iš to užmiršimo ir paniekinimo, kuriame lig šiolei buvo'. Tas patriotinis užsidegimas paskatino ir N. tyrinėti lietuvių kalbą ir rengti liet. knygeles. 1823 N. išleido K. Kluko lenkiškos knygutės vertimą Surinkimas dasekimu par mokintus žmonias senowias amžiose tikray daritu apey bytes. Nors antraštėje vertėju nurodomas kun. Kiprijonas N., betgi N., 1842 V 1 informuodamas lenkų literatūros istoriką M. Wiszniewski apie savo raštus, nurodė, kad tai jis tą knygelę laisvalaikiu išvertęs, o išleidęs savo brolio vardu, norėdamas jam atsidėkoti už materialinę paramą bestudijuojant. N. sakosi už tą knygelę gavęs iš mokslo mecenato grafo Rumiancevo giriamąjį laišką, kad rašąs kalba, kuri yra neturtinga literatūros veikalais. Beje, prie tos knygelės buvo pridėta prancūziška prakalba, reiškianti padėką Rumiancevui už dėmesį liet. kalbai. 1824 N. išl. (cenzūros leidimas duotas jau 1823) knygelę Naujas mokslas skaitymo diel mažu wayku Žemayczu yr Lietuwos. Tai buvo pirmas iliustruotas liet. elementorius, parašytas daug geresne kalba už dažnai perspausdinėtą Mokslą skaitymo rašto lietuviško. Elementoriaus buvo išsp. 3000 egz., ir jis buvęs išparduotas per 10 mėnesių. Už tą elementorių N. gavęs iš valdžios pagyrimą ir deimanto žiedą dovanų (plg. Kurjer Warszawski 1830 III 2). Be tų dviejų knygelių, N. dar buvo ketinęs (kaip užsiminė savo elementoriuje) parašyti ‚Apey Darżus Waisynius (arba sodnus)'.

Elementoriun N. įsidėjo keliasdešimt

lietuviškų patarlių bei priežodžių ir bibliografinį sąrašą Surinkimas Wysokiu Rasztu Lietuwiszku, Żemaytiszku yra Prusiszkay-Lietuwiszku. Iš viso ten sužymėti 73 dalykai, pradedant 1545 prūsiškuoju katekizmu: XVI a. — 8, XVII — 10, XVIII — 22, XIX — 32. Kad tai ir neperdidelė liet. raštijos dalis, vis dėlto tas sąrašas rodo nemažą N. kruopštumą. Anot M. Stankevičiaus, tai ‚pirmas sistemingos lietuviškos bibliografijos bandymas' (Bibliografia litewska II, 1889). Vėlesnieji bibliografai (M. Stankevičius, S. Baltramaitis ir kt.) naudojosi N. darbu, o L. Ivinskis jį ištisai persispausdino savo kalendoriuje 1860 metams, pridėjęs apie 30 vėliau išėjusių knygų. N. sąrašan įtraukė ne tik knygas, bet ir kai kuriuos spaudai parengtus rankraščius, pvz. 1824 ketintas išleisti A. Strazdo ir R. Aleknavičiaus dainas ir A. Butkevičiaus lietuvių kalbos gramatiką. Kiek praplėtęs ir pataisęs, N. tą sąrašą paskelbė ir lenkiškai — Dziennik Wileński 1824 I–II. N. buvo parengęs spaudai (yra ten įrašytas cenzoriaus leidimas) dar vieną bibliografinį sąrašą Spis dzieł litewskich, żmudzkich i prusko-litewskich (prieš pastarąjį karą rankraštis buvo Varšuvoje — Biblioteka Narodowa, Zbiory Rapperswilskie nr. 440); kaip 1829 data atžymėtoje antraštėje nurodyta, tai buvo ištrauka iš N. Lietuvos istorijos rankraščio.

1823–24 N. atliko kelionę po Lietuvą, tyrinėdamas krašto senienas ir lietuvių kalbos tarmes. Kadangi lėšas buvo skyręs Vilniaus univ. (tai nurodo pats N. laiške Wiszniewskiui), gal galima būtų tai sieti su neįvykdytu K. Kantrimo 1822 siūlymu steigti lietuvių kalbos katedrą Vilniaus universitete. 1823 N. pradėjo rengti liet. kalbos žodyną, kurio rankraštis buvo Varšuvos univ. bibliotekoje (nr. 1201): Żodinikas Lietuwiszkaj - Żemajtiszkas yra Lenkiszkaj yszrożitas. Żodynas nebaigtas; rankraščio gale pridėti 12 psl. iš antrosios žodyno knygos su K raidės žodžiais.

Rašė N. ir liet. kalbos gramatiką, kuri nėra išlikusi. Kaip nurodo S. Baltramaitis (Żivaja Starina 1894 I), P. Matulionis tada turėjo nepilną N. gramatikos rankraštį Gramatyka żmudzko-litewska z uwzględnieniem innych narzeczy litewskich, 1837. A. Janulaitis savo monografijoje apie Kiprijoną N., nenurodydamas žinios šaltinio, mini N. gramatiką Uwagi nad początkami gramatycznemi języka litewsko-żmudzkiego, kurios recenziją parašęs S. Stanevičius. Nei N. žodynas, nei gramatika nebuvo išspausdinta, nors spaudoje buvo reikštas pageidavimas tų veikalų susilaukti ir pats N. keliamas puikiu (doskonały) liet. kalbos žinovu. M. Balinskis siūlė Kraševskiui (1846 VIII 12/24), kad jis savo Lietuvos istorijos rankraštyje pasitaikančias liet. žodžių klaidas, kurias pastebėjęs cenzorius N., geriausiai pavestų N. ištaisyti, nes jis ‚beveik vienintelis ne tik čia, bet gal ir visame krašte žinovas ir žemaičių-lietuvių literatas, kuris, pagrindinai mokėdamas savo gimtąją kalbą ir tiek naudingų veikalų joje išleidęs, ... tinkamiausias yra teisėjas toje srityje'.

Domėjosi N. ir Lietuvos istorija. Vilniuje bestudijuodamas, klausė žymiųjų istorikų J. Lelevelio, Ig. Onacevičiaus ir Ig. Daniliavičiaus paskaitų. 1823 per viešuosius egzaminus N. skaitė savo rašinį apie lietuvių mitologiją, o tų pačių metų vasarą drauge su prof. J. Loboika aplankė D. Pošką ir aprašė jo Baublio senienų rinkinį (Dziennik Wileński 1823 II). Poška su N. buvo artimai susidraugavęs ir mirdamas pavedė jam savo lietuviškus rankraščius. 1829 Varšuvoje N. išsp. Poškos istorijos svarstymus Rozmyślania wieśniaka rolnika (Dziennik Warszawski 1829). N. ir pats rašė Lietuvos istoriją, apie kurią ne kartą buvo minima spaudoje (Kurjer Polski 1830 nr. 64, Magazyn Powszechny 1837 ir kt.) ir apie kurią N. rašė M. Wiszniewskiui, kad tas dalykas priklausęs prie svarbiausių jo gyvenimo darbų. Pr. Zatorskis įvade prie savo istorinės poemos Witold nad Worksłą (1844) trumpai papasakoja apie N. rankraštį Rzut oka na kolej dziejów i języka litewsko żmudzkiego. Kaip iš N. laiško S. Daukantui (1855 II 1/13) matyti, N. ketino versti lenkiškai Daukanto Būdą senovės lietuvių ir M. Valančiaus Žemaičių vyskupystę, nes reikia, anot jo, platinti ‚visas naujas žinias apie tą gražų kraštą ir doruosius žmones'. Tame pačiame laiške N. užsimena, kad 1850 važinėjęs po Žemaitiją ir ketinęs išsp. kelionės aprašymą Przejazdzki z Wilna i Warszawy na Żmudź, odbyte przez Żmudzina.

Varšuvoje gyvendamas, N. gana gausiai, nors ir nelabai reikšmingai darbavosi lenkų raštijoje, leisdamas kalendorius (Kalendarz Powszechny 1835 ir t.t), religines knygas (Dziennik nabożeństwa 1825, Filosof chrześcijański 1830 ir kt.), romanų

vertimus, istorijos veikalus (Rys życia i wybór pism Stanisława Leszczyńskiego 1827).

Vc. Biržiška ir V. Maciūnas, Kaj. Nezabitauskio-Zabičio laiškai (Mūsų Senovė II : 1, 1940); *J. Jablonskis,* Du Nezabitauskiu (Jablonskio raštai I. 1932); *J. Koncewicz,* K. Niezabitowski (Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft Bd. 4, Hft. 22, 1897); *J. Lebedys,* Simonas Stanevičius 1955; *V. Maciūnas,* Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje 1939; *V. Žukas,* K. Nezabitauskis — lietuvių bibliografijos pradininkas (Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai, Istorijos-filologijos mokslų serija, 4, 1958). *V.M.*

3. Kiprijonas Juozapas (1779 IX 13 | tai krikšto data | Baidotų k., Salantų par. — 1837 VII 10 Nancy mieste Prancūzijoje) kunigas, rašytojas, netikras (ne vienos motinos) (2) brolis. Pagal jo tarnybos lapo (1821) duomenis N. 1786–92 mokėsi Kražių mokykloje, o 1792–95 Vilniaus akad. (tada vad. Vyriausiojoje mokykloje); šie duomenys betgi nepatikimi, nes N. tada buvo dar perjaunas. 1795–1802 mokėsi Vilniaus ir 1802-03 Varnių dvasinėj sem. 1803 išv. kun. ir paskirtas Varnių, o 1804 Jurbarko par. administratorium. 1806 Varnių ir nuo 1815 Veliuonos klebonas. 1817 paskirtas tituliniu Minsko kanauninku. Viešai Veliuonos bažnyčioje skelbęs 1831 sukilėlių atsišaukimus ir reikalavimus, N. buvo vėliau tardomas. Įspėtas dėl gresiančio arešto, N. 1832 pabėgo į Prūsus ir kurį laiką gyveno Tilžėje. 1834 karo teismo šiauliuose už akių nuteistas mirti. Anot J. Gabrio, kuris tą žinią ėmęs iš dokumentų, N. 1833–35 gyvenęs Buenos Aires, Argentinoje. 1835 N. atvyko Prancūzijon, kur susitelkė daugumas sukilimo emigrantų. Nuo 1836 N. buvo emigrantų vaikų mokyklos Nancy mieste vedėjas ir mokytojas. J. Gabrys sakėsi patyręs, kad N., esą, nusižudęs; priežasčių jam nepavykę sužinoti. Tą faktą kartoja ir vėlesnis N. biografas A. Janulaitis, o Liet. mokslų akademijos išleistojoje Liet. literatūros istorijoje (I, 1957, 511) rašoma, kad N. nusižudęs dėl slegiančios emigracinės aplinkos ir materialinio skurdo. Betgi M. Urbšienės paskelbtoji N. biografijos medžiaga rodo, kad N. mirė po sunkios 5 savaičių ligos.

K. J. Nezabitauskis

N. paliko stambų pluoštą nespausdintų eilėraščių, pavadintų Eiławimas Lieżuwieja Letuwiszkai Žiamaitijszkamie... dieł Ukininku Žiamaicziu yr Letuwninku Miatuosia 1835 Sudietas Prancuzyjuoja. Ten buvo 19 ilgokų eilėraščių. Rinkinys buvo dedikuotas A. Mickevičiui, ‚šlovingam ir mokytam eiliuotuojui lieżuvyje lenkiškame, bendrui musų lietuvininkui'. Eiliuotoje dedikacijoje N. tarp kitko prašo Mickevičių paramos tam rinkiniui išspausdinti, nes pats N. neturįs lėšų. Rankraštį per Budrevičių N. pasiuntė Mickevičiui 1836 VII 17. Kitą nuorašą 1837 IV nusiuntė Paryžiaus lenkų literatūros d-jos bibliotekai. Iš ten N. poezijos rinkinį paskelbė A. Janulaitis (1930).

N. eilėraščiai nepasižymi nei sklandžia kalba, nei didesne literatūrine verte, betgi yra įdomūs, kaip perdėm politinės poezijos pavyzdys lietuvių literatūros istorijoje, kurioje ligi tol tebuvo vienas kitas atsitiktinis politinio pobūdžio eilėraštis. N. platokai eiliuoja apie 1830–31 sukilimą, aprašinėja emigrantų vargus ir tėvynės pasiilgimą, piktinasi caro valdžios priespauda (‚Kame despotizmas gaun pergalėjimą, | Tenai nėr teisybės...') ir ragina skelbti apie tai pasauliui ('Ieškosiu pagalbos, tėviškei buvimo, | Kad padėtų mums nukelt prispaudimą | Tironų besočių, kur taip mus kankina! | Tegul anų darbus visas svietas žino'), apskritai kelia kovingą nuotaiką (‚Kariauk, broli, širdžia ščyra, | Turim arti žūtį caro') ir tėvynės išvadavimo viltį (‚Nemirė tėviškė ir dar nepražuvo, | Prisikels grakštesnė, nekaip kada buvo'). Kaip įsitikinęs demokratas, N. nepasitiki ponais ir rašo, kad būsimame sukilime ‚ponams nebus vietos'. Eilėraštyje ‚Bus kitaip' N. pranašauja: ‚Artinasi laikas, kad artojaus pelno nebvartos valdonys savo dyku delnu, | Žėdnu kampu žemės dalysis artojai, | Nustos lažai, donys...' N. socialinėms pažiūroms turėjo įtakos tada plačiai išgarsėjęs H. F. R. de Lamennais (žr.). N. rinkinyje yra ilgokas eilėraštis Apsireiškimas vienam kunigui Prancūzijoje, dideliai pabažno gyvenimo, vardu Lameneušas, metuose 1833 prisitropijęs; tai yra gana laisvas de Lamennais knygos Paroles d'un croyant 13 skyriaus vertimas. Randame N. rinkinyje yra ilgokas eilėraštis Apsireiškėraštį apie Birutę.

Politiškai N. laikė save lenku (pvz. rašo: ‚Dėl ko tai mes lenkai po valdžios tironų?'), bet nestigo jam ir tam tikro lietuviško patriotizmo, pvz., siųsdamas poe-

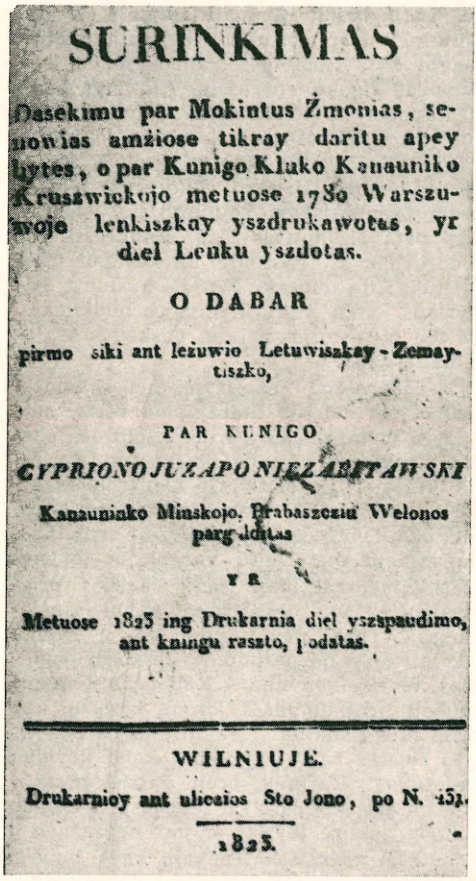

SURINKIMAS

Dasekimu par Mokintus Żmonias, senowias amżiose tikray daritu apey bytes, o par Kunigo Kluko Kanauniko Kruszwickojo metuose 1780 Warszuwoje lenkiszkay yszdrukawotas, yr diel Lenku yszdotas.

O DABAR

pirmo siki ant leżuwio Letuwiszkay-Zemaytiszko,

PAR KUNIGO

CYPRIONO JUZAPO NIEZABITAWSKI

Kanauninko Minskojo, Prabaszcziu Welonos pargulditas

YR

Metuose 1823 ing Drukarnia diel yszspaudimo, ant kningu raszto, podatas.

WILNIUJE.

Drukarnioy ant ulicziios Sto Jono, po N. 431.

1823.

zijos rankraštį Paryžiaus lenkų literatūros d-jai, rašo, tuo savo rinkiniu norįs palikti ženklą, kad apleistoji lietuvių kalba savo išraiškumu, malonumu ir turtingumu prilygstanti kitas kalbas.

N. yra išvertęs de Lamennais Paroles d'un croyant. Bene N. vertimo ištraukos (Wendraunikas. Jaunas koriotojus. Hymn; — tai Paroles d'un croyant 41, 36 ir 23 skyrių vertimas) buvo išsp. atskiru anoniminiu ir be datos leidinėliu.

Dar yra likęs N. rankraštis Iszguldimas Prieguliejimu Tejsibiuos Dieł Giminiu Swietuo pagał Rasztuo Szwentuojo yr pamoksłuo Wieszpaties Chrystusuo yr pagał Małuonies Artymuo... Metuosia 1835 ysz Lieżuwiuo Prancuzyszkuo pargulditas, yr Drukarnieja N. N. yszpaustas. Taigi vertimas buvo parengtas spaudai. Vc. Biržiška spėliojo: ‚Ar tai tik nebus Lamennais Knygos teisybių, išleistos Dembskio 1870 m.?' (Liet. Bibliografija II, nr. 673). Betgi taip nėra, nes de Lamennais Le livre du peuple, kurią V. Dembskis išvertė ana pakeista antrašte, spaudoje pasirodė tik 1837 pabaigoje, o N. rankraštis jau 1835 buvo parengtas.

Galimas dalykas, kad N., kuris buvo didelis Ad. Mickevičiaus ir jo talento gerbėjas, bus išvertęs ir Mickevičiaus Lenkų tautos ir piligrimystės knygas, kurių ištraukos (o gal ir visas vertimas) buvo anuo metu be datos Paryžiuje išspausdintas. 1823 Vilniuje buvo išsp. K. Kluko knygelės vertimas: Surinkimas dasekimu par mokintus żmonias senowias amżiose tikray daritu apey bytes... par Kunigo Cypriono Juzapo Niezabitawski... pargulditas. Betgi tai bus buvęs ne jo, o jo brolio Kajetono vertimas.

J. Gabrys, Lietuvių literatūros apžvalga [2]1924; *A. Janulaitis*, Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas, Žemaičių rašytojas ir politikos veikėjas 1931 (padidintas ir pataisvtas atspaudas iš Tautos ir Žodžio V–VI); *V. Maciūnas*, 1831 m. sukilimo emigrantų lietuviškieji spaudiniai (Mūsų Senovė II : 3, 1938); *B. Pranskus*, Lietuvių literatūros gretose 1959; *M. Urbšienė*, Medžiaga kan. Zabičio ir Vladimiro Gadono biografijoms (XXVII knygos megėjų metraštis I, 1933). *V.M.*

4. Liudvikas (1903 Baidotų k., Salantų vls., Kretingos aps. — 1937 VIII 28 Klaipėdoje) teisininkas, etnografas. Mokėsi Skuodo progimn., baigė Telšių gimn., o teisę VDU. Tarnavo teisingumo ministerijoje, Lietuvos Aido adm., vėliau Panevėžio teisme, 1933 Šiaulių apg. teismo tardytoju, vėliau Kretingos ir Klaipėdos teismuose. Nuo 1926 teisės ir etnografijos bei kt. klausimais rašė Vaire, Lietuvoje, Lietuvos Aide, Šiaurės Lietuvoje, Mūsų Krašte, Gimtajame Krašte, Tautosakos Darbuose ir kt.; 1931 buvo priimtas į Lietuvos žurnalistų s-gą. Išsp. Talkos Žemaičiuose (iš Tautosakos Darbų I, 1935), išvertė: Vokietijos valstybės baudžiamojo įstatymo knyga 1935 ir rankraščiu liko parengta Vokietijos valstybės civilinės teisenos tvarka.

Bibliografijos Žinios 1937, 214 psl.

Nezabitovskij Vasilii Andrejevič (1824–1883) rusų teisininkas, tarptautinės teisės žinovas, nuo 1853 Kijevo univ. adjunktas, 1862 politinių mokslų daktaras. Dalyvavo sudarant brošiūrą — Vozstanije poliakov v Jugo Zapadnoj Rossii 1863. Išsp. O podatnoj sisteme v Moskovskom gosudarstve, Učenije publicistov o meždugosudarstvennom vladenii. Raštų rinkinys 1884.

Nezdelė upelis Eišiškių aps., Versekos (Merkio) deš. intakas, 9 km ilgumo; baseino plotas 51 km².

Nezval Vitezslav (g. 1900) čekų poetas, rašytojas ir dramaturgas. N. laikomas čekiško ‚poetizmo' ir surrealizmo tėvu. ‚Poetizmu' jis vadina gryną poeziją, be minties ir be propagandos, nes, anot jo, poezija esanti vaizduotės ir asociacijų žaidimas. Savo pirmuosiuose rinkiniuose jis pasirodo kaip poetinių fejerverkų meistras, fantastinių rimų išradėjas, neturinčių jokio logiško ryšio asociacijų. Vėliau jis pakeičia temas ir toną, patampa gilesnis, susirūpina mirtim ir laiku. 1934 persimeta į prancūzų surrealizmą. Įsigalėjus komunistinei santvarkai, persimeta į komunizmą. N. vertinamas dėl gyvos vaizduotės žaismingumo, neišsenkamo rimų ir metaforų išradingumo. Išsp. Pantomima 1924, Básně noci 1930, Skleněny navelok 1932, Sbohema šateček 1934, dramos Milenci z kiosku 1932, Manon Lescaut 1940, proza — Kronika z konci tisícíletí 1931, Z domoviny 1951, Křidla 1952. *P.Gč.*

Nežinomas kareivis (prc. soldat inconnu). Per I pas. karą, vykstant poziciniam karui, daugiausia nuo artilerijos ugnies, žūdavo daug karių, kurių tapatybė buvo neįmanoma nustatyti. Tokių žuvusių ir neatpažintų karių buvo visuose karuose ir visose kariuomenėse. I pas. karui pasibaigus, Prancūzijoj kilo sumanymas ypatingai pagerbti vieną iš žuvusių nežinomų kareivių simboliniam atminimui visų tų karių, kurie žuvo karo lauke. Palaikai vieno iš n.k. buvo paimti iš karo lauko kapų pervežti į Paryžių ir 1920 XI 11 su didelėmis iškilmėmis palaidoti prie Arc de Triomphe. Prie kapo buvo uždegta amžina ugnis. Laidotuvių metu visos I pas. karo sąjunginės ir nesąjunginės valstybės pagerbė prancūzų n.k. uždėdamos vainikus. Prancūzų pavyzdžiu pasekė kitos tautos. N.k. kapas tapo šventove, laisvės ir kovų simboliu visų laisvų tautų.

JAV n.k. kapas yra Arlington National Cementery. Kasmet kapų puošimo dieną (Memorial Day, V 30) atlaikomos iškilmingos pamaldos prie masyvaus marmorinio paminklo, kuriame įrašyta: ‚Čia guli garbingas Amerikos karys, žinomas tik Dievui'.

Anglijoje n.k. ilsisi Westminsterio aba-

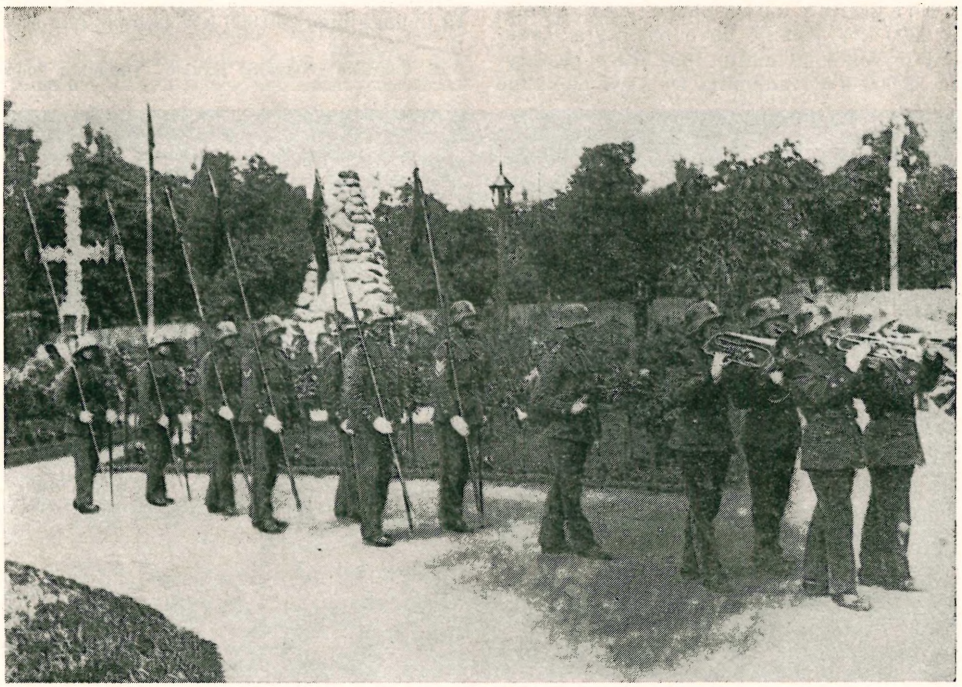

Kauno Karo muziejaus sodelyje Nežinomąji kareivį pagerbus

tijoje. Lietuvoje n.k. kapas buvo Karo muziejaus sodelyje prie žuvusių paminklo. Palaidotas buvo 1934 XI 23 (žr. Karo muziejus). 1950 rusai bolševikai nugriovė žuvusiems paminklą ir panaikino n.k. kapą.

K.Alš.

Ngami seklus, svyruojančio ploto ež. Bečuanijoj, P. Afrikoj. N. yra pelkėtame apie 10.000 km² dydžio Okovanggo baseine. Kai jo intakas Okovanggo upė patvinsta, tai N. pasidaro ligi 30 km ilgio ir ligi 11 km pločio, o kai ji nusenka, tai ež. beveik visai išdžiūsta. Kai jį 1849 aptiko D. Livingstone, tai jį rado patvinusį, o 1896 F. J. Lugard su S. Passarge jį rado išdžiūvusį. Toks jis buvo ir 1950.

Ni chem. elemento nikelio santrumpa.

Niagara upė Š. Amerikos siena tarp JAV ir Kanados, kuri jungia Erie ež. su Ontario ež. ir sudaro Šv. Lauryno upės tęsinį; jos ilgis 55 km, kritimas 99,6 m, daugiausia N. kriokly, 51 m aukščio. Baseino plotas 682.000 km², krioklio vid. debitas 5410 m³/sek., dalis vandens iš Erie ež. nuvesta į Kanados hidroelektrines stotis, tad prie žiočių apie 6000 m³/sek; debitas labai išlygintas didelių ežerų, kurie upę maitina.

S.K.

N i a g a r o s u p ė s j ė g a i n ė s. Pirmoji 2200 kW jėgainė buvo pastatyta Kanadoj ir veikė 40 metų. 1898 buvo pastatyta 33.000 kW vadinama De Cew elektrine ant Welland kanalo, kuri kartu su 1943–47 pristatyta 117.000 kW kita jėgainė ir dabar tebeveikia. XX a. pradžioj Kanados pusėje prie N. krioklio beveik tuo pačiu metu buvo statomos trys didesnės jėgainės: Kanados jėgos komisijos 80.000 kW, Ontario jėgos komisijos 138.000 kW ir Toronto jėgos 108.000 kW. Toliau Kanada pastatė 1922–25 didelę elektrinę, naudojančią 92 m kritimą, ir 392.000 kW galingumo, kuri dabar vadinama Sir Adam Beck No. 1. Pagaliau 1950–54 Kanada pastatė naują Sir Adam Beck No. 2 jėgainę, kuri turėdama 900.000 kW galingumo kartu su kitomis jėgainėmis sunaudoja visą vandenį Kanados ir JAV sutartimi priskirtą Kanadai.

JAV pusėje iki šiol tebuvo pastatytos tik dvi elektrinės: Adams ir Schoellkopf; ši pastaroji 1956, pamatų uolai pajudėjus, buvo visiškai sunaikinta.

Šiuo metu statoma ir 1962 numatoma užbaigti 2.200.000 kW instaliuoto galingumo JAV N. jėgainė bus didžiausia rytiniame JAV pakrašty, kuri sunaudos visą Amerikai priskirtą vandens dalį. Ji turės 8 km ilgumo dvigubą kanalų tinklą, turės pripumpuoto vandens taupymo rezervuarą ir pagalbinę 240.000 kW pompavimo stotį — jėgainę.

R. Budreikа, Niagaros jėgainė (Technikos žodis 2, 1959). *R.Bdr.*

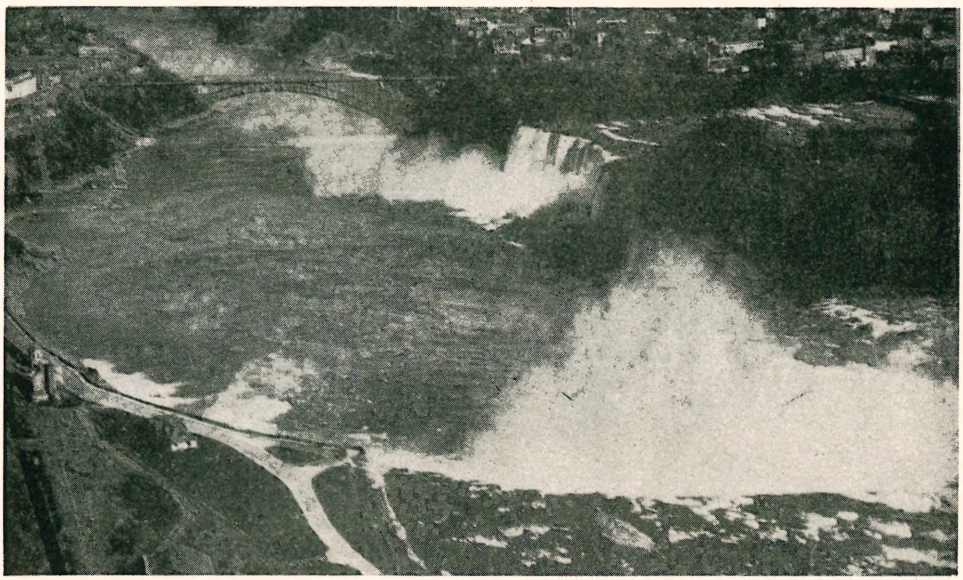

Niagaros krioklys

Niagara Falls 1. JAV mst. Naujorko vst., prie Niagaros krioklių, 35 km nuo Buffalo; per 100.000 gyv. (1959, 1950 — 90.872). Miestas prasideda 11 km aukščiau krioklių ir tęsiasi paupiu ligi pačių krioklių. N.F. yra išaugęs daugiausia po I pas. karo ir patapęs žymiu cheminės ir elektromechaninės pramonės centru. Jis 1892 inkorporuotas N.F. vardu, susijungus Mančesterio ir Suspension Bridge miesteliams. 1900 turėjo 19.457 gyv. N.F. yra vienas didžiausių pasaulyje turistinio judėjimo centrų.

N. F. lietuviai. Pirmieji lietuviai atvyko į N.F. XIX a. pabaigoje, o jau 1902 jie susiorganizavo lenkų parapijoj į Šv. Jurgio Lietuvos globėjo pašalpinę d-ją, iš kurios vėliau (1914) išaugo Šv. Jurgio parapija, o 1927 pastatyta ir bžn. N.F. yra (1959) iš viso apie 500 lietuvių, iš kurių 102 šeimos priklauso parapijai. Veikia LRKSA ir SLA kuopos.

2. Kanados mst. kitapus Niagaros upės, priešais (1); 22.874 gyv. (1951). Trimis tiltais jis jungiasi su JAV N.F. ir, kaip šis, yra žymus turistinės atrakcijos centras. Paupyj, aukščiau krioklių, yra 4 km ilgio Viktorijos parkas. Baterijų, saldainių, trąšų, auto dalių ir kt. lengvoji pramonė. N.F. yra maža, bet gerai organizuota ir veikli lietuvių kolonija. Veikia 1953 įkurtas Lietuvių klubas.

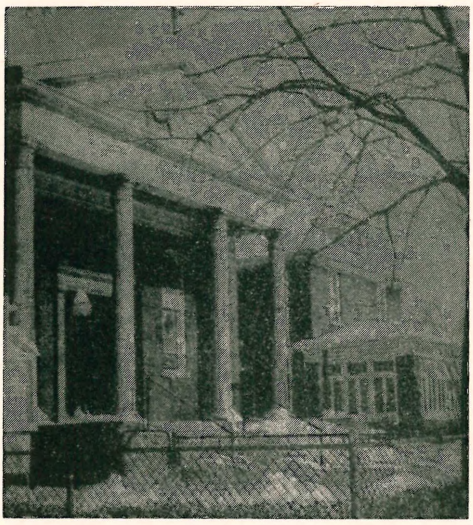

Niagara Falls Šv. Jurgio bažnyčia

Niamniamai (niam-niam), arba azandai, zandai, negrų su hamitais mišrinė potautė, apimanti keletą atskirų kilčių. Jie gyvena Uelle aukštupyje (Kongo) ir prašoka 2,5 mil. Vyrai verčiasi karu ir medžiokle, moterys pirmykšte žemdirbyste; anksčiau žinomi ir žmogėdromis. Šiaip savo kultūra neišsiskiria iš v. Afrikos negrų kultūros.

Niamniamai

Niamuno Sargas broliams Lietuwininkams žines parnesząs savaitraščiu ėjo Ragainėje ir Tilžėje 1884 IX 26 — 1887 VI 30. N.S. buvo pirmasis tautinis M. Lietuvos laikraštis. Pradžioje jį leido Ragainėje J. Siebertas, o redagavo J. Mikšas; tačiau dėl nuostolių 1885 IX 29 buvo sustabdytas. 1885 XII 21 N.S. Tilžėje atgaivino J. Mikšas ir spausdino savo spaustuvėje; bet šiam spaustuvę praradus, N.S. 1886 VI 24 vėl sustojo. 1887 I N.S. perėmė leisti E. Weyeris, kuriam buvo pavykę gauti vokiečių liberalų pašalpą, bet ir šis N.S. jau VI 30 sustabdė. N.S. pasirodė 74 nr., jis daug straipsnių persispausdindavo iš Aušros, Unijos, Lietuviškojo Balso ir kt., dėjo J. Sauerveino, P. Armino ir kt. eilėraščių ir apysakaičių. 1885 J. Mikšas išleido ir N.S. Lietuwiszkas Kalendras, įdėdamas ten ir vad. D. Lietuvos rašytojų straipsnių bei eilėraščių.

A. B(ruožis) Klaipėdiškis, Prusų lietuvių laikraščiai (Draugija 89–90, 1914); *Vc. Biržiška,* Lietuvių Bibliografija III, 1929.

Niamvėzai (njamwesi, nyamvezi, wanyamwezi) žymiausia bantų negrų potautė Tanganikoje ir R. Afrikoje, prašokanti 1 mil. žmonių. Ji skaldosi pagrindinėmis kiltimis: sumbvai šiaurės vakaruose, sukumai šiaurės rytuose, vendegalai vakaruose, konongai ir kimbai pietuose, taip pat dar galaganzai, nianjembai ir bilvanai potautės viduryje. Jie tebėra kaplinio ūkio atstovai, bet hamitų įtakoje perėję ir prie gyvulių auginimo. Jų dievybė Mulungu yra senosios negrų kultūros liekana, o kitos dievybės yra pasiskolintos. Būdingas protėvių kultas, nors gausu vietos ir gamtos dvasių. Vieton brandos apeigų pereita prie ‚įvezdinimų' į burtininkų polaipsnius ir slaptas d-jas.

P. F. Bösch, Les Banyamwezi 1930; *W. Blohm,* Die Nyamwezi 1931–33.

Nianjai (nyanja, nyasa, wanyassa, mangandja) vid. bantų negrų potautė, dažnai vadinama ir njasos tautų kiltimi. Jie gyvena Zambezio upės šiauriniame krante, Šaire, p. Njasos ir gretiminėse srityse; čia juos rado ir aprašė jau 1616 G. Bocarras. Drauge su čipetų arba ‚maravų', čevų, sengų, mbo ir kt. kiltimis jų priskaičiuojama portugalų R. Afrikoje per 800.000, o Niasos ir š. Rodezijos srityje per 450.000 žmonių. N. verčiasi iki paskutinio meto kapline žemdirbyste.

M. Tew, Peoples of the Lake Njasa-region 1950.

Niarasa, kitaip Eyasi, ež. r. Afrikoj, (š. Tanganjikoj); 60 km ilgio, ligi 20 km pločio, 1050 m nuo j. l. Jis yra nenuotakus bet turi kelis intakus. Prie jo 1935 surasti pirmykščio žmogaus (Africanthropus niarasensis) griaučiai.

Nias sala Indonezijos salyne, arti Sumatros v. kranto; 5200 km², apie 200.000 gyv. Niasiečiai yra senųjų malajų grupės, kalba sava šnekta ir turi išlaikę seną savitą kultūrą, kuri atpažįstama iš akmens skulptūrų ir medinės statybos.

Niasaland p. Afrikos šalis, Rodezijos ir N. Federacijos dalis, britų protektoratas (1959); 96.796 km², 2.501.010 gyv. (1954), kurių per 4000 europiečiai. N. yra tarp Niasos ež. ir Zambezės upės, 9°45′—17°16″ p. pl. ir 33°—36° r. ilg. Tai plokščiakalnių kraštas, pakilęs 1800–2400 m nuo j.l. su aukščiausia vieta 3001 m Mlanjės kalnuose, p. pakraštyj. Per pietų dalį teka Šairės upė, Zambezės intakas. Žymiausias gamtos veiksnys yra Niasos (Niassa) ež., kurio ji apima visą r. ir p. krantą. Klimatas plokščiakalniuose malonus ir sveikas, o kloniuose karštas. Išskiriamos 3 klimatinės juostos: a. upės Šairė klonio su labai dideliais vasaros karščiais, kurių metu temperatūra pakyla ligi 46°C, b. aukštumų

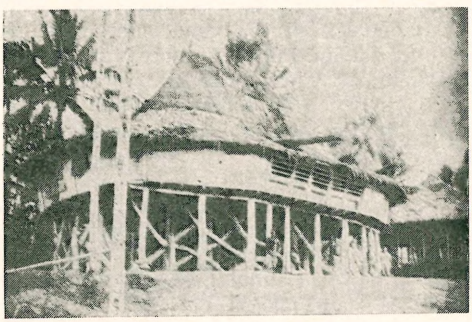

Nias salos statiniai

Nias salos protėvių statulėlė

be didelių karščių ir c. Niasos paežerių, kur dėl didelės drėgmės ir aukštos temp. (ligi 36°C) klimatas ypač nemalonus europiečiams. Sausasis sezonas (trunka nuo V–IX mėn.) pasižymi vėsumu ir aukštumose kartais pasitaiko šalnų. Spalio viduryj prasideda audringi, bet ne nuolatiniai lietūs su smarkiomis perkūnijomis ir trunka periodiškai ligi gruodžio pabaigos. Nuo tada ligi kovo pabaigos esti reguliarūs lietūs. Vidutiniškai aukštumose iškrinta per metus apie 1200 mm drėgmenų. Dideli plotai apaugę mažaverčių medžių miškais. Paupiuose ir daubose užtinkama tinkamų statybai medžių, iš kurių vertingiausias yra Mlanjės kalnų kiparisas Widdringtonia whytei, duodąs minkštą, atsparią ir termitų neliečiamą medieną, bet auga tik Mlanjės kalnuose.

N. yra viena tankiausiai gyvenamų Afrikos dalių, su 21 gyv. 1 km². Čiabuviai yra negrai bantų grupės, iš kurių nianjai, ngurai ir ngonai yra žymiausios tautelės. Apie pusė visų europiečių susitelkę Blantyre ir sostinėj Zomboj. Azijiečių 1954 buvo 6178. Daugumas gyv. yra pagonys, krikščionių yra (1954) 11% ir mahometo-

nų 10%. Pradžios mokyklos daugiausia yra misijų steigiamos. 1951 visame krašte pradžios m-lose mokėsi 241.000 mokinių, veikė 3 vidurinės ir keliolika specialiųjų m-lų.

Žemdirbystė yra pagrindinis verslas. Svarbiausios kultūros kukurūzai ir sora, bet auginama tabakas, medvilnė, arbatmedžiai.

Pirmasis europietis, atvykęs 1616 į p. N., buvo Caspar Boccaro. 1884 Cecil Rhodes įkurtoji Britų P. Afrikos b-vė pasiėmė rūpintis N. saugumu ir ūkiniu eksploatavimu. D. Britanijos specialus agentas H. Johnston sudarė su vietos tautelių karaliukais sutartis, paskubinusias N. įteisinti britų protektoratu ir tuo būdu sutrukdė Portugalijos agentui Al. Serpa Pinto sujungti portugalų kolonijas Mozambiką su Angola. Britai galutinai įsigalėjo 1891. Iš pat pradžių jiems teko susikirsti su arabais vergų pirkliais ir kai kuriomis karingomis gentimis. 1915 I jie turėjo numalšinti sukilimą, kurį paruošė JAV išmokslintas krikščionis J. Chilembwe, nepakentęs baltųjų viešpatavimo. 1953 N. įjungta į sudarytą Rodezijos ir N. Federaciją. *A.B.*

Niasłuchoūski Jan žr. Łučyna, Jan.

Niassa ež. pietryčių Afrikoj tarp Š. Rodezijos ir Mozambiko, 600 km ilgumo, ligi 70 km platumo, 29.600 km² ploto; paviršius 473 m v.j.; iš ež. teka Shirė, Zambezi kair. intakas. Gilumas mkm. 706 m, vid. 273 m; baseinas 126.000 km².

Niauda (lenk. Newda) upė Naugarduko aps., Servečio (Nemuno) kair. intakas, 37 km ilgumo; teka į r. pro Wialowkos (Jovarų) bžk., įteka ties Palūže; baseino plotas 249 km².

Niáuduva upelis Panevėžio aps., Daugyvenės (Mūšos, Lielupės) kair. intakas, 11 km ilgumo; teka į p.r. pro Šeduvos mst.; baseino plotas 28 km².

Nibelungų giesmė. Karžyginis viduriniųjų vokiečių aukštaičių (mittelhochdeutsch) epas, pagal K. Lachmanno teoriją, iš atskirų legendinių dainų sudėtas į vieną kūrinį XIII a. pradžioj austrų poeto, turėjusio ryšių su Passau vyskupo rezidencija. Pats poemos redaktorius nėra žinomas. Pagal A. Heuslerį, pradžioj būta dviejų skirtingų kūrinių, kuriuos redaktorius kūrėjas sujungė į vieną (Brunhildos legenda ir Burgundų giesmė). Abu kūriniai yra frankų kilmės, nes ir pati legenda atsirado ten, prie Reino. Apie N.g. sukasi kelios legendos: burgundų (Gunteris, Krimhilda, Hagenas), frankų (Zigfridas, Nibelungai), ostgotų (Ditrichas), hunų (Atila, Riudigeris). Kompoziciškai veikalas suskirstytas į dvi dalis, kurių pirmojoj (18 giesmių) apgiedama, kaip Zigfridas Gunteriui nugali Brunhildą, pats gauna Krimhildą, bet dėl abiejų moterų intrigų Hageno nužudomas; antrojoj daly (21 giesmė) Krimhilda išteka už Atilos ir atsikeršija už Zigfrido nužudymą išnaikindama burgundus.

Nors N.g. kurta riterių kūrybos metu, tačiau germaniškasis elementas (aklas likimas, kruvinos kovos) stipriai prasiveržia. Pagrindinis veikalo motyvas yra dvipusė ištikimybė (dėl Gunterio Hagenas žudo Zigfridą, dėl Zigfrido Krimhilda žudo Gunterį). Istoriškai Lex Burgundionum mini burgundų karalių Gundahari, 437 burgundų karalius Gundicarius krito su savo tauta kovoj su hunais. Atila ne istoriškai, bet tik legendoj tampa burgundų sunaikintoju. Burgundų įpėdiniai frankai jau V a. turėję tris N.g. legendas. Jos vėliau perėjo ir į tolimesnes šiaurės tautas (Senesnioji ir naujesnioji Edda, Völsunga-saga). Krikščioniškasis elementas vos tepasirodo viename kitame charakteryje (Riudigeris, Ditrichas). Tačiau konfliktų pagrindimu, charakterių pavaizdavimu, strofine forma N.g. yra vokiečių karžyginio epo viršūnė.

N.g. naujesniaisiais laikais buvo užmiršta ir dienos švieson 1755 ją vėl iškėlė šveicarietis J. J. Bodmer, kuris su savo tautiečiu Breitingeriu stojo kovon prieš Gottschedą ir už fantazijos bei jausmo pirmenybę mene (nuo tada ėmė kilti ir liaudinės kūrybos reikšmė). Į naująją vokiečių kalbą N.g. išvertė Karl Simrock 1827. N.g. yra išlikę 10 pilnų ir 19 fragmentinių rankraščių. Prie pirmykštės kūrinio redakcijos buvusi prijungta ir vad. rauda (Klage). Nibelungų legenda perėjo ir į naujesniuosius laikus. Hans Sachs parašė Tragedi des hürnen Seifried 1557, ją pamėgo romantika, Fouque sukūrė trilogiją Der Held des Nordens 1809, vėliau Hebbelis parašė trijų dalių dramą Die Nibelungen 1861, Wagneris kūrė muzikinę dramą Der Ring des Nibelungen 1853 (4 dalys, paskutinioji pavadinta Götterdämmerung, t.y. tautos sunaikinimas dievų lėmimu, Hitlerio didžiai mėgiama), Agnes Miegel parašė baladę Die Nibelungen. Schnorr von Carolsfeld Münchene buvo nupiešęs Nibelungų freskas, Tilgner Zigfridą Vie-

nos operoj, Metzner Nibelungų šulinį Gablonze.

H. Fischer, Über die Entstehung des Nibelungenliedes 1914; *F. Wilhelm,* Nibelungenstudien 1916; *A. Heusler,* Nibelungensage und Nibelungenlied ²1922; *E. Tonnelat,* La scanson des Nibelungen 1926; *H. Schneider,* Germanische Heldensagen 1928; *F. Panzer,* Studie zu Nibelungenlied 1945; (") Nibelungsche Problematik 1954; *K. Wais,* Frühe Epik Westeuropas, Vorgeschichte des Nibelungenliedes 1953. *A.Špl.*

Nyberg Henrik Samuel (g. 1889) švedų orientalistas. Upsalos univ. prof. ir nuo 1948 Švedų akad. narys. Svarbiausias jo kalbotyrinis veikalas yra Wortbildung mit Präfixen in den semitischen Sprache (Le monde oriental 14, 1920). Kitas islamo idėjos istorijai reikšmingas jo darbas yra išleidimas ligi šiol dar nežinomo rašto iš ankstyvesnės islamo poleminės literatūros — Chayyāt, Le livre du triomphe et de la réfution d'Ibn-er-Räwendi 1925. Jau anksti N. buvo susidomėjęs pehlevi studijomis. Tos srities žinomiausi jo veikalai yra nagrinėjimas ir aiškinimas Avroman dokumento (Le monde oriental 17, 1923) ir Hilfsbuch des Pehlevi 1928–31. N. tyrė Irano religijas. Šios srities veikalai — studija apie Irano kosmogenus (Journal asiatique 1929, 1931), Texte zum mazdayasnischen Kalendar 1934 bei Irans forntida religioner 1937 (vok. 1938).

Nyborg uostas Danijos Fiumo salos r. krante, prie D. Belto sąsiaurio; per 11.000 gyv. (1958). N. išaugo palei 1170 statytą pilį, kuri paversta muziejumi. XIII–XV a. N. buvo viena žymiausiųjų Danijos vietovių. 1658 užimtas švedų, kuriuos 1659 prie N. sumušė jungtinė Brandenburgo-Austrijos–Danijos kariuomenė. Laivų statybos ir tekstilės pramonė.

Nibrinė upelis Tauragės aps., šusties (Šyšos, Atmatos) kair. intakas, 10 km ilgumo; teka į v., 3 km į š. nuo Vainuto mstl.; baseino plotas 26 km².

Nybudys (vok. Niebudies, 1938 Kutte) upelis Gumbinės aps., Įsros kair. intakas, 27 km ilgumo; teka nuo Nybudžių bžk. į š.v., įteka ties Tilžės aps. siena.

Nybudžiai (vok. Niebudschen) bžk. 9 km į šiaurę nuo Gumbinės, tarp plentų iš Gumbinės į Kraupišką ir į Pilkalnį. 1939 apie 305 gyv. Kaimo laukuose prasideda upelis Nybudys, kair. Įsros intakas. N. parapija įsteigta 1619. Ten 1664–84 kunigavo Prätorius, kuris savo knygoje Preussische Schaubühne niekino to krašto lietuvius. (Tarpe visokių primestų nedorumų jis smerkia ir lietuvninkų palinkimą dažnai maudytis pirtyje ir vanotis vanta). 1914 VIII N. apylinkėje vyko smarkios kovos tarp rusų Rennenkampfo armijos ir vokiečių kariuomenės korpuso.

Nica, prc. Nice, it. Nizza, p. Prancūzijos pajūrio mst., Alpes-Maritimes dpt. sostinė, pasaulinio garso kurortas ir drauge didžiausias prancūzų Rivieros mst.; 244.360 gyv. (1954). N. yra 1180 km nuo Paryžiaus, kalvotoje pajūrio Alpių papėdėje, tarp Antibes ir Monaco, prie Paglione upės žiočių. Istorinis senamiestis įsikūręs ant atskiro kalkakmenio kalvos atokiau nuo jūros. Jo p.v. kampe yra išlikęs V a. bokštas Tour Bellanda (kitaip Clérissy). Į rytus nuo šios kalvos prekybinė mst. dalis supa uostą, o r.š. ir v.š. linkmėmis yra išaugęs naujamiestis. Miesto pajūrio fasadą sudaro 1822 pradėtas statyti anglų kolonijos iniciatyva ir pinigais bulvaras Promenade des Anglais. Didžiausia miesto architektūrinė įžymybė yra neogotikinė bžn. Notre Dame du Voeu; St. Reparate XVII a. katedra, 1933 įkurtas univ., astronomijos ir meteorologijos observatorijos, rotušė, daug prabangių viešbučių ir kt. N. yra išgarsėjusi karnavalais, gėlių šventėmis-parodomis ir žiemos metu jų prekyba. Be to, N. yra prancūzų filmų gamybos centras. Svarbiausios pramogų vietos yra Casino Municipal, Palais de la Méditerrannée ir opera. Dėl malonaus klimato, gražios gamtos ir patogaus susisiekimo ji patapusi vienu didžiausių pasaulyj pramogautojų, turistų ir poilsio ieškančių lankymosi vietovių. Ypač daug svečių susilaukia žiemą. Būdama apsaugota nuo šiaurės vėjų kalnų eilių, kurios pakopomis pereina į Alpes, ji pasižymi klimato švelnumu. Vidurkinė metų temp. 16°C, vidurkinė žiemos temp. 9,5°C, vasaros vidurkinė 22°C. Žiemą kelias naktis esti šalna, bet sniegas nepasirodo. Aukščiausia temp. retai kada pakyla per 32°C. Per metus yra tik 67 lietingos dienos, bet lietus greit praeina, ir vėl dangus saulėtas. Vėjo linkmė dažnai kita, kartais per vieną dieną net kelis kartus, bet vyrauja rytys. Saulėtas, šiltas, švelnus, jūrinis klimatas padeda greičiau sustiprėti po sunkesnių ligų ar operacijų, ypač sergantiems plaučių ligomis ir chroniška reumatizmu.

N. pramonę sudaro gamyba vyno, kvepalų, muilo, šilko audinių, skrybėlių, puošmenų, maisto dalykų ir kt. smulkių dalykų. Miesto apylinkėse klesti intensyvus so-

Nica

dų-daržų ūkis su vynuogynais, apelsinų, citrinų, šilkmedžių, alyvos medžių ir gėlių bei daržovių sodais ir daržais. Šiaurės rytų linkme N. siekiasi su buv. vyskupų rezidenciniu miestu Cimiez, kur koncentruojasi prabangiausi viešbučiai, o pusračiu ją supa eilė kitų vietovių: Carabacel, St. Étienne, St. Philippe, Les Beaumettes, Montboron, Riquier ir St. Roch.

N. — sen. Nicaea, buvo įkurta III a. pr. Kr. Masilijos (Marseilles) kolonistų, nuo 300 vyskupo rezidencija. Jos vardas (gr. nikē) reiškia pergalę (masaliečių prieš ligūrus), kurios atminimui pavadinta nauja vietovė. VII a. N. prisijungė prie Genovos lygos; 729 atmušė saracėnų antpuolį, bet 859 ir 880 šiems pasisekė apiplėšti miestą. Vėliau buvo prisidėjusi prie Pizos sąjungos. XIII ir XIV a. buvo nekartą patekusi į Provanso grafų priklausomybę, o 1388 pati pasidavė Savojos globai. Išskyrus pr. okupacijas 1543, 1691 ir 1706, N. išsilaikė Savojoj ligi 1744. Vėliau buvo Sardinijos, 1793–1814 Prancūzijos, 1815–60 Sardinijos ir nuo to laiko vėl Prancūzijos.

Nicander žr. Nikandras.

Nicandra žr. Nikandra.

Nicaragua žr. Nikaragva.

Niccoli, Niccolo (apie 1364–1437) italų humanistas, florentietis. Buvo gerai išsimokslinęs klasikas. Jam, humanistui, labiausiai rūpėjo asmenybės tobulinimas klasikiniais mokslais. Tad jis pasišovė rinkti senovės literatūros ir meno kūrinius ir tam paskyrė savo išteklius ir viso gyvenimo triūsą. Daug vietovių pats apkeliavo, ieškodamas ir kopijuodamas rankraščius. Kur pats negalėjo pasiekti, siuntė padėjėjus. Tuo būdu sukaupė didžiausią ir įvairiausią ano meto privatinę rankraščių biblioteką — 800 vienetų. N. skyrė biblioteką visiems studijuojantiems piliečiams (omnibus civibus studiosis usui). N. mirus Cosimo Medici apgynė biblioteką nuo skolininkų, ją sukrovė Šv. Morkaus vienuolyne (1414) ir leido naudotis visuomenei tyrinėjimo reikalams. Ji buvo pirmoji mokslinė viešoji biblioteka Europoj. N. rinkiniai sudaro šiandienykščios bibliotekos Marciana seniausius vienetus.

Niccolini Giovanni Batista (1782–1861) italų rašytojas. Baigęs teisių mokslus Pizoj, apsigyveno Florencijoj, kur buvo mitologijos ir istorijos prof. ir Dailiųjų menų akad. sekretorius ir bibliotekos vedėjas. Kurį laiką buvo ir plačiai žinomos Palatinos bibliotekininkas. Įsitikinimais N. buvo karštas respublikonas ir liberalas, kovojo su klerikalizmu, dėl to patirdamas daug nemalonumų. Jis gerai mokėjo klasikines kalbas, it. kalbon išvertė kai kuriuos romėnų ir graikų (Eschilo) veikalus. Pats yra parašęs visą eilę lit. kūrinių: poezijos, poemų ir dramų, žymių savo kūrybinių originalumu ir pajėgumu. Svarbiausias jo darbas yra draminė poema Arnal-

do da Brescia 1843, vaizduojanti apaštalo ir kankinio kovą dėl laisvės su imperatorium Barbarosa ir popiežium. N. yra parašęs mokslinių studijų apie italų kalbą, graikų teatrą, Dantę ir Michelangelą. N. raštų rinkinys išsp. 1863–80.

Niccolò da Ficarolo (lot. Magister Nicolaus) XII a. pirmos pusės italų skulptorius. 1135 jis sukūrė Ferraros katedros skulptūrinį portalą su Apreiškimo Marijai ir pranašų figūromis bei Jėzaus Kristaus gyvenimo scenų reljefais. Tuo pačiu laiku N. sukūrė Veronos katedros skulptūrinį portalą, kuriame dėmesio vertos riterių Rolando ir Olivero figūros ir Veronos Šv. Zeno bžn. portalą su reljefais, kurie vaizduoja S. Testamento scenas ir Teodoriko jojimo į pragarą legendą. N. skulptūros pasižymi stipriu plastiškumu. N. turėjo dekoratyvinį gabumą ir sukūrė portalo kompozicijos tipą, kuris Italijos bažnyčiose išsilaikė iki XV a. N. turėjo daug mokinių, jo įtaka buvo plati — siekė net Vokietiją, pvz. Königslutter skulptūros XII a. vidurio yra N. mokinio darbo.

D. M. Robb, Niccolò, a North Italian Sculptor of the 12th Century (The Art Bulletin XII : 4, 1930). *P.Rkl.*

Niccolo di Bartolomeo da Foggia italų skulptorius sukūręs Ravello katedros prie Amalfi sakyklą 1272, kuri Kampanijos romaniškų sakyklų yra pati geriausia.

Nice žr. Nica.

Nicėja žr. Nikėja.

Nichols 1. Edward Leamington (1854–1937) JAV fizikas, 1887–1919 Cornell univ. prof. 1893–1921 įsteigė ir redagavo Physic Review. Išsp. The Galvonometer 1894, A Laboratory Manuel of Physics and Applied Electricity 1895, Outlines of Physics 1897.

2. Robert Malise Bowyer (1893–1944) anglų poetas ir dramaturgas, anglų k. prof. Tokio univ. Išsp. poezija — Invocation 1915, Ardous and Endurances 1917, Aurelia 1920, Fisbo 1934, dramos Guilty Souls 1922, Twenty Below 1927, Wings Over Europe 1929. Parinkti eilėraščiai — Such was My Sing 1942.

3. Roy Franklin (g. 1896) amerikiečių istorikas, Pensilvanijos univ. prof. ir 1936–39 Pensilvanijos istorikų d-jos pirmininkas. Išsp. The Democratic Machine 1923, The Growth of American Democracy (drauge su žmona) 1939, The Republic of the United States 1942, The Disruption of American Democracy (Pulitzerio premija) 1948, Advance Agents of American Destiny (su J. P. Nichols) 1956.

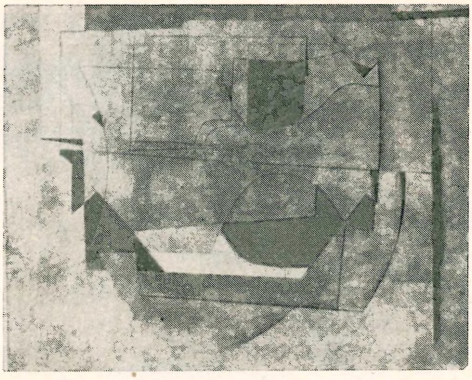

B. Nicholson Ruduo

Nicholson 1. Ben (g. 1894) anglų tapytojas, vienas iš pirmaujančių anglų modernistų, nuo 1933 jo paišyboje pasireiškė geometrinių formų įtaka. Yra surengęs parodų didžiuosiuose Europos meno centruose, o paveikslų yra moderniuose meno muziejuose Europoje ir Š. Amerikoje bei P. Amerikoje.

2. William, Sir (1872–1949) anglų grafikas ir tapytojas, pasižymėjęs portretų srityje, gamtos vaizdais bei knygų iliustracijomis.

M. Steen, W. N. 1943.

W. Nicholson: Anglų karalienė Viktorija (medžio raižinys)

Nickus Vincas (1886 Kazlų Rūdoje — 1938 X 29 Amsterdame, N.Y.) vargonininkas ir kompozitorius. Jaunas išvyko iš Lietuvos į Angliją, paskui persikėlė į JAV ir čia savamoksliu išėjo bendrą lavinimosi mokslą. Muzikos mokėsi Milwaukee, Wisc., muzikos kolegijoje ir vadovavo dviem ork. 1911 pradėjo vargonininkauti Šv. Mykolo, vėliau Visų Šventųjų par. Čikagoje. Stojo į American Conservatory of Music ir 1918 baigė ir gavo B.M. diplomą. Dėstė harmoniją Pociaus vadovaujamoje Beethoveno konservatorijoje, organizavo orkestrus, vadovavo ir rašė jiems lietuviškus šokius. Išleido rinkinius: Žirgelis Szokis pianinui 1910, Album Lithuanian Dances for Orchestra (16 šokių) 1914 (²1924), Trimitas, rinkinys lietuviškų šokių pučiamųjų orkestrui 1915 (20 šokių), Album Lithuanian Dances for Piano, nr. 1, 1916 (18 šokių), Kur banguoja Nemunėlis — fantazija smuikui su pianinu 1919, Album Lithuanian Dances for Orchestra, nr. 2, 1919 (²1925) — 12 šokių, Šokių rinkinys orkestrui 1931 (20 šokių), Šokiai, komiškos dainos su muzika, nr. 4, 1932. Rankrašty liko 4 simfoniniai veikalai, kurie vienur kitur buvo atliekami savųjų tarpe — Trimitas, Gegužinė, Didžiojo Kunigaikščio medžioklė, Paukščių daina. Nors autorius jas vadina simfonijomis, bet faktiškai tai simfoninės poemos. Seirijų Juozas (kun. J. Židanavičius) 1925 išleido N. parengtą 24 šokių rinkinį. Taip pat išleido Mišparus 1921 (²1936), visą eilę lotyniškų ir lietuviškų giesmių bei mišias chorui, dainų chorams ir vaikams. Rankraščiuose paliko daug kūrinių. *J.Ž.*

V. Nickus

Nicol William (apie 1768–1856) anglų fizikas, šviesos poliarizacijai nustatyti suradęs vad. Nikolio prizmę (žr.). Išsp. On Fluids Contained in Cristallized Minerals 1828.

Nicola d'Apulia žr. Pisano Nicolà.

Nicolai žr. Kleikys, Petras.

Nicolai 1. Christoph Friedrich (1733–1811) vokiečių rašytojas ir leidėjas. Draugavo su Lessingu, kuris su juo ir filosofu Mose Mendelssohnu kūrė naują tragedijos definiciją. N. ir Lessingas Berlyne buvo racionalizmo atstovai. 1759 su Lessingu ir Mendelssohnu N. pradėjo leisti Briefe, die neueste Literatur betreffend, kurių nr. 33 Lessingas kėlė lietuvių dainų grožį ir reikšmę tuometiniam ne tik vokiečių, bet ir aplamai visuotiniam literatūros atgimimui. 1765 pradėjo leisti vokiečių literatūros ir recenzijų žurnalą Allgemeine deutsche Bibliothek. 1757–65 buvo leidęs žurnalą Bibliothek der schönen Wissenschaften und freien Künste. Žurnalą ėmė leisti, iš tėvo perėmęs leidyklą. Stodamas prieš iracionalines savo meto sroves, N. vėliau ėmė kirstis su Herderiu ir Bürgeriu (dėl liaudies dainų), su pietizmu ir sentimentalizmu (Goethės Verteris), su romantikais, net su pačiu Kantu. Goethė pašiepė jį savo Ksenijose ir antroje Fausto dalyje, Tieckas savo dramoj Zerbino. N. reikšmė pereitame šimtmety buvo užmiršta, tačiau dabar vėl labiau imta kelti jo drąsus charakteris, organizatoriaus gabumai. Išsp. Briefe über den itzigen Zustand der schönen Wissenschaften in Deutschland 1754, Sebaldus Nothanker 1773–76, Freuden des jungen Werthers 1775 (Goethės Werterio parodija), Beschreibung einer Reise durch Deutschland und die Schweiz 1781, Geschichte eines dicken Mannes 1794, Sempronius Gundibert 1798 (prieš Kantą).

K. Aner, Der Aufklärer F. N. 1912; *M. Sommerfeld,* F. N. und der Sturm und Drang 1921; *F. C. Philips,* F. N.s literarische Bestrebungen 1926; *W. Strauss,* F. N. und die kritische Philosophie 1927. *A.Špl.*

2. Otto (1810–1849) vokiečių kompozitorius ir dirigentas. Studijavo pas C. F. Zelterį ir B. Kleiną Berlyne (1827–33) ir pas G. Baini Romoje, kur 1883–37 N. vargonininkavo Prūsijos pasiuntinybės koplyčioje. 1837–38 jis buvo Kärntnertor teatro dirigentas Vienoje, tačiau 1838 vėl grįžo į Romą ir čia parašė 4 operas, iš kurių didesnio pasisekimo susilaukė Il templario 1840. Persikėlęs 1841 į Vieną, iki 1847 N. buvo operos ir jo įsteigtų filharmoninių koncertų dirigentas. Nuo 1847 gyveno Berlyne, dirigavo operai ir katedros chorui. Berlyne buvo pastatyta reikšmingiausia jo opera — Die lustigen Weiber von Windsor 1849 (Linksmosios Vidzoro kūmutės, pastatyta taip pat 1928 Kaune), kuriai būdinga vokiečių romantikos nuotaika ir italų operinio stiliaus temperamentas, lengvumas bei žaismingumas. Kiek didesnės reikšmės už N. ankstyvąsias itališkąsias operas turi negausi jo ne-

operinė kūryba: 2 simfonijos, kelios uvertiūros (jų tarpe Ein' feste Burg), šiek tiek kamerinės muz. kūrinių, motetai ir kt. Išsp. jo Musikalische Aufsätze 1913, Briefe an seinem Vater 1921 ir Tagebücher 1937.

H. Mendel, O. N. ²1868; *G. R. Kruse,* O. N. 1911. *K.O.*

Nicolaysen Nicolay (1817–1911) norvegų archeologas. N. atliko svarbius archeologinius kasinėjimus Oslo, Bergene ir kitur. Tarp kitko vadovavo ir Gokstado laivo kasinėjimams. N. daug prisidėjo restauruojant Håkano salę Bergene ir Trondheimo (Nidaros) katedrą. Iš jo gausių raštų minėtini Norske bygninger fra forntiden 1860–80, Norske fornlevningar 1862–66, Kunst og haadvaer fra Norges fortid 1881 –1899.

Nicolas Cusa žr. Cusanus, Nicolaus.

Nicolau d'Olwer Luis (g. 1888) kataloniečių politikas ir literatūros kritikas. Buvo graikų kalbos prof. ir vienas Accio Catalana partijos steigėjų, reikalavęs nepriklausomos Katalonijos. Dėl savo separatistinės veiklos, pasibaigus pilietiniam karui, turėjo bėgti į Prancūziją. Pasižymėjo studijomis apie kataloniečių literatūrą ir kultūrą.

Nicole Pierre (1625–1695) prancūzų teologas jansenistas, Port-Royal mokyklos mokytojas. 1679 pabėgo į Belgiją, bet 1683 sugrįžo Prancūzijon. Drauge su A. Arnaud išsp. L'art de penser. Dalyvavo Pascalio leidžiamose Lettres provinciales ir vertė į lotynų kalbą. Išsp. Les visionnaires, Lettres hérésie imaginaires, Essais de morale 1671–1714.

Nicolini Antonio (1772–1850) italų architektas ir teatro dekoratorius, pasireiškęs XIX a. pirmoje pusėje Neapolyje. Jo 1810–12 Teatro S. Carlo fasadas turi griežtas betarpiškai antike sekančio klasicizmo formas.

Nicolle Charles (1866 – 1936) prancūzų bakteriologas. 1894–1903 prof. Roueno univ. 1903 tapo Pasteur inst. direktorius Tunise. N. erudicija, sumanumas ir energija padarė per kelerius metus tą provincinę įstaigą vienu iš žinomiausių bakteriologiškų tyrimų centrų. 1932 Collège de France prof.

N. nuopelnai medicinos mokslui yra svarbūs ir gausūs. Jis įrodė, kad gripo priežastis yra filtruojantysis virusas. N. pradėjo gydyti tymus, šiltines ir banguojančią karštligę (febris undulans) persirgusių tomis ligomis kraujo serumu. N. įrodė, kad leishmaniasis (protozojų sukeliama liga) plečia šunų blusos. Pirminės reikšmės turėjo N. studijos apie dėmėtąją šiltinę ir jos įgalino apvaldyti tos ligos plėtrą. N. už savo nuopelnus gavo Nobelio premiją 1928. 1929 Prancūzijos mokslo akad. narys. Išsp. Naissance, vie et mort des maladies infectieuses 1930, Destin des maladies infectieuses ³1939. *D. Js.*

Nicollet Joseph Nicolas (1756—1843) prancūzų astronomas. 1817 paskirtas sekretoriumi - bibliotekininku observatorijoje, nuo 1822 geografinių ilgių biure astronomo pavaduotojas, vėliau matematikos prof. Louis-le-Grand kolegijoje ir stojančiųjų į jūrų mokyklą egzaminatorius. Įtartas piniginėmis kombinacijomis, buvo priverstas apleisti Prancūziją ir 1831 išvyko į JAV, kur Vašingtono valdžia jį paskyrė geografiniu ir geologiniu tyrinėtoju Misisipės teritorijos. Ten N. dirbo iki mirties. N. buvo daugelio mokslo draugijų narys. Nepriklausomai nuo Pons surado 1821 kometą. 1822–23 su plk. Brousseau dalyvavo geografinio ilgio matavime p. Prancūzijoj.

Išsp. Des Assurance sur la vie 1818, Mémoire sur la mesure d'un arc du parallèle moyen entre le pôle et l'équateur 1826, Cours de mathématique 1830, Essay on Meteorological Observation 1839, Report and Map of the Hydrographical Bassin of the Upper Mississippi River 1843. Be to, būdamas JAV išspausdino eilę straipsnių apie mėnulio libraciją ir Misurės krašto geologiją žurnaluose Journal de Siliman ir Connaissance des temps. *M.Kr.*

Nicolson 1. Arthur, Sir (1849–1928) anglų diplomatas, nuo 1916 Lord Carnock. 1905 Anglijos atstovas Ispanijoje, 1906, kaip Anglijos atstovas, dalyvavo Algesiro konferencijoje ir parėmė Prancūzijos interesus. 1906–10 Anglijos atstovas Rusijoje. 1907 sudarė susitarimą su Rusija ir pasidalijo įtakų sferomis Tibete, Afganistane, Persijoje. 1910–16 pasekretoris užsienio reikalų ministerijoje, glaudino sąjungą tarp Prancūzijos, Rusijos ir Anglijos.

2. Harold George (g. 1886) anglų politikas, rašytojas, Arthur N. sūnus. Baigė Oxfordo univ. ir 1909–29 buvo diplomatinėje tarnyboje, 1919 dalyvavo, kaip Anglijos atstovas, taikos konferencijoje Paryžiuje. 1935–45 parlamento atstovas, 1941–46 British Broadcasting Corp. direktorius.

Ypač daug yra parašęs biografinių veikalų — Verlaine 1921, Byron 1924, Lord Curzon 1934, Benjamin Constant 1949, George V 1952, Sainte Beuve 1957. Kiti jo veikalai daugiausia skirti diplomatinei sričiai: Public Faces 1932, Peacemaking 1919, 1939, The Congress of Vienna 1946, The Evolution of Diplomatic Method 1954.

P.Č.

Nicolus de Verdun XII a. auksakalys kilęs iš Verduno. Dirbo įvairiose vietose, tik savo amžiaus pabaigoje apsigyvenęs Tournay, kur vėliau minimas jo sūnus. Žymiausias darbas yra 1181 Klosterneuburgo vienuolyne, prie Vienos, išlikęs 5 m pločio altorius atliktas emalės (žr.) įdubine technika ant vario plokštės. Iš N. dirbtuvės išėjo keli XII a. relikvijoriai, išlikę Kölne. N. scenų ikonografija ir kūno vaizdavimo kanonas aiškiai rodo jį dirbus pagal bizantiškus pavyzdžius. Bizantiškąją formą N. interpretavo laisvai, suteikdamas linijoms energingos tėkmės, o veidams individualumo. Tai reiškė radikalų posūkį nuo romaniškojo stilizavimo į naują stilių — ankstyvąją gotiką.

K. Drexler, Der Verduner Altar 1903; *O. von Falke,* Deutsche Schmelzarbeiten des Mittelalters 1904; *A. Weisgerber,* Studien zu Nikolaus von Verdun 1940. *P.Rkl.*

Nicosia žr. Nikosija.

Nicot Jean (1530–1609) prancūzų diplomatas, įveisęs Prancūzijoje tabaką, nuo jo pavardės pavadintą nicotiana.

Nicotiana žr. Tabakas.

Nida žvejų bžk. ir vasarvietė Užmaryje, 45 km į p. nuo Klaipėdos, 1939 apie 1000 gyventojų. Vietovė nusitęsia Kuršių Marių pakrantėje, susideda iš trijų dalių, Nidos, Skruzdynės ir Purvynės, sujungtų centrine gatve, kurios ilgis 1800 m. Žvejų namukai, statyti daugiausia su galu į gatvę, lietuviško stiliaus su išdrožinėtais stogo žirgeliais; durys, langai, tvoros išdažytos ryškiomis spalvomis. Keletas viešbučių ir vilų vasarotojams, kurių kasmet atvykdavo apie 5000, be to, dar priskaitoma apie 3000 turistų-nakvynininkų, kurie paprastai nakvoja tik vieną naktį ir kopomis keliauja toliau. Gyventojai daugiausia žvejai. Mažuose daržuose augina sau daržovių ir bulvių, o pašarą karvėms bei arkliams parsiveža laivu iš marių kitos pusės lankų, nes Užmaryje maža ganyklų, o pievų visiškai nėra. Vietoje veikia paštas, 1925 statyta nauja pradžios mokykla, nuo 1932 kariuomenės sanatorija, jaunimo nakvynės namai, nuo 1933 sklandymo mokykla, Užmario muziejus (įsteigtas 1928), Kopų valdyba, jūrų gelbėjimo stotis; bažnyčia gotiško stiliaus, statyta 1888. Pakrantėje įtaisytas uostas su dviem molais, krantinės sustiprintos žvejų laivams. Garlaivių prieplauka su plačiu privažiavimu išsikiša per 100 m į mares. 1933 suteikta kurorto teisės.

Nida

Nidos žvejų uostas

Vietovė iš šiaurės, vakarų ir pietų apsupta aukštų kopkalnių. Jų papėdėje vietomis auga aukštų, laibų pušų miškeliai; tai liekanos senojo Užmario miško, XVIII a. bei XIX a. užpustytų kopų smėlio. Dabar kopkalniai žaliuoja, išraityti daugybe takų, vedančių per aukštumas į pajūrį. Jų aukščiausi pakilimai yra: Angių kalnas 58,5 m aukščio, taip pavadintas dėl takų formų, vedančių į viršūnę; Urbo kalnas 51 m aukščio, kurio viršūnėje 27 m aukštas švyturys, pastatytas 1874, ir pietuose Parnidžių kopų kalnagūbriai iki 60 m aukščio.

N., kryžiuočių ordino dokumentuose paminėta jau 1385 Noyken, arba Noyden, vardu. Tikru savo pavadinimu Nida pirmą kartą minima 1437. Bet tai buvo Senoji Nida, kuri buvo ne prie Kuršių Marių, kaip visi kiti Užmario kaimai, bet keletas kilometrų toliau į pietus, bemaž palvės viduryje, arčiau prie Baltijos jūrų kranto. 1559 ten gyventa 18 žvejų ir 8 puszvejų šeimų bei 10 kitų gyventojų. Kai dalis gyventojų persikėlė į dabartinę vietovę, senoji gyvenvietė buvo pavadinta Senąja, arba Pirmąja, N. XVIII a. pradžioje jūrų vėjai privarė smėlio kalnus iki Senosios N., ir jos gyventojai persikėlė į saugesnę vietą prie Mirties, arba Tylos, slėnio. Tačiau ir čia netrukus grėsė lekiančiojo smėlio antpuoliai. Tai to paties šimtmečio pabaigoje gyventojai perkėlė savo trobesius į N. šiaurinę dalį ir sukūrė ten Skruzdynės kaimą. Antrosios N. vietoje liko tik senovės kapai, šiandien vadinami maro kapais, arba markapiais. — N. dar žymiai padidėjo, kai XIX a. pradžioje Naujųjų Naglių kaimas buvo smėlio užpustytas ir gyventojai buvo priversti keltis į kitą vietą. Jie įsikūrė šalia Skruzdynės ir pastatė ten Purvynės kaimą. Netrukus ir prie N. kaimo pakraščių prislinko aukštieji kopkalniai ir grėsė užversti vietovę smėliu. Todėl jau apie 1830 pradėti kopų sustiprinimo darbai, kurie dėl netinkamų priemonių, pvz. buvo statomos tvoros ir t.t., nebuvo sėkmingi. Dar apie 1860 N. kopų viršūnės buvo plikos. Tik apie 1880, pradėjus sodinti smėlio žolę, smilgas, pušeles bei krūmus, kopų slinkimas buvo sustabdytas. N. žymiausia Užmario vasarvietė gausiai lankoma ir užsienio svečių. Jų tarpe Thomas Mann, labiausiai pamilęs N. gamtos grožį, ten pasistatydino sau gražų lietuvišką namelį.

N. ūkininkas Kristijonas Mertikaitis 1800 išleido pirmąjį privatinį giesmyną, pavadintą Wisokios naujos Giesmes arba Ewangeliški Psalmai. *M.Nb.*

Čia yra buvusi naujojo akmens amžiaus ir žalvario amžiaus sodyba, kurioje surasta daug puodų šukių, akmeninių bei titnaginių dirbinių, gyvulių ir žuvų kaulų. Iš svarbesnių radinių pažymėtini: akmeniniai apskritiniai kirviai, titnaginiai širdelės pavidalo (tik su koteliu) strėlių antgaliai ir kt. Be to, rastas naujojo žalvario amžiaus pabaigos (apie 500 pr. Kr.) žalvarinis įmovinis kirvis.

N. vandens matavimo stotis veikia Nidos uosto baseine, 47 km nuo Kuršių marių žiočių, nuo 1924. Turi vieną matuoklę, kurios nulis atitinka vid. jūros lygį. Vandens horizontas svyruoja tarp 178 cm (1925 I) ligi — 43 cm (1928 III). Vid. užšalimas pažymėtas XII 11, vid. paleidimas IV 6, todėl marios yra padengtos ledu vid. 91 d. per metus.

Hidrometrinis Metraštis III, 1933.

Nydamo laivai. 1863 Nydamo pelkėje prie Sundewito (š. Šlezvige) rasti du mediniai laivai iš III–IV a. po Kr. Drauge rasta juose geležies ginklų, papuošalų, 34 Romos pinigai (I–II a.) ir kt. Laivai iš ąžuolo lentų ir 22,84 m ilgio, 3,26 m pločio, maždaug 40 vyrų skirti.

H. Jankuhn, Nydam und Thorsberg ²1952.

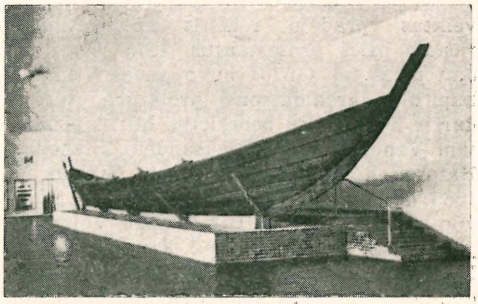

Nydamo laivas

Nidecki Andrzej Patrycy (1522–1587) Vendeno (Livonijoj) vyskupas, rašytojas, filologas, humanistas. Studijavo Krokuvoj. Nuo 1546 buvo Kujavijos, o vėliau Krokuvos vysk. A. Zebrzydowskio sekretorius, lydėjo jį kelionėse į užsienius. Dviem atvejais, 1553–56 ir 1557–59, gilino studijas Italijoje ir Paduvos univ. gavo teisės daktaratą. 1560 perėjo dirbti į Žygimanto Augusto kanceliariją. Buvo geras prūsų teisės žinovas. Artimai draugavo su to laikotarpio lenkų humanistais ir rašytojais: L. Gornickiu, M. Kromeriu, J. Kochanowskiu ir kard. Hozijum. Šio pastarojo pa-

Nidos kopos

veiktas, pradėjo reikštis apologetiniais raštais prieš protestantus. 1573 išv. kun. Jau prieš tai (1570) buvo gavęs Vilniaus kapitulos archidiakono prelatūrą, turėjo dar ir keletą kitų beneficijų. Mirus pirmajam Vendeno vysk. Aleksandrui, Steponas Batoras nominavo N., o pop. Sikstas V 1585 nominaciją patvirtino. Atvykęs į Liviją susirgo ir netrukus mirė Volmare, palaidotas Vendene. Išsp.: Fragmentorum M. T. Ciceronis 1561, Paralella Ecclesiae catholicorum cum synagoga haereticorum 1576, Commentarium de tumultu Gedanensi 1577, Notae in duas M. Tullii Ciceronis orationes 1583, De Ecclesia vera et falsa 1583 ir kt.

Ign. Rychter, Andreas Patricius Nidecki, juvenibus polonis imitandus proponitur 1826; *K. Morawski,* Andrzej Patrycy Nidecki, jego życie i dzieła 1884; *K. Eubel,* Hierarchia Cath. III, 1923; *H. Barycz,* Polacy na studiach w Rzymie w epoce odrodzenia 1440–1600, 1938; Sacrum Poloniae Millennium I, 1954. *R.Krs.*

Niderlandai Reino, Maaso bei Šeldės upių žemupiuose esanti teritorija, kuri reformacijos metu susikirstė į pietinę — katalikišką sritį, Habsburgų valdomą (vėliau liko Belgijos valstybė); šiaurinė teritorijos dalis paliko protestantiška ir tapo Olandijos valstybe (žr.).

N. i s t o r i j a. Ne tik Niderlandų valstybė, bet ir tauta yra istorijos kūrinys, atseit, ji susidariusi istoriniais laikais. Istorinių aplinkybių dėka mažas vidurinės š.v. Europos kampelis pamažu išsiskyrė iš dviejų politinių vienetų, Prancūzijos ir Vokietijos, ir virto atskira tauta ir valstybe.

N. t a u t o s p r a d ž i a siekia paskutinių amžių pr. Kr., kada krašte apsigyveno keltai ir germanai. Ten jie rado nežinomos kilmės tautas, kurias jie nusmelkė ir visam kraštui davė savąjį pobūdį. Vyravo germanų giminė, atsikėlusi iš šiaurės rytų bent trimis bangomis, gavusi vėliau frizų vardą. Ji išdrįso kurtis ir negyvenamose pelkėtose vietose, dažnai jūros užliejamose. Nuo jūros antplūdžių apsisaugoti frizai pirmieji ėmė statyti plačius ir plokščius pylimus. Vėliau, gausėjant naujakuriams, pylimai buvo praplėsti ir patobulinti ir atstojo užtvankas.

Naujai atsikėlę tiek keltai, tiek germanai buvo žemdirbiai. Jie laikė dirbamą žemę privatine nuosavybe, o neariamus plotus ganyklas, pievas, pelkes, miškus, bendrai valdė. Ši bendroji nuosavybė, marka, buvo pirmykštė žemdirbių germanų ir politinė jungtis.

Pirmykščią keltų ir germanų buitį žymiai paveikė romėnai, kai, Cezario vedami, pasiekė Reino deltos pakraščius, tariant, išplėtė valdžią pietinėse N. dalyse. Romėnai pavertė N. operacijos baze prieš germanus. Tam reikalui jie tvirtino legionų postus prie Reino ir taip davė pradžią kai kuriems miestams. Romėnai traukė į karo tarnybą ir germanų samdinius (federatus), kurių viena giminė, batavai, itin pasižymėjo.

Romėnai civilizavo kraštą: vedė kelius, kasė perkasus, statė užtvankas ir kūrė ūkius, ypač atitarnavusiems kariams veteranams. Žymiausias romėnų vieškelis ėjo per pietinius N. nuo Koelno per Aacheną, Tongereną, Maastrichtą, kur skrodė Maaso upę iki prancūziško Bauvai miesto ir jūros pakraščio. Išilgai šio kelio įsikūrė romėniškos vilos, ėmė lankytis romėnai pirkliai, atsirado kariuomenės stovyklų. Tuo būdu čia smarkiai veikė romėniškoji įtaka visą gyvenimo būdą, ir kraštas žymiai romėjo. Šis didysis romėnų vieškelis tapo ilgainiui riba tarp romėniškų ir germaniškų sričių šiaurės vakarų Europos kampe. Šių dienų N., arba Olandija, paliko beveik visa už šio kelio ribų ir išlaikė savo germanišką pobūdį.

Kiek daugiau romėniškai įtakai buvo pasidavusi batavų giminė. Josios krašte buvo vienintelė į šiaurę nuo didžiojo vieškelio romėniškoji pilis — Noviomagus (Nijmegen). Bataviai gausiai buvo traukiami į romėniškus legionus ir dalyvavo kovose su germanais anapus Reino ir Angliją nukariaujant. Pagaliau įgriso jiems romėnų jungas, ir jie sukilo. Sukilimo vadu tapo Claudius Civilis, pats batavas ir aukštas romėnų karininkas. Dėl kilusių sąmyšių Italijoj po Nerono nusižudymo (69) jis tikėjosi nušluoti romėnų valdžią žemutiniame Reine ir įkurti germanų tautų federaciją. Pradžioj sukilėliams sekėsi, ir jie užėmė pareinės miestus Ksanteną ir Koelną. Atsigriebę romėnai perėjo į puolimą ir atstūmė batavus į patį pajūrį, baigtinai užgniaudami sukilimą. Sukilimas neturėjo jokių padarinių. Tik nuo renesanso laikų, kai iš atrastos Tacito istorijos sužinota apie sukilimą, Claudius Civilis imtas garbinti N. tautiniu didvyriu ir jo vadovautas maištas laikomas pirmąja N. kova dėl laisvės.

Kai romėnų imperija ėmė byrėti, visi N. vėl tapo savaimingi, kaip ir anksčiau.

Tik apie jų buitį pirmaisiais mūsų eros amžiais neturime žinių. Jie gyveno, atrodo, dviejų pavojų grėsmėj. Iš vienos pusės jiems nuolatos grėsė jūra, užliedama kai kurias saleles ir iškyšulius. Iš kitos pusės jie kentė nuo germanų tautelių antplūdžių. Dvi jų paliko neišdildomus pėdsakus N. tautoj, būtent, frankai ir saksai. Jie drauge su senaisiais gyventojais frizais laikomi N. tautos pirmatakais.

Didžiausią vaidmenį krašto istorijoj suvaidino frankai saliečiai. Jie ėmė kurtis N. jau nuo III a. Prieš juos imp. Dioklecijonas paliepė stiprinti apsaugos tvirtoves išilgai didžiojo vieškelio. Tačiau vėliau tie patys frankai tapo jų samdiniai ir iš tų pačių tvirtovių gynė romėniškas žemes. Nuo IV a., kada romėnai pasitraukė, frankai užėmė jų vietą pietiniuose N.

Frankų valdžioj atsidūrė N. su Chlodvecho įsiviešpatavimu, kai jis sukūrė didelę Frankonijos valstybę. Frankų valdžios kamienas buvo suromėninti pietiniai N., kur buvo romėnų išvesti keliai, pastatytos tvirtovės, įkurtos vilos. Frankų didikai pasisavino kai kurias vilas ir užėmė romėnų žemvaldžių vietą. Čia po Chlodvecho krikšto ėmė plisti krikščionybė, kuri jau ir anksčiau iš vokiškų pareinės miestų bandyta skiepyti. Iš pamokslininkų ypač minėtini šv. Amandas, skelbęs krikščionybę frizams Šeldės žemupy, ir šv. Eligijus, Flandrijos srities apaštalas. Krikščionybės plitimo dėlei ėmė dygti vienuolynai ir vyskupijos, tarpe kurių žymiausios Lježo ir Utrechto.

Šiaurinė N. dalis, gyvenama daugiausia frizų ir saksų, daugiau iš vardo priklausė frankams; faktiškai savaimingai savų didikų buvo valdoma. Ji sunkiai davėsi krikščioninama. Čia krikščionybė tegalėjo sklisti vėlyvesnių valdovų Karolingų ginklo remiama. Su jų parama veikė frizų krašte anglosaksų ir anglų misininkai, kurie nuo VII a. plačiai skleidė krikščionybę Vakaruose. Iš Anglijos atvykusių misionierių tarpe ypač minėtini Vilibrodas, Utrechto vyskupijos kūrėjas, ir šv. Bonifacas, Vokietijos apašatalas. Jie ir daugelis kitų apaštalų, Karolingų paremti, įskiepijo krikščionybę šiaurinėj N. daly. Didelė šio krašto dalis, į šiaurę nuo Reino, priklausė Utrechto diecezijai, kurios vyskupu ilgus amžius buvo ir pasaulinis valdovas.

Tuo būdu Karolingai sukrikščionino ir apjungė N. ir palenkė juos savo monarchijai. Kartą įjungti į didžiąją Frankų valstybę, N. ilgus amžius paliko artimai susieti su jos rytine bei vakarine dalimi ir tik tam tikrų istorinių aplinkybių dėka išsivystė į atskirą tautą bei valstybę.

Karolio D. imperijai subyrėjus, beveik visi N., išskyrus jų pietvakarių kampą, atsidūrė Frankonijoj, gavusioj vėliau Lotaringijos vardą. Toliau sekusiose Karolingų kovose, dėl kurių išnyko Lotaringijos karalija, N. sritys atsidūrė tarp rytinės ir vakarinės Frankonijos. Šioms abiem krinkant dėl įsigalinčio feodalizmo, N. sritys buvo daugiau ar mažiau paliktos savam likimui. Jos smarkiai kentėjo nuo normanų puolimų, plėšikavusių jų krašte beveik per 200 metų. Kartais normanai įsikurdavo miestuose ir srityse, ir jų valdovai nekliudomai plėšdavo. Retai kada N. gyventojai gaudavo paramos iš rytinių bei vakarinių Karolingų, kurie pretendavo būti jų valdovais. Ypatingos gamtinės sąlygos, atseit, vandenys ir pelkės, darė kraštą daugiau ar mažiau uždarą ir vertė jį savaimingai verstis.

Nedaug reiškė N. buičiai jų įjungimas į rytinės Frankonijos (vokiečių) valstybę 925, nors jie ir tapo imperijos dalimi, kai Otonas I vainikavosi Romoj imperatoriumi (962). Otonas stengėsi palenkti N., kai paskyrė savo brolį Brunoną, Koelno arkivyskupą jų kunigaikščiu (953). Brunonas apjungė suskilusius N. į vienetą ir jiems davė Žem. Lotaringijos vardą. Tačiau apjungimas buvo laikinio pobūdžio, ir netrukus vėl kūrėsi atskiros grafijos, kunigaikštijos, markizatai, šiaip didikų teritorijos, pagaliau miestai. Vokietijos pakrikimas, ypač ryšium su kova dėl investitūros, davė progos N. sritims tolti nuo jos ir virsti atskirais politiniais vienetais.

Paskirų savaimingų sričių iškilimas lėmė N. valstybės įsikūrimą. Jos ėmė kurtis nuo X a. pabaigos ir XI a. ilgomis kovomis bei perversmais galutinai susidarė. N. tarpinė padėtis tarp Prancūzijos ir Vokietijos, kurios abi pretendavo į jos sritis, padėjo jos provincijoms savaimingai organizuotis. Kraštas ilgainiui skaidėsi į paskiras grafijas, kunigaikštijas, bažnytinius vienetus ir miestus-sritis. Jų valdovai kartais bent formaliai priklausė čia vokiečių, čia prancūzų karaliui. O iš tikrųjų buvo savaimingi. Platieji gyventojų sluoksniai jiems tiesiog priklausė.

Vienoks likimas buvo sričių į šiaurę nuo

didžiojo vandenų ruožo, kurį sudaro Reinas su savo šakomis, kitoks į pietus nuo jo. Į pietus nuo to ruožo kuriančiosios sritys turėjo daugiau romanišką pobūdį ir buvo glaudžiau susijusios su Prancūzija. Čia dar nuo Karolingų laikų Šeldės upės baseine, daugiau į vakarus nuo jos, iškilo Flandrijos (Vlaardingen) k-tija. Jos kunigaikščiai įsigalėjo priešindamiesi tiek Prancūzijos, tiek Vokiečių karaliams ir palaikydami ryšius su Anglija. Dėl prekybos su šia paskutiniąja išaugo vilnos pramonė, kurios dėka Flandrija pasidarė garsi visoj Europoj. Bent formaliai Flandrija priklausė Prancūzijai (karūnos Flandrija) ir tik nežymi jos dalis buvo vokiečių imperijos lenas (imperiškoji Flandrija).

Greta Flandrijos iškilo nuo XII a. Brabanto kunigaikštija, kai jos kunigaikščiai nusmelkė aplinkinius mažus valdovus. Į pietus nuo Brabanto išsiskyrė kurį laiką Flandrijai priklausiusi sritis ir išsivystė į atskirą Henegau kunigaikštiją. Šioj pietinėj daly dar iškilo žymesnės Namuro, Liuveno, Valkenburgo, Limburgo ir pati rytinė Liuksemburgo kunigaikštija. Šiai paskutiniajai buvo lemta virsti atskira valstybe. Šiųjų vienetų tarpe žymią vietą turėjo Lježo vyskupija, kur vyskupas buvo teritorinis valdovas. Jos vyskupai, vokiečių imperatorių remiami, pasiekė vadovaujančios galios.

Į šiaurę nuo upių ruožo pirmaujamos reikšmės ir didžiausio savaimingumo pasiekė vadinamosios ‚vandens grafijos', būtent, Olandijos, Zelandijos ir Frizijos. Jos visos iškilo frizų gyvenamame pajūry ir susidarė dar normanų puolimų metu. Pelkių, balų, upių ir upokšnių išvagotos sodybos ir atskirtos nuo platesnio užnugario buvo priverstos savaimingai tvarkytis. Žymiausios jų tarpe Olandijos k-tija, gali būti, pirmieji kūrėjai buvo normanų vadai. Jie sugebėjo, saugomi pelkių, balų, dumblynų, apsiginti nuo vokiečių karalių ir įsikurti sau k-tiją, kuri nuo XI a. vadinama Holand (žemas kraštas). Aprėpdama Reino deltą su gausiomis šakomis, Olandija nuo ankstyvų laikų laikė svarbų prekybos kelią ir tuo pelnėsi. Ši geografinė padėtis padėjo jai iškilti ir davė progos jos valdovams įsigyti pirmaujamos reikšmės šiaurinių N. tarpe.

Į pietus nuo Olandijos įsikūrė Zelandija. Ji aprėpė gausias salas, sudarytas Šeldės upės įtakoj. Sritis nevaidino savaimingo vaidmens ir paliko artimai susijusi su Olandija. Visai kitokį pobūdį turėjo Frizija, pati šiaurės vakarinė N. dalis, kuri nuo seniausių laikų savaimingai tesitvarkė. Jos gyventojai didžiavosi savo ‚laisvėmis' ir atkakliai priešinosi vokiečių karaliams. Frizija išliko laisva savo smulkių feodalinių valdovų valdoma iki naujausių laikų.

Žymiausia feodalinė valstybė N. šiaurėj buvo Utrechto vyskupija. Jos vyskupai visą laiką ištikimai tarnavo vokiečių karaliams ir dėl jų kovojo su aplinkiniais valdovais. Karalių privilegijų remiami jie smarkiai išsiplėtė ir nedaug ko trūko, kad Utrechto vyskupija aprėptų visus šiaurinius N. Tačiau taip neatsitiko, ir iš pačios vyskupijos ilgainiui išsiskyrė sritis į rytus nuo Iselio upės ir virto atskiru vienetu Overijsel. Tarp jo ir pačios Utrechto vyskupijos įsiterpė Gelderno valstybėlė.

Be šių minėtų feodalinių valstybėlių N. X–XII a. įsikūrė dar daugybė politinių junginių, visokių intarpų į didesnius vienetus. Tuo būdu N. teikia viduramžių pabaigoj baisiai padrikusio krašto vaizdą.

Nuo XII a. šį padrikusį krašto vaizdą dar pamargino kylantieji miestai. N. padėtis prie didžiųjų upių intakų, atseit, prie didžiųjų kelių, vedusių iš p. Europos į šiaurę, sudarė sąlygas krašto pramonei ir prekybai. Šioms augant kilo miestai su pirmaujančiu pirklių luomu. Pirkliai dėjosi į sąjungas, gildijas, kurios ėmė vaidinti miestuose lemiamą vaidmenį. Jos vadovavo miestuose kovoms dėl savarankiškumo ir tuo būdu vadavo miestus iš teritorinių suverenų valdžios. Miestams iškilti ypač padėjo manufaktūros pramonė. Ji labiausiai išaugo kraštinėse Olandijos ir Flandrijos srityse, kur žemose pajūrio vietose buvo tinkamų avių ganyklų. Daugiausia vilnos pramonė čia pradėjo augti Briugės, Gento, Ypro miestai. Kai vilnų pramonė labiau išsiplėtė ir sava žemė imta naudoti kitiems reikalams nei avių ganykloms, savų vilnų neužteko. Tada imta gabenti vilnos iš Anglijos. Dėl to pasidarė glaudūs santykiai tarp Flandrijos ir Anglijos miestų bendruomenių, kurie itin išėjo aikštėn 100 metų kare, kada Gento miestiečiai, vadovaujami turtingo manufaktūrininko Arteveldės (m. 1345), susidėjo su Anglijos karaliumi Eduardu III ir jį išsirinko sau grafu. Iš to kilusi kova baigėsi Arteveldės žuvimu.

Išaugę miestai kai kur įsiterpė į teritorijas paskirais politiniais vienetais ir tuo būdu dar labiau skaldė N. kraštą. Iš kitos pusės miestai su savo išvystyta prekyba su užjūrio kraštais, kurią jie varė tarp savęs bendraudami, dėjo pagrindus N. vienybei ir jos tautos pradžiai. Šiuo atveju didelės reikšmės turėjo nuo XII a. ‚atrasta' Baltijos jūra, per kurią N. miestai mezgė prekybos saitus su Rusija, D. Lietuvos k-tija, Lenkija ir Prūsais. Čia jie rungtyniavo su Hanzos miestais ir kartais net kariavo su jais. N. miestų dalyvavimą Baltijos prekyboj paliudija pirmoji Hanzos prekybos sutartis su Smolensku (1229), kur dalyvavo vienas Groningeno miesto pirklys. Baltijos prekyba nemaža reiškė N. vienybės ir tautos kilmei.

Burgundijos k-tija, aprėpusi N., apvienijo juos kiek ir lėmė jų ateitį. Pirmiausia Burgundijos k-tijos Pilypas I, priklausęs valdančiai Prancūzijos Valois dinastijai, įsigijo vedybomis Flandriją 1384. Vėliau Burgundijos kunigaikščiams teko Olandija, Zelandija, Henegau ir Brabanto sritys. Tuo būdu visa vakarinė N., išskyrus pačią šiaurinę Friziją, ir pietinė atsidūrė vieno kunigaikščio valdžioj (1433). Po dešimties metų burgundiškieji N. išsiplėtė į pietryčius, kai prie jų prisidėjo dar Liuksemburgas. Prisijungus Utrechto vyskupiją, kai burgundiškos giminės narys tapo vyskupu (1456), ir Gelderną, Burgundijos valdovai žymiai išplėtė savo valdžią į šiaurinius N. Tuo būdu už Burgundijos valdovų apjungtų N. ribų pasiliko vien šiaurės rytų kampas, grynai germaniškoji dalis, kiek arčiau susijusi su imperija.

Burgundiškoji N. paliko buvusių laisvų provincijų federacija, kurios jungtis tebuvo kng. asmuo. Šiaip kiekviena sritis pasilaikė savas ‚laisves', daugiau ar mažiau savanoriškai mokėjo kng. mokesčius ir ėjo karinę tarnybą. Kiekviena sritis turėjo savo luominius susirinkimus (etatus), kuriems vadovavo kng. skiriamas vietininkas (stadhouder). Jis vedė kng. reikalus srity, vadovavo kariuomenei, pirmininkavo teismams, tvarkė kng. domėnus ir kt. Be etatų, kiekvienoj srity prie kng. veikė taryba, sudaryta iš aukštų rūmų pareigūnų ir šiaip įtakingų krašto didikų. Pradžioj kng. valdė kilnodamasis su taryba iš srities į sritį. Vėliau jis ją pastoviai įkurdino Malines mieste. Tuo būdu atsirado didžioji taryba su kancleriu priešaky — aukščiausias krašto administracinis organas šalia kunigaikščio. Ši didžioji taryba atitiko Paryžiaus parlamentą, kaip jis imtas vadinti nuo 1473.

Aplamai, burgundiškas laikmetis N. reiškė prancūziškos kultūros suklestėjimą juose. Mat, prancūziškoji dinastija ir dar XIV–XV a. prasiskleidusi josios riteriškoji literatūra imponavo N. diduomenei. Šiuo metu ėmė vystytis iš Prancūzijos atneštoji gotiška architektūra, pražydo savotiškas flamandų menas, kurio didžiausi atstovai buvo broliai van Eyckai. Čia kilo ir europinės reikšmės religinis sąjūdis — Devotio moderna, kur siekta gilesnio, daugiau asmeninio religingumo, tiesiogio bendravimo su dievybe. Iki šiol garsus palikęs veikalas ‚Apie Kristaus sekimą', priskiriamas Tomui Kempiečiui, yra to sąjūdžio vaisius. Tuo būdu prancūziškos kultūros įtakoj vystėsi pamažu savaiminga niederlandiškoji kultūra, kurios žymus pasireiškimas buvo Liuveno univ. įkūrimas (1425).

Paskutinis burgundiškas valdovas Karolis Drąsusis buvo pasišovęs sukurti nepriklausomą valstybę tarp Prancūzijos ir Vokietijos. Dėl to jis kovojo su Prancūzijos karalium ir kitais kaimynais ir žuvo kovoj su šveicarais ties Nancy (1477). Jo likusi 19 metų įpėdinė Marija turėjo pasiduoti didikų valiai ir patvirtinti jiems jų pačių padiktuotas privilegijas. Didikų užmačios parodė, jog jie vis dar nebuvo susigyvenę su jiems svetima dinastija ir stropiai stengėsi išsaugoti savo sritines teises. Prie Burgundijos kunigaikščių vieton atėjusių Habsburgų niderlandiečių savaimingumas dar labiau ima ryškėti.

Habsburgų valdymas N. prasidėjo su tuometinio imp. Fridricho III sūnaus Maksimilijono ir Marijos Burgundietės vedybomis (1483). Maksimilijonas, silpnas ir lengvapėdiškas valdovas, nedaug rodė savos iniciatyvos. Jis be niekur nieko priėmė prancūziško pobūdžio krašto administraciją. Kai po penkerių metų jo žmona Marija mirė, palikdama ketverių metų įpėdinį Pilypą, Maksimilijonas tapo pripažintas regentu. Tačiau jis iš tikrųjų buvo atstumtas nuo valdžios tada jau susidariusių generalinių luomų — bendros Burgundijos kunigaikščių sujungtų provincijų atstovybės. Pagaliau ir pats Maksimilijonas pasitraukė iš N. regentystės, kai tapo ne tik Austrijos hercogu, bet dar ir Romos imperatorium (1494). N. valdovu tapo jo

vos penkioliktus metus einąs sūnus Pilypas, džiaugsmingai gyventojų sutiktas. Iš tikrųjų, kraštą valdė diduomenė nepilnamečio valdovo vardu. Pilypas, po dvejų metų vedęs Ispanijos sosto įpėdinę Joaną Pamišėlę, visai pasitraukė iš N. į žmonos kraštą ir iš čia rengėsi valdyti dideles Habsburgų valdas ne tik Europoj, bet ir užjūriuose. Staigi mirtis palaidojo jo planus (1506). Jo įpėdiniu N. paliko vos šeštus metus einąs Karolis, būsimasis imperatorius Karolis V.

Nepilnamečio Karolio vietoj regento pareigas ėjo jo senelis Maksimilijonas, paskirdamas savo vietininku dukterį Margaritą. N. didikai, siekdami nusikratyti jiems nepageidaujamu suverenu, pasistengė vos 16 metus einantį Karolį paskelbti valdovu. Šis jaunas kng. jiems buvo artimas savo išauklėjimu, nes gimė ir augo Gento mieste, atseit, sutapo su kraštu. Karolis, paskutinis N. bendras kunigaikštis, daug nusipelnė kraštui, įjungdamas į jį nuo jo atsiknojusias šiaurines rytines dalis.

Nuo pat Burgundų kunigaikščių įsivieš-patavimo šiaurės rytų perdėm germaniškos provincijos nelinko prie pietinių ir vakarinių sričių, turėjusių daugiau prancūzišką kultūrinį pobūdį. Jos daugiau gravitavo į vokiškos imperijos bendruomenes. Opozicijos vadu prieš ‚burgundus' čia buvo Gelderno kng. Karolis Egmontas, ilgai priešinęsis Karoliui V. Šių kovų metu Karoliui V pavyko prisijungti didelę Utrechto vyskupijos teritoriją, kai su Romos sutikimu gavo josios temporalijas, atseit, pasaulinę valdžią (1528). Be to, jis pasijungė dar tris provincijas: Groningeno, Overijselio ir Frizijos. Kai pagaliau priveikė ir Karolį Egmontą (1543), visi šiaurės rytiniai kraštai liko įterpti į habsburgiškus N. Nors jie visiškai ir nesutapo su burgundiškomis patrimonijomis, pvz. nesiuntė savo atstovų į generalinius luomus, tačiau galutinai išsiskyrė iš imperijos ir prisišliejo prie N.

N. nemaža reiškė jų kng. Karolio išrinkimas Romos (Vokiečių) imperatoriumi (1519). Dėl to N. bent formaliai įjungti į imperiją, kur jie sudarė jos dešimtą apskritį (Kreis). Tačiau jie išjungti iš imperijos rūmų teismo (Reichskammergericht). Aplamai, Karolis, palikęs vietininku seserį Mariją (našlę žuvusio ties Mohačiu paskutinio Jogailaičio, Vengrijos karaliaus, Liudviko II), leido N. patiems tvarkytis per savo provincijų luomus. Retkarčiais pats šaukdavo generalinius luomus.

Nors Karolio apjungti N. rodėsi lojalūs jam, tačiau visiškos jų ištikimybės suverenui nebuvo pasiekta. Per ilgus amžius išsivystęs politinis krašto susiskaidymas kliudė valdžiai visiškai įsigalėti. Ypač išaugę miestai su išsišakojusiais saitais tarptautinėj prekyboj darėsi nenuolankūs valdovams. Jų nepasitikėjimą karaliaus valdžia labiausiai padidino tada kyląs reformacijos sąjūdis.

Martyno Liuterio pažadinta reformacija rado kiek sekėjų ir N., daugiau jos germaniškoj daly, arčiau kultūriškai susijusioj su Vokietija. Čia ji, derindamasi su žmonių religingumu, pasireiškusiu Devotio moderna sąjūdžiu, nukrypo kiek nuo ortodoksinio liuteronizmo ir pasisavino jos ypatingą antspalvį, gavusį anabaptizmo vardą. Anabaptistai — radikali sekta, įsikibusi vien Biblijos ir stengusis gaivinti pirmykščią krikščionybę. Anabaptistai skelbė bendruomenišką nuosavybę ir net ėjo prieš valstybinę santvarką. Dėl to jie palaikyti ne tik bažnyčios, bet ir valstybės priešais. Jie imti persekioti valstybiniu mastu. Karolio V žiaurūs ediktai prieš eretikus pirmiausia juos lietė. Ryšium su eretikų persekiojimu pradėjo veikti inkvizicijos teismai, pačios karališkos valdžios įsteigti. Jie pažeidinėjo atskirų provincijų ‚laisves'. Aukštoji provincijų diduomenė šiaušėsi prieš juos ir prieš pačią karaliaus valdžią. Bet Karolis V turėjo įsigijęs tokią simpatiją krašte, kad gyventojai nesibodėjo jo asmeniu. Jis laikytas savu, sakytum, tautiniu valdovu. Niderlandiečiai didžiai apgailestavo jo atsistatydinimą (1555), kada jis pavedė N. vieninteliam sūnui Pilypui.

S u k i l i m a s i r r e s p u b l i k o s į k ū r i m a s buvo Pilypo viešpatavimo pasėka. Nors šis valdovas buvo tėvo įpirštas visoms N. provincijoms, tačiau jis nuo pat pradžių neįsigijo gyventojų palankumo. Jau jo ispaniškas ir fanatiškas katalikiškas išauklėjimas darė jį svetimą niderlandiečiams. Ypač tėvo pradėti eretikų persekiojimai, tęsiami dabar su didesniu uolumu, pykino gyventojus. Inkvizicijos teismai, kurių veikimas dabar pagausintas ryšium su bažnytinės hierarchijos pertvarkymu, įkuriant net 18 vyskupijų, jaudino visuomenę. Bažnytinė reakcija ir inkvizicijos teismų veikimas todėl itin buvo jau-

čiama, kad krašte nesulaikomai plito kalvinizmas. Jo šalininkai ypač gausėjo miestuose ir diduomenės tarpe. Svetimos valdžios puoselėjamos bažnytinės hierarchijos įsigalėjimas rengė palankią dirvą kalvinizmui plisti. Nuosaikesnieji didikai, ieškodami būdų religiniam įkarščiui sustabdyti, parengė ir įteikė karaliaus vietininkei Margaritai Parmietei (1566) peticiją, kur reikalavo sustabdyti inkvizicijos teismus. Margarita pati nesiėmė peticijos reikalavimų spręsti. Pasiųstoji į Ispaniją pas karalių delegacija ir nieko nepešė. Tad didikų žygis paliko be pasėkų. Istorinis jis tapo vien dėl to, kad davė pradžią žodžiui G u e u x ‚elgetos', kaip vienas Margaritos dvariškis pavadino delegacijos narius. Peticininkai su garbe pasisavino šį vardą, tardamiesi esą krašto ir karaliaus elgetos, ir nuo to meto N. sukilimas gavo gezų vardą.

Sukilimo įžanga buvo kalvinistų pamokslininkų sufanatizuotos minios pogromai, nukreipti prieš bažnyčias, vienuolynus ir konventus. Pogromai prasidėjo Antverpene ir greit išsiplėtė Zelandijos, Olandijos miestuose ir kiek siekė net Friziją. Apakintos ir sukurstytos minios be atodairos daužė bažnytines skulptūras ir indus, plėšė bažnytinius paveikslus, apdarus, rankraščius. Ikonoklastiškas minios šėlimas sunaikino brangius meno turtus. Jis sujaudino ne tik katalikus, bet ir protestantus ir paskatino Pilypą griebtis kraštutinių priemonių prieš atskalūnus. Tuojau į N. pasiųstas gen. Alba vyriausiu karo vadu. Sekė žiaurios represijos prieš eretikus, ypač didikus, kuriuos karališkoji vyriausybė kaltino netesėjus jiems duoto pasitikėjimo kraštą valdyti. Žymiausiomis Albos persekiojimo aukomis tapo du vadovaujantieji didikai, Egmontas ir Hornas. Daug kalvinistų ir šiaip didikų apleido kraštą. Šiųjų tarpe buvo Vilhelmas Oranietis (1533–84) — N. jungtinių valstybių kūrėjas.

Vilhelmas Oranietis kilo iš gretimos vokiškos Nassau k-tijos ir įsijungė į N. visuomenę, paveldėjęs dėdės didelius turtus šiame krašte. Be to, jis gavo to paties dėdės įsigytą Oranžo k-tiją p. Prancūzijoj. Iš čia rados jo lyg kilimo vardas Oranžietis, išvirtęs ir į Oranietis. Albos teroras, varytas ypač per vad. Kruvinąją tarybą, pažadino N. didikus priešintis ginklu ir pradėti pilietinį karą, trukusį net 80 metų (1568-1648). Iš šio karo iškilo laisva Olandijos valstybė.

N. sukilimas nuo pat pradžių buvo varomas ne be svetimųjų paramos. Anais laikais visuotinai paplitęs svetimųjų karių samdinių (kondotierių) dalyvavimas karuose buvo ypač žymus N. Juos iš vokiečių žemių pasitelkęs Vilhelmas Oranietis grįžo iš emigracijos ir pradėjo karą prieš ispanus. Jo didžiausios atramos buvo dvi pajūrio provincijos: Zelandija ir Olandija, ypač ši paskutinioji. Olandija buvo turtingiausia provincija, pralobusi labiausiai iš išplėtotos Baltijos jūros prekybos. Jos laivynu gražiai naudojosi vad. ‚jūros elgetos', atseit, sukilėliai, kurie puldinėjo ispanų įgulas iš jūrų. Jų lemiamas žygis buvo Zelandijos uosto Brielle užėmimas (1572) Oranie čio vardu. Tai pažadino rezistencinę dvasią kituose miestuose, ir jie vienas po kito išsivadavo iš ispanų. Ypač žinoma Leideno didvyriška kova ir išsivadavimas, kurį pagerbdamas Oranietis įkūrė univ. (1575). Su Zelandijos ir Olandijos miestų išsivadavimu didėjo Oranie čio garbė, ir jis liko išrinktas bent trijų provincijų, būtent, Zelandijos, Olandijos ir Utrechto, vietininku. Šiaurinės provincijos, laimėdamos kovą prieš ispanus, tuo pačiu tolo nuo pietinių. Jos aiškiai krypo į kalvinizmą ir ėjo prieš katalikus. Opozicija ispanams virto opozicija katalikams, ir kalvinizmas gavo privilegijuotą padėtį. Jis Zelandijoj ir Olandijoj paverstas krašto tikyba ir katalikybė imta persekioti. Jos turtai pradėti konfiskuoti bažnytinių organizacijų ar privatinių asmenų naudai. Nemaža pasinaudojo jais pats Vilhelmas Oranietis, padidindamas savo ir šiaip didelius lobius.

Kalvinizmo įsigalėjimas ir jo ekscesai pažadino katalikus, ir jie sudarė vad. Arraso konferenciją (1579 I). Kelioms dienoms praslinkus septynios šiaurinės provincijos sutarė Utrechto uniją, kur pasižadėjo išvien veikti taikos, karo ir, aplamai, užsienio politikos klausimais. Tuo tarpu vidaus politikos dalykai palikti kiekvienai provincijai savo nuožiūra tvarkyti.

Utrechto unija virto kertiniu akmeniu Olandijos valstybės, nors iš pat pradžių jai nebuvo šis tikslas skirtas. Tiek Vilhelmas Oranietis, tiek kiti vadai vis dar pripažino visų 17 provincijų vienybę, kurią fiksavo 1576 sutartas vad. Gento pacifikacijos dokumentas. Tačiau įvykių raida vedė prie

šiaurinių provincijų išsiskyrimo iš pietinių. Čia lemiamą vaidmenį suvaidino Olandijos provincija su savo seserimi Zelandija.

Kaip tik šiuo metu jos abi dar labiau išplėtė užjūrio prekybą, kuri jau ligšiol buvo pakankamai plati. Jų laivai su prekėmis ėmė siekti be ankstyvesnių Baltijos ir Vidužemio sričių dar Rusiją (per Narvą ir Archangelską), vakarų bei rytų Indiją. Čia olandai smarkiai konkuravo su ispanais ir anglais. Dėl olandų vyravimo svetimuose kraštuose jau nuo XVI a. pabaigos suvienytos N. valstybės imtos vadinti tiesiog Olandijos vardu ir šis vardas prigijo svetur naujai susikūrusiai valstybei. Turtinga ir galinga Olandija (su Zelandija) pasidarė kalvinizmo tvirtovė. Jos žemas, užtvarų, perkasų ir pelkių išraižytas kraštas, kuris be to galėjo būti lengvai užtvindytas, buvo didelė kliūtis ispanams veržtis. Būdama pajėgiausia ūkiškai ir dengdama daugiau nei pusę visų sąjungos išlaidų, Olandija faktiškai vadovavo visoms šiaurinėms valstybėms. Jos sostinė Haga tapo generalinių luomų buveinė, atseit, lyg sąjungos sostinė. Valstybės vienybei dar lemiamą vaidmenį suvaidino Oraniečių giminė, kurių pirmasis Vilhelmas pirmiausia pasidarė Olandijos ir Zelandijos vietininku; vėliau tą poaukštį gavo dar trijose valstybėse. Kai jis žuvo nuo ispanų pasamdyto atentatininko (1584), jo vietą užėmė sūnus Maurikijus, taip pat 5 valstybių vietininkas ir žymus vyriausias kariuomenės vadas. Taip Oraniečių giminė gavo valstybių vadovybę ir tapo reikšmingu jų vienytoju. Trečias veiksnys, lėmęs šiaurinių provincijų vienybę, buvo kalvinizmas. Gavęs viršų ne savo skaičiumi, bet agresyvumu ir diduomenės parama, jis virto viešpataujančia religija. Jis nusmelkė katalikybę, kuri, nors ir daugumos tikėjimas, imta drausti, net persekioti.

Savuoju kalvinizmu šiaurinės provincijos išsiskyrė iš pietinių (daugiau valoniškų), kurios paliko iš esmės katalikiškos. Jose pajėgė įsitvirtinti ispanai po pirmųjų smūgių, ypač po Antverpeno užėmimo (1585). Antverpeno kritimas galutinai lėmė šiaurinių ir pietinių provincijų išsiskyrimą. Šiaurinės provincijos dabar ieškojo būdų sąjungininkauti su Anglija. Tas vedė — be kitų priežasčių — prie karo tarp Ispanijos ir Anglijos, kuris baigėsi didžiosios ispanų armados žlugimu (1588). Ispanų nesėkmė atsiliepė pietinėms provincijoms. Jas ypač žlugdė šiaurinių provincijų vedama blokada. Tuo pat metu šiaurinės provincijos tarėsi su Prancūzija dėl pietinių sričių pasidalijimo. Šios padėties akivaizdoj ispanai nusileido ir sutarė 12 metų paliaubas (1609). Šiaurinės provincijos pripažintos de facto nepriklausomos. Iš tikrųjų, karas platesniu mastu neatsinaujino ir po paliaubų, nes Ispanija įsitraukė į ilgą Trisdešimties metų karą. Kai šis karas baigėsi, Ispanija Vestfalijos sutarty su šiaurinėmis N. valstybėmis pripažino jų nepriklausomybę (1648).

N. — j ū r o s g a l y b ė išaugo dar prieš nepriklausomybės įgijimą. Atradus naujus kraštus, N. valstybės, pirmoj eilėj Olandija, sekė įpėdžiui ispanams ir portugalams ir kiek vėliau anglams. 1602 įsteigta Rytų Indijos kompanija, kuri, kovodama su ispanais ir anglais ir be atodairos vergdama vietos gyventojus, įkūrė didelę savo Indijos imperiją. 1621 įkurta Vakarų Indijos kompanija, pasišovusi kurti kolonijas Atlanto salose ir Amerikos kontinente. Ji įsigijo didelius plotus Brazilijoj ir šiaurėj Manhattano salą su Naujojo Amsterdamo miestu. Kurdami šią paskutinę koloniją niderlandiečiai stengėsi veržtis į tolimus šiaurės rytus ir susirasti naują kelią į Kiniją ir, aplamai, į rytų Aziją. Tuo jie ketino išvengti jiems neparankių pietinių kelių, kuriais naudojosi jų priešai ispanai. Šiuose nesėkminguose bandymuose ypač žinomas Hudsonas, įamžinęs save jo surastos upės varde. Keliaudami aplink Afriką, niderlandiečiai įsigijo kolonijas ir šiame žemyne — Auksiniame Iškyšulyje ir ypač pačiuose pietuose, kur įsikūrė vad. būrų valstybė.

Nuo XVII a. vidurio N. jų kolonialinėj politikoj ėmė smarkiai spausti anglai. Pagal Cromwellio navigacijos aktą 1651 niderlandiečiams uždrausta prekiauti su Anglijos kolonijomis be valdžios leidimo. Dėl užjūrinės konkurencijos įvyko tarp Anglijos ir N. XVII a. net trys karai (1652–54, 1665–67 ir 1672–74). Šių karų dėlei N. neteko kai kurių kolonijų, tarp jų Naujųjų Niderlandų su Naujojo Amsterdamo miestu (Bredos taika 1667), kurį anglai perkrikštijo į Naujorką. N. turėjo užleisti pirmenybę Anglijai. Tuo pačiu metu Anglijos pramonė ėmė pirmauti prieš N. pramonę, ir ši virto daugiau per amžius sukaupto kapitalo skolintoja. Tad į XVII a.

galą N., kuriuos dar smarkiai palietė karai su Prancūzija (1667–68 ir 1672–78), neteko turėtos užjūrinės pirmenybės ir virto eiline Europos valstybe, kad ir su didelėmis kolonijomis.

N. priešinimasis Prancūzijos hegemonijai buvo dominuojąs jos politinis veiksnys XVIII a. Prancūzija, pasiekusi aukštos galybės prie Liudviko XIV ir pradėjusi varyti apjungimo politiką, rimtai grasė N. Išdidusis Liudvikas, atnaujinęs karus prieš Habsburgus, pirmiausia nusikreipė prieš ispaniškus N., artimiausią Habsburgų nuosavybę. 1667 jis pirmą kartą įsibrovė į juos ir ėmė grasyti laisviems N. N. tuo pat metu rado sąjungininkus anglus, kai Vilhelmas III Oranietis vedė anglų sosto įpėdinę Mariją, tapo Anglijos karalium, ir abi valstybės susijungė į personalinę uniją (1688–1702). Kartu su Anglija N. dalyvavo didžiojoj koalicijoj, nukreiptoje prieš Liudviką ir Rysviko taika (1697) gavo teisę laikyti savo įgulas kai kuriose Ispanijos N. vietovėse. Šios įgulos buvo priešakinės voros prieš galimus Prancūzijos puolimus, su keliolikos metų pertrauka išlaikytos iki 1781, kada jas galutinai austrai panaikino.

Su Vilhelmo mirtimi (1702) pasibaigė personalinė unija su Anglija ir drauge dingo vietininko valdžia net iki 1747. N. valstybės kiek padriko ir pasitraukė iš Europos politikos. Jos tenkinosi pasilikusios nuošaliai nuo naujų karo sukūrių. Po Utrechto taikos (1714) jos gavo pietinius kaimynus austrus, kuriems teko buvę ispaniški N. Austrų Habsburgai, buvę tradiciniai Burbonų priešai, dengė N. nuo Prancūzijos. Jiems priedanga buvo ir pirmauti pradėjusi Anglija. Tuo tarpu N., praradę jūros galybę, imponavo dabar vien savo kapitalo jėga ir tapo stambiausias kreditorius Anglijos ir daugelio vokiečių kng.

Europos karas dėl vadinamosios pragmatinės sankcijos vėl smarkiai paveikė N. Prancūzija, nepripažindama imperatoriaus įpėdinės Marijos Terezijos, pradėjo karą su Austrija (1740) ir įsibrovė pirmiausia į pietinius N. N. kilo masinis susijaudinimas, vertęs ir karui abejingus turčius miesčionis susirūpinti krašto gynyba. Vėl teko ieškoti vyriausio karo vado, kurio dėl vietininko institucijos panaikinimo neturėta. Jis surasta Vilhelmo IV Oraniečio asmeny, kuris netrukus išrinktas vietininku visose septyniose provincijose (1747). Jo poaukštis pripažintas paveldimas vyriškoj ir moteriškoj linijoj. Pirmą kartą N. gavo bendrą vietininką ir net su paveldėjimo teise. Tuo būdu žengtas pirmas žingsnis į monarchijos įkūrimą.

Vietininko valdžia iš pat pradžių susidūrė su sunkumais. Kliūtis jai buvo naujos iš Prancūzijos plintančios švietimo ir literatūrinės idėjos. Jos nebuvo palankios Oranijos giminės pirmavimui. Juo labiau jos žadino opoziciją vietininko valdžiai todėl, kad ją turėjo užėmęs nepilnametis Vilhelmas V, kurio vietoj valdė anglė motina ir iš Vokietijos pakviestas kng., nepilnamečio globėjas ir kariuomenės vadas. Prieš faktiškai svetimą vietininko valdžią atsirado vad. patriotinis sąjūdis, buvęs itin stiprus Olandijos provincijoj. Patriotinį sąjūdį dar žymiai gaivino Amerikos kolonijų sukilimas prieš anglus, kur patriotai matė savosios praeities pasikartojimą. N. iš savo Vestindijos kolonijų palaikė amerikiečius ir tuo užsitraukė anglų rūstybę. Patriotai tada ėmė linkti prie Prancūzijos, tuometinės Anglijos priešininkės. Prancūzija sekdami N., patriotų veikiami, antrieji pripažino Amerikos Jungtines Valstybes (1782) ir su jomis ėmė megzti diplomatinius santykius. Tuo tarpu partinė kova tarp patriotų ir orangiečių, atseit, vietininko šalininkų, tiek įsivyravo, kad įsikišo Prūsų karalius ir su kariuomenės jėga įvedė išvarytąjį vietininką Vilhelmą V į Hagą (1787). Tūkstančiai patriotų apleido tėvynę ir išsinešdino į Prancūziją. Iš čia jie taikstėsi laisvintojais grįžti namo. Po dvejų metų susidarė sąlygos jų viltims išsipildyti, kai kilo Didžioji prancūzų revoliucija.

Batavijos respublika buvo revoliucijos ir josios remiamų patriotų kūrinys. Ji įsikūrė prancūzų generolui Pichegru visą kraštą užkariavus (1795), kada grįžę patriotai ėmė dėtis krašto šeimininkais ir pradėjo reformas Prancūzijos pavyzdžiu.

Pirmiausia pasistengta labiau suvienyti pačią valstybę. Senoviškos, daugiau luominės, respublikos panaikintos. Jų vietoj įsteigti Prancūzų pavyzdžiu departamentai. Pagal miesčioniškos (‚buržuazinės') revoliucijos pobūdį iš įstatymų leidimo organų ir, aplamai, iš administracijos buvo išstumti didikai. Panaikintas vietininko poaukštis ir jojo vietoj turėjo veikti pensionarijaus institucija. Panaikintos taip pat Rytų ir Vakarų Indijos kompanijos.

Kolonijos ir kompanijų ištekliai pavesti valstybei. Perorganizuoti teismai, išleidžiant naujus civilinės ir baudžiamosios teisės kodeksus. Įsteigtas net švietimo departamentas — didelė naujenybė anais laikais.

Prancūzų priedangoj besikuriančiai naujai respublikai padarė galą Napoleonas, kai ją pavedė broliui Liudvikui Bonapartui karaliaus titulu (1806). Nors formaliai jis paskirtas krašto tarybos ‚žemu' prašymu, tačiau iš tikrųjų primestas jam. Vietoj patriotų pramintos Batavijos respublikos dabar atsirado Olandija, kaip N. svetur buvo vadinami. Vietoj savosios konstitucijos gyventojai turėjo priimti prancūzų padiktuotąją.

Kraštas sunkiai juto svetimųjų okupaciją. Kariuomenės stovyklavimas, mokesčių rinkimas ir ypač šaukimas rekrutų, kurie dėl diktatoriaus Napoleono turėjo guldyti galvas plačiuose plotuose nuo Lisabonos iki Maskvos, žadino pasipriešinimą. Vėl atgijo pabėgusių Oraniečių garbė, gaivinusi prisiminimus, kada jų valdytas kraštas plačiai garsėjo užjūriuose. Bet veiksmingas pasipriešinimas kietam Napoleono režimui tegalimas buvo vien po Leipcigo mūšio (1813), kada Prūsų pėstininkai ir rusų kazokai laisvino Vakarus.

M o n a r c h i j o s l a i k m e t i s prasidėjo su prancūzų išvarymu ir Oraniečio princo įžengimu į Hagą (1813 XI). Tuojau atsikūrė administracija, kurios priešaky stojo princas Vilhelmas V. Iš esmės nebuvo naikinamos prancūzų įtakoj pravestos reformos. Galutinai N. padėtis naujai sutvarkyta Vienos kongreso, kada prie jų prijungti pietiniai N. Be to, N. pietryčiuose gavo Liuksemburgą (prijungtą personaline unija) mainais už Oraniečių patrimonialinę Nassau k-tiją. Liuksemburgas nebuvo N. tinkamas priedas, nes kraštą skyrė nuo jų Ardėnų kalnai, ir praeity jis nebuvo visai priklausęs N. Be to, jis paliko Vokiečių Sąjungos dalimi ir jo sostinėje stovėjo Prūsų įgulos. Tad jis nesutapo su N. ir vėliau išsiskyrė iš jų. Atstatyti N. gavo Jungtinių N. valstybių karalijos vardą. Vilhelmas VI Oranietis tapo pirmuoju karalium Vilhelmo I vardu.

Vilhelmas patriarchališkai valdė, nepaisydamas krašto atstovybės. Ypač asmeniškai jis tvarkė finansus bei ūkį, kuris buvo smarkiai pakrikęs po ilgų napoleoniškų karų. Jis stengėsi jį atkurti ir atstatyti prekybą su kolonijomis. Tam reikalui įsteigta vietoj panaikintos Rytų Indijos kompanijos N. prekybos draugija. Pats karalius dėjo savo didelius išteklius į krašto ūkį arba skolino įvairioms bendrovėms. Nepaisant karaliaus triūso, kraštas jo viešpatavimo metu paliko skurdus. Dėl to prasidėjo pirmoji didelė emigracija į JAV.

Vos tik atsistatantį ir nuskurdusį kraštą po 15 metų ištiko smūgis — pietinių sričių sukilimas ir atsiskyrimas.

Pietinės provincijos, nuo XVI a. pabaigos atsiskyrusios nuo šiaurinių ir turėdamos savo skirtingą prancūzišką ir katalikišką kultūrą, negalėjo sutapti su nauja valstybe. Ypač katalikų hierarchija bodėjosi josios vyravusio kalvinizmo. Čia dar prisidėjo ir politinis valstybinis momentas. Karaliaus valdžia ir krašto administracija paliko šiaurinė, nors prijungtos provincijos gyventojų skaičiumi vyravo. Šiaip ar taip, pietiečiai jautė jiems pašaliečių uždėtą jungą ir rengėsi sukilti. Operos vaidinimas Briusely 1830 VIII, kur buvo vaizduojamas vad. Masinelli sukilimas prieš ispanus Neapoly (1648), uždegė sukilimą. Sukilimas pavyko, ir pietinės sritys išsiskyrė į atskirą Belgijos valstybę. Veltui Vilhelmas I bandė jas jėga prisijungti ir šaukėsi didžiųjų valstybių pagalbos. Tačiau trys didieji kaimynai, Prancūzija, Anglija ir Prūsija, Londono konferencijoj pripažino Belgiją ir garantavo jos neutralitetą (1831). Įsižeidusi N. vyriausybė delsė Belgijos pripažinimą net iki 1839. Vilhelmas I, priverstas pagaliau pripažinti ją ir nusivylęs valdymu, pasitraukė (1840) ir mirė Berlyne (1843). Su juo baigėsi absoliutinės monarchijos režimas.

D e m o k r a t i n ė m o n a r c h i j a prasidėjo Vilhelmo II (1840–49) ir Vilhelmo III (1849–90) viešpatavimais ir galutinai sutvirtėjo prie Vilhelminos (1898–1948). Jai pradžią davė naujai išaugusi liberalizmo srovė, ėjusi iš bendro europinio sąjūdžio. Ypač Vasario revoliucija, plačiai nubangavusi po Europos kraštus, atsiliepė N. Ji nusmelkė senas konservatyvines jėgas ir iškėlė naujas, progresyvines. Liberalizmas su žymiuoju vadu Jonu Rudolfu Thorbeke gavo viršų. Jis su keturiais partijos nariais surašė konstituciją, kur vyriausia valdžia, išimta iš karaliaus, pavesta generaliniams luomams. Šių aukštesnieji rūmai, įvesti 1815, gavo vietoj anksčiau karaliaus skiriamų atstovų provincijų rink-

tus atstovus. Tiesa, rinkimai tiek į aukštesniuosius, tiek į žemesniuosius rūmus buvo cenziniai, atseit, tegalėjo rinkti vien moką nustatyto dydžio mokesčius. Kadangi mokesčių dydis buvo gan didelis, tai rinkimų teisę teturėjo koks 1,5% gyventojų. Ministrai padaryti atsakingi atstovybei tik tuo atveju, jei patys buvo jos nariai. Karalius galėjo pasirinkti ministrus ir ne iš parlamentarų tarpo.

Naują konstituciją priėmus ėmė valdyti liberalai. Jie rūpinosi pakelti žemės ūkį ir sutvarkyti dideles kolonijas. Imta sausinti dideli pajūriniai plotai, ir sausinimo darbai savo apogėjų pasiekė vos šiame šimtmety, kai nusausintas didelis Ziuderzės ežeras, davęs kraštui apie 2800 km² derlingos žemės. Didžiosios Rytų Indijos kolonijos pertvarkytos panaikinant vad. ‚kultūros sistemą', kur vietiniai buvo verčiami dirbti daugiau ateiviams žemdirbiams ir mokėti duokles natūra. Vakarinės Indijos kolonijos, Karibų jūros salų grupę ir dalį Guanos pietų Amerikoj, palietė vergų prekybos panaikinimas (1862). Jos turėjo pradėti kurti pramonę pagal laisvo darbo sistemą.

Vidaus politikos raida pasižymėjo taikiu partijų rungtyniavimu. Liberalams įsigalint atgijo konservatyvinės jėgos krašte, turėjusios šaknis dviejose vyravusiose tikybose: kalvinizme ir katalikybėj. Katalikai per amžius užguiti, liko išlaisvinti liberalinio sąjūdžio. Jiems pripažinta visiška laisvė, kaip ir kitoms krašto religijoms. Katalikai, sudarydami apie 35% krašto gyventojų, atseit, būdami didžiausia denominacija tarpe susiskaldžiusių protestantų, ėmė vaidinti žymų vaidmenį politiniame gyvenime. Liberalų išlaisvinti, jie pradžioj ėjo su jais prieš konservatorius kalvinus. Tik vėliau mokyklų klausimas sujungė juos su šiais paskutiniais. Katalikai, įkūrę savo partiją vokiečių centro pavyzdžiu, pradėjo lemti krašto politinį gyvenimą. Jie gaudavo kartkartėmis kraštą valdyti (pirmą kartą 1891). Į šimtmečio galą atsirado trečioji — socialistų partija ir ėmė siųsti atstovus į krašto atstovybę. Ne be šios partijos įtakos pradėtos vykdyti socialinės ir politinės reformos, kurių žymiausia įvykdyta 1917, kada įvesti visuotini ir proporcingi rinkimai visiems pilnamečiams, net ir moterims (1919). Nuo šio laiko N. gavo demokratinės monarchijos pobūdį.

Galutinis demokratinės monarchijos įgyvendinimas priklauso karalienei Vilhelminai (1898–1948). Jos metu N. turėjo pergyventi du pasaulinius karus. Nors per pirmąjį karą ji išliko neutrali, tačiau turėjo nemaža vargo su nepaprastai dideliu skaičiumi belgų karo pabėgėlių. Antrame kare jau tapo Vokietijos okupacijos auka (1940). 5 metus turėjo kentėti svetimą prievartą ir vilkti okupacijos jungą. Maža olandų dalis susiorganizavo į nacionalsocialistų partiją, vadovaujamą Musserto, ir stojo savanoriškai į vokiečių tarnybą. Jų vienetai dalyvavo rytų kovose. Krašto daugumas palaikė pogrindžio kovą, kuriai vadovavo princas Bernardas, sosto įpėdinės Julijonos vyras.

Po vokiečių karo jėgų kapituliacijos (1945 V) kraštas atgavo laisvę. Tačiau niderlandiečių bandymas atkurti savo administraciją Rytų Indijoj, iš kur jie dėl karo įvykių tolimuose rytuose buvo išstumti, nepavyko. Bandę nesėkmingai kariauti su savo milžiniška kolonija, pasinešusia nepriklausomai gyventi, turėjo pasitraukti ir pripažinti josios nepriklausomybę (1948). Išsilaisvinę N. įsijungė į Vakarų bendruomenę. Pirmiausia jie tapo nariu Benelukso bendruomenės, kuriai priklauso dar Belgija ir Liuksemburgas. Jie tuojau prisidėjo prie Šiaurės Atlanto gynybos organizacijos (NATO) ir joj vaidina ne paskutinį vaidmenį.

P. J. Block, History of the People of Netherlands 1898–1912; *J. L. Motley,* The Rise of the Dutch Republic 1912; *G. Edmundson,* History of Holland 1922; *A. J. Barnow,* The Making of Modern Holland 1944; *H. Riemens,* The Netherlands: Story of a Free People 1944; *B. H. M. Vlekke,* Evolution of the Dutch Nation 1945; *A. Hyma,* The Dutch in the Far East 1942; *Ch. Wilson,* Profit and Power: A Study of England and the Dutch Wars 1957. *J.J.*

Niderlandų menas apima labai turtingą meno istoriją nedideliame žemės plote, kuris dabar dalijamas į dvi dalis: 1. šiaurinė dalis, sudaranti dabartinę Niderlandų karaliją, užsienyje dažniausiai vadinamą Olandija, pagal didžiausią to krašto provinciją, ir 2. pietinė dalis, sudaranti dabartinę Belgijos karaliją. Kalbant apie n.m., turima minty abiejų dalių menas kartu, t.y. olandų (žr.) ir pietinių N., arba flamų (žr.), menas, kuris nuo XIX a. vad. belgų (žr.) menu. Olandų ir flamų menas praeityje turėjo labai artimus ryšius ir daug bendrų požymių, pvz. vitalumas ir palinkimas į natūralizmą, betgi ir aiškių skirtingumų, kurie itin sustiprėjo XVI–XVII a. šiaurinėms protestantiškoms

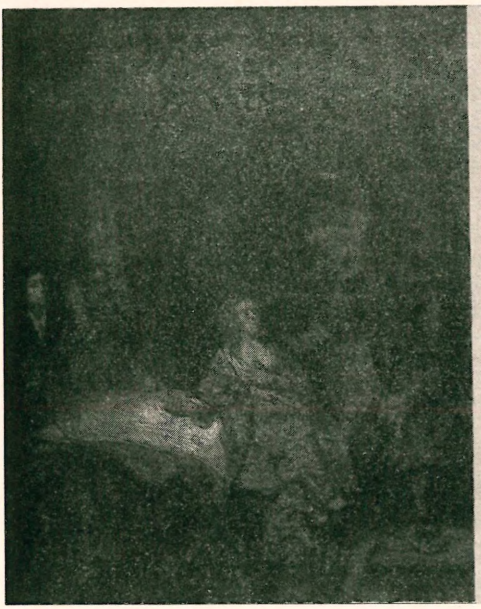

Rembrandtas: Juozapas ir Polifaro žmona

J. Vermeer: Laišką beskaitanti

olandų provincijoms sau išsikovojus nepriklausomybę. Olandų menas išaugo iš vokiečių žemaičių kultūros pagrindo ir protestantizmo, pasižymėdamas labai ankstyvu polinkiu į pasaulinių meno temų traktavimą. Flamų menas išaugo iš kultūros pagrindo, kuris iš pradžių gavo stiprios įtakos iš keltų-galų, vėliau iš prancūzų-burgundų kultūros pagal Maaso ir Šeldės slėnius ir iš katalikybės; todėl jis stipresnės religinės dvasios. LE belgų, flamų ir olandų menus aptaria atskirai.

Nidos knygų klubas Londone, D. Britanijoje, prie Lietuvių namų akc. b-vės 1954 įsteigta pigioms knygoms leisti lietuviška leidykla, kuriai išsilaikymo pagrindą sudaro nariai. N. kasmet išleidžia po keletą daugiausia pasiskaityti skirtų dalykų — romanų ir novelių rinkinių, bet tarp jos leidinių yra keletas ir mokslo reikalui skirtų dalykų (M. Biržiškos Senasis Vilniaus universitetas, J. Balio Lietuvių mitologinės sakmės ir Užkeikti lobiai), apžvalginių (perspausdinta pirmoji aprašomoji dalis Pirmojo Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio) ir antologinio pobūdžio (skaitymų knyga Sauja derliaus). 1958 šalia to, dar pradėta leisti Rinktinė — lietuvių periodinės spaudos lituanistinių dalykų santraukinė apžvalga (4 kartus per metus) ir šiaip populiarių bendrybių (1959 kasdien nuplėšiamas su vardais ir pasiskaitymais kalendorius). Klubas įsteigtas V. Dargio pastangomis, o 1957 jam vadovauti paskirtas K. Barėnas. Prie klubo yra rankraščiams literatūriniu požiūriu tikrinti komisija: pirm. F. Neveravičius, kun. P. Dauknys, inž. R. Baublys, agr. J. Lūža ir K. Barėnas. *K.Br.*

Nidulariaceae augalų šeima, žr. Lizdeniniai.

Nye Edgar Wilson (1850–1896) amerikiečių humoristinis rašytojas, žurnalistas. Redagavo laikraštį Boomerang, dirbo New York World redakcijoje. N. naudojo tuo metu populiarias humoristines stiliaus priemones. Jo rašiniai pasižymi tolerancija ir blaivumu. Iš jo knygų minėtinos: Bill Nye and Boomerang 1881, Forty Liars and Other Lies 1882, Comic History of the U. S. 1894. N. garsas buvo tarptautinis.

Nye Bill žr. Nye, Edgar Wilson.

Niebergall Ernst Elias (1815–1843) vokiečių rašytojas. Parašė dvi komedijas, Des Burschen Heimkehr 1837 ir Datterich 1841, kurių paskutinioji, kad ir tarmiškai parašyta. meniškai yra vertingesnė. Pasisako prieš biurgerių gyvenimą, ieškoma naujos visuomeninės santvarkos, senąją išjuokiant gyvais gyvenimo faktais. Dar buvo parašęs

novelių Novellen 1836. Jo dramos veikalus su bibliografija išleido G. Fuchs, Dramatische Werke 1894, prozos raštus išleido K. Esselborn Erzählende Werke 1925, 3 tomai.

Nieborskis Stanislovas (apie 1578–1644 V 27 Vilniuje) Vilniaus vysk. pagalbininkas, mozūras, kilęs iš bajoriškos šeimos (dokumentuose jo pavardė kartais rašoma Gnieborski), mokėsi jėzuitų kolegijoje Pultuske, paskui studijavo Krokuvoj. Kun. įšv. 1607 V 27 Krokuvoj. Atvyko į Vilniaus vyskupiją, vysk. E. Valavičiaus 1617 pakeltas kapitulos kan. 1633 lankantis Vilniuje nuncijui Honaratui Visconti, vysk. Abr. Vainius prašė, kad jam pagalbininku vieton į Žemaičius iškelto Jurgio Tiškevičiaus būtų paskirtas N. Nuncijus Vilniuje atliko kanoniškąjį procesą — apklausinėjo liudininkus ir surinktą medžiagą pasiuntė Romon. Pop. Urbonas VIII 1634 paskyrė jį Metono tituliariniu vysk. ir Vilniaus vysk. pagalbininku. Pakonsekruotas VI 18 Vilniaus katedroj vysk. Abr. Vainiaus, asistuojant vysk. J. Tiškevičiui ir unitų arkiv. metropolitui Velj. Rutski. 1636 dalyvavo šv. Kazimiero kūno perkėlimo iškilmėse. Vyskupavo 10 m. Prie Vilniaus katedros įsteigė altariją ir ją aprūpino fundacija. Prieš mirdamas iš savo turtų užrašė Valerijono bursai (studentams), Vilniaus katedrai ir vienuolynams. Vilniaus katedroj buvo įrengtas N. antkapis, bet vėliau ją perstatant liko panaikintas.

Vatikano Archyvas, Proc. Cons. vol. 33 ff. 202–226, vol. 45 ff 174–178; *J. Kurczewski,* Kościół Zamkowy III, 1916; *K. Eubel,* Hierarchia Cath. IV, 1935. *R.Krs.*

Niebuhr 1. Berthold Georg (1776–1831) istorikas, 1796 privatus Danijos finansų ministro sekr., 1804 Kopenhagos banko dir., 1806–10 Prūsijos jūrų prekybos dir., nuo 1810 skaitydamas Romos istorijos paskaitas Berlyno univ. pagrindė istorijos šaltinių kritiką. Nuo 1816 Prūsijos pasiuntinys Vatikane, nuo 1823 dėstė istoriją Bonnos univ. N. turėjo didelę įtaką Th. Momsenui ir Rankei. Išsp.: Roem. Geschichte bis 241 v. Chr. 1811–12, 1832, Kleine hist. und philolog. Schriften 1828–43, Hist. und philolog. Vorträge 1846–58. Lietuviškai J. Kazėnas išvertė 1938 Graikų herojų legendos.

B. G. Niebuhr

F. Schnabel, Niebuhr 1931 (minėjimo prakalba); *H. v. Srbik,* Geist und Geschichte 1950.

2. Reinhold (g. 1892) amerikiečių teologas ir prof. 1915–28 buvo kunigu Detroite, Michigano vst., nuo 1930 Naujorke Union teol. seminarijos etikos bei teol. prof. ir nuo 1950 dekanas; nuo 1928 Christianity and Crises redaktorius. Politiškai N. laikosi liberalinės kairiosios krypties, yra Naujorko liberalinės partijos narys ir pasižymėjęs demokratinėje amerikiečių veikloje. Religijoje tačiau N. yra priešingas liberalinėms protestantų pažiūroms. Jo teologinė pažiūra yra, kad žmogus iš prigimties yra nuodėmingas, dėl to turi nuolat veikliai siekti išganymo, tačiau tų pastangų sėkmę galiausiai nulemia ne žmogus, o Dievo gėris. Išsp.: Does Civilization need Religion? 1927, Leaves from the Notebook of a Tamed Cynic 1929, Moral Men and Immoral Society 1932, Reflexion on the End of an Era 1934, Interpretation of Christianity 1935, Beyond Tragedy 1937, Christianity and Power Politics 1940, The Nature and Distinity of Man 1941–42, The Children of Light and the Children of Darkness 1944, Discerning the Signs of the Times 1946, Faith and History 1949, The Irony of American History 1952, Christian Realism 1953, The Self and the Dramas of History 1955, Pious and Secular America 1958, The Structure of Nations and Empires 1959.

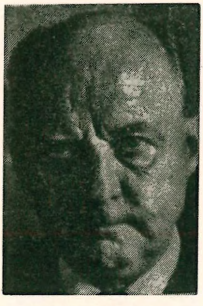

R. Niebuhr

D. Davies, R. Niebuhr 1945; *E. J. Carnell,* The Theology of R. Niebuhr 1951; *H. P. Odegard,* Sin and Science 1956. *K.Gdt.*

Niederle Lubor (1865–1944) čekų proistorikas, kalbininkas ir etnografas, nuo 1891 Prahos Karolio IV univ. prof., kelių proistorikų ir slavistų generacijų mokytojas. Vienas iš ankstyvųjų svarbesniųjų N. darbų Lidstvo v době prědhistorické se zvláštním zřetelem na zeme slovanské išspausdintas 1893. Reikšmingiausias mokslinis N. darbas yra jo 11 tomų veikalas Starožitnosti Slovanské, išsp. 1902–25. Pirmieji 6 tomai skirti slavų kilmės problemoms aiškinti, antroji, 5 tomų, dalis apima senosios slavų kultūros aprašymą.

Antroji dalis pavadinta Život starych Slovanů, išsp. 1911–25. Tai viena geriausių ir žinomiausių senosios slavų civilizacijos sintezių. Sutrumpinta Starožitnosti Slovanské versija išėjo prancūzų kalba dviem tomais Paryžiuje 1926 antrašte Manuel de l'antiquité slave. Iš kitų svarbesnių archeologinių darbų paminėtina Rukověť slovanské archeologie 1931. Daug laiko skyrė čekų ir visų slavų etnografijai. Iš tos srities pažymėtini jo darbai Le monde slave 1909 ir La Carte ethnographique des Slaves 1912.

Slavia Antiqua II, 1949–50; Światowit XX, 1949. *M.Gbt.*

Niedermann Max (1874 V 19 — 1954 I 12 Neuchâtely) šveicarų kalbininkas. 1897 Bazelio universitete įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Po doktorato toliau gilinosi į lyginamąją kalbotyrą Paryžiaus univ. (1897–98), Vokietijos Freiburgo univ. (1898–99) ir dar kartą Paryžiaus univ. (1899). 1899 suteiktos Bazelio univ. privatdocento teisės, 1909 buvo pakeltas ekstr. ir 1911 ord. prof. ir kalbotyros katedros vedėju. 1925 persikėlė į Neuchâtelio univ., kur išbuvo ordinariniu prof. iki 1944, kada išėjo į emeritūrą. 1933–35 buvo Neuchâtelio univ. rektorium. Rygos (1929), Ženevos (1944) ir Besançono (1947) univ. davė jam garbės dr. laipsnius. Jo garbei buvo paskirti šie leidiniai: žurnalo Studi Baltici 4 t. (1934) ir Neuchâtelio univ. Filosofijos fakulteto rinkinys Mélanges offerts à M. Max Niedermann (1944). Svarbiausieji N. straipsniai (išskyrus baltistiką ir slavistiką) 1954 buvo surinkti knygoje Recueil Max Niedermann (Université de Neuchâtel). Toje knygoje (268–286 psl.) yra pilna N. raštų bibliografija. Jo lituanistinės studijos yra sudėtos rinkinyje Max Niedermann: Balto-Slavica (Université de Neuchâtel, 1956), kurio recenzijos pasirodė žurnaluose Language 33 (1957) 219–222 ir Cahiers Ferdinand de Saussure 16 (1959) 93–99.

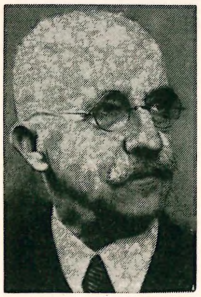

M. Niedermann

Dar bebūdamas privatdocentu N. pirmas Šveicarijoje įvedė lietuvių kalbos kursą. 1921 pirmą kartą aplankė Lietuvą, kur prof. K. Būgos buvo maloniai sutiktas. 1918–21 N. gynė Lietuvos reikalus Šveicarijos spaudoje. Lietuvos univ. įsikūrus du N. mokiniai buvo paskirti humanitarinių mokslų fakulteto docentais. 1945 Šveicarijos teisingumo ministerijos potvarkiu N. rūpinosi lietuvių tremtiniais Yverdono stovykloje ir jiems skaitė seriją paskaitų. Lituanistikoje N. su savo bulvės ir gandro pavadinimų tyrinėjimais buvo žodžių geografijos pradininkas. Didžiausias jo nuopelnas yra jo bendradarbiavimas Lietuvių rašomosios kalbos žodyne (leidžiamo leidyklos Carl Winter, Heidelberg), kurio pirmas sąsiuvinis pasirodė 1926 ir kurio vyriausiuoju redaktorium N. buvo iki 23 sąsiuvinio. *A.Snn.*

Niederwald plati aukštuma deš. Reino krante priešais Bingen mst., iš kur atsiveria didingi reginiai į Reino slėnį. Ant jos viršaus 1883 pastatytas tautinis vok. paminklas — 10,5 m aukščio, J. Schillingo darbo bronzinė Germanijos statula, užkelta ant 25 m aukščio pjedestalo. Tarp Reino ir šios vietos yra Ruedesheimo mstl., žinomas asbacho konjako gamyba.

Niedra 1. Aīda (Ida) (g. 1899) latvių rašytoja. Nuo 1920 pradėjo spausdinti eilėraščius, nuo 1927 taip pat prozą. Pirmajam eilių rinkiny (Erosa elegijas 1923) N. laisvais ritmais dainuoja erotinius motyvus, sekančiame — žymiai platesnės tematikos ir išlygintos formos — poetė pozityviau žvelgia į daugelį gyvenimo aspektų (Dziesminiece 1934). Iš daugelio N. prozos kūrinių (per 20), iškilesniais laikytini: Pie Azandas upes (romanas 1933), Sieva (romanas 1938), Katrīne Ābele (romanas 1950) ir apysakų rinkiniai — Vanagu ligzda (1937) ir Azandas laudis (1943). Įdomiausieji kūriniai vaizduoja šiaurinės Vidžemės žmones ir jų buitį senesniais amžiais. N. buitiniuose romanuose sukurta didžiulė ir įdomi latvių ūkininkų tipų galerija. Ne tiek ryškūs N. romanai, kurių tematika paliečia moderniųjų inteligentų buitį.

2. Andrievs (1871–1942) latvių rašytojas ir politikas. Aštriai pasisakė ir prieš 1905 revoliuciją, ir prieš žemės reformą (ypač polemizavo dėl to su K. Ulmanio šalininkais). Ignoravo Latvijos tautinę tarybą ir nepriklausomybės kovų metu kolaboravo su bermontininkais. Pastaruosius nugalėjus, N. pasitraukė į užsienį. 1924 grįžo ir buvo Latvijos teismo nuteistas ir ištremtas į Prūsiją. Grįžo N. vėl Latvijon vokiečių okupacijos metu 1942 ir mirė. Pir-

mąjį eilių rinkinį išleido 1887. Daugel N. eilių tapo liaudies dainom, nors jų tematika temėgdžiojo vokiečių sentimentalistus. Populiari ir N. drama Zeme (1903). Tačiau stipresnė N. proza. Pažymėtini romanai: Līduma dūmos 1900, Kai mėness dilst 1902. Taip pat apysakos: Skaidra sirds 1898, Nespēcīga dvēsele 1899, Pēteris Salna 1911. Pažymėtina N. moderni pasaka Zemnieka dēls 1902. Įdomios N. kritikos apybraižos apie Rainio ir Skalbės kūrybą.

A. Niedra

3. Jānis (g. 1887) latvių dainininkas. Pradėjo dainuoti operose 1909. Nuo 1919–44 Nacionalinės operos solistas Rygoje. 1929 ir 1935 dainavo taip pat eilėje užsienio operų. Metalinio tembro ir geros technikos bosas. 1944 paliko Latviją, emigravo į Kanadą.

Niedrai durpynas Panevėžio aps. ir vls. 300 ha, 1,5 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 500 ha, žemutinio tipo.

Niedulė upelis Alytaus aps., Varėnės (Merkio) deš. intakas, 6 km ilgumo; teka per Niedulio ež.; baseino plotas 10 km².

Niedulis ež. Alytaus aps., 3 km į š. nuo Daugų mstl., ties Žvirgždėnų k., 48 ha ploto; per ež. teka Niedulė, Varėnės (Merkio) intakas; paviršius 131,6 m nuo j.l.

Niedziałkowski 1. Karol Antoni (1846–1911) Mogiliavo arkivyskupijos administratorius, Lucko vysk., rašytojas. Baigęs vidurinę mokyklą Lucke ir 6 gimnazijos klases Kamenece, 1864 įstojo ten pat į kun. seminariją, po metų išsiųstas į Petrapilio dvasinę akad., kurią baigė 1867 teologijos magistro laipsniu. 1881 Žitomiro kun. sem. prof., o vėliau jos rektorius. Pakviestas į Petrapilį dvasinės akademijos rektoriumi, 1897 paskirtas Mogiliavo arkiv. pagalbininku. Paskutiniais S. Kozlowskio arkivyskupavimo metais N. faktiškai tvarkė arkivyskupijos reikalus, o jam mirus, 1899–1901 administravo Mogiliavo arkivyskupiją. Tuo metu arkivyskupijos kūrijoj sekretoriavusio kan. K. Prapuolenio atsiliepimai apie vysk. N. yra teigiami. N. buvęs estetas-literatas, išmintingas katalikiškos-bažnytinės dvasios arkivyskupijos valdytojas. N. buvo susipažinęs ir su lietuvių klausimu Petrapilyje bei visoj arkivyskupijoj ir jų atžvilgiu buvo objektyvus. Jo autoriteto dėka buvo palaužtas kapitulos pasipriešinimas ir įvesti Metropolijos bžn. lietuviški pamokslai bei giesmės, padaryti Dvasinės akad. prof. sudėties ir Petrapilio mergaičių gimnazijos mokytojų personalo pakeitimai, kurie buvo sukėlę didelį lenkų nepasitenkinimą.

1900 N. atliko Vitebsko gubernijos bažnyčių vizitaciją. 1901 paskirtas Lucko-Žitomiro vysk. Daugiausia rašė apologetiniais klausimais. Savo straipsniuose sugebėjo vykusiai panaudoti satyros ir ironijos formą. Publicistinius straipsnius pasirašydavo slapyvardžiu Ks. Antoni Rawicz. N. bendradarbiavo Przegląd Katolicki, Rola, Głos Katolicki ir kt. Išsp.: O chrzesciańską zasadę 1895 (už šį darbą Petrapilio dvasinė akademija suteikė jam garbės daktaratą), Miraże mądrości 1897, Wrażenia z pielgrzymki do Swiętej Ziemi 1897, Studya estetyczne 1901, Snopek kąkolu 1904.

Annuario Pont. 1898; *J. Wasilewski*, Arcybiskupi i administratorowie Archidiecezji Mohilowskiej 1930. *R.Krs.*

2. Mieczysław (1893 Vilniuje — 1941) lenkų politikas, socialistas. Mokėsi Vilniuje ir čia organizavo slaptas moksleivių kuopeles. 1917 redagavo Jedność Robotnicza. Nuo 1919 seimo narys. Seime darė pranešimą dėl Vilniaus krašto vad. ‚susijungimo' su Lenkija. 1925–26 Lenkijos delegacijos narys Tautų sąjungoje. Nuo 1927 Robotnik redaktorius. 1939 Varšuvos gynimo organizacijos vadas. 1941 nacių sušaudytas. Išsp. Organizacja pośrednictwa pracy 1916, Izby wyższe w parlamentach 1918, Demokracja parlamentarna w Polsce, Kryzys demokracji parlamentarnej, Położenie międzynaradowe Polski 1925, Teorja i praktyka socjalizmu wobec nowych zagadnien 1926.

Niedźwiadka bžk. ir buv. dv. Naugarduko aps., prie Ušos upės.

Niedźwiedzica upelis Augustavo aps., Bebros (Narvies, Bugo, Vyslos) deš. intakas, 10 km ilgumo; teka į p. pro Rigalaukių bžk.

Niehniewicze mstl., buv. dv. ir k. Naugarduko aps., mstl. buvo vls. centras, 16 km į š.r. nuo Naugarduko, prie Koreličų–Liubčios vieškelio, 1931 valsčiuje buvo 7768 gyv. N. seniau buvusi Radvilų nuosavybė, vėliau Chreptovičių, iš kurių kraičiu atiteko Butenjevams. Radvilos N. mstl. buvo pastatę mūrinę bažnyčią, kuri 1868 pa-

versta koplyčia. Švedų kariuomenė, žygiuodama per Lietuvą, 1706 drauge su Koreličais visiškai buvo sunaikinusi N. *V.Klb.*

Niehrymówka, arba Kamenka (Akmena), Naugarduko aps. upelis, Izvos (Nemuno) kair. intakas, 20 km ilgumo; teka į v. nuo Naugarduko mst. pro Pucevičių bažnytkaimį.

Niekininis aktas teisiniai aktai turi remtis juos darančių asmenų laisva valia bei laisvu sutikimu, tad priešingai tam padaryti laikytini neturinčiais galios, netikrais, niekingais, kaip kad, pvz., kilusieji iš prievartos, suklastoti. Pagal Įst. Rink. X t. 1 d., ‚perniek' yra turtiniai aktai (raštai) mažamečių, net nesukakusių 21 metų amžiaus nepilnamečių, kai šių pastarųjų yra padaryti be sutikimo ir parašo jų rūpintojų. Niekiniai yra paskirtų globą arba rūpybą nečių ir nebylių aktai, taip pat pripažintų bepročiais arba pamišėliais. Neturi galios aktai ne tos formos, kurios įstatymu privalo, kaip, sakysime, aktai nekilnojamojo turto nuosavybei perleisti, padaryti nenotarinio bei netvirtinio akto forma (1987, 1420 str.). ‚Sutartis yra netikra ir įsipareigojimas niekingas (— niekinis), jeigu priežastis, paskatinusi ją padaryti, buvo įstatymų draudžiamo tikslo siekimas', kaip pvz. sutartis ‚turtui klastingai perleisti, kad nereikėtų skolų mokėti' (1529 str.). Pavyzdžiui Įstatymas žemei perleisti, įgyti ir įkeisti (1920 VII 2 Vyriausybės Žinios 39), kuriuo dėl darysimos žemės reformos tam tikriems žemės savininkams buvo uždrausta be valdžios leidimo įkeisti ar perleisti žemę ir nustatyta visus žemės pardavimo ir įkeitimo aktus, padarytus šiam įstatymui apeiti, laikyti ‚nesamais', lygiai ir Žemės reformos įstatymas (1922 IV 3 V.Ž. 83), kuriuo irgi neturi galios aktai, padaryti jam apeiti. *B.Msl.*

Niekotė 1. maža, iki 0,7 m ilgio geldelė, kuria valo grūdus. Įsipylę n. šiek tiek grūdų, kruopų ir kt., ją suima už galų ir įprastiniu būdu n. sukrečia, sukrėtimą kartodami įprastiniu šiai n. dažnumu. Niekojant menkaverčiai grūdai, šiukšlės iškyla į paviršių; dalis jų iškrinta per n. kraštą, o kita dalis susirenka priešingame, t.y. n. krašte prie žmogaus, ir jie nugriebiami ranka. 2. didžioji gelda (žr.), kurioje prausia vaiką, skalbia drabužius, kabina į sūpynes.

Niekšų draugija (lenk. Towarzystwo szubrawców), kurią sudarė keli profesoriai ir kiti žinomi Vilniaus veikėjai (prof. A. Sniadeckis, bibliotekininkas K. Kantrimas, gyd. J. Šimkevičius, mokyklų vizitatorius J. Chodzka ir kt.) veikė 1817–22. Savo liberaliu humanizmu bei racionalizmu ir pastangomis veikti bei ugdyti visuomenę N.d. reiškė švietimo meto idėjas, tebevyravusias vyresniojoje Vilniaus kartoje, ir artimai siejosi su tada paplitusia Lietuvoje masonija; N.d. narių tarpe buvo daug masonų, o pirmasis N.d. pirmininkas J. Šimkevičius netgi buvo reformuotosios Vilniaus masonų ložės steigėjas. Pačioje N.d. santvarkoje buvo nemaža masoniško apeigingumo reminiscencijų, kad ir ne kartą komiškai patraktuotų, kaip ir patsai N. d. pavadinimas.

Savo esme N.d. buvo savotiška literatūrinė draugija, susispietusi apie visuomeninės satyros laikraštį Wiadomości Brukowe (Grindinio Žinios), kurio keli paskiri numeriai pasirodė dar 1816 ir kuris nuo 1817, tapęs N.d. organu, ėmė pastoviai išeidinėti. 1822 laikraštis buvo rusų valdžios uždarytas, o drauge ir pati N.d. nustojo veikusi. Pagrindinis N.d. tikslas buvo satyros pagalba kovoti su įvairiomis Lietuvos visuomenės ydomis: prietaringumu ir tamsumu, bajorijos tuščiu didžiavimusi titulais, mokslo nemėgimu, dykaduoniavimu, girtavimu, linkimu bylinėtis; ypač smarkiai buvo puolamas baudžiauninkų spaudimas ir išnaudojimas.

Lietuviškasis ano meto sąjūdis N.d. tiesiogiai nerūpėjo, betgi N.d. narių tarpe buvo žmonių, kurie domėjosi lituanistiniais dalykais, pvz., Lietuvos istorikas M. Balinskis, geografą C. Malte-Bruną (žr.) apie lietuvių kalbą informavęs prof. Z. Nemčevskis, lietuvių kalbos katedros Vilniaus univ. siūlytojas K. Kantrimas, J. Lasickio veikalo apie žemaičių dievus vertėjas lenkų kalbon Ad. Rogalskis, gal dar ir satyrinės Palemono kontabernijos autorius S. Valiūnas ir kt. Čia dar primintina, kad pagal N.d. kodekso reikalavimą, nariai rinkosi slapyvardžius iš lietuvių mitologijos: Wayzgantos, Perkunas, Sotwaros, Auszławis ir t.t. Buvo ir daugiau lituanistinių reminiscencijų N.d. veikloje ir raštuose. Antai, N.d. ložės iškilmių kalbos ir Grindinio Žinių satyros nekartą buvo pateikiamos kaip tariami vertimai iš senų lietuviškų rankraščių, rastų medžių drevėse ar kur kitur. Tai buvo užuomina apie tada plačiai žinomus (pvz., jais tiki

A. Mickevičius savo prierašuose prie Gražinos) K. Bagužio (žr.) išvedžiojimus, kad senovės lietuviai turėję turtingą literatūrą, kurios rankraščiai, deja, buvę nuolatinių karų bei gaisrų sunaikinti ar, neturint geresnių slėptuvių, kur medžių drevėse sutrūnydavę ar būdavę kirminų suėsti. Iš tos Bagužio minties, kurią jau 1809 buvo aštriai kritikavęs J. Lelevelis, Grindinio Žiniose būdavo kartkartėmis pasišaipoma. Pvz., vienoje vietoje (1818 nr. 75) buvo rašoma apie giliai žemėse rastą geležinę dėžę su senais lietuviškais rankraščiais, kurių tarpe buvęs karaliaus Mingailos istoriografo Ušplausio veikalas apie lietuvių tautos pradžią, Kernavės profesoriaus ir vėliau Vytauto mokytojo bei jo bibliotekos aukštutinėje Vilniaus pilyje prižiūrėtojo Pokliaus lietuvių mitologijos du tomai ir t.t. Vėl kartą (1819 nr. 125) rašyta, kad žemaičių dvarininkas ir didelis antikvarininkas Giark-Ałaus nuvykęs Babilonan ieškoti lietuvių tautos palaikų, kad galėtų jais paturtinti garsųjį žemaičių muziejų. Tai buvo užuomina apie D. Poškos Baublį, kuris dar daugiau buvo užkabintas straipsnyje su lietuviška antrašte Apey iszkałba sudyne (t.y. teisminę) moksłas (1818 nr. 101; str. autorius bene bus buvęs M. Balinskis), kuriame komiškai iškilmingu stiliumi kreipiamasi į Baublį: ‚O, šimtą kartų garbingesnis už pranašinguosius Jupiteriui pašvęstus Dodonos ąžuolus! Mokytosios lietuvių senovės brangių paminklų sandėli!.. Būk pasveikintas, Baubly! Ne su tokiu susijaudinimu tikratikis mahometonas apžiūri Didžiojo Pranašo lopšį ar grabą, su kokiu matau tavo vidų, pilną mūsų didybės garbingų palaikų' (ir t.t.). Toliau pašaržuojamas ir pats Baublio savininkas, kuris čia vadinamas Sargas Kawotois ir Uszkotois (t.y. Ieškotojas).

Ta Grindinio žinių pašaipa pasipiktino ne tik pats Poška, bet ir bent kai kurie kiti jo draugai, nes Baublys kaip ir simbolizavo jų žemaitiškąjį patriotizmą. J. Radzevičius rašė Poškai (1818 XII 30), kad norėjęs atsikirsti į aną nevykusią satyrą. Poška ir pats norėjęs ką parašyti, bet susilaikęs. Kažkoks B.P. netgi atsiuntęs Poškai eiliuotą Obrona Baublisa (Baublio gynimą), kurį baigė, taikydamas į ‚šubravcus': Juk nuo pasaulio pradžios varnos krankia'. Poškos draugai norėję, kad tas eilėraštis būtų buvęs atspausdintas, bet ‚šubravcai' sukliudę.

J. Bieliński, Szubrawcy w Wilnie 1910; *V. Maciūnas,* Epizodas iš vilniečių ir žemaičių literatų santykių istorijos (Dienovidis 5, 1939); ('') Lietuviškieji dalykai Vilniaus šubravcų satyroje (Mūsų Senovė II : 1–2, 1937–38); ('') Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje 1939.

V.M.

Nielas žr. Niello.

Nieliskis Jonas (1586–1641) Lietuvos jėzuitas, įstojęs į Jėzaus draugiją 1614, kurį laiką mokytojavęs, 15 metų dirbo misijose. Mirė Krokuvoje. Išsp. O nayświętszey Bogorodzicy Pannie 1636; rankraštyje paliko Życie Anny z Jakubowskich Ligęziny.

Niello (it., ds. nielli ‚juodymas') metalo dirbinių puošimo technika. Metalo plokštuma graviruojama, į gilumas įtirpinama tamsi n. masė, paviršius poliruojamas, tada juodas n. piešinys ryškiai iššoka metalo fone. N. technika dažniausiai taikoma sidabro dirbiniams. Nuo n. graviruotos plokštės galima padaryti atspaudą ant popieriaus. N. dirbiniai paplitę Rytuose: Indijoje, Siame, Persijoje, Kaukaze, Kryme; Europoje — italų renesanse XV a.

A. M. Hind, Nielli, chiefly Italian of the 15th Century — Plates, Sulphur Casts, and Prints — preserved in the British Museum 1936.

Nielsen 1. Carl (1865–1931) danų kompozitorius. Mokėsi Kopenhagos konservatorijoje 1884–86. 1908–14 N. buvo Kopenhagos operos dirigentas, o 1915–27 vadovavo Muzikos draugijos (Musikforeningen) simfoniniams koncertams ir dažnai dirigavo užsienyje, ypač Skandinavijoje. Nuo 1915 ėjo įvairias pareigas Kopenhagos konservatorijoje. — Reikšmingiausią N. kūrybos dalį sudaro orkestrinė muz., ypač simfonijos. Pagrinde neoromantikas, N. panaudojo taip pat paskirus impresionizmo elementus ir vėliau iš dalies sutapo su moderniąja muz., susidarydamas individualų stilių, kuriam ypač būdinga gana didelis chromatizmas, dažnas kontrapunktas, spalvinga orkestruotė ir programinis turinys. Dėl tautinių bruožų ir apskritai šiaurietiškos jo kūrinių nuotaikos N. dažnai vad. danų Sibelijumi. Ilgą laiką jo kūryba buvo atliekama beveik tik Danijoje ir kituose skandinavų kraštuose. Tačiau pastaruoju metu ji daugiau paplito ir užsienyje, ypač Anglijoje. Šiandien N. laikomas, šalia Griego ir Sibelijaus, iškiliausiu skandinavų kompozitorium. N. kūrinai: 6 simfonijos (ypač išskirtina 5-ji 1922), smuiko (1911), fleitos (1926) ir klarneto (1928) koncer-

tai, siuita styginiam orkestrui 1888, simfoninė rapsodija 1889, simfoninės poemos Saga-Dröm ir Pan og Syrinx 1918, uvertiūra Helios 1903, rapsodinė uvertiūra 1927 ir kt.; 4 styginiai kvartetai, styginis kvintetas 1888, kvintetas pučiamiesiems 1922, Serenata in vano 5-iems mišriems instrumentams 1914, 2 smuiko sonatos, šiek tiek fortepijono kūrinių, apie 30 preliudų vargonams ir kt.; operos Saul og David 1901 ir Maskerade 1906 — tapusi tautine danų opera, muzika keliolikai dramų, apie 10 kantatų, apie 100 solo dainų ir kt. N. išsp. straipsnių rinkinį Levende Musik 1925 (ag. Living Music 1953) ir autobiografiją Min fynske Barndom 1927 (ag. My Childhood 1953); išleista jo laiškai — Breve 1954.

H. Seligmann, C. N. 1931; *T. Meyer - F. S. Petersen*, C. N. 2 tt. 1947–48; *L. Dolleris*, C. N. 1949; *R. Simpson*, C. N., Symphonist 1952. *K.O.*

2. Ejnar August (g. 1872) danų tapytojas. Kopenhagos meno akad. prof. 1920–29. N. tapyboje, ypač jos ankstyvesniame periode ligi pat šio šimtmečio pradžios, vyrauja pesimizmas, išreikštas monumentalinių figūrų pavaizdavime — daugiausia tai ne žmonės, o gyvenimą palaužiančios jėgos: kančia, senatvė, mirtis. Tie daugiausia Gjern kaime, Jutlandijoje, tapyti paveikslai, pvz. Sergančioji mergaitė 1896, Akla mergaitė 1898, Mirtis ir paliegėlis 1898–99, yra pagaunančios, kiek stilizuotos juodos-pilkos spalvos kompozicijos. XX a. pradžioje impulsų gavo iš Puvis de Chavannas ir nutapė dekoratyvinį šviesų dvigubą vieno skulptoriaus ir jo žmonos paveikslą balkone Paryžiuje 1901. Muzikalinė linijų srovė sutvirtėjo N. tapyboje susipažinus su Italijos quattrocento freskomis (pvz. ištisos figūros paveikslas Nėščia — 1903). Ir taip per sakralinį Ellen Key portretą 1907 kelias visai logiškai pasuko į freską ir mozaiką (mozaikų dekoracijos Kopenhagos radiofone). Tarp kitų N. kūrinių pažymėtinos jo nepaprastai detaliai sukurtos aktų studijos bei natūralistiniai gamtovaizdžiai.

3. Johannes, nuo 1926 Jais Nielsen (g. 1885) danų tapytojas ir keramikas. Būdamas Paryžiuje 1911–13, N. susipažino su ankstyvuoju kubizmu, ir grįžęs namo, kovojo už tą naująją meno linkmę. 1920 N. išvyko į Italiją, kur kopijavo Giotto. Jo pagautas, N. sukūrė dekoratyvinį stilių, primenantį J. Skovgaardo bažnytinį meną. Tačiau didžiausios reikšmės turi N. keramikas. Jo gluodinto molio keramikos dekoracijose susilieja kubinės formos su naiviu puodžių menu. Jo keramikos kūriniai išstatyti daugelyje Europos muziejų. Iš tokių kūrinių paminėtini Puodžius, Pontius Pilotas, Gailestingas samarietis.

4. Kai (1882–1924) danų skulptorius. Jo jaunystės skulptūriniai darbai buvo Michelangelo įtakoje, o pora bronzinių dalykėlių (Senis, Akla kaimo mergaitė) buvo stipriai paveikti Rodino. Lūžis tačiau įvy-

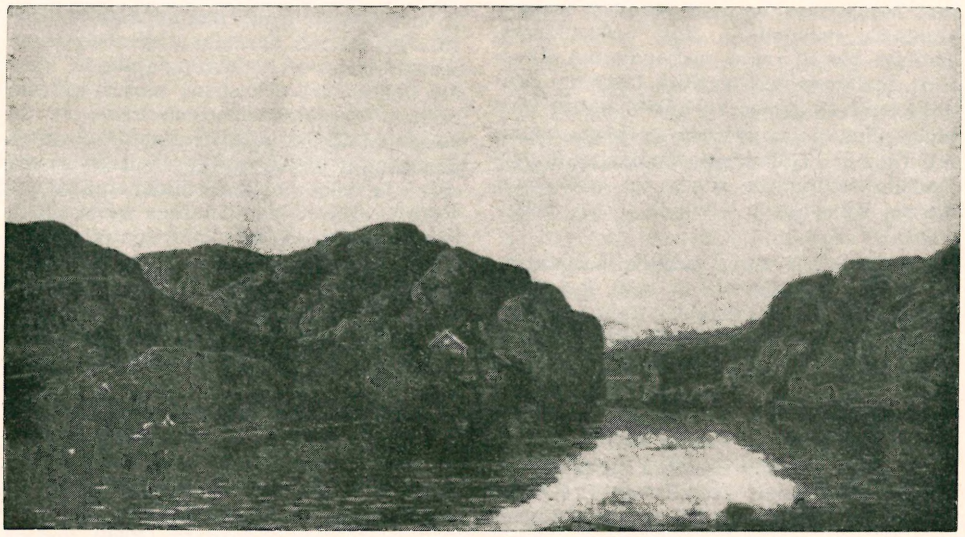

E. A. Nielsen Rytas

K. Nielsen Venus

ko kalkakmenio figūrose: Nuoga 1907 ir Marmorinė mergaitė 1909. Jos yra grynai blokinės,—tai buvo kažkas nauja danų skulptūroje. Moterų ir vaikų kūnai paskui pasidarė nepamainomi jo inspiracijos šaltiniai. Gamta jam tegalėjo duoti tik robustinio kūrybinio džiaugsmo ir teikti medžiagos jo humoristiniam bei groteskiniam jausmui. Tačiau, kaip retas kuris, jis suprato ir bloko reikšmę bei medžiagos reikalavimus platesnei kūrybai. Prie temperamentingo menininko geriausių skulptūrų reikia priskirti beveik egiptinio formos griežtumo granitinį Th. Bindeshöll hermę 1909–10, dirbtinio akmens Ledą be gulbės 1920 bei stovinčią bronzinę Aarhus mergaitę (1921).

V. Wanscher, K. N. 1926; *Z. Jensen*, K. N. 1941.
J.Lng.

Nielubowicz-Tukalski Mateusz, teisininkas, Lietuvos iždo sekretorius Stanislovo Augusto metu. Parūpino A. Naruševičiui istorinių dokumentų jo rašomai Lenkijos istorijai. 1784 Gardino seimo sekretorius. Išsp. Dyjaryjusz sejmu grodzieńskiego w r. 1785. Po mirties iš palikusio rankraščio Dziennik Warszawski spausdino straipsnių apie švedų karą.

Niemancievič Anton (1893–1942) Gudijos gr. katalikų egzarchas. Mokėsi Vilniaus dvasinėje sem. ir Petrapilio dvasinėje katalikų akad., 1915 įšventintas kun. Vikaravo Petrapilyje ir Maskvoje, dukart sėdėjo bolševikų kalėjimuose. 1925 iškeistas už Lenkijoje suimtus komunistus. Romoje gavo teol. dr. laipsnį. Įstojo į jėzuitų ordiną ir kaip rytų apeigų kun. grįžo Lenkijon, kur redagavo religinės unijos reikalams skirtą gudų laikraštį Da Złučeńnia. 1938 Lenkijos valdžia pradėjo trukdyti unijos propagandą ir uždarė laikraštį. Prieš pat II pas. karą metropolito A. Šeptickio buvo paskirtas Gudijos rytų apeigų katalikų egzarchu. Vokiečiams okupavus Gudiją N. pradėjo tvarkyti Bažnyčios reikalus išbuvusioje 20 metų komunistų priespaudoje šalyje. Tačiau N. netrukus buvo nacių suimtas ir baigė gyvenimą kankinio mirtimi.

A. L. Haroška, Ajciec Anton Niemancievič (Božym Šlacham 70–75, 1956); *I. Kasiak*, Z historyi prasłaŭnaj Carkvy Biełaruskaha Narodu 1956.
A.Ržc.

Niemann 1. George (1841–1912) vokiečių architektas ir archeologas, nuo 1872 Vienos meno akademijos prof. Darė antikinių pastatų, ypač Samotrakės ir Efeso iškasenų nuotraukas ir rekonstrukcijų brėžinius. Išsp.: Archaeologische Untersuchungen auf Samothrake 1875 (drauge su A. Conze ir A. Hauser); Reisen in Lykien und Karien 1884 (drauge su O. Benndorf); Der Palast Diokletians in Spalato 1910; Der Theater in Ephesos: Forschungen in Ephesos 1912 (drauge su Heberdey); Das Nereidenmonument zu Xantos 1921 (drauge su Reisch).

2. Walter (1876–1953) vokiečių pianistas, kompozitorius, muzikologas. 1904–07 Zeitschrift für Musik redakcijos narys. 1907–17 Leipziger neueste Nachrichten muz. kritikas. Atliko eilę fortepijono rečitalių, išleido gaidų. Išsp. Musik und Musiker des 19. Jahrhunderts, Die Musik Skandinaviens, Das Klavierbuch, Grieg, Das Nordlandbuch, Die musikalische Renaissance des 19. Jahrhunderts, Taschenlexikon für Klavierspieler, Die Musik der Gegenwart seit Wagner, Jean Sibelius, Brahms.

Niemcewicz 1. Julian Ursyn (1757 II prie Lietuvos Brastos — 1841 V 21 Paryžiuje) politikas, poetas, publicistas ir istorikas. Pradėjęs savo karinę karjerą kadetų korpuse (1770–77), N. tapo Adomo Čartoriskio adjutantu, 1783–86 lankė V. Europą, pasiekdamas Italiją, Angliją. Išrinktas Livonijos atstovu į didįjį Varšuvos reformų seimą, ten pasirodė gana veiklus politikas. Kelios svarbios jo seiminės kalbos (1789–90) buvo tuojau išsp. N. aktyviai dalyvavo redaguojant ir skelbiant Gegužės 3 d. konstituciją (1791). 1791–92 drauge su Mostowskiu redagavo Gazeta naradowa i obca. Po II padalijimo įsigalėjus reakcijai (1793), N. išvyko užsienin ir ten užmezgė artimus ryšius su T. Kosčiuska (žr.). Tapęs jo adjutantu,

J. U. Niemcewicz

per sukilimą prie Maciejovicų drauge buvo sužeistas ir pateko nelaisvėn. Drauge su Kosčiuska N. pusantrų metų (iki 1796 XII 2) sėdėjo ir Petrapilio Petro Povilo tvirtovėje. Caro Povilo I paleistas, su Kosčiuška išvyko į JAV (1797–1802), ir tapo jų piliečiu. Napoleono laimėjimų metu sugrįžęs Lenkijon, vėl ėmėsi politikos, tapo Varšuvos k-tijos 1815–30 senato sekretorium, Edukacinės komisijos ir Lenkų mokslo draugijos nariu (Varšuvoje), 1826 jos pirmininku. 1831 sukilimo metu su specialia misija išvyko Anglijon (iki 1833). Tapęs politiniu emigrantu, įsikūrė Paryžiuje, kur gyveno iki mirties.

N. rašto palikimas yra labai gausus. Jis galima paskirstyti į tris laikotarpius. Pradžioje tedaręs vertimų iš prancūzų literatūros, N. 1787 parašė pirmą dramą Władysław pod Warną (išsp. 1803, Varšuvoje vaidinta 1807); Kazimierz Wielki (Varšuvoje pastatyta drama per Gegužės 3 d. konstitucijos metines 1792). Šitose ir kt. scenos veikaluose N. lukšteno aktualias politines (demokratines) pažiūras ir turėjo įtakos to meto visuomenei. Po respublikos katastrofos (padalijimų), N. parašė vėl eilę dramų ir komedijų (garsėjo Powrót posła 1798), operų (tekstų), tragedijų: Puławy, Samolub, Jadwiga, Jan Kochanowski, Zbigniew, Bohdan Chmielnicki, Kiejstut (tragedija, išl. Przegląd Polski 1901 II–III) ir kt. Patekęs emigracijon (1831–41), N. nenurimo. Jis rašė satyrų, elegijų (Bal maskowy, Moje Marzenia) ir kt. Populiarios buvo N. Spiewy historyczne 1816, kurios sulaukė daug leidimų. Savo lakia plunksna N. atitiko ano laiko dvasią. Jis buvo mėgstamas rašytojas ir emigracijoj. 1835 parašė Čartoriskio biografiją. Nepilnas jo raštų rinkinys pasirodė Leipcige 1838–40.

Savo vertės nėra nustoję kai kurie N. darbai iš istorijos srities, jo istorijos medžiagos rinkiniai (atsiminimai). 1829 buvo išl. Dzieje panowania Zygmunta III 1819, K. J. Turowski naujai išleido Krokuvoje 1860, Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce (I–VI, 1822–33). N. dar yra parašęs atsiminimus iš Varšuvos kunigaikštijos laikų (išl. 1902), kelionių aprašymus po Lenkiją ir užsienį, kurie 1811–56 buvo išleisti.

K. Estreicher, Bibliogr. Polska XXIII, 115–118 (yra tik iki 1800). Plati bibliogr. ir N. veikalų titulai tiksliai nurodyti *G. Korbut,* Literatura Polska II, 211–220. *Z.I.*

2. Karol Ursyn (1779–1867) vienas iš organizatorių 1831 sukilimo Gardino gubernijoj. Lietuvos Brastos bajorų maršalka ir Varšuvos seimo atstovas. Išsp. Pamiętniki z 1831 roku, 1863.

Niemeyer Oscar Soares Filho (g. 1907) brazilų architektas. Mokslus ėjo Barnabitas kolegijoje ir valstybinėje meno akad. Rio de Janeiro. Jo architektūriniam skoniui poveikį yra padarę Lucio Costa ir Le Corbusier. N. darbuose atsispindi nusistatymas, kad architektūroje turi atsispindėti atitinkamos epochos dvasia. Betgi jo darbuose matyti koloninio baroko likučių ir gimtosios Brazilijos fizinių ir klimatinių sąlygų įtaka. Darbai pasižymi gausiu plastiškų struktūrinių formų naudojimu. Žymesnieji kūriniai: Brazilijos paviljonas 1939 pasaulinėje Naujorko parodoj, mokslo ir sveikatos ministerijos rūmai Rio de Janeiro, Šv. Pranciškaus Asižiečio bažnyčia ir lošimų namai, jachtklubo patalpos Pampulhoje, Minas Gerais valstybėj, Boavista banko ir Emprezas Graficos o Cruzeiro rūmai Rio de Janeiro, aeronautikos mokykla Sao Jose dos Campos; bendradarbiavo prie UN rūmų Naujorke projekto, o šiuo metu yra vienas iš pagrindinių naujosios sostinės Brasilica architektų. *V.Grm.*

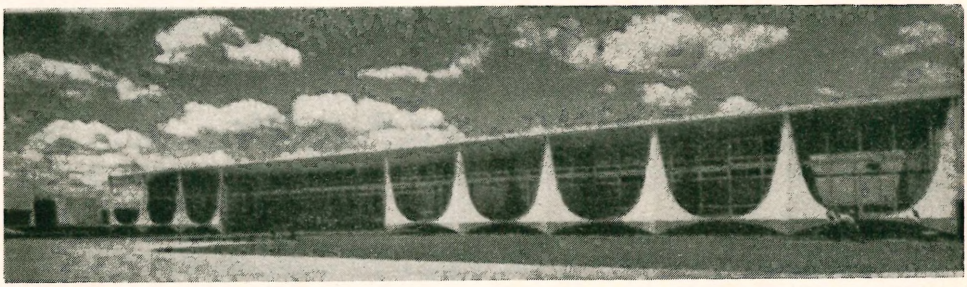

O. Niemeyer Prezidento rūmai n. Brazilijos sostinėje

Niemen 1. lenk. kalba Nemuno vardas. 2. neperiodinis lenkų žurnalas, skirtas geografijai, archeologijai ir istorijai, leistas Garoine 1930–39. Red. H. Poczobut-Odlanicki.

Niemi Aukusti Robert (1869 VII 25 Lemu, v. Suomijoje — 1931 X 28 Helsinky) suomių kalbininkas, tautotyrininkas. 1880–88 mokėsi Turku gimnazijoj, kuri buvo viena iš 4 gimn., pačių suomių įsteigtų prieš seimą valdančių švedų norą; čia N. įsisąmonino atgyjančios Suomijos kovos mintį, kuri vėliau padėjo suprasti ir laisvės siekiančių lietuvių ir kitų tautų reikalus. Nuo 1888 Helsinkio univ. studijavo suomių k., literatūrą ir tautosaką, kur 1891 gavo filosofijos mokslų kandidato, 1894 magistro ir 1898 dr. laipsnius. 1899 pakviestas Helsinkio univ. suomių literatūros ir tautosakos doc., 1913 išrinktas e.o. prof., nuo 1930 o. prof. Nuo 1895 N. atsidėjo Kalevalos ir suomių tautosakos saitams su jų kaimynais susekti. Jis surinko daug žinių, apklausinėdamas per 200 žmonių, apie E. Lönnrotą. 1898 nuvyko į Saaremaa (Ezelio) salą ir kt. Estijos vietoves, kur užrašė 760 pasakojamų giesmių (runų) ir dar šiaip dainų. 1900 jis pakviestas Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Suomių literatūros d-jos) sekretoriumi, pavedant jam Kalevalos variantų leidimą. Šį leidinį, būtent Senosios suomių tautos runos (Suomen kansan vanhat runot), N. 1908 pradėjo rusų Karelos (Archangelsko gub.) variantais, kuriuos jis keliose kelionėse užrašė; 1908–21 šių runų jis paruošė 2543 variantus su burtažodžių ir kt. priedais. Iš kitų, Kalevalai skirtų, atskirų išsp. darbų minėtini: Kalevalan kokoonpano 1898 ir Kalevalan selityksiä 1910 (²1916).

A. R. Niemi

Tyrinėdamas suomių tautosaką, N. anksti susidomėjo ir jų santykiais su baltais, iš kurių suomiai dar priešistoriniais laikais gausiai pasiskolino žodžių. 1899–1900 studijuodamas latvių k. Tartų univ., J. Lautenbacho įtakoje susidomi lietuvių tauta ir jų kalba. 1900 jis atvyko vasarai į Š. Lietuvą ir pramoko lietuviškai. 1902 iš rusų tegavo leidimą gyventi tik Kaune, bet jam nebuvo leista keliauti po kaimus. Gavęs Helsinkio univ. stipendiją, 1910–12 N. praleido Lietuvoje, Latvijoje ir Tilžės apylinkėse. 1910 jis rinko lietuvių giesmes ir dainas š. Lietuvoje ir su kun. Ad. Sabaliausku sutarė kartu išleisti savo užrašytų giesmių rinkinius. 1912 Suomių mokslo akademijos lėšomis pasirodė jų abiejų Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje (1459 tautosakos užrašai ir 26 melodijos su įvadais). 1911 jis rinko tautosaką Valkininko, Daugų, Merkinės ir kt. apylinkėse, o vėliau ir Tilžės srityje. Viso N. yra užrašęs per 3500 giesmių ir dainų, 1605 melodijas į fonografo velenėlius ir gana gausiai įvairių papročių. Šios kelionės ir pačios dainos praskleidė jam baltų tautų gyvenų, įgalinusią įžvelgti ir baltų senus poveikius suomių tautai. Tyrinėdamas šiuos kaimynystės santykius yra davęs keletą mums labai reikšmingų darbų. 1913 jis išsp. suomiškai Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimus (Tuktkimuksia lietualaisten kansanlaulujen alalta—Annales Academiae Scienticarum Fennicae, ser. B, XII, 1913), liet. Ad. Sabaliausko vertimas (Mūsų Tautosaka VI, 1932), kur jis apžvelgia lietuvių dainų rinkimą, dainos gyvenimą ir lietuvių bei latvių dainų raidą, lietuvių bei latvių dainų santykius. Taip pat suomiškai paskelbė Lietuvių vestuvių apeigas (Liettualaisia häätapoja — Mémoires de la Société Finno-ougrienne XXXV, 1914), Lietuvių tautosakos nagrinėjimus (Liettualaisen kansantietouden alalta — Kalevalaseuran Vuosikirja VIII, 1928). Iš kitų mažesnių darbų, paprastai liečiančių baltų ir suomių tautosakinius santykius, minėtini: 1911 Suomių mokslo akademijos susirinkime paskaita: Lietuvių ir latvių aidai suomių liaudies poezijoje; ji liet. išversta kun. Ad. Sabaliausko ir pridėta prie Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimų, Die Beziehungen zwischen litauischen und finnischen Volkspoesie (Litauische Warte 1920), kas lietuviškai išsp. Prūsų Lietuvių Balse (1920, 8–22) ir kt. Visi N. išspausdintieji tautosakos darbai pasižymi moksliniu gilumu ir didžio tautotyrininko įžvalgumu; jie iš dalies turėjo įtakos ir lietuvių atliktiems dainų tyrinėjimams.

1910–12 Lietuvoje gyvendamas N. susipažino su visa eile lietuvių veikėjų: dr. J. Basanavičium, kun. Ad. Dambrausku-Jakštu, kun. Vl. Mironu, A. Smetona, kun. J. Tumu-Vaižgantu, P. Vileišiu ir kt. Tuo

metu N. liko artimi ir lietuvių tautos reikalai, kuriais jis daugelį kartų vėliau pasisakė. 1915 jis rūpinosi Suomijoje pabėgėliais lietuviais, priglaudė kun. Ad. Sabaliauską, padėdamas šiam išleisti surinktų lietuvių giesmių melodijas (Mélodies des Chansons populaires Lithuaniennes 1916), taip pat ir Kalevalą verčiant. 1917 V 6 Helsinkio univ. atšvęstas lietuvių ir suomių atstovų susitikimas, tikint, kad šios abi tautos po karo bus laisvos. Šios šventės N. buvo ne tik vertėjas, bet ir jos pagrindinis rengėjas. Taip pat N. gausiais straipsniais suomiams išaiškino lietuvių ir lenkų santykių painiavą, visa susiedamas su suomiams skaudžiu Karelos klausimu. Jis buvo ir tas didysis lietuvių tautos draugas, kuris įtikino Suomijos vyriausybę tuojau pripažinti Lietuvą de jure (1921), o nelaukti didžiųjų tautų sprendimų. 1925 jis paruošė Lietuvių literatūrą (Liettualainen kirjallisuus), o gausius savo lietuvių tautosakos rankraščius 1930 atidavė Lietuvių tautosakos komisijai; 1931 vienas iš Suomių-lietuvių d-jos steigėjų.

Lietuvių tauta N. itin pasitikėjo. 1910 pirmoji lietuvių mokslinė įstaiga — Lietuvių mokslo d-ja išrinko savo nariu, o 1919 Lietuvos vyriausybė pasikvietė N. sudaryti Lietuvos mokyklų programas. Tuomet N. atvyko iš Suomijos ir, susipažinęs su mūsų mokyklų programomis, parašė Medžiaga Lietuvos mokyklų reformai, kurią 1920 išleido Lietuvos švietimo ministerija. 1923 Lietuvos univ. N. suteikė garbės dr. laipsnį, 1928 Lietuvos vyriausybės apdovanotas Gedimino ordinu.

Jam lietuvių tauta pastatė 1933 A. Valeškos projektu antkapį; ant N. kapo rymo Lietuvos Rūpintojėlis (B. Pundziaus)

A. R. Niemi antkapis

su trumpu įrašu: ‚Brangiam savo bičiuliui. Lietuvių tauta'.

Kun. A. Sabaliauskas, Prof. dr. A. R. Niemi (Lietuvos Aidas 166, 1929); (") Prof. A. R. N. (Mūsų Tautosaka VI, 1932); *M. Mehlem,* R. A. Niemi (Liet. Aidas 251, 1932); Tautosakos Darbai I, 1935; *J. Balys,* Liet. tautosakos skaitymai II, 1947; *M. Biržiška,* Prof. A. R. Niemi prisimenant (Lietuvių Dienos 2, 1955). *R. Ölr.*

Nieminen Eino Vilho Kalervo (g. 1891) suomių kalbininkas, slavistas ir baltistas, J. J. Mikkola mokinys. Nuo 1928 Helsinkio univ. lenkų ir baltų k. doc., nuo 1939 prof. Jis tyrinėja baltų skolinius suomių ir jų giminaičių k.; šios rūšies darbai suomiškai paskelbti Virittäjä žurnale. Iš kitomis kalbomis šių darbų minėtini: Der Stammauslaut der ins Urfinnische entlehnten baltischen ā-Femininə und die Herkunftsfrage (Finnisch-ugrische Forschungen XXII, 1934), Südestnisch ‚kezv' und lettisch ‚ciezva' t. p. XXIX, 1946), Fińskie ‚hirsi' ‚belka' (Lingua Posnaniensis I, 1949), Indoeuropäische und ostseefinnische Ausdrücke für Hummel (t.p. III, 1951), Die baltischen und ostseefinnischen Ausdrücke für Segel (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung LXXII, 1955), Die Benennungen der Hirse in den baltischen Sprachen (t.p. LXXIV, 1956), Über einige Eigenschaften der baltischen Sprache, die sich in den ältesten baltischen Lehnwörtern der ostseefinnischen Sprachen abgespiegelt (Sitzungsberichte der Finnischen Akademie der Wissenschaft 1957). Iš kitų jo darbų: Der urindogermanische Ausgang -ai des Nominativ-Akusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen 1922, Beiträge zur altpolnischen Syntax I, II 1939, 1950. Taip pat N. paruošė prof. J. J. Mikkola (žr.) rankraščiuose surastas P. Kriaučiūno užrašytas dainas, kartu pateikdamas jų vertimą į vokiečių k.: Litauische Volkslieder... 1949. *R. Ölr.*

E. Nieminen

Niemojewski 1. Andrzej (1864–1921) lenkų poetas, rašytojas ir publicistas. Jaunystėje buvo suartėjęs su socialistiniu sąjūdžiu, susipažino su angliakasių gyvenimu, rašė revoliucinio turinio eilėraščių — Majówka 1895, Polonia irridenta (daug laidų), Ludzie rewolucji 1906, paskui 1906 pradėjo leisti Myśl Niepodległa ir ten

spausdino publicistinius straipsnius. Yra parašęs 1921 studiją apie Mickevičių — ir 1903 apie Wyspiańskį. Tyrinėjo Bibliją ir tuo reikalu parašė Dusza żydowska w zwiarciadle Talmudu ²1920, Biblija a gwiazdy 1924, Ksiądz Pranaitis i jego przeciwnicy 1914, O pochodzeniu naszego bogu 1907, Żywot Jezusa 1904, O masonerji i masonach 1906, Stworzenie światu według Biblji 1909. N. yra lietuviškų vertimų: Dantis už dantį 1904, Revoliucijos žmonės ²1922, Kristus Varšuvoje 1921 (dalis Revoliucijos žmonių).

2. Bonawentura (1787–1835) lenkų politikas, 1830–31 sukilimo veikėjas — teisingumo ir vidaus reikalų ministras. Gyveno emigracijoje Prancūzijoj. Išsp. O ostatnich wypadkach rewolucyj polskiej 1833.

3. Stanisław (apie 1560–1620) atsiminimų autorius, Žygimanto III-jo dvariškis, 1606–09 buvo Rusijoje, po to Chelmo pilininkas. 1611 seimo buvo paskirtas sienų delimitacinės komisijos nariu. Apsišaukėlio Dimitro kariuomenėje vadovavo ‚vėliavai', jo paties lėšomis suorganizuotai, gi nužudžius Dimitrą buvo rusų kalinamas Maskvoje. Paliko Djarjusz — Prawdziwe opisanie powodzenia Dymitra terazniejszego cara i monarchy moskiewskiego z dołą czeniem dziennika wypadków až do r. 1609 dnia 29 septembris, kurį A. Hirschberg išspausdino 1899.

4. Wincenty (1784–1834) lenkų politikas. Baigė mokslus Vokietijoje. Dirbo administracijos darbą. 1830–31 sukilimo metu vyriausybės narys. Išsp. O monarchii konstytucyjnej 1831.

Niemöller Friedrich Gustav Emil Martin (g. 1892) vokiečių ev. teologas, kovotojas dėl ev. bžn. išlaikymo nacių metu, išpažinimo bžn. organizatorius. Baigęs karo laivyno karininkų m-lą, I pas. karo metu buvo povandeninio laivo kapitonu, aktyviai dalyvavo kautynėse. N. studijavo ev. liut. teol. Münsteryje, 1924 įšventintas kunigu. 1931–37 kunigavo Berlin-Dahlem par. Būdamas patriotas, pradžioje N. buvo nacių partijos narių, bet pamatęs, kad naciai siekia sunaikinti krikščionybę ir įvesti pagonybę, jis atsisakė nacių partijos ir 1933 pradėjo organizuoti krikščioniškojo tikėjimo besilaikančius kunigus į išpažinimo bžn. (Bekenntniskirche) kovoti su nacizmu; 1934 Barmeno sinodui su kitais pateikė šešius pagrindinius išpažinimo dėsnius, nuo 1935 buvo tos bžn. valdybos pirm. 1937–45 N. buvo kalinamas Sachsenhausen ir Dachau koncentracijos stovyklose. 1945–56 N. buvo Vokietijos ev. bžn. užsienio skyriaus pirmininku ir ekumeninės pasaulio bžn. tarybos Ženevoje nariu, nuo 1947 ir Hessen-Nassau (Vokietijoje) ev. bžn. pirmininku; 1958 vėl aštuoneriems metams išrinktas pirmininku. 1951 ir 1954 N. politinė kelionė į Maskvą sukėlė vokiečių bžn. sluoksniuose ginčų. Nuo 1957 Taikos d-jos pirmininkas. 1957 N. lankė lietuvių Vasario 16 gimnaziją (Vokietijoje), pripažino ją naudingą ir pažadėjo efektyvią paramą. Išsp. Vom U-boot zur Kanzel (autobiografija) 1934, Zu verkündigen ein gnädiges Jahr des Herrn (6 pamokslai pasakyti Dachau koncentracijos stovykloje 1944–45) 1946, Der Weg ins Freie 1946, Deutsche Schuld, Not und Hoffnung 1946, M. N. Reden 1955–57, Ausgewählte Predigten 1956.

D. Schmidt, M. N. 1959. *K.Gdt.*

Nienburg (an der Weser) Vokietijos mst., Žemutinėje Saksonijoje, 22.000 gyv. (1954). Stiklo, dirbtinių trąšų fabrikai. Statybos, žemės ūkio mokyklos, krašto muziejus.

N. lietuviai. II pas. karo pabaigoje N. ir jo apylinkėse apsigyveno apie 200 lietuvių pabėgėlių. Daugumas jų gyveno ir dirbo pas vokiečių ūkininkus ir tik keletas gyveno pačiame N. Karui pasibaigus, į N. iš apylinkių atsikėlė keletas viengungių lietuvių vyrų, kurie prisijungė prie ten jau gyvenusių viengungių, iš viso sudarydami apie 10 lietuvių bendruomenę. N. įsisteigus didelei įvairių tautybių pereinamajai stovyklai, lietuviams pavyko išsirūpinti atskiras patalpas. Į jas persikėlė gyventi visi N. mieste gyvenę lietuviai ir dalis N. apylinkėse gyvenusių lietuvių. Rudeniop 1945 Uchtėje ir Meersbecke įsisteigus didesnėms lietuvių stovykloms N. ir jo apylinkėse gyvenę lietuviai persikėlė gyventi į tas stovyklas.

Nienius Jonas J. (g. 1887 XII 24 Gaižėnų k., Zapyškio vls., Kauno aps.) visuomenininkas, spaudos bendradarbis, baigęs Kauno gimn. 4 kl., į JAV atvyko 1905; gyveno Brukline, Wilkes Barre, Pa.; pagrindinis darbas — kasyklose; nuo 1906 rašinėjo į įvairius lietuvių laikraščius, išvertė Tolstojaus kūrinių, delegatas SLA ir kitų organizacijų seimuose, surinko 3000 parašų po peticija, kad JAV pripažintų Lietuvą nepriklausoma.

Niepozwaliam žr. Liberum veto.

Nieprzecki Jan (Nepreckis Jonas) (1719 Lietuvoje — 1754) Lietuvos jėzuitas. Mokytojavo Varšuvoje. Jis perdirbo Strubičio Lietuvos žemėlapį ir 1749 Nürnberge išraižė ir tokia antrašte išsp. M. Ducatus Lithuaniae in suos Palatinatus et Districtus divisus.

Nereślė upė Balstogės aps., Narvies (Bugo, Vyslos) dešinysis intakas, 42 km ilgumo; teka į p. per Žygimanto Augusto (seniau Nereslio ar Čekaviznos) ež., į v. nuo Knyšyno miesto.

Niesiecki Kaspar (1682–1744) lenkų jėzuitas, Lenkijos ir Lietuvos bajorų genealogijos ir heraldikos tyrinėtojas. Įstojęs į jėzuitus (1699), mokėsi Liubline ir Krokuvoje (1707–11), vėliau mokytojavo įvairiose jėzuitų kolegijose. 1716–23 buvo jų pamokslininku. Ten ir pasiliko, atsidėjęs mokslininkui darbui. Sekdamas A. V. Kojalavičiumi (žr.), Okulskiu, Paprockiu, N. ėmėsi tyrinėti Respublikos kilmingųjų šeimų istoriją. Šitam dideliam darbui N. mažai tegavo žinių iš pačių bajorų. Prisirinkęs daug įvairių archyvinių duomenų ir gavęs lėšų iš didiko Branickio žmonos, N. 1728 Lvove išleidė I t. (in folio) Korona Polska. Kiti trys leidinio tomai turėjo aiškesnį titulą Herby i familje rycerskie tak w Koronie jak i w W. X. Litewskiem (II 1738, III — 1740, IV — 1743). I t. įvade yra aprašytos respublikos vyskupijos ir vaivadijos su jų dignitoriais ir pareigūnais. Surinkdamas alfabeto tvarka kilmingųjų herbus, N. davė apie jų šeimas genealoginių, istorinių ir literatūrinių žinių. Nors jis savo darbe rodė daug rūpestingumo, tačiau nekritiškai kartojo daug legendų ir grynų pasakų. Pats būdamas religingas vienuolis, N. prie kiekvienos progos kėlė aprašomųjų dorybes, jų pavyzdingą gyvenimą, maldingumą, nuopelnus Bažnyčiai. Ypač jis rūpinosi jėzuitų geradariais, o protestantų ir stačiatikių bajorų nemėgo ir apie juos vengė rašyti. Dėl šitos tendencijos ir pasitaikančių klaidų bei netikslumų, didelis N. užsimojimas nebuvo tinkamai įvertintas. Tarp bajorų, kurių dalis iš viso nebuvo apie save suteikę jokių žinių, buvo N. ir jo veikalu daug nepasitenkinimo. Imta protestuoti, ji net po teismus tampyti. N. buvo metamas vis kaltinimas, kad jis apie šeimų praeitį iškraipęs žinias, aptemdęs bajorų garbę ir t.t. Kartą Krasnosławo kolegijai, kur N. gyveno, buvo išdaužyti langai. O Volinijos vaivada Mykolas Potockis prieš N. išleido protesto atsišaukimą, ir skundė pačiam jėzuitų generolui. Dėl visų tų skundų ir protestų susigūžęs, N. mirė savo darbo (V t.) neužbaigęs. Jo darbų tąsą rankraštyje (Osolinskių bibliotekoje, Lvove) paliko jėzuitas R. Czapliński.

XVIII a. antroje pusėje svarbus N. darbas susilaukė gerų papildymų ir pataisų (Stanisław z Lazów Duńczewski, Herbarz 1757), I. Krasicki (žr.), Wielądek, Kuropatnicki, Warszycki, Małachowski ir kt. Kai XIX a. N. darbas vis labiau buvo imtas branginti, antrą jo veikalo leidimą (Herbarz Polski 10 tt.) Leipcige (pas Breitkopf und Härtel) 1839–44 išleido J. N. Bobrowicz. Jis padarė daug pataisų ir sunaudojo ankstyvesnius papildymus. Nors dar daug pasiliko netikslumų ir pirmykščių nekritiškų žinių, tačiau N. darbas nėra nustojęs savo mokslinės vertės, juo labiau, kad gana platus alfabetinis Bonieckio Herbarz Polski (16 tt.) tesiekia raidės P.

G. Korbut, Literatura Polska II, 1929; *Sommervogel*, Bibliothèque de la Compagnie Jésus V, 1894, 1766–67; *J. Bartoszewicz*, Historja literatury polskiej II, 1877; *St. Zaleski*, Jezuici w Polsce III, 1902; *K. Tyszkowski*, N. a. Załuski (Ex libris VI) 1925; *K. Estreicher*, Bibliogr. Polska XXIII. *Z.I.*

Niesiołowski 1. Józef (1728–1814) Lietuvos Didžiosios K-tijos generolas, Didžiojo seimo metu karo komisijos pirmininkas, Naugarduko pilininkas, paskui vaivada. Kosciuškos sukilimo dalyvis, Lietuvos vyriausybės narys. Rusų buvo kalinamas Vilniuje. 1795 atsisakė prisiekti Rusijai.

2. Ksawery Franciszek (1773–1843) Lietuvos kariuomenės generolas, sūnus (1). 1792 pasižymėjo kare su rusais, ypač prie Lietuvos Brastos. 1793 pasitraukė iš kariuomenės. 1794 dalyvavo Kosciuškos sukilime, dalyvavo kautynėse ties Saločiais. 1794 VII 19, gen. Giedraičiui vadovaujant, gynė Kuršo sienas nuo rusų. 1812 jėjo Lietuvos vyriausybės karinin komitetan ir buvo kariuomenės inspektoriumi. Tarnavo Lenkijos kunigaikštijos kariuomenėje ir dalyvavo 1830 sukilime kaip Varšuvos gubernatoriaus pavaduotojas. Po nepasisekusio sukilimo buvo rusų ištremtas į Sibirą. *J.Dn.*

Niessel Henri Albert (1866–1957) prancūzų generolas, baigęs karo akademiją. Ilgai tarnavo Alžire ir Maroke. 1918 paskirtas divizijos generolu. I pas. karo metu buvo paskirtas prancūzų karo misijos pirmi-

ninku Rusijoje. Po revoliucijos grįžo Prancūzijon ir vadovavo korpusui. 1919 santarvininkų karo misijos vadovas Pabaltijo kraštuose, kad iškraustytų vokiečių kariuomenės dalinius iš šių kraštų. Pastovios rezidencijos neturėjo, o savo reikalui naudojo šarvuotą traukinį. XI 22 N. pareikalavo iš Lietuvos ir Latvijos vyriausybių, kad sustabdytų karo veiksmus prieš vad. bermontininkus ir leistų laisvai jiems išsikraustyti. Atlikęs vokiečių iškraustymą, buvo paskirtas karinės misijos pirmininku Lenkijon, vėliau aukščiausios karo tarybos narys. Išsp. L'évacuation des pays Baltiques par les allemandes 1936 (Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų liet. išvertė J. Griška 1938), Les cosaques, Les combats de nuit, Le triomphe des bolsheviks et le traité Brest Litovsk. *K.Ališ.*

Niestojemskis Martynas Lietuvos dominikonas, gyvenęs pirmoje XVIII a. pusėje. Žinomas tik savo raštais: Snopek myrrhowy gorzkiej Męki (Suprasliuje 1712), Rozmyslania o Męce Panskiej 1711 ir Modlitwy do wszystkich części Męki Panskiej 1711. Tą Snopek myrrhowy Žemaičių Kalvarijos domininkonai išvertė į lietuvių k. (Pedelis Miros Saldžiausi medi Križiaus Jezusa Pona) ir 1750 išleido Vilniuje su eiliuota dedikacija vysk. Antanui Tiškevičiui. Knygelės antraštėje pažymėta: Isz lenkiszka ziemaytiszkay iżguldita ir swiesiawsios garbies kuniguy Antanuy Dominikuy Tiszkiawicziuy biskupuy Žiemaicziu ponuy ant Lohoysko etc. kanaunikuy Wilniaus, prabaszcziuy kopliczios szwęto Kazimiero karalayczio, gieradiejuy Laymingiausiam, fundatoriuy naujos bažniczios Kalwarioy Žiemaycziu, inwedacziam broctwa Križiaus szwęto tongi bažniczion, nužiamintomis szirdimis afierawota.

Nieszawa žr. Nešava.

Nietzsche Friedrich (1844 X 15 Röcken bei Lützen — 1900 VIII 25 Weimare) vokiečių filosofas. Pagal šeimos tradiciją, N. protėvis buvęs lenkų grafas Niecky, XVIII a. iš Lenkijos dėl protestantų persekiojimo persikėlęs į Saksoniją. N. tėvas (taip pat ir motinos tėvas) buvo protestantų dvasininkas. Tėvui mirus, motina su penkiamečiu N. ir 3 metais jaunesne dukterimi persikėlė į Naumburgą pas savo motiną ir dvi vyro seseris. Tuo būdu N. augo visiškoj moterų aplinkoj ir sentimentalaus pamaldumo atmosferoj. Tai paaiškina, kodėl vėliau reakcijos keliu N. pabrėžiamai akcentavo ‚vyriška' gyvenimo sampratą kovodamas prieš krikščionybę kaip ‚silpnųjų' religiją. Baigęs internatinę Schulpfortos gimnaziją prie Naumburgo, 1864 įstojo į Bonnos univ., kur pasirinko klasikinę filologiją ir, be to, klausė teologijos paskaitų. Po metų prof. F. W. Ritschliui persikeliant į Leipcigą, ten persikėlė ir N. Su pasižymėjimu baigęs studijas tuojau pat 1869 buvo pakviestas klasikinės filologijos e.o. profesorium į Bazelio univ. Ten dėstė 10 metų, kol 1879 dėl nesveikatos pasitraukė. Paskirtas pensiją, N. kitą dešimtį metų praleido kaip fugitivus errans (klajojąs pabėgėlis), nuolat keisdamas gyvenamąją vietą. Žiemą daugiausia gyvendavo Nicoje, o vasarą mėgo šveicarų Silis-Maria kurortą; protarpiais gyveno Genujoj, Venecijoj, Turine. Išsijungęs iš profesijos, nesukūręs šeimos ir netekęs vieno po kito draugų, N. vis aštriau jautėsi ‚išimtis'. Pirmaisiais savo veikalais sukėlęs triukšmingo visuomenės dėmesio ir savo profesijos kolegų pasmerkimo, vėliau N. liko ignoruojamas ir buvo priverstas savo lėšomis spausdinti savo raštus, kurie darėsi vis aistringesni ir kovingesni. Šalia to viso, jau nuo 1873 N. kankino nepaliaujami negalavimai: galvos, akių, skrandžio skausmai. Pagaliau 1889 pradžioj dėl smegenų organinio susirgimo pasidarė psichinis ligonis (psichiškai susirgęs, skelbėsi Dionisu, Nukryžiuotuoju, ‚mirusio Dievo įpėdiniu' ir pn.). Susirgęs Turine, buvo nuvežtas gydyti į Bazelį, iš ten 1890 motina pasiėmė jį slaugyti į Naumburgą. Motinai 1897 mirus, toliau ligi mirties Weimare jį slaugė sesuo (žr. Förster-N., Elisabeth). Sesuo vėliau įkūrė Weimare N. archyvą, perėmė tvarkyti visą N. rašto palikimą ir išleido visus jo raštus. Tarp kitko iš N. rankraščių ji sudarė ir veikalą Der Wille zur Macht, daugelio skelbtą pagrindiniu ir atbaigiamuoju N. veikalu. Deja, kaip 1958 atskleidė K. Schlechta, N. sesuo vietomis yra klastojusi brolio raštus, stengdamasi juos suderinti su savo vyro B. Försterio įdiegtomis rasistinėmis ir antisemitinėmis idėjomis.

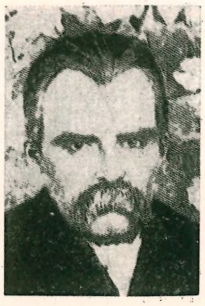

Fr. Nietzsche

Kaip klasikinis filologas, N. pirmiausia susipažino su graikų filosofais. Atmesda-

mas Platono filosofiją, tikrosios būties ieškojusią idėjų pasaulyje, N. kreipėsi į priešsokratinius graikų filosofus, ypač Heraklitą ir Empedoklį. Kita lemianti įtaka buvo Schopenhauerio voliuntaristinė filosofija ir tuo metu iškilusi Darwino evoliucijos teorija. Didelio poveikio turėjo N. bičiulystė su Richardu Wagneriu, trukusi 1868–78 (paskui su R. Wagneriu aštriai išsiskyrė ir muzikoj aukštino Bizet (Carmen operos autorių). Vertino prancūzų moralistus, ypač Montaigne, Paskalį ir Stendhalį. Iš poetų jį žavėjo Hölderlinas ir Baironas (savo Manfredu). Vėlesniais metais N. aptiko ir Dostojevskį. Bet visos įtakos ne stelbė, o tik žadino N. savitą mąstymą. Kūrybiniu originalumu N. priklauso pačių didžiųjų mąstytojų eilei. Tik jo filosofavimas vyko ne įprastu akademiniu problemų svarstymu bei vieningos sistemos kūrimu, o asmeniniu savęs išsakymu aforizmais. N. žodis sukurtas su poeto jėga ir su pranašo aistra: vaizdingas ir sugestyvus. Todėl N. raštai yra nesunkiai prieinami skaitytojams. Tačiau tikrasis jo minties suvokimas yra nelengvas ir specialistams filosofams. Ne tik N. mintis yra išskaidyta atskirais aforizmais, bet ir nuolat tenka susidurti su sau pačiam prieštaravimais taip, kad N. autoriteto galėjo šauktis ir tokie nusistatymai, kurie jam buvo iš esmės svetimi. Ypač didelis nesusipratimas buvo N. autoriteto savinimasis nacizmui pagrįsti. Teisingai N. gali būti suprastas tik visumoj, ne iš atskirų posakių.

Istoriškai N. reikšmė yra ta, kad jis pirmasis aštriai iškėlė žmogaus klausimą, paneigus Dievą. Paprastai ateizmas ėjo drauge su vulgariu materializmu, kuris visą būtį suveda į medžiagą tokiu būdu, kad žmogaus kaip žmogaus klausimas savaime išblėsta. Tuo tarpu N. ateizmas nėra paprastas Dievo paneigimas, t.y. abejingas konstatavimas, kad Dievo nėra. N. žodžiu, ‚Dievas mirė', ‚mes jį užmušėme'. Kur einame, žemę atsiejus nuo saulės, t.y. Dievą iš horizonto nušlavus? Kiek iš vienos pusės ‚Dievo mirtį' N. laiko žmogaus istorijoj didžiausiu įvykiu, tiek iš antros pusės jis su rūpesčiu kelia klausimą, ar negrimstame vis gilesnėn naktin, ar neklaidžiojame lyg po begalinę niekumą. Su Dievo mirtimi N. regi neišvengiamą nihilizmo iškilimą ir imasi šio nihilizmo akivaizdoj ieškoti kelio žmogui be Dievo. Šita prasme N. statosi uždaviniu ‚visa, kas krikščioniška, ne tik nuo savęs nusikratyti, bet ir nuveikti tuo, kas yra antkrikščioniška'. N. kritika kreipiasi ne tik prieš krikščionybę (‚iš tikrųjų tebuvo vienas krikščionis, kuris mirė ant kryžiaus'), bet ir prieš visa, kas vienaip ar kitaip remiasi krikščioniškosiomis idėjomis. Moralė, humanizmas, liberalizmas, demokratija, socializmas ir visi kiti idealai, o ypač lygybės idealas, pagal vokiečių filosofą, yra krikščioniškos kilmės. Čia, N. akimis, ir slypi jų melagingumas. N. imasi ateizmą radikaliai ligi galo išmąstyti iš savosios egzistencinės patirties.

Pagrindinė N. filosofijos kategorija yra gyvata (Leben). Iš vienos pusės ji reiškia atmetimą to paprasto materializmo, kuris būtį suveda į medžiagą, iš antros pusės — atsisakymą to spiritualizmo, kuris teigia savitą dvasinę būtį. Su didele aistra N. puola visus ‚kūno niekintojus'. Žmogus jam yra lygus kūnui: ‚esu kūnas visiškai ir niekas daugiau, nes siela tėra žodis tam, kas yra kūne'. Nuosekliai N. žmogų skelbia tik ‚tam tikra gyvulių rūšimi'. Žmogus jam nebėra kūrybos vainikas: ‚nebevedame žmogaus nei iš ‚dvasios', nei iš ‚dievybės', o grąžiname atgal į gyvulių tarpą'. Žmogų N. tiesiog ir besąlygiškai priskiria ‚gamtai, kuri nėra nei bloga, nei gera'. Priešais moralę, skelbiančią žmogui, kas jis privalo būti, N. skelbia ‚tapsmo nekaltumą'. Pagal N., moralė savo pagrinde neigia gyvenimą ir jį pasmerkia. Todėl jis reikalauja ‚drįsti būti nemoraliam kaip gamta', ‚sunaikinti moralę gyvenimui išlaisvinti'. Tačiau šis N. reikalaujamas moralės sunaikinimas nėra vulgarus amoralizmas, pateisinąs nieko nepaisymą. N. kova prieš moralę iš tiesų reiškia kovą už vertybių pervertinimą, už naują jų pagrindimą. Priešais krikščioniškąją artimo meilę N. skelbia ‚tolimo' meilę. Pagal ją, žmogus yra ‚tiltas, o ne tikslas'. Ne save išlaikyti reikia, o save nuveikti: ‚mūsų esmė yra sukurti aukštesnę būtybę už save pačius'. Tikslas yra ne žmogus, ‚nešvari upė', o antžmogis (Übermensch), ‚jūra, kuri gali sugerti nešvarią srovę, nedėl to netapdama nešvari'. Savo antžmogio viziją N. visų vertybių pagrindu iškelia kūrybą: ‚tik kūrime yra laisvė'. Siekimas išsiplėtoti (Wille zur Macht) yra gyvatos esmė, ir antžmogis yra žmogus, kurį apsprendžia siekimas kūrybiškai iškilti aukščiau savęs. Galutinio tikslo ieškojimas anapus šio pasaulio paneigia gyvenimo vertę ir jį nuvertina. Teigti gyve-

nimą N. yra lygu ne anapus mirties ieškoti galutinio tikslo, o patį gyvenimą paversti vertybes kuriančiuoju vyksmu. Siekti antžmogio yra lygu teigti savo laisvę nuo Dievo. Dievo nebuvimas yra žmogiškosios laisvės sąlyga: ‚visi dievai mirė: dabar norime, kad antžmogis gyventų'. Atseit: turėjo Dievas ‚mirti', kad žmogus galėtų laisvę laimėti: ‚ar galėtumėte sukurti Dievą? Užtat tylėkite man apie dievus! Bet antžmogį sukurti jūs tikrai galėtumėte'. Antžmogis pakeičia Dievą: ‚kada nors turi mums ateiti jis, išganantysis žmogus..., kuris suteikia žemei jos tikslą'.

Formaliai N. filosofija yra radikalus ateizmas. Bet ateizmas vokiečių filosofui nėra tik teorinė pozicija. N. pirmasis ateizmą pergyveno su visa savo neramios sielos aistra. Paradoksiškai daugely N. tekstų ateizmo išsakymas vyksta su tokiu skausmu, kuris faktiškai virsta liudijimu to, ką jis neigia. Todėl K. Jaspers ir pastebi, jog N. mus taip grąžina į save pačius, kad šis grįžimas į save pačius virsta ėjimu į transcendentinę mūsų pačių versmę (‚Totalinio atsidavimo rimtis, kaip N. ją vykdė, nežiūrint Transcendencijos atmetimo, lyg nesąmoningai simbolizuoja Transcendencijon paskendimo gelmę', Nietzsche, 460).

Veikalai: Die Geburt der Tragödie 1871, Unzeitgemässe Untersuchungen 1873–76, Menschliches, Allzumenschliches 1878, Morgenröte 1881, Fröhliche Wissenschaft 1882, Also sprach Zarathustra nuo 1883 (pilna laida 1892; menkai tenusisekęs P. Šileikos vertimas Štaip kalbėjo Zaratustra 1938), Jenseits von Gut und Böse 1886, Zur Genealogie der Moral 1887, po mirties išėjo Der Antichrist 1902, Der Wille zur Macht 1906, Ecce homo 1908 ir kt. Visi veikalai, 20 tt., nuo 1905; 23 tt., 1920–29; A. Messerio redaguota 2 tt. rinktinė 1930; laiškai, 5 tt., [2]1902–09. Kritiškas N. raštų leidimas pradėtas nuo 1933.

E. Förster-Nietzsche, Der junge N. 1912; (") Der einsame N. 1913; *Ch. Andler,* F. N., 6 tt., 1920–31 (prc.); *A. Riehl,* F. N., der Künstler und Denker [6]1920; *E. Bertram,* N. [7]1929; *L. Klages,* Die psychologischen Errungenschaften N.s [2]1930; *H. Vaihinger,* N. als Philosoph [5]1930; *K. Löwith,* N. und Kierkegaard 1933; *Th. Steinbüchel,* N., eine christliche Besinnung, 1946; *M. Heidegger,* N.s Wort ‚Gott ist tot' (Holzwege 1950, 193–247); *K. Jaspers,* N. [3]1950; *R. Oehler,* N.-Register 1926; *F. Würzbach,* Gesamtüberblick über die bisherige N.-Literatur 1929; *W. MacMahon,* The Ethical Development of F. N. 1937; *C. Brinton,* N. 1941; *D. Halévy,* N. 1944. *J.G.*

Nieuwe Waterweg laivybos kanalas Olandijoje, išgilintos pagrindinės Reino deltos šakos Leko žiotys; 33 km ilgio, 12 m gylio. N.W. prasideda iš N. Maaso žemiau Rotterdamo ir pasibaigia be šliuzų ties Olandijos Iškyšuliu (Hoek van Holland). Jis iškastas 1866–72 ir vėliau kelis kartus gilintas ir platintas. N.W. esminiu būdu prisidėjo prie Rotterdamo išaugimo į pasaulinį uostą.

Nièvo Ippolito (1831–1861) italų poetas ir romanistas. Kaip poetas N. pasirodė 1854 ir 1855 eilėraščių rinkiniu Versi. Vienas pirmųjų pabandęs į italų kalbą versti H. Heinės poeziją, pats stengėsi prabilti humoristiniu stilium, bet tai jam sunkiai sekėsi. Didesnės meninės reikšmės neturėjo ir jo scenos veikalai. N. talentas stipriausiai pasireiškė pasakojamojoj prozoj. Žymesni iš tų jo darbų yra Confessioni di un italiano 1858, Il Varmo 1856.

Niewiadomski Stanisław (1859 – 1936) lenkų kritikas, kompozitorius. Labiausiai vertinamas dėl savo dainų vienam balsui ir chorams. Jos pasižymi brandumu, nuoširdžiu lyrizmu, šviežumu, jungia savyje tautinį lenkų charakterį su V. Europos nūdiene muzikine kalba. Ciklai po devynias dainas vienam balsui su fortepijonu, Septynios dainos A. Mickevičiaus žodžiams, šešios lenkų Kalėdų giesmės chorui ir kt. Buvo Lvovo operos direktorius, nuo 1919 Varšuvos konservatorijos prof. Parašė orkestrinių, kamerinių, fortepijono veikalų. Išsp. L'Chopin ir Moniuszko. *Iz.V.*

Niežai (lot. scabies) užkrečiama odos liga, kurią sukelia erkė vad. Sarcoptes scabiei. Ji prasigręžia odoje urvelius ir juose tūno bei veisiasi, sukeldama egzemą bei niežulį.

Niežalka arba Niežatka, upelis, Naugarduko aps., Izvos (Nemuno) dešinysis intakas, 11 km ilgumo.

Niežinė erkė (Sarcoptes scabiei, Acarus siro) parazituoja žmogaus odoje, kitos arklio (Sarcoptes equi), šuninė (S. canis) šuns, kiaulinė (S. suis) kiaulės odoje ir t.t. Žmogaus n.e. įsirausia į žmogaus odos epidermį sluoksnį švelnesnėse vietose — tarpupirščiuose, sąnarių vidinėse pusėse, pažastyse ir t.t. Žmogaus odoje erkės išrausia 2–3 cm urvelius ir sukelia didelį niežtėjimą. Urvuose padeda kiaušinius, iš kurių per 3 dienas išeina lervos, kintančios į nimfas ir taip per 40 dienų atsiranda erkė.

Nigella žr. Juodgrūdė.

Nigerija v. Afrikos šalis, britų kolonija, nuo 1960 nepriklausoma vst. jų Common-

wealth of Nations sąjungoje; 966.033 km², apie 34 mil. gyv. (1959, 1953 — 31.171.383), sostinė Lagos, didžiausias mst. Ibadan. N. yra Nigerio žemupio ir Benues baseinuose.

Pagal žemės paviršiaus reljefą N. skirstoma į 4 juostas, einančias beveik lygiagreta su pajūriu: 1. pajūrio žemumų su Nigerio delta; 2. kalvotų aukštumų ligi 500 m nuo j.l.; 3. Nigerio ir Benue's upių slėnių ir 4. plokščiakalnių nuo 200 ligi 1800 m. N. priskirtoji britų mandato Kamerūno dalis yra kalnuota, o jos aukščiausias kalnas Kamerun yra 4070 m aukščio. Pajūrio žemumos yra pelkėtos, apaugusios mangrovų miškais. Ten, kur neužsemia potvynio metu vandenyno vanduo, pelkėtose vietose auga naudingi medžiai ir kultivuojama ryžiai. Plačiausioje vietoje, ties Nigerio delta, ši žemumų juosta yra ligi 80 kilometrų pločio. Atokiau nuo vandenyno pakilesnės vietos apaugusios tankiais tropiniais miškais. Ši miškų juosta yra apie 130 kilometrų pločio; joje per metus iškrinta apie 2000 mm drėgmenų. Miškuose sutinkama ir brangmedžių, pvz. mahagonių, kietmedžių. Dar toliau nuo vandenyno miškai retėja ir virsta miškais-galerijomis, kur medžiai auga tankmėmis tik paupiais ir daubose, o už jų prasideda žolėtosios savanos. Įžemyj aptikta akm. anglies, geležies rūdos, švino, cino (kasiterito, su kuriuo pasitaiko retosios kolumbito ir tantalito rūdos), sidabro ir urano rūdos.

Klimatas pajūrio žemumose yra tiek karštas ir drėgnas, kad europiečiams nepakenčiamas, bet tinkamas plokščiakalnių juostoj, kur naktys vėsios ir maža drėgmės. Vyrauja š.r. karštas, sausas vėjas, vad. harmattan, atnešąs nuo Saharos debesis dulkių, ir kitas pietų vakarų vėjas nuo p. Atlanto vandenyno. Atmosferos kritulių pajūrio juostoj per metus esti 1800–2000 mm (p.r. dalyj ligi 4000 mm), o šiaurės dalyj apie 500 mm. Kamerūno kalnų pietų šlaituose drėgmenų iškrinta apie 10.000 mm. Lietingasis periodas trunka p. dalyj V–X mėn., o VI–IX mėn. š. dalyj.

Gyventojai pietų dalyj gryni negrai, o šiaurėj maišytos rasės — fulanų, berberų, arabų ir negrų mišinys. Žymiausia negrų grupė yra hausai, kurių daugumas jau nuo XIII a. yra mahometonys. Jie yra gabūs amatininkai, pirkliai ir puikūs kariai. Tik apie 10% žmonių gyvena miestuose, iš kurių 1953 buvo 48 turį daugiau kaip

Nigerijos Benino valdovas (viduryje) iš XVII a.

20.000 gyv. Švietimo ir sanitarijos srityj 1946–56 įvykdytas dešimtmečio planas, kurio metu įkurta daug pradžios, vidurinių ir specialinių m-lų ir 3 aukštosios m-los. Nors veikia per 100 ligoninių, 1200 dispanserių, 500 gimdymo klinikų, bet dar daug žmonių miršta nuo raupsų, lepros, maliarijos, miego ligos, parazitinių ir kt. ligų.

Didelė gyv. dauguma yra smulkūs ūkininkai po 1-2 ha. Šiaurės dalyj ir Kamerune yra didelių gyvulių ūkių. Krašto produktai: palmių sėklos, palmių alyva, kakavas, kaučukas, žemės riešutai, bananai, odos, medvilnė, cinas, medis; pramonė visai nežymi.

Istorija. Vergų pirkliai portugalai ir anglai XVII ir XVIII a. buvo įkūrę savo agentūras N. pajūryj, o krašto vidurį pirmieji pasiekė tyrinėtojai — Nigerio versmių ieškotojai — Mungo Park 1795–96 ir Richard ir John Lander 1830–31. D. Britanija Lagos mieste įsteigė savo konsulatą ir jau 1861 įsistiprino pajūryj, kuris buvo pramintas ‚alyvos upėmis'. 1879 buvo įkurta United African Co., turėjusi pajungti britų dominavimui dabartinės N. teritoriją, kurioje jau nuo XI a. vyravo Kanemo imperija ir kurios vietą XV a. užėmė buvusi jos provincija Bornu. Šalia jos buvo keletas kitų valstybių. 1884 britai išpirko visas prancūzų nuosavybes ir 1885 Berlyno konferencijoj N. buvo pripažinta britų interesų sferoj. 1893 ji pavadinta Nigerio pajūrio protektoratu, o 1897 prie jo prijungta Benin karalija, kurios sostinė bu-

vo pasidariusi vergų prekybos centru ir žmonių aukojimo vieta. Kai jos karalius Overami nesilaikė 1892 padarytos sutarties panaikinti vergų prekybą ir žmonių aukojimą, tai britų gen. konsulas J. R. Phillips pasiūlė karaliui Overami atvykti pas ji reikalą išsiaiškinti ir užtikrino, kad vyksias neginkluotas. Karalius sutiko ji priimti ir pažadėjo atsiųsti vadovus; bet kelionę pradėjęs, buvo užpultas ir su palydovais nužudytas. Žuvo 6 europiečiai ir per 200 afrikiečių. Po 6 savaičių britų atsiųstas laivyno dalinys užėmė Benin, o karalių deportavo. Britai mieste rado daugybę kruvinų aukurų ir prikryžiuotų bei kitaip nukankintų žmonių. Pravedus tardymą kaltieji buvo sušaudyti. 1900 kolonija pavadinta P. Nigerija; 1906 prie jos prijungta Lagos teritorija. Šiaurės dalyj sudarytas Š. Nigerijos protektoratas, kuriame savo autonomiją išlaikė keli fulanų emiratai, o nesutikusieji su britų viešpatavimu buvo jėga okupuoti. 1903 įvyko atkaklios kautynės su Kano ir Sokoto emirais. 1914 1 1 abu N. protektoratai sujungti į vieną N. kolonijos ir protektorato vienetą ir jo pirmuoju gubernatoriumi paskirtas pasižymėjęs Š. Nigerijos aukštasis komisaras Sir Frederick Lugard. Pagal 1954 konstituciją N. padaryta federaline šalimi, kurią sudaro Šiaurės, Vakarų ir Rytų regionai, kuriuos administruoja atskiri gubernatoriai ir visos N. generalinis gubernatorius.

C. T. Quin-Young and T. Herdman, Geography of Nigeria [4]1954; *Sir Alan Burns,* History of Nigeria [5]1955; *C. K. Meek,* The Northern Tribes of Nigeria, 2 tt., 1925; *P. A. Talbot,* The Peoples of Southern Nigeria, 4 tt., 1926; *K. M. Buchanan and J. C. Pugh,* Land and People in Nigeria 1955.

Nigeris upė V. Afrikoj, 4160 km ilgumo; teka iš Prancūzų Gvianos kalnų į š.r., toliau Sudane beveik išnyksta pelkėse. Žemiau Timbuktu, Prancūzų Sudano sostinės, N. keičia kryptį į p.r. ir plačia delta įteka į Atlanto okeano Gvinėjos įlanką. Žymiausias kair. intakas Benue. Baseino plotas be dykumų 1.112.000 km², vid. debitas prie žiočių apie 6250 m³/sek., tame skaičiuje Benue debitas 3430 m³/sek.

Nedeco, River Studies, Niger and Benue 1959.

Negestis ež. Trakų aps., 1 km į r. nuo Aukštdvario mstl., Verknės (Nemuno) aukštupy, 30 ha ploto; per ež. teka Verknė į gretimą Navos ež., dar įteka Kibinka iš Mošios ež., krantai plokšti, paviršius 119,7 m nuo j.l.

Niggli Paul (1888–1953) šveicarų mineralogas ir petrografas. 1915–18 Leipcigo

P. Niggli

univ. prof., 1918–20 Tübingeno univ., 1920 grįžo Šveicarijon ir buvo Züricho aukštojoj technikos mokykloje prof. Jis dirbo kristalų struktūros, mineralų gimiminingumo srityse. Jo garbei vienas mineralas pavadintas niglitu. Išsp. Geometrische Kristallographie des Diskontinuums 1919, Lehrbuch der Mineralogie und Kristallchemie [3]1941–42, Das Magma und seine Produkte 1937, La loi des phases en minéralogie et pétrographie 1938, Grundlagen der Stereochemie 1945, Gesteine und Minerallagerstätten 1948–52.

B. Sld.

Nightingale Florence (1820–1910) ligonių slaugymo pionierė. Kilusi iš inteligentiškos ir pasiturinčios anglų šeimos. Susipažinusi su ligonių slaugymo sąlygomis Anglijoje, N. nutarė atsidėti to reikalo pertvarkymui ir patobulinimui. Baigė gailestingųjų seserų m-lą Kaiserwerth, Vokietijoje. Vėliau studijavo ligonių slaugymo praktiką Paryžiaus, Londono, Edinburgho ligoninėse. 1853 buvo paskirta Londono invalidžių kilmingų moterų ligoninės viršininke. N. ypatingai pasižymėjo Krymo karo metu. Visa Anglija buvo sukrėsta pranešimais apie sužeistųjų karių kančias ir nepaprastai didelį jų mirtingumą. N. surinko kelias dešimtis gailestingųjų seserų ir nuvyko į Istanbulą (Konstantinopolį), kuriame buvo įsteigtos didžiulės ligoninės, į kurias atveždavo iš Krymo sužeistus ir susirgusius karius. Greitai jos globoje atsidūrė daugiau kaip 10.000 ligonių. Jos pasiaukojimo darbų vaisiai buvo nepaprasti: mirtingumas nuo 42% per šešis mėnesius nukrito iki 2%. Grįžusi į Angliją N. įkūrė prie St. Thomas Hospital pavyzdingą gailestingųjų seserų mokyklą. Longfellow parašė jai skirtą poemą Santa Filomena. Išsp. Not. . . on Hospital Administration 1857, Not on Nursing 1860, Not on Nursing Labouring Classes 1861, Life and Death in India 1873. Selected Writing 1954.

Fl. Nightingale

E. Cook, Life of F. N. ²1925; *M. Goldsmith*, F. N. 1937; *L. R. Seymer*, F. N. 1951. *D.Js.*

Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu (lot.) nieko nėra prote, ko anksčiau nebuvo juslėse. Šis dėsnis, išreiškiąs protinio pažinimo priklausomybę nuo juslinės patirties, buvo skelbtas įvairių filosofų (Cicerono, Epikuro, Tomo Akviniečio ir kt.), bet labiausiai jį išpopuliarino naujųjų amžių empirizmo atstovas J. Locke (žr.). Leibnizas polemizuodamas šį dėsnį aprėžė: nisi intellectus ipse (išskyrus patį protą).

Nihil ex nihilo žr. Ex nihilo nihil.

Nihilizmas (lot. nihil ‚niekas') XIX a. septintosios ir aštuntosios dešimties madinga pažangiosios rusų visuomenės pakraipa, kurios žymiausi atstovai buvo N. G. Černyševskij, N. A. Dobroliubov ir D. I. Pisarev. Ji iškilo kaip protestas prieš baudžiavinės visuomenės nežmoniškumą, ypač pasireiškusį Rusijoje Mikalojaus I valdymo laikais. Reikalas išlaisvinti žmogaus asmenį iš to meto visuomeninės priespaudos buvo suprastas tiesiog išlaisvinimu nuo bet kokio autoriteto. Todėl n. paneigė visas aukštesnes vertybes, Dievą, dvasią, sielą, o taip pat ir bet kokią kultūrą, kurią laikė ‚prabanga'. N. kaip pasaulėžiūros pagrindą sudarė vulgarus materializmas, panašus į tą, kurį savo raštuose skelbė Feuerbach. Dorą nihilistai taipgi subjektyviai neigė: svarbu ne tai, kas dora, bet kas naudinga. Naudingumas — aukščiausia nihilistų mąstymo kategorija. Tačiau praktikoje šio utilitaristinio materializmo atstovai pasižymėjo nepaprastu savęs išsižadėjimu ir pasišventimu savo idealams, įkūnydami savyje tikrą ‚žemiškąjį idealizmą', kuriam netrūko tipiškų krikščioniškojo asketizmo bruožų. Tai dėl to, jog daugumas nihilistų buvo rusų dvasininkų vaikai, išauklėti seminarijose ir užsidegę krikščioniškuoju visuomeninio teisingumo idealu. Jie paneigė aukštesnes vertybes ir perėjo į materialistines pozicijas, negalėdami sutikti su tuo, jog tikrovėje visuomeninis teisingumas buvo pamintas, o tie, kurie dangstėsi idealizmo ir spiritualizmo kilniomis mintimis, iš tikrųjų tarnavo priespaudai ir siaurų sluoksnių egoistiniams interesams. Ūkinėj srity n. skelbė nemokslinį utopinį socializmą ir pasisakė už galimai trumpesnę pereigą iš kapitalizmo į socializmą. Tokios pažiūros vėliau laikėsi Lenino vadovaujami bolševikai. Nihilisto literatūrinį tipą sukūrė Turgenev romano Tėvai ir sūnūs veikėjo Bazarovo asmenyje.

K. Nötzel, Die soziale Bewegung in Russland 1878–1918, 1923; *K. Oldenburg*, Der russische Nihilismus von seinen Anfängen bis z. Gegenwart 1888; *S. M. Kravčinskij*, Podpolnaja Rossija (ir ag.); *A. A. Kornilov*, Obščestvennyja dviženija pri Aleksandre II 1909; *E. Mayer*, Kritik des Nihilismus 1958. *K.J.Čg.*

Nihil novi (lot. ‚nieko nauja') 1505 V 31 privilegija, duota Lenkijos karaliaus Aleksandro visuotiniame Lenkijos seime Radome, galutinai įvedusi bajorų reprezentacinę įstatymų leidžiamąją valdžią ir legalizavusi visos Lenkijos seimo politinę galią bei nustačiusi jo kompetenciją. Turkų ir Maskvos karo akivaizdoje Lenkijos bajorai privertė karalių duoti N.n. privilegiją, pagal kurią karalius pažadėjo nieko nauja nenutarti be jungtinio senatorių ir bajorų atstovų pritarimo seime (nihil novi constitui debet per nos sine communi consiliariorum et nuntiorum terrestrium consensu). Tuo buvo pripažinta bendrojo visos Lenkijos seimo, susidedančio iš senatorių ir bajorų seimelių atstovų, įstatymų leidžiamoji galia. Be seimo pritarimo karalius nebeturėjo teisės išleisti jokio naujo įstatymo. Bendrieji seimai ne kartą būdavo sušaukiami ir anksčiau, bet N.n. privilegija jie buvo oficialiai legalizuoti. N.n. privilegija sudarė bajorams galimumą dar labiau sustiprėti prieš didikus ir įsigalėti politiniame Lenkijos gyvenime.

J. Bardach (red.), Historja państwa i prawa Polski 1957; The Cambridge History of Poland 1950. *K.Avž.*

Nihil obstat quominus imprimatur, arba tiesiog N.o. (lot.: niekas nekliudo, kad būtų spausdinama) formulė dedama pradžioje knygų, kurios pagal bažnytinės teisės kodekso 1385 § reikalingos bažnytinės vyresnybės leidimo, vad. Imprimatur. N.o pareiškia cenzorius, kuriam dvasinė vyresnybė paveda knygą cenzūruoti ir žiūrėti, ar joje nėra nieko prieš tikėjimą ir dorovę. Tik tada, kai cenzorius pareiškia N.o., vyskupas ar jo pavestas kitas bažnytinės vyresnybės asmuo duoda leidimą spausdinti — imprimatur.

Niigata mst. Japonijos Hondo salos vakarų pakraštyj, prie Šinanogavos upės žiočių; apie 250.000 gyv. (1958). Miesto pagrindines gatves kerta kanalai. Aukštoji medicinos m-la, plieno gaminių, vagonų, naftos rafinavimo pramonė. Apylinkėje yra naftos.

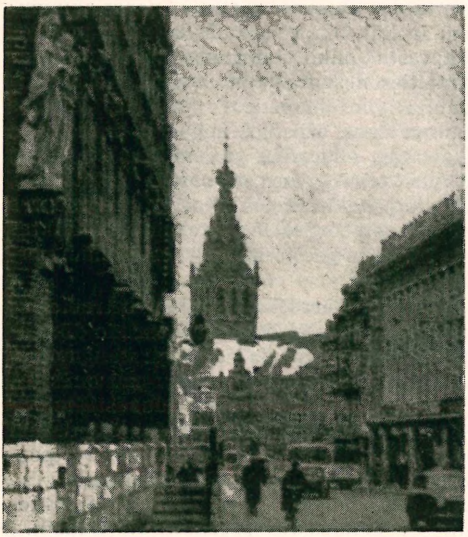

Nijmegen

Nijmegen, vok. Nimwegen, kitaip Nijmwegen, mst. p.r. Olandijoje, Gelderlando provincijos sostinė; 114.114 gyv. (1952). N. yra kair. Waal upės (Reino deltos šakos) krante, prie Vokietijos sienos. Senamiestis išsistatęs vaizdingoje vietoje ant 7 kalvų; į rytus nuo miesto yra gražus parkas Valkhof su Karolingų rūmų ir bžn. griuvėsiais. Tuos rūmus-bažnyčią sugriovė 1794 prancūzų artilerija. Išlikę yra tik priešakinis galas bžn. ir šešiolikakampė baptisterija, kurią 799 pašventino pop. Leonas III ir kuri XII ir XIII a. buvo perstatyta. Miesto įžymybės: 1923 įkurtas kat. univ., Šv. Stepono bžn. (XIII–XV a.) su didžiuliu keturkampiu bokštu, renesansinė XVI a. rotušė, svarstyklių namas, muziejus, misiologijos institutas (prie kat. univ.) ir daug XV–XVI a. rūmų.

N. jau buvo žinomas romėnų laikais kaip Noviomagus, 799–1047 imperatorių rezidencija, 1585 ispanų, 1591 Oranijos Maurikėjaus, 1672 ir 1794 prancūzų rankose, nuo 1815 Olandijos.

N. t a i k o s s u t a r t y s: 1678 Prancūzijos su Ispanija ir Olandija, 1679 Vokietijos su Prancūzija ir su Švedija.

Nykà upelis Šakių aps., Nemuno kair. intakas, 12 km ilgumo; teka į š., įteka į Nemuną ties Ilguvos bžk.; deš. intakai Pocupis ir Lukašius, be to yra smulkesnių; baseino plotas 39 km².

Nikaja 1. upelis Zarasų aps., Laukesos (Dauguvos) aukštupis, 28 km ilgumo; teka į p. iš Avilio ež., Avilės vardu, į Auslo ež., ties Raistiniškių k. keičia kryptį į š.r. ir teka per Zaraso, Zarasaičio ir Griežto ež., įteka į Smėlinio ež., žemiau kurio jau vadinasi Laukesa, Latvijos Žemgalės ribose; baseino plotas 180 km²; bendras kritimas tarp Avilio ež. ir Smėlinio ež. 31 m; vid. debitas 1,4 m³/sek.

2. upelis Švenčionių aps., Arinos (Spenglos, Dubingės, Žeimenos, Neries) aukštupis, 10 km ilgumo; teka iš Narakio ež. per Nikajo ež. ir ties Joniškio bžk. įteka į Arino ež., žemiau kurio vad. Arina.

Nikajas ež. Švenčionių aps., 2 km į p.v. nuo Joniškio bžk., 90 ha ploto, aukštais dailiais krantais; per ež. teka Nikaja (2), Arinos (Spenglos, Dubingės, Žeimenos) aukštupis; paviršius 142 m nuo j.l.

Nikandra (Nicandra physaloides) bulvinių (Solanaceae) šeimos žolinis augalas. Žydi mėlynai. Peru čiabuvis; pas mus auga darželiuose.

Nikandras (gr. Nikandros) III–II a. pr. Kr. poetas, gydytojas ir Apolono Klarijaus prie Kolofono šventovės žynys. Parašė du epinius didaktinius eilėraščius: Thēriaka, apie vaistus nuo gyvačių, vorų, skorpionų ir kitų gyvių įkandimo, ir Aleksifarmaka, apie apsigynimą nuo apsinuodijimo. Literatūros istorijai svarbesni buvo jo neišlikę eilėraščiai apie žemdirbystę bei bitininkystę ir apie virtimų sakmes, turėję vėliau įtakos Vergilijaus Georgikoms ir Ovidijaus Metamorfozėms. Tekstas: O. Schneider 1856 (kritiškas leidinys su scholijomis).

Nyka-Niliūnas Alfonsas (g. 1919 VII 15 Nemeikščių k., Utenos aps.) poetas, literatūros kritikas. Gimn. baigė Utenoj 1938. 1938–39 studijavo romanistiką ir filosofiją VDU; 1940 tų pačių studijų persikėlė į Vilniaus universitetą, kurį baigė 1942. 1946–49 studijas gilino Tübingeno ir Vokietijos Freiburgo univ. Šalia studijų (Vokietijoje), mokytojavo Tübingeno liet. gimnazijoje (1946–47) ir dėstė prancūzų kalbą Vokietijos Freiburgo École des Arts et Métiers. 1949 apsigyveno JAV. Aidų redakcinio kolektyvo narys ir vienas Literatūros

A. Nyka-Niliūnas

Dar ispanų valdymo metu dvasininkai pradėjo steigti mokyklas, o vėliau Leono mieste įsteigė seminariją, kuri 1814 pavirto univ. 1853 pasirodė pirmas laikraštis El Telegrapho Nicaraguense. Pirmaisiais rašytojais laikomi vyskupas Huerto Caso, Miguel Larreinaga (1771–1847) ir poetas dramaturgas Francisco Quiñones Sunzin, kuris 1826 paskelbė rinkinį Poesia. XIX a. antroje pusėje pasireiškė istorikas Tomas Ayon (1821–87) ir poetas Roman Mayorga Rivas (1862–1916). Tačiau N. pagrįstai didžiuojasi esanti gimtinė Ruben Dario (1867–1916), kurio tikras vardas buvo Felix Ruben Garcia Sarmiento, didžiausio ispaniškosios Amerikos poeto, kūrėjo modernizmo, pirmo poetinio judėjimo, pasireiškusio Lotynų Amerikoje ir turėjusio didžiausios įtakos ne tik visai L. Amerikai, bet netgi ir už Atlanto ribų, pačiai ispanų literatūrai. ‚Nikaraguvos lakštingala' savo tėvynėje nedaug teturėjo mokinių; vienas jų minėtinas kaip žymiausias po R. Dario poetas ir rašytojas — Santiago Argüello (1872–1940), propagavęs dvasinę visos isp. Amerikos vienybę ir pasipriešinimą mechaniškai bei materialistiškai JAV kultūrai. (Hymno a la raza hispanoamericana). Kitas poetas, Salamon de la Selva (g. 1893), ilgą laiką gyvenęs JAV gilus lyrikas, pasidavęs amerikiečių poezijos įtakai (rašo ir angliškai, verčia isp. Am. poeziją į anglų k.). Šalia šitų, minėtini Joaquim Pasos (1915–47) davęs 4 poezijos rinkinius, kurių paskutinis El misterio indio, Hernan Robleto (g. 1895) rašytojas ilgą laiką gyvenęs Meksikoje ir iš ten atsinešęs Meksikos revoliucijos medžiagą dviem romanams, o dviejuose pastaruosiuose Sangre en el tropico ir Los Estrangulados aprašė žiaurią JAV intervenciją jo tėvynėje.

J. A. Leguizamon, Historia de la literatura hispanoamericana 1945; *A. Ortiz,* Parnaso Nicaraguense 1912. *P.Gč.*

Nikaraguvos ežeras, Lago de Nicaragua, didžiausias Centro Amerikos ež., Nikaraguvos respublikos vidujinėj žemumoj; 8430 km², ligi 88 m gylio, su keliomis vulkaninėmis salomis, San Juano upe nuotakus į Atlanto vandenyną. N. ež. pradžioj buvo vandenyno įlanka, vėliau nuo jo atskirta iškilusių vulkanų. Dėl to jame veisiasi jūrinės žuvys.

Nikaria žr. Ikaras.

Nika sukilimas ‚Žaliųjų' ir ‚Mėlynųjų', Konstantinopolio cirko partijų, prieš imperatorių Justinijoną I nukreiptas maištas nuo I 11 iki I 18 (532). Sukilėlių kovos šūkis buvo n i k a ‚nugalėk'.

G. Ostrogorsky, Geschichte des byzant. Staates ²1952.

Nikė (gr. nikē ‚pergalė') graikų pergalės deivė, Homero epe dar nežinoma, pirmiausia minima Hesiodo, pagal kurį ji esanti titano Pallanto ir Stikso duktė. N. yra Zeuso ir Atėnės teikiamos pergalės suasmeninimas, tad ir šių dievų statulos kartais laikydavo rankose mažas N., pvz. Olimpijos Zeusas, aukso ir dramblio kaulo Partenono Atėnė. Atėnų akropolyje (žr. Nikėpyrgos) apie 430 pr. Kr. statytoji nedidelė, bet daili N. šventovė buvo skirta miesto globėjos, pergalės deivės Atėnės garbei. Akropolio muziejuje yra keletas puošnios baliustrados reljefo N., vaizduojančių pergalės šventę. Graikų N. atitiko romėnų Victoria. Graikų kulte N. veikiausiai neturėjo didesnės reikšmės, tačiau statulos buvo vartojamos dievybės aukai už karo, sporto ar meno laimėjimus.

S p a r n u o t o s N. s k u l p t ū r o s graikų mene turėjo nelengvą uždavinį pavaizduoti deivę skrendant. Delos saloje rasta

Nikė iš Samotrakės (Luvre)

archainio stiliaus iš VI a. pr. Kr. N. skulptūra buvo taip pritvirtinta tarytum abi jos kojos būtų atitrūkusios nuo pjedestalo. Garsi apie 420 pr. Kr. Peonijaus Olimpijoje sukurtoji N. skulptūra turėjo didelius sparnus ir, tik viena koja stovėdama ant aukštos kolonos, laikė apsiaustą, kuris išpūstas kaip burė darė skridimo įspūdį. Helenistiškoji Samotrakės N. statula stovėjo ant laivo pryšakio; tai mes žinome iš šią statulą vaizduojančių reljefų ant Demetrijaus pinigų: ši N. statula buvo pastatyta 306 pr. Kr. įvykusiai Demetrijaus pergalei jūros kovoje prieš Ptolemajo laivyną prie Salamino. Minėtina N. skulptūra Brescijoje ir N. reljefai iš Atėnų N. šventyklos Akropolyje. Romėnų mene sutinkama N. analogija — Viktorija pastatyta ant rutulio. Antikės papročiu pergalės alegoriją ant aukštos kolonos statė XIX a. imperializmo epocha sostinių aikštėse (Londonas, Paryžius, Berlynas).

Nikėja (gr. Nikaia, lot. Nicaea) antikinis Bitinijos mst., Antigono 311–301 pr. Kr. įkurtas. Vadinęsis pradžioje steigėjo vardu Antigoneia, vėliau pagal pirmąją diadocho Lisimacho žmoną miestas buvo pavadintas N. N. buvo anksti vyskupo, nuo V a. metropolito buveinė. 325 joje buvo pirmasis, 787 septintasis visuotinis Bažnyčios susirinkimas. 1080 mst. užkariavo seldžiukai, 1097 kryžiaus karo dalyviai atsiėmė, 1204–61 Laskaridų rezidencija, nuo 1331 priklauso turkams. Prie turkų miesto Isnik išliko griuvėsių: Teodoro rūmai, miesto sienos, bokštai, vartai, vandentiekis.

F. Miller, The Empire of N. (Cambridge Medieval History) 1923.

N. visuotiniai Bažnyčios susirinkimai. I N. susirinkimas, kuris buvo ir I visuotinis Bžn. susirinkimas, 325 sušauktas imp. Konstantino D., pritariant pop. Silvestrui I išspręsti arijonizmo (žr.) ginčui, suardžiusiam krikščionių vienybę. Suvažiavo 318 vyskupų, daugiausia (išskyrus 5) iš rytinių imperijos sričių; jų tarpe buvo 22 Arijaus šalininkai. Susirinkimui vadovavo teologas Hozijus iš Kardobos ir du popiežiaus legatai. Leista buvo išdėstyti savo pažiūras ir pačiam Arijui. Jo mokslas buvo pasmerktas, jis pats ekskomunikuotas, ir iškilmingai paskelbta tikėjimo tiesa, kad Kristus yra amžinas bei nesukurtas, vienos būtybės su Tėvu ir Jam visame lygus. Susirinkimas sudarė vadinamąjį Nikėjos Tikėjimo Išpažinimą, kuris, Konstantinopolio susirinkime (II visuotinis) papildytas ir 381 galutinai priimtas, įėjo į liturgiją ir ligi šios dienos skaitomas mišiose. Šį išpažinimą pasirašė visi susirinkimo dalyviai, net ir Arijaus grupės vadas Euzebijus iš Nikomedijos, išskyrus du arijonų vyskupus. Be kitų dalykų, buvo nuspręsta, kad Velykos būtų visur švenčiamos tą dieną, kurios laikėsi Romos ir Aleksandrijos bažnyčios (po pavasarinio susilyginimo dienos su naktimi).

II N. susirinkimas (VII visuotinis) sušauktas 787, kuriame žymią dalį sudarė Konstantinopolio patriarchato vyskupai, dalyvaujant popiežiaus legatams, pasmerkė ikonoklasmą (žr. Ikonoklastai) ir įsakė į bažnyčias sugrąžinti šventuosius paveikslus; susirinkimas aiškiai nurodė, kad paveikslams teikiama pagarba savo esme skiriasi nuo garbinimo, kuris vienam Dievui tepriklauso.

Hefele-Leclercq, Histoire des conciles 1906; *Batiffol,* La paix constantienne; Dictionaire de Théologie Catholique XI, 1931. *P.D.*

Nikėlai k. Švėkšnos vls., Tauragės aps., prie Ašvos upės, 4 km nuo Švėkšnos, 1923 55 gyv. Deš. Ašvos krante, priešais žiogų kalną, yra buvęs senojo ir naujojo geležies amžiaus plokštinis kapinynas. Iš ardomo senojo geležies amžiaus kapinyno pateko į Kauno miesto muziejų (vėliau perduota Vytauto D. kultūros muziejui) 18 atsitiktinai surastų įkapių, priklausančių daugiausia II a. po Kr. Iš jų paminėtinos: žalvarinės profilingos segės, lankinės segės trikampe kojele, laiptelinė segė su trimis trumpomis plokštelėmis, diržo apkalai, arklio kamanų žalvarinis perkaktis ir kt. Šiame kapinyne bandomuosius kasinėjimus 1924 yra daręs J. Rugis, o 1936 ir J. Puzinas. Iškasus bandomąją 11 m ilgio ir 3 m pločio perkasą, susidurta su įvairiais be jokios tvarkos išmėtytais radiniais, smulkiomis anglimis, degintais žmonių kaulais ir stambesniais arklių kaulais bei dantimis. Viršutinysis žemės sluoksnis vietomis net iki 1,2–1,5 m gilumos perkastas, atseit, viršutinioji kapinyno dalis suardyta. Tačiau čia susidurta su trimis nepaliestais žmonių kapais ir vienu arklio kapu. Kapai pasižymėjo įkapių gausumu.

1,1 m gilumoje aptiktas vaiko kapas nr. 1. Mirusysis buvo palaidotas galva į š.v. Kaklo vietoje rasta: žalvarinė iš 3 vielų vyta antkaklė, kurios vienas galas baigiasi kilpele, antras kabliuku; kaklo papuošalas, sudarytas iš maždaug 5 mm storio siūlų virvutės, gana retai apvyniotos

žalvarinėmis grandinėlėmis; žalvarinės įvijos, suvertos ant storoko sukto siūlo. Po papuošalais išlikę trinytinio audinio ir odos fragmentų. Ant krūtinės skersai gulėjo lankinė segė gyvuline kojele.

Vyro ir arklio kapas nr. 2 aptiktas 1,5 m gilumoje. Vyras palaidotas galva š.v. kryptimi. Kair. galvos pusėje buvo padėti 2 geležiniai ietigaliai siauromis atsparnėmis, deš. pusėje — pasaginė segė. Kaklo vietoje rasta vytinė antkaklė kilpiniais galais, deš. krūtinės pusėje plokščia laiptelinė segė, ant kair. rankos masyvi kampuoto piūvio apyrankė, o ant pirštų 3 įvijiniai žiedai. Juosmens vietoje aptikti 13,5 cm ilgio fragmentai odinio diržo, apkaustyto siauromis pailgomis žalvarinėmis plokštelėmis. Ant krūtinės viršūne žemyn padėtas 81,5 cm ilgio vienaašmenis kalavijas, įdėtas į medinę makštį, išorinėje pusėje apvyniotą virvute. Prie kair. šono gulėjo peilis, o gale kojų 45 cm ilgio lenktas piautuvas. Po įkapėmis ir beveik visame kapo dugne susidurta su medžio bei žievės liekanomis. Apie 45 cm atstu į p.v. nuo vyro kapo, toje pačioje duobėje aptiktas arklio kapas. Arklio griaučiai išlikę labai blogai, arklys buvo paguldytas galva į vakarus. Nasruose buvo įdėti geležiniai žąslai, ant kaklo užmauta žalvarinė vytinė antkaklė, kurios vienas galas baigiasi ąsele, antras kabliuku (tokio pat tipo antkaklės nešiotos ir žmonių), netoli žandikaulio gulėjo žalvarinių skardelių, diržo apkalų ir įvijinių žiedų. Po antkakle rasta drobės likučių ir medžio pėdsakų, po kitais radiniais — arklio karčių ir siūlų liekanų. Po vyro ir arklio griaučiais kapo dugne susidurta su 5 cm storio degėsių sluoksniu.

Vyro kapas nr. 3 aptiktas taip pat 1,5 m gilumoje. Griaučių teišlikę atskiri fragmentai. Kaklo vietoje rasta vytinė antkaklė kilpiniais galais ir įvijų apvara; įvijose išlikę siūlų. Kair. antkaklės pusėje padėti 2 geležiniai ietigaliai; vieno ietigalio išlikęs medinio koto fragmentas, apvyniotas dviem įvijomis. Juosmens vietoje aptiktas odinis diržas, skersai apkalinėtas pailgomis žalvarinėmis plokštelėmis, o kair. šone prie diržo geležinis peilis. Žemiau krūtinės ląstos gulėjo žalvarinė lankinė segė gyvuline kojele. Ant krūtinės išilgai kapą, padėtas vienaašmenis 78 cm ilgio geležinis kalavijas. Ir šio kapo dugne susidurta su stambiomis anglimis. Visi trys kapai priskirtini X–XI a. Įkapės būdingos V. Lietuvos kultūrinei grupei. Tyrinėjimų medžiaga Vytauto D. kultūros muziejuje.

J. Puzinas, Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys 1938, 112–115, pav. 75–76. *J.P.*

Nikeliavimas padengimas metalų plonu apsauginiu nikelio (žr.) sluoksniu, atliekamas tokiu būdu: dirbinio paviršius nupoliruojamas iki labai lygaus blizgančio išbaigimo (0,05 iki 0,2 mikronų), po to padengiamas vario sluoksneliu ir vėl poliruojamas. Taip paruoštas dirbinys perkeliamas į elektrolitinę vonią (indą su nikelio druskų tirpiniu) ir prijungiamas kaip katodas, gi anuodu tarnauja gryno nikelio plokštė. Įjungus elektros srovę, elektrolizės pagalba dirbinys padengiamas lygiu kietu nikelio sluoksniu. N. dėl palyginti minkšto paviršiaus ir palinkimo luptis vis rečiau tenaudojamas kasdienės apyvokos daiktams bei mediciniškiems įrankiams. Jį atstoja daug patvaresnis ir kietesnis chromavimas. *A.Dž.*

Nikelinas lydinys, susidedąs iš 3% nikelio, 56% vario ir 13% cinko. Šis lydinys yra plačiai naudojamas įvairių elektrinių šildymo aparatų gamybai, kadangi nikelio metalas turi labai aukštą varžą elektros srovei ir žemą temp. koeficientą.

Nikelis (vok. Nickel) cheminis elementas, žymimas simboliu Ni užima 28-tą vietą periodinėje elementų lentelėje. N. at. sv. yra 58,69 ir jis kartu su geležimi ir kobaltu priklauso pirmajai aštuntosios elementų grupės triadai. N. yra šiek tiek už sidabrą tamsesnis, pilkas metalas. Jo specifinis svoris yra 8,908 ir grynas metalas tirpsta 1455°C. Jau 1840 dideli n. kiekiai buvo pagaminami Norvegijoje. Didžiausi žinomi n. klodai yra Sudbury apylinkėje, Kanadoje. N. sunaudojimas ypač padidėjo, kai anglų mokslininkas Faraday 1843 surado būdą aptraukti kitus metalus šio atsparaus metalo sluoksniu elektrolizės pagalba. N. yra nerūdijąs metalas atsparus įvairių druskų, rūgščių bei šarmų veikimui. Dėl šių ypatybių n. yra plačiai vartojamas kitų mažiau atsparių metalų, kaip pvz. geležies aptraukimui, vadinamam nikeliavimui (žr.). Automobilių pramonėje plieninės mašinų dalys yra pirmiausia aptraukiamos n., o paskiau chromu. Pirmasis metalas apsaugoja geležį nuo rūdžių ir suteikia tvirtumo, o chromas — blizgėjimą.

Gausiausiai gamtoje randami n. mineralai yra jo sulfidai (pvz. NiS, mileritas), arsenidai (NiAs, nikolitas) bei įvairūs n. silikatai. N. sulfidų mineralai randami Kanadoje, Norvegijoje, Suomijoje, Švedijoje, Prancūzijoje, Graikijoje, Portugalijoje, Kinijoje bei P. Amerikoje. N. silikatai sutinkami N. Kaledonijoje, Kuboje, Brazilijoje, Venecueloje, Rusijoje, Ispanijoje bei P. Amerikoje. Arsenidai yra plačiai paplitę Europoje bei Kanadoje.

N. yra plačiai vartojamas lydiniuose su kitais metalais. Toki n. lydiniai, pvz. su geležimi ar variu, yra daug atsparesni rūdims ir kietesni negu viena geležis ar varis. Per 3000 įvairių n. lydinių su kitais metalais yra plačiai vartojami pramonėje įvairiausiems tikslams. N. chromo lydiniai ypač pasižymi kietumu ir atsparumu rūdims ir todėl vartojami daugelio precizinių įrankių gamybai, pvz. chirurgijos instrumentų. N.-geležies lydiniai yra taip pat gausiai naudojami magnetų gamybai, nes toki lydiniai labai laidūs magnetizmui prie mažų magnetinių laukų stiprumo. Konstantanas, arba nikelio (45%) ir vario (55%) lydinys, vartojamas reostatų bei elektrinių termometrų gamybai. Nichromas, — n. (80%) ir chromo (20%) lydinys yra atsparus oksidavimui aukštose temperatūrose ir vartojamas elektrinių plytelių bei kitų elektrinių šildymo įrankių gamybai. N.-chromo-geležies lydiniai turi apie 6–20% n. yra atsparūs rūdims ir vadinami nerūdijamu plienu. Pastarieji vartojami įvairiausių įrankių bei reikmenų, pvz. verdamų puodų gamybai.

Gryno n. metalo pagaminimas iš jo mineralų yra gana sudėtingas procesas, pvz. n. sulfidų mineralai yra pirmiausia sumalami sausu būdu ir tuomet susmulkinami malant juos su vandeniu. Nereikalingi uolų likučiai atskiriami nuo n. sulfido stiprios vandens srovės pagalba. Tokiu būdu gautas n. sulfidas atskiriamas nuo geležies priemaišų paverčiant pastarąją į geležies oksidus. Grynas n. sulfidas oksiduojamas į n. oksidą ir pastarasis yra redukuojamas į n. metalą elektrolizės būdu.

R. E. Kirk and D. F. Othmer, Encyclopedia of Chemical Technology 1952. *V.Grk.*

Nikelio junginiai. Įvairūs n. junginiai yra žinomi ir plačiai naudojami pramonėje. N. junginiai daugiausia dvivalenčiai, tačiau trivalenčiai ir net keturvalenčiai n. junginiai yra taip pat, nors ir retai, sutinkami. Beveik visi n. junginiai, išskiriant keletą, pvz. oksidą, yra žalios arba melsvai žalsvos spalvos ir, palyginti, lengvai tirpsta vandenyje. Didžiausi n. druskų kiekiai sunaudojami kitų metalų nikeliavimui elektrolizės būdu. Milijonai kg n. chlorido, sulfato bei kitų nikelio druskų suvartojami kasmet šiems tikslams. Antras gausumu n. druskų pareikalavimas yra katalizatorių gamybai. Įvairūs n. oksido bei gryno metalo katalizatoriai yra vartojami organinių junginių redukavimui, alyvos rafinavimui bei kitiems tikslams. Dideli n. acetato, formato, chlorido bei sulfato kiekiai yra sunaudojami katalizatorių gamybos pramonėje, tiek laboratorijose, tiek pramonėje. Labiausiai paplitę bei plačiausiai naudojami n. junginiai yra trumpai suminėti žemiau.

N. acetas, žalsva kristalinė druska, pagaunamas ištarpinant n. azoto rūgštyje, o N. chlorido heksahidratas gaunamas ištirpinant n. metalą druskos rūgštyje ir išgarinant gautą tirpinį. Panašiai n. nitratas gaunamas ištirpinant n. azoto rūgštyje, o sulfatas ištarpinant metalą sieros rūgštyje. Visos šios trys n. druskos yra žalsvos spalvos ir vartojamos dideliais kiekiais katalizatorių gamybai bei nikeliavimo tikslams.

N. tetrakarbonilas yra ypač svarbus ir įdomus n. junginys. Šiame junginyje n. valentingumas yra lygus nuliui, ir jis buvo pats pirmas metalų karbonilo tipo junginys pagamintas laboratorijoje. N. tetrakarbonilas yra bespalvis skystis verdas 43°C. Šis junginys yra pagaminamas iš n. dulkių, veikiant jas anglies viendeginiu. N. tetrakarbonilas aukštesnėje temperatūroje lengvai skyla į savo sudėtines dalis, t.y. į n. ir anglies viendeginį. Garsus Mond n. rafinavimo procesas, taip svarbus n. apdirbimo pramonėje, ir yra pagrįstas šiomis dviem reakcijomis. Būtent, nevalytas n. yra smulkiai sumalamas ir reaguojamas su anglies viendeginiu. Tokiu būdu gautas n. tetrakarbonilas distiliacijos būdu yra lengvai atskiriamas nuo įvairių kitų priemaišų ir tuomet yra lengvai suskaldomas į n. ir anglies viendeginio dujas. Tokiu būdu pagamintas n. metalas yra grynas ir praktiškai neturi jokių kitų priemaišų. Be įvairių n. junginių, suminėtų iki šiol, įvairios n. druskos turi didelę tendenciją reaguoti su amoniaku, cianido anionu bei įvairiomis kitomis cheminėmis

funkcinėmis grupėmis tokiu būdu pavirsdamos į vadinamus kompleksinius n. junginius, pvz. n. chloridas reaguoja su amoniaku duodamas n. chlorido heksaaminą. Biologinis n. druskų veikimas nėra iki šiol plačiai ištirtas, tačiau yra žinoma, kad n. jonai yra nuodingi daugeliui augalų bei mikroorganizmų.

R. E. Kirk ir D. F. Othmer, Encyclopedia of Chemical Technology 1952. *V.Grk.*

Nikelitas mineralas (NiAs), kurio sudėtis — 43,9% nikelio ir 51,1% arseniko.

Nikiforas I 802–811 Bizantijos imperatorius. Imperatorei Irenai valdant buvo krašto iždininkas. 802, patricijų ir eunuchų pagalba, nuvertė ir ištrėmė imperatorę Ireną. Tuoj jis atsisakė mokėti duoklę arabams, kilo karas, kurį Bizantija pralaimėjo. 811 įsiveržė Bulgarijon ir mūšyje 811 žuvo.

N. II Foka (apie 912–969) vienas žymesnių Bizantijos imperatorių (963–969). Jis buvo pasižymėjęs karuose su arabais ir turėjo didelę įtaką kariuomenėje. 960 vadovavo karo žygiui į Kretą ir po laimėjimų triumfališkai grįžo į Bizantiją. Po imperatoriaus Romulo II mirties N. kariuomenė paskelbė imperatoriumi. Jis pažadėjo nekeisti sosto paveldėjimo būdo ir tuo tikslu vedė imperatoriaus našlę Feofaną, kad nepažeistų senosios dinastijos teisių. Betgi žmonos pritarimu buvo sąmokslininkų nužudytas. Paliko vertingų nurodymų karo taktikos klausimais.

Nikijas (gr. Nikias, lot. Niclas) 1. turtingas atėnietis, Atėnų politikas, kalbėtojas ir karvedys, konservatorių partijos vadas per Peloponeso karą, susitaikymo su Sparta šalininkas. Nepasisekus Kleono radikaliosios demokratijos karo politikai, 421 pr. Kr. N. sudarė su Sparta jo vardu pavadintąją taiką. 415 jis buvo griežtai priešingas Sicilijos ekspedicijai, kuriai Alkibiadas gavo liaudies pritarimą. Nors ir prieš N. valią buvo nutarta ekspediciją vykdyti, bet jos vadu šalia Alkibiado ir Lamacho buvo paskirtas ir N. Nepasisekus ekspedicijai, N. 413 kapituliavo, ir jam sirakūziečių buvo įvykdyta mirties bausmė. Politikoje ir strategijoje N. buvo pernelyg atsargus ir prietaringas, bet šiaipjau buvo teisingas ir garbingas žmogus. Jo gyvenimą aprašė Plutarchas.

2. IV a. pr. Kr. Atėnų tapytojas, pagarsėjęs marmorinių statulų tapymu. Jis siekė plastiškų efektų ir vartojo enkaustinę techniką. Iš N. paveikslų išliko dvi kopijos Pompėjoj: Iona ir Argas, Persėjas ir Andromeda.

A. Rumpf, Malerei und Zeichnung: Handbuch der Archaeologie 1953.

Nykis upelis Kėdainių aps., Liaudės (Nevėžio) deš. intakas, 12 km ilgumo; teka į r., įteka ties Paberžės bžk.; baseino plotas 23 km².

Nikisch Arthur (1855–1922) Vengrijos vokiečių kilmės dirigentas. Baigęs 1874 Vienos konservatorijos smuiko ir kompozicijos klasę, smuiku grojo 1874–78 Vienos simfoniniame orkestre, vėliau buvo Leipcigo operos antrasis (1878–82) ir pirmasis (1882–89) dirigentas. Išvykęs į JAV, 1889–93 N. dirigavo Bostono simfoniniam orkestrui. Grįžęs į Europą, 1893–95 vadovavo Budapesto operai, o nuo 1895 iki mirties buvo Leipcigo Gewandhauso orkestro ir Berlyno filharmoninių koncertų dirigentas. Nuo 1897 dažnai koncertuodamas užsienyje, N. tapo iškiliausias to meto dirigentas, ypač pabrėžęs dinamiką bei ritmą ir išskirtinai pasižymėjęs kaip Brucknerio ir Čaikovskio kūrinių interpretatorius. N. buvo taip pat žymus akompaniatorius ir reiškėsi šiek tiek kaip kompozitorius. Jo sūnus, Mitja N. (1899–1936), buvo gana žinomas pianistas.

A. Nikisch

E. Segnitz, A. N. 1920; *A. Dette,* N. 1922; *H. Chevalley* (red.), A. N. ²1925; *F. Pfohl,* A. K. ²1925. *K.O.*

Nikita (Mikalojus) I (1841–1941) Juodkalnijos 1860–1918 valdovas. Keliais atvejais kariavo su Turkija. Jis gaudavo kasmetinių pašalpų iš Rusijos. Rūpinosi šalį civilizuoti: tiesė kelius, steigė mokyklas, kodifikavo įstatymus, plėtė prekybą. 1879 sudarė valstybės tarybą ir laikė patariamuoju valdymo organu. N. rašė eilėraščius, kurie buvo daugiausia nukreipti prieš turkus. 1918 N. I neteko sosto, kai Juodkalnija įėjo į Jugoslavijos federaciją.

Nikitenko Aleksandr Vasiljevič (1805–1877) ilgametis rusų cenzorius, palikęs dienoraštį ir atsiminimus, kurie 1904-05 išsp. antrašte Moja povest. Jo veikalas reikšmingas ne tik cenzūros istorijai tyrinėti, bet yra medžiagos ir kultūros istorijai.

Nikitin 1. Afanasii (m. 1472) rusų keliautojas, pirklys ir rašytojas. 1468 išvy-

ko Indijon. Jis paliko geografinių ir etnografinių aprašymų. — Choždenije za tri moria.

A. Osipov, N. i ego vremia 1951.

2. Ivan Sakič (1824–1861) rusų poetas. Mokėsi stačiatikių dvasinėje seminarijoje. Šeimyninio gyvenimo verčiamas laikė nakvynės namus. 1859 Voroneže atidarė knygyną ir skaityklą. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1853. N. yra realistinės krypties poetas. Rašė Lermontovo, Kolcovo ir Nekrasovo įtakoje. N. priklauso vad. rusų mažųjų poetų grupei. N. eilėraščiai, artimi liaudies stiliui, vaizduoją kaimiečių gyvenimą ir neturtą. Populiarūs N. eilėraščiai: Vežiko žmona, Artojas, Beturčio giesmė ir kt. Keli išversti ir į lietuvių kalbą. Kai kuriems eilėraščiams muziką parašė St. Moniuška, E. F. Napravninkas. Išsp. Dnevnik seminarista 1861. Eilėraščių rinkinys 1856, raštų rinkinys 1869. *F. Krš.*

3. Nikolai Nikolajevič (g. 1895) rusų rašytojas, rašęs smulkias apybraižas ir ilgai negalėjęs prisitaikyti komunistų partijos linijai. Išsp. Špion 1929, Eto bylo v Kokande 1939, Severnaja Avrora 1950, Utro našich dnej 1957.

Nikitskij 1. Aleksandr Ivanovič (1842–1886) rusų istorikas, nuo 1886 Varšuvos univ. prof., tyrinėjęs Naugardo ir Pskovo istoriją. Jis idealizavo Naugardo respublikos santvarką. Išsp. Teorija rodovogo byta v drevnej Rusi, Očerk vnutrennej istorii Pskova 1873, Istorija ekonomičeskogo byta Velikogo Novgoroda 1893, Kto takoj byl Gedimin (Russkaja Starina IV, 1871).

2. Aleksandr Vasiljevič (1859–1921) rusų istorikas, klasikinės senovės specialistas, Tartų ir Maskvos univ. prof. Surinko daug senovės graikų įrašų. Išsp. Delfiiskije epigrafičeskije etiudy 1894–95, Izsledovanija v oblasti grečeskich nadpisej 1901.

Nikko mažas Japonijos mstl. 130 km į šiaurę nuo Tokio, bet viena žymiausių japonų maldininkų ir turistinės patraukos vietų, nuo seniausių laikų išgarsėjusi šintoistų šventovė ir karalių laidojimo vieta. N. yra nepaprastai gražioj vietoj, Nikko-Zan kalnų papėdės klonyj. Jau 767 ten pastatyta budistų šventykla. N. saugotojai nuo 1644 ligi 1868 būdavo tik imperatoriaus giminaičiai-princai.

Nikobarai (ag. Nicobar Islands) grupė Indijos sąjungai priklausančių salų, iš kurių 12 gyvenamos ir 7 negyvenamos, tarp Andamanų salų ir Sumatros (Bengalijos įlankoj); iš viso 1654 km² ir per 12.000 gyv. N. yra likučiai nugrimzdusios kalnyno dalies, kuri tęsiasi puslankiu per Burmą į v. Sumatrą. Klimatas karštas ir drėgnas, per ištisus metus dažnai lyja. Gyv. yra burmiečių ir malajų mišinys; jie išlaikę savo seną primityvią kultūrą. Kaimas yra pagrindinis teritorinis vienetas, kuriam vadovauja paveldėjimo keliu seniūnas, bet galia yra apribota kaimo vyresniųjų tarybos. Žemė priklauso kaimo bendruomenei, bet yra privati nuosavybė vaismedžių ir kokoso palmių. Moterys turi, palyginti, dideles teises, mergaitės gali laisvai išsirinkti sau vyrus, nors vedybos dažnai baigiasi išsiskyrimu. Poligamija pasitaiko retai. Adm. centras Port Blair yra Andamanuose. *A.B.*

Nikodemas fariziejus ir sinedriono narys. Jis klausė Kristaus pamokslų, o paskui atėjo naktį pasikalbėti su Kristumi. Po Kristaus mirties N. išdrįso viešai pasirodyti esąs Kristaus gerbėjas ir mokinys. Pasirūpino Jėzaus palaidojimu.

Nikolaikiai (vok. Nikolaiken, lenk. Mikolajki) mstl. lenkų valdomoje Rytprūsių dalyje, prie Spirdingo ež. Glžk. st., miško urėdija, lentpiūvės, plytinė, žuvų rūkykla, garlaivių sustojimo vieta. Po karo lenkų įsteigta vidurinioji mokykla, pastatyta įmonė gaminti standartinėms namukų dalims. Gyventojų 1939 buvo 2627, o 1946 — 1700. Tačiau gyv. skaičius pakilo, kai buvo atvežta naujakurių iš kitur, jų tarpe ir lenkų, emigravusių iš Lietuvos. N. gavo miesto teises 1722. Arti N. yra piliakalnis (pav. 354 psl.).

Nikolajev Ukrainos uostas prie P. Bugo, 70 km nuo Juodosios jūros, su kuria jungiamas kanalo; apie 270.000 gyv. (1958). Žemės ūkio mašinų, laivų statybos, vinių, batų, stiklo, tabako, alkoholinių gėrimų pramonė. Prie Bugo ir Ingulo upių santakos aptikti sen. graikų kolonijos Olbios griuvėsiai.

Nikolajevsk žr. Pugačevsk.

Nikolaos iš Damasko gr. istorikas, Antonijaus ir Kleopatros vaikų auklėtojas, vėliau sumanus savo bičiulio, Judėjos karaliaus Herodo D. pasiuntinys Romoje. Išliko jo dviejų pagrindinių veikalų pasaulinės istorijos iki 4 pr. Kr. ir imperatoriaus Augusto biografijos ištraukų ir nuotrupų. Tekstas: F. Jacoby Die Fragmente der griech. Historiker 1926.

Nikolaikiai

Nikolaus von Jeroschin žr. Jeroschin v. Nikolaus.

Nikolaus von Verdun žr. Nicolus de Verdun.

Nikolio prizmė, trumpai nikoliu vadinama (pagal W. Nicol), daroma iš skaidraus kalcito kristalo (Islandijos špato) poliarizuotos šviesos gavimui. Jos principas remiasi tuo, kad, paprastos šviesos spindulys, tam tikra kryptimi įėjęs į kristalą, skyla į du statmenai poliarizuotus spindulius. Vienas iš jų vadinasi ordinariniu spinduliu (didesnės refrakcijos galios), o anttasis—ekstraordinariniu (mažesnės refrakcijos galios). Nicolis diagonaliniu piūviu kristalą perpiovė į dvi dalis ir Kanados balzamu vėl sulipino. Prizmės formą ir diagonalinį piūvį parinko taip, kad ordinarinis spindulys būtų nuo Kanados balzamo visiškai reflektuotas, o ekstraordinarinis eitų paralėle kryptimi, kuria spindulys į kristalą įeina.

N.p. duoda tobuliausia poliarizuotą šviesą ir visiškai nespalvotą, jei tik į prizmę leidžiama balta šviesa. *B.Sld.*

Nikolsk žr. Vorošilov.

Nikomachas 1. Aristotelio sūnus, išleidęs pagrindinį savo tėvo etikos veikalą, gavusį jo vardą.

2. N. iš Gerasos Arabijoje, naujosios pitagoriečių filosofinės mokyklos atstovas, II a. pr. Kr. Aleksandrijos matematikas, parašęs Aritmetiką. Tekstas: Hoehe 1866 (ag. vertimas: Ooge - Robbins - Karpinski 1926).

Nikomachinė etika (gr. Ethika Nikomacheia) labiausiai subrendęs, vėliausiai rašytas pagrindinis 10 knygų Aristotelio etikos veikalas, gavęs vardą nuo savo leidėjo Aristotelio sūnaus Nikomacho. N.e. buvo vakarų filosofinės etikos iki Kanto pagrindas. Be šios paskutinės buvo dar dvi skirtingos Aristotelio etikos redakcijos: pirmoji tebebuvusi žymioje Platono į-

takoje neišlikusio dialogo ‚Apie filosofiją', ir vėlesnioji ‚Eudeminė etika' Eudėmeia ēthika, Aristotelio mokinio Eudemo rodiečio parūpintas išlikęs 7 knygų Aristotelio paskaitų leidinys. Tretysis Aristotelio vardu taip pat išlikęs etikos veikalas, vad. Ēthika megala, lot. Magna moralia ‚Didžioji etika', taip pavadinta, nes tariamai dėstanti pagrindinius dalykus, tėra vieno peripatetiko paskaitoms sudarytoji anų dviejų trumpa 2 knygų santrauka, turinti savyje kalbos, stiliaus ir turinio atžvilgiu Aristoteliui svetimų elementų (žr. Aristotelis).

Nikomedas I (apie 278–248 pr. Kr.) Bitinijos valdovas, išplėtęs savo valdas, kariavęs su Sirijos Antiochu. Įsteigė savo vardo sostinę — Nikomediją.

N. II (149–91) Bitinijos valdovas, Prusijo sūnus. Didžiai buvo populiarus krašte, todėl jo tėvas išsiuntė į Romą. Paskui pasiuntė ir emisarus nužudyti sūnų. Betgi sąmokslininkai ne tik išdavė paslaptį, bet ir pakurstė sukilti prieš tėvą. Pergamono valdovo Atalo padedamas, paveržė iš tėvo sostą, o jį patį Nikomedijoje nužudė. Per ilgą valdymą N. II buvo romėnų talkininkas Rytuose.

N. III Bitinijos valdovas (91–74 pr. Kr.). N. II sūnus ir sosto įpėdinis. Jo brolis Sokratas, padedamas Ponto valdovo Mitridato, pašalino nuo sosto (90), tačiau romėnų pagalba 84 vėl grįžo sostan. Po jo mirties Bitinija atiteko romėnams.

Nikomedija (gr. Nikomēdeia, lot. Nicomedia) Bitinijos mst. Propontidėje, anksčiau Astakos, naująjį vardą gavęs nuo karaliaus Nikomedo I 264 pr. Kr., Bitinijos sostinė, dabar griuvėsiai ties Isnikmid. Po Mitridato karų N. vaidino svarbų vaidmenį, laikinai buvo net Diokleciono sostinė. Kad ir nukentėjusi 358, 362 ir 554 nuo žemės drebėjimo, tebebuvo tačiau žymus miestas ir Bizantijos laikais.

Nikonas (rus. Nikon) (1605–1681) Maskvos patriarchas 1652–66. Tikrasis jo vardas Nikita Minov ar Minin. Nuo 1643 vienuolyno abatas D. Naugardo vyskupijoje. Tarnybiškai besilankydamas Maskvoje, N. 1646 buvo supažindintas su caru Aleksiejum, kuriam jis padarė didelį įspūdį. Caras jį perkėlė į Maskvą ir 1646 paskyrė Novospaskij vienuolyno archimandritu (prioru). Caro šeimai lankantis į pamaldas tame vienuolyne, N. artimai susidraugavo su Aleksiejum ir pasidarė jo patikėtiniu. 1648 N. buvo paskirtas D. Naugardo metropolitu (arkivyskupu). 1652 bažnytinis sinodas išrinko N. Maskvos patriarchu, Rusijos Stačiatikių Bažnyčios galva.

Pasidaręs Maskvos patriarchu, N. uoliai ėmėsi bažnytinės reformos, kurios sąjūdis jau anksčiau buvo prasidėjęs. Tuo reikalu N. užmezgė ryšius su aukštais Kijevo ir Graikijos stačiatikių pareigūnais bei mokslininkais ir, jų padedamas, nustatė, jog Rusijos stačiatikių cerkvėse vartojamos liturgijos knygos, šimtmečiais kopijuojamos pagal įvairius nuorašus, taip pat ir ikonos išsikraipė ir žymiai skyrėsi nuo senovės stačiatikių lopšio, Konstantinopolio senų liturgijos knygų ir ikonų. 1654 N. sušaukė bažnytinį sinodą (cerkovnyj sobor), kurio dalyvių daugumas nutarė peržiūrėti ir pataisyti maldų knygas, sulyginant jas su graikų stačiatikių liturginėmis knygomis. Tai ir buvo vėliau padaryta N. globoje. Be to, į pamaldas buvo įvestas pamokslų sakymas ir pačios pamaldos buvo suvienodintos. Ištaisytos bažnytinės knygos, liturgija ir ikonos buvo patvirtintos 1656 bažnytiniame sinode, kuris taip pat ekskomunikavo bažnytinės reformos priešus. N. reformoms pasipriešinimas vis dėlto buvo stiprus. Nuo to prasidėjo Rusijos Stačiatikių Bažnyčios skilimas (raskol), vadinamiesiems sentikiams (staroverу) laikantis senųjų apeigų ir knygų. Atsirado ir kitokių atskalūnų (raskolniki), pvz. sustiprėjo duchoborų sekta. N. griežtomis priemonėmis vykdė reformą bei bažnytinio seimo nutarimus ir net panaudodamas kareivius žiauria prievarta bandė užgniaužti sentikių pasipriešinimą, kurie gynė savo ‚senąjį tikėjimą'. N. pastangas parėmė pasaulinė caro valdžia.

Būdamas Maskvos patriarchu, N. įsteigė daug naujų vienuolynų ir aprūpino juos bibliotekomis, surinkęs nemaža rankraščių ir knygų. Jis taip pat stiprino dvasininkų discipliną. Jo bažnytinės reformos prisidėjo prie bažnytinės tvarkos, organizacijos ir patriarcho valdžios sustiprinimo. N. draugiški santykiai su caru Aleksiejum irgi ėjo ta kryptimi. N. įtaka carui ir pasaulinei valdžiai buvo tiek didelė, jog valstybės reikaluose jo žodis buvo lygus caro valiai. Oficialiai N. ėmė tituluotis ‚didžiuoju viešpačiu' (velikij gosudar) ir viešuose raštuose bei privačiuose laiškuose vartojo valdovo antspaudą. Tačiau priešingai anksčiau buvusioms tradicijoms, N. neleido pa-

saulinei valdžiai kištis į Bažnyčios reikalus ir tikėjo, kad bažnytinė valdžia esanti aukštesnė už pasaulinę.

Pabrėždami N. žiaurumus su sentikiais ir iškeldami jo faktiškąją politinę galią, N. priešai 1658 sugebėjo įtikinti Aleksiejų, kad patriarchas bandąs užtemdyti paties caro reikšmę valstybėje. Aleksiejus nustojo lankytis N. laikomose pamaldose ir demonstratyviai vengė su juo susitikti. Norėdamas vėl pakelti savo prestižą, N. 1658 po vienų iškilmingų pamaldų pareiškė paliekąs patriarcho pareigas ir išvažiavo į savo įkurtą Voskresenskij vienuolyną, tikėdamasis paveiksiąs carą jį kviesti grįžti į Maskvą. Tačiau N. visai nustojo caro malonės. N. priešai bandė pravesti naujo patriarcho išrinkimą, bet jo draugai vis dar buvo tiek stiprūs, jog ilgai pajėgė jų pastangas sutrukdyti. Tik 1666 bažnytinis sinodas, kuriame dalyvavo pats caras ir iš užsienio atvykę Aleksandrijos ir Antijochijos graikų-stačiatikių bažnyčių patriarchai, rado N. kaltą piktžodžiaujant ir veikiant prieš bažnyčios interesus. Sinodas N. nuteisė, atstatė iš patriarcho vietos ir atėmė iš jo kunigystę. N. buvo ištremtas paprastu vienuoliu į Ferapontovo vienuolyną Belozerske. Tačiau N. pravestos bažnytinės reformos buvo patvirtintos 1666–67 bažnytiniame sinode, ir reformų priešai buvo vėl ekskomunikuoti. Į savo gyvenimo pabaigą N. santykiai su caru vėl pagerėjo, ir caras leido jam iš Belozersko grįžti į Voskresenskij vienuolyną, tačiau N. savo kelionės tikslo nebepasiekė, mirdamas pakeliui į ji.

Wm. Palmer, The Patriarch and the Tsar 1–6, 1871–76; *V. S. Ikonnikov*, Novyje materialy otnosiaščijesia k patriarchu Nikonu 1888; *W. K. Medlin*, Moscow and East Rome 1952; *A. M. Ammann*, Abriss der Ostslavischen Kirchengeschichte 1950.

N. metraštis (rus. Nikonovskaja letopis) XVI a. rusų metraščių kompiliacija, kurios vieno nuorašo savininku buvo Maskvos patriarchas Nikonas. Į N.m. įėjo Nestoro kronika (žr.) ir daug kitų vėlesnių metraščių bei vietinių istorijos šaltinių. Seniausias N.m. nuorašas buvo sudarytas 1539–42 ir apėmė įvykius ligi 1520. Vėliau N.m. buvo papildytas ir prie jo buvo pridėta atskira caro Jono IV valdymo pradžios kronika (Letopisec načala carstva vel. kniazia Ivana Vasiljeviča), aprašanti 1534–53 įvykius, sudaryta 1553–55. Šis priedas laikomas savarankišku istorijos šaltiniu, iškeliančiu Jono IV autokratiškus veiksmus ir aprašančiu Kazanės chanato prijungimą prie Maskvos. XVI a. pabaigoje buvo sudarytas iliustruotas N.m. nuorašas.

Polnoje sobranije russkich letopisej 9–13, 1862–1906. *K.Avž.*

Nyköping mst. p. Švedijoj prie Baltijos jūros (uostas); 20.477 gyv. (1950). N. įkurtas XII a.; jo pilis buvo Södermanlando valdovų rezidencija ir buvo stipriausia po Kalmaro ir Stockholmo visoj Švedijoj. Ją sudegino 1389 Mecklenburgo kariuomenė ir 1719 rusai. N. yra Södermanlando leno sostinė. Metalo, medžio ir kt. pramonė, geležies rūdos išvežimo uostas. Miesto įžymybės yra XII a. gotikinė bžn., pilies griuvėsiai, XVII a. rotušė ir Södermanlando srities valdovo rezidencijos rūmai.

Nikopoia (gr. pergalės atnešėja) Bizantijos mene Dievo Motinos paveikslo forma: Dievo Motina sėdi ant pagalvės kėdėje ir laiko Kūdikį priešais save. Iš čia išėjo sėdinčios soste Dievo Motinos paveikslai taip labai mėgti ir kartoti gausiais variantais italų renesanso tapyboje.

Nikopol mst. p. Ukrainoj, deš. Dniepro krante žemiau Zaparožės; apie 150.000 gyv. (1958, 1939 — 58.000)). Didelė metalurginė pramonė, ypač žinomas vamzdžių gamyklomis. Į š. vakarus ir š. rytus nuo N. yra turtingos mangano rūdos kasyklos, su 90 mil. t ištekliais. Per metus iškasama apie 1 mil. t. Mangano rūda yra 35–49% grynumo.

Nikopoli, kitaip Nikopolis, Nikopol, š. Bulgarijos mst. Plevnos apygardoj, deš. Dunojaus krante; apie 5500 gyv. (1953). Ilgą laiką N. vaidino kaip karo tvirtovė žymų vaidmenį. Iš tų laikų yra išlikę pilies griuvėsiai ir įsistiprinimų liekanos. Jis yra toje vietoje, kur romėnų laikais buvo Asamus, bet viduramžiais jam atiteko Nicopolis ad Istrum vardas, nors ta vietovė buvo įkurta Trajano už 5 km žemiau N., prie Iatrus (kitaip Iantra) upės žiočių ir kur dabar žinoma Nikup vardu kaip archeologinė vieta. N. pilį buvo užėmęs 1392 ir 1395 Vengrijos karalius Zigmantas, 1396 vengrus čia nugalėjo turkų Bajezidas I, 1444 apgultas vengrų, 1595 turkai nugalėti Batoro ir 1598 Valachijos, 1797 užimtas turkų, 1810 užimtas rusų gen. Kamenskio, 1829 ties N. sunaikinta turkų laivyno junginys. 1877 VI 15 užimtas rusų ir sudegintas. *A.B.*

Nikopolio mūšis vienas didesnių Kryžiaus žygių XIV a., surengtas prieš į Bal-

kanus įsiveržusius turkus. Jojo pradininkai buvo vengrai su karalium Zigmantu Liuksemburgu priešakyje. Juos skatino šaukti krikščionišką pasaulį į kovą prieš turkus šiųjų betarpiška grėsmė, kai jie, plačiai nusiaubę Balkanus, ypač po Kosovo lauko mūšio (žr.), priartėjo prie Vengrijos. Akivaizdoje šios padėties į vakarų krikščionis kreipėsi Zigmantas ir imp. Manuelis. Į jų šaukimą atliepė popiežiai, Avinjono ir Romos, ir paskleidė į žygį kviečiančias bules. Kryžininkų susirinkimo vieta pasirinkta Buda, Vengrijos sostinė. Susitelkę Budoj riteriai nebuvo linkę klausyti Zigmanto pasiūlymo laukti, kol turkai ims pulti Vengriją. Jie geiste geidė vykti į ‚Turkiją'. Tad rudeniop 1396 didžioji kryžininkų armija (spėjama, 60–70 tūkstančių) pajudėjo Dunojaus žemupiu. Pakeliui užėmė du turkų laikytus miestus ir priartėjo prie Nikopolio — pietiniame Dunojaus krante — turkų saugomos tvirtovės. Kai jos greitai kryžininkai negalėjo paimti, atskubėjo nuo Konstantinopolio pats sultonas Bajazetas I ir su savo disciplinuota armija užklupo krikščionis. Atmušę du kartus puolančius turkus, kryžininkai susvyravo, kai išvydo netikėtai trečią priešo armiją. Josios užpulti neišsilaikė, pakriko ir liko nugalėti. Kas gyvas stengėsi gelbėtis bėgdamas. Jųjų tarpe buvo ir karalius Zigmantas, leidęsis žemyn Dunojum mažoj baržoj ir atsidūręs Konstantinopoly. Tūkstančiai pakliuvo į nelaisvę ir buvo žudomi. Gyvi pasilaikyti vien tituluoti karo vadai, stambūs didikai, už kuriuos tikėtasi aukštų išperkamųjų mokesčių. Taip pat jaunuoliai iki 20 metų išskirti iš skerdynių. Jie nužiūrėti brangiai parduoti į vergiją.

N.m. — vienas didžiausių krikščionių smūgių visoj Kryžiaus karų grandinėj. Ypač jo pasėkas pajuto Balkanai, kur turkai galėjo įsitvirtinti Serbijoj ir Bulgarijoj, skverbtis į Vengriją ir Valachiją. Jie galėjo slinkti palei Dunojų aukštyn ir kelti ateinančiais amžiais nemažą rūpestį visam krikščioniškajam pasauliui.

A. S. Atiya, The Crusade of Nicopolis 1934. *J.J.*

Nikosija, gr. Leukosia, kitaip Levkosia, Kipro salos sostinė, 40.500 gyv. (1953). N. yra Mesoarijos žemumoj, 1,5 km į pietų vakarus nuo miesto yra žalvario amžiaus nekropolis Hagia Paraskevi. N. sujungtas siauruoju geležinkeliu su Famagustos uostu (56 km), o užmiestyj yra anglų įrengtas svarbus aerodromas. Mieste nuo senų laikų žinoma šilko ir vilnos audinių namų pramonė. Graikų stačiatikių metropolito, maronitų ir armėnų vysk. rezidencijos. Gotikinė XIII a. Sofijos katedra ir Kryžiaus karų laikais statyta Šv. Kotrynos bžn. yra paverstos mečetėmis. Famagustos vartai mūruose, kuriuos pastatydino italas inž. G. Savorgnano, yra viena XVI a. įžymybių. Miesto mūrai, tikriau tariant pylimas, yra 4,5 km ilgio su 11 bastionų, pastatytų 1567. Turkai paėmė N. 1570 po 7 savaičių apgulimo, kurio metu gynėjai išgarsėjo savo didvyriškumu. Seniausias N. vardas buvo Ledra, kurį III a. pr. Kr. Ptolomajo Sotero sūnus Leucos pakeitė savo garbei į Leucotheoną, išvirtusi vėliau į Leucosią ir frankų N. *A.B.*

Nikostenas (gr. Nikosthenės) VI a. pr. Kr. Atikos vazų tapytojas. Išliko daugelis juodomis ir keletas raudonomis figūromis jo tapytų įvairaus stiliaus vazų, taip kad net buvo kelta abejonių, ar visos jo signatūra pažymėtosios vazos (apie 100) to paties menininko kūriniai.

J. D. Beazley, The Development of Attic Black Figure 1951.

Nikostratas (gr. Nikostratos nuo nikē ‚pergalė' ir stratos ‚kariuomenė') gr. mitologijoje Menelajaus ir Helenos sūnus, šiaipjau gr. asmens vardas.

Nikotinamidas žr. Vitaminai.

Nikotinas $C_{10}H_{14}N_2$, alkaloidas, randamas Nicotiana tabacum augale drauge su eile gimininges struktūros alkaloidų. Pirmieji surado Posselt ir Reiman (1828). Yra vienas iš nedaugelio skystų alkaloidų. Bespalvis, lakus, stiprios šarminės reakcijos aliejus, ore paruduoja ir įgauna tabako kvapą, verda 246°C, tirpsta vandenyje ir organiniuose tirpiniuose, jo druskos tirpios vandenyje. Chemiškai yra 3 - (1 - metil - 2 - pirolidil) - piridinas. Gaunamas iš Nicotiana tabacum lapų ir stiebų vandens garų distiliacijos būdu. Labai stiprus nuodas ir terapinio panaudojimo neturi. Jo sulfatas yra naudojamas žemdirbystėje ir sodininkystėje kaip insekticidas vandeniniuose tirpaluose. N. lengvai rezorbuojasi per odą ir gleivines paralyžuodamas nervus. Veikia simpatines ir parasimpatines ganglijas pradžioje skatinamai, bet vėliau slopinamai. Beveik visa centrinė nervų sistema yra pradžioje pajudinama ir vėliau slopinamai. Vagus, vėmimo ir vazomotoriniai centrai yra paliečiami šio dvigubo e-

fekto. Dėl to seilėjimasis (salivacija) ir vėmimas yra ankstyvi apsinuodijimo reiškiniai. Nugaros smegenų refleksai yra slopinami; kvėpavimas pagyvėja, bet tai priklauso nuo n. veikimo karotidinį sinusą. Didelių dozių atvejais kvėpavimo centras tiek nuslopinamas, kad seka mirtis. Pora lašų gryno alkaloido ant liežuvio užmuša šunį per kelias sekundes. Kūno raumenys sutraukiami ir vėliau paralyžuojami slopinant neuromuskularines jungtis. N. yra be abejonės aktyviausia tabako lakioji medžiaga (1–5%). Būdamas lakus lengvai destiliuojasi degimo temperatūroje ir įtraukiamas į plaučius bei nuryjamas su seilėmis. Distiliacija yra pilnesnė, kai tabakas yra drėgnas ar artėjama prie čiulpimo galo, nes šaltoje cigaretės ar cigaro dalyje nusėdęs n. taip pat įtraukiamas. Bet, visais atvejais, pakliūvąs į organizmą alkaloido kiekis yra mažas. Akių, nosies, kvėpavimo takų, skrandžio paerzinime svarbiausią vaidmenį turi kitos tabako lakiosios medžiagos, kaip amoniakas, piridinas ir panašūs skilimo produktai. Paskutiniu metu surastas ryšys tarp perdėto rūkymo ir susirgimų plaučių vėžiu rodo, kad tabako degimo produktuose yra dar tuo tarpu nenustatyta karcinogeninė medžiaga. Perdėtas n. vartojimas yra priežastis apetito stokos, galvos skausmų, nervingumo, kūno galūnių virpėjimo, diarėjos ir regėjimo nervo susilpnėjimo. Kardiovaskuliarinėmis ir skrandžio ligomis sergantiems rūkymas neleidžiamas. *St.K.*

Nikotininė rūgštis žr. Vitaminai.

Nyks (gr. nyks, -ktos ‚naktis') gr. mitologijoje nakties suasmeninimas, pagal Hesiodą Chaoso, pagal orfikus dievo Faneto (gr. Fanēs, -ētos), dvilytės būtybės, duktė. Pats Fanetas kilęs iš pasaulio kiaušinio, Chrono (gr. chronos ‚laikas') sukurto. Fanetas su N. pagimdęs Gają (Žemę), Uraną (Dangų) ir Kroną.

Nykštukas daugelio Europos tautų pasakose sutinkamos mažos, paprastai nykščio dydžio žmogiškosios būtybės, saugančios požemio turtus, jais apdovanojančios netikėtai n. aplankančius, bet nubaudžiančios ir keršijančios turtų ieškotojams, įsibrovėliams. Kartais n. turi ir neįprastos fizinės jėgos, nes jie saugo ‚jėgas teikiantį gėrimą' ir pn. Lietuvių pasakose dažnai n. atliepia k a u k a i. Visai skirtingas mūsų pasakų yra Nykštukas, atsiradęs iš nupiauto motinos piršto ir pn. Šis N. nesaugo jokių turtų, bet gudrus ir verstas ūkininko sūnus.

Nykštukas yra visų mažiausias Lietuvos paukščių. N. yra keturiolika rūšių. P a p r a s t a s i s n. (Regulus regulus L.) gyvena Lietuvoje yra apie 10 cm kūno ilgis, 5–6 g svorio. N. labai išsiskiria savo geltonu ar oranžiniu, auksu spindinčiu viršugalviu. Viršutinė kūno dalis žalsvai pilkos spalvos, apačia pilksvai balsva nežymiu žalsvu atspalviu, sparnai juosvi, uodega tamsiai pilka. Patelės skirtinas bruožas — viršugalvis šviesiai geltonos spalvos. Lietuvoje gyvena spygliuotuose miškuose. Rudenį į Lietuvą atskrenda daug n. iš šiauresnių kraštų, todėl spėjama, kad Lietuvos n. gal pasitraukia į pietus. Lietuvos n. gyvena mišriuose būriuose su zylėmis, bukučiais. N. gali pakibti ore ir tuo būdu apieškoti smulkius pumpurėlius, kankorėžius ir nurinkti parazitus. Jų balsas panašus į zylių, jie nuolat cypia švelniu plonu balseliu. Patinukas gieda tylią ir melodingą giesmelę. N. yra jaukus, todėl ir pagautas greit apsipranta su nelaisve ir net ima maistą iš žmogaus rankų. B a l t a b r u v i s n. (Regulus ingicapillus / Temmink) šis porūšis nuo paprastojo skiriasi ryškesne viršugalvio spalva, balta juostele virš akies, juoda kaktos prišakine da-

Paprastasis nykštukas

Baltabruvis nykštukas

limi. Gyvena ši rūšis daugiausia Vidužemio kraštuose.

Nykštukas astronomijoje yra mažo šviesumo ir dydžio žvaigždė. N. klasei priklauso didžiuma žvaigždžių, taip pat ir saulė. Jos skiriasi nuo vadinamųjų milžinų ir antmilžinių klasės ne tik didumu, bet taip pat charakteringomis spektro smulkmenomis ir temperatūra. To paties spektro tipo n. temperatūra yra apie 20% aukštesnė, negu milžinų. Vidutinis n. medžiagos tankumas yra žymiai didesnis negu milžino. Dėl to n. atmosferos ionizacija mažesnė. Tai yra svarbiausia priežastis, dėl kurios skiriasi atitinkamų spektrų smulkmenos.

Ypatingą vietą žvaigždžių tarpe užima vad. baltieji n. Tai yra labai mažos A ir F spektro tipo žvaigždės. Jų šviesumas yra keliasdešimt tūkstančių kartų mažesnis, negu tų pačių spektro tipų pagrindinės sekos žvaigždžių. Dėl savo menko šviesumo baltieji n. sunkiai pastebimi, ir jų tėra žinoma tik truputį per šimtą. Baltųjų n. masė yra maždaug ta pati, kaip ir atitinkamo spektro tipo pagrindinės sekos žvaigždžių, tačiau n. skersmenys labai maži, ir todėl jų medžiagos tankumas labai didelis. Pvz. apskaičiuojama, kad baltojo n., žymimo AC+70°8247, masė yra bemaž tris kartus didesnė, negu saulės masė, bet jo skersmuo — vos tik pusė žemės skersmens. Todėl jo medžiagos vidutinis tankumas yra 36 mil. kartų didesnis už vandens tankumą. Jei būtų galima vieną litrą šios žvaigždės medžiagos perkelti į žemę, tas litras svertų 36.000 tonų. *Č.M.*

Nyktinastija žr. Augalų judesiai.

Nikula upelis Ukmergės aps., Obelės (Nevėžio) kair. intakas, 6 km ilgumo, teka į š.v.; baseino plotas 10 km².

Nikuradse Johann (1894–1945?) gruzinas, vokiečių hidraulikas, 1940 Breslau technikos mokyklos prof. Išsp. Untersuchung über die Geschwindigkeitsverteilung in turbulenten Strömungen 1926, Strömungsgesetze in rauhen Röhren 1933. Srovės pasipriešinimo diagrama vad. hidraulikoje ‚N. arfa'. Dingo rusams okupavus R. Vokietiją.

Nykutė upelis Šakių aps., Nemuno kair. intakas, 9 km ilgumo; teka į š.r., įteka į Nemuną žemiau Ilguvos bžk., greta Nykos; deš. intakas Dubinė; baseino plotas 25 km².

Nikutowski Jan Artur (1830–1888) lenkų tapytojas, piešęs daug paveikslų istorinėmis temomis, pvz. Berezinos upės perėjimas, Sukilimo epizodas, Sukilėlio laidotuvės, Malda prieš kautynes.

Nil admirari lot. ‚nieku nesistebėti', pagal Plutarchą, Pitagoro (gr. Pythagoras) posakis, lot. Cicerono ir Horacijaus formuluotas (Cic. Tusc. III, 14, 30; Hor. Epist. I, 6, 1).

Nilas upė R. Afrikoje, 5580 km ilgumo, su aukštupiu Kagera 6690 km, ilgiausia pasaulyje (už jį trumpesnė Amazonė, 6518 km, ir Misurė-Misisipė, 6240 km). Kagera (žr. LE X, 212) su jos ilgiausiu intaku Luvironza teka iš Ruandos kalnų į Ukerevės–Viktorijos ež., iš kurio į š. teka vad. Viktorijos Nilas, kuris per Kyogo ež. ir Murchisono krioklius įteka į Alberto ež. šiaurės galą. Iš to ež., toliau vad. Alberto Nilas, jis tęsia kelią į šiaurę. Išėjęs iš Ekvatorijos kalnų, vad. Baltuoju Nilu (ar. Bahr el Jebel), jungiasi su Bahr el Ghazaliu, kur bemaž išnyksta Sudd pelkėse. Papildęs vandenį iš Bahr Sobato Baltasis Nilas (žr. LE II, 110) teka skersai Sudaną; ties sostine Chartumu Baltasis Nilas jungiasi su Mėlynuoju Nilu iš deš., kuris, Abbai vardu, teka iš Abisinijos kalnų, iš Tanos ež., ir yra žymiai vandeningesnis. Nuo Wadi Halfa N. įeina į Egiptą, kuriam jis yra gyvybės šaltinis, žemiau Kairo, Egipto sostinės, N. skirstosi į kelias šakas, plačia delta įtekėdamas į Vidužemio jū-

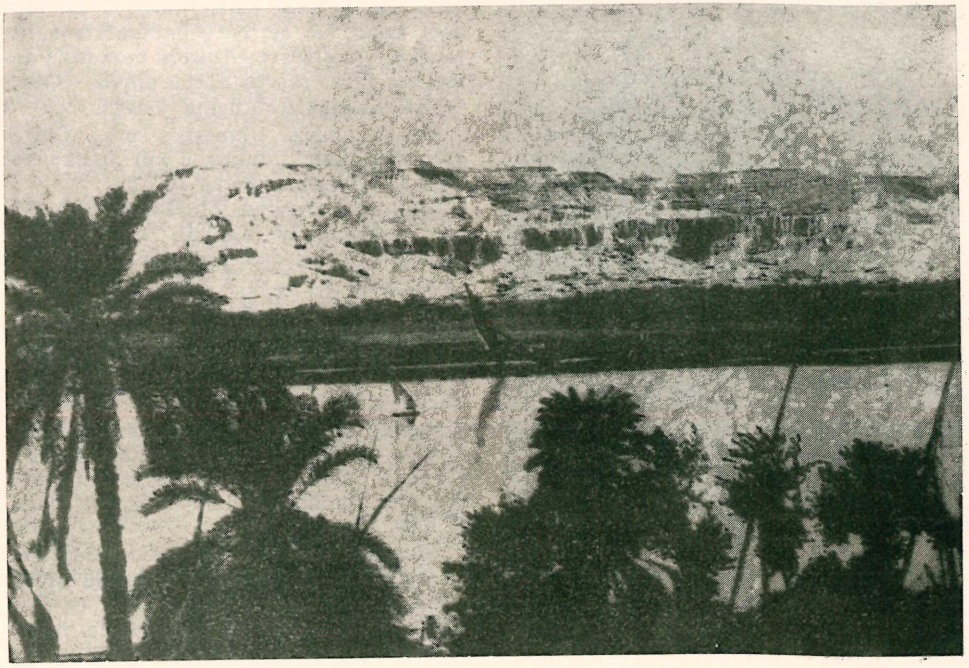

Nilas vakare

rą. Baseino plotas 3.007.000 km², kurio dalis yra dykumos; žemiau Albaros, 2787 km nuo žiočių, N. neturi nei vieno intako. Vid. N. vandens debitas, ištekėjus iš Viktorijos ež., 626 m³/sek., B. Nilo ties Chartumu 820 m³/sek., Mėlynojo N. 1670 m³/sek., kartu 2490 m³/sek., ties Wadi Halfa 2880, ties Aswanu 2640, prie žiočių 2300 m³/sek. N. naudojamas vandens transportui, kuriam trukdo 6 rėvos tarp Aswano ir Chartumo. Egipte N. vanduo naudojamas irigacijai: seniau rudens potvynis, labai taisyklingas, apsemdavo slėnį, palikdavo dumblo sluoksnį ir užtikrindavo 2–3 derlius. Anglų valdymo metu N. pastatyta kelios užtvankos, žymiausia Aswane, kurią du kartus teko aukštinti. 1960 pradėta naujos Asvano užtvankos statyba, kuri, be irigacijos, aprūpins Egipto pramonę elektra. Ties N. ištaku iš Viktorijos ež. 1958 pastatyta Owen Falls jėgainė, pirmoji atogrąžų sąlygose. Nuo faraonų valdymo laikų N. krantuose buvo įtaisytos matuoklės vandens svyravimams sekti, vad. nilometrai (žr.). Egiptas, daugiau kaip kitos šalys, priklauso nuo N., todėl senovėje N. buvo dievinamas Hapi vardu; buvo manoma, kad upė teka iš dangaus, ir buvo laikoma nuodėme ieškoti jos versmių.

Hapi (Nilo dievas)

A. Chélu, Le Nil, le Soudan, l'Égypte 1891; *H. E. Hurst*, The Nile 1952; *H. E. Hurst ir kt.*, The Nile Basin 8 tt. 1931–50. *S.K.*

Nilas 2 šventųjų vardas:

1. N. iš Ancyros (vad. Asketas, arba Senesnysis), šventasis (šv. XI 12), asketas ir rašytojas, gyvenęs IV–V a. (m. po 426). Pagal N. priskiriamą Narrationes de caede monachorum (Migne, Patrologia Graeca, 79, 589–693) ir graikų Synaxar, N. buvęs imp. Teodozijaus aukštas valdininkas, šv. Jono Krizostomo mokinys. Šio paveiktas, apie 400 su sūnum Teodulu apsigyvenęs pas Sinajaus kalno vienuolius, kur 410 pergyvenęs saracėnų užpuolimą. Sūnus patekęs į jų rankas, bet vysk. Eleuzijaus buvęs išpirktas; pats N. pabėgęs į kalnus. Susiradęs sūnų, vėl apsigyveno Sina-

jaus kalne. Iš čia vedęs plačią korespondenciją su įvairiais asmenimis, gindamas tikėjimą ir tiesą. K. Heussi 1921 įrodė, kad tradicinės biografinės žinios apie N. neatitinka tikrenybės, nes N. niekad nėra buvęs Sinajaus kalne, o tik vieno Galatijos Ancyro vienuolyno viršininku. Be daugybės (1061) laiškų, parašė dar asketinių-moralinių traktatų ir raštų vienuoliams apie įvairias vienuolių dorybes. Tačiau kritika įrodė, kad ne visi N. priskiriami raštai yra jo rašyti, o tik perrašinėtojų priskirti N. Tai rodo, kokį didelį autoritetą N. turėjo vėlesniais laikais.

F. Degenhart, Der hl. N. Sinaita 1915; *K. Heussi,* Untersuchungen zu dem Asketen 1917; (") Das N. Problem 1921.

2. N. Jaunesnysis (arba iš Rosanno, Kalabrijoje) šventasis (šv. IX 26) (910–1004) jaunas vedęs ir turėjęs dukterį, sulaukęs 30 metų nutarė pasitraukti iš pasaulio. Įsteigė prie šv. Hadrijono bažnytėlės pirmąjį vienuolyną pagal šv. Baziliaus regulą. 998 nuvyko pas popiežių užtarti savo draugo antipopiežiaus Filagato (Jono XVI). Gavęs iš Tuskulo grafo Grigaliaus žemės plotą, 1004 įsteigė Grotaferratos šv. Agotos vienuolyną ir tais pat metais tenai mirė. Nors gerai mokėjo graikų ir lotynų kalbas, bet kodeksus perrašinėjo savo išrasta italų-graikų rašyba. Žinomas ir kaip himnografas, palikęs religinių giesmių ir liturginių himnų bei ištisas pamaldas šv. Benedikto garbei. Trečiasis Grotaferratos abatas Baltramiejus (m. 1020) parašė N. gyvenimą.

Acta SS. Septembris VII, 1867; *G. Minassi,* S. N. di Calabria 1892. *J.V.*

Nilgai (mėlynas bulius), Boselaphus tragocamelus, Indijoj gyvenanti didžiausioji antilopių skirtis. Tik buliai turi ragus, bet trumpus. Seni buliai yra melsvai pilko plauko, o karvės ir jaunikliai rusvi. N. yra maždaug asilėno dydžio.

Nilgiris (mėlyni kalnai) p. Indijos kalnai ir plokščiakalnis, 2000–2300 m nuo j.l. Aukščiausia vieta Dodabetta 2635 m. Iš tikrųjų N. nėra tikra prasme kalnynas, o tik kalvotas plokščiakalnis su pelkėmis, eukaliptų miškais ir kavos bei arbatos medelių plantacijomis. N. apima apie 2500 km² plotą. N. upės tinka išnaudoti elektros gamybai ir 1959 jau veikia Paikaros (70.200 kW) ir Majaro (36.000 kW) jėgainės. N. apygarda apima apie 2400 km² ir turi per 320.000 gyv. Adm. centras Ootacamund (apie 50.000 gyv.).

Nil novi sub sole (lot.) nėra nieko nauja pasaulyje (po saule).

Nilo krokodilas žr. Krokodilas.

Nilometrai senovės Egipto vandens matavimo stotys. Matuoklės buvo tobulai įtaisytos ties laiptais prie šventyklų ar šuliniuose sujungtuose tuneliu su upe. N. buvo daugiau kaip 30; nuliai buvo suderinti nuostabiai tiksliai. N. prižiūrėtojai buvo dvasininkai, kurie sekė Nilo upės lygį ir pranešdavo gyventojams esamą ir numatomą potvynio aukštį, nuo kurio priklausė jų gerovė. Tais metais, kai Nilo potvynis nepasiekdavo krantų ir neapsemdavo slėnio, pasėliai išdžiūdavo ir saulė iškepindavo dirvą į plytą. Iš kitos pusės, aukštas potvynis sugriaudavo apsaugos pylimus, nuplaudavo derlingą dirvą, ir naikindavo molines lūšnas. Vandens kilimui ar slūgimui atspėti būdavo svarbu žinoti potvynio eigą iš aukštesnių n. Bėgikai atnešdavo tas žinias į žemupį anksčiau, negu

Nilas. Žemesnioji terasa potvynių patvindoma paversta derlingais laukais, aukštesnioji — dykuma

ateidavo potvynis. Kai Nilas labai reguliariai rugsėjo pradžioje pasiekdavo savo kulminacijos, pagal jo horizontą buvo galima atspėti būsimąjį derlių. Tą dieną buvo švenčiami nauji metai. Sveikinimų paprotys kilęs iš senovės Egipto ir kalendoriaus pradžia, kurios dar tebesilaiko žydai. Arabai, užvaldę Egiptą, tęsė n. stebėjimus, įrengę prie jų mahometonų šventyklas. Specialūs šeikai buvo jų prižiūrėtojai, ir jų pareigos buvo paveldimos iš tėvų. N. matuoklės buvo padalytos uolektimis, po 54 cm, kiekviena iš 24 kiratų. Pagal Nilo potvynio horizontą buvo nustatomi žemės mokesčiai, vad. charag, pradedant nuo 16 uolekties horizonto ir vis didinant ligi vanduo pasiekia 22 uolekčių. Mokesčių neimama, jei vanduo nepasiekė 16 ar peržengė 22 uolekčių, nes tokie metai buvo katastrofiškai blogi. Ilgainiui Nilo dugnas ir slėnis kilo dėl dumblo nuosėdų, todėl senoji formulė nebetiko valstybei. Kalifas Omaras pasirūpino sumažinti per pusę uolekčių ilgį tarp 16 ir 22; dėl to klastojimo kildavo gyventojų riaušių. Keli n. dar tebėra. Jų žinomiausias yra Rodo saloje ties Kairu, greta didžiųjų piramidžių. 715 čia buvo pastatyta stilinga maurų koplyčia viršum senojo šulinio šventyklos kieme. Šulinys buvo sujungtas požeminiais tuneliais su upe. Amunicijos sandėlio sprogimas sugriovė koplyčios kupolą, n. buvo visai apleistas, ir tik 1945 jis buvo konservuotas kaip svarbus architektūros paminklas, seno egiptiečių stiliaus, ir dabar yra be vandens. Observacijų duomenys, mkm. ir mnm. horizontai, pradedant 622 išlikę arabų rankraščiuose ir yra paskelbti. Senovės egiptiečių žinių paliko tik nuotrupos vad. Palermo akmenyje ir ženkluose ties n. Uolose tarp Semne ir Kumne, 400 km aukščiau Aswano, yra išlikę bent 179 vandens horizontų pažymėjimai, iškapoti su atitinkamais įrašais. Lietuviams įdomu, kad pirmas europietis, aplankęs Rodo n. ir aprašęs ji, buvo Mykolas Kristupas Radvila, Našlaitėlis, nors jisai, kaip krikščionis, nebuvo įleistas į šventyklos vidų. Savo kelionėje į Šv. Žemę Radvila pasiekė Egiptą 1583. Jo lotyniškas kelionės aprašymas ‚Principis Radzivilli hierosolymitana peregrinatio' buvo išleistas Braunsberge 1601, pakartotas 1614 ir 1753, išverstas vokiškai 1609 ir 1659, rusiškai 1787 ir lenkiškai 1847. N. rodo aukštą senovės egiptiečių hidrologinį supratimą, o 1300 metų observacijų duomenys sudaro pagrindinę seriją klimato svyravimams studijuoti.

R. Lepsius, Bericht über einen alten Nilmesser bei Semne in Nubien 1844; *W. Reiss,* Der Nilometer bei Cairo 1889; *L. Borchardt,* Nilmesser und Nilstandmarken 1906; *O. Toussoun,* Mémoire sur l'histoire du Nil 1925; *S. Kolupaila,* Hidrometrijos keliai nuo senovės Egipto iki mūsų dienų 1935; *K. O. Ghaleb Pasha,* Le mikyâs ou nilomètre de l'île de Rodah 1951; *S. Léliavsky Bey,* Underspinning and Repairing the Roda Island Nilometer 1949; *W. Popper,* The Cairo Nilometer 1951. *S.K.*

Nilotai, arba Nilo negrai, gyvena Baltojo Nilo aukštupio ir Viktorijos ež. srityse; jų priskaitoma per 1,5 mil. Tai išskirtinai liekni ir ilgomis galūnėmis, aukšto ūgio (apie 178 cm) su aiškia hamitų įsrava negrų potautė, kalbanti artimomis sudaniečių negrų kalbų būrio kalbomis. Pagrindinės jų kiltys: dinkai (dinka) — 500.000, šilukai (shilluk) — 100.000, nuerai (nuer) — 260.000; kartais n. priskiria ir vad. p i e t ų n. su masų, nandi-tatogų, turkanų, latukų, bartų potautėmis. Jie žemdirbiai, įdirbą žemę kapliais, kastuvais. Žemę įtrėšia galvijų mėšlu ir augina pupas, sorą ir kt. Šalia lydymų, laiko pūdymą ir įrengia laukus nuokalninėmis aikštelėmis (terasomis). Sausrų metu galvijų bandas (turi stambius raguočius labai dideliais ragais) išgena toliau į stepių ganyklas. Visoje n. kultūroje du ryškūs klodai: negritinis su kapliniu ūkiu, kūginėmis pirkutėmis, negausiais drabužiais (žolių pakaištės ir užkaištės), atskirų kilčių išlaikyta ietine medžiokle, medžio pelenų įsitrynimo būdu prieš vabzdžius, protėvių tikėjimu ir hamitinis su didžiaisiais gyvuliais, tėvo teise ir kt.

H. A. Bernatzik, Zwischen Weissen Nil u. Kongo 1943; *A. J. Butt,* The Nilotes of the Anglo-Egyptian Sudan and Uganda 1952.

Nilsson 1. A x e l (g. 1889) švedų tapytojas. Bestudijuojant Italijoje 1922–24 ir Prancūzijoje 1926–27 gavo iš Neue Sachlichkeit meno srovės įtakos. Savo tolimesnėje dviejų dešimtmečių tapyboje N. atitolo nuo naivizmo ir realumo precizinės elegancijos ir ėmė natūralistiniu teisingumu perteikti švediškuosius motyvus. N. priklauso vadinamai Färg och Form (Spalva ir forma) menininkų grupei.

2. C h r i s t i n a (1843–1921) švedų dainininkė. N. turėjo švelnų, lankstų, galingą soprano balsą, savotišką, žavintį tembrą ir buvo didžiai išlavinta dainininkė. Iš jos geriausių vaidmenų suminėtinos Margaritos Fauste, Violetos Traviatoje ir Nakties Karalienės Užburtoje fleitoje. Kon-

certuose ji labai mėgdavo dainuoti švedų liaudies dainas. N. įsteigė savo vardu pavadintą fondą švedų dainininkams ruošti.
M. Leche-Löfgren, N. Chr. 1944.

3. Fritjof (g. 1895) švedų rašytojas, pasirašąs slapyvardžiu Piraten. Pasakoja trumpai, vaizdžiai, jo prozos stilių galima palyginti su senaisiais islandų pasakų (sagų) pasakotojais. Pradžioje N. buvo humoristas. Motyvus N. ima iš savo paties pergyvenimų bei iš liaudies gyvenimo. N. turi nepaprastą nuojautą kalbos korektiškumui bei kalbiniam ritmui. Debiutavo 1932 savotiška savo jaunystės prisiminimų knyga Bombi Bitt och jag. Iš kitų veikalų pažymėtini romanai Bock i örtagården 1935, Bokhandlarn som slutade bada 1937, Tre terminer 1943, Bombi Bitt och Nick Caster 1946.

4. Martin Persson (g. 1874) švedų kalbininkas, archeologas bei istorikas. 1909–39 prof. Lunde. Kaip archeologas N. dalyvavo danų vadovaujamuose kasinėjimuose Rhodos saloje ir prisidėjo prie veikalo Timbres amphoriques de Lindos 1909. Tačiau jo kūrybinės veiklos pagrindinė linija buvo religijų istorija. Jis tyrė ir nušvietė senovės graikų religijos įvairias puses ir pavaizdavo jos istoriją nuo pat ankstyvųjų priešistorinių laikų ligi jos žlugimo vėlyvame antikiniame pasaulyje. Veikale Griechische Feste N. pavaizduoja primityviosios religijos likučius pasinaudodamas etnografine bei folklorine paraleline medžiaga. Pagrindinis veikalas priešistorinei graikų religijai pažinti yra jo The Minoan-Mycenaean Religion 1927 (²1950). Visuotinė graikų religijos apžvalga duota jo veikale Geschichte der griechischen Religion 1941–50 (I ²1955). Iš tų jo religijos istorijos tyrimų išplaukė iš vienos pusės įnašas bendrajai etnologijai bei folkloristikai, pvz. veikaluose Primitiv religion 1911 (³1934), Primitiv kultur 1924, Primitive time reckoning 1920, iš antros gi sumanūs bei drąsūs mėginimai interpretuoti graikų didvyrių epų pasakų pasaulį bronzos amžiaus tyrimų rezultatų šviesoje, pvz. The Mycenaean Origin of Greek Mythology 1932, Homer and Mycenae 1933, Homeros 1935. Istorijos veikalai: Den romerska kejsartiden 1921 ir De grekiska tyrannerna 1941. N. 65 metų jubiliejaus proga buvo išleistas jam skirtas jubiliejinis leidinys Dragma Martino P. Nilsson dedicatum 1939 (su jo raštų bibliografija).

5. Nils (1901–1949) švedų tapytojas. Jo tapyba sociališkai bei ideologiškai stipriai angažuota. Kaip mokytojas Valando menо mokykloje 1938–47 jis turėjo didelės reikšmės jaunajam Göteborgo menininkų ciklui. Iš N. svarbesnių kūrinių paminėtini Nuo sudužusio laivo 1930, Vidaus karas 1937, Pabėgėliai 1937, Šokis 1935.
Kj. Hjern, N. N. 1950.

6. Vera (g. 1888) švedų tapytoja. Labiausiai N. yra žinoma kaip vaikų tapytoja. Jos vaikų studijos yra įžvelgiančios, nekonvencionalinės, be jokių sentimentalumo pėdsakų. Vaikus vaizduoja ne iš suaugusio žmogaus požvilgio, o mėgina pergyventi ir pavaizduoti vaiką jo paties pasaulyje, jo nustebimą ir išgąstį prieš visa tai, kas jam nauja, nežinoma (pvz. Pirmasis žinsgnis). N. paveikslų yra tiek Skandinavijos, tiek kituose Europos muziejuose.

Nylund Felix Arthur (1878–1940) suomių skulptorius. Mokslus ėjo Danijoje, Prancūzijoje ir Italijoje. 1924–32 Suomijos skulptorių sąjungos pirmininkas. Jo kūri-

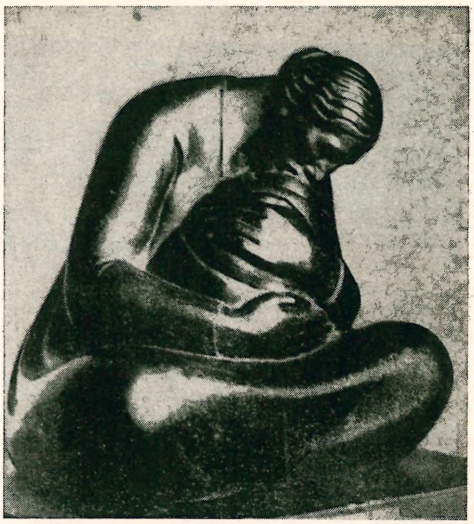

F. Nylund Marija pakelėje

niai pasižymi gera technika. Svarbiausias kūrinys — Trys kalviai, — pastatytas Helsinkiuose.

Nilvaranas, Varanus niloticus, tropinėj Afrikoj sutinkamas, ligi 2 m ilgio driežas, tamsiai žalios spalvos. Minta varlėmis, sraigėmis ir kt. smulkesniais gyviais.

Nimbas (lot. nimbus ‚debesys') religiniame mene ratas aplink šventųjų asmenų

galvas jų nežemiškai būčiai vaizdžiai atžymėti. N. sutinkamas senovės Rytų, Indijos ir antikės graikų bei romėnų mene. Krikščionybės menas n. pasisavino IV a. po Kr. iš antikės palikimo. Viduramžiams būdingas n. sudarytas iš plonos linijos, renesanse n. vaizduojamas perspektyviškai rakurse, sykiu įsigali spindulingasis n. Dievo Tėvo, Šventosios Dvasios ir Jėzaus Kristaus n. turi kryžiaus ženklą. Plg. Aureolė.

Nîmes mst. p. Prancūzijoj, Gard departamento sostinė; apie 110.000 gyv. (1956). N. yra neaukštų Garrigues kalnų papėdėje, pakeliui iš Avinjono į Montpellier, svarbioje kryžkelėje iš Paryžiaus į Marselį ir iš Ispanijos į Šveicariją ir garsus savo senąja statyba, kurios didžiosios įžymybės yra: II a. pr. Kr. statytas ir sveikas išsilaikęs 24.000 vietų talpumo amfiteatras, Maison Carrée — senovės stabmeldžių šventykla su 30 kolonų ir romėnų laikų senienų muziejumi, Dianos šventyklą, senovės maudyklės, Fontanų parkas, Tour Magne bokštas (28 m aukščio) iš I a., XI a. katedra, dveji miesto vartai ir kt.

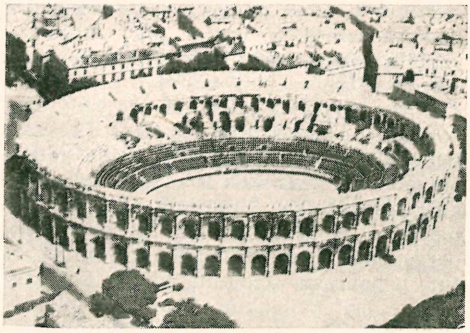

Nîmes amfiteatras

Viduramžių pabaigoje N. įsikūrė italų kolonija iš Lombardijos ir Toskanijos, davusi pradžią garsiai N. šilko pramonei, kuria dar XVIII a. pabaigoj vertėsi apie pusė visų miestų gyv. Dabartinė pramonė: baldų apmušalų, kilimų, šilko, baltinių, odos, žvakių, mašinų, batų, alkoholinių gėrimų gamyba. Be to, N. yra žymus vyno, šilko, alkoholinių gėrimų, javų prekybos centras. Mieste yra vynuogių auginimo ban-

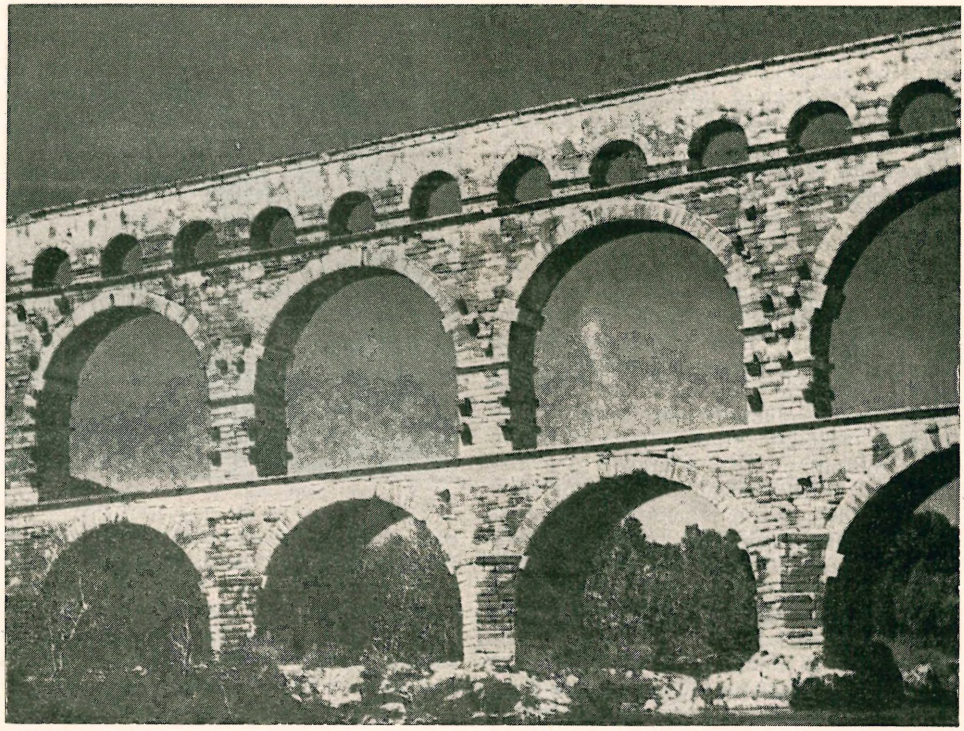

Romėnų vandentiekis prie Nîmes

dymų stotis, muziejus, kat. vyskupo rezidencija, Alfonso Daudet ir provansalo poeto J. Reboul gimtieji namai.

N. — sen. amžiais Nemausus buvo keltų tautelės, romėnų vadintos volcae arecomici, sostinė; 121 pr. Kr. užimtas romėnų, bet išsaugojo savo nepriklausomybę nuo Galijos prokonsulių. Augusto padarytas karo veteranų kolonija ir aprūpintas privilegijomis. Agripa pastatydino Dianos šventyklą, viešąsias maudykles ir akvaduktą (Pont-du-Gard). Miestas buvo apsaugotas 6 km ilgio, 27 m aukščio ir 3 m storio mūru su 90 bokštų ir 10 vartų. Jis buvo vienas iš turtingiausiųjų Galijos miestų, bet tapo užimtas ir apiplėštas vandalų, vėliau užimtas vizigotų, saracėnų. Pipino Trumpojo laiku N. patapo respublika, o 1185 atiteko Tulūzos grafams. 1207 N. prisidėjo prie žygio prieš albigiečius. 400 patapo vyskupijos centru, 1258 atiteko Prancūzijai. Pranciškus I įkūrė univ. XVI a. N. patapo viena stipriausių hugenotų bendruomenių; 1558 apie 75% gyv. buvo protestantai-hugenotai. *A.B.*

Nimfa tai antroji metamorfozinio vystymosi stadija, atstojanti kituose metamorfoziniuose lėliukę (žr. Metamorfoza).

Nimfalidai (Nymphalidae) sudaro nariuotakojų tipo vabzdžių klasės dilgėlinių (Vanessa) genties nimfalidų drugių šeimą, pvz. dilgėlinukas (Vanessa urticae), šeirys (Vanessa antiopa), spungė (Vanessa io). Žr. Drugeliai.

Nimfiejus (gr. nymfaion ‚nimfoms pašvęstas', lot. nymphaeum) pradžioj šaltinių deivių nimfų šventovė, vėliau, ypač Romos imperijos laikais, didingi su pastapais ir nimfų bei kitų vandens dievybių statulomis šulinių pastatai, dažnai keleto aukštų fasadai su įsieniais, panašiais į uolos urvus, iš kurių sienų trykšdavo vandens srovės ir subėgdavo į priešais esantį baseiną. N. paskirtis buvo teikti žmonėms vandenį ir puošti miestus. Išliko imponuojančių, ypač M. Azijos miestų, n. griuvėsių, tarp kurių prabangiausio Mileto, Romoj — Septizonium prie Palatino, monumentalaus Septimiaus Severo pastatyto Via Appia gale.

Nimfos (r. nymfai ‚jauna moteris, nuotaka') demonai, žemesniosios gamtos deivės. Homeras jas vadina Zeuso dukterimis, šiaipgi jų tėvais laikomi upių dievai. Kalnų n. vadinosi oreadės, jūrų — nereidės, okeanidės (Okeano dukterys), šaltinių ir

J. Gojuon Nimfos (Paryžiaus fontanas)

upių — najadės, medžių — driadės, hamadriadės. Medžių n. gyvenimas glaudžiai susijęs su jos medžio likimu. Tikėjimą, kad medžių nimfos gyvenančios ir mirštančios drauge su medžiu, graikai bus veikiausiai perėmę dar iš priešgraikiškų M. Azijos gyventojų. Šokančiu būriu n. lydėdavusios Hermį, Dionisą, Artemidę, Paną. Dionisą lydėję vyriški n. partneriai buvo satyrai ir silėnai. N. buvo derlingumo teikėjos, gydančios ir pranašaujančios. Tačiau jos, kaip ir kitos dvasios, nemėgdavusios būti žmonių regimos ir galėdavusios būti pavojingos prisiartinusiems prie jų. Dafnis ir Hilas buvo tokių gamtos demonų aukos. N. kulto vietos būdavusios šaltiniai ir uolų urvai. N. garbinimas buvo paplitęs ir Italijoje bei Romoje. Helenizmo ir Romos laikais mene vandens n. dažnai būdavo vaizduojamos gulinčios ar stačios su sraigės kriaukle, urna ir pn. Ir vėlesniais laikais n. neretai būdavo skulptorių bei tapytojų tema.

F. Fischer, Nereiden und Okeaniden in Hesiods Theogonie 1934; *W. F. Otto,* Die Musen und der goettliche Ursprung des Singens und Sagens 1955.

A.Rkš.

Nymindegab v. Danijos pajūrio vasarvietė (didelis vasarnamis) arti Esbjergo, 2 km nuo jūros kranto. II pas. karo me-

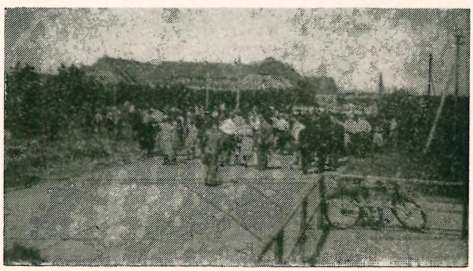

Nymindegabo lietuvių stovykla

Nymindegabo lietuvių pradžios mokykla 1946

tu čia buvo vokiečių kareivinės (pačiame pajūryj buvo bunkeriai), o karui pasibaigus, paverstas pabėgėlių nuo Sovietinės okupacijos stovykla.

N. lietuviai. Pirmieji N. stovyklos gyv. (1945 rudenį) buvo lietuviai, daugiausia klaipėdiečiai ir lietuviais pasivadinę Klaipėdos krašto vokiečiai. Iš viso lietuvių ir lietuviais užsirašiusiųjų buvo apie 1500, bet danų administracijai išvarius vokiečius ir drauge su jais daugumą klaipėdiečių, lietuvių stovykloje pasiliko apie 350. Joje gyveno 1945–46 apie 90% visų tuo metu Danijoj buvusių lietuvių. Stovykla buvo Danijos Raudonojo Kryžiaus žinioje, ją administravo danas, bet tautinės grupės turėjo savo atstovus — direktoriaus padėjėjus. Lietuvių atstovas buvo Šarkys. Stovykloje veikė pradžios mokykla (vedėja Čėsnienė), tautinių šokių ir dainų ansamblis (vadovė Kirvaitytė), choras, rankdarbių ir amatų dirbtuvės, įvairūs kursai. Kat. dvasinius-religinius reikalus aptarnaudavo retkarčiais atvykstąs kun. iš Švedijos. Lietuviai 1947 rudenį buvo iškelti į Thystedą arba išemigravo. *A.B.*

Nimitz Chester William (g. 1885) JAV admirolas, 1944 suteiktas penkių žvaigždžių generolo laipsnis. Baigęs jūrų akad., I pas. karo metu buvo povandeninio laivo vadas. 1922–23 baigė laivyno kolegiją. 1935–38 navigacijos biuro viršininko padėjėjas, 1938–41 navigacijos biuro viršininkas. II pas. karo metu vadovavo Pacifiko karo laivynui. 1947 išėjo atsargon. Vadovavo Jungtinių Tautų komisijai, teikiančiai pagalbą Indijai ir Pakistanui.

Nymphaea žr. Vandens lelija.

Nymphaeacae žr. Lūgniniai.

Nymphenburg buv. Bavarijos valdovų vasaros rezidencija prie Müncheno, šiandien kartu su muziejum įeina į miesto teritoriją. 1664 Bavarijos kurfiursto žmona

Nymphenburg

Adelaidė pastatė dabartinę centrinę N. rūmų dalį. 1702–04 kurfiurstui Maksui Emanueliui valdant arch. E. Zuccali pastatė šoninius pavilijonus. Vėliau N. išplėtė arch. J. Effner, vidaus sales puošnaus ir spalvingo rokoko forma išbaigė Fr. Cuvilliés ir J. B. bei F. Zimmermannai apie 1756–57. N. barokinį parką apie 200 ha projektavo prancūzai Carbonet 1701, Girard 1715 ir vokietis Fr. L. von Sckell. Rokoko fantazijos deimančiukai yra maži parko rūmeliai: vad. Pagodenburg 1716–19 kiniečių stiliaus, išklotas viduje fajansais ir lako tapyba, 1718–21 Badenburg maudynės ir 1725–28 Magdalenenklause ermitražas. N. porceliano manufaktūra įst. 1747 Bavarijos kurfiursto, 1761 atkelta į N. išvystė aukšto lygio porcelianinių figūrėlių gamybą. Geriausias N. porcelianų rinkinys yra Bavarijos nacionaliniame muziejuje Münchene.

L. Hager, N. Schloss, Park und Burgen 1956; *F. H. Hofmann,* Geschichte der bayerischen Porzellan-Manufaktur N. I–III, 1921–23. *P.Rkl.*

Nymphoides žr. Plaumonė.

Nimrodas žr. Kalachas.

Nimwegen žr. Nijmegen.

Nimzowitsch Aron (1886–1935) šachmatų didmeistris. N. sukūrė žaidimo sistemą, paremtą giliu šachmatų pažinimu ir kovingumo valia. Jo knyga Mano sistema buvo išversta į daugybę kalbų. N. iškėlė centro vertę, atdarų ir septintos linijų reikšmę, praeinančio pėstininko galią, pririšimo išnaudojimą, sudvigubintų pėstininkų silpnybę ir kitas teigiamas ar neigiamas žaidimo puses. Išsp. Die Blockade 1925, Mein System 1925, Die Praxis meines Systems 1929.

Ninas (gr. Ninos) mitologinis kūrėjas Asirų imperijos, apėmusios visą Priešakinę Aziją su Egiptu ir Indija. VII a. pr. Kr. nemaža graikų vykdavo tarnauti samdytais kariais į Asiriją ir, grįžę namo, pripasakodavo nuostabių, tiesiog pasakiškų dalykų. Tarp šių yra ir pasakojimas apie imperijos bei miesto Nineve steigėją Niną ir jo žmoną Semiramidę. Šią legendą paduoda ir IV a. pr. Kr. pradžios graikų istorikas Ktesias savo Persų imperijos istorijose. Nuo helenistinių laikų N. romanas buvo plačiai skaitoma knyga, paplitusi daugeliu variantų.

Ninhsien (Ninghsien) žr. Ninpo (Ningpo).

Nin y Castellanos Joaquin (g. 1883) ispanų pianistas, kompozitorius ir muzikologas. Sukūrė veikalų fortepijonui, smuikui, dainavimui, baletą L'Echarpe Bleue. Išsp. Pour l'art 1909, Idées et commentaires 1912, Le Luth Espagñol 1929.

Niniva (hebr. Nineve, gr. Nineuē, Nineui, Ninos, lot. Ninus ir -os, Ninive, babilon.-asiriškai Ninua) sen. Asirijos mst. kair. Tigro upės krante priešais šių dienų Mosulą. N. buvo jau priešistoriniais laikais gyvenamas. Karaliaujant Sancheribui (705–681), būdama asirų imperijos sostinė, N. vaidino svarbų vaidmenį. Assurbanipalui (668–624) mirus, iraniečių kiltys, medai ir manajai, medų karaliaus Kiaksaro vadovaujamos, užpuolė Asiriją ir, sudariusios sąjungą su Babilonija, 612 pr. Kr. paėmė miestą, sugriovė jį ir išnaikino valdovų šeimą. Nuo tol ik naujųjų laikų beveik nieko nežinota apie N. vietą. Priešakinėje Azijoje pradėti kasinėjimai apie XIX a. vidurį palietė, be kitų buvusių Asirijos sostinių, taip pat N. ir davė puikių rezultatų. Atskleista ne tik asirų architektūra, plastika, tapyba ir pritaikomasis menas, bet ir visas asirų tautos gyvenimas. Ypatingai įdomi ir turtinga atkastoji puošnių Assurbanipalo rūmų biblioteka. Daugumas šių dokumentų yra akadų ir sumerų kalba dantiraščiu rašytos molinės lentelės. Atkasti taip pat turtingai reljefais papuošti Sancheribo rūmai, deivės Ištarai pašvęstoji svarbiausioji miesto šventovė Emešmeš. Sėkmingus kasinėjimus vykdė A. H. Layard ir H. Rassam 1846–51, 1854, nuo 1876, G. Smith nuo 1873, E. A. W. Budge nuo 1888, 1903–05, L. W. King 1903–05, R. C. Thompson ir M. E. L. Mallowan 1927–32.

R. C. Thompson ir R. W. Hutchinson, A Century of Exploration at Nineveh 1929; *C. Bezold ir C. Franck,* N. und Babylon ²1936; *R. C. Thompson ir kiti,* Annals of Archaeology and Anthropology 1931–33; *A. Parrot,* N. et l'Ancien Testament 1953 (ag. 1955). *A.Rkš.*

Ninpo (Ningpo), kitaip Ninhsien (Ninghsien), mst. r. Kinijoj, apie 15 km nuo Jun (Jung) upės žiočių, į pietus nuo Šanchajaus; per 500.000 gyv. (1958). N. yra derlingoje ir tankiai gyvenamoje žemumoje. Jis yra vienas seniausiųjų kinų miestų, žinomas toje pačioje vietoje nuo 713. N. buvo viena pirmųjų Kinijoj europiečių kolonijų, kurią čia sudarė 1520 portugalai pirkliai ir kuri klestėjo ligi 1545, kai juos išvarė kinai ir nutraukė su europiečiais prekybos ryšius. 1840 jį blokavo nuo jūros anglų karo laivynas ir 1841 kritus upės žiotyse buvusiai tvirtovei Činhai, jų užimtas. 1842 Nankino sutartimi jis tapo paverstas laisvu prekybos su užsieniu

miestu. Mst. apsuptas 6,5 km ilgio mūru su 6 vartais. N. yra vienas žymiausių kinų budistų religinės kultūros centrų su daugeliu šventyklų, iš kurių žymiausia T'ien-fen-t'a, arba N. pagoda. Šilko ir medvilnės tekstilės pramonė.

Ninuta (Ninguta), kinų Nin-an (Ningan), mst. š. Mandžiūrijoj, derlingame Mutankiano slėnyj; apie 50.000 gyv. N. yra vienas seniausių to krašto miestų; netoli nuo jo yra iš X a. kito buv. miesto griuvėsiai.

Niobė (gr. Niobē) graikų mitologijoje M. Azijos karaliaus Tantalo ir Dionės duktė, Tebų karaliaus Amfiono žmona. N. didžiavosi prieš Letą, kad ji turinti 7 sūnus ir 7 dukteris (skaičiai paduodami ir kitoki), o Leta teturinti vos 2 vaikus: Apoloną ir Artemidę. Apolonas ir Artemidė žiauriai atkeršijo už motinos įžeidimą: dieviškomis strėlėmis Apolonas iššudė sūnus, o Artemidė dukteris. Po to N. grįžo į gimtąją Lidiją ir Sipilo kalne Zeuso buvo paversta nuolat verkiančiu akmeniu. Prileistina, kad ši sakmė turėjusi ir istorinį pagrindą. II prieškristiniame tūkstantmetyje M. Azijos karalaitė galėjo ištekėti į Graikiją. N. vaikų iššudymo padavimas ar tik nebus susijęs su nepaprastu Tebų karaliaus šeimoje vaikų išmirimu. Mintis apie suakmenėjimą galėjo kilti stebint į gedinčią moterį panašų uolos pavidalą Mažojoje Azijoje. Sipilo kalne, prie Magnezijos, 9 m aukščio sėdinčios moters iškaltas uoloje reljefas pasirodė nesąs sen. graikų laikytoji N. Tai yra veikiau Kibelės ar kurios hetitų dievybės paveikslas. N. ašaros, tur būt, buvo dulknoję šaltiniai ar maži kriokleliai. Jau Homerui žinoma N. sakmė nuo V a. pr. Kr. buvo mėgiama antikinėje prozoje ir plastikos mene. Sofoklis ir Eschilas buvo parašę N. antrašte tragedijas. Be ankstesnių nuotrupų, 1932 papyre aptiktas Eschilo N. monologas. Plastikos: gražiausia mirštanti Niobidė dar iš V a. pr. Kr., gal net originalas, Romoje, Termų muziejuje; N. ir Niobidai, Apolono ir Artemidės užpulti, Skopo ar Praksitelio, IV a. pr. Kr., kopijos Florencijoje, Palazzo degli Uffizi ir kituose muziejuose.

W. Schadewaldt, Die Niobe des Aischylos 1934; *K. Kerényi*, Niobe: Neue Studien ueber antike Religion und Humanitaet 1949; *J. Th. Karkidis*, Homeric Researches 1949. *A.Rkš.*

Niobė

Niobis žr. Kolumbis.

Nyon (vok. Neuss, lot. Noviodomum) Šveicarijos Waadto kantono mst., kairiajame Ženevos ež. krante, apie 7000 gyv. Sena pilis (1574), porceliano dirbtuvės, vyno gamyba. N. būna tarptautinių konferencijų.

Niort mst. v. Prancūzijoj, tarp Nantes ir Bordeaux, Deux-Sèvres dpt. sostinė; per 35.000 gyv. (1956). N. yra prie Sèvre Niortaise upės. Tai senas mst., jau 1155 žinomas kaip karo tvirtovė. XIII a. buvo atitekęs Anglijai, bet gyv. sukilo prieš Juodąjį Princą ir anglus išvijo. Staigiu puolimu jis miestą atsiėmė ir įsakė iššudyti daugumą žmonių. Prancūzija jį atgavo 1373. Vėliau, XVI a. buvo patapęs protestantų tvirtove. Miesto įžymybės yra XV–XVI a. katedra Notre Dame su aukštu bokštu, pilies kuoras Donjon XII–XIII a., miesto rotušė su senienų muziejumi ir biblioteka. Odos, pirštinių, maisto dalykų, šepečių ir kt. pramonė.

Nipher Francis Eugene (1847–1926) JAV fizikas, St. Louis univ. prof.; jis sugalvojo lietmačiui apsaugą koniško skydo pavidalo, kuri yra plačiai naudojama įvairiose šalyse, vad. Nipherio apsauga.

Nipigon 1. Kanados ež. Ontario provincijoj, Thunder Bay apygardoj, 45 km į šiaurę nuo Aukštutinio ež.; 112 km ilgio

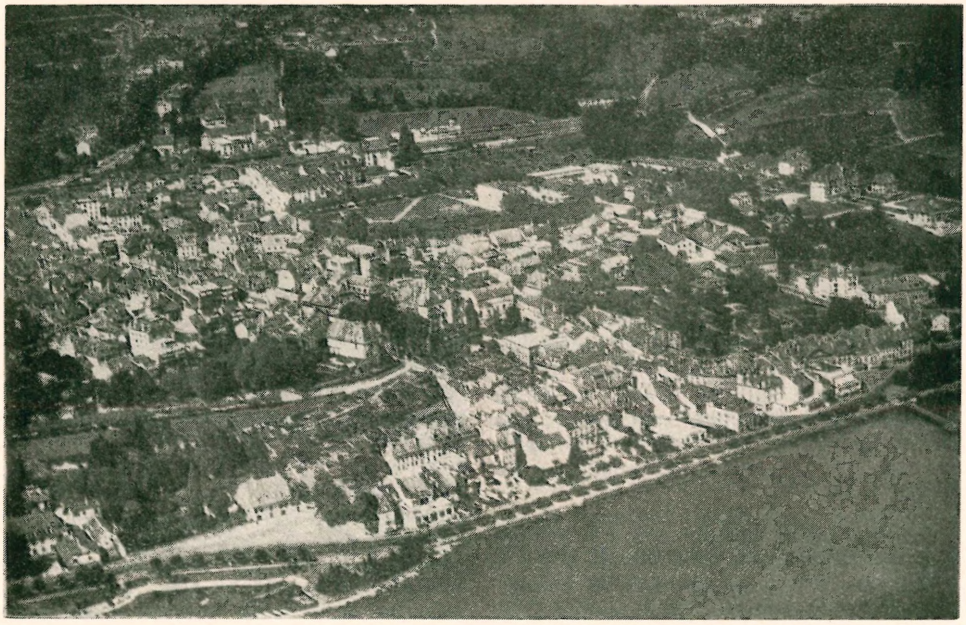

Nyon

ir ligi 80 km pločio, 4480 km² ploto, ligi 165 m gylio, 459 m nuo j.l. Krantai labai karpyti, o pačiame ežere yra per 1000 salų. 2. Upė, ištekanti iš N. ež. į Aukštutinį ež., kurio ji yra didžiausias intakas; 60 km ilgio, nuolydis 75 m. Upė plačiai žinoma žvejams savo upėtakiais.

Nipperdey Hans Carl (g. 1895) vokiečių teisininkas, vienas žymiausiųjų darbo apsaugos teisės žinovų. 1924 prof. Jenos, o 1925 Kölno univ.; 1954 V. Vokietijos federalinio darbo teismo Kasselyje pirmininkas. Svarbesnieji jo darbai: Kontrahierungszwang u. direktierter Vertrag 1920, Beiträge zum Tarifrecht 1924, Lehrbuch des Arbeitsrechts 1927–30 (⁶1955, su A. Huecku), Europ. Arbeitsvertragsrecht 1928–30, Die Grundrechte 1954 ff (su F. Neumannu ir U. Scheuner) ir kt.

Nippon oficialus (nuo 1931) Japonijos vardas.

Nipuras, dab. Nuffar, senovės Babilonijos mst. Jau III prieškristiniame tūkstantmetyje N. buvo svarbiausio sumerų dievo Enlilio kulto centras. Rasta didelė molinių plytelių biblioteka, svarbi ir vėlesniems chaldėjų ir Achemenidų laikams, kada N. turėjo didelės prekybinės reikšmės. N. biblioteka padėjo atstatyti sumerų literatūrą. N. kasinėjo H. V. Hilprecht ir Peters (1888–1900) ir Mac Cown (1948–54). Radiniai padalyti tarp Istanbulo ir Filadelfijos muziejų.

A. Parrot, Archéologie mésapotamienne 1946; University Museum Bulletin 16, 2 Philadelphia 1951. *P.Plk.*

Nyren Magnus (1837–1921) švedų astronomas. 1868 N. buvo pakviestas į Rusiją astronomu Pulkovo observatorijon, kur buvo ir jos vicedirektorium 1890. 1908 grįžo į Švediją. Suplanavo Pulkovo observatorijos pagrindinį katalogą. N. buvo pir-

Nipuro sarkofagai

masis, įrodęs polių aukščio įvairumus vienoje vietoje (Die Polhöhe von Pulkowa 1873). Swedenborgo kosmogonines idėjas jis palietė veikale Über die von E. Swedenborg aufgestellte Cosmogonie 1870. Jo paskutinis darbas Mouvements propres de 633 étoiles 1920 apima Pulkovo observatorijos pagrindinio katalogo žvaigždžių judesių nustatymą.

Nirtaičiai k. Šiaulėnų vls., Šiaulių aps. 16 ūkių, 94 gyv. (1938). Juozapas Gedminas (1830–1914) savo akmens kaliniais (dirbiniais) išpuošė N. kapinaites. Dalis šių kalinių buvo patekusių į Radviliškio mėgėjų rinkinius, Šiaulių muziejų ir kitur. Kai kurie kaliniai, drauge su kitais antkapiniais paminklais, spausdinami užsienio leidiniuose kaip Lietuvos antkapiniai paminklai, nenurodant smulkiau vietovės.

J. Petrulis, Vieno liaudies menininko kūrybos bruožai (Gimtasai Kraštas 1943); *R. Skipitis,* Mano atsiminimai apie Juozą Gedminą (t. p.).

Nirvāna, nibbhāna (s. ind. ‚išblėsimas, pradingimas') budistų tikėjime pomirtinė žmogaus pilnatvė, kuri pačių budistų skirtingai suvokiama. Seniausieji jų raštai n. nemini, ten pomirtinis tikslas dar suprantamas nemirtingumu, tokia būsena, iš kurios nebegalima sugrįžti. Ir toji būsena vėliau priartėja beveik prie niekumos, ji lyginama paprastai su kambario tuštuma. Bet šioji niekuma nėra visiškas niekis, nes lieka n. dar nenusakomas džiaugsmas. Todėl visos budistų srovės paneigia n. niekinę būseną; esanti klaida, jei po mirties žmogus pasiektų visišką nebūtį; n. būsena yra nemirtinga, ji tęstinybė savotiškame nebuvime, todėl klaidinga esą manyti, kad ji visai b e s ą m o n ė s, nes liekąs ir šiame nebuvime sąmoninis džiaugsmas ir nesuvokiamas buvimas, transcendentinis esimas, kažkur išsispinduliuojąs ir persispinduliuojąs neapčiuopiama sąmone. Todėl ir š. budizmo (mahayana) n. palyginimas su ‚žiburio užgesinimu' dar nepaliudija visiškos nebūties, bet tik niekumą, kuri, pagal Bodhisattvą, suprantama ne kęsmo, bet pasaulį prašokančia veiksmo būsena, kurioje išrinktieji jau laisvi nuo nežinojimo, skausmo, ilgesio ir kt. šiapus, arba pasaulio, žmogiškojo silpnumo ir menkystos. Tuo būdu n. jiems tampa pomirtinės pilnatvės siekimu, kurią pradeda jau šiapus išjungdami neapykantą, geidulius ir kt. žmogiškąsias silpnybes bei menkystes.

L. de la Vallée Poussin, The Way to Nirvana 1917; *Th. Stcherbatsky,* The Conception of Buddhist Nirvana 1927. *A.Mž.*

Nys Désiré (1859–1927) belgų filosofas, katalikų kunigas, Liuveno univ. prof. Be dviejų studijų apie erdvę ir laiką, jis išleido Cosmologie ou étude philosophique du monde inorganique 1903 (⁴1928), pirmą pajėgų bandymą tomistinę gamtos filosofiją susieti su moderniaisiais gamtos mokslais. Pasižymėjo palankumu Liuvene studijavusiems lietuviams, juos globojo ir pašventino 1909 įkurtos Lietuvos (žr.) d-jos vėliavą, laikomą pirmąja ateitininkų vėliava. 1925 ateitininkų sendraugių buvo išrinktas jų pirmuoju garbės nariu.

M. Reinys, D. N. (Židinys 9, 1927).

Nisa (gr. Nysa) gr. mitologinis, šventas mišku apaugęs kalnas, kur Dionisas (žr.) buvo nimfų išaugintas ir sodinęs pirmuosius vynmedžius.

Nisas (gr. Nisos) graikų mitologijoje Megaros karalius, turėjęs purpurines garbanas, teikusias jam nemirtingumą. Kai Minas buvo apgulęs Megarą, N. duktė Skila, įsimylėjusi Miną, nukirpo miegančiam tėvui garbanas ir nunešė jas Minui. N. mirė, ir Minas, paėmęs miestą, liepė pririšti išdavikę Skilą prie laivo ir vilko ją per jūrą. Ši sakmė išliko iš senovės tariamajame Vergilijaus epilijuje (mažame epe) Ciris.

Nisczycki Krzystof Stepono Batoro meto Bielsko vaivada. Jis surinko ir išleido Prawo bartne 1559 (²1730).

Nisibis (asirų N a s s i b i n a, dabar turkų N u s a y b i n) š. rytinėje Sirijoje ant Mosulo–Alepo kelio yra senovės Nisibis miesto griuvėsiai, 2600 gyv. (1950). Žinomas nuo I prieškristinio tūkstantmečio pradžios. Iki 612 pr. Kr. priklausė Asirijai, vėliau iš eilės Medijai, Persijai, Seleukidams, nuo I a. pr. Kr. iki 165 po Kr., romėnams užėmus, buvo Armėnijos sostinė. 363 teko persams, XIII a. užėmė mongolai ir sunaikino.

Niss Thorvall (1842–1905) danų tapytojas ir raižytojas. Yra daug nupiešęs gamtos ir jūros vaizdų. Iš geresnių jo paveikslų yra Žiemos vaizdas.

Nissan upė P. Švedijoj, 180 km ilgumo; teka į p. nuo Jönköpingo mst. ir ties Holmstado mst. įteka į Kategatą. Baseino plotas 2670 km², vid. debitas 30 m³/sek.

Nistagmas (gr. nistagmas ‚drebėjimas') akių drebėjimas, ritmiškas smulkus staigus, vis ta pačia linkme, nepriklausomai

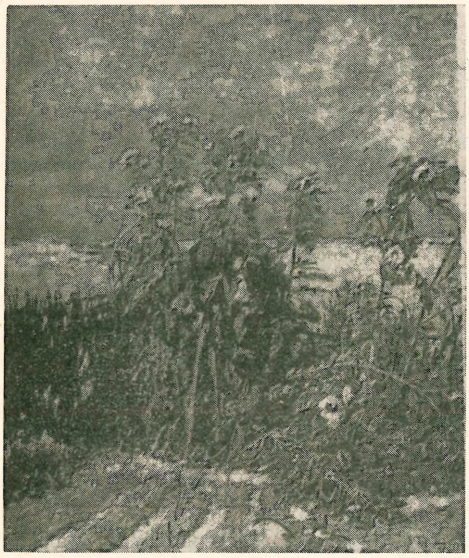

Th. Niss Saulėgrąžos

nuo valios, akių judėjimas. N. gali atsirasti iš mažų dienų dėl regėjimo silpnumo nuo įvairių įgimtų akių ydų, refrakcijos ydų. Tokiais atvejais ligonis nistagminių judesių nejaučia. N. gali būti kai kurių centrinės nervų sistemos ligų simptomas. Profesionalis n. atsiranda angliakasiams kirtikams, dirbant apytamsėse šachtose žiūrint įkypai aukštyn. *J. Gdg.*

Nystroem Gösta (g. 1890) švedų kompozitorius. Muzikos studijas gilino Paryžiuje (1920–32), kur taip pat studijavo tapybą ir skulptūrą. Grįžęs į Švediją, N. reiškėsi kompozitorium ir dailininku, 1932–47 buvo Göteborgo Handels-och Sjöfarstidning laikraščio muz. kritikas. Neoromantinės krypties N. kūryboje jaučiama prancūzų impresionizmo įtaka; vėlesni kūriniai yra daugiau neoklasikinės sampratos. Iš jo kūrinių ypač išskirtina Sinfonia espressiva 1935 (nauja versija 1937) ir Sinfonia del mare 1948. Kiti stambesnieji N. kūriniai: Sinfonia breve 1931, ketvirtoji simfonija 1952, violos (1941) ir smuiko (1954) koncertai, Sinfonia concertante violončelei ir ork. 1945, 2 koncertai styginiam ork., styg. kvartetas 1956, baletas Jaunuoliai ir šešios princesės 1951, muzika Šekspyro dramai Venecijos pirklys 1936 ir kt. *K.O.*

Niš r. Jugoslavijos mst. Serbijoje, prie Nišavos upės, kuri kiek žemiau nuo šios vietos įteka į P. Moravą (Moravos, Dunojaus intakas), svarbioje strateginėje pozicijoje, kur susikerta upių slėniais nutiesti keliai į Belgradą, Sofiją ir Skopję (Saloníkus); apie 60.000 gyv. (1958, 1931 — 35.465) — serbų, bulgarų, turkų, albanų, žydų, graikų. Jis dominuoja du vienintelius slėnius, kuriais lengva iš vidurio Europos pasiekti Egėjo jūra. Ortodoksų arkivyskupo rezidencija, geležinkelių įmonės, mašinų, motorų, vagonų, tabako, odos, tekstilės pramonė.

N. sen. romėnų Naissus, jau Ptolomajo minimas kaip žymus mst. ir karo tvirtovė, kurios priedangoj Klaudijus 269 sumušė gotus. N. 274 gimė Konstantinas D. Imperatorius Julijonas dar labiau jį įstiprino, bet V a. tapo sunaikintas hunų Atilos, o Justinijono atstatytas. IX a. užimtas bulgarų, XI a. vengrų, XII a. Bizantijos, XII a. pabaigoj serbų, 1375 užimtas turkų, iš kurių 1443 atėmė vengrai su serbais. Turkai 1456 jį vėl paveržė ir, pavertę svarbiausia karine baze tarp Konstantinopolio ir Budapešto, jį išlaikė per 300 metų, nors 1689 ir 1737 buvo užėmę austrai. 1809 sukilėliai serbai, gindami miestą, susprogdino amunicijos sandėlius, drauge žūdami su priešais. Turkai pastatė bokštą ir jame įmūrijo 900 serbų kaukuoles. Rusų-turkų karo metu (1877–78) užimtas serbų ir Berlyno sutartimi jiems paliktas. Ligi 1901 jame būdavo Serbijos seimo posėdžiai, I pas. karo metu atkaklių kautynių vieta ir 1915 laikinoji sostinė.

Niša žr. Įsienis.

Nišapur istorinis mst. š.r. Irane, Chorasano provincijoj, 75 km į vakarus nuo Mešedo; apie 22.000 gyv. N. įkurtas III a. ir buvo vienas iš žymiausių Chorasano miestų, bet VII a. jį užimant arabams jau buvo netekęs pirmykštės reikšmės. Arabų rankose jis vėl atkuto ir patapo viėnu iš žymiausių islamo kultūros centrų, o pirmasis seldžukų valdovas Toghrul 1037 jį padarė savo sostine. 1153 miestą apnaikino įsibrovę turkmėnai. 1208 N. nukentėjo nuo žemės drebėjimų, o kiek vėliau nuo mongolų, kurie jį antrą kartą apiplėšė 1269. Po 1280 žemės drebėjimo jis jau nebuvo atstatytas ir nepasiekė savo turėtos reikšmės. Į rytus nuo miesto yra 1643 statytas didžiulis mauzoliejus Gadam Gar. Naujorko Metropolitano meno muziejaus 1934–40 ekspedicijos atkasė architektūros ir skulptūros kūrinių liekanas. Už 50 km nuo N. į š. vakarus, prie Madano, yra garsiosios

turkizų kasyklos, kurios nemažiau kaip per 2000 metų aprūpina pasaulio rinką šiais brangakmeniais.

Niškovskis Jonas Fridrichas (rašėsi Niszkowski Jan Frydryk, 1774 Vilniuje — 1819 t.p.) chirurgas. 1797 baigė Vilniuje medicinos mokslus ir tais pačiais metais paskirtas dėstytoju adjunkto titulu. 1802–06 buvo išvykęs į užsienį specializuotis. Nuo 1809 chirurginės klinikos vedėjas ir nuo 1812 ord. prof. Jis buvo gabus operatorius ir išauklėjo visą eilę chirurgų. Medicinos klausimais rašė Dziennik wileński ir Pamiętnik lek. wil. Paliko rankraščiu chirurgijos vadovėlį. Išsp. Wyjątek z dziennika podróży zagranicznej 1805, O wodnej puchlinie brzucha (Pamiętnik lek. wil. I).

Ništadto taika 1721 VIII 21 Ništadte (suomiškai Turku) pasirašyta taikos sutartis tarp Švedijos ir Rusijos. Sutartis surašyta 25 § ir įvade. Rusija iš Švedijos gavo Kareliją, Ingriją ir visą Livoniją. Žr. Didysis Šiaurės karas.

Nitaitė-Didžiulienė Liuda žr. Didžiulienė, Liuda.

Nitas žr. Kniedė.

Nitella žr. Menturdumblis.

Nithardt, Neithardt žr. Grünewald.

Nytyklė nytims rišti įtaisas. Maždaug 50 cm ilgio lentelėje įkalti 4 maži kuoliukai: du arčiau galų ir kiti du maždaug viduryje, po 12–16 cm atstu nuo galinių, žiūrint kokias nyties akis ir kilpas riša.

Nytys — judamieji rėmai (audimo staklėse), kuriuose įkabintos paslankios vielelės su akelėmis viduryje, metmenų siūlams suverti. Metmenis suvėrus į nytis ir jas atitinkamai pakeliant ar nuleidžiant sudaromos metmenų žiotys, į kurias šaudyklės ar kitu būdu įvedamas ataudų siūlas. Staklėse n. (tokių n. rėmų su atitinkamu skaičiumi vielelių-nytelių) gali būti nuo 2 iki 33, t.y., į tiek grupių galima padalyti metmenis jų valdymui (kilnojimui ir nuleidimui), atitinkamai pagal audinio raštą bei metmenų ir ataudų susipynimą. Kaimo rankinėse staklėse n. kilnojamos pakojų pagalba, o mechaninėse — atitinkamų mechanizmų pagalba.

Nyčių vėrimas. Visa eilė vienodo ilgio vielelių-nytelių, abiem galais užmautos ant dviejų lygiagrečių lazdelių, kurių galai pritvirtinti į nyčių rėmus. Kiekvienos tokios nytelės viduryje yra kilpelė, akelė, į kurias ir suveriami po vieną metmenų siūlai. N. rėmų staklėse esti du arba daugiau. N. veriamos pagal iš anksto numatytą planą (pagal norimą austi raštą), metmenų siūlus imant iš eilės, tačiau juos veriant į n. (n. rėmus) arba paeiliui (į pirmą, antrą, trečią ir t.t.), arba šiaip kita kombinuota tvarka. Suverti metmenys į n. toliau atitinkama tvarka veriami į skietą, paskirus skieto tarpelius.

Nytinės staklės yra tokios, kuriose metmenų siūlų valdymui vartojamos n.-nyčių rėmai. Kai metmenų siūlai kilnojami ne grupėmis (ne nyčių pagalba), bet tik paskiromis nytelėmis, skirtomis tik vienam metmenų siūlui, staklės vadinamos žakardinėmis.

Nitratai įvairios salietros rūgšties druskos, plačiai paplitusios gamtoj; dideli jų kiekiai yra sunaudojami pramonėje įvairiausiems tikslams. Laboratorijose bei industrijoje n. yra pagaminami ištirpinant metalus, jų oksidus arba karbonatus salietros rūgštyje. Išgarinus tokius tirpinius, gaunamos atitinkamos druskos-n. Visi žinomi n. tirpsta vandenyje, ir daugumas jų yra kristaliniai junginiai, savo išvaizda primeną valgomąją druską. Kadangi pati salietros rūgštis yra bespalvė, įvairių jos druskų, t.y. n. spalva priklauso nuo kationo spalvos; pvz. šarminių elementų n. yra baltos arba bespalvės druskos, vario n. yra mėlynas, kobalto n. — rausvas, geležies n. — šviesiai rudas ir t.t.

Gausūs natrio n., arba vadinamosios Čilės salietros klodai yra randami P. Amerikoje ir dideli šio n. kiekiai yra sunaudojami dirvų trešimui. Amonio n. yra bespalvė arba balta druska. Šio n. gamtoje nėra randama, bet jo dideli kiekiai pagaminami industrijoje neutralizuojant salietros rūgštį su amoniaku. Šis n. taip pat yra plačiai naudojamas kaip trąša. Dideli amonio n. kiekiai yra taip pat sunaudojami parako bei įvairių kitų sprogstamųjų medžiagų gamybai. Šis n. sprogsta nuo stipresnio sutrenkimo arba staigiai kaitinamas. Kalio n. yra žymiai brangesnis už natrio n. ir todėl rečiau naudojamas. Be aukščiau suminėtų svarbesnių n., praktiškai visų kitų metalų n. yra žinomi ir naudojami mažesniais kiekiais įvairiems tikslams. Daugelis n. juos atsargiai kaitinant atpalaiduoja deguonį ir todėl yra vartojami įvairių kitų junginių bei elementų oksidavimui. Parakas, arba natrio ar kalio n. mišinys su siera ar anglimi, kaip tik ir dega šiuo oksidavimo principu.

Žinoma, kad azotas reikalingas visų augalų augimui, ir n. čia vaidina labai svarbų vaidmenį, būtent, n. vandens tirpinių forma patenka iš žemės į augalų audinius ir ten perdirbami į augalui reikalingas medžiagas. N. dirvon patenka ne vien tik trąšų forma, bet taip pat pagaminami tam tikrų augalų iš ore esančio azoto. Bakterijos, esančios tų augalų (pvz. lubinų) šaknyse, turi šią ypatybę oksiduoti azotą į n. Viena rūšis šių vadinamųjų Nodule bakterijų paverčia azotą į amoniaką, kuris vėliau kitų bakterijų yra oksiduojamas į n. Natūralių n. klodų atsiradimas irgi yra priskiriamas šių bakterijų veikimui. *V.Grk.*

Nitrifikacija amoniakinio azoto pavertimas nitratine forma. Šio proceso pirmoji fazė yra amoniako oksidavimas į nitritinę formą (azotinę rūgštį), o antroji fazė yra nitrito oksidavimas į nitritus (azoto rūgštį). Pirmosios fazės darbą atlieka bakterijos Nitrosomonas Winogradsky ir Nitrosococcus nitrosus, gi antrosios fazės — Nitrobacter Winogradskyi. Šie organizmai gauna energiją iš minėtųjų oksidacijos procesų. Antroji n. fazė vyksta labai greitai, todėl dirvose nitritų labai maža. N. proceso intensyvumas yra tiesiog proporcingas temperatūrai ir atvirkščiai proporcingas drėgmei, be abejo, tam tikrose ribose. Šaltą drėgną pavasarį n. silpnai vyksta, todėl dirvose maža nitratų, augalai negauna pakankamai azoto ir lapai geltonuoja. Kai temperatūra yra aukštesnė ir užtenka drėgmės, n. vyksta greitai, ir augalai įgauna normalią žalią spalvą. *Br.P.*

Nitrilai yra organiniai cianidai: R—CN (R — organinis radikalas). Jie vadinami to paties anglies atomų skaičiaus rūgščių arba angliavandenilių vardais, pridedant galūnę n. arba prie organinio radikalo pavadinimo pridedant galūnę karbonitrilas ar cianidas. Pvz. CH_3—CN yra acetonitrilas, arba etan-nitrilas, arba metan-karbonitrilas, arba metilo cianidas. α - hidroksinitrilai vadinami cianhidrinais. N. paprastai gaunami iš organinių halogenidų ir šarminių cianidų: $R{-}X + NaCN \rightarrow R{-}CN + NaX$. Šarmingoj arba rūgščioj aplinkoj n. jungiasi su vandeniu ir duoda rūgščių druskas arba palaidas rūgštis: $R{-}CN + H_2O + NaOH \rightarrow R{-}COONa + NH_3$; $R{-}CN + 2H_2O + HCl \rightarrow R{-}COOH + NH_4Cl$. Šiuo būdu pramonėje gaminamos nelyginio anglies atomų skaičiaus alifatinės rūgštys. Iš n. ir vandenilio peroksido gaunami amidai: $2R{-}CN + 2H_2O_2 \rightarrow R{-}CONH_2 + O_2$. Hidrogeninant n. gaunami aminai: $R{-}CN + 2H_2 \rightarrow R{-}CH_2NH_2$. Būdami labai reaktyvūs junginiai, n. yra svarbūs cheminės sintezės reagentai, gausiai vartojami laboratorijose ir įvairiose cheminės pramonės šakose. Kai kurie n., ypač α - aminonitrilai ir cianhidrinai, yra stipriai nuodingi.

R. E. Kirk ir D. F. Othmer, Encyclopedia of Chemical Technology IX, 1952. *J.Vbr.*

Nitrobenzenas $C_6H_5NO_2$, kartais netiksliai vad. nitrobenzolu, gaunamas nitruojant benzeną azoto ir sieros rūgščių mišiniu. Tai stipraus, svaiginančio karčiųjų migdolų kvapo skystis, kuris lydosi 5,7°, o verda 210,9° temperatūroje; jo $d^{28}/_4 1.205$, n^{20}/D 1.5524. N. yra tirpus organiniuose tirpikliuose ir pats geras tirpiklis. Apie 80% viso pagaminamo n. perdirbama į aniliną. Nedidelė dalis sunaudojama naftos gaminių pramonėje kaip selektyvus tirpiklis. Likusioji dalis eina tarpinių dažylinių ir kai kurių kitų medžiagų gamybai. N. yra gana stiprus nuodas.

Nitrogenas žr. Azotas.

Nitroglicerinas $C_3H_5(NO_3)_3$, glicerilo trinitratas, glicerino alkoholio ir azoto rūgšties esteras, bespalvis, aliejinis skystis, gaunamas veikiant gliceriną sieros ir azoto rūgštimis. Stipri sprogstamoji medžiaga. Terapinis n. naudojimas remiasi nitrito iono veikimu lygiuosius raumenis, ypač siauruosiuose kraujo induose. Nitrito jonas (NO_2^-) atsiranda organizme skylant n. molekulei. Jis išplečia mažųjų arterijų, venų ir kapiliarų sieneles sumažindamas spaudimą ir tuo palengvindamas kraujo apytaką. Duodamas angina pectoris atvejais tablečių forma.

Nitrolinas yra dinamito rūšis, sudaryta iš nitroceliuliozės ir cukraus.

Nitroparafinai arba, tiksliau, nitroalkanai, yra bendros formulės $C_n H_{2n+1} NO_2$ junginiai. Žemesnieji šios junginių klasės atstovai yra, palyginti, sunkūs, malonaus kvapo skysčiai. Nitrometanas, nitroetanas ir 1-nitropropanas atitinkamai verda 101°, 114° ir 131.6°C temperatūroje; jų $d^{20}/_{20}$ yra 1.139, 1.052, 1.003; n_{20} 1.3818, 1.3916 ir 1.4015. Žemesnieji nitroalkanai gaunami nitruojant atitinkamus alkanus azoto rūgštimi, paprastai 375–450° temperatūroje. Nitroalkanai yra geri celiuliozės esterių, plastikų, riebalų, alyvų, vaškų ir kt. aukšto molekulinio svorio organinių medžiagų tirpikliai. Nitroalkanai jungiasi su al-

deidais į nitroalkoholius: $CH_3CH_2NO_2 + CH_3CHO \rightarrow CH_3CH(NO_2)CHOHCH_3$. Pastaruosius redukuojant gaunami aminoalkoholiai.

Nitrometanas ir polinitroalkanai yra gana atsparūs šilimai ir smūgiui, nors labai aukštos skilimo energijos junginiai. Dėl šių savybių jie bandomi naudoti sprogalų ir raketinio kuro pramonėje. *J.Vbr.*

Nitsch Kazimierz (1874–1958) lenkų kalbininkas, daugiausia pasižymėjęs dialektų tyrimų srity. Krokuvos univ. prof., Lenkų mokslų akad. pirmininkas iki 1952. 1954 gavo valstybinę premiją. Vienas iš steigėjų žurnalų Rocznik Sławistyczny 1908, Język Polski 1913, Lud Słowiański 1929. Išsp. O pisowni i języku Kazań Paterka 1889, Kaszubska gwara łuzińska 1903, Dialekty polskie Śląska 1909, Z badań nad językiem polskim 1909, Remarques sur la langue polabe 1907, Próba ugrupowiana gwar polskich 1910, Mowa ludu polskiego 1910, Dialekty języka polskiego 1914, Mapa narzeczy polskich 1919, Gramatyka języka polskiego (kartu su keliais kitais autoriais) 1923, Inter Arma 1946, Studia z historii polskiego słownictwa 1948, Wybór pism polonistycznych 1955. 1936 įvestos rašybos autorius. *L.D.*

Nitti Francesco Saverio (1868–1953) italų politikas, liberalas. 1898 pradėjo dėstyti finansų mokslą Neapolio univ. 1904 išrinktas parlamento atstovu. 1911–14 žemės ūkio, 1917 turtų ministras. 1919–20 ministras pirmininkas, bet dėl griežtos kritikos jo vedamos užsienio politikos atsistatydino iš pareigų. Fašistinio valdymo metu gyveno emigracijoje ir buvo vienas iš vadovų kovos su fašizmu. 1922 gavo Nobelio taikos premiją. 1945 vėl išrinktas į parlamentą. 1948–53 senatorius. Išsp. Principi di scienza delle finanze 1903, L'Europa senza pace 1921, La decadenza del l'Europa 1922 (prc. 1938), La Tragedia del l'Europe 1924, La liberta 1926, La démocratie 1933, autobiografinio pobūdžio — Meditazioni dall' esilio 1947, Rivelazioni, Dramatis personae 1948.

Nittis Giuseppe de (1846–1884) italų tapytojas, impresionizmo pradininkas Italijoje. Mokėsi Neapolio akad., vėliau Paryžiuje, kur nutapė daug gatvių vaizdų. Darbai Barlettoje ir Romos moderniojo meno galerijoje.

Nitzsch 1. Karl Immanuel (1787–1868) vokiečių ev. teol. Nuo 1822 Bonnos ir nuo 1847 Berlyno univ. prof.; vienas iš Prūsijos evangelikų unijos vadovaujančių teologų. Išsp.: System der christlichen Lehre 1829 (⁶1851), Praktische Theologie 1847–48 ir Urkundenbuch der Evangelischen Union 1853.

2. Karl Wilhelm (1818–1880) vokiečių istorikas, Niebuhro mokinys, kreipęs didelį dėmesį į ekonominę krašto istoriją. Išsp. Geschichte der römischen Republik 1884–85, Geschichte des deutschen Volkes bis zum Augsburger Religionsfrieden 1883–1885.

Niuansas (prc. nuance) atspalvis; mažas skirtumas tarp artimų spalvų, sinonimiškų žodžių arba nežymus perėjimas iš vieno tono į kitą.

Niučvan, Newchwang, š. Kinijos uostas Liaotuno provincijoj (Mandžiūrijoj), prie Liao upės, 45 km nuo jos žiočių; 180.871 gyv. (1940). Tiencino sutartimi (1858) N. buvo pripažintas laisvos prekybos su užsieniu uostu. 1895 jis buvo užimtas japonų, bet vėliau grąžintas Kinijai. 1904 buvo kurį laiką užimtas rusų, o vėliau japonų, bet po karo vėl grįžo Kinijai. Ligi 1908 N. buvo mandžiūrų sojos pupelių aliejaus ir sojos kepinių pramonės centras, bet vėliau jį nurungė Dairenas. Jo apylinkėse išplitusi nendrinių pintinių pramonė (per metus padaroma jų apie 3 mil.), o už 30 km Taišihchiao vietoj yra magnezito kasyklos.

Niūronys k. Anykščių vls., Utenos aps., kairiajame Šventosios upės krante. Čia 1873 III 3 gimė rašytojas Jonas Biliūnas.

Niurvėnai k. Gaidės vls., Brėslaujos aps. Yra 85 m ilgio, 42 m pločio ir 8,5 m aukščio piliakalnis, kuriame randama puodų šukių ir kt.

Niva upė Š. Karelijoj, Kolos pusiasalio, 36 km ilgumo; teka iš Imandros ežero (880 km² ploto) į Baltosios jūros Kandalakšos (Kantalahti) įlanką. Baseino plotas 12.830 km², vid. debitas 151 m³/sek. Upės kritimas 130 m, ištisi kriokiai; veikia hidroelektrinė, kuri aprūpina elektra Chibinų pramonės rajoną.

Niveliavimas (prc. niveau ‚lygmuo', niveler ‚lyginti, gulstinti'), kitaip niveliacija, niveliuotė, altimetrija, hipsometrija — pagrindinė geodezijos mokslo šaka, kuri moko, kaip susekti stačiąja linkme paskirų žemės taškų nuotolį nuo pasirinkto gulsčio pagrindo, kurio aukštis tuo atveju laikomas lygiu nuliui. Žemės taško

aukštis matuojamas svarumo jėgos linkme nuo to taško iki pasirinkto pagrindo. Ši linkmė lengvai nustatoma svambalu ar gulsčiuku (lygiu). Didesnė problema gulsčio pagrindo (General datum) pasirinkimas ir jo materializavimas. Jei žemė būtų tobula sfera, būtų natūralu matavimo pagrindu pasirinkti žemės centro tašką. Bet žemės forma nėra sfera, tad vertikalės nesusikerta viename taške, tenka imtis kitų metodų (brėž. 1).

Vienodo žemės traukos potencialo taškai sudaro aplink žemę tam tikrą gaubtą paviršių, vadinamą lygmeniu, kuris kiekviename taške yra tobulai statmenas traukos ir išcentrinės jėgos krypčiai. Bet dėl daugelio priežasčių (vandenys, žemynai, žemynų įvairių klodų nevienodas tankumas, temperatūra ir t.t.) žemės paviršiaus taškuose traukos jėga svyruoja. Todėl svambalo (traukos) kryptys dažnai nesutampa su teoretinėmis vertikalėmis, kurios laikomos žemės vietos normalėmis. Net toje pačioje platumoje, bet įvairiuose aukščiuose potencialiniai paviršiai netobulai lygiagretūs. Vienas tokis potencialinis paviršius, glaudžiai sutampąs su vidutiniu nurimusių vandenynų lygmeniu ir mintinai pratęstas, paprastai žemynuose po žeme, vadinamas geoidu. Geoidas apsprendžia žemės formą, ir jo paviršius įprasta laikyti žemės taškų aukščių pradžia, arba nuliniu lygmeniu (Mean Sea Level, niveau de la mer, Meeresmittel, Wasserhöhe, Meeresniveau, Urovennaja poverchnost okeanov). Vokiečiai tą lygmenį trumpina NN (Normal Nul), Lietuvoje vadina vidutiniu jūros lygiu, santrumpa v.j.l. Taigi, žemės trauka apsprendžia žemės formą aukščių matavimo linkme, duoda vieną pagrindą aukščiams matuoti ir leidžia suteikti aukščio savokai ne geometrinę, bet dinaminę reikšmę. Niveliuodami svarumo jėgos potencialą W žemės taške A, sužino iš formulės:

$$W_A = W_0 - \int_0^A g\,dh,$$

kur W_0 yra svarumo jėgos potencialas jūros horizonte, dh (arba Δh) gautas n. aukščių skirtumas, g laisvai krintančio kūno pagreitis. Taigi, n. yra metodas susekti išorinį žemės traukos (gravitacijos) lauką.

Iki XVII a. kiekvienas Europos miestas matavo aukščius nuo laisvai pasirinkto savojo nulinio horizonto, gretimo ežero, u-

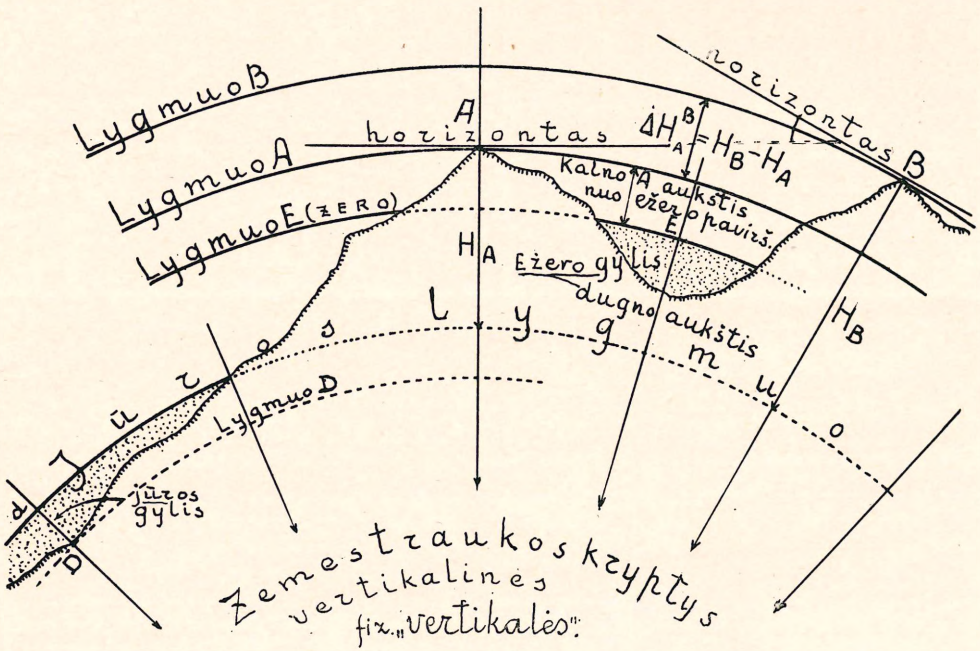

Brėž. 1

pės, rotušės slenksčio ir t.t. XVIII a. gale dauguma Europos valstybių buvo sutarusios dėl bendro nulio. 1878 vokiečiai prie Potsdamo observatorijos įtaisė savąjį NN ir jį surišo su Amsterdamo uoste įrengto jūros lygmens stebėjimo punktu. Bet šis lygmuo yra sąlyginis, nes Baltijos jūros paviršius yra 0,704 m aukštesnis už Juodųjų jūrų paviršių. JAV nuliniai aukščiai pradėti derinti 1898. Drauge su Kanada sutartas nulis galiojo iki 1929, bet ryšium su pradėtais milžiniškais upių reguliavimo darbais nuo 1936 vėl horizontus derina. Rusai buvo materializavę Baltijos horizontą Kronštate, prie jo pririšo visos Rusijos, drauge ir Lietuvos, n. Bet dėl minėto Baltijos ir Juodosios jūros lygmenų skirtumo jis dabar nelaikomas visai tinkamu.

Jei aukščių pagrindu laiko žemę esant geoidu, n. vadina geofiziniu, jei pagrindu ima sukimosi elipsoidą — geodeziniu, jei žemę laiko sfera — topometriniu. Tradicinis skirstymas į geometrinį ir fizinį n. pakankamo pagrindo neturi. Kai n. atstumas siekia šimtus km, o aukščių skirtumas šimtus m, n. tarpą tenka skaldyti trumpesniais tarpeliais ir matuoti kiekvieno tarpelio užpakalinio ir priekinio taškų aukščių skirtumus ir rezultatus sudėti. (brėž. 2).

Toliau bus naudojamos šios santrumpos: H — absoliutinis žemės aukštis, h — sąlyginis; prie H ir h indeksai nurodo, kurio taško aukštis; pvz. H pažymi taško B aukštį. ΔH ir Δh — aukščių skirtumai; ΔH_A^B yra aukščių skirtumas nuo taško A iki B, ΔH_B^A – nuo B iki A (priešingo ženklo). Vietai kylant ΔH_A^B laikomas teigiamu, atgal neigiamu. a — užpakalinis piketas, p — pryšakinis; d_a — atskaita užpakalinės matuoklės, d_p — priekinės, α_a — vizūros polinkio kampas atgal, α_p — vizūros polinkio kampas priekin, i — stotyje pastatyto įrankio aukštis, būtent, vertikalinis atstumas nuo stoties taško (įkalto baslelio) iki vizuojamos ašies, H_y — instrumento horizontas, kitaip vizuojamos ašies atstumas nuo aukščių pagrindo: $H_y = H_s + i$; a arba p, kartais i, kartais g — gairės, signalo, matuoklės aukštis nuo žemės iki vizūros, S arba I — stoties vieta, R arba R_p — reperis, o jo aukštis — H_R (brėž. 3). Yra keli n. metodai, ir kiekvienas dar turi kelis n. būdus.

I. N. g u l s č i o j i v i z ū r a yra seniausia ir gal paprasčiausias metodas. Pastatę nivelyrą pradiniame taške (brėž. 4) ir niveliuojamame taške matuoklę, i atskaitome iš p. Aišku, ΔH=i–p; $H_p = H_s + (i-p)$. Tą pačią formulę gausime ir tuo atveju, kai žemės terenas kyla (brėž. 4a), skirtumas bus tik ΔH ženklas: pirmuoju atveju neigiamas, antruoju teigiamas. Vienu instrumento pastatymu stotyje, spinduliuodami įvairiomis kryptimis ir atstumais, gali suniveliuoti daug taškų. Šis n. būdas

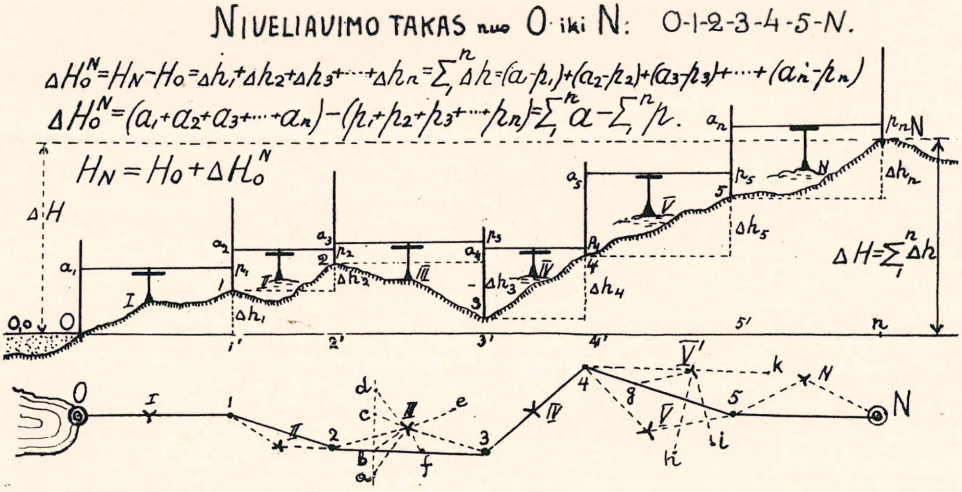

Brėž. 2

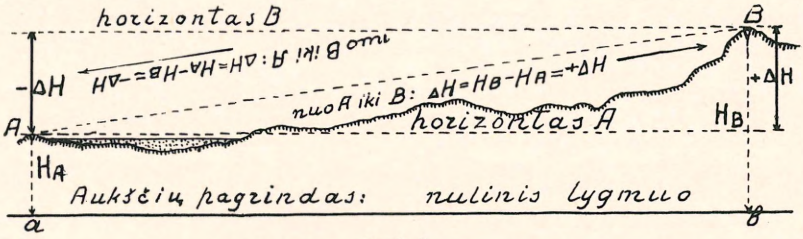

Brėž. 3

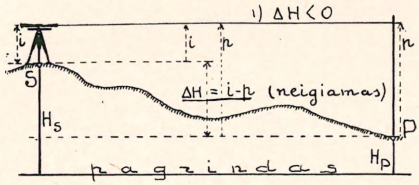

BENDRA FORMULA: $H_P = H_S + (i - n) + H_P \pm \Delta H$

Brėž. 4

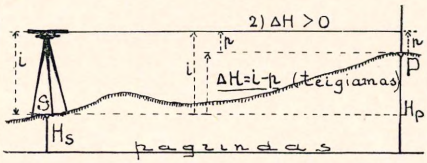

Brėž. 4a

vadinamas n. iš galo, arba n. priekin. Kad maksimalinis aukščių skirtumas negali prašokti matuoklės ilgio, matome iš brėž. 5, kur vienu atveju žiūronas ‚muša į že-

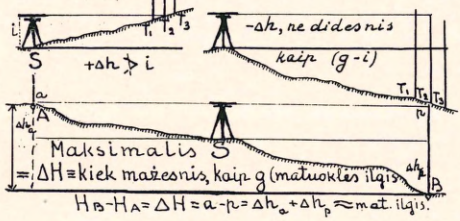

Brėž. 5

mę', antru — ‚į dangų'. Preciziniuose matavimuose matuoklės atstumas nuo nivelyro neturi būti didesnis kaip 50 m, techniniame gali prašokti net 100 m. Brėž. 6 rodo, kad du taškus galima išniveliuoti, pastačius nivelyrą betkur tarp niveliuojamų taškų, jei tik galime atskaityti abi matuokles. Tasai niveliavimas vadinamas n. ‚iš tarpo', kitaip ‚iš vidurio'. Formulės brė-

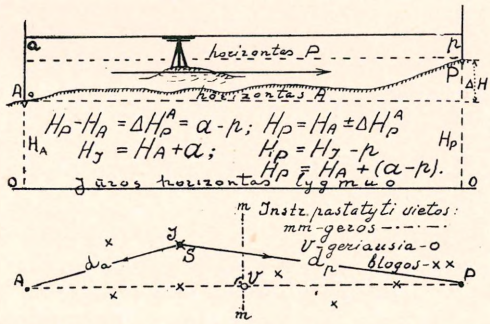

Brėž. 6

žinyje. Ir šiuo būdu galima suniveliuoti daug pryšakinių taškų. Geriausia stočiai vieta šiuo atveju yra linija mm, statmena AP, einanti per vidurį, nes $d_l = d_p$ ir galimos skirtumo a—p paklaidos automatiškai eliminuosis (žr. brėž. 7). Linijoje

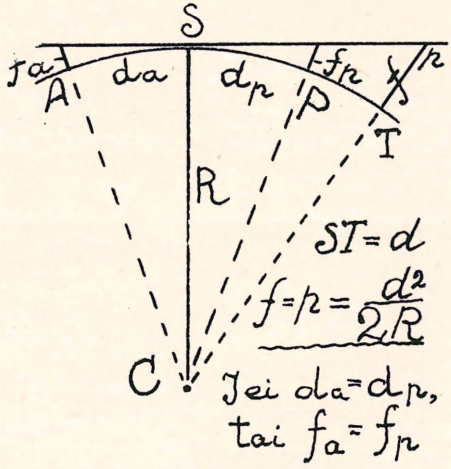

Brėž. 7

mm geriausia vieta mm susikirtimas su AP, būtent, taškas V, nes matuoklės bus arčiausia ir jų geriausias atskaitymas. Pra-

dedant niveliuoti visų pirma reikia ‚prisirišti' prie pagrindinio horizonto, t.y. nustačius stotyje instrumentą, reikia atskaityti matuoklė, pastatyta žinomo aukščio taške, reperio arba užpakalinio piketo. Gulsčiąja vizūra, siekiant didesnio tikslumo, tenka nugalėti įvairias trukdančias kliūtis. Jų svarbesnės šios: netobula žmogaus psichika ir fizinė struktūra ir svarbiausia gamtos reiškiniai. Pvz. stebėtojas negali drauge sekti gulsčiuką ir žiūrėti į matuoklės mm; svoris ir temperatūra veikia instrumentą, ypač burbulėlio padėtį; matuoklės laikytojas gali ją kiek nukreipti nuo stačiosios padėties. Sėkmingesniam darbui reikia vengti matuoklių ilgesnių kaip 2 m, taip pat reikia vengti vizūros spindulio ėjimo prie pat žemės dėl ten esančios didesnės refrakcijos, ypač saulei kaitinant drėgną žemę. Kadangi darbo metu, kuris vienoje vietoje trunka apie pusvalandį, neturi pakitėti nivelyro horizontas, instrumentą reikia statyti ant tvirto pagrindo. Ypač paklaida pavojinga, vykdant n. iš galo, dėl žemės sferingumo; tai galima matyti iš brėž. 7. Nustatę nivelyrą jūros horizonto aukštyje S, o matuoklę taške T (taip pat jūros lygyje), gaunama atskaita p, iš čia $\Delta h = i - p$. Kadangi šiuo atveju $i = 0$, išeitų, kad taškas T yra žemiau jūros lygio p vienetų. Iš geometrijos žinoma, kad ši paklaida $f = p = \frac{d^2}{2R}$, kur d taškų S ir T atstumas, o R vidutinis žemės spindulio ilgis. Su tokia klaida einant per n stočių, galutinė klaida būtų $f \times n$. Panašiai veikia ir pažemiu einančio spindulio refrakcija. Bet ji yra priešingo ženklo, tad klaidą f kiek ištaisytų. Jei pastatytume nivelyrą tarp dviejų matuoklių, pvz. A ir P, viduryje, vizuodami pirmyn ir atgal, gautume vizavimų paklaidas $f_A = f_p$ ir lygybėje $\Delta h = a - p$; vadinasi, jos viena kitą panaikintų. Blogina darbo rezultatus netobula nivelyro ir matuoklių konstrukcija, sakysim, dėl ašių išsiderinimo, svyruojančios temperatūros, sukietėjusio tepalo, dulkių patekusių į žiūroną ir kt. Iš brėž. 8 (su formulėmis) matyti, kad esant ašims kampu e nesuderintoms, įvyks klaida $(d_p - d_a)$ tange, jei n. vykdoma iš vidurio ir $(d_a + d_p)$ tange, jei vykdoma iš galo priekin. Su paklaidomis kovojama tobulinant instrumentų techniką ir taikant tobulesnius darbo metodus.

II. N. palinkusia vizūra, dar vadinamas ir trigonometriniu. Stoty S (brėž. 9) instrumentu, kurio aukštis i, vizuojama į žemę m, esančią pryšakiniame taške pastatytoje matuoklėje tokiame aukštyje, kokio aukščio yra instrumentas (i). Iš brėžinio matome, kad ΔH formulėje yra trigonometrinė funkcija, dėl to tą metodą dažnai vadina trigonometriniu. Kai taškų S ir T vieta nelygi, vadina ne vietos, bet taškų S ir T polinkiu. Kai dėl kurių nors priežasčių negalima matyti žymės m, vizuojama į kurio nors matuoklės metro galą arba į matuoklės viršūnę, arba esamo bokšto smaigalį (brėž. 10). Bet pastaruoju atveju reikia žinoti vizuoto taško aukštis nuo žemės. Šį n. vadina vizūros polinkio kampu. Šituo metodu taikydami n. būdą iš galo, turėsime susekti keturis skirtingus dydžius: d, i, g ir kampą. N. gi iš tarpo (brėž. 10), į aukščių skirtumo formulę įeis šeši dydžiai ir dar septintasis i, kurį visvien reikia rasti, nors jis į formulę neįeina. Iš brėž. 2 ir 3 matome, kad vizuodami to paties aukščio vietas, turėsime tik keturis dydžius, o pastatę instrumentą lygiai viduryje, formulėje turėsime tik tris dydžius. Jei vizuojame gulsčiai, $d_a = d_p = 0$, lieka tik a ir p. Dėl daugelio matuotinų dydžių šis metodas yra mažiau griež-

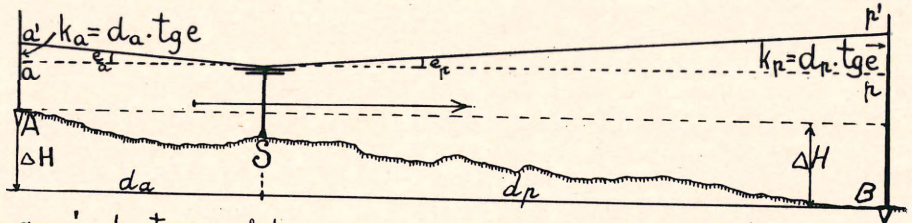

$a = a' - d_a \cdot tg e_a$; bet $p = p' - d_p \cdot tg e_p$; $e_a = e_p$; $\Delta H = a - p = a' - p' + (d_p - d_a) tg e$; kai $d_a = d_p$: $\Delta H = a' - p'$.

Brėž. 8

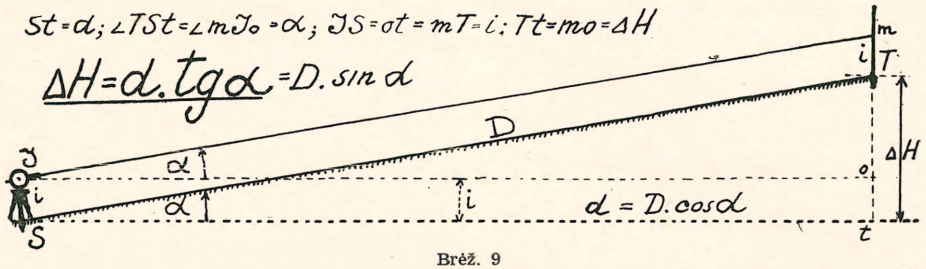

Brėž. 9

tas už gulsčios vizūros metodą, bet tą metodą tenka panaudoti, kai reikalinga trumpu laiku labai nelygioje vietoje neperdidžiausiu grieztumu suniveliuoti žymiai besiskiriančius aukščių taškus.

B a r o m e t r i n i s n. metodas dažniausiai naudojamas kalnų aukščius matuoti. Šis metodas pagrįstas tuo, kad juo aukščiau nuo jūros lygio, juo mažesnis oro slėgis. Bet dėl daugelio priežasčių jis duoda tik apytikrius rezultatus. Suprastinta barometro n. formulė, vadinama Jordano formule, suriša aukštį su oro slėgiu šiaip: $H_v - H_a = \Delta h = 18464 \log \frac{Sa}{Sv} (1 + 0{,}003665\, t)$, kur v reiškia aukštesnįjį tašką, a — apatinį, S — gyvsidabrio barometro atskaita milimetrais, $t = \frac{tv + ta}{2}$ — temperatūra C°. Barometrinis matavimas nepatogus dėl jo sunkios transportacijos, bet jį atperka darbo greitumas. Juo galima matuoti aukštį net lėktuvais. Iš fizikos žinome, kad juo mažesnis slėgis, juo prie žemesnės temperatūros vanduo užverda, ir tai visiškai nepriklauso nuo geografinio pločio, atseit, nuo išcentrinės jėgos, kuri vis tik gyvsidabrio barometrą veikia. Todėl dažnai vietoje gyvsidabrio barometro naudoja vadinamą hipsotermometrą (vok. Siedebarometer). Hipsotermometru suseka bet kuriame aukštyje destiliuoto vandens virimo temperatūrą, iš lentelių sužino, kokį slėgį tai atitinka, o iš slėgio aukštį. Šiuo įrankiu galima gauti tikslesnius rezultatus, negu su gyvsidabrio barometru.

IV. Ištobulėjus bangų mokslui, aparatūros technikai ir žinant garso, šviesos, radijo ir kitų bangų greitį, be to sugebant

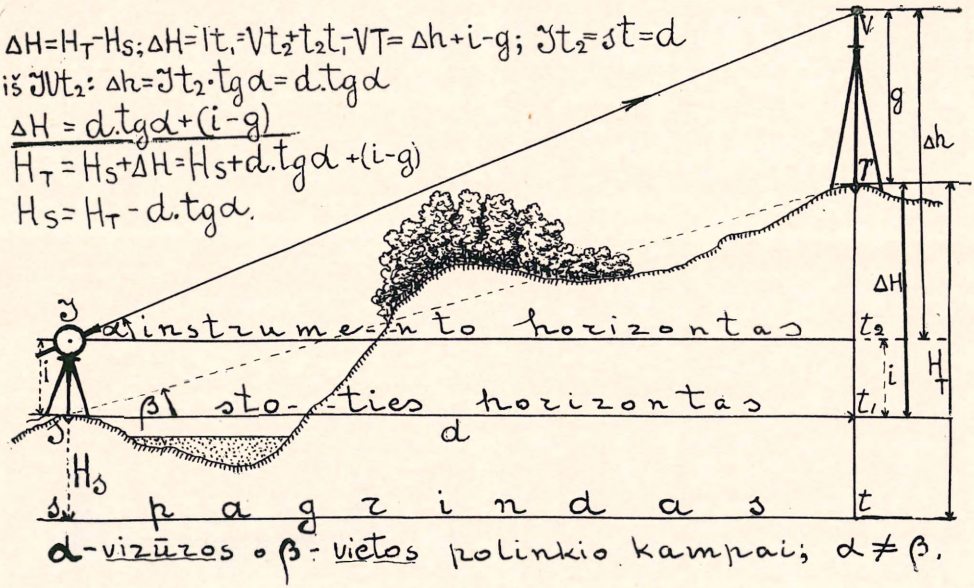

Brėž. 10

matuoti laiką iki 10^{-7} sek. tikslumo, išvystė n. metodą bangomis. Echolotas (žr.), fatometras ir kiti gyliamačiai ne tik leidžia susekti nepasiekiamą jūros gylį, bet ir gana tiksliai išbraižo laivo kelio dugno profilį. Tai nepakeičiami įrankiai dabartinėms susisiekimo priemonėms, ypač povandeniniams laivams ir lėktuvams. Povandeninis laivas su tais instrumentais seka, kiek giliai jis po ledu, kiek toli jūros dugnas, kur yra ledų kalnai. Lėktuvas suseka tokiais įrankiais savo vietą atmosferoje nesant matomumo, sužino artėjančias aukštumas, nuotolį nuo žemės ir t.t.

V. Yra mechaninių aparatų, pritaisomų prie dviračio rėmo arba kitos susisiekimo priemonės, kuriose veikiant tam tikram svarsčiui su užrašomuoju įtaisymu, nubraižomas pravažiuoto kelio profilis ir susekami aukščiai, nuolydžiai ir atstumai.

VI. Astro-geo-gravimetriniai matavimai trianguliacijų taškuose leidžia, kad ir nelabai tiksliai, nustatyti tose vietose geoido paviršiaus vertikalinius nuotolius trianguliacijai pasirinkto vadinamojo žemės referencelipsoido atžvilgiu.

N. Lietuvoje. Stambesni n. darbai Lietuvoje buvo vykdomi ryšium su kanalų kasimu (nuo 1697 iki II pas. karo įrengta 8 žymesni kanalai), reguliuojant Nemuną (ypač žemyn nuo Smalininkų), tiesiant plentus ir geležinkelius, projektuojant hidroelektrines ir pn. Ypatingai daug, bet neplaningai, buvo niveliuota 1919–21. Vėliau n. tinklas buvo suplanuotas ir išvystytas valstybiniu mastu. Seni darbai buvo rišami prie vietinių horizontų, vėliau, vieni — prie Potsdamo NN, kiti — prie Juodųjų jūrų lygmens ar Kronštadto ‚pegelio', o mažesnieji, vykdomi privačia iniciatyva, prie vietinio, laisvai pasirinkto lygmens. Nesant bendro pagrindo, pasidarė painiava: Kaune to paties reperio, net precizinių n. aukščiai skyrėsi keliais decimetrais. Laisvojoje Lietuvoje praktikos reikalams daugiausia n. įvykdė susisiekimo m-ja. Eilę metų krašto apsaugos ministerijos geodezinė tarnyba (Karo topografijos skyrius) ir nuo 1938 jos priežiūroje stambesni miestai ir kitos įstaigos ir organizacijos suderintai vykdė techninius ir precizinius n. 1930 krašto apsaugos ministerija plačiam naudojimui buvo išleidusi n. reperių katalogą vardu Sąrašas altitudžių. Jame buvo pilni kelių tūkstančių krašte įtaisytų reperių aprašymai ir jų 1 cm tikslumu suderinti aukščiai (altitudės). 1932–40 Lietuva dalyvavo tarptautinėje Pabaltijo geodezinėje konvencijoje, kurios vienas tikslų buvo nustatyti dešimčiai Baltijos jūros valstybių bendrą aukščių pagrindą, tačiau Lietuvos okupacija ir II pas. karas nutraukė ir suardė šį mokslinį tautų bendravimą: nutrūko ryšiai, buvęs arti galo daugelio metų didelis aukšto tikslumo darbas liko neužbaigtas. N. medžiaga buvo koncentruojama Suomijos geodeziniame institute.

R. C. S. Walters, Greek and Roman Engineering Instruments 1921; *G. D. Whitmore,* Geodetic Surveying 1942; Karo topografijos skyriaus metraštis I ir II, 1930; Lietuvos precizinės niveliacijos altitudžių katalogas 1939; Surveying and Mapping 1947–59 (žurnalas). *S.Dts.*

Nivelyras (iš prc. niveau ‚lygmuo') yra vienas iš įrankių, vartojamų gulsčiai (horizontalinei) ir stačiai (vertikalinei) kryptčiai gauti, būtent, jas sudaryti, atvaizduoti ir realizuoti. N. yra geodezinis įrankis žemės taškų aukščių skirtumams susekti, taikant horizontalinę žiūrėjimo kryptį. N. sudaromas vizuojamojo įtaiso, dioptrų, arba žiūrono, ir gulsčiuko. Jo tikslas realizuoti gulsčią plokštumą - horizontą. Prie n. būtina bent viena matuoklė (žr.). Matuoklės svambalas arba gulsčiuko skystis, žemės traukos veikiami, leidzia tinkamai n. žiūroną horizontaliai nustatyti. Gulsčiukas ir svambalas yra senovės ir dabarties paprasčiausių niveliavimo įrankių svarbiausios dalys, todėl tie įrankiai dažnai vadinami vandeniniais. Iš seno-

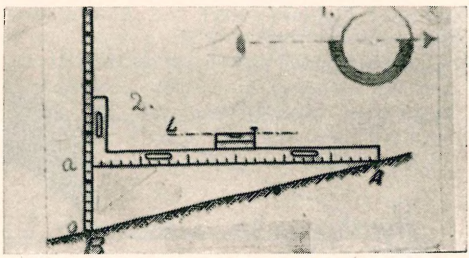

Vandeninis nivelyras (nr. 1, 2)

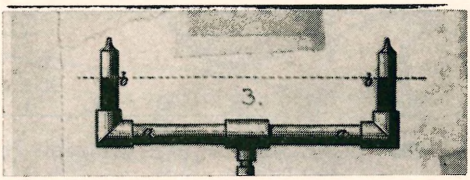

Vizavimo įrankis (nr. 3)

Nivelyras

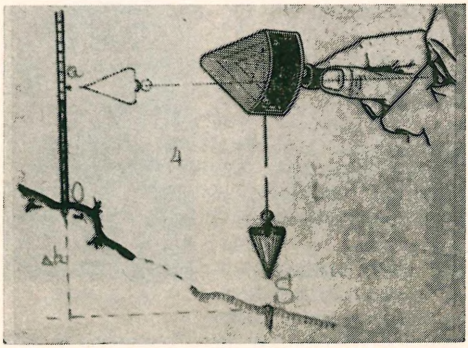

Niveliavimo kampis (nr. 4)

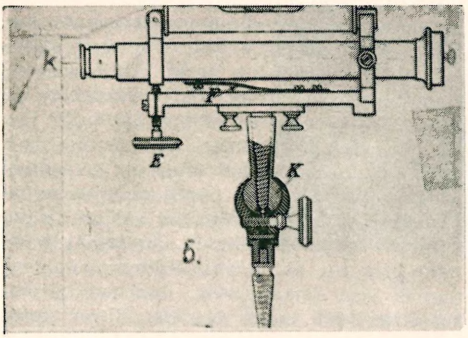

Paprastasis nivelyras (nr. 5)

sios Romos laikų yra išlikęs vieno n., vadinamo ‚chorobatas', aprašymas. Tai buvęs apie 20 pėdų (apie 6 m) ilgio siaurutis strypas, gulsčiai nustatomas svambaliniu vaterpasu. Vėjuotu laiku, kada vėjas svambalą siūbavo, į strype esantį dvejeto cm gylio lovelį įpildavo vandens ir buvo taikomasi prie vandens horizonto. Graikas Heronas (150–100 pr. Kr.), pirmas matavimo prietaisų aprašymo autorius (Peri Dioptres — apie kryptukus), mini pilnoką vandens indą su dviem vienodomis plūdėmis ir su jas jungiančiu horizontaliniu siūlu-dioptru, naudojamu vizavimui. Aišku, be tokių, kad ir primityvių n. negalėjo apsieiti tiek Senasis, tiek Naujasis žemynas savo didžiulėse senovės statybose.

Nr. 1 rodo mūsų laikų rankinį skaidrios medžiagos vizavimo įrankį, į kurį įpilta spalvuoto skysčio. Juo vizuojama per skysčio meniskus. Nr. 2 įrankis, kuris gulsčiuku L horizontaliai nustatytas, be vizavimo leidžia išmatuoti nedidelių atstumų kelių m aukščių skirtumą. Nr. 3 parodo vizavimo įrankį, kuris gali būti namų darbo išlankstytas stiklinis vamzdelis su įpiltu paspalvuotu skysčiu. Juo vizuojama, kaip ir Nr. 1. Nr. 4 rodo, kaip galima dviejų veidrodžių ‚kampiu' (ekeriu) ir svambalu gauti akies aukštyje gulsčias vizūras į matuoklę. Šiuo atveju $\Delta h = i - a$. Rankinių įrankių niveliavimui yra daug įvairių konstrukcijų.

Naujųjų laikų n. esminės dalys yra žiūronas ir gulsčiukas, kurie turi būti suderinti savo fizinėmis savybėmis: gulsčiuko jautrumas ir jo dalmenų vertė turi atitikti žiūrono pajėgumą; vizuojamoji ašis turi būti tiksliai lygiagretė gulsčiuko ašiai. N. yra įvairių sistemų, tipų, modelių. Sudėtingas n. turi per 200 įvairių dalių: sraigtų, prizmių, veidrodėlių, mikrometrų, vernerių, lupų ir t.t. Nr. 5 yra paprastesnės sistemos n., kurio žiūronas ir gulsčiukas turi ištaisomus straigtelius, bet judviejų kūnai pastoviai sujungti. Nr. 6 ‚aklinasis' n., paplitęs JAV. Jis valdomas

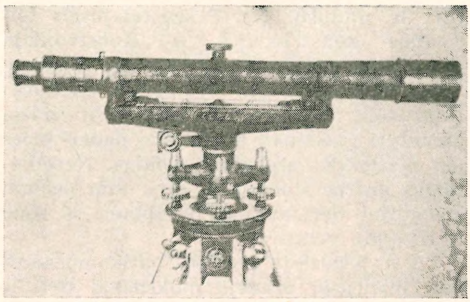

Aklinasis nivelyras (nr. 6)

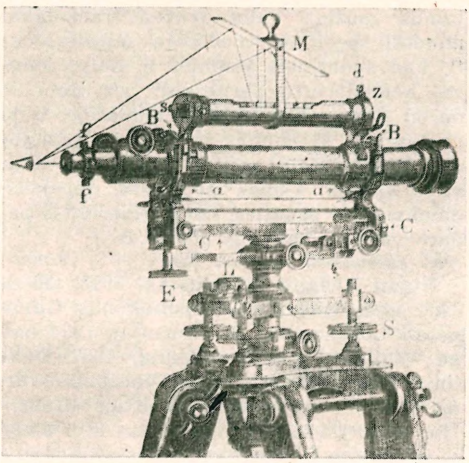

Nivelyras (nr. 7)

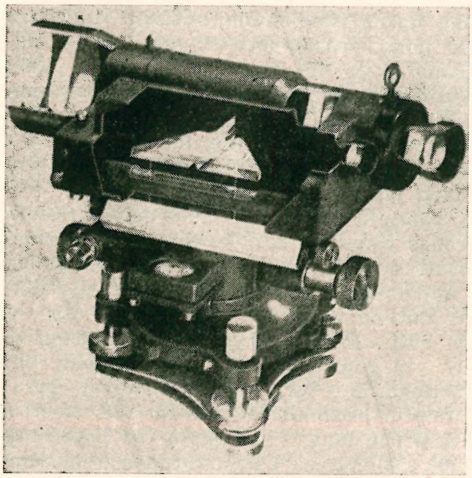

Šiandieninis nivelyras

padėklo gulsčiavimo sraigtų; yra senoviškas, ilgas, sistema patvari, patikima, bet turi ir minusų. Nr. 7 senstelėjusios europinės konstrukcijos n. Konstrukcija griozdiška, sunki, jautri vėjui ir temperatūrai, bet jame jau yra viena naujovė: veidrodėlis viršum gulsčiuko, o tai leidžia pamatyti gulsčiuko burbulėlio padėtį prieš pat matuoklės atskaitos pabaigą. Nereikalingas antras stebėtojas, arba tam pačiam stebėtojui nereikalinga užeidinėti iš šono ir trypimu veikti n.

XX a. pradžioje Europos optikomechaniniai institutai pradėjo moksliškai tirti ir tobulinti geodezinius ir kitus instrumentus: gerinti dalių savybes, šalinti netobulumus, mažinti dalių dydžius, racionaliai naudoti specifines medžiagų savybes,siekti, kad suderintos esminės n. dalys lengvai neišsiderintų pernešant, pervežant ir darbo metu. Tuo būdu n. sumažėjo, o jo pajėgumas, šviesumas ir vaizdo tikslingumas žymiai padidėjo. Palengvėjo ir niveliavimo darbas: vienas stebėtojas, nepakeisdamas kūno padėties, nevaikščiodamas padaro visas reikalingas atskaitas.

M. Ivanauskas, Nivelyrai 1934. *S.Dts.*

Nixon Richard Milhous (g. 1913) 36-sis JAV viceprezidentas, respublikonas. Gimęs netoli Los Angeles, Kalifornijoj, 1934 baigė Whittier, Calif., kolegiją, 1937 Duke univ. (Durham, N. C.) įgijo teisininko vardą ir 5 m. advokatavo Whittier (Calif.). Nuo 1942 tarnavo laivyne jaun. ltn. Dalyvavo kovose P. Pacifike, paleistas iš tarnybos 1946 ir išrinktas atstovų rūmų nariu. 1948 perrinktas antram terminui. Atstovų rūmuose dirbo antiamerikinei veiklai tirti komisijoje, kur pagarsėjo, prisidėdamas prie kenksmingos Alger Hiss veiklos išaiškinimo. 1950 išrinktas Kalifornijoje JAV senatoriumi. 1952 nominuotas ir išrinktas JAV viceprezidentu drauge su prezidentu Eisenhoweriu. Rinkiminės kampanijos metu beatodairiai kritikavo demokratų partijos darbus, bet 1953 pripažino, jog prezidentas Trumanas pagirtinas už sprendimą pasipriešinti komunistams Korėjoje. Nesėkmingai bandė pakreipti organizuotą darbininkiją respublikonų partijos pusėn. 1953 prezdento Eisenhowerio pasiųstas, lankė Tolimųjų Rytų kraštus, ieškodamas palankumo JAV politikai kovoje prieš Maskvos ekspansiją. 1954 respublikonų partijoje kilus nepasitenkinimui dėl senatoriaus McCarthy politinės veiklos metodų, N. lemiamai prisidėjo prie tos bylos likvidavimo, vadovaudamas visą reikalą taip, kad partija nesuskiltų. 1955 lankė Karaibų jūros kraštus, stiprindamas jų ryšius su JAV. 1956 kartu su prezidentu Eisenhoweriu išrinktas viceprezidentu antram terminui. 1957 lankė Afrikos kraštus ir grįžęs įspėjo amerikiečius, jog rasinė diskriminacija Amerikoje gali pastūmėti spalvotąjį kontinentą į komunistų glėbį. Sudarė programą Afrikos kraštams remti. N. pasireiškė labai aktyviai. 1958 pradžioje paskelbtas Eisenhowerio-Nixono susitarimas, kad N. eis prezidento pareigas su visomis galiomis ir pareigomis ligi Eisenhoweris pasveiks. N. lankydamasis Lotynų Amerikoje 1958 pavasarį buvo palydėtas prie jį nukreiptomis riaušėmis ir asmeniškais įžeidimais Venezueloje ir Peru. 1959 lankėsi Maskvoje. *S. Nrk.*

R. M. Nixon

Nizami Abu Muhammad Ilyas Nizam al Din (1140-1203) persų poetas, parašęs daug poemų ir eiliuotų pasakų ir laikomas po Firdausi antruoju persų poetu. Jo Makhzan al Assar gausi dvieilių šūkių ir patarlių, pasižymi stiliaus gyvumu ir paveikslų ryškumu. Laila u Magnun laikoma arabų Romeo ir Julija. Häft paikar savo gražiomis pasakomis primena Tūkstantį ir vieną naktį ir yra nepaprastai populiari Arti-

niuosiuose Rytuose. Iskendernameh aprašo Aleksandro D. gyvenimą epine forma, kur kaitaliojasi fantazija su filosofija. Visos penkios poemos paprastai eina kartu ir vadinamos Khamsat arba Pang Gang.

Nizianka, arba Balbata, upelis, Lydos ir Ščiutino aps. pasienyje, Katros (Nemuno) aukštupis; teka nuo Zabolotės bžk. į š.v., įteka į Moterties ež., iš kurio teka Katra; 15 km ilgumo.

Nižinskij Vaclav Fomič (1890–1950) lenkų kilmės rusų baleto šokėjas. Savo legendine šuolių technika, nepaprastu meniniu išpildymu N. buvo to meto Europos vyro šokėjo simbolis ir idealas. N. baleto mokyklą baigė Petrapily 1908 ir pasirodė pirmajame solo vaidmeny Don Juane (M. Fokino choreografija). Po kelių mėnesių buvo Diagilevo priimtas pirmuoju šokėju į jo tik ką suformuotą garsiąją baleto grupę, kuri 1909 pirmą kartą pasirodė Paryžiuje. Čia N. šoko Armidos Paviljone, Silfidose, Kunigaikštyje Igoryje ir Kleopatroje; vėliau Šecherezadoj ir Karnavale. 1911 N. šoko pačius žymiausius savo repertuaro vaidmenis: Rožės Spektrą ir Petrušką ir pirmąją savo paties choreografiją Faunõ popietė. Šiuo veikalu jis bandė duoti naują stilių — kampuotų ir staigių judesių — vietoje klasikinių. Taip pat įvedė stiprų erotinį elementą, kokio to meto baletuose dar nebuvo buvę. 1913 šoko Le sacré du printemps ir Jeux. Po kurio laiko dėl asmeninių priežasčių išsiskyrė iš Diagilevo trupės, o 1916 vėl buvo jon priimtas. Dar 9 metus buvo aktyvus šokėjas, bet, pradėjus rodytis vis stipresniems psichinio sutrikimo ženklams, apsigyveno su žmona Šveicarijoj. Nepagydytas ir mirė.

V. Nižinskij

G. Solpray, Le journal de Nijinsky 1953; *A. Chujoy,* The Dance Encyclopedia 1949. *B.V.*

Nižniaja Tunguska upė Rytų Sibire, Jenisiejaus deš. intakas, 2690 km ilgumo; teka nuo Kirensko mst. į š., toliau pro Turos mst. į š.v. ir ties Turuchansku įteka į Jenisiejų. Baseino plotas 471.000 km², vid. debitas prie žiočių 3600 m³/sek. Daug rėvų, jų didžiausia Bolšoj Porog, 130 km nuo žiočių.

Nižnij Novgorod žr. Gorkij.

Nižnij Tagil Rusijos mst. r. Uralo pakraštyj į š.v. nuo Sverdlovsko; apie 300.000 gyv. (1959). N.T. yra prie geležies rūdos kalno Visokaja su apie 100 mil. t rūdos ištekliais, netoli Tagilo ir Turos upių santakos. Miestą įkūrė 1725 kaip geležies pramonės vietą kasyklų savininkas Demidov. Sov. Sąjungai pramonėjant, N.T. išaugo į vieną didžiųjų metalurginės pramonės centrų. Po II pas. karo pastatyta didžiulė moderni prekinių vagonų gamykla, pagaminanti per metus 5000 vagonų. Dvi geležies rūdos tirpyklos, ginklų, geležinkelių bėgių ir kt. pramonė. N.T. artimoj apylinkėj yra aukso, platinos ir vario rūdos kasyklos.

Njegoš Juodkalnijos valdovų dinastija, valdžiusi 1700–1918.

Njegoš Petar Petrovič (1813–1851) juodkalniečių kunigaikštis, vyskupas ir poetas. Paveldėjimo keliu patapęs vyskupu, kartu patapo ir Juodkalnijos valdovu. Sudrausmino ir suvienijo į valstybę ligi tol laisvai ir primityviai kalnuose gyvenusias gentis; jai pateikė savotišką konstituciją, įvedė mokesčius, atidarė pirmąją pradžios mokyklą ir spaustuvę, rūpinosi kelių pravedimu, statydino sandėlius ir malūnus. Pasireiškė kaip poetas ir filosofas, apdainavęs tautos papročius ir apmąstęs žmogaus prigimtį bei jo paskirtį ir taip taikliai išryškinęs savo tautos pasaulį, kad jo raštai patapo populiariausi visoje Juodkalnijoje. Išsp. Luča mikrokozma, Gorski vijenac draminė poema, vaizduojanti juodkalniečių laisvės kovas XVII a. gale.

Nkrumah Kvame (g. 1909) Ganos ministras pirmininkas (nuo 1957). Mokslus ėjo JAV ir Anglijoje. 1951–57 Aukso kranto vyriausybės pirmininkas, paskui Ganos valstybės politikas, liaudies partijos vadas. Išsp. Towards Colonial Freedom 1946, Education and Nationalism in West Africa.

NKVD (santrumpa — Narodnyj komisariat vnutrennich del ‚vidaus reikalų liaudies komisariatas'). 1917 bolševikai pasigrobę valdžią Rusijoje įsteigė slaptą policiją, vad. Čeką, o 1922 jos pavadinimą pakeitė į GPU. 1934 VI 10 buvo įsteigta NKVD. 1943 pakeistas vardas į NKGB (Narodnyj komisariat gosudarstvennoj bezopasnosti ‚Valstybės saugumo liaudies komisiaratas'), kuriam buvo perduota slaptoji policija ir iš NKVD išimta. 1946 III 15 Aukščiausiajam SSSR Sovietui nutarus,

liaudies komisariatai buvo pavadinti ministerijomis. Tada vietoj NKVD atsirado MVD, vieton NKGB atsirado MGB (Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti ‚valstybės saugumo ministerija'). 1953 III 15 į MVD buvo įjungta MGB ir drauge saugumo policija. 1954 III 13 valstybės saugumo policija buvo iš MVD išskirta ir buvo perduota specialiam valstybės saugumo komitetui prie SSSR ministrų tarybos. MVD buvo paliktos tik viešosios funkcijos: viešasis saugumas, socialistinės nuosavybės apsauga, pilietinės padėties aktų sudarymo įstaigų priežiūra ir kt.

Nors daug pavadinimų turėjusi, SSSR slaptoji saugumo policija nuo 1917 savo veiksmais tebėra ta pati organizacija. Ji yra kariniais pagrindais organizuota ir disciplinuota, įvairios rūšies ginklais ginkluota, nes tai pagrindinė jėga sovietiškakajam valdymui palaikyti. Pagrindiniai jos uždaviniai sekti vad. kontrarevoliucionierius, liaudies priešus, pagal sovietišką sampratą, ir naikinti bet kokią ir bet kur pasireiškiančią ar įtariamą opoziciją. Jai buvo leistos visokeriopos sekimo ir opozicijos naikinimo priemonės. Net ir teismo bylose saugumo policija politinio tikslumo sumetimais galėjo daryti savo sprendimus.

Pirmasis šios policijos viršininkas buvo lenkų bajorų kilmės Feliksas Dzeržinskis. Po jo sekė visa eilė kitų tokiais pat žiaurumais pasižymėjusių viršininkų: Jagoda, Ježov, Beria ir kt.

Kruviniausia šios policijos veikla buvo pirmaisiais revoliucijos metais, 1930–35 žemės ūkį kolektyvizuojant ir kovojant su valstiečiais, pasipriešinusiais eiti į kolchozus. Skaičiuoja, kad dėl pasipriešinimo kolchozams vien Ukrainoje buvo išvežta ir sunaikinta apie 6 mil. gyventojų. Priverčiamieji darbai kasant Baltijos–Baltosios jūrų, Maskvos–Volgos kanalus ir kitose vietose buvo šios policijos priežiūroje. Visos Sovietų Sąjungos priverčiamųjų darbų stovyklos, kuriose žuvo milijonai gyventojų, buvo šios policijos žinioje. NKVD, kaip ginkluotos pajėgos rankomis, ir iš Lietuvos į Sibirą buvo išvežta ir iššudyta: 1940–41 34.260 žmonių, o 1945–52 apie 350.000.

Noack 1. Ferdinand (1865–1931) vokiečių archeologas, tyrinėjęs klasikinės senovės architektūrą. Išsp. Die Baukunst des Altertums 1910, Eleusis 1927.

2. Ulrich (g. 1899) vokiečių istorikas, ligi II pas. karo pabaigos Greifswaldo univ. prof., nuo 1946 Würzburgo. Išsp. Bismarcks Friedenspolitik 1925, Geschichtswissenschaft und Wahrheit 1935, Katholizität und Geistesfreiheit nach den Schriften von John Dalberg Acton 1936 (²1947), Politik als Sicherung der Freiheit 1947.

Noailles 1. Anne-Elisabeth de Brancovan de (1876–1933) prancūzų poetė. Kilusi iš rumunų aristokratų šeimos, poetės vardą susidarė dviem pirmaisiais eilėraščių rinkiniais (Le Coeur innombrable 1901, ²1918 ir L'Ombre des jours 1902). Sekančios poezijos knygos (Les éblouissements 1907, Les Vivants et les Morts 1913, Les Forces éternelles 1920, Poème de l' Amour 1929, L'honneur de souffrir 1930, Poèmes d'enfance 1930 ir kt.) dar labiau padidino jos prestižą, ir tarpkario laikotarpyje N. buvo statoma šalia pačių didžiausių prancūzų poetų. Šiandien jos vardas retai kieno beminimas. Iš 25 metų perspektyvos žiūrint aiškiai matyti, kad N. poezija buvo stipriai pervertinta. A. Gide, ruošdamas prancūzų poezijos antologiją, nerado nė vieno dėtino eilėraščio. Jos kūryba pasižymi moterišku sensualumu ir emociniu intensyvumu, būdingais bergsonizmo epochos poezijai, bet forma banali, konvencionali. Šalia poezijos, N. paskelbė keletą prozos dalykų (Nouvelle espérance 1903, Le Visage emerveillé 1904, La Domination 1905) ir autobiografinį veikalą Le livre de ma vie 1932. *A.Č.*

2. Louis Marie de (1756-1804) prancūzų generolas, dalyvavęs Š. Amerikos kovoje dėl laisvės. 1789 išrinktas atstovu į generalinę luomų atstovybę (États Généraux). Trečiajam luomui 1789 VI 17 pasiskelbus tautos susirinkimu, N. vienas pirmųjų prisijungė prie trečiojo luomo atstovų. Taip pat N. buvo vienas iniciatorių feodalines privilegijas naikinant. 1792 emigravo iš Prancūzijos. Napoleono metu tarnavo kariuomenėje.

Noakas Eugenijus (g. 1919 X 12) teisininkas. 1930 baigė Raseinių gimn., 1938 VDU teisių fak. 1948 gavo teisių dr. laipsnį Müncheno univ. parašęs disertaciją Lebenslauf der Verbrecher als Sozial Gehobener Schicht. 1934–40 susisiekimo ministerijoje ir 1940 Vilniaus aps. viršininko padėjėjas, 1942–44 Vilniaus apylinkės teisėjas. 1948–51 advokatas prie amerikiečių teismų Vokietijoje. 1948–49 Lietuvių Bendruomenės centro valdybos narys ir reikalų vedėjas. 1951 atvyko į JAV. 1955–57 atsi-

steigusios užsienyje Neo Lithuania korporacijos pirmininkas, 1958–59 Amerikos lietuvių tarybos Naujorke pirmininkas. Išsp. Lygtinis nuteisimas Lietuvoje.

Noakowski Stanisław Witold (1867-1928) lenkų architektas, meno istorikas. 1899 meno istorijos dėstytojas Strogonovo meno mokykloje Maskvoje. 1906 Maskvos valstybinės meno mokyklos prof. 1918 Varšuvos politechnikumo prof. Pastatė keletą kapų koplytėlių ir paminklų pvz. 1895 koplytėlė T. Kosciuškos širdžiai Rapersvilyje (Šveicarijoje). Išsp.: Szkice architektoniczne polskie w stylach XIII–XVIII w. Pomysły na wzorach istniejących oparte 1916, Architektura polska, szkice kompozycyjne 1920, Zamki i Pałace Polskie fantazje architektoniczne — Ruiny zamków na Mazowszu 1928. Giliai pažindamas Lenkijos meno istoriją, N. savo piešinių serijose išvystė emocijos pilnas tautines architektūros fantazijas, kuriuose dominuoja istorinių stilių ornamentiniai pradai. Fasadus ir interjerus niekados neegzistavusių pastatų N. savo piešiniuose traktavo laisvai, tapybiškai sugestionuodamas jų galimą istoriškumą (žr. pav. LE XIV, 433).

P. Ettinger, N. S., opyt charaktieristiki 1922; *M. Wallis*, S. N. (Monografie artystyczne t.20); S. N. Album, wstęp A. Wojciechowskiego 1953.

Nobel 1. Alfred Bernhard (1833 X 21 Stockholm — 1896 XII 10 San Remo) švedų chemikas ir pramonininkas, gabus išradėjas. Užaugo ir subrendo Petrapilyje. Šešiolikametis buvo nuvykęs Amerikon pas John Ericsson (žr.) studijuoti galimybės vietoj garo mašinas varyti šiltu oru. Netrukus grįžęs atgal į Petrapilį, toliau savarankiškai mokėsi. Sulaukęs 21 metų, tobulai kalbėjo švedų, rusų, anglų, vokiečių ir prancūzų kalbomis. Pirmieji jo išradimai (1857) buvo naujas gazometras, prietaisas skysčiams matuoti ir barometras. 1859 drauge su tėvu (2) grįžo Švedijon, kur iki mirties tęsė bandymus su nitroglicerinu, pradžioje, maišydamas su juoduoju paraku bei kitomis ji sugeriančiomis medžiagomis. Ieškodamas finansinės paramos, 1861 nuvyko į Paryžių, kur jam pavyko suidominti Napoleoną III savo ‚sprogstamąja alyva'.

A. B. Nobel

Gautosios paramos dėka buvo įrengta Helenborge laboratorija, kurią pastatė artimas bičiulis Alarik Liedbeck, vėliau vadovavęs daugelio N. fabrikų statyboms. 1866 N. išrado dinamitą. Bandymai reikalavo didelės drąsos, nes buvo labai pavojingi. 1867 Helenborge laboratorijos sprogime žuvo jauniausias brolis Oskaras (4). Ryšium su tuo buvo net uždrausta nitroglicerią gaminti. Naują laboratoriją teko įrengti ant baidoko toliau nuo kranto, nuolatos ją kilnojant dėl kaimynystėje gyvenančių žmonių protesto. Tačiau N. ‚sprogstamoji alyva' netrukus pradėta su pasisekimu naudoti Švedijos kasyklose. 1864 N. sudarė pirmąją nitroglicerino b-vę. Pirmieji sprogstamųjų medžiagų fabrikai pastatyti Švedijoje, Norvegijoje ir Vokietijoje. Išradus dinamitą, jų atsirado Amerikoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Ispanijoje, Italijoje ir Šveicarijoje. Pats vadovaudamas, tvarkydamas gausią korespondenciją, N. toliau vykdė tyrinėjimus. 1875 išrado dinamitą-gumą, 1889 dūmų nesukeliantį paraką — balistitą. Iš viso yra padaręs apie 350 išradimų. Šeimos nesukūrė. Buvo kosmopolitas, paveiktas šviečiamojo amžiaus dvasios. Todėl nenuostabu, jog ir visą savo gyvenimą pašventęs sprogstamųjų medžiagų gamybai, labai brangino žmonijos taikos idealą. 1895 testamentu savo turto (per 31 mil. šv. kronų) didžiąją dalį paskyrė specialiam kasmetinių premijų fondui (žr. N. premijos).

A. W. Conquist, A. N., hans fader och hans bröder 1898; *P. T. Cleve*, A. N. Sa vie et ses travaux (Les Prix Nobel en 1901); *H. Schück - R. Sohlman*, A. N. och hans släkt 1926.

2. Emanuel (1801–1872) Alfredo (1) tėvas, sprogstamųjų medžiagų pramonininkas, kilęs iš žymios švedų giminės, kuri praeityje vadinosi Nobilius. Keturiolikametis atliko jūrų kelionę, tapo Mahomed-Ali architektu Egipte. 1818 grįžo Švedijon ir toliau studijavo architektūrą. 1827 buvo vienas Stockholmo technikos m-klos steigėjų, paskirtas prof. Nuo tada pradėjo reikštis išradėju. Pirmasis Švedijoje susidomėjo kaučuko gamyba ir pritaikymu. Tarpininkaujant Rusijos ambasadoriui Haartmanui, 1837 išvyko į Petrapilį, kur savo išrastomis torpedomis laimėjo caro vyriausybės palankumą. 1842 Petrapily įsteigė mechanines dirbtuves ir liejyklą. Pasibaigus Krymo karui, neteko vyriausybės užsakymų, pateko į ūkinius sunkumus. 1857 grįžo Švedijon ir čia su sūnumi Alfredu

(1) pradėjo bandymus su nitroglicerinu. Jauniausiojo sūnaus (4) tragiška mirtis jį giliai sukrėtė — tapo paralyžuotas.

3. Ludvig Emanuel (1831–1888) Alfredo (1) brolis, mechanikas, sukaupęs didelį patyrimą Petrapily, administruodamas jam pavestus tėvo fabrikus. Patobulino šautuvų gamybą. 1868 drauge su broliu Robertu (5) įsteigė didžiausią tuometinės Rusijos naftos bendrovę.

4. Oskar Emil (1843–1867) neilgai dirbęs su tėvu (2), vykdant bandymus su nitroglicerinu. Helenborgo laboratorijos sprogimo auka.

5. Robert Hjalmar (1829–1896) Alfredo (1) brolis, pramonininkas. Būdamas jaunuolis, dvejus metus plaukiojo jūromis. Po to dirbo tėvo (2) dirbtuvėse Petrapily, įsteigė nitroglicerino fabriką Suomijoj, vadovavo tėvo fabrikui Vintervikene, Švedijoj. 1871 grįžo Petrapilin. Keliaudamas po Kaukazą, pastebėjo ten esančius žibalo turtus, kuriuos su broliu Liudviku (3) pradėjo eksploatuoti. *J.K.Čg.*

Nobelio premijos skiriamos kasmet tiems, kurie, Alfredo Nobelio testamentine valia, per praėjusius metus žmonijai ‚daugiausia patarnavo'. Jos mokamos iš fondo, kurį sudaro N. užrašytas kapitalas. 1942 šis kapitalas prašoko 52 mil. švediškų kronų. Jo metiniai nuošimčiai dalijami į penkias lygias premijas: fizikos, chemijos, fiziologijos bei medicinos, literatūros ir taikos. Kiekviena jų gali būti dalijama tarp kelių asmenų arba skiriama institucijoms. Jei kuriais metais nėra kandidato, premijos suma paliekama sekantiems metams. N.p. iškilmingai įteikiamos kasmet Nobelio mirties dieną Stockholme ir Oslo, dalyvaujant Švedijos ir Norvegijos karaliams. Fizikos ir chemijos laureatus renka Švedijos mokslų akademija, fiziologijos bei medicinos — Stockholmo Karolio vardo institutas, literatūros — Švedų akademija, taikos — Norvegijos seimo (Storting) sudaryta penkių asmenų komisija. Šios institucijos taip pat konsultuoja žymius tarptautinius specialistus. Be piniginės premijos, lauretai gauna N.p. diplomą ir medalį. Mokslo pasaulyje N.p. vertinamos kaip aukščiausias pasižymėjimo ženklas. 1935 N. taikos premiją paskyrus nacių koncentracijos stovykloje kalinamam laikraštininkui v. Ossietzky, Vokietijos piliečiams režimo buvo uždrausta priimti N.p., kaip ‚nesuderinamą su vokiečių tautos garbe'. 1958 N. literatūros premiją laimėjęs sovietų rašytojas Boris Pasternak buvo taip pat režimo priverstas nuo jos atsisakyti. Nuo 1901 kasmet išleidžiami N.p. metraščiai su laureatų biografijomis – Les Prix Nobel.

Nobelio premijų laimėtojai:

Premijų pavadinimų santrumpos: F=fizikos, Ch=chemijos, M=fiziologijos ir medicinos, L=literatūros, T=taikos.

Kraštų pavadinimų santrumpos: A=Airija, Ar=Argentina, Au=Austrija, B=Belgija, D=Danija, DB=D. Britanija, Č=Čilė, I=Indija, Is=Islandija, Isp=Ispanija, It=Italija, J=Japonija, JAV=Jungtinės Amerikos Valstybės, K=Kanada, Ki=Kinija, L=Lenkija, N=Norvegija, O=Olandija, P=Portugalija, Pr=Prancūzija, R=Rusija, S=Suomija, Š=Švedija, Šc=Šveicarija, V=Vengrija, Vo=Vokietija.

1901 F: W. C. Röntgen (Vo). Ch: J. H. van't Hoff (O). M: E. v. Behring (Vo). L: R. F. A. Sully-Prudhomme (Pr). T: H. Dunant (Šc), F. Passy (Pr).

1902 F: H. A. Lorentz, P. Zeeman (O). Ch: E. Fischer (Vo). M: Sir R. Ross (DB). L: T. Mommsen (Vo). T: E. Ducommun, C. A. Gobat (Šc).

1903 F: H. Becquerel, P. ir M. Curie (Pr). Ch: S. A. Arrhenius (Š). M: N. R. Finsen (D). L: B. Björnson (N). T: Sir W. R. Cremer (DB).

1904 F: J. W. S. Rayleigh (DB). Ch: Sir W. Ramsey (DB). M: J. P. Pavlov (R). L: F. Mistral (Pr), J. Echegaray (Isp). T: Tarpt. teisės institutas, Gent (B).

1905 F: P. Lenard (Vo). Ch: A. v. Baeyer (Vo). M: R. Koch (Vo). L: H. Sienkiewicz (L). T: B. v. Suttner (Au).

1906 F: J. J. Thomson (DB). Ch: H. Moissan (Pr). M: C. Golgi (It), S. Ramón y Cayal (Isp). L: G. Carducci (It). T: T. Roosevelt (JAV).

1907 F: A. A. Michelson (JAV). Ch: E. Buchner (Vo). M: C. L. A. Laveran (Pr). L: R. Kipling (DB). T: E. Moneta (It), L. Renault (Pr).

1908 F: G. Lippmann (Pr). Ch: E. Rutherford (DB). M: P. Ehrlich (Vo), I. Mečnikov (R). L: R. Eucken (Vo). T: F. Bajer (D), K. P. Arnoldson (Š).

1909 F: G. Marconi (It), F. Braun (Vo). Ch: W. Ostwald (Vo). M: T. Kocher (Šc). L: S. Lagerlöf (Š). T: A. Beernaert (B), P. B. d'Estournelles de Constant (Pr).

1910 F: J. D. van d. Waals (O). Ch: O. Wallach (Vo.). M: A. Kossel (Vo.). L.: P. Heyse (Vo). T: Tarpt. taikos tarnyba, Bern (Šc).

1911 F: W. Wien (Vo). Ch: M. Curie (Pr). M: A. Gullstrand (Š). L: M. Maeterlink (B). T: T. M. C. Asser (O), A. Fried (Au).

1912 F: G. Dalén (Š). Ch: V. Grignard, P. Sabatier (Pr). M: A. Carrel (JAV). L: G. Hauptmann (Vo). T: E. Root (JAV).

1913 F: H. Kamerlingh-Onnes (O). Ch: A. Werner (Šc). M: C. Richet (Pr). L: R. Tagore (I). T: H. La Fontaine (B).

1914 F: M. v. Laue (Vo). Ch: T. W. Richards (JAV). M: R. Bárány (Au). L: nepaskirta. T: nepaskirta.

1915 F: W. H. Bragg, W. L. Bragg (DB). Ch: R. Willstätter (Vo). M: nepaskirta. L: R. Rolland (Pr). T: nepaskirta.

1916 F, Ch, M: nepaskirtos. L: V. v. Heidenstam (Š). T: nepaskirta.

1917 F: C. G. Barkla (DB). Ch: nepaskirta. M: nepaskirta. L: K. Gjellerup, H. Pontoppidan (D). T: Tarpt. raudonojo kryžiaus komitetas, Ženeva (Š).

1918 F: M. Planck (Vo). Ch: F. Haber (Vo). M, L, T: nepaskirtos.

1919 F: J. Stark (Vo). Ch: nepaskirta. M: J. Bordet (B). L: C. Spitteler (Šc). T: W. Wilson (JAV).

1920 F: C. E. Guillaume (Šc). Ch: W. Nernst (Vo). M: A. Krogh (D). L: K. Hamsun (N). T: L. Bourgeois (Pr).

1921 F: A. Einstein (Vo). Ch: F. Soddy (DB). M: nepaskirta. L: A. France (Pr). T: K. H. Branting (Š), C. L. Lange (N).

1922 F: Niels Bohr (D). Ch: F. W. Aston (DB). M: A. V. Hill (DB), O. Meyerhof (Vo). L: J. Benavente (Isp). T: F. Nansen (N).

1923 F: R. A. Millikan (JAV). Ch: F. Pregl (Au.). M.: F. G. Banting, J. J. Macleod (DB). L: W. B. Yeats (A). T: nepaskirta.

1924 F: K. M. G. Siegbahn (Š). Ch: nepaskirta. M: W. Einthoven (O). L: W. S. Reymont (L). T: nepaskirta.

1925 F: J. Franck, G. Hertz (Vo). Ch: R. Zsigmondy (Au). M: nepaskirta. L: B. Shaw (DB). T: Sir A. Chamberlain (DB), C G. Dawes (JAV).

1926 F: J. Perrin (Pr). Ch: T. Svedberg (Š). M: J. Fibiger (D). L: G. Deledda (It). T: A. Briand (Pr), G. Stresemann (Vo).

1927 F: A. H. Compton (JAV), C. T. R. Wilson (DB). Ch: H. Wieland (Vo). M: J. Wagner-Jauregg (Au). L: H. Bergson (Pr). T: F. Buisson (Pr), L. Quidde (Vo).

1928 F: O. W. Richardson (DB). Ch: A. Windaus (Vo). M: C. J. H. Nicolle (Pr). L: Sigrid Undset (N). T: nepaskirta.

1929 F: L. V. de Broglie (Pr). Ch: A. Harden (DB), v. Euler-Chelpin (Vo). M: C. Eijkman (O), Sir F. G. Hopkins (DB). L: T. Mann (Vo). T: F. B. Kellogg (JAV).

1930 F: Sir C. V. Raman (I). Ch: H. Fischer (Vo). M: K. Landsteiner (Au). L: S. Lewis (JAV). T: N. Söderblom (Š).

1931 F: nepaskirta. Ch: C. Bosch, F. Bergius (Vo). M: O. H. Warburg (Vo). L: E. A. Karlfeld (Š). T: J. Addams, N. M. Buttler (JAV).

1932 F: W. Heisenberg (Vo). Ch: I. Langmuir (JAV). M: Sir C. Sherrington, E. D. Adrian (DB). L: J. Galsworthy (DB). T: nepaskirta.

1933 F: E. Schrödinger (Au), P. A. M. Dirac (DB). Ch: nepaskirta. M: T. H. Morgan (JAV). L: I. Bunin (R). T: Sir N. Angell (DB).

1934 F: nepaskirta. Ch: H. C. Urey (JAV). M: G. H. Whipple, G. R. Minot, W. P. Murphy (JAV). L.: L. Pirandello (It). T: A. Henderson (DB).

1935 F: J. Chadwich (DB). Ch: F. Joliot, I. Joliot-Curie (Pr). M: Spemann (Vo). L: nepaskirta. T: C. v. Ossietzky (Vo).

1936 F: V. F. Hess (Au), C. D. Anderson (JAV). Ch: P. Debye (Vo). M: Sir H. H. Dale (DB), O. Loewi (Au). L: E. G. O'Neill (JAV). T: C. Saavedra Lamas (Ar).

1937 F: C. J. Davisson (JAV), G. P. Thomson (DB). Ch: W. N. Haworth (DB), P. Karrer (Šc). M: A. Szent-Györgyi von Nagyrapolt (V). L: R. Martin du Gard (Pr). T: Lord E. Cecil of Chelwood (DB).

1938 F: E. Fermi (It). Ch: R. Kuhn (Vo). M: C. Heymans (B). L: P. Buck (JAV). T: Nanseno pabėgėlių globos įstaiga, Ženeva (Šc).

1939 F: E. O. Lawrence (JAV). Ch: A. Butenandt (Vo), L. Ruzicka (Šc). M: G. Domagk (Vo). L: F. E. Sillanpää (S). T: nepaskirta.

1940–42 F, Ch, M, L, T: nepaskirtos.

1943 F: O. Stern (JAV). Ch: G. Hevesy de Heves (V). M: H. Dam (D), E. A. Poisy (JAV). L, T: nepaskirtos.

1944 F: J. J. Rabi (JAV). Ch: O. Hahn (Vo). M: J. Erlanger, H. S. Gasser (JAV). L: J. V. Jensen (D). T: Tarpt. raudonojo kryžiaus komitetas, Ženeva (Šc).

1945 F: W. Pauli (JAV). Ch: A. I. Virtanen (S). M: Sir A. Fleming, E. B. Chain, Sir H. W. Flosey (DB). L: G. Mistral (Č). T: C. Hull (JAV).

1946 F: P. W. Bridgman (JAV). Ch: J. B. Summer, J. H. Northrop, V. M. Stanley (JAV). M: H. J. Muller (JAV). L: H. Hesse (Šc). T: E. G. Balch, J. R. Mott (JAV).

1947 F: Sir E. V. Appleton (DB). Ch: Sir R. Robinson (DB). M: C. F. Cori, G. Tilori (JAV), B. A. Houssay (Ar). L: A. Gide (Pr). T: Kvakeriai (DB, JAV).

1948 F: P. M. S. Blackett (DB). Ch: A. W. K. Tiselius (Š). M: P. H. Müller (Šc). L: T. S. Eliot (DB). T: nepaskirta.

1949 F: H. Yukawa (J). Ch: W. F. Giauque (JAV). M: W. R. Hess (Šc), A. E. Moniz (P). L: W. Faulkner (JAV). T: Lord I. Boyd Orr of Brechin (DB).

1950 F: C. F. Powell (DB). Ch: O. Diels, K. Alder (Vo). M: E. C. Kendall (JAV), T. Reichstein (Šc), P. S. Hench (JAV). L: B. A. W. Russell (DB). T: R. Bunche (JAV).

1951 F: Sir J. D. Cockroft (DB), E. T. S. Walton (A). Ch: E. M. McMillan, G. T. Seaborg (DB). M: M. Theiler (JAV). L: P. F. Lagerkvist (Š). T: L. Jouhaux (Pr).

1952 F: F. Bloch, E. M. Purcell (JAV). Ch: A. J. Martin, R. L. M. Synge (DB). M: S. A. Waksman (JAV). L: F. Mauriac (Pr). T: A. Schweizer (Pr).

1953 F: F. Zernike (O). Ch: H. Staudinger (Vo). M: A. Krebs (DB), F. A. Lipmann (JAV). L: Sir W. S. Churchill (DB). T: G. C. Marshall (JAV).

1954 F: M. Born, W. Bothe (Vo). Ch: L. C. Pauling (JAV). M: J. F. Enders, F. C. Robins, T. H. Weller (JAV). L: E. Hemingway (JAV). T: JT aukštojo patikėtinio įstaiga pabėgėlių reikalams, Ženeva (Šc).

1955 F: W. E. Lamb jr., P. Kusch (JAV). Ch: V. du Vigneaud (JAV). M: H. Theorell (Š). L: H. Laxness (Is). T: nepaskirta.

1956 F: W. Shockley, J. Barden, W. H. Brattain (JAV). Ch: Sir Cyril Hinshelwood (DB), N. N. Semenov (R). M: A. F. Cournand (Pr), W. Forssmann (Vo), D. W. Richards (JAV). L: J. R. Jiménez (Isp). T: nepaskirta.

1957 F: Tsung-Dao Lee, Cheng Ning Yang (Ki). Ch: A. R. Todd (DB). M: D. Bovet (It). L: A. Camus (Pr). T: L. Bowles Pearson (K).

1958 F: P. A. Čerenkov, I. Tamm, J. M. Frank (R). Ch: Fr. Sanger (DB). M: G. W. Beadle, E. L. Tatum, J. Lederberg (JAV). L: B. Pasternak (R). T: kun. G. H. Pire (B).

E. Meier, A. N., Nobelstiftung, N. preise 1954.

K. J. Čg.

Nobelis (lot. nobelium) stp. No, dirbtinis cheminis elementas nr. 102, priklausąs transuranų grupei, buvo pagamintas Nobelio inst., ciklotrone bombarduojant elementą kiurį (curium, nr. 96) teigiamai įelektrintas grynanglio ionas.

Nobile Umberto (g. 1885) italų tyrinėtojas avantiūristas, gen. Baigęs Neapolio politechnikos inst. tarnavo Romoj viešųjų darbų skyriuje, vėliau gavo vietą krašto apsaugos ministerijoj, kur jam buvo pavesta pastatydinti orlaivį Romą. 1926 V jis drauge su R. Amundsenu ir am. L. Ellsworthu (finansistu, poliarinės avionavigacijos entuziastu ir rėmėju) orlaiviu Norge perskrido iš Spicbergeno pro šiaurės ašigalį į Aliaskos vietovę Teller. Tai buvo pirmasis pasisekęs šios rūšies skridimas istorijoje, ir dėl šio žygio jis buvo pakeltas į gen. laipsnį, savo alma mater m-los pakviestas prof. ir padarytas markizu. Kilus viešiems ginčams su jo bendrakeleiviais ir abejonėms dėl jo vaidmens toje ekspedicijoje, jis pasišovė suruošti savo atskirą ekspediciją orlaiviu į šiaurės ašigalį ir tuo įrodyti savo sugebėjimus bei turėtą vadovaujamą vaidmenį Norge ekspedicijoj. Dėl to 1928 V jis išskrido su rinktine įgula Italijos valstybės pastatytu orlaiviu Italia į šiaurės ašigalį. Pasiekus ašigalį ir ant jo išmetus italų tautinę vėliavą ir kryžių, orlaivis pakeliui į Spicbergeną staiga pasidarė nesuvaldomas, pakrypo priešakiu žemyn ir ėmė greitai leistis. Nuo dūžio į ledą gondola suiro ir pasiliko ant ledo, o orlaivis drauge su jame buvusiais 7 įgulos nariais iškilo aukštyn ir buvo nunešta oro srovių š.r. linkme ir dingo be jokių pėdsakų. Lakūnas Lindbergas po mėnesio išgelbėjo N., o daugumą kitų išgelbėjo rusų ledlaužio Krasin ekspedicija. Specialios italų komisijos tardymu N. buvo pripažintas atsakingu už įvykusią katastrofą ir neteko laimėtų titulų, bet nebuvo baudžiamas. Išvykęs į Sov. Rusiją dirbo orlaivių statyboje. 1945 jis buvo rehabili-

tuotas. 1939–42 N. gyveno JAV ir buvo prof. Išsp. L'Italia al Polo Nord 1929, Posso dire la verita 1945, L'Europa al bivio 1947, Elementi di aerodinamica 1954.

E. Dithmer, The Truth About Nobile 1933; *D. Giudici,* The Tragedy of the Italia 1929.

Nobiles (lot. ‚žinomieji, kilmingieji') sen. Romoje vadinosi aukščiausias senatorių luomas, kuriam priklausė aukščiausias tarnybas turėję asmenys ir jų palikuonys. Jie turėjo ius imaginum, teisę turėti vaškinius protėvių paveikslus, nešiojo auksinį žiedą, dėvėjo apatinį drabužį (tunica) plačiais purpuro apsiuvais(latus clavus), jų batai būdavo atženklinti sidabriniu C (lunula), teatre jie turėdavo garbės vietą. Tik šis luomas ilgą laiką teturėjo teisę užimti aukštąsias (pradedant kvestoriaus) tarnybas ir budriai žiūrėjo, kad kuris nors homo novus (‚naujas žmogus', t.y. nesenatorių luomo) nepatektų į konsulus. Tik nepaprastai šauniems asmenims, kaip Marijui, Ciceronui, senatas buvo aplinkybių priverstas suteikti konsulo vietą ir įsileisti į senatą. Kandidatai į aukštąsias vietas liaudies susirinkimui tebuvo siūlomi tik iš senatorių luomo. Šios valdininkų aristokratijos pagrindą sudarė senosios kilmingųjų patricijų giminės, gan seniai papildytos kai kurių plebėjų giminėmis, tad ir kreipimosi į senatą formulė buvo patres conscripti (‚patricijai ir prirašytieji').

Italijoje nuo viduramžių pabaigos iki XVIII a. bajorų luomo nariai apskritai būdavo vadinami nobili. Anglų snob kilęs iš s(ine) nob(iltae) ‚be kilmės'.

M. Gelzer, Die Nobilität der röm. Republik 1912; *F. Muenzer,* Röm. Adelsparteien und Adelsfamilien 1920; *E. Meyer,* Roemischer Staat u. Staatsgedanke 1948.

Nobili Flaminijusz (1530–1590) istorikas. Išsp. Narratio de rebus gestis Stephani I Reg. Pol. et Mag. Duc. Lithuan. 1582.

Nobilitacija įbajorinimas; senovės Lietuvoje bajorystės ir jos teisių suteikimas kuriam nors valstybei ar did. kunigaikščiui nusipelnusiam asmeniui, dažniausiai kuriam žymiam miestiečiui. Patriarchalinės monarchijos laikais bajorystė buvo rišama su karo tarnyba ir galėjo būti suteikiama did. kunigaikščio nuožiūra kuriam asmeniui, pvz. laisvajam valstiečiui, pajėgiančiam savo lėšomis eiti karo tarnybą. Taip Vytautas kartais subajorindavo savo pasižymėjusius karius, jei jie dar nebuvo bajorai. Įsigalėjus didikams ir vėliau bajorams Lietuvoje, did. kunigaikščio n. teisės buvo suvaržytos. XVI–XVIII a. n. buvo seimo kompetencijoje. Seimo nutarimu bajorystė galėjo būti suteikiama kuriam nors asmeniui, jo gyvenamojo pavieto bajorų seimeliui ar valstybės etmonui prašant bei užtariant ir kitiems seimo atstovams sutinkant. Su n. buvo surištas kiekvienu atveju atskirai nustatytos pinigų sumos įnešimas į valstybės iždą. *K.Avž.*

Nobilitetas (lot. nobilitas iš nobiles) aukštasis luomas; diduomenė. Žr. Nobiles.

Noble auksinė Anglijos moneta, pasirodžiusi Edvardo III laikais 1344.

Noblesse oblige (pr.) kilmingumas ar pareigų aukštumas verčia taip, o ne kitaip pasielgti.

Nobre Antonio (1867–1900) portugalų poetas. Teisių mokslus baigė Coimbros ir Paryžiaus univ. Vėliau, džiovos pakirstas, jau nebegalėjo nieko tikėtis iš gyvenimo. Jau iš pat jaunystės negaluodamas susigyveno su mirtimi, kuri nulėmė jo būdą ir likimą. Tad nenuostabu, kad jo poezijos rinkinys So 1892 yra liūdniausia portugalų knyga. To nepaisant joks jaunas portugalų poetas nebuvo taip šiltai priimtas, kaip jis, ir ištisa naujoji poetų karta išaugo jo įtakoje. Jame kovoja dvi priešingos asmenybės: esteto, susižavėjusio naujausiomis dekadentizmo formomis ir regionalisto, besiklausančio savo žemės balso. Priešginybės kartais pabrėžiamos tam pačiam eilėraštyje, kaitaliojant įvairius ritmus. Stilius, pakaitomis, smurtingas ir apysaldis, rodo gilų išvidinį nerimą. Jo lyrika perkeičia simbolistų patyrimą į skausmingą, meniškai žavią, išvidinių skausmų ir vargų išraišką. Despedidas išsp. 1902.

Nobrega Manoel (1517–1570) portugalų jėzuitas, 1549 atsikėlęs į Braziliją, pasireiškė kaip vienas žymiausių krašto evangelizatorių. Jis pasirūpino suburti indėnus į didesnes grupes ir tuo būdu galėjo juos pakrikštyti ir civilizuoti. Jam šis darbas taip sekėsi, kad netrukus jis prašė karalių Joną III Bahijoje įkurti vyskupiją. N. laikomas vienu Bahijos, Pernambuco, Rio de Janeiro ir Sao Paulo miestų įkūrėju.

Nocticula miliaris žr. Naktišvietė.

Nočià 1. mstl., buv. dv. ir k. Rodunės vls., Lydos aps., 40 km į š. vakarus nuo Lydos, 79 km į p. vakarus nuo Vilniaus, prie N. upelio. Palei N. eina Sov. Rusijos nustatyta 1940, 1944 Lietuvos Gudijos siena, priskirdama N. Gudijai. N. buvo Koscevičių, vėliau Kiškų ir Radvilų nuosavybė. Jonušas Koscevičius 1529 pastatė

N. bažnyčią, kurios išlaikymui paskyrė apylinkėje žemių, pievų ir miškų. XVI a. N. bažnyčia buvo patekusi protestantams, tačiau, pagal vysk. Abraomo Vainiaus 1644 pranešimą, per teismą, be kitų, atgauta ir N. bažnyčia. Nauja medinė bažnyčia pastatyta 1756, o paskutinioji mūrinė 1910. Iš per 5000 parapiečių daugumas yra lietuviškai kalbančių, tačiau parapija ilgus metus neturėdama lietuvių kunigų, buvo nutautinta. 1912 leista sakyti lietuviškus pamokslus kas sekmadienį ir 8 sekmadieniai metuose su lietuviškais giedojimais; tačiau ir tąja teise lenkai trukdė naudotis. Po 1863 sukilimo, kai buvo sugriauta Dubičių bažnyčia, joje buvusi stebuklingoji Kristaus statula perkelta į N. bažnyčią, kuri 1914 buvo grąžinta Dubičių bažnyčiai. 1926 buvo iškeltas iš N. kun. J. Kuzminskis ir atkeltas lenkininkas kun. K. Šileikis. Prieš parapiečių norą pardavęs parapijos žemės 3 ha, už gautus pinigus pastatė mūrinius par. namus, kuriuos pavedė lenkų organizacijoms. Parapiečiai už žemės pardavimą buvo iškėlę kun. Šileikiui bylą ir padavę skundą bažnytinei vyriausybei. Vizituojant arkiv. Jalbrzykovskiui N. par., lietuvių delegacija prašė lietuvio kunigo ir padažninti lietuviškas pamaldas, tačiau jų prašymas nebuvo patenkintas. Net ir per didžiuosius N. Šv. Petro atlaidus nebūdavo lietuviškų pamokslų, kada suvažiuodavo tikintieji iš kaimyninių lietuviškų parapijų. N. parapijos lietuviškai kalbą kaimai: Kaziukonys, Jasaučizna, Kaniukai I ir II, Bagočiai, Daržininkai, Paąžuolė, Panočiai, Kaniauka, Milvyda, Papiškė, Bieliūnai ir kt. N. parapijoje 1930 veikė 11 Šv. Kazimiero d-jos skyrių, kurie po 1936 lenkų administracinės valdžios uždaryti.

N. dv. priklausė Vandalinui Šukevičiui, Lietuvos praeities tyrinėtojui. N. par. gyveno ir mirė istorikas Teodoras Narbutas, palaidotas N. šventoriuje. *V.Klb.*

N. dvaro savininkas Vandalinas Šukevičius yra tyręs archeologinius N. ir jos apylinkių paminklus. N. upės pakraščiai jau nuo vidurinio akmens amžiaus buvo gyvenami. Palei N. upelį, Lankiškių, Trakelių, Kulių ir kt. kaimų laukuose, susidurta su akmens amžiaus stovyklų liekanomis. Tose vietose rasta dar vidurinio akmens amžiaus svidrinės kultūros titnaginių dirbinių, naujojo akmens amžiaus titnaginių skeltinių trumpų strėliukių su gražiai nuskaldytu koteliu ir kt. Greičiausiai priešKristiniam geležies amžiui priskirtini iš akmenų krauti kapai su urnomis. Šis kapinynas, V. Šukevičiaus tyrinėtas 1903–1904, buvo nedidelėje pakilumoje, esančioje tarp pelkėtų pievų. Daugumas akmeninių kapų jau buvo suardyta per ilgą laiką bedirbant žemę. Apie čia buvusius kapus liudija išvartyti akmenys ir atskiros juodos dėmės, kur aptinkama neornamentuotų molinių puodų šukių. Tik vienas kapas dar buvo geriau išlikęs. Jo konstrukcija ši: apie 85 cm gilumo duobės dugne ratu statmenai buvo sustatyti keli akmenys, o jų viršuje dar uždėti du dengiamieji akmenys. Šios 60 cm skersmens iš akmenų sustatytos dėžės viduje, šonuose, iš dalies įkastos žemėse buvo pastatytos 6 molinės urnos. Po to šis kapas užpiltas žemėmis. Akmenų dėžei sugriuvus, kape stovėjusios

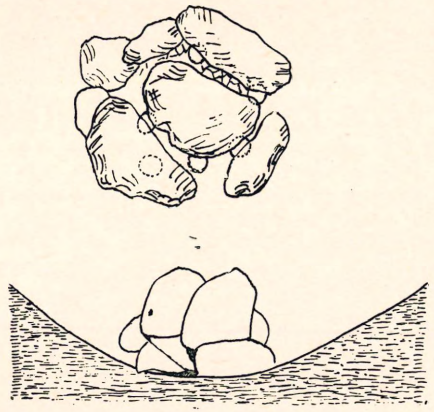

Nočios krūsninis kapas

urnos sudužo. Žemė, kurioje aptikti urnų likučiai, buvo visai juoda, su anglių priemaiša. Nei degintų kaulų, nei įkapių nerasta. Svarbiausias kapo inventorius yra buvusios molinės urnos, kurių spalva nevienoda: vienos urnos buvo nulipdytos iš pilkšvo, kitos iš rusvo molio. Molyje gausu graužo. Urnų forma įvairi: vienos mažiau, kitos kiek daugiau profiliuotos, vienos palei dugną siauresnės, kitos į viršų platėja, dar kitos yra išgaubtu viduriu ir kiek išriestu kakleliu. Viena urna padaryta iš kiek geresnio molio ir jos kaklelis papuoštas trimis baigtomis ir trimis nebaigtomis svastikomis. Urnos aukštis 8,3 cm, plotis 12,3 cm, sienelių storis apie 0,9 cm. Kita urna pagražinta pirštų įspaudų eile. Šio tipo kapų ligi šiol Lietuvoje dar

nesurasta. C. Engelis buvo linkęs N. kapus priskirti vandalams, bet W. Antoniewicz svastikas laiko lietuvių pamėgdžiojimu vandališkų urnų, kurios buvo puošiamos tais simboliniais ženklais.

Iš senojo geležies amžiaus terasta viena III–IV a. antkaklė kilpiniais galais. Kasinėtas čia ir vidurinio geležies amžiaus plokštinis kapinynas, kur sudegintų žmonių kaulai būdavo supilami į duobutes. Pagaliau V. Šukevičius tyrinėjo naujojo geležies amžiaus ir jau istorinių laikų pradžios kapus, kur mirusieji laidota jau nebedeginti. Kai kuriuose kapuose susidurta su gausiomis įkapėmis. Pvz. moters kape nr. 2 rasta sidabrinių ir žalvarinių papuošalų: prie galvos žalvarinės ornamentuotos plokštelės, sidabriniai auskarai, prie kaklo ir ant krūtinės žalvariniai žvagučiai stikliniai karoliai, vielos sąsukos, prie kair. peties du lietiniai žalvariniai raktai, ant rankų įvijinės apyrankės, padengtos sidabrinėmis plokštelėmis, ant kiekvienos rankos po 2 žiedus. Be to, šiame kapinyne surasta Lietuvos sidabrinių monetų su Vyčiu vienoje pusėje ir vad. Gedimino stulpais kitoje.

A. S(picyn), Mogilniki s kamennymi kistami v Vilenskoj gub. (Izvestija Imperatorskoj Archeologičeskoj Kommissii 12, 1904, 26–29); (") Raskopki V. A. Šukeviča (t. p. 29, 1909, 68); *W. Szukiewicz,* Wykopalisko urny z ornamentem swastykowym w Naczy pow. Lidzkiego, gub. Wileńskiej (Materjały antrop.-archeolog. i etnogr. IX, 1907, 139–142); (") Cmentarzysko ciałopalne płaskie pod wsią Naczą, w pow. Lidzkim, gub. Wileńskiej (Pamiętnik Fizyograficzny XXI, 1913, 33–38). *J.P.*

Nočia upelis Eišiškių ir Lydos aps., Pelesos (Ūlos, Merkio) deš. intakas, 25 km ilgumo; teka į p. nuo Dainavos bžk. pro Nočios mstl.; baseino plotas 128 km². Seniau kartu su Pelesa priklausė Katros (Nemuno) baseinui.

Nodier Charles Emanuel (1783–1844) prancūzų rašytojas, meno kritikas, nuo 1833 Prancūzų mokslo akad. narys. N. rašė fantastinio turinio apysakas ir pasakas. Išsp. Les vampires 1820, Histoire du roi Bohême et ses sept châteaux 1830, La fée aux miettes (pasakos) 1832, Du fantastique en littérature 1832.

Noël Léon (1878–1953) belgų filosofas, katalikų kunigas, nuo 1905 Liuveno univ. prof. ir 1928–48 šio univ. Aukštojo filosofijos instituto vedėjas. Plėtojo tomistinę pažinimo teoriją savo veikalais Notes d'épistomologie thomiste 1925, Le réalisme immédiat 1938 ir kt. Turėjo įtakos savo ‚betarpiškuoju realizmu' ir Pr. Kuraičiui.

Noel Baker Philip (g. 1889) anglų politikas, darbo partijos narys. Prie savo pavardės yra pridėjęs žmonos pavardę Noel. 1913 baigė Cambridge univ. Jaunystėje aktyvus sportininkas. 1919 dalyvavo taikos konferencijoje Paryžiuje, 1922–24 Tautų sąjungoje, 1924–29 Londono univ. prof., 1933–34 Yale univ. prof. 1929 išrinktas į parlamentą, 1932–33 dalyvavo nusiginklavimo konferencijoje, 1946 darbo partijos pirmininkas. 1942–50 yra vadovavęs įvairioms ministerijoms. 1959 gavo Nobelio taikos premiją. Išsp. The Geneva Protocol 1925, League of Nations at Work 1926, Disarmament and Coolidge Conference 1927, The Private Manufacture of Armaments 1936, The Arms Race 1958.

Noetika (iš gr. noetikós ‚liečiąs mąstymą') mąstymo, pažinimo mokslas. Žr. Pažinimas.

Nofretetė (egipt. ‚gražuolė atėjo') Amenofio IV žmona. Amarnoj surastas nuspalvotas kalkinio akmens N. biustas, kuris yra labai populiarus šviesuomenėje.

L. Borchardt, Portraets der Königin N. 1923; *R. Anthes,* Die Büste der Königin N. 1954.

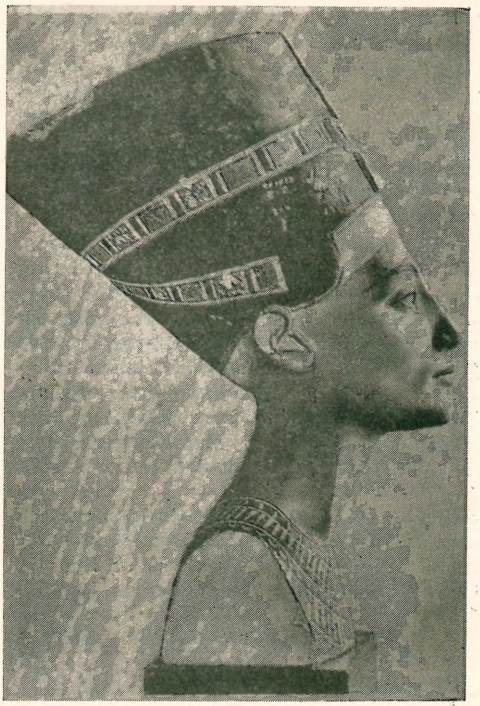

Nofretetė

Nogajai, arba nogai, karatotorių (žr. Totoriai) kiltis, kurios vadas Noghai 1261 išsiskyrė iš Aukso Ordos chanato. Jų šiandien belikę apie 30–50.000, ir išsiskleidę gyvena š. Dagestane, p. Kalmukijoje, taip pat ir š. Kryme. XVIII a. prievartinai įsėslinti, tačiau tik iš dalies besiverčią žemdirbyste, o pagrindinis šaltinis yra gyvulių auginimas. Iki II pas. karo dar buvo likusių jų klajoklių, auginančių kupranugarius. Už II pas. karo metu talką vokiečiams Kryme ir kt., 1944, beveik, visi n. Sov. Sąjungoje sunaikinti.

N. A. Baskakov, Nogaiskij jazyk i ego dialekty (vok. 1941).

Nogaro Bertrand (1880–1950) prancūzų ekonomistas, Montpellier, Caenos ir Paryžiaus univ. prof. Išsp. Problèmes contemporaines de finances publiques 1940, La monnaie et les systèmes monétaires 1945, Cours économie politique [4]1947, La méthode de l'économie politique [2]1950, Mélanges 1951.

Nogatė Rytprūsių upė, 52 km ilgio, Vyslos žiočių deš. šaka, kuri įteka į Aismares. 1919–39 N. ėjo siena tarp Dancigos ir R. Prūsijos.

Noginsk, anksčiau buv. Bogorodsk, Rusijos mst. Maskvos apygardoj, pakeliui iš jos į Vladimirą, prie Kliazmos (kair. Okos intako) upės; 92.000 gyv. (1959, 1939 — 81.000). N. yra senas tekstilės pramonės centras (vilnos, medvilnės ir šilko). Mechanikų, akušerių, muzikos, kūno kultūros, statybos, pedagogikos m-los, teatras, muziejus ir 3 stadionai.

Noguchi 1. Hideyo (1876–1928) japonų bakteriologas. Kelerius metus dirbo apkrečiamų ligų institute Tokio. 1900 atvyko į Filadelfiją, kur dirbo patologijos srityje, vadovaujamas dr. S. Flexnerio. 1904 jis tapo Rockfellerio inst. nariu. N. dirbo bakteriologijos ir immunologijos srityse ir iš tos srities parašė daug straipsnių apie sifilį ir jo serologinį diagnozavimą, apie geltonąjį drugį, apie droja (Peru) šiltinę. N. svarbiausiais indėliais į mokslą yra daugelio rūšių spirochetų atradimas ir sugebėjimas jas kultivuoti. Išsp. Snake Venoms 1909, Sérum, Diagnosis of Syphilis [3]1912, Laboratory Diagnosis of Syphilis 1923.

P. F. Clark, H. N. (Bull. Hist. Med. 1959); *C. M. Wilson,* Ambassadors in White 1942. *D.Js.*

2. Isamu (g. 1904) japonų kilmės amerikiečių skulptorius. 1923 buvo įstojęs į Columbijos univ. medicinos fakultetą, nuo 1924 atsidėjo skulptūrai. 1927–28 gavęs Guggeinheimo stipendiją išvyko Paryžiun, kur praleido 2 metus skulptoriaus Brancusi studijoje. 1929–31 gyveno Japonijoje, studijuodamas piešimą ir keramiką. 1938 laimėjo skulptūros konkursą Associated Press pastatui Rockeffelerio Centre, Naujorke, dekoruoti. 1939 Naujorko pasaulinės parodos metu gavo užsakymą fontanui Ford Exposition pastatui. N. rengė savo skulptūros parodas jau nuo 1929. Paminėtinos jo dekoracijos Martha Graham & Dance Co. baletams (1935–36 ir 1944–46). Pagarsėjęs yra savo abstrakčiomis skulptūromis. Jo kūrinių yra Metropolitano meno muziejuje, Moderniojo meno muziejuje N.Y., Whitney Amerikos meno muziejuje N.Y., Toronto meno galerijoje, Honolulu meno akademijoje. *R.Žk.*

Nohl Herman Julius (g. 1879) vokiečių filosofas ir pedagogas, 1908 habilitavosi Jenos univ., nuo 1920 Göttingeno univ. prof. (1937–45 nacių atleistas). Laikydamasis W. Dilthey filosofijos, domėjosi pedagogika, etika ir estetika. Veikalai: Stil und Weltanschauung 1920, Pädagogischen Aufsätze [2]1929, Die pädagogische Bewegung in Deutschland und ihre Theorie [2]1935, Einführung in die Philosophie [2]1946, Die ästhetische Wirklichkeit 1935, Charakter u. Schicksal [3]1946, Die sittlichen Grunderfahrungen [2]1947, Schiller 1946. 1929–33 su L. Pallat redagavo Handbuch der Pädagogik.

Noyes 1. Alfred (1880–1958) anglų poetas. Baigė Oxfordo univ., kurį laiką dėstė Princetone. Iš jo poezijos rinkinių minėtini: The Loom of Years 1902, spalvinga pasakojamoji poema Drake 1906–08, Tales of the Mermaid Tavern 1913, Collected Poems 1947. Drama — Robin Hood 1926, Two Words for Memory (autobiografija) 1953, A Letter to Lucian 1956, The Accusing Ghost 1957. Rašė ir biografinių veikalų — W. Morris 1908, Voltaire 1936, Horatius 1947. Jo skambių, sklandžių, neabejotiną poetinį talentą liudijančių eilių vertę silpnina palinkimas į sentimentalumą ir paviršutiniškumą. Būdingiausi N. poezijos pavyzdžiai, baladė The Highwayman ir The Barrel-Organ, randami daugely antologijų.

2. Arthur Amos (1866–1936) amerikiečių chemikas, kokybinės analizės specialistas. Aukštuosius mokslus išėjo Massachusetts technologijos institute, o dok-

toratą gavo Leipcigo univ. 1887–1919 Massachusetts inst. prof. ir tyrimų laboratorijos vedėjas, vėliau Kalifornijos technologijos inst. direktorius. 1904 buvo Amerikos chemikų d-jos pirmininku. Išsp. Qualitative Chemical Analysis of Inorganic Substances [10]1942, Qualitative Analysis for the Rare Elements 1927, Chemistry of Solutions 1932.

Noyon mst. š. Prancūzijos Oise dpt., 100 km į šiaurę nuo Paryžiaus, pakeliui į Briuselį; apie 6300 gyv. (1958). N. yra senas mst.; tai senovės romėnų Noviomagus Veromanduorum, III a. priėmė iš šv. Kventino krikščionybę, nuo 530 vyskupijos sos-

Nyono katedra

tinė, kai vysk. šv. Medardas atkėlė į čia savo sostą iš St. Quentino. VII a. čia buvo vysk. šv. Eligijus, o 768 vainikuotas Karolis D. 987 čia buvo išrinktas Hugas Kapetas. Ligi didžiosios revoliucijos N. vyskupija buvo viena iš bažnytinių k-tijų. XII a. nuo N. atsiskyrė Tournai vyskupija, o Šimto metų karo laiku N. buvo nuniokotas anglų ir burgundų. 1552 užimtas ispanų, kuriuos išvijo Henrikas IV. N. 1509 gimė Jonas Kalvinas. 1914 mst. užimtas vokiečių, bet greit paliktas ir ligi 1918 visiškai jų artilerijos sunaikintas. Išdegusi didžiulė romanų-gotikos stiliaus katedra tapo atstatyta. 1940–44 sunaikinta 23% miesto namų.

Nojus biblinis asmuo, Lameko sūnus, dešimtos eilės Adomo palikuonis ir po tvano išnaikintosios žmonių giminės antrasis protėvis. Jo istoriją atpasakoja Pradžios kn. 5, 31 — 9, 29. N., būdamas teisus ir tobulas vyras savo kartoje, gavo Dievo apreiškimą, kad Jis nusprendė tvanu išnaikinti žmonių giminę dėl jos nelabumo, ir įsakymą, kad pasidirbtų arką, kurioje nuo tvano galės išlikti gyvi jis pats bei jo sūnūs, Semas, Chamas ir Jafetas, su žmonomis ir kitų žemės gyvių atstovai. Septynias dienas prieš tvano pradžią Dievas liepė N. įeiti į arką su savo bei savo vaikų žmonomis ir kitais parinktais gyviais. Kai tvano vandenys nuseko, arka su savo gyventojais sustojo Armėnijos (Ararato) kalnuose. N., išėjęs iš arkos, paaukojo Dievui deginamąją padėkos auką ir buvo užtikrintas, kad žmonių giminė daugiau nebus tokiu tvanu išnaikinta; šio pažado ženklu Dievas paskyrė vaivorykštę, tam tikrais atvejais pasirodančią. N., kalp žemdirbys, įsiveisė vynuogyną. Matyt, nepatyręs vyno svaiginamosios galios, N. kartą apsigėrė ir gulėjo savo palapinėje apsinuoginęs. Chamas, nerodydamas tėvui prideramos pagarbos, tai pranešė dviem savo broliams lauke, kurie droviai ir pagarbiai tėvą pridengę. Išsiblaivęs ir sužinojęs kas įvyko, N. Semą ir Jafetą palaimino, Chamą pasmerkė.

A. Grigaitis, S. Įstatymo problemos naujų iškasenų šviesoje 1925; *Arkiv. J. Skvireckas*, Šventasis Raštas (tekstas ir komentaras) I, [2]1953; *Skinner*, Critic. and Exeg. Comm. on Genesis 1910.

Nokautas (ag. knockout) 1. visiškas nugalėjimas, smarkus smūgis; 2. bokso rungtynėse priešininko parmušimas žemėn, kai tasai neatsikelia bent 10 sek.

Noktiurnas 1. (lot. nocturnus ‚naktinis', it. notturno) trečdalis pirmosios brevijoriaus dalies, vad. Matutinum, kuri seniau buvo kalbama atskirais nakties laikotarpiais. Ją sudaro 3 psalmės ir 3 lekcijos.

2. muzikoj naktinių nuotaikų muzikos kūrinys. XVIII a. itališku vardu notturno buvo vadinamos trijų dalių ciklinės kompozicijos, rašytos nedideliam orkestrui, savo charakteriu artimos ciklinėms orkestro serenadoms. Tokius n. rašė Haydnas, Mozartas, Gyrometz. Vėliau prancūzišku vardu nocturne pradėta vadinti romantinio charakterio vienos dalies fortepijono kūrinį, parašytą lėtu kiek melancholišku stiliumi, su išraiškinga melodija, su laužytų akordų akompanimentu. Pir-

mas juos rašė John Field. Juo sekė Chopinas, sukurdamas reto grožio meno veikalų. Jų rašė ir M. K. Čiurlionis op. 4 nr. 1 ir op. 6 nr. 2. Vokišką terminą Nachtstück panaudojo Schumannas ir Hindemithas (suita 1922). Nocturnes vardu Debussy parašė tris simfonines poemas. Bažnytinėje muzikoje n. giedama naktinių valandų metu, vad. matutinum. Esti trys n. Egzekvijose už mirusius taip pat giedama n., dažniausiai tik vienas, paeiliui kiekvieną savaitės dieną, o laidotuvių ir metinių dieną visuomet pirmą nokturną, nežiūrint kuri būtų diena. *Iz.V.*

Nokturija nenormaliai gausus šlapinimasis naktį.

Nola senas mst. Italijoje, Kampanijos provincijoj, tarp Apeninų ir Vezuvijaus, nuo kurio išsiveržimo 79 jis labai nukentėjo; apie 25.000 gyv. (1958). Orsini rūmai, XV a. gotikinė katedra, makaronų pramonė; daug senovės architektūros, skulptūros ir keramikos liekanų, pvz. amfiteatro, šventyklos, teatro griuvėsiai ir kt. Apie 500 pr. Kr. N. buvo etruskų mst., rėmęs neapoliečius prieš romėnų invaziją (328 pr. Kr.), bet 313 pr. Kr. jiems atitekęs. Netoli nuo N. yra Avella, senovinė Abella, kurios griuvėsiuose rastas svarbus oskų kalbos paminklas Cippus Abellanus. N. mirė imperatorius Augustas ir gimė Giordano Bruno.

Nolde 1. Boris Emanuilovič (1876–1948) rusų tarptautinės teisės žinovas, dalyvavęs ekspertu daugelyje konferencijų, 1903–17 Petrapilio univ. prof. Gyveno emigracijoje. Išsp. Postojanno neutralnoje gosudarstvo 1905, Očerki russkogo gosudarstvennogo prava 1911, Droit international privé 1912, Vnešniaja politika 1915, Le règne de Lenin 1920, L'ancien régime et la révolution russes 1928, Peterburgskaja misija Bismarcka 1925 (vok. 1936), L'alliance franco-russe 1935, La formation l'Empire russe 1952–53.

2. Emil (1867–1956) vokiečių tapytojas ir grafikas, danų-frizų kilmės, tikroji pavardė — Hansen. Ryškiausias vokiečių ekspresionizmo (žr.) atstovas. Buvo taikomojo meno mokytojas. 1906–08 ‚Brücke' narys. Savo tapybinį stilių surado sulaukęs jau 40 metų. Analogiškai fovizmui (žr.), bet nuo jo nepriklausomai, N. apie 1905 pakeitė lengvą impresionistinę paletę į grynas ir stiprias spalvas. Taupiai vartodamas tapybos priemones, N. apsiribojo

E. Nolde Citrinų sode

spalva; linija jo darbuose neturi jokios reikšmės. N. spalva yra masyvi ir absoliutinė divizionizmo priešprieša. N. kolorizmas neturi dekoracinio tikslo: jo spalvos nepuošia, bet išreiškia gamtos ir sielos gelmes. Ankstyvajame, iš dalies dar impresionistiniame, periode ir nuo 1933 N. atsidėjo peizažui, tapydamas jūrą, dangų, darželio gėles degančių spalvų tonais ir išreikšdamas gilų misticizmą. Plg. 1913 Jūra, 1933 Gėlės ir debesys, Citrinų sode, 1935 Frizų sodyba, 1942 Didžioji aguona, 1948 Šviesi jūra. 1913–14 N. keliavo Rusijoje, Sibire, Japonijoje ir Okeanijos salose. Plg. 1914 Tropikų saulė, 1914 Šalantieji rusai, 1915 Naujosios Gvinėjos laukiniai. Nuo 1909 prasideda N. religinių-mistinių temų kūryba. Svajojęs būti misionieriumi, savo religine tapyba N. siekė atnaujinti krikščionybės meną ir duoti jai naujos jėgos ekspresionizmo priemonėmis. Nuo demoniškų ir groteskiškų kompozicijų N. greit perėjo prie krikščioniškųjų ikonografinių temų, išreikšdamas jas klaikiai ir mistiškai stipriais spalvų kontrastais. Plg. 1909 Paskutinė vakarienė, Sekminės, Išjuokimas, Nukryžiavimas, 1910 Gudrios ir paikos mergaitės (1945 sovietų sunaikintas), 1911 Trys karaliai, Jėzus ir Judas, Jėzus pragaruose, 1912 Nukryžiavimas, Netikįs Tomas, Prisikėlimas, Marijos Egiptietės legendos triptikas, 1915 Paskutinis teismas, 1919 Mozė ir Aaronas, Išminčius ir šventasis, 1921 Judas pas žydų kunigus, 1925 Jėzus ir velnias, 1929 Lozoriaus prikėlimas, 1951 Jėzus ir rašto žinovai. N. religinė kūryba sulaukė didelio dėmesio ir daug sekimų. 1926 N. gavo Kielio univ. dr. honoris causa laipsnį ir tapo pripažin-

tas vokiečių ekspresionizmo vadu. Tačiau bažnytiniai sluoksniai žiūrėjo į N. nepalankiai, jo darbų ant altorių nestatė ir pasipriešino, kad Briuselio tarptautinėje parodoje N. Nukryžiavimas stovėtų religinio skyriaus centre. 1933 naciai N. paskelbė ‚išsigimusiu' ir jo darbus pašalino iš Vokietijos muziejų. Gyvendamas vienumoje — savo ūkyje Seebüll, šlezvige, N. veltui stengėsi rehabilituotis prieš nacių valdžią. 1940 įstojo į partiją, bet įteiktieji nauji darbai vėl tapo papeikti. 1941 Reichskulturkammer uždraudė N. tapyti ir visus (1052) N. turėtus kūrinius sukonfiskavo; dalis tų darbų vėliau žuvo oro puolimų ir Sovietų invazijos metu. Nuo 1945 N. sulaukė didžiausio triumfo. Eilė N. parodų buvo suruošta Vienoj, Liubeke, Hannovery, Kölne, Stuttgarte, Kielyje, Naujorke, Venecijoje. 1947 gavo prof. titulą. Po mirties jo ūkyje įst. jam skirtas muziejus. Tik paskutiniaisiais metais N. leido reprodukuoti savo piešinius, medžio raižinius ir ofortus. N. grafika pasižymi nemažesniu išraiškos intensyvumu kaip jo tapyba. N. darbų šiandien turi visi žymesnieji muziejai Vokietijoje. Parašė: Das eigene Leben 1931 (²1949), Jahre der Kämpfe 1934, Briefe 1927 (išleido M. Sauerlandt).

M. Sauerlandt, E. N. 1922; *G. Schiefler,* Das graphische Werk E. N.s I 1911 ir II 1927; Festschrift für N., anlässlich seines 60. Geburtstages 1927; *P. F. Schmidt,* E. N. (Junge Kunst 53) 1929; *W. Haftmann,* Holzschnitte von E. N. 1927; ('') Radierungen von E. N. 1948; *M. Gosebruch,* E. N. Aquarelle und Zeichnungen 1957; Gedächtnisausstellung E. N. 1957; *H. Fehr,* E. N. Ein Buch der Freundschaft 1957; *W. Haftmann,* E. N. 1958; *B. S. Meyer,* German Expressionists 1957; *P. Selz,* German Expressionist Painting 1957.

P. Rkl.

Nöldeke Theodor (1836–1930) vokiečių orientalistas, tyrinėjęs arabų religiją, kalbą ir dėstęs orientalistinius dalykus Göttingeno, Kielio ir Strasburgo univ. išsp. Das Leben Mohammeds 1863, Beiträge zur Kenntnis der Poesie der alten Araber 1864, Zur Grammatik der klassischen Arabisch 1896, Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft 1910, Das iranische Nationalepos ²1920.

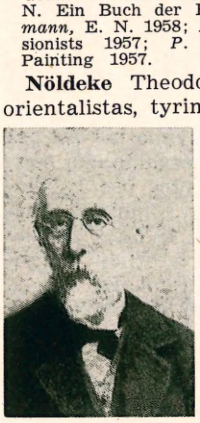

T. Nöldeke

Nolens volens (lot.) nenorėdamas (ar) norėdamas, t.y. geruoju ar piktuoju reikia padaryti.

Nolhac Pierre (1859–1936) prancūzų kultūros ir meno istorikas bei kritikas. Išsp. Louis XIV et Marie Lesczinska 1901, Pétrarque et l'humanisme 1894, La reine Marie Antoinette 1890, Poèmes de France et d'Italie 1904, Versailles et Trianon 1909, Versailles et la cour de France 1926, M-me Pompadour et la politique 1928, Contes philosophiques 1932, Louis XV à Versailles 1934, Marie Antoinette 1936 ir pomirtinis veikalas — La résurrection de Versailles 1937.

Noli me tangere (lot. ‚neliesk manęs') Jėzaus Kristaus tarti žodžiai šv. Marijai Magdalenai (Jon. 20, 17). Mene n.m.t. vadinama viena iš Jėzaus Kristaus prisikėlimo ciklo scenų: Marija Magdalena, neradusi Jėzaus Kristaus kape, išvysta Jį sode. Senieji Bizantijos rankraščiai šv. Jono evangelijos vietą iliustravo kartu su atvertu kapu ir dviem angelais sėdinčiais ant jo (Jon. 20, 12). Šia schema dar pasinaudojo Giotto jo freskoje Arenos koplyčioje Paduvoje bei kai kurie jo sekėjai. N.m.t. paveikslai V. Europoje iki XIII a., ypač freska ir skulptūra, vaizduoja Mariją Magdaleną stovinčią prieš Kristų, bet nuo XIII

Noli me tangere (1300–1330) Klosterneuburgo vienuolyno muziejus

a. įsigali ant kelių parpuolusios ir į Viešpatį rankas tiesiančios Marijos Magdalenos vaizdavimo formulė. Jėzus Kristus laiko didelę vėliavą su kryžiumi arba turi kai kuriuos daržininko atributus, pvz. kastuvą, kaplį ar daržininko skrybėlę, nes pagal Šv. Jono evangeliją, Marija Magdalena iš pradžių Jėzaus Kristaus nepažino manydama matanti daržininką (Jon. 10, 15). Nuo XIV a. gotikos laikotarpio n.m.t. paveikslai gauna vis daugiau emocionalumo, ypač judesių ir veido išraiškos traktavime.

Noliškis k. Padubysio vls., Šiaulių aps. Čia surastas gana retas radinys — prieškristinio geležies amžiaus antkaklė atriestais kanopiniais galais. Antkaklės išlikęs tik vienas galas. Radinys pateko į Vytauto D. kultūros muziejų.

Noli tangere (arba turbare) circulos meos (lot. ‚neliesk /netrikdyk/ mano apskritimų') pagal sen. romėnų padavimą 212 pr. Kr. romėnų konsului Marcelui užėmus Sirakūzų miestą, taip sušukęs Archimedas romėnų kareiviui, įsiveržusiam į ramų sodą, kuriame Archimedas, braižydamas smėly geometrines figūras, susikaupęs sprendė naują išradimą. Kareivis vis dėlto jį nudūrė.

Nolite iudicare, ut non iudicemini (lot.) neteiskite ir nebūsite teisiami.

Noll John Francis (1875–1956) arkivyskupas, sociologas. 1917 baigė Notre Dame univ. dr. laipsniu, 1925 konsekruotas penktuoju Fort Wayne, Ind. vyskupu, 1953 pakeltas į arkivyskupus. Pastatė paruošiamąją misijų seminariją Huntingtone, įsteigė spaustuvę, mokyklą ir našlaityną. Įkūrė savaitraštį Our Sunday Visitor. Parodė palankumo lietuviams. Išsp. Kind Words from your Pastor 1904, Father Smith Instructs Jackson 1913, The Fairest Argument 1914, Catholic Facts 1927, It is Happening Here 1936, The Decline of Nations 1940, Our National Enemy Number One 1942, Religion and Life 1943, Christ Loosing His World, Books of Meditation.

R. Ginder, With Ink and Crozier; a Biography of John Francis Noll 1952. *J.Pr.*

Nollekens Joseph (1737–1823) anglų skulptorius, specializavęsis Romoje biustų skulptūroje. 1772 pateko Karališkon akad. Žymesni N. padaryti biustai: Jurgio III, Pitto, Canningo, Lordo Liverpoolio ir mitologinio turinio skulptūros — Kupidonas ir Psichė, Bachus ir kt.

Nomadai žr. Klajokliai.

Nomas žr. Nomos.

Nome v. Aliaskos vietovė prie Beringo jūros, 1900 buvusi didžiausia visoj teritorijoj su 12.488 gyv. N. yra pajūrio žemoj tundroj, Sewardo pusiasalio pietų krante. Jis įkurtas 1898 aukso ieškotojų. Pirmiausia aukso buvo aptikta 1898 IX nežymiais kiekiais Anvil upelio smėlyj, o 1899 I aptikta turtinga auksynė pajūryj, į kur jau X mėn. buvo suplaukę ir apsigyvenę palapinėse per 2000 aukso ieškotojų. Aukso atradimo garsas paplito taip greitai, kad po pusantrų metų vasarą buvo suplaukę apie 20.000 žmonių. Dalis jų prieš žiemą išvyko dėl nepakeliamai sunkių sąlygų (trūkumas švaraus vandens, maisto, pastogės, kuro ir sanitarinių dalykų), o daugumas pasiliko, ir greit išaugo mst. su mediniais namais, elektra, vandentiekiu, kanalizacija, keliais laikraščiais, viešbučiais, krautuvėmis, pašto įstaiga ir kt. Tačiau netrukus, po poros metų, gyventojų skaičius žymiai sumažėjo, nes auksynės pasirodė esančios ne tokios turtingos, kaip buvo manyta; nuo 1903 ligi 1910 gyventojų žiemą būdavo apie 3500, o vasarą padidėdavo ligi 8000. 1950 buvo 1876 gyv. Per metus būdavo gaunama, beveik išimtinai tik plovyklose, už 5–7 mil. dol. aukso; 1905 gauta už 2,5 mil. dol., o vėliau dar po mažiau, bet jo kasimas nesustojo. Iš N. nutiestos kelios neilgos linijos siaurojo geležinkelio į aukso kasyklas ir išilgai apylinkės pajūrį. N. pradžioj buvo vadinama Anvil City, o N. vardas žemėlapy atsirado braižytojui klaidingai užnešus ant žemėlapio iš originalo klausiamą žodį ‚Name?' *A.B.*

Nomeika Zenonas (g. 1911 III 28 Pėdžių k., Kėdainių aps.) vargonų virtuozas, pianistas. Iš mažens vargonavimo mokėsi pas tėvą vargonininką, paskui Kaune pas J. Naujalį vargonininkų kursuose. 1925–29 Kauno konservatorijoj vargonavimo mokėsi pas J. Naujalį ir pianino pas Laumianskienę ir Dvarioną, o aukštąjį kursą pas prof. Ružickį. Nuo 1927 pradėjo viešai koncertuoti vargonais ir pianinu. Gavęs švietimo ministerijos stipendiją, 1929–36 vargonus studijavo Paryžiuje pas prof. Marcel Dupré École Normale

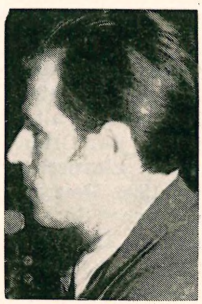

Z. Nomeika

du Musique. Baigęs studijas, buvo Klaipėdos muzikos mokykloj vargonų klasės vedėju, 1939 Šiauliuose muzikos mokykloje ir Vilniaus konservatorijoj. Atostogų metu suruošdavo vargonų koncertų. Koncertavo įvairiose Kauno bažnyčiose, Panevėžio katedroje, Klaipėdoje, Šiauliuose, Vilniaus katedroje. 1944 pasitraukė iš Lietuvos ir gyveno tremtyje Hanau stovykloje, Vokietijoje. 1948 surengė vargonų koncertą Augsburge, Kemptene ir kitur. Į JAV atvyko 1949, apsigyveno Ročesteryje. 1954 Kanadoje, Montrealio bazilikoje, Ročesteryje, N.Y. 1956 Čikagoje surengė vargonų koncertus. *J.Ž.*

Nomenclator ir -culator (lot. nuo nomen ‚vardas' ir calo ‚garsinu, šaukiu') sen. Romoje vergas namie ir gatvėje ausin šnabždėjęs gausių kilmingojo romėno pažįstamų vardus, kad pastarasis, sveikindamas kiekvieną vardu, galėtų įsiteikti. Ši tarnyba buvo labai svarbi renkant aukštuosius valdininkus.

Nomen et omen (lot.) ‚vardas ir lemtas ženklas', t.y. vardas rodo, koks yra juo pavadintas žmogus. Citata imta iš Plauto komedijos Persa 625.

Nomenklatorius žr. Nomenclator.

Nomenklatūra (lot. nomenclatura ‚vardų sąrašas') vardų bei pavadinimų sistema, ypač vartojamų mokslų klasifikacijoje. Botanikos ir zoologijos n. genčių, skirčių ir kt. sistematinių pavadinimų vardai žymimi lotyniškai, šalia vartojamų savąja kalba. N. moksliniai augalų ir gyvulių pavadinimai nusakomi dvivarde (dvinarine) ar ir daugiavarde sistema. Pvz. Pinus silvestris L., Pinus reiškia šio medžio genties (Genus) vardą, o silvestris skirties (species); esanti raidė L. — Linnaeus (autoriaus pavardės inicialas, kuris pirmas tą augalą moksliškai aprašė ir davė jam vardą), Passer domesticus domesticus (žvirblio poskirtis). Tarptautinis botanikų kongresas Paryžiuje 1867 šią sistemą, pradėtą vartoti Linnės veikale Species Plantarum (1753), priėmė augalijai ir Tarptautinis zoologų kongresas 1898 jo Sistema Naturae, 10-ją laidą (1758) gyvulijai. *J.Rkt.*

2. Buhalterijoje knygų sąskaitų pavadinimų rinkinys.

Nomen nominandum (lot.) pasakytinas vardas; stp. N. N.

Nominacija (lot.) 1. pavadinimas, pažymėjimas vardu; paskyrimas asmens užimti kokią nors vietą, tarnybą, atlikti pavestą darbą arba kandidato pasiūlymas politinių ar kitokių rinkimų įžanginėj stadijoj.

Politinių rinkimų eigoj kandidatų n. yra beveik būtina sąlyga, kada rinkimuose dalyvauja didesnis žmonių skaičius. Modernioj demokratijoj neįmanomi rinkimai be kandidatų išstatymo arba vad. rinkiminės iniciatyvos. Tik nedideliame rinkikų būry, renkant iš savo tarpo, kaip pvz. Kardinolų kolegijoj, teįmanomas rinkimų procesas be kandidatų n. Todėl politiniuos rinkimuos teisė įrašyti į balsavimo kortelę iš anksto nenominuotą, bet savo pageidaujamą kandidatą, nedaug turi praktiškos reikšmės, nes toks kandidatas beveik neturi jokios išrinkimo galimybės.

Šalia JAV, kitų demokratinių kraštų konstitucinėj teisėj, maža dėmesio kreipiama į kandidatų nominavimą politiniams rinkimams. Europos kraštuos, kaip taisyklė, kandidatų nominavimas tokiuos rinkimuos yra politinių partijų centrinių vadovybių žinioj. Kartais leidžiama pasireikšti rinkikų masės iniciatyvai, kada kandidatą turi teisę siūlyti nustatytas rinkikų skaičius, pasirašęs kandidato siūlymo peticiją.

JAV rinkiminėj sistemoj politinės partijos pasiūlo rinkimams kandidatus vad. partijų konvencijose. Ypač garsios nacionalinės partijų konvencijos, nominuojančios savo kandidatus į JAV prezidento ir viceprezidento vietas. Be to, galutinis kandidatų siūlymas didžiumoje JAV yra pavestas patiems rinkikams, pravedant vad. pirminius rinkimus (primaries), kurių eigoj rinkikų masė nusprendžia, kurie iš partijos pasiūlytų arba rinkikų peticijomis išstatytų kandidatų turės rungtis galutiniuos rinkimuos su kitos partijos kandidatais į atitinkamas legislatūros, administracinės arba teismo valdžios vietas. Iš tokių pirminių rinkimų laimėtojais išeina, kaip taisyklė, partijų pasiūlyti kandidatai, nes plačių masių susidomėjimas šiais rinkimais esti labai menkas ir dalyvavimas juose ribotas, todėl partijoms su savo organizuotais rinkikais nesunku nulemti savų kandidatų naudai rinkimų rezultatus. Susidarius tokiai praktikai, pirminių rinkimų sistema turi tą neigiamą savybę, kad formaliai atsakomybę už kandidatų išstatymą neša plačiosios rinkikų masės, o praktikoj kandidatų nominaciją vistiek nulemia partijos aparatas su savo organizuotais rinkikais.

Šis rinkimų skaldymas į dvi dalis: rinki-

minę iniciatyvą arba kandidatų n. ir patį balsavimą, pasiūlytiems kandidatams išrinkti, ypač ryškus totalistinių kraštų režimuos, kur leidžiamas visuotinis, lygus ir slaptas balsavimas, bet balsuoti galima tik už kandidatus, kurių siūlymas nėra visiems piliečiams laisvai pavedamas, o paliekamas tik vienintelės krašte veikiančios politinės partijos dispozicijoj. Pvz. Sovietų Sąjungos 1936 konstitucijos 141 str. kandidatų siūlymą paveda komunistų partijai ir jos kontroliuojamoms organizacijoms.

Nepriklausomoj Lietuvoj į jos demokratinius seimus kandidatų sąrašų sudarymas, turint proporcinę rinkimų sistemą, buvo Lietuvos politinių partijų centro komitetų dispozijoj. Paskutiniame nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpy (1936) išleistas seimo rinkimų įstatymas, rinkiminę iniciatyvą arba kandidatų nominavimą buvo pavedęs vietos savivaldybių organams. *K. Š.*

2. Lietuvos-Lenkijos Respubikoje bajorų viešpatavimo laikotarpyje (1569–1795) karaliaus išrinkimo oficialus pareiškimas ir viešas paskelbimas. Pagal įsigalėjusį paprotį elekcinio seimo metu naujai išrinktą valdovą nominuodavo primas, Gniezno arkivyskupas, oficialiai pareikšdamas išrinkto karaliaus vardą. Po to naujai išrinktas valdovas buvo paskelbiamas abiejų Respublikos maršalkų. Lenkijos maršalka išrinktąjį paskelbdavo Lenkijos karaliumi, o Lietuvos maršalka jį paskelbdavo didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. *K.Avž.*

Nominalinė vertė žr. Vertė.

Nominalizmas (iš lot. nomen ‚vardas') filosofinė pažiūra, pagal kurią tikrovė susideda iš individualių, vienkartinių būtybių, o tai, kas laikoma bendrais daiktų bruožais, esą iš tiesų tik tikrovės įvairybę grupuoją ž o d ž i a i. Griežtais nominalistais vadinami Roscelinas ir Hobbes, tačiau dažnai n. vardas apjungia ir koceptualizmą (žr.), tuo tapdamas priešprieša realizmo (žr.), kuris bendrybių realumo neneigia. N. suplakimas su konceptualizmu prasideda jau vėlyvaisiais viduramžiais; Ockhamas bei jo mokykla jau amžininkų vadinami nominalistais, nors jie iš tikro yra konceptualistai. Bet šis suplakimas, gana populiarus ir šiandien, yra pateisinamas, nes pagrindinis klausimas yra, ar bendrybės yra pačioj tikrovėj (in rebus), ar tik proto padaras (post res). Tiek n., tiek konceptualizmas apsisprendžia už antrąją alternatyvą ir savitarpy skiriasi tik tiek, kad pirmasis bendrybes laiko žodžiais, o antrasis gi sąvokomis.

M. H. Carré, Realists and Nominalists 1945; *R. I. Aaron,* A Theory of Universals 1952. *V.Dn.*

Nomina sunt odiosa (lot.) ‚vardai yra nepakenčiami, grasūs', t.y. vardą minėti dažnai yra opu arba darant priekaištus, neįvardijamos žmonių pavardės. Mintis pareikšta jau Cicerono prakalboje už Roscijų Ameriną ir Ovidijaus Heroidėse. Kas posakiui davė dabar vartojamą pavidalą, nežinia.

Nomografija (gr. nomos ‚dėsnis', grafo ‚rašyti') yra matematikos skyrius, kuriam nagrinėjama teoriniai ir praktiniai būdai nomogramų, atvaizduojančių funkcionalinė pareinamybę. N. kintamųjų reikšmės pažymimos taškais arba linijomis, o visas kintamumas atvaizduojamas arba taškų eile (skale), arba linijų sąjama. Plačiau vartojamos nomogramos: išlygintų taškų, tinklinė ir transparantinė. Pastarosios pavyzdžiu gali būti logaritminė liniuotė. Pasinaudojus nomogramomis galima spręsti lygtis. Sprendžiant lygtį, turinčią daug kintamųjų (nežinomųjų), tenka naudotis visa sistema atskirų nomogramų, kurias riša bendra skalė arba bendros linijos. Lygčių sprendiniai matematiniai nėra griežti, bet praktiniam reikalui pakankami. *M.Kr.*

Nomograma žr. Nomografija.

Nomokanonas (gr.) Stačiatikių Bažnyčios bažnytinės teisės bei Bažnyčią liečiančių įstatymų rinkinys.

Nomós (gr. ‚skirtoji gyvenvietė, apygarda, apskritis' nuo nemō ‚skirstau, valdau, administruoju') helenistiniame Egipte ir dar ir dabar Graikijoje administracinis apskrities vardas (nomarchia), kurios priekyje yra vyriausybės skiriamas nomarchas (apskrities viršininkas). Graikija padalyta į 51 nomą.

2. Senovės Graikijos, specialiai Homero epochoje, tradicinės melodijos, kurias dainininkas (aoidos) naudojo epinio pobūdžio recitacijoms.

Nomotetas (gr.) įstatymų leidėjas; senovės Atėnuose kiekvieno heliasto titulas.

Non (legato) gana ryškiai atskiriant kiekvieną gaidą grojamoje frazėje ar daly.

Non abbiamo bisogno (it. ‚nematome reikalo') Pijaus XI enciklika, išleista 1931 VI 29, kuria iškeliamos aikštėn Italijos fašizmo daromos kliūtys katalikų akcijai ir pasmerkiamas valstybės dievinimas bei noras išplėšti Bažnyčiai jaunimą. Kai Italijos

valdžia 1931 V 30 įsakė uždaryti visas katalikų jaunimo organizacijas, neišskiriant nė Italijos katalikų studentų federacijos, tai Pijus XI paskelbė encikliką N.a.b. Jos platinimas Italijoje buvo uždraustas, bet tekstas pasiekė užsienį ir ten pasklido. Iš visur pasipylė protestai. Italijos vyriausybė tada pradėjo tartis su Šv. Sostu. 1931 IX 3 pasirašyta sutartis, kuria kat. akcija pripažįstama kaip diecezinė institucija, esanti tiesioginėje vyskupo žinioje.

Acta Ap. Sedis 23, 1931, 285–312 (liet. vertimas Tiesos Kelyje 7, 1931); *G. Della Torre*, Azione Cattolica e fascismo 1945. *P. Rbk.*

Nonae (lot. nuo nonus ‚devintas') penktoji (kovo, gegužės, liepos, spalio septintoji) sen. romėnų kalendoriaus mėn. diena. ‚Devintųjų' vardą n. gavo nuo to, kad tai devintoji diena iki idų, 13 arba 15 mėnesio dienos.

Non causa pro causa (lot.) klaidingo argumentavimo rūšis, kur teiginys p paneigiamas todėl, kad iš jo tariamai išplaukiąs teiginys q yra aiškiai klaidingas, tuo tarpu kai tikrovėje q seka iš visai kito teiginio r. Tokiu būdu p (non causa) yra klaidingai sukeičiamas su r (causa).

Nonetas (it. nonetto ‚devyni') 1. kamerinės muzikos veikalas devyniems instrumentams, paprastai keturiems styginiams ir penkiems pučiamiesiems. To sąstato retų pavyzdžių yra Rheinbergerio, Stanfordo, Ravelio (Poèmes), Jeronimo Kačinsko kūryboje.

2. devynių asmenų grupė tokiems muzikos veikalams groti. 1933 įvyko pirmas Lietuvoje sudaryto n. koncertas. N. dalyviai: J. Pakalnis, A. Sadauskas, A. Simutis, A. Valius, V. Dapšys, J. Kudokas, M. Buivydas, A. Baužinskas, K. Liepus.

Nonevičius Elijas (1863 VII 18 Nemaniūnuose, Trakų aps. — 1931 VII 4 Kaune) veterinarijos gydytojas, prof. Dėdės kun. A. Nonevičiaus padedamas mokėsi nuo 1874 Vilniaus klasikinėj gimnazijoj ir gyveno Korsakų konvikte, kur buvo draudžiama lietuvių ir lenkų k. 1884–88 studijavo Tartų univ. veterinariją ir 1889 gavo ten pat magistro laipsnį. Studijų metu (1887) už bakteriologinius darbus gavo aukso medalį, laimėdamas teisę užsienio stipendijai. Bet 1887 patekęs į politiškai neištikimųjų skaičių, vėliau suimtas ir kalintas Petro Povilo tvirtovėje, iš kur išsiųstas Kaukazan kovoti su gyvulių maru. Dėl politinės neištikimybės 1891 švietimo ministro įsakymu atimta teisė įstoti į kurį nors Rusijos univ. toliau studijuoti ir dirbti univ. įstaigose. 1892 suimtas ir kalintas Vilniaus kalėjime, vėliau leista tikrinti Vilniaus skerdyklų gyvulius, bet be teisės iš Vilniaus kur nors išvykti. Čia N. įsijungė į lietuvišką veiklą, dirbo kartu su P. Matulioniu ir kt. 1898 dalyvavo Varpininkų suvažiavime Vilniuje ir Dvylikos Vilniaus apaštalų veikloje. 1902 už žvejybos įrankius ir žuvies sudorojimą Vilniaus žemės ūkio d-jos parodoje gavo aukso medalį. 1904 N. buvo leista išvykti iš Vilniaus ir apsigyventi Odesoje, o nuo 1908 gavo darbo Maskvos skerdyklose laborantu, kartu dirbo Bliumentalio chemijos bakteriologijos institute, kur lektoriaus teisėmis skaitė bakteriologiją. 1914 mobilizuotas ir tik 1918 grįžo į Vilnių, palikęs ir savo bakteriologinę laboratoriją Maskvoje. 1919 persikėlęs į Kauną kūrė bakteriologinę laboratoriją, kovojo su gyvulių maru ir arklių įnosėmis. 1921 išsiųstas studijų į Paryžių, o 1923 LU išrinktas e.o. prof., kur dėstė veterinarams patologinę anatomiją ir mėsos pažinimą, suorganizavo laboratorijas. Šalia LU paskaitų, Dotnuvos žemės ūkio akademijoje skaitė mikrobiologijos kursą. Panaikinus veterinarijos skyrių prie LU, 1929 IX 1 išėjo pensijon. N. yra daug domėjęsis arklių įnosėmis ir joms gydyti surado serumą. Skatindamas studentų savarankiškus tyrinėjimus, N. sudarė studentų darbams premijuoti fondą, paskirdamas šiam fondui visą savo palikimą (4320 lt.). Jis išsp. gausiai darbų rusų veterinarijos žurnaluose, redagavo Kvašino Samarino ir Z. Mockaus veikalus. Išsp. K voprosu o lečenii sapa, Tuberkulez serdca u rogatogo skota, Torgovlia molokom i sanitarnyj nadzor, Arklių įnosių gydymo klausimų ir kt.

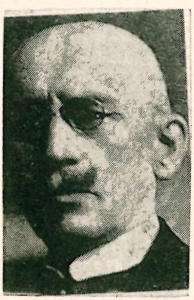

El. Nonevičius

Non expedit (lot. ‚nedera') formulė, kuria buvo draudžiama Italijos katalikams dalyvauti politiniame gyvenime po to, kai jėga buvo užgrobta Bažnyčios valstybė. Jau 1859 žurnalistas kun. Giacomo Margotti, nuo 1863 Torine leidžiamo laikraščio L'Unità cattolica redaktorius skelbė šūkį: Né elettori né eletti (nei rinkėjų, nei išrinktųjų!), kaip katalikų protestą prieš

naujosios Italijos vadų kėsinimąsi siaurinti popiežiaus galią ir įtaką. Ši laikysena buvo sankcionuota 1868 II 29 Penitenciarijos tribunolo atsakymu į iškeltą abejonę dėl katalikų dalyvavimo politikoje ir pradėta vadinti šio atsakymo žodžiais: N.e. Formulė tiksliai nenusakė, kaip reikėtų elgtis, todėl kai kas manė, jog išreiškiamas vien pageidavimas, o ne įsakmus draudimas. 1886 VII 30 Šv. Oficijaus dekretas aiškiai pabrėžė, kad N.e. reikia suprasti kaip tikrą ir visišką draudimą. Apie tą laiką tačiau pradėta įžvelgti, kad katalikų susilaikymas nuo politikos atidaro kelią visokiems ekstremistams. Įsigalėjo naujas šūkis: Preparazione nell'astenzione (susilaikant pasiruošti). Jau Leonas XIII patarė katalikams dalyvauti administraciniuose rinkimuose. Pijus X enciklika Il fermo proposito 1905 VI 11 leido katalikams ypatingais atvejais balsuoti bei būti renkamiems ir politiniuose rinkimuose. Pagaliau Benediktas XV 1919, duodamas sutikimą steigti Italijos katalikų partiją (Partito Popolare), netiesiogiai atšaukė N.e. *P. Rbk.*

Nonhardt (Nonhaart, Nonhardteken, Nouhaard) Petras (m. 1633) olandų architektas, Vilniaus miesto miestininkas (horodničius). Pagal 1611 VIII 30 privilegiją turėjo karališkojo architekto titulą. 1590 gavo indigenatą (žr.). Po 1610 gaisro Vilniuje atstatė kng. rūmus pilies rajone. Gavo karaliaus privilegiją įsteigti Vilniuje mūrininkų ir stalių cechą; tai N. ir padarė nepaisydamas magistrato prieštaravimų. Už nuopelnus kare su Maskva ir švedais N. buvo gavęs naudotis didelius žemės plotus tapdamas Varėnos ir kelių gretimų teritorijų seniūnu. 1611–12 Goiceniškėse pasistatė dvaro rūmus-pilaitę su keturiais apskritiniais ginamaisiais bokštais kampuose ir evangelikų koplyčią, kurioje buvo jo šeimos mauzoliejus. Goiceniškes N. užrašė savo dukteriai Zuzanai Chreptavičienei.

E. Lopaciński, Nieznane dane archiwalne i wiadomości źródłowe do historji sztuki Wilna i b. W. X. Litewskiego od XVII do początków XIX w. (Prace sekcji historji sztuki III, 1938–39, 51–60). *P. Rkl.*

Nonius Marcellus IV a. pradžios lot. gramatikas iš Afrikos. Jo Compendiosa doctrina ad filium (Mokslingumo santrauka sūnui) yra labai vertingas sen. romėnų literatūros citatų palikimas.

Nonkonformistai žr. Disidentai.

Non liquet (lot. ‚neaišku') romėnų teismuose lentelėse paduotoji susilaikymo nuomonė, stp. NL.

Non locus virum, sed vir locum ornat (lot.) ne vieta puošia žmogų, bet žmogus puošia vietą.

Non multa, sed multum žr. Multum non multa.

Nonnea žr. Vilkžvelgė.

Nonnos iš Panopolio Egipte V a. graikų epinis poetas. Savo pagrindiniame 48 knygų veikale Dionysiaka rafinuota eiliavimo technika ir išpūstu stilium N. apdainavo dievą Dionisą (žr.), ypač jo triumfo žygį į Indiją. Šis veikalas turėjo didelę įtaką vėlesniųjų amžių, ypač XVII a. italų baroko poezijai (G. Marino, A. Bruni). Šio atgaivinto pagoniškojo mito priešybė yra kitas N. veikalas — Metabolē (Perdavimas), Šv. Jono evangelijos eiliuota parafrazė. Dionysiaka tekstas: A. Ludwich 1909 –11 (vok. 1926–33, ag. 1940).

I. Braune, Nonnos und Ovid 1935.

Nonolė nereguliari devynių gaidų ritminė figūra (kaip triolė, kvintolė ir pn.).

Non olet (lot. ‚nedvokia', priežodiškai ‚čia nieko bloga'). Pagal Svetonijų Titas buvo prikišęs Vespasijonui, kad imperatoriui nedera pelnytis iš mokesčių už gelumbės gamintojams parduodamą valstybinių išviečių dvokiantį šlapumą. Vespasijonas pakišęs jam panosėn gautą šio mokesčio pinigą ir paklausęs, ar jis dvokiąs.

Nonparelis (prc. non pareille ‚be palyginimo') pats smulkusis spaustuvių raidynas, vad. dar šešiapunkčiu (2,25 mm). N. raidynas daugiausia vartojamas spausdinant žodynus arba enciklopedijose bibliografijas.

Non plus ultra (lot.) ‚nė kiek toliau' priežodiškai pažyminta kas tobuliausia, nepralenkiama, paimta iš Hiob. 38, 11 (iki čia tu teateisi) ‚ir ne toliau'.

Non possumus (lot. ‚mes negalime') bendra Romos kurijos nesutikimo pasaulinei valdžiai formulė, vartojama ir šiaip diplomatiniame pasikalbėjime. N.p. posakis buvęs pavartotas pop. Klemenso VII atsakant Anglijos karaliui Henrikui VIII, kuris reikalavo jį perskirti su Kotryna Aragoniete. Apskritai, n.p. yra griežtas neigiamas atsakymas.

Non scholae, sed vitae discimus (lot.) ‚ne mokyklai, bet gyvenimui mokomės'. Pagal Seneką (Epist. 106, 12), šis baramas posakis kritikuojant ano meto mokymą pavartotas atvirkščiai: ‚mes mokomės

(juk) mokyklai, ne gyvenimui'. Ir romėnas Seneka žiūrėjo ne utilitaristo akimis į graiko Aristotelio (Politikoje VIII, 32) pedagogikai nustatytą reikalavimą: ‚tekiausti visada tik apie tai, kas naudinga, visai nedera didžiadvasiam ir laisvam žmogui'.

Nonsensas (lot.) nesąmonė, beprasmybė.

Non valeur (prc. ‚neįvertintas') niekniekis, bevertis daiktas ar neįvertinta siunta.

Noologija (iš gr. noûs ‚dvasia' ir lógos ‚mokslas') mokslas apie dvasią. Šis terminas įvairiai vartotas: Crusius juo vadino psichologiją, Hamiltonas — grynojo proto teoriją ir t.t. Kantas noologistų atstovu vadino Platoną, jį priešpastatydamas Aristoteliui, kaip empiristų atstovui. Ampère siūlė (1824) visus gamtos mokslus vadinti kosmologiniais, o visus kitus, atseit, dvasios mokslus, noologiniais. R. Euckenas n. vadino savo filosofiją, teigiančią dvasinio gyvenimo savitumą ir nesuvedamumą į paprastą psichologiją. Visuotinai n. terminas neįsigalėjo.

Noordt arba Noort, Jan, van, olandų istorinių paveikslų ir portretų tapytojas bei raižytojas, reiškęsis apie 1644–76 Amsterdame. Tapyboje gavo flamo Jordaenso įtakos. Oforte sekė P. Lastmanu ir Rembrandtu.

J. van Noordt Mergaitė su viščiuku

Nopaitis šakių aps. upelis, Novos (Šešupės) kair. intakas, 21 km ilgumo; teka į v., toliau į š., turi deš. intakus Skardupį ir Mockupį; baseino plotas 53 km².

Noradrenalinas, $OH_2 . C_6 . H_2 . CH(OH) . CH_2 . NH_2$, organinis junginys, adrenalinio tarpinis kristalinis produktas. N. tirpsta silpnuose šarmuose ir rūgštyse; mažai tirpsta vandenyje. Nedideli n. kiekiai yra gyvių organizme. N. padidina kraujo slėgimą ir spėjama, kad dalyvauja nervų sujaudinimą perduodant.

Noragas arklo (žr.) pasmailintos ariamosios lentos geležinis apkalas, viršūnė. Pradžioje ariamoji arklo viršūnė buvo daroma iš kieto medžio. Vėliau, išsivysčius žemdirbystei ir padidėjus dirbamos žemės plotui, n. imta daryti iš geležies. Baltų kraštuose geležinių noragų jau turime nuo XI a. Gardino pilyje surastas geležinis n. iš XII–XIII a.

Noragėliai (vok. Noragehlen) k. Pakalnės aps., 4 km į rytus nuo Gastos, prie plento į Tilžę, Žiezdrinės vls., 1939 295 gyv. 1806 IV 24 ten gimė ir Fridrikas Kuršaitis.

Noranda Kanados, Kvebeko provincijos mst., apie 5000 gyv., vario, aukso ir kitų metalų kasyklos bei vario liejykla.

N. lietuviai. 1948 pradžioje atvyko būrys lietuvių dirbti kasyklose. 1948 XI 27 įsteigtas apylinkėje gyvenančių lietuvių Kanados lietuvių tarybos skyrius. 1949 X 2 skyrius įsijungė į Pasaulio Lietuvių bendruomenę. Pradžioje skyrius vadinosi Norandos skyriumi, o nuo 1950 N. Rouyn skyriumi. N. gyveno apie 200 lietuvių. Skyrius turėjo suorganizavęs mišrų chorą ir oktetą, kuriems vadovavo Vytautas Dargis, tautinių šokių grupei vadovavo J. Langė, vėliau M. Chainauskas. 1948 A. Janulevičiaus vadovaujama susiorganizavo keturių skilčių skautų draugovė. Sportininkams vadovavo M. Paškevičius. Buvo spausdinamas šapirografu Krivulės biuletenis, kurį redagavo Stp. Šetkus. 1948 Kanados lietuvių tarybos skyriui vadovavo: L. Garbačiauskas, A. Patašius, J. Bušinskas, E. Česnulienė, J. Paškevičius. 1949 Pasaulio Lietuvių Bendruomenės apylinkei vadovavo: Stp. Šetkus, L. Garbačiauskas, St. Dalius, M. Chainauskas. Vyt. Dargis. 1950 išrinkta nauja valdyba — V. Gudelis, J. Vyšniauskas, A. Tautkevičius. Betgi lietuvių

kolonijos gyventojų skaičius pradėjo mažėti, kadangi atlikę privalomą darbą pagal sutartis išvyksta į kitas vietoves. 1950 tepaliko tik 118. 1952 judrios kolonijos veikla baigėsi, nes lietuviai apleido šią vietovę.

Norbertas (apie 1080–1134) šventasis (šv. VI 6), premonstrantų ordino steigėjas, Magdeburgo arkivyskupas. Kilęs iš Limburgo didikų Gennep giminės, savo jaunystę praleido kaip pasaulietinis dvasininkas (subdiakonas) Koelno arkivyskupo Fridriko I, paskui imp. Henriko V dvare, lydėjęs šį imperatorių į Romą, kai šis nuvyko vainikuotis, ir buvo liudininkas Henriko V brutalaus elgesio su popiežium. Kartą kelionėje audros metu atsidūręs mirtiname pavojuje, nutarė mesti pasaulietinį gyvenimą. Palikęs vienuoliu bandė reformuoti Ksanteno vienuolyną ir savo pamokslais išjudinti liaudį; tai sukėlė bažnytinės vyresnybės pasipriešinimą. Fritzlaro sinode apkaltintas ir įskųstas popiežiui, atsižadėjo visokio turto ir išsiteisinęs prieš popiežių, gavo iš pop. Gelazijaus leidimą sakyti pamokslus. Jo iškalba, pranašystės ir stebuklų garsas patraukė daugybę sekėjų, bet drauge ir sukėlė priešų. Pop. Kalikstas II pavedė jam skelbti Dievo žodį, taiką ir santaiką Prancūzijoje. Čia, remiamas Laono vyskupo, įsteigė ordiną, paėmęs jam šv. Augustino regulą, davęs baltą cistersų rūbą, vietoje vadinamoje Prémontré (iš to premonstrantai). Naujas ordinas 1130 jau turėjo 15 vienuolynų. 1124 sėkmingai kovojo Antverpene su spiritualistine ir antisakramentalistine Tanchelmo erezija. Nuvykęs 1126 į Romą, gavo savo ordino patvirtinimą. Speyerio seime buvo parinktas Magdeburgo arkivyskupu. Jo bandymas reformuoti Magdeburgo dvasininkų gyvenimą ir noras išplėsti premonstrantų ordiną rytų Vokietijoje sutiko daug kliūčių: bandyta N. nužudyti, prieš jį ruošta liaudies sukilimai. Tik imperatoriaus Lotaro II (kuris N. paskyrė Italijos kancleriu) palankumas išgelbėjo N. darbus nuo sunaikinimo. Anakleto schizmos metu N. stojo pop. Inocento II pusėje, prikalbino imp. Lotarą palaikyti tikrąjį popiežių ir, palydėjęs jį į Romą, dalyvavo vainikavimo iškilmėje drauge su šv. Bernardu. N. įtakoje buvo išvengta naujo imperatoriaus ir popiežiaus susikirtimo dėl investitūros. Pop. Inocentas II paskyrė N. metropolitu visai Lenkijai (1133), bet ši privilegija praktiškai nebuvo įgyvendinta. N. įsteigtas ordinas, kurio nariai įsipareigoja laikytis neturto, bendrojo gyvenimo ir tarnavimo bažnyčiai, kuriai yra priskirti (premonstrantai daugiausia dirba kaimų parapijose), pasižymėjo pionieriais laimėti Bažnyčiai ir kultūrai R. Europos tautas. Premonstrantai siekė ir Pabaltijį. N. buvo paskelbtas šventuoju pop. Grigaliaus XIII 1582. Jo kūnas, palaidotas Magdeburge, 1627 buvo perkeltas į Prahos Strahovo vienuolyną.

Van den Elsen, Levengeschiedenes van den h. N. 1890; *E. Maire,* St N. 1922; *G. Madeleine,* Histoire de st. N. 1928; *P. F. Valvekens,* N. van Gennep 1943. *J.V.*

Norblin Jean Pierre de la Gourdaine (1745–1830) prancūzų tapytojas ir raižytojas. Meno mokėsi Paryžiuj įgaudamas Watteau dvasios. Buvo batalisto F. Casanovos ir 1769 akad. mokinys. 1772–74 remiamas kng. Čartoriskio, dirbo Londone, Paryžiuje. 1774 atvyko Lenkijon, kur Čartoriskių Pulavuose ėjo paišybos mokytojo ir dvaro menininko pareigas, pasireikšdamas kūrybiniu produktingumu. Lenkijos aplinka N. sukėlė naujų realistinių polinkių ir susidomėjimą lenkų bajorija piešiant jos būdingus tipus, kostiumus, raite-

J. P. Norblin Žemaitė

lių aprangą. Globėjų rūmams N. sukūrė eilę tapybos kompozicijų Watteau stiliaus, vad. Les fêtes champêtres, kurios vaizduoja elegantiškų draugijų iškylas, vaišes ar koncertus gamtoje. N. jose jungė rokoko elegantiškumą su peizažo poetiškumu. N. piešinių etnografinė tematika darėsi vis platesnė: jis atrado liaudį, piešė mozūrus, kalniečius, lietuvius, žydus, kaimo smuklės scenas. N. iliustracijos ir ofortai pasižymi apšvietimo kontrastais sekant Rembrandto grafika. 1783–85 kng. Elenai Radvilienei Nieborove, prie Lovičo, N. atliko dekoratyvinės tapybos darbus pagal klasikinę programą, plg. freską Aušrinė kupole, kupiną atmosferiškumo ir kolorizmo. 1790 apsigyveno Varšuvoje, senamiesty atidarė nedidelę privatinę meno mokyklą, vedė lenkę, vaikus auklėjo lenkiškai. Dabar N. metė bukolines temas ir atsidėjo realistinei tapybai. Kelis darbus atliko karaliaus galerijai, pvz. Mūšis prie Zborovo ir Atlaidai Bielanuose. N. realizmo viršūnę sudaro dideli masinių scenų paveikslai vaizduoją seimelius, muges miestelių aikštėse, arklių turgus, kuriuose kiekviena atskira figūra ar jų grupė nupiešta su nuoširdžia simpatija ir lengva ironija, iškeliant kai kuriuos karikatūrinius etnografinių tipų bruožus. Šioms kompozicijoms N. taikė originalią techniką maišydamas aliejų su sepija. Istorinės vertės turi N. piešiniai: Gegužės 3 konstitucijos paskelbimas ir sce-

J. P. Norblin Lietuvė baudžiauninkė

J. P. Norblin Iškyla miškelyje (iš kng. Čartoriskių rinkinio)

nos iš Kosciuškos sukilimo, kurio dalyvis N. pats buvo, pvz. Kova prie Šv. Kryžiaus bažnyčios, Pragos mūšis. Iš N. portretų minėtinas 1788 Autoportretas Poznanėje ir miniatiūriniai portretai. 1804 N. grįžo į Paryžių, iki gyvenimo galo dirbdamas Lenkijos siužetais. 1817 ir 1838–41 Ph. L. Debucourt pagal N. piešinius akvatinta išleido Costumes polonaises 50 lapų. Ofortų N. sukūrė 93, kurių pilniausias rinkinys pačio meistro sustatytas yra Paryžiaus Bibl. Nat. Daug N. piešinių buvo Krasičino rūmuose ir Potockių rinkinyje. N. kūryba Lenkijos tapybos istorijoje reiškė posūkį į tautinę-etnografinę tematiką ir į aristokratinės elegancijos sušvelnintą realizmą. N. pėdomis ėjo Orlowskis, Plonskis, Michalowskis, Kossakas, Chelmońskis.

W. Franke, Das radierte Werk des J. P. N. de la Gourdaine 1895; *Z. Batowski,* N. 1911. *P.Rkl.*

Norbutas 1. Felix (Edvardas, g. 1900 X 13) kunigas. Pastoracinį darbą dirba Norwood, Mass. Bendradarbiavo Amerikoje ir Darbininke.

2. Juozas (g. 1888 Lietuvoje) kunigas, visuomenininkas, laikraštininkas. Kunigų seminariją baigė Kaune ir įšventintas 1909.

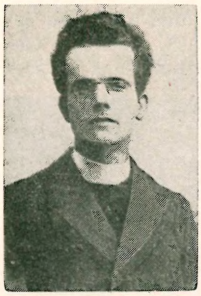

J. Norbutas

Iš Čekiškės, kur buvo vikaru, 1912 III 14 atvyko į Skotiją ir išdirbo joje tarp lietuvių 8 m. Kaip veiklus visuomenininkas dirbo Blaivybės ir pašalpos draugijose, bet didžiausias jo nuopelnas — įkūrimas Skotijos lietuviams laikraščio Išeivių Draugo, kurio pirmasis numeris išėjo 1914 I pradžioje. Iniciatyva, lėšos ir plunksnos darbas — pradžioje laikraščio prirašymas, kol susidarė bendradarbių būrys — pirmuosius porą metų buvo paties laikraščio steigėjo ir redaktoriaus. Susilaukęs pritarimo, laikraštis virto savaitraščiu, ir jo leidimą po poros metų perėmė Šv. Juozapo darbininkų sąjunga. Turėdamas gyvo sąmojaus, N., šalia Išeivių Draugo, dvejus metus dar leido ir redagavo satyros dalykams skirtąjį Ežį. Bendradarbiavo Šaltinyje. Išeivių Drauge ir Ežy spausdinti jo dalykai paskui buvo išleisti atskiromis knygelėmis: Svieto perėjūnas 1911, Cicilizmo evangelija sulig Barabošiaus 1916, Lyra ir satyra 1918, Sugriautas lizdas 1917, Lietuvos vargai 1916, Ką gero duoda svaigalai 1917, Nauja tvarka, Karės aukos 1917, Jonas Laucius, Šventas Kazimieras 1920.

Norbutas žr. Narbutas.

Nordal 1. Sigurd (g. 1886) švedų skulptorius. Daugiausia užsiima bepuošdamas skulptūromis naujus pastatus. Už savo figūrinę grupę Hyllning till Ling N. 1948 pasaulinėje olimpiadoje Londone laimėjo aukso medalį.

2. Sigurdur (g. 1886) islandų kalbininkas ir literatūros istorikas. 1918 Reykjaviko univ. prof. N. užima vadovaujančią vietą islandų kalbotyroje. N. žymesni veikalai: Snorre Sturlasson 1920, Völuspá 1923 ir Islenzk menning I — didžiulio suplanuoto veikalo apie islandų dvasinę kultūrą amžių bėgyje pirmoji dalis 1942. N. yra taip pat novelistas bei dramaturgas.

Nordau Max (tikroji pavardė ir vardas — Südfeld Simon; 1849–1923) Vengrijos žydas, gydytojas, rašytojas, politinis veikėjas. Vienas iš sionistinio sąjūdžio vadų, bet ilgainiui netekęs populiarumo dėl savo projekto kurti žydų valstybę Afrikoje (Ugandoje). Lombroso įtakoj rašė, kad civilizaciją stumianti žmoniją į išsigimimą, ypač jos aukštesniuosius luomus. Didelio pasisekimo turėjo N. veikalas Paradoxe (ag. 1896) ir sudarė jam šlovę. Išsp. Die konventionellen Lügen der Kulturmenschheit 1883, Paradoxe 1886, Die Krankheit des Jahrhunderts 1889, Das Recht zu lieben 1893, Entartung 1893 (ag. Degeneration 1895), Biologie der Ethik 1921 (ag. 1922).

A. ir M. Nordau, M. N. 1948.

Norden Eduard (1886–1941) vok. klasikinis filologas, prof. Greifsvalde, Breslave, nuo 1906 Berlyne, suradęs naujus kelius stiliui tyrinėti ir ypač našiai dirbęs religijos istorijos srity. Išsp. Die antike Kunstprosa 1898 (⁴1923), Vergils Aeneis 1903 (³1926), Die lat. Literatur in ihrem Übergang vom Altertum zum Mittelalter ³1912, 1952, Die Geburt des Kindes, Geschichte einer religioesen Idee 1924 (²1931), Alt-Germanien, Voelker- u. namensgeschichtliche Untersuchungen 1934, Aus altroem. Priesterbuechern 1939.

Nordenfelt Thorsten (1842–1920) švedų inžinierius, išradėjas. 1862–66 dirbo Londone ir ten įsteigė ginklų fabriką, kuris 1888 susijungė su Maximu, o 1891 įsijungė į Vickerio dirbtuves. 1890 N. persikėlė į Paryžių, kur įsteigė Société Nordenfelt — konstrukcinį artilerijos biurą. 1903 grįžo

į Švediją ir buvo vienas iš ginklų fabriko Stockholme savininkų. Iš N. daugelio išradimų suminėtina kulkosvaidžių bei patrankų mechanizmai, išradimai povandeninių laivų ir torpedų srityje. Povandeninių laivų srityje jo įnašas yra pionierinis. Jau 1879 jis Anglijoje pastatė garu varomą povandeninį laivą. 1886 jis pastatė išbandytą povandeninį laivą Graikijai, o 1887 Turkijai.

Nordenskiöld 1. Erland (1877–1932) švedų etnografas, keliautojas. Nuo 1923 etnografijos prof. Göteborgo univ. 1901–02 Chaco-Cordiller ekspedicijoje N. pradėjo domėtis archeologija ir etnografija, toms sritims jis paskui ir skyrė savo keliones 1904–05 į Peru ir Bolivijos pakraščius, 1908–09 į Boliviją, 1913–14 į Boliviją ir Braziliją, 1927 į Panamą. Tas savo keliones jis aprašė savo populiariose knygose, o mokslinę medžiagą skelbė daugelyje mokslinių veikalų — Comparative Ethnografical Studies 1919–31, 10 t. buvo išleistas 1938 suredaguotas H. Wasseno. Tos studijos yra reikšmingas šaltinis indėnų kultūrai pažinti. N. yra vienas iš to laiko vadovaujančių amerikanistų, visų pripažintas autoritetas P. Amerikos indėnų dabartinei ir senajai kultūrai pažinti. Jo vadovaujamas Göteborgo muziejaus etnografinis skyrius praturtėjo retais rinkiniais bei unikumais.

2. Nils Adolf Erik (1832–1901) geografas, šiaurės arktinių sričių tyrinėtojas ir šiaurės rytų kelio pionierius. 1849 įstojo į Helsinkio univ. studijuoti chem. ir mineralogijos. 1853 jis išvyko su tėvu į Uralą, kur tyrinėjo vario ir geležies rūdos kaupinius prie Tagilsko. Grįžęs gavo kuratoriaus vietą univ., bet dėl išsaukiančio tosto vienoje puotoje, gubernatoriaus buvo atleistas ir išvyko į Berlyną tęsti mineralogijos studijų. Grįžęs 1857 Helsinkio univ. gavo dr. laipsnį ir caro Aleksandro vardo stipendiją keliauti po Sibirą ir Kamčatką, bet vėl dėl įžeidžiančio tosto gen.-gubernatoriaus buvo priverstas apleisti Suomiją. 1858 I apsigyveno Stockholme ir tų pačių metų vasarą dalyvavo švedo geologo Torell ekspedicijoj į Spicbergeną, kur aptiko mokslui vertingų tretinio periodo augalinių fosilijų. Grįžęs į Stockholmą, buvo paskirtas prof. ir karališkojo gamtos muziejaus direktorium. 1861 dalyvavo antrojoj Torell ekspedicijoje į Spicbergeną, kur tyrinėjo ir kartografavo šiaurės jo dalį. Karališkosios mokslų akademijos pavestas, 1864 vadovavo ekspedicijai į Spicbergeną, 1868 laivu Sofia prasiveržė Arktiės vandenyne ligi 81°42′ š.pl. 1870 drauge su trimis kitais gamtininkais tyrinėjo Grenlandijos ledyną, o 1872 ekspedicijos laivai įstrigo tarp ledų ir buvo priversti žiemoti Spicbergene, iš kur 1873 pasiekė Grenlandiją. Šios ekspedicijos metu jis galėjo suformuluoti teoriją apie ketvirtinio (diliuvio) ledynus, kadaise dengusius didžiąją Europos dalį. 1875 jis išplaukė per Karos jūrą rytų linkme ir, pasiekęs Jenisiejų, sugrįžo sausuma įsitikinęs, kad būtų įmanoma prasimušti jūros keliu išilgai Azijos šiaurės kranto iš Atlanto į Pacifiką. Šį žygį jis pradėjo 1878 VI 22 iš Karlskronos laivu Vega, VII 21 praplaukė pro Tromsö, o VIII pasiekė Čeliuskino iškyšulį ir plaukė tolyn į rytus, kol IX įstrigo į ledus ties 67°7′ š.pl. ir 173°23′ v.ilg. (netoli nuo Beringo). Išsilaisvinęs iš ledų 1879 VII 18, pro Beringo sąsiaurį ir aplink Aziją iš p. pusės grįžo į Stockholmą, kur buvo labai iškilmingai sutiktas ir pakeltas į baronus. 1883 padarė paskutinę ekspediciją į Grenlandiją. Svarbiausi jo veikalai: The Voyage of Vega Around Asia 1881, The Scientific Results of Vega Expedition 1882–87, Facsimile Atlas 1889, Periplus 1897, The Second Swedish Expedition to Greenland 1885.

A. E. Nordenskiöld

Sven Hedin, A. E. Nordenskiöld 1926. *A.B.*

Nordenskjöld Otto (1869–1928) švedų geologas, geografas, keliautojas. 1923 naujai Göteborge įsteigtos Aukštosios prekybos mokyklos rektorius. 1895–97 N. keliavo į Patagoniją ir Ugnies Žemę geologiniais moksliniais tikslais. 1898 atvyko į naujai užtiktą aukso sritį Klondike, š.v. Kanadoje. 1900 N. buvo išvykęs į danų Amdrupo ir Hartzo suorganizuotą ekspediciją į rytinę Grenlandiją. Didžiausia jo kelionė buvo ekspedicija į pietų ašigalį, į arktines sritis į pietus nuo P. Amerikos 1901–03. Tos N. ekspedicijos aprašai išsp. Wissenschaftliche Ergebnisse der Schwedischen Südpolarexpedition 1901–03. 1905–20 N. buvo dar du kartus dalyvavęs mažesnėse ekspedicijose — 1909 į p.v. Grenlandiją į dar mažai težinomą Holstenborgo sritį ir 1920

–21 į Peru ir vakarų Patagoniją. Išsp. Tva ar bland sydpolens isar 1904; suredagavo 7 tt. savo ekspedicijos mokslinių pranešimų, išleido veikalų apie P. Ameriką ir poliarinius kraštus.

Norderney didumo antroji R. Fryzų sala, 24,1 km², 6700 gyv. (1954). Nuo žemyno atskirta 7 km pločio vatmarės. Nuo vakarų galo, kur yra N. vietovė, tęsiasi rytų linkme 13 km ilgio šiaurės pajūrio kopinis paplūdimys. N. kaip gyvenamoji vieta yra seniausioji (įkurta 1797) ir didžiausioji vokiečių šiaurės pajūrio vasarvietė, su reguliariu laivų plaukojimu iš Nordeich (geležinkelio st.), Bremeno ir Hamburgo; aerodromas, švyturys, meteorologinė st.

Nordfjord v.p. Norvegijos pajūrio fiordas, 105 km ilgio, ligi 4,5 km pločio.

Nordhausen Vokietijos mst. Tiuringijoj, į pietus nuo Harco kalnų, derlingame upės Helme baseino slėnyje; apie 40.000 gyv. (1939 — 42.267). Dvi XII–XIII a. bžn., XVII a. rotušė; alkoholinių gėrimų (degtinės), mašinų, tekstilės pramonė.

N. yra sena vietovė; 874 karaliaus dvaras, prie kurio 962 karalienė Matilda įkūrė vienuolyną. 1253 gavo miesto teises, 1522 įvesta reformacija, 1803 atiteko Prūsijai, II pas. karo metu sunaikinta per 70% visų pastatų. Žymiausia mieste architektūros atžvilgiu yra XIII a. gotikinė kat. katedra su XII a. romanine kripta. Arti rotušės yra Rolando statula — senovinis laisvosios prekybos ir civilinių laisvių simbolis.

Čia vokiečiai II pas. karo metu buvo įtaisę po žeme raketų tyrimų laboratorijas, kuriose buvo pagaminti pirmieji sprausminiai lėktuvai ir raketos. Laboratorijos su raketomis gerame stovyje buvo užimtos amerikiečių kariuomenės, bet perleistos rusams. Jos davė pagrindą rusams pirmauti raketų srityje.

Nordhoff 1. Charles (1830–1901) amerikiečių rašytojas ir žurnalistas. Savo jaunystės nuotykius JAV laivyne aprašė Nine Years Sailor 1857. Objektyvios ir įžvalgios jo knygos: Communistic Societies in the United States 1875, The Cotton States 1876.

2. Charles Bernard (1887–1947) (1) anūkas. I pas. karo metu su rašytoju J. N. Hall persikėlė gyventi į Tahiti salas. Žymesnės jųdviejų bendrai parašytos knygos: Mutiny on the Bounty 1932, Men Against the Sea 1934, The Hurricane 1936, High Barbaree 1945. Jose egzotika ir nuotykiai pagilinami aplinkos pažinimu ir nebloga charakteristika.

Nordhorn š.v. Vokietijos mst. Žemutiniuose Saksuose, prie Vechtės upės ir kanalo (uostas); 37.100 gyv. (1954). Tekstilininkų m-la, tekstilės pramonė (360.000 verpstų, 5500 staklių ir 12.000 dirbančiųjų); XIV a. įkurto augustinų vienuolyno griuvėsiai.

Nordikai žr. Šiauriečiai.

Nordkap (ag. North Cape) uolinis, 307 m aukščio, iškyšulys š. Norvegijos Magerö salos š. pakraštyj, iš tradicijos laikomas šiauriausia Europos vieta; 71°10′20″ š.pl., 25°45′ r.ilg., 90 km į š.r. nuo Hammerfesto. Iš tikrųjų šiauriausias Europos taškas yra apie 1,5 km toliau į šiaurę tos pat salos Knivskjerodden iškyšulys, 71°11′8″ š. pl. ir 25°43′ r.ilg. Šiauriausioji Europos žemyno vieta yra Nordkyn.

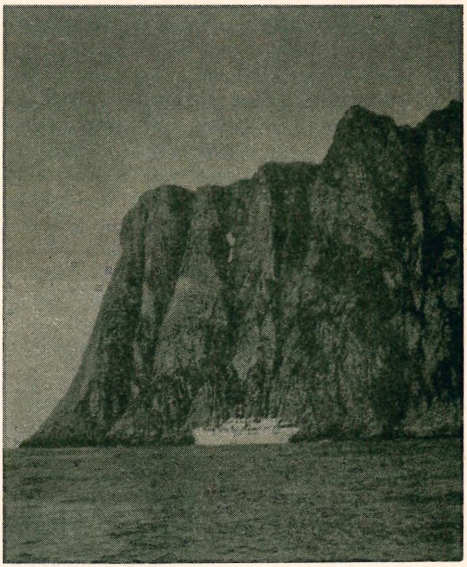

Nordkap

Nordkyn, kitaip Nordkinn, šiauriausioji Europos žemyno vieta, š. Norvegijos Barentso pajūry, N. pusiasaly; 71°8′11″ (kitais duomenimis 71°7′) š.pl. ir 27°40′9″ r.ilg.

Nördlingen Bavarijos mst. Švabuose, į š.v. nuo Augsburgo, derlingosios Rieso srities centras; 14.257 gyventojai (1954). N. yra būdingas viduramžių mst., išlaikęs XIV–XV a. statybos charakterį, su sveiku miesto mūru, kuris žiedu supa visą skridulio

Nördlingen

formos miestą su didžiule vėlyvojo gotiko Šv. Jurgio bžn. (1427–1505) centre ir derlingais, intensyviai kultyvuojamais laukais aplink miestą. Miestą dominuoja 90 m aukščio bžn. bokštas Daniel, o jos didysis altorius yra vertingas skulptūros meno kūrinys. Kitos įžymybės yra XIV–XVII a. rotušė su muziejumi ir 1401–22 statyta karmelitų (dabar Salvatoriaus) bžn. Spaudos, alaus gamybos, tekstilės, batų, precizinių įrankių pramonė.

N. įkurtas IX a., 1215 gavo laisvojo mst. teises, 1347 švabų miestų sąjungos narys, XVI a. prisiėmė reformaciją. 1634 prie N. vok. imperatoriaus kariuomenė, vadovaujama Piccolomini, Gallas ir Werth nugalėjo švedus ir užėmė mst. 1803 atiteko Bavarijai. 1948–49 čia buvo spausdinamas kultūros žurnalas Šviesa. Atskirų asmenų ir Sūduvos leidyklos buvo išspausdinta daug lietuviškų knygų.

K. Groeber und A. Horn, Die Kunstdenkmäler der Stadt N. 1940. *A.B.*

Nordman Carl Axel (g. 1892) suomių archeologas. Nuo 1936 tautinio muziejaus direktorius, 1926–36 Helsinkio univ. docentas. Jo archeologiniai darbai reikšmingi tiek suomių, tiek danų proistorei. Savo darbuose jis lietė visus tris priešistorinius amžius, tačiau reikšmingiausi iš akmens amžiaus: Studier öfver gånggriftskulturen i Danmark ir The Megalithic Culture of Northern Europa 1935. N. buvo pirmasis mėginęs duoti bendrą akmens amžiaus įvairių kultūrinių grupių vaizdą į šiaurę nuo Alpių. Jo darbas tuo klausimu Den yngre stenåldern i Mellan-, Väst- och Nordeuropa išsp. kolektyviniame veikale De förhistoriska tiderna i Europa I, 1927. Paskutiniu laiku N. atsidėjęs studijuoja Suomijos viduramžių meną.

Nordraak Rikard (1842–66) norvegų muzikas. N. yra norvegų tautinio himno Ja, vi älsker (žodžiai Björstjerne Björnson) kompozitorius. Jis turėjo įtakos Griegui, sudominęs norvegų liaudies dainomis ir tautosaka. Kartu su Griegu, Hornemanu ir M. Hansenu N. įkūrė Kopenhagoje muzikos draugiją Euterpe vien tik Skandinavų muzikos. Tarp jo paliktų kūrinių yra ir muzika Björnsono Maria Stuart ir Sugurd Slembe.

Liv. Gren, R. N. 1941.

Nordrhein-Westfalen V. Vokietijos kraštas (Land), didžiausias gyv. skaičiumi

(14.268.900, 1954) ir svarbiausia ūkio, ypačiai pramonės, atžvilgiu; 34.040 km². N.-W. sudaryta 1946 britų okupacinės administracijos iš buv. Reino ir Vestfalijos provincijų ir suskirstyta į 6 apygardas: Düsseldorfo, Kölno, Aacheno, Münsterio, Detmoldo ir Arnsbergo; adm. centras Düsseldorfas. N.-W. yra viena reikšmingiausių ūkio sričių visoje v. Europoje. Vidurkinis gyventojų tankumas 389 viename km², o Ruhro krašte per 1500 gyv. km². 35% visų gyventojų gyvena 16 didelių miestų, o tik 11% gyvena mažose vietovėse, turinčiose po mažiau, kaip 2000 gyv. Apie ketvirtadalis visų dirbančiųjų dirba kasyklose. Žemės ūkiu verčiasi 7,3%, o pramone 48,2%. Čia iškasama (1953) 99,4% visos V. Vokietijos akm. anglies, 86% rudosios anglies, 43% druskos, pagaminama 81% geležies, 84,8% valcuoto plieno, 40% cemento, 60% dviračių, 58% degtų kalkių, gaunama 88,5% degančių dujų ir kt. Pagal religiją 56.4% yra katalikai ir 38,9% evangelikai.

A. B.

Nordström 1. Karl (1855–1923) švedų tapytojas. Gyvendamas Paryžiuj tapė impresionistiškai. Švedijoje pasidarė lyrikas, išreiškiąs net ir trapiausias gamtos nuotaikas. Didelės įtakos jam padarė du žymūs dailininkai — Rachard Bergh ir Nils Krüger. Čia įvyko lūžis jo kūryboje — šiurkštus lyriškumas ėmė dominuoti jo kūryboje. Po 1910 žymi ir moderniųjų srovių įtaka, spalvos ima darytis lengvesnės ir įvairesnės. Paskesnėse jo Prancūzijos studijose juntamas jautrus niuansų turtingumas bei išraiškinga rimtis.

T. Hedberg (1905); *T. Svedfeldt,* K. N.s konst 1939.

2. Ludwig (1882–1942) švedų rašytojas. N. per ir po I pas. karo suformavo savo stipriai asmeninę, religiškai nuspalvintą pasaulėžiūrą, kurią jis pavadino totalizmu — tai to laiko optimistinis tikėjimas taisyklinga pasaulio raida į visos žmonijos susivienijimą, kurį jis norėjo parodyti savo romanuose, pavaizduodamas Norlandijos pramonės istoriją. Kaip dailiosios literatūros eksperimentas ‚totalizmas' nepavyko, tačiau jis sustiprino N. tolesnei socialinei eseisto kūrybai. Įgytus įspūdžius perteikdavo puikiais reportažais, paskui panaudojo teoretiniams bei dailiosios literatūros darbams. Pats N. savo geriausiais darbais laikė ‚totalistinius' raštus, tačiau kritika vertino jį kaip pasakotoją, novelistą. Iš jo kūrinių paminėtini novelių rinkiniai Fiskare 1907, Borgare 1909, Herrar 1910, romanai Landsorts-boheme 1911, Tomas Lack 1912, Peter Svensks historia 1922–27; reportažai Stor Norrland 1927, Bondenöden 1933, Lort Sverige 1938, autoportretas En dag av mitt liv 1942.

J.Lng.

Noreen Adolf (1854–1925) švedų kalbininkas, nuo 1919 Švedų akad. narys. N. yra vienas iš pionierių, padėjusių pagrindus moderniajam šiaurės kalbų mokslui. Išsp. Altisländische und altnorwegische Grammatik 1884 (⁴1923), Altschwedische Grammatik 1897–1904 ir Geschichte der nordischen Sprachen 1889 (³1913). Jo ilgametės studijos iš švedų gramatikos tilpo didžiuliame veikale Vårt språk 1903–25.

Noreia dabar Neumarkt r. Alpėse prie upės Murius Noricum srityje, noriškų sostinė su geležies rūdos kasyklomis nuo priešistorinių laikų. Ties N. 113 pr. Kr. kimbrai ir teutonai sumušė Papirijaus Karbono (Papirius Carbo) vadovaujamą romėnų kariuomenę.

Noreika 1. Eduardas (g. 1897 X 10 Rygoje — 1923 I 15 prie Klaipėdos) kapitonas. 1913 baigė Rygos miesto mokyklą, 1914 įstojo į Aleksandro gimn. Maskvoje, bet 1915 iš 6 kl. įstojo į kariuomenę. 1916 baigė Gatčinoj karo m-lą, gavo karininko laipsnį ir dalyvavo įvairiose kautynėse. 1918 grįžo Lietuvon, 1919 I 5 įstojo savanoriu į 2 pėst. pulką Kaune ir buvo paskirtas lenkiškai kalbančios kuopos vadu; (vėliau kuopa išskirstyta po kitas kuopas).

E. Noreika

Po to N. buvo paskirtas į Kauno įgulos komendantūrą. 1919 IV 13 N. sugrąžintas į 2 pėst. pulką ir išsiųstas į bolševikų frontą, kur kautynėmis nužygiavo nuo Ramygalos iki Daugpilio. 1919 V 31 paskirtas kuopos vadu, VIII 26 įvykdė nepaprastai sunkų uždavinį — užėmė Kuklių k. (Imbrado vls.), užeidamas bolševikams iš užnugario ir juos VIII 27–28 užpuldamas prie Raudinės, sukeldamas tarp jų paniką; už tai buvo apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Dalyvavo smarkiose Šventės ež. ir Kaukonių kautynėse, 1919 XI 21–23 Radviliškio kautynėse prieš bermontininkus, 1920 IX 23 prieš lenkus Druskininkų kautynėse,

1920 paskirtas bataliono vadu, X 31 — XI 1 užėmė kautynėmis Giedraičius ir XI 17 kautynėse sužeistas, apdovanotas vėl Vyčio Kryžiumi. Vėliau vadovavo III kuopai, baigė Aukštuosius karininkų kursus ir perkeltas karo mokyklon. 1923 I savanoriu išvyko Klaipėdos vaduoti ir žuvo kautynėse.

Devintoji 2 pėst. DLK Algirdo pulko šventė 1927 17–18 p. (leidinys); Savanoris 1918–1920 (red. St. Butkus) 65–66 psl., 1929.

2. Izidorius (m. 1863 VIII 2) kunigas, Gargždų vikaras, 1863 sukilimo dalyvis. Dar prieš sukilimą N. turėjęs ryšių su vad. Lietuvos raudonųjų komitetu Vilniuje, kuris rengė sukilimą. 1863 VII, po sukilėliams nepasisekusių kautynių su rusais, N. pateko į kazokų rankas. Veždami belaisvį į Telšius, rusai sustodavę kaimuose trimituodavę, orkestras griežęs maršus, kad patrauktų gyventojų dėmesį ir galėtų jiems parodyti suištą ir sumuštą sukilėlių vadą. 1863 VIII 1 Telšių tardomosios komisijos pripažintas pirmos eilės nusikaltėliu ir nuteistas pakarti, bet šis mirties būdas pakeistas sušaudymu. N. ir kun. Gargas buvę sušaudyti Telšių miesto ganyklose. Miniai žmonių buvę leista žiūrėti mirties vykdymo egzekucijos. Esą N. prieš šaudymą sušukęs: ‚Mirštame už savo vierą, tėvynę ir laisvę!' Kad žmonės neatpažintų palaidojimo vietos, tai kazokai ganyklų plote sutrypę žemę. Tik 1922 VII 16 buvo atkasti abiejų kunigų kaulai ir iškilmingai palaidoti Telšių bžn. kriptoje.

J. Mickevičius, 1863 sukilimas Žemaičiuose (Gimtasai Kraštas 1943, 316–331); *P. Kubicki,* Bojownicy kapłani II : 2, 1936.

3. Jonas (1910 X 8 Šukonių k., Pakruojaus vls., Šiaulių aps. — 1946?) karininkas, teisininkas. Mokėsi Šiaulių gimn. ir ją baigęs stojo į karo mokyklą, kurią baigęs paskirtas į 7 pėst. pulką Klaipėdoje. 1934 perkeltas Kaunan į karo mokyklą lektorium, drauge redagavo iliustruotą žurnalą Kariūną. Kariūne spausdino karo istorijos straipsnių. 1938 baigė VDU teisių fak., 1939 pakeltas kapitono laipsnin ir paskirtas į kariuomenės teismą, kur dirbo ligi pirmosios bolševikų okupacijos. 1941 Lietuvos laikinosios vyriausybės buvo paskirtas Šiaulių aps. viršininku. Eidamas šias pareigas susirišo su pogrindžiu ir griežtai gynė krašto reikalus prieš okupantus. 1943, po propagandinės kelionės į Vokietiją, išspausdino lietuviškoje spaudoje straipsnį — Šių dienų Vokietija, kuris buvo gan nepalankus nacių režimui. N. buvo suimtas ir laikomas Šiaulių kalėjime, o paskui su kitais intelektualais išvežtas į Stutthofo koncentracijos stovyklą. 1945 pateko į rusų bolševikų rankas. Buvo grąžintas Vilniun ir kurį laiką Lietuvos mokslų akad. ėjo juriskonsulto pareigas, bet už patriotinę veiklą bolševikų likviduotas. N. turėjo literato gabumų: rašė novelių karinėje spaudoje. Parašė romaną Penki broliai, kuris 1940 buvo spausdinamas, bet bolševikų sunaikintas. Bendradarbiavo Karde, Karyje, Lietuvos Aide. Išsp. Pakelk galvą, lietuvi! 1933. Suredagavo Laisvės keliais 1934.

J. Noreika

4. Liudas (1884 VIII 7/19 Pasruojos k., Žemaičių Kalvarijos vls., Telšių aps. — 1928 V 30 Kaune) visuomenininkas, politikas. 1897 baigė Alsėdžių pradžios mokyklą, 1901 Palangos progimn., 1905 Žemaičių kun. seminariją Kaune ir buvo pasiųstas į Petrapilio dvasinę akademiją tolimesnių studijų. 1908 baigė akademiją teologijos kandidato laipsniu, tačiau į kun. nesišventino. 1908–09 Linkuvos pradžios m-los mokytojas. 1909 įstojo laisvu klausytoju į Petrapilio univ. teisių fak. 1913 išlaikė brandos atestato egzaminus ir paliko tikruoju studentu. 1917 gavo teisių fak. baigimo diplomą. Nuo 1907 pradėjo rašinėti spaudai. Studentaudamas paliko nuolatiniu Vilties korespondentu ir jis aprašinėjo Valstybės dūmos posėdžius. Vasaromis dirbo Vilties redakcijoje, 1914–15 Vairo redaktoriaus pavaduotojas, 1915 IX — 1917 M. Yčo leidžiamo Petrapilyje Lietuvių Balso faktinasis ir atsakomasis redaktorius. Tuo pat metu dirbo Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komitete (1915–17 Petrapilyje, vėliau Voroneže). 1916–18 atsakomasis Ateities Spindulių redaktorius. 1917 III su M. Yču, kun. J. Tumu ir kitais įsteigė Lietuvių tautos pažangos partiją. Nuo 1917 III Lietuvių tautos tarybos, vėliau Vyriausios lie-

L. Noreika

tuvių tautos tarybos prezidiumo sekretorius Rusijoje. 1918 IV grįžo į Vilnių ir iki XI redagavo Lietuvos Aidą. Buvo kooptuotas į Lietuvos valstybės tarybą, kur vadovavo bendrajai įstatymų komisijai. 1919 III 12 — 1920 VI 19 Laikinosios Lietuvos vyriausybės III, IV ir V ministrų kabinete teisingumo ministras. 1919 VI 16 Steigiamajam seimui rinkimų įstatymui ruošti komisijos narys. Nuo 1920 vertėsi advokatūra. 1922 vienas iš steigėjų Kat. mokslo akad. ir pirmasis iždininkas. 1928 akcinės Pažangos b-vės vienas iš steigėjų. Buvo vienas iš Lietuvos tautininkų sąjungos kūrėjų, nuolatinis vadovybės narys, kurį laiką jos pirmininkas. 1928 V 30 N. nušovė karininkas Okulič-Kazarinas. N. yra daug rašęs publicistinių straipsnių Lietuvos Balsui, Krašto Balsui, Lietuviui, kurio buvo vienas iš faktinųjų redaktorių. Su J. Pajauju išvertė V. Zakševskio (Zakszewski) Naujųjų amžių istoriją 1921 (²1922).

Noreikupė upelis Šakių aps., Višakio (Šešupės) deš. intakas, 15 km ilgumo; teka į pietų vakarus, turi deš. intaką Beržupį; baseino plotas 32 km².

Norem Owen, C. J. (g. 1902) amerikiečių dvasininkas, diplomatas. 1920 pradėjo studijas St. Olaf kolegijoje, gilino Minnesotos univ. 1927 baigė liuteronų teologijos seminariją ir pradėjo pastoracinį darbą Montanos valstybėj. 1937 prezidentas Rooseveltas N. paskyrė pasiuntiniu Lietuvai. Šiose pareigose N. išbuvo iki pirmosios bolševikų okupacijos. JAV įstojus į karą, N. iki 1946 tarnavo karo kapelionu. 1946 buvo paskirtas nukentėjusiems nuo karo pagalbos administratorium. Iš savo darbo centro Berlyne N. keliavo per tris okupuotos Vokietijos zonas, atstovaudamas Lutheran World Relief, National Catholic Charities, Mennonite Relief, Quaker Relief, Christian World Service ir kt. 1948 sugrįžo į Los Angeles, Calif., ir įsijungė į pastoracinį darbą. N. palaiko lietuvių kovą prieš okupantus. Išsp. Timeless Lithuania 1943.

Norfolk JAV uostas Virginijoje, prie Hampton Roads; 188.601 gyv. (1950, 1930 — 129.710). N. turi apie 70 km ilgio krantinių, o drauge su Newport News ir Portsmouthu sudaro vieną ištisą uostų kompleksą, vieną didžiausių ir patogiausių pasaulyje, kur gali vienu metu laisvai sutalpinti bent 1000 laivų. N. uostas yra 25 km ilgio ir 800–300 m pločio ir su jūros įlanka jungiasi 12 m gylio kanalu. Iš viso jo uoste yra 154 krantinės, naudojamos geležinkelių linijų, laivininkystės b-vių ir laivų statybos įmonių. Mieste daugybė viešbučių ir įvairių įstaigų (daugiausia laivininkystės kontorų), bet yra išlikusių ir kai kurių senų pastatų, pvz. Šv. Povilo bžn. (1739), N. akademija, rotušė ir kt. Už 30 km į rytus nuo N. yra populiarusis Virginijos pajūrio paplūdimys. Laivų statyba ir trąšų gamyba (1 mil. t per metus) yra pagrindinės pramonės šakos. N. apylinkėse yra viena svarbiųjų JAV daržininkystės ūkio sričių, kurioj ypač išplėstas auginimas bulvių, pamidorų, kalofiorų, braškių, pupelių, špinatų.

N. įkurtas 1682 nupirkus iš dailidės Wise 50 akrų žemės už 10.000 svarų tabako. 1736 gavo miesto teises. 1776 smarkiai anglų bombarduotas ir sudegintas, 1812 atlaikė anglų puolimą. 1855 nukentėjo nuo geltonojo drugio epidemijos. *A.B.*

Norfolko sėjomaina yra keturlaukė žemdirbystės-augalininkystės sistema, kur augalų kultūros lauke yra auginamos šia tvarka: šakniavaisiai, vasarojus, dobilai, žiemkenčiai. Tai labai intensyvi žemdirbystės sistema, nes visai nelaikoma juodo pūdymo, ir ūkininkas turi būti pajėgus dobilienas paruošti žiemkenčių sėjai. Mėšlas paprastai atiduodamas šakniavaisiams. N. s. pradžioje buvo įvesta Anglijoje, Norfolko provincijoje. Ši sistema kituose kraštuose buvo priimta pakeičiant, praplečiant, pritaikant vietos sąlygoms, ir apskritai turėjo didelės įtakos tiek Europos, tiek Amerikos žemdirbystės - augalininkystės pažangai. *J.Vng.*

Norgava (vok. Norgau) k. ir gl̇žk. st. Semboje, 12 km į š.r. nuo Fischhauseno, prie vad. gl̇žk. linijos Gaffken–Marienhof. N. priklauso ir dv. (Klein-Norgau). 1939 apie 400 gyv. — Kalnuotoje apylinkėje daug archeologinių paminklų: žalvario amžiaus pilkapis (kiek apgadintas), senkapiai su degintais kapais, piliakalnis tarp dvaro ir Pogerstyčių (vad. Hausenberg) ir senovės pylimų sustiprinimai arti gl̇žk. linijos Panakų k. pusėje.

Norgėlai k. Veiviržėnų vls., Kretingos aps., 8 km nuo Veiviržėnų. 1909 V. Nagevičius ištyrė 7 degintinius kapus. Mirusieji laidota duobėse. Vienos duobės ilgis yra buvęs apie 2 m, plotis 40 cm ir gylis apie 80 cm. Laužo degėsiai ir sudeginti žmonių kaulai supilti duobių dugne. De-

gėsių ir degintų kaulų kupsteliai yra buvę apie 40 cm skersmens ir 10 cm storio. Iš įkapių paminėtina: lankinė segė ilga kojele (VI–VII a.), plokščia žieduota lankinė segė su spaustiniu sidabru tarp žiedelių (VIII a.), vytinės ir suktinės antkaklės fragmentai (IX–XI a.), akmeninis varpstelis ir kt. Įkapės būdingos V. Lietuvos kultūrinei grupei.

V. Nagevičius, Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra VIII–XIII a. (Senovė I, 1935, 73–74). *J.P.*

Noriaĩ k. Vaškų vls., Biržų aps., 7 km nuo Vaškų; 175 gyv. Vad. Norkalnyje yra ardomas vidurinio geležies amžiaus kapynynas, kuriame surasta V–VI a. smeigtukas nuokamiene buožele su grandinėlės likučiais ir kitų žiemgalių kultūrinei grupei būdingų įkapių. Radiniai Šiaulių Aušros muziejuje.

Noricum senovėje šalis į pietus nuo Dunojaus ir į rytus nuo Inno, tarp Recijos (Raetia) ir Panonijos (šių dienų Aukštoji ir Žemoji Austrija, Štirija, Karintija, Kraina, Zalcburgo ir Bavarijos dalis). Pirmykščiai Norėjos (žr. Noreia) srities gyventojai norikai buvo ilirų kilmės. Dar priešromėniškais laikais jie gavo nežymią keltų priemaišą. Nuo sena iškasamoji geležies rūda davė pagrindą anksti prekiauti su Balkanais ir Italija. I a. pr. Kr. N. buvo karalija. 16 pr. Kr. N. užkariavo romėnai. Klaudijui viešpataujant šalis pradėta romanizuoti, apie 45 po Kr. paversta Romos provincija, kasyklos buvo suvalstybintos. Dioklecijonas perskyrė šalį į dvi provincijas: į šiaurinę prie Dunojaus N. ripense (‚pakrantės N.') ir pietinę N. mediterraneum (‚krašto vidaus, viduržemio N.'). VI a. N. atiteko slavams ir avarams bei bajuvarams.

F. Kaphahn, Zwischen Antike und Mittelalter 1944.

Norilsk naujas Sov. Sąjungos pramonės mst. š. Sibire, į rytus nuo Jenisiejaus žemupio; 162.000 gyv. (1957). N. išaugo iš priverstinio darbo koncentracijos stovyklos, į kurią jau 1941 buvo atgabenta keli šimtai lietuvių tremtinių, daugiausia karininkų. Dėl pasibaisėtinai žiauraus režimo ir nepakenčiamai šalto klimato (žiemą temp. nukrinta ligi −60°C) daugumas tremtinių išmirdavo pirmaisiais metais. Tremtiniai-kaliniai verčiami dirbti vario, nikelio, platinos, kobalto ir akm. anglies kasyklose. N. sujungtas 120 km ilgio gležk., nutiestu tremtinių, su Dudinkos uostu. Čia yra turtingiausios Rusijoj nikelio rūdos kasyklos ir jos tirpinimo įmonės, pradėtos statyti 1939. Kaip koncentracijos stovykla laikoma viena iš kelių sunkiausių visoje Sov. Sąjungoje (šalia Vorkutos, Karagandos) ir drauge viena pelningiausių valstybei. Pirmieji masiniai trėmimai į N. koncentracijos stovyklą prasidėjo iš Ukrainos 1932. Vėliau kiti dideli transportai atėjo II pas. karui prasidėjus, kai rusai, okupavę r. Galiciją (lenkų valdytą Ukrainos dalį), iš ten ištrėmė daugybę žmonių. Trečioji tremtinių banga atvyko 1944–45 iš okupuotų Pabaltijo kraštų. Pažymėtinas masinis tremtinių sušaudymas 1953 vasarą, kai tų metų VI 16 trys stovyklos su 5200 kalinių, protestuodamos dėl šaudymo į ukrainiečius dainuojančius tautines dainas, paskelbė darbo streiką. VII 1 mažiausią stovyklą (nr. 5, 900 kalinių) apsupo gen. Sirotkino vadovaujami daliniai ir apšaudydami nužudė 75 kalinius, o VIII 4 tapo užpulta didžiausia stovykla (3000 kalinių) ir joje nužudyta 125 kaliniai. Šiam įvykiui atminti N. ir kitose koncentracijos stovyklose liepos 1 d. kalinių švenčiama kaip gedulo diena.

Norimantas (m. 1348 II 2) antrasis Gedimino sūnus. Jo motina esą buvusi pirmoji Gedimino žmona Vida, kurios buvimą tačiau istoriniai šaltiniai nėra patvirtinę. Apie N. jaunystę žinių nėra. Jis iškilo tik 1331, ryšium su Lietuvos santykiais su D. Naugardu. Rusų metraščiai pasakoja, kad tais metais visų rusų metropolitas Teognostas, rezidavęs Volinijoj, nusiuntė savo pasiuntinius į D. Naugardą, kad jo dvasininkas Vosylius įsikurtų D. Naugardo arkivyskupu. Vasarą Vosylius su keliais žymiausiais D. Naugardo bajorais iškeliavo pas metropolitą į Volinią, norėdamas jį pasveikinti ir gauti naujoms pareigoms palaiminimą. Keliaudami per Lietuvą, naugardiečiai buvo Gedimino sulaikyti nepaisant taikos meto. Gediminas pareikalavo, kad pasiuntiniai D. Naugardo miesto vadovybės vardu pažadėtų duoti jo sūnui N. valdyti keletą miestų ir sričių su paveldėjimo teise N. sūnums ir tolimesniems jo palikuonims. Gediminas išleidęs naugardiečius tik po to, kai jie buvo pažadėję reikalavimą išpildyti. Pagal kitus šaltinius, naugardiečiai patys prašę Gediminą atsiųsti jiems kunigaikščiu sūnų N. Tuo laiku Naugardas kovojo su did. Maskvos kng. Jonu Kalita ir buvo reikalingas paramos galingojo Lietuvos valdovo; bet-

gi tik po dvejų metų svarstymo pakvietė N. Gediminas, priėmęs iškilmingą pasiuntinybę, nusiuntė į D. Naugardą N., kuris jau buvo pasikrikštijęs rytų apeigomis ir gavęs Hlebo vardą. N. 1333 buvo priimtas D. Naugarde kaip kunigaikštis su didele pagarba. Šv. Sofijos katedroj prisiekęs ištikimybę naugardiečiams, gavo valdyti Ladogos, Oriešeko (Šliselburgo) ir Korėlos miestus, Korėlos sritį ir dalį Koporės krašto. N. nebuvo lengva valdyti D. Naugardą, nes iš šiaurės puldinėjo švedai, iš rytų — maskviečiai, o, be to, viduj respubliką graužė partijų kovos. N. nepasireiškė valdovo sugebėjimais, o gindamas D. Naugardą nuo priešų kariuomenės, vadovybę ir svarbesnių pilių apsaugą atiduodavo savo sūnui Aleksandrui ir kitiems mažiau reikšmingiems kunigaikščiams, pvz. 1334 — Konstantinui Jono sūnui, Rostovo kunigaikščiui. Kai po trejų N. valdymo metų D. Naugarde viršų paėmė priešinga N. bajorų partija, jisai pasitraukė į Lietuvą palikęs D. Naugarde savo vietininką. Švedams puldinėjant D. Naugardą, N. šalininkai 1338 nuvyko į Lietuvą jojo kviestis atgal, bet N. nepanoro grįžti ir net sūnui Aleksandrui liepė pasitraukti iš Šliselburgo.

N. valdė Lietuvoje Pinską ir priklausiusį jam Turovą, gavęs tas sritis Gedimino viešpatavimo pabaigoje. Lietuvos metraštis pasakoja: ‚Gediminas, būdamas labai senas, paskyrė dalis visiems savo sūnums: penkis pasodino srityse... N. Pinske ir Turove'. Ketvirtajame XIV a. dešimtmetyje N. valdė ir Polocką, nes tuo laiku jisai, kaip tos žemės kunigaikštis, pasirašė prekybos sutartį su Ryga.

Algirdo ir Kęstučio sąmokslo prieš Jaunutį metu, 1345, N. palaikė Jaunutį ir nuvyko pas totorių chaną prašyti pagalbos. Tačiau atsargusis chanas, norėdamas gyventi taikoje su Algirdu, jos jam nesuteikė, ir N. grįžo į Lietuvą, susitaikė su Algirdu bei Kęstučiu. 1347 drauge su pastaraisiais dalyvavo žygyje prieš kryžiuočius prie Rastenburgo pilies. N. žuvo kautynėse su kryžiuočiais ties Strėva su arkliu įšokęs į išsiliejusią pavasarį upę ir paskendęs. Vokiečių kronikininkai jį vadina, lygiai kaip ir kitus Gediminaičius, ‚rex Ruthenorum'. Pagal Niesieckį, jo žmona buvusi Marija, Tauridos (Krymo) valdovo Tuchaiso ir Marijos Paleologaitės duktė, tačiau J. Wolffo nuomone, jos tėvas buvęs ne kas kitas, kaip totorių chanas, ir per ją N. palaikydavęs artimus ryšius su totoriais. Rusų metraščių pasakojimas apie N. totorių nelaisvę buvo atmestas jau Karamzino Rusijos istorijoje.

Yra žinomi šie N. sūnūs: Aleksandras, Jurgis, Patrikijus, Mykolas ir Simas. N. mirus, jo sūnūs išsidalijo Pinsko teritoriją.

Polnoje sobranije russkich letopisej II t., 508 psl., 396 pastaba; III t., 77–78 ir 224 psl.; IV t., 52 psl.; V t., 219 ir 226 psl.; VI t. ir VII t., 202–203 psl.; Scriptores rerum Prussicarum I (H. de Wartberge kronika ir 508 psl. Wig. v. Marburgo kronika); *Niesiecki*, Herbarz 1748; *J. Daniłowicz*, Skarbiec Dyplomatów 1860, 189 psl.; *K. Stadnicki*, Synowie Giedymina 1849–53; *Wolff*, Ród Giedymina 1886; *L. Götz*, Deutsch-litauische Handelsverträge des Mittelalters 1916, 336–338 psl.; *H. Paszkiewicz*, Jagiellonowie a Moskwa 1933; (") O genezie i wartości Krewa 1938; (") The Origin of Russia 1954; *J Puzyna*, Narymant Giedyminowicz (Miesięcznik Heraldyczny IX, 1930).

V.Srg.

Noriškių miškas 3 km nuo Plungės, apie 180 ha. Mišrūs spygliuočiai (eglės ir pušies) medynai.

Norītis 1. Arvids (g. 1902) latvių smuikininkas. Baigęs Latvijos konservatoriją 1921, tobulinosi Berlyne ir Paryžiuje. 1925–28 Rygos radiofono pirmasis kocertmeisteris ir solistas. 1928–31 koncertmeisteris Australijoje. 1931–33 Kauno konservatorijos smuiko klasės vadovas ir pirmasis koncertmeisteris Lietuvos valstybės teatre, 1933–44 Nacionalinėj operoj Rygoje. Nuo 1943 prof. Išeivijoj nuo 1945 suruošė visą eilę koncertų (įsteigęs vadovavo Latvių styginiam kvartetui) Vokietijoj, Airijoj, Anglijoj, Švedijoj ir Danijoj. Pastaruoju metu dirba Švedijoj muzikos mokykloje.

2. Oskars (1909–1942) latvių grafikas ir tapytojas. Arvido (1) brolis. 1930 baigė Latvijos dailės akad. Nuo 1933 dalyvavo beveik visose reprezentacinėse parodose Latvijoje ir užsieny. Tapybos kūriniuose jaučiama senųjų latvių meistrų (ypač Tones) įtaka. Latvių grafikoje N. laikytinas vienu pačių originaliausių atstovų. Puikus piešinys, meistriškas apvaldymas įvairių technikų, tapybiškas šviesos ir šešėlių kontrastavimas — N. grafikos pagrindinės savybės. N. grafika išlaikyta realistinės tradicijos, kaip ir jo tapybinės kompozicijos bei portretai. N. buvo taip pat geras akvarelistas. Ypač pasižymėjo iliustruodamas daugelį latvių ir užsienio autorių veikalų. N. iliustracijos ir vinjetės bei viršeliai išradingi, skoningi, drąsios kompozicijos ir įdomaus kolorito. Sukūrė N. taip pat originalių plakatų ir dekoracijų. 1952 iš-

O. Norītis Vasarą

leista N. atminimui monografija Stockholme.

Noriu miego vienas lietuvių liaudies šokių, $^2/_4$ takto, šokamas visoje Lietuvoje, skiriamas lyginiam porų skaičiui.

Šokėjams sustojus po dvi poras veidais į vidų, merginų rankos prie sijono šonų, vyrų sukryžiuotos ant krūtinės. Visi pradeda pagrindiniu žingsniu: pašokus ant vienos kojos, kita išmetama į priekį ant kulno ar ant pirštų galų, tas pat pakartojama su kita koja, po to dvigubai greičiau keturi pašokimai. Suplojama dukart rankomis ir, suėmus visų dešines malūnėlio forma, einama ratuku į vieną pusę, suplojama ir einama į kitą pusę. Seniau ši forma būdavo kartojama, kol išdainuodavo visus dainos posmus. Vėliau buvo pritaikyta keletą variantų ir šokis baigiamas poroms besisukant ratu polkos žingsniu.

B.V.

Norkaičių miškas Šilutės aps., ploto 1050 ha. Medynai mišrios sudėties.

Norkaičių miškų urėdija Šilutės aps. su 6 girininkijomis. Priklauso miškai Joniškio, Kintų, Ventės, Bundalų.

Norkaitis 1. Jonas (g. 1892 XI 25 Pervazninkų k., Kidulių vls., Šakių aps.) ekonomistas. 1912 baigęs Marijampolės gim-

Noriu miego

naziją, studijavo matematiką ir fiziką Petrapilio univ. 1919, grįžęs į Lietuvą, stojo valstybės tarnybon. 1923, prijungus prie Lietuvos Klaipėdos kraštą, buvo paskirtas finansų m-jos įgaliotiniu Klaipėdos kraštui ir kartu Klaipėdos muitinės viršininku. Čia veikė Aukuro d-joj. 1925 finansų m-jos prekybos dpt. direktorius, ir 1936 užsienio reikalų m-jos ekonominio dpt. direktorius. Šiose pareigose išbuvo iki bolševikų okupacijos. — Dalyvavo visos eilės ekonominių organizacijų veikloje. Vyriausybės pavedimu vadovavo Lietuvos Cukraus akc. b-vės steigimui, kurios pirmininku buvo nuo įsteigimo 1931 iki bolševikų okupacijos. — Nuo 1936 daug kartų vadovavo Lietuvos delegacijoms ekonominėse derybose su kitomis valstybėmis. Bolševikams okupavus Lietuvą, pasitraukė į Vokietiją. Tremtyje Vliko narys, vėliau Vliko kontrolės komisijos pirm. ir Liet. Raudonojo Kryžiaus pirm.

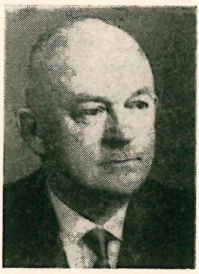

J. Norkaitis

2. Jonas (g. 1928 IX 26 Kaune) diplomuotas ekonomistas, sūnus Jono (1). Studijavo Tübingeno, Strasburgo univ. filosofiją ir ekonominius mokslus. 1956 už disertaciją Kulturphilosophie bei Leo Frobenius Tübingeno univ. gavo filosofijos dr. laipsnį. 1957 įgijo diplomuoto ekonomisto vardą tame pat univ. Studijų metu veikė ateitininkų organizacijoje. Dirba Vokietijoje plieno pramonėj ir specializuojasi Europos ūkio suvienijimo klausimuose. Lietuvių Enciklopedijos ir Aidų bendradarbis.

Norkeliūnas Domininkas (g. 1900 III 7 Karklupėnų k., Pajevonio vls., Vilkaviškio aps.) visuomenininkas. Mokėsi 1913 Karklupėnų pradžios mokykloj, 1922–23 lankė Vaišvilų mok. suaugusiųjų kursus. 1919 X įstojo Lietuvos kariuomenėn. 1920 rudenį, lenkams puolant Lietuvą, dalyvavo dideliuose mūšiuose prie Lentvario ir Merkinės. 1926 emigravo į Kanadą ir gyvena Montrealyje, kur dirba vadovaujamąjį visuomenės darbą: 1929–38 buvo DLK Vytauto klubo dir., 1930–33 Šv. Kazimiero pašalpinės d-jos sekretorius, 1937–42 DLK Vytauto klubo choro pirmininkas, 1942–45 šio choro dramos grupės pirmininkas ir režisierius (pastatė operetes Malūninink̨a ir Kaminkrėtį, Šienapiūtę, dramą Žmogžudžio dukterį, komediją Lapkų ir daugelį kitų). 1949–52 DLK Vytauto klubo prezidentas, 1955–58 KLB Montrealio lietuvių seimelio prezidiumo v.pirm.

D. Norkeliūnas

Norkiai k. Vaiguvos vls., Šiaulių aps., 13 km nuo Kelmės; 30 gyv. Ardomame senojo geležies amžiaus kapinyne rasta II–III a. sąvartos maža laiptelinė segė tik su dviem plačiais ir gana ilgais laipteliais. Radinys Vytauto D. kultūros muziejuje.

Norkiškės dv. Skaudvilės vls., Tauragės aps., 4 km nuo Batakių glžk. st. Po 1863 sukilimo dv. buvo konfiskuotas ir atiteko plk. Lvovui. Po 15 metų iš Sibiro grįžo savininkas A. Rakauskas ir dalį dvaro atgavo. Šiame dvare buvo išvesta speciali bulvių atmaina ‚rakauskinė'. N. buvo didelis vandens malūnas, lentpiūvė, vilnų karšykla ir elektros stotis, malksninė, nemaža biblioteka ir senų portretų.

Norkūnai 1. vsd. Antnemunio vls., Alytaus aps., 13 km nuo Alytaus; 25 gyv. Aukštoje kalvoje, netoli Nemuno ir Skardupio santakos, yra piliakalnis. Jo šlaitai gana statūs, ypač iš šiaurės pusės (čia jo aukštis apie 10 m), pietų šlaitas apslinkęs. Ties piliakalniu randama titnaginių strėliukių.

2. k. Gelgaudiškio vls., Šakių aps., prie Nemuno. Čia yra piliakalnis, kuris istoriniuose šaltiniuose vad. Cristmemelio pilimi (žr.).

3. k. Rokiškio vls. ir aps., 16 km nuo Rokiškio; 356 gyv. Ties Audros upeliu yra keli pylimai, kurių amžius nenustatytas. Ties kaimu 1925 buvo apie 40 pilkapių, apdėtų akmenų vainikais. Vietos žmonės tuos pilkapius vadina ‚krūsniais'. Pilkapiuose susidurta su žmonių griaučiais ir įkapėmis. Pilkapiai greičiausiai priskirtini senajam ir viduriniam geležies amžiui.

4. k. Utenos vls. ir aps., 5 km nuo Utenos; 270 gyv. Ties Utenos–Pakalnių keliu yra iš dviejų kalvų sudarytas piliakalnis, aplink apkastas grioviu. Kasant randama molinių puodų šukių, kaulinių ir geležinių dirbinių. Piliakalnis dažnai vadinamas ir Utenos piliakalniu.

J. Radziukynas, Suvalkų rėdybos pilekalniai 1909, 19–20; *P. Tarasenka*, Lietuvos archeologijos medžiaga 1928, 189–190. **J.P.**

Norkūnas Mykolas (1869 XII 1 Krūminės k., Valkininkų vls., Trakų aps. — 1951 IV 1 Lawrence, Mass.) visuomenės veikėjas. Jaunas būdamas slaptai išmoko lietuviškai skaityti ir rašyti ir padėjo knygnešiams platinti knygas. Už knygų platinimą buvo patekęs kalėjiman. 1892 atvyko JAV. Pradėjo lankyti vakarines mokyklas ir mokytis įvairių amatų: braižymo, fotografijos meno, vėliavų siuvinėjimo. Apie 1896 sudarė bendrovę ir Naujojoj Anglijoj — Bostono lietuvių laikraštį, kuris neilgai teėjo. N. mėgo organizacinį darbą: 1902, apsigyvenęs Lawrence, rūpinosi lietuvius atitraukti nuo lenkiškos parapijos, įsteigė Aušros Vartų, Šv. Lauryno d-jas, pagyvino LRKSA kuopos veiklą. 1909 su bostoniškiais Jaroševičium ir P. Mikalausku įkūrė Rymo katalikų tautos mylėtojų sąjungą. 1912 Lietuvių blaivininkų sąjungos pirmininkas. Dideli N. nuopelnai steigiant ir ilgus metus vadovaujant Amerikos lietuvių katalikų jaunimo organizacijai — Lietuvos Vyčiams. Darbininkų sąjunga jo veiklą atžymėjo išrinkdama sąjungos garbės nariu. Rinko medžiagą Lietuviškų Naujosios Anglijos draugijų ir bažnyčių albumui. Vienas steigėjų Lietuvių istorijos mokslo d-jos ir lituanistikos senienų rinkėjas.

M. Norkūnas

Norkūnas upelis aukštupy Prūdelis, Eišiškių aps., Versekos (Merkio) kair. intakas, 11 km ilgumo; baseino plotas 36 km²; teka į š.r., sudarydamas dabartinę Lietuvos sieną su Gudija.

Norkūnų miškas Leipalingio vls. apie 500 ha. Grynas pušynas. Kai kur slėnesnėse augavietėse susimetusi eglė.

Norkus 1. Jonas (g. 1897) pedagogas, istorikas. Gimnazijos mokslus ėjo Vilkaviškio ir M. Yčo gimn. Voroneže. 1919 X paskirtas Zarasų vidurinės mokyklos mokytoju ir laikinai ėjo direktoriaus pareigas. 1923 pradėjo dirbti Kauno mokytojų profesinės sąjungos suaugusių gimn. mokytoju ir direktoriaus pavaduotoju, nuo 1928 tos gimn. direktorius. Lankė Lietuvos univ. Kaune ir baigė humanitarinių mokslų fak. istorijos skyrių. Dalyvavo Lietuvos jaunimo sąjungos veikloje, Lietuvių kultūros taryboje. Bendradarbiavo Lietuvos Ūkininke, Lietuvos Žiniose, Jaunime, Švietimo Darbe, Karde, Savivaldybėje, Mokykloje ir Gyvenime, Tautos Mokykloje, Tarybinėje Mokykloje. Rašė kompiliacinių populiarizacijų, atliko daug vertimų ir išsp. daug mokyklinių vadovėlių: Visuotinė istorija ⁵1933, Visuotinė literatūra vidurinei mokyklai ³1930, Mūsų mokykla (skaitymai) ²1930, Naujoji mūsų literatūra 1930, Literatūros teorija ³1930, Istorijos vadovėlis (pradžios mok.) ³1939, Visuotinė istorija 1939, Didžiojo karo laikų dainos 1927.

2. Jurgis (apie 1847 Kalvarijos apl.— ?) kunigas, rašytojas. Mokėsi Seinų kun. seminarijoje, kur išvertė apie 1867 Vade mecum. Dešimtį metų buvo Kalvarijos vikaru, kur girdėdamas daug nepadorių dainų, pats ėmė rašyti dainas ir jų mokyti jaunimą; apie 1880 turėjo savų dainų didelį pluoštą (Eiles), kurių rankraštis vėliau per žandarų kratas dingo. Žmonėse iš to meto pasklidusios šios dainos: Vai eisim, eisim, Augau pas močiutę lepunėlė, Šiaurus vėjas baisiai ūžia, Aš greitas ir linksmas ir kt. Plačiausiai pasklido, žinoma net ir Š. Lietuvoje, tai jo Mažas piemenėlis, didis vargdienėlis. Kelios jo dainos buvo išsp. Varpe ir kt. draudžiamojo meto spaudoje. Apie 1890 N. buvo atkeltas į Liubavą klebonu, kur pradėjo sakyti lietuviškus pamokslus ir tuo sukeldamas visus lenkininkus; čia platino draudžiamąją lietuvių spaudą, rašė dainų ir vertė. Jo dainų, spaudą leidus, buvo spausdinta Šaltinyje, Žiburio kalendoriuose ir kt. Iš kun. H. Stelmakovskio išvertė naujai Graudžius verksmus 1889, susilaukusius daug laidų Prūsuose ir JAV.

J. Totoraitis, (Ateities Spinduliai 1, 1916).

3. Konstantinas (g. 1893 XI 9 Santakoje, S. Kalvarijos vls.) žurnalistas. Mokėsi Suvalkų Kalvarijos dviklasėje mokykloje, nuo 1910 Maskvoje buhalterijos ir komercijos kursuose, kuriuos baigęs įstojo į Šaniavskio univ. studijuoti politinės ekonomijos ir žurnalistikos. Besimokydamas Maskvoje priklausė Aukštųjų mlų moksleiviams šelpti d-jai ir buvo darbo sekcijos sekr. I pas. karo metu kurį laiką dirbo Liet. centriniame komi-

K. Norkus

tete dėl karo nukentėjusiems šelpti. 1915 per Japoniją atvyko į JAV. Čia — San Francisko mieste — įsijungė į SLA ir Amerikos lietuvių darbininkų skyrių veiklą. 1916 aktyviai prisidėjo renkant Lietuvai aukas (pirmoji premija). 1917 trumpą laiką dirbo Naujienų redakcijoje, paskui buvo Lietuvos vyr. redaktoriaus padėjėjas ir 1918–20 redagavo Sandarą. 1920 išvyko Lietuvon ir čia atstovavo Baltijos valstybių finansinei korporacijai, išmokėdamas dolerines iš JAV siunčiamas perlaidas. Taip pat įsteigė laivininkystės skyrių, kuris pradžioje gerai ir pelningai veikė. 1926 laivininkystės reikalai tiek susipainiojo, kad N. turėjo apleisti Lietuvą ir išvykti Brazilijon. 1928 persikėlė Argentinon ir su mažomis pertraukomis redagavo Argentinos Lietuvių Balsą, o taip pat veikė Dr. J. Basanavičiaus Argentinos lietuvių centre, Lietuvių susivienijime Argentinoje, Lietuvių bendruomenės ir Argentinos lietuvių organizacijų bei spaudos tarybos v.pirm. Bendradarbiavo Naujienose, Vakaruose, Lietuvos Žiniose bei Argentinos dienraščiuose Noticias Gracias ir Buenos Aires Herald. Slapyvardžiai: Nadas Giedraitis, B. K. Algimantas, B. Barauskas, Santakiškis.

4. Mečys (g. 1891 IV 23 Tauragėje) gydytojas, 1910 baigė Šiaulių gimn., 1916 Tartų univ. ir medicinos mokslus. 1921–40 Lietuvos kariuomenės gydytojas. 1930 vienas steigėjų Lietuvos sveikatos d-jos. Antrosios bolševikų okupacijos metu dirba Tauragės miesto ligoninėje.

6. Mikalojus (g. 1885 IX 17 Šilų k., Ariogalos vls., Raseinių aps.) farmacininkas. 1918 baigė Maskvos univ. farmacijos skyrių. 1931 išrinktas VDU asistentu ir 1937 vėl perrinktas. Skaitė vaistinės technikos paskaitas farmacininkams. Universiteto klinikų vaistinės vedėjas.

7. Pijus (1885 Jurkšų k., Paežerių vls., Vilkaviškio aps. — 1941 VI 26 nužudytas bolševikų Pravieniškėse) visuomenės veikėjas. 1904 Petrapilyje baigęs 3 kl. gimnazijos, į JAV atvyko 1904; Vienybės Lietuvininkų redaktorius 1915 VII 15 — 1919 II 26 ir 1919 IX 10 — 1920 IV 21; Lietuvos red. 1919 IV — 1920 IV 21; Tėvynės mylėtojų d-jos centro sekretorius (1918); 1920 grįžo Lietuvon ir pradėjo tarnauti finansų ministerijoje. Buvo taip pat vienas amerikiečių lietuvių įsteigto Drobės fabriko direktorių. Bendradarbiavo Kovoje, Tėvynėje. Išsp.: Apie kūno išlaisvinimą 1910, Darbininko sveikata 1910, Velnio istorija 1914, Apie patriotizmą 1915, Emocijos ir kultūra 1919, išvertė Šilerio Veidmainystę ir meilę 1918.

8. (Narkevičius) Simonas (1841 III 15 Santakos k., Kalvarijos vls. — 1913 I 1 Punske) rašytojas, aušrininkas. 1868 įšventintas į kunigus. Nuo 1881 buvo Punsko klebonas. 1899 dėl nesveikatos atsisakė klebono pareigų, bet liko gyventi Punske. Punske baigė statyti bažnyčią (įrengė vidų), įvedė lietuvių k. pamaldas, pastatė kapuose gražią koplyčią, o savo turtą testamentu (namus) užrašė Žiburio d-jai.

Būdamas Seinų seminarijoje buvo įsijungęs į 1863 sukilimą, bet bausmės išvengė.

Dar prieš Aušrą N. jau buvo susipratęs lietuvis ir rašinėjo lietuviškus eilėraščius. Bartininkuose vikaraudamas, artimai susidraugavo su J. Basanavičium. Kun. Ad. Grinevičius anų laikų atsiminimuose rašo, kad N. ‚su Ožkabalių Jonu Basanavičium, tuomet studentu, labai didžioj santarvėj gyveno, viens kitą pažino, viens kito tėvynės meilės jausmus atjautė, galop viens kitą, vaikščiodami ar viešėdamies ar Bartininkuose ar Ožkabaliuose, žadino prie rašymo' (Žvaigždė 8, 1925, 8). Bulgarijon išsikėlęs, Basanavičius (kaip sakosi autobiografijoje) uoliai susirašinėjo su N. Gelgaudiškyje, vėliau Punske. V. Kudirka, rašydamas Varpe (1893, nr. 3) apie savo atlietuvėjimą, prisimena, kad kartą per vasaros atostogas ‚vienas kunigas (Basanavičius tuos žodžius autobiografijoje cituodamas, tvirtino, kai tai, be abejojimo, bus buvęs N.) papasakojo man, kad išeisiąs lietuviškas laikraštis, parodė savo lietuviškai rašytas eileles ir Basanavičiaus laišką apie aną laikraštį'. Dar 1881 Bulgarijoje galvodamas apie lietuviško laikraščio išleidimą, Basanavičius buvo numatęs N. vienu iš pagrindinių bendradarbių: „... tik nuo vieno kun. S. Narkevičiaus..., su kuriuomi nuo kelių metų gerai pasipažinojau, galima buvo patogaus literatiško laukti darbo'. Gavęs iš N. lietuviškų eilėraščių pluoštą, Basanavičius juos siuntinėjo drauge su savo straipsniais (kol dar nėjo Aušra) M. Lietuvos laikraščiams. Antai 1880 V 10/22 Naujojo Keleivio leidėjui A. Einarui pasiuntė N. eilėraštį ‚Lietuva, mano žemė numylėta'; 1880 VI 16/28 — ‚Dainų apie arielką', ‚Kur dingo, Lietuva, tavo didybe' (tai pradiniai Kondratavičiaus Margirio vertimo žodžiai) ir kt. Viskas, anot

Basanavičiaus, ir buvę tame laikraštyje išsp. Beje, toji Margirio poemos N. vertimo pradžia buvo išsp. Lietuviškoje Ceitungoje (1882, nr. 3), bet gal buvo taip pat išsp. ir Naujajame Keleivyje. Liet. Ceitungoje (1882, nr. 28) dar buvo išsp. N. eilėraštis ‚Juokų juokai'. Pradėjus eiti Aušrai, Basanavičius ten (1883, nr. 3–7) paskelbė N. išverstą Kondratavičiaus Margirio pirmosios giesmės dalį (18 skyrelių). Iš Aušros N. vertimą persispausdino Baltimorės mėnesinis laikraštis Galybė (1898, nr. 4–7). Dar iš Kondratavičiaus N. buvo išversta baladė Kranklys (Kruk, piosenka litewska; Lietuviškas Aušros kalendorius 1885 metams) ir (gana laisvai) 20 eilučių iš poemos Urodzony Jan Dęboróg įžangos ‚Troptais ir valtim Nemunas apsėtas' (Aušra, 1884, nr. 3; Liet. mokslų akademijos išleistoje Liet. literatūros istorijoje, II, 1958, 124 psl., netiksliai nurodoma, kad tai originalinis N. eilėraštis). Aušroje (1883, nr. 7) randame ir originalinį N. eilėraštį ‚Girtuoklio dyvai'. N. eilėraščių dar yra Žemaičių Apžvalgoje, Vienybėje Lietuvininkų, Šaltinyje, Nedėldienio Skaitymuose.

Ano meto lietuvių srovių polemikai pailiustruoti minėtinas N. eilėraštis Mislis (Žem. ir Liet. Apžvalga 1895, nr. 11; kad tai N. eilėraštis — plg. Vc. Biržiška, Lietuvių bibliografija III, 1929, 3667), kuriame akrostichu buvo sąmoningai atskleista Kudirkos pavardė, atsikertant į slap. pasirašytą Kudirkos eilėraštį, pašiepiantį davatkas (Ūkininkas 1895, nr. 8). Pasipiktinęs tokiu neleistinu ypač spaudos draudimo ir persekiojimo metu rašytojo pavardės atskleidimu, Kudirka aštriai atsakė eilėraščiu Mutinys (Ūkininkas 1895, nr. 12).

1905 (²1908) N. išleido knygelę Maža dovanėlė Lietuvos jaunuomenei, kuri buvo parašyta jau prieš 30 metų, bet tada nepavykus jos išsp., buvo platinama nuorašais; Tėve mūsų. Rankraščiu liko Gilioji Punsko praeitis, Apie nedėkingumą; dingęs yra N. rankraštis Santakos atminimai, kur buvo aprašąs savo gimtojo Santakos k. papročius.

J. Totoraitis, (Ateities Spinduliai 1, 1916, 42); *J. Basanavičiaus* autobiografija (Lietuvių Tauta V, 1935, 35, 38, 40, 42, 43 psl.); *Vc. Biržiška,* Lietuvių bibliografija III, 1929. *V.M.*

9. Vladas (g. 1909 VI 27 Šiauliuose) tapytojas-dekoratorius. 1935 baigė Kauno meno mokyklą.

Norma (lot. norma ‚kampų matuoklis') 1. nuostatas, dydis, taisyklė, nurodanti, kaip kas turi būti daroma, atliekama; sprendimo ir vertinimo matas; 2. vidutiniškai pasiekiamas lygis, kieno nors vidutinis matas. Pirmąją n. reikšmę atitinka būdvardis normatyvus nusakąs n. (pvz. normatyvinis spręsmas), liečiąs n. (pvz. normatyviniai mokslai: etika, estetika, logika). Antrąją n. reikšmę atitinka normalus sutinkąs su n., paprastas, taisyklingas (pvz. normalus svoris, normalios aplinkybės).

3. archtektūroje bei technikoje dydžiai arba metodai, nustatyti skaičiavimais, bandymais ir patyrimu, siūlomi bei reikalaujami vadovautis ar vartoti nusakytais atvejais.

N. paprastai sudaromos, tvarkomos ir prižiūrimos vyriausybės ar savivaldybinių įstaigų, bet yra taip pat ir privačių organizacijų bei institutų, kurie puošia n. ir skelbia vadovautis. Europoje plačiai žinoma ir vartojama n. sistema yra Vokiečių industrijos normos, sutrumpintai DIN. Jomis buvo vadovaujamasi nepriklausomoje Lietuvoje. N. rinkiniai, skelbiami JAV kaip atskiri vienetai, vadinami kodais. Be miestų savivaldybių, plačiausiai vartojami n. rinkiniai yra JAV betono instituto (ACI) kodas, JAV plieno statybos instituto (AISC) kodas ir Medžiagų bandymų d-jos (ASTM) leidiniai.

Norma mažas pietų pusrutulio žvaigždynas, gulįs tarp Pietinio trikampio, Skriestuvo, Vilko ir Skorpijono žvaigždynų.

Normalizacija (prc. normalisation iš lot. normalis ‚sutvarkytas') bendros tvarkos įvedimas; sutvarkymas pagal taisyklės nuostatus.

Normalus (lot.) taisyklingas, toks, koks turėtų būti pagal prigimtį, atitinkąs normą, reguliarus.

Norman Montagu (1871–1950) anglų finansininkas, 1920–44 Anglijos banko valdytojas, dalyvavęs derybose, tvarkant po I pas. karo Anglijos skolas JAV.

Normanai (vikingai, variagai) Skandinavijos germanai, pasižymėję didelėmis užjūrinėmis kelionėmis VIII–XI a., siekę ne tik įvairius Europos kraštus, bet dar Aziją, Afriką, kai kurias Atlanto salas ir net Ameriką. Jų pradžioj plėšikiški žygiai buvo lyg tęsinys seniau vykusio vad. tautų kraustymosi, kurį vykdė ir šiaurės germanai, sklidę po įvairius Europos kraštus. Kaip šiems germanams, taip ir jų palikuonims normanams skurdžios gamtos sąly-

gos neužtikrino pragyvenimo sparčiai augančiam gyventojų kiekiui ir vertė ieškoti užjūriuose laimės. Tam reikalui jie turėjo išvystę aukštą laivininkystės techniką ir galėjo plaukti į tolimus kraštus ir pulti nužiūrėtas vietoves su nepaprastu greičiu. Greitų ir staigių puolimų tikslas buvo pasiplėšti kuo daugiau gėrybių ir išsivesti į nelaisvę gyventojų, kuriais galėjo pasipelnyti į vergiją parduodami. Siautėjantieji įvairiuose kraštuose n. tapo tikra Dievo rykštė krikščioniškajam pasauliui. Neveltui bažnyčiose į litanijas buvo įtrauktas dar vienas maldavimas, kur šauktasi Dievo apsaugos nuo jų siautėjimo. Beplėšikaudami n. ėmė kurtis įvairiose vietovėse ir tuo būdu savomis kolonijomis lėmė daugelio kraštų ateitį.

N. puolimą pirmieji pajuto Britanijos ir Airijos kraštai bei juos supančios salos. VIII a. paskutiniuose dešimtmečiuose jie nusiaubė kai kuriuos Anglijos pakraščius ir ypač smarkiai sukrėtė krikščionišką visuomenę, kai sunaikino du garsius vienuolynus — Landisfarno ir Jarrowo ir išžudė jų brolijas. Tuo pat metu jie pradėjo kurtis beveik negyvenamose Orkney, Hebridų, Mano ir kitose salose. Pirmųjų jų puolimų metu Anglijos valstybės gyveno Mercijos valdovo Offos (žr.) vadovaujamos, tariant, nebuvo pakrikusios. Po Offos valstybės, kuri sau tebegyvendama, jau negalėjo veiksmingai pasipriešinti n. puolimams. Šiųjų antpuoliai atsinaujino 834, ir juos į Angliją vykdė daugiausia Danijos n. Todėl n. Anglijoj, paprastai, vadinti danų vardu. Jie ėmė plėšikauti rytiniuose pakraščiuose, kol (866) tvirtai įsikūrė R. Anglijos valstybėj. Iš čia jie ėmė plėstis į krašto vidų, užgrobė pačios šiaurinės valstybės Nortumbrijos sostinę Yorką. Jų ilgai valdytas plotas gavo Danelaw vardą. Besiplėsdami jie pasiekė Temzės upę pietuose ir susidūrė su Vesekso valstybe — vienintele likusia žymesne anglų atspara prieš pagonis danus. Kaip tik šiuo metu joj valdžią gavo Alfredas D. (871–899), kuris, rodos, paties likimo buvo siųstas gelbėti ne tik savai valstybei, bet ir visai Britanijai nuo svetimųjų pagonių jungo. Pirmiausia jis privertė danus pasitraukti anapus Temzės ir tuo būdu išvadavo Veseksą nuo jų grėsmės. Iš apsaugoto ir sustiprinto Vesekso Alfredas D. sėkmingai kovojo su danais ir plėtė savo valdas daugiau į Mercijos žemes. Jis spaudė danus į rytinę Angliją ir parengė dirvą įpėdiniui Edvardui Senesniajam (899–925) išplėsti ir šioj valstybėj savo pirmenybę (920). Tuo būdu daniškoji valstybė Anglijoj dingo. Tačiau buvusioj danų valdomoj srityje ir toliau veikė senieji įstatymai ir valdymosi būdas ir daniški earlai savaimingai tvarkėsi, kad ir pripažindami anglų suverenitetą. Po trijų dešimtų metų anglams teko ir Nortumbrija, iš kur pasitraukė n. valdovai.

Po trijų dešimtų metų n. vėl ėmė puldinėti Angliją. Šiuo metu jie kreipė savo žygius daugiau į pietinę, maždaug Londono sritį. Šių antpuolių metu anglai visose provincijose (išskyrus, rodos, Nortumbriją ir Rytinę Angliją) surengė danų skerdynes (lapkr. mėn. 1002), sujaudindami visus šiaurės n. Jų vadas Sveinas Šakbarzdis iš Veito salos įžygiavo į Angliją ir čia kariavo 10 metų, kol pasiekė viso krašto valdžios (1013). Po jo mirties sostą paveldėjo jo sūnus Kanutas (žr.), humaniškai ir anglams palankiai valdęs. Su jo valdžia baigėsi šiaurinių n. viešpatavimas Anglijoj.

Nuo IX a. vidurio n., daugiausia norvegai, ėmė lankytis ir Airijoj. Po eilės plėšikiškų antpuolių jie pastoviai kūrėsi ir aplink Dubliną, kurį jie įsteigė, ir kur išugdė savo valstybę. Mažesnieji vienetai kūrėsi kitose vietose. Tuo būdu atsirado eilė n. kolonijų. Vyko nepaliaujamos kovos su vietiniais airiais daugiausia apie Dubliną. Šį miestą su apylinkėmis valdė čia n., čia airių karaliai. Lemiamas susidūrimas įvyko tarp n. ir airių 1014 ties Klontarfu (į šiaurę nuo Dublino), kur n. liko sutriuškinti ir galutinai iš Airijos išstumti. Tačiau nemažas jų kiekis paliko miestuose, kur jų kalba skambėjo iki XIV a., kada juos jau nusmelkė nauji ateiviai — anglai.

Plaukiodami į šiaurinės Anglijos salas norvegų n. aptiko tuščią salą ir jai davė Islandijos vardą. 871 atvyko pirmieji kolonistai ir pradėjo joj laisvai kurtis. Čia įsikūrė normandiškoji valstybė, išsaugojusi per amžius savo senoviškąją kalbą ir tautinius savitumus. Islandija tapo senų normandiškų padavimų bei literatūrinių paminklų lopšiu. Po šimto metų (981/2) n. nuotykių ieškotojas Erichas Rudasis, pasekęs gandais, jog už Islandijos esanti dar kita sala, leidosi toliau į vakarus ir užtiko salą, kuriai davė Grenlandijos vardą. Tuojau jos vakarinėj daly ėmė kurtis išeiviai, daugiausia iš Islandijos, ir atsirado

normanų sodybos. Čia išaugusi maža normanų valstybė laikėsi iki XV a., kada ji ar eskimų sunaikinta, ar dėl kitų kokių priežasčių išnyko.

Ryšium su kelionėmis į Grenlandiją n. atsidūrė atsitiktinai ir Amerikos žemyne. Jie pasiekė Kanados ir JAV pakraščius bent kelis kartus. Vieną žymiausių kelionių atliko minėto Ericho Rudojo sūnus Leifas (1000), išplaukęs su vokiečių dvasininku iš Norvegijos į Grenlandiją skelbti pagonims krikščionybės. Audra nubloškė juos pro Grenlandiją toliau į vakarus, ir jie atsidūrė krašte, kur augo laukinės vynuogės, kaip jas atpažino iš vynuoginio krašto kilęs vokiečių dvasininkas. Tad aptiktą kraštą jie ir pavadino Vynelandu. Spėjama, kad tai buvo Marylando ar Virginijos pakraščiai. Tuo būdu n. buvo pirmieji europiečiai, įkėlę koją į Naująjį Pasaulį, tik Europai apie tai nepranešę.

Dar kalbėta apie n. kelionę į Ameriką XIV a., kai 1898 buvo ‚atrastas' Minesotos valstybėj prie Kensingtono mst. akmuo su runiškais, atseit normandiškais įrašais ir datuotas 1362. To akmens, dėl kurio smarkiai ginčytasi, mįslė dabar, rodos, galutinai išspręsta, kai Kalifornijos univ. prof. E. Wahlgren įrodė jį esant gudriai pagamintą fabrikatą.

Siaubingais puolimais n. labiausiai tapo žinomi Europos žemyne. Daugiausia jie siautėjo tose vietose, kurias galėjo pasiekti vandens keliais. Tuo būdu didžiųjų upių baseinai nuo Elbės iki Guadalkviviro buvo jų antpuolių sritys. Pirmą kartą pasirodė n. šiose vietose dar Karolio D. metu. Prieš juos didysis imperatorius buvo bekuriąs laivyną Frieslando pakraščiuose. Ne ką galėję pasiekti šiuo metu, jie laisvai išvystė savo žygius prie Karoliaus D. įpėdinių, kai jo imperija ėmė erdėti. Jie pakartotinai puolė Hamburgo apylinkes, Frizų pakraščius. Jie pastoviai įsikūrė mažoj Luaros upės žiočių salelėj ir didžiosiomis upėmis lindo į krašto gilumą. 845 jie pirmą kartą pasikėlė Senos upe ir niokojo Paryžių. Didžiausia kova dėl Paryžiaus vyko 885–886, kurio dalį n. išlaikė apsiautę 10 mėn. Didvyriškai paryžiečių kovai vadovavo jų vyskupas Gonzlinas. Negarbingai baigė kovą atvykęs imperatorius Karolis Storasis. Jis atsipirko nuo užpuolikų ir išdavė jiems naikinti Burgundiją. Niekinga taika pasipiktinę didikai nuvertė jį. Naujai išrinktas karalius Odo suplieke n. ir šiuo kartu išlaisvino nuo jų Prancūziją.

N. siekė p. Prancūzijos — Akvitanijos ir Ispanijos — Galicijos ir Andaluzijos provincijų. Tik šiose provincijose jie ne ką pešdavo, nes iš galingų arabų gaudavo gerus smūgius. Toliau per Gibraltarą jie prasiveržd avo į Vidužemio jūrą ir plėšikavo Prancūzijos pakraščiuose, Balearų salose ir šiaurės Afrikoj. Pasistūmėję į rytus pasiekdavo Italiją, kur kartą sudegino Lukos ir Pizos miestus.

Siautėjusius n. numaldė Prancūzų karalius Karolis Paprastasis, kai jis su vienos ekspedicijos vadu Rollonu (Rolf) sutarė taiką (911) ir jo vadovaujamiems n. danams padovanojo žymią dalį buvusios Neustrijos srities, kur išaugo Normandijos k-tija. N. čia sėsliai įsikūrę, gavę pakankamai žemės (nes kraštas buvo retai gyvenamas) ir tuojau krikštijosi. Jų Normandija (žr.) tapo geriausiai organizuota valstybė Vakaruose.

Tačiau ir sėsliais tapusiuose n. dar vis gyva pasiliko į nuotykius linkusi dvasia, kaip ji pasireiškė vėliau kryžiaus karų metų ekspedicijose. Krikščionimis virtę n. pasidarė prašmatnūs kryžininkai bei į šventas vietas keliaujantieji maldininkai. Kartą keliaudami į rytus jie atsidūrė p. Italijoj ir čia pirmoj pusėj XI a. įsisteigė bent dvi valstybes. Jos ilgainiui susiliejo ir davė pradžią Sicilijos ar Neapolio karalijai (žr.).

Didžiausią ir lemtingiausią vaidmenį suvaidino n. rytų Europoje. Tuo tarpu kai į vakarus daugiausia vyko norvegai ir danai, į rytus jau keliavo švedai. Jų kelias ėjo Baltijos jūra, kuria nuo proistorinių laikų keliavo skandinavai į josios rytinius ir pietinius pakraščius. Pasistūmėję kiek į rytus Nevos upe, jie pasiekė jau slavų sodybas prie Ladogos ežero, kur randamas jų seniausias mst. Aldeigjuborg (dabartinė Ladoga), kaip jis IX a. vadinamas. Apie n. atsikėlimą tuo metu į Ladogos apylinkes kalba XII a. pradžios Nestoro kronika, pagal kurią n. buvę į kraštą pakviesti (862). Kronika, turinti perdėm legendarinį pobūdį, yra vis dėlto liudininkas apie n. įsikūrimą Naugarde, Beloozero ir Izborsko miestuose prie vandens kelių. Toj pačioj kronikoj randame pavartotą pakviestiems n. valdovams pavadinimą ‚rusj', nors šiaip n. vadinti variagais. Dabar vyrauja nuomonė, kad šis n. pavadinimas Nestoro metrašty ir randamas jau anks-

tyvesniuose, net IX a., šaltiniuose yra atmaina suomiško žodžio ruotsi, kilusio savo rėžtu iš rytinės Švedijos provincijos vardo Ruotsalaiset, dabartinio Roslagen. Rytų slavuose įsikūrusiems n. taikytas terminas įėjo į Bizantijos, arabų ir į V. Europos šaltinius ir vėliau perkeltas jų valdiniams, gavusiems rusų vardą.

Dviem didžiaisiais keliais, būtent, Volga ir Dniepru, siekė n. tolimų pietinių kraštų. Volgos kelias vedė n. per tuo metu galingas bulgarų ir chazarų pavolgio valstybes į Kaspijos jūrą. Šia jūra plaukiojusius rusus, atseit, n. mini arabų šaltiniai. Jie varė prekybą su arabiškais kraštais, kaip rodo gausios arabiškos monetos, rastos Volgos pakraščiuose ir pačioje Skandinavijoje.

N. esmingai įsiterpė į rytų slavų pasaulį ir nutiesė pirmuosius pagrindus daugiau ar mažiau savaimingai rytų Europai, keliaudami ‚iš variagų į graikus' didžiuoju keliu, ėjusiu Dniepro upe. Pasak Nestoro kronikos du Naugarde įsikūrusio Riuriko palydovai, Askoldas ir Diras, atsiskyrė nuo jo ir patraukė Dnieprų į pietus. Jie atsidūrė Kijeve ir čia pasiliko valdyti. Jie davė pradžią normaniškai Kijevo valstybei. Šioj legendoj, be abejo, atsispindi Naugardo ir jo apylinkės n. trauka į pietus, tuo metu garsėjusio ‚imperatoriškojo miesto', atseit, Konstantinopolio link. Šio centro viliojami n. nuo Ladogos ežero traukė į pietus ir telkėsi Kijeve, iš kur, palyginti, lengvai galėjo siekti Konstantinopolį. Jie net bandė užgrobti šį miestą, su dideliu laivynu puldami (860). Bizantiečiai, netikėtai užpulti naujų priešų, su kuriais ligšiol taikiai prekiavo nė nepajėgė gintis. Juos teišgelbėjo audra, apnaikinusi priešo laivyną. Tačiau graikai vis dėlto turėjo duokle atsipirkti. Tuo būdu išaugo graikams pavojingas kaimynas šiaurėj ypač po to, kai Kijeve įsiviešpatavo Riuriko sūnus Olegas (882) ir šis miestas tapo rusų sostine. Nuo Olego, kuris laikytinas tikru Kijevo valstybės kūrėju, n. centras persikėlė iš šiaurės į pietus, N. tuo būdu geografiškai nutolo nuo savo metropolijos ir ėmė tirpti slaviškame pasauly. Nors rusiški n. pirmaisiais amžiais dar ir palaikė ryšius su Skandinavija, tačiau visa aplinka, ypač Bizantijos artumas, tolino juos nuo savojo kamieno. Jie daugiau santykiavo su Konstantinopoliu prekiaudami ir kariaudami ir jo kultūros veikiami. Iš santykių su Bizantija išplaukė ir Kijevo kng. Vladimiro Šventojo krikštas (apie 988) ir slaviškosios liturgijos įvedimas. Slaviškumo įsigalėjimas ir normaniškumo nuslopinimas čia išeina aikštėn. Kijevo k-tija virto perdėm slaviška valstybe. Jos pirmykščius kūrėjus priminė vien Rusijos vardas.

N. įsiterpė į patį imperatoriaus dvarą Konstantinopoly, kur jie buvo žinomi variagų vardu. Anais laikais, kur vyko nuolatos rūmų revoliucijos, n. buvo imperatoriaus patikimiausia asmens sargyba. Jie, būdami svetimi, nelengvai galėjo būti įtraukti į vietines intrigas, atseit, panaudoti revoliuciniams planams. Be to, germanams n. daug svėrė ištikimybė kartą duotam pažadui. Be tarnybos imperatoriškame dvare, jie tarnavo pačioj armijoj ir kariavo įvairiose vietose, net Italijoj. Apie n. karių buvojimą Graikijoj liudija dabar Venecijoj esąs liūtas su runiškais įrašais, pagamintais kokio normano XI a. Graikijoj. Mat, tas liūtas 1688 atgabentas iš Pirėjaus uosto į Veneciją.

Normanai paliko pėdsakus ir pietiniuose bei rytiniuose Baltijos pakraščiuose, atseit, slavų ir baltų kraštuose. Kaip ir kituose kraštuose, jie čia ir plėšikaudami bei prekiaudami slinko upėmis į krašto vidų ir vietomis kūrėsi sodybomis ar tvirtovėmis. Vieną seniausių tvirtovių turėjo įsikūrę danai Oderio žiotyse X a., pavadintą Jomsburgu. Tai buvęs stiprus atramos punktas su dideliu uostu, į kurį galėję tilpti net 360 laivų. Iš šios tvirtovės n. šeimininkavo plačiose vendų apylinkėse ir mezgė ryšius su tada besikuriančia Lenkija. Žinoma, kad pirmasis Lenkijos kng. Mieškas ištekino savo dvi dukteris už n. dukų. Kokį vaidmenį suvaidino n. Lenkijai jos kūrimosi pradžioj — šiandien dar ginčijamas klausimas. Bet artimi santykiai su pirmykščia Lenkija neginčytini. Toliau į rytus žymesnius n. pėdsakus užtinkame Vyslos baseine. Atrodo šia upe jie bus naudojęsi kelionėse į krašto gilumą. Ne be ryšio su n. bus prie šiandienykščio Elbingo išaugusi Truso (žr. Drūsuo) tvirtovė, apie kurią žinome iš keliauninko anglo Vulfstano aprašymo (X a. vidurys). Didžiausias n. palikimas yra Sembos krašte, prie Viskiautų (žr.), netoli Kranto, atkastas kapinynas, liudijąs apie čia buvusią IX–XI a. n. koloniją. Sembos pusiasalis, žinomas ‚gintaro krantas', bus, matyt, vilojęs n jame pastoviai kurtis. Panašią koloniją

švedas B. Nerman nurodė buvus apie X a. ir Nemuno žemupyje.

Apie n. pačioj Lietuvoj bei Kurše turime vieną rašytinį šaltinį — Rimberto šv. Ansgaro gyvenimo aprašymą. Pasakojama, kaip švedai vikingai 853 apgulė Apuolės (žr.) pilį, stengėsi ją paimti ir tuo būdu visą apylinkę palenkti sau, kaip anksčiau yra buvę. O dabar ji esanti danų priklausomybėj. Iš Rimberto liudijimo išeitų, kad dėl žemaičių bei kuršių krašto bus rungęsi IX a. n. švedai ir danai ir, matyt, čia lankydamiesi stengėsi laikyti jį sau palenktą. Viename švedų šaltiny paliudyta, kad jų karalius jau VII a. turėjo kai kurias nuasavybes kuršių pakraščiuose. Gruobyne (žr.), Liepojos aps., tyrinėtas didžiulis VII–VIII a. gotlandiečių kolonistų kapinynas. Iš prekybos su Kuršu ir, aplamai, su Baltijos r. pakraščiais išaugo IX a. Birkos (Björkö) mst. prie Maelaro ež., garsus prekybos centras. Jis bus buvęs žinomas ir Lietuvoj, kaip rodo mūsuose prigijęs žodis birka. Kai kas (G. Vernadsky) spėlioja, kad Dauguvos upe keliavę n. į pietus dar prieš kūrimąsi Ladogos srity. Gal būti šiose kelionėse jie bus pasistatę ir Gniezdovo miestą (ties Smolensku), seniausią atramos punktą Rusijoj. Aplamai, n. buvo įtakingi pašaliečiai baltams dar proistoriniais laikais ir yra paveikę jų ypač medžiaginę kultūrą, kuri n. kraštuose buvo pasiekusi aukštą lygį.

Ch. H. Haskins, The Normans in European History 1915; ('') Norman Institutions 1918; *R. Nordenstreng,* Die Zuege der Wikinger 1925; *J. O. Plassmann,* Wikingerfahrten und Normannenreiche 1929; *T. D. Kendrick,* A History of the Vikings 1930; *A. Olrik,* Viking Civilization 1930; *A. Brackmann,* Die Wikinger und die Anfaenge Polens 1942; *S. H. Cross,* The Scandinaven Infiltration into Early Russia (Speculum XXI, 1946); *F. Dvornik,* Kiev State and its Relations with Western Europe (Royal Hist. Soc., v. 29, 1947); ('') The Making of Central and Eastern Europe 1949; *J. B. Villars,* Les Normands en Méditer ranée 1951; *J. Matusas,* Vikingai, krikščionybė Žemaičiuose apie 850 m. ir Kuršas (Aidai 9, 1958). *J.J.*

N. a r c h i t e k t ū r a. Normanai ir jų palikuonys Prancūzijoje, Anglijoje ir Italijoje išvystė savo architektūrinį stilių, kuris yra romanų stiliaus modifikacija. Daugumas normanų stiliaus darbų buvo atlikti Anglijoje, todėl jis yra žinomas ir anglų romanų stiliaus vardu. Anglų viduramžių architektūra iki XVI a. turi ryškesnę stilių raidą negu kituose kraštuose. To laikotarpio anglų architektūra yra skirstoma į šiuos stilius: anglosaksų, normanų, ankstyvąjį anglų, dekoratyvinį, statmenišką jį ir Tiudorų. Normanų stilius Anglijoje, panašiai kaip romanų stilius Prancūzijoje, sudarė pagrindą, iš kurio vėliau vystėsi tautiniai gotikos stiliai.

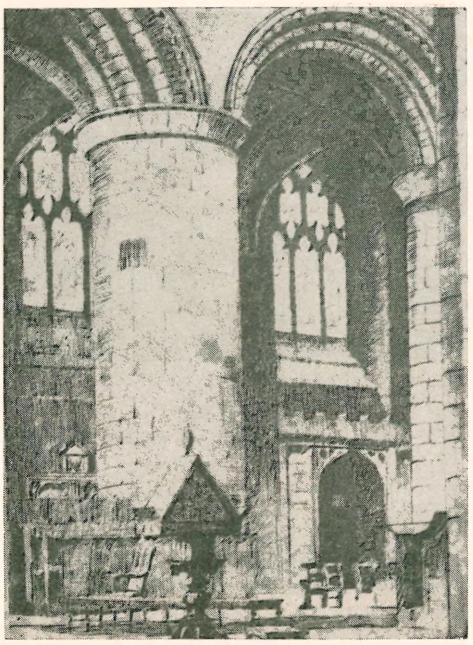

Gloucesterio bažnyčios vidus

Kai Edvardas Išpažintojas (Confessor) atvyko į Angliją užimti sosto, drauge sekė ir normanų architektūrinė įtaka. Ji žymiai praplito, kai 1066 Vilhelmas Normandietis užkariavo Angliją. Normanų stiliaus laikotarpyje, nuo 1066 iki 1189, buvo pastatyta apie 50 pirmos reikšmės vienuolynų bažnyčių ar katedrų, daugybė parapinių bažnyčių, pilių, tvirtovių ir kitų pastatų.

Normanų stilius ryškiausiai ir plačiausiai pasireiškė bažnyčių statyboje. Planas yra lotynų kryžiaus formos su centrine ir dviem šoninėmis navomis, ir jas kertančia transepta. Beveik be išimčių nava būna paraleli rytų vakarų ašiai su altorium rytiniame gale. Navos yra trijų aukštų. Pirmąjį aukštą sudaro arkada tarp centrinės ir šoninės navos, antrąjį — galerija viršum šoninės navos, ir trečiąjį — navą apšviečią langai. Lubų skliautus ir sienų arkas remia masyvios kolonos. Viena iš būdingiausių normanų stiliaus žymių yra pusapvalė arka. Normanai išugdė naują skliautų sistemą: pirmiausia, tarp kolonų,

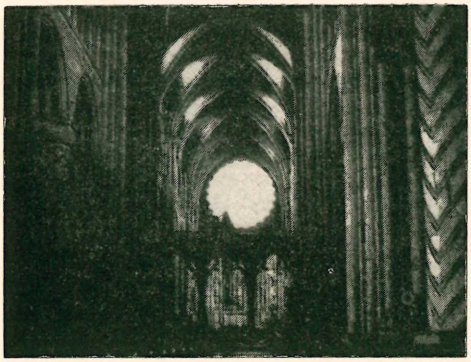

Durhamo katedra

skersai, išilgai ir diagonaliai navos sukonstruktuodami arkas, o paskui tarp arkų susidariusias celes užpildydami plonesnėmis ir lengvesnėmis akmens plokštėmis. Pirmoji tokiais briaunos skliautais dengta nava yra Durham katedroje (1133). Ši skliautų ir briaunų sistema, įvedant vis daugiau briaunų ir imant naudoti laužtas arkas, išsivystė į charakteringąją gotikos skliautų sistemą.

Išorėje normanų stiliaus bažnyčios dažnai turi tris keturkampius bokštus; du abejose navos pusėse vakarų fasade ir vieną viršum navos ir transeptos sankryžos. Sienos yra labai storos, todėl durys būna žemos ir giliai įleistos. Langai taip pat maži ir siauri. Durų arkos, papuoštos turtingais ornamentais, kyla iš mažų kolonėlių. Normanų ornamentai yra abstraktūs ir negausiai naudojami. Akmens įpiovimai yra negilūs. Kontraforsai, kur naudojami, yra platūs ir nedaug atsikišę nuo sienos. Bendras estetinis įspūdis yra sunkumo, masyvumo ir nepaprasto tvirtumo.

N. architektūros stilius nėra vientisas, bet skirtingas atskirose N. valstybėse, nes kiekviename krašte jis formavosi iš vietinių tradicijų. X–XI a. Š. Prancūzijos provincijoje gavusioje Normandijos vardą pražysta normanų architektūra iš Karolingų architektūros pagrindų. Jos žymiausi paminklai yra Caeno mieste, kurio statytų bažnyčių konstrukcijoje slypi viena iš būsimos gotikos šaknų. Italijoje (Apulija, Sicilija, Neapolio karalija) nomanų architektūra laikėsi nuo XI a. vidurio iki XIII a. pradžios; jai būdinga, kad ji turėdama daug bendro su normanų architektūra Prancūzijoje ir Anglijoje pasižymi stipria islamo architektūros įtaka; svarbiausi paminklai randasi Palerme ir Monreale (žr.). Bendrais normanų architektūros bruožais galima laikyti palinkimą į vertikalizmą ir energingų akcentų pomėgį. Vertikalizmas aiškinamas germanų sandalinės (žr.) medžio architektūros įtaka.

Žymiausios normanų stiliaus bažnyčios Anglijoje: Norwich, Durham, Oxford, Ely, Gloucester, Exeter, Hereford, Peterborough, Winchester, St. Albans ir Chichester katedros. Žymiausios normanų laikais statytos pilys: Tower of London, Colchester, Rochester, Alnwick, Berkley, Windsor ir Dover.

Banister Flechter, A History of Architecture; *N. Pavsner,* An Outline of European Architecture.

Normandija istorinis vardas šiaurvakarinės Prancūzijos srities, skrodžiamos Senos upės ir skalaujamos La Mancho kanalo.

Istorija. N. senieji krašto gyventojai buvo įvairios keltų giminės, kurias Cezaris įjungė į Romos imperiją. N. liko įterpta į didelę Lijono provinciją. Su romėnų atėjimu kraštas ėmė romėti, atsirado sustiprintų vietovių, iš kurių išaugo miestai, buvo išvesti pirmieji keliai. Pirmaisiais mūsų eros amžiais į N. ėmė slinkti germanų giminės, kurios lengvai davėsi romėninamos. Nuo III a. pradėjo plisti krikščionybė ir VII a. galutinai prigijo. Atsirado

Normandietė

Normandijos ūkis

vienuolynų, kaip Jumièges, Fécamp, Fontenelle, virtusių žymiais kultūros centrais.

IV a. gale šiaurės vakarų sritys buvo sujungtos į atskirą politinį vienetą — Lugdunensis Secunda, kuris sutapo su vėlyvesne N. Kadangi bažnyčia daugiausia derinosi prie romėniškos organizacijos, tai seniausia krašto arkivyskupija, įsikūrusi Rouene, ir aprėpė romėnišką provinciją. Ji, išsilaikiusi per visus viduramžius, ženklino romėnų nubrėžtas N. ribas.

Nuo V a. N. įėjo į frankų karaliją ir buvo dalimi jos didelės Neustrijos srities (žr.). Drauge su šia sritimi ji įsijungė į Karolio D. imperiją ir, šiai subyrėjus, liko v. Frankonijoj. Kai šios valstybės valdovai Karolingai įsileido į tarpusavio kovas ir karalija skendėjo anarchijoje, josios pakraščius ir net vidaus vietoves ėmė plėšti normanai. Jųjų mėgiamas kelias buvo Senos upė, kuria jie siekdavo patį Paryžių. Siaubingi normanų puolimai privertė silpną Frankonijos karalių Karolį Paprastąjį vienam jų vadui, spėjama, norvegui, Rollanui (Rolf) perleisti feodo teisėmis Senos žemupį su Roueno miestu (911). Dar dviem sutartimis (924 ir 933) Rollo išplėtė savo feodą ir įsikūrė sritį — N.. kunigaikštiją. Iš vardo N. dukai buvo Prancūzijos karalių vasalai. Tačiau faktiškai jie savaimingai viešpatavo ir sufeodalėjusioj Prancūzijoj įkūrė stipriausią k-tiją. Nors jų valstybė ir turėjo feodalinį pobūdį, tačiau kunigaikštis tvirtai laikė didikus sau tiesiog palenktus. Jie turėjo jam eiti karo tarnybą ir kitas pareigas atlikinėti. Čia nebuvo tokių tarpusavių kovų, kaip kitur, nes labiau rūpintasi Dievo ir krašto taika. Tad normanams būdingas organizuotumas, tvarka ir drausmė išlaikyta ir feodalinėj santvarkoj.

Nors normanai Prancūzijoj tapo sėslūs ir krikščionys, tačiau nenustojo senos nuotykių ieškotojų dvasios. Jie pasidarė uolūs keliauninkai į šventas vietas, vėliau į Kryžius žygius. Jie užklydo į p. Italiją ir čia įkūrė didelę valstybę. Iš jų nuotykingos dvasios sekė ir Anglijos nukariavimas (1066).

Po Anglijos nukariavimo N. paliko artimai susijusi su ja. Abi buvo lyg viena valstybė, ir nuo 1106 Anglijos karalius tiesiog valdė N. Per N. anglai įsigalėjo Prancūzijoj ir, kai jų karaliumi tapo Henrikas II d'Anjou (1154–1189), jie valdė dvi trečiąsias josios dalis. Prieš anglų įsigalėjimą Prancūzijoj ėmė kovoti Pilypas Augustas, kuris atėmė iš jų N. (1202–1204) ir, aplamai, žemes į šiaurę nuo Luaros. Trumpą laiką anglai jau nukariautojais buvo grįžę į N. (1417–19) ir jos sostinėj Rouene įvykdė vieną gėdingiausių istorinių aktų:

sudegino Orleano Mergelę. Bet žygis keršijo jiems. Prieš juos sukilo Prancūzija, ir jie liko išstumti ne tik iš N. (1450), bet ir iš visos Prancūzijos.

N. pastoviai įjungta į Prancūziją. Jai atimtas k-tijos vardas (1467), nors ji ir paliko atskiru administraciniu vienetu. Tik revoliucijos laikais ji suskaldyta į kelius departamentus. Tačiau jos istorinis vardas išlaikytas gyvas. N. vėl išgarsėjo 1944, kai aliantai ją pasirinko keltis iš Anglijos ir atidaryti vakarų frontą prieš vokiečius.

J.J.

Normandija v. Prancūzijos provincija prie Lamanšo sąsiaurio, į vakarus nuo Bresle upės, kuri ją skiria nuo Pikardijos, Senos žemupio baseine; sostinė Rouen. N. yra būdingas švelnus ir drėgnas jūrinis klimatas, aukšti ir statūs, uolėti jūros krantai ir derlingi kalvotos žemumos dirvožemiai su išplėstu žemės ūkiu, ypačiai vaisiais, javais, daržovėmis ir gyvuliais (arkliais). Didžiausi uostai yra Le Havre ir Cherbourg.

N. lietuviai. Normandijoj, ypač jos didžiuosiuose uostuose Le Havre ir Cherbourge, nuo I pas. karo laikų yra išlikusių lietuvių. Daugumas jų ten atsirado anais pokario metais, atvykę uždarbiauti; bet, nesuradę pelningesnių uždarbių, buvo aplinkybių priversti dirbti sunkiausius ir nešvariausius uosto darbus, pvz. laivų valymo, arba ieškoti darbo žemės ūkyj. Po II pas. karo liet. skaičius padidėjo. 1949 apsigyvenęs Caen apylinkėj dail. Z. Kolba suorganizavo tos srities lietuvius į Liet. šalpos d-jos Caen skyrių, kuriam ir pirmininkavo. Skyriuje 1949–51 buvo 27 nariai (15 vyrų ir 12 moterų) su 24 vaikais. Iš 27 suaugusių narių lietuviškai laisvai kalbėjo 19. 1950 IV 2 įvyko pirmosios liet. pamaldos ir rekolekcijos (kun. Liuima). Skyrius įkūrė liet. bibliotekėlę, suruošė kelias pramogas, šelpė iš Balfo gautomis gėrybėmis vargstančius ir globojo iš Prancūzijos Legiono Afrikoje grįžusius karius.

A.B.

Normantai k., Darbėnų vls., Kretingos aps. Netoli N., 2 km nuo Grūšlaukės, yra 325 ha miškas. Medynai eglės, beržo, drebulės.

Normatyvūs mokslai žr. Norma.

Normoblastas yra normalaus didumo raudonasis kraujo kūnelis su branduoliu.

Normuoti (lot.) sutvarkyti, nustatyti taisykles, dėsnius, normas.

Nornos (isl. norn, daug. nornir) skandinavų mitologinės būtybės, likimo deivės, skandinaviška atitikmena graikų moiros, romėnų parkas. N. buvo trys Urd, Verdandi ir Skuld. Jos gyveno palei pasaulio medžio Yggadrasil šaknis esantį šaltinį ir iš jo išnerdavo. N. verpė verpste gyvenimo siūlus. N. minimos skandinaviškoje Voluspá, bet plačiausiai aprašytos Snorres Edoje. N. suprantamos raganų prasme.

Norris 1. Charles Gilman (1881–1945) amerikiečių rašytojas ir žurnalistas. Rašė aktualiomis temomis: apie auklėjimą, vedybas, eugeniką, prekybos etiką. Išsp. romanai: Salt 1917, Brass 1921, Bread 1923, Pig Iron 1925, Seed 1930, Flint 1944 Jo stilius objektyvus ir analitiškas.

2. Frank (1870–1902) amerikiečių rašytojas ir žurnalistas. Prancūzijoje studijavo dailę. Zola įtakoje palinko į natūralizmą. Pirmasai stambus jo romanas McTeague 1899 rutulioja N. mėgiamas godumo ir degeneracijos temas niauriai nupieštoje San Francisco miesčionijoj. Blix 1899, pusiau autobiografinė meilės istorija, ir A Man's Woman 1900 buvo daugiau romantinio pobūdžio. N. novelės pasirodė rinkiniu The Third Circle 1909 ir kt. Jis keliavo po Afriką ir Kubą, kaip korespondentas. Daug įtakos N. turėjo draugystė su žymiuoju natūralistiniu romanistu E. D. Howells, kuris garsino N. knygas.

Augąs N. susidomėjimas visuomeninėmis ir ekonominėmis problemomis pasireiškė jo sudarytame plane triloginiam ‚kviečių epui'. Pirmoji trilogijos dalis The Octopus 1901, viena labiausiai vykusių N. knygų, ekonominio determinizmo dvasioje vaizduoja kviečių auginimą Kalifornijoje ir geležinkelių vaidmenį tenykščių ūkininkų gyvenime. Antroji dalis The Pit: A Story of Chicago 1906 vyksta kviečių biržos spekuliacijų fone. Trečioji dalis The Wolf liko neparašyta. N. mirė staigiai po apendicito operacijos. Po mirties išspausdinta išsigimimo studija Vandover and the Brute 1914 ir The Responsibilities of a Novelist 1928, kurioje N. rašytojo uždavinį mato tiesos ir gyvenimo sudėtingumo vaizdavime; menas, pasak jo, turi pasiekti plačiąją visuomenę.

3. Kathleen (g. 1880) Frank (1) žmona. Jos populiarūs sentimentalūs romanai turi pastabumo ir taiklių charakterizavimo bruožų. Keletas jų: Mother 1911, Certain People of Importance 1922, Secret Marriage 1936, Burned Fingers 1945. *A. L.*

Norrköping p.r. Švedijos pramoningas mst., į p.v. nuo Stockholmo; 84.939 gyv. (1951). Popieriaus, tekstilės, baldų, degtukų, statybinės medžiagos, laivų statybos, cukraus, alaus pramonė. Istorijoj jau minimas XII a., Karolio XII metu nukentėjo ne tik nuo karo, bet ir nuo maro, kuriuo 1710–11 mirė 2700 žmonių. Po rusų invazijos 1719 beliko mieste 2600 gyv. N. yra prie Motalos upės (Veterio ež. ištako), kurios smarkėtakos panaudotos elektros energijai gauti. Pigios elektros eneregijos dėka išaugo stambi pramonė.

Norrland š. Švedijos dalis nuo Gefle ligi Laplandijos; 245.000 km², apie 1,1 mil. gyv. Tai į Baltijos jūros pusę pasviręs plokščiakalnis, išraižytas daugybės smarkiai tekančių upių ir ilgų, siaurų ežerų. N. būdingi dideli spygliuočių miškai. Umea yra žymiausias uostas (geležies rūda).

Norrström Švedijos upė, Mälaren ež. ištakas į Baltijos jūrą Stockholmo mieste; senamiestis yra N. salose; su aukštupiu ir ežeru yra 240 km ilgumo, pati upė tik 3 km; baseino plotas 22.600 km², vid. debitas 186 m³/sek.

Norstand Lauris (g. 1907) amerikiečių generolas, nuo 1956 Nato pajėgų viršininkas. Baigęs West Point akademiją ir aviacijos mokyklą. 1940–42 dirbo vyr. aviacijos štabe, II pas. karo metu dalyvavo Vidužemio operacijose, 1953–56 Nato pajėgų viršininko padėjėjas.

North Thomas, Sir (1535?–1601?) anglų rašytojas ir vertėjas. Jo ankstyvųjų vertimų stilius paruošė dirvą eufuizmui. Didžiausios įtakos turėjo jo Plutarcho raštų versija Lives 1579, 1595, 1603. Shakespeare ir jo bendralaikiai skolinosi iš šios knygos daugelį temų.

North Adams mst. JAV Massachusettso vst., prie Hoosac upės, gražioj Berkshire kalnų papėdėj; 21.567 gyv. (1950). Tekstilės, batų, mašinų ir kt. pramonė. V. mst. dalyj yra buv. forto liekanos. Fortas buvo statytas 1745, o 1746 užimtas prancūzų ir indėnų.

North Atlantic Treaty žr. Nato.

North Carolina žr. Šiaurės Karolina.

North Dakota žr. Šiaurės Dakota.

Northcliffe Alfred Charles William Harmsworth (1825–1922) britų laikraštininkas ir leidėjas. 1887 Londone įsteigė savo leidyklą ir pradėjo leisti eilę laikraščių, kurių populiariausias Answers. 1894, atpirkęs Evening News, pradėjo leisti dienraštį, o 1896 V 4 įsteigė Daily Mail, kuris, suglaustai duodamas labiausiai skaitytojus dominančių informacijų ir pasiekdamas didesnį tiražą, pradėjo naują periodinės spaudos erą D. Britanijoj. N. ėmė skirti stambias premijas už kultūrinius laimėjimus, pvz. 1909 už perskridimą Britų kanalo 10.000 svarų sterlingų. Daily Mail pradėjo leisti kitą laidą Mančestery, o nuo 1905 — Paryžiuje. Įsteigęs savo popieriaus fabrikus, N. išplėtė savo kontroliuojamą spaudą ir turėjo didelės įtakos Anglijos politiniam ir visuomeniniam gyvenimui. 1908 jis tapo vyriausiu savininku The Times, ji sumodernindamas. N. kontroliuojama spauda ir jo įtaka ypač paaugo I pas. karo metu. Lloyd George 1917 jam pavedė vadovauti britų karinei misijai JAV. Už nuopelnus gavo grafo (viscount) titulą. 1918 užėmė propagandos direktoriaus vietą. Jo dienraščio The Times parama 1921 daug padėjo išspręsti Airijos problemą.

A. P. Ryan, Lord Northcliffe 1953. *J.Pr.*

Northern Territory of Australia žr. Šiaurės Australijos teritorija.

Northrop John Howard (g. 1891) Kalifornijos univ. biochemijos ir biologijos prof. N. pasižymėjo baltymus skaldančių fermentų tyrinėjimais. Už šiuos savo darbus ir už studijas serologijos srityje N. yra gavęs 1946 chemijos Nobelio premiją. Išsp. Crystalline Enzymes 1939 (²1948).

North Salem vietovė Naujorko vst. Westchester aps. š.r. dalyje, kalvotoj ir ežeringoj vietoj. Čia 1959 atidarytas buvusiame kasyklų pramonininko Hammondo ūkyj etnografinis muziejus su apie 100.000 eksponatų.

Northwest Territories žr. Šiaurės Vakarų teritorijos.

Nortikiai (vok. Nortycken) Fischhausen o aps., Semboje. Po dideliu akmeniu rastas senojo žalvario amžiaus (III periodo) lobis, susidedąs iš 20 baltiškų kovos kirvių, kurių dalis buvo sulūžę. Tai pirklio, kartu ir žalvario liejiko, lobis. Archeologinėje literatūroje to tipo žalvariniai kirviai dažnai vadinami ir Nortikių tipo kovos kirviais.

Norton 1. Caroline (1808–1877) anglų rašytoja, R. B. Sheridan'o dukraitė. Rašė elegantiškus romanus The Sorrows of Rosalie 1829, The Undying One 1830, amžinojo žydo tema, ir kt. Poezija: The Dream and Other Poems 1840, Aunt Carry's Ballads 1847. Knygoje Voice from the

Factories 1836 aštriai kritikavo nepilnamečių darbo sąlygas. N. raštai ir jos garsi byla su savo vyru daug prisidėjo prie skyrybų įstatymų ir moters teisinės padėties Anglijoje pakeitimo. Išsp. English Laws for Women in the Nineteenth Century 1854, Letter to the Queen 1855.

2. Thomas (1532–1584) anglų poetas ir teisininkas. Jo svarbiausias įnašas anglų literatūron yra tragedija Gorboduc 1561, kurią N. parašė kartu su T. Sackville.

Noruišiai k. Kelmės vls., Raseinių aps., apie 10 km nuo Kelmės. Čia yra buvę pilkapių, apdėtų akmenų vainiku. Kalnelyje, greta Kelmės–Vaiguvos vieškelio, 1926 prie griaučių (mažiausiai dviejų žmonių) aptikta labai įdomių ir vertingų III–IV a. įkapių. Iš kaklo papuošalų pažymėtinos antkaklės, žalvariniai skardiniai vamzdeliai ir karoliai. Antkaklių surasta net kelių tipų: 3 antkaklės kūginiais galais, 4 dėželinės antkaklės, kurių tik vienos išlikusi viršutinioji dėželės dalis, kurios paviršius buvo pasidabruotas ar paauksuotas, ir 1 šaukštinė antkaklė. Karoliai yra buvę emaliniai, pailgi, raudonos ir mėlynos spalvos, Iš krūtinės papuošalų aptikta 3 antkrūtininės grandinės, segių ir smeigtukų. Viena antkrūtininė grandinė sudaryta iš žiedinio smeigtuko, dviejų keturkampių pailgų prašvaitinių pakabėlių, prie kurių prikabintos dvi grandinėlės. Be to, surasta viena pakabėlė su trimis ąselėmis grandinėlėms prikabinti ir viena ilga trikampiška pakabėlė su 2 ąselėmis grandinėlėms. Segės yra trijų tipų: 3 laiptelinės segės su 2 neplačiais, bet gana ilgais laipteliais; viena segė prie movelės apačioje turi du ragučius, o antroji po laipteliais po ąselę grandinėlėms prikabinti. Iš kitų segių minėtinos 2 lankinės žieduotosios segės ir viena sidabrinė apskritinė segė, kurios vidurinėje dalyje buvo įdėta ornamentuota auksinė plokštelė (teišliko fragmentai rėmelio šonuose). Iš rankų papuošalų rasta net 17 juostinių trikampio ir pusapvalio piūvio apyrankių. Iš ginklų ir darbo įrankių pažymėtini: ietigaliai, įmoviniai kirviai, pailgi peiliai ir kt. Radinių chronologijai nustatyti daug padeda pilkapiuose surastos 8 romėnų monetos Markaus Aurelijaus, Faustinos II, Komodo, Karakalos, Aleksandro Severo, Gordijono III. Visi radinai 1927 pateko į Kauno miesto muziejų, vėliau į Vytauto Didžiojo kultūros muziejų. Viena geriau išlikusi kaukolė perduota LU medicinos fakultetui. Ji yra siaura ir ilga, talpa 1360 cm³, indeksas 108,32.

1938 N. durpyne rasta skobtinė 3,7 m ilgio, apie 0,6 m pločio eldija. Jos amžius nebuvo nustatytas, bet priskiriama I–III a. po Kr.; eldija Šiaulių ‚Aušros' muz.

J. Žilinskas, N. kaukolė (Tauta ir Žodis V, 1928, 232–247); *J. Puzinas,* Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys 1938, 53, pav. 38. *J.P.*

Noruišis Raseinių aps. ež., 4 km į v. nuo Kelmės mst., 11 ha ploto; iš jo teka Vėgėlė, Kražantės (Dubysos) intakas; paviršius 135 mnuo j. l.; r. krante yra Žąskalnis.

Norulių miškas Varėnos miškų urėdijoje, 438 ha ploto. Pušies medynai.

Norūnų miškas Alytaus vls. 256 ha. Medynai eglės su lapuočiais.

Norupė Šiaulių aps. upelis, pirmas Mūšos (Lielupės) deš. intakas, 15 km ilgumo; baseino plotas 19 km².

Norupis Šiaulių aps. upelis, Vilkvedžio (Mūšos, Lielupės) kair. intakas, 10 km ilgumo; baseino plotas 26 km².

Norušaičiai k. Stačiūnų vls., Šiaulių aps., 7 km nuo Stačiūnų; 1923 buvo 38 ūkiai ir 240 gyv. Čia yra medinė koplyčia, priklausanti Stačiūnų parapijai. Ardomame vidurinio geležies amžiaus kapinyne aptikta V–VI a. įkapių, jų tarpe platus geležinis peilis. Radiniai Šiaulių Aušros muziejuje.

Norušytė Ona (g. 1906 JAV) pedagogė. Baigė Lazdijų gimn. ir 1928 LU teol.-filosofijos fak., gaudama germanistikos diplomą. Mokytojavo Švėkšnos Saulės vidurinėj m-loj ir nuo 1929 rudens Linkuvos gimn. Gavusi Katalikų univ. vadovybės stipendiją, 1933 pradžioj išvyko į užsienį studijuoti vaiko psichologijos. Italijoj susipažino su Montessori ir Šveicarijoj su Fröbelio sistema. Doktorizavosi 1935 Vienos univ. pas Bühler. Grįžusi Lietuvon, Kaune vedė vaikų darželį, suorganizavo ir vadovavo dvejų metų kurso socialinei moterų m-lai, kurią 1939 IX 1 įsteigė Lietuvos Karitas sąjunga. Ši mokykla rengė darbininkes socialinei globai, visų pirma vaikų darželių auklėtojas ir vaikų priegloudų vedėjas. Vėliau buvo Vilniuje pirmosios socialinės m-los direktorė. Veikė katalikių moterų organizacijose, buvo Katalikių organizacijų s-gos pirm. ir atstovavo lietuvėms katalikėms tarptautinėse katalikių mergaičių ir moterų konferencijose. Buvo nuolatinė Lietuvos Mokyklos, N. Vaidilutės, Moteries bendradarbė. Atskirai išsp. Žaidimas ir žaislas 1937, Priešmokykliniai metai vaikų darželyje 1939, Dorinis

auklėjimas lietuvių šeimoje 1939 (92 psl. studija, paremta 200 motinų žodiško apklausinėjimo duomenimis, svarbi ne tik pedagoginiu, bet ir psichologiniu žvilgiu), Šeimyninio auklėjimo padėtis ir mūsų laikai 1940 (iš Suvažiavimo darbų III).

Norvaiša 1. Antanas (g. 1828 Kazliškėse, Ukmergės apl.) kunigas. Mokėsi Panevėžio bajorų mokykloje, vėliau Žemaičių kun. seminarijoje Varniuose, įšv. kunigu 1853 ir nuo 1862 Panevėžiuko vikaras. 1863 apkaltintas, kad kun. A. Mackevičiaus pasiųstas į Kališkos būrius. Nuo 1863 VI gaudomas ir VIII 1 suimtas, nes jo bute rasta sukilėlių raiščių ir tuojau ištremtas į Tobolsko gub. 18 metų.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II : 2, 1936.

2. (Girinis) Antanas (g. 1915 XII 26 Kalvių k., Joniškio vls., Šiaulių aps.) visuomenės veikėjas. 1934–40 tarnavo Lietuvos kariuomenėje; Vilniuje baigė suaugusių gimn. 6 klases. Vokiečių okupacijos metu tarnavo įvairiose savivaldybės įstaigose. Vokietijoje įsteigė knygų leidyklą Atžalyną. Be kitų dalykų išspausdino Lietuvos žemėlapį. 1947–48 III Nepriklausomos Lietuvos Kanadoje redaktorius. Nuo 1948 Kanados Tautos fondo centrinės atstovybės steigėjas ir nuolatinis jos narys. Kanados liet. centro tarybos nuo 1948 vicepirmininkas, o nuo 1953 sekretorius. Kanados Lietuvių Bendruomenės laikinojo organizacinio komiteto pirmininko pavaduotojas. 2 metus buvo Montrealio lietuvių seimelio prezidiumo vicepirmininkas. Spaudos b-vės Nepriklausoma Lietuva pirmininkas ir Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos Kanadoje centro ir Montrealio klubo pirm.

A. Norvaiša

3. Pranciškus Milikantas (1742 I 15 Milikantų dv., Adutiškio vls. Švenčionių aps. — 1819 VI 25 Vilniuj), turėdamas 15 metų įstojo į jėzuitus Skaistkalnėje (Kurše), 1760 buvo išsiųstas į Nancy Prancūzijoje matematikos studijuoti. Iš ten su jėzuitais matematikais Rossignole ir Fleury atvyko iš karto į Lvovą, paskui į Vilnių, kur jų vadovybėje gilino savo matematikos žinias. Kai tiedu prancūzai išvyko į misijas Kinijon, N. užėmė prof. vietą Vilniaus akad. Vėliau ten pat dėstė teologiją, 1770 gavęs dr. laipsnį. Kai Jėzaus draugija buvo panaikinta, N. mokytojavo Gardine ir sekuliarizuotas liko Gardino klebonu. 1775–78 vadovavo Nemuno srovės reguliavimo darbams; vykdė Lietuvos geografinės platumos matavimus. Paliko hidrologinių žemėlapių, kurie yra Vilniaus univ. Tizenhauzui užsimojus sukurti Lietuvoje stiprią pramonę, N. buvo jo pasiųstas į Olandiją, Angliją ir Vokietiją, kad susipažintų su įvairiais fabrikais ir užpirktų instrumentus projektuojamai Gardino observatorijai. Tizenhauzo planams sužlugus, N. persikėlė į Vilnių ir ten Vyriausioje Vilniaus mokykloje dėstė matematiką pagal Newtono ir Lagrange sistemą. Kai Niemcevičius grįžo iš užsienio, N. atsisakė iš prof. pareigų, nors dar ligi 1809 universitete skaitė paskaitas. Nors N. nieko neatspausdino, bet savo dėstymu paruošė visą eilę matematikų specialistų.

J. Bieliński, Uniwersytet wileński 1899–1900; *St. Załęski,* Jezuici w Polsce 1906.

4. Vincas (m. 1883 Ventpilėje) Žygaičių klebonas. 1870 rusų tardymo komisijos pripažino kenksmingu, nes pritaręs 1863 sukilimui. 1870 XII 16 buvo Vilniaus kalėjime ir kaltinamas, kad pas jį rasta ‚kenksmingų iš užsienio lietuviškų knygų'. 1871 IV 11 pripažintas pavojingas ir išsiųstas į Tomsko gub. 1880 VI 29 jam leista persikelti į Kazanės gub., o 1883 atvyko į Ventpilę ir tuojau pavasarį mirė.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II : 2, 1936.

Norvaišiai k. Plungės vls., Telšių aps., yra paminklinis akmuo 1794 lietuvių–lenkų mūšiui su rusais paminėti.

Norvalinas α - aminovalerioninė rūgštis, $CH_3 . CH_2 . CH_2 . CH(NH_2) COOH$. N. yra organinė medžiaga, susikristalizuojanti spygliais arba plokštelėmis. Atsargiai kaitinant, n. išgaruoja aplenkdamas skystą fazę. Blogai tirpsta spirite, bet gerai karštame vandenyje. N. yra daugely baltymų.

Norvegija, Norge, š. Europos karalija, apimanti Skandinavijos pusiasalio v. dalį; 323.916 km² ploto, o su šalutinėmis teritorijomis, kurias sudaro Spicbergeno salų grupė (Svalbard), Lokių sala ir Antarkties vandenyne esančios Jan Mayen, Bouvet ir Petro I salos, — 371.967 km². Jos tiesioginiai kaimynai yra Švedija, Suomija ir nuo 1945 Sov. Rusija. N. ištįsusi pietvakarių-šiaurryčių linkme apie 1700 km. Piečiausia jos vieta yra 57°59′ š.pl., o šiauriausia (Nordkyn) 71°8′ š.pl. Skaičiuojant pagal geografinį plotį ji tęsiasi iš pietų į šiaurę 1458 km. Plačiausioje vietoje (ties 61°

Hardingo fiordas

š. pl.) yra 428 km, o vidurkinis plotis 90 km, bet Švedijos siena priartėja tik už 7,5 km nuo Ofoteno fiordo. Būdingas didelis jos krantų karpytumas su daugybe įlankų, fiordų ir pusiasalių. Išilgai jos kranto yra apie 150.000 salų ir mažų salelių.

Žemės paviršius daugiausia kalnuotas, bet kraštovaizdyje vyrauja ne kalnai su aštriomis viršūnėmis, o upių slėnių ir fiordų išraižyti plokščiakalniai (fieldai), kurių aukščiausios vietos apdengtos amžinų sniegu ir ledynais. Didžiausias fieldas yra ties 62° š.pl. Dovrefjeld, kuris tęsiasi pietų linkme ir baigiasi didžiausiu Europoje Jostedalsbre ledynu. Aukščiausios jo viršūnės yra per 2250 m nuo j.l. Aukščiausia N. vieta yra 2468 m aukščio kalnas Galdhöpiggen, esąs į rytus nuo ledyno. N. kalnai yra seniausios sistemos (kaledonidai). Jie, kaip ir kitos krašto vietos, yra sudaryti iš pirminių kristalinių uolienų (granito, gabro, gneiso), arba iš seniausių nuosėdinių (archainių ir paleozoinių) darinių. Kalnai dėl didelio senumo ir ledynų bei tekančio vandens erozijos yra labai apdilinti, dažniausiai bukomis viršūnėmis ir išraižyti klonių. Iš viso būdingas didelis uolingojo žemės paviršiaus išraižymas, išvagojimas. Pajūrio aukštumos, kalnai su dideliais ledynais ir sniego laukais, giliai ir toli į žemyną įsirėžę fiordai su savo aukštais ir stačiais šlaitais teikia kraštui patrauklaus egzotiškumo ir daro jį vieną iš vaizdingiausių pasaulyj. N. yra turtinga ežerų ir upių. Ežerai pasižymi gilumu, o upės sraunumu. Didžiausias Mjösa ež. yra 365 km² ploto ir 436 m gylio. Didelio srau-

Oslo apylinkės

numo ir gausių krioklių dėka upės yra didelės potencinės energijos (apie 20 mil. kW), kurios išnaudojama (1956) apie 3.650.000 kW. Jų tinkamumą energijai gaminti mažina tas jų savumas, kad jos labai išsenka žiemą, kai užšąla jų intakų baseinai, ir labai patvinsta pavasarį sniegui tirpstant ir lietingu metu. Didžiausia upė Glomma yra 585 km ilgio. Pietų krašto dalies ežerai užšąla tik šaltomis žiemomis.

Didžioji krašto gamtos įdomybė yra fiordai, kurių gilumui (žiūrint nuo žemės aplinkinio paviršiaus) ir ilgumui nėra kitur pasaulyj lygių. Tik Oslo fiordas, kuris prasideda iš Kategato-Skagerako kampo turi žemus lėkščius krantus, yra platesnis ir seklesnis už kitus fiordus ir iš abiejų pusių ji supa didžiausia N. žemuma. Gražiausias p.v. dalies fiordas yra 38 km ilgio Lyse, kuris yra plataus Boknos fiordo šaka į rytus nuo Stavangerio mst. Labai užsieniečių yra lankomas Hardangerio fiordas (172 km ilgio), nes jis yra laivams pakeliui į Bergeną, bet gražumu ir mistiškumu jį pralenkia Sogne ir Nord fiordai. Sogne yra ilgiausias (198 km) ir giliausias; kai kurios jo šakos liečia didžiulį Jostedalbre ledyną ir jų tamsiai mėlyno vandens paviršiuje susidaro iš ledyno vandens pieniško atspalvio dėmės. Labai mėgiamas

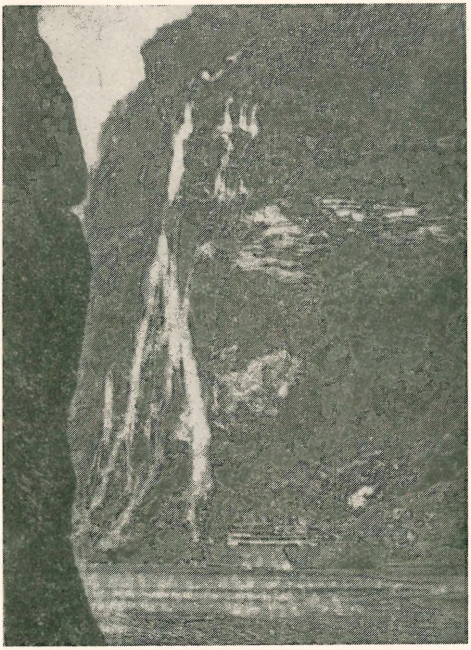

Septynių seserų krioklys Geirangero fiorde

turistų yra Nord fiordas, įdomus Stor. Toliau į šiaurę garsūs fiordai prasideda tik su Salt fiordu, kurio vaizdingumas nepra-

Arktikos vidurnakčio saulė

P. Norvegijos žiema

lenkiamas. Jis jungiasi su gretimu Skjerstad fordu trimis mažais sąsiauriais, kuriuose jūrinio potvynio-atoslūgio metu susidaro labai smarkios srovės.

K l i m a t a s. Būdingiausias ir ryškus klimato bruožas yra jo jūriškumas su žymiai aukštesne žiemos temperatūra, nekaip kitur tokioj pačioj geografinėje platumoj. Ši pozityvi temperatūros anomalija yra didžiausia visame pasaulyj ir ji yra Golfo srovės įtakos rezultatas. Dėka jos visas vakarų pajūris neužšąla ir I mėn. vidurkinė temperatūra (1°C) Bergene yra vienu laipsniu aukštesnė nekaip Münchene, kuris yra 1400 km į pietus. N. žiemos temperatūra yra tokia kaip tų vietų, kurios yra bent 20 geografinės platumos laipsnių, t.y. apie 2200 km, arčiau pusiaujo. Dėl to pvz. š. N. Hammerfeste žiemą esti šilčiau, nekaip Astrachanėj prie Volgos žiočių 2800 km arčiau pusiaujo. Šalčiausias mėn. yra sausis, kurio vidurkinė temperatūra Oslo mieste yra —3,5°C. Tuo metu Glommos upės slėnyj prie Švedijos sienos vidurkinė temp. yra —10°C, o tos srities vietose, esančiose apie 700 m nuo j.l. yra užregistruota —67°C temp. Taigi būtų klaidinga sakyti, kad visoj N. žiemos nėra šaltos; jos rytų dalies aukštumose žiemos yra šaltos su labai daug sniego. Pajūryj šalčiausias yra II mėn. Dienų skaičius su temp. žemiau 0 C svyruoja nuo 45 (Ona) ligi 240 (kai kuriose vietose Finnmarko provincijoj); Nordkape jų esti 190 per metus. Fiordai žiemą neužšąla, nes į juos nepatenka šalto vandens. Temperatūros skirtumas tarp fiordo klonio apačios ir viršaus yra bent 10°C. Vasaros N. yra vėsios; vidurkinė VII mėn. temp. Oslo 17° C, o tolimos šiaurės Tromsö 11°C. Šilčiausios vasaros esti p.r. dalyj; mkm. temp. užregistruota Oslo 34,8°C, Bergene 30°C ir Laplandijos Karasjoke 31°C. Nors apskritai vyrauja p.v. vėjai, kurie ypač žymūs vasarą, bet žiemą dėl aukšto slėgimo įsigali šiaurės rytuose (Skagerake) ir pietų vėjai. Vakarų pakraštyj dažni viesulai, kurių esti 3–4 per mėn. žiemą ir apie 2 per mėn. vasarą. Dažniausi viesulai pučia iš pietų rytų ir atneša daug drėgmenų — lietaus, o kiek retesni šiaurės vakarų viesulai atneša sniegą. Ramus oras yra retas pajūryj, bet dažnai rytų dalyj. Šiaurės ir šiaurės vakarų dalyse per metus esti 150–200 dienų su lietum ar sniegu. Sniegingų dienų pietų pajūryj yra 25 per metus, Oslo

50, Vardö 90 ir Nordkape 100. Pajūryj į šiaurę nuo Lofotų salų sniegas gali iškristi bet kuriuo metų laiku. Iš viso daugiausia atmosferos kritulių (per 2500 mm) iškrinta pajūrio kalnuose abipus Sogne fiordo. Juo toliau į rytus, juo mažiau drėgmenų. Pietų dalyj jų yra apie 1000 mm, o š.r. kai kuriose vietose tik ligi 400 mm. Debesuotumas ypač didelis š. pajūryj, kur iš 4 dienų tik 1 yra saulėta. Vasarą pajūryj yra dažni rūkai, bet jų retai pasitaiko žiemą. N. šiaurės dalyj vasarą esti ilgoji poliarinė diena: saulė nenusileidžia Nordkape nuo V 13 ligi VII 31, o Trondheime praktiškai nėra nakties nuo V 23 ligi VII 20. Net ir pietų pakraštyje nėra tamsių naktų nuo V ligi VIII. Užtat žiemą Nordkape naktis tęsiasi daugiau kaip du mėn.

Augalai ir gyvuliai. Turtingiausia augalija sutinkama fiordų kloniuose, jeigu ten yra pakankamai jai laisvos žemės. N. miškus daugiausia sudaro spygliuočiai — pušys ir eglės. Pajūryj miškai baigiasi 200–400 m nuo j.l., o pietų rytų daly jie aptinkami ligi 900 m nuo j.l. Spygliuočiai į šiaurę nuo 70° š. pl. darosi vis retesni ir jų vietą užima beržai, o dar toliau į šiaurę arba didėjant vietos aukščiui auga tik berželiai keružiai (Betula nana), kuriuos pačioj šiaurėj atstoja tik samanos-kerpės (Cladonia), kurios yra žiemos metu elnių maistas. Pietų dalies žemumose auga uosiai, guobos, drebulės, liepos, ąžuolai, skroblai, bukai, juodalksniai. Iš viso N. auga apie 2000 žieduočių skirčių. Iš viso miškai apima apie 24% viso ploto. Laukinių gyvulių sumažėjo, išnykus dideliems miškams. Šiaurės daly dar daug vilkų, kurie yra didžiausi elnių augintojų priešai. Briedžiai sutinkami tik mažais būreliais ir tik rytų dalies miškuose. Raudonųjų elnių daugiausia yra išlikusių Hitzos saloj, o fielduose sutinkama lapė, lemingas ir laukinis elnias. Pietų dalyj gausu išlikusių globojamų bebrų, o lokiai beveik visai išnykę. Upės ir pakraščio jūros vandenys pasižymi nepaprastai dideliu žuvingumu.

Gyventojai. N. 1957 buvo 3.494.000 gyv., 1930 — 2.814.200. Su apie 10 gyv. 1 km² ji yra rečiausiai gyvenama Europos valstybė, tačiau pietų dalies žemuma abipus Oslo fiordo gyvenama labai tankiai (apie 200 žmonių 1 km²), kai šiaurėje jų labai reta. Finnmarko provincijoj iš 65.000 gyv. per 20.000 yra lapiai, iš kurių tik apie

Norvegės (vidurinė tautiniais drabužiais)

1% verčiasi elnių auginimu, o kiti pasidarė sėslūs. 1801 buvo apie 950.000 gyv., kurių prieauglis ėmė sparčiai didėti nuo 1815, bet vėliau jis suimamas didelės emigracijos, daugiausia į JAV. Nuo 1836 ligi 1936 emigravo iš viso 860.700 žmonių. Per metus yra apie 36.000 žmonių prieauglio, iš apie 64.000 gimimų. Gyv. pasiskirstymas pagal užsiėmimą (1950): žemės ūkiu verčiasi 22%, pramone ir amatais 34%, žvejyba ir medžiokle 5,5%, prekyba 9%, susisiekimu (daugiausia laivyba) 9,3%, administracija ir įvairiomis tarnybomis 10%. Tautiniu ir religiniu atžvilgiu gyv. sudaro vienalytę bendruomenę: 96% yra liuteronys evangelikai, kat. yra apie 5000. Švietimo srityj N. yra viena iš pažangiausių pasaulyj valstybių; laisvas ir privalomas pradžios mokslas vaikams nuo 7 ligi 14 metų amžiaus buvo įvestas 1860. Krašte yra 8 aukštosios mokyklos su 5347 studentais (1957), iš jų Oslo ir Bergeno univ. Privalomas sveikatos draudimas įvestas 1909. Nuo 1936 visi piliečiai, sulaukę 70 metų amžiaus, gauna pensiją. Kiekvienas darbininkas nuo 1947 gauna 3 savaičių apmokamas atostogas.

Ūkis. Apie 72% viso ploto yra nenaudojama: kalnai, uolos, pelkės ir ledynai.

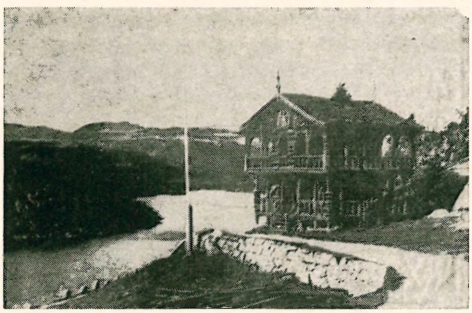

Norvegų klėtis

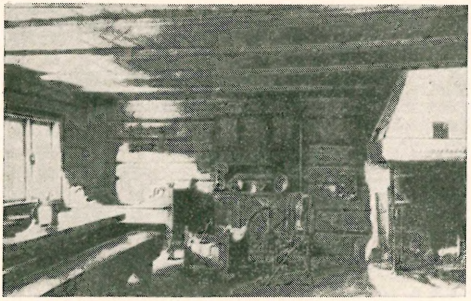

Norvegų pirkios vidus (Lilehammer muziejus)

Dirbamos žemės yra tik 10.750 km², t.y. 3,4%. Miško gaminių eksportas duoda apie 35% visų užsienio prekybos pajamų. Per metus paruošiama apie 8 mil. m³ medžio, kuris apdirbamas vietos lentpiūvėse ir kitose miško pramonės įmonėse. Iš žemės iškasama geležies rūdos, pirito, cinko, švino, sidabro, vario ir nikelio, bet jų gaunama nedideliais kiekiais. Dėl drėgno klimato išplėstas gyvulių ūkis, nes gamtos sąlygos palankesnės pašarinių augalų kultūroms. Tik apie pusė visų reikalingų javų užsiauginama savo, o kita pusė importuojama. Apie pusė visų javų yra miežiai, o kitą pusę sudaro daugiausia avižos. Krašte yra per 345.000 ūkių, kurie beveik visi yra maži. Didžiulės ūkinės reikšmės turi žvejyba, kuria verčiasi apie 95.000 žmonių (1956). Iš viso žvejai turi 85.500 žvejybos laivų. Žvejojama daugiausia prie pakraščių ir per metus sugaunama daugiau kaip 200.000 t žuvies (1957) — daugiausia silkių ir menkių. Iš Antarktikos vandenyne sumedžiojamų banginių gaunama apie 150.000 t riebalų. Elektros energijos produkcija žmogui yra didžiausia pasaulyje: 1957 gauta 25.836.000.000 kWh. Didžioji elektros energijos dalis sunaudojama pramonei, ypač medžio ir žuvies apdirbimui, aliuminio gamybai ir kt. Pigios elektros energijos dėka pramonės indeksas pakilo nuo 74 (1938) ligi 146 (1955).

N. užsieninė prekyba, kuri visada yra buvusi didelė, palyginus su krašto gyventojų skaičiumi, po II pas. karo dar padidėjo. Importas praneša eksportą, bet balansas išlyginamas laivybos pelnu. Išvežama: celiuliozė, popierius, metalų rūda, žuvis ir jos konservai, aliejus, trąšos ir kt. Prekybinis laivynas yra didumo trečiasis;

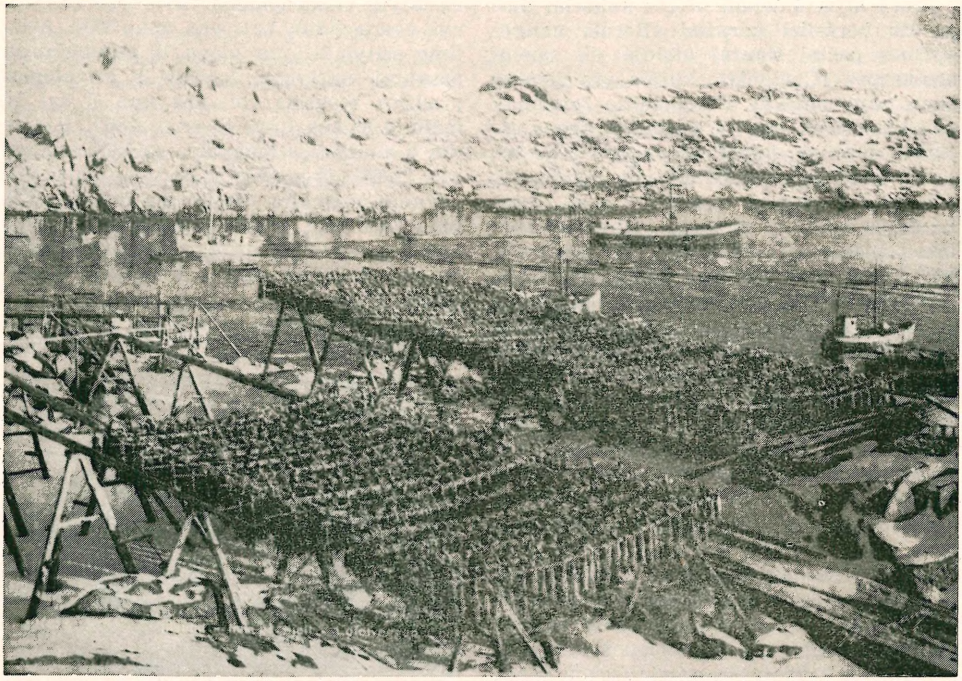

Menkių džiovinimas

jo (1957) per 6000 laivų bendro 8,3 mil. t tonažo. Apie 54% laivų yra tanklaiviai. Apie pusė viso laivyno žuvo II pas. karo metu, bet jis buvo greit atstatytas daugiausia D. Britanijos ir Švedijos laivų statyklose. Laivynas duoda per metus (1957) apie 4.620.000.000 dol. (3.300.000.000 kronų) gryno pelno.

V a l s t y b i n ė s a n t v a r k a. Pagal 1814 konstituciją N. yra demokratinė monarchija; karaliaus sostas paveldimas. Įstatymus leidžia parlamentas (storting), susidedąs iš 150 narių, renkamų 4 metams. Aukščiausia vykdomoji valdžia priklauso karaliui, kuris ją vykdo per valstybės tarybą, sudarytą iš ministro pirm. ir 7 kitų ministrų. Karalius neturi teisės paleisti parlamento. Visas kraštas suskirstytas į 20 administracinių vienetų (fylker). N. sostinė yra Oslo (žr.); kiti iš eilės didžiausi miestai: Bergen (120.000 gyv.), Trondheim (60.000), Stavanger (52.000), Drammen (30.000) ir Kristiansand (27.000). 1948 tapo praplėstas Oslo, prijungus prie jo Aker mst. ir tuo būdu jo gyv. skaičių pakėlus į apie 500.000.

Modern Norway 1950; *K. Hielscher,* Dänemark, Schweden, Norwegen 1932; *G. Braun,* Nordeuropa 1926. *A.B.*

I s t o r i j a. T a u t ų k r a u s t y m a s i s (400–800). Per visą tą laikotarpį N. yra susiskaldžiusi į gausybę mažų karalijų palei N. pietinius ir vakarinius pakraščius. Jordanas mini net vieną tokį karaliuką pabėgusį pas Teodoriką D. į Raveną.

N o r m a n ų l a i k a i (800–1050). 793 prasideda normanų žygių laikai. Į šiuos žygius norvegai buvo labai užsiangažavę, ypač į žygius į Islandiją, Skotiją, skotų salas, Prancūziją, Angliją. Apie Dubliną, Northumberlandą, Maną, Hebridų, Orknejų ir Šetlando salose įsikūrė ilgiau ar trumpiau išsilaikiusios norvegų valstybėlės. IX a. keli šimtai norvegų užėmė Airiją. Ostlande viešpataujančiai karalių giminei persekiojant didikus, daugelis jų išsikėlė iš N. Dar 810 toji Ostlando karalija priklausė Jutlandijos karaliui, tačiau IX a. viduryje jau buvo visai savaranki ir gana ekspansyvi, apie ką liudija garsieji pilkapiai Gökstade ir Oseberge. Karalius Halvdanas Juodasis išplėtė savo karaliją net ligi Vestlando, o jo sūnus Haraldas Gražiaplaukis įsigalėjo visoje N., tačiau jo ir jo sūnų valdžia ilgai neišsilaikė. Vaidai nesiliovė tarp brolių ir jų sūnų, kol N. pagaliau pateko danų karaliaus Haraldo Gormssono valdžion, kuris valdyti N. pavedė jarlui Haakonui Laderjarlui. Kilus kivirčui tarp pagonies jarlo ir krikščionybei palankaus karaliaus, per sukilimą 995 buvo nužudytas jarlas ir karaliumi apšauktas Haraldo Gražiaplaukio palikuonis Olavas Tryggvasonas. Šis palaikė anglosaksų misiją krašte ir apkrikštijo didelę N. dalį. Tačiau jo valdžiai dar nesusikonsolidavus, jis krito kovoje su danų ir švedų karaliais.

Olavui Tryggvasonui kritus, danų karaliai Svenas Skeltabarzdis ir Knutas D., palaikomi jarlų, pretendavo į N. valdžią. Olavui Haraldsonui pavyko laimėti valdžią, tačiau kovoje su didikais ir pagonybe jis neišsilaikė ir 1028 pabėgo į rytus. Karaliumi buvo apšauktas Knutas D. Po kiek laiko Olavas Haraldssonas vėl grįžo, bet žuvo kovoje 1030, susilaukdamas kankinio vainiko. Jo kaip kankinio mirtis turėjo ir potinių padarinių — jo politiniai priešai ėmė nebepasitenkinti danų valdžia, ir karaliumi apšaukė jo sūnų Magnų Gerąjį, kuris kartu buvo ir Danijos karalius. Po šio mirties 1047 valdžia pateko jo varžovui pusbroliui Haraldui Kietajam, kuris, pabuvęs kelerius metus Bizantijoje, ėmė centralizuoti valdžią. Bažnytinėje politikoje jis prisijungė prie Anglijos ir Normandijos, griežtai priešindamasis Hamburgo-Bremeno arkivyskupijai, prie kurios N. priklausė 1053–1104. 1066 suorganizavęs didelį laivyną, Haraldas Kietasis mėgino užkariauti Angliją, tačiau krito prie Standfordbridge.

A n k s t y v i e j i v i d u r a m ž i a i (1050–1184). Vikingų žygiams aprimus, gyventojų perteklius liko krašte. Pradėjo formuotis aristokratų luomas. Pradėti leisti provincijų įstatymai. Didelė dalis ūkininkų žemių atiteko Bažnyčiai ir didikams. Nežiūrint ilgamečių kivirčų su iškylančiais ‚karaliukais', karaliaus valdžia stiprėjo. Krikščionybei plintant, atsirado naujas socialinis faktorius — prie vyskupijų ir palei senąsias prekyvietes pradėjo kurtis miestai: Oslo, Nidaros, Bergenas, Borg, Kungahälla.

Po Haraldo Kietojo N. valdė jo sūnus Olav Kyrre (1066–93), kurio ilgas ir taikingas valdymas buvo ypač reikšmingas Bažnyčiai. Jo sūnus Magnus Basasis privertė skotų salas klausyti N. Paskui N. valdė jo trys sūnūs, kurių žymiausias buvo Sigurdas Jeruzalietis (1103–30), pramintas nuo jo suruošto kryžiaus žygio į

Šventąją Žemę. Jis įvedė ir bažnytinę dešimtinę. Po jo dėl valdžios kovojo jo sūnūs ir giminaičiai, padedami tai Bažnyčios, tai didikų, kol pagaliau visą valdžią į savo rankas paėmė Sigurdo Jeruzaliečio sesers sūnus Magnus Erkingssonas (1161–84). Jam viešpataujant, Bažnyčia pergyveno savo žydėjimo laikotarpį. Jis įsteigė N. bažnytinę provinciją su arkivyskupu Nidaros (Trondheime) 1152. 1163 Magnus buvo pirmasis N. karalius, kurio nuopelnus ir garbę patvirtino ir Bažnyčia.

Sverre giminės laikotarpis (1184–1319). Sverrei ir po jo buvusiems valdovams savo valdžią teko ginti tiek prieš didikus, tiek prieš Bažnyčią. Jis pradėjo stiprinti kraštą tvirtovėmis, prie N. prijungė nuo Švedijos atskilusią Jämtlando provinciją. Tačiau sunkiausiai jam teko kovoti su Bažnyčia, kuriai, pagaliau, pavyko jį ekskomunikuoti 1194. Santykiai kiek atslūgo 1208 tarpininkaujant jo sūnui Haakonui Sverressonui (1202–04). Pagaliau šio nelegaliam sūnui Haakonui Haakonssonui (1217–63) pavyko nugalėti visas kliūtis. 1260 jis paskelbė, kad N. yra nedaloma paveldima karalystė. Grenlandija ir Islandija laisvu noru pasidavė N. karūnai 1261 ir 1262. Haakonas žuvo kovoje prieš Skotiją. Karas baigėsi Pertho taika 1266, Manas ir Hebridų salos buvo už menką pinigą atpirktos iš N.

Borgundo medinė bažnyčia iš XII a.

Haakono sūnus Magnus Lagaböte (1260–80) įvedė visą eilę reikšmingų reformų. 1276 buvo priimti visai N. bendri įstatymai, Bergenui buvo suteiktos miesto teisės, kurios paskui buvo teikiamos ir kitiems miestams. Hirde (karaliaus sargyboje) buvo įvesti baronų ir riterių titulai. Aristokratija buvo atleista nuo mokesčių ir jai buvo suteikti herbai. Nuolaidų dėl karaliaus rinkimų padarė ir Bažnyčia, užtat jos ekonominės teisės buvo praplėstos. N. pasidarė tikra luomų valstybė.

Magnaus sūnus Erikas Magnussonas padarė daug nuolaidų Danijos remiamiems vokiečių pirkliams. Nuo tada vokiečiai įma įsigalėti N. užsienio prekyboje. Eriko broliui Haakonui Magnussonui Aukštapėdžiui pavyko įvesti griežtesnę kontrolę administracijoje, miestiečiuose ir net bažnyčių valdose. Oslo pasidarė krašto sostine. Buvo pastatyta daug tvirtovių.

Švedijos-Norvegijos unija (1319–80). Haakonui Magnussonui mirus, sostas atiteko jo dukters sūnui Magnui Eriksonui, kuris buvo išrinktas ir Švedijos karaliumi. Karaliui tebesant dar nepilnamečiui, N. buvo įtraukta į konfliktą su Naugardo valstybe. Pasidaręs pilnametis, Magnus turėjo numalšinti du didikų sukilimus 1333 ir 1339. Dėl dinastinių sumetimų Magnus 1343 N. sostą perleido savo jaunesniajam sūnui Haakonui Magnussonui, tačiau, kol šis buvo nepilnametis, pats valdė kraštą. 1349–50 N. nusiaubė maro epidemija. Gyventojų skaičius sumažėjo visu trečdaliu. 1355 Haakonas paėmė valdžią į rankas. 1362 jis buvo išrinktas ir Švedijos karaliumi.

Personalinė unija su Danija (1380–1536). Haakono Magnussono ir Danijos karaliaus Valdemaro Atterdago dukters Margaritos sūnus Olavas Haakonssonas paveldėjo Danijos karūną po senelio (motinos tėvo) 1376, o N. po tėvo mirties 1380. 1387, vos tapęs pilnametis, mirė Olavas, kaip paskutinysis senosios karalių šeimos vyriškis, tačiau 1380 N. personalinė unija su Danija išliko ligi 1814. N. ši unija buvo stiprus smūgis. Didikų luomas buvo negausus ir tautiniai silpnai susipratęs,

Pradėjo įsigalėti danų ir vokiečių ponai. Vyskupai dažnai gana stipriai turėjo priklausyti nuo Danijos, miestiečiai neįstengė konkuruoti su galingais hanziečiais. Ūkininkai gi gyveno blogose sąlygose, žemdirbystė ir gyvulininkystė buvo primityvios, tat ir jie negalėjo išlaikyti savarankios norvegiškos politikos.

Olavui mirus, jo motina Margarita buvo apšaukta N. ‚galingąja ponia ir tikruoju šeimininku'. Nuo 1389 ji viešpatavo visuose trijuose Skandinavijos kraštuose. Pagaliau 1397 per Kalmaro unijos suvažiavimą karaliumi buvo apšauktas jos sesers sūnus Erikas Pomeranietis. Jam viešpataujant, N. įsitraukė į ilgą konfliktą su hanziečiais. Norvegai mėgino kelis kartus atsikratyti svetimų ponų ir 1440 atsisakė klausyti, ir karaliumi išsirinko Danijos ir Švedijos karalių Kristoferą Bavarietį. Nieko gera N. nedavė ir kiti unijos karaliai, o Kristijonas III 1536 paskelbė dekretą, pagal kurį N. yra Danijos dalis, kaip Jutlandija ir Fynas. Tais pačiais metais buvo nutarta įvesti reformaciją Danijoje ir N.

N o r v e g i j a D a n i j o s v a l d o m a (1536–1660). Danijos provincija N. tačiau nepasidarė. Jau Fridrichas II (1559–88) pasiskelbė esąs išrinktas ir Danijos ir N. karaliumi. N. buvo Danijos priklausoma valstybė, tačiau su savais įstatymais ir teisėjais. Reformacija buvo įvesta, Bažnyčios turtai konfiskuoti. Liuterio mokslą skelbė danų dvasininkai, užtat ir danų rašomoji kalba įsigalėjo visoje N. Iš to laikotarpio karalių gal daugiausia susidomėjimo N. parodė Kristijonas IV (1588–1648). Jis dažnai lankydavosi N. Netoli 1624 sudegusio Oslo jis pastatė naują sostinę — Kristianiją. Organizavo norvegų kariuomenę. 1651 jis buvo nuverstas nuo sosto. Karaliumi buvo apšauktas Fridrichas III (1648–70), kuris 1660 pasiskelbė Danijos–N. absoliutiniu valdovu.

A b s o l i u t i z m o l a i k o t a r p i s (1660–1814). Fridrichui III pasiskelbus absoliutiniu valdovu, N. priklausė nebe danų karalijos tarybos, o kaip ir visa Danija, karaliaus. Tačiau svarbiau negu šis valstybinių teisių pasikeitimas buvo teritoriniai pasikeitimai. Karuose su Švedija N. turėjo 1645 ir 1658 perleisti švedijai Jämtlando, Härjedaleno, Bohusläno ir Hallando provincijas. Netekus Bohusläno ir Hallando, N. ir Danija buvo atskirtos viena nuo antros. Despotinį valdymą rėmė gerai organizuota biurokratija. Karališkoji biurokratija ėmė veikti ir miestų administraciją. Valdininkai ir turtingieji miestiečiai pasidarė vyraujanti klasė N., nuo tautos kamieno atskilusi daugiausia savo svetima (ypač danų ir vokiečių) kilme. Miestiečiai buvo proteguojami visokiomis privilegijomis.

Viešpataujant Kristijonui VII (1766–1808), Danija prisijungė prie prancūzų kontinentalinės sistemos. N. tada dėl anglų laivyno blokados kentė badą. Padėtis dar pablogėjo, įsitraukus į karą su Švedija. Krašte ėmė kilti neramumai. Fridrichui VI (1808–14) šiaip taip pavyko apraminti kraštą įkuriant 1811 Kristianijoj univ. Tačiau krašto likimas buvo išspręstas kontinente. Švedijos sosto įpėdinis Karolis Jonas pasiryžo laimėti N. Švedams užpuolus p. Daniją, Fridrichas VI buvo priverstas per taikos derybas Kielyje 1814 atsižadėti N. N. valdytojas princas Kristijonas Fridrichas pasipriešino karaliaus nutarimui. Buvo išleistas naujas įstatymas, ir 1814 karaliumi buvo paskelbtas Kristijonas Fridrichas, tačiau Karolio Jono diplomatinės ir karinės jėgos buvo daug stipresnės, ir Kristijonas Fridrichas turėjo atsisakyti sosto. Buvo sušaukta nepaprasta parlamento sesija, ir 1814 XI N. valdytoju buvo pripažintas Švedijos karalius Karolis XIII (Bernadotte).

N o r v e g i j o s - Š v e d i j o s u n i j a (1814–1905). N. turėjo krašto valdovu pripažinti Švedijos karalių, kurio paskirtas vicekaralius ar vietininkas turėjo valdyti kraštą. Užsienio politika buvo vien tik Švedijos rankose, tačiau krašto padėtis buvo daug geresnė, negu unijos su Danija laikais. Kraštas turėjo savo vyriausybę ir savus administracijos organus, kuriems Švedija įtakos neturėjo.

Po 1814 N. turėjo didelių finansinių sunkumų. Ir tik XIX a. antroje pusėje miško prekyba ir kalnų pramonė padėjo kraštui atgauti pusiausvyrą. Žemdirbystė ir žuvininkystė atsigavo greičiau. Amatų cechai buvo panaikinti 1839, o 1842 įvesta laisva prekyba. Tačiau iš visų tų reformų, socialinių bei ekonominių pasikeitimų bene svarbiausias buvo nepaprasta didelė prekybinio laivyno ekspansija. Tonažu N. pralenkė tik Anglija ir JAV.

Ekonominė raida ugdė ir norvegų savimi pasitikėjimą. XIX a. viduryje pradėjo stipriai pasireikšti tautiškumas. Didieji rašyto-

jai bei kultūrininkai ėmė įsitraukti į politinius ginčus. Dalis jų reikalavo tautinės norvegų rašto kalbos. 1860 pradžios mokyklų įstatymas padėjo pakelti liaudies švietimą. Dėl to į tolesnį N. politinę raidą reikia žiūrėti tų ekonominių bei kultūrinių faktorių šviesoje.

Pirmasis Švedijos–N. valdovas Karolis XIV Jonas buvo populiarus N. Absoliutinės veto teisės jis neturėjo. 1821 jis buvo priverstas panaikinti kilmingųjų luomą. Ūkininkai ėmė įgauti daugiau reikšmės pačiame parlamente. Antrasis valdovas Oskaras I (1844–59) taip pat turėjo daug kur nusileisti, be kitko jis leido N. turėti savą herbą ir vėliavą. Pats unijos revidavimas buvo atidėtas.

Karolis XV (1859–72), jau būdamas N. vicekaraliumi, buvo beveik sutikęs leisti norvegams turėti ir antrąjį ministrą pirmininką Kristianijoje. Tos pačios politikos jis laikėsi ir tapęs karaliumi, tačiau švedų opinija privertė jį to atsisakyti. N. kilo pasipiktinimas tuo, nors tuolaikinis norvegų ministras pirmininkas ir palaikė uniją ir karalių. Prieš jį kilo smarki opozicija, vadovaujama advokato J. Sverdrupo, kurio politikos tikslas buvo įvesti N. parlamentarizmą. Parlamentarizmo sistema įsigalėjo karaliaus Oskaro II (1872–1905) laikais. 1873 jis nusileido ir sankcijonavo norvegų parlamento reikalavimą panaikinti N. karaliaus vietininką ir įsteigti ministro pirmininko vietą Kristianijoje. Paskui parlamentas net tris kartus 1874, 1877 ir 1880 buvo nutaręs, kad ministrai turi dalyvauti parlamento posėdžiuose ir nutarimuose, tačiau karalius visus kartus vetavo. Po karaliaus trečiojo veto kilo parlamento krizė. Karalius sakėsi turįs absoliutinę veto teisę konstitucijos klausimuose, o Sverdrupas gi tvirtino, kad karalius teturi tik suspensyvinę veto teisę. Per 1882 parlamento rinkimus Sverdrupo partija, liberalai, laimėjo 83 iš 114 mandatų, 1882 parlamentas nutarė patraukti vyriausybę valstybės teisman. Karalius norėjo panaudoti jėgą, tačiau neturėjo pakankamai paramos nei Švedijos parlamente, nei vyriausybėje ir buvo priverstas paleisti buvusią vyriausybę, o naują pavesti sudaryti Sverdrupui. Parlamentarizmas laimėjo. Kartu su tuo laimėjimu įvyko ir trys svarbios reformos — 1884 buvo praplėsta balsavimo teisė, 1885 priimtas naujas krašto apsaugos įstatymas, pagal kurį N. kariniai įsipareigojimai unijos ribose sumažėjo; tais pačiais metais buvo ir krašto kalba pripažinta lygiateisė su valstybine kalba.

Kovoje už unijinę lygybę norvegų parlamentas reikalavo N. ir savos konsuliarinės tarnybos. Karalius šiam žygiui priešinosi. Politinės partijos pagaliau ėmė reikalauti visai atsisakyti nuo unijos. Michelsono vadovaujama norvegų vyriausybė priėmė įstatymą steigti savus konsulatus. Karalius griežtai pasipriešino. Vyriausybė atsistatydino, karalius atsistatydinimo nepriėmė, motyvuodamas, kad naujos sudaryti negalįs. Tada ministrai savo pareigas perdavė parlamentui, kuris paprašė juos pasilikti ir pareikšti karaliui, kad jis nebesiskaitytų N. valdovu, kaip nesugebančiu duoti kraštui vyriausybę. 1905 IX 18 įvyko tautos balsavimai. 368.208 rinkėjai pasisakė prieš uniją, o 184 palaikė ją. Prasidėjo derybos. 1905 IX 23 buvo pasirašytos vad. Karlstado konvencijos, o IX 26 karalius Oskaras II atsisakė N. karaliaus vainiko.

N o r v e g i j a n e p r i k l a u s o m a v a l s t y b ė (nuo 1905). Panaikinus uniją, pirmasis N. uždavinys buvo susirasti naują valdovą. Jau 1905 VII 7 parlamentas kreipėsi į karalių Oskarą II, kad jis leistų kuriam nors Švedijoje viešpataujančios Bernadotte dinastijos princui užimti N. sostą, tačiau karalius su tuo nesutiko. Karaliaus sostas buvo pasiūlytas Danijos princui Karoliui, kuris parlamento pasiūlymą priėmė ir pasivadino Haakonu VII. D. Britanija, Rusija, Prancūzija ir Vokietija garantavo 10 metų N. integralumą.

Per I pas. karą N. laikėsi neutraliai, nors tam neutralumui daug kartų grėsė pavojus. 1920 N. buvo pripažintas Spicbergeno (Svalbard) suverenumas. 1931 iškilo aštrus N. konfliktas su Danija dėl Grenlandijos, dėl kurios 1924 buvo su Danija pasiūlytas traktatas. Norvegai įsikėlė į rytinę Grenlandiją, ir norvegų vyriausybė paskelbė krašto okupaciją. Danija kreipėsi tada į Haagos tribunolą, kuris bylą išsprendė Danijos naudai.

Prasidėjus II pas. karui 1939, N., kaip kiti Skandinavijos kraštai, laikėsi neutraliai. Tačiau 1940 IV pradžioje Anglija ir Prancūzija užminavo kai kuriuos N. vandenis, o 1940 IV 9 įsiveržė vokiečiai į N. N. vokiečiams pasipriešino. Tačiau VI 9, nebepajėgdama toliau priešintis, N. turėjo sustabdyti karinius veiksmus. Karalius Haakonas VII, sosto įpėdinis Olavas ir vi-

Oslo valstybinis teatras

sa vyriausybė persikėlė į Angliją ir iš ten tęsė kovą. Krašto vietininku Hitleris paskyrė Terboveną. Kraštą tvarkė vad. administracinė taryba. Tais pačiais metais IX Terbovenas paskyrė ‚ministrus' iš norvegų nacių partijos Nasjonal Samling, o 1942 Quislingas buvo formaliai pradėtas vadinti ‚ministru pirmininku', nors jis ir tebebuvo subordinuotas Terbovenui.

Vokiečių okupacija ir Nasjonal Samling politika sukėlė smarkią opoziciją krašte, kad okupantai turėjo griebtis žiauriausių priemonių prieš išsilaisvinimo sąjūdį. 1942 XI buvo pradėti masiškai tremti N. žydai, o 1943 XII buvo į Vokietiją deportuota apie 700 Oslo univ. studentų. Daug norvegų pabėgo į Švediją. Vokiečiams besitraukiant iš Suomijos 1944 X per šiaurinę N., Sovietai okupavo Kirkenesą.

N. buvo išlaisvinta be mūšių vokiečiams kapituliavus. Karalius ir vyriausybė grįžo 1945 VI 7, VI 22 buvo sudaryta socialdemokrato E. Gerhardseno koalicinė vyriausybė. X 24 buvo sušaudytas Quislingas. Tais pačiais metais X įvyko ir pirmieji pookupaciniai rinkimai, kuriuos laimėjo darbo partija. Švedijai, Danijai ir N. nepavykus susitarti dėl Skandinavijos karinės sąjungos, N. 1949 prisidėjo prie Atlanto pakto. 1957 mirė karalius Haakonas VII, karaliumi buvo vainikuotas sosto įpėdinis Olavas, pasivadinęs Olavu V.

C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 1497–1536, 1864–72; *A. Björnberg,* Parlamentarismens utveckling i Norge efter 1905, 1939; *A. W. Bröger,* Norske oldfund 1916 ff; (") Det norske folk i oldtiden 1916; *T. K. Derry,* The Campaign in Norway 1952; *A. Elviken,* Die Entstehung des norw. Nationalismus 1930; *G. M. Gathorne - Hardy,* Norway 1925; *G. Gjessing,* Norsk steinalder 1945; *S. Grieg,* Vikingatiden i Norge 1928; *H. Hubatsch,* Die deutsche Besetzung von Dänemark und Norvegen 1952; *R. Kenney,* The Northern Tangle 1946; *H. Koth,* Norway Neutral and Invaded 1941; (") Die Stellung Norwegens im deutsch-dän. Konflikte zumal während der Jahre 1863 u. 1864, 1908; *K. Larsen,* A History of Norway 1948; *P. A. Munch,* Det norske folks historie 1852–63; Det norske folks liv og historie gjennem tidene (10 t. 1929–35, papildomas tomas: *K. Keilhau,* Det norske folks liv og historie i var egen tid 1938); *J. E. Sars,* Norges politiske historie 1815–1885, 1904; *P. G. Vigness,* The Neutrality of Norway in the World War 1930.

Norvegijos lietuviai II pas. karo pabaigoje į Norvegiją vokiečiai nuvežė darbams apie 600 Lietuvos jaunimo. Šį būrį sudarė dalis savisaugos nuginkluotų dalinių bei sugaudyti darbams jaunuoliai. 1944 IX buvo per Daniją nugabenti Norvegijon ir panaudoti aerodromų statybai bei geležinkelių statybai. Savisaugos dalinių vyrai dirbo Haslemon Vabar apylinkėje aerodromo statybos darbus. 1945 I šioje stovykloje lietuviai įkūrė rezistencinę organizaciją būrelių pagrindais. Šios organizacijos iniciatoriai buvo E. Meilus, A. Ražinskas, L. Šlaustas, A. Vilainis-Šidlauskas, A. Štreikis. Rezistencinė organizacija užmezgė ryšius su norvegų pogrindžio organizacija. Ryšius su norvegais palaikydavo V. Kežemėkas, E. Meilus, A. Ražinskas. Iš norvegų gaudavo žinių apie fronto padėtį ir kitų reikalingų informacijų. Iš šios grupės, E. Meilaus vadovaujamas būrys, apie 20 pabėgo į Švediją; kiti laukė karo

Norvegijos lietuviai 1944

pabaigos. Kita didelė lietuvių grupė buvo Langanes apylinkėje, kur kasė geležinkelio tunelius. Šioji grupė turėjo dar karo metu chorą bei orkestrą, kuriam vadovavo B. Pakštas. Po Vokietijos kapituliacijos Lietuvos jaunimas buvo suburtas į Svelviką ir Trondheimą. Svelvike lietuvių buvo apie 350. Lietuvių komitetui vadovavo dr. V. Kudirka. Čia susiorganizavo didelis pajėgus choras (apie 60), orkestras, vadovavo B. Pakštas, kuris rengė norvegams koncertus. Trondheime buvo mažesnė lietuvių grupė (apie 150). Netrukus iš Norvegijos stovyklų lietuviai buvo išvežti Vokietijon. *B.Pkšt.*

S p a u d a. Norvegijoje dar vokiečių okupacijos metu pasirodė slaptai leistas Tėvynės Balsas. Kraštui išsivadavus nuo okupantų, 1945 Vilainis, Strimikis, Žygas ir Žalys leido ir red. Svelviko mst. savaitinį Tėviškės Aidą, o taip pat ir humoristinę Pašvaistę. Vėliau tie patys leido dienraštėlį Šiandien. Tronheimo mst. V. Tvardauskas leido ir red. laikraštėlį Po Savo Padange. Norvegijos leidiniai bibliografams žinomi vien tik iš aprašymų Vokietijos stovyklų laikraščiuose. Tai yra tikros bibliografinės retenybės. *A.Ržc.*

N. l i t e r a t ū r a. Poezijos menas, be abejo yra kilęs N. karalių dvaruose. Svarbiausi to meno norvegų atstovai yra Tjodolv ór Hvini, Torbjörn Hornklove, apdainavęs karalių Haraldą Gražiaplaukį, ir Eyvind Skáldaspillir. Po jų težinomi tik islandai karaliaus karo dainiai. Norvegų literatūrai ilgą laiką tada atstovavo tik trumpi lyriniai, dažnai improvizuoti, eilėraščiai — ‚lausavisor'. Norvegų viduramžių literatūra visai negali lygintis su islandų, ji ir netokia gausi, neįvairi ir neoriginali. Bažnytinę- religinę literatūrą sudarė beveik be išimties vertimai iš svetimų kalbų, daugiausia lotynų. Greit atsirado ir originalių lotyniškų legendų bei himnų apie šv. Olavą, kurie buvo verčiami ir į norvegų kalbą. Įdomiausia to laikotarpio knyga yra vadovėlis jauniesiems kunigaikščiams — Konungs Skuggsia — Speculum regale — parašytas Nidaros arkivyskupo Einar Gunnarssono apie 1255. N. populiari buvo ir liaudies daina. XIV a. norvegų literatūra ėmė dar labiau menkėti ir menkėjo kartu su politiniu bei ekonominiu gyvenimu net ligi XVI a., kada to laiko dvasinės srovės, reformacija ir humanizmas, pradėjo daryti įtakos ir N. Pirmoji spaustuvė N. atsirado tik XVII a. Iš to laikotarpio literatūrinių kūrinių bene daugiausia reikšmės turėjo Stavangerio vyskupijos kun. Peder Claussön Friis islandų ‚sagų' vertimas į norvegų kalbą 1633. XVII a. literatūrinis susidomėjimas ėmė didėti. Petter Dass, kurio Nordlands trompet įdomus savo humoru, tikrovės pajautimu, ramiu religiniu nusiteikimu vaizduoja Nordlando gamtą ir žmonių gyvenimą. Petter yra pirmasis tikrasis N. poetas. Šviečiamasis laikotarpis davė Skandinavijai Ludvig Holbergą, kuris reikšmingas tiek norvegų, tiek danų dvasiniam gyvenimui. Tai didelis rašytojas, moralinis filosofas ir istorikas.

XVIII a. antroje pusėje gero ekonominio gyvenimo ūksmėje ima stiprėti ir norvegų tautinis jausmas, pradeda veikti senovės laikų ir viduramžių prisiminimai, o be to, ir svetimos to laiko literatūrinės idėjos. Tie nauji vėjai paveikė ir Gerhand Schöningą (1722–80), kurio Norges Riiges Historie darė įtakos norvegų literatūrai ir istorijai daugiau kaip pusšimtį metų. Tautiškai sąmonėti padėjo Johan Herman Wessel (1742–85) savo parodija Kierlighed uden Strömper, poetiniais pasakojimais bei epigramomis ir Jens Zetlitz (1761–1821), kurio Poesier pirmiausia apdainuoja tėvynės meilę ir džiaugsmą.

Romantizmo idėjoms iš Vokietijos tarpininkavo Henrik Steffens (1772–1843), daug nusipelnęs ir vokiečių kultūros istorijai, tačiau neužmiršęs savo norvegiškos kilmės. Mėginimams sukurti naują tautinę kultūrą akstino davė ir 1811 įkūrimas univ. Kristianijoje. Suaktualėjo ir kalbos klausimas. Tam norvegiškumo sąjūdžiui stipriausia atrama buvo lyrikas ir polemikas Henrik Wergeland (1808–45), kurio kūryboje atsispindi kartu literatūrinė ir filosofinė romantika, tautinis jausmas ir

liberalizmas. Tačiau tą Wergelando poezijos, norvegiškumo bei laisvės supratimą smarkiai kritikavo Johan Sebastian Welhaven (1807–73), kuriam stiprios įtakos buvo padariusi danų reakcija prieš romantizmą. Netoli atsiliko ir Peter Christian Asbjörnsen (1812–85) ir Jörgen Moe (1813–82), kurių bendras kūrinys Norske Folkeeventyr 1841–43 įvedė norvegų tautosaką į rašytinę literatūrą ir norvegų kalbą pastatė šalia oficialiosios danų rašto kalbos. Neatsiliko ir istorija. Peter Andreas Munch (1810–63) aštuoniatomis Det Norske Folks Historie 1852–63 buvo ilgą laiką galingas tiek literatūrinis, tiek politinis ginklas. Tautinės autonomijos reikalavimas buvo puoselėjamas ypač kalbos srityje, Ivan Aasen (1813–96). Pasirėmęs viena vakarų N. tarme ir atsižvelgdamas į senovės norvegų kalbą, jis sukūrė naują tautinę kalbą. Aasen ir pats rašė eilėraščių ta kalba, tačiau pirmasis ta tautos kalba rašęs buvo lyrikas Aasmund Vinje (1818–70).

XIX a. antroje pusėje romantizmas išblėso. Camilla Collet (1813–95) romanu Amtmandens Döttre 1885, kuriame buvo pavaizduotas tuolaikinis norvegų gyvenimas, davė pradžią norvegų realistinei prozai. To laiko literatūrinio žydėjimo viršūnėje atsiduria du didieji N. rašytojai — Björnstjerne Björnson (1832–1910) ir Henrik Ibsen (1828–1906), nors pradžioje abu buvo tautinio romantizmo pagauti.

XIX a. pabaigoje pradėjo įtakos daryti ir prancūzų natūralizmas, kuriam daugiausia tarpininkavo Georg Brandes. Brandes reikalavimas, kad literatūra iškeltų problemų debatams, rado stipraus atgarsio norvegų literatūroje.

Psichologinio ir socialiai realistinio romano atstovai buvo B. Björnson, Jonas Lie (1833–1908), Alexander Kielland (1849–1906), Kristian Elster (1841–81) ir Amalie Skram (1847–1905). Tačiau nuosekliausiai natūralizmo etinių bei estetinių principų laikėsi Hans Jaeger (1854–1910), Christian Krohg (1852–1925) ir Arne Garborg (1851–1925).

XIX a. pabaigoje, N., kilo reakcija prieš natūralizmo estetinę teoriją bei pasaulėžiūrą. Jau Ibsenas savo ‚Laukinėje antyje' nusigręžė nuo socialinio tendencingumo į savotiškų psichologinių apraiškų studijas. Gyvenimo mistika, asmens garbinimas, meilė gamtai ir stiliaus puoselėjimas buvo žymės tos srovės, kurios žymiausieji atstovai buvo Knut Hamsunas (1859–1952), Hans Kinck (1865–1926), Thomas (1868–1913), Vilhelm Kray (1871–1933), Sigbjörn Obstfelder (1866–1900), Nils Kjaer (1870–1924), Tryggve Andersen (1866–1920) ir Gabriel Scott (g. 1874). Kiek realistiškesni buvo norvegų provincijos vaizduotojas Hans Aanrud (g. 1863), psichologas Peter Egge (g. 1869) ir idėjininkas Johan Bojer (g. 1872). Tačiau pati ryškiausia to naujo laikotarpio literatūrinė asmenybė buvo Sigrid Undset (1882–1949), kurios romanas Kristin Lavransdatter nuaidėjo visame pasaulyje. Kita didelė literatūrinė pajėga buvo Olay Duun (1876–1939), kuris savo romanų serija Juviksfolket iškėlė N. provincijos pavaizdavimą į aukštą literatūrinę plotmę. Socialiai nusiteikę yra Johan Falkberget (g. 1879), Kristoffer Uppdal (g. 1878) ir Oskar Braaten (1881–1939).

Apie 1910 norvegų lyrika įgavo naujos gyvybės pradėjus reikštis visai eilei naujų, originalių talentų, kaip Herman Wildenvey (g. 1886), linksmai apdainavęs meilę ir gamtą, Olaf Bull (1883–1936), Arnulf Överland (g. 1889). Stiprūs lyrikai buvo ir Olav Auksrust (1883–1929), kurio lyrika paliečia tautinius bei religinius motyvus, ir Tore Örjasaater (g. 1886) — gamtos ir meilės dainius.

Po I pas. karo norvegų literatūroje ima reikštis nauja karta, kurios atstovai buvo daugiau ar mažiau paveikti naujų politinių, socialinių bei meninių idėjų — socializmo, komunizmo ir pacifizmo, psichoanalizės ir anglosaksinio literatūrinio modernizmo. To tarpkarinio laikotarpio kultūrinio gyvenimo vadovaujančios asmenybės buvo Ronald Fangen (1895–1946) ir Sigurd Hoel (g. 1890), dvi priešingybės daugelyje dalykų, gal daugiausia pasaulėžiūros klausimuose. Hoel artimi buvo dramatikas ir eseistas Helge Krog (g. 1889), Cora Sandel (g. 1880), po Sigrid Undset žymiausia moteris rašytoja. Šiai grupei priklauso ir psichiatras Tryggvę Braatöy (g. 1904), Nordahl Grieg (1902–43) pirma buvęs tradicinio stiliaus lyrikas, tačiau paskui greit pasisavinęs radikalizmo idėjas. Radikalios linijos laikėsi ir proletaras Rudolf Nielsen (1901–29), gana reikšmingas norvegų lyrikas. Nuošaly Fangen-Hoel linijos stovėjo Sigurd Christiansen (1891–1947), Ingeborg Refling-Hagen (g. 1895), Alf Larsen (g. 1885), Steinerio antroposofijos paveiktas ir materializmo bei kolektyvizmo priešas,

Gunnar Reiss-Andersen (g. 1885) pradžioje buvęs Bull įtakoje, bet paskui suradęs savitą lyrikos toną. Prozoje ima kilti Tarjei Vesaas (g. 1897), paveiktas moderniųjų srovių.

Literatūriniu požvilgiu daugelis jaunųjų norvegų rašytojų buvo paveikti moderniųjų amerikiečių bei europiečių rašytojų, ypač Hemingway. Iš tokių minėtini danų kilmės Aksel Sandemose (g. 1899), Ernst Orvil (g. 1898), Gunnar Larsen (g. 1900), Nils Johan Rud (g. 1908), Lars Berg (g. 1907), įsigilinęs į socialines priešginybes bei erotiką. Hemingway paveikta yra ir Magnhild Haalke (g. 1886), motinos ir vaiko santykių žinovė.

II pas. karas ir vokiečių okupacija paliko gilių pėdsakų norvegų literatūroje. Daugelis rašytojų pateko į kalėjimus bei koncentracijos stovyklas (pvz. Fangen, Överland), kai kurie pabėgo į užsienį (pvz. Nordahl Grieg, S. Hoel, H. Krog ir Reiss-Andersen), kitiems gi buvo užčiauptos lūpos. Tik labai nedaugelis rašytojų, išskyrus susenusį Hamsuną, visi bereikšmiai, bendradarbiavo su okupantais. Poezija, kuri nelegaliai arba užsienyje pasirodė, lietė beveik išimtinai aktualias politines problemas. II pas. karas, okupacija, pokarinės problemos yra pagrindiniai motyvai ir pokarinėje norvegų literatūroje. Jai atstovavo jau ligi šiol pasireiškę rašytojai, tačiau iškilo ir vienas kitas naujas — lyrikė Inger Hagerup (g 1925), beletristai Sigurd Evensmos (g. 1912), Odd Bang-Hansen (g. 1908), Synnöve Christensen (g. 1910), Finn Havrevold (g. 1905), Arne Souen (g. 1913) ir Torborg Nedreås (g. 1906), lyrikai Andre Bjerke (1918), Paal Brekke (g. 1923), Carl Keilhau (g. 1918), Claes Gill (g. 1910), Gunvor Hofmo (g. 1921), Tor Jonsson (1916-51), kurių daugumas daugiau ar mažiau siejasi su senesniąja norvegų lyrika, kiti gi yra paveikti naujosios Europos literatūros moderniųjų srovių.

H. Beyer, Norwegische Literatur 1927; *E. Bredsdorff,* An Introduction to Scandinavian Literature 1951; *F. Bull, F. Paasche ir A. H. Winsnes,* Norsk litteraturhistorie 1924–37; *H. Christiansen,* Norwegische Literaturgeschichte 1953; *K. Elster,* Modern norsk litteratur 1926; *Ph. Houm,* Modern norsk litteratur 1951; *H. Jaeger,* Illustreret norsk literaturhistorie 1892–96; *B. Kahle,* Henrik Ibsen, Björnstjerne Björnson und ihre Zeitgenossen 1913; *J. Lingis,* Naujoji norvegų literatūra (Aidai 1950).

N. menas. Jau normanų laikais N. buvo išsivysčiusi puikų pritaikomąjį meną. Apie statybos meną ypač liudija pilkapiuose užtikti laivai, pirmoje eilėje Osebergo ir Gokstado. Osebergo laivo ornamentika yra gausi ir įvairi. Ją kūrė įvairūs meistrai, paveikti tiek bizantinio, tiek Karolingų, tiek airių-anglo meno.

Krikščioniškuose akmens pastatuose, kurie N. ima rodytis XI a. viduryje, žymu v. Europos formos nors ir su kai kuriais niuansais. Statyboje vyrauja daugiausia dekoratyvinė medžio skulptūra, tačiau pasitaiko ir grynai meninės skulptūros, ypač mėgiamas yra šv. Olavas. Akstinų žymu ir iš rytų (Bizantijos) ir iš vakarų, ypač akmens skulptūroje dominuoja vakarai.

Prie arkivyskupijų žydėjo ir tapybinis menas. Nidaros (Trondheimas) mokykla reikšmingiausia, tačiau netrukus atsirado ir Bergeno bei Oslo tapybinės mokyklos. Gražių norvegų viduramžio meno pavyzdžių yra audiniuose. Motyvai iš šių visų sričių ilgai išsilaikė liaudies mene.

Renesansas, kuris N. apie 1650 perėjo į baroką, reikšmingų pėdsakų norvegų mene nepaliko. Palyginus to laikotarpio meną su tarpusiu viduramžių menu, jis atrodo tikrai suvargęs. Tas nuosmūkis buvo krašto tautinio sunykimo padarinys — per daug didelis priklausomumas nuo Danijos. Bažnytiniam menui didelį smūgį sudavė pirmųjų reformacijos metų priešiškas nusistatymas betkokiam skulptūrų menui. Pilys ir tvirtovės, nors ir buvo statomos, tačiau be viduramžinių detalių išsivertė. Kaimo statyba iš renesanso iš lengvo prisiėmė tik keturkampį sodybos išplanavimą. Bažnytinis menas pradėjo atsigauti tik XVII a., kada nustota bijoti ‚papistinio' skulptūrinio meno. Skulptoriai ir tapytojai buvo kilę iš senų amatininkų, užtat ir jų mene pasireiškė iš tėvų paveldėta fantazija. Geresnieji to laikotarpio kūriniai buvo svetimųjų sukurti. Atsirado dvi mokyklos — Bergeno, daugiausia susidomėjimo parodžiusi medžio skulptūra, ir Stavangerio, įsteigtos vokiečių kilmės norvego Petrus Reimers (m. apie 1627), pradžioje didesnio dėmesio kreipusios į tapybą. Stavangerio mokyklos žymiausias atstovas buvo vokietis Gottfried Hendzschel (m. apie 1648), labai talentingai persodinęs italų tapybos tradicijas į N. žemę.

XVIII a. Norvegijos menas savarankėja. Architektūra prisijungia prie vis labiau į klasicizmą linkstančio baroko. Monumentalinės formos perkėlimas į medį buvo būdinga norvegiška žymė. Tikroji laisvoji skulptūra pradeda kaip reikiant

leisti šaknis, ir portretinė tapyba ima iškilti į meninę aukštumą. Iš to laikotarpio menininkų paminėtinas Europoje žinomas dramblio kaulo skulptorius Magnus Berg (1660–1739). Įdomiausias tapytojas buvo Peder Odnes.

Po unijos su Švedija kilo reikalas pradėti statyti viešuosius pastatus. Naujosios architektūros kūrėjas buvo danas Haud Ditler Fratz Linslow (1787–1851). Šio mokinys ir tautietis Henrik Grosch (1801–65) pastatė Oslo univ. 1841–52 — Skandinavijos vėlyvojo empiro perlą, kuriam patalkininkavo C. F. Schinkel.

Tačiau didžiausią meno įnašą naujaisiais laikais N. parodė tapyboje. N. gamtovaizdžio tapybos tėvas yra Johan Dahl (1788–1857) ir jo mokinys Th. Fearnley. Jis suvaidino nemažą vaidmenį ir Europos meno raidoje. Jo dėka N. kalnynų pasaulis pasidarė toks pat populiarus, kaip kad lig šiol Šveicarijos Alpės. Šimtmečiui įpusėjus, dominavo Düsseldorfo mokykla, kurios svarbesnieji atstovai buvo Adolf Tidemand (1814–76) ir Hans Gude (1825–1903). Mėnesienų romantikas Knud Baade (1808–79), peizažistas Joachim Frich (1810–58), realistas Johan Fredrik Eckersberg (1822–70), melancholikai peizažistai Herman August Cappelen (1827–52) ir Lars Hertevig (1830–1902) priklauso Tidemando ir Gudes epochai. Iš į realizmą pereinamojo laikotarpio menininkų žinomiausi yra portretistai ir figūralistai Eilif Peterssen (1852–1928) ir Hans Heyerdahl (1857–1913), abu studijavę Münchene ir Italijoje. Christian Skredsvig (1854–1924) buvo vienintelis iš ūkininkų kilęs natūralistas, studijavęs ne tik Kopenhagoje ir Münchene, bet ir Paryžiuje, kur jis įgavo naujos paletistų mokyklos technikos ir ėmė ją taikinti vaizduodamas N. gamtovaizdį bei tipus. Gerhard Munthe (1849–1929), buvęs pradžioje natūralistas, paskui gi, paveiktas norvegų liaudies meno ir senų audinių, perėjo į ornamentinę pasakų kompoziciją. Iš XIX a. pabaigos natūralistų, kovojusių ne tik su Meno d-jos tiranija, bet ir su publikos nesupratingumu, paminėtini Fritz Thauslow (1841–1906), Christian Krohg (1852–1925) ir Erik Werenskiöld (1855–1938). Krohg už socialines reformas kovojo ne tik savo kūryba, bet ir raštais, tačiau, svarbiausia, jis savo stipria, nepaprasta spalvų technika padėjo pagrindus moderniajam norvegų kolorizmui. Po Gudes jis buvo geriausias meno mokytojas. Prie natūralizmo prisijungė ir interjerų tapytoja Harriet Backer (1845–1932). Ta pačia kryptimi ėjo ir Nils Gustav Wentzel (1859–1927) bei Krohg paveiktas Halfdan Ström (g. 1863). Impresionizmui atstovavo Edvard Diriks (1855–1930). Labiau asmenine fantazija pasižymėjo nors ir negausus savo produkcija Eyolf Soot (1858–1928) ir Halvdan Egedius (1877–99). Kiek izoliuotas savo nuotaikingais gamtovaizdžiais liko Harald Sohlberg (1869–1935).

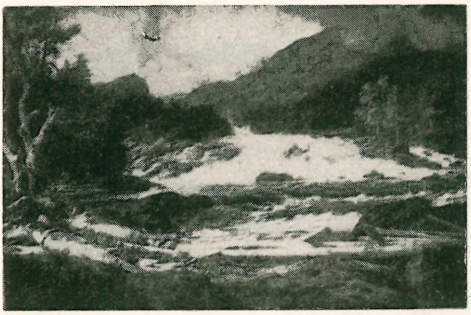

T. Fearnley Norvegijos upė

XX a. pradžioje, vėl sustiprėjo architektūra. To laiko pastangos buvo tikros medžiagos ir nesudėtingos statybos reikalavimas. Tautinės architektūros pionieriai yra

J. Chr. Dahl Beržas vėtroje

Chr. Krohg Mieganti motina

Olaf Nordhagen (1883–1925) savo bibliotekos rūmais Bergene ir Carl Berner (1877–1943) Ūkininkų rūmais Osloje. Tų pačių tendencijų turi ir Andreas Bjercke (g. 1883), Georg Eliassen (g. 1880), Arnstein Arneburg (g. 1882) bei Magnus Poulssen (g. 1881).

Funkcionalizmas N. pradžioje buvo gana griozdiškas, tačiau paskiau pasidarė daug turtingesnės formos ir visapusiškesnis. Jo atstovai buvo Finn Bryn (g. 1890) ir Johan Ellefsen (g. 1894).

Moderniąją tapybą N. pradeda garsusis Edvard Munch (1863–1944). Munch pradėjo kaip realistas, po to sekė jo mistinis ir simbolinis periodas, o iš šio paskui išaugo skandinavinis ekspresionizmas. Vėliau Munch persimetė į impresionizmą, kartais klasiškai monumentalų, kartais gyvybe virte verdantį. Ludvig Karsten (1876–1926) buvo brutalus spalvų dramatikas savo klasinių meistrų parafrazėmis. Pasukimas į gryną kolorizmą žymu Thorvald Erichsen (1868–1939) bei Oluf Wald-Thorne (1867–1919) peizažuose. Švelniu impresionizmu dvelkia ir Henrik Lund (1879–1935) portretai bei grafika. Visuose šiuose menininkuose, o taip pat ir jaunesnėje kartoje, visur žymi Muncho įtaka. Šiokios tokios Matisse įtakos matyti Prancūzijoje studijavusių menininkų tapyboje, kaip Per Deberitz (1880–1945), o gal labiausiai Jean Heiberg (g. 1884), paskui perėjusio į skandinavinį ekspresionizmą.

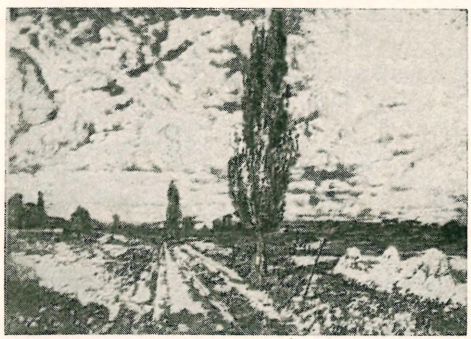

E. Diriks Ile-de France

Šio šimtmečio 3-me dešimtmetyje norvegų menas susilaukė didelės paspirties iš visuomenės ir todėl galėjo leistis į monumentalinę tapybą. Bažnyčiose, mokyklose, susirinkimų salėse jaunoji menininkų karta galėjo parodyti visas moderniausias meno kryptis. Prie tokių kiek senesnės kartos priklauso Axel Revold (g. 1887), Alf Rulfsen (g. 1895) ir Per Krohg (g. 1889). Gana daug žadėjo ir jaunas miręs Bjarne Ness (1903–27). Kiti jo kartos atstovai buvo paveikti vokiečių ekspresionizmo, kaip Reidar Aulie (g. 1902) ir Willi Midelfart (g. 1904), abu atsidėję tendencinei tapybai. Iš jaunesniųjų pirmauja Aage Storstein (g. 1900) ir Arne Ekeland (g. 1908), jų forma abstrakti, tarptautinė, tačiau sušvelninta surrealizmo ir tautinės romantikos.

Iš skulptorių XIX a. viduryje reiškėsi Brynjulf Larsen Bergslien (1830–98), o šimtmečiui baigiantis ir įsivyraujant prancūzų sensualiniam natūralizmui, N. šiam stiliui atstovavo Stephan Sinding (1846–1922) ir daugiausia Kopenhagoje dirbęs Mathias Skeinbrok (1851–96). Perėjimui pastangoms iš impresionistų skaptuotinės formos į naujas archaizuojančias formas atstovauja Gustav Vigeland (1869–1943). Kiek intymesnis yra Ingebrigt Vik (1867–1927). Iš jaunesniųjų skulptorių suminėtini Stinius Fredriksen (g. 1902), Dyre Vaa (g. 1903), Nicolai Schiöll (g. 1901) ir Anne Grimdalen (g. 1899).

A. Aubert, Die norweg. Malerei im 19. Jahrh. 1910; *L. Dietricksen,* De norske stavkirker 1892; *H. Grevenov,* Norsk billedkund gjennen tusen aar 1925; (’’) Norsk konsthistorie 1925–27; *J. H. Langaard - B. Leffler,* Moderne norw. Malerei 1931; *N. Nicolaysen,* Norske bykninger fra fortiden 1860–80; *L. Ōsby,* Ung norsk malerkunst 1949; *A. Vreim,* Norsk träarkitektur 1947; *J. Thiss,* Norske malere og billedhuggere 1904–07; *J. Mayer,* Fortids kunst i Norges bygder 1908.

J.Lng.

Norvegų muzika. Ankstyviausi muzikos kultūros duomenys siekia naująjį žalvario amžių — iš to laikotarpio žinomas senovės šiaurės germanams bendras žalvarinis pučiamasis instrumentas vad. lura (lur, vok. Lure). Vėliausiai (apie

1600) išsivystęs yra smuikui artimas tautinis norvegų instrumentas vad. hardingfele, plačiai tebevartojamas ir šiandien. Iš gausių ir įvairių liaudies šokių, dažnai atliekamų kartu su dainomis, išskirtina halling, gangar ir springar (arba springleik). Seniausios liaudies, ypač epinės, dainos siekia XII a. Kai kurioms melodijoms pagrindus yra davę kalniečių gyvulių bandų šaukimai, iš kurių yra išsivystę ir paskiros dainų formos, pvz. hauking ir liljing. Apskritai norvegų liaudies muz. turi išskirtinai savitą charakterį, jai būdingą melodiką, tonacijas ir harmoniją.

Kūrybinės muzikos raida prasidėjo tik XIX a. pradžioje. Atsiskyrus 1814 Norvegijai politiškai nuo Danijos ir susijungus su Švedija, susidarė sąlygos našesniam kultūriniam gyvenimui, o kūrybinį akstiną sustiprino romantizmo idėjos, kurių poveikyje buvo susidomėta liaudies muzika. Vienas pirmųjų reikšmingesnių kompozitorių buvo Waldemar Thrane (1790–1828), savo kūryboje panaudojęs liaudies muzikos elementus ir davęs pirmąją norvegų operą Fjeldeventyret 1824. Dar didesnį dėmesį į liaudies muziką atkreipė smuikininkas, pirmas tarptautinio pripažinimo susilaukęs norvegų muzikas, Ole Bull (1810–80), papildęs liaudies melodijomis savo koncertų po Europą ir JAV repertuarą. Tačiau esminės reikšmės šiuo atveju turėjo Ludvig Mathias Lindeman (1812–87), kurio gausūs liaudies dainų rinkiniai tapo kūrybine inspiracija to meto kompozitoriams. Iš jų ypač išskirtina Halfdan Kjerulf (1815–68) ir anksti miręs Rikard Nordraak (1842-66), norvegų himno ‚Ja, vi elsker dette landet' (tekstas B. Björnsono) autorius. Tuo būdu jau apie XIX a. vidurį turėdama gana tvirtus pagrindus, XIX a. antroje pusėje išaugo turtinga tautinės muzikos kultūra, kuri, kaip ir to meto literatūra, vad. norvegų muzikos ‚aukso amžiumi'. To periodo branduolį sudaro iškiliausia norvegų kompozitorių trejukė: Edvard Hagerup Grieg (1843–1907) — visos norvegų muzikos viršūnė, Johan Severin Svendsen (1840–1911) ir kiek vėliau Christian Sinding (1856–1941). Šalia tautinės krypties netrukus išryškėjo ir bendrosios, ypač vokiečių, romantinės muzikos įtaka, kuri, jaučiama jau J. S. Svendseno ir Chr. Sindingo kūryboje, vėliau dar labiau sustiprėjo. Tačiau tautinis elementas E. Griego įtakoje, tebeliko muzikos kūrybos pagrindas, jo laikėsi beveik visi to meto kompozitoriai: Johannes Haarklou (1847–1925), Ole Olsen (1850–1927), Catharinus Elling (1858–1942), Johan Halvorsen (1864–1935) ir Agathe Backer Gröndahl (1847–1907), pirmoji iškili kompozitorė; didesnėje vokiečių, ypač R. Wagnerio, įtakoje buvo Gerhard Schjelderup (1859–1933) ir Hjalmar Borgström (1864–1925). Daug mažesnio atgarsio rado prancūzų romantinė muzika: H. Berliozo poveikis jaučiamas E. Griego vienalaikio Johan Peter Selmer (1844–1910) kūryboje; kiek didesnės įtakos yra turėjęs impresionizmas: Alf Hurum (g. 1882), Trygve Torjussen (g. 1885) ir ypač David Monrad Johansen (g. 1888) atstovauja impresionistinei tautinio turinio krypčiai. XIX a. muzikos tradicijoms dar priklauso lyrinės krypties Per Lasson (1859–83) ir Sigurd Lie (1871–1904), Eyvind Alnaes (1872-1932), Arne Eggen (1881-1955), žymus pianistas ir daugiausia fortepijono muz. kompozitorius Halfdan Cleve (1879–1951) ir taip pat pianistas, ypač lyriškų dainų autorius Johan Backer Lunde (g. 1874).

XIX a. pabaigos iškilieji kompozitoriai tebevyravo ir XX a. pradžios muz. gyvenime. Tad Vakarų modernioji muzika pradžioje rado maža atgarsio, buvo tebetęsiamos romantiškai tautinės muz. tradicijos. Ryškią išimtį sudarė Fartein Olav Valen (1887–1952), vienas pirmųjų atsisakęs tų tradicijų ir išvystęs išskirtinai individualų modernų stilių. Kiti jo kartos kompozitoriai pasirinko nuosaikesnį kelią: nors ir daugiau ar mažiau veikiami moderniosios muzikos, jie nepaneigė ir tautinės muzikos prado. Tokiu būdu po I pas. karo išryškėjo kelios kompozitorių grupės, kurių tarpusavio skirtumai glūdi nevienodame tautinės ir moderniosios muzikos santykio traktavime. Viena grupė, nors ir nepaneigusi tautinės muzikos ir laikydamasi XIX a. tradicijų, yra daugiau romantiška negu tautiška. Ryškiausi jos atstovai — Ludvig Irgens Jensen (g. 1894) ir Sverre Jordan (g. 1889). Didesnę grupę sudaro tautinės ir moderniosios muzikos sintezės iešką kompozitoriai, kurių žymiausi yra Harald Saeverud (g. 1897) ir Klaus Egge (g. 1906) — abu iš dabartinių norvegų kompozitorių daugiausia žinomi užsienyje, ir Bjarne Brustad (g. 1895). Kraštutinai tautinės muzikos, stengdamiesi pagrįsti ją teoretiškai, laikosi Eivind Groven (g. 1901), Sparre Olsen (g. 1903), Geirr Tveitt (g. 1908), Olav Kielland (g. 1901) ir kt. Tuo

tarpu Pauline Hall (g. 1890) ir iš dalies kompozitorius - violončelistas Karl Andersen (g. 1903) yra atsisakę tautinio prado ir reiškiasi bendros moderniosios muzikos samprata. Atskirai minėtini bažnytinės muz. kompozitoriai Sigurd Islandsmoen (g. 1881), Arild Sandvold (g. 1895) ir Ludvig Nielsen (g. 1906) — pastarieji du taip pat žymūs vargonų virtuozai; chorinėje muz. ypač pasižymėjęs Thomas Beck (g. 1899), o kamerinėje Erling Kjellsby (g. 1901). Skirtingų muzikos krypčių ir žanrų įvairumas ryšku ir jaunesniųjų bei jauniausiųjų kompozitorių kūryboje: neoklasikinės linkmės laikosi Knut Nystedt (g. 1915) ir Per Hjort Albertsen (g. 1919), prancūzų muzikos įtaka jaučiama Edvard Hagerup Bull (g. 1922) kūryboje, o Edvard Fliflet Braein (g. 1924) kūryba yra daugiau eklektinio pobūdžio; chorinėj muzikoj išskirtinas Arnljot Kjeldås (g. 1916), lyrinėmis solo dainomis yra pasižymėję Finn Ludt (g. 1918) ir Arne Dörumsgaard (g. 1921); tautinei muzikai artimi Öistein Sommerfeldt (g. 1919) ir ypač Hallvard Johnsen (g. 1916), tuo tarpu Finn Oluf Arnestad (g. 1917), Finn Mortensen (g. 1922) ir Knut Wiggen (g. 1927) atstovauja kraštutinei moderniosios muz. krypčiai.

Išskirtinai populiari Norvegijoje chorinė muzika, gausu pajėgių (ypač vyrų) chorų, iš kurių seniausias Norske Studentersangforening (įst. 1845). Orkestrinę muziką ryškiausiai kultivuoja du iškiliausi orkestrai — Oslo filharmonija ir Bergeno Harmonien, vienas seniausių orkestrų Europoje, įst. 1765. Pastaruoju metu muzikos gyvenimą ypač pagyvino nuo 1953 kasmet rengiami Bergeno tarptautiniai festivaliai. Pagrindinės muz. mokslo institucijos yra Oslo, Bergeno ir Stavangerio konservatorijos ir Trondheimo muzikos mokykla. Muzikologai — iš jų minėtini Ole Mörk Sandvik (g. 1875) ir Olav Gurvin (g. 1893) — yra susispietę į Norsk Musikkgranskning d-ją, kuri nuo jos įsteigimo 1937 leidžia muzikologijos studijų metraštį. Iš muzikos interpretatorių išskirtina sopranas Kirsten Fiagstad (g. 1895), tarptautinio masto R. Wagnerio operų dainininkė.

O. M. Sandvik - G. Schjelderup, Norges musikhistorie 2 tt. 1921; *O. M. Sandvik,* Norsk folkemusikk 1921; *J. E. Kindem,* Den norske operas historie 1941; *H. J. Hurum,* Musikken under okkupasjonen 1946; *B. Qvamme,* Norwegian Music and Composers 1949; *A. Hernes,* Impuls og tradisjon i norsk musikk 1500–1800 (1952); Ny musik i Norden 1953; *I. Bengtsson (red.),* Modern nordisk musik 1957; *K. Lange - A. Östvedt,* Norwegian Music 1958; Norsk Musikkgranskning: Arbok (nuo 1937). *K.O.*

Norveginis omaras yra nariuotakojų tipo, vėžiagyvių klasės, dešimtkojų būrio (Decapoda), ilgauodegių pobūrio (Macrura) ropojąs vėžys, gyvenąs Norvegijos vandenyse (žr. Vėžiagyviai).

Norvila Juozapas (1884 II 14/26 Paragaudžio k., Kvėdarnos vls., Tauragės aps. — 1938 III 21 Anykščiuose) visuomenininkas, kanauninkas. Mokėsi 1899–1904 Palangos progimn., kur įsijungė į lietuvišką veiklą, 1905–09 Žemaičių kun. sem. ir kunigu įšv. 1909, nuo 1919 Šimonių klebonas, kur atstatė karo sugriautą bažnyčią ir trobesius, 1923 Raguvos, nuo 1928 Anykščių klebonas, kur atstatė I pas. karo metu nugriautus bažnyčios bokštus; nuo 1934 Anykščių dekano pavaduotojas. Visose parapijose yra kūręs įvairių organizacijų ir rusų valdžios už jas kelis kartus baustas. I pas. karo metu padėjo ūkininkams kovoti prieš vokiečių piktybes ir steigė lietuviškas pr. mokyklas.

Norvilaitis Kazys (m. 1919 XII 9) Vytauto D. bataliono kareivis, skatinęs kareivius grįžti į laisvą Lietuvą. Bolševikų liaudies karinio trībunolo buvo nubaustas mirties bausme ir viešai Čeremuškinos bažnytkaimyje (Altajaus krašte, Sibire) sukapotas kardais.

Norvilis Jānis (g. 1906) latvių kompozitorius. 1922–30 studijavo Latvijos konservatorijoje Rygoje. Pasižymėjęs chorų dirigentas. Sukomponavęs vokalinės ir instrumentalinės muzikos kūrinių. Romantiški ir patriotiniai motyvai vyrauja jo dainų tematikoje. Kai kurios solo dainos pasidarė populiarios. Instrumentalinės muzikos srityje N. sukūrė kompozicijų orkestrui be kita ko, (panaudotų filmoms) ir kanklėms.

Norvišaičiai (vok. Norwischeiten) k. ir vls. centras Lankos aps., prie Gilijos upės, 2 km į r. nuo Lapynų. 1939 apie 300 gyv.; siaur. glžk. Kaukėnai–Kryžionai sustojimo vieta, pieninė. Arti Ulpešo upelis.

Norwalk JAV mst. Connecticute, 60 km į š.r. nuo New Yorko, pajūryj; 49.460 gyv. (1950). N. yra pajūrio kurortas, uostas ir pramonės vieta (per 200 įmonių). Yra austrių auginimo įmonių, Derby skrybėlių gamyba. N. įkūrė 1649 Hartfordo ateiviai; 1913 jis tapo sujungtas su South N. Iš N. išvyko 1776 į Long Island Nathan Hale.

Norwich 1. Anglijos mst. 175 km į š.r. nuo Londono, Wensumo upės slėnyj, Norfolko aps.; 121.236 gyv. (1951). Didžioji miesto įžymybė yra XI–XII a. normanų

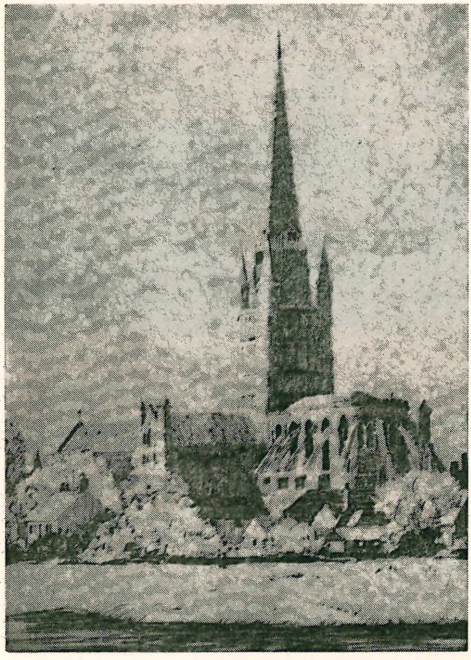

Norwich katedra

stiliaus didžiulė katedra su 96 m bokštu. Šalia jos yra XIII–XIV a. buv. benediktinų vienuolynas. Didelė normanų pilis paversta muziejumi. Per 1942 vok. aviacijos puolimus miestas skaudžiai nukentėjo, buvo kliudyta katedra ir apgriautos kitos 4 bžn. Mieste yra kolegija, meno m-la, pramonės ir gamtos muziejai, teatras, filharmonijos orkestras. Pramonė: geležies liejyklos, odos, spaudos, plytų, gėrimų, šokolado, chemikalų, šilko ir kt. N. yra didelis kukurūzų ir galvijų prekybos centras.

2. JAV mst. Connecticut vlst. prie Yantic ir Shetucket upių santakos; 37.571 gyv. (1950). Tekstilės, termosinių butelių, užraktų, odos dirbinių, batų, mašinų pramonė. N. buvo įkurtas 1659 Saybrooko ateivių kolonistų; iš jo kilo pagarsėjusi amerikiečių Huntington giminė, davusi žymių JAV gyvenime žmonių. Nuo 1796 leidžiamas laikraštis Bulletin.

Norwid Cyprian Kamil (1821–1883) lenkų poetas, filosofas ir tapytojas. N. parašė daug lyrinių eilėraščių, dramų, poemų. Jo poezijoje daug liūdesio, nepasitenkinimo. Kol gyveno, niekas jojo kūrybos nepripažino, o mirus net visai pamirštas ir tik 1901 ‚atrastas'. Dabar laikomas vienu didžiausių ir originaliausių lenkų poetų, kuris anksčiau nei Ruskinas skelbė socialinio teisingumo pažiūras, susietas su darbo ideologija bei universalizmu. Gilus mistikas, vienas žymesniųjų lenkų romantikų tiek tapyboje, tiek grafikoje. Pirmuosius eilėraščius paskelbė 1840. 1842 išvyko (jau visam laikui) į užsienį. Tapybos mokėsi Vokietijoje ir Italijoje. 1846 Berlyne buvo kalinamas už susikirtimus su Rusijos atstovu. Po to gyveno Briuselyje bei Romoje; tuo laiku susipažino su Mickevičiumi. Paryžiuje, tarp 1849–52 suartėjo su Słovackiu bei Chopinu. Tuo laiku išleido poemą Wigilja 1848, Jeszcze słowo czyniącym pokój przypisane 1849, Piesńi społecznej cztery stron 1849, Promethidion 1851 — tai vienas jo stambiausių kūrinių, kur aiškiausiai suformulavo savo filosofiją. 1852 išvyksta į JAV ir ten išgyvena 2 metus skurdaus gyvenimo. Grįžęs į Europą, kurį laiką gyveno Londone, o nuo 1855 persikėlė jau visai į Paryžių. Ten parašo dar: O sztuce dla Polaków 1858, komedija Auto-da-fe 1859, legenda Garstka piasku 1859, O Juljuszu Słowackim 1861, Poezje 1863, tragedija Krakus, poema Quidam, poemos Niewola ir Fulminant 1849–1863, Sursum

C. K. Norwid Autoportretas

Corda 1857, Rzecz o wolności słowa 1869. Nusivylęs dėl jo kūrybos nevertinimo, nustoja skelbęs savo raštus, kurių tarpe po mirties buvo rasti: Fortepian Chopina, Tajemnica lorda Singelworth, Bogarodzica, Kleopatra, Ostatnia z bajek, Milczenie, Stygmat, ciklas Vade mecum ir visą virtinę smulkesnių rašinių. Savo bendralaikių buvo nemėgiamas už tiesos žodį, ypač emigrantinėms ‚viršūnėms' dažnai jojo pasakomą. Kaip poetas siekė naujų formų.

N. raštų rinkinys 1911 (³1945), Poezje wybrane ²1951.

E. Krakowski, La société parisienne cosmopolite au XIX siècle et C. N. 1939; *W. Arcimowicz,* C. N. 1935; *C. Wyka,* C. N. 1948. *J.Dn.*

Norwood 1. JAV mst. Ohio vst. prie Cincinnati; 35.001 gyv. (1950). Spaudos, auto, skalbimo mašinų ir kt. pramonė. 2. JAV mst. Mass. vst., į pietų vakarus nuo Bostono; 16.636 gyv. (1950). Spaudos pramonė ir rezidencinė vieta.

N. lietuviai. Pirmieji lietuviai apsigyveno N. 1898, bet 1902 jų buvo dar tik 10, 1905 jau 60. 1905 VII 18 įkūrė D.L.K. Kęstučio pašalpinę d-ją, į kurią netrukus stojo beveik visi vietos lietuviai. Kiek vėliau buvo suorganizuota socialistų kuopa. Kadangi pradžioje katalikų krypties Kęstučio d-joje įsigalėjo socialistai, tai V. Kudirkos ir kt. iniciatyva 1910 IV 23 buvo suorganizuota grynai Kat. šv. Jurgio pašalpinė d-ja, kuri greit išaugo. Ji pasižymėjo ir dideliu kultūriniu veikimu: per 25 metus ji suruošė 18 vaidinimų, 7 koncertus, 15 puotų su menine programa, 20 paskaitų, 15 gegužinių ir t.t. 1912 III 31 d-jos susirinkime buvo nutarta steigti lietuvių parapiją. Netrukus buvo nupirktas trigubas sklypas žemės už 650 dol. 1913 V 14 airių šv. Kotrynos bžn. iš Cambridge atvykęs kun. J. Krasnickas atlaikė lietuviams pirmąsias pamaldas. 1914 parapijos klebonu paskirtas kun. A. Daugis, kurio pastangomis nupirkti dar 2 sklypai už 700 dol. ir pastatyta 600 vietų bžn., kurioje 1915 XII 19 įvyko pirmosios pamaldos, o 1916 IX 4 bžn. pašventinta. 1926 pastatyta klebonija. 1913 suorganizuotas parapijinis šv. Cecilijos choras, kuriame 1933 dalyvavo 88 dainininkai. 1913 įkurta Moterų ir Šv. Kazimiero pašalpinės d-jos, 1914 Labdarių d-ja atidarė tautišką namą, 1915 suorganizuota III-ji Liet. darbininkų kuopa, Lietuvos vyčių kuopa, Tautos fondo skyrius, Liet. kat. federacijos skyrius ir Lietuvos Raudonojo Kryžiaus skyrius. 1918 veikė progresyvių d-jų sąryšis. 1919 įsteigta Lietuvos laisvės paskolos bonų platinimo stotis, kurią sudarė vietos kat. ir sandariečiai. Iš viso stotis išplatino už 10.500 dol., iš kurių kat. išplatino už 9150 dol. Parapijoje veikia kelios bažnytinės d-jos, iš kurių ypač gausios ir veiklios yra Šv. Vardo vyrų d-ja ir sodalietės. 1929 N. iš viso buvo 253 šeimos lietuvių (1167 asmens), iš kurių

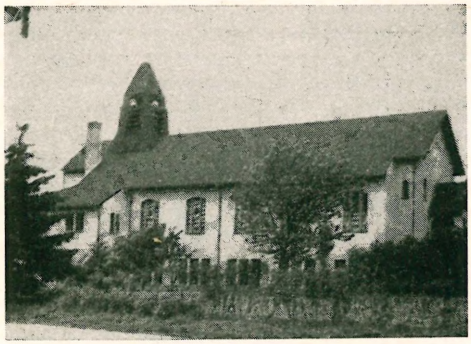

Šv. Jurgio bažnyčia Norwoode

Šv. Jurgio parapinė mokykla

191 šeima priklausė parapijai, 1959 jai priklausė 230 šeimų. N. yra veiklūs ALT ir BALF skyriai. ALT drauge su ALRKF kasmet suruošia iškilmingus Vasario 16 minėjimus. Nukryžiuotojo Jėzaus seserys vadovauja sekmadieninei - vasarinei mokyklai, kurią lanko (1959) apie 250 vaikų. Joje mokoma religijos, liet. k. ir Lietuvos istorijos. *A.B.*

Nosas ež. Alytaus aps., 4 km į šiaurės vakarus nuo Daugų mstl., 26 ha ploto; per ež. teka Nevengla į Nevenglio ež.; iš pietų vakarų įteka Miklūsas iš Gilio ež.; paviršius 141 m nuo j.l.

Nosce te ipsum (lot.) pažink save; šis posakis priskiriamas Sokratui.

Nosiaryklė yra užpakalinė ryklės dalis tarp nosies chronų ir horizontalinės plokštumos, pravestos per minkštojo gomurio apatinįjį kraštą.

Nosiniai garsai žr. Garsai.

Nosis yra daugybinės funkcijas atliekąs organas. Ji išorine išvaizda gerokai panaši į netaisyklingą trišonę piramidę ir yra veido viduryje. N. yra dvi angos-šnervės. Kremzlinė pertvara skiria n. į dvi dalis: dešinę ir kairę. N. turi didelės reikšmės žmogaus veido grožiui. N. irgi svarbi kvėpavimui. Kiekvienoje n. pusėje yra trys kriauklės (concha). Visas n. vidus, o taip pat kriauklių paviršius, yra padengtas stora gleivine plėvele, kurioje yra daug kraujo indų ir liaukų. Gleivines plėveles sudaro ciliarinis epitelis. Iš jo narvelių išsikiša protoplazminiai plaukučiai, kurie visą laiką juda, mirga. Jų mirguliavimas vyksta n. šnervių kryptimi. Dulkės, — įvairių organinių ir neorganinių medžiagų smulkios dalytės-mikrobai, patekę su įkvėpuoto oro srove į n. tuštumas, prilimpa prie gleivinės plėvelės arba juos, kaip kokie sieteliai, sulaiko. O mirguliuojąs epitelis juos nenustojamai stumia link nosies šnervių, išorėn. Todėl srovenąs oras pro n. į plaučius yra savotiškai iškošiamas ir išvalomas. Be to, oras n. yra sušildomas ir sudrėkinamas. Tyrimai įrodė, kad net šalčiausias ar karščiausias atmosferinis oras, srovendamas pro n., apytikriai įgauna kūno temperatūrą. Tuo būdu gilesni kvėpavimo takai yra apsaugomi nuo staigių ir didesnių temperatūros svyravimų ir išvengiama žalingų erzinimų. Todėl kvėpavimas pro n. yra žymiai sveikesnis už proburninį kvėpavimą. N. turi nepaprastos reikš-

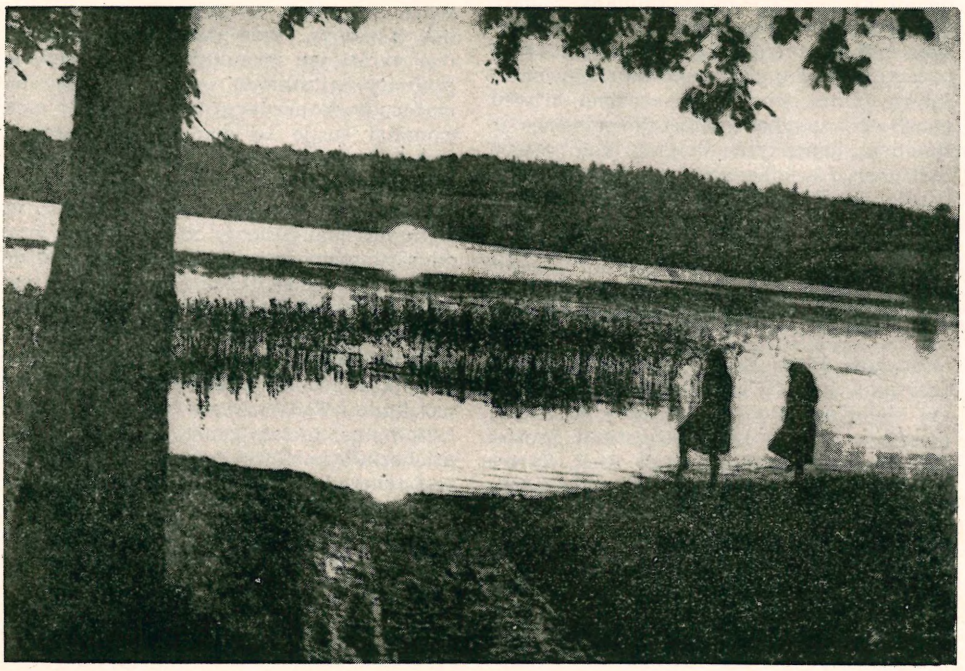

Noso ežeras

mės kalbėjimui ir dainavimui. Nors pirminį balsą sukelia balso stygų bangavimas, bet tik n. daubų virpančios sienelės padaro jį skambantį, praturtina subtiliais niuansais. Aukštutinės n. tuštumos dalies gleivinėlėje gausu uodžiančio nervo (N. olphactorius) išsišakojimų, kurių pagalba žmogus užuodžia įvairius kvapus. Tad n. yra ir taip pat uoslės organas.

Noskowski Zygmunt (1846–1909) lenkų dirigentas, kompozitorius. Apie penkerius metus buvo šveicarų choralinės d-jos dirigentas Konstancoje. Nuo 1888 Varšuvos konservatorijos prof. Išugdė visą generaciją lenkų kompozitorių. Nuo 1904 dirigavo Varšuvos filharmonijai ir operos orkestrui. Sukūrė kelias operas: Livia Quintilla, Wyrok, Zemsta; keturis vodevilius, baletą Šventoji ugnis, tris simfonijas, simfoninę poemą Step, Kalniečių fantaziją, uvertiūrą, tris styginius, vieną fortepijono kvartetą, eilę veikalų fortepijonui, choralinių kūrinių: Psalm XCI, Świtezianka, Powrót, Veni Creator, dainų. Jis baigė paruošti A. Juškos melodijas spaudai — Melodje Ludowe litewskie 1900 (1765 melodijos).

Nosovič Ivan (1788–1877) mokytojas, gudų kalbininkas ir tautosakininkas. Sudarė Slovar bielorusskago nariečija, išleistą Rusijos mokslų akademijos 1870, tačiau įvade pažymėjo, kad gudų tarme kalba gyventojai tų žemių, kur seniau gyveno krivičų gentis. N. žodynas nenustojo reikšmės ir šiandien; jame yra daugiau kaip 30.000 žodžių su frazeologiniais pavyzdžiais. 1874 Rusijos imperatoriškoji geografinė d-ja išleido N. Bieloruskija piesni, tais pačiais metais išleistas jo Sbornik bielorusskich poslovic.

Narysy pa historyi biełar. literatury 1956; *J. Stankievič*, Biełar. Słoŭnik I. Nasoviča i Rasiejskaja Akademija Navuk (Vieda 2, 1952, 53–54).

A.Ržc.

Nossack Hans Erich (g. 1901) vokiečių rašytojas. 1933 N. raštai ir rankraščiai nacių sudeginti. Po II pas. karo N. išleido poezijos rinkinių ir surrealistinės prozos. Pastaroji susilaukė ypatingo J. P. Sartre pripažinimo Prancūzijoj. Iš kūrinių paminėtini: Gedichte 1947, Nekyia 1947 ir Interview mit dem Tode 1948, proza, sulydyta iš svajonių ir tikrovės, apmąstymų ir fantazijos, praeities ir dabarties. N. dramatiniai kūriniai turi taip pat stiprų surrealistinį atspalvį — Die Rotte Kain 1950, Die Hauptprobe 1943 (tragiška burleska, pastatyta pirmą kartą 1953) ir kt. Pastarieji N. romanai rodo dar brandesnį ir stipresnį surrealistinių siužetų apipavidalinimą: Spätestens im November 1955 ir Spirale 1956.

Nossi-Bé, kitaip Nosy-bé (didelė sala), vulkaninė sala arti š.v. Madagaskaro kranto; 327 km², per 17.000 gyv. (1958); adm. centras Hellville yra ir patogus uostas. Nors klimatas karštas, bet europiečių yra žymi kolonija, kuri verčiasi kavos medelių, kakavo, cukrinių nendrių, vanilės ir tabako plantacijomis. Žemė derlinga; bambukų ir palmių miškai. Romo ir cukraus pramonė. Dar išvežama perlamutrų, perlų, kempinių.

Nostalgija (gr. nostos ‚grįžimas', algos ‚skausmas') tėvynės bei gimtinės išsiilgimas; patologinis liūdesys ir nerimastis, pasireiškiąs kai kuriuose asmenyse, ilgesnį laiką atskirtuose nuo tėvynės. N. tiesioginė priežastis yra nesugebėjimas prisitaikinti naujoms materialinėms ir socialinėms gyvenimo sąlygoms. N. pasireiškia šiais simptomais: slėgiančiu liūdesiu, nusivylimu, svajonėmis. Kai individas nesugeba surasti nusiraminimo, šis mentalinis negalavimas baigiasi net fiziniais simptomais: nervų sutrikimu, progresyviai didėjančiu svorio netekimu; tai gali privesti prie mirties. Asmenys, kurie pasidaro n. aukos, turėjo turėti jau ir anksčiau savo psichinėj prigimty atitinkamų spragų: jie nuo pat mažens buvo perdaug priklausomi ir emocionaliai susiję su dominuojančia šeimos figūra (tėvu ar motina, dėdėmis-globėjais ir pn.), ir atskirti nuo jų nebetenka pasitikėjimo savimi. Tokie asmenys iš viso rezignuoja suaugusio ir savarankiško žmogaus rūpesčiuose bei priemonėse kovai dėl būvio ir pradeda užsidarę svajoti apie vaikišką priklausomumą ir nerūpestingą gyvenimą. Savo krašto netekimas tik paaštrina, labiau atpalaiduoja šį nesveiką psichikos bruožą, vedantį prie liūdnesnių pasekmių. Tad n. nors turi neurotinius simptomus, tačiau genetiniu požiūriu yra psichozinio pobūdžio negalavimas. Yra užregistruota nemaža pavyzdžių, kur n. priveda prie žiaurių kriminalinių veiksmų: padegimų, savižudysčių ir net žmožudysčių. Mat, individas sergąs žiauria n. ir negalėdamas rasti racionalaus kelio josios priežasčiai pašalinti, nugramzdina tą norą į pasąmonę, o čia prisirinkusi energija išsiveržia veiksmais. Pasąmonėje gimęs afektyvinis impulsas, visai nepereidamas per

totalinę asmenybės prizmę, transformuojasi tiesiog į neapgalvotus veiksmus. Jaspers pvz. mini tokį atvejį, kur iš kaimo atgabenta į miestą auklė ir tapusi dėl to žiaurios n. auka padega namą su vaikais, prie kurių ji buvo atgabenta. N. gydymo metodai yra įvairūs: hidroterapija, psichoterapija, darbas bei mėgstamas užsiėmimas. Bet efektingiausia priemonė šiai psichinei ligai pašalinti bus individo grąžinimas į gimtąsias sąlygas.

E. Jaspers, Heimweh und Verbrechen 1909; *K. Kretschmer,* Medizinische Psychologie 1929.
A.Lgm.

Nostoc žr. Gleivėtis.

Nostradamus ar Michel de Nôtre Dame (1503–1566) žydų kilimo prancūzų astrologas, gydytojas. Jo gyvenimo smulkmenos nėra žinomos. 1529 baigė Montpellier medicinos mokslus ir vertėsi gyd. praktika bei horoskopija. Ilgainiui jis pasidarė Prancūzijos karaliaus Karolio IX asmens gydytoju. Jojo pranašysčių knygoje yra įdomių pranašavimų, pvz. pagal N. pranašavimą 1943 turėjo būti pasaulio pabaiga. Jis yra pranašavęs ir apie popiežių valdžios žlugimą, todėl jo knyga — Centuries — įtraukta indeksan. 1555 išsp. knyga Centuries buvo daug kartų perspausdinama, paskutinysis leidimas yra 1940.

Nostrifikacija (lot. noster ‚mūsų' ir facere ‚daryti') 1. įgyto kitų kraštų universitetuose diplomo ar mokslo laipsnio pripažinimas; 2. priėmimas į akademinę bendruomenę.

Nosvė (Nasvė) upelis Utenos aps., Šventosios (Neries) dešinysis intakas, 27 km ilgumo; teka iš Nosvyčio ežerėlio, 6 km į p.r. nuo Duokiškio mstl., bendra p.v. kryptimi, vietoje pagal Rokiškio aps. sieną, įteka 4 km į š.v. nuo Vyžuonų mstl.; baseino plotas 70 km^2; kair. intakas Mominė.

Nota (Notė, Notija) upelis Trakų aps., Lomenos (Neries) dešinysis intakas, 8 km ilgumo; baseino plotas 11 km^2.

Nota (lot.) 1. trumpas užrašas, pastaba, sąskaita; 2. senovės rankraščių skyrybos ženklas; 3. senovės romėnų stenografijos ženklas, santrumpa; 4. vienos vyriausybės formalus pranešimas kitai vyriausybei įteiktas per akredituotą diplomatinį atstovą. Atsakymas į n. yra įteikiamas ta pačia tvarka. Kartais yra tik paskaitomas n. turinys, nepaliekant jos nuorašo. Nuo rašytinės n. reikia skirti vadinamąjį verbalinę n. Verbalinė n. yra dokumentas, kuriame užfiksuotas svarbus žodžiu padarytas pareiškimas, kad jis nebūtų pamirštas. Kai kelios valstybės įteikia tuo pačiu reikalu vienodo turinio n., jos yra vadinamos identinėmis n. *Dr.K.*

Nota bene (lot. notare ‚ženklinti') pastebėk, gerai įsidėmėk, stp. NB. Nota bene užrašas, pasižymėjimas.

Notabliai (prc. notable ‚vertas dėmesio') socialiai iškilūs asmenys priešrevoliucinėje Prancūzijoje. Iš žymiai papildytos karaliaus tarybos išriedėjo vad. n. susirinkimai (assemblées notables), kurie teturėjo tik patariamosios galios. N. susirinkimai buvo šaukiami kritiškais valstybei momentais. 1369 įvyko pirmasis n. susirinkimas. Kai Prancūzijos karalių užgaidoms pradėjo priešintis luomų atstovybė, tada buvo surastas luomų atstovybės pakaitalas n. susirinkimai. Tačiau įsigalėjus Prancūzijoje absoliutizmui, n. susirinkimai neteko savo reikšmės ir nuo 1627 nebuvo šaukiami ligi 1787, kai vėl atsirado grėsmė karaliaus valdžiai.

Notacija (lot. notatio) pasižymėjimas; rašytinė pastaba. Platesne prasme n. yra vartojama pastabai su pabarimu, pamokymu.

Notanga vakarinė prūsų žemės kiltinė sritis į pietus nuo Priegliaus upės, tarp Varmės (žr.) ir Bartos (žr.). Šaltiniuose N. pirmą kartą paminėta 1238 Pamario kunigaikščio Sventopolko sutartyje su Ordinu, kur jis pasižada be šio žinios nedaryti jokių paliaubų nei taikos su Sembos, Varmės ir N. pagonimis (cum paganis Samie, Warmie ac Natangie). Atskira prūsų žeme (terra Notangia) ji vadinama ir apie XIII a. vidurį sudarytoje Liber Census Daniae (žr.). Ordino kronikininkas Petras Dusburgietis, išvardydamas prūsų sritis iš vakarų (nuo Vyslos) į rytus, N. vadina penktąją (Quinta Nattangia). Jo kronika, būtent prūsų nukariavimo ir sukilimų aprašymai, yra mažne ir vienintelis žinių apie N. šaltinis. — Pasidavus pamedėnams ir pagudėnams, kryžiuočiai, vadovaujami magistro Herno Balckės, 1238 pradėjo pulti Varmės, N. ir Bartos sritis. Apie 1240 prie Balgos pilies, dalyvaujant Ordino pagalbon atvykusiam Braunšveigo kunigaikščiui Otonui, buvo sunaikintos jungtinės varmėnų, notangėnų ir bartų jėgos. Prūsus čia suvedžiojęs ir išdavęs pas kryžiuočius perėjęs didikas Pomandas. Netrukus po šio pralaimėjimo visos trys kiltys laikinai pasiduoda Ordinui, kuris nepasitikėdamas paima iš jų įkaitus. Ir iš

tiesų jau 1242 prasideda visuotinis prūsų sukilimas. Nors 1249 Christburgo taikos (žr.) sutartis liečia ir N., tačiau notangėnai Ordinui nepakluso ir tų pačių metų lapkričio mėn. ties Kriukų kaimu (netoli Kreuzburgo, Ylavos aps.) suduoda vokiečiams skaudų smūgį. Sukilimą Ordinui pasisekė numalšinti tik 1252. Sekančiais metais kryžiuočiai, kronikininko žodžiais tariant, ‚saugodamiesi būsimų pavojų ir norėdami atimti prūsams paskatą atkristi', N. prie Kaukšteros upės pasistato Kreuzburgo pilį suvaidinusią žymų vaidmenį antrojo prūsų sukilimo metu. Bet notangėnai vis dar nerimo ir Karaliaučiaus komtūras 1256 suruošia žygį į vieną N. sritį, kuri ‚nenorėjo pripažinti galop su visais sudarytos taikos'. Kautynėse su kryžiuočiais žuvo srities vadas Godukas su dviem sūnumis, o žmoną su šeimyna, moteris ir vaikus išvedė nelaisvėn. Ordinui 1260 pralaimėjus Durbės (žr.) kautynes, kuriose dalyvavo ir vokiečių atvaryti notangėnai, tą pat rudenį įsiliepsnojo antrasis, daug platesnis prūsų sukilimas. N. sukilimo vadu išsirenka pas vokiečius išsimokslinusį ir kryžiuočių strategiją gerai pažįstantį Henriką Mantą (žr.), kilusį iš žymios tos srities didikų Mantiminų (žr.) giminės. 1261 I Manto vadovaujami notangėnai ties Pakarviais (vok. Pokarben, liek į rytus nuo Brandenburgo, Heiligenbeilio aps.) sumušė stiprią Ordino kariuomenę. 1262 žymios notangėnų pajėgos puolė Karaliaučių, bet kovoje sužeidus Mantą, teko pasitraukti. Ištisus 3 metus notangėnai išlaikė apsupę ir Kreuzburgo pilį. Buvo apsikasę, o pilies sienoms griauti turėjo net tris mašinas. Įgula, išsibaigus ištekliams, bandė slapta nakčia pasitraukti, bet buvo pasekta ir sunaikinta. 1263 Mantas su stipria kariuomene buvo nužygiavęs net Kulmo žemėn (žr.). Grįždamas iš žygio jis Lubavos (lenk. Lubów, vok. Löbau) srityje vėl sunaikino notangėnams kelią pastojusią kryžiuočių kariuomenę. Kronikininkas šį Ordino pralaimėjimą lygina net su Durbės kautynėmis. Girdi, ‚nors ir ne tiek čia buvo užmušta, kaip tenai, bet žuvo visi rinktiniai vyrai, kurių išmintis ir darbštumas vadovavo Prūsų žemei ir karui'. Mat kautynėse žuvo pats krašto magistras Helmerichas ir 40 riterių. Ordinui atsidūrus dideliame pavojuje, iš V. Europos 1264–72 atvyko gausios pagalbos, kuri ir padėjo jam vėl atsigriebti. Jau 1266 naujai Aismarių krante pastatytos Brandenburgo pilies komtūras pajėgė suruošti naikinamąjį žygį į Sulidavos valsčių (žr. žemiau). Bet ta proga pasinaudoję Glopos vadovaujami, varmėnai užpuolė ir sugriovė pilį. 1272, atvykus su kariuomene pagalbon Meiseno markgrafui Ditrichui, Ordinas vėl suruošė N. platesnį baudžiamąjį žygį. Sugriovė srities pakraštyje stiprios notangėnų įgulos ginamą pilaitę, nužygiavo prie Gerkių (dabar Görken, netoli Dikšių, Ylavos aps.), kronikininko pavadintą prekybine vietove (forum), ir ten ‚pasiliko tris dienas ir naktis, atskiromis dienomis išvaikščiodami N. su gaisrais ir plėšimais'. Šio žygio perblokšti notangėnai sekančiais metais galutinai pasiduoda Ordinui. Mantas, baigiantis sukilimui, kada notangėnams ‚niekur nebebuvo tiek slapčios vietos, kur nebijotų sau grasančio pavojaus', pasitraukęs ‚su keliais bendrininkais į tyrą'. Apie jo žuvimą kronikininkas šiaip pasakoja: ‚kada vienas pats, draugams esant medžioklėje, sėdėjo palapinėje, netikėtu dalykų susidėstymu jį užklupo broliai Hermanas iš Schönenbergo, Christburgo komtūras, ir Helwigas iš Goldbacho su keliais ginklanešiais; pamatę Henriką, didžiai nudžiugo ir sugriebę jį pakorė medin, o pakartą persmeigė kalaviju'. Paskutiniai buvo numalšinti pagudėnai. O ‚kad niekados daugiau nebemėgintų tokių pasibiaurėtinų dalykų, bet nužemintai paklustų tikėjimui ir brolių valdžiai', Ordinas 1274 iš visų sričių, jų skaičiuje ir N., vėl paėmė įkaitus. 1276 Skomanto vadovaujama jungtinė sūduvių ir lietuvių kariuomenė vykdė plataus masto žygį Kulmo žemėje ir buvo pasiekusi net Graudenzą, Marienwerderį ir Christburgą. Švystelėjus laisvės vilčiai, prūsai vėl buvo susimokę sukilti trečią kartą, bet sukilo tik vieni pagudėnai. O notangėnai ir varmėnai, išgirdę, kad vaitui Ditrichui iš Liedelau pavyko užgniaužti sukilimą Semboje, ‚patys atsisakė nuo pradėtos nedorybės, gera valia pasižadėdami ištikimai laikytis su broliais'. Bartų ir pagudėnų 1286 prieš Ordiną ruoštame sąmoksle notangėnai, atrodo, nebedalyvavo. Vokiečiai, matyti, jais jau pakankamai pasitikėjo, kad kartu su sembais, vos 5 kryžiuočiams vadovaujant, 1295 vasarą siuntė į tolimą žygį pulti Gardino. Grįždami iš žygio Nemunu buvo pasiekę net Junigedą (žr.). Tačiau tais pačiais metais, Ordinui ruošiantis karui prieš Mozūrų kng. Bonislavą, notangėnai, ‚atnaujindami į-

prastą nedorybę', dar kartą bandė sukilti. Prieš susirenkant išmėtytai Ordino kariuomenei, jie išsirinko vadu Sabyną, bet svarbiausi maišto sumanytojai buvo Gavynas, Stanta, Trinta ir Masynas. Stanta su keliais bendrininkais per apgaulę įsiveržė į Barštyno pilį ir išsivedė nelaisvėn du žymiausius įgulos narius. Masynas vėl su Sklūnijų ‚vyrais' pagrobė Karaliaučiaus kryžiuočių arklius, o kiti, išsisklaidę po kraštą, ‚žudydami vokiečius', grobdami jų moteris ir vaikus, didžiai išniekindami bažnyčias ir sakramentus, jų tarnus'. Bet sužinoję staiga iš Unsatrapio (žr.) su kariuomene sugrįžus Karaliaučiaus komtūrą, sukilėliai, anot kronikininko, ‚atgailos vedami' sugrąžinę arklius, imtinius ir ‚taip N. žemė nurimo taikoje'. Taigi tik veik po 60 metų ir 5 sukilimų N. galutinai paklūsta vokiečiams. Šaltiniai mini dar bent trejetą lietuvių karo žygių (1299, 1300, 1311), kurių metu kliudyta ir N., bet notangėnų laisvės kovos dvasia jau buvo tiek priblėsusi, jog jie nebedrįso kelti rankos prieš pavergėją. Čia, žinoma, daug svėrė ir tai, kad Lietuva nebuvo pajėgi suduoti Ordinui didesnio smūgio, kuris būtų sužadinęs viltį išsilaisvinti. Juk kaip tik stambiausias, Vytenio vadovautas, pradžioje labai sėkmingas 1311 žygis į Varmę baigėsi visišku lietuvių pralaimėjimu. Iš žygio su dideliu grobiu ir 1200 belaisvių grįžtančią lietuvių kariuomenę pasekė stiprokas kryžiuočių dalinys ir, sustojus prie Voplaukio (Rastenburgo aps.) pailsėti, veik visai sunaikino. Žuvo 3000 ir pats kunigaikštis vos išsigelbėjo. Vėliau notangėnus jau pastebime, dažniausiai kartu su sembais, dalyvaujant kryžiuočių žygiuose į Lietuvą: 1296, 1306 ir 1324 į Gardiną, 1313 prie Bisėnos (žr.) pilies, 1314 Medininkų, o 1317 Vėjukų (Viduklės apl.) srityje, 1324 prie Gedimino pilies (žr.), 1337 prie Veliuonos. Kaip ir kai kuriose kitose srityse, taip ir N. dalis didikų, matyti, dėl asmeninių išskaičiavimų vokiečiams pakluso anksčiau negu likusieji gyventojai. Ir Mantiminų giminė, žuvus H. Mantui, tapo Ordino šalininkais. 1274 sūduviams, nadruviams ir skalviams puolant Bysleidos pilį (dabar Beisleiden prie Barštyno) tos giminės nario Pansdauproto (: pr. pansdau ‚paskiau') motina Nomeda savo sūnums priekaištavusi: ‚gailiuosi jus pagimdžiusi, kad nenorite ginti nuo priešų savo gyvybės ir giminės'. Taip sugėdinti, sūnūs ir įgula stoję kovon ir laimėję. Iš Nomedos žodžių savaime peršasi išvada, kad Bysleidos apl. būta ir Mantiminų šeimos lopšio. 1353 privilegijoje paminėtas Pansdauprotas, kadaise Bartos kamarninkas (camerarius quondam), galėtų būti ano Pansdauproto palikuonis.

N., kaip ir kitos vakarinės prūsų sritys, buvo tankiau gyvenamos nei rytinės. P. Dusburgietis, išskirdamas stipriausias sembų ir sūduvių kiltis, mini kitas sritis galėjus statyti karan po du tūkstančius raitininkų ir daug tūkstančių šiaip karių. Kronikininko skaičiai greičiausiai perdėti, bet iš to visgi spėjama N. priešordininiais laikais turėjus apie 17.000 gyventojų (Łowmiańskis). Nors per laisvės kovas ir sukilimus žuvo žymi gyventojų dalis, bet tyru (desertum, Wildnis) N., kaip pvz. rytinė Bartos dalis, nepavirto. Todėl Ordinui buvo svarbu krašte įsitvirtinti. Jau 1257 minimas N. komtūras, o nuo 1257 ir atskiras vaitas (advocatus, Vogt). Netruko ir su srities kolonizacija, nes kronikininkas pasakoja apie vokiečių iššudymą prasidėjus 1260 sukilimui. Jau 1267 minimi Varmės ir N. vokiečiai lenų valdytojai. O 1308 privilegijoje dabartinis Eisenbergo mstl. (Heiligenbeilio aps.) stačiai vadinamas vokiečių kaimu (villam... Theutonicalem Isenberg). Nukariauti ir kryžiuočių spaudžiami, prūsai laiko būvyje, žinoma, vokietėjo. Bet N. savo kalbą dar buvo išlaikę labai gajų ir XVI a. Tai patvirtina ir ta aplinkybė, kad įvedus reformaciją ir prūsų kalbą ėmus vartoti bažnyčiose, buvo kilę ginčų, kurią tarmę pasirinkti spausdinamiems tikybiniams raštams, sembų ar notangėnų. 1545 prūsų pirmojo katekizmo prokalbėje sakoma: ‚nors N. prūsai kai kuriuos Tėve mūsų žodžius trumpina ir kitaip ištaria', tačiau galį viską lengvai suprasti ir sembų tarme išleistame katekizme. To paties katekizmo tų pačių metų antrajame leidime Sembos tarmės pirmenybė dar teisinama ir tuo, kad ‚N. dėl daugelio ir ilgų karų žmonės daug kartų buvo išvaryti ir kilnoti, todėl ir jų kalba iš dalies yra pakitusi ir sumišusi'.

Ploto atžvilgiu N. maždaug prilygo kaimyninėms Varmės ir Pagudės sritims. Šiaurėje Priegliaus paupio miškais ir pelkėmis ji ribojosi su Semba. Iš 1251 Varmijos vyskupo ir Ordino žemės dalybų akto matyti, kad miškai N. skyrė ir nuo Varmės. Jos vakarinė riba su Varme, prasidėjusi nuo Priegliaus žiočių bus ėjusi į pietus, palikdama rytuose Kreuzburgą, to-

liau rytine Plūčių (vok. Plauten) ir Heilsbergo puse iki Alnos upės. Iš pietų rytų N. dūrėsi su Barta maždaug išilgai Alną, kurios žemupyje vėl ribojosi su nediduke Unsatrapio sritimi. Kiltinės sritys dar skirstėsi smulkesniais vienetais arba valsčiais (lot. territorium, sen. vok. gebît). N. kronikininkas išvardija tik du tokius valsčius: Solidow ir Sclunien. Pirmosios vietovės vardas prūsiškai greičiausia tarta *Salidavā (: asm. *Salidā, Saleyde, plg. dar Delidà, Alytaus aps. ež.) su įprastine prūsų vietovardine priesaga -a v ā. Jis yra išlikęs dabartinio Sollau kaimo (Kreuzburgo apl.) pavadinime. Galima spėti, kad ir Kreuzburgo pilis kryžiuočių pastatyta senosios Solidavos ribose. Sclunien, jei vardas nėra iškraipytas, prūsiškai būtų skambėję *Sklunijai. Jie vadinti dar ir kitu vardu, šaltinių rašoma Calige ir Calyen, o prūsiškai skaitytina *Kalijai (plg. pr. kalis ‚šamas' ir asm. Cale), dabar vok. Kalgen (pakeliui iš Karaliaučiaus į Brandenburgą). 1254 ribų aprašyme dar paminėta confinium Wore. Šaltiniuose lot. confinium reiškia maždaug tą pat, ką ir dažnesnis territorium, būtent apylinkę, apirubą, valsčių. Pats vardas vėliau rašomas ir Worie, Woria, o prūsų, matyti, tarta *Vōrijā (: liet. võras ‚senas'). Iš aprašymo aišku, kad Vorijos būta N. pusėje priešais Varmei priklausiusius Plūčius. Jai galėtų atliepti viena kuri dabartinių vietovių Voralaukis (paminėtas jau 1297), Vorkaimis ar Vorynai, pirmosios dvi Heilsbergo aps., o pastaroji Ylavos. 1419 mokesčių knygose Vorija eina kamarninkija (vok. Kammeramt). O 1287 privilegijoje minima terra Lauthen (pr. *Lautai ar *Lautā) tai dabartinis Lauth (Ylavos aps.). Christburgo taikos sutartimi notangėnai savo žemėje buvo pasižadėję pastatyti tris bažnyčias. Sutartyje išvardintos ir vietovės toms bažnyčioms: Labegow, Tummonis ir Sutwiert. Pirmoji skaitytina pr. *Labagavā ar *Labagavō ir jau M. Toeppeno jungta su Labėnais (vok. Labehnen, Ylavos aps.), kurie 1426 rašomi Labayn (pr. *Labainai ar *Labainjai). Spėjimas vargu pagrįstas, nes tai faktiškai du skirtingi vardai. Tummonis galėtų būti lotyniškas vienaskaitos kilmininkas iš prūsiškos lyties *Tumō ar *Tumā, jei tai nėra iškraipytas vardas. Paprastai jis tapatinamas su Dumnava (vok. Domnau, Barštyno aps.), rašoma 1342 Dompnow, 1419 Domnow. Šiuo atveju vietoj Tummonis būtų skaitytina *Tumnouis. Sutwiert galėtų atliepti pr. *Sudvirtai ar *Sudvirdai. Darybai plg. prūsų asm. Sude, Sudenne ir Assowirt, Tulewirde, liet. Sùdmantas, Sùtkus (iš *Sùdkantas ar Sùdkintas) ir Jóvirdas. Bet šiam vardui irgi nerandame jokio atitikmens dabartiniame N. vardyne. Žinoma, bažnyčioms numatytų vietų pavadinimai galėjo vėliau ir išnykti.

N. vardas šaltiniuose rašomas lot. Notangia (žr. aukščiau), Natangia (1238), Natania (Christburgo sutartyje, sulotyninta pagal Brittania, Aquitania), Nattangia (1288), Nathangia (1290), vok. Natangen (1276), Natangin, Nattangin, Nattangirlant (N. von Jeroschin), o notangėnai vadinami lot. Natangi, Nattangi, Natangenses, vok. Natangin (vs. Natange). Patys prūsai srities vardą bus tarę *Nātangā (šiaurinėse tarmėse) ir *Nōtangō (pietinėse). Liet. N ó t a n g a ir n ó t a n g ė n a i (plg. Pilkėnai, Jūžintų par. k.) pasiūlyti K. Būgos. Bendrinei kalbai įprastesnis kirčiavimas būtų n o t a n g ė n a i (plg. *Medingà : medingėnai, Kùpiškis : kupiškėnai). 1948 Rašybos žodyne įdėta ir kitas naujadaras n ó t a n g a s, -ė. Bet jis neteiktinas vartoti, nes darybos atžvilgiu greičiau būtų lauktinas n ó t a n g i s, -ė. Plg. Ablingà (Endriejavo vls. k.) : Ãblingis (žemaičių pavardė), Dubingà : Dubingiaĩ (Utenos aps. upė ir bžk.). — Vardas sudarytas su priesaga -a n g-, pasitaikančia ir kituose prūsų vietovardžiuose, pvz. 1383 Lymange (dabar Leimangel ež. netoli Guttstadto), rašomas ir Lymaio (1362), Lima (1364), 1337 Wadangen (dabar Wadang, ež., up. ir vietovė Allensteino aps.) : liet. Vadà (Tauragės aps. upė). Tos pačios darybos ir Palangà : Palà (Telšių ir Šiaulių aps. upės) : ampalas ‚viršum ledo užėjęs ir sušalęs vanduo' ir añt-palas : pilti; Alangà (Tauragės aps. upė) : Alėja (Raseinių aps. upė), Alantà, Ãlantas (Panevėžio ir Kretingos aps. upės) : alėti ‚bėgti, tekėti'. Būdinga, kad visi negausūs -a n g- priesagos vietovardžiai yra susispietę Žemaičiuose ir Užnemunėje, vadinasi tiesiogiai siekiasi su senuoju prūsų kalbos plotu. Vienos 1284 privilegijos nuoraše N. vardas parašytas Notungia. Iš to Būga darė išvadą, kad prūsų šnektose galėjusi būti ir lytis *N ō t u n g ō. Tačiau ano parašymo negalima laikyti kalbos faktu, nes tas nuorašas blogesnis už kitus du, kuriuose rašoma tik Natangia. Šaknimi Nót-anga neatskiriama nuo upių vardų

Notà (Trakų aps.), Nõtė arba Nõtija (Kretingos aps.), Nočià (Lydos aps.) ir ežero Nótygalas (Rokiškio aps.). O Nóteris ir Nótera (Ukmergės ir Utenos aps. upės) jau pirštu prikišamai visus tuos vardus sieja su senuoju dilgėlės vardu *nõtė, vs. km. *nõteres, iš kurios yra išriedėjusios dabartinės tarminės lytys: noteris (plg. mótė : móteris), nõterė, nõtera, notrė, notrà, nõtrėlė ir notrėlė, nõtrynė, nõtryna, nõtnerė. Prūsai irgi dilgėlę vadino noatis (skaitytina: nõtis). Plg. ir ukr. nat', lenk. nać ‚daržovių lapai, stiebai'. Kai kurios dilgėlių atmainos labai veša upių pakraščiuose. Todėl nenuostabu, kad iš to joms ir vardai pramenami. Kadangi N. gausu upių ir upelių, tai, žinoma, netrūko ten ir dilgėlynų. Pagal juos prūsai būdinamai galėjo pavadinti ir savo sritį. Tokį spėjimą paremia ir kitų dviejų sričių, Pagudės ir Pamedės (žr.), augmeniniai vardai. Plg. dar gùdnoterė, gùdnotrėlė ‚gailioji dilgėlė, pilktadilgė', kuri neatskiriama nuo pr. gudde ‚krūmas, miškas'.

Jau trys šimtai metų kaip notangėnai suvokietėjo, bet jų žemės vardas išliko gyvas iki pat mūsų dienų. XIV–XV a. Ordino valstybėje viena Balgos komtūrijos kamarninkija vadinta Kammeramt Nadrauen. Betgi jai priklausė ne visa N., o iš kitos pusės ir dalis senosios Varmės srities, tekusi Ordinui dalijantis žemes su Varmijos vyskupu. Apie 1341 minimas ir kamarninkijos centras N. k i e m a s (curia Natangyn, curia Natangensis) vėliau, matyti, išnykęs. Be to, nuo XIV a. vidurio N. vardas Ordino vartotas dar ir išplėstine reikšme, apskritai žemėms nuo Aismarių Mozūrų ir Lietuvos pusėn. Pvz. jos ribose esančiomis laikyta Ordino pilys Barčiai, Ungura, Seehestenas, Ortelsburgas. O XVI a. Prūsų kunigaikštijoje N. vėl sudarė vieną iš trijų krašto apygardų, vad. Kreis Nadrauen su 15 aps. (Hauptämter ir Erbämter): Brandenburgo, Balgos, Ylavos, Barštyno, Rastenburgo, Alėckos, Barčių, Unguros, Luko, Johannisburgo, Ryn (vok. Rhein), Lėciaus, Seehesteno, Girdavos ir Neuhofo. Ta pačia reikšme N. terminas buvo vartojamas ir XVII a., jau Prūsams susijungus su Brandenburgo kunigaikštija. 1752, naujai pertvarkant Prūsų administracinį paskirstymą, vietoje senųjų trijų apygardų sudaryta 10 aps. Iš panaikintos N. apygardos, sujungus pirmesnes mažesnes apskritis, padarytos keturios naujos: Brandenburgo, Rastenburgo, Seehesteno ir Alėckos. Oficialiai nebevartojamas N. vardas visgi išliko iki pat paskutinių laikų vietiniu geografiniu pavadinimu, vokiečių žymimu (Nadrauen) ir žemėlapiuose. Čia taip pat paminėtinas ir n ó t u n g a r i s ‚griozdiškas žmogus, grėva' (Kudirkos Naumiestis), vėlyvas skolinys (per vokiečių žemaičių tarmę) iš vok. Natanger, Rytprūsiuose vartoto, kaip ir bdv. natangisch, etnografiniu ir dialektologiniu terminu.

Petri de Dusburg Cronica terre Prussie (Scriptores Rerum Prussicarum I, 1861); *M. Toeppen*, Historisch-comparative Geographie von Preussen 1858; *K. Lohmeyer*, Geschichte von Ost- u. Westpreussen 1908; *H. Łowmiański*, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I–II, 1931–32; *E. Weise*, Die alten Preussen 1934; *K. Būga*, Lietuvių kalbos žodynas I–II, 1924–25.

A.S.

Notaras (lot. notarius ‚raštininkas') Lietuvoje n. buvo valstybės tarnautojas, kuris: darė įvairių rūšių turtą liečiančius aktus; rašė sutartis ir įgaliojimus; liudijo jam pareikštus aktus; darė vekselių protestus; liudijo nuorašų bei parašų tikrumą; įteikdavo įvairius asmenų pareiškimus kitiems asmenims; priimdavo saugoti privačių asmenų dokumentus (sutartis, testamentus, vertybinius popierius ir kt.); įstatymų ribose atlikdavo savo klientams kitus veiksmus. Pagal Laikinąjį Lietuvos notariato sutvarkymą (1919 I 16 Laik. Vyriausybės Žinios nr. 2–3), jie gaudavo iš valstybės iždo algą ir, be to, pasilikdavo 25% pagal tam tikrą taksą paimtų už savo darbą mokesčių. Nuo 1932 XII 1 pagal Notariato įstatymo pakeitimą (1932 XI 19 Vyr. Žinios nr. 399), panaikinusį minėtąjį ‚L. n. sutvarkymą', jie liko be algos, bet su atlyginimu, kurį jie nustatyta taksa ėmė iš klientų už savo darbą. N. darė įnašus į pensijų fondą, mokėdami juos pagal valstybės tarnautojų atlyginimo įstatymo IIA priedo VII kategoriją. N. skirdavo ir atleisdavo teisingumo ministras. N. veiklą prižiūrėjo apygardos teismas. N. kontorų skaičių nustatė Ministrų kabinetas, o kontorų vietą nustatė teisingumo ministras. N. turėdavo antspaudą su valstybės ženklu ir įrašu. N. aktų knygos buvo vienodos formos.

V y r e s n y s i s n. — teismo pareigūnas, prilygstąs apygardos teismo teisėjui. Jis skiriamas ir atleidžiamas ta pat tvarka, kaip apygardos teismo teisėjai. Jo pareigos yra: tvirtinti n. padarytus nekilnojamo turto aktus; duoti liudijimus turtams įkeisti; rinkti nekilnojamo turto draudimo straipsnius; tvarkyti notarinį ar-

chyvą; išdavinėti iš esančių tame archyve knygų išrašus, aktų ir dokumentų nuorašus. Vyr. n. nebuvo Užnemunėje (buv. Suvalkų gub.), kur nuo seniai buvo įsteigta ipoteka. Nuo 1938 I 1, pradėjus veikti Ipotekos įstatymui (1936 XII 4 V.Ž. nr. 560), vyresniojo n. pareigybė buvo panaikinta.

Laisvosios Lietuvos notariatas buvo tvarkomas carinės Rusijos notariniais nuostatais (Položenije o notarialnoj časti, Įst. Rink. XVI t. 1 d.), kiek jie nebuvo pakeisti Lietuvos įstatymais — aukščiau minėtaisiais, ‚Papildomuoju Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymu' (1919 XII 23 L.V.Ž. nr. 18) ir kitais. *B.Msl.*

Notarinis aktas — aktas, notaro padarytas aktų daromomis taisyklėmis, nustatytomis notarinių įstatymų. Tokiais aktais pvz. daromas nekilnojamo turto nuosavybės perleidimas. Tokia pat tvarka daromas nekilnojamo turto įkeitimas. Testamentai ir įvairios sutartys taip pat gali būti daromos notarine tvarka.

Notas (gr. notos, lot. notus, auster) iš jūros pučiąs audringas ir lietingas nesveikas pietų vėjas Graikijoje.

Notė upelis Kretingos aps., Salanto (Minijos) deš. intakas, 22 km ilgumo; prasideda greta Bartuvos versmių, teka į v. pro Notėnų bžk.; baseino plotas 46 km².

Noteć (vok. Netze) v. Lenkijos upė, Vartos (Oderio) deš. intakas, 440 km ilgumo; aukštupy teka per Goplo ež, ties Bydgošču (vok. Bromberg) suartėja su Vysla ligi 12 km ir čia sujungta su ja laivininkystės kanalu. Baseino plotas 18.690 km².

Notėnai bžk. Platelių vls., Kretingos aps., 9 km į š.v. nuo Platelių, prie Notės upės, apie 900 gyv. Senovėje N. priklausė Ceklio (žr.) sričiai š.v. Žemaičiuose. N. (Nateye) pirmą kartą paminėti 1253 Livonijos ordino ir Kuršo vyskupo žemių dalybų akte. Nuo XVI a. pradžios N. priklausė D.L.K. valdoms. 1511 Žygimantas Senasis dovanojo N. Žemaičių seniūnui St. Kęsgailai. Šv. Kotrynos bžn. statyta 1789 didiko M. Pociaus lėšomis (pagal Valančių — ją pastatė P. Gorskis). N. nuo pradžios buvo Gintališkės filija, tačiau Gintališkės klebonas gyvendavo ne prie parapinės bžn., bet N. Senosios bžn. vietoj kleb. M. Šeikūno rūpesčiu pastatyta nauja, medinė, gotiško stiliaus ir gražiai apmūrytas šventorius. 1929 N. gavo parapijos teises. 1940 turėjo 1643 parapiečius. Valančiaus laikais prie bžn. veikė mokykla, kurioje 1853 mokėsi 46 vaikai. Nepriklausomybės metu pastatyta medinė pradžios mokykla, 1922 įsteigtas kooperatyvas, o prie patvenktos N. upės didelis malūnas. Čia surastas žalvario amžiaus (II periodo) R. Pabaltijo tipo žalvarinis kovos kirvis, visai panašus į Rešketos ir Virvyčios santakoje surastą (žr. Rešketa). Radinys buvo kun. Kuprio rinkinyje Kretingoje.

Notera upelis Ukmergės aps., Lokio (Neries) deš. intakas, 2 km ilgumo, teka pro Panoterių bžk. į pietus; baseino plotas 1½ km².

Nothnagel Hermann (1841–1905) vokiečių fiziologas ir patologas, Jenos ir Vienos univ. prof. Įsiamžino veikalu Handbuch der speziellen Pathologie und Therapie 24 t. 1894–1905.

Notifikacija (lot.) painformavimas žodžiu ar raštu; žodis n. dažniausiai vartojamas diplomatinėje kalboje ir reiškia painformavimų notą (žr.).

Notygalas ež. Rokiškio aps., 8 km į š.r. nuo Skapiškio mstl., takoskyros pelkėj tarp Nemunėlio ir Lėvens; Lėvuo teka iš gretimo Lėvengalio ežerėlio, tad N. tenka skirti prie Lėvens (Mūšos, Lielupės) baseino. Plotas 100 ha, paviršius apie 98 m nuo j.l.

Notke Berndt (apie 1435/40–1509) vokiečių skulptorius ir tapytojas Liubeke, mi-

B. Notke: Lübecko katedros skulptūra (1477)

nimas apie 1467–1511. N. nutapė didelį Totentanz ciklą Liubeko Šv. Marijos bžn., sukūrė 1478–79 altorių Aarhuso katedrai ir 1483 altorių Talino Šv. Dvasios bžn. Jo skulptūros šedevras yra ąžuolinė Šv. Jurgio statula Stockholme. Šią skulptūrą, pirmąjį Švedijos tautinį paminklą, jis 1489 pastatė Šv. Mikalojaus bžn. Stockholme (dabar istorijos muziejuje). N. atstovavo Š. Vokietijoje vad. vėlyvosios gotikos baroko srovei. Jo dirbtuvės įtaka juntama Baltijos jūros pakraščių miestuose, su kuriais turėjo ryšių Liubekas ir Hanza. 1477 sukurtasis triumfalinio kryžiaus skulptūros Liubeko katedroje po šio karo buvo restauruotos.

F. Bruns, Meister B. N-s Leben 1923; *W. Paatz,* B. N. und sein Kreis I–II, 1939; (") B. N. 1944; *M. Hasse - W. Castelli,* Das Triumphkreuz des B. N. im Lübecker Dom 1952.

Notker (apie 840–912) paprastai vadinamas lot. Balbulus (‚mikčius') benediktinų vienuolis St. Gallene, liturginis poetas himnų ir sekvencijų kūrėjas. N. parašė ir Gesta Karoli Magni. Palaimintasis, šventė IV 6. Veikalai: Gesta K. M.: Mon. Germ. Hist., Scriptores 2, 1925; himnai: Analecta Hymnica, išleido C. Blume ir H. Bannister 53, 1911.

W. von D. Steinen, Notker der Dichter und seine geistige Welt 1948.

Noto Italijos mst. p. Sicilijoj, Sirakūzų provincijoj, 7 km nuo Jonijos jūros; apie 40.000 gyv. (1960). N. yra vienas iš būdingiausių Sicilijos mst. su vyraujančia XVII–XVIII a. architektūra, kurios žymiausi atstovai yra kelios bžn. ir vienuolynai. Užmiestyj plačiai žinomas ir piligrimų lankomas Šv. Korado ermitažas. Vyno ir vaisių prekybos centras, tekstilės, drabužių, puošmenų, baldų ir kt. pramonė. Ties N. pajūris yra kurortinė vieta.

Noto katedra

Notos yra popierinės mokėjimo ir mainų priemonės. Jos sudaro dabar svarbiausią kiekvieno krašto grynų pinigų apyvartos dalį. Jas leidžia specialios paskirties bankai, todėl pačios n. kartais vadinamos banknotais, arba bankų notomis. Žodiškai nota yra rašytinis skolos dokumentas ir drauge pasižadėjimas mokėti. Tuo pačiu keliu banknotai yra bankų nevardiniai mokėjimo pasižadėjimai, kurie turi būti pareikalavus išperkami oficialiais krašto pinigais. Šitoks kreditinis n. pobūdis dabar sunkiai besuprantamas, nes pačios n. yra oficialiai pripažintos ir veik vienintelės krašto grynais mokėjimo priemonės. Tačiau n. įgijo tokį savo pobūdį tik ilgesnės istorinės evoliucijos keliu. Tam procesui nušviesti ypač naudinga pasekti anglų bankų raidą. Jau apie XVII a. vidurį, kai dar nebuvo komercinių bankų ir kol valdžios monetos buvo vienintelės mokėjimo priemonės, anglų auksakaliai priimdavo indėliais už palūkanas brangiuosius metalus bei jų monetas ir juos skolindavo už aukštesnes palūkanas. Savo keliu jų išduoti indėlininkams nevardiniai depozitų kvitai pradėjo eiti apyvartoj iš rankų į rankas kaip pinigai. Tuo būdu atsirado visa eilė smulkių firmų, kurios be jokios valdžios kontrolės leido n. kaip mokėjimo pasižadėjimus, išperkamus jų turėtojams pareikalavus. Jau 1694 Anglijos banko bendrovė gavo oficialią koncesiją leisti n. Anglijos bankas, tolydžio didindamas savo bendrovės kapitalą ir jį vis skolindamas valdžiai, per XVIII a. įgavo visą eilę specialių privilegijų, kurių neturėjo kiti mažesni n. bankai. Todėl ir jo leidžiamos n. turėjo didesnį publikos pasitikėjimą. Žinoma, ir Anglijos banko n. buvo grynai privatinės bendrovės nevardiniai skolos pasižadėjimai, keičiami pareikalavus į valdžios monetas. Tačiau visų bankų n. išsiskyrė iš kitų trumpalaikių skolos pasižadėjimų, pvz. vekselių, tuo, kad jos kursavo kaip pinigai, tarnaudamos visai eilei mokėjimų ir nebūdamos pateikiamos jų leidėjams išpirkti. Toks visuotinis jų kursavimas užtušuodavo publikos akyse bankų n. skolinį pobūdį. Iš antros pusės, kai bankai savo n. įgijo publikos pasitikėjimą, patys jiems patikėti depozitai buvo dažnai pareikalavus išmokami n. (ypač Anglijos banko n.), o ne valdžios monetomis. Bankai, galėdami išmokėti indėlius ir savomis n., sugebėjo be didelio pavojaus išskolinti vis didesnę jiems patikėtų santaupų dalį. Kur pirmiausia išsivystė n. leidimas, ten savaime susidarė palankiausios sąlygos susikurti ir vėlesniems grynai komerciniams depozitų ban-

kams. Anglijoj ir Skotijoj per XVIII a. labiausiai iš visų kraštų išsiplėtė n. bankai. Ad. Smith, rašydamas apie pinigus savo 1776 veikale The Wealth of Nations, gana žymią dalį skyrė n. XIX a. pradžioj David Ricardo skelbė, kad bankų n., keičiamos pareikalavus į aukso gabalus, yra ekonomiškiausios piniginės apyvartos priemonės. Tuo būdu jis numatė aukso gabalų valiutą, praktiškai įvestą tik po 100 m.

Kituose kraštuose n. bankai vystėsi vėliau ir lėčiau. Tiesa, jau 1716–20 tarpe Prancūzija turėjo savo pirmąjį n. emisijos bandymą, pasibaigusį besaikia popierinių pinigų infliacija ir bankrotu (žr. John Law), Prūsijoj tik XVIII a. antroj pusėj randame n. bankų užuomazgą (Preussische Bank 1765). Notų leidimas buvo praktikuotas ir XVIII a. Š. Amerikos kolonijose.

Iki maždaug XIX a. vidurio bankai be n. emisijos teisės buvo beveik neįsivaizduojami. N. emisija sudarydavo bankams svarbiausią jų paskolų plėtimo šaltinį, nes bankų turimi nuosavi kapitalai ir ypač publikos depozitai buvo dar neišvystyti. Iš antros pusės, n. emisija, vykdoma daugelio tarpusavy konkuruojančių bankų ir saistoma tik jų pačių įsipareigojimo išpirkti eventualiai pristatomas n., sukeldavo gana dažnus bankų bankrotus. Bankai nelaikydavo pakankamų savo n. padengti kasos rezervų. Pvz. 1825 D. Britanija turėjo apie 7–800 n. bankų, nors 1810–25 tarpe net 150 jų bankrutavo. Anglijos bankas, kaip svarbiausias D. Britanijos n. bankas, nuolatos kovojo už n. emisijos centralizaciją. Pati valdžia laikė jį pagrindiniu banku ir 1833 pripažino jo n. teisėtomis atsiskaitymo priemonėmis. Pagaliau, 1844 įstatymas, žinomas min. Robert Peel vardu, pasisakė už n. emisijos centralizaciją Anglijos banko žinioj. Jis drauge įvedė privalomą šimtaprocentinį n. padengimą auksu, kai jų emisija viršija fiksuotą nepadengtų n. kontingentą. Nuo to laiko Anglijos bankas pradėjo naudoti diskonto procento keitimo politiką, kaip svarbiausią priemonę išlaikyti reikiamą santykį tarp n. ir jų auksinio padengimo.

Pasekdamos Anglijos pavyzdžiu, Europos kontinento valstybės viena po kitos pasisakė už n. emisijos centralizaciją ir jų įstatymais reguliuojamą padengimą. Prancūzijos bankas, įsteigtas 1800, n. leidimo monopolį pasiekė 1848. Monopolinę n. leidimo teisę gavo 1850 įsteigtas Belgijos bankas, 1860 Rusijos bankas. Pagaliau 1875 suvienyta Vokietijos imperija suteikė įsteigtam Reichsbankui svarbiausią leidimo n. leidimo teisę, kurių bent $^1/_3$ turėjo būti padengta auksu. Kai po I pas. karo atsikūrė visa eilė valstybių, tai jose įsisteigė tik centriniai bankai, t.y. su monopoline n. leidimo teise. Tokio pobūdžio banką turėjo ir Lietuva nuo 1922, kurio leidžiami litai tuvo padengiami bent vienu trečdaliu auksu. JAV priėjo prie n. leidimo centralizacijos tik 1914, kai pradėjo veikti dvylika regionalinių Federalinių rezervų bankų su jų bendra vadovybe Vašingtone.

Iki I pas. karo visuose kraštuose, kurie turėjo n. bankus, šalia tų bankų leidžiamų n. apyvartoj ėjo valdžios kaldinamos pilnavertės monetos. Atrodė, kad aukso valiuta nebūtų pilna be jų monetų apyvartos. Tačiau po karo visur iš apyvartos išnyko pilnavertės monetos, o pačių n. padengimas buvo laikomas aukso gabalų pavidalu. Tuo būdu dabar n., leidžiamos daugumoj suvalstybintų centrinių bankų, yra visur pagrindinės teisėtos grynais pinigais mokėjimo priemonės. Valdžios kaldinamos nepilnavertės monetos ir eventualiai leidžiami smulkių kupiūrų popieriniai pinigai yra tik pagalbinės mokėjimo priemonės.

Šalia n. bankų vis tolydžio stiprėjo nuo pat XIX a. vidurio komerciniai bankai. Jie verčiasi publikos depozitais. Dabar komerciniai bankai teikia paskolas daugumoj ne centrinio banko n., o įrašydami jas į klijento depozitinę sąskaitą. Tuo būdu tie bankai, duodami paskolas, didina publikos depozitus, naudojamus čekiais. Mokėjimai čekiais iš tuo būdu sudarytų sąskaitų, o ne n. pasidarė vyraujančia atsiskaitymo priemone aukštesnio ūkinio išsivystymo kraštuose. Todėl vien centralizuota n. emisijos kontrolė nebėra pakankama priemonė pinigų bei kredito apyvartai tvarkyti. Štai dėl ko moderniniai n. bankai turi teisę kontroliuoti komercinių bankų paskolų teikimo šaltinius, atseit, jų kasos rezervus. N. bankų svarbiausias rūpestis pasidarė nebe aukso valiutos išlaikymas ir jų n. padengimas, o bendroji kredito kontrolė krašte.

V. C. Smith, The Rationale of Central Banking 1936; *M. H. De Kock*, Central Banking 1946; *R. S. Sayers*, Central Banking after Bagehot 1957.

J.Pžm.

Notra (Stachys) lūpažiedžių (Lamiaceae) šeimos žolinis augalas. Lietuvoje auga keletas skirčių. N. vienametė (S. annua) dažnai pūdymuose; n. vaistinė (S. officinalis) krūmuose, pamiškėse; n. pelki-

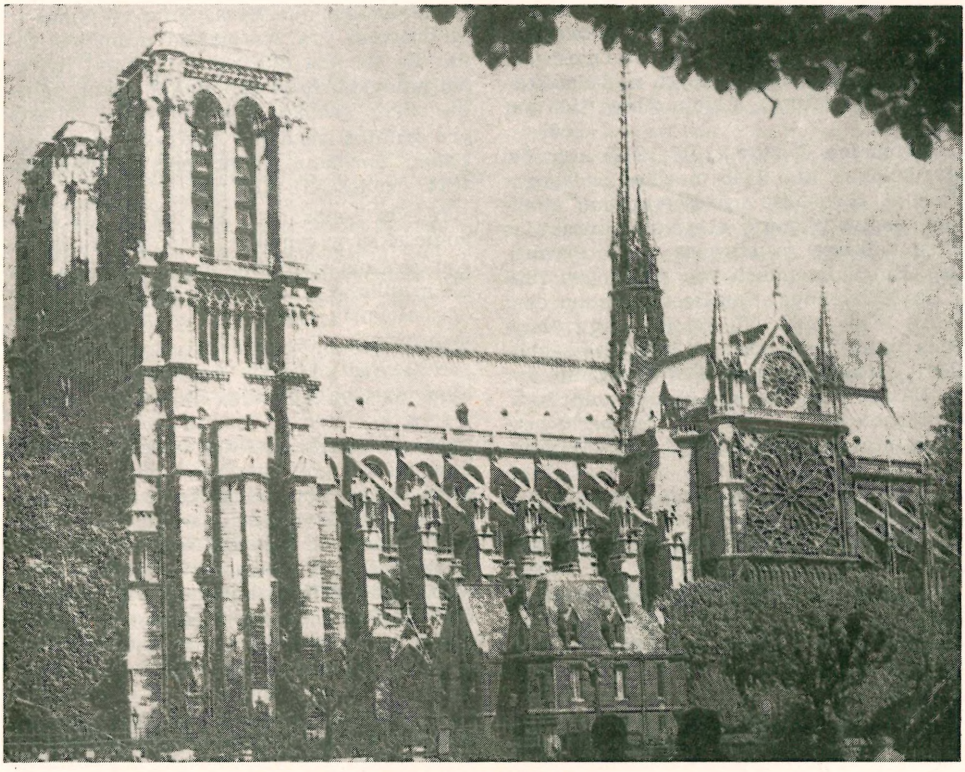

Notre Dame Paryžiuje

nė (S. paluster) šlapiose augavietėse; n. miškinė (S. silvatica) miškuose, krūmuose. Visos šios n. vartojamos vaistams. Gana retai sutinkama n. stačioji (S. recta). *J.Rkt.*

Notre Dame (Dievo Motina) įprastinis senas Prancūzijos šv. Marijos bžn. vardas, paplitęs ir kitur. Pagrindinė šio vardo bžn. yra Paryžiuje. Jai kertinį akmenį padėjo pop. Aleksandras III 1163 ir N.D. buvo užbaigta XIII a. Ji sutinka su ankstyvosios gotikos Sens ir Nyono katedromis, bet jos planas daugiau vieningas kaip šių.

Notre Dame universitetas viena žymiausių katalikų aukštųjų mokyklų JAV, Notre Dame mstl., greta South Bendo mst. Indianoje. Jį įsteigė 1842 kun. E. F. Sorin, Prancūzijos Šv. Kryžiaus kongregacijos misijonierius. Nuo 1844 mokykla pripažinta Indianos įstatymais. Universitetą sudaro 5 fakultetai: humanitarinių mokslų, gamtos mokslų, inžinerijos, komercijos ir teisių. Univ. parke yra 55 kapitaliniai fakultetų, laboratorijų ir studentų bendrabučių pastatai, jų tarpe O'Shaughnessy humanitarinių mokslų ir paveikslų galerijos rūmai, Nieuwlando gamtos mokslų rūmai, Rockne sporto rūmai, biologijos rūmai su Lobundo laboratorija, skulptoriaus Meštrovičiaus studija. Universitete studijuoja 6000 studentų, vien vyrų. Mokomojo personalo yra 500 asmenų. Univ. dėsto lietuviai — prof. St. Kolupaila ir A. Petrauskas. Univ. garsėja sporto laimėjimais, dabar pradeda garsėti mokslo pažanga. Univ. vadovauja prezidentas Th. Hesburgh.

A. J. Hope, Notre Dame 100 Years; *R. Sullivan,* Notre Dame 1951.

Notrėlė (Lamium) lūpažiedžių (Lamiaceae) šeimos žolinis augalas. Lietuvoje auga patvoriais, pakiemiais dažnai n. baltažiedė (L. album); jos žiedai vertingi vaistams. Lapuočiuose bei mišriuose miškuose sutinkama n. geltonžiedė (L. Galeobdolon ar Galeobdolon luteum); jos sutrinti lapai nemaloniai kvepia. N. raudonžiedė (L. purpureum) auga lau-

kuose, dirbamoje žemėje. Šios žiedus vartoja nuo kosulio ir kt. Rečiau taip pat laukuose auga n. apskritalapė (L. amplexicaule); dažnesnė yra n. dėmėtoji (L. maculatum). Abiejų žiedai taip pat vaistingi. *J.Rkt.*

Nottebohm Gustav (1817–1882) vokiečių muzikologas, nuo 1845 muzikos pedagogas Vienoje. Specializavosi Beethoveno studijose, vienas pirmųjų atkreipė dėmesį į jo škicų reikšmę jo kūrybos raidai pažinti. Išsp. Ein Skizzenbuch von Beethoven 1865 ir Ein Skizzenbuch von Beethoven aus dem Jahre 1803 (1880; šių abiejų knygų naują laidą paruošė P. Mies — Zwei Skizzenbücher... 1924), Thematisches Verzeichnis der im Druck erschienenen Werke von L. v. Beethoven 1851 (²1868; E. Kastnerio perredaguotos laidos išsp. 1913 ir 1925), Beethoveniana, 2 tt., 1872–87 (²1925) ir Beethovens Studien 1873; be to, Thematisches Verzeichnis der im Druck erschienenen Werke von F. Schubert 1874 ir Mozartiana 1880. *K.O.*

Nottingham vidurinės Anglijos mst., N. grafijos (2136 km², 841.083 gyv.) sostinė, prie Trento upės, į š.r. nuo Londono; turi 306.055 gyv. (1951). N. yra didelis įvairios pramonės centras. Iš čia kilo mezgimo ir nėrimo pramonė, kurios pirmieji gaminiai išgarsino pasaulyj N. vardą. Ligšiol jis yra didžiausias D. Britanijoj kojinių ir nėrinių pramonės centras. Odų pramonė žinoma nuo XI a. Siūlų verpimas ir jų dažymas yra svarbiausia pramonės šaka. Be to, yra didžiausia pasaulyj dviračių gamykla, žymi chemikalų, alaus, spirito, baldų, tabako ir kt. pramonė. Mieste yra gamtos muziejus, teatras, univ. (nuo 1948), normanų laikų pilis (atnaujinta 1674), kelios XII–XIX bžn.

N. yra senas mst. Jau VI a. čia buvo anglosaksų gyvenvietė, IX a. užimta danų. Ant stataus smiltainio uolos kalnelio yra XI a. pilis, o uoloj yra iš XII a. išlikusios olos, iš kurių vienoje yra svetainė, o kitoje bravoras.

N. lietuviai tik po II pas. karo sukūrė didesnę koloniją (iš seniau gyveno 2 šeimos). Pradžią davė 1947 VII atvežtos ligoninės darbams 16 lietuvaičių. Kolonija ilgainiui išaugo į per 200 asmenų, tik vėlesnė emigracija į kitus kraštus apmažino ją. Iš didesnių įvykių minėtini: lankymasis į šią lietuvių koloniją Nottinghamo vyskupo E. Ellis ir vyskupo V. Padolskio, dainų šventė (1951), į kurią atvyko dar Londono lietuvių choras ir atliko programą kartu su N. lietuvių choru, dvi antibolševikinės demonstracijos (1953 birželinių proga ir 1956 Bulganino ir Chruščiovo lankymosi D. Britanijoj proga), Skotijos lietuvių Šv. Cecilijos choro ir Londono Vaidilos lankymasis su programomis, D. Britanijos lietuvių sąskrydis (1954).

Nottinghamo lietuviai su vysk. V. Padolskiu

Pirmoji N. įsisteigusi lietuvių organizacija — DBLS skyrius (1947 XI 23 A. Viščiūtės pastangomis; jam, be jos, dar yra vadovavę: V. Rupinskas, A. Šuopis, J. Astašauskas, K. Kudla, M. Mašalaitis, J. Galbuogis ir K. Bivainis). Viso kolonijos organizavimo, apjungimo ir lietuviško darbo didžioji dalis teko šiam skyriui, kuris prieš emigracijas kitur turėjo 110 narių.

Religinius N. lietuvių reikalus iš pradžių aptarnavo kun. Kairiūnas, vėliau kun. J. Kuzmickis iš Bradfordo (bažnytiniam komitetui vadovavo J. Strumskis, vėliau K. Bivainis).

1947 įsteigtas lietuvių klubas su savišalpos kasa (pirm. B. Paliulis). Klubas, vėliau gavęs Romuvos vardą, turi savo žinioje 2 sales, suorganizavo knygynėlį ir skaityklą ir vaidintojų būrelį, pastačiusį K. Inčiūros Vincą Kudirką ir K. Vaitkevičiaus Išdraskytą aro lizdą. Čia prie DBLS skyriaus, čia atskirai 1948–52 veikė Rūtos choras (vadovas ir steigėjas V. Untulis; vėlesni vadovai: Maldutis ir K. Venckus, suorganizavo oktetą), koncertavęs ir savo kolonijoj ir kitose lietuvių kolonijose. Tautinių šokių grupė, įsikūrusi taip pat 1948 (vadovai: Galbuogienė, O. Lingytė, B. Strumskis, V. Melnikas ir D. ir V. Fidleriai) su pertraukomis išsilaikė iki 1957. Neilgai reiškėsi 1950 įsikūręs sporto klubas Nemunas (vadovas J. Kiburas), labiau pasireiškęs krepšinio komanda. Prie Nemuno sporto klubo 1949 J. Trečiokas suorganizavo vėliau atskirai veikusius ir iki šiol išsilaikiusius skautus (po J. Trečioko jiems vadovavo D. ir V. Fidleriai ir B. Ciganskas). 1955 įsteigta moterų draugija (vadovavo: V. Ručienė, E. Zavadzkienė, B. Kiburienė). 1957 pavasarį sudarytas dr. S. Kuzminsko vadovaujamas tarporganizacinis komitetas.

Sekmadieninė lietuviška mokykla DBLS apygardos pastangomis pradėjo veikti 1949; vėliau perimta (1950) DBLS skyriaus žinion (joje mokytojais yra buvę: P. Bastys, V. Melnikas, O. Kunickienė, V. Šližienė, D. ir V. Fidleriai, M. Mašalaitis, E. Zavadskienė). Savo skyrius ar seniūnijas N. turi LAS, LRS ir LTS. *K. Br.*

Notų bankas yra centrinis krašto bankas, kurio pagrindinis uždavinys tvarkyti pinigų apyvartą bei kontroliuoti kreditą. Pinigų tvarkymo tikslai ir priemonės keitėsi pagal gyvenamo laiko idėjas ir reikalavimus. Iki I pas. karo vyravo pinigų sistemos, tarpusavy glaudžiai susietos su tarptautiniu aukso standartu. N.b. buvo pavesta išlaikyti krašto pinigų vertės pastovumą. Pinigų vertės pastovumas buvo siejamas su jų auksinio pariteto išlaikymu tarptautiniuose santykiuose. Toks tiesioginis bei automatinis ryšys tarp krašto aukso rezervų stovio ir pinigų bei kredito apyvartos aiškiai apibrėždavo n.b. veiklos plotą ir drauge žymiai lengvindavo jo politikos nustatymą. Pagrindine kredito kontrolės priemone buvo notų banko diskonto politika, kurią sudarė svarbiausia palūkanų procento nustatymas už teikiamas trumpalaikes paskolas, paremtas komerciniais vekseliais. Buvo manyta, kad n.b. geriausiai patenkins vadinamas teisėtas kredito paklausas, jei jis apsiribos diskontavimu trumpalaikių komercinių vekselių. Galvota, kad kreditas, pagrįstas vekseliais, kilusiais iš gamybos bei prekybos operacijų, automatiškai parems tik tokio pobūdžio gėrybių gamybą bei paskirstymą, kuri labiausiai bus suderinta su gyvenamojo laiko vartotojų paklausomis.

Panašių automatinių dėsnių pagalba buvo bandyta grįsti n.b. politika ir per pirmąjį tarpukarių dešimtmetį, atstačius tarptautinį aukso valiutų standartą. Deja, n.b., nors ir grįsdami savo kreditines operacijas svarbiausia komerciniais vekseliais, faktiškai nesugebėjo sukontroliuoti suteiktų kreditų panaudojimo ir nemaža dalimi prisidėjo prie spekuliatyvinių operacijų finansavimo. Didžioji 1929/33 ūkio depresija ne tik privertė nuvertinti daugelį pagrindinių valiutų, bet iš esmės pakeitė buvusį santykį tarp aukso ir krašto pinigų bei kredito apyvartos tvarkymo. Aukso rezervų stovis nebebuvo tuo rodikliu, kuris mechaniškai nustatytų pinigų apyvartos kiekį krašte. Viešoji valdžia ir demokratiniuose kraštuose pamatė, kad ūkis nėra automatinių gamtos dėsnių valdomas, o žmonių veiksmų bei nusistatymų veikiamas. Todėl vyriausybės ėmėsi iniciatyvos atstatyti ūkinę veiklą ir atitinkamai vesti savo finansų politiką. N.b., nors kartais ir nebūdami formaliai valdžios aparato dalimi, faktiškai atlieka labai svarbias viešąsias funkcijas. Visai suprantama, kad jie turėjo įsijungti savo veiklos priemonėmis į vyriausybių užsimotą galimai didesnį krašto resursų panaudojimą. Dabar n.b. pagrindiniu politikos uždaviniu pasidarė taip tvarkyti pinigų bei kredito apyvartą, kad būtų išlaikyta galimai aukštesnė ir stabilesnė bendroji krašto ekonominė veik-

la. Pasikeitė iš esmės pačių n.b. balanso aktyvų sudėtis. Žinoma, norima ir dabar turėti galimai didesnį aukso bei užsienio valiutų rezervą. Tačiau šiuo laiku jie tarnauja ne tiek vidaus pinigų bei kredito apyvartos išplėtimo ar siaurinimo reikalams, o daugiau krašto tarptautiniams įsipareigojimams atsiteisti. Žymiai susiaurėjo n.b. balansuose komerciniai vekseliai bei privatūs kreditai. Jų vietą lemiamai užėmė valdžios leidžiamos vertybės, daugiausia įsigyjamos viešoj rinkoj. Išsiplėtus viešajam kreditui, sustiprėjo valdžios vertybių vaidmuo ir pačių komercinių bankų balansuose. Kai valdžios paskolų vertybės pasidarė vyraująs veiksnys krašto kredito rinkoj, n.b. nebegali reikiamai įtakoti pinigų apyvartos bei kontroliuoti kredito kiekio savo tradicine diskonto politika. Dabar daug kur n.b. operacijos viešoje rinkoje su turimomis valdžios vertybėmis pasidarė efektyviausiu pinigų politikos ir kredito kiekio bei kainos kontrolės įrankiu. N.b., norėdamas palengvinti kreditų gavimo galimybes, imasi iniciatyvos supirkinėti viešoje rinkoje valdžios vertybes. Atsiteisdamas už pristatomas vertybes, n.b. tuo pačiu paleidžia naujų mokėjimo priemonių į krašto apyvartą. Daugumas naujai sukurtų mokėjimo priemonių patenka į čekines sąskaitas, publikos laikomas komerciniuose bankuose. Jos išplečia tų bankų laisvus kasos rezervus, kurie pasidaro naujų paskolų šaltiniais. Tuo keliu n.b. gali prisidėti prie ūkinės veiklos pagyvinimo, jei krašto ūkio padėtis to reikalauja. Ir atvirkščiai, kai kredito sąlygos pasidaro per lengvos, pinigų apyvarta per didelė palyginti su ūkio reikalavimais ir gresia infliacinio pobūdžio kainų kilimas, n.b. imasi iniciatyvos susiaurinti komercinių bankų kreditų šaltinius. Tuomet jis stengiasi sumažinti jų išteklius, parduodamas atviroj rinkoj turimas valdžios vertybes, už kurias žmonės moka čekiais, išrašytais į turimus depozitus komerciniuose bankuose. Dėl to susiaurėja komercinių bankų depozitai bei jų kasos rezervai. Kreditų gavimo galimybės pasidaro sunkesnės, ir pati mokėjimo priemonių apyvarta sumažėja. Žinoma, tokia dvipusinė n.b. atviros rinkos politika efektyviai galima panaudoti tik aukštesnio ūkinio išsivystymo kraštuose, kur minėtoms valdžios vertybėms yra palyginti plati rinka (pvz. turtingos rezervais draudimo b-vės, įvairūs pensijų, mokslo įstaigų bei labdarybės organizacijų fondai kaip tokių vertybių laikytojai).

Dabartinėmis sąlygomis ir pačios n.b. diskonto politikos plotas ir priemonės pasikeitė. Vietoj komercinių vekselių diskonto n.b. daugiausia teikia trumpalaikes tiesiogines paskolas, užtikrintas užstatytomis įvairaus pobūdžio vertybėmis. N.b. daug kur nebetaiko nė vieningo diskonto procento. Jie praktikuoja diferencijuotą palūkanų aukštį, atsižiūrėdami į užstatomų vertybių pobūdį ir į patį kredito tikslą. Pagaliau, n.b. vis labiau virsta bankų bankais, apsiribodami komercinėmis kredito institucijomis, kaip savo klijentais. Tam pačiam kredito kontrolės reikalui daugumą n.b. turi įstatymais suteiktą galią ir tiesiogiai reguliuoti komercinių bankų kasos rezervus. Komerciniai bankai jau iš sena turėdavo laikyti savo kasoj ar kituose bankuose tam tikrą dalį jiems patikėtų depozitų, kaip atsargą jų eventualiam išmokėjimui. Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais įstatymais nustatytų kasos rezervų laikymas virto ne tiek indėlių išmokėjimo apsaugos, kiek kredito kontrolės priemone. Dabar tie privalomi kasos rezervai turi būti laikomi krašto n.b. Antra n.b. turi teisę numatytose ribose kaitalioti pačių privalomų kasos rezervų santykį su komercinių bankų turimais depozitais (pvz. JAV centrinio banko vadovybė turi teisę nustatyti privalomą kasos atsargą tarp 7–26% visų turimų neterminių indėlių). Pakeldamas privalomų kasos rezervų santykį, n.b. automatiškai ir tiesiogiai suvaržo komercinių bankų paskolų šaltinius. Ir atvirkščiai, sumažindamas šitą santykį, krašto centrinis bankas atleidžia užblokuotus kasos rezervus eventualioms kredito operacijoms. Kai kurių kraštų n.b., norėdami varžyti privatinį kreditą ir kovoti su infliacija, turi teisę pareikalauti iš komercinių bankų, kad jie laikytų dalį savo lėšų valdžios lakštuose. Ši antrinio privalomo rezervo priemonė naudojama paprastai mažiau pažangaus ūkio kraštuose.

Operacijų atviroj rinkoj su valdžios vertybėmis, diskonto procentas ir komercinių bankų privalomų kasos rezervų reguliavimas yra pagrindiniai mūsų laikų notų bankų įrankiai, kuriais jie kontroliuoja pinigų bei kredito kiekį, jo kainą ir iš viso bankų rezervus, kaip skolinamųjų lėšų šaltinį. Šitų bendrinių kiekybinio pobūdžio įrankių koordinuotas ir reikiamu laiku pa-

naudojimas didžiai prisideda prie krašto ūkinės veiklos lygesnės pažangos.

Tačiau kartais tenka n.b. pavartoti priemones, kuriomis norima rezervuoti esamus kredito šaltinius tam tikroms parinktoms ūkinės veiklos sritims, apribojant jų panaudojimą nepageidaujamiems tikslams. Tuomet sakoma, kad n.b. vykdo selektyvinę kredito kontrolę. Prie tokių specialiai varžomų per plataus kredito panaudojimo sričių dažnai priklauso išsimokėjimui patvaraus vartojimo prekių bei gyvenamų namų pirkimas ir paskolos biržos vertybių operacijoms. Norėdamas susiaurinti kreditų paremtas automobilių, radijo, televizijos, šaldytuvų bei kitų panašių prekių paklausas ir tuo pačiu sulaikyti infliacinio pobūdžio kainų kilimą, n.b. ima reguliuoti tokių kreditų davimo ir grąžinimo sąlygas (pvz. padidina grynais įmokėjimo dalį, sutrumpina išmokėjimų terminą). Tai daroma ypač karo ir pokario metais, kai tokių patvaraus vartojimo prekių gamyba normaliai negali patenkinti vartotojų paklausų. Kai pasireiškia per platus vertybių pirkimas išsimokėjiman ir prasideda spekuliacinis jų kainų kilimas, n.b. griebiasi suvaržyti komercinių bankų bei brokerių teikiamą kreditą tokioms operacijoms (pvz. JAV dabar reikalauja įmokėti grynais 90% perkamos akcijų vertės). Kai kur pavesta n.b. reguliuoti ir importo reikalams kreditą.

N.b., turėdamas savo galioj eilę tiek kiekybinio, tiek selektyvinio pobūdžio priemonių reguliuoti krašto pinigų bei kredito apyvartai, dažnai dabar vadinamas centriniu banku. Centriniai bankai tapo taip pat vienu iš svarbiausių išlygintos ūkinės pažangos palaikymo veiksnių. Tačiau kada valdžia pasidarė svarbiausias skolininkas ir per jos rankas pereina bent penktadalis visos krašto gamybos, tai tik iždo finansų bei viešųjų skolų tvarkymo ir centrinio banko priemonių koordinavimas gali patikrinti stabilizuotą ekonominės pažangos kelią. Patys n.b., virtę centrinėmis viešųjų funkcijų institucijomis, beveik visur buvo ir formaliai suvalstybinti. Tiesa, stengiamasi įstatymo nustatytose ribose apsaugoti valstybinių centrinių bankų veiklos reikiamą savarankiškumą. Jie yra viešosios valdžios struktūros dalimi, tačiau su reikiama autonomija. Yra tikslinga, kad centrinis bankas, kaip pinigų vertės bei kredito reguliatorius, būtų reikiamai atribotas nuo valstybės iždo, kaip biudžeto sudarytojo ir didžiausio skolininko funkcijų. Pagaliau, kokia bebūtų centrinio banko teisinė padėtis, jo valdytojo eventualiai stipri asmenybė ir viešasis prestižas dažnai gali geriau apsaugoti krašto pinigą nuo finansų ministro infliacinių užmačių, kaip gana gražūs įstatyminiai nuostatai.

K. Sruoga, Die Notenemission der Republic Litauen (dis.) 1930; *P. H. Fousek,* Foreign Central Banking 1957; *R. V. Roosa,* Federal Reserve Operations in the Money & Government Securities Markets 1956; *Bord of Governors of the F. R. System:* The Treasury — Central Bank Relationship in Foreign Countries 1951. *J.Pžm.*

Nous (tark: nus) graikų filosofijos terminas, reiškiąs protą kaip dvasinio suvokimo galią. Platono ir Aristotelio filosofijoj n. yra kilniausia ir aukščiausia iš trijų sielos funkcijų. Drauge nuo Anaksagoro n. suvokiamas kaip pasaulį harmoniškai tvarkiančioji jėga; šia prasme jo sinonimas yra logos (žr.).

Nouvelle-Calédonie žr. N. Kaledonija.

Nova 1. upė Šakių aps., Šešupės deš. intakas, 69 km ilgumo; teka iš Novaraisčio pelkių vakarų kryptimi pro šalį Griškabūdžio mstl.; intakai: kair. Poškupis, Šilupė, Vinkšnupis, Ežerėlis, Tamošupis, Sparvinupis, Nopaitis; deš. Karčiupis, Burliokupis, Beržupis, Šedvyga, Elksnupis, Rogupis, Mockupis, Penta. Baseino plotas 404 km^2, vid. debitas prie žiočių 2,2 m^3/sek. Nuo N. upės vardo kilo iškreiptas zanavykų vardas, liet. turėjo būti užnoviečiai. Naumiesčio, Šakių, Pilviškių gyventojai.

2. upelis (lenk. Nowianka) Lydos aps., Žižmos (Gaujos, Nemuno), kair. intakas, 11 km ilgumo; teka į vakarus nuo Dieveniškių mstl.

Nova žr. Naujoji žvaigždė; Kintamosios žvaigždės.

Novacija (lot. novatio ‚atnaujinimas') — prievolės pasibaigimas tuo būdu, kad nustatoma nauja, daugiau ar mažiau skirtinga, anos vietai užimti. To tikslas — padaryti prievoliniame santyky pakeitimų, pvz. nustatant kitus prievolės vykdymo terminus, pakeičiant jos pagrindą, sudėtingus šalių santykius suvedant į vieną naują, pakeičiant katrą prievolėj šalį, sakysime, kreditoriui perleidžiant savo reikalavimo teisę kitam asmeniui ir t.t. N. ypatingai reikšminga kontokorento santykiuose, kada saldo (šalių sąskaitų skirtumo) pripažinimas panaikina visas ankstyvesnes pretenzijas, palieka tik saldo reikalavimas.

Novacijonas pirmas antipopiežius ir jo vardo sektos, novacijonizmo (žr.), įkūrėjas. Apie jį yra išlikusių maža žinių. Ma-

noma ji gimus III a. pradžioje, Frigijoje. Decijaus persekiojimo metu jis jau Romos kunigas, pranešąs kitus savo išsimokslinimu ir iškalbingumu. Pop. Fabijonui mirus kankinio mirtimi, nebuvo galima išrinkti jam įpėdinio. Laikinai Romos vyskupo reikalus tvarkė kunigų taryba (presbyterium), kurioje pirmavo N. Galimas daiktas, jis tikėjosi, atėjus laikui, tapti Fabijono įpėdiniu. Tačiau buvo išrinktas Kornelijus. Įsižeidęs dėl neįvertinimo, N. iš karto ėmė garsiai kaltinti Kornelijų dėl tariamai nepateisinamo atlaidumo atkritėliams nuo tikėjimo (žr. Lapsi) ir dėl to ji esant netinkamą būti popiežium. Subūręs apie save nepatenkintuosius, N. pasirūpino įšvenčiamas vyskupu ir pasiskelbė popiežium. Savo laiškais sukėlė didelį sąmyšį visam krikščioniškam pasaulyje; ypač karštai ji rėmė Afrikos provincijos diakonas Novatus. Iš pradžių tatai buvo tik schizma (atskala, teisėtai išrinkto popiežiaus nepripažinimas). Kai netrukus N. ir jo šalininkai ėmė griežtai teigti, kad Bažnyčia neturi teisės kai kurias nuodėmes atleisti, novacijonizmas tapo ir klaidatikyste. Dėl naujo persekiojimo, N. 253, tur būt, pasitraukė iš Romos. Tolesnis jo gyvenimas nežinomas. Kad N. būtų miręs kankinio mirtimi, kaip jo gerbėjai tvirtina, nėra tikrų įrodymų. *P.D.*

Novacijonizmas III a. atsiradusi teologinė doktrina, Bažnyčios atmesta, mokiusi, kad Kristaus bendruomenei priklauso tik švarieji, t.y. be nuodėmės; nusidėjęs savaime ir visam laikui iškrinta iš šios bendruomenės. Ilgainiui šis pagrindinis teigimas buvo sušvelnintas ta prasme, kad lengvesnes nuodėmes Bažnyčia gali atleisti ir už jas atgailoti leidžiama tikinčiųjų bendruomenėje. Tačiau žemėje negali būti atleistos priėmusiam krikštą šios nuodėmės: aukojimas stabams, žudymas, neskaistūs veiksmai ir tokia ‚nuodėmė' kaip antroji moterystė. Nusikaltę šiais veiksmais visam laikui išskiriami iš tikinčiųjų bendruomenės. Tiesa, jiems patariama atgailoti visą likusį amžių, sprendimą paliekant pačiam Dievui. N. sekta turėjo nemaža šalininkų ir tvėrė ligi VII a. galo.

L. Duchesne, Hist. ancienne de l'Église I: *A. D'Alès*, Novatien, Étude sur la théologie romaine au millieu du III s. 1924; *H. Koch*, Cyprianische Untersuchungen 1926. *P.D.*

Novackis Andrius (1578 Vilniuje — 1629 Vilniuje) Lietuvos jėzuitas, 1595 įstojęs į Jėzaus d-ją, 8 metus dėstė Vilniaus akad. retoriką ir filosofiją, buvo akademijos vicerektorium, vėliau Pultusko kolegijos rektorium ir profesų namų viršininku Varšuvoje ir Vilniuje. Parašė ir paliko rankraštyje vertingus savo laiko atsiminimus De memorabilibus sui aevi.

Novačevskis (Nowaczewski) D. L. K-tijos artilerijos leitenantas ir architektas. Statė Vilniuje kalėjimą pagal Dancigo kalėjimo pavyzdį, kur buvo deleguotas 1778.

Novaes Guiomar (g. 1895) brazilų pianistė, ypač iškili romantinės muzikos interpretatorė. Debiutavo Paryžiuje, baigusi konservatoriją 1911; dažnai koncertuoja užsienyje, pastaruoju metu ypač JAV.

Novaja Zemlia žr. Naujoji Žemė.

Novák 1. Arne (1880–1939) čekų kritikas ir literatūros istorikas. Buvo čekų literatūros prof. Prahos ir Brno univ. Laikomas vienu žymiausių čekų literatūros kritikų. Iš jo raštų minėtini: studijos apie J. Neruda 1910, S. Čechą 1921–23, J. Dobrovský 1928, Teresa Novakova 1936, V. Dyk 1936, Dějiny České literátury 1939. N. redagavo Lidove noviny ir spausdino mokslo bei meno veikalų — Duch a narod 1936, Praha barokni 1915.

2. Jan Bedřich (1871–1933) čekų istorikas, valstybinio archyvo direktorius, istorinių šaltinių leidėjas.

3. Vjenceslav (1859–1905) kroatų rašytojas, muzikos mokytojas. N. laikomas kroatų socialinio romano kūrėju. Kiekvienam savo veikale jis stato ir sprendžia problemą, vaizduodamas varguomenės ir turtingųjų gyvenimą, jų vaidmenį šeimoje ir visuomenėje, visų jų centre statydamas inteligentiją ir valdininkiją, kurios kovoja tarp sapnų ir tikrovės, tarp instinktų ir ryžto, tarp pinigų troškulio ir didžiųjų idealų. Išsp. Pavao šegota 1888, Nikola Baretič 1896, Poslednii Stipančići 1899, Dva svijeta ir Tito Dorčic 1906.

4. Vitězslav (1870–1949) čekų kompozitorius, impresionizmo ir moderniosios harmonijos populiarizuotojas. Kompoziciją studijavo pas Dvořaką ir kt. 1909–20 Nacionalinės konservatorijos Prahoje mokytojas. Po to profesoriavo Prahos konservatorijoje, dvejus metus rektoriavo. Sukūrė kelias operas, baletą, eilę simfoninių veikalų, kamerinės muzikos, koncertą fortepijonui, sonatą smuikui, fortepijono veikalų.

K. Hoffmeister, Tvorba V. N. z let 1941–48; *V. Holzknecht*, Národni umělec V. N. 1948; *Z. Nejedlý*, V. N.: studie a kritiky 1921; *A. Srba*, V. N.: studie a vspominky. *Iz.V.*

Novakauskas Jonas (g. 1908 Varlaukio k., Skaudvilės vls., Tauragės aps.) fleitistas, kompozitorius. Baigė Klaipėdos muz. mokyklą, fleitos specialistas, paskui grojo Kauno operos orkestre ir gilinosi į kompoziciją. Lengvosios ir estradinės muzikos kūrėjas. Yra sukūręs simfoninių poemų: Kaimo idilija, Užburtas tarpežeris, Audra Rambyno kalne, Gyvenimo kova ir eilę kitų; smuikui koncertą ir visą eilę dainų solo su ork.; iš jų įdomesnės Man nesvarbu, Tu neklausk. 1937 parašė op. Žvaigždės duktė 4 v. 7 pav. lib. Vaitkaus, Abiturienta daina 1939. 1950 parašė populiaresnių dainų solo su pianinu Šalin rankos, Alpėse, 1956 rapsodiją simfon. orkestrui. 1957 išsp. vaikų dainų rinkiny—Draugiška Dūdelė— yra N. 3 dainos, 1958 radijo dainų varžybose už dainą O ateik laimėjo III premiją.

J.Ž.

Nováková Tereza (1853–1912) čekų rašytoja. Pasižymėjo objektyviu ūkininkų gyvenimo ir jų socialinių bei religinių problemų vaizdavimu. Geriausi romanai pasižymi kompozicijos glaustumu ir psichologiniu įžvalgumu. Redagavo Ženský svět. Žym. veikalai: Jan Jilek 1904, Jiri Smatlan 1906, Drašar, Dvě staženki 1909, Rosné perly 1912. Raštų rinkinys 17 tt. 1914–30. Parinktieji raštai — Drobné prózy vybrané 1957.

Novaković Stojan (1842–1915) serbų istorikas, filologas, politikas. Keliais atvejais buvo ministras, 1909 ministras pirmininkas, pažangiosios partijos vadas. Išsp. Gramatika srpska 1902, Historija srpske knijževnosti ²1871, Srpska bibliografija 1869.

Novalis žr. Hardenberg.

Nova Lisboa, ligi 1928 Hoambo, naujoji Angolos sostinė; apie 20.000 gyv. N.L. yra prie Benguelos gležk. linijos, nutiestos skersai visą Angolą ir per P. Rodeziją sujungtos su Beiros uostu Indijos vandenyno krante. Aerodromas, įvairios adm. įstaigos, nauja ligoninė.

Novara mst. š. Italijoj, ryžių auginimo derlingoje lygumoje tarp Ticino ir Sesios upių, 50 km į vakarus nuo Milano; 69.228 gyv. (1951). XI a. katedra (atnaujinta XIX a.), vyskupo rezidencija, Šv. Gaudencijaus bžn. (XVI a.) su 121 m aukščio bokštu, didelė IX a. ligoninė, XIV a. teismo rūmai, muziejus, įdomūs XIX a. turgaus rūmai ir kt. Pagrindinė pramonė yra šilko apdirbimas; be to, yra vargonų gamyklos, medvilnės audyklos ir ryžių apdirbimo įmonės.

N. yra senovinė Novaria, savo keturkampio išplanavimu primena romėnų miestus. Prie N. 1849 III 23 austrų Radetzky su 70.000 karių ir 182 patrankomis sumušė Sardinijos karaliaus Karolio Alberto kariuomenę (65.000 karių su 140 patrankų), kuriai vadovavo lenkas Czarnowski.

Novaraistis durpynas Lekėčių vls., Šakių aps. 402 ha, 2,5 m gylio vidut. sudurpėjimo. Pelkė 543 ha aukštutinė.

Novaro Angiolo Silvio (1868–1938) italų poetas ir rašytojas. Jo poezijoje daug religinių motyvų, apysakose parodė didelį supratimą vaiko sielos. Išsp. Poezijos rinkiniai: La casa del Signore 1905, Il fabbro armonioso 1919, Il piccolo Orfeo 1929, La madre di Gesù 1936, apysakos — L'angelo risvegliatol 1901, La fisharmonica 1924.

Nova Scotia (prc. Nouvelle-Écoss), R. Kanados provincija, apimanti Naujosios Skotijos pusiasalį ir prie pat jo šiaurės kranto esančią Cape Breton salą; 54.565 km², 642.584 gyv. (1951), sostinė Halifax. N.S. sala jungiasi su žemynu 18,4 km pločio Chignecto sąsmauka. Krantai išraižyti fiordų, paviršius kalvotas ir uolėtas. N.S. yra liekana nudilusių kalnų, o pakraščių fiordai ir įlankos atsirado nugrimzdus vandenyno krantui. Klimatas yra labai ryškiai jūrinis, su nedideliais sezoniniais temperatūros skirtumais: Halifaxe temperatūra svyruoja nuo –5°C I mėn. ligi 18,5°C VII mėn. Atmosferos kritulių yra apie 1000–1200 mm. Žiemos sniego danga ligi 2 m storio. N.S. yra viena iš turtingiausių Kanados provincijų savo mineraliniais turtais; minkštosios akmens anglies iškasama per metus apie 6 mil. t (jos atvežama ir į JAV N. Anglijos uostus), ligi II pas. karo buvo gaunama žymus kiekis aukso, jos barito kasyklos duoda 97% visoj Kanadoj iškasamo šio mineralo, daug gipso ir kalkakmenio. Miškais apaugę 41.200 km², iš jų gaunama per metus apie 11 mil. m³ medžio. Ilgą laiką miško pramonė buvo svarbiausia provincijos pajamų versmė. Žemės ūky vyrauja gyvulininkystė ir sodininkystė.

N.S. garsi savo obuoliais (ypač jos Annapolio slėnis), kurių dideli kiekiai išvežama į užsienį. Žemės ūkiui tinka 31.300 km² ploto, bet išnaudojama (1958) tik apie 6000 km². Didelės ūkinės reikšmės yra žvejyba, nes artimi jai vandenys yra žuvingi. Didžiausi miestai: Halifax (84.433 gyv., 1951) ir Sydney (31.207). Provincijoj

Naujosios Skotijos gamtovaizdis

yra 3 univ.: Dalhousie Halifaxe (įkurtas 1818), Šv. Pranciškaus Ksavero Antigonishe (1866) ir Acadia Wolfvillej (1839).

N.S. buvo aptikta vikingų, bet europiečius su ja supažindino 1498 iš ten grįžęs Cabot. Tik 1604 pradėta kolonizuoti ir kurį laiką buvo pagrindinė prancūzų Akadijos kolonijos dalis. 1713 atiteko anglams, nuo 1867 Kanados.

W. R. Bird, This is Nova Scotia 1950. *A.B.*

Novati Francesco (1859–1915) italų literatūros istorikas; istorinio literatūros tyrimo metodo atstovas, Milano univ. prof. Su kitais 1883 įst. Giornale Storico della Letteratura Italiana, nuo 1904 leido Studi Medievali. Išsp. Storia letteraria d'Italia ²1926, Studi critici e letterari 1889, Attraverso il medio evo 1905.

Novatorius (lot.) asmuo kurioje nors srityje pradedąs vykdyti įvairias naujoves, žymius pakeitimus.

Novela (it. novella iš lot. novellus ‚naujas') t e i s ė — naujas įstatymas, įstatymo atskirų nuostatų pakeitimas(pataisymas). Taip pat didesnės kodifikacijos (teisyno) papildymas naujais įstatymais sudaro n. Lietuvoje prof. K. Šalkauskas buvo surinkęs į vieną knygą paveldėtųjų įstatymų, įvykusius papildymus Lietuvos nepriklaumybės laikotarpyje, ir pavadinęs knygą Novelės.

Novelė (it. novella) a n t i k i n ė j e s e n o v ė j e. N. šių dienų prasme graikuose atsirado gan vėlai, tačiau polinkis kurti pasakojimus buvo pažadintas jau anksti, ypač joniečiuose, kurie paskatą gavo iš rytų. Gyvenusius prie didžiųjų prekybos kelių į rytus joniečius anksti užplūdo turtinga Azijos pasakų, pasakėčių ir pasakojimų srovė. Pradžioje, tiesa, nesusikūrė savarankiška literatūros rūšis, betgi novelistinis elementas vaidino žymų vaidmenį dievų bei herojų sakmėse, ypač istoriniuose veikaluose, tenkindamas jei ne istorinės tiesos ieškančio istoriko, tai bent paprasto skaitytojo įnorį pasiskaityti beletristikos. Pradedant Homeru meistriškai komponuodami ir žavingai dėstydami joniečiai

mokėjo patraukti visą skaitytojo dėmesį. Herodoto istorija yra ištisos paskirų įvykių grandinės pasakojimas. Garsieji Herodoto veikalo novelistiniai pasakojimai Krezas, Arionas ir kiti. Helenistiniais laikais, kada joniečių įtaka vėl sustiprėjo, n. buvo neatskiriama istorinio veikalo dalis. Tada n. išaugo ir į savarankišką literatūros rūšį. Tai buvo erotiniai pasakojimai, tarp kurių garsiausios buvo Mileto istorijos, kurias vėliau savo romanuose panaudojo romėnai Petronius ir Apuleius. Novelistinis požiūris bei technika pravertė ir Senekai Vyresniajam (retorikui) romėnų teisinės kazuistikos reikalams, vaizduojant paskirus atvejus ir Valerijaus Maksimo pavyzdžių rinkiniui Factorum et dictorum memorabilium libri novem (Minėtinų darbų ir posakių 9 knygos).

Schissel von Fleschenberg, Die griechische Novelle 1913; *E. Rohde,* Der griech. Roman ³1914; *K. Reinhardt,* Herodots Persergechichten: Von Werken und Formen 1948. *A.Rkš.*

N. naujieji laikai trumpas, kondensuotas, vientisos intrygos ir originalios tematikos prozos kūrinys, kuriame autorius įmanomai bešališkai ir vengdamas nukrypimų vysto pasakojimą iki staigios, dažnai netikėtos, atomazgos. N. siužetai dažniausiai paimti iš konkrečios kasdienybės nutikimų. Stilius pasakotinis, kompozicija labai glausta, augančios įtampos, gimininga dramai. Labai dažnai n. įterpiama rėminiuose arba kronikiniuose pasakojimuose, kurie duoda rašytojui progos išreikšti savąją laikyseną arba nuteikti vienaip ar kitaip skaitytoją. Literatūrinis n. terminas vartojamas nuo renesanso laikų, pasirodžius pirmosioms knygoms su panašaus pobūdžio pasakojimais — Italijoje Giovanni Boccaccio Decamerone (1348–53), Prancūzijoje Margarete de Navarra Heptameron, Anglijoje Geoffrey Chaucer The Canterbury Tales (1391–99) ir Ispanijoje Cervantes Novelas ejemplares (1612). Bet jau antikinėj literatūroj užtinkami pirmi n. pradai Aristido (II a. pr. Kr.) trumpose išdaigose ir erotinėse apysakaitėse, vėliau gi viduramžiniuose trubadūrų Fable ir Contes. Boccaccio Decamerone yra klasiškos rėminės n. pavyzdys, kur puotos dalyviai paeiliui pasakoja įvairius nepaprastus savo išgyvenimus, pikantiškus, žaismingus ir dažnai nestokojančius amūrinio elemento, charakteringus savo nekasdieniškumu bei naujovišku traktavimu. Šia knyga sekė visa eilė imitacijų (Bandello ir kt.), kol n. žanras įsigalėjo visoje Europos, o vėliau ir pasaulinėje literatūroje. Vokiečių literatūroje pirmasai n. žanrą teoretiškai nagrinėjo F. Schlegel (Nachricht von den poetischen Werken des J. Boccaccio 1801), pabrėžęs simbolinį n. pobūdį, vėliau romantikai — ypač L. Tieck — akcentuoja n. glaustą architektoninę struktūrą ir staigią psichologinę atomazgą. Klasikai (Goethe) iškelia n. siužetinį šviežumą, įdomumą ir originalumą. H. v. Kleist, vienas iškiliausių vokiečių novelės meistrų, pasiekia tragiškos įtampos kulminaciją savo nepaprastai glausta, preciziškai dėsninga kompozicija ir pažymėtinai dinamiška sakinio slinktimi. Realizmas ieško n. psichologinės tiesos pirmoj eilėj, o impresionizmo ir vėliau ekspresionizmo reprezentantai mažiau dėmesio beskiria griežtai kompozicinei struktūrai, iškeldami nuotaikos, fragmentinio išgyvenimo ir subjektyvizmo elementus. XIX ir XX a. ypač gausūs n. kūrėjų: Prancūzijoj Merimé, Stendhal, Daudet, Maupassant, Bourget, Loti ir kt., Rusijoj Tolstojus, Puškinas, Leskovas, Gogolis, Turgenevas, Čekovas, Korolenko ir kt., Danijoj J. P. Jacobsen ir H. Bang, Vokietijoje, be jau minėtų, G. Keller, T. Storm, W. Raabe, A. Stifter, H. Grün, R. Binding, K. Edschmid, St. Andres ir kt., neminint daugelio pirmaeilių novelistų kitose tautose. Pažymėtina, kad anglosaksų kraštuose n. definicija skirtinga — novel sąvoka yra platesnė, apimanti taip pat didesnės skalės prozos kūrinius, kituose kraštuose vadinamus romano (plg. viduramžių romance) vardu. Todėl anglų kalboje lygiagrečiai naudojamas novelette terminas, nusakąs prozos kūrinius tarp romano (novel) ir short story (trumpų pasakojimų). Pastarasis gi terminas, atsiradęs JAV (O. Henry) ir šiandien prigijęs visam literatūriniam pasaulyje, apibrėžia beletristines miniatiūras, skirtingas nuo n. savo fragmentiškumu ir nepaisymu griežtų kompozicinių ar siužetinių reikalavimų. Tačiau ir anglosaksų kraštuose eilė rašytojų yra sukūrę klasiškų tradicinės n. pavyzdžių: Anglijoje Ch. Dickens, R. L. Stevenson, R. Kipling, J. Conrad, D. H. Lawrence, K. Mansfield, S. Maugham, A. Huxley ir kt., JAV E. A. Poe, H. James, K. A. Porter, E. Hemingway, T. Wolfe, W. Saroyan, W. Faulkner, F. S. Fitzgerald, E. Caldwell, J. T. Farrel, J. Steinbeck ir kt.

Lietuvių literatūroje n. žanro pradmenų jau randame M. Valančiaus, vėliau V. Kudirkos, Žemaitės, Biliūno, Šatrijos Raganos

ir Lazdynų Pelėdos prozoje. Dar ryškesnių n. metmenų ir konkrečių pavyzdžių užtinkame V. Krėvės, A. Vienuolio, I. Šeiniaus ir ypač J. Savickio kūryboje. Naujojoje prozoje daugelis rašytojų yra davę klasiškų (arba labai joms artimų) n.: J. Grušas, J. Jankus, A. Vaičiulaitis, P. Cvirka, L. Dovydėnas, N. Mazalaitė, S. Būdavas, St. Zobarskas, M. Katiliškis, P. Andriušis, A. Škėma, J. Švaistas, B. Gražulis, V. Tamulaitis, V. Ramonas, J. Kaupas, A. Landsbergis, A. Mekas, J. Mekas, L. Lėtas, K. Barėnas, P. Jurkus, J. Žukauskas, K. Inčiūra, V. Bičiūnas, J. Kralikauskas, A. Baronas, F. Neveravičius, K. Jankauskas ir kt.

M. Maack, Die Novelle 1896; *E. Walser,* Die Theorie des Witzes und der Novelle 1908; *O. Flake,* Der französische Roman und die Novelle 1912; *R. M. Mitchel,* Hevse and His Predecessors in the Theory of Novel 1915; *H. Weisser,* Die deutsche Novelle im Mittelalter 1926; *O. Walzel,* Das Wortkunstwerk 1926; *M. Puccini,* Grundzüge der italienischen Novelle 1928; *E. K. Bennet,* A History of the German Novel 1934; *W. Silz,* Realism and Realty 1954. *H.N.*

Noveletė (it. novellette) charakteringas muzikos kūrinėlis pasakojamo pobūdžio, susidedąs iš įvairių kontrastingų dalių, vaizduojančių atskiras pasakojimo dalis. N. sutinkame pirmąkart pas Schumanną — op. 21.

Novena (lot. novenus ‚po devynis') privati pamaldumo pratyba, kuri trunka 9 dienas pasiruošimui kuriai nors didesnei šventei, ar kokios nors malonės išmeldimui. N. ypač išplito XV a. ir kai kurios buvo popiežių apdovanotos atlaidais.

Noverre Jean Georges (1727–1809) prancūzų choreografas ir baleto reformatorius. Suvokęs baleto menines galimybes, jis reikalavo jį iškelti iš saloninio stiliaus, ragindamas atvaizduoti daugiau jausmus ir jų konfliktus. Jis sukūrė ballet d'action — veiksminį dramatinį baletą; stengėsi išmesti konvencionalius gestus ir judesius ir ėmėsi reformuoti kostiumus, galvodamas apie jų pritaikymą laisvesniam judesiui. Jo nuopelnu buvo panaikintos ir kaukės 1773. N. buvo Dupré mokinys; pirmąjį savo baletą pastatė 1749 Paryžiuje Les fêtes chinoises. Vienoje, susitikęs su kompozitorium Glucku, pastatė Ifigeniją Tauridėje. Po to buvo baletmeisteriu Paryžiaus operoje. Išleido Lettres sur la Danse et sur les Ballets 1760 (naujausia laida 1938), čia jis surašė visas savo revoliucionieriškas mintis apie šokį ir šokėjus. Taip pat išleido baletų libretus, kurių per savo gyvenimą parašė apie 150. *B.V.*

Novgorodcev Pavel Ivanovič (1866-1925?) rusų teisininkas, Maskvos univ. teisės filosofijos prof., atstovavęs idealistinei filosofijos srovei. Dalyvavo politikoje ir atstovavo kadetų partijai I Rusijos dūmoje, pasirašė Vyborgo atsišaukimą. Išsp. Istoričeskaja škola juristov 1896, Kant i Hegel v ich učeniach o prave i gosudarstve (gavo dr. laipsnį) 1901, Krizis sovremennago pravosoznanija 1909, Ob obščestvennom ideale 1917, Russian Schools and Universities in the World War 1929. Redagavo Problemy idealizma 1903.

Novgorodka Naugardo sidabrinė denga (XIV–XV a. sąvarta). Ji buvo žinoma ir istor. Lietuvoje, ateidama prekybos keliais iš Naugardo.

Novy 1. Frederick George (1864–1957) amerikiečių bakteriologas, pasižymėjęs bakterijų ir virų tyrinėjimais. Jo garbei viena bakterijų rūšis (Clostridium Novyi) pavadinta N. vardu.

2. Karl (g. 1890) čekų rašytojas, rašęs romanus iš darbo žmonių gyvenimo ir iš husitų sąjūdžio. Išsp. Železny kruh 1927–32 (41948), Chceme žit 1933 ir kt.

Novial viena iš dirbtinių kalbų, 1927 sudaryta kalbininko O. Jespersono, tačiau ji nepaplito.

O. Jesperson, An International Language 1928; ('') Novial Lexike 1930.

Noviciatas (iš lot. novicius ‚naujas, naujokas') bažnytinėje kalboje reiškia arba bandomąjį laiką, kai kandidatas ruošiasi vienuoliškiems įžadams, arba namus, kur tas pasiruošimas atliekamas; šia pastaraja prasme vartojamas ir naujokyno vardas. Kalbamojo pasiruošimo, vadovaujamo specialaus vyresniojo, vienintelis ir išskirtinis tikslas — formuoti naujoko charakterį šiomis priemonėmis: dvasiniais pamokymais bei nuolatine malda; pamokymais ar svarstymais, liečiančiais numatomus įžadus ir jų kandidato tinkamumą; dvasinėmis pratybomis, nukreiptomis į nusikratymą ydomis, apvaldymą aistrų ir įsigijimą dorybių. — Į n. priimami sveiki asmenys, sulaukę pilnų 15 metų, tam tikrą laiką (paprastai 6 mėnesius) buvo uždaroje religinėje auklėjimo įstaigoje (postulantai), stoją laisva valia ir neverčiami. Kanonų nuostatais n. negali stoti: vedusieji ar ištekėjusiosios, antrai pusei esant gyvai; vaikai, turį išlaikyti tėvus (ir senelius), ir antra vertus, nepilnamečių, dar neaprūpintų vaikų tėvai ar motinos; nepajėgią išsimokėti savo skolų ar turį įsipa-

reigojimų bei neišspręstų reikalų, galinčių sukelti bylinėjimąsi ir sudaryti vienuolijai sunkumo. — Stojąs į n. savo turto administravimą paveda savo nuožiūra kam kitam, tačiau turto vaisiais gali naudotis, jei vienuolijos konstitucija šio reikalo nesprendžia kitaip. Būdamas n., naujokas neturi teisės savo turto perleisti savajai vienuolijai, ar kuriai kitai religinei organizacijai ar šiaip kam, ir jeigu toks aktas būtų padarytas, savaime yra niekinis. — Kanonų teisė reikalauja, kad n. tvertų vienerius ištisus metus. Iš n. be leidimo, nors ir trumpiausiam laikui, pasišalinęs su mintimi atgal negrįžti, n. turi pradėti iš pradžios. Dėl ligos ar kitos svarbios priežasties išleistas ir užtrukęs daugiau kaip 30 dienų, taip pat praranda n. atliktą laiką. Iš n. naujokas gali kiekvieną momentą sava valia pasitraukti, ir vyresnieji gali jį atleisti. Iš apleidžiančio n. vienuolija neturi teisės reikalauti atlyginimo už išlaikymą. Atlikęs n. kandidatas daro vienuoliškus įžadus arba atleidžiamas; jei dėl jo tinkamumo abejojama, n. laikas gali būti pratęstas, bet neilgiau kaip 6 mėn.

Leitner, Handbuch des kath. Kirchenrecht III 1921; *T. Schaefer, O.F.M.,* De Religiosis 1947; *St. Woywood,* Practical Commentary of the Code of Canon Law 1952. *P.D.*

Novickienė Birutė žr. Grigaitytė-Novickienė, Birutė.

Novickij Ivan Petrovič (1844–1890) rusų istorikas, ir etnografas, dirbęs Kijevo univ. centriniame archyve, archeografijos komisijoje bei Kijevo statistikos skyriuje. Išsp. Materialy po istorii krestjan XV–XVII v., Očerk istorii krestjanskago soslovija v Jugozapadnoj Rossii 1878, Slovar dlia objasnenija juridičeskich terminov starago aktov vago jazyka 1871, Ženščina i ee položenije v malorossijskich narodnych pesniach (Kijevlianino almanachas) 1889.

Novicky-Jakus Stephanie (g. 1927 Čikagoje, Ill.) pianistė, kompozitorė. 1945 lankė University of Southern California Los Angeles. 1946 laimėjo pirmą vietą suruoštuose Chicago Tribune vakarinių valstybių pianistų varžybose dalyvauti viešame koncerte Chicagoland Music Featifal Soldier's Field. 1950 baigė B.M. diplomu pianino specialybę Chicago Musical College ir čia pas prof. Ernst Křenek pradėjo studijuoti kompoziciją. Yra parašiusi vaikams pianino kūrinių, kurių keletą 1952 išleido Willie Music Co. Parašė dainų solo su piano pritarimu, pianui sonatą, smuikui didesnį kūrinį, styginį trio ir eilę kitų kūrinių. Ištekėjo už adv. Kenneth W. Jakus. *J.Ž.*

Novickis 1. A l e k s a n d r s (g. 1888) latvių katalikų teologas. 1920–38 Rygos dvasinės seminarijos prof. 1938–40 Romos katalikų teologijos fak. kanoniškosios teisės prof. 1937 pakeltas Šventojo Tėvo rūmų prelatu. 1928–38 Latgalės katalikų žurnalo (Katoļu Dzeive) redaktorius; paskelbęs tenai visą eilę teologinių raštų. 1944 paliko Latviją ir išvyko į Ispaniją.

2. A n t a n a s (g. 1894 I 23 Diržių k., Žeimelio vls., Šiaulių aps.) dipl. statybos inž., ats. inž. plk. ltn. 1913 baigė Mintaujos gimn. ir tais pat metais įstojo į Rygos politechnikos inst., 1915–16 mokėsi Maskvoje (evakuotam Rygos institute). 1916 mobilizuotas ir išsiųstas į frontą. 1917 mokėsi karo inžinerijos mokykloje Kijeve. 1919 I 4 stojo savanoriu Lietuvos kariuomenėn: pradėjo leitenantu, o 1930 išėjo atsargon inž. plk. ltn. 1919 Kauno komendantūros adjutantas, 1920–21 artilerijos brigados adjutantas. 1923–25 mokėsi karo inžinerijos mokykloje Versaille ir ją baigė karo inž. laipsniu. 1930 VDU gavo statybos inž. laipsnį. 1925–26 Aukštųjų karo technikos kursų mokymo dalies vedėjas ir kursų lektorius. 1925–31 karo mokyklos ir Aukštųjų karininkų kursų lektorius. 1926 respublikos prezidento dr. K. Griniaus adjutantas. 1927–30 generalinio štabo IV skyriaus susisiekimo dalies vedėjas. Apdovanotas Vyčio Kryžiumi. 1931–40 vyr. statybos inspektorius, 1940 statybos ir sauskelių departamento direktorius. 1941 laikinosios Lietuvos vyriausybės susisiekimo ministras, 1941–44 statybos valdybos valdytojas. 1947–49 Vliko vykdomosios tarybos kultūros tarnybos valdytojas. 1949 atvyko į JAV ir dirba architektų biure — ruošia projektus gyvenamų namų, mokyklų, bažnyčių. Lietuvoje yra paruošęs ir įvykdęs daug statybinių projektų — Kauno miesto ligonių kasos rūmų (bendradarbiaujant su arch. V. Landsbergiu), Darbo rūmus Kaune, Kauno miesto ligonių kasos sanatoriją Kulautuvoje ir kt. Daug kartų dalyvavo arba vadovavo įvairioms delegacijoms užsienyje. Lietuvos mūrinės statybos pla-

A. Novickis

nui sudaryti komisijos narys, 1939/40 akcinės Statybos b-vės vicepirmininkas, 1939–40 SSSR ir Lietuvos sienai nustatyti komisijos narys. Pirmininkavo komisijai, kuri 1948 suredagavo statybos įstatymo projektą (išsp. 1952 — Lietuvos ūkio atstatymo studijų darbai, V sąsiuvinis).

Mintaujos gimnazijoje priklausė lietuvių moksleivių kuopelei, 1913 stud. Vilties ratelio valdybos sekretorius, 1931–38 Lietuvių inžinierių sąjungos valdybos sekretorius, Savanorių kūrėjų ir Atsargos karininkų sąjungos narys. 1945 Schwarzenbacho stovyklos pirm., 1945–46 Wünsiedelio stovyklos pirm., 1946–47 Regensburgo liet. bendruomenės apygardos pir. 1950 Amerikos lietuvių tautinės Sandaros Naujorko kuopos pirm., 1950–57 Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos Naujorko kuopos pirm. 1911 Mintaujoje redagavo lietuvių moksleivių laikraštėlį Pirmas Žingsnis. Dirbdamas karo mokslo valdyboje, redagavo informacinius biuletenius apie kaimynų karines pajėgas. Parašė patvariosios fortifikacijos kursą (šapirografuotas leidinys). Bendradarbiavo Rygos Garse, Lietuvos Žiniose, Karyje, Karde, Savivaldybėje, Mūsų Žinyne, Technikoje ir Ūkyje.

3. Raimundas (1736–1806 IV 6 Marijampolėje) marijonų vienuolijos generolas. Baigęs mokslus marijonų mokyklose, ėjo lektoriaus, generolo sekretoriaus ir asistento pareigas. 1776 išrinktas generolu tuoj ėmėsi reformų. Kadangi iki tol marijonų ordinas buvo pranciškonų (reformatų) globoje, N. gavo iš Šv. Sosto visišką marijonų nepriklausomybę nuo pranciškonų. Tuo tikslu N. pagamino reformuotus marijonų įstatus, kur buvo labiau pabrėžta mokyklų steigimas, liaudies mokymas, misijos, brolijų organizavimas; įstatus 1786 pop. Pijus VI aprobavo ir kitais metais suteikė marijonams privilegijas, kokias turi ir kiti ordinai. N. matydamas, kad per 3 metus (tokiam laikui buvo renkami generolai) nesuspės pravesti visų reformų, išsirūpino iš Romos patvirtinimą generolo pareigose antram trimečiui, o paskui jau buvo išrinktas pagal naujus įstatus 6 metams. Jo valdymo metu marijonų vienuolija pasiekė savo didžiausio išsiplėtimo, nes turėjo 19 vienuolynų ir apie 180 narių vienuolių. Jo vadovavimo metu įkurti Jonavos, Igliaukos, Volpos, Berezdovo, Ostrikovo, Romos (prie šv. Vito bažnyčios) vienuolynai. Edukacinės komisijos plane įsteigė mokyklas prie kiekvieno vienuolyno. Marijonų studijas sukoncentravo Rasnoje teologams, o Marijampolėje filosofams. Susitaręs su Prienų klebonu Mykolu Karpavičium ir Prienų seniūnu Mykolu Butleriu išgavo iš Vilniaus vyskupo Marijampolės parapijos ir Igliaukos filijos įsteigimą. Suintensyvino marijonų misijas liaudžiai, paskirdamas misijų prefektus ir parašydamas labai smulkią misijų programą. Marijonų archyve yra daugybė jo raštų, iš kurių matyti N. organizaciniai gabumai, nepaprasta energija ir kilni jo dvasia.

J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija I, 1938, 430. *J.V.*

4. Zigmantas (g. 1880 III 11 Naujapolės vsd., Betygalos vls., Raseinių aps.) kalnų inž. 1903 baigė Jekaterinaslavo kalnų inst. ir gavo kalnų inž. diplomą. 1924 Lietuvos univ. jaunesnysis asistentas mineralogijos katedroje, nuo 1926 dėstė kristalų optiką, 1927 pakeltas vyr. asistentu. 1937 vyr. asistentas mechaninės technologijos katedroje. Bendradarbiavo Technikoje ir spausdino metalų apdirbimo klausimais — Dabarties krosnys termininiam metalų apdirbimui (Technika 7, 1933), Špyžplienio gamybos progresas (t.p.), Aliuminis, jo gamybos būdai ir jo gamybos perspektyvos Lietuvoje (t.p. 8, 1935; 10, 1939; 8 ir 10, 1942).

Novikov 1. Jakov Aleksandrovič (Novicov Jacques; 1843–1912) rusų kilmės sociologas, atstovavęs biologinei krypčiai, artimas organicizmui. Drauge su visuomeninio darvinizmo skelbėjais (Gumplowicz, Ratzenhofer, Vaccaro) pagrindiniu visuomenės dėsniu laikė kovą. Tačiau savo veikale La critique du darwinisme social griežtai pasmerkė klaidingas pažiūras į karą ir kovą dėl būvio, teigdamas, jog nūdien brutali fizinė kova turi būti pakeista idėjų kova. Iš jo raštų paminėtini: Les lutte entre sociétés humaines 1893, La théorie organique des sociétés 1899, Conscience et volonté sociales (Libr. gén. de Droit et de Jurisprudence 1897).

2. Nikolai Ivanovič (1744–1818) rusų rašytojas, publicistas, masonų veikėjas. Leido satyros laikraščių ir mokslo žurnalų. 1779 buvo Maskvos univ. kuratoriumi. Jo satyros žurnalai pasižymėjo taiklumu ir drąsa, todėl jis suėjo konfliktan su Kotrynos II administracija ir buvo nuteistas 15 metų Šlisselburgo tvirtovėn. Caras Povilas I bausmę dovanojo. Raštų rinkinys — Izbrannyje proizvedenija 1951.

Novikov-Priboj Aleksej Silyč (1877-1944) rusų rašytojas, pasižymėjęs istoriniu romanu Cusima (išverstas liet.) ²1940. Kiti veikalai: Morskije rasskazy 1917, Solenaja kupel 1929.

Noviodunum (Naujapilis) dažnas keltiškas miestų vardas senovėje: suessionų N., dabar Soissons prie Aisne, biturigų Akvitanijoje, dabar Nouan, leukų N. srityje Belgica tarp Matrona ir Mosella, dabar Neufchateau prie Maaso, edujų N. prie Loire, dabar Nevers.

Noviomagus (Naujaturgis) dažnas, ypač š. Galijoje keltiškas miestų vardas senovėje: treverų N., romėnų miestas belgų Galijoje, dabar Neumagen prie Mozelio, žinomas gausiais romėnų laikų radiniais (dabar Triero muziejuje). 1884 buvo rasti į Konstantino tvirtovės mūrų įmūryti vad. Neumageno reljefai, II ir pirmosios III a. po Kr. pusės romėnų paminklai iš kalkakmenio ir smiltainio (kapų aukurai ir pastapai, bokštai). Jie vaizduoja kasdienio gyvenimo scenas (medžioklę, cirką, vyno krovimą į laivą ir kt.); batavų N., šių dienų Nijmegen Olandijoje, nemetų, dabar Speyer, viromandų, dabar Nyon, legzovijų, dabar Lisieux.

De Waele, Noviomagus Batavorum 1931. *A.Rkš.*

Novi Sad (vok. Neusatz) Jugoslavijos mst. Serbijoje, prie Dunojaus ir Aleksandro kanalo; apie 85.000 gyv. (1958). Žemės ūkio mašinų, elektros reikmenų, tekstilės, porcelano ir kt. pramonė, prekybos akademija. Pravoslavų vyskupo rezidencija, katedra, teatras. Ligi prijungiant prie Jugoslavijos (1919), N.S. buvo Vengrijos serbų kultūrinis centras, kuriam vadovavo jų literatūros d-ja Matica Srbska. N.S. įkurtas XVIII a. ir 1848–49 revoliucijos metu buvo beveik visas sunaikintas. 1941 užimtas vengrų ir ligi 1945 buvo Vengrijos.

Novius I a. pr. Kr. pradžios liaudinės komedijos atellanos (nuo Kampanijos miesto Atella) romėnų poetas. Drauge su Pomponijum įvedė šią komedijos rūšį į literatūrą.

Novočerskask mst. p. Rusijoj, 53 km į š. rytus nuo Rostovo, prie Dono ir Aksajos santakos, per 120.000 gyv. (1958). Didžiausia Rusijoje cemento gamyba, lokomotyvų, šaudmenų, tekstilės ir mašinų pramonė. Kukurūzų, vyno ir medžio sutelkimo vieta eksportui; 4 aukštosios m-los. N. buvo įkurtas 1805 iškėlus gyventojus iš buvusio prie Dono Senojo Čerkasko, kurį upė dažnai apsemdavo.

Novojelnia mstl., glžk. st. Naugarduko aps., Molčadės ir Jatros upių santakoj. N. yra bažnyčia, vidurinės mokykla, paštas, sanatorija.

Novokainas prekyboje vartojamas anestezinės medžiagos chlorovandenilio druskos pavadinimas. N. yra kartaus nemalonaus skonio milteliai, dažnai vartojami medicinoje įšvirkštimui vietoje kokaino (0,5–2% skied.); išviršinei anaštezijai netinka. N. geras privalumas tas, kad jis nesužadina liguisto palinkimo jį vartoti, kaip kad kokainas.

Novokuibyševsk Rusijos mst. 23 km į pietų vakarus nuo Kuibyševo; 63.000 gyv. (1959). N. yra visai naujas mst., išaugęs po II pas. karo. Asfalto, betono, plytų, medžio, gėrimų pramonė; 2 mechanikų m-los.

Novomoskovsk mst. r. Ukrainoj, deš. Samaros upės (Dniepro intako) krante, 24 km į š. rytus nuo Dniepropetrovsko; apie 20.000 gyv. N. yra didelis plytų gamybos centras. XVII a. jį užėmė Zaporožės kazokai, o 1687 kng. Galicinas ten pastatė Ust-Samaros tvirtovę.

Novorosijsk uostas p. Rusijos š. Kaukazo pajūryj, 4,5 km pločio ir 7 km ilgio Juodosios jūros įlankoj, atviras smarkiems š.r. vėjams (borai), nuo kurių kenčia uosto darbai; apie 120.000 gyv. (1958; 1939 — 95.280). Didelė cemento gamykla, naftos rafinerijos, motorų pramonė. Pro N. išvežama cementas, naftos produktai, potašas, tabakas, vynas ir vaisiai.

Novosibirsk, anksčiau Novo-Nikolajevsk, mst. Rusijos v. Sibire prie Obės upės toje vietoje, kur ją kerta transibirinis geležinkelis, 55°6′ š. pl.; 887.000 gyv. (1959; 1956 — 731.000, 1939 — 405.600). N. yra naujas mst., įkurtas 1896, o 1915 iš jo nutiestos geležinkelio linijos į Barnaulą, Bijską ir Semipalatinską. 1930 N. tapo sujungtas geležinkeliu su Turkestanu. Žemės ūkio mašinų, medžio, žemės ūkio produktų ir kt. pramonė. Į pietus nuo mst. 1956 baigta statyti ant patvenktos Obės 450.000 kW galingumo jėgainė. Prie jos 1957 pradėtas statyti Sov. Rusijos mokslų akademijos ‚mokslo miestas'. Jame numatyta apgyvendinti 35.000 žmonių — mokslininkų su pagalbiniu personalu ir šeimomis. Iš jų bus 2000 mokslininkų tyrinėtojų. Veiks ir specialus univ. su apie 3000 stud. ir 4000 mokomojo personalo. Mokslo miestui skirtas uždavinys surasti tinkamiausius būdus Sibiro ūkiniam išnaudojimui.

Prieš I pas. karą gyveno lietuvių: dalis buvo tremtiniai, kiti atsikraustę ir gavę žemės. Vieno sodžiaus lietuviai turėjo knygyną, prenumeravo lietuviškų laikraščių. N. lietuviai kovojo su lenkais dėl lietuviškų pamaldų .

Novosilcev Nikolai Nikolajevič (1761-1836) rusų valstybininkas ir diplomatas, grafaitės Strogonovos pavainikis sūnus. Carės Kotrynos II valdymo metu buvo rūmų pažas. 1783 pradėjo tarnauti gvardijoje, 1788 pasižymėjo kariaudamas su švedais, 1792–96 dalyvavo gen. Krečetnikovo korpuse, kuris veikė Lietuvoje ir Lenkijoje. 1794 dalyvavo užimant Varšuvos priemiestį Pragą. Išsitarnavo papulkininkio laipsnį, 1796 pasitraukė iš kariuomenės ir išvyko studijuoti gamtos mokslų Anglijon. Buvo geruose santykiuose su didžiaisiais kng. Konstantinu ir Aleksandru ir pats Povilo I valdymo metu priklausė liberalų būreliui. Įsiviešpatavęs caras Aleksandras I, tuoj iškvietė N. iš Londono ir paskyrė ypatingų reikalų valdininku: 1802 sinodo reikalų, 1803–04 Petrapilio apygardos globėju ir mokslo akad. pirmininku. 1804 buvo siunčiamas atlikti diplomatinę misiją Anglijon, 1805 Prancūzijon. Nuo 1807 N. buvo caro Aleksandro I artimiausias bendradarbis. Jis sudarinėjo įvairioms administracijos sritims projektus — parašė memorandumą dėl Lietuvos sujungimo su Lenkija (Russkaja Starina XXXV t. 1882), Lenkijos konstitucijos projektą. Jo dokumentų rinkinys 1831 sukilimo metu sudegė. 1813–30 ėjo įvairias atsakingas pareigas Lenkijoje ir Lietuvoje. Nuo 1821 Rusijos vietininko Lenkijoje didžiojo kunigaikščio Konstantino patarėjas, 1824–30 Vilniaus mokslo apygardos kuratorius (globėjas). Po sukilimo 1831 N. perkeltas Petrapilin ir paskirtas valstybės tarybos nariu, 1836 pirmininku. Jau N. Lenkijoje garsėjo girtavimu, palaidu gyvenimu, kyšių ėmimu. Vos tik apėmęs caro komisaro vietą Lenkijoje, N. tuoj visais įmanomais būdais spaudė iš žydų kyšius: už atleidimą nuo rekrutų, svaigalų gamybą ir kitas paslaugas. Lietuvos žydai esą buvę įteikę 20.000 dukatų, kad jiems nebūtų taikoma rekrutų sistema. N. kyšį paėmęs, bet pažadų netesėjęs. Nuo 1823 N. siautėjo Vilniuje. Jis vadovavo komisijai, kuri aiškino jaunimo slaptas organizacijas. Jo pastangomis buvo išaiškinta slaptą filaretų ir filomatų (žr.) veikla ir dėl tos veiklos nubausta apie 108 studentai ir moksleiviai. N. dėl politinių bylų ne tik įgijo carinėje Rusijoje garbės, bet nemaža susikrovė ir turtų. Valdžia padovanojo Slanymo ekonomiją ir 30.000 dukatų, o pats N. pasisavino daug masonų turtų. N. Lietuvos gyvenime paliko atminimą žiauraus biurokrato, beširdžio jaunuomenės veiklos tramdytojo, nes eilėraščio posme įžiūrėjo valstybės išdavimą. N. žiaurus elgesys su jaunuomene buvo viena iš paskatų rengti sukilimą. 1831 N. pats su kariuomenės sargybomis ėjo ir darė kratas studentų butuose.

N. Novosilcev

J. Lelewel, Novosiltzov à Vilna 1844; *Sz. Askenazy,* Rosya a Polska 1815–1830, 1907; ('') Dwa stulecia (XVIII–XIX) 1910; *A. Kraushar,* Miscellanea historyczne (Senator N. i cenzura królewstwa kongresowego (1819–1829) 1913; *A. Mickevičius,* Vėlinės (vertimas J. Marcinkevičiaus) III dalyje Lietuva (prologas), VIII scena (veikia pats senatorius Novosilcevas) 1958. *P.Č.*

Novošachtinsk p. Rusijos mst., pakeliui iš Voronežo į Rostovą; 104.000 gyv. (1959; nuo 1939 gyv. skaičius padidėjo 116%). Akmens anglies kasyklos, drabužių, kokso, maisto produktų, mašinų gamybos pramonė; 3 technikos ir kelios kitos m-los.

Novo-Troick r. Rusijos mst. Čkalovo srityj, deš. Uralo upės krante; 57.000 gyv. (1959; gyv. skaičius nuo 1939 padidėjo 2100%). Maisto produktų, statybinių medžiagų, metalo pramonė, statybos technikumas.

Nowaczyński Adolf (1876–1944) lenkų dramaturgas, reto sąmojaus publicistas, paskvilininkas, endekų spaudos bendradarbis, puikus stilistas, literatūros kritikas. Išsp. Małpie zwieciadło 1902 (²1909), Facecje sowizdrzalskie 1903, Studja literackie, Oskar Wilde 1906, Wczasy literackie 1906, Pamflety 1930, Smocze gniazdo 1905, Bóg Wojny 1908 (liet. išversta 1923), Car Samozwanuec 1909, Wielki Fryderyk 1910, Cyganeria Warszawska 1912, Komendant Paryża 1923, O wiośnie narodów 1923, O żonach dobrych i zlych 1931, Człowiek i Cezar 1937. Redagavo Liberum veto, Młodość Chopina.

Nowa Huta p. Lenkijos naujas pramonės centras, pradėtas kurti 1949 prie r. Krokuvos pakraščio. N.H. skiriamas sunkiajai metalo pramonei — plieno, plieno valcuotų plokščių, kokso, mašinų gamybai. Jau

1950 turėjusi apie 100.000 gyv., 1951 tapo įjungta į Krokuvos administraciją.

Nowak 1. Josef (g. 1901) vokiečių dramaturgas. Išsp. Menschwerdung 1931, Eine Frau und drei Mädchen 1941, Spuren im Schnee 1942, Die Dame mit dem Weissfuchspelz 1944, Felix der Uuglückliche 1946, Die Frau von Ithaka 1948, Nacht an der Newa.

2. Karl Friedrich (1882–1932) politinis rašytojas. I pas. kare buvo fronto korespondentas ir turėjo progų sutikti karo vadus bei patirti iš jų karo tikslus. Išsp. Der Weg zur Katastrophe 1919, Die Katastrophe der Mittelmächte 1921, Chaos 1923, Versailles 1927. Išleido gen. Hofmanno atsiminimus — Aufzeichnungen 1930.

Nowakowski 1. Edward (1829–1903) lenkų kapucinas. Baigęs matematikos fak. Kijevo univ., 1860 įstojo į kapucinų ordiną. Filosofijos mokslus baigė Liubline, teologijos mokėsi Varšuvoje. Dėl dalyvavimo 1863 sukilime rusų valdžios buvo suimtas ir nuteistas mirti, įtakingiems asmenims užtarus, buvo išsiųstas į Sibirą, kur gyveno Usole ir Tunkoje 8 metus. 1873 amnestuotas grįžo Lenkijon ir atsidėjo literatūros darbui. 1880 išv. kunigu, gyveno Krokuvos kapucinų vienuolyne. Svarbiausias jo darbas: O cudownych obrazach w Polsce Przenajśw. Matki Bożej 1902, kuriame aprašyti ir Lietuvoje esą stebuklingi Marijos paveikslai, iš viso 78 (vien tik Vilniuje 27); be to, monografijos apie Marijos paveikslus Aušros Vartų ir kt. vietų. Taip pat parašė Wspomnienie o duchoweństwie polsce w Syberyi w Tunce 1875, Kościoły i klasztory zakanów reg. św. Franciszka w Polsce 1896 ir kt.

O. Floryan, Krótki życiorys O. Wacława N. 1903.
J.V.

2. Franciszek (1813–1881) lenkų rašytojas, mokytojas, mokė didžiūnų vaikus. Parašė De Demetrio I Magnae Russiae Duce, Ivani filio 1839, Zródla do dziejów Polski 1841.

3. Janusz Ferdinand (1832–1883) lenkų gydytojas ir literatas. Išsp. Wycieczka na Litwę.

Nowakowski-Temka Zygmunt (g. 1891) lenkų rašytojas, publicistas. Iš jo veikalų vertimų parūpino St. Westfalis N. Romuvoje. Išsp. Tajemniczy pan 1925, Rubikon 1935 ir kt.

Nowe miasto Žygimanto III laikais buvo vadinamas K. Naumiestis.

Nowo Słowo dienraštis nuo 1940 I 14 leistas Vilniuje.

Nowicki 1. Emeljan Klemens (1781–1876) gydytojas, baigęs Vilniaus univ., Varšuvos univ. prof. ir chirurginės klinikos vedėjas.

2. Ferdinand (1812–1903) gydytojas, baigęs Vilniaus medicinos akademiją, vertėsi laisvąja praktika Gudijoje. 1863 ištremtas į Sibirą. 1880 grįžo ir apsigyveno Vilniuje.

Nowiny nuo 1920 Kaune leistas lenkų k. savaitraštis. Jį leido ir red. Ministrų kabineto pavestas P. Ruseckas, 1923–26 red. J. Kasakaitis, vėliau red. ir leidėju rašėsi St. Vilkickis; sustojo 1928.

Nowiny Litewskie 1918 XI 13 — XII 27 Lietuvos valstybės tarybos Vilniuje leistas savaitinis laikraštis; sustojo Vilnių okupavus bolševikams.

Nowiny Wileńskie 1921 V 24 — 1922 IV 17 ėjęs Vilniuje laikraštis, kurio leidėju — rašėsi W. Kozłowski, bet leido Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas ir red. M. Biržiška. N.W. lenkų valdžios buvo sustabdytas. Taip pat N.W. išleido ir knygų (Maironio, A. Janulaičio, A. Rimkos, K. Puidos, A. Vienuolio ir kt.).

Nowy Sącz mst. p. Lenkijoje į p. rytus nuo Krokuvos prie Dunajeco upės; apie 25.000 gyv. (1959). N.S. yra prie Karpatų kalnų, guralų gyvenamoje srityje. XIV a. jis buvo iškilęs kaip prekybos su Orientu centras ir naudojosi Kazimiero D. globa. Mieste išlikusi įdomi XIV a. pranciškonų bažnyčia.

Nowowiejski Feliks (1877–1946) lenkų dirigentas ir kompozitorius. 1909–14 buvo Muzikos d-jos direktorius Krokuvoje, 1920–27 Poznanės konservatorijos prof. Daug koncertavęs įvairiuose Europos kraštuose ir JAV. 1931 Londono vargonų muzikos d-jos buvo pakeltas garbės nariu. 1935 gavo Lenkijos valstybinę muzikos premiją. Tais metais pop. Pijaus XI buvo pagerbtas popiežiaus šambeliono garbės titulu. Savo kūryboje kiek konservatyvios linijos, pasižymi rafinuotumu, polifonine faktūra, geru pažinimu rašomų instrumentų technikos. Parašė 4 operas (Legenda Baltyku, Dzwon Zygmunda ir kt.), baletą Tatra, oratorijas Quo vadis ir Suradimas Švento Kryžiaus ir kitus choro veikalus, mišias, motetus, psalmes, dvi simfonijas, koncertines uvertiūras, simfonines poemas, koncertą violončelei, vargonams. *Iz.V.*

Nozema (Nosema) pirmuonių tipo, sporagyvių klasės, mikrosporidijų būrio mikroskopinio dydžio gyviai parazituoją dažniausiai vabzdžių, rečiau žuvų, varliagyvių, kūne, kur veisiasi mažomis sporomis. N. sukelia ligas — nozematozę, pebriną ir kt. N. apis sukelia bičių viduriavimą; n. bombycis susirgdina šilkaverpių vikšrus liga pebrina (žr. Sporagyviai).

Nubai (nuba) sudaniečių negrų kiltis, gyvenanti Nubos kalnyne ir Kardofane, apie 300.000 (1947). Jų kuopiniai kaimeliai kalnų atšlaitėse, o pirkutės būdingais kūginiais stogais. Žemę įsidirba kapliu, nors dar neišnykęs tebėra ir kasiklis.

S. N. Nadel, The Nubas 1947.

Nubija sritis š.r. Afrikoje tarp Raudonosios jūros ir Libijos dykumos, abipus Nilo tarp Asuano (Aswano) ir Chartumo. Tai dykumų ir stepių šalis, apimanti ir Nilo slėnį nuo Asuano ligi Baltojo ir Mėlynojo Nilo santakos. N. neturi aiškių ribų; jos šiaurės dalis priklauso Egiptui (Jungtinei Arabų Respublikai), o pietų (didesnė) Sudanui. Jos vardas kilo iš nubijų genties mahas žodžio nob ‚vergas'. Nilo slėnyj ir kitose įmanomose gyventi vietose sutinkami nomadai bečai ir sėsliai nubiai, kurie yra tamsiaodžiai, bet ne negrai, chamitai. Jie yra aukšto ūgio, grakštūs, geri žemdirbiai ir turi savo kalbą. Jie senovės Egipte buvo samdomi policijos tarnybai, o VIII a. pr. Kr. iš jų kilo 25-ji faraonų dinastija. N. dykuma yra laikoma viena pavojingiausių dykumų pasaulyj. Jos š. pakraštyj 1959 žuvo amerikiečių-prancūzų studentų ekspedicijos dalyviai, mėginę ją perkeliauti dviem mažais automobiliais. *A.B.*

Istorija. Jau gilioje senovėje N. buvo gyvenama gimininguų senovės egiptiečiams gyventojų. Kraštas buvo daugiausia Egipto faraonų valdomas, ypač nuo XVIII dinastijos. N. sostinėje Napatoje ir kituose miestuose faraonai yra pastatydinę puošnių rūmų, šventyklų. VIII a. pr. Kr. pabaigoje iškilo N. ir Kušo valdovas Kašta ir užkariavo Egiptą; jos valdovai valdė Egiptą kaip XXV dinastija (712–633 pr. Kr.). VII a. pr. Kr. įsibrovę asirai išvarė nubius iš Egipto. N. sostinė iš Napatos buvo perkelta į Meroe, kuri IV a. po Kr. viduryje Etiopijos buvo užimta. VI a. priėmusi krikščionybę drauge su Etiopija ilgai priešinosi islamui. Tik 1366 mameliukai pajėgė užimti N. ir privertė gyventojus priimti islamą. N. suskilo į daug mažų valstybėlių. 1820–22 N. užkariavo Egipto valdovas

Nubijos gamtovaizdis

Nubietė

Mahometas Ali. XIX a. pabaigoje nubiai rėmė mahdistus. Senieji nubiai yra sumišę su atsikėlusiais į N. negrais ir vėliau įsibrovusiais arabais. Šiandien nubiai daugiausia Egipto miestuose dirba kaip patarnautojai ir šoferiai. Nubių kalba suskilusi į daugelį dialektų, kurių yra 2 pagrindiniai: Nilo ir kalnų nubų. Jų kalba priklauso Sudano kalbų grupei. Senovėje nubiai turėjo savo raštą, kurio dokumentų yra išlikę keletas krikščionių raštų senovės nubiečių kalba.

D. Westermann, Geschichte Afrikas 1952; *J. H. Breasted,* A History of Egypt 1942; *E. Budge,* History of Ethiopia, Nubia and Abysinia 1928; *F. L. Griffit,* The Nubian Texts of the Christian Period 1913; *E. Zyhlarz,* Grundzüge der nubischen Grammatik im christ. Frühmittelalter 1928.

P.Plk.

Nucha mst. Sovietų Rusijos okupuotame Azerbeidžane, prie Nachičevanio upės ir kalnų kelio, jungiančio Baku su Tiflisu; apie 30.000 gyv. (1958). N. yra didelis šilko pramonės centras su 5 šilko verpyklomis. Chanas Hadži Čeliabi XVIII a. padarė N. savo sostine, kuria jis išbuvo ligi rusų okupacijos 1819.

Nudizmas (lot. nudus ‚nuogas') nuogybės kultas. Tendencija, paremta natūralizmo, higienos ir estetikos motyvais, vaikščioti nuogiems abiejų lyčių asmenims kartu. Nudistai laiko gėdos bei seksualinio drovumo jausmus nesveikais, civilizacijos išgalvotais reiškiniais, kuriuos reikią pamažu išgyvendinti. Šiam tikslui pasiekti įvairiuose kraštuose veikia nudistų rateliai. Tada n. pasidaro šūkis ir socialinis pagrindas. Jis turi šiandien ne tik savo literatūrą, bet ir statutus, šios ideologijos vadus ir organizacijas su specialiomis tai ideologijai praktikuoti vietomis. Ši tendencija buvo žinoma ir senovėj, tačiau iš naujo atgimė ir susiformavo tik naujaisiais amžiais. Ypač plačiai buvo prigijusi prieš-hitlerinėj Vokietijoj, kol nacionalsocialistinė valdžia uždraudė viešą nudizmo praktiką. Net Klaipėdos krašte veikė viena nudistų d-ja, kuri rinkdavosi vienam pajūrio kopų miškely. — Šalia suminėtų sveikatos ir natūralaus grožio motyvų, n. galima įžiūrėti ir kai kurių patologinių tendencijų (žr. Narcizmas, Ekshibicionizmas).

H. Suren, Der Mensch und die Sonne [45]1930; *Ph. Küble,* Nacktkultur 1926.

J.Lgm.

Nuėmimas nuo kryžiaus veiksmas aprašomas Evangelijose (Mato 27, 57–61; Morkaus 15, 43–46; Luko 23, 50–56; Jono 19, 38). Ikonografijose n.n.k. Jėzaus Kristaus laidojimo ir prisikėlimo cikle sudaro pirmą sceną. V. Europoje X–XI a., pvz. Egberto kodekse (žr.) n.n.k. apsiriboja Juozapo iš Arimatėjos bei Nikodemo figūromis, kurie, evangelijų liudijimu, Jėzų Kristų nuo kryžiaus nuėmę ir palaidoję. Bizantijos iliustracija nuo IX a. sceną pasakoja plačiau: veiksme dalyvauja šv. Marija, šv. Jonas ir moterys. XII–XIII a. ypatingas dėmesys skiriamas Dievo Motinai, kuri globia nusvirusią Jėzaus Kristaus galvą. Vėlyvojoje gotikoje XIV–XV a. įterpiamas šv. Marijos apalpimo motyvas (svenimento). N.n.k. scenos dramatiškumas leido kai kuriems meistrams jai suteikti centrinę reikšmę monumentalinėje

Nuėmimas nuo kryžiaus (Egberto kodeksas iš X a.)

R. van der Weyden Nuo kryžiaus nuėmimas (XV a.)

kompozicijoje, plg. Nicola Pisano reljefą S. Martino bžn. fasade Lukoje arba paveikslus tapytus Rogier van der Weyden, Filippino Lippi, Perugino, Daniele da Volterra (žr. pav. LE XVII, 237), Rubenso.

Nuevo Laredo mst. Meksikos Tamaulipa's vst., prie Rio Grande del Norte (priešais Laredo Texas vst., JAV); 57.669 gyv. (1950). Aerodromas, sienos perėjimo vieta; čia prasideda iš š. pusės tarpamerikinis plentas, kuris su mažomis pertraukomis, eina išilgai Vidurio ir Pietų Ameriką.

Nuevo Léon vst. š.r. Meksikoje, JAV pasienyj; 65.103 km², 812.831 gyv. (1953), sostinė Monterrey. Išilgai ją p.r. linkme tęsiasi Sierra Madre Oriental kalnai. Klimatas š. dalyj sausas ir vyrauja smėlio pusdykumės, apaugusios kaktusais ir skruba. Kalnai apaugę miškais, o r. dalies kloniuose įmanomos cukrinių nendrių plantacijos. N.L. turi sveiką, sausą klimatą, pasižymi metalo pramone (jos plieno gamyklos buvo pirmutinės Lotynų Amerikoje), kviečių, cukrinių nendrių, kukurūzų ir pluošto ikstle (gaunamo iš kaktusų-agavų) produkcija. Upės netinka navigacijai, bet yra pakankamas glžk. tinklas.

Nugarevičius Vincas (1827 Žemaičiuose–?) iš valstiečių kilęs kunigas. 1863 buvo Šakynos, vėliau Kurtuvėnų vikaru; perskaitęs Šakynoje ir Gruzdžiuose sukilėlių atsišaukimą. 1863 V 10 suimtas, buvo tardomas Šiaulių karo komisijos, o Vilniuje nuteistas 15 metų katorgos darbų, bet vėliau dėl sveikatos sumažinta iki 6 metų ir 1863 VII 28 išvarytas į Sibirą.

Nugarkaulis yra kūną palaikanti ašis, sudaryta iš atskirų segmentų - slankstelių, Vaiko n. tui 33 atskirus slankstelius — 7 kaklo, 12 krūtinės, 5 juosmens, 5 kryžiaus ir 4 nugarkaulio, bet suaugusio žmogaus n. teturi 26, kadangi kryžiaus slanksteliai yra suaugę ir sudaro vieną kaulą, n. slanksteliai pavirsta vienu monolitiniu kaulu. Slanksteliai sudėti vienas ant kito ir tarp savęs sujungti fibrozinės kremzlės skrituliais (diskais) ir išilgai einančiais stipriais raiščiais. Nors judesiai tarp dviejų slankstelių yra aprėžti, bet judesių suma tarp dviejų slankstelių per visą n. yra labai ži-

mi. Susijungdami slankstelių lankai sudaro nugaros smegenims kaulą. Iš n. abiejų šonų yra tarp slankstelių lankų ištisa eilė skylučių, per kurias išeina nugaros nervai. Vyrų n. turi apie 70 ilgumo, moterų apie 60 cm; dieną sutrumpėja 1,25 cm. Jo ilgumas didėja iki 25 m.; senatvėje mažėja skritulių storumas ir padidėja jo išlenkimas krūtinės srityje, n. kiek sutrumpėja. Kūno ir n. ilgumų santykis 7,5 : 3. Jauno žmogaus n. gali išlaikyti 7 ctr. slėgimą ir 3 ctr. tempimą. *K.Ožl.*

Nugarplaukė (Notonecta glauca) vabzdžių klasės, blakių būrio stambi plėšri blakė, gyvenanti vandenyje ir plaukiojanti nugara žemyn, bet ir gerai skraidanti (žr. Blakės).

Nukleinas yra nukleininės rūgšties ir albumino junginys gaunamas iš mielių ląstelių branduolio veikiant jį pepsinu. Šviesiai rausvi, lengvi milteliai, netirpsta vandenyje, šiek tiek tirpsta amoniako skiedinyje bei natrio ar kalio šarmų tirpiniuose. N. bandytas naudoti medicinos reikalams.

Nukleininės rūgštys yra svarbūs chemiški junginiai susiję su ląstelės branduoliu. Žinomos yra dvi rūšys šių rūgščių: deoksiribozos n.r. ir ribozos n.r. Pirmoji gauta iš ‚thymus' liaukų, o pastaroji iš mielių ląstelių branduolių. Izoliavimo būdas iš audinių yra gana sudėtingas. Gautos n.r. yra jau monomerinio pavidalo ir nebeturi to biocheminio veikimo, kuris joms priskiriamas ląstelių branduoliuose. N.r. monomerų sudėtis yra nustatyta: jos susideda iš 4 molekulų pirimidino kiltinių, 4 molekulų pentozos (cukraus) ir 4 molekulų fosforo rūgšties. Ląstelių branduoliuose n.r. būna polimerinio pavidalo, kurių molekulinis svoris būna nuo kelių tūkstančių iki kelių milijonų. Šios dvi n.r. chemine struktūra mažai kuo skiriasi: desoksiribozos n.r. turi skirtingą pentozą, būtent, 2-desoksiribozą ir vieną skirtingą pirimidino kiltinį, gi ribozos n.r. pentoza yra riboza. Desoksiribozos n.r. kontroliuoja ląstelių augime paveldėjimo mechanizmą, o ribozos n.r. — baltymų sintezę audiniuose. Bandoma sintetiniu būdu gaminti n.r. polimerus. Šiuo metu yra pavykę, mažais kiekiais pagaminti ribozos n.r. polimerą. Monomerines n.r. bandoma taikyti medicinos reikalams. *A.Vtk.*

Nukleoproteinas taip pat nukleoproteidas, proteinas randamas celės branduolyje, plazmoje ir kt.

Nukryžiavimas (gotikos stilius: Čekija apie 1350-60)

Nukryžiavimas evangelijose aprašomas veiksmas (Mato 27, 35–56; Morkaus 15, 24–41; Luko 23, 33–49; Jono 19, 18–37). Krikščioniškojoje ikonografijoje n., būdamas pati svarbiausia christologinio ciklo scena, vaizduojamas dažniausiai. Centrinis n. motyvas — Išganytojas ant kryžiaus gausinguose meno kūriniuose sudaro savarankišką temą (žr. Krucifiksas). Istorinė n. forma atsirado Rytuose. Ankstyviausias pvz. iliustracija siriečio vienuolio Rabulo evangelijoje Laurentiana bibliotekoje iš 586 n. pavaizduoja sceną turinčią erdviškumo požymių sugrupuojant gausius motyvus: Išganytojas gyvas — atviromis akimis, ilgu

drabužiu, abipus nukryžiuoti latrai, kareivis su kempine, kitas su ietim, kareiviai meta burtą dėl Išganytojo rūbo; iš vienos pusės stovi šv. Marija ir šv. Jonas, iš kitos moterys. Istorinis n. tipas išsilaiko Bizantijos mene. V. Europos viduramžiais dominuoja n. formos linkstančios į scenos suprastinimą sykiu prijungiant abstrakčių bei alegorinių motyvų ir ornamentų. Dažniausiai apsiribojama Nukryžiuotoju ir abipus kryžiaus šv. Marija ir šv. Jonu, viršum kryžiaus ar jo apačioje įterpiamos griežtai simetriškai alegorijų poros: Saulė ir Mėnulis, Jūra ir Žemė, Bažnyčia ir Sinagoga, Adomas ir Ieva, Gyvatė ir Kaukolė, Pelikanas, Apvaizdos ranka ir kt. Šis simbolinis n. tipas sutinkamas iliustracijose, ant knygų viršelių dramblio kaulo reljefe ar išmuštas aukso plokštėje, tapyboje ir skulptūroje, ypač kaip monumentalinė triumfalinio kryžiaus grupė viršum lektoriumo arba po choro arka. Italų XIII a. ‚maniera graeca' (žr.) menas grįžta prie Bizantijos iliustracijose užkonservuotos istorinės n. formos suteikdamas jai naujo dramatiškumo, realizmo, gyvybės. 1305 Giotto n. freska Arenos koplyčioje veiksmą išdėsto išsamiai (šv. Magdalena po kryžiumi, alpstanti Dievo Motina, apsiausto dalijimosi grupė, šimtininkas, kareivis su ietimi, žydų kunigai, verkiantieji angelai). Giotto atskirus motyvus grupuoja laisvai, bet pačios scenos neišplečia. Panašiai n. sprendė Cimabue, Nicola ir Giovanni Pisano (žr.). XIV a. Giotto sekėjai Š. Italijoje, pvz. Altichiero ir Avanzo Veronoje, jau vaizduoja visam vėlesniam menui būdingas n. scenas su plačia minia, raita ir pėsčia kariuomene ir aukštai iškeltais Išganytojo ir latrų kryžiais. Iš Italijos ši n. forma pateko į Prancūziją, Niderlandus, Čekiją ir Vokietiją. XV–XVI a. n. vaizduojamas turtingame peizaže. XVII –XVIII a. baroko n. scenose peizažas ir jo apšvietimas dramatiškai pabrėžia n. veiksmo rimtį.

E. Sandberg-Vavalla, La croce dipinta italiane e l'iconografia della passione 1930, 27–59; *L. Hautecouer,* Le soleli et la lune dans les crucifixions (Révue archéologique 14, 1921).

Nukryžiuotojo Jėzaus Seserų Kongregacija (Sorores Pauperes Jezu Christi Crucifixi et Matris Dolorosae) tėvo Alfonso Urbonavičiaus, C.P., pastangomis, 1924 įkurta lietuvaičių vienuolija. Motiniškieji namai Brockton, Mass. N.J.S.K. užuomazgą davė penkios seserys: Marija Bugailiškytė, Paulė Dailydaitė, M. Dolorosa Dailydėnaitė, Alfonsa Jakulytė ir Gabrielė Kairytė, kurios jau nuo 1920 vienuoliniam gyvenimui ruošėsi pas domininkones Amityville, N.Y., pasionistes Anglijoje ir Nekalčiausios Marijos Širdies Seseris Scranton, Pa. Šios paskutiniosios ne tik išauklėjo 1925 padariusias vienuolinius įžadus seseris, bet ir per trejus metus (1924–27) tvarkė besikuriančią vienuoliją pirmuose motiniškuose namuose Elmhurst, Pa. Pirmoji motina lietuvė buvo sesuo Paulė Dailydaitė (1927–34), sekančios: M. Agnietė Kalinauskaitė (1934–40), M. Bonaventūra Pataliūnaitė (1940–46), M. Ligorija Klebauskaitė (1946–52), M. Anunciata (1952–).

N. J. S. kongregacijos konstitucijas paruošė pasionistai: tėvas Sidney (1928) ir tėvas Lamberto (1946), dėl to jos artimos pasionistų dvasiai. Vienuolijos tikslas — siekti tobulybės sekant nukryžiuotuoju Kristumi. Apaštalavimo sritis — gailestingumo darbai ir vaikų auklėjimas prieglaudose ir mokyklose. Vienuoliniam gyvenimui ir apaštalavimo darbams pasiruošti Elmhurst, Pa., veikė noviciatas, aukštesnioji mokykla ir pedagoginiai kursai (college). Gilesniam mokytojų darbo pasiruošimui keletas seserų visuomet studijavo įvairiuose katalikų universitetuose. Dvi jų yra studijavusios ir Kaune VDU (1937–39). 1926 prie vienuolyno atidarė našlaičių (1926–43) ir senelių prieglaudą. Prieglaudos vaikams mokyti veikė 8 skyrių pradžios mokykla.

Vienuolijai išaugus Elmhurst, Pa., namai buvo permaži, be to, 1943 kilęs gaisras vaikų prieglaudoje sunaikino dalį pastatų. Tada 1945 buvo nupirkti miesto ligoninės namai Brockton, Mass. Naujose patalpose N.J.S.K. įsikūrė 1945 VII 12. Čia su visa savo įstaiga persikėlė motina generolė, buvo perkeltas noviciatas, aukštesnioji kandidačių mokykla ir pedagoginiai kursai, Vašingtono katalikų universiteto žinioje. Vasaros atostogų metu seserims retkarčiais rengiami ir lituanistikos kursai. Buvo įkurta N.J.S.K. rėmėjų draugija, kuriai ilgus metus pirmininkavo prel. P. Juras, o visose Bostono arkivyskupijos lietuvių parapijose klebonų pastangomis buvo įkurti rėmėjų skyriai. Buvo išmokėtos skolos, įrengtas vienuolynas, 1947 atidaryta senelių prieglauda ir ruošiami planai koplyčios statybai. Brocktono vienuolynas turi nemažą biblioteką, kurioje yra ir lietuviškų knygų. Atskirose patalpose yra radęs prieglaudą Lietuvių katalikų

kultūros instituto archyvas Alka. Kasmet N.J.S.K. vienuolyno sode Darbo dieną rengia Lietuvių dieną, kuri sutraukia tūkstančius šios apylinkės lietuvių.

Vaikų katechizaciją N.S.J.K. pradėjo dar besikurdamos Eynon, Pa. (1923 XI 1) ir Plymouth, Pa. (1924 I 15) lietuvių parapijose, važinėdamos iš Elmhurst. Vėliau pradėjo mokyti vaikus katechizmo daugelyje lietuvių parapijų. N.J.S.K. veda ir mokyklas lietuvių parapijose: Cambridge, Mass. (1926), Girardville, Pa. (1939), Bostone, Mass. (1941), Brockton (1944), Frackville, Pa. (1948), Amsterdam, N.Y. (195), Lawrence, Mass. (195).

S. Sužiedėlis, Jėzaus Nukryžiuotojo Seserų Kongregacija 1950; Amerikos Lietuvių Katalikų Darbai 1943. *V.Gdž.*

Nukša Martiņš (g. 1878) latvių diplomatas. Pradžioje dirbo architekto darbą. 1920–21 Latvijos pasiuntinybėj Paryžiuje. Nuo 1921 pasiuntinys Lenkijoje ir Rumunijoje. Nuo 1927 pasiuntinys Austrijoje, vėliau (1930–33) Skandinavijoje, 1933–39 Mažosios Antantės valstybėse. 1939–40 užsienio reikalų ministerijos generalinis sekretorius. 1941 deportuotas į Sov. Sąjungą.

Nukus Sov. Sąjungos mst. Uzbekistane, prie Amu-Darjos upės; 39.000 gyv. (1959). Pedagoginis institutas, vietinės mokslų akademijos tyrinėjimų inst., Stanislavskio vardo teatras. Žuvų konservų pramonė, vaisių ir medvilnės produkcijos ir sudėmimo centras. N. įkurtas 1933.

Nuleistùvas, paleistuvas, kreivas, skrostinis pagalys, prilaikąs staklių veleno ragus, kad šis nesisuktų. Kitur n. tėra smaili lazda, kuri įkišama į veleno skyles.

Nulinė plokštuma visiška lyguma žemės paviršiuje, kuri morfologiniame žemėlapyje neturi izohipsių.

Nulis (lot. nullus ‚joks') atėjusi į Europą iš arabų sąvoka, reiškianti tokį skaičių, kuris pridėtas prie bet kurio skaičiaus, pastarojo didumo nepakeičia. N. žymimas 0. Sandauga baigtinio skaičiaus iš n. lygi n.; jei kelių baigtinių skaičių sandauga lygi n., bent vienas jos dauginamasis yra n. Daugelyje šalių n. pavadinimas paimtas iš italų, ir jie n. vadina z e r o.

N u l i n i s p u n k t a s yra: 1. Sutartoji pradžia skaičiavimo ar matavimo; 2. gamtinė ar sutartoji riba, nuo kurios prasideda visai kitoniška būklė ar skirtinga prasmė ar kitokia priešinga kryptis. N.p. žymimas NN, NP ar 0. N.p. užtinkame prie matavimo prietaisų skalių: svarstyklių, liniuočių, matuoklių, barometrų, termometrų, aukštimačių, greitimačių ir t.t. Kai kada, pvz. geodezinių instrumentų laipsnialankiuose, skaičiavimo pradžia sutampa su skalės galu: 0° su 360°, o laikrodžiuose nulinė nakties valanda — paros pradžia — su paros pabaiga (24 val.) ar vidudieniu — 12 val. Kai kada apskritimo skalėje, pvz. kai matuojama palinkimo kampas (pakylos ar depresijos) ar magnetinius rumbus, — randame du n.p. Tada skaičiuojama visai priešingomis kryptimis, pvz. kelionėje būna taškas, nuo kurio pradedama kelią matuoti atgal. Stačiakampėje koordinatų sistemoje toks taškas yra koordinatų ašių pradžia: jis skirsto koordinatas į teigiamas ir neigiamas.

Kartais n.p. vieta yra visai aiški, tiksli ir pastovi. Bet būna, kad ji nuolat kinta: pvz. dabarties momentas, kaip riba tarp praeities ir ateities.

Ne visuomet vyksta susitarti dėl n.p. Ilgus metus buvo ginčytasi, kurį meridianą žymėti nuliumi. Konkuravo prancūzai su anglais; vėliau įsimaišė vokiečiai ir rusai. Tuo būdu turėjome šiuos pradinius ar nulinius meridianus: Paryžiaus, Ferro (salos), Greenwicho, Pulkovo... Nesutariama: 1. nustatant ribą tarp šalčio ir šilumos, dėl temperatūrai matuoti skalių ir jų nulių. Réomuro, Celsijaus, Farenheito skalės yra skirtingos ir jų nuliai nesutampa. O juk yra dar temperatūros ‚absoliutinis nulis', kurį atitinka –273°C. 2. Nesutariama ir tokiu svarbiu klausimu, kaip Pasaulio ar Žemės laiko pradžia. Laiko skaičiavimo atžvilgiu tautos vis laikosi skirtingų erų. Dar XVI a. D. L. K-tijoje oficialiuose dokumentuose randame šitaip išreikštas datas: Pisan v Vilni v letech Rožstva Chrystova v leto 6987 Kruh slonca Lune 14, Indykt 12'; tai būtų 1479. *S.Dts.*

Nulla poena sine lege (lot.) baudžiamosios teisės principas, skelbiąs, kad negali būti bausmės be įstatymo, nes joks veiksmas negali būti laikomas nusikalstamu ir baudžiamu, jei jo nusikalstamas pobūdis nebuvęs iš anksto įstatymo nustatytas (nullum crimen sine lege). Šis principas nėra kilęs iš romėnų teisės. Jo pradžia yra Magna Chartoj (1215), kurios 39 str. buvo uždraudęs bausti kiekvieną Anglijos gyventoją ne kitaip, o tik ‚per legale judicium vel per legem terrae'. Jo dabartinis suformulavimas priskiriamą garsiajam vokiečių kriminologui Feuerbachui.

Po ištisų šimtmečių šis teisės principas pateko į Š. Amerikos teisių peticijas (Pe-

titions of Rights), o XVIII a. šviečiamajame laikotarpy, šis principas įėjo į beveik visų Europos valstybių baudžiamosios teisės sistemas. Jo pagrindinis tikslas saugoti pilietį nuo valdžios savivalės, uždraudžiant naudojimą bet kokios paprotinės baudžiamosios teisės arba baudimą pagal analogiją.

Savo esmėj šis teisės principas turi net keletą atskirų valstybės įstatymų leidžiamąją galią suvaržančių draudimų. Jis draudžia taikyti naujai išleistą baudžiamąjį įstatymą, prieš jo išleidimą papildytiems nusikaltimams bausti, šiais atvejais: 1. kuomet įstatymas skelbia kokį nors veiksmą nusikalstamu darbu ir nustato už jį bausmę, kai toks veiksmas atlikimo metu nebuvęs nusikalstamas darbas; 2. kuomet naujasis įstatymas perkelia ligtol žinomą nusikaltimą į sunkesnių nusikaltimų rūšį; 3. kuomet įstatymas pasunkina bausmę už kokį nors ligšiolinį nusikaltimą; 4. kuomet įstatymas pakeičia įrodymų taisykles, reikalaudamas įtariamojo pakaltinimui menkesnių negu ligšiol įrodymų, atseit, palengvina teismui įtariamojo pripažinimą kaltu. Tačiau šio draudimo neliečiamas toks įstatymas, kuris švelnina, užuot pasunkinęs, ligtol veikusią baudžiamąją teisę, nes jo retroaktyvinis veikimas tik palengvina įtariamojo arba teisiamojo būklę. Diktatūrų kraštuose šis baudžiamosios teisės principas paprastai nepripažįstamas. Pvz. Sovietų Sąjungos baudžiamojo kodekso, išleisto 1926, 16 str. atpalaiduoja teisėją nuo pareigos, tvirtai laikytis baudžiamojo įstatymo nuostatų. N.p.s.l. principas buvo nustojęs galios ir Vokietijoj nacionalsocialistams valdant, bet po II pas. karo vėl grąžintas į V. Vokietijos teisės sistemą. Jis tapo įrašytas net į V. Vokietijos 1946 konstitucijos str. 103, §2, nustatantį, kad tik tuomet galima bausti už kokį nors veiksmą, jei baudimas už jį yra buvęs įstatymo nustatytas, prieš to veiksmo atlikimą. Kituos Europos kraštuos šis principas yra patekęs į baudžiamuosius kodeksus arba iškeltas, kaip V. Vokietijoje, į legislatyvinę valstybės galią, aiškiai varžančią konstitucinės teisės normą. JAV teisės sistemoj šis principas žinomas ex post facto įstatymų vardu. JAV federalinės konstitucijos str. 1 §9 (3) uždraudžia JAV kongresui, str. 1 §10 (1) draudžia atskiroms unijos valstybėms tokių įstatymų leidimą.

Lietuvoj šis principas nebuvo užfiksuotas nei vienoj mūsų nepriklausomybės laikais galiojusių konstitucijų, tačiau jis buvo išreikštas Lietuvos baudžiamojo statuto nuostatais ir privalomas visiems baudžiamuosius įstatymus taikantiems laisvos Lietuvos teismams. *K.Š.*

Numadzu Japonijos uostas, prie Surugos įlankos, į pietvakarius nuo Tokio; 102.000 gyv. (1950). Arbatmedžių lapų apdirbimo, cemento, alkoholinių gėrimų, vaisių konservų, medžio pramonė.

Numantia senovės keltiberų mst. Ispanijoje prie šių dienų Soria Senojoje Kastilijoje. Kai 154 pr. Kr. prasidėjo tautos laisvos kovos su Roma, N. buvo tos kovos centras. Tik romėnų karvedžiui Scipijonui 134–3 pr. Kr. pasisekė galutinai užkariauti N., kai ją apjuosė 9 km ilgio apsupimo mūru, į kurį sudužo visi apgultųjų prasiveržimo bandymai. Paskutinę prieš pasiduodant dieną daugumas nusižudė, kiti buvo parduoti vergijon, miestą Scipijonas sudegino. Iškasta svarbių radinių (jų dalis Maince, Rom.-germ. centriniame muziejuje).

A. Schulten, Numantia, Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1905–1912, 1914–31; Geschichte von Numantia 1933.

Numa Pompilius, pagal padavimą, antrasis Romos karalius (715–672 pr. Kr.), kilęs tariamai iš Cures sabinų krašte. Romėnų rašytojai vaizduoja jį taikingą filosofą karalių. Jis buvęs net Pitagoro mokinys. N.P. nustatęs taip pat religinį ritualą, vedęs šaltinių nimfą Egeriją, kurios patariamas išmintingai viešpatavęs. Šalia Via Appia ąžuolynėlis vadinamas Bosco sacro ‚šventasis miškas', nes ten Egerija davinėjusi N.P. patarimus, greta vad. Egerijos uolos urvas, nimfiejus.

Numea, prc. Nouméa, Naujosios Kaledonijos sostinė ir svarbiausias uostas; apie 12.000 gyv. Nikelio rūdos tirpyklos; apaštališkojo vikaro rezidencija.

Numenas (gr. noumenon) Platono filosofijoj tai, kas yra pažįstama protu (nous), skiriant nuo to, kas akimis patiriama. N., kaip daikto savy, ir fenomeno, kaip apraiškos, sąvokos yra pagrindinės Kanto (žr.) pažinimo kritikoj.

Numenius (gr. Numēnios) Sirijoje graikų filosofas apie II a. po Kr. pabaigos, vienas paskutiniųjų naujojo pitagorizmo atstovų, laikomas neoplatonizmo pirmataku. Iš jo raštų teišliko nuotrupų. Tekstas: Mullach Fragmenta philosophorum Graecorum 1881, Leemans 1937.

Numeracija žr. Numeravimas.

Numeratorius (lot.) prietaisas, kartais aparatas, raštams bei daiktams žymėti numeriais automatiškai iš eilės vienas paskui kitą.

Numeravimas (numeracija) yra išskyrimas atskirų daiktų iš daugelio panašių, pvz. knygos bibliotekoje, namo mieste, ūkio krašte. N. pasiekiama įvairiais būdais: skirstant daiktus pagal įvairius požymius rūšimis, kategorijomis, grupėmis, tipais, klasėmis, sekcijomis, laidomis ir t.p. Kai tų neužtenka ar pasidaro neveiksmingi, perdaug gausūs, — imame žymėti objektus įvairaus stambumo lotyniškomis, graikiškomis, gotiškomis ir kitokių abėcėlių didžiosiomis ir mažosiomis raidėmis. O kai ir raidžių pritrūksta, — gelbsti beribė skaičiavimo sistema. Turime ir vartojame dažniausiai romėnų ir arabų skaitmenis. Dažnai taikoma mišri, raidžių ir skaitmenų sistema, pvz. tarptautiniam viso pasaulio žemėlapio 1 : 1.000.000 lapams sužymėti. N. sistema turi būti paprasta, logiška, nepaini, lengva atsiminti, eiti nuo stambmenų prie detalių ir reikale turi duotis pratęsiama toliau, smulkyn. Čia paminėsiu bibliotekininkų dešimtainę knygų žymimąją sistemą. Ji leidžia nurodyti ne tik veikalo esmenį pobūdį, sritį, bet ir jo tomą, knygą, dalį, skyrių. Ne visi panašūs, kad ir vertingi daiktai numeruojami, pvz. popieriniai pinigai, banknotai paprastai turi numerius, o monetos, kad ir auksinės, nėra sužymėtos numeriais.

Numeris 1. yra skaičius nurodąs daikto eilę tarpe kitų tos rūšies daiktų. N. dažnai pažymi arabų skaitmenimis, pvz. drabužių, batų dydžio pažymėjimas.

Numerus clausus (lot. ‚uždaras skaičius') įstatymu ribojamas asmenų skaičius verstis tam tikru amatu, profesija arba studijuoti tam tikrus mokslus. Carinėje Rusijoje buvo nustatytas n.c. žydams valdžios gimnazijose ir universitetuose.

Numidija (gr. Nomadia ‚piemenų klajoklių šalis', lot. Numidia) senovėje Kartaginos užnugaris, Tunisą ir Alžirą spėjamai sritis, gavusi vardą nuo žymiausią gyventojų dalį sudarančių klajojančių berberų kilčių. Kultūriškai numidai buvo pasidavę kartaginiečių įtakai, politiškai buvo nepriklausomi, tačiau iš jų buvo sudaryta didžioji Kartaginos kariuomenės dalis. Numidai buvo ypač šaunūs raitininkai. Per antrąjį punų karą N. politinė padėtis buvo sustiprėjusi. Vakarinėje N. dalyje gyvenusių masesilų karalius Sifaksas pradžioje romėnų, vėliau kartaginiečių sąjungininkas ir Hasdrubalo žentas, 203 pr. Kr. buvo Masinisos nugalėtas ir mirė romėnų nelaisvėje. Masinisa' (238–149 pr. Kr.) rytinės N. gyventojų masilų karalius, nuo 213 Kartaginos, vėliau romėnų sąjungininkas, nugalėjęs Sifaksą, tapo visos N. karalium, klajoklius gyventojus pavertė sėsliais ir sužadino jų tautinę sąmonę. Masinisos gyvenimo politinę veiklą apvainikuoti Kartaginos prijungimu sutrukdė romėnai, matę iš to sau pavojų. Jugurta atgaivino Masinisos nacionalinę politiką ir dėl to tapo romėnų priešu. Karas su Roma (111–105 pr. Kr.) pradžioje sekėsi, bet 109 Jugurta buvo Metello, vėliau Marijaus ir Sullos nugalėtas. Pats Jugurta buvo maurų karaliaus Bokcho romėnams išduotas ir Romoje numarintas badu. Jugurtos įpėdiniai iš išorės buvo nepriklausomi, bet turėjo tenkinti romėnų interesus ir buvo italikų užplūsti ir išnaudoti. Pilietinio karo tarp Cezario ir Pompėjaus metu Juba I tikėjosi vėl atstatyti didelę nepriklausomą N. ir stojo Pompėjaus pusėn, bet 46 pr. Kr. prie Tapso buvo Cezario nugalėtas ir nusižudė. Po to Cezaris pašalino nuo sosto viešpatavusią dinastiją ir pačią N. padalijo tarp kaimyninių provincijų. Jubos I sūnus Juba II, Cezario atgabentas į Romą ir ten išaugintas, iš imperatoriaus Augusto malonės buvo laikinai atgavęs padidintą tėvo palikimą (30–25 pr. Kr.), tačiau krašto nepriklausomybė buvo greit paties Augusto panaikinta, nes N. tapo svarbi Romai javų tiekėja. Šalis buvo paversta romėnų administracine sritimi, dioecesis, priklausoma nuo Afrikos provincijos vietininko, nuo Septimijaus Severo atskira provincija. Romėnų valdoma N. tapo turtinga ir Romos imperijai vaidino svarbų vaidmenį. Imperijai saugoti pietuose buvo pastatyta žymių miestų. Nepaisant gyventojų romanizavimo, nepriklausomybės siekimas tautoje tebebuvo gyvas ne tik iki I a. po Kr. pabaigos, kada romėnams tekdavo malšinti sukilimus, bet jis vėl stipriai pasireiškė nuo III a., pasiekęs aukščiausią laipsnį donatistų maištu. 439 N. buvo užkariauta Geiserico vadovaujamų vandalų, nuo 533 priklausė Bizantijai, nuo 648 arabams.

R. Cagnat, L'armée romaine d'Afrique 1912–13; *S. Gsell*, Histoire ancienne de l'Afrique du Nord 1914–29; *S. Gagé*, Africa Romana 1935; *L. Albertini*, L'Afrique romaine ²1937; *Ch. Julien*, Histoire de l'Afrique du Nord ²1951; *B. H. Warmington*, The North African Provinces from Diocletian to the Vandal Conquest 1954. *A.Rkš.*

Numitoras pagal romėnų sakmę Albalongos karalius, Amulijaus brolis, Reos Silvios tėvas, Romulo ir Remo senelis (žr. Romulas).

Numizmatas mokslininkas, tyrinėjąs numizmatikos objektus; n.-mėgėjas, numizmatikos objektus renka, sudarinėja jų rinkinius; n.-kolekcionierius, kas sakytus objektus renka grynai savo malonumui; n.-pirklys, kas numizmatikos objektus perka, parduoda, jais mainikauja pasipelnymo tikslais. *J.K.K.*

Numizmatika (gr.) istorijos pagalbinis mokslas apie monetas, dabar apimąs visus piniginius ženklus, medalius ir kitokius savo paskirtimi ar forma pinigams artimus objektus. Čia įeina numizmatikos objektų tyrinėjimas, jų istorija ir praktiškas jų pažinimas. Tinkamai išskirti seni radiniai atskleidžia visą eilę žinių, neretai praeities miglose dingusių bei užmirštų.

N. mokslo suglaustomis bei išaiškintomis žiniomis sėkmingai naudojasi istorikai, rašydami tautų, kalbų, religijų, valstybių, karų, pinigų, meno ir kt. istorijas. Naujausiais laikais n. apėmė visokius garbės ženklus — ordinus ir linksta plėsti savo dėmesį dar į žetonus bei automatams naudojamus metalinius pinigų pakaitalus, svarbesnių sričių ‚bilietus', žyminius ženklus, pinigų perlaidas, čekius, obligacijas, paskolų lakštus etc., nes visi tie dalykai ateities žmogui galės būti tiek pat įdomūs, kaip dabartiniam senovės graikų monetos ar viduramžių Lietuvos ‚kapos'.

W. G. Hartmann, Polskija i litovskija starinnyja monety 1901; *J. Uvoina,* Numizmatyka litewska (rankraštis); *F. Friedensburg,* Die Münze in der Kulturgeschichte ²1926. *J.K.K.*

Numizmatografija (gr.) sistemiškas piniginių ženklų ir kitokių numizmatikos objektų aprašymas.

Numulitai (Nummulites) kainozoinės eros, tretinio periodo, paleogeno epochoje didžiulėmis masėmis jūrose gyvenę pirmuonių foraminiferų gyviai, turėję kalkinius griaučius, iš kurių ilgainiui susidarė stori vad. numulitinių kalkių klodai, iš kurių yra susidarę šiauriniai Krymo kalnų šlaitai, daugelis Saharos ir Vidaržemio jūros pakrančių klinčių. Keleto centimetrų skersmens buvę gyvuliai yra visiškai išmirę ir tiktai jų griaučiai yra likę kaip kalkiniai klodai.

Nunatakas vardas, kuriuo Grenlandijoj vadinama uolinė kalva arba kalno viršūnė, išsikišusi viršum ledyno. Grenlandijos ledynas, slinkdamas į pajūrių žemumas, ‚neperkopia', bet aplenkia išsikišusius viršum jo paviršiaus aukštumas. N. iš tolo juoduoja ledyno pakraščiuose arba seklesnėse jo vietose.

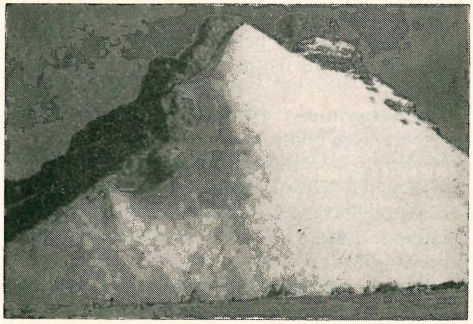

Arktikos nunatakas

Nuncijus (lot. nuntius ‚pranešėjas, pasiuntinys') pastovus popiežiaus atstovas prie bet kurio krašto civilinės valdžios, turįs diplomatinį charakterį. Lotynų kalboj įprastai yra vadinamas nuntius apostolicus. N. vardas Ap. Sosto raštuose minimas jau XIII a. Pirmoji apaštališkoji nunciatūra buvo įsteigta Venecijoj 1500. Greitu laiku ir Madride, Paryžiuj, Vienoj bei kitose Europos kraštų sostinėse. Ypač plačias teises turėjo Madrido nuncijus (XVI a.). Jo žinioje buvo įsteigtas ir trečiosios instancijos bažnytinis tribunolas žinomas Rota Madridensis vardu. Bažnytinė teisė mini keturias esmines Šv. Sosto pasiuntinių rūšis: legati a letere, n., internuncijai ir apaštališkieji delegatai. N. įprastai esti tituliniai arkivyskupai ir diplomatinio korpuso dekanai. Jų pareiga yra sudaryti, palaikyti ir ugdyti gerus santykius su civiline valdžia prie kurios jie yra skirti. Lietuvoje (Kaune) nunciatūra buvo įsteigta 1929; jai vadovauti buvo paskirtas mons. Liudvikas Centoza.

Nunciatūra Lietuvoje. N. yra nuolatinio popiežiaus pasiuntinio prie krašto valdžios įstaiga ir personalas. Po Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimo, įkūrus naują Mogiliavo arkivyskupiją su sostine Petrapilyje, Lietuvos vyskupijos (Žemaičių ir Vilniaus) buvo atjungtos nuo Gniezno vyskupijos jurisdikcijos ir subordinuotas Mogiliavo arkivyskupui metropolitui. Su paskutiniu nuncijum Arezzo baigėsi (1804) Ap. Sosto atstovavimas Rusijoj, tuo pačiu ir Lietuvoje. Nuo to laiko betarpiškas ryšys su Roma pasunkėjo ir taip tęsėsi visą XIX a. Vienintelis viešas,

oficialus su Roma susisiekti kelias ėjo per Petrapilio katalikų kolegiją, vidaus ir užsienio ministerijas ir rusų pasiuntinį Romoje. Kiti būdai susisiekti su Ap. Sostu rusų valdžios buvo draudžiami ir baudžiami. Po I pas. karo, atstatant nepriklausomą Lietuvą, politiniai ir bažnytiniai reikalai tarp Lietuvos ir Vatikano buvo imta tvarkyti per nuncijų arkiv. E. Pacelli, rezidu ojantį Münchene. Bet tai truko tol, kol Lietuva buvo okupuota vokiečių kariuomenės. Jau 1918 IV 25 Vatikanas paskyrė Lenkijai ir Lietuvai apaštališką jį vizitatorių arkiv. Achilles Ratti, kuris 1919 VI 6 tapo Lenkijos nuncijumi, o Lietuvai liko tik vizitatorius. Tada Lietuvos ryšiai su Vatikanu buvo palaikomi per vizitatorių. 1919 pavasarį ir 1920 jis lankėsi Vilniuje ir Kaune. 1919 Lietuvos tarybos v.pirm. kun. J. Staugaitis ir kun. Aleks. Grigaitis žodžiu ir raštu prašė Ap. Sosto, kad Lietuvai būtų paskirtas nuncijus, kad būtų įsteigta Lietuvos pasiuntinybė prie Ap. Sosto ir kad vienas lietuvių dvasininkas būtų pakeltas kardinolu. Tačiau Vatikano manymu užmezgimui pastovių diplomatinių ryšių dar nebuvo pakankamų sąlygų. 1921 XI 6 Ap. Sostas paskyrė Lietuvai ir Pabaltijo kraštams apašt. vizitatorių Ant. Zecchini, jėzuitą ir jam padėjėją — žinomą istoriką jėzuitą A. Boudou. 1922 X 25 A. Zecchini tapo paskirtas Lietuvos, Latvijos ir Estijos apašt. delegatu. Jo patarėjas buvo msgr. Aloyzas Faidutti. Delegatas Zecchini lietuviškuose reikaluose nesusigaudė, ypač kur lietė lietuvių-lenkų klausimus. Ne tik civilinė valdžia, bet ir vyskupai jo atžvilgiu laikėsi rezervuotai. Kai jis 1925 išvažiavo į užsienį, Lietuvos vyriausybė nebedavė jam vizos grįžti į Kauną. Lietuvoje liko jo patarėjas A. Faidutti.

Painių Lietuvos bažnytinių reikalų tvarkyti Ap. Sostas 1925 XII 5 paskyre arkiv. J. Matulaitį, kurio veiklos vaisius buvo: Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymas, paruošimas kelio užmegzti diplomatinius pastovius santykius su Vatikanu, konkordato projekto parengimas ir kt. Pop. Pijus XI 1927 II 12 paskyrė Lietuvai internuncijų arkiv. L. Schioppa. Jis Lietuvoje išbuvo apie pusę metų ir išvyko į Olandiją. Lietuvoje pasiliko internuncijatūros auditorius protonotaras A. Faidutti. 1928 IV 30 Ap. Sostas paskyrė Lietuvai atskirą internuncijų arkiv. Ricardo Bartoloni (žr.). Jis orientavosi politiniuose Lietuvos klausimuose. Su Lietuvos vyriausybe jo santykiai buvo geri. 1928 XI 9 internuncijatūrą praplėtė į nunciatūrą ir Bartoloni pakėlė nuncijum. Valdžia apdovanojo jį pirmojo laipsnio Gedimino ordinu ir pradėjo statyti naujus nunciatūros rūmus. Tačiau vėliau reikalai pablogėjo ir 1931 VI 5 Lietuvos vyriausybė pareiškė Vatikanui, kad arkiv. Bartoloni yra Lietuvai nepageidaujamas asmuo (persona non grata). Nuncijus privačiai apleido Lietuvą, palikdamas nunciatūroj msgr. A. Faidutti.

1931 XI 19 Ap. Sostas paskyrė Lietuvai nunciatūros reikalų vedėją — chargé d' affaires msgr. Ant. Arata. 1935 jis buvo išvykęs į Romą, ten pakonsekruotas vysk. ir paskirtas nuncijum Latvijai ir Estijai. Jis gyveno Rygoje ir retkarčiais atvykdavo į Kauną tartis su Lietuvos valdžia dėl konkordato vykdymo. 1936 derybas su Lietuvos vyriausybe vedė arkiv. J. Skvireckas. Nuo 1938 iki 1940 Vatikano reikalų vedėjas Lietuvoje buvo msgr. J. Burzio su sekretoriumi (attaché) msgr. V. Peroni.

II pas. karui prasidėjus Lietuvos ir Vatikano santykiai pagerėjo. Lietuva akreditavo prie Ap. Sosto ministrą St. Girdvainį (žr.), o Vatikanas 1940 II 12 paskyrė Lietuvai savo nun. arkiv. Aloyzą Centoz (žr.). Centoz buvo paskutinis nepriklausomoj Lietuvoj nuncijus. Lietuvą okupavus rusams, komunistinė valdžia 1940 VI 26 nutraukė konkordatą, nuncijui buvo įsakyta per 2 dienas apleisti nunciatūrą, o dviejų mėnesių būvyje išvykti iš Lietuvos. VIII 13 baigėsi Ap. Sosto atstovybės veikimas Lietuvoje.

Pr. Būčys, Pijaus XI darbai Lietuvai; *O. Zaštautaitė* (red.), Pijus XI 1937; *St. Matulis*, Lietuvą veidu į Apaštalų Sostą 1957 (rankraštis); *G. De Marchi*, Le Nunziature Apostaliche dal 1800 al 1956, 1957. *R.Krs.*

Nuncijai Lietuvos-Lenkijos valstybėje. Iki XVI a. Ap. Sosto atsiunčiami į Lenkiją pasiuntiniai turėdavo kurį nors specialų bažnytinio-politinio pobūdžio uždavinį, kurį atlikus jų misija baigdavosi. Kadangi Lietuvos Bažnyčia priklausė Gniezno arkivyskupijos jurisdikcijai, o povytautiniais laikais Lietuva ir Lenkija buvo vieno ir to paties valdovo valdomos valstybės, tai ir Ap. Sosto atsiųstas į Lenkiją pasiuntinys-nuncijus ar delegatas būdavo bendras abiem kraštams. Kai naujųjų laikų pradžioje padažnėjo tarpvalstybiniai ryšiai ir santykiai, įvyko

pasikeitimų ir Ap. Sosto pasiuntinybėse. N. pradėjo dažniau reziduoti prie civilinės krašto valdžios. Lenkijos nuncijų sąrašą pradeda nuo 1500. Iki 1558 jis priskaičiuoja 20 n. Daugumas jų rezidavo tik trumpą laiką. Šiame laikotarpyje dar yra žymių spragų, pvz. 1526–35, 1537–40, 1541–44 nuncijų visai nebuvo. Pirmas popiežiaus atstovas ilgiau gyvenęs Lenkijoje buvo Luigi Lippomano. 1555 atvykęs Varšuvon, tuoj pat, lydimas jėzuito Salmerono, atskubėjo Vilniun. Jo misija buvo gelbėti Lenkiją ir Lietuvą nuo protestantizmo. Pabuvęs Vilniuje ir patyręs, kad karaliui Žygimantui didelę įtaką daro Lietuvos protestantizmo šulas, Lietuvos kancleris ir Vilniaus vaivada Mik. Radvila Juodasis, bandė užmegzti su juo korespondencinį ryšį, tačiau į savo laišką sulaukė iš Radvilos tik paniekinančio ir užgaunančio atsakymo. Grįžęs 1557 į Romą, Lippomano padarė pranešimą apie padėtį Lietuvoje ir Lenkijoje. Roma įsitikino, kad tuose kraštuose reikia pastovios nuncijatūros. 1558 VIII buvo paskirtas nuncijum Camillo Mentovati. Su juo prasidėjo nepertraukiama n. eilė ir pastovios nuncijatūros užuomazga. Jos būstinė buvo Varšuvoje. Atvykę į Lietuvą, n. sustodavo Vilniuje, vyskupo rūmuose. Lietuvos-Lenkijos valstybėje nuncijatūra veikė iki 1796. Per šį laikotarpį nuncijais buvo: Camillo Mentovati 1558 VIII 8 — 1560, Berardo Bongiovanni 1560 IV 23 — 1563 V, Giov. Francesco Commendone 1563 IX — 1565 XII, Giulio Ruggiero 1566 III 2 — 1568 II 18, Vincenzo Portico 1568 II 8 — 1573 VI 1, Vincenzo Laureo 1573 VI 1 — 1578 IV 9, Giov. Andrea Caligari 1578 IV 9 — 1581 IV 12, Alberto Bolognetti 1581 IV 12 — 1585 II, Girolamo de Buoi 1585 II — 1586 XI 15, Annibale di Capua 1586 XI 15 — 1591, Niccolo Mascardi 1591–1592, Germanico Malaspina 1592 VI 6 — 1597, Claudio Rangoni 1599 I 10 — 1606 IX 16, Francesco Simonetta 1606 IX 16 — 1612 I 19, Cesare Baroffio 1612 I 19 — IX 13, Lelio Ruini 1612 IX 13 — 1614 IX, Francesco Diotallevi 1614 IX 4 — 1621 VII 8, Cosmo de Torres 1621 VII 8 — 1622 XII 2, Giovanni Franc. Lancellotti 1622 XII 2 — 1627 IV 16, Antonio Santa Croce 1627 IV 16 — 1630 VI 15, Onorato Visconti 1630 VI 15 — 1635 IV 12, Mario Filonardi 1635 IV 12 — 1643 X 2, Giovanni de Torres 1645 V 1 — 1652 IX 21, Pietro Vidoni 1652 V 30 — 1660 VIII 16, Antonio Pignatelli 1660 V 29 — 1668 V, Galeazzo Marescotti 1668 III 5 — 1670 VII 15, Francesco Nerli 1670 VII 15 — 1671 II, Angelo M. Ranuzzi 1671 V 5 — 1673 VII, Francesco Bonvisio 1673 VII 15 — 1675 IX, Francesco Martellio 1675 IX 15 — 1680 XII, Opizio Pallavicino 1680 IX 20 — 1688 X, Francesco Bonesana 1688 X — 1690 VI 28, Andrea Santa Croce 1690 II 27 — 1696 V, Gio Antonio Davia 1696 III 3 — 1700 VII, Francesco Pignatelli 1700 IV 12 — 1703, Orazio Filippo Spada 1703 XII 22 — 1706 X 25, Giulio Piazza 1706 VII 31 — 1707 XII, Nicolao Spinola 1707 X 29 — 1712 IV, Benedetto Odeschalchi 1712 I 26 — 1712 XI, Girolamo Grimaldi 1712 XII 30 — 1721 II, Girolamo Archinto 1720 XI 26 — 1721 XI, Vincenzo Santini 1721 XI 14 — 1728 VII 5, Camillo Merlino 1728 VII 31 — 1738 V, Fabricio Sorbelloni 1738 VII 28 — 1746 IV 15, Alberico Archinto 1746 III 12 — 1754 VI, Nicolao Serra 1754 II 10 — 1760 VII, Ant. Eug. Viscinti 1760 III 1 — 1767 VIII, Angelo Maria Durini 1766 XII 31 — 1772 IX 7, Giuseppe Garampi 1772 IV 15 — 1775, Gio Andrea Archetti 1775 X 31 — 1784, Ferdinando M. Saluzzi 1784 VIII 21 — 1794, Lorenza Litta 1794 II 8 — 1796.

Paskirtas n. ne visuomet skubėdavo vykti. Buvo paprotys, kad pirmtakas laukdavo atvykstant savo įpėdinio ir jį pristatydavo karaliui. Tas pristatymas reiškė ir pareigų perdavimą naujam n. Nesant n., jo pareigas eidavo internuncijus ar Gniezno arkivyskupas, kuris visuomet turėdavo popiežiaus legato (legatus natus) titulą. N. paprastai būdavo tituliniai arkivyskupai, turėdavo utrisque iuris doktoratą, gerai mokėdavo lotynų ir prancūzų kalbas, daugumas n. vėliau tapdavo kardinolais. N. stebėdavo krašto gyvenimą ir rašydavo pranešimus popiežiaus valstybės sekretoriui. Jų kontaktas su Roma buvo labai glaudus. Kasdien jie užrašydavo bėgamuosius įvykius ir reguliariai — tris kartus per mėnesį, — nustatytomis dienomis (1, 7 ir 21) išsiųsdavo į Romą. Pranešimų turinys labai įvairus: karaliaus dvaras, jo pareigūnai, ministrai, ryšiai su kitomis valstybėmis, diplomatų veikla, užsienio ir vidaus politikos reiškiniai, senatoriai, seimai, vadovaujančių didikų šeimų nusistatymas, vyskupai, religinio gyvenimo apraiškos.

N. pranešimuose užtinkama daug žinių apie Lietuvą, vadovaujančius jos žmones ir ją liečiančius įvykius. N. B. Bongiovan-

ni ir P. E. Giovannini savo reliacijose davė geografinių žinių apie Lietuvą, aprašė jos gamtą, F. Ruggieri (1565) pasakojo apie garsią lietuvių bitininkystę, stumbrus ir kitus gyvulius, apie burtus, pagonybės liekanas, apie Žemaičiuose užsilikusį žalčio garbinimą. Žinias apie senąją lietuvių religiją ir pagonybę Lietuvoje kai kurie n. pateikdavo iš Lenkijoj nugirstų pasakojimų arba senesnių raštų-kronikų, todėl jos ne visuomet vaizdavo tiksliai tikrąją to meto padėtį. Tačiau dienos žinios, kurias n. imdavo iš pirmaeilių šaltinių, buvo tikslios. N. Bolognetti XVI a. gale parašė iš Vilniaus daug laiškų apie Radvilą Rudąjį ir kitus lietuvius bei įvykius Lietuvoje. M. Filonardi, 1636 dalyvavęs šv. Kazimiero kūno perkėlimo iškilmėse Vilniuje, smulkiai pranešinėjo jų eigą, G. Torres, 1648 atvykęs Vilniun, rašė iš čia apie karaliaus Vladislovo Vazos ligą ir mirtį Merkinėje. Įdomios yra nun. P. Vidoni 8 metų reliacijos (1652–1660), kuriose vaizdžiai pateikiama nuotaikos artėjant Maskvos karui ir jo eigos faktui. Nors n. pirmoj eilėj domėjosi politiniais dalykais, tačiau jų pranešimuose yra gausu žinių ir apie bažnytinį gyvenimą. Varšuvoj reziduojąs n. buvo taip pat Ap. Sosto atstovas ir tarpininkas su Roma bažnytiniuose reikaluose. Per jį ėjo vyskupų skyrimas, jis pravesdavo kandidatų į vyskupus kanonišką procesą, apklausinėdamas liudininkus atvykusius iš Lietuvos, per jį eidavo įvairūs vyskupų prašymai į Romą, per jį buvo siunčiamos iš Romos vyskupams bulės, brevės bei kiti raštai. N. pranešimai yra didelės vertės šaltinis Lietuvos ir Lietuvos Bažnyčios bei kultūros istorijai.

Lietuvos-Lenkijos valstybėje veikusių n. siųsti Romon (į Segretaria di Stato) pranešimai yra saugomi Vatikano archyve. Jie sudaro 420 didžiulių tomų fondą, vadinamą Nunziatura di Polonia. Be to, nunciatūros įstaigoje Varšuvoj taip pat susitelkė gausiai archyvinės medžiagos, daugiausia iš 1754–95 laikotarpio (anksčiau n. išvykdami išsiveždavo ir savo atstovavimo metu gautus laiškus bei kitus dokumentus, palikdami tik regestus). Varšuvos nunciatūros archyve susidarė per 200 tomų medžiagos. 1795 nustojus veikti nunciatūrai, paskutinis jos nuncijus L. Litta tą medžiagą persiuntė į Vieną, o 1859 ji buvo perkelta į Romą ir padėta Vatikano archyve kaip atskiras fondas, žymimas: ‚Archivio della Nunziatura di Varsavia' (Arch. Nunz. Vars.).

Kai kurių nuncijų atskirus pranešimus bei jų raštus paskelbė įvairiuose leidiniuose A. Theiner, E. Rykaczewski, Th. Wierzbowski, M. Malinowski ir kt. Sistemingai leisti n. pranešimus buvo užsimojusi Lenkų mokslo akademija Varšuvoje 1915. Iki šiol ji Monumenta Poloniae Vaticana serijoj išleido 4 storus tomus, kurie apėmė tik n. Caligari ir A. Bolognetti laikotarpį.

Trijų n. (Archetti, Litta ir Arezzo), kuriuos Ap. Sostas buvo pasiuntęs į Rusiją prie imp. Kotrynos II, Povilo I ir Aleksandro I tvarkyti bažnytinių dalykų, dokumentinė medžiaga jau sudaro atskirą Rusijos nunciatūros fondą ir yra išleista 5 tt. Jie yra ypatingai svarbūs ir pagrindinis šaltinis to laiko Lietuvos Bažnyčios istorijai.

M. Malinowski, Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta I – II, 1847–51; *A. Theiner*, Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae I–II, 1861; *P. Fabisz*, Wiadomośc o legatach i nuncyuszach apostolskich w dawnej Polsce 1864; *E. Rykaczewski*, Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce I – II, 1864; *Th. Wierzbowski*, Vikentij Laureo, Mandovsij episkop. papskij nuncij a Polše 1887; *A. Pieper*, Zur Entstehungsgeschichte der ständigen Nuntiaturen 1894; *H. Biaudet*, Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu'en 1648, 1910; *L. Kartunnen*, Les nonciatures apostoliques permamentes de 1650 — à 1800, 1912; Monumenta Poloniae Vaticana IV: A. Caligario nuntii apost. in Polonia epistolae et acta 1915; V: Alb. Bolognetti nuntii apost. in Polonia epistolarum et actorum I pars 1933; VI: Alb. Bolognetti nuntii apost. in Polonia epistolae et acta 2 pars 1938; VII: Alb. Bolognetti nuntii in Polonia epistolarum et actorum 3 pars 1950; *J. Totoraitis*, Lenkų išleistieji Vatikano archyvo istorijos šaltiniai (Suvažiavimo Darbai III, 1939); *V. Meysztowicz*, De archivo nuntiaturae Varsaviensis 1944; *P. Savio*, De actis nuntiaturae Poloniae 1947; *M. J. Rouet de Journel*, Nonciatures de Russie I: Nonciature d'Archetti (1783–1784) 1952; II: Nonciature de Litta (1797–1799) 1943; III: Nonciature d'Arezzo (1802–1804) 1922; IV: Nonciature d'Arezzo (1804–1806) 1927; V: Interim de Benvenuti (1799–1803) 1957; *Z. Ivinskis*, Vatikano archyvas — aruodas lietuvių kultūros istorijai (Aidai 3, 1950); (") Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykiai amžių bėgyje 1957 (rankraštis). *R.Krs.*

Nundinae (lot. ‚devyndieniai' nuo novem ‚devyni' ir dies ‚diena', suprask: feriae ‚šventadieniai', tad devintoji diena arba romėnų savaitės tarpas, kurį sudaro 7 darbo dienos tarp dviejų šventadienių) pirmoji romėnų savaitės diena. N. buvo poilsio nuo lauko darbų diena, ir kaimiečiai tą dieną vykdavo į miestą pirkti ir parduoti bei atlikti kitų reikalų. N. reiškė taip pat savaitę, turgaus dieną ir turgų.

Nuneaton mst. vidur. Anglijoj, į rytus nuo Birminghamo, prie Anker upės ir Co-

ventry kanalo; 54.407 gyv. (1951). Tekstilės, mašinų, plytų, adatų, odos ir kt. pramonė; apylinkėje akm. anglies kasyklos. XII a. buvo įkurtas benediktinių vienuolynas, kurio dėka atsirado prie vardo ‚nun' priedėlis. Rašytoja Marija Ona Evans, rašiusi George Eliot slapyvardžiu, g. 1819 ūkyje, kuris dabar apimtas miesto ir 1952 paverstas paminkliniu rašytojos vardo parku.

Nuñez 1. Pedro (1492–1577) portugalų matematikas, kitaip vadinamas Nonius, Nunnius, Nunes. Aukštosios matematikos dėstytojas Coïmbre ir karališkasis kosmografas. N. daug patarnavo laivininkystės tobulėjimui, ypač išradęs žemės paviršiuje liniją, kuri visus žemės dienovidinius kerta tuo pačiu kampu. Tą liniją vadina loksodromija. Nors loksodromija nėra artimiausias kelias tarp dviejų žemės taškų, bet ji leidžia gerai patikrinti laivo vietą, atviruose vandenyse. Išsp. Tratado da Esphera 1537, De arte atque ratione navigandi 1546, Opera mathematica 1566. Be to, paskelbė eilę smulkesnių darbų iš geometrijos, laivininkystės meno, kartografinių projekcijų ir astronominių įrankių pagerinimo.

2. Rafael (1825–1894) kolumbiečių politikas ir rašytojas. Baigęs teisių mokslus, buvo paskirtas konsulu į Liverpulį, kur begyvendamas suformavo savo filosofinius ir socialinius principus. Buvo triskart išrinktas respublikos prezidentu (1880–82, 1884–86 ir 1892–98) trečiojo termino nebegalėjo baigti. Su pirmuoju išrinkimu lemiamai veikė krašto politiką. Kaip rašytojas pasižymėjo veikalu Ensayos de la critica social. N. yra ir Kolumbijos himno autorius.

Nuñez Cabeza de Vaca Alvar (1490–1564), ispanas keliautojas-tyrinėtojas. 1527 žuvus Meksikos įlankoj Narvaezui, kurio ekspedicijos jis buvo vicekomendantas, pirmasis pasiekė žemyną į vakarus nuo Misisipės ir su 3 kitais dalyviais 1536 pasiekė Meksikos mst. 1540 paskirtas Rio de la Plata provincijos administratorium. Su 150 vyrų jis perkeliavo skersai P. Ameriką ir pasiekė Asunciona Pacifiko krante. 1544 areštuotas ir grąžintas į Ispaniją, iš kurios aštuoneriems metams ištremtas į Afriką. Grįžęs buvo ligi mirties teisėju Sevilijoj. 1542 jis išleido kelionių aprašymų knygą Naufragios, kurios išėjo daug laidų. 1555 išleido Comentarios, savo ekspedicijos kroniką.

Nuñez de Arce Gaspar (1834–1903) ispanų poetas ir dramaturgas. Buvo gubernatorium, parlamento atstovu, ministru, Ispanų akad. nariu, rašytojų d-jos pirm. Tarp 1860–90 buvo labiausiai skaitomas poetas Ispanijoje. Jo veikalai buvo išversti į daugelį kalbų. Jis parašė dramą Haz de leña 1842, kurioje atvaizdavo isp. karalaičio Don Karlos tragišką gyvenimą. Jo lyrinė kūryba yra linkusi į tais laikais madingą melodeklavimą ir aukšto stiliaus oratoriją, kuri įgauna beveik religinę prasmę dėl savo rimtumo, su kokiu buvo pajausta, ypač rinkinyje Gritos de combate 1875, jis čia apdainuoja nusivylimą. Šios jo abejonės atsispindi ir kituose veikaluose, kaip Ramon Lulio 1875, La selva oscura 1879.

Nunivak sala š.r. Beringo jūroj; 4500 km² dydžio, apie 200 gyv. eskimų. Paviršius žemas, virtęs tundra. Naš-Harbore aerodromas, o prie Kvigamiute hidroplanų uostas. N. priklauso Sov. Sąjungai.

Nunkun, Mt. N., š.v. Indijos kalnas vidur. Kašmire; 7140 m aukščio. Pirmą kartą užkoptas 1953 pr. alpinistų ir šveicaro kun. P. Vildoz ekspedicijos narių.

Nuobaigos 1. alaus likučiai, padugnės. 2. kokio nors darbo pabaigtuvės, jų vaišės. Žr. Pabaigtuvės.

Núobara pavasarį kirpta avių vilna, kuri paprastai sunaudojama tik pirštinėms, kojinėms ir kt. antraeiliams audiniams.

Nuobauda specialus įvardas drausmės tvarka įvairių rūšių dedamoms bausmėms vadinti. Pvz. Teismų santvarkos įstatymo (1933 VII 11 Vyr. Žinios nr. 419) nustatytos teisėjams nuobaudos yra 1. įspėjimas, 2. papeikimas, 3. perkėlimas į žemesnę teisėjo tarnybos vietą ir 4. atstatymas iš teisėjo tarnybos (154 str.); advokatams — 1. įspėjimas, 2. papeikimas, 3. bauda ligi 3000 litų, 4. uždraudimas eiti advokato pareigas nė ilgiau kaip vienerius metus ir 5. pašalinimas iš advokatų (395 str.). Be to, dar buvo dvi pridedamosios n., su kuriomis gali būti sujungiamos pirmosios keturios pagrindinių nuobaudų rūšys — atėmimas ne daugiau kaip trejiems metams teisės būti Advokatų tarybos nariu ir pripažinimas, kad advokatas turi persikelti į kitą nuolatinę gyvenamąją vietą (396 str.). *B.Msl.*

Nuoblaškos žr. Blaškos.

Nuobočių durpynas Keturvalakių vls., Vilkaviškio aps. 176 ha, 2 m gylio. Sudurpėjimas geras. Pelkė 210 ha tarpinė.

Nuobraižas, nuorašas turiniu turi tiksliai atitikti originalą, bet gali skirtis išvaizda, pvz. atlikta kita rašymo priemone: kita ranka, plunksna, mašinėle ar net spausdintas, bet kokiu šriftu, kitais rašmenimis ar net kalba. Gi n. ne tik savo turiniu, bendra išvaizda, bet ir detalėmis turi būti visai panašus į originalą, būti jo teisingas, tikras atvaizdas, jo kopija. N. gali būti tik kiek padidintas ar sumažintas. Bet ir tai turi būti čia pat atžymėta. Šiais laikais nuorašams ir n., ypač dideliais kiekiais pagaminti, yra vartojami įvairūs poligrafinės technikos būdai. Viena priemonių, tai paprasta ar net spalvota fotografijos keliu pagaminta tam tikru būdu kopija dažnai vadinama fotostatu.

Nuobraukos, nuobrukos, nuokritos, trumpas linų pluoštas, kuris nukrinta su spaliais linus brukant. Bruktuvėmis arba linų brukimo rateliais linus brukant spaliai iš nuobrukų iškratomi rankiniu būdu ir todėl n. spalingumas būna didelis. Linus brukant įmonėse linų brukimo turbinomis, n. perleidžiamos per pakulines mašinas, ir iš jų gaunamos žemosios mašininių pakulų rūšys. Ūkiškos n. buvo naudojamos prastos rūšies virvių, baldų gamyboje, izoliacijai ir pn. tikslams.

Nuodai neorganinė arba organinė, bet neorganizuota substancija, kuri, chemiškai arba chemiškai-fiziškai veikdama gyvą organizmą, gali pakenkti jo ląstelėms, audiniams, sutrikdyti organų veikimą arba numarinti. Žr. Toksikologija.

N. liaukos yra būdingos daugeliui gyvulių iš vienos pusės, kaip apsigynimo, iš kitos, kaip puolimo prietaisai, nes jos gamina nuodingas medžiagas.

Nuodėgulė (Oidema fusca L.) naminės anties didumo paukštis, gyvenąs visuose šiaurės ašigalio krašuose. Patinas apie 56 cm ilgio, juodos spalvos, balta dėme sparnuose ir balta dėmele po akimi. Patelė nėra grynai juoda, pilvas šviesesnis už visą kūną, baltos dėmės skruostuose ir balta dėmė sparne. Gyvena jūrų pakraščiuose, bet veisimosi metu traukia į paupius. Lietuvoje užtinkama labai retai. Vienas egzempliorius nušautas 1928 Panevėžio apylinkėse.

Nuodėmė sąmoningai ir laisvai padarytas Dievo valiai priešingas veiksmas. Dievo valią žinome iš Dievo, prigimties ir Katalikų Bažnyčios įstatymų bei įsakymų. Šv. Tomas Akvinietis, svarstydamas žmogiškuosius veiksmus, siekiančius galutinio tikslo, n. aptaria, kaip valios nusigręžimą nuo Dievo ir atsigręžimą prie kūrinių. Nors kūriniai savyje yra geri, bet, kai žmogus dėl jų atsisako laisva valia savo gyvenimo vyriausiojo tikslo ir aukščiausiojo gėrio — Dievo, tai tada sieloje įvyksta didžiausias moralinis blogis. N. yra veikiau vidinis ir dvasinis veiksmas. Išoriniai nuodėmingi veiksmai seka vidinius, parodydami blogos valios apsisprendimą. N. skirstomos į vidines ir išorines. Betgi išorinės n. neįvyksta be vidinių. N. įvyksta tik su pilnu pažinimu ir laisvu valios sutikimu. Morališki blogi veiksmai svarbiuose dalykuose vadinami sunkiomis n. Kokie dalykai yra svarbūs, žinome iš Šv. Rašto, Bažnyčios mokymo ir mūsų proto sprendimų. Sunkia n. žmogaus siela praranda pašvenčiamąją malonę ir visas kitas su ja susijusias antprigimtines dovanas. Dėl nukrypimo nuo savo galutinio tikslo — Dievo, siela patenka į kaltės, taigi ir į bausmės būklę. Atsiradusi šioje būklėje, ji praranda visus įsigytuosius nuopelnus ir negali įsigyti naujų. Iš mirtingų antgamtiniam gyvenimui padarinių sunkioji n. gavo mirtinosios n. vardą.

Ne visos n. yra sunkios. Šitai žinome iš šv. Rašto, Bažnyčios mokymo ir savo protu suprantame, kad kai kurie moraliniai prasižengimai yra sunkus ir kai kurie lengvi. Lengvoji n. turi taip pat savo blogus padarinius. Ji susilpnina žmogaus sieloje Dievo meilę, užtraukia kaltės ir bausmės būklę ir pagaliau veda į sunkią n.

Kiekviena n. yra Dievo įžeidimas. Katalikų Bažnyčios yra pasmerkta nuomonė, kad žmogiškieji veiksmai, priešingi prigimčiai ir proto teisingiems sprendimams, Dievo neįžeidžią. Atseit, Katalikų Bažnyčios mokslu filosofinė n. yra drauge ir teologinė.

Dėl n., kaip moralinio blogio, yra daug nesutarimų. Norintieji paneigti Dievo buvimą ir žmogaus prigimtyje dvasinę sielą, neigia taip pat n., kaip moralinio blogio, galimybę. Gyvybės filosofijos atstovai stengiasi pakeisti net n. sąvoką. Fr. Nietzsche, juslinę žmogaus prigimtį vertindamas daugiau kaip dvasinę, paneigia visiškai aukštąjį krikščioniškosios moralės mokslą. Žmogus, kuriame pagal jį juslinė prigimtis yra visa jo esmė, o dvasinės apraiškos tik nereikalingas priedas, negalįs nusikalsti ir padaryti n. krikščioniškojo mokymo prasme. Liudvikas Klages žmogaus dvasinę sielą vadina gyvybės priešiš-

ninke, kuri siekianti tą gyvybę sunaikinti. Todėl juslinės gyvybės apraiškos kovoje su dvasios tvarka jo supratimu turi būti dorybės, o ne n. Be apreiškimo n. kilmė ir jos apraiškos negalima išaiškinti. N. psichologinė galimybė žmogaus gyvenime teologų aiškinama iš gimtosios nuodėmės pasekmių. Žmoguj veikia prigimties polinkiai ne pagal dvasinės sielos reikalavimus. Ir šv. Povilas jautė kitą įstatymą savo sąnariuose, besipriešinantį proto įstatymui (Rom. 7, 23). Tiesa, valia nori visada gero, bet ją traukia į n. trys skatinančios priežastys: netvarkingi žmogaus prigimtyje palinkimai (pageidavimas), pasaulis ir piktoji dvasia. Apreiškimas neatskleidžia vis dėlto visų mums žmogaus sielos gelmių. Vis tiek lieka mums paslaptyje, kaip žmogaus valia, sukurta tiktai gėriui, renkasi didžiausią blogį, n., atkritimą nuo viso gero pilnybės Dievo. Todėl teisingai n. vad. nedorybės paslaptimi (2 Tes. 2, 7).

F. Bartkus ir P. Aleksa, Dievas ir žmogus 1953; *V. Rimšelis, MIC,* Natura et Peccatum 1952; *Pruemmer,* Manuale Theologiae Moralis I; *Mausbach,* Die katholische Moral und ihre Gegner 1921; *Steinbuechel,* Die Philosophische Grundlegung der kath. Sittenlehre 1938.

Nuodėmių kalnas medžiais apaugęs kopkalnis Juodkrantėje, Kuršių Užmary. Kalne, arti eigulio pastatų, augo senas medis, vadinamas Nuodėmių liepa. Pagal padavimą, senovėje užmariečiai čia aukoję dievaičiams Kuršui bei Laumei. Akmenys po medžiu esą aukuro liekanos. Dar XVIII a. pradžioje N.k. žvejai padegdavę aukuro ugnį. Prieš I pas. karą bei Lietuvos nepriklausomybės laikais jaunimas ten švęsdavo Jonines. 1939 naciai Nuodėmių liepą nukirto.

Nuodingieji grybai žr. Grybai.

Nuogrėbos, nuogrėbstos, nuoklastos, nuošlavos, nuošliaukos kuliant nuo grūdų nugrėbstyti ar nušluoti šiaudagaliai, varpos ir kt. kūlės nuolikos, kurios seniau buvo sušeriamos arkliams, vėliau jau kitiems gyvuliams.

Nuokana (Cicuta), skėtinių (Umbelliferae) šeimos žolinis augalas. Išauga iki 120 cm aukščio. Lapai triskart plunksniški. Žiedai balti. Šakniastiebis storas pertvarstytu tuštymu Lietuvoj auga n. nuodingoji (C. virosa), stovinčio vandens pakraščiais, grioviuose ir šiaip šlapiose augavietėse. N. yra labai nuodinga, vartojama vaistams.

Nuokrypis atsilenkimas ar nukrypimas šonan nuo linijos, kurso ar krypties, kuri yra: a. pagrindinė, nulinė, pradinė (pvz. azimutams bei rumbams) ar teigiama (koordinatoms, +x, +y), b. teisinga, oficiali, vienintelė priimtina, c. kuri yra racionaliai, iš anksto nustatyta (laivo ar lėktuvo ‚kursas'), d. pastovesnė, vidutinė, tiksliau nustatoma (magnetinės meridiano krypties nuo astronominės vidudienio linijos).

Nuolatinė taryba (lenk. Rada nieustająca) Lietuvos ir Lenkijos valstybiniame gyvenime pirmasis vykdomosios valdžios organas, apėmęs abi valstybes, ilgainiui žadėjęs virsti bendra centrine vykdomąja valdžia, įkurtas 1773–75 delegacinio seimo (žr.), patvirtinusio vad. pirmąjį padalijimą — abiejų valstybių žiaurų apkarpymą.

Priversta po didelį gabalą Lenkijos žemių atiduoti Austrijai ir Prūsijai, pati atsiplėšusi po gerą gabalą iš abiejų valstybių, Rusija 1773–75 delegaciniame seime užsigarantavo sau tolimesnio sujungtųjų valstybių gyvenimo priežiūrą specialia sutartimi, kuria buvo įvesta nauja sujungtųjų valstybių konstitucija. Visos bajoriškosios laisvės, aptartos vėl patvirtintose kardinalinėse teisėse (žr.), kurių garantijos teisės pripažintos jau visoms trims valstybių apkarpymus įvykdžiusioms valstybėms, bet buvo pakeista vykdomosios valdžios santvarka. Rusija ryžosi valdyti anarchiškąsias bajoriškas valstybes valdydama jų pačių centrinį valdžios organą. Tuo organu ir turėjo būti N.t. Iš esmės tai buvo seimo — vad. visų trijų ‚luomų' — delegacija vykdomosios valdžios organams prižiūrėti bei tvarkyti. Senieji vykdomosios valdžios organai nebuvo panaikinti, bet jiems duota galia, kad ir ne visagalė, bet gana plačios kompetencijos, galinti neklusniuosius sudrausminti apeliuodama į visagalį seimą.

N.t. įstatymas nustatė, kad ją sudaro 36 nariai — 18 senatorių ir 18 atstovų ‚iš riterių luomo' — ir pirmininkas karalius. Visi nariai renkami seimo, išskyrus, žinoma, karalių, o be to, primą. Buvo tik nustatyta, kad vyskupų, įskaitant primą, turėjo būti 3, o ministrų tegalėjo būti 4 ir ne daugiau kaip 6, iš abiejose valstybėse esamų 16. 1775 buvo išrinkti visi 36, o toliau kas dveji metai šaukiamas ordinarinis seimas turėjo perrinkti po trečdalį — po 6 senatorius ir po 6 atstovus. Nebuvo uždrausta ir tuos pačius vėl išrinkti. Trečdalis senatorių ir atstovų turėjo būti iš lietuvių. To jau buvo stropiai žiūrima. Jeigu balsuojant kuris atstovas iš kurios

provincijos pabalsuodavo už didesnį skaičių negu nustatyta, toks balsavimo lapelis būdavo laikomas negaliojančiu. N.t. buvo suorganizuota į 5 departamentus: užsienio reikalų, policijos, arba administracijos, dabar sakytume — vidaus reikalų, karo, teisingumo ir iždo. Kaip matome, tai ne visai atitiko buvusias ministerijas, nes pvz. vidaus reikalų ministro visiškai nebuvo, o užsienio ir maždaug teisingumo ministru buvo tas pats kancleris. Užsienio reikalų departamentan būtinai turėjo būti išrenkamas vienas iš kanclerių ar pakanclerių ir dar 3 nariai. Jo sudėtin įėjo ir karalius. Visuose kituose 4 departamentuose turėjo būti po 8 narius. Departamentų darbe nariai veikė pagal savo gautąsias pareigas, o plenūmo posėdžiuose buvo du vienetai — senatoriai ir atstovai. Šie pastarieji dar išsirinkdavo savo maršalką. Departamentai turėjo prižiūrėt' bei tvarkyti atskiras jau veikiančios administracijos sritis. Iždo ir karo departamentai buvo skirti prižiūrėti veikimą iždo ir karo komisijų (žr.), įkurtų 1764. Teisingumo departamentas turėjo prižiūrėti teismų veikimą, kurie liko nė kiek nepakeisti, abiejose valstybėse atskiri ir su atskirais įstatymais. Užsienio reikalų dpt. nustūmė nuo užsienio reikalų visus kanclerius, palikdamas tik tą vieną, kuris būdavo išrenkamas. Policijos dpt. turėjo tvarkyti nebajoriškosios visuomenės, pirmiausia miestiečių, gyvenimą ir palaikyti ramybę bei saugumą viduje. Tuo būdu jis perėmė dalį kanclerio, vaivadų bei seniūnų darbo, o vykdė savo uždavinius per vaivadijose sudarytas vad. Boni ordinis komisijas. Jos, žinoma, buvo iš bajorų, nors daugiausia lietė miestiečius.

N.t. nei jos departamentai nebuvo vykdomoji valdžia. Ji tik vykdomosios valdžios priežiūros organas. Departamentai tik prižiūri veikiančių organų veikimą, sprendžia gyvenimo praktikoje iškylančius nesusipratimus ir kiekvienas savo sričiai paruošia atitinkamus pasiūlymus plenumui, kuris savo rėžtu perduoda juos išspręsti seimui, jei tai dar nauji dalykai. Departamentams, vadinasi, priklauso referavimo bei iniciatyvos teisė. Tik užsienio reikalų departamentas neturėjo ko prižiūrėti. Mat, užsienio politika nuo amžių buvo vedama paties valdovo, kancleriams saugant valstybių interesus. Dabar tame departamente buvo ir valdovas ir kancleris. Dėl to jis jau iš tikrųjų buvo vykdomosios valdžios organas, atsakingas tik prieš N.t. plenumą ir seimą. N.t. kaip ir jos departamentai turėjo teisę vykdomosios valdžios organus įspėti, sudrausti, išspręsti nesusipratimus tarp jų ir aiškinti įstatymus, jei kur kildavo ginčų dėl jų interpretacijos. Jei kurie organai N.t. sprendimui nepaklustų, ji galėjo juos apskųsti seimui. Ypatingai sunku jai buvo suvaldyti iždo ir karo komisijas, kurios iki tol jautėsi visagalės, nes buvo taip pat seimo sudarytos. Daugiausia dėl Lenkijos etmono Branickio laikymosi bajorų mases ypatingai erzino karo komisijos. Dėl to 1776 seime jos abi buvo panaikintos, ir kariuomenės reikalai pavesti karo departamentui, etmonus paliekant tik karo vadais. Nuo to meto ir šis departamentas pasidarė jau tikras centrinės valdžios organas. Kartu ir visų kitų vykdomosios valdžios organų klusnumo N.t. reikalavimas 1776 seimo buvo pagriežtintas. Numatytos buvo ir bausmės už neklusnumą.

Lietuvos interesai N.t., be abejo, buvo pažeisti, ypač kai 1776 buvo panaikintos atskiros karo komisijos. Svarstant N.t. įstatymą seimo delegacijoje, jos sudėtyje buvę negausūs Lietuvos atstovai spyrėsi, reikalavo, kad būtų nors du maršalkos, bet Rusijos ambasadorius Stakelbergas, kuris tą pasipriešinimą laikė apskritai pasipriešinimu N.t. įkūrimui, juos sudraudė grasinimais. Tad viskas, ko lietuviai tada pasiekė, buvo trečdalis narių, ‚riterių luomo' maršalkos alternata ir pastaba, kad užsienio departamente iš 4 narių bent vienas būtų lietuvis. Lietuvos ir Lenkijos ministrų teisės liko vienodos, bet jų visų valdžia buvo susiaurinta. Lietuvos atskirumo saugojimui betgi didesnės reikšmės teturėjo iždo komisijoj pirmininkavęs iždininkas ir kancleriai, kurių teisės antspauduoti valdovo aktus nebuvo panaikintos. Vietų bei aukštų pareigų dalijimo neribotos teisės dabar iš valdovo buvo atimtos. Vietas bei seniūnijas jis turėjo atiduoti vienam iš trijų N.t. pateiktų kandidatų. Tačiau kanclerio antspaudo vis tiek reikėjo, ir Lietuvos kancleriai senoviškai galėjo antspaudo neprispausti, jei valdovo parinktas kandidatas būtų ne lietuvis ar būtų kitokių kliūčių jam tą vietą gauti.

N.t. mašina buvo sunki. Ji daugialypė ir dar kontroliuojama seimo, o senieji organai, kurių rankose praktiškai tebebuvo vykdomoji valdžia, sunkiai suvaldomi, nes bajorai, o ypač didžiūnai, buvo įpratę nie-

kam nesilenkti, net seimui. Įtvirtinus visas bajoriškas laisves, sukurti stiprią vykdomąją valdžią buvo labai sunku. Bet vis dėlto tai buvo jau bandymas iš anarchijos pereiti į stipresnę valdžią. N.t. visi veiksniai — karalius, senatoriai ir atstovai — turi pasiduoti daugumos sprendimui. O masėms sudrausminti ir nuraminti buvo griebiamasi kitų priemonių. Čia tikrai pozityviai pasireiškė Stanislovas Augustas. Turėdamas didelio patyrimo, nors ir pasidaręs tik N.t. pirmininku, jis sugebėjo įvairiausiais būdais patraukti savo pusėn daugelį didžiūnų ir bajorijos, vienus veikdamas dovanomis bei pažadais, kitus baugindamas, tam gaudamas Rusijos ambasadoriaus paramos, per kurį visą laiką reiškė savo nuolankumą carienei. Taip jis ne tik dominavo visai N.t., bet ir įgijo didelės įtakos krašte. Rusija tuo buvo patenkinta, nes per klusnią N.t. daug lengviau vyrauti negu veliantis į didžiūnų partijas bei jų grumtynes. N.t. veikimo metu, be to, išmirė arba pasitraukė į nuošalų gyvenimą ar buvo nustumti daugumas senųjų politikų. Mirė Mykolas ir Augustas Čartoriskiai, J. Branickis, iš scenos išnyko Karolis Radvila, Vaclovas Rzewuskis, iškilo nauji jauni žmonės — Adomas Čartoriskis, St. Liubomirskis, Ks. Branickis, Severinas Rzewuskis, Ignas ir Feliksas Potockiai ir kt. Ir jie nekentė iškilėlio karaliaus, bet į politines avantiūras jau negalėjo mestis ir ėjo su srove, nors ir megzdami ryšius su užsienio dvarais. Aprimus, krašte ėmė kilti ekonominis ir kultūrinis gyvenimas.

Anarchijos apvaldymo atžvilgiu N.t. vaidmuo buvo neabejotinai teigiamas. Betgi Lietuvos savaimingo gyvenimo išlaikymo atžvilgiu ji buvo didelis žingsnis abiejų valstybių vienijimo linkme. Kad N.t. iš pradžių tepriklausė abiejų valstybių atskirų administracijos organų priežiūra, kad ir buvo ji lyg administracijos teismas, vykdomosios valdžios organų veiksmus kvalifikavęs pagal atitinkamo krašto įstatymus, tačiau atitinkamoms aplinkybėms susidėjus jos karo departamentas perėmė tvarkyti abiejų valstybių kariuomenių reikalus. Ilgainiui galėjo atsirasti ir daugiau tokių padėčių, kurios būtų galėję privesti ir prie kitų žinybų perėmimo, kol ta pati N.t. ar jos vietoje atsiradęs kitas organas būtų pagaliau galėjęs virsti abiem valstybėms bendra centrine vykdomąja valdžia. Į bajorijos sąmonę palengva smelkėsi susigyvenimo nuotaikos. Bendrieji organai, kuriuos kuriant lietuviai dar spyrėsi, buvo pradėti laikyti tikrai bendrais. Gyvenimas ir Lenkijoje ir Lietuvoje iškeldavo tas institucijas liečiančių vienodų klausimų. Jie, žinoma, būdavo bendrai svarstomi bei sprendžiami, o tai nustelbdavo specifinius Lietuvos reikalus. Seimų metu ne tik N.t. bei Edukacijos komisijos, bet ir iždo bei, kol veikė, karo komisijos būdavo revizuojamos jau bendrų komisijų, kuriose lietuviai tik išsireikalaudavo sau $^1/_3$ narių.

Nors N.t. veikimo laikotarpy Lietuvos ir Lenkijos gyvenimas aprimo ir visur buvo matoma tiek ūkinio, tiek kultūrinio gyvenimo pažanga, tačiau N.t. visų buvo laikoma Rusijos primesta ir jos įrankis, dėl to, kai tik prasidėjo Didysis reformų seimas (žr.) ir Rusijos įtaka atrodė jau pašalinta, pirmiausiai visų akys nukrypo į N.t., kaip krašto gėdą. Pirmiausia 1788 XI 3 buvo panaikintas karo departamentas. N.t. dar liko, nes ilgai nebuvo susitariama, kokia bus ta naujoji trokštamoji santvarka ir kas N.t. turės pakeisti. Sekančiais metais ir ji buvo panaikinta, nors jos pakaitalas — Įstatymų Sargyba (žr.) buvo numatytas tik Gegužės 3–5 d. konstitucijoje. Praktiškai N.t. nebeveikė jau nuo pat pradžios seimo, kuris į savo rankas perėmė ir vykdomąją valdžią, o N.t. bebuvo likusi tik popieriuje.

Kai Targovicos konfederacija sugriovė reformų seimo nutarimus, teko grįžti prie 1773–75 delegacinio seimo sukurtos santvarkos. 1793 IV 27 konfederacija ir paskelbė, kad N.t. atgaivinama tokios pat sudėties, kokia buvo 1788 susirenkant reformų seimui, o vietoj mirusių jos narių buvo išrinkti nauji.

Gardino 1793 seimas, kuris patvirtino antrąjį abiejų valstybių žemių apgrobimą, likusioms sujungtoms valstybėms išdirbo naują šantvarką, kurioje vykdomosios valdžios viršūnėje vėl buvo palikta N.t., tik jau kitokios sudėties. Dabar Lietuva ir Lenkija laikomos tolygiais vienetais. Lietuvai dėl to N.t. pripažinta tiek pat narių, kaip ir Lenkijai. Į ją dabar įėjo iš abiejų valstybių po 1 vyskupą, vaivadą, pilininką, po 2 ministrus ir po 7 bajorus — seimo atstovus, o be to, dar po 1 sekretorių. Vadinasi, buvo iš viso 24 nariai, 2 sekretoriai ir pirmininkas karalius. Bet šios naujos sudėties N.t. jau nebeturėjo laiko pasireikšti. 1793 XI 23 išsiskirstė Gardino seimas, o 1794 III 24 Krokuvoje buvo paskelbtas sukilimo aktas. Tuojau viskas

perėjo į sukilimo valdžios rankas, o jį nugalėjus žuvo ir abiejų valstybių nepriklausomybė.

Lenkų istorinėje literatūroje N.t. vertinama kaip teigiamas reiškinys, kaip pirmas centrinis vykdomosios valdžios organas, kuris padėjo apvaldyti iškilusią anarchiją. Lietuvos valstybinio savarankumo išlaikymui ji betgi buvo didelis smūgis. Nors pati N.t. dar nebuvo tikra centrinė vykdomoji valdžia, bet jos vykdomosios valdžios organų priežiūros teisė būtų prie to privedusi. Panaikinimas abiejų valstybių atskirų karo komisijų ir abiejų valstybių kariuomenių valdymo perdavimas bendram karo departamentui buvo pirmas ryškus žingsnis ta linkme.

Volumina Legum VIII ir IX t.; *Wł. Konopczyński,* Geneza i ustanowienie Rady nieustającej 1917; *T. Korzon,* Wewnętrze dzieje Polski z czasów St. Augusta 1897–98; *J. Baranowski,* Komisje porządkowe 1765–1788, 1907; *A. Šapoka,* Lietuva ir Lenkija po 1569 Liublino unijos 1938; *J. Szujski,* Dzieje Polski IV, 1894; *J. I. Kraszewski,* Polska w czasie trzech rozbiorów 1874–75; *W. Kalinka,* Sejm czteraletni 1880–88; *Wł. Smoleński,* Ostatni rok sejmu wielkiego 1896; (") Konfederacja targowicka 1903; *Br. Dembiński,* Polska na przelome 1913; *D. Ilovaijskij,* Grodnenskij sejm 1793 g., 1870. *A. Š.*

Nuolatinis tarptautinio teisingumo tribunolas. Tautų sąjungos statuto 14 str. buvo numatyta įsteigti teismą, kuris būtų kompetentingas visus tarptautinio pobūdžio ginčus spręsti, kuriuos šalys jam pasiūlys, o taip pat teikti patariamąsias nuomones dėl kiekvieno ginčo ar dalyko, kurį jam perduotų Tautų sąjungos taryba ar susirinkimas. 1920 XII 16 Tautų s-gos taryba paruošė atitinkamą statutą, kuris daugumos Tautų s-gos narių buvo ratifikuotas 1921. 1921 IX buvo išrinkta N.t.t.t. teisėjai ir 1922 I teismas susirinko pirmo posėdžio vidaus reguliaminui paruošti. Reguliaminas buvo teismo priimtas 1922 III 24 (pakeistas ir papildytas 1936 ir 1946). 1922 VI įvyko pirmoji teismo sesija.

Teismas susideda iš 15 titulinių teisėjų ir 4 teisėjų pavaduotojų (po 1946 pavaduotojai panaikinti). Teisėjais gali būti renkami aukščiausios moralės asmenys ir turį kvalifikacijas, reikalingas savame krašte aukščiausio teismo teisėjams, o taip pat teisininkai, pripažinti autoritetais tarptautinės teisės srityje. Be ordinarinių teisėjų, sprendžiant bylą, jeigu atitinkamas kraštas neturi savo pilietybės teisėjo nuolatinių teisėjų tarpe, gali paskirti tai bylai teisėją ad hoc, vadinamą nacionaliniu teisėju, pvz. Klaipėdos byloje ir Panevėžio–Saldutiškio byloje buvo paskirtas prof. M. Römeris, o Kaišiadorių–Lentvario tranzito byloje adv. V. Stašinskis. Teisėjai renkami 9 metams ir gali būti perrinkti. Jie gali būti atleisti iš pareigų tik patiės teismo vienu balsu sprendimu, jeigu jie nebeatitinka sąlygų statomų teisėjams. Jie negali eiti jokių politinių ar administracinių pareigų. Dalykuose liečiančiuose darbą, tranzitą ir susisiekimą, teisme gali dalyvauti 4 technikiniai asesoriai patariamuoju balsu.

Teismas sprendžia bylas ir duoda patariamąsias nuomones savo plenumo posėdyje. Jeigu šalys sutinka, byla gali būti sprendžiama greitosios procedūros tvarka. Tuo atveju teismas posėdžiauja tik 3 asmenų sudėties. Spręsdamas bylas ar duodamas patariamąsias nuomones teismas vadovaujasi: 1. galiojančiomis konvencijomis tarp ginčo šalių, 2. tarptautiniais papročiais, 3. tarptautine praktika ir bendraisiais civilizuotų tautų principais, ir 4. kaip pagalbine priemone, doktrina ir teismo sprendimais. Jei šalys sutinka, teismas gali spręsti ex aequo et bono.

Teismo buveinė Haga (Olandija). Teismo išlaidos padengiamos Tautų sąjungos, o po 1946 Jungtinių tautų. Teismas kompetentingas spręsti tik tas bylas, kurias šalys jam paveda arba ad hoc kompromisu, arba sutartimi iš anksto. Teismo statute buvo numatyta, kad šalys gali pavesti atskiru pareiškimu teismui spręsti juridinio pobūdžio ginčus, kurių turinys yra: sutarties aiškinimas, kiekvienas tarptautinės teisės klausimas, kiekvienas tikrai įvykęs faktas, kuris, jeigu būtų nustatytas, sudarytų tarptautinio pasižadėjimo laužymą ir atlyginimo už tarptautinio pasižadėjimo laužymą prigimtis ir dydis. Ši statuto klauzulė vad. fakultatyvine klauzule. Ją buvo pasirašiusi ir Lietuva. Tačiau daugelis valstybių, pasirašydamos šią klauzulę, išskiria visą eilę ginčų, ir dėl to ji nebetenka savo pirminės reikšmės. Greta teisminės funkcijos, teismas vykdo ir konsultatyvinę, arba patariamąją, funkciją. Patariamosios nuomonės, kaip pats vardas rodo, neturi privalomosios galios, tačiau dėl teismo didelio autoriteto jų visada buvo paisoma.

Savo organizacija ir struktūra teismas yra priartėjęs prie tikro teismo, tačiau jojo kompetencija ir toliau likosi fakultatyvinė, t.y. priklausanti šalių valios. Ir šiuo atžvilgiu jis mažai kuo skiriasi nuo arbitražo teismų. Kai po II pas. karo Tau-

tų sąjunga buvo likviduota ir jos vietoje buvo sukurta Jungtinių tautų organizacija, 1946 I 31 visi N.t.t.t. teisėjai atsistatydino, ir Tautų sąjungos susirinkimas 1946 paskelbė jį nustojus veikus. Jo vietoje buvo įkurtas Tarptautinis teisingumo teismas. Jis yra laikomas tęsiniu senojo, nes jojo pagrindu buvo padėtas tas pats senasis statutas ir reguliaminas.

Tarptautinis teismas turi nepaprastai didelės reikšmės tolimesniam tarptautinės teisės vystymuisi. Jis savo sprendimais yra sukūręs pastovią ir tvirtą bazę tarptautinės teisės nuostatams. Jo veikla buvo labai reikšminga ir Lietuvai. Teismas sprendė tris bylas, kuriose ji tiesiogiai buvo paliesta kaip ginčo šalis. 1931 teismas pateikė konsultatyvinę nuomonę, Tautų sąjungos tarybos prašomas, dėl tranzito atidarymo Kaišiadorių–Lentvario geležinkeliu. Teismas pripažino, kad pagal veikiančius tarptautinius pasižadėjimus, Lietuva nėra įpareigota atidaryti šią geležinkelio šaką tranzitui ir tuo netiesiogiai sustiprino Lietuvos poziciją ginče dėl Vilniaus su Lenkija. 1932 Klaipėdos statuto signatarai iškėlė Lietuvai bylą dėl Klaipėdos statuto laužymo. Hagos teismas pripažino, kad gubernatorius turi teisės atšaukti direktorijos pirmininką ir kad todėl Böttcherio atšaukimas yra buvęs teisėtas, tačiau pastebėjo, kad pirmininko pašalinimas dar nebūtinai užtraukia ir kitų direktorijos narių pašalinimą; teismas pripažino, kad Simaičio sudaryta direktorija yra teisėta, tačiau rado, kad seimelio paleidimas buvęs nereguliarus. Šis sprendimas sudarė tvirtą bazę tolimesniam Klaipėdos statuto aiškinimui ir papildomą garantiją Lietuvos suvereninių teisių vykdymo apsaugai. 1938 Estijai iškėlus bylą dėl siaurojo Panevėžio – Saldutiško geležinkelio priklausomybės, teismas priėmė Lietuvos atsikirtimą, kad byla nepriklauso teismui spręsti, kol nėra išnaudotos visos Lietuvos vidaus priemonės. Taigi, visose trijose bylose Lietuva išėjo laimėtoja, ir tuo buvo žymiai sustiprintas Lietuvos autoritetas tarptautiniuose santykiuose.

D. Krivickas, Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Tribunolas 1935; *Sh. Rosenne,* The International Court of Justice 1957. *D.Kr.*

Nuolydis paviršiaus ar linijos palinkimas pagal horizontalę padėtį. N. išreiškiamas kaip: 1. kampas (laipsniais). 2. Vertikalus atstumas dviejų plokštumų ar linijos taškų, nutolusių horizontaliai 100 ilgio vienetų. Šitoks atstumas vadinamas n. procentu. 3. Santykis dviejų plokštumos ar linijos taškų vertikalaus ir horizontalaus atstumo. Viena šitų n. sąvokų dažniausiai vartojama vienoje gyvenimo ar technikos srityje, kita kitoje. Pastato stogo n. dažniausiai nusakomas laipsniais. Kelių statyboje n., dar vad. įkalne, paprastai reiškiamas procentais. Skiriama skersinis ir išilginis kelio n. Skersinis n. reikalingas vandeniui nubėgti arba kelio kreivėse, o išilginis n. nustatomas žemės paviršiaus iš

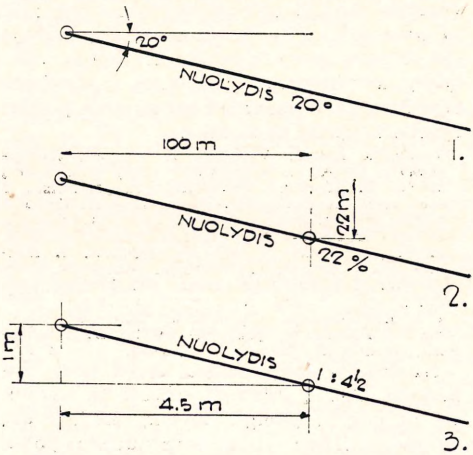

vienos pusės ir ribojamas kelio paskirties iš kitos pusės (žr. Kelias, Geležinkelių statyba). N. turi didelės svarbos vandens keliams ir vandens bei skysčių tekėjimui kanalais ar vamzdžiais: juo didesnis n., juo didesnis ir tekėjimo greitis. Dėl to drenavimo ar kanalizacijos darbuose n. yra lemiamas veiksnys. Natūralus šlaito n. yra toks, kurio laikosi supilta žemė. Jis dažniausiai nusakomas aukščio ir ilgio santykiu, pvz. 1 : 2 (vienas prie dviejų). *J.Vl.*

Nuoma yra sutarta svetimo turto turėjimo bei naudojimo teisė tam tikram laikui už atlyginimą. Kas turtą kam nuomoja, tas yra nuomotojas, o tas, kas turtą iš ko nuomoja, yra nuomininkas. Nuomoti galima tiek kilnojamasis, tiek nekilnojamasis turtas.

Nuomos laikas gali būti bet kuris kontrahentų sutartas, kiek į šitą reikalą nesikiša įstatymas. Taip didžiojoje Lietuvos dalyje veikę iš carinės Rusijos paveldėti civiliniai įstatymai — Įst. Rink. X t. 1-ji dalis — privačius nekiln. turtus leidžia išnuomoti nedaugiau kaip 36 metams (1692 str.). Tačiau šitas n. terminas trumpinamas globą uždėtam turtui; čia tas termi-

nas apribojamas: mažamečių turtui — mažamečio sukakimu 17 metų amžiaus, kitiems turtams — neilgesniu kaip 12 metų laiku arba suėjimu termino turtui pripažinti išmariniu ar nežinia kur esančio asmens nustojimu teisės atgauti savo turtą (1692 str. pastaba 1).

Kilnojamojo turto nuomojamos sutartys gali būti daromos žodžiu, bet sutartys jūriniams ir upiniams laivams nuomoti turi būti daromos raštu (1700 str.). Nekilnojamo turto nuomojamos sutartys, bendra taisykle, daromos raštu, bet sutartys dėl miesto trobesių ir žemės sklypų miestuose, kai jie nuomojami trumpesniam kaip treji metai laikui arba laikui nuo dvejų ligi dvylikos metų ligi 1500 litų metinio atlyginimo, gali būti daromos ir žodžiu (1702 str.). Taip pat ir nuomojant kaimiečiams žemes neilgesniam kaip trejų metų laikui bet kokia suma, o laikui nuo trejų ligi dvylikos metų nedidesne kaip 1500 litų suma, gali būti daromos sąlygos žodžiu, kurios, jei susitariančios šalys nori, gali būti įtraukiamos į valsčiaus valdybos knygas (1700 str.).

Vienu atveju įstatymas reikalauja (1703 str.), kad nekiln. turto n. sutartis būtų padaryta tvirtine tvarka su uždėjimu nuomojamam turtui draudimo, nustatydamas, kad taip nepadarius pati n. sutartis laikytina neturinčia galios; tai esti tada, kai n. sutartį sudarant n. pinigai paimami iš anksto daugiau kaip už vienerius metus. Kaip Vyr. tribunolas yra išaiškinęs (1928 II 7 sprendimas), ta sutarties negaliojimo sankcija yra nustatyta tik trečiųjų asmenų reikalams apdrausti, o pats išnuomojęs turtą ir paėmęs n. pinigus savininkas ta sankcija pasinaudoti negali.

Nuomojamas turtas gali būti nuomininkc pernuomojamas kitam, jei n. sutartimi tai nėra uždrausta; pvz. buto nuomininkas gali kam nors išnuomoti buto kambarį. Šita antrinė n. vadinasi p a n u o m ė (subnuoma), o antrinis nuomininkas — panuomininkis. Panuomės terminas negali išeiti ir pirminės n. termino ribų; aplamai panuomės sąlygos negali pažeisti pirminės n. sąlygų. Nuomojimas turtų, priklausančių iždui, miestams, bažnyčioms, vienuolynams tvarkomas atskiromis taisyklėmis.

B.Msl.

Nuomaras žr. Epilepsija.

Nuometas (iš nometas) gobtuvas, muturas, palmetis XVII–XIX a. ištekėjusios moters išeiginė galvos danga. Paprastai n.

Nuometuotos kupiškietės 1937

apie 2,5 m ilgio ir 0,4 m pločio plonos baltos drobės pala, kuria apmuturiuodavo galvą su pasmakre ir rišdavo dviem būdais. V i e n l i n k i n i u rišimu n. gaubė abiem lygiais galais, ties smilkiniais įlenkdavo linkmenis. Vieną jo galą, paprastai dešinį, perveda pasmakre ir iš kitos pusės apgaubdami galvą, nuleidžia, atkloję kampą, nugaron iki juosmens. Kitą jo galą suklosto plaštakos pločiu, priima prie kairiosios ausies, aplenkia per kaktą ir, apvedę aplink galvą, perkiša iš apačios pro sudarytą prie kairės ausies atlankinę kilpą ir galą pakiša po ryšiu, palikdami kaboti. I l g a l i n k i n i u būdu n. riša padarydami nevienodus galus: dešinysis siekia iki ar žemiau kelių, o kairysis žymiai trumpesnis, suklostytas plaštakos pločiu. Ties smilkiniais padaro gilias linkmenis, kairį prilaikydamos prie ausies, apsuka antkakte ir apie galvą, ir perkiša iš apačios į viršų. Dešinį n. galą praveda pasmakre, prakiša kairiojo galo rišimu arba prisega ir gražiai nuguldo nugaron. Kitos dar rišdamos n. dešinį jo galą nuguldo ilgai nugaron, o kairiojo galo likusį prakišą praveda pasmakre ir prie dešinės ausies pakiša po galvos siejimu. Taip pat buvo n., kurių galai užrašyti rinktiniu, kaišytiniu ar kiauriniu raštu. Kartais n. dar prigaubdavo skara, o antkaktę papuošdavo ir pabruvėlių.

Sodžiaus Menas 7–8; *M. Glemžaitė,* Kupiškėnų vestuvininkai 1936; (") Lietuvių tautiniai drabužiai [2]1955.

Nuomininkas butų ir patalpų numoninkų organu mėnesiniu ėjo Kaune 1939 VII — 1940 VI. Leido Kauno miesto ir priemiesčių butų ir patalpų samdytojų d-ja, red. M. Gutauskas.

Nuomonė nuovoka; turima pažiūra, tačiau be galutinio įsitikrinimo, prileidžiant ir klaidos galimybę, taigi tai, kas labiau manoma bei tikima negu žinoma.

Viešoji n., arba viešoji opinija, daugumos sprendimas kuriuo nors klausimu. Pastaraja prasme n. būtinai nebeimplikuoja tuose, kurie ją turi, nei tam tikro netikrumo, nei klaidos prileidimo.

Nuorašas — pažodinė kopija (žr.), nurašyta iš pirminio rašto. Kopija gali būti nurašyta ir iš nuorašo; tai jau nuorašo nuorašas. Dokumento nuorašas, kad turėtų įrodomosios galios, turi būti notaro arba kito kompetentingo oficialaus asmens parašu paliudytas, jog atitinka nurašytąjį dokumentą (originalą). Žr. Nuobraiža.

Nuosaikumas laikymasis ‚auksinio vidurio', nesimetimas į kraštutinybes. Kaip charakterio savybė, etiniu žvilgiu n. yra teigiamai vertintinas, tačiau kaip intelektualinis nusistatymas n. gali virsti dvasinio sustingimo (konservatyvizmo) priedanga ar tiesiog išsigimti į sterilios vidutinybės kultą.

Nuosakos (gr. enklisis, lot. modus) yra gramatinės formos, kuriomis reiškiamas veiksmo santykis su tikrove. Kadangi tų santykių gali būti įvairių, tai ir nuosakinių formų gali būti daug. Ide. kalbose pradžioje buvo žinomos keturios pagrindinės n., kurios betgi galėjo turėti įvairių reikšmės atspalvių. Tai tiesioginė n. (modus indicativus), tariamoji (modus coniunctivus), geidžiamoji (modus optativus) ir liepiamoji (modus imperativus). Tiesioginė n. reiškia realų veiksmą, kuris (į)vyko, vyksta ar neabejotinai (į)vyks. Tariamoji n., kalbininko Delbrücko nuomone, ide. prokalbėje reiškusi norą, kad veiksmas įvyktų, o geidžiamoji pageidavimą, nors ryškaus skirtumo tarp tų dviejų n. nebuvo. Dėl to vietoj sen. graikų ir indų konjunktyvo ir optatyvo lot. kalboje išsivystė viena n., o kitose kalbose konjunktyvo visai nėra buvę. Liepiamoji n., kaip pats vardas sako, reiškia įsakymą, liepimą ar draudimą.

Ide. prokalbėj nuosakinių, kaip ir laikinių, formų reikšmės skirtumai nebuvo ryškūs. Kaip viena laikinė forma galėjo reikšti kelis laikus, taip ir viena nuosakinė forma galėjo turėti kelias nuosakines reikšmes. Pvz. tiesioginės n. forma galėjo kartais turėti tariamosios bei geidžiamosios n. reikšmės. Taip pat ir geidžiamoji n. (optatyvas) nebuvo vienareikšmė. Tai iš dalies matyti ir šiandien. Pvz. lietuvių kalboje tiesioginės n. veiksmažodis einame reiškia realų veiksmą, bet jis gali reikšti ir liepimą ir tuo atveju atstoja liepiamosios n. formą eikime. Tai rodo, kad vienos n. galėjo išsivystyti iš kitų.

Šiandien praktinėse gramatikose paprastai skiriamos trys n. — tiesioginė, tariamoji ir liepiamoji. Kai kur dar išskiriama speciali tariamosios n. rūšis — vad. sąlyginė n., arba kondicionalis. Lietuvių kalboje, be minėtų trijų pagrindinių n., skiriama dar geidžiamoji, arba leidžiamoji (permisyvas), ir netiesioginė n. (modus relativus), reiškiama veikiamaisiais dalyviais. Latviai, be šios pastarosios, turi dar ir vad. reikiamybės (debityvą) n. Pagrindinių n. pavadinimai bei trumpi jų reikšmės nusakymai apibūdina tik jų pagrindines reikšmes bei funkcijas. Tačiau n. gali turėti ir šalutinių funkcijų, kai viena n. vartojama kitos n. reikšme.

Tiesioginė n. reiškia realų veiksmą, kuris vyko, vyksta ar vyks, pvz. skaitė, skaito, skaitys. Tai yra jos pagrindinė funkcija. Tačiau tiesioginės n. forma gali turėti ir tariamosios n. reikšmės. Pvz. jeigu, sakysim, toks Grūžtas užsispiria ir neina į kolchozą. Kas tada? Kad mums dabar toji katė! Įkišam (= įkištume) Miko galvą, tekerta. Jei klausies (=klaustum) kelio saulei nusileidus, jau kitokiu balsu tau atsakys: gi pro Juodžiaus kelmą. Tiesioginė n. gali turėti ir liepiamosios n. reikšmės. Pvz. ar nelipsi tu man žemyn! Su žodeliais te-, tegu, lai, o kartais ir be jų, tiesioginė n. turi geidžiamosios n. reikšmę, pvz. tedirba, lai gyvuoja, ima jį galas! Pagaliau tiesioginės n. būsimojo laiko forma gali reikšti ne realų veiksmą, o tik galėjimą ar negalėjimą atlikti veiksmą, pvz.: argi tu žmogus patikėsi snaudžiančiu piemeniu.

Tariamoji n. turi įvairių reikšmės atspalvių, dėl to ji gramatikose įvairiai ir vadinama: kartais geidžiamąja — optatyvu, kaip Kuršaitis, kartais sąlygine-kondicionaliu, kaip Endzelynas ir Otrembskis. Ji vartojama po veiksmažodžių (pagrindiniuose sakiniuose), kurie reiškia linkėjimą, norą, pageidavimą, prašymą, įsakymą. Tai gali būti ir nepasakyta žodžiais, bet numanoma, o šalutinis sakinys eina lyg savarankišku sakiniu, tik pradedamas jungtuku kad. Pvz.: kad tu pavirstum drebule (linkėjimas); kad man daugiau nekalbėtum! (įsakymas); vai, krivi, negąsdintai žmonių, nevirgdytai susirinkusių, o prašytai geriau rūstingų dievų, kad liautųsi baudę (pata-

rimas); argi tai pas gerus tėvus valkiotųsi tokis jautis be darbo? (galėjimas). Sudėtiniuose sakiniuose ja reiškiamas sąlyginis, galimas ar norimas veiksmas: jei žinotų, pasakytų (sąlyginis sakinys); gėrė vaistų, kad pasveiktų (tikslo); prašė, kad ateičiau (papildinio); nėra tokio, kuris nežinotų (pažyminio); kad ir kaip prašytum, negausi (nuolaidos). Sąlygos sakiniuose tariamoji n. gali kaitaliotis su tiesioginės n. būsimojo laiko forma: užmokėčiau, jei padarytum; užmokėsiu, jei padarysi; užmokėsiu, jei padarytum. Tai patvirtina išvadas, kad senovinis konjunktyvas turėjo būsimojo laiko reikšmės ir kad būsimojo laiko formos galėjo pavirsti konjunktyvu ir atvirkščiai.

Liepiamosios n. formomis, kurios turi 2. vienaskaitos ir 1. ir 2. daugiskaitos asmenis, reiškiamas ne tik įsakymas, liepimas (bėk! stok!), bet ir daugybė kitokių vieno asmens valios pareiškimų kito asmens atžvilgiu. Liepiamąja n. gali būti reiškiamas raginimas (kelkis, jau metas eiti), prašymas (sėsk ir pasakok, ką girdėjai), patarimas (su dalgiu giedros nelauk), linkėjimas (lik sveikas!). Šia n. dar gali būti reiškiamas privalėjimas (tu viena, bobule, nepailsai, nenuvargai, tai tu ir kelkis dabar) ar galėjimas (vidudienį nė nemėgink pasidomėti, kaip ji, saulė, atrodo). Pagaliau ji gali turėti ir tariamosios n. reikšmės (kalbėk, nekalbėk — vistiek kaip į sieną).

Geidžiamosios, arba leidžiamosios, n. (permisyvo) tėra vartojamas 3. asmuo: tedirbiẽ, terãšai ir tik tarmėse tėra žinomas 1. ir 2. asmuo: sãkai, sãkaime, sãkaite. Kai kas šią n. vadina tiesiog trečiuoju liepiamosios n. asmeniu, nors tikrojo liepimo ji nereiškia. Šiandien literatūrinėj kalboj šios n. vietoj paprastai tevartojama tiesioginės n. forma su žodeliais te-, tegu(l), lai: tedirba, tegul rašo, lai miega. Ji gali reikšti ne tik leidimą (tesėdi), bet ir linkėjimą (teapsaugo tave dievai), patarimą (tekaunasi su Dievu, ne tave muša), grasinimą (tegu tik pamėgina!). Kartais toji n. turi tariamosios n. reikšmės, kai reiškia sąlygą (tenukrinta tik ji jam nuo galvos, bobulė tuoj ją pagriebs) arba nuolaidą (tegu sau suiminėja prieštaraujančius, tegu kiša į kalėjimą!). Paskutiniajame pavyzdyje geidžiamosios n. formų tikroji reikšmė yra ši: nors suiminėtų ir kištų į kalėjimus... Pagrindinis sakinys aiškus iš konteksto.

Šiuo atveju vietoj esamojo laiko 3 asmens vartojamas kartais ir būsimojo laiko 3 bei 1 asmuo su tuo pačiu priešdėliu te- (tepajus ir monai mūsų kerštą; tepagausiu tik aš tave; duoki silkes, teišmesiu jas) arba ir tariamosios n. 3 ir 1 asmuo (tenudžiūtų mano ranka, jeigu būtau prie to prileidęs; bet tegu tik išeičiau, tegu tik mane paleidžia). Būsimojo laiko forma su priešdėliu te- vartojama ir sąlygos sakiniuose (tenumirs paskutinis vaidila, numirs ir Lietuvos praeitis), nors čia gali būti ir slavų kalbos įtakos.

Kaip tiesioginė, taip ir kitos n. turi ir sudėtinių formų, kurios vartojamos laiko skirtumams reikšti. Tariamosios n. vientisinė forma dirbčiau vartojama kalbant apie dabartį ir ateitį, o kalbant apie praeitį tenka sakyti būčiau dirbęs. Būtajam laikui reikšti vartojama ir liepiamosios n. sudėtinė forma, pvz. būk pavalgęs, kai ateisių. Panašiai nuosakinės veiksmažodinės jungtys vartojamos ir su įvairiais vardažodžiais sudėtiniuose tariniuose, pvz. būtum geras, būk geras, tebūnie geras, būčiau buvęs geras. Nuosakinės reikšmės gali turėti ir neasmenuojamos veiksmažodinės lytys, būtent dalyviai. Lietuvių ir latvių kalboje yra žinoma vad. netiesioginė nuosaka, reiškiama veikiamaisiais dalyviais. Ji vartojama, kai asmuo pasakoja apie įvykius, kurių jis pats nežino, bet apie kuriuos iš kitų yra girdėjęs, pvz. jis esąs nesveikas, kartą gyvenęs karalius, rytoj jis važiuosiąs į miestą, jis būdavęs visada pavargęs. Lietuvių kalboje reikiamybės dalyvis, kaip rodo pats pavadinimas, reiškia veiksmo privalomumą, reikalingumą, pvz. ši knyga skaitytina. Neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai reiškia galimumą (negalimumą), pvz. ši liga pagydoma, tie keliai neišvažiuojami.

K. Brugmann, Grundriss d. vergleichenden Grammatik 1897; *H. Hirt*, Indogermanische Grammatik VI, 1934; *J. Otrębski*, Gramatyka języka litewskiego 3, 1956; *Rygišikių Jonas*, Lietuvių kalbos gramatika 1922. *L.D.*

Nuosavas judesys žr. Žvaigždės.

Nuosavybė yra teisė naudotis kuria nors ekonomine, t.y. ribota gėrybe. (Pvz. oras yra neribota gėrybė žemės paviršiuje). N.

objektu gali būti tiek materialinis dalykas (žemės sklypas), tiek ir nematerialinis (išradėjo patentas). Esminis n. požymis yra galimumas perleisti ją kitam asmeniui. Pvz. išradėjas gali savo minties produktą, išradimą, perleisti kitiems, o dainininkas savo balsą kitam perleisti negali. N. negali būti tai, kas negali eiti mainų objektu. Vienišas Robinzonas jokios nuosavybės savo saloje neturėjo, nes nebuvo kam jos perleisti. Tad n. nėra santykis žmogaus su daiktu, o tik santykis žmogaus su kitais žmonėmis. N. yra išskirtinė teisė, o jei nėra žmonių, kurie galėtų būti išskirti nuo naudojimosi, negali būti ir n. Pirminis akstinas n. yra maisto reikalas. Jis verčia gyvūnus ieškoti maisto priemonių ir suradus užgrobti bei pasisavinti jas. Daugelis laukinių gyvulių sudarinėja maisto atsargas ir jas saugo. Atsargų nesudaro tik silpnieji gyvuliai, nepajėgūs taupyti, arba labai stiprūs, pvz. liūtai, kuriems to nereikia, nes maisto jiems niekad netrūksta. Gyvulių pasauly yra pasisavinami ne tik paskiri maisto objektai, bet ir tam tikra teritorija. Egipte pastebėta, kad valkatos šunes jungiasi į gaujas, pasirenka tam tikrą gyvenvietę ir sudrasko kiekvieną pašalinį gaujai nepriklausantį šunį, kuris drįsta įsibrauti į gaujos teritoriją. Panašiai elgiasi ir kai kurios rūšys bezdžionių, gyvenančių gaujomis miškuose: kiekviena gauja turi savąjį miško plotą, į kurį nedrįsta brautis kitos gaujos nariai. Gyvenvietėse n. galima laikyti ir kai kurių paukščių lizdai: gandrai, kartą susisukę lizdą, kasmet į jį grįžta ir įnirtusiai gina nuo įsibrovėlių. Netrūksta gyvuliuose ir kolektyvinės nuosavybės, kaip štai skruzdėlynai ar bičių aviliai.

Pirminis žmogus, kaip ir gyvuliai, turėjo apsirūpinti maistu bei gyvenviete. Daugelis socialinių reiškinių bei įpročių, vėliau virtusių teisės normomis, yra kilę iš būtinumo tenkinti tuos svarbiausius maisto ir dangos poreikius. Pats n. vardas lot. kalba — proprietas — yra kilęs iš prieveiksmio propter, t.y. prideramai (įpročiui), kas kam pridera. Primityviose tautose individo saraišumas su gimine (kiltimi) neabejotinai buvo daug didesnis, negu aukštesnėse civilizacijose. Iš to bandyta išvesti ‚primityvaus komunizmo' tezę, kuri turėjo savo ruoštu paremti socializmo ideologiją. Vėlesni ir išsamesni etnologiniai tyrinėjimai tos tezės nepatvirtino. Daugumoje primityvių bendruomenių randamas anaiptol ne ištisinis komunizmas, o didelis n. formų mišrumas. Greta giminės ar kilties n., įpročiai griežtai apibrėžia ir paskirų asmenų teises, prievoles ir savitarpinius įsipareigojimus. Individualinė n. pripažįstama, bet čia ją tramdo giminės solidarumo ir saraišumo jausmas. N. santykiai kinta sulig žmonių gyvenimo būdu ir civilizacijos laipsniu (pvz. perėjimas iš medžioklių ar klajoklių į sėslius žemdirbius). Absoliučios individualinės n. sąvoka yra, palyginti, vėlesniųjų amžių kilmės, būdinga Europos tautoms, nors yra duomenų, kad ji buvo nesvetima jau senovės monarchijose, kaip Chaldėja, Asirija, Babilonija.

Juridiškai n. pirmiausia buvo tiksliai apibrėžta romėnų teisėje, kurios daugelis nuostatų perėjo į kontinentinės Europos teisyną. Anglosaksų n. teisė skiria asmeninę n. (personal property) ir realinę n. (real property); tai atitinka maždaug (nors ir nevisiškai) romėnų teisės kilnojamybių (mobilia) ir nekilnojamybių (immobilia) sąvokas. Skirtumas tarp šių n. formų pasireiškia svarbiausia įpėdinystės ir paveldėjimo teisėje, o taip pat perleidimo būde: kilnojamybės pereina kito asmens n. paprasčiausiai perdavus jas, o žemės sklypą ar namus perleidžiant reikia atlikti tam tikras formalus aktas, perduoti n. titulas. JAV n. teisei yra būdinga konstitucinė garantija, kuri draudžia nusavinti privačią nuosavybę be atlyginimo arba atimti turtą iš bet kurio žmogaus, nebent tik teismo sprendimu, kaip bausmė už nusikaltimą. Pažangiųjų Europos juristų pažiūra į privatinę n. šiuo metu yra tokia, kad ji laikoma ne tiek teise, kiek socialine funkcija, kurią valstybė pripažįsta ir saugo su sąlyga, kad n. privilegija (arba funkcija) bus naudojama taip, jog iš to bus galimai didesnės naudos visai bendruomenei. Pvz. Šveicarijos teisynas laiko n. piktnaudojimą baustinu.

R. H. Lowie, Primitive Society 1920; *B. Malinowski,* Argonauts of Western Pacific 1922; Crime and Custom in Savage Society 1926; *O. Leroy,* Essay Critique a l'Étude de l'Économie Primitive 1925; *L. T. Hobhouse* ir kt., The Material Culture and Social Institutions of the Simpler Peoples 1915; *R. T. Ely,* Property and Contract 1914; *Westermarck,* The Origin and Development of Moral Ideas 1921; *A. A. Berle ir G. C. Means,* The Modern Corporation and Private Property 1932; *Wolf,* Sachenrecht 1932; *Westermann,* Lehrbuch des Sachenrechts 1951; *R. I. Aigler,* Cases and Materials on the Law of Property 1951; *R. B. Schlatter,* Private Property 1951; *Fraser Everet,* Cases on Property: Introduction 1954. *J.Pj.*

N. Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje. Priešingai senovės rytų ir pietų slavams, lietuviai žiloje senovėje nepažinojo bendruomeninio žemės valdymo. Žemė buvo individualiai valdoma ir dirbama šeimomis. Po tėvo mirties sūnūs pasidalydavo žemę ir savo dalyse tvarkėsi atskirai. Tik ganyklos, miškai, ežerai, upės buvo visos giminės bendrai naudojami.

Dar prieš valstybės įsikūrimą iš visų gyventojų išsiskyrė bajorai, pamažu pasidarė žemvaldžiai ir krašto gynėjai, o kiti gyventojai liko valstiečiais žemdirbiais. Iš pačių stambiųjų žemvaldžių iškilo kunigaikščiai. Valstybės kūrimosi metu did. kng. nugalėjo kitus kng. ir žymiuosius bajorus ir iš jų atėmė jų žemes, kitus gi privertė vykti į kaimyninių slavų kraštus sau naujų žemių nusikariauti, o šiaip bajorus privertė jam pasiduoti su savo žemėmis. Teoriškai visos valstybės savininku skaitėsi did. kng., kuris valstybės žemes galėjo išdalyti kam norėdamas, duodamas jas dažniausiai bajorams už jų karo ir kitokias tarnybas. Taip žemės valdymas glaudžiai rišosi su karo tarnyba. Did. kng. šeimos nariai gaudavo valdyti po atskirą k-tiją ir pasidarė sritiniai kng., išlikę ligi Vytauto laikų. Sritinės k-tijos buvo laikomos ne tiek jas gavusio kng. nuosava sritimi, kiek valstybės administracine apygarda. Sritiniais kng. galėdavo būti ir kiti kng., nebūtinai did. kng. šeimos nariai. Tiek did. kng., tiek sritiniai kng. savo žemes galėjo dalyti kitiems kng. ir bajorams už karo tarnybą.

Jau XIII a. visa Lietuvos žemė dalijosi į dvi dalis: į paties did. kng. bei jo šeimos narių žemes ir į stambiųjų bei kitų bajorų žemes, jų tėviškes (patrimonium, hereditas paterna), kurias jie sugebėjo paveldimai išlaikyti nuo valstybės kūrimosi meto, su savo nuosavomis žemėmis pasidavę did. kng. ir pripažinę jo viršenybę bei apsiėmę jam eiti karo tarnybą. Tokie buvo įvairūs smulkieji kng., kaip Alšėnų, Giedraičių, Svyrių ir kt., taip pat žymesni bajorai. Nors jie ir toliau paveldimai valdė savo senąsias tėviškes, bet vyriausiu jų žemių savininku vis dėlto buvo laikomas did. kng., kuris žiūrėjo, kad tos žemės išliktų tų asmenų rankose, kurie pajėgė eiti karo tarnybą ir kitas prievoles valstybei. Dėl to formaliai reikėdavo did. kng. sutikimo tokias bajorų tėviškes perleidžiant, parduodant, dovanojant ar kam atiduodant vedybų keliu. Šiuo atžvilgiu bajorų privatinės n. laisvė buvo suvaržyta. Kuriai nors tokių kng. ar bajorų šeimai išmirus be įpėdinių, jų žemės kaduko teise atitekdavo did. kng.

Bajorų iš seno turėtų ir paveldimų tėviškių žemių XIV a. daugiausia buvo žemaičiuose. Jų buvo ir kitur Lietuvoje, tačiau tokių žemių kategorija jau XIV a. nuolat mažėjo. Tuo pat metu vis daugiau ir daugiau atsirado tarnybinių dvarų (donationes, vysluga, pomestje, deržanie), did. kng. duodamų bajorams už jo karo tarnybą, pilių statymą ir taisymą bei jų saugojimą. Tarnybiniai dvarai bajorams buvo duodami paprastai su juose gyvenusiais valstiečiais ligi bajoro gyvos galvos arba did. kng. valios. Kartais jie būdavo duodami ir amžiniems laikams, nelyginant, bajoro n., leidžiant bajorui tokius dvarus valdyti, naudoti, parduoti, dovanoti, įkeisti ar atiduoti (habere, tenere, commutare, dare et obligare), tačiau su sąlyga, kad tie dvarai būtų perleidžiami tik tokiems bajorams, kurie galėtų perimti karo ir kitas pareigas did. kng. Tokių žemių perleidimui dar reikėjo specialaus did. kng. patvirtinimo. Tarnybiniai dvarai, duoti bajorams ligi gyvos galvos ar did. kng. valios, galėjo būti jo nuožiūra atimti. Tačiau faktiškai jie dažniausiai likdavo to paties bajoro šeimos rankose ir pamažu pasidarė paveldimi, jei tik bajoro šeimoje buvo suaugusių sūnų, galinčių eiti karo tarnybą, kuriems did. kng. ir atiduodavo tuos dvarus po jų tėvo mirties tomis pačiomis sąlygomis. Toks tarnybinių dvarų faktiškas paveldėjimas buvo žingsnis į n. teises.

XIV a. pabaigoje, ypačiai Jogailos ir Vytauto laikais, iškilus bajorų politinei reikšmei, kilo reikalas ir teisiškai nustatyti jų santykius su žeme bei jų teises į ją. 1387 privilegija formaliai patvirtino katalikų bajorų n. teises į jų iš seno paveldimas tėviškes. Šia privilegija jiems buvo leista tokias savo tėviškes ir visą jų turtą valdyti pilna n. teise ir laisvai savo valia parduoti, įkeisti, dovanoti, užstatyti ir pn. (castra, districtus, villas atque domos, ac omnia quae ex successione paterna possidet, habendi, tenendi, possidendi, vendendi, alienandi, permutandi, dandi, donandi et in usus suos beneplacitos proprios et voluntarios, libere convertendi, habeat et habeant liberam et omnimodam facultatem). Tokias iš seno bajorų buvusias nuosavas žemes leista paveldėti ir moterims, pripažįstant ir moterų teises į žemes ir

turto n. Ryšium su tuo leista bajorams laisvai leisti savo dukteris ir giminaites už vyrų. Taip pat našlėms leista laisvai tekėti nebereikalaujant did. kunigaikščio sutikimo.

Šitoks bajorų n. teisių patvirtinimas į jų tėviškes tačiau lietė tik mažą bajorų dalį ir tai tik tuos, kurie buvo katalikai. Tas n. teisių į tėviškes patvirtinimas nebuvo taikomas did. kng. duotiems tarnybiniams dvarams, kuriuose tuo metu dauguma Lietuvos bajorų gyveno. Tarnybiniai dvarai bajorų faktiškai jau buvo paveldimi, ypač tie, kurie bajorams buvo duoti ‚amžiniems laikams'. Tokia faktiškoji padėtis teisiškai did. kng. buvo pripažinta 1413 privilegija, suteikusia bajorams n. teises į jiems amžinai duotus tarnybinius dvarus. 1413 privilegija leido bajorams tokius tarnybinius dvarus laisvai valdyti, parduoti, užstatyti, dovanoti, bet tik su did. kng. pritarimu (liberam habebunt, ipsa vendeni, commutandi, alienandi, donandi, et in usus suos convertendi facultatem nostro tamen consensu ad hoc specialiter accedente). Ta pačia privilegija leidžiama bajorams tokius tarnybinius dvarus paveldėti ir pažadama jų neatimti nuo jų vaikų. Amžiniems laikams duotų tarnybinių dvarų paveldėjimo teisės buvo pripažintos ir moteriškiems bajorų įpėdiniams.

N. teisių pripažinimas į katalikų bajorų nuosavus ir amžiniems laikams gautus tarnybinius dvarus sustiprino ekonominį bajorų pajėgumą, o tuo būdu ir jų socialinę bei politinę padėtį. 1434 D.L.K. Žygimanto privilegija sulygino bajorų stačiatikių teises su katalikų bajorais ir atleido bajorų valstiečius nuo duoklės valstybei. D.L.K. Kazimiero 1447 privilegija atleido bajorų dvarų valstiečius nuo bet kokių mokesčių ar prievolių valstybei, sudarydama pagrindą baudžiavų įvedimui. Laisvieji valstiečiai pamažu išnyko. Tuo būdu bajorų n. teisės buvo išplėstos ir į jų dvarų valstiečius, atiduodant juos visiškon jų pono valdžion. Tas prisidėjo prie bajorų įsigalėjimo. Jų žemės ir kitas turtas nuolat augo. Jau Kazimiero laikais susidarė ypač stambi Lietuvos didikų privatinė n., o valstybės dvarų apimtis nuolat mažėjo.

Privilegijomis patvirtinus bajorų turto laisvę, bajorų žemės ir turto n. garantijos, taip pat paveldėjimo teisės, buvo įtrauktos į 1529, 1566 ir 1588 Lietuvos Statutus, turinčius daug nuostatų, smulkiai nustatančių bajorų paveldėjimo ir n. į žemes teises. Žemė galėjo būti konfiskuojama tik iš valstybės išdavikų ir did. kng. majestoto įžeidėjų. Už tokius nusikaltimus kartu turėjo būti baudžiami ir sūnūs, žinoję apie tėvo nusikaltimą. Tuo buvo prarandama ir n. paveldėjimo teisė. Lietuvos Statutai sunormavo ir miestiečių n. teises į jų namus ir sklypus miestuose.

Žemės įsigijimo, paveldėjimo ar perleidimo dokumentai XVI–XVIII a. buvo įrašomi į žemės teismų knygas, tuo būdu įgydami formalios galios. Greta didikų, turinčių milžiniškus dvarus savo nuosavybėje su tūkstančiais baudžiauninkų, XVII–XVIII a. Lietuvoje buvo daug pasiturinčių ir vidutiniai turtingų bajorų, kurių dvarus dirbo valstiečiai baudžiauninkai, neturį jokių teisių į žemės n., galį paveldėti tik savo kilnojamąjį turtą. Nemažai buvo ir smulkių bajorų, kurie patys dirbo žemę, neturėdami jokių baudžiauninkų, todėl plikabajoriais pajuokiami.

K. Avižonis, Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385, 1932; (") Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais 1940; *A. Rimka*, Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos 1924; *M. Krasauskaitė*, Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende des 15.Jhdts. 1927; *A. Janulaitis*, Lietuvos visuomenės ir teisės istorija 1916; *St. Kutrzeba*, Historja ustroju Polski, t. 2 Litwa 1914; *W. Kamieniecki*, Rozwój własności na Litwie w dobie przed I Statutem 1914; *M. K. Liubavskij*, Očerk istorii litovsko-russkago gosudarstva 1910; (") Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije lit.-russ. gosudarstva 1893; (") Litovsko-russkij seim 1901; *M. Dovnar-Zapolskij*, Gosudarstvennoje choziaistvo vel. kniaz. litovskogo pri Jagelonach 1901; *M. F. Vladimirskij-Budanov*, Pomiestja litovskogo gosudarstva 1889.

K.Avž.

Nuosėdis (Cortinarius) lakštabudžių (Agaricaceae) šeimos grybas. Lietuvoje n. mažai teištirtas ir mažai tevartojamas. Valgomųjų tarpe minėtinas mūsų miškų grybas n. tuščiakotis (C. cinnamomeus). Lapuočiuose miškuose taip pat sutinkamas n. gleivėtasis (C. collinitus). Lapuočiuose ir spygliuočiuose miškuose neretas n. melsvasis (C. violaceus). Rytų Lietuvoje labiau žinomas yra n. daugiažiedis (C. armillatus). Šalia valgomųjų, mūsų spygliuočių miškuose randamas ir silpnai nuodingas n. ožiakvapis (C. traganus).

Nuosėdos (sedimentai) yra įvairių medžiagų, mechaninių, cheminių ar organinių, įvairaus dydžio ir kietumo dalelės, kurios nusėda dažniausiai sluoksniais upėse (smėlis, žvyras), ežeruose (dumblas, druskos), jūrose bei jūrų pakraščiuose (molis, kreida). N. dažnai vėjas supusto

žemės paviršiuje, pvz. smėlis kopose, dykumoje, ledas surūšiuoja ledynų pakrašty ar po ledu (pvz. priemoliai, žvyrai morenose). Sucementuotos arba sukietėjusios n. vad. nuosėdinėmis arba sedimentinėmis uolienomis.

Nuoseklus tvarkingai, tikslingai sekąs, einąs. Logikoje n u o s e k l u m a s yra protavimo taisyklingumo sinonimas. Tačiau nuoseklumas nereiškia savaime teisingumo, nes tik tada nuoseklus protavimas prieina teisingas išvadas, kai jis remiasi teisingomis prielaidomis. Esant klaidingoms prielaidoms, nežiūrint nuoseklaus protavimo, tiesos neprieinama. Tačiau, stokoja protavime nuoseklumo, susidaro formalinės klaidos. Žr. Logika.

Nuosiautos menki grūdagaliai, šiukšlės, varputės ir kt., kurios susirenka grūdų viršūnėje pačiame sieto viduryje. N. šeria paukščius arba gyvulius. Taip pat n. vadina ir siaučiant kruopas ar plėštinius miltus visokias selenas ar kitas išmalas.

Nuosijos, arba išsijos, įvairios liekanos, gaunamos nusijojus miltus, paprastai rupesni miltai, nepralindę per sietą. Visos n. šeriamos gyvuliams.

Núosklanda 1. į šalį, paprastai į pakalnę, nuvažiuotas rogių kelias. 2. žr. Tramplinas.

Núospaudas 1. Koks nors atspaudas, pvz. piršto, išnykusio augalo, gyvio ir pn. 2. Spaustuvės rinkinio nuotrauka, kurioj daromi taisymai; taip pat ir ofsetinei spaudai paruoštas spausdintas storame popieriuje atspaudas, kuris vėliau fotografuojamas; 3. Rašalui ar kt. skysčiui nuspaustì popierius arba jam suimti spaustukas.

Nuosprendis žr. Sprendimas.

Nuostatas yra teisės dispozicija — tai, kas apie dalyką yra patvarkyta (nustatyta) kodekso, statuto, šiaip įstatymo ar įstatų straipsnyje. Viename straipsnyje gali būti vienas ar keli su vienas kitu surišti ar vienas kitam artimi nuostatai, taip pat ir vienas sudėtingas nuostatas kelių straipsnių.

Nuosvyris neigiamas pasvyros ar pasvirimo kampas, matuojamas nuo horizonto žemyn, pvz. neišbalansuotos magnetinės adatėlės nehorizontinė padėtis ar nivelyro vizūros mušimas žemiau horizonto.

Nuošimtis (procentas — lot. pro centum ‚nuo šimto') yra viena šimtoji skaičiaus dalis. Jei pvz. turime skaičių 300, to skaičiaus vienas n. lygus 3, o jo 5 n. — 15. Žodį n. sutrumpintai pažymi %. Ūkiškuose apskaičiavimuose, moksluose, statistikoje dažnai dydžius pažymi n., kad dydžių palyginimas būtų vaizdingas. Piniginėse operacijose pelną, nuostolius, palūkanas irgi skaičiuoja n. Apskaičiavimo palengvinimui palūkanas skaičiuoja pasinaudoję formule $P = a \frac{p}{100} t$, kur P yra palūkanos, a buvęs t metų apyvartoje kapitalas, p — n. (tikriau, palūkanos už 100 per vienerius metus). Šia formule apskaičiuojami vadinami paprastieji n., nes jie numato palūkanas tik už įdėtą į apyvartą kapitalą, neimant palūkanų už priaugančias palūkanas. Jei kapitalas paleidžiamas apyvarton keletai metų ir sutariama išėjus laikui atsiimti įdėtą kapitalą su palūkanomis ne tik įdėto kapitalo, bet ir su palūkanomis nuo tų palūkanų, kurios kiekvienų metų gale didino įdėtą kapitalą, tokį n. vadina sudėtiniu n. Apskaičiuoti tinka formulė $A = a\,(1+\frac{p}{100})^t$, kur A yra atsiimamas po t metų kapitalas su palūkanomis, apskaičiuotomis sudėtiniais %%. Jei t yra trupmena, skaičiavimo patogumui metus laiko lygius 360 dienų, mėnesį — 30 d.

Nuošliaukos baudžiavos dienų bėralinei duonai geresnieji grūdai, kai šluotele nušliaukydavo šiaudagalius, varpeles ir kt. stambmenas, bet palikdavo nevėtytus, su pelais. Nuošliaukinė duona buvo turtingesniųjų baudžiauninkų pasididžiavimas; jie ir samdinius greičiau gaudavo kaip kiti jų kaimynai, valgę gryną bėralinę duoną (žr. Bėralienė (duona).

Nuošukos trumpas švarus linų (ar kanapių) pluoštas, gaunamas šukuojant bruktus linus rankiniu būdu arba šukavimo mašinomis. Iš nuošukų, ypač maišomų su aukštesnių rūšių pakulomis, gaminami vertingi lininiai audiniai. Tik savo stiprumu jie neprilygsta šukuotų linų audiniams. Iš geriausių Lietuvos ūkiškų linų buvo gaunama apie 50% šukuotų linų ir apie tiek pat n. Kai brukti linai neduoda nė 30% šukuoto pluošto, verpyklose jie dažniausiai perdirbami į trumpą pluoštą — pakulas. Š. ir R. Lietuvoje ūkininkai linus šukuodavo tik savo reikalams — verpimui ir audimui namuose. Tačiau Užnemunėje ir dalyje Žemaitijos ūkininkai gamino šukuotus linus ir n. pardavimui. Tatai buvo menkos kokybės šukuoti linai, maža ką vertesni už bruktus linus ir prastos n., kurios prekyboje eidavo ūkiškų pakulų vardu. Lemiamos reikšmės menkai jų kokybei turėjo nevykęs linų apdirbimo būdas. Jaujo-

se išdžiovinti linų šiaudeliai buvo išminami ir čia pat, kiek patrynus mintuvais, šukuojami. Aišku, kad tokiu būdu gauti šukuoti linai ir n. būna labai spalingi ir verpyklų menkai vertinami. Modernizuojant linų apdirbimą, ūkiškas linų šukavimas Lietuvoje jau baigė išnykti. *P.Rdn.*

Nuotaika, ūpas, vidinis bei psichinis žmogaus būvis, pvz. gera, pakili, bloga, prislėgta, agresyvi ir kt. n. Kai sakoma, kad kas nors yra n. žmogus, tai norima išreikšti, jog jo reakcijos priklauso ne tiek išorinių stimulų, kiek vidinės to momento konsteliacijos bei psichinių faktų susiklostymo. Šie faktai gali būti sąmoningi ir nesąmoningi. Pirmuoju atveju turime visai normalią reakciją (pvz. kas nors yra linksmas, nes laimėjo loterijoje); antruoju — kiek anormalią, nes čia asmuo pasidaro jam pačiam nežinomų faktų įrankiu. Čia ir valia ne ką bereiškia, ji silpnėja. N. gali būti ir konstitucinis asmenybės bruožas. Pvz. yra žmonių, kurie visą amžių esti labiau į liūdnumą linkę, daug mąstą, bet maža kalbą, į kiekvieną projektą žiūri su nepasitikėjimu. Kiti, priešingai, visko griebiasi ligi neapgalvoję, niekuomet perdaug nenusimena, į viską žiūri optimistiškai. Kai gera ir bloga n. pradeda pakaitomis, ciklišKai, kartotis dėl pačiam asmeniui nežinomų priežasčių — turėsime patologinį asmenybės reiškinį.

Lygindami n. su ūpu, randame šiuos skirtumus: 1. ūpas yra daugiau ekspresyvinė ir aktyvi būsena, pasireiškianti veiksmais, poelgiais: džiūgavimu arba niurumu, agresyvumu ir pn. N. yra labiau impresyvinė ir nebūtinai aktyvi būsena. — 2. ūpo priežastys yra labiau paviršutiniškos, apčiuopiamos (koks nepasisekimas, praradimas ko nors, susipykimas, susierzinimas), o n. šaknys glūdi giliau žmogaus sieloje.

N. terminas vartojamas ir mene, ir muzikoj. Pvz. kai sakoma ‚labai nuotaikingas paveikslas', tuo norima pabrėžti, kad šalia vaizduotės ir proto, jis veikia j a u s m ą ir tuo sukelia žiūrove atitinkamą psichinę būseną. N. gali būti ir psichosocialinis faktas; pvz. sakoma: ‚šiam pobūviui trūko nuotaikos'. *A.Lgm.*

Núotaka galinti tekėti mergina, kitur jau sužieduotinė, o paskutiniu metu jau ir jaunoji. Jos gretiminės, atskirose vietose žinomos lytys, n u o t e k a, n u o t e k u o l ė, t e k u t ė ir kt. Žr. Vestuvės.

Nuotakis (ag. runoff, vok. Abfluss, rus. stok) viena hidrologinio ciklo dalių (žr. Hidrologija, LE VIII, 245), vandens tūris, kuris nuteka žemės paviršium per tam tikrą laiką, pvz. hidrologinius metus (LE VIII, 245). Jam rasti matuojamas ar skaičiuojamas vid. kiekvienos paros vandens debitas per sekundę, suma visų debitų dauginama iš 86.400 (sekundžių paroje); n. reiškiamas kubiniais kilometrais. Taip Nemuno ties Birštonu 1928 hidrologiniais metais (nuo XI 1 ligi X 31) vid. debitų suma 104.286 m^3/sek. duoda metinį nuotakį 9.010.310.400 m^3 arba 9,01 km^3. Kadangi dideli skaičiai nepatogūs taikyti, du kiti vienetai yra tinkamesni: 1. vid. metinis hidromodulis, arba lyginamasis debitas nuo 1 km^2 baseino ploto; pvz. vid. debitas 322 m^3/sek. nuo baseino ploto 43.605 km^2 duoda hidromoduli 7,38 l/sek. km^2; 2. n. aukštis, arba toks vandens gilumas, kurį turėtų lygiai suskirstytas po visą baseino plotą metinis nuotakis, reiškiamas milimetrais; taip metinis nuotakis 9,01 km^3, padalytas iš baseino ploto 43.605 km^2, duoda n. aukštį 206 mm. N. aukštį patogu lyginti su drėgmenų (kritulių — lietaus ir sniego) aukščiu. Santykis nuotakio ir drėgmenų (ar atitinkamų aukščių) vad. n. k o e f i c i e n t u; n. aukštis 206 mm, palyginus su metiniu drėgmenų aukščiu 518 mm (visame Nemuno baseine ligi Birštono), reiškia 206 : 518 = 0,398, arba rodo, kad 39,8% drėgmenų tais metais nutekėjo į Nemuną. N. aukštis gali būti gautas, dauginant vid. metinį hidromoduli iš 31,56; atbulai, hidromodulis gali būti gautas, dauginant nuotakio aukštį iš 0,03169. Skirtumas tarp drėgmenų aukščio ir n. aukščio, paprastai, vad. garavimo aukščiu, todėl kad garavimas yra didžiausia priežastis to skirtumo. Esama formulių, kuriomis galima apytikriai rasti nuotakį pagal žinomą drėgmenų aukštį (žr. lentelę 499 psl.). *S.K.*

Nuotykių romanas (plg. vok. Abenteuer, prc. aventure, ag. adventure) gausus ir įvairus realistinio romano padalinys. Vienokia ar kitokia forma n.r. raida tęsėsi nuo vėlyvojo viduramžio iki šių laikų. Žydėjimo laikotarpiu laikytini XVI ir XVII a. N.r. pradininkai: Cervantes (Don Quichote), Le Sage (Gil Blas), Grimmelshausen (Simplicissimus), Defoe (Robinson Crusoe). Pačiais pirmaisiais n.r. šaltiniais galima nurodyti XVI a. liaudies epus (plg. Fortunatus). Įtakos n.r. išsivystymui turėjo taip pat Amadis, Avanturier, pikari-

LIETUVOS IR KAI KURIŲ KAIMYNINIŲ BASEINŲ NUOTAKIO PALYGINIMAS

Upė	Vieta	Drėgmenys mm	Nuotakis mm	Garavimas mm	Nuotakio koeficientas
Nemunas	Smalininkai	597	218	379	0,365
Neris	Jonava	617	238	379	0,386
Šventoji	Ukmergė	609	241	368	0,396
Nevėžis	Kėdainiai	578	155	423	0,268
Jūra	Tauragė	721	385	336	0,533
Šešupė	K. Naumiestis	592	187	405	0,316
Venta	Ventspilė	700	281	419	0,401
Lielupė	Jelgava	590	220	370	0,373
Dauguva	Jaunjelgava	624	239	385	0,383
Narova	Narva	650	260	390	0,400
Neva	Petrapilis	570	290	280	0,509
Dniepras	Kijevas	558	134	424	0,240
Vysla	Varšuva	665	212	453	0,319
Prieglius	Tepliuva	590	193	397	0,327
Oderis	Hohensaaten	608	168	440	0,276
Elbė	Darchau	643	169	474	0,263
Reinas	Wesel	900	425	475	0,473
Dunojus	Viena	820	377	443	0,460

niai, kelionių, išdaigų (Schelmenromane) bei melagių romanai. Klasikinėj eroj nemaža n.r. bruožų užtinkama, vad., auklėjimo romanuose (Bildungsromane, kurių ryškiausiu buvo Goethės Wilhelm Meister). Romantikų kūryboje n.r. taip pat rado nemaža pasekėjų — vėliai atsiranda savotiški riterių ir plėšikų bei klajotojų romanai. XIX a. ieškoma n.r. suteikti gilesnį psichologinį pagrindą ir motyvavimą. XX a. n.r. metmenų netrūksta impresionistiniuose romanuose apie bastūnus ir klajoklius (plg. Knut Hamsun, Hermann Hesse, B. Kellermann, M. Hausmann, W. Bonsels ir kt. kūrybą). Iš dalies šiam n.r. žanrui priklauso ir jaunuomenei skirtos vokiečio Karl May knygos.

E. Jenisch, Vom Abenteurer- zum Bildungsroman 1926; *P. G. Neumair*, Der Typus des Abenteurers ir der neuen deutschen Dichtung 1933; *H. Rausse*, Abenteuerroman 1912.

Nuotolis reiškia (greta atstumo, ilgio ir tolio) erdvės tarpo tarp dviejų vietovių dydį. N. sąvoka nėra tokia griežta kaip ilgio. Ir patys galiniai punktai nusakomi ne taip tiksliai, griežtai, ne geodezinių ar astronominių punktų pavidalu, bet miestų, kraštų, salų pavidalu. Patys n. paprastai būna didesni negu tiesiogiai matuojami daiktų ilgiai ar punktų atstumai. N. būna: 1. t e o r i n i s: a. trumpiausias atstumas, nieko nežiūrint, pvz. tarp dviejų miestų, kiaurai per žemės kamuolį; b. trumpiausias, bet žemės paviršiumi ar oru, palei pat žemę. Jis geodezininkų apskaičiuojamas pagal formules, kaip funkcija abiejų vietovių geodezinių koordinatų, nežiūrint jokių kelių ir judėjimo priemonių. 2. p r a k t i n i s: galimas nukeliauti esamais keliais ir šių laikų priemonėmis: a. vandenimis, b. sauskeliais ir c. oro keliais. N. yra matuojami, kaip ir atstumai, ilgio vienetais (myliomis, kilometrais), bet kasdieniška, nusakoma — kelionei reikalingu laiku (dienomis, valandomis ir pn.).

Nuotrauka yra: 1. V i s u m a įvairiausių matavimo, tyrimo, skaičiavimo ir braižymo v e i k s m ų daiktui geometriškai ir kitais atžvilgiais ištirti; 2. pats žemės paviršiaus ar daikto v a i z d a s, sudarytas remiantis n. eigoje surinktais ir mokslišKai apdorotais duomenimis (planas, žemėlapis); 3. a t v a i z d a s gautas fotografavimo būdu (fotografija).

G e o d e z i n ė n. tyrinėja žemės dydį, išvaizdą ir būdus jos išgaubto paviršiaus dideliu plotu vaizduoti plokštumoj, skaitantis su paplokščiu žemės apvalumu. Retkarčiais geodezinės n. išdavos būna ne brėžiniai, bet matematinė formulė ar dydžiai reiškiami skaičiais.

Geodezinės n. yra daug rūšių. H o r i z o n t a l i n ė geodezinė n. parodo kas, kur ir kokio dydžio yra žemės paviršiuje. Ji tiria ir vaizduoja tik horizontalinėje projekcijoje, duoda daiktų tik dvi dimensijas, neparodo daiktų ir vietų iškilumo.

Nuovada 1. apylinkė, sritis; 2. Lietuvoje nuovados buvo policiniai rajonai. Kiekvienam tokiam rajonui skirta policija ėjo jos ribose savo pareigas. Žmonės n. vadindavo ir policijos būstą nuovadoje. Taip pat taikos teisėjų bei teismo tardytojų veikla buvo suskirstyta n., kurios, išėjus 1933 teismų santvarkos įstatymui, buvo pavadintos apylinkėmis.

Nuovakarės vėlyvas vakaras, beveik pats pusiaunaktis. Žr. Vakaras.

Nuovala (Placenta) visų stuburinių placentinių arba nuovalinių gyvulių specialus nėštumo laikotarpio motinos, patelės, kūno įrengimas — gemalo apvalkalas, susidaręs iš gimdos sienelių, prie kurių apvaisintas kiaušinėlis pradeda augti ir vystytis į gemalą. N. susidaro kraujagyslių ir jų kapiliarų sistema, iš kurios bambos virkštelė motinos kraujas, nešąs maisto medžiagas ir deguonį, patenka į gemalo kūną, o iš gemalo paima medžiagų apykaitos junginius. Gimdymo metu, kai subrendęs gemalas išeina iš gimdos, išeina ir n., nes gemalo subrendimo metui ji jau atsiskiria nuo gimdos sienelių. Gyvulio motina pagimdytam savo kūdikiui virkštelę perkanda, o žmonių — akušerės ar pribuvėjos virkštelę perriša ir sterilišku būdu perkerpa.

N u o v a l i n i a i g y v u l i a i (Placentalia) arba kitaip — placentiniai yra žinduolių klasės poklasis, kurio dalyvių gimdoje veisimosi metu susidaro nuovala, arba placenta. Tuo šie gyvuliai skiriasi nuo kitų žinduolių, kurie placentos neturi — sterblinių ir kloakinių. Europoje, Amerikoje, Afrikoje ir Azijoje gyvena beveik tiktai nuovaliniai žinduoliai, o Australijoje yra ir sterblinių ir kloakinių.

Nuovargis 1. nemaloni savijauta, kuri atsiranda po sunkaus ar ilgo darbo be poilsio. N. pasireiškia daliniu nusilpimu, paliegimu. Tiesioginė n. priežastis yra fiziologinė. Tiek fizinis, tiek ir intelektualinis darbas yra rezultatas sudėtingų vidinių fiziologinių vyksmų. Kiekvienas toks vyksmas yra reikalingas vidinio padirginimo, tam tikro nervinio impulso, kuriam energija pasigamina atitinkamose ląstelėse: nervų — nervinėse, vad. neuronais, o muskulų — muskulinėse. Kai šios energijos nebespėja pasigaminti tiek, kiek reikia, jaučiamas organo pavargimas. Nors ir su poilsiu dirbant visą dieną, ateina laikas, kai visas kūnas jaučia n., kurio trumpu poilsiu nebegalima pašalinti. Šios būsenos tikrąja priežastimi yra atsiradimas toksinių medžiagų nervų ir muskulų ląstelėse. Toksinai yra nuodingos medžiagos ir jas W. Wundtas tiesiog vadino n. medžiagomis, kurios per miegą yra kraujo pašalinamos. Be fiziologinių priežasčių, pavargimas pareina ir nuo klimato, maisto ir žmogaus psichinės būsenos. Pvz. neurotikas pavargsta net be jokio darbo, nes patys jo vidiniai kompleksai sunaudoja daug energijos.

Mosso Angelo, La fatica 1892; *A. Binet,* La fatigue intellectuelle 1898; *J. Ioteyko,* La fatigue 1920; *F. Lagrange,* La fatigue et le repos 1922.
A.Lgm.

2. S t a t y b o j e yra medžiagos, konstrukcijos mazgo arba viso pastato staigus sugriuvimas nuo dažno ir pakartotino vienodo apkrovimo. Paprastai pastatas nesunkiai atlaiko daug didesnį apkrovimą negu skaičiuotasis. Bet dažni, pakartotiniai, kad ir mažesni apkrovimai gali staiga sugriauti pastatą. Yra daug atsitikimų, kad, pvz., tiltas sugriuvo po 20 metų vien dėl n.

Tačiau ne bet kokio dydžio apkrovimas sugriaus pastatą nors ir be galo daug kartų pakartotas. Yra tam tikra kraštutinė jėga, duodanti tokius įtempimus, kurie jau gali būti pavojingi. Tatai priklauso nuo: 1. santykio tarp maksimalaus įtempimo ir takumo ribos, 2. santykio tarp maksimumo įtempimo ir vidutinio, 3. jėgų koncentracijos, 4. jėgų veikimo būdo (tempimas, gniužimas, lenkimas), 5. medžiagos trapumo. Toms savybėms ištirti dažnai naudoja Mooro aparatą. Soderbergas ir Mooras yra suradę empirines formules tiems kraštutiniams įtempimams nustatyti. Bet dėl medžiagų ir pastatų įvairumo moksliškai n. ištirti dar nėra pasisekę. *J.Vs.*

Nuožiūra yra laisva asmens pažvalga taip ar kitaip dalyką išspręsti, taip ar kitaip pasielgti. — Tačiau n. laisvė yra relatyvi, daugiau ar mažiau sąlygota: ją varžo viešoji opinija, etiketas, mada, ją varžo etika, religija, įstatymas, ją varžo daug kitų veiksnių. Pvz. jeigu įstatymas nustato bausti nusikaltėlį laisvės atimamąja bausme, teisėjas jo negali bausti pinigine bausme, — čia n. nėra vietos, bet kuriam laikui turi būti atimta nusikaltėliui laisvė, čia teisėjas išsprendžia jau savo n., tevaržoma vien įstatymo nustatyto bausmės didumo ir mažumo, kurių teisėjas negali peržengti, jei tatai jam įstatymo nėra leista. Įstatymai, leisdami ką n. daryti, kai be

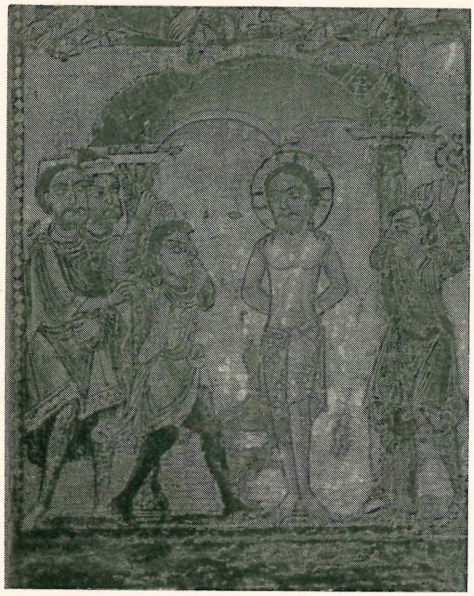

Nuplakimas (Florencija XII a.)

jos neįmanoma apsieiti, neretai dar pažymi n. turint būti teisingą arba tokiais atvejais n. tiesiog sąžine vadina, pvz. civil. teisenos įst. 706 str., leisdamas teismui šituo būdu nustatyti priteisiamų nuostolių dydį, kai bendrosiomis įrodinėjimo taisyklėmis to padaryti negalima. *B.Msl.*

Nuphar žr. Lūgnė.

Nuplakimas evangelijose minimas veiksmas (Mato 27, 26; Morkaus 15, 15; Jono 19, 1) ikonografijoje Jėzaus Kristaus kančios cikle pasirodo X a. Jėzaus Kristaus figūra aprengta ir pririšta prie aukštos kolonos. Nuo XII a. Viešpats vaizduojamas nuogas su parišta priejuoste. Misterijų įtakoje XIII–XV a. scena dramatizuojama pabrėžiant realistinėmis priemonėmis karėivių įnirtimą ir Viešpaties kančią. Nuo XV a. paveikslai vaizduoja Jėzų Kristų pririštą prie žemos kolonos sekant tąja kolona, kuri S. Prassede bžn. Romoje garbinama kaip tikroji n. kolona.

Nuragai [sardiniškai nurhag(en)s] kūgio pavidalo didžiuliai (10–36 m skersmens apačioje, 12–20 m aukščio, 4–7 m sienų storio) iš neapdirbtų ar tašytų, dažnai milžiniškų, be lipdomosios medžiagos sujungtų akmens blokų bokštiniai pastatai Sardinijoj. N. randami svarbiose strateginėse vietovėse duoda pagrindo manyti, kad jie buvo veikiau tvirtovės gintis negu kapai. Nežinia, kas juos statė ir ką reiškia jų vardas. N. statė dar vėlyvojo akmens, vario ir žalvario amžiuje. Juos tebenaudojo dar I prieškristiniame tūkstantmetyje. N. gimininguų pastatų yra Apulijoje, Kretoje, Balearuose, š. Hebriduose, š. Skotijoje, ir negausiai Prancūzijoj, Alpėse, Kastilijoj.

Nurka upelis Gardino aps., Bebros (Narvies, Bugo, Vyslos) deš. intakas, 4 km ilgumo; teka tuo senslėniu, kuriuo kadaise tekėjo Nemuno aukštupis į vakarus, į Vyslos baseiną; čia pat prasideda Papilė, kuri teka į Lašišinę, į Nemuną.

Nurmi Paavo (g. 1897) suomis lengvaatletis-bėgikas. 1919 pasireiškė kaip geriausias vidutinių ir ilgų nuotolių Suomijos bėgikas. 1920 Antverpeno tarptautinėje olimpiadoje laimėjo 1500 m, 5000 m ir 10.000 m ir aukso medalius; 1924 Paryžiaus olimpiadoje laimėjo 10.000 m bėgimą ir aukso medalį; 1928 Amsterdamo olimpiadoje pakartotinai laimėjo 10.000 m bėgimą; šią pergalę laimėjo ir 1932 Los Angeles olimpiadoje. N. pakartotinai net

V. Aaltonen P. Nurmi

4-se olimpiadose laimėjo šį sunkų 10.000 m bėgimą.

Nürnberg mst. p. Vokietijoj, didumo antrasis Bavarijoj, prie Pegnitzo upės; drauge su gretimu Fürthu per 500.000 gyv. (1958). N. yra žymiausias Bavarijos prekybos centras su sena, didele pramone: elektros reikmenų (apie 30.000 dirbančiųjų), mašinų (17.000 dirbančiųjų), dviračių, motociklų, žaislų, metalinių ir kt. puošmenų, namų apyvokos daiktų, alaus, pieštukų, spaudos, motorų, adatų ir kt. dalykų. N. yra tradicinis didžiausias Vokietijoj apynių prekybos centras. Jo buvusią garsią praeitį kaip vok. meno (N. meno m-la) ir prekybos bei dailiųjų pritaikomųjų menų metropolio liudija išlikusi daugybė dailės ir architektūros objektų. Mieste dominuoja XII a. pilis ir dviejų žymiausiųjų XIII a. bžn. — Šv. Lorenco ir Šv. Sebaldo, bokštai. Kitos žymenybės: XIV a. rotušė, Šv. Roko koplyčia, Šv. Klaros bžn., XIV a. šulinys, Šv. Sebaldo sarkofagas, išpuoštas statulomis ir reljefais, kuriuos P. Vischer dirbo 13 metų (1506–19), laikomas vienu žymiausių vok. meno kūrinių; daug patricijų namų, meno muziejus (buv. kartūzų vienuolyne) su Dürerio, Holbeino, Wohlgemutho ir kt. kūriniais, Dürerio ir Sachso namai ir daug kitų architektūros ir plastikinio meno dalykų.

Istorija. N. pirmą kartą istorijoje minimas 1050, nuo 1127 priklausė Velfams, nuo Konrado III atiteko Štaufenams, 1219 gavo laisvojo imperijos mst. teises. Kaip ir Augsburgas labai praturtėjo iš prekybos tarp Italijos ir Oriento iš vienos pusės ir š. Europos iš kitos. Jau XIV a. pasidarė žinomas kaip vadovaująs meno, ypačiai skulptūros židinys, kurio garsiausi atstovai yra buvę Kraft, Stoss ir Vischer. Jis buvo pirmasis imperinis mst., priėmęs (1525) protestantizmą. Aptikus 1497 vandens kelią Indijon, jo prekybinė reikšmė pradėjo mažėti. Antras sunkus smūgis buvo 30 metų karas (1618–48), kurio metu mieste per 10 savaičių buvo Valenšteino apsuptas švedų karalius Gustavas Adolfas. 1806 N. įjungtas į Bavariją. 1835 tarp N. ir Fürtho nutiestas pirmasis Vokietijos geležinkelis. Hitlerio metu (1933–38) N. buvo nacionalsocialistų partijos kasmetinių suvažiavimų vieta. Šiam tikslui užmiestyj, Cepelino laukuose, buvo statomas didžiausias pasaulyj dengtas stadionas. 1935 čia priimtas vad. N. įstatymas, kuriuo žydams susiaurintos pilietinės teisės. Po II pas. karo (1945–49) vad. N. procesų (žr.) vieta.

E. Kusch, N., Lebensbild einer Stadt 1951. *A.B.*

N. karo nusikaltėlių teismas. Das tebevykstant II pas. karui, 1942 I 13

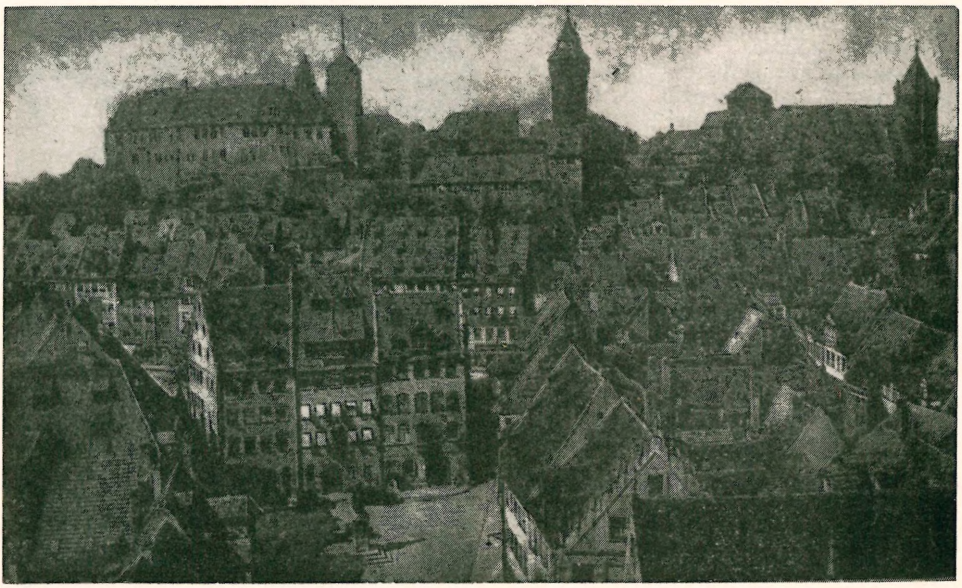

Nürnbergas

A. Dürerio namai Nürnberge

Šv. Sebaldo bažnyčia Nürnberge

Londone įvyko konferencija, į kurią Belgija, Čekoslovakija, Prancūzija, Graikija, Liuksemburgas, Olandija, Norvegija, Lenkija ir Jugoslavija pasiuntė savo delegatus. D. Britanija, Australija, Kanada, Indija, N. Zelandija, P. Afrikos Unija, Sovietų Sąjunga ir JAV dalyvavo svečiais. Konferencija priėmė deklaraciją, kurioje be kitko pareiškė, kad ‚vienas svarbiųjų karo tikslų yra patraukti atsakomybėn, teisėtai organizuotuose teismuose, visus tuos, kurie vadovavo karo nusikaltimams, juos pravedė arba juose dalyvavo'. 1943 X 20 Londone tų pačių valstybių konferencija įsteigė Jungtinių Tautų karo komisiją, į kurią 16 valstybių įstojo nariais. Šios komisijos tikslas buvo tyrinėti karo nusikaltimus, rinkti kaltinamąją medžiagą ir ją perduoti savo vyriausybėms. Dėl didelio skaičiaus galimų karo nusikaltėlių ir su tuo susijusia daugybe darbo kiekviena valstybė įst. dar ir savo atitinkamą komisiją.

1945 VIII keturios didžiosios sąjunginin-kės valstybės — JAV, D. Britanija, Prancūzija ir Sovietų Sąjunga — sudarė susitarimą, liečiantį karo nusikaltėlius, jų apkaltinimą ir teisimą. Šio susitarimo priedu buvo priimta 30 straipsnių karo nusikaltimų teismo charta, santvarka ir procedūra.

Teismo posėdžiai vyko Vokietijoje, N. teisingumo rūmuose. Posėdžiai prasidėjo 1945 XI 20 ir pasibaigė 1946 X 1. Per tą laiką teismas posėdžiavo apie 1000 valandų, išklausė apie 200 liudytojų ir priėmė apie 16.000 lapų dokumentų. Teismą sudarė kiekvienos iš keturių didžiųjų sąjunginin-kių paskirti po vieną teisėją ir vieną antrininką.

Teisėjai ir antrininkai buvo: D. Britanijos — teisėjas Goeffrey Lawrence (jis ir pirmininkavo teismui) ir Sir Norman Birkett; JAV — buvęs generalinis prokuroras Francis Biddle ir federalinio apeliacinio teismo teisėjas John J. Parker; Prancūzijos — Sorbonos univ. prof. Donedieu de Vabres ir kasacinio teismo teisėjas Robert Falco; Sovietų Sąjungos — generolas mjr. R. T. Nikičenko ir mjr. A. F. Volčkov.

Kaltinamieji buvo apkaltinti keturiomis pagrindinėmis nusikaltimų grupėmis: 1. bendras planas, arba konspiracija, padaryti karo nusikaltimus; 2. nusikaltimai taikai, būtent agresinio karo planavimas, ruošimas ir pravedimas; 3. nusikaltimai karo nuostatams, būtent karo įstatų ir taisyklių laužymas (pvz. belaisvių žudymas ir t.t.); 4. nusikaltimai žmoniškumui (pvz. pavergtų tautų žudymas ir kt.).

Kaltintojais irgi buvo paskirti asmenys keturių sąjungininkų, kurių pareigos buvo paskirstytos šitaip: amerikietis, JAV Aukščiausiojo teismo teisėjas Robert H. Jackson kaltino visus kaltinamuosius pirmosios grupės nusikaltimais, anglai Sir David Maxwell Fyfe ir Sir Hartley Shawcross kaltino 16 kaltinamųjų antrosios grupės nusikaltimais, prancūzas François de Menthon kaltino trečiosios ir ketvirtosios grupės nusikaltimais, padarytais vakaruose, o sovietų gen. R. A. Rudenko kaltino irgi trečiosios ir ketvirtosios grupės nusikaltimais, padarytais rytuose.

Kaltinamaisiais buvo 24 asmens ir 6 organizacijos.

Kaltinamieji buvo žymiausieji nacinės Vokietijos vadovaujantieji asmenys: Herman Goering, Joachim v. Ribbentrop, Rudolf Hess, Wilhelm Keitel, Ernst Kaltenbrunner, Alfred Rosenberg, Hans Frank, Wilhelm Frick, Julius Streicher, Walter Funk, Hjalmar Schacht, Karl Doenitz, Erich Raeder, Baldur V. Schirach, Fritz Sauckel, Alfred Jodl, Franz v. Papen, Arthur Seyss-Inquart, Albert Speer, Constantin v. Neurath, Hans Fritsche, Robert Ley, Gustav Krupp ir Martin Bormann.

Kadangi Robert Ley nusižudė dar prieš teismui prasidedant, Gustav Krupp dėl ligos negalėjo teisme dalyvauti ir Martin Bormann buvo dingęs ir negalėjo būti surastas, tai prieš teismą stojo 21 kaltinamasis. Iš jų trys, būtent Fritsche, Schacht ir v. Papen, buvo išteisinti, o kiti buvo rasti nusikaltę kai kuriais arba visais jiems primetamais nusikaltimais ir buvo nubausti šitaip: Doenitz — 10 m. kalėjimo, v. Neurath — 15 m., v. Schirach ir Speer — 20 m., Raeder, Funk ir Hess — kalėjimu iki gyvos galvos, o kiti vienuolika kaltinamųjų buvo nuteisti mirties bausme, kuri keletą mėnesių vėliau, sąjungininkams atmetus malonės prašymus, buvo įvykdyta pakariant, išskyrus tik kaltinamąjį Goering, kuris nusinuodijo prieš mirties sprendimo vykdymą.

Kaltinamosios 6 organizacijos buvo šios: 1. reicho ministrų kabinetas (Reichsregierung), 2. vokiečių ginkluotųjų pajėgų (Wehrmacht) generalinis štabas, 3. Sturmabteilungen (sutrumpintai vadinami SA, būtent nacių partijos rudai uniformuotieji pusiaumilitariniai daliniai), 4. nacių partija (Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei, sutrumpintai NSDAP), 5. Schutzstaffeln (sutrumpintai vadinami SS, būtent nacių partijos juodai uniformuotieji pusiaumilitariniai daliniai) ir 6. Sicherheitsdienst (sutrumpintai vad. SD, būtent slaptoji valstybinė ir politinė policija, organizuota kaip SS padalinys). Iš šių organizacijų trys buvo išteisintos, o pastarosios trys pripažintos karo nusikaltėlės. Po šios pirmosios ir didžiausiosios nacių karo nusikaltėlių bylos keletą metų dar vyko kitų mažesnių reicho pareigūnų baudžiamosios bylos. N. teismai svarbūs ir reikšmingi tuo, kad pirmą kartą žmonijos istorijoje karą pralaimėjusios šalies aukščiausieji pareigūnai buvo pastatyti prieš formalų teismą ir jame apkaltinti nusikaltimais taikai ir žmoniškumui; tuo buvo sudarytas reikšmingas precedentas būsimų karų agresoriams. Kaltinamiesiems buvo duota galimumas susipažinti su kaltamąja medžiaga, pasinaudoti savo pasirinktų vokiečių advokatų gynyba ir kaltinimus atremti. N. teismui tačiau ir buvo padaryta reikšmingų priekaištų, kurių svarbiausias bene bus tas, kad tenai teisėjais dalyvavo atstovai Sovietų Sąjungos, kuri pati yra kalta visa eile nusikaltimų žmoniškumui ir taikai.

Taip pat prikišama, kad jie sudarė ‚ex post facto' teisę, būtent teisinius nuostatus, kurie dar nebuvo galioje tuo metu, kai nusikaltimai buvo padaryti.

V. V. Pella, La guerre crime et les criminels de guerre 1946; *O. Kranzbühler,* Rückblick auf Nürnberg 1949; *Lord Hankey,* Politics, Trials and Errors 1950; *K. Schilling,* Die Rechtsprechung der Nürnberger Militärtribunale 1952.

J.A.St.

Nürtingen mst. p. Vokietijoje, Württemberge, deš. Neckaro upės krante į p. nuo Stuttgarto, 17.960 gyv. (1954). Žemdirbystės ir sodininkystės m-los; tekstilės, cemento, metalo daiktų ir baldų pramonė. XV a. Šv. Dvasios gotikinė bžn.

N. l i e t u v i a i. Pirmieji lietuviai N. apylinkėse apsigyveno 1944 XI. Atskirą liet. tremtinių stovyklą UNRRA sutelkė 1945 X 9, išimdama lietuvius iš įvairių kitų tautybių stovyklų ir paskyrusi gyventi N. JAV kariuomenei sekvestruotose butuose. Buvo apgyvendinta N. per 600 lietuvių. Kuriantis stovyklai, vadovavo A. Aglinskas ir J. Baltaragis, vėliau L. Vaitkus, A. Damušis, A. P. Mažeika, V. Oškinis ir Ig. Grigaliūnas. N. lietuvių stovykla 1947 VI 15 panaikinta ir visi jos liet. buvo iškelti į Schwäbisch Gmünd (žr.) kareivines. Pradžios m-la įsteigta 1945 X; mok. buvo R. Jurgulis ir K. Augulis. 1946 I 29 Damu-

Nürtingeno lietuvių gimnazijos 1946 pirmosios laidos abiturientai su mokytojais

šio, J. Daniusevičiaus ir K. Pažemėno pastangomis įsteigta vid. m-la, kurioje veikė visos 8 klasės. Ji išleido 1946 12 abiturientų, o 1947 — 5. Vid. m-los direktoriai: J. Daniusevičiaus, vėliau kun. P. Dambrauskas, inspektoriai: K. Pažemėnas, A. Kairys ir A. J. Vasaitis; jos kapelionu buvo kun. A. Stašys. Prie m-los kitų vietovių lietuviams mokiniams veikė bendrabučiai, kuriuose gyveno 38 berniukai ir 43 mergaitės. Inž. M. Baublio pastangomis įsteigti automechanikų, mechaninės braižybos ir kt. kursai. 1946 VII 1 M. Baublio ir kitų pastangomis sudaryta Aukštesnioji technikos m-la su mechanikos ir elektros skyriais; jos dir. inž. Baublys, insp. M. Žilinskienė. Dr. Z. Danilevičiaus pastangomis 1946 IX 1 įsteigta Gailestingųjų seserų m-la. Perkeliant N. stovyklą, buvo nukeltos kartu ir visos čia veikusios liet. m-los. N. veikliai reiškėsi skautai ir ateitininkai. Su skautais dirbo Alg. Aglinskas, V. Petrauskas, ateitininkams moksleiviams vadovavo: A. Grinienė, K. Juozapavičienė, J. Girnius, A. Saulis ir kt. Taip pat stovykloje veikė ateitininkai sendraugiai ir valstiečių liaudininkų, tautininkų ir kitų partijų kuopelės. N. lietuvių stovyklos kapelionais buvo kunigai: A. Stašys, A. Traškevičius ir J. Dakinevičius, o stovyklos gydytojas — K. Aglinskas. *E.Er.*

N. s p a u d a. 1946 išleistos 4 brošiūros. 1945–46 Liet. tautinis komitetas leido Apžvalgą, iš Geislingen/Steige buvo atkeltas Lietuvis. 1945–47 leista Mūsų Informacija, 1945–46 Svetimoj Padangėj, iliustruotas sieninis laikraštis, 1946–47 Dievo Paukštelis, 1946 prie Apžvalgos ėjo dar priedu Sporto Apžvalga. 1946 Atžalyno leidyklos išleistas 6 nr. Tremtinių Mokyklos, mėn. pedagoginio žurnalo. *A.Ržč.*

Nusakinimas žr. Sakinimas.

Nusidawimai apie Ewangēliôs Prasiplátinimą tarp Žydû ir Pagonû 1832 I Fr. Kelkio pradėtas Tilžėje, bet dar 1832 perkeltas Karaliaučiun, pastovus leidinukas. Iki 1901 jis ėjo mėnesinuku, vėliau 5–6, 4 kartus per metus ir baigė metinuku 1 pas. karo metu. Iki 1875 jį red. Fr. Kelkis, nuo 1876 Fr. Kuršaitis, nuo 1888 kun. Pipirs iš Klaipėdos, kun. Penschukas iš Mielaukių ir kun. Endrulaitis iš Priekulės, nuo 1907 iki 1915 kun. Šuišelis iš Natkiškių. Paprastai N. laikomi pirmuoju lietuvių laikraščiu, bet jau 1823 pasirodė Nusidawimai Diewa Karalysteje (žr.). Visa juose spausdintoji medžiaga buvo galima leisti atskirais pasakojimais ir pn.; taip paties Fr. Kelkio ir buvo daroma, atspausdinant juos dar ir knygutėmis. Vienintelė jų laikraštinė žymė, kad ilgą laiką spausdinami pastoviai kas mėnesį, duodami ti-

kybinių ir evangelikų misijų straipsnelių ir skelbdami lietuvių aukas misijoms, savo pobūdžiu atitiko kokios nors d-jos biuletenį. N. neturėjo ir platesnės visuomeninės reikšmės, nes buvo siuntinėjami siauro misijų ratelio nariams ir aukotojams. A. Bruožis N. laikė tiesiog žalingais, nes ‚šiandien Prusų lietuviai daugiau rupinas pagonų, ne savo tautos reikalais' ir šie žodžiai slėpė graudžią tiesą: kas mėnesį lietuviai sudėdavo pagonų misijoms per 2000 markių!

A. B(ruožis) Klaipėdiškis, Prūsų lietuvių laikraščiai (Draugija 89–90, 1914); *Vc. Biržiška,* Iš lietuviškosios laikraštijos praeities (Bibliografijos žinios 1, 1932). *A.Mž.*

Nusidawimai Diewa Karalysteje 1823 ir 1824 leidinukai, lietuvių laikraštijos pradininkai, kurių neišliko iki mūsų dienų. Fr. Kelkis 1832 Nusidavimų apie Evangelijos Prasiplatinimą įžanginiame rašo, kad ‚jau ir Lietuwininkams dwejos Knygeles tu ‚Nusidawimu Diewa Karalysteje' iszdrukawotos, wienos Mete 1823, o antroses Mete potam...' Vc. Biržiška jų leidėju laiko ev. kun. Zigfridą Ostermejerį, kuris tuo metu buvo Kalnininkų par. (prie Karklės).

Vc. Biržiška, Seniausias lietuviškas laikraštis (Žingsniai 10, 1947); (") Seniausias lietuviškas laikraštis (Knygų Lentyna 10–12, 1957).

Nusavinimas. 1. Valstybės ar visuomenės naudai kartais reikalauja nusavinti svetimą nekilnojamąjį turtą — prievarta paimti jį iš kieno nuosavybės, vadinas — nusavinti. N. tvarka yra išdėstyta Įst. Rink. X t. 1 dalies 575 ir 576 str. — bendrieji nuostatai, 577–591 ir 593 str. — bendrosios taisyklės, 594, 595 ir 595[2]–1595[4] str. — atskiros taisyklės. Šitų straipsnių nuostatai, išleisti mūsų įstatymo (Vyriausybės Žin. 87/743 nr.), veikė visame Lietuvos valstybės plote. N. įstatymų leidžiamąja tvarka (576 str.) ir tik už atlyginimą. Šiuo reikalu įstatymų projektus pateikia atitinkami ministrai.

Bendrosios taisyklės. Įstatymą išleidus, ministras tuojau susižino su turto savininku dėl galutinės turto kainos. Atlyginama pinigais arba, abiem šalims susitarus, nusavinamasis nekilnojamasis turtas pakeičiamas kitu ‚vienodos vertės ir duodančiu tiek pat naudos' turtu. Jei atlyginimas geruoju sutariamas, tai ‚daromas nustatytu būdu perkamasis aktas', o ‚jei prašomoji kaina nesutinka su tikra turto verte arba jei jos nepakanka ipotekos skoloms apmokėti, tai turtas aprašomas ir įkainojamas'.

Atskirosios taisyklės vienu kitu atžvilgiu nežymiai pakeičia bendrąsias taisykles imant turtą geležinkeliams tiesti. Svarbiausias čia pakeitimas, kad tam tikrais atvejais leidžiamas skirto geležinkeliams turto pagreitintas aprašymas ir paėmimas. Toks pagreitinimas leidžiamas ir apskritai turtą nusavinant, ‚kai to reikia krašto gynimo reikalams'. Šiaipjau nusavinimas vyksta bendrosiomis taisyklėmis.

2. Ypatingas žemių nusavinimas vyko Lietuvai atsistačius nepriklausomą valstybę, — nusavinimas, kuriuo reikėjo padaryti žemės valdymo reforma atėjūnės rusų valdžios Lietuvos žmonėms padarytai skriaudai atitaisyti ir aplamai žemės valdymui pertvarkyti teisingais nei buvo pagrindais. N. įžanga buvo 1918 XII 14 Laikinosios Vyriausybės įsakymas dėl majoratų, paskelbtas 1918 XII 20 Lietuvos Aido (Vilniuje) nr. 161 ir paskiau Laik. Vyr. Žinių nr. 1 papildyme. Tuo įsakymu majoratai, t.y. tos žemės. kurios 1835 X 4/16 ir 1842 XII 6 įsakymais buvo pavestos valdyti atskiriems asmenims, su visu priklausomu turtu pereina valstybei nuosavybe, ir juos, majoratus, tuojau ima valdyti žemės ūkio ir valstybės turtų ministerija.

Toliau chronologiškai eina šie įstatymai: 1919 I 9 Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę (Laik. Vyr. Žinios 1919 I 16, nr. 2–3), kurio 5–tu straipsniu žemė, valdoma tų kolonistų, kurie po 1904 buvusių rusų valstybinių, vadinamųjų valstiečių ir bajorų bankų buvo įkurti Lietuvoje, grąžinama Lietuvos valstybei nuosavybe ir iš kolonistų atimama, o jiems iždas grąžina tai, ką jie buvo už žemę sumokėję; 1919 I 19 Įsakymas dėl buvusių Valstiečių žemės banko žemių (Laik. Vyr. Žinios 1919 VII 26, nr. 9), kuriuo visas žemes, buvusias rusų Valstiečių žemės banko žinioje, neišdalytas ir jau išdalytas, bet kurių valdytojai yra iškeliavę svetur arba nėra Lietuvos piliečiai, ima valdyti Laikinoji vyriausybė per žemės ūkio ir valstybės turtų ministeriją; 1919 IV 4 Įstatymas dėl rusų vyriausybės konfiskuotųjų bažnyčių, bažnytinių žemių ir kitokių turtų (Laik. Vyriausybės Žinios 1919 VIII 28 nr. 11), kuriuo visas bažnyčias ir vienuolynus, jų žemes, miškus, vandenis, namus, malūnus, kapitalus ir kitokius kilnojamus ir nekilnojamus turtus, kurie įvairiais laikais buvo sekvestruoti, konfiskuoti arba atimti rusų vyriausybės, Lietuvos valsty-

bė ima savo žinion ligi galutinai nusprendžiant jų likimą Steigiamajam seimui; 1920 II 3 Įstatymas žemei pirkti ir įkeisti (Laik. Vyr. Žinios 1921 III 4 nr. 20); 1920 V 28 Laikinasis įstatymas dėl miškų ir privilegijuotai įgytų dvarų keitimo (Laik. Vyr. Žinios 1920 V 31 nr. 36), kuriuo buvo nustatyta: 1. sulaikyti privačiose rankose esamų majoratų, lenų, Rusijos caro valdžios dovanotų ar palengvintomis sąlygomis įgytų, taip pat instrukcinių dvarų žemių ar jiems priklausomų turtų pardavimą ir įkeitimą, o valdžios rankose esamų šios rūšies žemių ir kitų turtų buv. valdytojams grąžinimą, 2. sulaikyti privačioje nuosavybėje esamų miškų žemės pardavimą, 3. neduoti privačių miškų savininkams naujų leidimų miškams kirsti, išskyrus tam tikrus būtinus atvejus; 1920 V 28 Įstatymas žemei perleisti, įgyti ir įkeisti (Vyr. Žinios 1920 VII 2 nr. 39), panaikinęs pirmesnį tokį 1920 II 3 įstatymą, kuriuo, kaip ir šiuo naujuoju, buvo suvaržytas savininkams laisvas jų valdomų žemių disponavimas.

Nelaukiant Steigiamojo seimo, buvo jau pradėtas karių aprūpinimas žeme. Tam reikalui buvo išleistas 1919 V 20 Įstatymas kariškiams žeme aprūpinti (Laik. Vyr. Žinios 1919 VII 1 nr. 8), kuriuo dėl sužeidimo ar sveikatos nustojimo paleistiems iš karinės tarnybos kariams žeme aprūpinti buvo nustatyta jos imti, be valstybinių žemių, dar iš privačių savininkų: ligi 15%— iš turinčių žemės nuo 500 ligi 800 dešimtinių, ligi 30% — iš turinčių daugiau kaip 800 dešimtinių (4 str. b punkt.). Nauju, jau St. seimo priimtu, 1920 VIII 3 Įstatymu kariams žeme aprūpinti (Vyr. Žinios 1920 VIII 26 nr. 47) šitam reikalui buvo leista imti žemės ligi 15% pradedant savininkais, turinčiais 300 dešimtinių (4 str. b punkt.).

Toliau žemės reformai sudaromą žemių išteklių padidino 1920 VIII 14 Žemės reformos įvedamasai įstatymas miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti (Vyr. Žinios 1920 VIII 18 nr. 45). Šituo įstatymu: 1. nusavinami privatiems asmenims priklausantieji: a. didesni nei 25 dešimtinių miškai bei kirtimai, b. pelkės ir durpynai, c. atvirieji, neišdžiūstantieji vandenys su upių srovės vieta ir ežerai, d. žemės gelmių turtai ir mineralinių vandenų šaltiniai ir jų eksploatacijai reikalingas žemės paviršiaus plotas; 2. majoratai ir lenų teisėmis valdomieji dvarai, taip pat Rusijos caro ar jo valdžios atskiriems asmenims ar įstaigoms Lietuvoje dovanotieji dvarai, žemės ir kitas nekilnojamasis turtas, taip pat instrukciniai ir rusų valdžios palengvintomis sąlygomis įgytieji dvarai su visu jiems priklausančiu turtu ir inventoriumi skelbiami Lietuvos Respublikos nuosavybe ir buvusieji valdytojai negauna jokio atlyginimo. Vietos gyventojų turimos prie minėtųjų nusavinamų turtų servitutų ir kitos naudojimo teisės palieka neliečiamos.

Steigiamojo seimo 1922 III 29 priimtu Žemės reformos įstatymu (Vyr. Žinios 1922 IV 3 nr. 83) buvo baigtas žemės nusavinimų ciklas. Žr. Nacionalizacija.

J. Maculevičius (Maironis), Žemės savastis teologijos supratimu (Draugija 1919, 193–199 psl.); *S. Š.(ultė)*, Miškų, dvarų, fabrikų nacionalizacija gyvenimo praktikos žvilgsniu (t.p. 1919, 199–204 psl.). *B.Msl.*

Nusikalstamas darbas žr. Nusikaltimas.

Nusikaltėlių išdavimas procedūra, kuria nusikaltėliai, padarę vienoje valstybėje nusikalstamąjį darbą, dar tik apkaltinti arba jau nuteisti ir tada pabėgę iš tos valstybės į kitą valstybę, pirmosios valstybės pareikalavimu kitos valstybės organų areštuojami ir išduodami pirmosios valstybės teisingumo organams. N. išdavimas vykdomas tiktai tarptautinės sutarties pagrindu. Politiniai nusikaltėliai paprastai neišduodami.

Nusikaltimas yra baudžiamas neteisėtas veiksmas. Tatai mūsų Baudžiamasis statutas taip nusako: ‚Nusikalstamu laikomas toksai darbas, kurį įstatymai, grėsdami bausme, draudžia jo daromu metu' (1 str.). Nusikalstamuosius darbus jis suskirsto trimis rūšimis, tam imdamas pagrindu įstatymo už juos skiriamų bausmių didumą: tie nusikalst. darbai, už kuriuos įstatymas skiria gyvybės atėmimą (mirties bausmę), sunkiųjų darbų kalėjimą ir nutrėmimą, yra didieji n.; tie, už kuriuos skiria grasos, tvirtovės ir paprastąji kalėjimą, yra n.; kiti, už kuriuos skiria areštą ir baudą, yra nusižengimai.

Nusikalstamais darbais nepakaltinami nekalsnieji (žr.). Nepakaltinamas ir kalsnusis dėl darbo, įvykusio atsitiktinai, — kai jį padariusis negalėjo jo numatyti arba įspėti (42 str.). Taip pat nepakaltinamas ir tas kalsnusis, kuris nežinojo aplinkybės, dėl kurios jo darbas virto nusikalstamuoju; iš čia išskiriami neatsargieji darbai, kuriems ši taisyklė netaikoma, jei

tas nežinojimas buvo kaltininko apsileidimo išdava (43 str.).

Nusikalstamas darbas yra neteisėtas darbas. Bet darbo neteisėtumas atkrinta reikiamosios gynos, būtinosios reikos ir įsakymo vykdymo atvejais.

Reikiamoji gyna (kitaip dar vadinama ‚būtinoji gintis') taip Baud. statuto apibrėžiama: Darbas nelaikomas nusikalstamu, kai žmogus jį padaro ‚priverstas gintis nuo neteisaus kėsinimosi įžeisti jo paties arba kito kurio asmens ar turto gėrį' (45 str.). Kadangi tai yra gynimasis nuo neteisaus kėsinimosi, tai negalima gintis pvz. nuo suėmimo, kurį vykdo policija. Baudžiamasis stat. numato gynos ribų peržengimą ‚besiginant pernelig smarkiai arba ne laiku', bet šitas peržengimas baudžiamas tiktai ‚tam tikrais įstatymo nurodytais atvejais'.

Baudžiamasis statutas nustato dvi būtinosios reikos rūšis (46 str.). Visų pirma tai yra darbas, kurį žmogus padaro ‚savo paties ar kito gyvybę gelbėdamas nuo pavojaus, kilusio dėl grasymo, neteisios prievartos arba dėl kitos priežasties, kurios negalima buvo tuo pačiu metu kitokiu būdu pašalinti'. Antroji rūšis yra darbas, kurį žmogus padaro ‚gelbėdamas savo paties arba kito žmogaus sveikatą, laisvę, skaistybę arba kurį kitą asmens ar turto gėrį nuo pavojaus, kilusio dėl grasymo, neteisios prievartos arba dėl kitos priežasties, kurios negalima buvo tuo pačiu metu kitokiu būdu pašalinti, jei padaręs tai žmogus turėjo pakankamo pagrindo laikyti savo daromą žalą menka, palyginus su ginamuoju gėriu'.

Dėl įsakymo vykdymo. Nelaikomas nusikalstamu veiksmas, padarytas atliekant tarnybinį įsakymą, duotą ‚tikrosios valdžios' ‚neperžengiant savo srities' ir ‚laikantis nustatytų taisyklių', jei įsakymu ‚nėra liepta kas aiškiai nusikalstama padaryti' (44 str.).

Kaltės pavidalai — tyčia ir neatsarga. Jie apibrėžiami Baudžiamajame statute 48 str.: ‚Nusikalstamasis darbas laikomas tyčios darbu ne tik tada, kai kaltininkas norėjo jį padaryti, bet ir tada, kai jis sąmoningai leido įvykdyti tokiam įvykiui, kuris darbą daro nusikalstamą', o neatsargos darbu — ‚ne tik tada, kai kaltininkas jo nenumatė, nors galėjo arba turėjo jį numatyti, bet ir tada, kai jis, numatydamas įvyksiant tokį įvykį, kuris daro šį darbą nusikalstamą, nepagalvojęs tarėsi tokį įvykį pašalinsiąs'. Didieji n. baudžiami tik tyčios kaltei esant, nusikaltimai — tyčios ir tam tikrais įstatymų numatytais atvejais neatsargos kaltei esant, nusiženginiai — esant tyčios kaltei ir, išskyrus tam tikrai įstatymų nurodytus atvejus, esant neatsargos kaltei. Tyčia, nepasireiškusi jokiu veiksmu, paprastai esti nebaudžiama. Betgi, Tautai ir valstybei saugoti įstatymu (1934 II 8 Vyr. Žinios nr. 437), ‚iškilęs aikštėn sumanymas', taigi tyčia, ‚padaryti šio įstatymo nusikalstamąjį darbą' baudžiamas ligi trečdalio bausmės, numatytos už paties sumanytc nusikalstamo darbo padarymą 28 str.).

Subrendus tyčiai eina tolesnė nusikalst. darbo raidos stadija — prieranga. Baudžiamojo statuto žodžiais (50 str.), prieranga laikomas ‚įsigijimas arba tinkinimas priemonės nusikalstamajam tyčios darbui vykdyti'. Ji baudžiama ‚tais atsitikimais, kurie įstatymu yra tam tikrai nurodyti, ir jei, be to, dar ji buvo sustabdyta dėl aplinkybės, kuri nepriklauso nuo kaltininko valios'. Šitie atsitikimai yra nužudymas ir pinigų padirbimas. Be to, pagal ‚Baudžiamojo Statutc Papildymą ir Pakeitimą' (1920 III 4 Laik. Vyr. Žinios nr. 20), baudžiama prieranga padaryti ginkluotą sukilimą ir pagal minėtąjį Tautai ir valstybei saugoti įstatymą, prieranga padaryti šito įstatymo numatytą nusikalstamąjį darbą (26 str.).

Po prierangos nusikalstamas darbas pradedamas vykdyti. Vykdymas gali būti nutrauktas — pasibaigti tiktai pasikėsinimu. Pagal Baudžiamąjį statutą, pasikėsinimu laikomas ‚veiksmas, kuriuo pradedamas vykdyti nusikalstamasis darbas, kaltininko norėtas padaryti ir nepabaigtas dėl aplinkybės, kuri nepriklausė nuo kaltininko valios' (49 str.). Tokia aplinkybė pvz. yra šaukimasis pagalbos, kilęs triukšmas, policijos atsiradimas.

Apie bendrininkavimą nusikalstamajame darbe Baudž. statutas šiaip kalba: ‚Nusikalstamojo darbo, daromo kelių žmonių, kurie esti susitarę jį dirbti arba žinodami dirba drauge, bendrininkais laikomi tie, kurie: 1. patys tiesiog įvykdė nusikalstamąjį darbą arba dalyvavo jį vykdant; 2. pakurstė ką kitą būti nusikalstamojo darbo bendrininku; 3. buvo padėjėjai, teikę priemones, arba šalinę kliūtis, arba padėję nusikalstamąjį darbą įvykdyti patardami, nurodydami arba pasižadėdami nedaryti kliūčių jam įvykdyti arba paslėpti'

ji' (51 str. 1 pastr.). ‚Susitarimas dirbti nusikalst. darbą — tas įstatymo nurodytas bendrininkavimo požymis — rodo bendrininkavimą neatsargiajame darbe, kaip tat išeina iš pastarojo esmės, esant negalimą. Susitarimas gali įvairiais būdais įvykti; jis gali būti padarytas ir tyliu susipratimu bendrininkų tarpusavyje arba ir konkliudentiniais jų veiksmais išreikštas.

Nusižengimo atveju tėra baudžiamas tas jo bendrininkas, kuris pats jį tiesiog padarė arba dalyvavo darant, kurstytojas gi ir jo padėjėjas tėra baudžiami tais atvejais, kurie atskirai įstatymo nurodyti (51 str. 3 pastr.). *B.Msl.*

N. s o c i o l o g i j o j e nagrinėjami kitu požiūriu negu doros moksle, būtent, kaip faktiškas visuomeninio gyvenimo reiškinys, neliečiant ir tuo pačiu neneigiant to paties klausimo dorinio požiūrio. Kiekvienoje visuomenėje statistinių duomenų pagalba gali būti nustatytas tam tikras jai būdingas, jos sąrangos apspręstas n. santykis, kurio sumažėjimas savaime nėra teigiamas dalykas, nes gali reikšti tik tariamą pagerėjimą, sukeltą kokios nors kitos visuomeninės negerovės. Todėl sociologiniu požiūriu ne pats n. buvimas, bet jų santykio staigus pakitimas (padidėjimas ar sumažėjimas) duotoje visuomenėje laikytinas nenormaliu reiškiniu. Ta prasme reikia suprasti ir sociologinę pažiūrą į nusikaltėlį, kuris nėra ‚griežtai nevisuomeninė būtybė, parazitiškas gaivalas, nesuviršKintas svetimas kūnas, bet veikiau reguliariai veikianti sudėtinė visuomeninio gyvenimo dalis' (Durkheim). Pažintis, jog nėra visuomenės be n. ir nusikaltėlių, sugriovė senąją pažiūrą, ieškojusią n. priežasčių psichiniuose bei kt. nenormalumuose. Iš tikrųjų n. priežastingumo klausimas yra glaudžiai susijęs su atitinkama visuomenės sąranga, tačiau negali būti aiškinamas jos dezorganizacija. Juk pvz. didmiesčių nusikaltėlių gaujos dažnai pasižymi aukštu vidinio organizuotumo laipsniu, jų kvartaluose viešpatauja savotiška griežta drausmė ir tvarka, tik ji skiriasi nuo viešosios drausmės bei tvarkos, kaip bendrosios visuomeninės kultūros nusikaltėliškoji atmaina (kriminalinė subkultūra). Todėl čia tiksliau kalbėti apie visuomeninio irimo (dezintegracijos) eigą, kuri reiškiasi tam tikrų grupių atsipalaidavimu nuo bendrosios visuomeninio gyvenimo eigos. Jos priežasčių reikia ieškoti tiek didėjančiame modernios visuomenės sudėtingume, tiek iš jos kylančiuose visuomeniniuose konfliktuose. Tačiau nuo n. nebuvo laisvos nė pirmykštės visuomenės. Aplamai, nusikaltėliškas veiksmas yra tada, kai jis pažeidžia tvirtas ir aprėžtas sutelktinės sąmonės būsenas (Durkheim).

N. p r i e ž a s t y s. N. ir nusikalstamumo klausimų negalima atsieti nuo tokių reiškinių, kaip alkoholizmas, svaiginimasis narkotikais, šeimų irimas, visuomeniniai prietarai ir pn. Todėl n. sociologija sudaro visuomeninės patologijos dalį. Šioje srityje kelius praskynė prancūzų sociologai Durkheim ir M. Halbwachs savižudybių tyrinėjimais. Panašiai ir n. negalima aiškinti asmeniniais motyvais, moralinėmis bei fizinėmis ypatybėmis ar trūkumais, dar mažiau kokiais nors instinktais. N. giliosios priežastys glūdi pačioje nusikaltėlio visuomeninėje egzistencijoje, t.y. visose tose ypatybėse, kurios susidarė bendrai gyvenant su kitais. Šalia bendrų visuomeninių-kultūrinių veiksnių daug reikšmės turi gyvenamoji aplinka, o ypač šeima ir santykiai su bendraamžiais vaikystėje ir ankstyvojoje jaunystėje. Nors žmogaus asmenybė ir vėliau yra veikiama įvairių jį formuojančių įtakų, tačiau visuomeniniu-kultūriniu požiūriu asmenybės pagrindai padedami ankstyvajame laikotarpyje, kuriame dažnai reikia ieškoti n. užuomazgos. C. Lombroso ir kt. italų kriminologai skyrė daug reikšmės paveldėjimui. Nūdien pagrindinis žvilgsnis nukreiptas į visuomenės sąrangą ir psichiką. N. tyrinėti taikomi įvairūs patirtiniai metodai. — N. pasiskirstymą didmiesčiuose nagrinėja socialinė ekologija. Tuo būdu nustatyta, jog vad. ‚padugnių kvartalai' nusikaltėlius ne tiek ‚gamina', kiek juos ‚pritraukia'. Be to, šalia pavojingų gaivalų ten pat esama daug niekuo dėtų žmonių. Panašiai yra ir su miestų ir kaimų nusikalstamumo klausimu. Nors tai patvirtintas faktas, jog miestuose daugiau n. įvyksta, tačiau kiti tyrimai rodo, jog miestas ‚pritraukia' iš provincijos nusikaltėlišką gaivalą. Dažnai nurodomos n. priežastys — skurdas ir blogos gyvenimo, ypač būtų sąlygos. Tikrovėje neretai dar svarbesni — tam tikromis visuomeninėmis sąlygomis gemą normų konfliktai. Kai kurios n. rūšys gali būti visai ‚normali' reakcija duotosios situacijos atžvilgiu, ypač kai nerandamas leistinų priemonių kelias teisėtai trokštamiems dalykams pasiekti (R. K. Merton). Visuomeninių konfliktų, o tuo pačiu ir n. galimybė

didėja, augant visuomenės sudėtingumui, kai daugelis sudėtinių grupių vis labiau užsiskleidžia savose normose.

N u s i k a l t ė l i ų t i p a i. Suaugusių nusikaltėlių tyrimai rodo, kad jų nusikaltėliškoji veikla siekia jaunystę. Todėl n. sociologija negrinėja j a u n i m o ir s u a u g u s i ų j ų n. Jaunimo nusikalstamumą dažniausiai lemia jo visuomeninė būklė (atitrūkimas nuo šeimos, padėties netikrumas, konfliktas tarp jaunimo ir suaugusiųjų pasaulio ir t.t.). Ypač svarbi gyvemosios aplinkos reikšmė. Jaunuolis pvz. bręstąs aplinkoje, kur policija neigiamai vertinama, prisitaikymo keliu patenka į tokios jaunuolių grupės, kurios elgsena skiriasi nuo bendrai praktikuojamos. Aplamai jaunimo nusikalstamumas tik retai virsta suaugusiojo nusikaltėliškumu. Nors konfliktų pavojus didelis, tačiau dažniausiai, pereidamas į suaugusiųjų gyvenimą, jaunuolis pasiduoda jų normoms. Tik priešingu atveju išsivysto profesinis nusikaltėlis. Todėl suaugusio nusikaltėlio istorijos pradžios ieškoma jo jaunystėje. Didelės reikšmės teikiama jaunuolių gaujoms, kuriose susidaromi įgūdžiai. Nors pati gauja nėra nusikaltimas, tačiau pavojus tapti nusikaltėliu didėja pasiliekant joje ilgiau, vėliau tam tikros amžiaus ribos. P r o f e s i n i s nusikaltėlis yra save visiškai sutapatinęs su nusikaltėliška veikla ir ją pavertęs pagrindiniu pajamų šaltiniu. Labai svarbi šio tipo nusikaltėlių klasifikacija pagal n. rūšis ir jų priklausomybę visuomeninei aplinkai. Taip pat svarbu nustatyti, kiek nusikalstamumas yra pačios asmenybės sąrangos ir kiek atitinkamos grupės padaras. Aišku, juo ilgiau nusikaltėliškoji veikla truko, juo giliau siekia jos šaknys.

V. Viršila, Šių dienų pažiūros į nusikalstamumą 1927; *E. Ferri,* Sociologia criminale [5]1929; *C. Lombroso,* L'uomo deliquente [5]1897; *S. Sighele,* Folla delinquente 1891; *E. Durkheim,* Les règles de la méthode sociologique [11]1950; *B. Malinowski,* Crime and Custom in Savage Society 1926; *M. B. Clinard,* Sociology of Deviant Behavior 1957; *A. K. Cohen,* Delinquent Boys 1955; *S. ir E. Glueck,* Unraveling Juvenile Delinquency 1950; *P. Heintz ir R. König,* Soz. der Jugendkriminalität (Kölner Zeitschrift f. Soziologie und Sozialpsychologie, spec. sąs. 1957); *E. H. Sutherland,* Princ. of Criminology 1939; White Collar Crime 1949; The Professional Thief [4]1950; *F. M. Trasher,* The Gang [2]1947; *W. F. Whyte,* Street Corner Society 1947. *K.J.Čg.*

Nusistatymas kuriuo nors klausimu prieitas apsisprendimas ir jo laikymasis. Nuo n. reikia skirti n u s i t e i k i m ą, arba dispoziciją, kaip nuotaikinį polinkį į ką nors.

Nussbaum Johann (1829–1890) vokiečių chirurgas, suradęs apyrankę, įrankį padedantį rašyti asmenims, kurie turi pirštų traukulius arba drebėjimą ir pagalba to įrankio gali suvaldyti plunksną.

Nusselt Wilhelm (1882–1957) vokiečių termodinamikas. Jo vardu vad. N. skaičius, bedimensinė kombinacija šilimos kiekio, temperatūros skirtumo, šildomo objekto dydžio ir šilimą perduodančio skysčio terminio laidumo; jis naudojamas šildymo ir šaldymo skaičiavimuose.

Nušalinimas. 1. Civilinės teisenos įstatais, atsakovas civilinėje byloje tam tikrais atvejais gali prašyti teismą nušalinti bylą, neduodamas paaiškinimų dėl jos esmės. Tie atvejai (69, 571 str.) yra: kai atsakovas taria bylą priklausant spręsti kitam teismui; kai tame pat ar kitame teisme jau yra byla dėl to paties dalyko tarp tų pačių asmenų arba byla, glaudžiai susijusi su keliamąja; kai byla turėjo būti iškelta ne šiam, o kitam atsakovui; kai byla yra iškelta asmens, neturinčio teisės ieškoti ir atsakyti teisme; kai svetimšalis, nebūdamas Lietuvos valstybinėje tarnyboje ir neturėdamas Lietuvoje nekilnojamojo turto, nepateikia laido bylos išlaidoms ir galimiems nuostoliams atsakovui atlyginti. Nušalinimo prašymas turi būti pareikštas ne vėliau kaip pirmame bylai skirtame teismo posėdyje (575 str.), dėl bylos teismingumo — prieš visų kitų nušalinimų prašymus, o šie pastarieji — visi kartu (574). Atsakovui įrodžius bylos nušalinimo teisingumą (573 str.), teismas nenagrinėja jos iš esmės.

2. Civilinės teisenos įstatai nustato, kurie asmenys dėl savo psichinių ar fizinių trūkumų, arba dėl giminystės ar kitokių santykių su bylininkais, arba dėl kitų priežasčių turi ar gali būti nušalinami nuo liudijimo arba iš jų mažiausia galima tikėtis tiesos ar ir visai jos nelauktina. Priešingai šaliai reikalaujant, nušalinami nuo liudijimo: tiesioginės eilės visų laipsnių giminaičiai, o šalutinės — pirmųjų trijų laipsnių, svainiai pirmųjų dviejų laipsnių ir sutuoktinis to bylininko, kuris remiasi jais; globėjai arba globojamieji to bylininko, kuris jais remiasi; įtėviai arba įvaikiai to bylininko, kuris remiasi jais; turintieji su viena katra šalimi teisme bylą ir asmenys, kurie gali turėti naudos, išsprendus bylą labui tos šalies, katra remiasi jais; įgaliotiniai, kai jais remiasi jų įgaliotojai; dvasinio teismo sprendimu atskirtieji nuo

bažnyčios, netekusieji visų pilietinių teisių ir nubaustieji tokiomis bausmėmis, su kuriomis susietas atėmimas teisės būti liudytoju (86, 373 str.).

3. Civilinės teisenos įstatais, teismo sprendimui apsaugoti nuo šališkumo, teisėjas turi nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo ir gali būti bylininkų nušalinamas šiais atvejais: kai byloje dalyvauja jis pats arba jo žmona ar jo giminaičiai, tiesioginiai visi, o šalutiniai pirmųjų keturių laipsnių, ar jo svainiai pirmųjų trijų laipsnių, taip pat jo įvaikintieji; kai jis yra vieno kurio bylininko globėjas arba jo reikalų vedėjas, arba kai bylininkas yra teisėjo reikalų ar ūkio vedėjas; kai jis ar jo žmona yra įstatymais artimiausi vieno kurio bylininko įpėdiniai arba su vienu kuriuo turi teisme bylą (195, 667 str.). Tais pačiais pagrindais teisėjai nusišalina ir gali būti nušalinami ir baudžiamosiose bylose Baudžiamosios teisenos įstatais. Kalbamieji pagrindai papildytini teismų santvarkos įstatymo (1933 VII 11 Vyr. Žinios nr. 419) 42 str. nuostatu, kurio tikslas irgi yra apsaugoti teismo sprendimų teisingumą, būtent: teismo posėdyje negali dalyvauti tie teisėjai, kurie sprendžiamąją bylą yra išsprendę kitoje teismo instancijoje, arba kurie yra buvę toje byloje tardytojais, kaltintojais, gynėjais ar įgaliotiniais, arba kurie yra davę toje byloje šalims patarimų.

B.Msl.

Nušić Branislav (1864–1938) serbų rašytojas ir žurnalistas. Parašė 30 komedijų bei farsų. Jo menas tradiciškai paprastas, bet veiksmingas.

N. labai gerai pažino serbų gyvenimą, visuomenės savanaudiškumą, jos ambicijas, tuštumą. Jo raštų pasaulis įvairus, vis dar su patriarchališkumo žymėmis, bet jau rodąs materialistinės kultūros įtaką. N. buvo jaunos ir veržlios dvasios, nepailstamai aktyvus ir išradingas, nuolatiniam sąlytyje su savo krašto žmonėmis ir jų mėgiamas. Raštai — komedijos: Narodni poslanik ir Pokojnik; prozos veikalai: Ramazanske večeri, Obštinsko dete ir keletas tomų novelių. Raštų rinkinys 25 tt. ²1935–1938.

Nušliaužimas, nuošliauža, arba sufozija, stačių upės ir kitų šlaitų viršutinė griūtis, įvykstanti požemio šaltiniams, taip pat liūtims ir pn. išplovus smėlio grūdelius ar kitas lengvai išplaunamas medžiagas. Paprastai nušliaužia viršutinis žolių ir krūmokšnių šaknų suimtas sluogsnis, šlaituose sudarydamas plikas atodangas. N. vietas sutvirtina velėnomis ir apsodina medeliais.

Nemuno krantas ties Bartkūnais

Nutacija (lot.) yra žemės sukimosi ašies periodinis svyravimas apie 9 lanko sekundes į abi puses nuo precesijos apskritimo.

Nutautinimas ir nutautėjimas. Šios dvi iš dalies sutampančios ir iš dalies išsiskiriančios sąvokos nėra savaime aiškios, nors palyginti dažnai vartojamos. N. paprastai laikomas bet kurios tautinės grupės (pavergtos, kolonizuotos ar mažumoje esančios) savitumo engimas bei vertimas priimti svetimos tautybės žymes; tokių žymių savanoriškas pasisavinimas iki visiško savosios tautybės praradimo — nutautėjimas. Tačiau prievarta ir savanoriškumas nėra šių sąvokų esminės skiriamosios žymės jau vien dėl to, kad n. nebūtinai vykdomas tik smurtu, bet ir kitomis švelnesnėmis bei netiesioginėmis priemonėmis (pvz. teikiant privilėgijų, viliojant geresnėmis medžiaginėmis sąlygomis, keliant savo tariamą pranašumą ir t.t.). Iš kitos pusės, nutautėjimas tikrovėje ne visada laisvas, kaip pirmu žvilgsniu kartais gali atrodyti (pvz. emigracijoje). Pagrindinis skirtumas kyla iš to, kad n. apraiškos — iš šalies daugiau ar mažiau organizuotos pastangos, o nutautėjimo — daugiau ar mažiau sąmoninga vidinė eiga. Tačiau abiejų sąvokų materialinis objektas tas pats, būtent, tautinė sąmonė arba tautybė kaip tautos esminių žymių visetas. Dar tiksliau tariant, šį objektą sudaro tautybinis santykis, kuris apima mažiausiai dvi šalis, bet gali paliesti jų ir daugiau. Kiekvienu atveju, tai aiškiai vienašališkas santykis, nes viena (nutautinamoji ar nutautėjanti) šalis išnyksta kitos (vedančiosios aktyvų nutautinimą ar pasyviai asimiliuojančiosios) naudai. Tiesa, yra teorinė ga-

limybė n. (savo ruožtu ir nutautėjimą) praktikuoti kosmopolitinės ideologijos naudai, tačiau objektyviai nesunku įžvelgti iš to turinčią naudos tautybę (pvz. kalbiniu ir istoriniu požiūriais nūdienis sovietinimas, dengiamas vad. proletarinio internacionalizmo ideologija, iš tikrųjų tėra tik nauja rusinimo apraiška). Sutrauktai galima sakyti, kad n. yra kurios nors tautybės interesas iš šalies daromos daugiau ar mažiau organizuotos pastangos tautiniam savitumui slopinti ir jam pakeisti kitais bruožais; gi nutautėjimas yra daugiau ar mažiau sąmoningas svetimų tautinių ypatybių pasisavinimas, vedąs į galutinį savosios tautybės praradimą kitos tautybės naudai. Tauta yra konkretus sociologinis tipas ir ją liečianti terminija negali būti atsieta nuo konkrečių aplinkybių. Kalbant apie n. ir nutautėjimą, svarbu atsižvelgti į tai, kurią tautybę šie reiškiniai liečia ir kieno interesas vyksta. Lietuvių kalboje tuo tikslu vartojami atskiri konkretūs terminai, kaip pvz. nulietuvinimas, nulietuvėjimas, rusinimas, rusėjimas ir pn. Nors daugeriopų terminų vartojimas gresia dar labiau supainioti ir taip jau sudėtingų sąvokų supratimą, tačiau tai padeda geriau išryškinti atskirus dalinius požiūrius, slypinčius pačioj problematikoj.

Nors n. ir nutautėjimo reiškiniai yra tipingi naujiesiems laikams, tačiau jie tokie pat seni, kaip tautos. Jie lydi užkariavimų bei kolonizavimų žygius. Europoje nuo vėlyvųjų viduramžių labai ryškiai vyko germanizacija (žr.), t.y. vokietinimas ir vokietėjimas. Jau pačioje Lietuvos-Lenkijos sąjungos pradžioje pastebimos lenkinimo (žr.) apraiškos, kurios tolydžio Lietuvoje stiprėjo. N. ir nutautėjimo reiškiniai ypač suvisuotinėjo pradedant XIX a., kai pakilo tautinis sąmoningumas ir pradėjo kurtis tautinės valstybės. Praeitame šimtmetyje lietuvių gyvenamosiose srityse ypatingai smarkiai reiškėsi trejopas n. (lenkinimas, rusinimas, vokietinimas) ir ketveriopas nutautėjimas (gudėjimas, lenkėjimas, rusėjimas, vokietėjimas). Šis faktas liudija, jog tarp n. ir nutautėjimo nėra griežto priežasties ir padarinio santykio, nes kai kuriais atvejais n. praktiškai nuveda į priešingą rezultatą, sustiprina tautinio savitumo sąmonę (pvz. XIX a. intensyvios n. pastangos, ypač spaudos draudimas, žymiai prisidėjo prie lietuvių susipratimo kilimo liaudies masėse), o nutautėjimas savo ruožtu ne visada yra n. vaisius (pvz. lietuviškų kaimų gudėjimas Lietuvos rytiniuose - pietiniuose pakraščiuose).

Šie reiškiniai dar nėra moksliškai ištyrinėti, nes visų pirma jie yra perdaug gyvi, poleminiai, kelią aistras. Juos tyrinėjanti speciali mokslo šaka — tautų sociologija dar nėra atradusi savęs nei tinkamų darbo metodų. Tačiau ten, kur n. ar nutautėjimas yra prievartos vaisius, galima pritaikinti vad. autoritetinės asmenybės teoriją (Th. W. Adorno, E. Frenkel-Brunswik, D. J. Lewinson, R. N. Sanford). Tokia asmenybė yra plėšoma vidaus konflikto tarp silpno ‚aš' ir autoritetinio, bet mažai integruoto ‚super-aš'. Nors tai dorinio pobūdžio konfliktas, tačiau šiuo atveju jis nesukelia kaltės, bet savojo silpnumo jausmą, kuris pasireiškia jėgos garbinimu. Taip kilęs agresyvumas reiškiasi ne savęs, bet kitų baudimu: bausti kitus už savo paties negalią. Prie to gali prisidėti savosios padėties netikrumas ir baimė. Iš visa to kyla pervertinimas savosios grupės ir neigiamas vertinimas kitų bei nepakanta; tai dažniausiai pastebima n. siekimuose. O nutautėjimas gali būti aiškinamas savęs nekentimo arba kitokiais menkumo kompleksais. Aplamai tai yra daugiau spėtinio pobūdžio aiškinimai, kurių vertę gali apspręsti tik konkrečių tyrinėjimų duomenys. *K.J.Čg.*

Nutė senovės egiptiečių dangaus deivė, žemės dievo Gebo žmona, Osirio, Seto, Izidos ir Neftės motina. N. buvo vaizduojama moteris rankomis ir kojomis atsirėmusi žemės.

Nuteisinimas žr. Iustificatio.

Nutrėmimas yra viena sunkiųjų bausmių rūšis. N. buvo Rusijos Baudžiamajame statute cariniais laikais. Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymu (1919 I 16 Laik. Vyr. Žinios nr. 2–3), n. buvo pakeistas sunkiųjų darbų kalėjimo bausme. Žr. Deportacija.

Nutrija (isp. nutria, lot. lutra) arba pelkių bebras (Myocastor coypus Moll.) priklauso žinduolių klasei, graužikų (Rodentia) būriui, aštuondančių (Octodontidae) šeimai. Gimtinė — Argentina, bet auginamas ir kituose kraštuose. N. didesnė už katę, mėgsta vandenį, greit veisiasi, lengvai išlaikoma, nes tenkinasi paprastu augaliniu maistu. Nors n. mėsa valgoma, bet ji veisiama dėl kailio, kuris yra šiurkštus, bet kai specialiomis mašinomis išvalomas

nuo šiurkščiųjų plaukų, tampa švelnus ir prekyboje eina ‚bezdžionės' kailio vardu.

Nuttal Thomas (1786–1859) botanikas ir ornitologas. Tyrė JAV rytinių bei pietinių sričių florą. Atliko kelias ekspedicijas krašte. Nuo 1822 Harvardo univ. botanikos sodo kuratorius. Tyrinėjo retesnių augalų auginimą. Išsp. An Introduction to Systematic and Physiological Botany 1827, Manual of Ornithology of the United States and Canada 1834–40.

Nuttall George Henry (1862–1937) amerikiečių biologas, daugiausia dirbęs bakteriologijos ir imunologijos srityse. N. dėstė Pensilvanijos, Berlyno ir John Hopkins univ. Nuo 1912 N. Cambridge univ. prof. ir Anglijos sveikatos ministerijos pareigūnas. 1901 jis įsteigė ir ilgą laiką redagavo Amerikos higienos ir parazitologijos žurnalus. Drauge su Welsh N. surado ir aprašė Clostridium perfringens bacilų šeimą. Išsp. Hygiene Measures in Relation to Infectios Deseases 1893, Blood Immunity and Blood Relationship 1904.

Nutukimas yra perdidelis (nenormalus) riebalų kiekis kūne. Nutunka žmonės dėl metabolinių arba nervinių sutrikimų arba dėl nuolatinio persivalgymo. Nors metabolinis n. pasitaiko gan retai, bet jo priežasčių yra daug: permažas skydinės liaukos veikimas (hipotiroidizmas) — šiuo atveju metabolizmas (medžiagų apykaita) yra lėta ir dėl to atsiranda taukų perteklius; prieinksčių perdidelis veikimas (hiperadrenalis); hipofizinės liaukos (hypophysis) sekrecijų sutrikimas; sumažėjusi vyriškų arba moteriškų hormonų sekrecija. N. dėl nervinių sutrikimų dar nėra galutinai išaiškintas, bet galvojama, jog gali atsirasti dėl sutrikimų labai komplikuotų anatominių jungčių centrinėje nervų sistemoje.

Apsisaugoti šeimose, kuriose yra polinkis n., jau iš pat mažens vaikai pratinami nepersivalgyti. Svoris sumažinamas hormonais, bet tik tokiais atvejais, kada jų trūkumas yra aiškiai nustatytas ir vartojami įvairūs vaistai, kurių veikimo būdas pasireiškia apetito sumažinimu. Taip pat laikomasi koloringumo dietos, t.y. nepersivalgoma, arba net ir neprivalgoma ir tatai yra tiksliausia, nepavojingiausia ir sveikiausia svoriui sumažinti priemonė. Tam tikslui dažniausiai vartojama 1000–1200 kalorijų turinti dieta. Labai svarbu, kad kiekviena dieta, nežiūrint jos koloringumo, taip pat turėtų ir visas būtinas medžiagas gyvybei ir sveikatai palaikyti. To nesilaikant lengva pakenkti sveikatai, ir todėl kiekvienas didesnis svorio sumažinimas turėtų būti gydytojo prižiūrimas. Pastaruoju metu vis daugiau žmonių serga arba miršta nuo širdies ir kraujo apytakos ligų. Moksliniais tyrinėjimais jau įrodyta, kad n. padeda tos rūšies ligoms išsivystyti ir apsunkina jų gydymą bei kontrolę.

PAGEIDAUTINŲ SVORIŲ LENTELĖS

(Lentelės paruoštos panaudojant Metropolitan Life Insurance Co. statistiką)

Vyrams — 25 ir daugiau metų amžiaus:

Ūgis (cm)	Svoris kilogramais smulkaus sudėjimo	vidutinio sudėjimo	stambaus sudėjimo
157,5	52,7–56,8	56,4–60,5	59,6–64,6
160,0	54,1–58,2	57,7–61,8	60,5–65,5
162,5	55,5–60,0	59,1–63,6	62,3–67,7
165,0	57,2–61,8	61,0–65,5	64,1–69,6
167,5	58,6–63,1	62,3–66,8	66,0–71,4
170,0	60,5–65,0	64,1–68,6	67,7–73,6
172,5	61,8–66,8	66,0–71,0	69,6–75,4
175,0	63,6–68,6	67,7–72,7	71,4–77,3
177,5	65,5–70,5	69,6–74,5	73,2–79,5
180,0	67,2–72,2	71,4–76,3	74,9–81,8
182,5	69,1–74,5	73,2–78,6	76,8–84,1
185,0	71,4–76,8	75,4–80,9	79,1–86,4
187,5	74,1–79,5	77,7–83,6	81,3–89,1
190,0	76,3–81,8	80,0–85,9	83,6–91,8

Moterims – 25 ir daugiau metų amžiaus:

Ūgis (cm)	Svoris kilogramais smulkaus sudėjimo	vidutinio sudėjimo	stambaus sudėjimo
152,5	47,7–51,3	50,9–54,5	54,1–58,6
155,0	48,7–52,5	51,8–55,4	55,0–59,6
157,5	50,0–53,6	53,1–56,8	56,4–61,3
160,0	52,6–55,0	53,2–58,1	57,7–62,6
162,5	52,7–56,8	56,3–60,0	59,6–64,5
165,0	54,9–58,1	57,7–61,3	60,4–66,0
167,5	55,9–60,0	59,0–63,6	62,6–68,2
170,0	57,2–61,8	60,9–65,4	64,5–70,0
172,5	58,6–63,1	62,2–66,8	66,0–71,9
175,0	60,4–65,0	64,1–68,6	67,7–73,6
177,5	61,8–66,8	65,9–70,4	69,1–75,4
180,0	63,1–68,1	67,2–71,9	70,4–76,8
182,5	64,1–69,5	68,6–74,1	72,8–79,1

St. Js.

Nuwas Abu (750–810) arabų poetas, kalifo Harun al Rašido juokdarys. N. poezijos rinkinys Diwan pasižymi poetinių formų elegantiškumu. Jame yra panegirikų, satyrų, medžioklės dainų, elegijų ir religinių poemų, bet meilė ir vynas buvo du

motyvai, kurie jo genijui teikė daugiausia įkvėpimo. Jo vyno dainos, pilnos atviro, nuoširdaus džiaugsmo, laikomos nepralenktomis. Nepaisant visų jo ydų ir trūkumų, arabai N. laiko savo didžiausiu lyriku.

Nux vomica žr. Činčibiras.

Nužudymas — viena gyvybės atėmimo rūšių. 1. Lietuvos Baudžiamasis Statutas apie n. trumpai tepasako: ‚Kas nusikalto nužudęs, tas yra baudžiamas...' (453 str.). N. yra sumanytas gyvybės atėmimas — nusikaltėlio tyčios padarinys. Sumanymas nužudyti turi būti tiesiogiai nukreiptas į gyvybės atėmimą; dėl to norint tik primušti žmogų atsitikęs mirštamas sužeidimas bus ne n., o kūno sužalojimas, dėl kurio žmogus mirė. Gali būti žudoma ne tik veiksmu, bet ir neveikimu, kai pvz. nusikaltėlis, būdamas įpareigotas atlikti veiksmus kieno gyvybei išlaikyti, sąmoningai, tyčia jų neatlieka, ir žmogus netenka gyvybės. N. laikomas neteisėtu ligi įrodant priešingai, nes čia neteisėtumas yra presumptio juris. Teisėtumo klausimai nėra dažni; jie gal daugiausia liečia medicinos praktikos sritį — kildami ligoniui gyvybės nustojus ryšium su gydytojo pavartotomis priemonėmis.

Toks tad yra turinys bendrosios n. sąvokos, duotos Baudžiamojo Statuto 453 str., kuriuo nusikaltėliui nustatoma bausmė kalėti sunkiųjų darbų kalėjime ne trumpiau kaip aštuonerius metus. Iš tos bendrosios sąvokos Baudžiamasis Statutas išskiria kvalifikuotus ir privilegijuotus n. atvejus (454–459 str.). Kvalifikuotais atvejais bausmė didinama, privilegijuotais mažinama.

N. kvalifikuojamas: a. pagal objektą dėl nusikaltėlio ypatingų santykių su juo — n. teisėto tėvo, tikrosios motinos, kito aukštutinio giminaičio ir t.t.; b. pagal objektą dėl jo ypatingos padėties apskritai arba nusikaltėlio atžvilgiu — n. svetimos valstybės galvos, einančio savas pareigas kunigo ar valdininko ir t.t.; c. pagal n. būdą — gaujos n., n. daugelio žmonių gyvybei pavojingu būdu, dideliu kankinimu ar nuodijimu, iš pasalų; d. pagal tikslą — n. norint pasipelnyti ar lengviau padaryti kitą didįjį nusikaltimą; e. dėl recidyvo — n. penkerių metų būvyje po atlikimo bausmės už nužudymą. Už tėvų ir svetimos valstybės galvos nužudymą bausmė — kalėti sunkiųjų darbų kalėjime iki gyvos galvos, o visais kitais kvalifikuoto n. atvejais — kalėti sunkiųjų darbų kalėjime tiek pat laiko arba ne trumpiau kaip dešimt metų.

N., kurį kas sumanė ir įvykdė stipraus jaudo (afekto) pagautas, yra privilegijuotas. Jei jaudą sukėlė pats nužudytasis skaudžiu įžeidimu arba neteisia prievarta, kurie buvo nukreipti į nusikaltėlį ar į kitą asmenį, tai bausmė — kalėti grasos arba tvirtovės kalėjime. Jei jaudo priežastis buvo kita, tai bausmė didesnė — kalėti sunkiųjų darbų kalėjime ne ilgiau kaip aštuonerius metus. N. yra privilegijuotas, įvykdytas peržengiant reikiamosios gynos ribas. Bausmė — kalėti tvirtovės kalėjime ne ilgiau kaip vienerius metus arba kalėti paprastajame kalėjime. Gynos ribų peržengimas nebaudžiamas, jei nužudoma ginantis nuo kėsinimosi padaryti galą arba išprievartauti.

2. Nuo n. skirtinga gyvybės atėmimo rūšis yra padarymas kam galo dėl neatsargumo (BS 464 str.), baudžiamas paprastuoju kalėjimu.

3. Atskira gyvybės atėmimo rūšis — nusižudymas. Senovėje jis buvo baudžiamas pvz. tuo būdu, kad nusižudėlio lavonas su panieka būdavo laidojamas, o jeigu žudęsis likdavo gyvas, buvo baudžiamas nuožmiomis bausmėmis, neišskiriant net mirties. Dabar nusižudymas nebebaudžiamas; baudžiami tik tie, kurie padeda nusižudyti — nusižudymo bendrininkai. Lietuvos įstatymais, bendrininkai tėra baudžiami už davimą priemonių nusižudyti.

4. Lietuvos Baudžiamasis Statutas, kaip ir daugelis kitų kodeksų, nėščios moters vaisiaus n. laiko baudžiamuoju gyvybės atėmimu. Pati motina baudžiama kalėti grasos kalėjime ne ilgiau kaip trejus metus, kiti—kalėti grasos kalėjime arba, jei gemalui galas padarytas be motinos sutikimo, kalėti sunkiųjų darbų kalėjime ne ilgiau kaip aštuonerius metus. *B.Msl.*

O

O, o dvidešimt pirmoji lietuvių raidyno raidė, žyminti ilgą, siaurą balsį, pvz. k ó t a s, p õ n a s, m o k y k l à. Tik svetimybėse o gali būti ir trumpas, pvz. p o è t a s, t e ò r i j a. Šiuo atveju jis yra ir atviresnis. Ši lotyniškoji raidė yra kilusi iš semitiškos a y i n, kuri reiškė ne balsį, bet tam tikrą aspiraciją. Graikai ją panaudojo žymėti trumpam o, vad. omikron (o mikron — o trumpas), ir ilgam o, vad. omega (o mega — o ilgas), kuris buvo rašomas šitaip: Ω, ω. Ši raidė graikų raidyne yra paskutinė. Iš čia ir posakis: alfa ir omega — pradžia ir galas. Lotynų kalboje tik vienas o tebuvo vartojamas tiek trumpam, tiek ir ilgam balsiui žymėti. Iš lotynų kalbos šią raidę perėmė kitos Europos kalbos.

Kaip s a n t r u m p a, o chemijoj yra deguonio (oxygenium) simbolinis ženklas; airių pavardėse O nurodo kilmę, pvz. O'Brien yra Brien palikuonis.

Oahe užtvanka ant Misurės upės vidurinėj P. Dakotoj, 1791 km nuo jos žiočių, pradėta statyti 1958 JAV armijos inžinierių korpuso. Susidaręs upės tvenkinys bus apie 400 km ilgio. Prie užtvankos pastatyta jėgainė duos 595.000 kW galingumo elektros srovę. Tvenkinio vanduo bus naudojamas drėkinimui 300.000 ha laukų, o užtvanka reguliuos upės nuotakį ir garantuos 3 m gylio vandens kelią tarp Sioux City ir St. Louis uostų. Visas projektas numatytas baigti 1964 ir kainuos apie 380 mil. dol.

Oahu didumo trečioji, bet gausiausiai gyvenama ir ūkiškai svarbiausia Havajų sala; 1554 km², 449.910 gyv. (1959). Adm. centras Honolulu, karo uostas Pearl Harbour, svarbiausi JAV kariniai aerodromai Pacifike. Išvežama cukrinės nendrės, ananasai, puošmens, rankdarbiai, gėlės.

Oakland JAV mst. ir uostas Kalifornijos pajūryj, prie San Francisco įlankos, per kurią su juo sujungtas 13 km ilgio tiltu; 387.575 gyv. (1950; drauge su 5 priemiesčiais apie 700.000, 1956). Prekybos ir pramonės rajonas glaudžiasi prie įlankos apie 4,5 km pločio puslankiu, už kurio išsistatę rezidenciniai sektoriai ant švelniai kylančių šlaitų (ligi 500 m nuo j.l.), iš kur atsiveria puikūs reginiai į įlanką, San Francisco ir Aukso Vartus. Miesto viduryj yra 65 ha dydžio sūraus vandens ež. Lake Meritt. Tai vienintelis visoje Amerikoje toks vidurmiesčio ež. Jo p. krante po II pas. karo įkurtas ‚civilinis centras', įvykdytas didelio masto perplanavimas. Uosto krantinės apie 30 km ilgio. Kai kurios įlankos vietos buvo išgilintos uostui, o kitos seklesnės užpiltos žeme ir paverstos uosto sandėlių, geležinkelių, kranų, įstaigų vieta. Metinė uosto apyvarta apie 4 mil. t. Pramonė: didžiausia pasaulyj gamyba skaičiavimo mašinų, automobilių, vaisių, daržovių, mėsos konservų, chemikalų, elektros reikmenų, raštinės reikmenų, drabužių, baldų, dažų ir kt.

O. ir jo teritoriją buvo gavusi Peraltos šeima iš Ispanijos karaliaus. Vieną jos dalį 1850 išnuomojo Mozė Chase ir įkūrė mažą vietovę, kuri 1852 tapo inkorporuota, o 1854 gavo miesto teises. 1871 įkurta pirmoji kolegija. 1920 gyv. surašinėjime lietuviais užsirašė 23 asmenys. Apie organizacinę veiklą nėra žinių. *A.B.*

Oak Park JAV mst., Čikagos vakarinis priemiestis; 63.529 gyv. (1950). Čikagiečių rezidencinė vieta.

Oak Ridge JAV atominės pramonės mst. Tennessee vst. r. dalyj, 25 km į š.v. nuo Knoxville; 30.229 gyv. (1950, 1945 apie

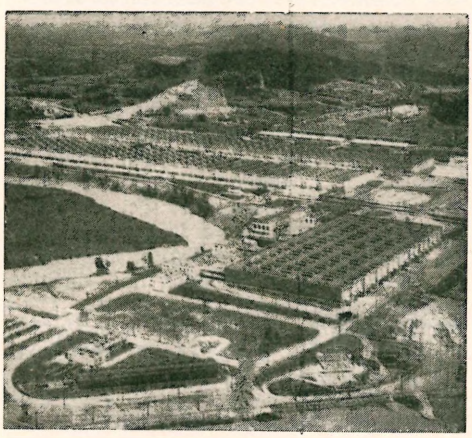

Urano gamykla Oak Ridge mieste

80.000). O.R. buvo įkurtas 1942 kaip pirmasis pasaulyj ‚atominis miestas', kuriame buvo apdirbama urano žaliava atominės bombos gamybai. Jis pastatytas 22 km² plote, ligi 1949 buvo aptvertas spygliuotų vielų tvora ir stropiai saugomas. Tarnautojai ir jų šeimos be specialaus leidimo negalėdavo iš miesto rajono išeiti ir niekas be leidimo negalėjo į jį patekti. 1949 čia įkurtas atominis muziejus, kuris yra atominės energijos komisijos kontrolėje, bet operuojamas O.R. branduolinių studijų instituto.

Oakville Kanados mst. Ontario provincijoj, Ontario ež. šiauriniame krante, pusiaukelėj tarp Toronto ir Hamiltono; apie 12.000 gyv. Naftos rafinerijos, auto, elektros reikmenų, stiklo, cemento ir kt. pramonė.

Lietuviai O. pradėjo kurtis po II pas. karo. Iš viso kolonijoje yra apie 80

Oakvillės lietuviai Vasario 16 minėjime 1959

asmenų; 16 šeimų įsigijusios nuosavybes. Pirmoji liet. organizacija Kanados lietuvių centro tarybos O. skyrius įst. 1949 V 15. Skyriaus nariai buvo visi čia gyvenę lietuviai. Valdybą sudarė: pirm. Myk. Ramanauskas, I. Ridikaitė ir A. Frenzelis. 1950 buvo susiorganizavusi socialdemokratų prof. J. Kaminsko vardo kuopa, bet narių daugumui kitur išsikėlus, susilikvidavo. 1951 O. išėjo Kanados liet. socialdemokratų biuletenio Laisvo Žodžio 1 nr. Socialdemokratuose veikė B. Bedarfas, dr. P. Ancevičius, V. Žemeckas, J. Navogrodskis, A. Frenzelis ir kt. Organizuojantis Kanados Lietuvių Bendruomenei iš šių dviejų organizacijų buvo sudarytas laikinasis organizacinis komitetas, kurio pastangomis 1953 V 3 įkurta Kanados LB apylinkė. Įsisteigus LB apylinkei, Kanados liet. centro tarybos skyrius likvidavosi. LB apylinkės pirmasis pirm. buvo Sofija Pyžienė, antrasis ir ilgametis Myk. Ramanauskas, o 1958 A. Lukoševičius. Įvairiomis progomis rengiami minėjimai. 1957–58 veikė šeštadieninė m-la su 17 vaikų, vadovavo mkt. P. Ancevičienė. *M.Rm.*

O.A.M.D.G. santrumpa lotyniško šūkio Omnia ad majorem Dei gloriam ‚visa didesnei Dievo garbei'. Šis posakis yra jėzuitų (žr.) šūkis.

Oaxaca 1. P. Meksikos vst. prie Pacifiko, apimanti lagūnų pajūrį, plokščiakalnius ir dalį Sierra Madre del Sur kalnų su derlingais jų kloniais; 94.211 km², apie 1,6 mil. gyv. (1957). Produktai: cukrus, medvilnė, kava, kakava, indigas, medžių dažai, tabakas, daržovės, ananasai.

2. O. de Juárez, O. vst. sostinė; 46.711 gyv. (1950). Kat. arkiv. rezidencija, 1553 statyta katedra (1729 perstatyta), dvasinė seminarija. Cigarų, šokolado, medvilnės pramonė. O. de Juárez yra 1520 m nuo j.l.

Oazė (koptų ouahe ‚gyvenamoji vieta', gr. auasis arba oasis) drėgna, derlinga dykumos vieta su intensyviai kultivuojama žeme, kurioj auginama datulių palmės, vaismedžiai, daržovės, o didžiosiose o. javai, medvilnė ir pašariniai augalai. Pagal

Oazė (Alžire, Afrikoje)

vandens kilmės tipą o. skirstomos į kelias rūšis: upių, pvz. Nilo Egipte; šaltinių, kur vanduo išeina į paviršių aukštesnių vietų šlaituose; artezinių versmių, kur vanduo pasirodo duburiuose pagal artezinį principą, ir kalnų klonių, kur vanduo susirenka atmosferos krituliams iškritus ir nenuteka. Pagal dydį o. esama labai įvairių, pradedant kelių šimtų m² ploteliu aplink mažą šaltinį ir baigiant kelių tūkstančių km² teritorija. Būdingiausios o. yra Libijos ir Saharos dykumose, bet jų esama ir Irane, Gobi, Takla Makano, Kara Kumo ir kt. dykumose. Kai kurios o. yra išplėstos dirbtiniu būdu iriguojant jų vandenių apylinkes, o prancūzai Alžire įkūrė daug visai dirbtinių o., paleidę iš išgręžtų artezinių šulinių vandenį. *A.B.*

Oba Sov. Rusijos upė, Molotovo apygardoj, Kamos deš. intakas; 286 km ilgio, baseinas 7490 km². Pagrindinis upės mitimas yra snieginis. Užšąla pradžioje XI, ledas išeina pabaigoje IV. Tinka laivybai (esant aukštam vandens horizontui) ligi 35 km nuo žiočių. Žymesnieji deš. intakai Lisva ir Siva, kair. — Nerdva.

Obalčiai žr. Obolcai.

Oban vietovė v. Skotijoj, buriavimo ir žvejybos uostas prie Firth of Lorne įlankos; 6227 gyv. (1951). Kat. vyskupo rezidencija ir katedra. Dunollie pilies griuvėsiai š. įlankos krante, o už 4,5 km į š.r. Dunstaffnage pilies liekanos, kur būdavo laikomas prieš perkėlimą į Westminsterio katedrą istorinis akmuo Stone of Destiny.

Obbergen Antoni van (1543 Malines Flandrijoje — 1611 Dancige) olandų architektas, 1586 apsigyvenęs Dancige. 1592–1611 miesto architektas. Pastatė Dancigo senamiesčio rotušę ir miesto fortifikacijų bastionus, perstatė Torunės rotušę. 1601–05 vadovavo Dancigo arsenalo statybai (arch. Jan Strakowski).

Obbligato (it.) privalomai; esminė instrumentinės muzikos dalis, reikalinga muzikinei visumai išreikšti, ypač kai akompanuojama instrumentiniam ar vokaliniam solo kūriniui.

Obdukcija (lot.), kitaip autopsija bei nekropsija, lavono (žr.) pomirtinis tyrimas.

Obė (rus. Obj) didžiausia v. Sibiro upė, ilgumo ketvirtoji pasaulyj, pagal baseino dydį pirmoji, o pagal vandens nuotakį trečioji (po Jenisiejaus ir Lenos) visoj Sovietų Rusijoj. Jos mkm. ilgis, matuojant nuo Irtišo (didžiausio intako) versmių ligi Karos jūros drauge su O. žiotimis yra apie 6400 km, be O. žiočių 5570 km (kitais duomenimis 5610 km), o jos vienos (matuojant nuo Bijos ir Katunės upių santakos, t.y. nuo tos vietos, kur ji gauna O. vardą) — 3676 km. Baseino plotas, paimtas drauge su apie 445.000 km² nenuotakių stepių, yra 2.929.000 km. Vidutinis vandens debitas prie žiočių 12.500 m³/sek.; metinis bendras nuotakis 394 km³; plotis ties Barnaulu 250 m, ties Novosibirsku 1500 m, žemupy 5–20 km (ligi 30 m gylio); pavasario potvynio metu žemupyj apie 50 km. O. susidaro iš Bijos ir Katunės santakos arti Bijsko Altajaus krašte. Svarbiausia jos versminė upė Katunė (665 km ilgio) išteka iš Altajaus kalnyne esančio Bieluchos kalno (4600 m) p. šlaito, 8 km ilgio Katunės ledyno. Per 3000 km ji teka v. Sibiro žemuma, sudarančia apie 85% viso jos baseino ploto. Deš. jos intakai, iš kurių didžiausi yra Toma, Čulima, Kema, Tima, Vacha ir Kazima, sudaro 33% viso baseino ploto, o kair., ypač dėka milžiniškojo Irtišo (žr.) — 67%. Vidurupyj ir žemupyj dėl lygaus žemės paviršiaus upė suskyla į daugybę šakų — užutekių, o arti Surguto pasidaro dvi pagrindinės šakos: Jugano O. (nuo Jugano intako) ir Tikroji O., kurios jungiasi ištisu atsišakojimų tinklu, o nuo Peregrebnoje suskyla į Didžiąją O. (446 km) ir Mažąją O. (456 km). Sritis tarp O. ir Irtišo apaugusi spygliuočių miškais, vad. urmanais, ir pelkių augalais. Upės vidurupio slėnis apie 30–50 km pločio; krantai žemi, apipelkėję. Žemupyj, žemiau Irtišo žiočių, deš. krantas yra aukštas (apie 40 m), o kair. žemas. Tekmė yra lėta: nuo 0,2 ligi 1,8 m/sek. Nepaprastai susikaldžiusioj upėje yra daugybė salų. Visai netoli žiočių, ties Salechardu, upės šakos vėl susijungia į vieną galingą srovę, ligi 40 m gylio, bet po 20 km ji galutinai suskyla deltos šakomis. Pavasarį aukštupyj esti du potvyniai: vienas tirpstant sniegui lygumose, o antras — kalnuose. Potvynių metu vandens maksimalus horizontas aukštupyj 5–10 m, vidurupyj 10–11 m, žemupyj 6–12 m, deltoj 2–3 m. Prie žiočių potvynis pasirodo tik VII pradžioje. Žemupyj upė pradeda užšalti X viduryj, o aukštupyj XI pradžioje. Ledas išeina aukštupyj antroje pusėje IV, o žemupyj — pabaigoje V ar pradžioje VI. Užšalusi esti 170–225 d. Laivybai tinka visa upė per metus apie 170 d. Iš viso su visais intakais O. sudaro apie 40.000 km vandens

kelio. Dėl to susisiekimo atžvilgiu jos reikšmė yra labai didelė. Jos milžiniški energijos ištekliai pradėti plačiu mastu išnaudoti 1954 pirmosios didelės užtvankos ir elektrinės jėgainės statyba prie Novosibirsko.

L. L. Rossolimo, Očerki po geografii vnutrennich vod SSSR 1952. *A.B.*

O. įlanka, ar O. žiotys, Karos jūros įlanka, į kurią įteka O.; apie 800 km ilgio, 90–30 km pločio. Navigacinis sezonas trunka tik 2–3 mėn. V. krante yra uostas Novij Port. Į r. krantą įsilieja apie 300 km ilgio Tazos žiotys, į kurias įteka upės Mesojacha, Tara ir Pura. Tarp O. įlankos ir Karos jūros yra Jamalo pusiasalis.

Obediencija (lot.) paklusnumas, specialiai kat. bažnytinėj teisėj—kanoninis tikinčiųjų ir dvasininkų paklusnumas popiežiui ir Bažnyčiai; vienuolių paklusnumas savo vyresnybei; seniau, išrinkus du popiežius, vienam iš jų paklusnumas. Žr. Paklusnumas.

Obey André (g. 1892) prancūzų dramaturgas, romanistas ir aukštas teatrinės administracijos (Comédie française etc.) pareigūnas. O. iškilo ir plačiausiai pagarsėjo intymistinės tradicijos dramos veikalu La souriante Madame Baudet (1921, su Denys Amiel). Vėlyvesnėje dramatinėje O. kūryboje (Noé 1931, La Bataille de la Marne 1932, Le Viol de Lucrèce 1932, Maria 1946, L'Homme de cendres 1949, Lazare 1951 etc.) gerokai žymus Claudelio poveikis. Šalia dramų O. paskelbė keletą intymistinės analizės romanų (Le Gardien de la ville 1919, Le Joueur de Triangle 1929 etc.).

Obeid, El mst. r. Sudane, Kardofano provincijos sostinė, 350 km į p.v. nuo Chartumo; apie 50.000 gyv. (1956). Arabiškosios gumos, aukso, dramblio kaulo, stručio plunksnų prekyba. O. apylinkėj 1883 sukilėliai iššudė apsuptą egiptiečių kariuomenės dalinį ir jo anglų vadovybę.

Obelė upė Šiaulių aps., Kruojos (Mūšos, Lielupės) deš. intakas, 39 km ilgumo; teka nuo Kurų bžk. į š.r. pro Stačiūnų mstl. Intakai: kair. Kapupė, deš. Vėzgė. Baseino plotas 181 km².

Obėliai 1. mst. Rokiškio aps., 15 km į r. nuo Rokiškio, prie Radviliškio–Daugpilio gležk. ir Obelio, arba Našio, ež. bei Kriaunos upės, didelio vls. (apie 14.000 gyv.) centras (1950–59 sov. rajono centras; 1959 pradžioj O. rajonas panaikintas, bet O. palikti rajoninio pavaldumo mst.). 1938 buvo 1246 gyv. drauge su buv. dvaru ir ‚priemiesčiu'; 1923 buvo 1215 gyv., iš kurių žymi dalis žydų, o visi kiti lietuviai. Miestelis gražioj vietoj. Iškilusi ant medžiais apaugusios kalvos mūrinė bžn. dominuoja ežero pakrašty išsidėsčiusį mstl. Netoli ež., ant kalnelio, kurio šlaitais nusileidžia sodai iki pat ežero krantų, yra senas grafų Przedzeckių dv. (nepriklausomybės laikais jį valdė ir vedė pavyzdingą ūkį Rokiškio grafų Przedzeckių sūnus, agronomija studijavęs Dotnuvoj). 1912 O. buvo įkurta mergaičių ūkio m-la, kurią 1914 lankė apie 100 mergaičių. Pradžios m-la nepriklausomybės pradžioje buvo O. dv., vėliau Antanošės dv. rūmuose, o 1936 pačiuose O. pastatyti dideli jai rūmai ir pavadinti čia jaunatvėj gyvenusio Kipro Petrausko vardu. 1954 veikė 2 vidurinės mlos. Šaulių būrys veikė nuo 1921, turėjo savo namus (baigtus statyti 1937) su sale ir skaitykla, chorą, vaidintojų trupę, kuri kasmet pastatydavo kelis veikalus, ir pasižymėjusią futbolo komandą. Be to, dar veikė kitas gležk. šaulių būrys, turėjęs dūdų orkestrą, pavasarininkai, jaunalietuviai, Vil-

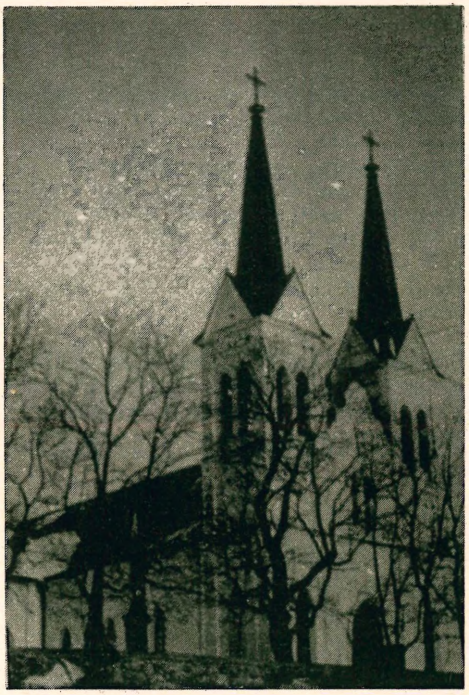

Obelių bažnyčia

Obelių turgus

niui vaduoti s-gos skyrius, skautai, sporto klubas Viltis. Nuo 1933 I veikė vieša biblioteka-skaitykla, įkurta bendrai šaulių su valsčiaus savivaldybe. Miestelyj buvo 19 krautuvių, iš kurių 4 buvo liet., o likusios žydų, ir žemės ūkio kooperatyvas-krautuvė Viltis (ligi 1931 veikė vartotojų b-vė Nauda). 1907 pastatyta spirito varykla. Be to, buvo moderni pieno perdirbimo kooperatinės Labo b-vės pieninė (mūriniai jos namai pastatyti 1937), elektros jėgainė (glžk. stoty), malūnas, lentpiūvė, muitinės agentūra, geležinkelių remonto dirbtuvės ir geležinkeliečių poilsio namai, O. girininkijos (Rokiškio miškų urėdijos) įstaiga (Audronių k.), rajono agronomas, pasienio, vidaus ir glžk. policijos įstaigos, IV eilės pašto įstaiga, dideli 2 aukštų mūriniai vls. savivaldybės namai, vaistinė, gydytojas, akušerė, sveikatos punktas, veterinarijos felčeris. Vokiečių okupacijos metu (1941–44) buvo leista veikti sporto klubui Sakalui, kurio vardu buvo daromi vaidinimai, bažnytinio choro ir kvarteto koncertai, įvairūs minėjimai. Ant O. ežero nuo 1934 kasmet sausio mėn. trečiąjį sekmadienį būdavo tradicinės arklių lenktynės, sutraukdavusios iš plačių apylinkių daug žiūrovų.

O. apylinkės daug gyv. aktyviai prisidėjo prie 1831 sukilimo, kurį numalšinus, buvo ištremti į Sibirą Degučių, Samanių, Trumpiškių, Ūlytėlės k. gyv., o į jų sodybas atkelti iš Rusijos rusų sentikiai. Dėl to per 1943 gyv. surašymą valsčiuje rasta apie 400 rusų šeimų. Jie savo kaimuose turėjo dvi cerkves; II pas. karo metu jų daugumas pasireiškė sovietinės okupacijos rėmėjais. Kilus Vokietijos – Sov. Sąjungos karui, O. mstl. ir apylinkėse pasireiškė aktyvus sukilimas prieš sovietinius okupantus. Žuvusiems sukilėliams-partizanams pastatytas paminklas. Junkonių ir Papilių k. yra piliakalniai. *A.B. ir J.Brk.*

I s t o r i j a. O. praeitis nėra ištirta. Iki šiol turimos žinios siekia XVI a. pradžią. Tada O. jau buvo valdovo dv. ir mstl. 1509 ir vėliau, kaip rodo XVI a. D.L.K. teismo knygos (Lit. Metrika XX), O. gyventojai yra turėję Vilniuje įvairių bylų dėl turto. 1529 pravedant sieną tarp Lietuvos ir Livonijos, minimi ir O. Sienos pravedimo akte nurodyta, kad O. yra prie to paties vardo ež. 1551 O., kaip valdovo mstl., nu-

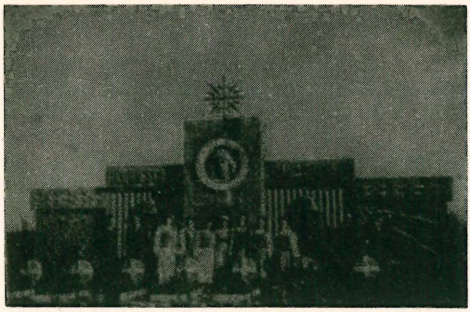

1941 VI sukilime žuvusiems Obelių partizanams paminklas

statyta mokėti valdovui sidabrinės mokesčio 5 kapos grašių, o O. vls. XVI a. vidury karaliaus iždui davė nuo 300 iki 500 kapų grašių pajamų. Žygimantas Augustas, 1557 paskelbęs valakų sistemos įstatymą, nurodė, kad tuoj pat turi būti pradėta matuoti valdovo dv., tarp jų ir O. 1560 jis, norėdamas gauti pinigų vesti karui prieš Maskvą, užstatė Penionių, Užpalių ir O. dv. Bobruisko seniūnui St. Dovainai už 7000 kapų grašių, o 1561, paėmęs iš jo dar 5000, paliko jam valdyti minėtus dv. Lietuvos Metrikos 25-tame tome yra 1567 sudarytas O. dv. ir mstl. inventorius; iš dokumento matyti, kad tada O. vls. priklausė 17 k. Praeityje O. valdytojais yra buvę Giedraičiai, Tiškevičiai, Petkevičiai ir galiausiai Przedzeckiai.

Pirmoji kat. Šv. Onos medinė bžn. statyta 1629. Parapija priklausė Kupiškio dekanatui. 1781 turėjo 3674 parapiečius, veikė parapinė m-la, kurioje 1781 mokėsi 4 šlėktos ir 18 valstiečių vaikų, 1782 — 5 šlėktų, 3 miestiečių ir 9 valstiečių vaikai, 1798 — 10 vaikų, 1805–06 po 10. 1828 mokyklos patalpa buvo užimta audimo fabrikui. 1849 O. dekanatas buvo atskirtas nuo Vilniaus ir prijungtas prie Žemaičių vyskupijos. Vysk. Valančiui lankantis O., dvarininkas Liudvikas Petkevičius pažadėjo, jei atgaus iš valdžios dv., rūpinsis pastatyti O. naują bžn., nes senoji buvo begriūvanti. Valančius ragino, kad statytų mūrinę. Klebonui Paškevičiui pradėjus bžn. statyti, Petkevičius ir pats nepadėjo, nors dv. jau buvo atgavęs, ir draudė tai daryti ir savo valstiečiams. Tik įsikišus Valančiui, ginčas buvo likviduotas, Petkevičius išrinktas bžn. statymo komiteto pirm., paaukojo 1000 rb. ir kitais būdais rėmė bžn. statybą. 1860 bžn. baigta statyti. Gaisrui 1890 apnaikinus, ją 1899 atstatė parapiečių lėšomis kun. V. Birutavičius, o 1938 pasirūpino ją atremontuoti kun. L. Virkutis. 1908 O. buvo atkurta Blaivybės d-ja, skyrius turėjo per 200 narių, jo iniciatyva 1909 naujai pastatytuose parapijos namuose buvo atidaryta arbatinė. Parapijos namuose tais pat metais kun. V. Birutavičius išgavo leidimą bibliotekai ir ją įsteigė. Knygų suaukojo jis pats, Blaivybės d-jos skyrius; be to, 240 knygų buvo palikęs kun. L. Rekašius, iš Obelių iškeltas už dalyvavimą 1905 sąjūdyje. 1909 bibliotekoj buvo 560 lietuviškų knygų, kuriomis parapiečiai naudojosi mokėdami nedidelį mokestį. Nuo 1926 O. parapija priklauso Panevėžio vyskupijai, Rokiškio dekanatui. 1940 buvo 5373 parapiečiai. Valsčiaus ribose dar buvo Aleksandravėlės ir Kriaunų parapijos.

Iš O. apylinkės yra kilę prof. M. Römeris, dail. J. Vienožinskis ir jo sesuo politikė L. Purėnienė, pedagogas A. Busilas, jėzuitas kun. A. Bieliūnas, dr. Vl. Viliamas, dr. Br. Nemickas, kun. J. Danys ir kt. Kurį laiką O. jaunystėj yra gyvenę Mikas ir Kipras Petrauskai.

M. Baliński, Starożytna Polska III 1846: Słownik geogr. I 1880; Akti izdavajemyje Vilenskoju archeograf. kommissijeju: t. XX Akti kasajuščiesja goroda Vilni 1893, t. XXV Inventari i razgraničitelnie akty 1898; *M. Liubavskij*, Litovsk-Ruskij sejm 1900 (1901); *A. Alekna*, Žemaičių vysk. Motiejus Valančius 1922; *J. Jakubowski*, Mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVI wieku 1928; Vadovas po Lietuvą 1938; Elenchus 1940; Lietuvos istorijos šaltiniai I 1955; Litovskaja Metrika (Russkaja istoričeskaja biblioteka) XX 1903. *R.Krs.*

2. Kaimas Deltuvos vls., Ukmergės aps., apie 10 km nuo Ukmergės, prie Obelių ež.; 1923 buvo 16 ūkių ir 103 gyv. 1830 besausinant pievas ir nuleidus ež. vandenį, netoli kranto iškilusioje kalvelėje susidurta su naujojo geležies amžiaus pabaigos ir istorinių laikų pradžios degintiniu kapinynu, kur surasta žmonių ir arklių kaulų, įvairių papuošalų, stiklinių karolių, raktų, arklių aprangos dalykų, geležinių ietigalių, strėlių antgalių ir kt. įkapių. Radiniai pateko į įvairius rinkinius: Teodoro Narbuto Nočioje, grafui Pranciškui Potockiui, Ossolinskių muziejui Lvove ir kt.

T. Narbutt, Pomniejsze pisma historyczne 1856, 222–223. *J.P.*

Obelijà 1. ež. Alytaus aps., rytinis iš trijų didžiųjų Dzūkijos ežerų, 4 km į p.v. nuo Miroslavo mstl., 5 km į r. nuo Metelių mstl. Ež. ilgis 4,6 km, plotis ligi 1,9 km, plotas 571 ha, perimetras 10,9 km; baseino plotas 41 km². Pagal 1926 matavimus gylis ligi 8 m, vid. 4,6 m. Iš ež. į š. teka

Obelijos ežeras

Obelytė, deš. Peršėkės aukštupis, Nemuno baseino. Paviršius 109,2 m nuo j.l.

2. Dvaras Miroslavo vls., Alytaus aps., 14 km nuo Alytaus; 1923 buvo 5 ūkiai ir 97 gyv. Sena vietovė, minima 1567; tada čia buvo D.L.K. arklių auginimo vieta. Rytiniame Obelijos ež. krante yra du piltiniai kalneliai, žmonių vadinami piliakalniais. Iš v. pusės juos supa ežeras, nuo r. pelkė ir vasarą išdžiūstąs upelis, o nuo š. ir p. yra pylimas. Šlaitai statūs, apaugę medžiais ir krūmais. Kalnelių aukštis apie 20 m.

J. Radziukynas, Suvalkų rėdybos pilekalniai 1909, 22–23.

Obelynė upelis Panevėžio aps., Upytės (Nevėžio) deš. intakas, 9 km ilgio; teka į š.v. Ramygalos apylinkėje.

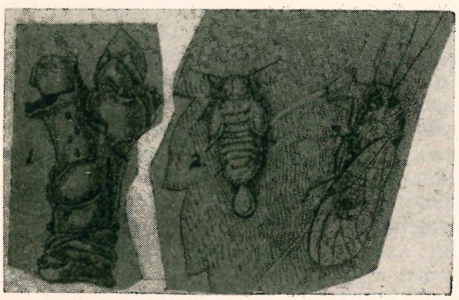

Obelinė blakutė: 1. šakutė su kiaušinėliais, 2. lerva ir 3. vabzdys

Obelinė blakutė (Psylla mali Schm.) 3–4 mm ilgio, žalios, vėliau vietomis geltonos spalvos Psyllidae šeimos vabzdys. Kenkia obelims. Patelės kiaušinius deda apie rugpiūčio pabaigą ant jaunų medžio šakučių. Viena patelė padeda apie 100 kiaušinėlių, kurie peržiemoja, o patys vabzdžiai žiemą žūva. Anksti pavasarį iš tų kiaušinėlių išsirita o.b. lervos. Kai tik pumpurai anksti pavasarį ima kiek skleistis, lervos lenda į juos ir siurbia sultis. Lervų išmatose yra daug cukraus; tai paskatina kitus kenkėjus bei ligų sukėlėjus pulti pumpurus. Vėliau lervos išlenda iš pumpurų, prisikabina lapų apačioje ir virsta vabzdžiais. Vienintelė tikra kovos priemonė yra sunaikinti kiaušinius purškiant vaismedžius tam tikrais chemikalais (carbolineum ir kt.) žiemos pabaigoje.

Br.P.

Obelinė kandis žr. Kandis obelinė.

Obelinis žiedgraužis žr. Žiedgraužis obelinis.

Obelis (Malus) erškėtinių (Rosaceae) šeimos medinis augalas. Apie 25 skirtys savaiminės, išplitusios šiaurinio pusrutulio vidutinio klimato juostos srityse. Žiedai balti, rožiniai. Vaisius obuolys įvairaus didumo (nuo žirnio iki 15 cm), kamuoliškas, pailgas, suplotas, paprastai žalsvos, gelsvos, raudonos spalvos. Sėklų pergamentiškuose lizduose po 2. Jų 1 kg yra apie 50.000. Mediena rusvu branduoliu, menkos vertės. Šaknijimasis seklus. Tinka priemolio, priesmėlio dirvos. Klimatą pakelia iki 63 š. pl. Laikoma, kad o. kilusi iš V. Azijos bei R. Europos. Kaip vaismedis, ji užima pirmą vietą vidutinio klimato srityse. O. esama ir dekoratyvinių. Lietuvoje miškuose sutinkama o. miškinė, piktrūkštinė (M. silvestris), iki 18 m aukščio dygliuotas medis. Jos sėklos vartojamos poskiepiams išauginti. Be gausių veislių, mūsų soduose sutinkama dar o. paprastoji (M. domestica), kurios esama ir sulaukėjusios, o. rojinė (M. domestica var. pumila, M. pumila). Rečiau pas mus soduose bei parkuose randama o. gausiažiedė (M. floribunda), o. uoginė (M. baccata), o. sibirinė (M. Pallasiana), o. slyvalapė (M. prunifolia), o. Niedzveckio (M. Niedzwetzkyana). Š. Amerikoje dažna M. pumila. O. veista nuo seniausių laikų (manoma 3000 m.), Kinijoje, Babilonijoje, Egipte. Jau Plinijaus laikais (prieš 2000 m.) buvo žinomos 22 kultūrinės o. veislės. Pasta-

Miškinė obelis

raisiais laikais Š. Amerika, Vakarų Europa, Australija, N. Zelandija, P. Afrika yra svarbiausios obuolių auginimo šalys. *J.Rkt.*

Kultūrinė o. yra išauginama iš dviejų augalų: šaknys ir liemens dalis sudaro poskiepį (laukinuką), į kurį vėliau įskiepijama norimos veislės skiepas, iš kurio išauga kultūrinė dalis. Poskiepiams išauginti tinka šių rūšių sėklos: kinų o. (M. prunifolia), Sibiro o. (M. baccata), sulaukėjusių bei laukinių o., taip pat kai kurių kultūrinių, šalčiams atsparių, veislių, pvz. antaninių, Lietuvos pepino. Dabar vis dažniau naudojama vegetatyviniu būdu padauginti poskiepiai, ypač žemiems, arba karliniams (žemaūgiams), medeliams išauginti. Tam geriausiai tinka E. M. IX arba Metzo rojinė o. Ant tokių poskiepių išauginti medeliai esti visai vienodi ir žemi. Derlių pradeda duoti jau 2–3 m. pasodinus į sodą, o ant sėklinių poskiepių išauginti medeliai pradeda derėti tik po 5–8 m. Karlinių o. amžius yra trumpesnis, todėl jos kartais panaudojamos kaip tarpinė kultūra, o vėliau iškertamos, kad būtų pakankamai vietos dideliems medžiams.

O. išauginimui naudojami įvairūs skiepijimo būdai, tačiau praktiškiausias ir greičiausias būdas yra akiavimas. Po akiavimo Lietuvoje obelaitės buvo auginamos medelyne 3 metus. JAV ir kai kuriuose kituose kraštuose medeliai laikomi medelyne tik vienerius metus. Tokių medelių savikaina yra daug žemesnė. Vienamečiai medeliai, be to, yra daug lengviau pervežti, lengviau persodinti ir greičiau prigyja.

Lietuvos klimato sąlygomis geriausia obelaites sodinti anksti pavasarį, tačiau medeliai reikia iškasti jau rudenį. Per žiemą jie išlaikomi gerai prikasti lauke. Sodinant o. į sodą, normalūs atstumai tarp eilių yra 10–12 m, eilėse 8–10 m; karliniams 5–6 ir 3–4 m.

O. auga įvairiose žemėse. Geriausios yra derlingos priemolio dirvos su lengvu podirviu, tačiau ir labai lengvose dirvose gali būti išaugintas gražus sodas. Palankiausias o. augti metinis kritulių kiekis yra apie 700 mm (Lietuvoje 520–720 mm).

O. priežiūrą sudaro genėjimas, vaisių retinimas, žemės dirbimas, tręšimas ir kova su kenkėjais bei ligomis. Auginant o. dideliais kiekiais, kova su kenkėjais ir ligomis yra būtina. Lietuvoje kovos priemonės dar nebuvo plačiai vartojamos, todėl ir obuolių kokybė negalėjo būti aukšta, nors derliai ir buvo gaunami neblogi. JAV ir Kanadoje o. auginimas būtų visiškai neįmanomas nenaikinant ligų ir kenkėjų.

Svarbiausios o. ligos: 1. Obelų rauplės (žr.) visame pasaulyje išplitusi liga, puola lapus, žiedus ir vaisius, kurie lieka tamsiai rudai dėmėti, blogos išvaizdos, sutrūkę, žiemą blogai laikosi. 2. Rudasis obuolių puvinys (Sclerotinia fructigena) labai išplitusi ir daug nuostolių daranti liga, ypač drėgną ir šiltą vasarą. Ant vaisiaus pasirodo rudos dėmės, kurios greitai plečiasi, ir vaisius supūsta. 3. Obelų vėžys (žr.).

Svarbiausi o. kenkėjai: 1. Obuolinis vaisėdis (Carpocapsa pomonella) vienas svarbiausių o. kenkėjų Lietuvoje, nuo kurio atsiranda ‚sukirmiję' obuoliai. Tą darbą atlieka minėto kenkėjo vikšras, kuris patenka į obuolio vidų žiedui peržydėjus pro taurelę. 2. Amarai (Aphidae) sausu laikotarpiu padaro daug nuostolių, čiulpdami syvus iš jaunų lapų ir šakučių. 3. Obelinės kandies (Hyponomeuta malinellus) užpultas medis gali likti visai be lapų; vikšrai laikosi kolonijomis; nugraužę vienus lapus eina prie kitų. Iš kitų kenkėjų dar minėtini 4. obelinė blakutė, 5. šarvuotis, 6. žiem-

sprindis, 7. žiedgraužis ir kt. (žr. atskirai visus suminėtuosius kenkėjus).

Kovojama su o. kenkėjais ir ligomis purškiant įvairiais chemikalais. Prieš kenkėjus naudojama insekticidai (nikotinas, švino arsenatas ir visa eilė naujai surastų ir išbandytų chemikalų, kaip DDT, endrinas ir t.t.), prieš ligas — fungicidai (Bordeaux skystis, Kalifornijos skystis ir visa eilė naujai surastų chemikalų). Lietuvoje turėtų būti purškiama 4 kartus: prieš pat žydėjimą, peržydėjus, obuoliams pasiekus riešuto dydį ir 3 savaites po trečio purškimo. Žydėjimo metu purkšti negalima. Tikslus purškimo laikas ir naudojamos priemonės atskiruose kraštuose esti skirtingos; tai nurodo vietinės žemės ūkio įstaigos.

Iš visų auginamų vaismedžių o. veislių yra žinomas didžiausias skaičius. Vien JAV priskaičiuojama apie 3000. Europoje taip pat skaičiuojama tūkstančiais ir kiekvienais metais išvedama naujų, pritaikintų vietinėms sąlygoms. Parenkant veisles reikia žiūrėti, kuriam tikslui vaisius bus naudojamas: saviems reikalams, perdirbimui ar pardavimui. Auginant o. dideliu mastu, paprastai sodinama tik kelios pačios geriausios veislės. Saviems reikalams sodinama įvairių veislių, kad būtų ilgesnis naudojimo laikotarpis. Veislių parinkime didžiausios reikšmės turi jų atsparumas šalčiams. Šaltosios 1928/29 ir 1939/40 žiemos Lietuvoje išnaikino daugelį pačių gerųjų importuotų veislių, ypač žieminių: Baldwin, Baumano renetą, Belle de Boscop, Blėnheimo aukso renetą, Boiken, Cox Orange, Cox Pomona, Gravenšteiną, Jacob Lebel, Kaselio renetą, Landsbergo renetą, Signe Tilish, žiemos aukso parmeną ir kt. Todėl šios veislės, kad ir labai geros, Lietuvoje dėl šaltų žiemų auginti netinka. Šaltųjų žiemų metu neiššalo ir Lietuvos sąlygomis gali būti auginamos šios veislės: a. vasarinės: baltasis alyvinis, pilkasis alyvinis, Astrachanės raudonasis, Astrachanės baltasis, Suislep, Revelio kiaušinis, korobovka, vasaros kalvilis, Virginijos rožinis; b. rudeninės veislės: borovinka (Charlamowsky), rudens dryžėtas, pilkasis (molinis, strumilinis, sierinka), Tulos (Titovka), avietinis, kronselinis; c. žieminės veislės: antaninis (jo yra apie 26 variantai), Lietuvos pepinas, Kusinoto raudonasis, Aker, Ničnero žemuoginis, geležinis.

Gerų ir tinkamų žieminių o. veislių Lietuvoje trūko, todėl savo laiku ŽŪA mokykmasis daržas buvo surinkęs iš įvairių Lietuvos vietų apie 150 vietinių atsparių šalčiams veislių užvesti pomologinį sodą tolimesniems stebėjimams ir tyrimams.

O. vaisių, obuolių, užauginama pasaulyje dideli kiekiai, jų panaudojimo laikotarpis ilgas, ir jie vartojami maistui tiesioginiai arba perdirbus į įvairius produktus (vynas, sunka, džiovinti gaminiai, įvairios košės ir t.t.). Žr. Obuolys. *J.Prš.*

Lietuvoje Vilniaus mst. ir jo didikų sodai minimi 1387 II 17 Jogailos užraše Vilniaus vyskupui; tačiau kokie tuose soduose buvo vaismedžiai — nesuminėta. Skiepytos o. dvarų ir vienuolynų soduose žinomos iš XVII a., kartais suminimi ir sodininkai. Visai trūksta duomenų apie kaimų sodų vaismedžius. XIX a. pradžioje Žemaitijoje iš baudžiauninkų Oginskiai ir Plateriai reikalavo, kad sodybose būtų po 30–40 skiepytų o. Šių dvarų kaimuose kaip tik ir buvo sutinkama nemaži sodai su senomis o. R. Lietuvoje, pvz. 1843 Gudiškio dv. (Kamajų vls.) draudė baudžiauninkams o., leisdamas tik po 2 šermukšnius sodyboje. Todėl šio dvaro apylinkėse sodai tėra pobaudžiavinės kilmės. XIX a. gale kaimų soduose vyrauja o. Be vasarinių atmainų, paprastai alyvinių ir įvairių saldinių, sutinkamos dar Lietuvos pepinų o. R. Lietuvoje gausu stambių obuolių, truputį rožinės spalvos minkštimu, palyginti greit iš vidaus gendančiu, vad. ropinės o. Vėliau kiek gausiai išplito žieminė antaninių o. atmaina.

Laukinės o. draudžiamos kirsti ne tik miškuose, pievose, bet ir dirvose jau XVII a. gale įvairiais dvarų nuostatais. O. nukirtęs buvo baudžiamas pusę kapos grašių ir rykštėmis. Laukinės o. R. Lietuvos laukuose dar dažnai sutinkamos iki pat II pas. karo; paprastai kirto tik džiūstančias, jų liemenį sunaudodami stalių ir kitiems įrankiams. Mūsų tautosakoje o. gana dažnai sutinkama. Krikščioniškose legendose atgailojąs piktadarys ją išaugina iš įkištos šakos, o. šakos nulinksta tik našlaitei, ir ji gali nuskinti obuolį karaliūnui ir pn. Šiaip žmonių tikėjimu, nukirsti o. reiškia paniekinti vėles, ir kirtėją ištiksianti mirtis, o moteriai draudžiama kartais laipioti po o. ir skinti-krėsti obuolius. Žr. Obuolys. *A.Mž.*

Obelis 1. upė Ukmergės ir Kėdainių aps., Nevėžio kair. intakas, 54 km ilgio; teka į v. iš Pagirių miškų pro Šėtos mstl., įteka Kėdainių apylinkėse. Intakai: kair. Niku-

la, Arvistas, Želupė, Lankesa, Peltyna, deš. Rudekšna, Kreimė, Indėja, Šumera, Sulėva, Mažasis Malčius, Didysis Malčius. Baseino plotas 674 km², vid. debitas 3,4 m³/sek., mkm. apie 100 m³/sek.

2. Rokiškio aps. ežeras, ties Obelių mstl., 1,5 km ilgio, ligi 400 m pločio, 40 ha ploto; paviršius 108 m nuo j.l., įteka Rastupis, išteka trumpas upelis, Kriaunos (Sartų ež., Šventosios, Neries) deš. intakas; baseino plotas 22 km².

Obeliskas (gr. obeliskos) aukštas akmeninis stulpas, kurio viršus plonėja ir baigiasi smaila piramide. Egipte didieji o., papuošti hieroglifais, buvo statomi prieš saulės dievo Amono šventyklas ir tarnavo saulės laikrodžiais; mažieji o. statyti prie kapų. Didžiausias 28 m Egipte tebestovįs o. yra prie Amono šventyklos Luksore (žr.). Romos aikštėse stovi 13 o., kuriuos romėnai atvežė iš Egipto, iš jų didžiausias faraono Tutmozio III 1439 pr. Kr. Tebuose pastatytasis 32 m aukščio o. buvo Konstantino II 357 po Kr. atveztas Romon ir pastatytas Circus Maximus centre. Viduramžiais jis nugriuvo, bet 1587 buvo atkastas ir arch. D. Fontanos pastatytas aikštėje prieš Lateraną. Du o., kuriuos Tutmozis III buvo pastatęs Heliopolyje, buvo I a. pr. Kr. atvežti į Aleksandriją, kur jie gavo Kleopatros adatų vardą (žr. pav. LE XII 106). Babilone ir Asirijoje o. puošti reljefais. Nuo renesanso laikų o. forma virto puošmena. Maži o. statyti ant atikų ir pinjonų. Klasicizmas mėgo antkapiniams paminklams duoti o. formą.

Tutmozio obeliskas Karnako didžiojoj šventykloj

Obeliškiai (vok. Obelischken) bžk. Įsruties aps., į p.v. nuo Įsruties, Auksinės upės kair. krante, 7 km nuo jos intako į Prieglių. Plentas iš Vypininkų (Įsruties–Karaliaučiaus linijos) pro O. eina į Trempus–Ungurą. Artimiausia gžk. stotis Narkyčiai. 1939 buvo 415 gyv. Bažnytėlė iš raudonų plytų. Lentpiūvė, baldų dirbtuvės. Apylinkėje pietuose yra Briedlaukių miškai bei Paklydimų pelkės, šiaurėje Aukskalių miškas.

Obelytė 1. upelis Alytaus aps., Peršėkės (Nemuno) deš. aukštupis, teka iš Obelijos ež. į š.v.; ilgis 10 km su aukštupiu 20 km, baseino plotas 74 km²; susijungus su Metelyte sudaro Peršėkę, kartais O. laikoma Peršėkės tęsiniu.

2. Kaimas Metelių vls., Alytaus aps., apie 12 km nuo Seirijų, prie Peršėkės upelio. Sena vietovė, minima jau 1567. Čia yra du vienas prieš kitą stovį piliakalniai: vienas kair., antras deš. Peršėkės krante. Kair. Peršėkės krante esąs piliakalnis yra arti upelio, kuris jį supa iš v., š. ir r. pusės. Piliakalnio aukštis p. dalyje 27 m, iš kitų šonų — apie 15 m. Aikštelės ilgis 47 m, plotis p. gale 41 m, šiauriniame — 13 m. Deš. Peršėkės krante esąs antras piliakalnis supiltas aukštoje kalvoje. Šlaitai statūs r. ir p. piliakalnio dalyje. Piliakalnio aukštis siekia per 50 m. Aikštelė yra buvusi elipsės pavidalo, bet išardyta bekasant rūsius bulvėms.

J. Radziukynas, Suvalkų rėdybos pilekalniai 1909, 13–15.

Obeltis upelis Alytaus aps., Verknės (Nemuno) kair. intakas, 17 km; teka į š.r. ir š.v. nuo Butrimonių mstl. Intakai: kair. Kudija, deš. Plasaupė, Pilaitis, Baldija. Baseino plotas 102 km².

Obelų rauplės liga, sukeliama grybo Venturia inaequalis Aderh. Birželio mėn. o.r. sukėlėjas vystosi ant obelų lapų, pradžioje ant apatinės lapo pusės, vėliau ir ant viršutinės. Ligotos lapo vietos išdžiūsta, ir lapas dažnai nukrinta per anksti. Grybas puola ir vaisius, ant kurių paviršiaus išsivysto daugiau ar mažiau tamsiai rudų dėmių. Kai dėmių ant vaisiaus yra

Oberammergau aikštė

daugiau, vaisiaus vystymasis sustoja, ir jis dažnai nukrinta. Kai dėmių yra maža, vaisius auga ir toliau, bet parduodant dėmės atsiliepia į rūšį, o kartu ir į kainą. Kovoje su o.r. reikia rudenį nukritusius lapus surinkti ir užkasti ar sudeginti; pavasarį prieš žydėjimą purkšti, dažnai du kartus, tinkamais fungicidais (vario junginiais ir kt.). Dažnai reikia purkšti ir peržydėjus. Kovoti padeda ir parinkimas kiek atsparesnių veislių. *Br.P.*

Obelų vėžys liga, sukeliama grybo Nectria galligena Bres. Grybas kenkia ir kitiems vaismedžiams. O.v. išsivysto ant medžių kamieno ar šakų. Grybas besivystydamas sunaikina žievę, kuri dažnai nukrinta ir pasirodo plikas medis. Gyvosios medžio dalys išaugina aplink žaizdą nelygų audinį, todėl ligos apimta medžio dalis įgauna įvairių netaisyklingų formų. Ligotoje dalyje randama vyšninės spalvos mažų, 0,3–0,4 mm diametro, kūnelių, vad. sklerociais. Juose išsivysto grybo sporos, kurios gali užkrėsti kitus medžius. Kovojant reikia užkrėstas šakas nukirsti ir sunaikinti, o jei žaizda yra kamiene — gerai išskaptuoti. Padarytas žaizdas reikia aptepti vad. žaizdų tepalu. *Br.P.*

Oberammergau Vokietijos mstl. Aukštutinėj Bavarijoj prie Ammer upės, 102 km į p.v. nuo Müncheno; 4470 gyv. (1955). O. yra plačiame upės slėnyj, 840 m nuo j.l., Alpių skaidulos Kofel papėdėj. Ant artimiausios aukščiausios viršūnės stovi 7 m aukščio medinis kryžius, kuris, žaibui kartais jį nutrenkus, vėl atstatomas, kad dominuotų vietovę ir suteiktų jai mistinės-religinės nuotaikos, kuri dar gyviau paryškinama miestelio namų fasaduose išpieštomis biblinių motyvų freskomis. Nuo seniausių laikų (XII a. jau čia būta bžn.). O. gyventojų pagrindinis verslas buvo medžio skulptūra — daugiausia religinė. Šis amatas yra patapęs tradiciniu ir perduodamas iš kartos į kartą, o jo lygis palaikomas valstybinės medžio skulptūros m-los, kurioj mokosi daugiausia vietos ir aplinkinių vietovių mokiniai, bet netrūksta ir užsieniečių. Be to, gyv. verčiasi puodų, rožinių, puošmenų darymu, paveikslų piešimu, namų dekoravimu ir smulkiu žemės ūkiu.

O. pasaulyj išgarsėjęs nuo 1634 kas dešimt metų vykstančiais K r i s t a u s k a n č i o s v a i d i n i m a i s, kuriuose visus vaidmenis vaidina vietiniai gyv. Vaidinimams pradžią davė 1633 gyventojų iškilmingas pasižadėjimas bažnyčioje kas dešimt metų vaidinti Kristaus kančią, jeigu iš O. pranyks maras, kuriuo per trumpą

laiką buvo mirę 84 žmonės. Epidemijai pranykus 1634, vadovaujant artimojo Ettalio benediktinams, įvyko pirmasis vaidinimas. Nuo 1670, išskyrus sutrukdymus karų metu, vaidinta kiekvieną dešimtmetį, bet vieton 1920 vaidinta 1922 ir 1934 vyko sukaktuviniai (300 metų) vaidinimai (73 kartus), kuriuos matė apie 400.000 žiūrovų. Vaidintojus pagal vaidmenis parenka pusę metų prieš vaidinimų pradžią komitetas (24 asmens), kurį sudaro klebonas, burmistras, miestelio taryba ir specialiai visų gyv. rinkti asmens. Iš vienos šeimos gali būti imamas tik vienas svarbus vaidintojas. Negali vaidinti ištekėjusios moterys. Nevalia vartoti kaukių, perukų, grimo, bet dėvimi specialiai šiam reikalui pagaminti iš brangios medžiagos tradiciniai biblinio stiliaus drabužiai. Vaidinimų metais nevalia šokti ar šiaip rengti kuriuos nors pasilinksminimus. Visa vietovė gyvena pakilia vaidinimų nuotaika. Vaidinimai pradedami pirmąjį gegužės sekmadienį ir tęsiasi 4–5 kartus per savaitę ligi rugsėjo. Žiūrovams pastatyta 6200 vietų talpumo salė, o scena yra po atviru dangum. Už jos matyti atvira gamta su mišku apaugusiais kalnais. Vaidinama natūraliai, su nuoširdžiu pietizmu. Apie tikrovinį šių vaidinimų pobūdį liudija vietos žmonių santykiai su vaidintojais, pvz. Judo vaidintojas pasidaro jų nemėgiamas, o anksčiau net ir skriaudžiamas. Vaidinimas susideda iš 18 veiksmų, kurie pradedami iš S. Įstatymo paimtu gyvu paveikslu ir prologu drauge su pritaikyta orkestro muzika ir choru. Muziką sukūrė 1814 vietos mkt. R. Dedler. Vaidinimas pradedamas 8 val. 15 min. rytą kalnuose pastatytos patrankos šūviu ir tęsiasi su 2 val. pietų pertrauka ligi 5 val. 25 min. Vaidinama bet kokiu oru. Per pusę metų intensyviai ruošiamasi repetuojant, o per likusius 9 metus lavinami ir numatomi aktoriai, statant daug klasikinių veikalų. Iš viso vaidinime dalyvauja apie 700 žmonių. Dėl to nors vaidintojai yra mėgėjai, bet jų pasiruošimas yra aukšto lygio. Iš vaidinimų gautas pelnas paskirstomas į 4 dalis: pasiruošimui būsimam sezonui, parengimui patalpų žiūrovams, bažnyčiai ir vaidintojams. Pirmasis pilnas vaidinimo tekstas, padarytas pagal tos rūšies vaidinimą XV a. ir meisterzingerių vaidinimą iš XVI a. Augsburge. Tekstas kiekvieną kartą nežymiai keičiamas.

F. X. Bogenrieder, O. 1930. *A.B.*

Oberhausen mst. v. Vokietijoj, 7 km į r. nuo Reino, Vestfalijos provincijoj; apie 250.000 gyv. (1959). 1758 čia buvo pastatyta pirmoji geležies rūdos tirpykla, o nuo 1845 pradėjo kurtis ir mst. O. laikomas Ruhro krašto didžiosios metalo pramonės lopšiu. Didelės akmens anglies kasyklos (per 20.000 dirbančiųjų), geležies rūdos, cinko tirpyklos, plieno liejyklos, dažų, chemikalų, vielinių virvių, stiklo, porcelano, cukraus gamybos pramonė. Mieste yra teatras, simfoninis orkestras, kelios specialinės mokyklos.

Oberlenningen mstl. p. Vokietijoj, Viurtemberge, Švabų Alb kalnų slėnyj; apie 2000 gyv.

Lietuviai į O. stovyklą buvo perkelti 1945 X pradžioje iš uždarytos Sondheimo stovyklos. Pradžioje buvo apie 200 lietuvių; apgyvendinti sekvestruotuose butuose. 1946 VIII iš O. buvo iškelti kitų

Oberlenningeno lietuvių stovyklos vaikai per 1946 Velykas

tautybių pabėgėliai, o į jų vietą atkelti liet. iš kaimyninės Unterlenningen stovyklos. Nuo tada iš viso stovykloje buvo arti 500 liet. Stovyklai vadovavo komendantas B. Barkauskas ir komitetas, kurio pirm. buvo J. Kubiliūnas. Veikė pradžios m-la (vedėjas mkt. Tylas), vaikų darželis, anglų k. kursai, energingai reiškėsi krepšininkai, futbolininkai ir stalo tenisininkai; buvo gerai organizuoti skautai. Stovyklos kapelionas buvo kun. A. Bertašius. 1947 VI O. stovykla buvo likviduota, o jos gyv. perkelti į Schw. Gmünd. 1945 ėjo Radijo žinių biuletenis, o 1946 Dieninių žinių biuletenis.

Oberlin Jean Fédéric (1740–1826) Elzaso protestantų kunigas (nuo 1767 kunigavęs Ban-de-la-Roche, vok. Waldersbache). Pasižymėjo rūpesčiu pakelti liaudies gerovę (įvedė medvilnės auginimą, skatino

naujus žemės ūkio metodus, vedė kelius, steigė bankus) ir socialpedagogine veikla (plačiai organizavo liaudies švietimą, 1779 įsteigė našlaičių vaikų darželį). Jo vardu JAV Ohio valstybėj pavadintas vienas miestelis su garsia jo vardo k o l e g i j a (žr. žemiau). Kadangi šioj kolegijoj iš pradžių dominavo N. Anglijos kongregacionalistai, O. t e o l o g i j a vadinta jų atstovautasai modifikuotas kalvinizmas, pabrėžęs laisvos valios vaidmenį.

M. Buch, Die pädagogischen und sozialpädagogischen Ideen O.s 1932; *M. Dawson*, J. F. O. 1934 (ag.); *A. Stucki*, J. F. O. ³1945 (vok.).

Oberlin JAV koleginis mst. Ohio vst., 50 km į p.v. nuo Clevelando; 7062 gyv. (1950). Miestas išaugo kaip rezidencinė O. kolegijos vieta. Kolegija, įkurta 1833 ir pavadinta J. F. Oberlino (žr.) garbei, turi apie 2000 stud., bibliotekoj per 500.000 t. knygų. O. kolegija pirmoji JAV įsivedė koedukcinę sistemą, ir 1841 ją baigė pirmosios 3 amerikietės. O. kolegija taip pat pirmoji Amerikoje atsisakė rasinės diskriminacijos. Jos rektorius Finney dažnai priglausdavo ir globodavo į Kanadą bėgančius vergus. 1858 bėglį vergą J. Price, policijos sugautą, už 13 km Wellingtone kolegijos profesorių ir kitų žmonių būriui iš policijos išlaisvinus, buvo suareštuota 30 profesorių.

Obermaier Hugo (1877–1946) proistorikas, kat. kunigas, 1910–14 Paleontologijos instituto Paryžiuje narys, nuo 1919 Madrido ir nuo 1937 Friburgo (Šveicarijoje) univ. prof. Daug nusipelnęs senojo akmens amžiaus tyrinėjimams. 1951 Regensburge įsteigta jo vardo d-ja — H. Obermaier Gesellschaft. Pagrindiniai jo darbai, liečią senojo akmens amžiaus kultūrą, urvinį meną ir žmonių rases, yra šie: Der Mensch der Vorzeit 1912, El hombre fossil ²1925, Fossil Man in Spain 1925, Die ältere Steinzeit in Böhmen und Mähren 1928, Urgeschichte der Menschheit 1931, The Cave of Altmira (kartu su H. Breuil) 1935, La pinturas rupestres de la Cueva Remigia 1936 ir kt.

Oberonas (sen. prc. Auberon, vva. Alberich) 1. nykštukų karalius, žmonėms paslaugus fejos Titanijos vyras prancūzų epe Huon de Bordeaux (apie 1220); anglų literatūron jį įvedė Chaucer (XIV a.), ten jis figūruoja ir Šekspyro dramoj ‚Vasaros nakties sapne'; Wielando epas buvo pagrindu to paties O. vardo C. M. von Weberio operai 1826.

2. Urano planetos ketvirtasis palydovas (mėnulis). Žr. Uranas.

Ober-Ost (iš Oberbefehlshaber Ost) trumpiau OB-Ost, lietuviškai ‚Obostas', vyriausios vokiečių karo vadovybės 1914 gale sukurtas atskiras rytų štabas. O. karinės administracijos žinioje buvo užimtųjų rytų kraštų (iš pradžių tik Kauno, Vilniaus, Suvalkų ir Gardino gub.) ūkinis, politinis ir kultūrinis gyvenimas. Trumpalaikė ‚Obosto' ‚valstybė', į kurią buvo įjungta visa Lietuva, ne tik išmaitino rytų fronte esančias vokiečių armijas, bet ji reichui nė pfenigio nekainavo (Skizzen - Mappe der Kownoer Zeitung 1917 nr. 2). O administruojama Lietuva turėjo jo leidžiamą spaudą (lietuviams oficiozas buvo Dabartis — žr.), savo ūkio planą, savo pajamas (muitus, daugybę įvairių mokesčių ir rinkliavų). Veikė karinio teismo organizacija su sava civiline ir baudžiamąja teise. O. Lietuvoje turėjo gausų kadrą karinių valdininkų, kurių tarpe lietuviams atstovavo tik keli Rytprūsių lietuviai, tarnavę vokiečių kariuomenėje.

O. savo pradžią gavo dar 1914. Kai rusai 1914 VIII įsiveržė į Rytprūsius, rytų frontui gelbėti iš atsargos buvo paimtas Hindenburgas, kurio štabo viršininku buvo Ludendorffas. Vyriausioji karo vadovybė (štabo virš. Fakenhayn) nusistatė Hindenburgui duoti rytuose pilną laisvę. Todėl kaizeris Vilhelmas II buvo įtikintas paskirti jį nuo 1914 XI 1 ‚vyriausiuoju karo vadu visų reicho karinių jėgų Rytuose' (Oberbefehlshaber Ost). Vykdant rytų operacijas nuo 1915 rudens O. štabas buvo įsikūręs Kaune. Savo atsiminimuose Ludendorffas yra davęs apie jo veikimą žinių. O. administracija (žr. kng. Isenburg) perdėm tarnavo militaristų ir imperialistų interesams, kurie siekė Lietuvą kolonizuoti. Brošiūrose ir straipsniuose buvo gaminama įvairiausių projektų, kaip O. užimtą plotą išlaikyti reichui. Tad ir Lietuvos Taryba (žr.) iš O. organų iki pat karo galo negavo jokios valdžios savo atstovaujamame krašte. O. įvesta santvarka, vad. karinė okupacija, išnyko tik okupacinei kariuomenei galutinai pasitraukus iš Lietuvos (1919 VII). Tik O. pinigai, vad. ‚ostmarkė' ir ‚ostrublis' (žr.), išliko iki lito įvedimo.

Das Land Ober-Ost. Deutsche Arbeit in den Verwaltungsbegieten Kurland, Litauen und Bialystok-Grodno 1917; *C. Rivas*, Ober-Ost. Le plan annexioniste Allemand en Lithuanie. Lausanne 1917; *E. Ludendorff*, Meine Kriegserinnerungen

1920; *B. Colliander*, Die Beziehungen zwischen Litauen und Deutschland während der Okkupation 1915–18 1935; *P. Ruseckas* (red.), Vokiečių okupacija Lietuvoje 1936; *Z. Ivinskis*, Lietuvos padėtis 1917 ir Vasario 16 akto genezė (Židinys XXVII 1938); *M. Urbšienė*, Vokiečių karo meto spauda ir Lietuva (atspaudas iš Karo Archyvo) 1939; ('') Vokiečių okupacijos ūkis Lietuvoje (t.p., X–XI) 1939. *Z.I.*

Obersalzberg 900–1000 m aukščio kalnas Vokietijoj, Bavarijoj, prie Berchtesgadeno. To kalno viršūnėj Hitleris buvo įsirengęs savo rezidencija Berghof, sunaikintą 1945 IV amerikiečių aviacijos.

Oberschlema, Bad O., kurortas Saksonijoj, Rūdos kalnuose. Jo mineralinis vanduo yra iš radioaktyviausių pasaulyje. Gydoma sąnarių, kraujo indų ir nervų ligos. Po II pas. karo sovietų okupacijoj paverstas urano rūdos kasyklų vieta.

Oberstaufen p. Bavarijos kalnų kurortas ir žiemos sporto vieta Allgau Alpėse; 793 m nuo j. lygio; apie 4000 gyv. (1958). Sūrių gamyba.

Oberstdorf p. Vokietijos klimatinis kurortas ir žiemos sporto vieta, 32 km į p. nuo Kempteno, Alpių š. pakraštyj; 843 m nuo j.l., per 8000 gyv. (1956). O. yra plačioje kalnų dauboje, į kurią sueina 7 slėniai; apsuptas ligi 2700 m aukščio kalnų. Jis yra viena geriausių tos srities žiemos sporto vietų su slidžių tramplinais (rekordinis nuošokis 135 m). Į Nebelhorno kalną (2224 m) nutiestas vienas ilgiausių pasaulyj (4850 m) vielinis keltuvas. Nuo Nebelhorno atsiveria puikūs reginiai į Alpes. O. vyko 1947 XII 28 — 1948 I 3 moksleivių ateitininkų žiemos stovykla, kurioje leistas laikraštėlis Slidžių Degutas.

Oberth Hermann (g. 1894) vokiečių fizikas ir matematikas, gimęs Rumunijoje. Vaikas būdamas susižavėjo J. Verne'o fantastinių kelionių aprašymais. Studijavo matematiką, astronomiją ir fiziką Rumunijoje ir Vokietijoje (Münchene, Göttingene, Heidelberge). Visą laiką domėjosi raketomis ir 1923 išleido Die Rakete zu den Planetenräumen, kur išdėstė, kad gali būti padaryta raketa, sugebanti pasiekti kitas erdves, ir kad toji kelionė gali būti įvykdyta netolimoje ateityje. Matematiškai išanalizavo tą įsivaizduojamą raketą, aprašė kelionės laivą ir pirmas formulavo erdvės stoties teoriją. Nuo 1925 prof. Rumunijoje. 1929 ėmėsi filmų kompanijos UFA filmui Frau im Mond sukurti raketą, bet didelis užsimojimas ir trumpas laikas sutrukdė įvykdymą. Nuo 1938 buvo Vienos, nuo 1940 Drezdeno univ. prof. O. padėjo sukurti raketas V-2. 1943 buvo pasiųstas į Reinsdorfą patobulinti priešlėktuvinių sviedinių. Karo pabaigoje pateko amerikiečių nelaisvėn, iš kur po 4 mėn. buvo paleistas. 1948 įsteigtos Stuttgarte draugijos tirti skridimą į erdves (Gesellschaft für Weltraumforschung) pirmasis pirm., nuo 1949 garbės pirm. 1954 išsp. Menschen im Weltraum. 1955 išvyko į JAV, kur dirbo su W. von Braun prie armijos raketinių tyrinėjimų. Išėjęs į pensiją, grįžo Vokietijon. *M.Kr.*

Obertonas (vok.) viršutinis, aukštasis garso atbalsis, kuris yra sunkiai ausimi girdimas, bet muzikoj esąs. O. paprastai būna harmoniniai.

Oberursel Vokietijos mst. Hessene, Taunuso kalnuose, į š.r. nuo Frankfurto a. M.; apie 20.000 gyv. Liuteronų aukštoji teologijos m-la, vaikų darželių vedėjų seminarija (Dieviškosios Apvaizdos seserų), dvi amatų m-los, realinė gimn. Mašinų, odų, batų ir stiklo pramonė.

Oberwesel sena vietovė Vokietijoj, Reino kair. krante, į p. nuo St. Goaro; apie 4300 gyv. XIII a. Wernerio koplyčia, XIV a. Šv. Martyno ir Dievo Motinos bžn., XIV a. miesto mūrai su 18 apsigynimo bokštų. Prie O. yra Schönburgo pilies rūmai, kurie 1953 paversti tarptautine jaunimo ‚pilimi'.

Obi kelių m ilgio ir ligi ½ m pločio kaspinas, japonų vartojamas kimonui (žr.) sujuosti; kelis kartus kūną juo sujuosus, ant nugaros surišama plačiu mazgu.

Obiit (lot.) antkapiuose: ‚mirė'.

Objektas (lot. obiectum ‚tai, kas priešais padėta, pamesta') dalykas; tai, kas yra priešais subjektą (žr.); tai, į ką kreipiasi mūsų pažinimas bei veikimas. Terminas ypač įsigalėjo naujųjų laikų filosofijoj ryšium su specialiu pažinimo klausimo iškilimu. Senesnė viduramžinė filosofija laikė savaime suprantama teze, kad pažįstame tikrovę tiesiog ir tokią, kokia ji iš tiesų yra. Iškilus pažinimo galimybės klausimui, šalia daikto (res) sąvokos atsirado o. sąvoka išreikšti daiktui, kiek jis pažįstamas, t.y. kiek jis yra pažinimo o. Ypatingo aštrumo daikto ir o. sąvokų priešybė pasiekė Kanto filosofijoj, pagal kurią pažįstame ne daiktus savyje, o tik jų apraiškas. Tomistinio realizmo žvilgiu, J. Maritain'as laiko moderniosios noetikos (pažinimo mokslo) tragedija, kad ji o. atskyrė nuo daikto ir tuo būdu daiktą padarė kažkuo paslėptu už o. Pagal ji, ‚daiktas yra duotas drauge su o., ir yra absur-

diška norėti juos atskirti' (Les degrés du savoir 41946, 181). Žr. Pažinimas. *J.G.*

Objektyvas (iš lot. obiectum ‚daiktas') bet kurio optinio įrankio tasai lęšis, kuris nukreiptas į stebimąjį objektą ir duoda jo atvirkščią tikrą vaizdą, stebimą pro okuliarą. Optinių įrankių o. yra trys rūšys — lęšiniai, veidrodiniai ir mišrieji veidrodiniai-lęšiniai, kitaip katadioptriniai. O. dydis pagal tikslą daromas įvairus. Mikroskopuose o. yra mažas, jo židinys nuo 40 mm iki 12 mm, padidina nuo kelių iki 100 kartų su viršum. Daugumo žiūronų, vartojamų žemės paviršiaus objektams stebėti, pvz. paprastų žiūronų, geodezinių, topografinių ir kt., o. yra kelių cm skersmens. Didžiausi o. daromi žiūronų, skiriamų astronominiams reikalams, nes ryškesniam vaizdui gauti arba iš viso jį gauti, stengiamasi, kad į o. patektų juo daugiau iš to tolimo objekto spindulių. Šiuo metu didžiausias o., 5 m skersmens, yra Palomaro observatorijoje, Kalifornijoje. O. lęšio duodamą vaizdą gadina aberacijos (sferinė ir chromatinė). Aberacijos naikina, darydami o. iš kelių lęšių, ir taiko, kad vieni kitų aberacijas naikintų. Tokią lęšių sistemą vadina achromatine. Kai o. yra tik iš dviejų lęšių, vieną jų daro iš krono stiklo rūšies, kitą iš flinto. Elektroniniuose mikroskopuose nėra o.-lęšio, jo pareigas atlieka magnetiniai arba elektrostatiniai laukai, kuriuos taip pat vadina lęšiais, o tą lauką-lęšį, kuris nukreiptas į objektą, vadina taip pat o. *M.Kr.*

Objektyvinė prizmė optinio stiklo arba kvarco prizmė, dedama prie teleskopo objektyvo žvaigždžių spektrams fotografuoti.

Objektyvizacija (lot.) sudalykinimas, ko nors realizavimas tikrovėje.

Objektyvizmas filosofinė kryptis, teigianti, kad yra objektyvi tiesa ir objektyvios vertybės nepriklausomai nuo subjekto sąlygojimų. Pažinimo teorijoj o. paprastai vadinamas tradiciniu realizmo (žr.) vardu. Priešybė — subjektyvizmas (žr.).

Objektyvumas dalykiškumas, bešališkumas, siekiant išreikšti tiesą bei tikrovę nepriklausomai nuo savo interesų bei simpatijų. Griežta prasme o. pasižymi tik gamtos mokslai, kurie remiasi jusline patirtimi ir eksperimentu. Visuomeniniuose moksluose, kurių objektą sudaro taip pat subjektas ir jo interesai, o. yra kitokios rūšies — tai savotiškas nesuinteresuotumas, kuris reiškiasi ‚aš' nusilenkimu visuotinai galiojančioms vertybėms. Principiškai o. neigia marksistai, reikalaudami viską vertinti partiniu žvilgiu ir o. smerkdami buržuaziniu farizeizmu. O. priešybė yra subjektyvumas (žr.).

R. Blanché, La science physique et la réalité 1948; *K. Mannheim*, Ideologie und Utopie 1952.

Objektyvus 1. atitinkąs tikrovę; 2. dalykiškai, bešališkai vertinąs, žiūris tikrovės, ne savo interesų ar simpatijų.

Oblastis (rus.) provincija, sritis, stambus administracinis teritorinis, ūkinis bei politinis vienetas Sov. Sąjungoje, savo dydžiu bei svarba didesnėse ‚visasąjunginėse respublikose' stovįs tarp ‚visasąjunginių' respublikų ir rajonų. O. skaičius bei jų sienos yra gan dažnai kaitaliojamos. 1958 pradžioje Sov. Sąjungoje buvo 127 o., iš kurių 10 buvo taip vadinamos autonominės o. (pastarosios apima tam tikrą gyventojų grupę, turinčią atskiras tautines savybes ir besinaudojančią tam tikromis autonominėmis teisėmis). Lietuvoje o. egzistavo tiktai trumpą laikotarpį — buvo įsteigtos 1950 VI 20 (Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Klaipėdos o.) ir panaikintos 1953 V 23.

Oblatai (iš lot. oblatus ‚paaukotas') 1. vardas, kuriuo vadindavo tėvų vienuolynams Dievo garbei paaukotus vaikus (abiejų lyčių) ar suaugusiuosius, kurie pasiaukodavo vienuolynų, ligoninių darbams.

Mažamečiai o. Paprotys aukoti Dievui ir jo nuolatinei tarnybai vaikus, Samuelio motinos pavyzdžiu, įsigalėjo IV a. Šią teisę tėvams davė romėnų įstatymo ‚patria potestas' ir germanų ‚mundio'. Daugelis pirmųjų amžių Bažnyčios tėvų ir eremitų gyrėsi buvę tėvų Dievui paaukoti. Tokie Dievui paaukotieji nustodavo paveldėjimo teisės ir visą laiką turėjo tarnauti Bažnyčiai. Netrukus šis paprotys išsigimė, nes jau šv. Jeronimas mini, jog yra tėvų, kurie, norėdami nusikratyti savo nesveikais vaikais, juos paaukoja Dievui. Ilgainiui šis piktnaudojimas tėvų tarpe dar labiau įsigalėjo, dėl to berniukų ir mergaičių aukojimas IV–VI a. buvo sutvarkytas vienuolijų regulomis. Rytų Bažnyčioje vaikų aukojimą sutvarkė šv. Bazilius. Jis nustatė, kad našlaičiai būtų priimami be formalumų, o kiti aukojamieji prie liudininkų. Visi paaukotieji auklėjami atskiruose nuo vienuolyno namuose ir tik subrendę, 16–17 m., leidžiami daryti skaistybės ir kitus vienuolinius įžadus, kuriuos turi daryti prie liudininkų. Šiuos šv. Baziliaus nuostatus griežtai saugojo Bizantijos įstatymai. Vakarų Bažnyčioje apie mažų mer-

gaičių ir berniukų aukojimą vienuolynams randame šv. Cezarijaus moterų vienuolynų statutuose ir šv. Aurelijono vyrų vienuolių reguloje. Šv. Benedikto regula jau duoda smulkius nurodymus, kaip o. turi būti priimami. Aukotojas turi paduoti prašymą ir prie altoriaus savo kūdikį paaukoti. Jei aukotojas yra didikas, turi aukojamajam atimti paveldėjimo teises, jei neturtingas — aukoti prie liudininkų. Pats aukojimas būdavo surištas su apeigomis. Abato mišių metu, po Evangelijos, o. būdavo atvedamas prie altoriaus, laikant rankoje korporale suvyniotą prašymą, ostiją ir vyno ampulę. Toks kūdikių aukojimas vienuolynams iki XIII a. buvo neatšaukiamas, atseit nei tėvai jų galėjo atsiimti, nei pats o. suaugęs iš vienuolyno išstoti. Tik XII a. gale šis įstatymas buvo sušvelnintas, ir suteikta laisvė apsispręsti, kai vienuoliniai įžadai tebuvo leidžiami daryti sulaukus 12 m. mergaitėms ir 14 m. berniukams. Ši reforma greitai sumažino o. skaičių, nes tėvams neliko išskaičiavimo nusikratyti kūdikiais ir atimti jiems paveldėjimo teises. Be to, ir patys benediktinų vienuolynai XI–XII a. vidinių reformų metu panaikino įstatymus leidžiančius priimti vienuoliais kūdikius ir mažamečius. Kai Tridento susirinkimas nustatė, kad tik sulaukę 16 m. gali daryti vienuolinius įžadus, tai o. visai išnyko. Iš paaukotųjų kūdikių išaugę vienuoliai pasiekdavo mokslo ir sudarydavo aukštesniąją mokytojų klasę, o įstojusieji suaugę, atseit po atsivertimo, būdavo bemoksliai ir sudarė žemesniąją klasę, kuri dirbdavo paprastus darbus.

S u a u g u s i e j i o. Nuo VII a. per visus viduramžius buvo vyrų ir moterų, kurie pasiaukoję Dievui (Deo dedicati), prie vienuolynų dirbdavo įvairius darbus. Moterys verpdavo, ausdavo, megzdavo, ostijas kepdavo ir naujai perrašytus kodeksus išdavo. Vyrai dirbdavo dirbtuvėse ir abatijų ūkiuose. Daugelis jų vienuoliams paaukodavo savo turtus ir visą savo amžių pašvęsdavo darbui vienuolynuose, bet niekad patys netapdavo vienuoliais. Jie gyvendavo atskiruose už vienuolyno mūrų namuose. Suaugusių o. pasiaukojimas būdavo atliekamas panašiomis į kūdikių o. aukojimą apeigomis. Tik vėlesniais laikais buvo įkurtos savarankiškos o. vienuolių kongregacijos.

M. P. Derour, Les origines de l'oblature bénédictine 1927; *J. R. Riepenhoff*, Zur Frage der Verbindlichkeit des Oblateninstituts 1939.

2. Vardas daugelio vyrų ir moterų vienuolinių kongregacijų ir religinių institutų su vienuoliniais įžadais ir be įžadų bendruomenėje gyvenančių.

V y r ų o. vienuolijos buvo įkurtos XVI–XIX a. Dabar jų yra 8 kongregacijos: Šv. Ambroziejaus ir Šv. Karolio o., Rho misijonieriai o., Šv. Gaudencijaus ir Šv. Karolio Novaros o., Westminsterio Šv. Karolio o., Nekaltosios Marijos o., Marijos Mergelės o., Šv. Pranciškaus Saleziečio o. ir Šv. Juozapo iš Asti o. Visos o. kongregacijos įkurtos vyskupijų apaštalavimui, jaunimo auklėjimui, vietinių misijų ir parapijų darbui; dėl to daugelis jų ir tebėra diecezinės ir turi nedidelį narių skaičių. Nė viena o. kongregacijų nėra veikusi Lietuvoje. Reikšmingesnė yra tik Nekaltosios Marijos o. kongregacija, įkurta 1816 Prancūzijoj, kuri labai išsiplatino ne tik Prancūzijoje, bet ir Amerikoje, ypač Kanadoje, kur turi 5 provincijas ir 8 misijų vikariatus. Jų misijonieriai dirba eskimų tarpe, P. Afrikoje, Australijoje ir Pacifiko salose. Jų iniciatyva įkurtas Ottawos univ. ir daugelis aukštojo mokslo kolegijų misijose. Kongregacija turi per 6000 narių, 30 vyskupų, 976 namus, 21 provinciją, 15 apaštališkų misijų vikariatų ir 2 prefektūras.

M o t e r ų o. kongregacijos, įkurtos XVII–XIX a., yra 5: Kūdikėlio Jėzaus, Jėzaus Širdies, Dangun ėmimo, Atpirkėjo ir Šv. Pranciškaus Saleziečio o. Visos šios kongregacijos yra diecezinės ir dirba jaunimo auklėjimo ir artimo meilės darbus; platesnės reikšmės neturi, nes ir savo skaičiumi nepasižymi. *V.Gdž.*

Obligacija (lot.) 1. saistas, įpareigojimas; 2. vertybinių popierių praktikoj lakštas — ilgalaikis skolos pasižadėjimas, išleistas viešųjų ar privačių organizacijų. Žr. Paskolos lakštai.

Obligado Rafael (1851–1920) argentiniečių rašytojas, garsinęs legendą apie Santos Vega, nenurungiamą dainių ir avantiūristą, tuo būdu tęsdamas darbą, kurį pradėjo Hilario Ascasubi (1807–75).

Obligatoriškas (lot.) būtinas, įpareigojąs, skiriant nuo to, kas tėra fakultatyvu, laisvai pasirinktina, nebūtina.

Obligo (lot.) knygvedyboj vekselinių operacijų žurnalas, arba knyga. Joj įrašoma visa informacija, reikalinga pilnam gaunamų ir mokėtinų vekselių tvarkymui, pvz. vekselio gavimo ar išdavimo data, skolininko ar kreditoriaus bei žiranto pa-

vardės, mokėjimo vieta, vekselio suma, palūkanų %, išpirkimo terminas etc. O. yra užvedamas, jei gaunama ar išduodama, palyginti, nemaža vekselių. Žinoma, tuo atveju yra žymimi atskirose knygose gaunami ir išduodami vekseliai. Anglosaksų praktikoj o. vadinamas vekselių registru. Žr. Vekselis.

Obliteracija (lot. oblitterare ‚ištrinti, išbraukti; užmiršti') medicinoj — visiškas kūno dalies netekimas dėl ligos ar dėl operacijos; visiškas kraujo indų, bronchų ar žarnų uždarymas; negalėjimas atsiminti kai kurių įvykių ar pilnas sąmonės netekimas.

Oblius (vok.), arba ožiukas, drožiamasis įrankis lentai lyginti, gludinti. Jo medelis iki 30 cm ilgio su rageliu priešakyje. Jo drožiamoji geležis (droštuvas) siauresnė kaip leistuvui, anksčiau tik viena, vėliau dviguba, t.y. su antdrožiu. O. drožiant kaire ranka laiko už ragelio, o dešine stumia visą pagrindą. Jis sutinkamas beveik kiekviename ūkyje ir yra pagrindinis stalių bei dailidžių įrankis. Kartais o. vadina ir kitą stalių įrankį — nagelį, arba ragelį (šarkoblį).

Obmiński Tadeusz (1874–?) lenkų statybos istorikas, inž., Lvovo univ. prof. nuo 1910. Jo Geneza i rozwój budownictwa drewnianego jako przyczynek do historii kultury Sławian 1908 turi svarbos ir dabar.

Obojus (vok. ir it. oboe iš prc. hautbois ‚aukštas medis') medinis pučiamųjų grupės orkestrinis instrumentas, tiesi medinė dūda, turinti nuo 9 iki 14 raktų, pučiama pro specialiai įstatomą lumzdelį. O. tonas yra švilpyninis ir gana skardus, bet malonus ir savo garsu sudaras pastoralinę nuotaiką. Tik dvi o. rūšys nūdieniniuose simfonijos orkestruose yra vartojamos. Antrasis o., arba o. altas, paprastai yra vadinamas anglų ragu ir turi žemesnį garsą. Pastarasis yra atsiradęs iš senojo oboe da caccia — medžioklės rago.

O. yra vienas seniausių muzikos instrumentų. Antikos graikai jau pūtė panašią dūdą į o., romėnai turėjo tibią. Ilgainiui o. buvo tobulinamas. XV–XVI a. buvo plačiai vartojami žemo registro o. Tik vėliau, atsiradus pakaitalams, žemo registro o. pranyko. Pradžioj ir raktų šis instrumentas turėjo žymiai mažiau — tik 3–4. Žymesni o. tobulintojai yra Solner, Triebert ir Boehm, kurio patobulinimai išliko iki šių dienų. Pažymėtina, kad džazo muzikos kūrėjai, išradę saksofoną ir pritaikę eilę kitų muz. instrumentų savo reikalams, o. negalėjo prisitaikinti. O. yra vienas iš sunkiai pučiamų muz. instrumentų. Dėl tono grynumo ir aiškumo jis yra naudojamas simfoninių orkestrų derinimui. *St.S.*

Obolas (gr. obolos) 1. sen. graikų svorio vienetas 11,25 granų (apie 0,73 g) ir piniguose — sidabrinė moneta $^1/_6$ drachmos; 2. smulkiausioji moneta viduramžiais ir kiek vėliau Bizantijoje, Europoje (pvz. 0,5 denaro, pfenigo etc.); 3. D. L. K-tijos 0,5 denaro sidabrinė moneta, kaldinta Vilniaus monetų kalykloje Žygimanto Augusto laikais (1545–47 nukaldinta jų apie 2–3 mil.). Lietuvos o. vidutiniškai svėrė apie 0,317 g, bandas — 0,035; pati mažiausia moneta visoje Lietuvos pinigų istorijoje.

Obolcai (lenk. Obolce) sena vietovė apie 50 km į v. nuo Oršos, dabar Sov. Gudijoj. Lietuvai 1387 besikrikštijant, Jogaila O. pastatė vieną iš 7 pirmųjų bažnyčių D. L. K-tijoj. Bažnyčiai išlaikyti paskyrė ‚tiek lauko, kiek galės suarti dviem žagrėm, be to, tris sklypus klebonui, vikarui ir klierikui; taip pat teisę karčiamai pastatyti miestelyje, toliau ežerą, esantį už keturių mylių nuo Lukomlios su visais žvejais ir prie jo gyvenančiais žmonėmis'. 1430 O. vardas minimas dokumentuose Švitrigailai apimant Lietuvos sostą. XVI a. Žygimantas Augustas O. atidavė kng. Andriui Kurbskiui, 1564 pabėgusiam iš Rusijos, kuris netrukus O. iškeitė į Kovelį su Sanguška. Prieš I pas. karą buvo 265 gyv., iš kurių 200 žydų. *V.Klb.*

Obolėnas Kazys Petras (g. 1898 V 22 Degutiškėje, Daugėliškio vls., Švenčionių aps.) žurnalistas. Spaudoje bendradarbiauja nuo 1920; 1924–30 Trimito red., 1930–34 Mūsų Rytojaus redakcijos sekretorius, 1934–35 Kauno mst. savivaldybės pareigūnas spaudos reikalams; 1935–38 Mūsų Krašto red., 1938–39 spaudos korespondentas užsienyje, nuo 1940 I 28 iki sovietų okupacijos — Savaitės žurnalo red. - leidėjas, 1942–44 tęsė Savaitės redagavimą ir leidimą. 1944–48 Vokietijoje bendradarbiavo Mūsų Kelyje, Tėviškės Garse ir kt., 1946 suredagavo Wiesbadene ėjusių ‚Tremtinių Žinių' pirmąjį nr. 1949–52 Londone ėjusio ‚Britanijos Lietuvio'

K. P. Obolėnas

red., 1954 Vliko informacinės tarnybos pareigūnas, 1955–57 Amerikos Balso lietuviškosios programos bendradarbis. 1925 su M. Šalčiumi prie Trimito suorganizavo pirmuosius Lietuvoje korespondencinius reporterių kursus. Kelis kartus buvo Lietuvių žurnalistų s-gos organuose, 1949 pirmininkavo liet. žurnalistų delegacijai Londone įvykusiame tarptautiniame iš komunistų pavergtų kraštų kilusių žurnalistų kongrese.

Obolenskij rusų kunigaikščių šeima, kurios žymesni nariai buvo:

1. Evgenij Petrovič (1796–1865) vienas dekabristų (žr.) vadų. Būdamas vyresniuoju caro gvardijos korpuso adjutantu, dalyvavo 1822 Petrapilyje atgaivintoje slaptoje draugijoje, glaudžiai bendradarbiavo su K. F. Rylejevu pasirengimuose sukilimui. 1825 dekabristų sukilimui prasidėjus ir vyriausiam sukilėlių vadui S. P. Trubeckoj iš Senato aikštės pasišalinus, O. perėmė sukilėlių pajėgų komandavimą. Mikalojui I ištikimiems kariuomenės daliniams sumušus sukilėlius, O. buvo nuteistas mirti, tačiau caras mirties bausmę pakeitė sunkiųjų darbų kalėjimu ir ištrėmimu į Sibirą. 1856 paleistas į laisvę, įsikūrė Kalugoje, kur ir mirė. O. parašė Sibiro tremtinio atsiminimus, kuriuos kng. A. Golicynas 1862 išleido Leipcige. Jo atsiminimai, kaip šaltinis dekabristų sąjūdžiui, yra atspausdinti Obščestvennyje dviženija v Rossii v pervuju polovinu XIX v., I Dekabristy 1905.

2. Michail Andrejevič (1805–1873) istorikas archyvistas, surinkęs ir išleidęs nemaža istorijos šaltinių, tarp jų kai kuriuos metraščius ir XVI–XVII a. rusų valstybės aktus. Jo išleisti istorijos šaltiniai liečia ir Lietuvos istoriją, pvz. Jarlyk chana Zolotoj Ordy Tochtamyša k polskomu koroliu Jagailu 1850.

3. Michail Aleksandrovič (1821–1886) diplomatas, vėliau Tvėrės vicegubernatorius, Rovno ir Voronežo gubernatorius. *K.Avž.*

Obonių-Tatkonių durpynas šimonių vls., Panevėžio aps., 400 ha ploto 3,7 m gylio. Sudurpėjimas mažas. Pelkė 5000 ha aukštutinio-tarpinio tipo.

Oborski Ludwik (1787–1873) lenkų politikas, 1830 sukilimo dalyvis. Tarnavo kariuomenėj nuo 1806 ir pasiekė pulkininko laipsnį. Po sukilimo išvyko Prancūzijon. Emigracijoj dėjosi su J. Lelevelio vadovaujama demokratine pakraipa. Vadovavo Besançono internuotų karių stovyklai. Lenkų karbonarai susitarė su Frankfurto vokiečių revoliucionierių įgaliotiniu Gaerthu ir su italų karbonarais, atstovaujamais Mazzini, kad lenkų karių stovyklose Prancūzijoje bus slapta paruoštas kelių šimtų lenkų bei lietuvių savanorių ‚šventasis būrys' Frankfurto 1833 revoliucijai paremti ir Savojai išvaduoti. To būrio vadu buvo paskirtas O. Jo štabe buvo ir lietuvių, kaip Emerikas Stanevičius, K. Šilingas ir Jonas Lelevelis, prof. J. Lelevelio brolis. Ekspedicija Frankfurtan dėl ankstyvo revoliucijos nuslopinimo Maino srityje atsidūrė tik prie Šveicarijos sienos, bet jos dalyviai, Šveicarijoj persiformavę, vis dėlto prisidėjo prie Mazzini ruošiamosios Savojos ekspedicijos 1834 pradžioje. Tačiau jai vadovauti, nežiūrint lenkų-lietuvių emigrantų protesto, buvo paskirtas gen. Ramorino, italas, vienas negabiausių 1831 Lietuvos-Lenkijos sukilimo vadų. Jis savo bailiu nerangumu ir dabar pražudė ‚šventąjį būrį'. 1848 O. dalyvavo Poznanės sukilime ir garsėjo savo dalinio drąsa ir pasisekimais. 1849 VI 21 dalyvavo gen. Mieroslavskio vadovybėje Badeno sukilime kovoj prie Waeghaeusel. Vėliau pasitraukė į Londoną, kur ir mirė.

B. Limanowski, Historia demokracji polskiej 1946; *N. A. Kubalski*, Mémoires sur l'expedition des réfugiés polonais en Suisse et en Savoie dans les années 1833–1834 1836; *L. Gudon*, Emigracya polska 1901–02. *B.Bš.*

Obostas žr. Ober-Ost; O. pinigai žr. Ostpinigiai.

Obóz Wielkiej Polski R. Dmowskio (žr.) įst. 1926 XII 5 ‚Didžiosios Lenkijos' partija, siekusi Lenkijai dar didesnių plotų ir krašte pasiryžusi sutirpdinti visas tautines mažumas, ypač aštriai nusiteikusi prieš ukrainiečius ir lietuvius. Ji buvo sukurta nepritariant J. Pilsudskio užsienio ir vidaus politikos linijai, todėl jau 1933 uždaryta. Programa išdėstyta Zagadnienie rządu 1927; leido Wskazania programowo.

Obradovič Dositej (apie 1742–1811) serbų rašytojas. Iš pradžių vienuolis, daug keliavo ir skaitė, pasidarė pagrindinis serbų šviečiamojo laikotarpio atstovas. Jo autobiografija (1783), kurioje jis gynė jozefinizmo reformas Austrijoj, buvo pirmasis naujosios serbų literatūros veikalas. Savo pasakėčiose ir kt. veikaluose daugiausia kėlė moralinius klausimus. Stojo už liaudies kalbos vartojimą raštui. Kaip Karadjordjės bendradarbis, 1808 Belgrade įsteigė aukštąją m-lą. Mirė būdamas pirmuoju Serbijos švietimo ministru.

Obrecht (Hobrecht, Obreht, Hobertus, Oberto ir pn.) Jakob (m. Ferraroj 1505) niderlandų kompozitorius. O. buvo neparastai gyva ir kūrybinga muzikos pasaulio asmenybė. Pradžioj buvo kapelų dirigentu, muz. mokytoju, mokyklų direktorium ir pn. Turėdamas ne tik didelių muzikinių gabumų, bet ir nemaža laimės, O. keliavo iš katedros į katedrą, diriguodamas orkestrams, chorams ir kartu kurdamas savo kompozicijas. Apie 1474 jis atsirado Italijoj, kur Ferraroj dirigavo kunigaikščio Estensi orkestrui. 1480–1504 reiškėsi savo gimtojoj Olandijoj; dirbdamas visoj eilėj bažnyčių ir katedrų, vadovavo jų orkestrams ir chorams. 1504 grįžo Italijon ir iki mirties buvo Ercole d'Este rūmų dirigentu. O. sukūrė daug muzikinių kūrinių — mišių, giesmių, himnų, motetų ir kt. Kai kurie tų O. darbų mus pasiekė spausdinti, o kai kurie rankraščiais. J. Wolf išleido jo visus kūrinius 1908–21.

St.S.

Obregón Alvaro (1877–1928) meksikiečių generolas ir politikas. 1913–16 pilietiniame kare rėmė Carranzą ir kurį laiką buvo jo karo ministru, bet kai Carranza ėmėsi savo valdžią diktatūrinti, 1920 prieš jį sukilo. Pats išrinktas prezidentu, per savo kadenciją (ligi 1924) pravedė žemės reformą, rūpinosi švietimu. Antrą kartą (po Calles) išrinktas prezidentu, buvo užmuštas prieš pareigų perėmimą.

Obrenovičiai Serbijos valdovų dinastija, valdžiusi kraštą 1817–1903. O. dinastijos steigėjas buvo Miloš O., paprastas kaimietis, pasiskelbęs paveldimu Serbijos valdovu. O. dinastijos paskutinysis atstovas Aleksandras (1876–1903) buvo 1903 nužudytas Karogeorgevičių giminės, kuri ir pasėmė valdyti Serbiją.

O'Brien 1. Fitz-James (1828?-1862) JAV rašytojas ir žurnalistas, imigravęs iš Airijos. Pasižymėjo fantastinėmis novelėmis, išsp. žurnaluose, ypač The Diamond Lens 1854. Savo metu buvo laikomas E. A. Poe literatūriniu įpėdiniu. Sėkmingiausia jo pjesė buvo A Gentleman from Ireland 1854. O. novelės ir eilėraščiai atskiru leidiniu tepasirodė pomirtiniai: Poems and Stories 1881.

2. Kate (g. 1897) airių rašytoja. Jos psichologinių charakterių studijų pagrindas yra katalikybė. Veikalai: Without my Cloak 1931, The Ante-room 1934, Mary Lavelle 1936, That Lady 1946, Teresa of Avila 1951, The Flower of May 1953 ir kt.

3. William (1852–1928) airių politikas, žurnalistas ir kovotojas dėl airių nepriklausomybės. Anglų valdžios buvo persekiojamas ir kalinamas. Kalėjime parašė garsųjį Not Rent (Nenuomoti) manifestą, skelbdamas lordams žemvaldžiams boikotą. Jis vadovavo žemės nuomininkų sąjūdžiui ir jų kovoms dėl žemės. 1883–95, 1900–18 parlamento narys. 1880 įsteigė United Ireland, 1898 United Irish League, su organu Irish People, apjungti airiams vieningai kovai su Anglijos valdžia. Po žemės reformos Airijoje O'B. pradėjo vesti taikingesnę politiką su Anglijos valdžia, o I pas. karo metu buvo priešininkas sinfeinų sąjūdžio. Išsp. Irish Ideas 1894, Recollections 1906, The Irish Revolution 1923, The Parnell of Real Life 1926. Žmona 1928–29 išspausdino jo laiškus — Golden Memoiries.

4. William Smith (1803–1864) airių politikas. Baigė Cambrigde univ., 1828 išrinktas parlamento atstovu, iš pradžių laikėsi nuošaliai nuo D. O'Connellio revoliucinio sąjūdžio, bet 1843 perėjo į savarankiškos Airijos kovotojus ir tapo D. O'Connellio padėjėju. Vėliau dar labiau suradikalėjo ir su J. Mitchelliu, T. F. Maegeher ir kt. 1846 sudarė atskirą Airių konfederaciją, kuri bandė pravesti 1848 sukilimą. Sukilimui nepavykus, O'B. buvo areštuotas ir ištremtas į Australiją. 1856 amnestuotas politikoje nebedalyvavo.

Obryna upelis Šiaulių aps., Ringuvos (Ventos) deš. intakas, 11 km ilgumo; baseino plotas 34 km².

Obryński 1. Kazimierz Gotfried (m. 1678 Vilniuje) teologijos dr., pranciškonas, ilgesnį laiką dirbęs Vilniuje. Išsp. Magnanimitatis Plonae Specimen per aliquot brevia poemata illustratum 1652, Epigrammatum I–II 1651–52 ir kt.

2. Stanisław Florjan (m. 1636 Vilniuje) Vilniaus akademikas, išgarsėjęs istoriniu eilėraščiu Panegyricus Invictissimo Poloniae et Sveciae Regi Vladislao IV 1634.

Obronpolskis (Obrąpalski) Pranciškus (1823 Vilniaus apl.—?) kunigas, 1863 tremtinys. 1863 buvo Dysnos dekanu, VIII 14 už pritarimą sukilimui suimtas ir nuteistas ištremti.

Obručev 1. Sergej Vladimirovič (g. 1891) rusų geologas, (2) sūnus. 1915 baigė Maskvos univ., 1917–24 tyrinėjo Jenisiejaus baseiną, kur aptiko didelius Tungusos akmens anglies telkinius; 1926–35

tyrinėjo sunkiai pasiekiamą š.r. Sibiro dalį — Čukčų pusiasalį, Kolimos ir Indigirkos upių baseinus ir sudarė š.r. Azijos tektonikos schemą. Be to, aprašė anksčiau beveik nežinomus Čersko kalnus ir kitų Sibiro vietų geomorfologiją.

2. Vladimir Afanasevič (1863–1956) rusų geologas-geografas, vidurinės Azijos ir Sibiro tyrinėtojas. 1886 baigė Petrapilio kalnų inst., nuo 1901 Tomsko technikos inst.. prof., 1919–21 Tauridos univ. prof. Simferopolyj, 1921–29 Maskvos kalnų akad. prof.; 1930 amžinajam pašalui tirti komisijos pirm., o vėliau šiam tikslui įkurto inst. dir.; 1942–46 mokslų akad. geologijos-geografijos skyriaus sekr. 1886–88 tyrinėdamas geologines sąlygas užkaspijo geležinkeliui tiesti, išaiškino Karakumo dykumos reljefo 4 tipus. 1892–94 dalyvavo Potanino geologinių tyrinėjimų ekspedicijoj į vidurinę Aziją, o 1893 Potaninui sugrįžus į Rusiją vadovavo ekspedicijai. Išvykusi ekspedicija iš Kiachtos perkeliavo skersai Mongoliją, š. Kiniją, ištyrė Nanšano kalnyną (išaiškino esant ne 2–4 kalnagūbrius, sudarančius Nanšano kalnyną, kaip ligi tol buvo priimta teigti, bet 9). O. įrodė, kad vidurinėj Azijoj nėra tretinio periodo jūrinių nuosėdų, o tik buv. gėlo vandens baseinų nuosėdų kaupiniai ten aptinkami. Taip pat jis įrodė, kad liasas yra ne jūrinės, bet eolinės kilmės, atseit vėjų supustyta medžiaga. 1905–06 ir 1909 tyrinėjo Dzungarijos didįjį įdubimą ir aplinkinius š.v. Kinijos kalnus ir išaiškino Dzungariją esant sudarytą iš grabenų ir horstų sistemos. Joj O. aptiko naftos, aukso ir metalų rūdos vietų. Prieš I pas. karą tyrinėjo r.š. Sibirą ir Tolimuosius Rytus, kur išaiškino sprūdinę Baikalo ež. kilmę, įrodė, kad visas š. Sibiras ligi 60° š. pl. buvo ketvirtiniame periode apledėjęs. Tyrinėjimų pranešimuose nurodė vietas, kur reikia ieškoti aukso ir kt. metalų. Šiais jo pranešimais pasinaudojusi Sovietų administracija įkūrė Sibire ir Tolimuosiuose Rytuose daug aukso, akmens anglies kasyklų — priverstinio darbo stovyklų. Iš viso O. buvo didelis žinovas nurodyti aukso ir metalų rūdų susidarymo vietas. Už nuopelnus mokslui pagerbtas įvairių kraštų mokslo institucijų, pvz. 1916 paskeltas anglų karališkosios geografinės d-jos garbės nariu, Sov. Sąjungoj gavo dvi Stalino premijas. Rinktiniai O. mokslo veikalai išleisti 3 tomais 1951. Kiti jo veikalai: Centralnaja Azija, Severnij Kitaj i Nan-Šan 1900–01; Polevaja geologija 1927; Obrazovanija gor i rudnich mestorožděniji 1932; Rudnije mestorožděnija 1928–29; Geologija Sibiri 1935–38; Pulsacionaja gipoteza geotektoniki 1940; Osnovije čerti kinetiki i plastiki neotektoniki 1948; Po goram u pustyniam Sredni Aziji 1948; Moj putešestvija po Sibiri 1948 ir kt. Be to, jis parašė keletą geologijos - geografijos populiarizacijos romanų: Plutonija 1924; Zemlja Sannikova (J. Vadeikio vert. Sanikovo žemė 1957); Zolotoiskateli v pustyne 1928. *A. B.*

Obsceniškas (iš lot. obscenus ‚šlykštus, nepadorus') nešvankus, begėdiškas. Žr. Pornografija.

Observacija (lot.) stebėjimas (žr.).

Observancija (lot.) tikslus ko nors vykdymas, pagarbus ko nors laikymasis. Įvairiose katalikų vienuolijose observantais yra vadinęsi griežto senosios regulos laikymosi šalininkai. Žr. Observantai.

Observantai (iš lot. observare ‚laikyti, pildyti') vienuoliai, kurie laikėsi savo regulos be popiežiaus dispensų. O. pirmiausia pradėjo vadintis pranciškonai (žr.), kurie rūpinosi ordino reforma, ypač neturto srityje, stengdamiesi laikytis regulos pagal šv. Pranciškaus mintį. 1334–1517 laikotarpyje pranciškonų ordine buvo dvi srovės: observantų ir konventualų (žr.). Leonas X 1517 bule ‚Ite et vos' pranciškonus padalijo į du savarankiškus ordinus: Ordo Fratrum Minorum de Observantia ir Ordo Fratrum Minorum Conventualium, dėl to ir dabar veikia abi šios šakos kaip savarankiški ordinai su savo generolais. Tik vėliau XV a. viduryje iš o. dar kilo kapucinai (žr.). Lenkijoje o. įkūrė šv. Jonas Kapistranas. Pirmasis o. vienuolynas buvo atidarytas Krokuvoje 1453 ir pavadintas šv. Bernardino (žr.), Italijos o. organizatoriaus, vardu, dėl to žmonės jame gyvenančius vienuolius ėmė vadinti bernardinais (žr.). Kai o. vėl buvo susiskaldę į kelias šakas, Leonas XIII bule Felicitate quadam 1897 juos sujungė. Nuo tada jie nustojo vadintis o. ir dabar oficialiai vadinasi Ordo Fratrum Minorum. Lietuvoje po rusų sunaikinimo atsikūrę o. nebesivadino bernardinais, bet tik paprastai pranciškonais, nors Lenkijoje senu papratimu jie tebesivadina bernardinais.

Nevien pranciškonų ordine vidinių reformų metu kilo o. Jų buvo ir kitose vienuolijose, ypač žymus o. sąjūdis buvo domininkonų ordine, bet ordinas nebuvo suskaldytas. Ten o. turėjo atskirus namus,

kartais net provincijas ir generolus, vikarais vadinamus; bet ilgainiui antagonizmas išnyko ir nebeliko prasmės o. gyvuoti, nes ir patys o. prisitaikė prie bendruomenės gyvenimo.

H. Holzapfel, Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens 1909; *D. Cresi*, San Francesco e i suoi Ordini 1955; *S. Barącz*, Pamiętnik zakonu Bernardinów w Polsce 1874; *K. Kantak*, Bernardyni Polscy 1933; *C. Bogdalski*, Bernardyni w Polsce 1933; *V. Gidžiūnas*, De Fratribus Minoribus in Lituania 1950; *A. Walz*, Compendium Historiae Ordinis Praedicatorum 1948. *V.Gdž.*

Observatorija (lot.) pastatas arba pastatų grupė su specialiais įrengimais ir moksliniais aparatais, skirtais dangojų stebėjimams. O., skirtos meteorologijos reiškinių, žemės magnetizmui, žemės drebėjimams stebėti, atitinkamai vadinamos meteorologijos, magnetinėmis ar seismologinėmis o. Dangaus reiškinių stebėjimams skirta o. vadinama astronomijos o., tačiau paprastai dažniau trumpai — o. Astronomijos o. vieta parenkama taip, kad miesto šviesos, dūmai kiek galima mažiau trukdytų dangaus stebėjimus. Pagrindinę o. įrengimų dalį sudaro įvairūs teleskopai ir dangojų matavimo aparatai. Be to, o. paprastai yra biblioteka, fizikos laboratorija, įvairūs pagalbiniai matavimo aparatai, foto laboratorijos, mechanikos dirbtuvės, skirtos aparatams taisyti ir naujiems specialiems aparatams ar jų dalims gaminti, skaičiavimo mašinos, sandėliai, auditorijos ir kt. Moderninės o. paprastai specializuojasi vienoje arba keliose astronomijos srityse. Pagrindinės sritys o. specializacijos yra: fundamentalinė astronomija, laiko tarnyba, žemės ašigalio svyravimas, fotometrija, spektroskopija, saulės sistemos stebėjimai, apžvalginiai žvaigždžių katalogai, ekstragalaktiniai ūkai, radio astronomija. Fundamentalinė astronomija rūpinasi žvaigždžių vietų nustatymu, jų paralaksų, nuosavo judesio ir kt. matavimu. Laiko tarnyba apima laiko nustatymą, laikrodžių tikrinimą ir laiko signalų perdavimą. Specialios o. nuolat matuoja savo pagrindinio (pasažinio arba meridianinio skritulio) instrumento geografines koordinatas ir iš jų pasikeitimo nustato žemės ašigalio svyravimą, kurio padėtis keičiasi apie 20 metrų. Fotometrijos o. fotografuoja žvaigždes ir pagal tas fotografijas nustato jų šviesumą, to šviesumo kitimą. Spektroskopija naudojama žvaigždžių fizinėms savybėms, kaip temperatūra, cheminė sudėtis, tyrinėti ir jų radialiniam greičiui matuoti. Saulės sistemos stebėjimai skirti planetų, mėnulio ir saulės tyrinėjimams. Tokius stebėjimus darančios o. paprastai turi labai ilgo židinio teleskopus, duodančius didesnį padidinimą. Tokių teleskopų minėtinas bokštinis teleskopas, kuris skiriamas saulės stebėjimams. O., darančios apžvalginius katalogus, turi specialius fotografinius teleskopus, kurie naudojami fotografuoti ištisiems dangaus skliauto plotams ar ruožams. Iš tų fotografijų sudaromi žvaigždžių katalogai, kurie sužymi apytikrę žvaigždžių vietą, jų apytikrį šviesumą, kartais taip pat ir spektrą. Ekstragalaktinių ūkų stebėjimas atliekamas didžiaisiais teleskopais. Surinkti stebėjimo duomenys naudojami ūkų struktūrai, paskirstymui erdvėje, nuotoliams ir radialiniams greičiams tirti. Radio astronomija tyrinėja iš tarpžvaigždinės erdvės ateinančias radijo bangas, kurios pagaunamos specialiais radijo teleskopais.

Vilniaus observatorija (XVIII a. raižinys)

Seniausios žinomos o. yra Babilonijoje naudojami bokštai apie 4000–3000 pr. Kr. Tie bokštai sudarė tik paprastus paaukštinimus, iš kurių buvo galima stebėti dangų kitiems pastatams ir medžiams nekliudant. Be egiptiečių obeliskų, kurie, manoma, buvo naudojami astronominiams stebėjimams, vienas iš seniausių astronominių

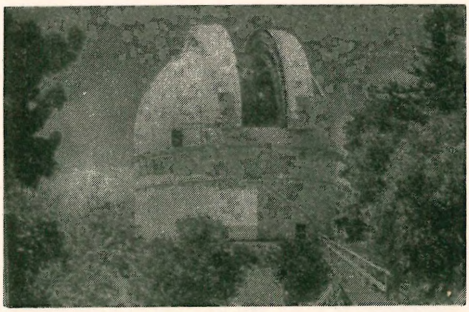

Observatorijos bokštas teleskopui su atidaromu stogu stebėjimams

instrumentų yra VI a. pr. Kr. Anaksimandro pastatytas gnomonas Lakedemonijoje, Graikijoje. Vakarų Europoj seniausia žinoma o. buvo įkurta 1471 astronomo Regiomontano, statyta Nürnbergo princo pinigais. Viena iš garsiausių senovės o. yra Uraniborgas, pastatyta XVI a. astronomo Tycho de Brahes priežiūroje. Šios o. surinktais stebėjimo duomenimis pasiremdamas, Kepleris nustatė savo garsius planetų judėjimo dėsnius, iš kurių Newtonas išvedė visuotinės traukos teoriją. Lietuvoje o. buvo įsteigta prie Vilniaus akademijos 1753. Leideno o. (Olandijoje), įsteigta 1633, yra seniausia tebeveikianti o. Greenwicho o. (Royal Observatory of Greenwich), įsteigtos 1675, pagrindiniai uždaviniai yra žvaigždžių katalogų ir astronominių kalendorių (British Nautical Almanac) sudarymas. Laivyno o. Vašingtone, įsteigta 1844, dirba fundamentalinės astronomijos srityje, turi laiko tarnybą, leidžia astronominį kalendorių (Nautical Almanac and American Ephemeris), ruošia gausias saulės aptemimų stebėjimų ekspedicijas. Potsdamo o., įsteigta 1874, yra pirmoji astrofizinė o. Ji yra atlikusi daug žymių darbų fotometrijoje ir spektroskopijoje. Harvardo o., įsteigta 1840, turi keturias stotis — tris JAV ir vieną Pietų Afrikoje. Ši o. turi surinkusi didžiausią viso dangaus žvaigždžių, jų spektrų, tamsiųjų ir ekstragalaktinių ūkų fotografijų rinkinį, apimantį apie pusę milijono nuotraukų. Didžiausius pasaulyje teleskopus turi Palomar o. (žr.), Mount Wilson o. (žr.), Lick o. (žr.) ir Yerkes o. (žr.). Šiuo metu visame pasaulyje yra 32 refraktoriai su objektyvais, prašokančiais 60 cm skersmens, ir 28 reflektoriai su veidrodžiais nemažesniais kaip 1 m skersmens.

Be profesinių o., yra gausu mėgėjų o., kurios atlieka naudingą darbą dvilypių, naujųjų ir kintamųjų žvaigždžių, kometų ir meteorų stebėjime. O. vidaus atvaizdą žr. LE VIII, 372. *Č.M.*

Observer, The Londono seniausias sekmadienio laikraštis, einąs nuo 1791 ligi pusės milijono tiražu; laikosi daugiausia konservatyvios krypties.

Obsesija (lot. obsessio) apsėdimas, idėja ar emocija individo sąmonėje, kurios nepajėgia išstumti joks sąmoningas procesas ir kurios neveikia logiškas protavimas. O. gali turėti normalūs ir liguisti individai. Normali o. nesusikerta pagrindinai su proto veikimu, nėra ilgalaikė ir tik nežymiai įtakoja sveiką galvojimą. Jei individas sugeba savo dėmesį nukreipti į kitus dalykus, tai normalios o. įtaka ilgainiui mažėja ir visai dingsta. Liguistos o. yra tokios, kurios kankina individą pastoviai, neatlaidžiai ir lemiamai įtakoja jo galvojimą ir veiksmus.

Obsidianas, arba vulkaninis stiklas (pagal romėną Obsidianą, pirmąjį šią uolieną iš Etiopijos atsivežusį), yra į stiklą panaši, dažniausiai juoda, juostuota, su straiginiu lūžiu nekristalinė vulkaninė uoliena, rūgščios sudėties, kaip granitas, tačiau nesuspėjusi išsikristalizuoti, bet labai dažnai su retais mažais lauko špato ir kvarco kristaliukais. O. vartojamas papuošalams. O. daugiausia randama. Lipari salose, Pantelerijoj, Islandijoj, Vengrijoj, Meksikoj, JAV Yellowstone parke, Naujojoj Zelandijoj, Kaukaze ir kt.

Obskurantas (iš lot. obscurus ‚tamsus') tamsuolis, neapsišvietęs. O b s k u r a n t i z m a s tamsuoliškumas, užsidarymas atgyvenusiose pažiūrose ir pažangos baiminimasis.

Obst Jan, lenkų publicistas, kovotojas prieš lietuvius, gavęs lietuvių ‚ėdiko' vardą. Nuo 1910 jis buvo Petrapilyje ėjusio žurnalo Kwartalnik Litewski (žr.) red.-leidėjas. Ten ir kt. spaudoje yra davęs medžiagos iš Lietuvos praeities, jos istorinės geografijos, Lietuvos kilmingųjų istorijos. Būdamas Lietuvos istorijos mėgėjas, paskelbė įdomų str. apie Vilniaus mst. ‚budelį' — mirties bausmių vykdytoją (Kat miasta Wilna, Litwa i Ruś, I 1913, 29–40). Kur tik O. savo straipsniuose lietė lietuvių ir lenkų santykius, visada pasirodė gana šališkas, nes apie lietuvius vis rašė su neslepiama neapykanta. Išsp. Polska i Litwa 1912, Litwa w świetle prawdy historycznej 1921. *Z.I.*

Obsterno žr. Lūšys (1), ež.

Obstetrika (lot. ars obstetricia iš obstare ‚padėti') akušerija, mokslas apie nėštumą bei gimdymą, jų komplikacijas ir apie periodą po gimdymo (normaliai apie 4–6 savaites). Žr. Akušerija, Nėštumas, Gimdymas.

Obstfelder Sigbjörn (1866–1900) norvegų rašytojas. Baigęs technikos studijas 1890, išvyko į Ameriką, po metų grįžo namo ir paskui visur bastėsi. O. yra būdingiausias praeito šimtmečio pabaigos norvegų literatūros atstovas. Stilius paprastas, pasaulėžiūra artėja į panteizmą. Jautrios uždaros sielos, linkęs į mistinę meditaciją, O. savo paskutinėj kūryboj išreiškė mirties ilgesį ir liguistą gyvenimo baimę, tapdamas ekspresionizmo pirmtaku. Rinktiniai raštai, 3 tt., 1950.

Obstinacija (lot.) užsispyrimas, ko nors užsispyręs laikymasis.

Obstipacija (lot.) sunkus vidurių užkietėjimas, susidaręs įpročio keliu ar dėl liguisto sutrikimo.

Obstrukcija (lot.) trukdymas; 1. mažumos bandymas parlamente ar kuriame kitame susirinkime sukliudyti nutarimą, naudojantis įvairiomis procedūros priemonėmis (ilgu kalbėjimu, kitokiais pasiūlymais etc.); 2. medicinoj — nepraėjimas, susidaręs kuriame nors vamzdiškame organe, pvz. arterijoj ar venoj, žarnoj, šlapimo take ir pn. (priežastys: užspaudimas, užveržimas, užsikimšimas ir kt.).

Obstruktyvus (lot.) kliudąs kam nors praeiti, sąmoningai trukdąs.

Obščij Syrt r. Rusijos aukštumų ruožas, sudaręs tarp Uralo ir Volgos upių takoskyrą ir toje vietoje ribą tarp Europos ir Azijos. R. jo pakraščiai ligi 630 m nuo j.l. ir apaugę miškais, o stepėmis virtusi v. dalis ligi 250 m aukščio.

Obšrija durpynas Tauragės vls. ir aps., 40 ha ploto. Sudurpėjimas geras. Pelkė 62 ha, tarpinio tipo.

Obturacija (lot.) užkimšimas, nepraėjimas užsikimšus vamzdiškam organui (žr. Obstrukcija), dažniausiai žarnos užkimšimas iki visiško nepraėjimo.

Obturatorius (lot.-prc.) artilerijos pabūklo užrakto (spynos) dalis, trukdanti parako dujoms prasiveržti atgal. Seniau, XIV a., pirmieji artilerijos pabūklai buvo užtaisomi iš drūtgalio, bet parako dujų prasiveržimas pro užraktą sudarydavo pavojų pabūklų tarnybai ir sumažindavo šūvio efektą; tai greitai privertė pereiti prie užtaisymo iš laibgalio (t.y. priekio). Užtaisymas iš laibgalio išsilaikė kelis amžius. XVIII a. gale Amerikoje buvo išrastas o. ir buvo prieita prie užtaisymo iš drūtgalio. XIX a. gale buvo įvesti vientisiniai šoviniai su varine bei misingine tutele, ir o. buvo atsisakyta. Šūvio metu tūtelės sienelės greitai ir lengvai išsiplečia, tobulai prisiglaudžia prie šovinio lizdo sienų vamzdyje ir tuo būdu nepraleidžia dujų atgal, nes beveik hermetiškai uždaro vamzdžio užpakalinį galą. *O.Urb.*

Obuchavičiai XVII a. Lietuvos bajorų šeima, pasižymėjusi karuose su Maskva ir diplomatinėmis misijomis. 1. Pilypas O. (m. 1657) Smolensko vaivada, dalyvavo diplomatinėse misijose Maskvoje ir Venecijoje. Jis vedė dienyną, kuris buvo tęsiamas jo sūnų Mykolo Leono ir Teodoro Jeronimo, ir yra svarbus istorinis šaltinis šiam kritiškam Lietuvos istorijos laikotarpiui pažinti. 2. Mykolas O. (m. 1668) buvo Naugarduko pakamarininkis, 1660 ties Pružanais buvo sužeistas ir pakliuvo į Maskvos nelaisvę. 3. Teodoras O. buvo Naugarduko pilininkas, dalyvavo 1664 žygyje, kurį aprašė savo dienyne. Visų trijų O. dienynus lenkiškai Vilniuje išleido M. Balinskis Pamiętniki historyczne do wyjasnienia spraw publicznych w Polsce XVII wieku posługujące w dziennikach domowych Obuchowiczow i Cedrowskiego pozostale 1859. Rusiška Mykolo ir Teodoro O. dienynų laida pasirodė Kijeve 1863: Dnevnik Michala Obuchoviča, stražnika velik. kn. Litovskogo, pisannyj v plenu v Moskve 1660 g. *V.Trp.*

Obuchov Anatolij (g. 1885) baleto artistas. Baleto meno mokėsi Petrapily, Imperatoriškajame Marijos teatre, kur baigęs studijas buvo priimtas baleto solistu ir gavo žymius vaidmenis. Po bolševikų revoliucijos atsidūręs V. Europoj, dalyvavo A. Pavlovos baleto trupėj, šoko S. Dagilevo trupėj Paryžiuj, gastroliavo žymiausiose Europos scenose. 1931 A. Olekos-Žilinsko buvo pakviestas į Lietuvą ir čia Valstybės teatre drauge su V. Nemčinova ir N. Zverevu darbavosi ligi 1935. Dalyvavo visuose žymesniuose to meto pastatymuose (Žizel, Gulbių ežeras, Silfidos, Raimonda, Miegančioji gražuolė ir kt.), atlikdamas pagrindinius vaidmenis, ir dėstė baleto stu-

dijoj. Su Lietuvos baletu 1935 O. gastroliavo Monte Carlo ir Londone, kur pirmasis Lietuvos choreografijos meno pasirodymas V. Europoj susilaukė kritikos palankaus vertinimo. Palikęs Lietuvą, O. šoko Ballet Russe de Monte Carlo, buvo nukilęs į Londoną, iš kur išvyko į Australiją. Kilus II pas. karui, iš Australijos persikėlė į JAV. Gyvena Naujorke ir ten dėsto baleto meną American Ballet School. O. buvo vienas iš tų baleto pasaulio žymenybių, kuriomis domėjosi didieji šio meno meistrai S. Diagilev, Anna Pavlova, Basil, garsūs baleto impressario René Blum, S. Hurok ir kt. Jis ir jaunam Lietuvos baleto teatrui atidavė menininko duoklę, keldamas baleto menį lygį ir publikos skonį. *Ant.Gst.*

Obuolinis vaisėdis žr. Vaisėdis obuolinis.

Obuolys 1. obelies (žr.) vaisius. Iš seno l a u k i n i a i o. priklauso įvairaus renkamojo ūkio žmonių maistui ir jo atsargoms. Lietuvos dvarų inventoriai kartais sumini ir laukinių o. duokles, kurios 1713 Izitos dv. (Zarasų aps.?), šalia krepšio bruknių, nustatė ir krepšį ‚miško o.' Šiaip laukinius o. rinkdavosi miške ir laukuose baudžiauninkai ir kt., juos supildavo ant aukšto spaliuose ir peršalusius valgydavo. Baudžiavos laikais laukinius o. imdavosi į dvaro darbus drauge su pelinės duonos gabalu ir jais užkąsdavo sausą duoną, ypač pasninkų dienomis. Taip pat baudžiavos dienomis jau žinoma laukinių o. gira ir kitokia rūgštis. Taip pat vietomis laukinių o. XIX a. viduryje duodavo pakeleiviui, elgetai, kartais nunešdavo ir bažnyčios tarnams per Visus Šventus. Pobaudžiaviniais metais išplitus kaimuose sodams, laukiniai o. prarado senąją reikšmę, dažnai buvo sušeriami tik kiaulėms ar karvėms. Taip pat juos dar rinko ir poskiepių sėkloms. Šiaip kaime sodo o. sunaudojo įvairiais būdais. Pakritas sušerdavo gyvuliams, kartais parduodavo ir pravažiuojančiam žydeliui. Paskutiniu metu vietomis geresnes pakritas sudžiovindavo saulėje ar krosnyje. Plintant džiovykloms, atskiruose ūkiuose visi vasariniai o. buvo susidžiovinami žiemai. Rudeninės ir žieminės atmainos buvo iš dalies paliekamos žiemai arba parduodamos. Vasaros metu dažnai iš o. verda o b u o l i e n ę, deda rūkštindami įvairius valgius (kopūstų, burokų sriubas), kepa obuolinius raguolius, ragaišius ir t.t. Taip pat vietomis ūkininkai darėsi o. sultis ar jų girą, raugino vynu.

O. gana dažnas įvairių Europos tautų pasakojimuose ir papročiuose, dažnai dovanojamas, nes laikomas vaisingumo, laimės ir kt. prasmenimi. Mūsų pasakose o. taip pat dažnai laimės prasmuo, pvz. nukritęs dažnai parieda tikslo link ir pn., nors pikta ragana davinėja ir užnuodytų o., o surastas aukso (laimės) o. ne visada teikia visiems laimės. Dovanų mūsuose nuo seno o. duodamas vaikams, nuotakai, jaunamartei ir pn.; tai liudytų, kad ir mes o. supratome vaisingumo, laimės ir pn. prasmenimis. Žiemos metu Lietuvos kaime o. buvo dar retokas, todėl išliko dovana iki paskutinių laikų (vaikams, ligonims ir t.t.). *A.M2.*

2. M e d i c i n o j e akies o. (bulbus oculi) žr. Akis; 3. žr. Adomo obuolys.

Obversas (lot.) numizmatikoje — vardinė monetos pusė; toji monetos pusė, kuri šiuo ar tuo laikoma reikšmingesne — išmušdintas pagrindinis vaizdas (valdovo, prezidento ar istorinio asmens paveikslas, monograma), būdingiausias piniginiam ženklui įrašas bei legenda; JAV — toji pusė, kurioje padėti monetos kaldinimo metai (blogas kriterijus). Santrumpa: obv.

O.C., arba O C a r m, karmelitų vienuolijos (Ordo Carmelitarum) santrumpa, O.C.C. — nebasųjų ir O.C.D. basųjų karmelitų.

Ocala JAV mst. Floridoj, 160 km į p.v. nuo Jacksonville; apie 15.000 gyv. (1958). O. yra aukštos kokybės kalkakmenio kasyklų centras. Anksčiau jis buvo Floridos fosfatų pramonės centras. Nuo O. į r. už 7 km yra didžiulis, 90 m skersmens ir 20 m gylio, šaltinis, kurio vanduo pasižymi nepaprastu vaiskumu bei didele refrakcija ir dėl to pramintas Silver Springs. Iš jo išteka 20 m^3/sek. vandeningumo, 14 km ilgio upė, įtekanti į Oklawaha upę.

Ocantos Carlos María (1860–1924?) argentiniečių rašytojas realistas, kūręs žymioj ispano Pérez Galdós įtakoj. Minėtini romanai: León Zaldívar 1888, Quilito 1891, Misia Jeromita 1898 ir Don Perfecto 1902.

O.Cap. kapucinų (Ordo Capucinorum) santrumpa.

Ocarina žr. Okarina.

O.Cart(h). kartūzų [Ordo Cart(h)usiensis] santrumpa.

O'Casey Sean (g. 1894) airių dramaturgas. Augo Dublino vargšų kvartaluose, trumpai tepasimokęs turėjo dirbti. Anks-

tyvoje jaunystėje įsijungė į radikalių profsąjungų veikimą ir artimai pažino airių pilietinę armiją, kovojusią prieš anglus. Tos dvi įtakos giliai įsirėžė į visą jo dramatinę kūrybą. Jo pirmosios ir stipriausios dramos buvo pastatytos airių tautiniame Abbey teatre: The Shadow of a Gunman 1923, Juno and the Paycock 1924, The Plough and the Stars 1926. Nors iš paviršiaus realistinės, jos turi poetinę požeminę struktūrą. Jose vaizduojami Dublino proletarai ir miesčionys kruvinų įvykių sūkuryje ir iš to kylančios tragikomiškos situacijos. Jų dialogai turtingi, charakterizacija išraiški, humoro jausmas stiprus. Dėl nesutarimų su Abbey teatro vadovybe O. persikėlus į Angliją, jo dramose vis labiau įsigalėjo ekspresionistinė dvasia; vis daugiau vietos užėmė pantomima, daina, teziniai dialogai. Patirštėjo ne tik simbolizmas, bet ir schematiškumas. Pastarojo priežastis iš dalies yra O. naiviai emocinės simpatijos komunizmui. Iš ekspresionistinių jo vaidinimų būdingiausias Cockadoodle Dandy 1949, vaizduojąs vitališkojo prado ir tradicijos kovą Airijoje. Kiti svarbesni to periodo veikalai: The Silver Tassie 1928, Within the Gates 1933, Purple Dust 1940. Jo autobiografinės knygos pasižymi melodinga kalba ir gyvu praeities atkūrimu: I Knock at the Door 1939, Pictures in the Hallway 1942, Drums under the Windows 1945, Inishfallen, Fare Thee Well 1949, Rose and Crown 1952. Pirmosios dvi inscenizuotos. *A.L.*

S. O'Casey

Occam William of žr. Okamietis, Viljamas.

Occhino (Ochino) Bernardino (1487—1565) italų vienuolis pranciškonas, vėliau kapucinas, 1539 ordino generolas. Buvo pop. Povilo III nuodėmklausys. 1542 perėjo į evangelikus ir 1545–48 buvo Velšų parapijos kunigas Augsburge. Iš čia jis su šeima persikėlė į Angliją, bet dėl persekiojimų išvyko į Ciurichą, kur dėl iškilusio nesusipratimo buvo apkaltintas esąs poligamijos šalininkas ir ištremtas. Per Vokietiją ir Lenkiją pasiekė Moraviją, kur 1565 mirė. Jis geras teologas ir netiesiogiai rėmė unitarizmą.

D. Bertrand-Barraud, Les idées philosophiques de B. O. 1924; *K. Benrath,* B. O. von Siena ²1892.

Ocean City JAV vasarvietė New Jersey pajūryj, į p. nuo Atlantic City; per 6000 gyv. (1958). Iš vienos pusės ji supa Atlanto vandenynas, o iš kitos Great Egg Harbour įlanka.

Oceanodroma žr. Petrelis.

Oceanside vietovė JAV Long Island saloje, 30 km į rytus nuo Bruklino rotušės. O. yra išgarsėjusi kat. sluoksniuose Šv. Antano šventovė su didelės meno vertės požeminėmis koplyčiomis.

Oceliotas (Felis pardalis, kartais Leopardus pardalis) katinių šeimos (Felidae) laukinis, plėšrus gyvulys, galvos forma (profilyje kiek suplota) labai panašus į katę. O. yra apie 1 m ilgio su 50 cm ilgio uodega; jo plaukas trumpas, švelnus, gelsvos-rudos spalvos su atviro žiedo išvaizdos juodomis dėmėmis, kurios išsidėsčiusios neaiškiais ruožais; papilvė ir kojos baltos. O. gyvena miškuose Vidurio ir Pietų Amerikoje nuo Texaso ligi Argentinos imtinai, yra puikus laipiotojas, dieną miega drevėse ar ant medžio šakų, o naktį medžioja paukščius, beždžiones ir kitus smulkius žinduolius.

Oceliotas

Ochlokratija (gr.) masės valdžia, išsigimusi demokratijos forma.

Ochoa Severo (g. 1904) Nobelio medicinos premijos laimėtojas 1959. Gimęs Ispanijoj, ligi 1936 profesoriavo Madrido, vėliau Heidelbergo ir Oksfordo univ., 1940 atvyko į JAV ir nuo 1942 yra Naujorko univ. prof. Nobelio premiją drauge su savo buvusiu studentu A. Kornbergu gavo už nukleinių rūgščių tyrinėjimą: iš gyvų ląstelių jis išskyrė reikalingus enzimus ir su jų pagalba sujungė atskirus nukleinės rūgšties elementus į ribonukleinę rūgštį (RNA). Kadangi nukleinės rūgštys veikia ląstelių dauginimąsi ir jų paveldimas ypatybes, iš šių rūgščių geresnio pažinimo tikimąsi naujų įžvalgų paveldėjimo moksle.

Ocho Rios pajūrio kurortas Jamaikoje, įrengtas salos š. krante tarp Port Maria ir St. Ann's Bay. Jis pritaikytas daugiausia filmų ir teatro žymesnybėms su visa įmanoma prabanga.

Ochorowicz Juljan (1850–1917) lenkų filosofas ir psichologas. 1874 gavo dr. laipsnį Leipcigo univ., 1877 habilitavosi Lvovo univ., vėliau persikėlė į Varšuvą. Filo-

sofijoje pozityvizmo atstovas, psichologijoje daugiausia domėjosi parapsichologijos klausimais. Veikalai: O wolności woli 1871, Wstęp i pogląd ogólnych na filozofję pozitywną 1872, Duch i mózg 1872, Die Bedingungen des Bewusstwerdens 1874 (ag. 1891), Pozytywizm i negatyvizm 1875, De la suggestion mentale 1887, Metoda w etyce 1906 (ir prc.), Pierwiastki charakter narodnowego 1907, Psychologja i medycyna 1916, Psychologja, pedagogika, etyka 1917 ir daug kt. Populiarūs jo Laiškai būsimajai sužadėtinei (Juljan Mohort slapyvardžiu) Sofijos ir St. Dabušių išversti 1930.

Ochotskas uostas Sovietų Sąjungos Tolimųjų Rytų krašte, prie Ochotos upės žiočių ir to paties vardo jūros; apie 10.000 gyv. (1956). Didelis žuvies pramonės centras ir žvejybos laivyno bazė; apylinkėse iškasama aukso.

Ochotsko jūra, kitaip Tungūzų jūra, Pacifiko r. pakraštyj, tarp Sibiro, Kamčatkos pusiasalio, Sachalino ir Kurilų salų, tęsiasi nuo 62°45′ ligi 43°57′ š. pl. (p.-š. linkme) 2445 km, plotis ligi 1407 km, plotas 1.589.843 km², krantų ilgis 10.460 km, vandens tūris 1.365.316 km³, didžiausias gylis (p. dalyj) 3374 m. Krantai mažai karpyti, š.r. dalyj yra siaura, ilga Šeliochovo įlanka, sudaranti š. jūros galą. Salų nedaug, iš jų didžiausia, esanti š.v. pakraštyj, yra D. Šantaras su keliomis mažesnėmis salomis. Kurilų salynas, skiriąs O.j. nuo vandenyno, susideda iš 30 didelių ir daugybės mažų salų. Žemyno cokoliui priklauso 42,3% viso jūros ploto. Klimatas š. dalyj yra kontinentinis su dideliais temperatūros skirtumais, pietuose — okeaninis. Atmosferos kritulių š. dalyj iškrinta 230–300 mm, o pietuose 800–1040 mm. Žymiausieji uostai: Magadan — žemyno krante (Stalino laikais buv. koncentracijos stovyklos vieta, kurioj nuo nepakenčiamų sąlygų žuvo ir nemaža liet. tremtinių) ir Korsakov — Sachalino saloj. O.j. pasižymi dideliu žuvingumu, joje sugaunama apie 12% visose Sov. Rusijos jūrose sugaunamos žuvies — daugiausia lašišų. Pirmoji rusų ekspedicija, pasiekusi 1639 O.j. krantą, buvo J. Moskvitino vadovaujamas kazokų būrys. *A.B.*

Ochovas bžk. Sov. Gudijoj, apie 10 km nuo Pinsko. Kazimieras Jogailaitis buvo dovanojęs O. Pinsko pranciškonams, kurie 1758 pastatė čia bažnyčią. 1867 O. bžn. paversta cerkve. O. bažnyčioj buvo stebuklingas Dievo Motinos paveikslas.

Ochra (iš gr. ōchros ‚blyškus, gelsvas') natūralūs mineraliniai dažai - moliai, turtingi geležies oksidų arba geležies hidroksidų. O. atspalviai įvairūs: nuo auksiškai geltonos iki raudonos plytinės. O. dažai jau buvo vartojami nuo senojo akmens amžiaus Prancūzijos ir Ispanijos urvų tapyboje. Be to, nuo orinjakinio laikotarpio iki žalvario amžiaus daugelyje Europos vietų, ypač P. ir R. Europoje, vyravo paprotys laidoti mirusiuosius ant raudonos o. sluoksnio; tai vad. ochriniai kapai. Matyti, norėta suteikti mirusiesiems gyvybės spalvą.

Ochranka (rus. Ochrannoje otdelenije arba Otdelenije po ochraneniju obščestvenoj bezopastnosti i poriadka ‚Skyrius visuomeniniam saugumui bei tvarkai apsaugoti') slaptosios politinės policijos pavadinimo populiari santrumpa caro Rusijoje. O. veikė 1881–1917. Jos pirmatakas buvo caro Mikalojaus I asmeninės kanceliarijos trečiasis skyrius, įsteigtas 1826 ir veikęs iki 1880. O. buvo subordinuota vidaus reikalų m-jai, jos skyriai buvo įsteigti kiekvienoje gubernijoje bei didesniuose miestuose. O. turėjo išplėstą slaptų agentų tinklą bei plačias administratyvinio arešto ir bausmės galias. Ypatingai jos veikla buvo išplėsta prieš pat ir po 1905 revoliucijos. Kovoje su teroristinėmis bei revoliucinėmis organizacijomis o. dažnai naudojo provokacinius metodus bei slaptų agentų įsiskverbimą į šių organizacijų veiklą. Gausūs pastarojo metodo ‚dvilypių agentų' pavyzdžiai: Eugenij Azefas, kuris 1904–09 iškilo iki socialrevoliucionierių (SR) teroristinės organizacijos vado; Roman Malinovskis, bolševikų centro komiteto narys 1912 bei vienas bolševikinės Pravdos redaktorių. Nors o. buvo panaikinta Rusijoje 1917 ‚kovo revoliucijos' metu, jos vaidmuo, tradicijos, operatyviniai metodai bei baudžiamoji galia buvo perimta ir nepaprastai išplėsta visų porevoliucinės Sov. Rusijos slaptosios policijos organizacijų nuo Čekos iki KGB imtinai. *B.V.Mč.*

Ochrida, serb. Ohrid; 1. ež. Balkanų pusiasalyj, tarp Jugoslavijos ir Albanijos, 800 m nuo j.l., 270 km², ligi 282 m gylio, labai vaizdingoj, kalnuotoj vietoj ir turtingas žuvų (forelių). Jo krantuose yra kelios vietovės: O., Peštany, Struga — Jugoslavijos pusėj, o Lin ir Pohradec — Albanijos.

2. Jugoslavijos mst. O. ež. š.r. krante; apie 12.000 gyv. (1958). Mieste yra išlikusių

senų pastatų, iš kurių žymiausias yra Šv. Sofijos cerkvė iš XI a. O. — sen. Lychnidos, vėliau Achrida; IV a. Pilypo II prijungta prie Makedonijos, nuo VI a. vyskupijos sostinė, 861 sunaikinta bulgarų, nuo 980 jų patriarchato sostinė, 1018–1768 ortodoksų arkivyskupo, vėliau vysk. rezidencija. Bulgarų karalius Samuelis XI a. pradžioj O. padarė savo sostine, bet netrukus buvo graikų išvytas. 1459 serbų patriarchatas buvo panaikintas, o bažnytinės administracijos centru padaryta O. 1890 jos vyskupu paskyrus bulgarą, O. pasidarė bulgarų tautinės propagandos židinys.

Ochrodermija (gr.) odos pageltimas, sergant mažakraujyste ir kitomis chroninėmis ligomis.

Ochs 1. Adolph S. (1858–1935) amerikiečių laikraštininkas-leidėjas. Jaunystėje laikraščių pardavėjas Knoxville, Tenn., dirbo spaustuvėj, 1878 pradėjo leisti Times Chattanooga, Tenn. 1896 nupirko New York Times ir jį išugdė ligi vadovaujančio JAV dienraščio.

2. Peter (1752–1821) šveicarų politikas. Pagautas prancūzų revoliucijos idėjų, jas skleidė Šveicarijoje. Kelis kartus buvo pasiuntiniu Paryžiuje. 1798–99 parengė Helvetijos konstituciją (Napoleono pavedimu) ir vadovavo Helvetijos (žr. Šveicarijos istoriją) senatui. Nuo 1803 buvo Baselio mst. taryboj, pravedė universiteto reformą ir parašė 8 tomų šio miesto istoriją (Geschichte der Stadt und Landschaft Basel 1796–1822).

Ocieski Jan (1501–1563) Lenkijos politikas ir kancleris. Išsimokslinęs Krokuvos univ., O. pateko į Žygimanto Senojo rūmus, kur tapo karaliaus sekretoriumi ir greitai pakancleriu. Dėl savo gabumų, išsilavinimo ir tada labai vertinamo retorikos meno O. įgijo jauno Žygimanto Augusto pasitikėjimą. 1552 jis tapo Karūnos (Lenkijos) kancleriu ir tuojau atliko eilę diplomatinių kelionių (Turkijon, Vengrijon, Romon). 1553 jis vyko Austrijon karaliui parvežti trečios žmonos Kotrynos Habsburgietės (žr.). Lietuvos kanclerio Mikalojaus Radvilos Juodojo įtakai Žygimantui Augustui vis didėjant, O. vaidmuo dvare sumažėjo, bet greitai abiejų valstybių kancleriai vienas po kito mirė (Radvila 1565 V 28). Gražius O. retorikos pavyzdžius išrinko J. U. Niemcewicz, Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polszcze I 1822. Kadangi iš XVI a. vidurio Lenkijos kanclerio dokumentai dar nėra išspausdinti (pamažu leidžiamas rinkinys tesiekia Žygimanto Senojo laikus — Acta Tomiciana), O. rankraštiniai dokumentai (4 t. in folio 1550–63) saugomi Lenkijos Metrikos archyve. Zaluskių bibliotekoje buvo laikomi O. surašyti Žygimanto Augusto laiškai (1550–58) turkų sultonui Solimanui II. Dalis O. laiškų St. Hosijui (žr.) yra išspausdinta šio laiškų rinkinyje.

G. Korbut, Literatura Polska I; *E. Zivier,* Die zwei letzten Jagiellonen 1915; *J. Lukaszewicz,* Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie I 1842, 44–45; *Estreicher,* Bibliog. Polska XIX 1910, 246. *Z.I.*

Ocimum Basilicum žr. Bazilikas.

O. Cist. cistersų (Ordo Cisterciensium) santrumpa.

O. Cist. Ref., arba O C R, trapistų (Ordo Cisterciensium Reformatorum) santrumpa.

Ockeghem (Okeghem, Ockenheim, Hoc Queham) Jean de (Johannes) (apie 1430 R. Flandrijoj — apie 1495 Tours'e) kompozitorius; antrosios, arba naujosios, Niderlandų mokyklos steigėjas, pirmasis išvystęs iki aukščiausio tobulumo laipsnio polifoninio stiliaus formas (kontrapunktą, kanoną, imitaciją). Jo mokytojai buvo Binchois ir Dufay. 1442–44 jis buvo choristu Antverpene, 1446–48 tarnavo pas kng. Karolį Burbonietį Moulins vietovėje. Apie

J. Ockeghem su choristais (miniatūra Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje, datuojama apie 1530).

1452 tarnavo Prancūzijos karaliui Karoliui VII. 1454 minimas pirmuoju dvaro kapelionu su dar kitokia pavardės transkripcija — Johannes Hoquegan. Užėmus sostą Liudvikui XI, pasiliko jo tarnyboje ir po kurio laiko, kaip paaukštinimą, gavo valdyti iždą Šv. Martino bžn. Tours'e, kur jis išgyveno didesnę gyvenimo dalį. Sukūrė 17 mišių, 7 motetus, 19 chansons, nežinomą skaičių kanonų. Istoriškai pagarsėjęs jo Deo gratias parašytas 36 balsams devynlypiu kanonu. Jo mokinių tarpe pirmauja Josquin des Près, Pierre de la Rue, Jakob Obrecht ir kt. Per mokinius jo polifoninis menas buvo išnešiotas po visą to meto civilizuotą Europą.

W. Brenet, J. de O. 1911; *E. Droz ir G. Thibault*, Bibliographie des recueils de chansons du XV-e siècle 1926; *D. Plamenac*, J. O. als Motetten- und Chansons-Komponist 1925. *Iz. V.*

Ockham, William of žr. Okamietis, Viljamas.

O'Connor 1. John (1760–1801 Vilniuje) airis gydytojas, Vilniaus Vyriausios mokyklos prof., dėstęs vidaus ligas. Mediciną ir filosofiją studijavo Paryžiuje, Londone ir Vienoje. 1785 buvo pakviestas į Motiejaus Radvilos dv. gydytoju, 1799 Vyriausion m-ion prof. Palaidotas Rasų kapinėse.

2. Feargus Edward (1794–1855) airių politikas, vienas chartistų vadų, atstovavęs radikaliajam jų sparnui ir šalininkas fizinių priemonių kovojant su valdžia. 1832–35 parlamento narys, 1837 įsteigė charistų Northern Star laikraštį, turėjusį didelį pasisekimą. 1847 vėl pateko į parlamentą ir įteikė chartistų peticiją su 6 mil. parašų, bet buvo jam mestas kaltinimas dėl parašų padirbimo.

3. Frank (g. 1903), iš tiesų Michael O'Donovan, airių rašytojas. Pasižymėjo savo realistinėmis novelėmis, kurių iškiliausios išsp. rinkinyje Selected Stories of Frank O'Connor 1956. Savo meistru laiko Čechovą. O. pažiūros į literatūrą išdėstytos knygoje The Mirror in the Roadway 1956. Buvo keleto vaidinimų bendru autoriumi.

4. Rory ar Roderick (1116?–1198) paskutinysis savarankiškas Airijos karalius. 1156 tapo Connaught srities valdovu ir 1166 pasidarė visos Airijos karaliumi, bet neilgai viešpatavo. Jam susiginčijus su Dermot McMurrough, pastarasis talkon atsikvietė normanus, privertusius (Windsoro 1175 sutartimi) O. pasidaryti Henriko II vasalu. Nominališkai titulas jam buvo paliktas, bet valdžios jis nebeteko ir įstojo į vienuolyną. Po to Airija palaipsniui pakliuvo į Anglijos priklausomybę.

5. Thomas Power (1848–1929) airių žurnalistas ir kovotojas dėl airių laisvės. 1879 pagarsėjo nepalankiai parašyta anglų konservatorių politiko Disraeli biografija. Leido kelis laikraščius. Žurnalistinė veikla ir JAV kelionine propaganda rėmė C. S. Parnellio vadovaujamą airių kovą. Išsp. Gladstone's House of Commons 1885, The Parnell Movement 1886, Memoirs of an Old Parlamentarian 1929.

Ocneria monacha žr. Verpikas vienuolinis.

O'Connell 1. Daniel žr. Connell, Daniel.

2. William Henry (1859–1944) amerikiečių kardinolas. Kunigu išv. 1884, vadovavo amerikiečių kolegijai Romoje 1895–1901, kol grįžęs buvo paskirtas Portlando, Me., vyskupu. 1906 Bostono arkivyskupo padėjėjas ir kitais metais arkivyskupas, 1911 pakeltas kardinolu. Pasižymėjo labdaros ir švietimo įstaigų statyba; kūrė himnus ir kt. religinės muzikos dalykus. Jo autobiografija išsp. 1934.

Octavia žr. Oktavija.

Octavianus žr. Augustas.

Octodontidae žr. Nutrija.

Octopoda žr. Oktopodai.

Octopus vulgaris žr. Oktopas.

Oczapowski žr. Očapovskis.

Oczko Wojciech (1537–1599 ar 1600) lenkų gydytojas. Mokėsi Varšuvoje ir Krokuvoj, o 1565–69 studijavo Italijoje ir Prancūzijoje (Montpellier) mediciną. Nuo 1576 buvo Stepono Batoro ir Zigmanto Vazos gydytojas ir sekretorius. Pagarsėjo diduomenės tarpe kaip geras sifilio gydytojas. Išsp. Przymiot 1581, Cieplice 1578.

Očakovas Ukrainos mst. prie Juodosios jūros netoli Dniepro ištako. XIX a. pabaigoje turėjo apie 6000 gyv. Senovės graikų vietovė Alektor. Nuo Algirdo ir Vytauto laikų D. L. K-tijos ribose. XV a. totorių tvirtovė Kara Kerem, įst. chano Menglio Girėjo. Totorių valdžioj O. buvo svarbus prekybos ir valdžios centras. O. žemė, vad. Oza arba Edizan, buvo dažnai puldinėjama kazokų ir lenkų. Maskvos Rusija O. okupavo 1737 ir 1788, galutinai įsijungdama 1791.

Očapovskis (Oczapowski) 1. Jonas (1800–1869 ar 1871) gydytojas. Kilęs iš Slucko srities, bet studijuodamas Vilniaus univ. vadinosi lietuviu (lithuanus). 1824 Vilniaus

univ. apgynė medicinos disertaciją apie netiesioginę auskultaciją, kurioj remdamasis Laënnec'u aprašo stektoskopu girdimus plaučių gaminamus garsus. Baigęs mokslus, buvo kariuomenės gydytoju, o nuo 1845 dirbo Varšuvos sveikatos departamente. Be kitų darbų, išsp. plačią (550 psl.) studiją apie to meto dažną kaltūno ligą: Wykład prakticzny chorób kałtunowych 1839.

2. Juozas Bagdonas (1840–1895) (3) sūnus, ekonomistas. Baigęs Varšuvoje ir Heidelberge studijas, nuo 1865 Krokuvos univ. prof. Parašė iš administracijos istorijos darbų, kartu liesdamas ir D. L. K-tiją. Iš jo darbų svarbesni: Rzec o dochodach państwa 1871; Rys encyklopedji nauk politicznych 1871, Władza i układ państwa, 2 tt., 1875–77 ir kt.

3. Mykolas (1788 Počeikiuose prie Slucko — 1854 Marymonte, Lenkijoj) agronomas, (1) brolis. Filosofijos dr. laipsnį įsigijo Vilniaus univ. Buvo ūkvedžiu Žemaičiuose. Čartoriskio įtaka 1822 buvo paskirtas agronomijai dėstyti Vilniaus univ. ir šiose pareigose išbuvo ligi univ. uždarymo 1831; drauge 1828 buvo dar mokyklų vizitatorius, o 1829 spaudos cenzorius. Jis siūlė buv. jėzuitų dv. Pilaitėj (Zameczek), prie Vilniaus, įsteigti agronomijos institutą; nors 1832 šį pasiūlymą rėmė pats švietimo ministras, Vilniaus karo gubernatorius pasiūlymą atmetė. Nuo 1834 buvo Marymonto žemės ūkio ir miškų instituto dir. Paskelbė šias agronomines studijas: Zasady agronomji czyli nauka o gruntach 1819, Zasady chemji rolniczej 1819; O roli, jej uprawie i pielęgnowaniu roślin gospodarskich 1825; Rzut oka na teraźniejszy stan gospodarstwa w klimacy północnym, 2 tt., 1828; O nauce gospodarstwa wiejskiego w ogólności 1834; Gospodarstwa wiejskie, 10 tt., 1835–46 (²1848), Nauka ekonomji czyli zarządu gospodarstwa 1857 ir kt.

KLAIDŲ ATITAISYMAS

XVI TOMO:

psl.	skiltis	eilutė	išspausdinta	turi būti
359	I	13 iš a.	įgaliotinis	įgaliotinio
359	I	12–11 ″ a.	įgaliotinio	(išbraukti)

XVII TOMO:

234	II	2–3 ″ v.	romantizmas	romanizmas
223	II	24 ″ a.	apie 1520–30 ir 1590–1630	nuo 1520–30 iki 1590–1630
512	II	27 ″ a.	Ojaśnienia	Objaśnienia

XVIII TOMO:

212	II	6 ″ a.	Gugler	Kugler
213	I	5, 7 ″ v.	Riege	Riegl
216	II	12 ″ a.	Hermenėjo	Hermenėja
220	II	15 ″ a.	Bradt	Brandt
243	II	23 ″ a.	seine	eine
478	II	29 ″ v.	poema naiwna	poema naiwne

XIX TOMO:

90	II	9–10 ″ v.	spręsmo, savybė	spręsmo savybė
96	I	26 ″ a.	de Owis	de Onies
141	II	26 ″ v.	atlikti	atitikti
158	II	2 ″ v.	1673 II 21	1673 II 17
167	I	11 ″ a.	1938 III 13–14	1918 III 13–14
201	I	20 ″ v.	**Monongaheda**	**Monongahela**
209	I–II	1 ″ v.	3. Trakų, 4. Gardino brigičių.	3. Gardino brigičių, 4. Trakų.
220	II	15 ″ a.	40	49
227	I	5–6 ″ v.	paruošė ne-bussy ir Ravelio baletų premjerų.	paruošė nemaža Stravinskio, Debussy ir Ravelio baletų premjerų.
290	II	11 ″ a.	Veronnoj	Veronoj
302	I	1 ″ a.	stilius	stiliaus
383	I	25 ″ a.	Nevėžio	Neries
442	I	10 ″ v.	Olbrecht	Obrecht
442	II	1 ″ v.	florentina	fiorentina
442	II	8 ″ a.	Sweelnick	Sweelinck
543	II	1 ″ a.	Call	Gall